OBERTI GIPHANII PHILOSOPHI
& ICti clarißimi

Commentarij IN POLITICORVM OPVS ARISTOTELIS: POST SAT BENE LONGAM SVPPRESSIONEM, IAM, BONI publici gratia, primum in lucem editi.

OPVS, ENARRATIONIS SVBTILI PERspicuitate, perspicuaque subtilitate, styli eleganti puritate, Historiarum allegatione, variarum magni momenti quæstionum παρέργως insertarum solida discußione quam commendatißimum: eoq; omnibus cum Philosophiæ, tum Iurisprudentiæ studiosis longe vtilißimum.

CVM INDICE RERVM, VERBORVM ET sententiarum locupletissimo.

Vr

Cum gratia & priuilegio Cæsareæ Maiestatis.
FRANCOFURTI,
Impensis LAZARI ZETZNERI Bibliopolæ.
M. DCVIII.

ILLVSTRIBVS AC GENEROSIS DOminis: D. PAVLO & D. BARTHOLOMÆO KHEVENHÜLLERIS AB AICHELBERG: Liberis Baronibus in Landscron & VVernberg: Dominis Hæreditarijs in Hohenosterwitz & Carlsberg: Archiducatus Carinthię Stabuli Magistris Hæreditarijs, &c. Dominis suis clementibus S. P. D.

PRÆCLARVM *semper, laudabile, gloriosum Politici nomen habitum: nunquam non Ciuilis commendata Prudentia:*

tributum hoc ei fuit: quod à fera, primum, agrestique vita separatos, vnum in locum homines congregarit: cõstitutis ciuitatibus condiderit leges, iura, iudicia: sit, in iubendi parendiq́; monstranda ratione, occupata: hoc præstet, Ciceronis de sententia: vt cum florens ac prospera priuatorum salus: beata ciuium vita: tum opibus firma: copijs locuples: gloria ampla: virtute honesta Respublica sit.

Verum, vti dubitationis atque hæsitationis extra aleam positum hoc forte: ita, quanam potissimum via, scientiarum Domina illa atq; Regina comparetur, quæsitum non raro: suffragijs paucorum interim comprobata sententia illorum fuit: qui vel naturæ hic, ingenijque sufficere

ficere præstantiam existimant, vel tantum rerum vsui tribuunt atq; experientiæ: vt ab hac instructus paratusque qui fuerit, obire præclare, quæ muneris sunt huius atq; officij: & cum laudi sibi, tum commodo emolumentoque esse alijs queat. Licet enim inficias ire nemo potest, esse, ad frena Reipublicæ capessenda, ingenio, inprimis, sagaci, vegeto, prompto, solerti opus: non sua, diuturno rerum vsui atque experientiæ, laus adimitur: quod & Medico fides maior habetur, qui inter ægrotos diu est versatus: & ei, qui nauem sæpe gubernauit, nos nostraque citius, quam iuueni imperito credimus: & veterano in milite certior, quam in tyrone, victoriæ spes est reposita: verum, plu-

ribus in rebus, Comici illud depræhenditur:

Nunquam ita quiſquam bene
ſubducta ratione ad vitā fuit,
Quin res, ætas, vſus ſemper aliquid adportet noui,
Aliquid moneat: vt illa, quæ te
ſcire credas, neſcias,
Et, quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies:

non tamen & illud hic infirmandum, præclarum tum demum, elegans, perfectum, ſuiſque omnibus abſolutum numeris quid eſſe: cum ad ſubſidia iſthæc doctorum inſuper νουθέτησις acceſſerit atque informatio: vt quæ excitatos à natura igniculos fouet ac perficit: confirmat in rebus dubijs iudicium: in obſcuris atque difficilibus conſilia neceſſa-

ria

ria suppeditat: commonstrat quid vere honestum, quid iustum, quid vtile: commoda subministrat alia: quibus destituti nihilo felicius vrbes atque Respubl. administrant: atque si quis

--- aduerso in flumine lembũ
Remigijs subigat, si brachia forte remittat,
Tum illum, in præceps, prono rapit alueus amne.

Neque itaq; priscis modo seculis illis gubernandi ab eruditis, ars petita atque scientia fuit: Rex, apud Persas, fieri nemo potuit, nisi qui Magorum imbutus disciplina esset: sed hodierna etiamnum die ad solidam virtutis Politicæ aspirantes cognitionem, cum viuã informantis vocem audire: tum autho-

rum, hoc in genere, optimorũ euoluere monumenta consueuerunt: in amore inprimis atque delicijs Aristotelis de Republica libros habent: quod fontes iidem atque scaturigines complectuntur: ex quibus sulcos postmodum, prataque sua irrigarunt, quotquot deinceps fundi huius Politici colẽdam sibi partem aliquam, & ad meliorem vberioremque præparandam frugem esse existimarunt. Sed, neq; ingratam Ciuilis prudentiæ studiosis operam meam sumptumque futurum spero, quem in parandis imprimendisque hisce, in Aristotelem, Commẽtarijs impendi: cum quod nouitate sese sua commendant: tum quod authorem atque parentem eum agnoscunt: qui doctrinâ partim meritis-

ritisq; in rē literariam egregijs: prudentia partim sua rerumq́; agēdarū dexteritate eam sibi laudem famamq́; parauit: vt nec meo, nec cuiusdam alterius præconio indigeat: non certe incōmode, quod de Carthagine ille dixit, satius de ea nihil, quam pauca dici, idē de Viro isthoc celeberrimo affirmari posse videatur. Quo minus etiam, vti quidem spero, eaque qua par est animi submissione atque obseruantia rogo, ægre, Vos, molesteq́; feretis, Illustres ac generosi Domini Barones: Domini mei clemētes: quod hunc Vobis Authorem consecrare, frontiq; eius nomina Vestra Inclyta atque Illustria præfigere ausus fui. Est magno, apud nos, in pretio Carinthia, Patria Vestra: quæ, cum non

minus in literis quam armis reque militari informari suos cupiat, impense Vrbem nostram atq; Academiam diligit: subinde ad hanc, studiosorũ gratia, adolescentes non genere modo Illustres ac claros, verum ingeniis quoq; atque virtutibus exornatos ablegat. Præclarum, nec immerito, habetur, ea Vos stirpe atq; familia prognatos, quæ, ab annis inde sexcentis suos, in Fastis, Auos atque Proauos cõmemorari audit: cuique vel ad gloriam hoc satis est: quod suam à Francis Orientalibus prosapiam ducit: quos iustitiæ inprimis atque fortitudinis laude claruisse norunt, quibus cum antiquitatis monumentis iuris aliquid atque commercij est. Hæret vti illa Familiæ Keuenhüllerianæ

fulcra atq; lumina, SIGISMVNDOS, ACHATIOS, REINHARDOS, *VV*ILHELMOS, RODOLPHOS, CHRISTOPHOROS, IOHANNES, GEORGIOS, *plures alios prætercam, hæret, inquam, debita cum reuerentia, in animis hominũ memoria Illustrium ac Generosorum Dominorum: Domini* SIGISMVNDI *& Dn.* FRANCISCI *Keuenhüllerorũ ab Aichelberg: L.L. BB. in Landscron & VVernberg. Dominorũ Parentum vestrorum: qui, dum viuerent, summa, cum Principum atque Magnatum aliorum, tum serenißimorum inprimis Austriæ Arhiducum* CAROLI *&* MAXIMILIANI *gratia, atque clementia floruerũt: propter insignem in consiliis prudentiam: iustitiam in cognitionibus: fidem in rebus dubiis:*

biis: Heroicā in aduersis animi magnitudinem: sunt hisce nominibus, ad officia splendida adhibiti: constituti Consiliarij atque Cubicularij Archiducales ita sese gesserunt: vt triste sui desiderium apud eos relinquerent: quibus, postremis hisce vereq; conclamatis tēporibus, patriæ curæ salus, libertas, tranquillitas, incolumitas est. Vt neq; cultū minorem atq; obseruantiam meretur Illustris ac Generosus Dominus: D. BARTHOLOMÆVS *ab Aichelberg: Comes à Franckenburg: Lib. Baro in Landscron & VVernberg, Dn. Hæreditarius in Hohēosterwvitz, & Carlsperg: supremus per Carinthiam Stabuli Magister & Capitaneus Generalis, &c. Patruelis ac Tutor Vester, & tuus, Illustris ac Gene-*

Generoſe Dn. PAVLE, *nomine quidem Vitricus, re ipſa Parens longe fideliſsimus: qui, vti veteris familiæ decori atq; ornamẽto lumẽ quaſi nouũ intulit: aditum mature ſibi ad honores eos, nũc quibus fruitur, patefecit: eſt ob virtutes eximias cedroq; dignas ſereniſsimis Auſtriæ Archiducibus charus: acceptus inclytæ Carinthiæ Proceribus: patriæ vtilis ac ſalutaris: ita nihil agere magis nihilque ardentius videtur: quã vt quæ ad Informationẽ Veſtram fidam fidelemq; pertinere videtur, dextre ſeduloq; peragantur.*

Et indole itaque propria, & præclaris hiſce Maiorũ, Parentũ, Propinquorũ exẽplis incitati, facitis, Illuſtres ac Generoſi Dn. Barones, quod facitis: & cum ſtudia veſtra,

tum

tum res atque rationes alias ita instituitis: vt hoc Vobis nomine boni mecũ omnes gratulentur: habeat, quod gaudeat ac lætetur, vir Optimus atq; Doctiss. D. TOBIAS EISELIVS, *Præfectus ac Moderator Vester fidelißimus: curæ dum suæ atq; vigilãtiæ successus felices & exoptatos, simulque illud experitur, quantum bonum sit, sub disciplina sua nõ præposteros nepotes familiæque suæ vomicas atq; vlcera, verum eos habere, qui salutarib. locum monitis atque præceptis relinquunt: agunt, cuius gratia ad Academias sunt ablegati: nõ vel nihil vel aliud: sunt in eo toti: vt laudem partam semel, sibiq; quasi per manus traditã conseruent, exornent, augeant, illustrent, ad posteros propagent.*

Equi-

Equidem hisce omnibus motus; cum aliud, quod præstem, non suppetat, Autoris huius nuncupatione meam cũ lætitiam, tum animi in Vos, testatam facere obseruantiam conatus sum: quam vt sereno hilarique vultu recipiatis, submisse officioseq; rogo: Deum Opt. *Max. comprecatus, vt quæ vobis cũ animi, tum ingenii dona idem largitus est, crescere indies, & ad canam, quod aiunt, frugem peruenire patiatur. P.P. Argentinæ 3. Calend. Mart. Anni recuperatæ per Christum salutis M. DC. VIII.*

ILL. ac GEN. V.V. CL.

Addictissimus

LAZARVS ZETZNERVS
Bibliopola Argentoratensis.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ IN POLITICA ARISTOTELIS,

Autore

HVBERTO GIFANIO Iurisconsulto.

MONET Plato, eumque sequitur & probat Cicero, Legumscriptorem Procemio vti debere. Et nos igitur de legibus explanaturi, quædam præfabimur, primũ de legib. & Rerump. origine & causis: deinde de Reipub. cognoscendæ facultate, de eius inquam dignitate seu præstantia, vtilitate, & voluptate. Rerump. & legum originem tam ex prophanis quam sacris libris hác esse reperimus. Societatis quidem politicæ primus ortus debetur familiis, ex quibus amplificatis vici & tandem ciuitates seu hominum conuenticula extiterint. Consociationis causa seu conuentus triplex mihi fuisse videtur: natura, indigentia, iniuriæ. De natura copiose, infra *Aristot. lib. 1. cap. 2. & Cic. toto lib. 1. de legibus* De indigentia, nimirum vt quod à se quis non haberet, ab alio sumeret, explicatum supra *lib. 5. Eth.* Iniuriæ partim fuerunt domesticæ, partim externæ. Nam in mutuandis & communicandis rebus non est dubium, quin controuersiæ & ex his iniuriæ sæpe inter homines eiusdem vel vici, vel ciuitatis, fuerint ortæ, dum potentior cum imbecilliore & tenuiore recusat vti eodem & æquabili iure. Externæ iniuriæ à vicinis potentioribus, aut iniustis & petulantibus inferũtur. His igitur

[Margin: προοίμιον.]

[Margin: I. *Rerump. legumq; origo.*]

[Margin: *Causæ consociationis hominum tres: Natura, Indigentia, Iniuria.*]

tur & controuersiis & iniuriis pellendis opus fuit homine prudente, iusto & potente. Prudente, qui iusta & iniusta cognosceret. Iusto, qui æqualiter ea diiudicaret. Potente, qui non obedientes cogeret, & imbecillos à potentiorum vi vel

Reges prisci. domestica vel externa tueretur. Itaque talem sibi primi homines Rectorem delegisse videntur: qui non tam Rex esset vel Dominus, quam Iudex & Pastor. Eaq; re & apud Hom. δικασπόλοι καὶ ποιμένες dicuntur, & in sacris libris primi Hebræorum Duces seu Reges, Iudices plærumque vsurpantur. Hi igitur primâ ætate Reges & Principes Rerump. fuerunt veri & iusti, communi consensu & suffragiis à pop. delecti.

Tyranni. Erant & iniusti, qui vel viribus vel diuitiis & opibus freti non delatum sibi à pop. Imperium vltro sumerent, quos Gigantes vocant sacræ literæ; posteritas Tyrannos. De hac prima imperii forma & genere *Moses, Homerus, Herodot. lib. 1. Plato in Polit. Aristot. lib. 1. 3. Polit. Cic. 2. off. & 3. de legib. & pulcre in Sextiana, Lucret. lib. 5. in fin. Diod Sicul. lib. 1. Iustinus lib. 1.*

Legum origo, & 1. causa προκαταρκτική. His temporibus nullæ dum erant leges, quia manu Regiâ (vt ait Pomponius Iurisconsf.) omnia administrarentur; Regis nutus & arbitrium esset pro legibus, *inquit Dionys. lib. 10.* Verum quia hoc imperium nullâ certâ lege esset definitum ac terminatum; & in magna potestate, eaque immensa & interminata constituti, ægre à tenuioribus & imbecillioribus violandis sibi temperare possent, & à veris & iustis antecessoribus posteri plerumque degenerant: iniuriæ rursus & maleficia non tam ciuium inter se, quam principum in ciues, sunt consecuta. quibus rebus factum est, vt in odium Principes incurrerint, & ex hoc tandem sint interfecti. Ergo Regibus occisis

---- Subuersa iacebat
Pristina maiestas soliorum & sceptra superba,

inquit *Lucret.* Alia igitur ratione opus fuit, qua & à controuersiis mutuis & iniuriis defendi possint Ratio prior fuit ab homine petita: eam quia lubricam & periculosam repererunt, ad leges & Magistratus confugerunt. Magistratus, inquam, legibus constrictos. Nam Magistratus nil est aliud, quam Lex loquens, vt Lex mutus Magistratus, *inquit Cic. 3. de legib.* Ex quibus perspicuum est, eandem esse & Regum &

2. Causa legum latarum. Legum originem ac causam, *vt eleganter Cic lib. 2. off.* Est tamen & altera legum causa & origo apud Mosen. Nam Iethro

thro, Mosis socer, cum generum videret innumerabilibus controuersiis Iudæorum disceptandis esse imparem; consilium illi dedit, vt administros quosdam sibi assumeret, quibus leuiores controuersias disceptandas concrederet. Quo consilio etiam à Deo Opt. Max. comprobato totum Iudaicum populum in certam Reipubl. formam describere constituit: eique leges aptas & accommodatas, Deo autore, adiunxit. Quæ quidem Reipublicæ forma sine controuersia est præstantissima, vtpote Regum legibus terminatum, qua de re infra, *lib 3.* Et hæc quidem de causis societatis humanæ, atque de ortu Imperiorum & Legum breuiter dicta sint satis. Nunc de facultate, qua præditus quis optime politicam societatem administrare possit.

II. *De facultate politica.*

De hac facultate *initio Ethicorum* copiose diximus, *& lib. 6 Eth.* vbi & definitionem & partes eius & autores, finem denique & scopum explicauimus; etiam de dignitate & vtilitate nonnulla attulimus: quæ tamen duo postrema nunc accuratius aliquanto explicemus: præsertim cum illa ad mores potius, quam ad leges & Respublicas accommodauerimus. Videamus igitur de facultatis politicæ dignitate, vtilitatibus seu vsu, voluptate quoque honesta, & obscuritate.

III. *De dignitate polit.*

Dignitas & præstantia huius facultatis ex his tribus potissimum rebus spectari potest: Fine, Rebus, & Nominibus.

1. Ex fine.

Finem huius facultatis constat esse beatitudinem & *εὐνομίαν* eius politicæ partis, de qua his libris explicatur: quo certe fine nullum (sacra semper excipio) præstantiorem reperiri posse perspicuum est. Consueuerunt autem artes & scientiæ spectari ex fine, vbi de dignitate & præstantia est quæstio. Res quoque, in quibus facultas politica tanquam in materia versatur, sunt grauissimæ: hominum * institutio, Rerumpublicarum & ciuitatum temperatio, Magistratuum, Legum, & Iuris descriptio. Hanc autem facultatem omni tempore viri Principes in sua possessione tenuerunt: apud Ebræos Moses, Abrahamus, Iosephus, (quem politicum virum describit Philo) Dauid, Daniel, Nehemias, &c. Apud Græcos, Nestor, Vlysses, Solon, Clisthenes, Pericles, Epaminondas, Plato, Demosthenes, Isocrates, &c. Romæ Decemuiri, Fabius Maximus, & Iurisconsulti veteres, Catones, Scipiones, Lælius, Cicero, &c. Et hac ipsa de causa Plato hāc facul-

2. A materia.

* *Fort.* cōsociatio.

Politica facultas regia facultatem Regiam vocare solet, vt Regum, Principum, & genere præstantium virorum propriam artem, Virg. *lib. 6.*

Excudunt alii spirantia mollius æra, &c.
Tu regere imperio populos Romane memento.
Hæ tibi erunt artes, &c.

Quo pertinet &, quod paulo supra diximus, Reges, vt & Consules Romæ δικασπόλους & Iudices dictos fuisse, quia ipsorum officium & munus in iure reddendo & regiis negociis sit positum. Et certè duæ ferè Principum & nobilium sunt artes: vna Ciuilis, altera Militaris. hanc hodie sic satis tenent & persequuntur: illam magno Rerump. incommodo fere deserunt, eaque re ex auditis & alieno ore (inquit Poëta) sapiunt. Hoc quoque ad dignitatem pertinet non mediocriter, quod multæ humiliores & ignobiliores facultates huius naturæ speciem induerint, sibique vindicarint: Rhetorica, *teste Aristotele lib. 1. Rhet. Plat. in Gorg. Isoc. in Helena, Cic. in lib. 1. de or. & alibi.* Sophistica, *teste Platone multis in locis, & Aristot lib. 10. Eth cap. vlt.* Iurisprudentia deniq; & Theologia: quod partim ex prioribus, partim ex hac nostra ætate est perspicuum.

3. A facultatib. æmulatricibus. 1. Rhetoric. 2. Sophist. 3. Iurisprud. 4. Theolog.

4. Argum. dignitatis huius scientiæ. Ad eandem dignitatem pertinent honores, quibus hac facultate præditi affici solent, adeo vt pro Diis semper sint habiti, à quibus in rebus dubiis, tanquam à Deo, petantur Oracula. Ex his perspicuum est, quanta sit huius facultatis dignitas & præstantia, vt non immerito Plato & Aristoteles eam omnium scientiarum Principem & Dominam appellarint: qua de re diximus supra *lib. 6. Ethic. & initio lib. 1.*

IV. *De vtilitate Polit. 1. In genere. 2. Particulatim. 1. Quoad Theolog. 2. Quoad Iurisprud.*

Vtilitas non est minor. Nam præterquam quod omnes vitæ humanæ & Reipubl. partes curat, constituit, & conseruat: etiam aliis facultatibus commoda præclara subministrat. Theologo ad cognoscendam politiam Mosis & Dauidis: Iurisconsulto, suppeditat principia ex ea potissimum parte, quæ est de moribus, eaque re hæc facultas Iurisprudentiæ vtilior, quia politicæ illa sit pars, supra *lib. 6.* Notum est autem, magnum positum esse momentum & vim in toto ad partes cognoscendas, *exemplo medici supr. lib. 1. cap. vlt. Eth. Polyb. initio lib. 1.* Quin olim etiam Iurisprudentia pene erat politica facultas, *teste Cic. lib. 3. de Orat.* Neque enim de stillicidiis & testamentis tantum: sed de omni Reipub. negotio Iurisconsulti consulebantur. quod idem etiam hodie plæri-

plærique sibi arrogant, fortasse non arroganter, si non tantum libros iuris, in quibus de rebus tantum priuatis potissimum agitur, sed politicos quoque & historicos cognoscerent. Oratori quæ ex hac facultate adiumenta suppeditentur, explicat copiose *Cic. lib. 1. & 3. de Orat.* Vno verbo, quia præstātior artis dicendi pars in iisdem rebus, id est, magistratibus, legationibus, in belli pacisque muneribus versatur. Historico item politica prodest: atque adeo historia & politica tradūt operas mutuas. Nam historia affert exempla singula, quarum Regulas & Canones generales tradit politica. Quare vt *Aristoteles lib. 1. Rhet.* politico vtilissimam dicit historiam: ita historico vtilissimam esse politicam scribit Halicarnas. *lib. 6. an. 7.* Nam vterque Rerumpub. initia, origines, status & progressus, conuersiones denique & interitus exponit: historica tamen facta potius (vt loquuntur Iurisconsulti) politica ius, id est, causas earum rerum persequitur. Etiam Poëtis & Grāmaticis sua sunt ex politicis adiumenta: exemplo sint Tragœdię, in quibus fere Principum negotia & casus tractantur. Epici quoque Poëtæ hoc fere argumentum habent, Homerus, Virg. Lucanus, Silius, &c. Quin etiam Duci quoque & Imperatori (cuius tamen ars huic nostræ ex altera parte velut respondere & contraria opponi videtur) non minimam vtilitatem affert hæc scientia. Nam & sui Imperatoribus sunt Consiliarii, Pręfecti seu Magistratus, leges & præcepta, sua denique politia militaris: quam profecto is tantum videatur optime instituere ac tueri posse, qui ciuilem, vt maxime cognatam, teneat. Si enim ex Pauli Æmilii Summi Imperatoris dicto eiusdem est conuiuium instruere & ludos parare, cuius est acie & bello vincere: multo certe iustius eiusdem erit, politiam & ciuilem & militarem instituere & administrare.

3. Quo ad Rhetores.

4. Quo ad Historicos.

5. Quo ad Poët. & Grammat.

6. Quo ad στρατηγικήν.

Neque vero minor huius scientiæ est voluptas. Quid enim iucundius quam totius orbis terrarum leges & Resp. percurrere? earum conuersiones cum veris causis cognoscere? Quid iucundius, quam vnum præter cæteros sapere, sapientem & tanquam Deum in ciuitate haberi, coli, obseruari, omnibus denique honorum gradibus affici? Quid iucundius denique, quam cum omne genus humanum, tum patriam, suâ sapientiâ administrare & aduersus hostes tueri posse, summis beneficiis inquam afficere?

V. De voluptate, q̄ ex hac sciētia percipitur.

VI. *De difficultate pol.*

Quare non immerito & hæc ſcientia ciuilis tam præclara, difficilis quoque & ardua exiſtimari debet, vt omnia præclara rara & difficilia: eaque re ſapienter prudentiſs. Imper. Diocletianus, *teſte Vopiſco,* in ore habere ſolebat, nil eſſe difficilius, quam bene imperare. quod idem pulcerrime docet Xenophon *in Pædia Cyri.* quam tamen difficultatem priores illæ conditiones, vtilitas, dignitas, & voluptas, facile obſcurant & obruunt: præſertim cuius aſſequendæ ſuperſint adiumenta non mediocria.

VII. *De modis & adiumẽtis cõſequẽdæ huius fac.* *1. Natura.* *2. Ingeniũ.* *3. Vſus.*

Videamus igitur, quod tertium eſt caput, de modis & adiumentis conſequendæ facultatis Politicæ. Ergo cum in omni facultate, tum in hac ciuili aſſequenda tres ſunt modi & adiumenta: Natura ſeu ingenium, Vſus ſeu exercitatio, Ratio ſeu præcepta. De Natura & ingenio nulla eſt controuerſia: de reliquis duobus, vſu & ratione, magna. Nam ſunt, qui exiſtiment hanc facultatem vſu ſolo percipi poſſe, nullam eſſe eius rationem, artem & ſcientiam. *Qua de re extat diſputatio apud Empiricum lib. aduerſus diſciplinas extremo, & libr. 3. Pyrrhoniarum ὑποτυπώσεων, & apud Platonem aliquot in locis. Xenoph. τῶν ἀπομνημονευμάτων lib. 2. Demoſthenes in Erotico λόγῳ, Iſocr. in or. aduerſus Sophiſt. Cic. lib. 1. & 3. de or. vbi tamen de Rhetorica. Ariſtotelem quoq; noſtrum ſupra lib. vlt. cap. vlt.* Quæ diſputatio quia prolixior eſt, nos Ariſtotelem ſecuti atque adeo Plat. Demoſt. Iſoc. Cic. breuiter dicamus, vtraque hæc adiumenta eſſe neceſſaria. nam de vſu eleganter Simonides apud *Plut. in libr. An ſeni gerenda ſit Reſpub.* ἡ πόλις τὸν ἄνδρα διδάσκει, ciuitas docet virum, quaſi dicat, curia & forum eius eſt ſchola. & Plut. eo loco, vt, inquit, non bonus erit gubernator nauis, qui nunquam in mari ipſe fuerit & in tempeſtate, quantumuis multa de naui gubernanda præcepta cognorit: ita nec politicus abſque vſu. Cuius certe tanta vis eſt, vt hoc ſolo multi prudentiſſimi politici extiterint, atque adeo omnes fere veteres, quos Ariſtoteles non ratione ſed vſu Remp. adminiſtrare ait.

4. Ratio & doctrina.

De doctrina tamen & ratione pulcre Iſocr. ea qui ſint præditi, tanquam ex penu certa depromere poſſe, quæ Reip. ſint vtilia. certe vſus eſt longior, periculoſior & contractior: ratio & doctrina breuior, ſecurior, certior, & diffuſior, quæque latius pateat. ars, inquit Cicero, certior eſt. Arte, inquit Iſocrates, in quæ vſu tanquam errantes incidimus, diſtinctius cogno-

gnoſcimus. latius quoque patet ratio quam vſus. nam ratione præditi alios, etiam poſteros, ſcriptis docere poſſunt: vſu præditi non item, *ſupra lib. vlt. cap. vlt. & Plato in Euthydemo.* Et hac re præter vſum doctores quoque ſibi aſciuerunt magni in Repub. viri: Themiſtocles Neſiphilum, Pericles Anaxagoram, Dio Platonem, Philippus Macedo & Epaminondas Lyſin Tarentinum, Alexander Ariſtotelem, Ptolemæus Demetrium Phalereum, Scipio Polybium & Panætium, Cicero Nigidium, & alii alios: *de quibus Cic. lib. 1. Offi. & 3. de Orat. Demoſth. in Erotico.*

Videamus igitur de politicæ Doctoribus, qui primi fuerint & qui præſtantiſſimi: ſi hoc prioribus adiecero, non minima quoq; conſequendæ facultatis politicæ eſſe adiumenta, quæ tamen prioribus contineantur, hiſtoriarum cognitionem, peregrinationes, quibus hominum mores, inſtituta & leges variæ cognoſcantur, collectio variarum legum & Rerump. *de qua dictum ſupra lib. vlt. cap. vlt.* congreſſus deniq; & conſuetudo Politicorum: qua præterea ratione & viâ multos veterum vſos ſcribit *Plut. in dicto lib. An ſeni gerenda ſit Reſpub.* eaque re vel ſola Plut. docet ſenes perſeuerare debere in Reip. adminiſtratione, vt horum conſuetudine, exemplo & monitis doctorum & præceptorum loco inſtituantur & doceantur adoleſcentes. quem veterum morem attigit & Virg. *lib. 8.* vbi Euand. ad Æneam de filio Pallante.

5. Hiſtoriar. cognitio. *6. Peregrinatio.* *7. Variarũ legum collectio.* *8. Conſuetudo polit. Qua de re Plut. in præcept.*

Hunc tibi ----
Pallanta adiungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam & graue Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat, primis & te miretur ab annis.

Sic olim Cliſthenem* Ariſtides, hũc Cuno, Chabriam Phocio, Cato Fabium Maximum, Syllam Pompeius, Philopœmenem Polybius, hunc Scipio iunior, tanquam doctores præpoſitos ſibi, ſunt imitati. Et hæc certe vetus fuit ratio diſcendi Politicam, etiam Iuriſprudentiam: ſic Scæuolam ſequutus eſt Rutilius, *inquit Cic. 2. Offic.*

** Cuius mẽtio fit infra lib. 3. cap. 1.*

IIX. *De ſcriptoribus polit.*

Nunc quoq; de Politicæ ſcriptoribus & doctoribus. Scriptores duorum ſunt generum: vel enim in Repub. ſunt verſati, vel non: rurſus, vel de legibus duntaxat ſcripſerunt, vel nouæ quoque à ſe conditæ Reip. leges præterea dederunt, *inquit Ariſtoteles infra lib. 2. cap. 10.* Omnium horum gene-

rum ſcriptores plæroſq; & antiquiſſimos commemorat eo libro Ariſtoteles. Certum eſt hoc tamen, nullum antiquius

1. Moſches. ſcriptum vel extitiſſe vel extare Moſis Politiâ, ex qua, tanquam coloniæ, temporum progreſſu, reliquæ omnes fere ſunt deductæ. Sit igitur primus hic Politicæ ſcriptor ſeu νομοθέτης potius. Cæteros hîc congerere eſſet longius, *de quibus infra lib. 2.* Doctores autem Politicæ qui primi fuerint, modo indicaui, qui tamē non tam ratione quam vſu docuerint.

Sophiſtæ. Scholas autem politicas Principes habuiſſe Sophiſtas ſcribunt veteres, *ſupra lib. vlt. cap. vlt.* quorum & ignorantiâ & ambitione demonſtratâ

Socrat. Plato. Xenocr. Ariſtotel. Socrates & Plato hoc quoque munus docendæ Politicæ ſibi ſumpſerunt; quorum diſcipuli Xenocrates, Ariſtoteles, & horum deinceps alii auditores ac diſcipuli, Theophraſtus, Heraclides Ponticus, Demetrius Phalereus, alii ſemper hoc munus tenuerunt, quare &

Peripateticorum laus. Stoicorum ἀπεργία & abſurda ac flagitioſa hæc de re præcepta. Academici & Peripatetici ob eximiam (*inquit Cic. 3. de or.*) rerum magnarum ſcientiam politici dicebantur. Nam Stoici attigerunt quidem & illi hunc in diſputando ciuilem locum, *inquit Cic. 3. de legib.* ſed præter Panætium ſemiperipateticum multa attulerūt abſurda, & à communi vita abhorrentia, *de quibus Cic. in Mureniana*, etiam flagitioſa & turpia quædam, *de quibus Laertius in vita Chryſip. & Sextus Empir. libr. 3. hypotyp. Pyrrhon.* Epicurus autem ſuos vetat Rempub. adminiſtrare, *Cic. 5. Tuſc.* Itaque veri politici doctores fuerunt & ſemper habiti ſunt Peripatetici & Academici: & in his principes Plato & Ariſtoteles, quorum etiam ſolorum ſcripta hodie extant. Romani veterum more vſu pene ſolo Remp. cognoſcebant. de antiquioribus loquor. nam poſteriores & ipſi in Græciam ſe contulerunt, & domi doctiſſimos aluerunt: præter Ciceronem tamen, qui libros 6. de Rep. & 5. (vt quidam putant) de legibus ſcripſit. qui de Rep. commentarios ediderit, haud facile quenquam reperias. Reliquum eſt de Ariſtotele, & hoc opere, noſtro deniq; munere explicare.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΤΟ Α.

DE Ariſtotelis præſtantia explicare non eſt huius loci: quod huc pertinet, breuiter dicamus; Ariſtotelem & vſu & ratione cognitum Politicam docuiſſe, & ſcriptis quāplurimis complexum eſſe pulcerrime, atq; adeo omniū optime.

me. Nam in Regia Philippi Macedonis VIII. annos eſt verſatus, eoque & conſiliario, & in filio docendo, præceptore Philippus eſt vſus. Idem Ariſtoteles & patriam Stagiram euerſam Philippi ſumptibus inſtaurandam curauit, & legibus nouis atq; inſtitutis Stagiriticam Rempub. deſcripſit. Collegit idem 158. Rerumpub. genera. quæ collectio & collatio non mediocre adiumentum ad hanc ſcientiam illi attuliſſe videtur. Vſus eſt præterea & Platonis & Hippodami & aliorum ſcriptis politicis. Ex quibus perſpicuum eſt, & vſu & præceptis eum cognouiſſe Politicam: ex iiſdem & hoc cognoſci poteſt, de eadem ſcientia eum & pulcerrime ſcripſiſſe. Edidit certe quamplurima ſcripta Politica, *de quibus Laertius*, quorum hoc vnum duntaxat hodie extat opus. Nam eſſe hoc Ariſtotelis omnes veteres interpretes & recentiores Ariſtotelis vno ore fatentur. præterea idem perſpicitur ex eo, quod in his libris ſæpe mentionem facit Ethicorum, quanquam priore loco poſitorum. Nam, *vt ſupra dictum*, Ethicorum & Politicor. tanquam duorum parium & membrorum vnum & idem eſt corpus. De operis igitur autore conſtat: nam de Laertii teſtimonio mox dicetur.

De inſcriptione horũ lib. πολιτικῶν.

Πολιτικῶν.] Politica inſcribuntur hi libri vt priores Ethica, alii Oeconomica, vt Oppiani ἁλιευτικὰ, Ouidii & Virgilii Bucolica & Georgica: quibus verbis ſubintelligatur verbum βιβλία, libri, aut παραγγέλματα, præcepta, vel potius abſolute ea, quæ vel ad hanc, vel illam partem pertinent. Sunt qui hunc indicem latine reddant, De optimo Reipub. ſtatu: perperam. Nam tametſi vltimus Ariſtoteli ſit ſcopus de optima Rep. explicare: tamen his libris non de ea tantum, ſed de omnibus Reip. generibus explicatur. Rectius igitur alii, de REPVBLICA, & hi optime. Alii de Ratione bene adminiſtrandæ Reip. Alii Græcum vocabulum retinent, Laertius adducit Ariſtotelis *lib. Politic. ἀκροάσεως*, qui iidem cum iſtis eſſe videntur: etſi Laertio non magnam ſæpe fidem habendam puto, vt qui & perperam multa adducat, & optimos ſæpe veterum libros prætermittat. Numerantur hodieq; octo duntaxat Polit. libri: ſed plures fuiſſe ab Ariſtotele conſcriptos, & hoc opus eſſe μείουρον, eiuſq; extremas partes deſiderari, cum teſtes ſint & vetus interpres, qui eas partes diligenter conquiſitas reperire ſe nõ potuiſſe ait, & Petrus Victorius, qui *in lib. Rhetor. 1.* decem Politico-

Πολιτικῆς ἀκροάσεως.

Laertio quãta fides habenda.

De numero horum lib.

rum libros adducit. & in notis ad hos libros ait horum librorum optimam & perfectissimam partem desiderari; tum quia & Aristoteles ipse, *infra lib.1. cap.vlt.* ait, se posterius de virtute mulierũ, & *lib. 7. cap.10. in fi.* de seruis explicaturum, quæ tamen neutra in hoc opere reperiuntur. Præterea, quod caput est & firmissimum argumentum, optimæ Reip. institutionem ad adolescentes duntaxat perduxit, quam tamen per omnes ætates deducendam monuerat *libr. vlt. cap. vlt. Ethic.* vt sua cuiq; officia & partes, suaq; studia, attribuantur. Et hæc quidem de Inscriptione seu Indice: ex quo perspicuum est, qua de re hoc in opere agat, nimirum de Republica.

Μετάβασις. Nunc videamus de operis argumento, præstantia & vtilitate, de interpretibus denique & explanatoribus, & nostro munere. Argumenti hæc sit summa. I. quidem lib. explicatur de partibus ciuitatis. II. Aliorum & legum scriptorum & philosophorum leges & Resp. perpendit. III. Ciuitatis vim & naturam, definitionem, eiusq; partes explicat: & ex his partibus seu ciuitatis generibus duas, Regnum & statum optimatium. *Lib. 4.* quatuor reliqua Rerumpub. genera persequitur. V. Rerump. omnium & salutis & interitus seu conuersionum causas, diuinitus explicat. *Lib. 6.* rursus de duobus Reipub. generibus, quia eâ tempestate maxime celebrarentur Democratia & Oligarchia, explicat, vbi & de partibus seu membris cuiusque ciuitatis & de magistratu. *Lib 7. & 8.* tandem ad optimum Reipublicæ statum se conuertit, &, *vt supra dictum*, ad adolescentiam vsq; perducit.

Argumẽta singulorum librorum.

1. Ex hoc argumento vel solo æstimari potest, quæ & quanta horum librorum sit & præstantia & vtilitas. Nam præter ea, quæ ei cum aliis Aristotelis libris sunt communia, nempe ordinem, rationem firmam docendi & confirmandi, & elegans orationis genus, hæc præterea in hoc o-
2. pere sunt singularia. prius quidem, quod non vnius generis, sed omnium Rerumpub. institutio & conseruatio in hoc opere explicatur. quin etiam tota scientia Oeconomica bre-
3. uiter hic libro 1. exponitur: deinde quia in hoc opere supersunt innumerabiles scientiæ, quas nusquam præterea repe-
4. rias. Vtilissimum quoq; est hoc opus ad libros Platonis in-
5. telligendos, maxime de Repub. & de legibus. Est & hoc singulare, quod huius operis non tanta sit difficultas, quanta reli-

Præstantia & vtilitas horum lib.

reliquorum librorum Aristotelis: cum quia res tractat in cotidiano vsu & vita positas, tum quia orationis genus hîc non est tam contortum, sed, vt ita dicam, diffusius & liquidius.

De interpretibus horũ librorum.

De Interpretibus & explanatoribus, illos quidem reperio veterem Argyropylum Aretinum, Perionium, Stobęum, Sepuluedam, Lambinum, hos Thomã, Dionysium de Burgo in lib. 1. Cęliũ Calcagninũ in lib. 1. Borrhęũ, Sturmium pręceptorẽ nostrũ & Rectorẽ in lib. 1. Acciaiolũ, Sepuluedã, Perionii obseruationes, & Iabellii quæstiones. Ex quibus optima versio mihi videtur esse Sepuluedæ, proxima Lambini: explanationes quoque & eiusdem Sepuluedæ & Borrhæi, (Sturmium semper excipio) optimæ mihi videntur. nulla tamen explanatio extat in hos libros iusta & perfecta. & certe etiam in scholis hi libri vix doceri solent. Vtriusq; rei causa videtur esse: quia philosophi & Magistri illa de schola in rebus Politicis non nimium sapere videantur. Ego etsi scio melius fore vt quemadmodum Romanæ vestales primâ ætate sacra discere, mediâ facere, extremâ adolescentulas docere consueuerunt, *teste Plut. in libr. An seni Respub. gerenda sit.* vt in Republica diu versati munus quoque docendi politica susciperent: tamẽ & Dei benignitate & superioribus interpretum & explanatorum laboribus & veterum philosophorum scriptis, maxime Platonis, Plutarchi & Ciceronis, & recentiorum quorundam Politicæ scriptorum, quos supra prætermisi, Machiauelli, Mori, Patricii, Ganimberti, Omphalii, Fricii, Roberti Britanni & aliorum, qui de principe scripserunt, Thomæ, Erasmi, Sebastiani Fuchsii, Lorichii, &c. Iuris denique, historiarum, & antiquitatum cognitione, & qualicunque vsu & experientiâ instructus & adiutus, hos libros & conuertam & emendabo, & quam potero accuratissime explanabo.

ARGVMENTVM LIB. I.

CIVITATEM, *vt totum quoddam ex partibus, explicaturus, primum, quæ ciuitatis sint Partes, inuestigat, quæque earum sit & Origo & Finis. vbi & de ciuitatis origine & primi Imperii genere, post repertas iam partes ciuitatis, Domum, & Vicos, eas diligenter persequitur,*

quitur, domum maxime, quod vicus sit domorum velut Colonia & collectio: atque hac ratione, quia inquam ciuitatis pars prima & vltima sit Domus: accurate de re domestica explicat; adeo quidem, vt liber hic Primus potius Oeconomicus sit, quam Politicus, vt in quo ars Oeconomica breuiter quidem, sed exquisite tamen explicetur. Et primum igitur de Oeconomica seu de ratione rei domesticæ: deinde de ratione rei quærendæ. De re domestica tres eius partes, rem Herilem, Vxoriam, & Patriam deinceps explicat. De re quidem Herili copiose, de reliquis breuiter & multis demum interiectis: de re Herili hæc duo, an repugnet naturæ, an vero naturæ sit consentanea? Vbi pulcerrima est de Seruitutum origine & discrimine disputatio: deinde an Herilis ratio eadem sit, quæ politica? & hæc quidem de Herili potestate. Reliquæ sunt Vxoria & Patria, de quibus priusquam explicet, interijcit longam disputationem de ratione rei quærendæ, quam Græci vocant χρηματιστικὴν. de qua hæc duo: An ratio rei quærendæ sit eadem, quæ rei domesticæ? deinde, si non sit eadem, an saltem sit pars rei domesticæ, aut certe eius administra? Quæ duo vt intelligantur, explicat vniuersam rationem rei quærendæ. Eam igitur facit bimembrem: partim theoreticam, partim practicam. In theoretica docet, quibus in rebus hæc ratio cernatur. qua ex re ostendit eam esse tripartitam; Naturalem, Artificiosam, & his interiectam tertiam partem: quibus late explicatis, tandem duo illa quæstionum capita dissoluit: atque ita confectis quæ ad theoriam & cognitionem pertinent, id est, definitione & diuisione, quod reliquum erat membrum practicum seu de vsu explicat breuiter. vbi & de Scriptoribus artis rei quærendæ & adjumentis quibusdam aliis eius consequendæ. Iam vero explicatâ hac rei parandæ ratione, redit ad rem Domesticam, cuius

cuius vnâ parte nempe Herili iam supra explicatâ, reliquas duas, Vxoriam & Patriam, breuiter exponit: vbi præter alia hoc maxime persequitur, quæ virtus sit harum domus partium, & maxime quæ Seruorum sit virtus.

CAPVT I.

DVÆ sunt huius cap. partes: quarum priore tanquam prooemio de ciuitatis fine & scopo, de ciuilis facultatis differentia & affinitate cum aliis quibusdam facultatibus & scientiis, & de Aristotelica politicæ explicandæ methodo. Altera capitis parte ciuitatis partes, Domum & Vicum exquirit, earumque & scopum & originem explicat. Vbi & tandem arrepta occasione de primo Imperii seu Reip. genere.

TEXTVS.

Cum omnium ciuitatum communitatē quandam videamus esse, omnemque communitatem boni cuiusdam causa constare (eius enim quod speciem boni habet, gratia, omnes agunt omnia:) perspicuum est cum omnes bonum quoddam appetere, tum eam, quæ & sit summa, & alias omnes complectatur, id quod maxime & summum sit bonum: hæc autem est ea, quæ dicitur ciuitas & ciuilis communitas.

COMMENTARII.

Πάντα πράττουσι πάντες.] Elegans apud Græcos dicendi genus, πάντες πάντα πράττειν, de quo dictum in Ethicis. Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν.] Exordium hoc Aristotelis valde est præcisum; quodq; ad ea quæ sequuntur, nil prorsus pertinere videatur: non alienum tamen ab instituto eius. Solet namque Aristoteles scriptiones & libros suos sæpe ab vniuersa quadam & communi sententia exordiri. qua de re dixi *lib. 1. Eth.* Hoc igitur exordio docet, ciuitatum finem & scopum esse præstantissimum his formulis: Omnis, inquit, societas seu communitas boni causa coitur & conciliatur. At ciuitas est societas. Ergo & ipsa boni causa conciliatur. Propositionis ratio

Politiarum finis præstātiss.

ratio est in his verbis: τȢ γὰρ εἶναι δοκȢ̃ντος ἀγαθȢ̃, &c. quasi dicat, omnia bonũ expetunt & ad id feruntur: ergo & societas. Nam, vt *initio Ethicorum* diximus, id est bonum quod ab omnibus expetatur, ea est vis & natura boni siue veri siue specie tenus, & τȢ̃ φαινομένȢ, *teste Aristot. lib. 3. de anima*. Et hoc est, quod ait τȢ̃ γὰρ εἶναι δοκȢ̃ντος Nimirum quod cuique bonum videtur, id expetit: vir quidem bonus verum, vir improbus falsum & φαινόμενον, *inquit Aristoteles lib. 3. Eth. cap.* 5. Societates igitur & ipsæ boni causa ineuntur siue veri, vt Ecclesia, ciuitas, collegia honesta Philosophorum, Musicorum, Mercatorum, [*alii honestatis, * alii vtilitatis, * alii voluptatis * falsæ & honestæ;] siue falsi, vt improborum, piratarum, latronum: quin etiam hominum societas, seu ciuitas, nullo licet fine proposito, natura sola duce conciliari videtur: qua de re infra *lib.* 2. Altera formula hæc est: Si omnis societas est bonitatis causa; ergo optima societas est optimi causa, id est, ea quæ est præstantissima societas, quæque cæteras omnes tanquam Princeps & Domina contineat, finem sibi habebit propositum præstantissimum, i. beatitudinem. Antecedens notum est ex priori formula. Connexi ratio est in Top. Aristotelis *lib.* 3. de comparatis, vt præstantiori rei finis tribuatur præstantior. Itaque concludamus; Ciuitati seu humanæ societati, tanquam finem propositum esse propriũ, vitam beatam, quod *lib.* 1. *Eth* & *lib.* 7. infra copiose explicatur. Ex hac conclusione continuo consequitur, latronum & Tyrannorum societates quantopere distent à veris humani generis societatibus: dum, quanta sit humanæ societatis præstantia, perspicitur. Res enim ex finibus cognoscuntur. Quare & hoc consequitur, quam grauiter peccent, qui tam præclaram societatem vel euertant, vel labefactent. At dicet aliquis, ciuitatem & politicam societatem non esse præstantissimam, quod Ecclesia ciuitati longe antecellat. Sed hac de re dixi *lib. 1 Ethic.* nimirum in humanis societatibus (de quibus & in Ethicis, & in Politicis explicatur) ciuilem esse præstantissimam, quæque reliquas omnes in se complectatur, iisque omnibus imperet & sit architectonica.

** Alia.*
** Vera.*
Vita beata summus politicæ finis.
1. Corollarium.
2. Corollarium.
3. Corollarium.
Obiectio.
Solutio remissiua.

TEXTVS.

Iam qui existimant, ciuitatis seu Reipub. Regni, domus, & seruorum regendorum peritum

esse

esse eundem, nõ recte dicunt. Multitudine namq; & paucitate putant differre, non specie, hæc inter se. vt si paucis imperet, dominum: sin pluribus, patremfamiliâs: sin etiam pluribus, esse Politicum seu Regem. quasi nihil differat magna domus & parua ciuitas: Et de Politico quidem atq; Rege: esse quidem Regem, si ipse præsit: politicum vero, si partim præsit seu imperet, partim pareat pro rationibus huiusmodi scientiæ. Sed hæc vera non sunt. Quod quidem iam dictum perspicuum erit contemplantibus via & ratione priore.

COMMENTARII.

Κατὰ τὴν ὑφηγημένην μέθοδον.] Hac phrasi sæpe vtitur Aristoteles, de qua dictum *lib. 2. Eth.* Valet non sequente modo & ratione, sed antecedente, id est, priore & vsitata methodo, &c. ὅσοι μὲν οὖν οἴονται.] Exponit hic breuiter Platonis sententiam, qui existimarit Regni, Reip. familiæ seu domus & seruorum regendorum eandem esse scientiam: nam scientias illas non genere aut specie, sed numero differre, id est, multitudine & paucitate, vt ait Aristoteles: nimirum, quia magna domus à parua ciuitate non differat: itaque eundem esse, qui ciuitatem, & qui Regnum administret: eundem esse, qui seruis tantum, & qui toti domui seu familiæ imperet. atque hunc rectorem esse & dici Regem, si semper imperet, nunquam pareat: ciuilem vero seu Politicum, si vicissim imperet & pareat: eundem esse patremfamiliâs, si multis; dominum vero, si paucis domi imperet, quemadmodum idem dici potest, qui paruam & magnam nauim gubernat. Hac ratione fretus Plato existimauit, hos rectores non differre specie, sed numero duntaxat: eaq; re vnam hanc eandemq; eius rectoris artem & scientiam septem nominibus appellare solet; Politicam, Regiam, Tyrannicam, Oeconomicam, herilem prudentiam & iustitiam, in Erastis in fine, & in Politico.

Verum Aristoteles hanc eius sententiam falsam hic esse ait, & *infra cap. 4.* erudite refellit.

TEX-

TEXTVS.

Quemadmodum .n. in aliis rem compoſitã ad ſimplices vſq; partes diuidere oportet (eæ namq; totius ſunt minimæ) ita & ciuitatem, ex quibus componatur, videntes conſiderabimus, atque adeo de his magis quid inter ſe differant, & ſi qua ratione & via ſingula, de quibus dictum eſt, tractari poſſint. Itaque ſi ab initio res orientes quis conſideret: vt in aliis, ita & in his optime is conſiderarit.

COMMENTARII.

Methodus politica explicanda.

Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις.] Hic de methodo ſeu via & ratione explicandæ Politicæ. Methodum igitur & viam eius docendæ docet eſſe conſtructionem, & à minimis partibus ad totum conſtituendum progreſſionem. Quod methodi genus σύνθεσις ſeu conſtructio dici ſolet: quo quidem genere Ariſtoteles plærunque vtitur, vt in phyſicis ex primis partibus & cauſis, forma & materia, corpus naturale efficit, exemplo cæterorum opificum, qui ex minimis & indiuiſis partibus, alias deinceps partes componunt, & ex his tandem totum exædificant. Ciuitatis igitur, quæ & ipſa totũ quoddam eſt, explicandæ & cognoſcendæ ratio hæc erit optima, ſcilicet vt à minimis eius partibus & indiuiſis initium capiatur. Has ciuitatis partes docet eſſe maritum & vxorem, Dominum & ſeruum; vltimas & primas humani generis ſocietates, eas minimas & indiuiſas, ſimplices & incompoſitas. Poteſt quidem maritus, vt homo, amplius diuidi, vt maritus non item, ſeu ratione coniunctionis vxoriæ. Τεχνικὸν.] Obſeruetur elegans phraſis τεχνικόν τι λαβεῖν, quod valet, via & ratione ſeu arte, vt interdum loquitur Cicero: Arte aliquid explicare.

TEXTVS.

Neceſſe igitur primum coniungi eos, quorum alter ſine altero eſſe nequeat, vt fœminam quidem & marem procreandi cauſa, idq; non conſilio ſeu voluntate, ſed vt in aliis animantibus & ſtirpi-

ſtirpibus naturale eſt; cupere ſui ſimile alterum relinquere; quod imperat vero & quod paret natura ſalutis cauſa. Nam quod mente prouidere poteſt, natura imperat & dominatur natura; quod poteſt autem corpore hæc facere, paret & natura eſt ſeruum. Quare Domino & ſeruo idem conducit.

COMMENTARII.

Ἀνάγκη.] Hic demum accedit ad explicandam politicam: cuius partes hic primum inueſtigat. Ait igitur, primas coniunctiones & ſocietates eſſe has duas, vxoriam & herilem, hac ratione: quia harum ſocietatum principes, illius quidẽ maritus & vxor, huius Dominus & ſeruus, alter abſq; altero eſſe nequeat. Nam de vxoria quidem, non poſſe conſiſtere humanum genus abſq; hac ſocietate perſpicuum eſt, vt quæ ſit fundamentum & principium generis humani. De herili; & abſque hac quoque ſocietatem humanam nullam eſſe poſſe, perſpicuum eſt ex eo: quod nati ſint alendi & conſeruandi: quam ad rem herilis ſocietas conducit. Nam vt vxoria eſt procreandi cauſa: ita hæc tuendi. Formula ſit iſta; Qui, alter ſine altero, eſſe nequeunt, eorũ primæ ſunt coniunctiones, primæ ſocietates. At mas abque fœmina, Dominus abſque ſeruo & contra eſſe nequeunt. Ergo horum primæ ſunt coniunctiones, primæ ſocietates. Propoſitionis ratio: Quia quæ neceſſaria, ea fere ſolent eſſe prima: quæ ad ornatum ſeu ἐκ περιουσίας, poſtea accedunt. Sic cibus & veſtis ſtatim ſunt quæſita, delitiæ & ornamenta poſterius. Sic Magiſtratus ciuitatum neceſſarii prius, ad ornatum vero pertinentes poſterius creantur, inquit Ariſtot. *infra lib.6. ca. vlt.* Aſſumptionis bimembris ratio iam dicta eſt: de mare quidem & fœmina procreatio: de Domino & ſeruo tuitio & vſus. Hæc igitur eſt ratio cur hæ duæ coniunctiones ſint primæ. De mare & fœmina, cur horum ſocietas ſit prior, quam Ciuium, altera quoque redditur ratio ab Ariſtotele *lib.8. Ethic.* quia homo ad rem vxoriam natura ſit procliuior & citius decurrat, quam ad ciuitatem; eſt συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν. Hoc igitur primum, duas has ſocietates eſſe primas.

Vxoriã & Herilem ſocietatẽ primas eſſe.

Quod & Cicero *lib.1. Offic.* vbi de societatum gradibus viri & vxoris primam societatem, proximam ait esse liberorum. Alterum, easdem natura coiri & constare. de maris quidem & fœminæ docet duabus rationibus. Altera exemplo cæterarum animantium atq; adeo stirpium. Nam vt eleganter *Cic. lib.1. Offic. & 4. de fin.* commune omnium animantium est procreationis appetitus. Stirpes quoque & arbores etsi vere in his mas & fœmina nō reperitur, nisi similitudine quadam: inest tamen desiderium procreationis & propagationis. Itaque si hæc societas etiam à beluis expetitur; ergo est naturalis; ergo non consilio aut pacto, sed natura coalescit & constat. Altera ratio subindicatur his verbis, οἷον αὐτὸ, τοιοῦτον, &c. quia procreatio vtilis est ad sui conseruationem & quasi immortalitatem. Quid ita? Nam qui filium, sui tanquam imaginem & alterum ipsum, relinquit; ipse quasi superesse semper videtur. Quare si procreatio seruit ad se quasi conseruandum immortalem, merito dicenda est natura expeti, vt quæ natura sui maxime sit conseruatrix. Domini vero & serui coniunctio cur sit natura, hæc est ratio; quia & hæc ad ipsorum salutem & conseruationem pertinet, dum alter alteri opitulatur iis adiumētis quibus à natura est præditus; Dominus ingenio & solertia; seruus viribus corporis. Nam Dominum natura imperare, quia ingenio & consilio præstet; seruum parere, quia corpore tantum, & hic commemoratur & infra explicabitur late *cap. 3. & 4.* Tertium est de fine & scopo harum coniunctionū: & maris quidem & fœminæ esse procreationem. Sunt & alii fines matrimonii, sed hic maxime est naturalis, vt beluis cōmunis, maxime necessarius & primus. Domini vero & serui finem esse ait salutem. Nam Dominus mente quidem & ingenio excellēs, sed corpore infirmior eget administro, vt contra seruus ingenio tardus & imprudens, quia per se sibi consulere nequeat, Domino velut consiliario opus habet. atq; ita mutuo adiumento hi duo se suamq; vitam tuentur & eodem spectant, nimirum ad conseruationem & salutem. Et hoc est, quod ait, Domino & seruo idem expedire quod & infra iteratur, *lib. 3. cap. 4.* id est: vtrumque sua naturæ dona ad salutem vtriusque conferre.

Has duas societates à natura esse.

1. Ratio.

2. Ratio.

Finis & scopus matrimonii.

Potestatis Herilis.

TEX-

TEXTVS.

Atque natura distincta sunt fœmina & seruus. Nil enim natura efficit tale, quale fabri ferrarii Delphicum gladium ex inopia, sed vnũ ad vnum. Sic enim optime perficiantur singula organa; nõ pluribus operib. sed vni deseruientia. In barbaris autem fœmina & seruus eodem est loco: causa, quia quod natura imperet, non habeant, sed sit eorum societas ancillæ & serui. Quare aiunt poetæ barbaris Græcos imperare par esse, tanquam idem sit natura barbarum & seruum.

COMMENTARII.

Φύσει μ. οὖν.] Comparat hoc loco duas priores societates inter se, easque natura distinctas esse docet, siue, vt ipse loquitur, fœminam à seruo natura esse distinctã; eaque propter barbaros naturæ aduersari, apud quos eodem in loco & ordine censeantur fœmina & seruus. Docet igitur hos natura distinctos hac ratione; quia natura vnum cuique opus & munus tribuit, vnaquaque re ad vnum duntaxat vsum non ad multos vtitur. Formula: Si natura rebus ad vnum duntaxat vsum vtitur, ad plures abutitur. Ergo & fœminæ vnus erit vsus, non duo; alter muliebris, alter seruilis. Dictum autem supra fœminæ munus esse procreationem: serui, ministerium. Antecedens explicatur hic dissimili quodam à fabris ferrariis sumpto. Nam hos propter ferri inopiam efficere quædam ferramenta seu organa multis vsibus accommodata: cuius generis erat gladius delphicus, de quo *Erasmus in prouerbiis*: & obeliscolychnium, de quo infr. *lib. 4 & lib. 4. c. 6 de part. animant.* Sic hodie eius generis multa confici solent, vt vnum idemq; organum sit, & cultellus & stylus. Alia est naturæ ratio, quæ, vt hoc loco *& eo libr. 4. de part. animant.* singulis organis vnos tantũ vsus & officia attribuit: propterea quod quæ ad vnum tantum vsum destinentur, melius munere suo funguntur, quam quæ ad multos. At naturæ proprium est, omnia quam perfectissime agere. Ratio connexi per se est perspicua. Natura igitur fœ-

Vxoriã & Herilem potestatem diuersas esse.

Ratio.

Gladius delphicus.

mina à seruo distinguitur: nam aliud est fœminæ munus, aliud serui.

Barbarorũ reprehensio. Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις.] Nunc barbaros reprehendit, qui naturæ repugnantes fœminam & seruum eodem loco habeant, vxoribus ancillarum loco vtantur ad seruilia ministeria: adeo vt eorum societas vxoria seu matrimonium non tam sit matrimonium quam contubernium, vt loquuntur Iurisconsulti, id est, serui & ancillæ coniunctio: nam barbaros etiam omnes natura esse seruos videri: atq; ita non tantum vxor ancillæ loco habita, sed maritus quoq; natura sit seruus, vtpote barbarus: nam barbarum & seruum idem valere: cuius rei rationes infra afferet *cap.3.* hic tantũ confirmat authoritate Eurip. ex Iphigen. in Aulid. extrema, vbi Iphigenia pro cursu nauium felice breui mactanda, matri Clytemnestræ, βαρβάρων δ' Ἕλληνας, &c. Barbaris imperare Graios par, inquit, mater, non Barbaros Graiis: illi namque serui, hi liberi. Quo pertinet Aristotelis consilium, quod Alexandro eum dedisse scribit Plutar. in libello de Alexandri fortuna priore, vt Græcis tanquam princeps, Barbaris tanquam Dominus imperaret. Obseruandus igitur hic locus vt aureus de vxorum numero & officio, & de mariti in vxorem imperio. de quo tamen imperio infra potius *cap.vlt.* & iam dictum copiose *supr. lib.8. Ethic.cap.10.*

TEXTVS.

Ex his igitur duabus societatibus domus primo: & recte Hesiodus ait:

Sit domus inprimis, vxorque, & taurus arator.

Bos namque tenuibus serui est loco. Societas igitur illa quidem quæ omnium dierum est natura constituta, est domus. quos Charondas quidem vocat homosipyos seu pœnus socios; Epimenides vero Cres, homocapnos seu fumi socios.

COMMENTARII.

Ἐκ μὲν οὖν τούτων.] Quæ adhuc de partibus prioribus & societatibus vxoria & herili: ea nunc propius ad rem accommodat. Adhuc de duabus simplicibus primis societatibus est explicatum: nunc de tribus iunctis, quarum prima est domus,

1. Societas iuncta, domus.

mus, altera vicinitas, tertia ciuitas. primam igitur iunctam societatem ex duabus prioribus conflatam esse domum cõfirmat authoritate Hesiodi, *qui libr. 2.* ἔργων, &c. οἶκον μὲν πρώτιστα, primum parandam esse domum, monet, quæ domus habeat & mulierem & bouem loco serui. Hesiodus quidem eo loco monet, parandam esse domum, mulierem & bouem, non tantum matrimonio iunctam mulierem, sed precio coemptam, quæ bouis curam gerat, & * etiam agat. Nam post hunc versum sequitur continuo: κτητήν, οὐ γαμετήν, ἥτις καὶ βουσὶν ἕποιτο. quare verbum γυναῖκα non de vxore, vt fecit Aristoteles, sed de ancilla accipi debet. Proclus certe interpres Hesiodi affert ex Timæo, Aristotelem huius Hesiodi versus autoritate adductum non ex iusta vxore, sed ex pellice seu concubina Erisipyle filium Telemachum procreasse: quasi Aristoteles hunc versum acceperit neque de ancilla, neq; de vxore, sed media quadam muliere, id est, pellice, quę & vxoris & ancillæ munus gerat. Verum simplicior Hesiod. versus explanatio est ea quam attuli, parandam primum domum habitandi causa (& hoc domus verbum Aristotel. non recte accepit pro familia, cum intelligendum sit ædificium) mulierem & bouem. ** eum.*

Ἡ μὲν οὖν εἰς πᾶσαν.] Definitio est familiæ seu domus. Nã domus est in omnes vitę dies natura constituta societas. Cur in omnes vitæ dies adiungat, hæc est ratio; quod & vicinitas & ciuitas societates sint natura constitutæ, non tamen ad vsum vitæ cotidianum, vt domus. Nam à vicino aut ciue non cotidie & singulis horis, sed cum opus est, demum petimus aliquid. Hac igtur clausula domus à vicinitate differt: differt & ab aliis rebus; nam domus est pars vicinitatis & ciuitatis. *Definitio domus.*

Οὓς Χαρώνδας.] Videtur confirmare clausulam priorem autoritate Charondæ legum scriptoris, de quo *lib. 2.* & Epimenidis quo Solon Atheniensis in legibus scribendis administro vsus dicitur. Nam Charondas iuncto vocabulo ὁμοσιπύους, quasi eadem arca panaria, quam Græci σιπύην vocant, *teste Polluce*, vtentes, vocat domesticos, quasi conuictores; & Epimenides ὁμοκάπνους, quasi eodem foco & igne vtentes. Sic enim hic scribendum, testibus libris veteribus: nam quidã libri formis excusi habent ὁμοκάπους. quod ipsum quoq; bonum videtur. quasi ὁμοκήπους Dorice, i. eiusdẽ hor- Ὁμοσίπυοι Ὁμοκάπνοι Ὁμόκηποι.

 ti &

ti & ſcepti participes. Breuiter vterque ille his verbis domeſticos ſemper vna viuere ſignificauit, quod ad priorem illam clauſulam pertinet.

2. Societas iuncta, vicinitas. H' δ' ἐκ πλειόνων.] Adhuc de domo: nunc de vicinitate: cuius definitionem affert primum hanc, eſſe eam primam ex domibus conflatam ſocietatem, non cotidiani vſus cauſa: de poſteriore definitionis clauſula ſupra dictum. Priore diſtinguitur à ciuitate, quæ & ipſa ex domibus conſtat, non tamen prima.

TEXTVS.

Quæ autem ex pluribus domibus ſocietas prima, vſus non cotidiani cauſa, vicinitas. Maxime autem natura videtur vicinitas, colonia domus eſſe. quos vocant quidam collactaneos, liberoſq;, & liberorum liberos.

COMMENTARII.

Vicinitas natura eſt. Μάλιστα δὲ κατὰ φύσιν.] Alterum de vicinitate: eam eſſe natura docet hac ratione: quia domus ſit velut colonia & ex domibus velut procreata. Formula: Si domus eſt natura, ergo & vicinitas. Ratio connexi: quia domus colonia & conflatio eſt vicinitas: totum namque ſequitur naturam partium, iunctum ſimplicium: qua eadem ratione paulo infra docet, ciuitatem talem eſſe natura, quia ſit & ipſa ex domib. conflata ſocietas ſeu domuũ colonia. quam elegantem tralationem & Cic. ex hoc loco imitatus videtur *lib. 1. Offi.* nam cũ ſit hoc natura commune omniũ animantium, vt habeant libidinẽ procreandi: prima ſocietas in ipſo coniugio eſt, proxima in liberis; deinde vna domus, cõmunia omnia. Id a. eſt principium vrbis & quaſi ſeminarium Reip. ſequuntur coniunctiones; poſt conſobrinorum ſobrinorumque: qui cum vna domo capi iam non poſſunt, in alias domos tanquam colonias exeunt. Sequuntur connubia & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui: quæ propagatio & ſoboles eſt origo Rerump. Euripides tamen primus hac tralatione vſus videtur in Oreſte, vbi filias quæ nuptum collocantur dicit ἀποικίζεσθαι, quaſi ex paterna domo matrimonio ſeparentur, & in alteram tranſeant, tanquam in coloniam.

Oὖ5

Οὓς καὶ λοδαί τινες.] Videtur & hoc pertinere ad docendam vicinitatis cum domo cognationem, & ex domo velut coloniam. Nam homines eiusdem vicinitatis partim vocari collactaneos, partim liberos. & liberorum liberos. Prius vocabulum cuius sit, nondũ reperi: posterius est *Hom. Odys.* Ψ. vbi de Æneæ posteritate, de qua *Virg.* imitatus Hom. *lib. 1.*

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Cicero reddidit consobrinorum sobrinorumque & fratrum coniunctiones.

TEXTVS.

Quare & primum in Regum imperio erant ciuitates, & nunc etiam gentes: Ex iis namque qui in Regum imperio essent, conueniebant. Omnis enim domus Regio imperio administratur ab eo qui ætate antecellit: quare & coloniæ propter cognationem. Et hoc est quod ait Hom. Natis dat & coniugibus leges quisque. Sic enim & olim dispersi habitabant. Atque Deos propterea omnes aiunt in Regio imperio esse, quia sint & ipsi partim etiam nunc, partim vero olim. vt autem species sibi accommodant homines: ita & vitas Deorum.

COMMENTARII.

Διὸ καὶ] Occurrit sæpe hæc ἀντίθεσις ciuitatum & gentiũ. Sic & Iurisconsulti Ius ciuile & gentium distinguunt. Vna erat Græcorum gens, innumerabiles ciuitates. Ait igitur ciuitates olim sub Regio Imperio fuisse, quæ Aristotelis ætate fere erant sub imperio vel populi vel paucorum: Gentes. a. sua quoq; ętate multas etiam tunc sub Regio imperio fuisse, vt Scythas, Persas, &c. Primũ igitur Imperii genus Regnum fuisse docet duabus potissimum rationibus & argumentis. Prius est: quia imperia seu ciuiles societates ex domesticis sint ortæ: iam domesticę Regio velut imperio tenentur. Paterfamilias namque velut Rex est familiæ; & sæpe solet domesticum imperium regno comparari, supra *lib.* 8. *cap.* 10. Probabile est igitur, homines qui in familia vni paruissent,

Primũ genus imperij Regnum.

1. Ratio.

 etiam

etiam in maiore ſocietate ciuili facile vnius imperio ſe ſubieciſſe. Formula: Si domeſticum imperium eſt vnius; ergo & ciuile primum, vtpote domeſtici colonia & cognatum, fuit vnius, id eſt, Regnum.

Καὶ τοῦτ' ἐστὶν, ὃ λέγει.] *Homeri ex Odyſ η.* de Cyclopibus, quos ait nulla inter ſe communitate aut ciuitate vti, ſed ſuis quemque liberis & vxoribus imperare, diſperſos, inquam, & ſine ciuitate. Eius igitur hic verſiculus eo pertinere videtur, vt doceat Ariſtoteles, domeſticum imperium eſſe velut Regium.

Epicurus id fortuito factum dixit teſte Lucre. l.b.5.

2. Ratio.

Σποράδες γὰρ] Cyclopum more veteres mortales habitaſſe ait, quos politicus, *teſte Scæuola Iuriſconſulto, & Cic. pro Sextio,* Orator, vt vult *Cic.* Poëta, vt vult *Horat. in arte Poët.* in ciuilem ſocietatem ſeu ciuitatem adduxerit.

Καὶ τοὺς θεοὺς.] Alterum videtur argumentum à Deorum vita ſumptum, id eſt, à ſimili, vt prius à partibus ad totum. Dii igitur quia ſub imperio ſunt Regum; ergo & homines partim etiam nunc, partim antiquitus fuerunt. Ratio connexi hæc eſt; quia vt ſpecie & figura: ita & vita ſeu vitæ genere ſimiles ſe Diis eſſe putant homines. Quod de figura, putant homines ſibi cum Diis eſſe eandem, & *Cic.* commemorat, *lib.2. de Nat. Deorum:* quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini præſcripſit natura, vt nil pulcrius quam hominem putaret, eamque eſſe cauſam, cur Deos hominum ſimiles putaremus. De vita & actione: hac quoq; in re Deos hominibus ſimiles putari dictum eſt & ſupra *lib.10. Ethic. ca. pen.* Hac igitur ratione, quia inquam ſub Regio Imperio homines ſe antiquitus fuiſſe cenſeant, etiam Diis id imperii genus tribuunt. Et contra quia Deorum antiquiſſima eſt & vita & imperium Regium: merito & hoc colligitur, antiquiſſimum hominum imperium fuiſſe Regium.

CAPVT II.

HIc de ciuitate, eam ex prioribus partibus conſtitui, eam, vt & hominem eſſe natura politicum: ciuitatem non pacto aut inſtituto, ſed natura coaleſcere: Eſſe eam ſingulis hominibus & domo priorem: eius conſtitutionem eſſe rem præclariſſimam: Iuſtitiam denique eſſe virtutem politicam.

TEX-

TEXTVS.

Quæ autem ex pluribus vicinitatibus communitas aut societas perfecta, ciuitas: quæ iam summum omnis fere eius quod satis habeat: quæ fiat quidem viuendi causa: sit autem bene viuendi. *3. Societas iuncta, ciuitas.*

COMMENTARII.

Ἡ δ' ἐκ πλειόνων.] Postquam exposuit ciuitatis partes: hic tandem de ipsa ciuitate. Primum velut eam definiens, esse ait perfectam multarum vicinitatum communitatē, in qua omne id quod satis, perfectissime insit, quæ oriatur quidem & constituatur viuendi causa, constituta permaneat bene viuendi causa. Quarum trium partium prima significantur partes, ex quibus constet ciuitas, nimirum vicinitates. Merito autem eam vocat perfectam societatem, quod priorum omnium societatum sit finis, vt mox dicetur. Altera definitionis pars, *de eo quod satis* (Græci αὐτάρκειαν vocant) explicabitur infra *lib. 7.* vbi docet Aristoteles ad ciuitatum constitutionem mediocrem rerum omnium ad vitam necessariarum copiam suppeditare debere. Neque enim multarum vicinitatum coniunctio continuo est ciuitas. Nam id quod satis inprimis est necessarium. Tertia particula hoc vult, ciuitatum quidem primum ortum esse ex indigentia: nam ad vsus vitæ necessarios, vt habeat, quod ab altero quis petat, conueniunt in ciuitatem homines: qua de re *in Prolegomenis & lib. 5. Eth. & Plato lib. 2. Polit. ibi:* Γίγνεται τοίνυν πόλις, ὡς ἐγῷμαι, ἐπειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης, ἀλλὰ πολλῶν ἐνδεής, &c. Ortus igitur primus est indigentia. Sed scopus & finis ciuitatis non est, vt viuatur duntaxat, sed etiam vt bene & liberaliter, seu vt bene beateque viuatur: finis, inquam, omnium ciuitatum est beatitudo, *infra lib 7. & supra lib 1. Ethic.* ὡς ἔπος μὲν εἰπεῖν.] phrasis est veteribus, Polybio, Plutarcho, maxime Platoni, vsitata tanquam prouerbialis, de qua, quemadmodum latine dicatur, & quid valeat, non prorsus constat. Græci Scholiastæ & Grammatici idem valere aiunt quod Latine dicimus, *vt vno verbo dicam.* Hoc obseruauimus, veteres hac phrasi vti de vniuerso genere siue quid aientes siue negātes: vt omnes homines, ὡς ἔπος εἰπεῖν, vel contra nulli homines ad ciuilē societatem sunt propensi.

Ciuitatis definitio.

αὐτάρκεια.

Ὡς ἔπος εἰπεῖν.

 Nihil,

Humanũ. Nihil, ὡς ἔπος εἰπεῖν, manu factum est æternum. Seruit igitur hæc phrasis vniuersis vel affirmationibus vel negationibus, cui latine respondere videtur fere vel propemodum; nimirum cum vniuerse quid affirmamus vel negamus, non tamen plane certe & definite, sed populariter. Itaque re & apud Platonem interdum hæc phrasis, seu τὸ ὡς ἔπος εἰπεῖν, tanquam contrarium, opponitur τῷ ἀκριβεῖ. Alii vero reddunt, *vt ita dicam:* melius, *vt summatim dicam, vt vno verbo dicam, vno verbo.*

Γινομένη μὲν.] Obseruanda est hic & vsitata σύνθεσις verborum γίνεσθαι & εἶναι: facile, inquit *Plato*, est esse virum bonum, fieri difficilimum. Sic & ciuitas fit ad necessitatem vitæ, est beatæ vitæ causa.

TEXTVS.

Itaq; ciuitas omnis natura est: siquidem & primæ societates. Finis namque hæc illarum, natura autem est finis. Quale enim quidque est ortu perfecto, talem dicimus naturam esse cuiusque, vt hominis, equi, domus. Præterea id, cuius causa & finis, optimum. Id quod satis autem, finis & optimum.

COMMENTARII.

De origine ciuitatis. Διὸ πᾶσα πόλις.] Nunc de ciuitatis causa & origine. Monuit paulo ante, & explicauimus *supra lib 5 Ethic.* ciuitatis causam esse indigentiam: homines namq; in ciuitatem conuenisse, vt ad vsus vitæ necessarios quod per se quisque habere non posset, à socio & ciui peteret & sumeret. Verum hic ciuitatum ortus, quod Cicero de amicitia dixit in Lælio, minime generosus videtur. Quare vt ibi Cicero de amicitia, ita & hic Aristoteles de ciuitate, eius ortum esse à natura, hoc est, non tam explendæ indigentię aut inopię causa (quam tñ adiuuantem dicere possumus) quam natura duce seu diuina prouidentia homines in ciuitates conuenisse. Quæ Aristotelis disputatio bifariam secari potest: nam prius de tota Ciuitate, postea de singulis ciuitatis partibus, id est, homine: illam quidem natura constare: hunc animal quoq; esse natura ciuile. De ciuitate, cur in rebus, quarum ortus est natura, sit nume-

numeranda, docet duabus rationibus, quarum prior *ſupra* *cap. 1. in fine* allata, & hic tantum ſubindicatur his verbis; ἔιπερ καὶ αἱ πρῶται, iſta: quia ſocietates primæ ex quibus tanquam partibus ciuitas conſtat, ſint natura: Ciuitas eſt velut colonia familiarum & vicinitatum. propter hanc igitur affinitatem & cognationem merito omniũ ſocietatum eadem cenſeri debet origo. Altera ratio nõ vt prior etiam cęterarum ſocietatum communis, ſed propria ciuitatis, hæc eſt; τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων. Quia ciuitas ſeu ciuilis ſocietas primarum ſocietatum, domus & vicinitatis, eſt finis atque perfectio. Formula: Si ciuitas eſt finis: igitur eſt natura. Connexi ratio explicatur ab Ariſtotele his verbis: ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστί. ratio, inquam, phyſica plane: quæ vt intelligatur: ſciendum eſt, in rebus phyſicis finem ſeu perfectionem, τέλος, formam & naturam prorſus idem valere. Nam res oriẽtes cum creſcere deſierint, ortus inquam deſierit, merito perfectæ ſunt & habentur, ante non item. perfecto igitur ortu & deſinente, res demum ſunt perfectæ, & ſuam formam adeptæ, atque adeo natura quoq; earum tum demum perfecta videtur: vt homo quamdiu creſcit, puer (verbi gratia) quia ortus nondum eſt perfectus, nondum deſiit: propterea puer non perfectus, ſed inchoatus homo dici ſolet: vir demum factus quia creſcere deſiit, iam perfectus eſt homo. & hæc perfectio vera eſt hominis natura & forma. Eadem eſt & aliarum rerum phyſicarum, animantium, herbarum, & manufactarum rerum, vt domus, nauis, &c. ratio, nimirum eas, dum *etiam conficiuntur, needum ſunt perfectæ, nondum naturam ſuam aut formam habere. Nam, vt eleganter *Ariſtoteles in libello de ingreſſu animantium*, vt quidque optime ſe habet, ita maxime ſe habet ſecundum naturam. Natura igitur eſt proprie rerum perfectarum optimeq; ſe habentium, ſuaque forma perfecta iam præditarum, quarumque ortus ad finem & exitum ſit perductus: nõ vero earum rerum quæ adhuc augeſcunt, neque formam ſuam habent. Itaq; natura, forma, & finis ortus concurrunt. Merito igitur Ariſtoteles naturam ait eſſe finem & perfectionem. Nos vero conuerſa ratione finem dicimus naturam. Atque ita vera eſt connexi ratio: quia finis eſt natura: ſeu conuerſe, quia natura eſt finis. Antecedens, quo dicimus, ciuitatem eſſe finem, & perfectionem reliquarum ſocietatum, eſt in his verbis; ἔτι τὸ οὗ

ἕνεκα

[Margin notes: *1. Ratio.* — *2. Ratio.* — * *Etiamnũ.*]

ϊνεκα. Neq; enim noua hic affertur ratio, vt quidam putant: sed prioris rationis confirmatio, hæc: quia in ciuitate est id, quod satis, seu αὐτάρκεια. Formula: Si ciuitas est finis: ergo est optimum quiddam. nam hoc finis est proprium, *supra lib.1.Ethic.* At verum hoc: Ergo & illud. Consequens, i. ciuitatem esse optimum quiddam, confirmatur his verbis; ἡ δὲ αὐτάρκεια, hac ratione; quia in ciuitate est id quod satis, id est, quia ciuitas est societas omnibus rebus ad bene beateq; viuendum necessariis optime instructa. Nam *supra initio huius cap.* monuit, id quod satis necessarium esse ciuitati. Iam vero id quod satis, seu rerum ad vitæ vsus necessariarum copiam liberalem esse optimum quiddam & perfectum tanquam finem, omnibus est perspicuum. hoc enim aiunt omnes.

TEXTVS.

Ex his igitur perspicuum, ciuitatem esse natura, hominemq; esse animal natura ciuile. Atque à ciuitate alienus natura & non fortuna, aut improbus est, aut maior homine. vt & ab Homero notatus, tribus, legum & domus expers. nam natura talis simul & belli cupidus tanquam iugi expers, vt in auibus.

COMMENTARII.

Homo natura ad ciuilem societatem propensus est.

Ἐκ τούτων.] Exposito de ciuitate, esse eam ex earum numero societatum, quæ natura consistunt, non vtilitate tantum vel instituto aut pacto: nunc hoc amplius, singulos homines natura propensos ad ciuilem societatem esse docet duabus rationibus; altera ex repugnantibus, altera ex proprietate hominis sumpta. Quæ disputatio de homine ad priorem de ciuitate accommodari quoq; potest, ita vt hinc tertia ratio peti possit, cur ciuitas natura consistat: nimirum quia homo animal est natura ciuile; à partibus ad totum. De hac re & disputatione exstant & præclari loci apud *Cic. lib.1. Offic. extremo. & in Lælio,* vbi de Timone.

1. Ratio.

Καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν.] Prior hæc est ratio à repugnantibus, cur homo animal sit ciuile natura: nam inciuilis, vt ita dicam, seu à ciuili & hominum societate abhorrens natura,

tura, is vel eſt improbus, id eſt, non re ſed nomine homo, i. vel infra hominem, vt belua potius, vel ſupra, vt heros vel Deus. Ait natura, παρὰ φύσιν. nam ſunt ciuitatis quidam expertes nõ natura, ſed fortuna, de quibus non agitur, vt relegati, deportati in inſulam pœna aut ſupplicio, aut caſu in inſulam vel ſolitudinem forte delati, & ab hominum congreſſu remoti. Hunc igitur natura ciuitatis expertem ait eſſe vel Deum vel beluam. Deum quidem, vt philoſophi quidam commemorantur, qui vni contemplationi dediti non magnopere opus habent hominum aliorum conſuetudine & paucis rebus ad vitam neceſſariis. Quanquam Cicero neminem eſſe ait, qui, etiam cui abunde omnia ſuppeditent, tanquam virgula diuina, in ſolitudine tamen viuere velit. In alterum immani natura & feritate præditum confert Ariſtoteles Homeri ſeu Neſtoris *lib. 9. Iliad.* conuitia in belli ciuilis amantem: propterea quod non poſſit non eſſe turbulentus & bellorum cupidus, qui ea ſit feritate, vt ab hominum cœtu abhorreat, vt qui plane omnis iugi ſit impatiens, nulli ſubiectus vel obediens eſſe poſſit, nulla communitate contineri, tanquã feræ aues nonnullæ caueæ impatientes. Si igitur ciuitatis expertem eſſe abhorret à natura hominis: ergo homo eſt natura ad ciuitatem factus, natura congregabilis.

Cuiac. Nouel. 6. tales eſſe ait quos veteres Anachoretas, Heſychitas, & Eremitas nominarint.

Ὥσπερ καὶ ὁ ὑφ'.] Homeri hunc locum expreſſiſſe videtur mihi *Cic. lib 3. Philip. 13.* Nam nec priuatos focos, nec publicas leges, nec libertatis iura cara habere, quem diſcordiæ, quem cædes ciuium, quem bellum ciuile delectat, eumque ex numero hominum eiiciendum, ex finib. humanæ naturæ exterminandum puto.

Ἅτεπερ ἀὖδυ ζόυγες.] Variant libri: meliores tamen habent, ἅτεπερ ἀὖδυ ζόυγες, ὥσπερ ἐν πετεινοῖς.

TEXTVS.

Cur autem ciuile ſit animal homo magis, quam omnis apis & omne animal congregabile, perſpicuum. Nihil enim, vt dicitur, fruſtra facit natura. Sermonem autem vnus ex animalibus habet homo. Itaque vox quidem moleſti & iucundi eſt argumen-

gumentum. Quare & aliis animantibus inest: hactenus enim earum natura progressa est, vt molestum & iucundum sentiant, & hæc inter se significent. Sermo autem ad significandum vtile & inutile: ideoque & iustum & iniustum. Nam præ cæteris animantibus hoc proprium est hominibus, vt soli boni & mali, iusti & iniusti, & aliorum sensum habeant. horũ autem communitas domum & ciuitatem constituit.

COMMENTARII.

Διότι πολιτ.] Altera & directa ratio, cur homo sit naturâ ciuilis, hic affertur, atq; adeo magis ciuilis, quam vel apes, vel vlla animalia congregabilia. Animalia omnia, inquit *Arist initio lib. 1. histor. animal* partim sunt congregabilia, ἀγελαῖα, partim solitaria, μοναδικά. & ex congregabilibus partim sunt ciuilia, politica, quæ nempe in commune consulunt, vt âpes, formicæ, grues, columbæ, &c. partim sunt errantia σποραδικά. Ex politicis est & homo: quem quidem Aristoteles hoc loco docet cæteris omnibus hac in re antecellere: idque hac ratione à proprietate sumta: quia homo sermonis seu orationis est particeps: quia ex omnibus animantibus vnus homo sermone vtitur. Iam sermonis nullus est vsus præterquam in communitate. Itaq; hanc formulam concipiamus: Si homo nõ est ciuile animal; ergo frustra datus est ei sermo. At falsum consequens. Quid ita? quia etiam prouerbio notum (Græci eleganter dicunt ὡς φασιν) naturam nil frustra facere. nil molitur natura, nisi certo proposito fine. Connexi ratio: quia sermonis nullus, nisi in communitate, est vsus, vt iam dictum. Quam rationem Aristoteles collatione vocis & sermonis beluæ & hominis pulcre explicat. Vocem igitur ait esse signum & notam, qua cognoscatur iucundum & molestum: cui rei argumento esse ait, quod etiam beluis vox sit communis, quarum naturam hactenus tantum progredi constet, vt iucundi & molesti notitiam habeant, eaq; inter se voce vel blandiendo vel eiulando significent, vt eleganter *Lucret. lib 5.* vbi de sermonis origine:

2. Ratio.

Infra ca. 5. ea distribuit protinus in ἀγελαῖα καὶ σποραδικά.

Cum pecudes mutæ, cum deniq; secla ferarum

Dissi-

Dissimiles soleant voces variasq; ciere,
Cum metus aut dolor est, aut cum iam gaudia gliscunt.

Hunc igitur vocis esse vsum, vt rerum iucundarum & contrariarum sit nota, argumento naturæ beluarum, quibus illa finibus definiatur, ostendit. Eadem rursus ratione & de sermone eiusque vsu ostendit eum esse notam rerum vtilium & inutilium, damni & lucri (& proinde rerum quoq; iustarum & iniustarum) hac ratione: quia hominis natura non tam angustis finibus continetur, quam beluarum. Nam has rerum tantum iucundarum & molestarum sensum habere: hominem vero hoc amplius, etiam rerum vtilium & contrariarum, iustarum & iniustarum, turpium & honestarum. Formula: Si beluæ rerum tantum iucundarum & molestarum sensum habent: ergo vox harum duntaxat rerum est nota. Et contra ex eo quod vox harum rerum tantum rerum est nota, doceri quoq; potest, beluarum naturam non longius progredi. Antecedens, quo dicimus, beluas tantum rerum iucundarum, & molestarum, non autem turpium aut honestarum, vtilium vel inutilium sensum vel notitiam habere, perspicuum est: eaq; propter olim Epicurus ad confirmandam suam de voluptate sententiam beluarum argumento maxime vsus est, vt est apud *Cic. lib. 1 de Fin.* quia voluptatum & molestiarum beluæ quoque gustum habeant. Nam quod beluæ quædam etiam interdum temperantes, fortes & iustæ dicuntur: fit improprie, aut saltem comparate, non directe. Sunt enim simulacra duntaxat in beluis, non virtutes, quæ sine ratione esse nequeunt, vt explicatum *supra lib. 2. & 6. Ethic.* Rerum quoq; vtilium & inutilium discrimen ignorant beluæ. Nam tametsi & nidos construant, & cibos alios appetunt, alios aspernantur: non tamen propterea vtilitatis notitiam habent: sed ea faciunt potius partim incolumitatis causa, partim quia id vel iucundum vel sit molestum. Si namq; & vtilitatis notitiam haberent beluæ, consequeretur eas quoq; rerum iustarum & iniustarum discrimen nosse, & proinde rationis esse participes. Quid ita? quia ius & iniuria in lucro & damno versatur, vt supra explicatum *libr. 5. Ethic.* Deinde perspicuum quoq; est attendenti, res vtiles ab inutilibus sine quadam ratiocinatione & disputatione atq; consideratione vix posse distingui. Huc pertinet, quod sensus duos, tactum & gustum, quia his res iucundę & molestę discer-

diſcernantur & cognoſcantur, beluinos vocent philoſophi *ſupra lib.3. Ethic. in fi.* Rerum igitur tantum moleſtarum & iucundarum ſenſum & notitiam habent beluę. Ergo & vox, cuius & beluæ ſunt participes, harum duntaxat eſt nota. Nunc de ſermone hæc ſit formula: Si homo rerum quoque vtilium & inutilium, iuſtarum & iniuſtarum, &c. ſenſum & notitiam habet: ergo ſermo non iniucundarum tantum rerum, ſed vtilium quoque, & iuſtarum eſt nota. Antecedens eſt perſpicuum. Nam, vt eleganter Ariſtoteles, hoc præ cæteris animantibus homini eſt præcipuum & proprium, harum rerum notitiam & ſenſum habere. Connexi autem ratio eſt eadem, quæ prioris de voce. Nam vt vox cum beluis eſt communis: ita ſermo hominis eſt proprius. quare diſtinctus quoque vocis & ſermonis vſus eſſe debet, cum earũ animantium, in quibus inſunt, natura quoque ſit diſſimilis, & aliæ animantes aliis longius progrediantur.

Ratio igitur connexi eſt in diſſimilitudine beluarum & hominis. Ex his iam tandem perſpicitur ratio ſummi argumenti, de quo agitur: cur, inquam, homo ſit animal natura ciuile: quia ſolus ſermonis vſum habeat. Nam ex prioribus efficitur, ſermonis vſum eſſe in rebus ad ciuitatem pertinentibus, nimirum vtilibus & inutilibus, iuſtis & iniuſtis. quarum rerum communicatione conſtituitur ciuitas. Præterea diligenter notandum, quod ait Ariſtoteles ſermonis vſum, quia cernatur in rebus vtilibus & inutilibus; ergo & in rebus iuſtis & iniuſtis cerni. cuius conſequentiæ rationem iam diximus: quia ius & iniuria in lucro & in damno verſetur: obſeruandum igitur hoc diligenter. Nam hinc ratio ſumi poteſt inſignis, cur in beluis nullum ſit ius vel iniuria. qua de re acriter diſputant Iuriſconſulti & Philoſophi, an in beluas cadat ius vel iniuria. In eas igitur hæc non cadere ratio hîc ſuppeditatur iſta: quia nullum lucri vel damni, nullum rerum vtilium vel inutilium ſenſum habeant. Eſt & altera ratio: quia in beluas nulla cadat ratio, qua ſine nulla eſt iuſtitia: ergo nec ius, de qua ratione dictum ſupra *lib.5. Eth. & Cicero lib.1. de legib.* Obſeruandum & hoc, ciuitatis copulam eſſe vtilitatem, id eſt, vt ſupra, indigentiam ſeu rerum vtilium inter ſe communicationem. quare & *Horatius* eleganter iuſti & iniuſti matrem vocat vtilitatem: & multa apud Iuriſconſultos

In beluis nullum eſſe ius vel iniuriam.
1. Ratio.
2. Ratio.
Vtilitas copula ciuitatis.
Vide D.Gi.

sultos mentio est vtilitatis; propter vtilitatem, inquiunt, publicam hoc vel illud est receptum: & ius, inquiunt, publicum est, quod ad vtilitatem rei Romanæ pertinet: priuatum, quod ad vtilitatem rei priuatæ spectat. Apud *Ciceronem* quoque est multa mentio vtilitatis communis, atque populum ipsum ita definiit, cœtum multitudinis, iuris consensu & vtilitatis communione sociatum, *lib. 4. de Rep. teste Augustino.* *fanium in lib. 1. Cic. de legib.*

TEXTVS.

Atque prior est natura ciuitas, quam vel domus vel quisque nostrum. totum enim parte prius esse necesse est. Nam sublato toto non est pes neque manus: nisi ὁμωνύμως, vt si quis dicat lapideam. hæc enim interiit. Omnia autem opere definiuntur & facultate. quare non amplius talia, nō dicenda eadem esse, sed ὁμώνυμα.

COMMENTARII.

Ciuitas natura prior est quā domus & singuli homines.

Καὶ πρότερον δὴ τῇ.] Exposito, ciuitatem esse natura & hominem animal esse natura politicum, id est, natura duce, & eius instinctu homines in ciuitatem conuenire: iam ostendit, ciuitatem domo & singulis hominibus esse priorem natura: quæ disputatio priori de generibus societatum primarum repugnare videtur: vbi docuimus, omnium societatum primam esse domesticam, coniunctarum; secundam vicinalem, vt ita dicam: tertiam demum politicam. Verum hæc cōtrarietas distinctione facile tollitur. Ratio igitur, cur ciuitas domo & singulis sit prior natura, hæc est: quia totum partibus natura est prius. Formula: Omne totum suis partibus natura est prius. Ciuitas est totum, cuius partes singuli & domus. Ergo ciuitas domo & singulis, tanquam totum suis partibus, est prior. Propositionis ratio est in his verbis ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ ὅλου, &c. Ratio, inquam, ista: quia id natura dicitur prius, cuius interitu alterū continuo interit, vel vt in categoriis, à quo non fit conuersio, vt si est homo, ergo animal: non cōtra, si animal, ergo homo. Animal igitur homine est prius: quia ab animali ad hominem non fit conuersio: & vniuerse, Omne genus natura suis formis est prius: quia neque fit con-

 uersio,

uersio, & quia sublato genere, continuo tolluntur omnes species. Quę generis & formarum, eadem & totius partiumque est ratio. Nam sublata vna parte non continuo totum interiit, sed hoc perempto & partes perierũt: adeo vt ne partium quidem nomen vere corruptis partibus sit reliquum: propterea quod natura partis sit extincta propter totius interitum. Itaque perempto toto desinunt partes: nisi forte ὁμωνύμως: abscissa, verbi gratia, manus vere iam desiit esse manus: nomen tamen retinere potest, non secus atque manus lapidea vel picta: quas inter manus sola nominis, nulla rei & naturæ, est communio. Ciuitas igitur & ipsa suis partibus natura est prior, domo & singulis: adeo quidem vt ciuitatis expertes singuli, instar aliarum partium iam non sint homines singuli, sed vel beluæ vel dii. Quod igitur supra *lib. 8. cap. 12. & initio lib. 1 Oeconom.* & hîc primo capite dicitur, domum ciuitate esse priorem, vt partem toto, id de ortu seu origine, non de natura accipi debet. Nam vt eleganter *Aristoteles lib. 8. φυσ. ἀκρο.* & *lib. 1. μεταφυσ.* Quod ortu est prius, id natura, id est, perfectione est posterius. Natura, vt & supra diximus ex *lib. de ingressu animantium*, est rerum optima affectio. Et vt bonus opifex semper etiam ab initio totius operis finem & perfectionem animo complectitur: ita & natura non in partibus, sed in totius perfectione consideratur. Præclare igitur & Hippodamus apud Stobæum idem quod hîc Aristoteles, ciuitatem priorem esse domo exemplo mũdi & hominis docet. Nam si non, inquit, mundus erit, non erit stella, non sol: vt neque oculus, neque pes, si animal interiit.

Πάντα δὲ τῷ ἔργῳ ὥρισται.] His verbis continetur ratio, cur partes à toto separatæ non re, sed nomine duntaxat partes sint & dicantur: nimirum quia, inquit, omnia opere & facultate definiantur (quod idem ait *Aristoteles lib. 4. μετεωρολογικῶν*) id est, rerum omnium & corporum partiumque vis & natura officio seu actione, seu opere & munere: ἔργῳ seu ἐνεργείᾳ & potestate, id est, quia opus & munus suũ res quæque facere possit, cernitur: hoc est, vno verbo, rerum natura in ἐνεργείᾳ & officio earum est posita, vt vis oculi in cernendo, manus in contrectando, pedis in ambulando: qua ἐνεργείᾳ aut potestate saltem partes hæ orbatæ, iam non sunt amplius partes.

TEX-

TEXTVS.

Itaque ciuitas quidem & natura, & quam quisque, priorem esse, perspicuum. Nam si quisque non satis instructus sit separatus, similiter habebit aliis partibus ad totum: qui vero communicare nequeat, aut quia non opus illi sit, propter id quod satis, nulla est ciuitatis pars. quare vel belua, vel Deus.

COMMENTARII.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ πόλις.] Hæc supra iam sunt explicata: quibus docuimus eandem esse rationem singulorum hominum ad ciuitatem, quam aliarum partium ad totum: hanc nimirum, vt, quemadmodum partes aliæ à toto separatæ, partes reuera esse desinunt: ita & singuli homines, qui per se non satis sint instructi rebus ad vitam necessariis: separati à societate ciuili consistere nequeant. Quod si qui reperiantur homines, qui absque tamen hac politica societate viuere possint: vel propter immanitatem fugientes hominum consuetudinem, vel quia omnia large illis suppeditent absque aliorũ auxilio hominum: hi iam vel sunt beluæ, vt Timon, de quo *Cic. in Lælio*, vel Dii, vt aliquandiu Elias & Ioannes Baptista, & antiqui Monachi quidam, & Philosophi; non homines existimari debent, quia hominem exuerint, inquit Cicero.

TEXTVS.

Natura igitur appetitio quidem ad talem societatem est in omnibus: qui autem primus constituit, magnorum bonorum author. Vt enim ex animantibus homo & perfectus est optimus: ita lege & iudicio remotus omnium deterrimus. Nam iniustitia armis instructa maxime est malefica: homo autem cum armis na-

scitur, prudentia & virtute: quibus in contrariam partem vti maxime licet. Quare impurissimus & immanissimus est absque virtute, & in Venere ciboque nequissimus. Iustitia autem ciuilis. nam iudicium ciuilis societatis descriptio est: Iudicium autem iuris diiudicatio.

COMMENTARII.

Ο' δὲ ἄπεφ᾽ τος συςήσας.] His verbis perobscuris multa preclara continentur de autore societatis humanæ seu ciuitatis. De vtilitatibus seu vsu constitutionis ciuitatum. De homine: eum ex omnibus animantibus, si sit improbus, vnum omnium esse deterrimum. De virtutibus; posse quem iis in contrarias res vti. De iustitia denique; esse eam virtutem politicam. De primo ciuitatum autore nil Aristoteles, præter quod supra disputauit, natura ad ciuitates propensos esse homines. Oratores, vt supra diximus, hanc sibi laudem arrogarunt, & primum autorem ciuitatis dictitant oratorem. *Cic. lib. 1. de Orat. & in Sextiana.* Iurisconsulti & Politici se autores dicunt, *Cic. iis locis*, & Poëtæ id sibi arrogant, *teste Horat. in arte Poëtica, in fin.* vbi id tribuit Orpheo. Melius *Cic. lib. 3. Offic.* Deo hanc laudem tribuit. Quam autem ciuitatum constitutio humano generi sit fructuosa: hîc docet Aristoteles à repugnantibus, & ab hominis natura à ciuitate remoti: cuius argumenti hæc sit formula: Ciuitatis expers homo animal est vnum omnium deterrimum. Ergo ciuitatum constitutio res est optima & hominibus seu humanæ societati fructuosissima. Quasi diceret: si ciuitatum interitus & euersio, &, vt quidam iuris interpretes loquuntur, nullitas est perniciosissima: ergo earum status est maxime salutaris. Ratio connexi ex repugnantibus est perspicua. Omnis igitur labor Aristoteli est in explicando antecedente: quo diximus hominem ciuitatis expertem & exlegem animal esse vnum omnium perniciosissimum. Qui locus pulcerrimus supra quoque à nobis est explicatus, *lib. 7. Eth. c. 6. in fin.* hominem improbum à iure & iustitia remotum omnibus beluis etiam nocentissimis peste & pernicie antecellere. Rationem eo loco attulit Aristoteles hanc: quia in homine insit nocendi

I. *Auctor.*

Pausan. Corinth. Phoroneo.

II. *Vtilitas.*

III. *Homo improbus omnium animantium deterrimus.*

nocendi principium, id est, ratio, in beluis non item. Arma ait esse prudentiam & virtutem, siue, vt *in Eth.* ait, rationem & ingenii solertiam. Nam prudentia & virtute in contrarias partes, id est, tam in bonam, quam in malam vti possumus: quod tamen in controuersiam vocari potest, an, inquam, virtute male quis vti possit; quod hîc ait Aristoteles, negat *lib. 1. Rhet. in princ. & lib. 2. Mag. Moral.* vbi, vt & *initio lib. 4. Eth.* ait posse nos male vti bonis corporis & fortunæ, diuitiis, forma, robore, opibus, virtute non item: adeo quidem, vti Stoici, *teste Plut. in lib. de contrarietat. Stoicorum*, hac maxime ratione adducti existimarint, bona corporis & fortunæ non esse in bonorum numero habenda: quia bono male nemo vti possit. *Cic.* quoque *in partit.* idem ait de virtute. Respondendum est, virtutis & prudentiæ nomen dupliciter accipi, proprie & improprie, quod explicatur supra *lib. 2. & 6. Ethic. in fin.* Proprie virtus seu vera virtus est, cum ratione & longo vsu comparatur. Impropria virtus est naturalis quędam propensio, qua alii ad hanc vel illam virtutem dicuntur nati, quas naturales virtutes vocamus, supra *lib. 6. Eth. in fin.* Sic & prudentia alia est vera; alia est imitatrix aut initium natura insitum, vt ingenii solertia & calliditas. Iam his imperfectis, prudentia & virtute, perspicuum est male nos vti; neque mirum, trahentibus huc illuc perturbationibus, veris & perfectis virtutibus locum esse non posse: quippe quæ, compressis iam longo vsu & ratione perturbationibus, demum efflorescũt. Est & apud *Plut. in Cic.* vbi de Triumuiris idem, quod hic docetur, hominem ex animantibus vnum omnium esse deterrimum iuris & ciuitatis expertem.

IV. *Vtrum virtute possimus abuti.*

Obiectio.

Solutio.

Ἡ δὲ δικαιοσύνη] Quoniam dixerat, legum & iudiciorum iurisque expertem animal esse perniciosissimum, & iniustitiam armis instructam rem esse perniciosissimam: nunc contra de iustitia adiungit, eam esse virtutem ad hominum ciuiles societates accommodatissimam: Iustitiam, inquam, esse virtutem ciuilem, id est, cuius vsus & partes maxime in ciuitate cernantur, & in ea continẽda & constituenda. Quare & infra *lib. 3. cap. 8.* Iustitiam vocat κοινωνικὴν, vt cuius vsus maxime sit in societate. Nam tametsi omnes virtutes quodammodo sunt politicæ (de practicis loquor:) tamen iustitia maxime est politica, cum aliæ potius ad eos pertineant, qui ipsis sint præditi: Iustitia vero prorsus ad alios spe-

V. *Iustitia, virtus politica: qua de re Proclus super Plat. Polit.*

 ctet,

ctet, non ad ipsum iustitia præditum. Eaque re veteres iustitiam vocarunt bonum alienum, teste *Aristotele lib. 5. Ethic.* Iustitia, inquit *Cic. in lib. de Repub.* maxime foras spectat: & *Plato* quoque multis in locis in omnibus duas maxime politicas esse ait, Temperantiam & Iustitiam: quas duas & *Isoc.* cæteris anteponit *in lib. 1. ad Nic.* Cur autem Iustitia sit politica, rationem hîc reddit Aristoteles, cuius hæc sit formula: Δίκη est politicum. At δίκη est δικαίου. Ergo & δίκαιον est politicum. Si δίκαιον, ergo & δικαιοσύνη. Nam δίκαιον, id est, ius nil est aliud, quam iustitiæ actio seu factum. Iustitiæ est iuste & iusta facere. Propositionis, qua diximus δίκην esse politicum quiddam, ratio Aristotelis hæc est: quia δίκη politicæ societatis est descriptio, id est, iudiciis continetur ordo & descriptio vniuersæ Reipub. quibus perturbatis vel labefactatis, quia nulla legum & iuris vis erit vel executio: merito tota ciuitas, extinctis legibus iudiciorum interitu, corruat, necesse est. Qua de re extant multi insignes loci apud Cic. de iudiciorum vsu. Recte igitur Aristoteles iudiciis institutionem & ordinem ciuitatum contineri ait. Iudicia igitur sunt politica, id est, ad ciuitatem pertinentia. Altera enunciatio, qua diximus δίκην esse δικαίου, hanc habet sententiam; iudiciis contineri disceptationem seu diiudicationem iuris, id est, quid sit iustum, quid iniustum, ex iudiciis cognosci; Iudicia iuris & iniuriæ esse tanquam normam & arbitrium. Et hoc est, quod ait; Est autem δίκη, id est, iudicium iuris disceptatio seu diiudicatio: quod breue dictum perobscure & pessime ab interpretibus acceptum; & supra *lib. 5. Ethicorum, cap. 6.* iterauit; δίκη, inquit, est τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου κρίσις. atque ita hæc loca alter alterius ope & coniunctione optime explicari potest. Ex quibus perspicuum est, verbum δίκης, non vt interpretes fere reddunt, exceptis Aretino & Strebeo, iustitiam, sed iudicium valere: & certe vix vnquam aliter, quam ad iudicia, verbum hoc Græcum referri solet. Ad summam: quia ciuilis seu politica societas iudiciis describitur & continetur, merito & iure optimo iustitia dicitur virtus politica.

Ratio.

Δίκαιον.

Δίκη.

C A-

CAPVT III.

TRES sunt huius capitis partes: quarum 1. sit methodica, id est, breuiter commemoretur, de quibus, cur posthac sit explicandum. Altera explicatur vis & definitio serui. Tertia instituitur quæstio, & partim explicatur, an aliqui natura sint serui, quam quæstionem etiam proximo capite persequitur.

TEXTVS.

Quoniam perspicuum, quibus ex partibus ciuitas constituatur: necesse est prius de rei domesticæ ratione exponere. Omnis enim ciuitas ex domibus constituitur: domus autem partes, ex quibus statim domus constituitur: domus autem perfecta ex seruis & liberis. Iam quia in minimis quidque quærendum: minimæ autem & primæ domus partes, dominus & seruus, maritus & vxor, & pater & liberi: de his tribus videndum, quid & quale quidque esse oporteat. hæc autem sunt, ratio herilis & nuptialis, & tertia liberorũ efficiens ratio: nam & hæc suo nomine non appellatur. Sint autem hæ tres, quas diximus.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ φανερὸν.] Prima huius capitis parte diximus contineri methodica, hoc est, proponit, quibus de rebus, cur, quomodo sit explicandum, prius quam de ciuitate propius & enucleatius explicetur. Ait igitur, prius explicandum esse de arte domestica. Rationem & supra attulit, & nunc iterat: quia ciuitas ex domibus constet: quæ ratio duobus prioribus capitibus adhuc est explicata. Quia igitur partium cognitio toti cognoscendo est vtilissima, recte & ordine Aristoteles de partibus ciuitatis, id est, de arte domestica, & ei cognata arte rei quærendæ disputat prius, quam de ipsa ciuitate. Itaque vt & initio dixi, totus fere hic liber primus est œconomicus. Neque tamen ars tota domestica hic explicatur: Sed qua parte maxime cum arte politica est coniuncta,

Cur de seruitute hoc lib. tractetur. & etiam Reipub. vtilitatem affert: vt, an seruitus naturæ repugnet, & propterea sit iniusta, neq; in Repub. tolleranda: an ars herilis eadem sit, quę politica. De arte rei quærendæ propterea hic disputatur, quod ea non tantum patrifamiliâs, sed ciuitatum rectoribus sit necessaria, vt monet Aristoteles *infra cap 3. in fi. & lib. 2. Oeconom. in princ.* argumento sit tractatio ærarii, & fisci grauissima.

De arte rei quærendæ cur hic agatur.

οἰκίας δὲ μέρη.] Hæc verba vere dixerim spuria & inducenda. Non. n. solum non sunt necessaria: sed orationis contextum & seriem perturbant inculcato articulo δὲ, vt οἰκίας δὲ μέρη. & οἰκία δὲ τέλει☉ν. Elegantiùs oratio sibi inter se constaret & cohæreret his verbis inductis: nimirum vt hæc sit periodus. Omnis enim ciuitas ex domibus constituitur: domus autem perfecta ex seruis & liberis. nihil tamen temere mutandum. Exposito igitur, ciuitatem ex partibus cognoscendam, id est, ex domibus: continuo de domo & arte domestica adiungit, quæ eius sint partes. Ait igitur domus partes partim esse liberos, partim seruos: Liberos quidem, maritum, vxorem & liberos. Seruos autem alios. Verũ quia hæc distinctio seu partitio sit generalior & confusior, adiungit alteram explicatiorem & enucleatiorem, qua monet, domus partes principes esse tres. primas inquam, vltimas seu minimas, maximeq; simplices; Dominum & seruum, patremfamiliâs seu matremfamiliâs, seu maritum & vxorem, patrem deniq; & liberos. De his igitur partibus deinceps & sigillatim explicandum ait ad cognoscendam penitus artem domesticam. Rationem adiungit: quia rerum omnium vis & natura ex primis & minimis partibus cognoscatur. Formula: Res omnes ex vltimis & simplicissimis sui partibus cognoscuntur. Domus autem simplicissimæ partes sunt tres illæ: ergo domus & ars domestica ex his est cognoscenda. De propositione dictũ est & supra *cap. 1.* qua dicitur res omnes concretas ex minimis & simplicissimis partibus cognoscendas & ab his ducendum cognitionis exordium, vt in Grammaticis à literis ad syllabas, ab his ad verba, & tandem ad Orationem esse progrediendum; in Dialecticis à genere, specie seu vocibus & categoriis ad propositiones, hinc ad conclusiones seu argumentationes. Sic apud Euclidem in elementis primum de lineis, deinde de extremitatibus, postremo de corporibus, iisq; primum simplicioribus, postea du-

Familiæ partes minimæ.

Ratio, cur de his explicandum.

plicatis & tandem multiplicatis. Quæ docendi methodus & ratio, vt & ſupra monui, Græce σύνθεσις, Latine conſtructio, cui contraria ἀνάλυσις, partitio dici ſolet. quam in arte domeſtica ſeruandam & in Politica monet Ariſtoteles *cap.1.*& hic. *& libr.1. cap.2. Oeconom.* Vera eſt igitur eius formulæ propoſitio. Aſſumtio, qua diximus, domus partes primas & ſimpliciſſimas eſſe dominum & ſeruum explicata eſt ſupra. Nam de duabus quidem partibus, quibus domus conſtituitur, domino & ſeruo, marito & vxore, copioſe ibidem eſt explicatum. de reliqua parte, patre & liberis, hæc eſt ratio: quia ſocietatis coniugalis hic ſit finis & ſcopus, liberorum procreatio. Vnde continuo pars domus alia ſeu tertia oritur. propoſitio eſt; ἐπεὶ δ᾽ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις, &c. Aſſumtio; πρῶτα δὲ καὶ ἐλάχιστα, &c. Complexio περὶ τριῶν ἂν τούτων. De hac autem phraſi, τί ἕκαστον, dictum in Eth.

Ταῦτα δ᾽ ἐστὶ δεσποτική.] Hic de partium artis domeſticæ nominibus Græcis. Nam Ariſtoteles vni tantum parti ſuum apud Græcos nomen eſſe ait, cæteris ipſe noua nomina imponit: quod idem *& in Ethic.* illum feciſſe in virtutum & vitiorum nominibus oſtēdimus, *ſup. lib.2.in fi. & 4.etiam in fi. Eth.* Artem igitur regendi ſeruos ſuum habere nomen, vxorē autem & liberos non item. Nam artem ſeruos regendi etiam vulgo dici δεσποτικὴν & δεσποτείαν. quo vocabulo & Plato ſæpe ſic vtitur. Ariſtoteles igitur docendi cauſa artem regendæ vxoris & adminiſtrandi patrimonii vocat γαμικήν. liberorum autem interdum παιδοποιητικὴν, interdum πατρικήν. quod non ita accipi debet quaſi hæc verba ſint barbara, cum ſint vſitatiſſima: Sed quod in hac re ſeu in partibus artis domeſticæ inuſitata. Latine reddamus: herilem, vxoriam ſeu coniugialem, & patriam artem ſeu rationem. precor autem, quod vulgo σύζευξις, id eſt, coniugium, in libris ſcriptis quibuſdam eſt, σύντευξις, quaſi conſuetudo & congreſſus.

TEXTVS.

Eſt autem pars quædam, quæ aliis quidem videtur ars domeſtica: aliis vero pars eius maxima. vt autem ſit, videndum: loquor de ea, quæ dicitur ars rei familiaris quærendæ.

COMMENTARII.

Ἔστι δέ τι μέρος.] Postquam monuit, explicaturum se de tribus vltimis & simplicissimis artis domesticæ partibus: adiungit esse & aliam quandam partem artis domesticę: de qua quia dissentiētes sunt opiniones (nam aliis; vt Platoni, eadē hæc esse videtur, quæ ars ipsa domestica: aliis pars eius tantum, sed maxima) de ea igitur explicandum quoque monet, vt ars ipsa domestica & politica melius cognoscatur. Eam autem partem Græci vocant χρηματιστικὴν & κτητικήν: Cicero autem, rei parandæ & rei quærendæ: nos κτῆσιν, rem familiarem, κτητικὴν, rei familiaris quærendæ artem: quam & χρηματιστικὴν vocant Græci: κτῆμα deniq; membrum seu partem rei familiaris dicamus: cur, infra explicabimus *cap. 5. initio.*

TEXTVS.

Primum autem de Domino & seruo dicamus: cum, vt, quæ ad necessarium vsum pertinent, videamus, tum ad scientiam, si quid de iis melius, quam nunc existimatur, reperire possimus. Nam aliis quidem eadem videtur scientia & herilis & ipsa domestica, atque eadem herilis, politica, & regia, vt initio diximus: aliis vero contra naturam esse herile imperiū. nam instituto quidem alium esse seruum, alium liberum: natura vero nihil differre; eaque re neque iustum esse: quia vi factum.

COMMENTARII.

Πρῶτον δέ.] Expositis breui artis domesticæ partibus, hîc tandem eas explicare orditur. de quibus hoc rursus monet explicaturum se bifariam: nimirum & quæ ad contemplationem seu cognitionem, quæ Græci θεωρητικὰ vocant: & quæ ad vsum & agendum pertinent, quæ πρακτικὰ dicunt. prudenter sane & instituto conuenienter. Nam artis ciuilis scopus non tam in contemplando, quam agendo cernitur. quod explicatum copiose supra *lib. 2. Ethic. cap. 2. & alibi.*

In aliis

In aliis artibus satis est explicasse ea præcepta, quæ ad scientiam & cognitionem pertineant: in his ciuilibus & œconomicis scientiis vtrumq; præstari debet. quanquam Aristot. practica præcepta leuiter tantum deguttat: quia minus liberalia & honesta. qua de re infra latius *cap. 7.* & hoc est quod ait, vsum necessarium, ad vitam nimirum degendam. vsus, inquã, seu πρᾶξις est necessaria, cognitio est liberalis & honesta, infra *cap. 7.* Modeste & hoc adiicit Aristoteles, daturũ se operam, vt de hac arte domestica quædam afferat meliora, quam quæ vulgo ea ætate essent recepta: quibus verbis vtilitatem huius disputationis, modestissime tamen, subindicat.

Τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ.] Nũc adiungit receptas ea ætate opiniones de re herili: nã de hac primo loco explicaturũ se monet. Duas autem opiniones affert: quarũ altera est Platonis, existimantis potestatẽ herilem & domesticam artem esse eandem: deinde hoc amplius, herilem, ciuilem, regiam, domesticam; has omnes, inquam, esse easdem. Altera opinio est eorum, qui herile imperiũ putarint naturæ aduersari. neminem namq; natura esse seruum, sed instituto hominũ. Ergo nec dominium, nec herile imperium esse natura, sed instituto: omnes nimirum homines natura esse liberos: hominum autem inuẽtis & institutis factos partim liberos, partim seruos, quod & Iuriscõsulti aiunt. de quibus infra. Sic igitur illi concludebant. Si nemo natura seruus: ergo neque Dominus. Ergo Domini imperium, & ars herilis non est natura, sed naturæ repugnat. quo posito & confirmato hoc amplius adiungebant, nullum debere in Republica admitti aut seruum aut Dominum, nullum, inquam, in Republica tolerandum herile imperium. Quid ita? quia sit iniustum. Quid ita? quia naturæ contrarium & vi factum. Formula: Nulla res magis, inquiunt Iurisconsulti, iuri & iustitiæ repugnat, quam vis. At herile imperium est βίαιον: Ergo est iniustum & iuri contrarium. Assumtionis ratio, cur, inquam, herile imperium sit βίαιον, hæc est: quia naturæ contrarium. omnia naturæ contraria sunt βίαια. nam hoc apud Aristotelem creberrime reperitur, ea quæ sunt natura & βίαια, inter se tanquam contraria opponi. Sic supra *lib. 1. Eth. cap. 5. in fi.* vitam quæstuosam vocat βίαιον vt naturæ contrariam. quod ipsum hoc libro infra perspicue confirmabit.

1. Opinio Platonis.

2. Opinio.

Νόμῳ

Νόμῳ γδ.] Ἀντίθεσις hæc, qua alia dicitur esse νόμῳ, alia φύσει, est veteribus vsitatissima. Sic infra *cap. 5. & supra libr. 5 Ethic.* docet nummum non esse φύσει, sed νόμῳ & supra *lib. 1. Ethic. cap. 3.* vbi ostendimus Ciceronem Latine hæc reddere, instituto, interdum tamen, sed raro, Lege & natura.

TEXTVS.

Quandoquidem igitur res familiaris pars domus est: & ars rei familiaris pars erit artis domesticæ. Siquidem absque rebus necessariis nefas & viuere, & bene viuere. Quemadmodum autem in artibus definitis necesse est esse sua organa, si opus sit perficiendum: ita & rei domesticæ peritorum.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ οὖν.] Priusquam duas illas controuersias, an herile imperium naturæ repugnet, & an idem sit quod politicum, explicet: de seruorum natura & officio & munere exquirit. Initio igitur monet, rem familiarem domesticæ esse partem, & ad vitæ vsus necessariam. qua de re, etsi quam copiose est explicaturus: tamen hîc monendum putauit: quia seruus, cuius definitionem exquiret, & ipse rei familiaris sit membrum. Sic igitur argumentatur: Si res familiaris pars est domus: ergo & ars rei familiaris pars est artis domesticæ. Antecedens confirmat hac ratione: quia neque viuere, neque bene beateque viuere absque re familiari possumus, siue, vt ait, absque necessariis: quasi diceret, res familiaris ad vsus vitæ est necessaria: ergo est pars domus: & proinde (ex coniugatorum natura) ars rei familiaris est pars rei domesticæ. Sic & *in Oeconom. libr. 1. cap. 2.* duæ, inquit, sunt domus partes: homo, & res. Verum hæc infra, vbi omnia enucleatius & exquisitius perpenduntur, vix admittit, artem rei familiaris esse partem rei domesticæ. Hoc igitur sumamus ex his verbis: Rem familiarem ad vitæ vsus esse necessariam.

Argumentum.

Ὥσπερ δὲ ἐν ταῖς.] Nunc propius ad serui naturam exquirendam accedit, quam, vt dixi, ex eius opere & officio inuestigat: recte. Nam in rebus politicis & œconomicis rerum naturæ ex actionibus & officiis sunt cognoscendæ: in quibus

bus nulla fere est quæstio de forma aut materia. Docet igitur, in arte domestica esse quædã organa. Prima quæstio esse semp solet, an sit. Sic igitur demonstraturus seruum esse organum domesticum, prius inquirit, an vlla artis domesticæ sint organa. Et quidem artis domesticę sua esse organa docet Aristotel. exemplo cęterarum artium definitarum. Formula sit ista: Omnium artium definitarum sunt organa. Ars autem domestica est finita: ergo & eius sua sunt organa. Artes definitas vocat, quib. certum opus & finis certus est ꝓpositus, vt Medicinæ sanitas, Politicæ beatitudo ciuitatis, Oeconomicæ domus beatitudo, arti militari victoria. Harum igitur artium sua & propria quædam esse organa ostendit hac ratione: quod alioqui opus quæq; suum perficere nequeat: quod tamen ad opus, tanquam ad finem, modis omnibus contendit. Notum est autem, rerum efficiendarum causas partim esse principales, partim adiuuantes, vt organa: quæ propterea Plato in politico vocat συναίτια. Perspicuum esse igitur, arti domesticæ esse & sua quædam organa.

Artis domesticæ esse organa.

Artes definitæ.

Definitas artes necessario habere organa.

TEXTVS.

Organa autem alia quidem inanima, alia vero sunt animata: vt gubernatori clauus quidem inanimum, proreta vero animatum. Minister enim organi species est artibus. Sic & rei familiaris membrum ad vitam est organum, & res familiaris multitudo est organorum. & seruus, rei familiaris membrum est quoddam animatum, & tanquam organum, præter organa alia est omnis minister. Nam si quidque organum posset iussum vel præsentiens suum perficere opus, vt Dædali opera aiunt, vel Vulcani tripodas, quos ait Poeta sua spõte ad sacrum certamen venire: Sic si pectines texerent ipsi, & plectra pulsarent: nihil opus sint, neque architectis ministri, neque dominis serui.

COMMENTARII.

Τῶν δ᾽ ὀργάνων.] Expoſito, arti domeſticæ ſua quoque eſſe organa: nunc, diuiſione adhibita, docet, quæ & qualia hæc ſint organa. Affert igitur organi diuiſiones, ex quibus tandem doceat, quale organum ſit ſeruus. Organa igitur alia ait eſſe animata, alia inanimata, quam diuiſionem confirmat exemplo organorum naualium. nam naui ſeu gubernatori clauum organum eſſe inanimum; proretam, vel alium quemuis nautam, ſociumque naualem, organum eſſe animatum. De clauo res eſt perſpicua. De nautis res poteſt in controuerſiam vocari, an hi ſint in organorum numero. nam vulgo inanima tantum dici ſolent organa, animata nō item. Huic igitur quæſtioni tacitæ occurrens Ariſtoteles reſpondet, miniſtros omnes in artibus eſſe organorum loco, & in ſpecie, vt ait, organorum, id eſt, alteram organi ſpeciem, animati nimirum. Nam vt organis inanimis, puta ferramentis: ita & animatis, puta miniſtris, ad eandem rem vtimur, ad opus, inquam, aliquod vel faciendum, vel agendum. Hanc partitionem mox accommodat inſtituto, eiuſque partes in arte domeſtica inueſtigat. Ait igitur: vt in arte gubernandi expoſuerat, ita & domeſticæ quædam organa eſſe inanima, quædam animata. Sed prius monet, quæ artis domeſticæ ſint organa: nimirum membra rei familiaris, vt armenta, pecudes, agros, nummos, ſeruos, &c. Cur autem hæc rei familiaris membra ſint artis domeſticæ organa, ex prioribus eſt perſpicuum, id eſt, ex organi definitione, qua diximus, organo opus perfici. Si igitur artis domeſticæ opus, id eſt, bona domus conſtitutio & beatitudo membris & partibus rei familiaris perficitur. (nam, vt initio dictum, abſque rebus neceſſariis neque viui, neque liberaliter viui poteſt.) Membra igitur rei familiaris ſunt organa & res ipſa familiaris ſeu vniuerſum patrimonium, & organorum velut vniuerſitas, multitudo & coaceruatio. Vt igitur ſeruus eſt organum: ita organorum, vt dixi, vniuerſitas eſt res familiaris. Quod idem iteratur & infra *cap.5. in fin* πλοῦτος, inquit, id eſt, res familiaris, eſt πλῆθος, vniuerſitas organorū tam ciuilium, quam domeſticorum: quin et ait ſeruum non tantum eſſe organum, ſed præſtantiſſimum quoddam organum. Omnem namque miniſtrum & operam ex omnibus organis vnum

Inſtrumēta alia animata, alia inanimata.

Miniſtri in artib. ſunt organa.

esse præstantissimum, quod Græci eleganter & breuiter organum pro ὀργάνων dicunt, δοῦλον περὶ δούλου, δεσπότην περὶ δεσπότου

Inf. cap. 4.

Εἰ γὰρ ἠδύνατο.] Docet, organa animata esse necessaria, hac ratione: quia organa inanima suapte sponte, id est, citra alterius operam & regimen, nil valeant efficere: quod si possent, non opus esset animatis; quemadmodum Vulcani tripodes sua sponte, non ab alio deportati, currebant ipsi ad sacra certamina, *teste Hom. lib. Iliad. 6.* vbi de Clypeo Achillis. quo in loco, quod Homerus ait, Vulcanum ad opera fabrilia euntem subsequi famulas, interpretes accipiunt organa fabrilia. Eius generis signa & sigilla Dædalum fecisse narrant veteres, vt Venerem seu statuam Veneris, cuius meminit Aristoteles *lib. 1. de anima:* quæ tanquam animata sese ipsam mouerit. Horum Dædali operum mentionem facit & Plato in Menone & in Euthyphrone: vbi eleganter rationes instabiles his Dædali operibus sua sponte mobilibus comparat. Vnde & Erasmus prouerbium fecit; Dædali opera, cuius generis opera fictores & fabri vocant αὐτόματα aut αὐτοκίνητα. Huius igitur generis & naturæ si essent opera inanima: si radii & pectines per se texerent, dolabræ & secures secarent, plectra cythara canerent, &c. nullis opus sit operis aut ministris, nullis quoque seruis. At inanima non sunt eius ingenii, id est, per se nil possunt: ergo opus est animatis organis.

Organa animata esse necessaria.

Eiusdem generis columbam ab Archyta fabre factã scribit Agel. noct. Attic. lib. 10 c. 12. De quibus Heron peculiares libr. scripsit. περὶ αὐτοματοποιητικῆς.

Αὐτομάτους θεῖον δύσεσθαι ἀγῶνα] Hæc sunt Homeri verba perperam à plerisque reddita: quasi tripodes in certamen processerint aut descenderint, certamen inierint, id est, quasi ipsi tripodes certarint: quod absurdum. Nam tripodes certantium erant præmia. Hoc igitur ait & vult Homerus, tripodes à nemine deportatos sua sponte ad certamina venisse.

TEXTVS.

Itaque quæ quidem dicuntur organa, sunt organa efficientia: membrum autem rei familiaris est agens. Nam ab radio quidẽ aliud quid fit præter eius vsum; à veste vero & lectulo vsus tantummodo. præterea quia effectio & actio specie differunt,

Lege Scheg. ad prædicamẽtum Relationis in secundis annotat. pag. 454.

runt, vtraque autem organis opus habent: necesse est horum eandem esse differentiam: vita autem actio, non est effectio. Quare & seruus eorum, quæ ad actionem minister.

COMMENTARII.

Organa efficientia & agentia. Τὰ μὲν οὖν.] Altera organorum diuisio, qua doceat, seruum organum esse non efficiens, sed agens. Organa igitur quæ dicuntur, id est, quæ vulgo proprie organa solent appellari, vt radii, mallei, dolabra, &c. (nam & supra monui, hæc proprie vocari organa, vt & apud *Plat. in Politic.*) hæc igitur sunt efficientia; alia agentia, vt membra rei familiaris, mensæ, equi, agri, pecunia, serui, &c. Duo autem hic sunt confirmanda: vnum, diuisionem hanc esse bonam: alterum, membra rei familiaris, & in his maxime seruum esse organum practicum seu agens. Prius docet hac ratione; docet, inquam, organa efficientia ab agentibus esse separanda, vt

1. Ratio. specie differentia: quia actio ab effectione specie differat: propterea quod alius effectionis, quam actionis sit finis: illius quidem opus, huius vsus duntaxat & actio: qua de re dictum supra *in Ethic. lib. 6. cap. 2. & 3.* Si igitur actio & effectio specie differunt: ergo & organa, in quibus hæc differentia finium reperitur, & ipsa specie differant, necesse est, & quidem eodem modo, id est, vt alia sint efficientia, alia agentia. Consequens huius formulæ ostendit Aristoteles exemplo singulorum organorum; ostendit, inquam, in organis eam differētiam reperiri. Nam radii quidem seu pectinis præter vsum, id est, textum, etiam tela, opus nimirum, quæritur: eadem est & mallei & dolabræ, aliorumque fabrilium organorum ratio. Alia autem sunt organa, quorum præter vsum nullum expectetur opus, vt sellæ, lectuli, mensæ, &c. atque adeo omnia rei familiaris membra. Ex quibus perspicuum est, non tantum prius, sed & posterius, nimirum rei familiaris membra, esse organa practica: quia eo-

2. Ratio. rum nullum sit opus. Est & altera ratio: quia vita, cui degendæ hæc rei familiaris membra deseruiunt, vita, inquam, non sit effectio, sed actio. Clarum est igitur, seruum quoque, cuius vsus est ad vitam, esse organum non efficiens, sed practicum.

TEX-

TEXTVS.

Membrum autem rei familiaris dicitur, vt & pars. Pars namque non alterius est tantum pars, sed etiam plane alteri us:item & membrum rei familiaris. Quare dominus quidem serui tantum dominus, illius non est: seruus vero non tantum domini est seruus, sed & plane illius. Quæ igitur serui natura eiusque vis, ex his perspicuum. Nam qui natura non suus, sed alterius est, cum sit homo, hic natura est seruus: alterius est autem homo is, qui rei familiaris est membrum, cum sit homo: membrum autem rei familiaris organum est agens & separatum.

COMMENTARII.

Τὸ δὲ κτῆμα λέγεται.] Explicatur hoc loco vera serui nota, qua dicitur seruus non esse sui iuris & mancipii, sed alieni: qua nota & Iurisconsulti in seruitute definienda sunt vsi. Est, inquiunt, Iuris gentium constitutio, qua contra naturam quis alieno dominio subiicitur. *& Cic. in Parad.* Seruitus, inquit, est animi fracti affectio arbitrio carentis suo. Et notum est, ea quæ sunt in categoria collationis, alterum ex altero definiri: seruum ex domino, & dominum ex seruo. Hac igitur comparatione serui & domini hoc loco Arist. explicanda vtitur similitudine partium cum toto, & membrorum rei familiaris, vt serui cum domino. Hoc igitur agit Arist. vt ostendat, seruum non esse sui iuris, sed alieni, & esse plane domini. Ratio hæc est, cur, inquam, seruus plane sit domini: quia sit κτῆμα, i. membrū rei familiaris. Formula: Si seruus est membrum rei familiaris: ergo prorsus est domini. Antecedens est notum ex prioribus. Connexi ratio hæc est: quia eadem est membrorum rei familiaris ratio, quæ partium. Quid ita? quia vt partes totum: ita & membra rei familiaris rem familiarem seu patrimonium, tanquam totum & vniuersitatem, τὸ πλῆθος cōstituunt. Partium autem hæc est ratio, vt non tantum sint totius: sed prorsus totius, id est, partes non tantum comparatione seu ratione totius

dicuntur, ſed hoc amplius, totius naturam conſtituunt, & abſque toto eſſe nequeunt. Partes igitur totius ſunt non ratione categoriȩ, ſed proprietate & natura. Sic & Plato in Parmenide, pars, inquit, totius eſt pars: etſi hæc definitio ratione categoriæ accipi poteſt. Ad eundem modum & membra rei familiaris & ſeruus domini eſt, non tantum comparatione, ſeu ratione categoriæ: Sed proprietate & poſſeſſione, totus, inquam, eſt domini. At dominus eſt ſerui comparatione duntaxat, nimirum is qui ſeruos habeat, non vero proprietate. Sic igitur dicuntur eſſe alicuius: & eſſe prorſus alicuius: quorum altero comparatio tantum & Categoria, altero etiam proprietas & natura ſignificatur. Omnia igitur membra rei familiaris domini ſunt vſu & fructu, mancipio & nexu: ergo & ſeruus. Ex his iam perſpicuum eſt, ſeruum prorſus eſſe alterius, eſſe alieni iuris, non ſui: qui ſi natura talis reperiatur, vt plane ſit alterius, neque ſuo ſe imperio regere poſſit: is natura vt ſit ſeruus, neceſſe eſt: qua de re mox latius. His explicatis adiungit Ariſtoteles duas præterea notas, ſed ſatis perſpicuas: quarum altera ſeruum dicit eſſe hominem, quo diſtinguatur à reliquis membris rei familiaris & maxime à beluis. Nam tametſi ſupra attulimus *ex Heſiodo*, bouem tenuioribus eſſe loco ſerui, tamen ſerui nomen ad beluas accommodari non ſolet. Altera nota dicit, ſeruum eſſe organum ſeparatum, quod & paulo infra iterat: nimirum qui ſine adminiculo aliarum partium vel totius ſuo munere per ſe fungi poſſit. Pedes, manus, &c. partes quidem ſunt illæ animatæ, ſed coniunctæ toti. Seruus eſt & ille organum animatum, ſed à toto, id eſt, domino ſeparatum. Ad ſummam, ſeruus organum eſt animatum, agens, & ſeparatum, non ſui, ſed alieni iuris. quæ vera eſt ſerui definitio. *Animati* verbo diſtinguitur ab inanimis, radio, malleo, &c. *Agentis*, ab iiſdem inanimis. *Separati*, à partibus corporum organicis, pedibus, &c. Hoc denique, *Non ſui iuris*, quam veram diximus eſſe notam diſtinguitur à mercenariis & aliis operariis. Cur autem organi verbo hactenus ſim vſus, non inſtrumenti; hæc eſt ratio: quia inſtrumenti verbum tam late non pateat, quam organi, neq; idem prorſus valeat. Nam inſtrumenti verbo Cicero & Iuriſconſulti veteres complectuntur ea, quæ inſtruunt & ornant rem aliquam. Sic inſtrumenta nauis ſunt, malus, antemnæ, ipſi nautæ: domus, menſæ, ſellæ, le-

Seruus eſt homo.

Seruus eſt organũ ſeparatum.

Definitio ſerui.

Organum. Inſtrumentum.

læ, lectuli, &c. Medicorum collyria, emplastra, &c. fundi, aratra, corbes, rustici, &c. omnia denique ferramenta rustica, falces, ligones, &c. Sic igitur instrumenti verbum apud veteres reperitur. Namque simpliciter & absolute pro eo quod Græce ὄργανον dicitur, vt fabri est securis, rustici seu agricolæ ligo, fabri ferrarii malleus (quæ Cicero & veteres ferramenta vocare solent) præterea pes, manus, &c. Græcis dicuntur ὄργανα: Latini nunquam dixerunt instrumenta. Argumento sit locus *Cic. in Timæo*, vbi Plato stellas, lunam, solem, cœli vocat ὄργανα, manus & oculos hominis. Cicero vero Latine eum librum interpretatus, quia latinum nomen non haberet, organi verbum reddidit. Idem tamen *Cic. libr. 2. de legib.* vbi *Plato lib. 10. de legib.* dixerat, æs & aurum esse belli ὄργανα, non fani, Cicero, inquam, reddidit instrumenta. Sed & hic instrumenti verbum commode accipi potest, vt ante diximus: nimirum quo instruatur & ornetur bellum, non fanum. Sic enim & ligones fundi instrumenta, qui tamen sunt ferramenta, id est, ὄργανα, à Iurisconsultis dicuntur apud *Paulum lib 3. Sent. tit. 6.*

Ὁ γὰρ μὴ αὐτοῦ φύσει.] Ex vera serui nota, sumta occasione, interiicit Aristoteles quod infra latius explicabit, quis natura sit seruus: nimirum qui natura non sit suus, sed alterius. Obseruanda autem phrasis, esse αὐτοῦ, & esse ἄλλου. Sic & *lib. 1. Metaph.* vbi de Metaphysicæ dignitate, quæque nulli alii sciētiæ pareat, omnib. imperet. Quemadmodū, inquit, liberum dicimus hominem, qui sit αὐτοῦ. & in Ethic. de magnanimo, nullius ad arbitrium illum viuere, quod vocat κατ' ἄλλον ζῆν. Latine dicimus sui esse iuris & mancipii, & contra alieni, & ad alterius nutum viuere.

TEXTVS.

Sit autem natura quis talis nec ne: atq; melius ne & iustius sit alicui seruire, nec ne, sed omnis seruitus sit contra naturam, posthac explicandum. Non difficile autem & ratione exquirere, & ex rebus ipsis cognoscere. Imperare namq; & parere non ex rebus necessariis tantum, sed & vtilibus est. atque statim vt orta quædam distant; par-

tim ad imperandum, partim ad parēdum. & multa sunt genera & imperantium & parentium: & semper est melius imperium meliorum, parentium, vt hominis quam beluæ. Quod enim opus perficitur à melioribus, est melius: vbi autem aliud quidem imperat, aliud vero paret, horum quoddam est opus.

COMMENTARII.

Πότερον δ' ἐστὶ] Exposita serui natura: nunc accedit ad disputationem controuersam, an seruus vllus sit natura, & an dominatus naturæ sit consentaneus & iustus: an contra seruitus omnis & dominatus & naturæ repugnet, & sit iniustus. Nam alterum ex altero aptum est. Confirmato namque, seruitutem esse natura: consequitur, eam & iustam esse.

Οὐ χαλεπὸν δὲ.] Breuiter indicat rationem & modum, quo sit vsurus in explicanda quæstione, bipartitum. Nam & ratione & vsu vitæ quæstionem hanc explicari posse ait: prudenter profecto. Nam in rebus ciuilibus rationes si à communi vita abhorreant; vt vanæ, contemni solent. qua de re supra dictum.

Rationes politicæ nō debent abhorrere à vita communi.

Τὸ γὰρ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι.] Affert hîc quasdā sententias disputationi vtiles futuras quasi præmunitionis loco, priusquam ipsam disputationem aggrediatur: quarū prima ait, imperare & parere esse ex numero rerum & necessariarum & vtilium. Nam distinctio officiorum imperandi & parendi plane necessaria est ad humanam & politicam societatem. Notum namque est, ἀναρχία nullam capitaliorem pestem esse humano generi. Eadem quoq; distinctio vtilis est illis ipsis, id est, imperantibus & parentibus: quia ad vtriusq; salutē & incolumitatē pertineat, vt dominus seruo necessaria cibaria prouidet: seruus dominum opera & labore iuuat. Eadē est & magistratuum & priuatorum ratio in Repub. Sed hac de re infra latius. Altera sententia: quædam ait à primo statim ortu ita esse distincta, vt alia ad imperandum, alia ad parendum videantur nata: qua sententia continetur fere omnis disputatio, & mox explicatur accuratissime. Tertio imperiorum & patientiæ genera ait esse compluria. Nam imperium

1. Hypothesis.

2. Hypothesis.

3. Hypothesis.

rium aliud alio esse præstantius, vel deterius: quod vltimum potest esse quartum: nimirum imperia alia aliis esse præstantiora. De tertio, quod diximus varia esse imperantium & parentium genera: exemplo sint imperium Populare, Regium, Ciuile, Domesticum: quæ omnia docebit infra nõ numero tantum, sed specie & natura differre. De quarto rationem adiungit Aristot. cur, inquam, imperia alia aliis sint præstantiora, & quidẽ pro differentia parentium, id est, eo præstantius fore imperium, quo parentes sint præstantiores. Ratio igitur hæc est: quia opera, quo à melioribus opificibus fiant, eo sint meliora: quæ propositio per se est perspicua. At inter parentes & imperantes est opus aliquod, nempe quod alter imperat, alter in eo faciendo paret: Ergo vt in aliis rebus, ita & in imperiis pro rerũ subiectarum differentia imperia alia aliis erunt vel meliora vel deteriora: vt ciuile imperium pręstantius est domestico, quia ciuitas domo longe antecellat, *supra lib. 1. Ethic. cap. 2. in fi.* Sic omne in hominem imperium præstantius est omni in beluas imperio. Itaq; patrisfamiliâs, præceptoris, &c. imperia sunt nobiliora & meliora, quam pastorum, subulcorum, &c.

4. Hypothesis.

Ratio.

TEXTVS.

Nam quæ ex pluribus constant, & vnum sit commune: siue ex coniunctis, siue ex disiunctis; in omnibus apparet & quod imperat & quod paret. & hoc ex omni natura inest in animatis. Etenim in iis, quæ vita sunt orbata, est imperiũ quoddam, tanquam concentus. Sed hæc quidem alienæ fortassis sunt disputationis. Animal autem primo constat ex anima & corpore: quorum alterum quidem natura imperat, alterum vero paret.

COMMENTARII.

"Οσα γὰρ ἐκ πλειόνων.] His tribus iam præmunitis, id est, qua de re sit explicandũ, quomodo & quibus velut elementis: hîc tandem orditur disputationem: quæ quidem tota est bimembris. Priore namque loco suam exponit sententiam:

 poste-

posterius aliorũ dicta & sententias partim reprehendit, partim suæ accommodat, adhibita distinctione capite proximo. Seruos igitur natura quosdam esse, quosdam natura dominos, docet partim ratione, partim vsu vitæ. Ratio namq; rebus ipsis & vitæ vsu confirmatur. Concludatur igitur ratio hunc in modum: Quæ ex partibus pluribus constant siue coniunctis siue * deiunctis: in his omnibus cernitur & q imperat, & quod paret. Atque ciuitas seu hominum inter se societas ex partibus deiunctis constat. Ergo & inter homines & in humana societate erunt & qui imperent & qui pareant. Sciendum corpora partim ex coniunctis constare partibus, partim ex deiunctis: prioris generis sunt animalia: homo, equus, &c. alterius generis sunt legio seu turma, grex, populus, ciuitas. Hominis namque partes sunt cohærentes & coniunctæ, corpus & anima. Gregis, verbi gratia, partes, singulæ quasi oues sunt separatæ, vt ciuitatis ciues singuli. Iurisconsulti subtilius tria corporum genera faciunt: coniunctum vnum, vt est homo, equus, mensa, lignũ, lapis, &c. quod plane vno spiritu, vt loquuntur Stoicorum more, continetur, eaque re vocant ἑνόμενον quasi coniunctum. alterum vocant συνημμένον quasi coaptatum; non ita prorsus coniunctum, vt prius: vt est nauis, armamẽtarium, domus: quæ duo genera Aristoteles vno est complexus. Tertium est diiunctum: vt grex, &c. *in lege de rerum mixtura ff. de vsurpatione & vsucap.* Propositionem igitur, qua diximus, omnia siue ex coniunctis, siue ex diiunctis partibus constantia habere & quod imperet, & quod pareat, docet inductione bimembri, id est, tam ex rebus inanimis, quam animatis. Nam & in rebus inanimis cernere licet imperium quoddam & principatum tanquam harmoniæ seu concentus. nimirum cum partes eleganter inter se consentiunt: qui partium consensus est velut harmonia in sonis. Hanc partium temperationem & harmoniam cernere licet in tabulis pictis, ædificiis, vestibus, &c. in quibus forma tanquam dominatur, paret materia: ita, vt altera alteri respondeat, partibus eleganter ex arte consentientibus. Verùm hęc disputatio de rebus inanimis, vt à proposito alienior (agitur enim de hominum societate) perstringitur tantum seu attingitur ab Aristotele.

Οἷον ἁρμονίας.] Vulgo accipiunt, quasi afferatur exemplum à sonis & cantu. Nam in sonis acutum velut dominari: non

Serui qdã, quidam domini sunt natura.
1. Cõfirmatio.
Ratio.
** deiunctis.*
Corporum partes.
1. Coniuncta.
2. Diiũcta.
Iurisconsultorum distinctio.
Omnia quæ ex partibus cõstãt, habẽt & quod paret & q imperat.
Cõfirmatio.
In rebus inanimis.
Ἁρμονία.

ti: non recte. Nam tametsi de sonis, quod aiunt, verum est: tamen Aristoteles harmoniæ vocabulum posuit & accommodauit ad verbum ἀρχὴν, vt indicet, rerum inanimarum imperium seu principatum esse tanquam harmoniam, positum videlicet in partium consensu, & velut concentu formæ & materiæ.

Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς.] Hæc verba vsque ad καὶ γὰρ ἐν τοῖς, valde mihi sunt suspecta: minime certe sunt necessaria. Sententia tamen eorũ hæc videtur esse: in animatis, etiam si totam rerum naturam percurras, reperiri partim qui imperent, partim qui pareant. quibus continuo adiungit de inanimis. Sed his, vt dixi, breui omissis redit ad animata, τὸ δὲ ζῶον πρῶτον.

Τὸ δὲ ζῶον.] Alteram inductionis partem de animatis nunc explicat. Docet igitur trifariam in animantibus reperiri principatum seu imperium & contra parientiam: primo ex partibus: secundo ex ipsis animantibus inter se: tertio ex sexu. Inter animantis igitur partes, quas constat esse animam & corpus, perspicue cernere licet hanc distinctionem: nimirum animam imperare, corpus parere natura duce. qua de re infra paulo latius. *In animatis trifariam.* *1. In partibus.*

TEXTVS.

Quod autem natura magis ex iis spectari debet, quæ secundum naturam sunt effecta, & non ex deprauatis. quare & in optime affectum & corpore & animo hominem est intuendum, in quo hoc liquet. Nam in vitiosis aut vitiose affectis sæpe videatur corpus imperare animæ: propterea quod male & contra naturam sint affecti.

COMMENTARII.

Δεῖ δὲ σκοπεῖν.] Occurrit Aristot. contradictioni, qua dicere quis poterat & negare, verũ esse q dixerat Arist. animũ natura imperare corpori; negare, inquam, poterat hac ratione; quia sæpe contrariũ vsu venire videamus, vt corpus imperet animæ. Respondet Arist. verum id quidem esse, & sæpe id vsu venire; ex hoc tamen argumẽtum capi non oportere. Nam id in vitiosis & deprauatis accidere, non vero in integris & incorruptis, beneq; affectis. Iã vero pulcerrimã affert *Ἀπάντησις.*

Regulam, qua cognoſcamus, ecquid ſit natura nec ne: nimirum huius rei normam eſſe non vitioſe, ſed optime ſecundum naturam affectos: quemadmodum ſæpenumero dictum *in Eth. lib. 1. cap. 8. lib. 2. cap. 4. lib. 10.* An aliquid ſit rectum an vitioſum, vere iucundum vel moleſtum, non quærendum ex improbis & luxurioſis: ſed ex viris bonis & bene affectis. Ad eundem modum cum quæritur, an animo à natura ſit tributum imperium, an corpori: ſpectandi ſunt non vitioſe affecti, vbi hæc harmonia plane diſcrepat & eſt perturbata: ſed bene affecti, & viri boni, naturæque congruentes.

TEXTVS.

Anima corpori impat Herili imperio, mens a. cupiditati, ciuili & regali.

Primum igitur in animante, vt diximus, cernere licet & Herile imperium & ciuile: anima namque corpori imperat Herili imperio; mens autem cupiditati, ciuili & regali.

COMMENTARII.

Ἔστι δ᾽ οὖν] Quod paulò ſupra dixerat generaliter, in animantibus eſſe & quod imperet & quod pareat: id iam diſtinctius explicat in homine. Nam hominem primo conſtare anima & corpore: animæ duas eſſe partes, mentem & cupiditatem, atque in his eſſe id quod imperet, & quod pareat: Nam animam imperare, corpus parere & ſeruire: & rurſus animæ partem, rationem ſeu mentem, imperare; cupiditatem ſeruire & parere: ſed diſſimiliter. Nam animæ in corpus imperium eſſe herile, mentis in cupiditatem Regium & ciuile. Animo igitur à natura tributum, vt imperet; corpori, vt pareat animo tanquam duci, per ſe eſt notum & perſpicuum, & elegāter *Plato in Phædone*: ὁρᾶν δεῖ, &c. cerni, inquam, poſſe perſpicue, à natura tributum corpori, vt ſeruiat & pareat; eaque re eſſe mortale & caducum: animo vero vt dominetur & imperet, & hac re Deo eſſe ſimilem: quod idem & ſupra Ariſtoteles *in Ethic. lib. 5. extremo.* Rurſus ex animi partibus dominari rationem & imperare aliis animi partibus, libidini & iracundiæ ſeu perturbationibus, mentem, inquam, & rationem præ appetitu eſſe velut Reginam à natura conſtitutam, item eſt notum. Verum hoc non peræque notum eſt, aliter imperare animam corpori, aliter rationem cupiditati, impe-

imperia, inquam, hæc esse dissimilia. Nam imperium animæ in corpus esse velut herile, rationis in perturbationem, in πάθος esse imperium ciuile vel Regium. Cicero certe in alia fuit sententia. Nam animam corpori vult imperare, vt ciuibus Regem, aut patrem liberis: rationem vero perturbationi, vt seruis dominum. Eius hæc sunt verba pulcerrima ex *lib. 3. de Rep.* Sed & imperandi & seruiendi dissimilitudines sunt cognoscendæ. Nam animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini; sed corpori, vt Rex ciuibus suis, aut parens liberis: libidini autem, vt seruis Dominus: quod eam coercet & frangit. Sic Regum, sic Imperatorum, sic Magistratuum, sic patrum, sic populorum imperia ciuibus sociisque sunt, vt corporibus animus; Domini autem seruos ita fatigant, vt optima pars animi, id est, sapientia, eiusdem animi vitiosas imbecillasque partes, vt libidines, vt iracundias, & perturbationes cæteras. Idem Cicero, sed paulo confusius *lib. 2. Tuscul.* Sed præsto est domina omnium regina ratio: quæ connixa per se & progressa longius, fit perfecta virtus: hæc vt imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum est viro. quonam modo, inquies? velut Dominus seruo, velut Imperator militi, velut parens filio. Distinctius certe *lib. de Rep 3.* vbi patrium imperium ab herili distinguit: etsi apud Romanos vix vlla erat distinctio, *l. in suis. ff de liberis & posthum.* Cicero igitur Aristoteli prorsus aduersatur: mihi tamen omnium optime existimare videtur Aristoteles, vt, inquam, animæ in corpus imperium sit herile, rationis in cupiditatem ciuile seu regale. Nam corpus seruo optime comparari potest: quod, vt corpus per se nil agit, ita nec seruus: & vtrumque, corpus anima, seruus Domino vtitur tanquam duce, vtrumque, inquam, peræque est hebes. In animi autem partibus non est hæc dissimilitudo, nimirum vt vna videat sola, altera plane cæcutiat & torpescat. Nam cupiditates rationi consentientes non plane torpent, sed rationem tanquam ducem iuuant & incitant, corpus tanquam truncus trahitur: cupiditas ipsa quoque currit suapte natura: bene quidem, si rationem sequatur; male, si eam contemnat. Sic & in Repub. & Regno Rex & Magistratus est tanquam Dux, ita tamen, vt ciues non plane sint tanquam stipites, sed & ipsi Magistratum bene monentem sequentes Rempublicam vna iuuent atque procurent: Magistratu

Ciceronis sententia contraria Aristotelis.

Ἐπίκρισις qua Aristotelis sententia confirmatur.

ſtratu orbati, vel improbum ſequentes, perdant. Recte igitur Ariſtoteles imperium animi & corporis vocat herile: partium vero animi vocat ciuile ſeu Regium. Nam tametſi inter ciuile & Regium imperium magna eſt differentia: tamen ad hanc rem, de qua agitur, nil intereſt: nimirum quia hoc vult Ariſtoteles; In imperio animi & corporis, corpus plane nil agere: in partibus animi autem vtramque agere. quod in ciuili & regio imperio eſt perſpicuum. In vtroque enim ciues non plane torpent, vt iam dictum. Ciceronis ſententia Stoicorum rationi eſt conſentanea, qui perturbationes omnes aiebant eſſe vitioſas, & proinde ſeruis ſimiles.

Ciceronis ſententia Stoicis conſentiens.

TEXTVS.

In quibus liquet ſecundum naturam eſſe & expedire corpori, vt imperetur ei ab anima; & parti perturbationibus obnoxiæ, vt à mente & parte ratione prædita. Inutile autem omnibus ex æquo, vel contra.

COMMENTARII.

Ἐν οἷς φανερόν ἐστι.] Eſt hæc velut concluſio primi totius inductionis membri de imperio corporis & animæ, & huius partium inter ſe: qua concluſione monet hæc duo: Imperium hoc perſpicue eſſe ſecundum naturam, & idem illis vtile. Secundum naturam quidem: quia non hominum inſtituto, ſed naturæ inſtinctu ſeu diſtinctione & deſcriptione ortum. Vtile vero eſſe corpori, vt pareat; animæ, vt imperet; atque ex animę partibus expedire cupiditatibus, vt pareant, & tanquam ducem ſequantur rationem: inutile & pernicioſum his omnibus fore, vt vel eodem omnia eſſent iure, nullum alteri vel imperaret, vel pareret: aut omnia eſſent alia, id eſt, imperaret corpus vel cupiditas, pareret autem anima vel mens; hæc, inquam, ita ſe habere inquit eſſe perſpicuum. Quid ita? quia corpus, vt cæcum, ſua commoda & ſalutem procurare non poſſit. Eadem eſt & perturbationum ſeu cupiditatum ratio, quæ & ipſæ cæco impetu ferantur & ruant: niſi à ratione & mente ducantur, totum denique hominem perdant, vt in impotentibus & luxurioſis videre eſt. qua de re dictum ſupra *lib.7.Eth.* Verum eſt igitur, quod ſupra

Hoc imperium ſecũdum naturam eſt. Vtriq; vtile.

pra monuit, Imperium & parientiam esse non tantum ex rebus necessariis, sed etiam ex vtilibus illis ipsis, inter quos imperium & parientia sint. Ad eundem modum & de animantibus inter se mox adiungit, expedire beluis, vt pareant homini, tanquam Duci & pastori salutis & incolumitatis causa: quia beluæ, quæ sibi sint necessaria & vtilia, suo Marte sæpe comparare, & aduersus frigora, vim aliarum beluarum, vt oues aduersus lupos, se tueri nequeant. Itaque & beluis expedit, vt pareant, imperet iis & dominetur homo.

TEXTVS.

Rursus in homine & aliis animantibus similiter. Nam cicures quidem feris sunt natura meliores: his vero omnibus melius est, illis imperari ab homine. Sic enim salutem consequentur.

COMMENTARII.

Πάλιν ἐν ἀνθρώπῳ.] Alterum inductionis membrum de animantib. inter se. Nam ex his mansuetæ & cicures, vt homo, cum ceteris immanibus & feris natura antecellunt; tum naturæ est consentaneum, vt imperent cicures, pareant immanes, exemplo mentis & perturbationis: quarum hæc est velut fera, illa mansueta & sedata: Itaque naturæ consentaneum est hominis in beluas imperium, vt melioris in deteriores & *posteriores*. Nam vniuerse hoc afferri potest: Naturam tribuere omnibus præstantioribus in deteriores imperium & dominatum. Imperium autem hominis in beluas non tantum naturæ est consentaneum: sed ipsis quoque beluis vtile & fructuosum. quod modo est explicatum.

TEXTVS.

Præterea mas ad fœminam natura ille quidem præstantior, hæc vero deterior: ille quidem imperans, hæc vero parens.

COMMENTARII.

Ἔτι δὲ τὸ ἄρρεν.] Postquam docuit Aristoteles reperiri semper & qui pareat & qui imperet tam in partibus quam in formis & generibus animantium: tertio nunc idem confirmat de sexu. Nam & in hoc reperiri vtrumque; marē namque

que tum præſtantiorem eſſe, tum ei vt præſtantiori imperium eſſe attributum ab natura: fœminam, vt inferiorem & deteriorem tam anima quam corpore iuſſam, parere. Deteriorem mare eſſe fœminam cum ex corpore, liquet etiam in beluis: tum maxime ex animo & ingenii ſolertia in hominibus. Ex hoc igitur loco obſeruandum diligenter: Imperia muliebria ſiue domeſtica ſiue politica, naturæ eſſe contraria: cui naturæ & rationi notum eſt conſentire & libros ſacros, quibus mulier viro, vt capiti & Regi ſuo, parere iubetur.

TEXTVS.

Eandem oportet eſſe rationem & in omnibus hominibus. Itaque qui tantum quidem diſtant, quantum anima corpore, & homo belua: eodem modo ſunt affecti. quorum vero opus eſt corporis vſus, hocque ab iis optimum: hi natura ſunt ſerui: quibus melius eſt agere ſub hoc imperio, ſiquidem & prioribus.

COMMENTARII.

Accommodatio inductionis.

Τὸν αὐτὸν.] Hic tandem inductionem ad rem accommodat: cuius hæc iam breuior ſit formula: Si in omnibus animantibus earumque partibus & ſexu eſt quod imperet & quod pareat: par eſt & æquum, vt in omnibus hominibus eadem ſit diſtinctio, hominibus, inquam, inter ſe, viris puta inter ſe, non tantum viris ad fœminas.

Quorum ſit imperare, quorũ parere.

Ὅσοι μὲν τοσοῦτον.] Poſito, inter homines hanc reperiri diſtinctionem: adiungit, qui igitur ſint ex hominibus, quorum ſit imperare, & quorum ſit parere. quos inueſtigat ab exemplis prioribus. Nam ſi, inquit, ſint homines quorum alii ita diſtent ab aliis vt anima à corpore, ab homine belua: in his profecto ea diſtinctio ſit neceſſe eſt. Nam ſi illa fuerunt diſtincta: cur non & homines ita inter ſe diſtincti & diſtantes ſimiliter diſtinguuntur. Formula: Si homines ita diſtantes reperiuntur, vt anima & corpus: ergo, vt & illa, affecti ſint neceſſe eſt, id eſt, alii ſint qui imperent, alii qui pareant. De aſſumtione omnis eſt quæſtio, quinam ſint ita inter ſe diſtantes: hos eſſe ait Ariſtoteles, quorum alii animo & ratione

ratione antecellant, alii corpore duntaxat. Nam si qui sint, inquit, à quibus nil præter corporis vsum exspectes, & in quibus optimum sit corporis ministerium: hi, inquit, sunt natura serui. Quid ita? quia exemplo priorum hi aliis animo excellentibus sunt deteriores. Reperiri autem id genus homines, à quibus nulla vtilitas præter corporis ministerium capiatur, perspicuum est. Græci certe alios omnes mortales, quos illi barbaros vocãt, huius generis esse aiunt: & *Cic. in oratione de prouinciis consularibus*, Iudæos, inquit, & Syros omnes seruituti natos.

TEXTVS.

Nam natura est seruus, qui alterius esse potest. quare & est alterius. & qui rationem eatenus participat, quatenus sentiat, non vero habeat. Aliæ namque animantes rationem non sentiunt, sed seruiunt perturbationibus.

COMMEMTARII.

Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος.] Describit natura seruum ex nota supra explicata, quam diximus seruitutis notam esse verissimam: non esse sui iuris & mancipii, sed alieni. Hic igitur, inquit, natura est seruus, qui æquo animo alterius potestati subiicere se potest, & alterius imperium ferre Nam ita affectus, merito non est suus, sed alterius, & proinde seruus, is, inquam, qui ita fracti est animi, & ad seruiendum nati, vt alteri facile & æquo animo pareat. Posse igitur alterius ferre imperium, notam ait esse serui natura & ingenii seruilis. Adiungit & alteram notam, participem esse rationis, non vt habeat, sed vt sentiat: qua nota explicanda Aristoteles comparat seruos cum beluis. & sane Iurisconsulti seruos inter pecudes numerare solent, *l. 2. ff. ad l. Aquil.* Priore igitur loco exponit, qua in re serui à beluis discrepent; posterius, qua in re conueniant. Dissimilitudo hæc est, quod serui non habent illi quidem rationem (quo pertinet, quod poeta ait; seruis ab Ioue dimidium mentis ademtum) serui igitur non valent prorsus ingenio & solertia: sed tamen rationem sentiunt, id est, domini præcepta iusta aut recta intelligunt aut sequuntur. Beluæ vero neq; habent ipsæ rationem, neque sen-

1. Nota seruilis ingenij

2. Nota.

ſentiunt aut ſequuntur, ſed perturbationibus, inquit, ſeruiunt, id eſt, impetus ſuos ſequuntur & appetitus, id eſt, ὀρμαῖς. Neque enim canis leporem inſequitur, quia rectum & iuſtum eſſe intelligat, vt lepus capiatur in hominis vſum: ſed quia vel natura vel conſuetudine leporem vel odit, vel ipſe edere geſtiat, & eius vel odore delectetur. Serui contra bene monentem dominum intelligunt & ſequũtur, quamuis ipſi ſua ſponte quæ recta ſint non intelligant: quemadmodum ſupra *lib. 1. cap. vlt. Ethic.* dictum eſt de animi partibus, quarum vna ſit mens, altera perturbatio: ex quibus illa ſit rationis, hæc non quidem plane ſit rationis expers, ſed eam ſequatur virtutibus domita & aſſuefacta.

TEXTVS.

Atque vſus mutat parum. Nam ad neceſſaria corpore commoditas exiſtit ab vtriſque, & à ſeruis & à cicuribus animantibus.

COMMENTARII.

Καὶ ἡ χρεία.] Similitudinem ſeruorum & beluarum in vſu conſiſtere docet, vt diſſimilitudinem in ratione & ſenſu. Nam vt beluis cicuribus, (bobus ad arandum, equis ad vehendum, canibus ad cuſtodiendum & venandum, &c.) ad vſus vitæ neceſſarios vtimur, nobiſque illæ ſeruiunt ſolo corpore, nulluſque earum eſt vſus in rebus quæ ſolertiam ingenii poſtulant: ita & ſeruorum, præter corporis, nullus eſt vſus, vt quos iam conſtet per ſe nil ſapere, ſed omnia alterius nutu & ductu facere.

TEXTVS.

Iam vult quidem natura & corpora liberorum & ſeruorum facere diſſimilia: hæc quidem valentia ad vſus neceſſarios: illa vero erecta & inepta ad eiuſmodi munera, ſed vtilia ad vitam ciuilem (hęc autem & tributa eſt in vſum belli & pacis.) Sæpe vero & contra accidit: vt hi quidem liberorum habeant corpora, illi vero animos.

COM-

COMMENTARII.

Βούλεται μὲν οὖν.] Ex prioribus perspicuum est, liberos a seruis hac in re maxime differre, quod liberi natura sint ingenio solerte & ratione præditi, serui sint hebetes & tardi ingenio. Differunt igitur liberi & serui animo. hoc loco adiungit eos & corporibus differre. Nam seruorum corpora esse robustiora: vtpote ad vsus corporis & operas seruiles accommodata, ad fodiendum, portandum, moliendum, &c. Liberorum vero corpora ad hos vsus esse inepta & infirma: vtpote accommodata ad suos quoque vsus, nimirum ad vitam politicam, id est, actiones tam belli quam pacis: in quibus administrandis sæpe non tam viribus, quam consilio & solertia est opus. Sic igitur natura distingui corpora liberorum & seruorum ait, naturam hoc agere & velle: nimirum quia partium conuenientiam & harmoniam amet natura, neque quicquam frustra faciat. Verum hoc naturæ consilium & προαίρεσιν ait sæpe impediri, vt in rebus naturalibus interdum monstra oriuntur contra naturæ consilium. Itaque sæpe videre licet, seruos animo & ingenio esse exiguo, vel imbecillo corpore: & liberos, id est, animo & iudicio præditos & excellentes, corpus tamen habere seruile, robustum, & validum: cuius generis Plato fuisse dicitur, solertissimo ingenio, & corpore vasto, vnde habebat nomen παρὰ τὸ πλάτυς, à crasso & vasto corpore. vult igitur natura semper rebus accommodata efficere organa: sed sæpe contra accidit vel propter materiæ incommoditatem & difficultatem, vel propter alia externa impedimenta. Ex his iam perspicuum est, liberos à seruis differre animo & corpore: (de natura & seruis & liberis agimus, non de iis qui lege & instituto: de quibus proximo cap.) & de his est & quod *Seneca* ait *lib. 3. de benefic.* Corpus itaque est, quod domino fortuna tradit, hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari non potest: ab hac quicquid venit, liberum est: non aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia parere coguntur: contra Rempublicam imperata non facient: nulli sceleri manus commodabunt.

TEXTVS.

Quandoquidem hoc perspicuum, si vel corpore tantum solo differant, quantum Deorum simula-

mulacra: cæteros dicant omnes his ſeruire debere. Quod ſi in corpore hoc verum: multo iuſtius hoc in animo ſtatui: Sed non ſimiliter facile videre & animi pulcritudinem, & corporis.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ τοῦτό γε φανερόν.] Locus hic eſt pulcerrimus de forma corporis & animi. Perſpicuum eſt ex prioribus; præſtantioribus iure naturæ imperium & principatum deberi: argumento ſint anima ad corpus, mens ad perturbationem, homo ad cæteras animantes, mas ad fœminam, liberi denique & ſolerte ingenio præditi ad ſeruos & hebetes. Quam naturæ legem Ariſtoteles hoc loco confirmat etiam à communi hominum ſenſu & iudicio, imperio dignos exiſtimantium qui vel ſolo corpore antecellant cæteris. Formula igitur Ariſtotelis hæc eſt à minori: Si corpore præſtantes & excellentes imperio ſunt digniores: Ergo multo iuſtius, qui animo & ſapientia antecellunt. Antecedens poſitum eſt in hominum iudicio. Semper enim imperio & principatu digni ſunt habiti, qui formæ quadam dignitate & corporis maieſtate aliis præſtarent. Quare ſolent plerunque viris principibus & poetæ & pictores formæ dignitatem affingere. *Hom.* θεοεικέλους vocat & aliis nominib. vt θεοειδεῖς, ἀντιθέους, δίους. *Virg.* Os humeroſq; Deo ſimilis, de Ænea: quin etiam *Iſocr.* Euagoram propter formæ dignitatem præter cæteros ad regnum perductum eſſe ait: quo pertinet & Euripidis verſiculus celeberrimus, de quo *Stobæus 63. & Athenæus lib. 13.* πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιος τυραννίδος. primum, inquit, imperio dignos propter formam vel ex forma. Nota ſunt & quæ veteres ſcribunt de Pompeio Magno, & Auguſti Octauiani oculis.

Ὅσαν αἱ τῶν θεῶν.] Deorum ſimulacra olim profani ingenti magnitudine fingere & facere ſolent: quia vt aliis in rebus: ita & in corpore reliquis omnibus nos antecellere exiſtimarent: quod & hoc loco indicat Ariſtoteles. *Liuius* de Romulo iam Deo facto ſeu Quirino narrat, viſum eum Senatori ſpecie humana maiorem. Et *Virg.* de Creuſa *lib. 2. Æneid. in fi.* vbi ſimulacrum & imaginem Creuſæ maiorem Æneæ apparuiſſe ait: etſi hoc de Creuſa accipi poteſt, non

tam

tam quia Dea esset Creusa, quam quod magno corpore solet esse maior.

Ἀλλ' οὐχ' ὁμοίως.] Praeclara est sententia; Non tam facile animi pulcritudinem cerni, quam corporis: quam adiungit tanquam rationem, cur vulgo corpore potius praestantibus, & rebus externis florentibus tribuatur principatus, quam sapientia & aliis virtutibus praeditis: nimirum quia animi dotes non ita sunt vulgo perspicuae; vt corporis vel externae: alioqui cum animi & virtutis pulcritudo sit summa, si oculis cerni posset, cum incredibiles sui excitaret amores, tum ab omnibus principatu digna sola iudicaretur. vt praeclare *Plato in Symposio in fi.* quem Platonis locum imitatus est hîc Aristoteles; & apertius expressit *Cic. lib 1. Offic. initio.* Formam quidem honesti vides: quae si oculis cerneretur, mirabiles amores, vt ait Plato, excitaret sapientiae. *& lib. 2. & 5. de fin.*

Cur vulgo corporis externaque bona maioris fiant, quam animi.

CAPVT IV.

TEXTVS.

PERSPICVVM est igitur esse quidem natura alios quidem liberos, alios vero seruos: quibus & vtile sit seruire & iustum: eos vero qui contra asserunt, quodammodo & recte dicere, non est difficile videre.

COMMENTARII.

Ὅτι μὲν τοίνυν.] Concludit breui, quosdam esse natura liberos, alios natura seruos: quibus ipsis & expediat seruire & sit iustum: quae tria supra sunt explicata. Exposita igitur sua sententia, nunc aliorum sententiam perpendit, & quorundam controuersias ita dirimit adhibita distinctione seruitutis & iuris, vt reuera & ipse & alii vere & senserint & dixerint. Docet igitur hoc capite, perperam à priore discerpto, quosdam esse instituto seruos, & artem domesticam non esse eandem cum politica.

TEXTVS.

Bifariam enim dicitur seruire & seruus. Est enim quidam instituto seruus & seruiens. Lex

enim pactum quoddam est, quo bello victa victorum esse aiunt.

COMMENTARII.

Διχῶς γὰρ λέγεται.] Dixi in Ethicis, hunc esse Arist. morem, vt postquam suam ab aliis dissentientem sententiam attulerit, & alios repræhenderit: postea tñ inuidiæ vitandæ causa etiam alios excuset, & secum velut conciliet. Ad eundem modum & hic ostendit, qua ratione commode accipi possit eorum sententia, qui disserunt seruos non esse natura, sed lege & instituto: nimirum quia loquerẽtur de seruis bello captis, quos & ipse Aristoteles assentitur, non esse natura, sed lege & instituto. Sed hoc amplius docet, peccare tamen eos, qui hanc seruitutem belli tanquam iniustam criminarentur. Duo igitur in hac re sunt perpendenda: prius, esse seruos quosdam lege & instituto: deinde, an hæc lex sit iusta, & an huiusmodi seruitus in Repub. sit probanda. Prius confirmatur diuisione seruitutis. Nam seruos partim esse natura, partim lege & instituto: de natura constat ex prioribus: de lege confirmat ex communi hominum iudicio & consensu, id est, iure gentium, vt loquuntur Iurisconsulti. cuius iuris hæc vna est lex & præceptum; vt bello capta sint victorum seu capientium. de qua lege Iurisconsulti *in l 1. ff. de acquir. rer. dom. & §. item ea quæ in bello ab hostibus. Instit. de rer. diuis.* quam legem Cyrus apud *Xenophontem lib 3.* vocat ἀΐδιον, æternam, & probant Legati Atheniensium apud *Thucydidem lib 5 & Dionys. Halicarnas. lib. 1.* vocat legem communem κοινὴν omnium mortalium, naturæ, φύσεως. Cur autem de seruitute agens belli & Iuris belli mentionem faciat: hæc est ratio: quod seruitutis prima origo sit ex bellis, *teste Dione Chrysostomo in oratione 15. de Seruitute, & Augustino lib. 19. de Ciuit. Dei* adeo quidem, vt veteres seruis bello tantum captis, non vero emtis, multi sint vsi. vt est apud *Athenæum lib. 6.*

Ὁ γὰρ νόμος.] Legem eleganter vocat pactionem seu consensum, vt & Cicero legem naturæ vocat omnium gentium consensum, *libr. Tuscul sic & supr. Ethic.* legem vocat συνθήκην *& Demosth. in Aristogit. Papinianus* vertit sponsionem, *l. 1. & 2. ff. de legib.*

TEX-

TEXTVS.

Ius autem hoc multi Iuriſconſulti accuſant, tanquam oratorem iniuſtæ legis: quaſi graue ſit, ſi eius quod vim facere potuerit, & quod vi ſit potius, ſeruum ſit & pareat id cui vis facta.

COMMENTARII.

Τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον.] Expoſito breui vtroque ſeruitutis genere, de ſeruitutis naturalis Iure ſupra explicauit: nunc de alterius Iure & ratione diligenter diſſerit in vtramque partem. Ait igitur fuiſſe qui ſeruitutem hanc, vt iniquam, grauiter accuſarent. Vtitur autem verbis ciuilibus & forenſibus in Græcia vſitatis, maxime Athenis: vbi oratores, Tribuni plebis, quos Demagogos vocabant, vt Æſchines, Hyperides, Demoſthenes, Lycurgus, &c. quibus ius erat rogandarum legum, ſi legem rogaſſent, inquam, vel Reipublicæ perniciosam, accuſare ſolent: quod crimen ſeu accuſationem vocabant παρὰ νόμων γραφὴν. Sic Cteſiphonta accuſauit Æſchines contra Demoſthenem. Eleganter igitur Ariſtoteles, multi, inquit, legum & Iuris periti hanc de ſeruis bello captis legem iniuſtam & iniquam eſſe aiunt, & accuſant, tanquam oratorem, &c. Ratio, cur hæc lex iniqua videatur, hæc eſt: quia graue & indignum ſit, vt propter ſolam potentiam alter dominetur, propter imbecillitatem ſeruiat alter: quod in bello vſuuenire. Nam imperia non potentia, ſed virtute præſtantibus deberi.

Argumentũ quo ſeruitus ea quæ iuris gentiũ eſt impugnatur.

TEXTVS.

Et his quidem ſic videtur: illis vero ita: & quidem de ſapientibus. Huius autem controuerſiæ cauſa, & quod verba permutare faciat, eſt: quia & virtus quodammodo iuncta maxime vim facere poteſt: atque quod ſuperat ſemper eſt in præſtantia boni alicuius: ita vt videatur vis eſſe non abſque virtute, ſed eſſe controuerſiam tantum de Iure. Nam propterea his quidem ius beneuolentiæ

esse videtur: illis vero hoc ipsum Ius, potiorem imperare.

COMMENTARII.

Καὶ τοῖς μὲν ἔστιν.] Exposita ratione dicentium, hanc ex bello seruitutem esse iniustam: nunc aliorum affert rationes, quibus contra hi eam rationi consentaneam esse niterentur: quos quidem etiam ex philosophorum numero fuisse ait. Horum igitur rationes sunt duæ: quarum prior est, quod & virtus opibus instructa maxime vim facere possit. quo pertinet, quod est apud *Plut. initio Dionis*: Tum demum res maximas geri, cum virtus seu sapientia cum viribus & opibus fuerit coniuncta. Exemplo, inquit Plutarch. sint Dio & Brutus, ambo & sapientissimi & potentissimi. Si igitur virtus opibus instructa maxime vim afferre potest, aliosque sub potestatem suam subiicere, vel inuitos: videtur & virtuti cum vi etiam quædam esse cognatio, atq; ita vi bellicæ sua quoque virtus adiuncta esse. Altera ratio melior: quia id omne, quod superat bono quodam excellere videatur; siue bono animi, siue fortunæ, siue corporis denique, vt vel virtute, vel genere, vel diuitiis, vel corporis viribus. Si igitur qui alium superant, aliquo bono præstare videntur omnes: Ergo & bello victores. At boni præstantia nil aliud est, quam virtus, *vt supra lib. 2. Ethic.* Ex quibus perspicuum est, victores in bello victis non tantum vi, sed virtute quoque esse superiores. Si virtute; ergo iure & merito victis imperant. Siquidem constet inter omnes, virtuti imperium deberi.

Seruitutis bello captorũ assertio.

1. Ratio.

2. Ratio.

Ὥστε δοκεῖν.] Exponit Aristoteles, non posse iam adferri contra seruitutem ex bello, tanquam sit ex vi, non ex virtute, postquam docuit, vim belli non esse absque virtute, maxime fortitudine: de hac, inquam, re controuersia esse nequit: sed de hoc potius, an iuri sit consentanea, de ipso, inquam, iure, non de virtute: quæ duæ controuersiæ capita diligenter sunt notanda, vt ea quæ sequuntur obscurissima intelligantur. De iure igitur controuersia hæc est, quod aliis ius absque beneuolentia nullum esse videatur: cuius opinionis ratio hæc esse videtur: quod antiquitus homines, quos viderent sapientia & iustitia antecellere, sub eorũ, tanquam tutorum & parentum, imperium sua seipsi sponte subiecerint: alii quoq; cum tarditate ingenii & stultitia res vitæ necessa-

De vero statu huius controuersiæ.

1. Opinio, nullum ius absq; beneuolentia esse existimantium.

cessarias parare sibi non possent; vltro dominis sapientioribus se dediderint, quemadmodum *Possidonius historicus apud Athenæum lib. 6.* de seruorum ortu commemorat. Beneuolentia igitur & bona existimatio magistratus & Dominos & proinde ius quoq; peperisse videtur. quod si verum est: efficitur seruitutem ex bello esse iniustam, vt quæ vi potius & necessitate, quam voluntate & beneuolentia constet. Contra ius alii hoc esse definiunt, vt præstantior & potior imperet. Priores ius beneuolentia: hi potentia & præstantia definiunt. Et sane horum quoque definitio suam quoque habet rationem, hanc nimirũ, ex naturali ratione petitam, & communi hominum sensu, nimirum vt præstantiores imperent, inferiores pareant: quo pertinet definitio iuris apud *Platonem prima politia, & aliis in locis,* quam & *Cic. in libr. de Repub.* expressit, qua ius esse dicitur id, quod ei qui plus potest, est vtile. Si igitur ius est, meliorem & potiorem imperare: Ergo & bello victorem: & proinde ex bello seruitus erit iuri consentanea, siquidem dominatus.

2. Opinio eorum qui statuunt, id iuris esse, vt potior imperet.

Ratio.

TEXTVS.

Quando disiunctis his rationibus nihil alteræ rationes firmi habebunt, neque probabile: quasi oporteat, quod virtute est melius, imperare & dominari.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ διαστάντων.] Tandem Aristoteles controuersiam dirimit, docetq; eos, qui hanc ex bello seruitutem iustam esse pertinaciter defendant, ex parte quidem verum dicere, non tamen vniuerse, atque adeo tandem eo delabi, vt veram seruitutem non ex bello, sed ex ingenii tarditate & stultitia definire & metiri oporteat. Obscurior autem sententia horum verborum est: quæ mihi hæc esse videtur. Duæ sunt rationes, quibus docerent non debere esse seruos, qui bello capiuntur. Prior est: quia dominatus debeatur virtuti, non vi aut necessitati. Altera; quia sit iniusta hæc seruitus. Quid ita? quia nullum ius esse possit, vbi non est beneuolentia, sed necessitas. Has igitur rationes ait Aristoteles non debere disiungi: nam alioqui absurdum sequi, nimirum vt iniustum censeatur, virtute præstantem imperare; quod constat esse

absurdum. Oppugnantes igitur seruitutem ex bello, si priorem rationem dimittant, fateanturque in victoribus suam quoque inesse virtutem: sed confugiant postea ad alteram, nimirum vt sit, inquiunt, in iis virtus, tamen nullum est ius: quia necessitas non beneuolentia; sequitur, inquam, vt in quo sit virtus, in eo tamen non sit ius, sequitur, inquam, vt qui propter virtutem imperare debeat, tamen iniuste imperet. Inde sequitur, iniustum esse, vt virtute præstans imperet. recte igitur Aristoteles ait, rationes eas non esse disiungendas, id est, euersa vna non esse ad alteram confugiendum: imperite igitur faciunt, qui ad hunc modum seruitutem ex bello oppugnant. aliter Aristoteles adhibita distinctione eius quod ex parte, & eius quod vniuerse, quod mox explicabit.

TEXTVS.

Prorsus autem nitentes quidam, vt arbitrantur, iure quodam (Lex enim ius quoddam est) ex bello seruitutem iustam ponunt: vniuerse autem non aiunt. Nam & contingere potest, vt bellorum principium sit iniustum: & indignũ qui seruiat, nemo seruum esse dixerit: alioqui accidet, vt qui habentur nobilissimi, sint serui, & ex seruis, si contingat, vt capti vendantur: quare eos nolunt seruos dicere, sed barbaros.

COMMENTARII.

Argumentum eorũ, qui hanc seruitutem iustã ostendere conantur.

Ὅλως δ' ἀντεχόμενοι.] Priusquam Arist. seruitutis ex bello patronos refellat, etiam alterum illorum de iure argumentum commemorat, nimirum iustam esse hanc seruitutem: quia sit legitima seu legi consentanea. Formula: Si est legitima, ergo est iusta. Ratio connexi: quia lex ius quoddam est; puta, ius scriptum. Nam omne ius vel est scriptum, vel non scriptum. qua de re dictum supra *lib. 5. Eth.* Legitimũ autem esse, ostensum est, supra vbi de lege seu iure gentium, quo bello capta tribuuntur victoribus. Ad summam, patroni seruitutis ex bello aduersus oppugnatores duabus rationibus nixos, de quibus modo dictum, & ipsi contra docebant, & esse virtutem in victoribus & ius. Ius quidem duabus de

bus de causis: quia ius sit potiores imperare deterioribus, & quia lex sit hæc omnium gentium.

Ἅμα δ᾽ οὐ φασί.] Scribendum, ὅλως δ᾽ οὐ, &c. Sic enim & habent meliores libri, & postulat sententia. Quæ vt intelligantur, sciẽdum est, vt omnia, ita & virtutem & ius aliud esse ex parte quadam, aliud simpliciter & absolute seu omnino, ὅλως, ἁπλῶς. Virtutem ἁπλῶς Græci vocant τελείαν, perfectam virtutem & vno verbo καλοκαγαθίαν, nimirũ omnium virtutum complexum. Virtutem ex parte vocant singulas virtutes, fortitudinem, &c. Ius autem ἁπλῶς vocant ius naturale, & rationi totiq; virtuti consentaneum. Ius ex parte, quod propter aliquam vtilitatẽ certa quadam lege sit constitutum. Hac iuris adhibita distinctione, Aristoteles eos qui seruitutem ex bello iustam asserant, recte quidem ait dicere, non tamen omnino seu vniuerse, id est, iustam quidem esse, ratione iuris ex parte, non vero ratione iuris vniuersi. Sic & infra *lib.3.cap.6* cum alii Democratiam probantes, iustum esse dicerent vt æqualitas conseruetur: alii paucorum potentiam probantes, iustum esse dicerent, vt genere vel diuitiis pręstantes imperent: Respondet ibi Aristoteles, iustum quidem esse ratione iuris ex parte, sed iniustum ratione iuris vniuersi, quod virtuti est consentaneum, & virtute præstantibus, non genere vel diuitiis, vel paribus tribuit imperium. Ad eundem modum & seruitutem ex bello Aristoteles iustam esse fatetur ex parte: quia lege & iure gentium constituta, postulante id vtilitate generis humani. Vniuerse tamen iniustam eam esse docet bifariam: primum, quia contingere potest, vt belli, quo seruitus hæc vel illa cœpit, causa & principium sit iniustum. Formula: Si belli causa est iniusta: ergo & omnia bello perpetrata sunt iniusta, oppugnata, expugnata, capta, acquisita. Quare nõ continuo sequitur, seruitutem ex bello omnem esse iustam, nimirum ex bello iniusto. Altera etiam in bello iusto locum habet: nimirum non dicendum esse seruum eum, qui vt seruiat, sit indignus: cuius generis sunt solertia ingenii, aut animi magnitudine pręstantes, quos profecto nemo seruos dixerit, etsi bello captos. alioqui, inquit Aristoteles, sequeretur, vt etiam nobilissimis parentibus nati & generosissimi sint serui, si capiantur & vendantur. Formula: Si absurdum est, ex nobilissimis parentibus ortos dicere seruos & quasi ex seruis natos, quia

Virtus alia ἁπλῶς, alia ex parte.

Ius aliud ἁπλῶς, aliud ex parte.

Seruitus hæc iusta ex parte.

Leg. quia lege iure gẽtium constituta & postulante, &c.

1. Ratio, cum simpliciter iniusta.

2. Ratio.

captos: Ergo non omnes capti continuo dicendi sunt serui; nimirum indigni qui seruiant. Antecedens probant & ipsi aduersarii, hi, inquam, qui seruitutem ex bello iustam esse dicunt Nam aduersarii fatentur tales captos non esse seruos, sed solos barbaros atq; ita vi veritatis victi eo recidunt, vt hi vere tantum sint serui, de quibus ante explicauimus, ingenio tardi & stulti. Tales namque solent esse barbari, quos vnos illi seruos esse volunt.

TEXTVS.

Atque hoc cum dicunt, nihil quærunt aliud quam quod natura est seruum: de quo principio diximus. Oportet namque fateri, quosdam esse, ex quibus alii quidem vbique sint serui, alii minime, vel nusquam, quomodo & de nobilitate. Nam illos quidem nõ tantum apud suos, sed vbique nobiles esse existimant: barbaros vero domi tantum, quasi sit quod simpliciter quidem sit nobile & liberale, quoddam vero non simpliciter. Quemadmodũ & Theodectis Helena ait: vtrinque vero è stirpe Diuorum satam quis iure appellare seruam possit. Cũ autem hoc dicant; nulla re, præterquam virtute & vitio, definiunt seruum & liberum, nobiles & ignobiles. Nam vt ex homine hominem, & ex beluis beluam, ita ex bonis bonum nasci volunt. Natura autem vult illa quidem hoc facere sæpenumero, sed non potest.

COMMENTARII.

Καί τοι ὅταν.] Hæc modo sunt explicata, ex quibus tandem effici hoc ait Aristoteles, fatendum esse, reperiri quosdam qui plane & vbique sint serui, alios, qui nusquam, sed vbique sint liberi, id est, esse seruitutem quandam & libertatem natura. Quod quidẽ Aristoteles erudite explicat comparatione nobilitatis & ignobilitatis etiam aduersariorum iudicio. Nam & hos ita ait existimare, vt nobiles sint duorum generum: alii vbiq; nobiles, alii domi duntaxat, & apud suos:

suos: id est, nobilitatem aliam esse simpliciter & vere, aliam ex parte & opinione: quæ nobilitatis distinctio insignis & rara diligenter est obseruanda, quo modo & *Cicero* sæpe loqui solet, vt *lib. 7. in Verr.* Alter parens ex altera parte Erbidensis Eubulita, homo domi suæ clarus & nobilis, & infra: dicit etiã causam Heraclius Segestan. homo domi suæ summo loco natus, *&* *lib. 5.* Sositenus est Entellinus homo cum primis ciuitatis prudens & domi nobilis: *& pro Flacco*; vbi erant illi Pithodorus, & Lepison, cæteri, homines apud nos noti, inter suos nobiles. Et hanc nobilitatis diuisionem diligenter obseruauit Osorius Lusitanus & explicat *lib. 1.* de nobilitate. *Nobilis alius simpliciter, alius domi.*

Ὥσπερ καὶ ἡ θεοδέκτην.] Theodectes, qui orator fuit & Poëta insignis, & Isocratis, *teste Hermippo apud Athenæum lib. 10.* discipulus, cuius meminit & Aristoteles *lib. 2 Rhetoric.* Eius igitur auctoritate confirmat priorem de seruitute disputationem: nimirum non continuo seruos esse, qui ab hoste capiantur. Nam alioqui, vt suprà dictum, consequeretur, etiam nobilissimis parentibus ortos esse seruos: at hoc indignum, inquit Helena, vt qui vtroque parente, aut stirpe diuina sit natus, vt hic seruus dicatur. *Theodectes*

Ὅταν δὲ τοῦτο λέγωσιν.] Ex hac comparatione & argumẽtatione aduersarios ipsos ait Aristoteles tandem sibi assentiri, nimirum libertatem & seruitutem, nobilitatem & ignobilitatem virtute & vitio esse metiendam, non fortuna aut bello.

Ἀξιοῦσι γὰρ ὥσπερ ἐξ ἀνθρώπων.] Hoc adiungit propter Helenæ exemplum, de qua dictum, etsi inter alienissimos tanquam ancilla versaretur, magnifice tamen de se prædicare non esse veritam; non esse se ancillam, vtpote diuina stirpe progenitam. Ex quo exemplo Aristoteles elicit & colligit, aduersarios virtuti tribuere & libertatem & nobilitatem. Nam Helenam non esse ancillam, sed liberam & ingenuam, quia ex ingenuis parentibus ortam. Ex quo & hoc perspicitur, aduersarios ita existimare, vt boni nascantur ex bonis, fortes creentur fortibus; nimirum vt quemadmodum ex homine homo, ex belua nascitur belua, ex equo non nascitur bos, sed ex suo quodque animal genere, (vt eleganter *Varro lib. 8. de ling. Lat.* & supra diximus *lib. 10. Ethic. ex Aristotele, & Lucret. lib. 5.*) ita & boni ex bonis nascantur, fortes ex fortibus,

tibus, improbi contra ex improbis, &c. Quam horum sententiam Aristoteles adiungit naturæ esse consentaneam. Nam id agere naturam, vt parentum corpora & propter summam corporis animique necessitudinem & συμπάθειαν animum quoque & ingenium reddant & imitentur. Etsi hūc naturæ cursum sæpe interrumpi videmus tam in corporibus quam in animis, vel propter materiæ mutationem, vel propter deprauatam institutionem & educationem; quo pertinet prouerbium: Heroum filii noxæ. Sed de hac re infra *lib.* 3. & *Plato* eleganter *in Epitaphio.* Ex his iam perspicuum est, nobiles alios esse absolute & simpliciter, alios non absolute, sed domi & inter suos: eandem quoque seruorum esse rationem & liberorum; quod adiungit Aristoteles.

TEXTVS.

Perspicuum est igitur, controuersiam ratione quadam niti, & non esse quidem hos natura seruos, illos vero liberos, & in quibusdam hoc esse definitum, quibus partim quidem expediat seruire, partim vero dominari, & iustum sit & oporteat hoc quidem parere, illud vero imperare, eo imperio ad quod natura sunt apti, quare & dominari: perperam autem vtrisque esse inutile. Idem namque expedit & parti & toti, & corpori & animæ: seruus autem pars quædam domini, vt animatum quiddam corporis, seiuncta tamen pars: quare & vtilitas quædam & amicitia est seruo domino que inter se natura ad hæc aptis: iis autem qui non ad eundem modum sint affecti, sed lege, & vi, contra.

COMMENTARII.

Ὅτι μὲν οὖν ἔχει.] Conclusio est prioris disputationis, & qua hæc duo perspicua esse ait: prius, quosdam esse, qui natura neque plane sint liberi, neque serui: alterum, esse alios, quorum quidam natura sint serui, quidam liberi. Nam Aristoteles homines in duo genera tribuere videtur: alios namque

que mediocriter esse sapientes & intelligentes, alios vero summe sapientes vel summe stultos: medios illos neque plane seruos esse neque liberos, & hoc est quod ait; οὐκ εἰσὶν οἱ μὲν φύσει. Sic enim habent meliores libri: nam in aliis abest negatio. Sic & supra ὡς ὄντι τὸ μὲν ἁπλῶς, nobiles quoq; partiri videtur, vt alii plane & vere sint nobiles & vbique: alii non omnino neque simpliciter, sed domi tantum. Alterum hominum genus complectitur vel insigniter sapientes, vel stultos; & in his ait definitum esse qui natura sint liberi, qui serui: de quibus adiungit Aristoteles, quod & supra esse hanc distinctionem & iustam & vtilem, & vtrique denique caram. Cur iusta sit, ratio est, quia naturæ consentanea, supra explicata. Cur vtilis, docet exemplo partium & totius. Nam vt partibus & toti idem plane expedit, ita & seruo ac domino expedit hæc distinctio, id est, vt dominus imperet, pareat seruus. Quid ita? Quia & seruus domini est tanquam pars, sed seiuncta: quod supra explicauimus. Cara denique est hæc distinctio vtrique & efficit, vt dominus & seruus inter se ament, cum seruus absque domino se tueri non possit, dominus serui opus habeat ministerio. Amoris igitur inter dominum & seruum causa est vtilitas communis, & naturæ descriptio seu distinctio. Quod confirmat ex repugnantibus. Nam qui non natura, sed lege, vi, fortuna, & bello ita sint distincti, non natura, hos inter se perpetuo odisse: vnde prouerbium vetus; Quot serui, tot hostes, de quo *Festus & Erasmus*. Ex his & hoc est perspicuum, Aristotelis de seruitute sententiam Iurisconsultorum scriptis esse consentaneam, qui volunt, seruitutem naturæ repugnare, homines natura liberos esse: præter quod Aristoteles non omnes natura liberos esse ait, sed eos duntaxat, qui cæteris sint prudentiores & solertiores; quod idem & præclare *Philo toto libro* docet, virum bonum vere & solum esse liberum; & *altero libro*, qui hodie non exstat, solos improbos esse seruos: quę & Stoicorum fuit opinio, de qua *Cic. in Paradoxis*. Sed hæc philosophica & naturalis est libertas & seruitus: alia est ciuilis, de qua agunt Iurisconsulti, quæ quidem ciuilis eo melior erit, quo naturali fuerit propior & accommodatior: vt omnia ciuilia eo sunt meliora, quo naturali rationi cognatiora. Quæri autem potest, An apud Christianos vlla sit seruitus, vel esse debeat. Quæ quidem quæstio grauissima ita breui explicanda mihi

Sapientes aut stulti, alii mediocriter, alii summe.

An apud Christianos seruitus permittenda?

da mihi videtur. Sunt quidem qui existiment, nullam seruitutem esse debere apud Christianos: propterea quod apud Christum, vt ait *Paulus ad Galatas*, nullus sit neque Græcus, neque Barbarus, vel Iudæus, nullus liber aut seruus: & quia Christiani omnes sint tanquam fratres, & pari iure; quibus rationibus adducti videntur Imperatores veteres Christiani, vt seruitutem veterem non quidem totam sustulerint, sed tamen valde infregerint; adeo vt parum à libertate differre videretur, & tandem eam prorsus aboleuerint. Quod quidem quo tempore in Occidente acciderit, non facile reperias. Videor tamen obseruasse, seruitutem in orbe Christiano etiam imperante Friderico Secũdo in vsu fuisse. Nam & in legibus eius Neapolitanis, & in iure pontificio ea ætate composito sæpe seruitutis fit mentio: hac tamen ætate nostra, præterquam in Hispania Turcæ & Afri, nulli fere sunt serui. Nam qui in Burgundia, in Bauaria, in Westphalia & aliis quibusdam regionibus, Coloni sunt potius quam veri serui, quorum tamen speciem gerunt. Cuius generis Colonos & Veteres Romani habuerunt, de quibus *lib. 12. Codicis Imperatores*. Quid ergo dicendum? Existimo, seruitutem neque Euangelio repugnare, aut Religioni nostræ, aut pietati Christianæ: deinde Reipublicæ esse vtilissimam, loquor de seruitute non quidem antiqua Romanorum nimis graui & crudeli, sed de moderata, qualem veteres Germanos habuisse scribit *Tacitus*, & *Moses* Ebræis constituisse videtur. Cur igitur moderata seruitus pietati Christianæ non repugnet, hæ sunt causæ. I. est: quia *Moses* eam probauit, cuius instituta, tanquam à Deo ipso profecta, non temere sunt reprehẽdenda aut deserenda, etiam politica. II. causa, quia *Paulus Apostolus in Epistolis ad Ephes. Coloss. aliisq; in locis* hanc dominorum & seruorum distinctionem non improbare videtur, qui seruos iubet dominis suis parere, & grauiter quosdam accusat, qui specie ministerii Ecclesiastici Onesimum seruum domini sui potestate subtrahere vellent. Præterea veteres Christiani semper hac distinctione sunt vsi ad illa vsque tempora, de quibus dixi; adeo quidem vt & Synodis hęc distinctio cõfirmetur. Postremo, quia pietas Christiana Respublicas & earum instituta tueatur potius, quam conuellat. At notum est, Christiana pietate exoriente & maxime postea florente, hanc hominum distinctionem in vsu fuisse, & qui-

Auctoris sententia.

1. Ratio.

2. Ratio.

3. Ratio.

4. Ratio.

quidem Reipublicæ admodum fructuoſam; qua de re mox. *Contrarii argumenti ſolutio.* Aliorum rationi ita facile occurrendum eſt, adhibita diſtinctione. Nam cœleſti conditione homines omnes eſſe liberos, humana non item. Ideoque loca, in quibus de libertate communi agatur, accipienda de cœleſti & ſpiritus libertate, non de humana & ciuili: qua quidem ciuili non impediri cœleſtem, & ea eſſe vtendum quamdiu Republica: nam & cœleſti conditione neque magiſtratu neque legibus ſit opus. Seruitus igitur ciuilis cœleſti libertati non repugnat: quin potius ei conſentit: propterea quod ſeruitus ciuilis ſit pœnæ & ſupplicii genus, vt verbera, mors, &c. inquit *Auguſtinus.* Quare vt alia ſupplicia delictis & peccatis debita non repugnant libertati Chriſtianæ, ita nec ſeruitus. Reipublicæ autem vtilem & fructuoſam eſſe multis argumentis doceri poteſt. *Seruitus Reip. vtilis.* Primum quia ſit ſupplicii quoddam genus, quo vel maxime reprimi & coherceri poſſit quorundam improbitas, quos iniuſtum ſit ſtatim morte afficere. *1. Ratio.* Præterea exemplo ſint omnes fere Reſpublicæ optime inſtitutæ, etiam Moſaica, quas hoc ſupplicii genere eſſe vſas conſtat. *2. Ratio.* Præterea non paruum in ſeruitute adiumentum eſſe videtur ad bella & ſeditiones reprimendas. *3. Ratio.* Nam non tam facile ad bellum ruerent, ſi captis vel eſſet ſeruiendum vel eſſet moriendum, vt veteri more, cum hodie omnes ſine diſcrimine pecunia dimittantur. Ad ſeditiones autem & turbas reprimendas vtiliſſima eſt ſeruitus: quarum ſeditionum parens plærumque inopia eſſe ſoleat, qua de re lib. 5. & æs alienum; optimum videretur eſſe conſilium Moſis, vt qui inopia laborarent, vel ære alieno premerentur; ne res nouas moliantur, creditoribus vel ſeruiendo ſatisfaciant ad tempus, vel in perpetuum pro debiti magnitudine. Non igitur temere ſunt audiendi, qui hanc hominum diſtributionem tot ſeculis etiam apud Iudæos & veteres Chriſtianos receptam & Reipub. fructuoſam, ne dicam neceſſariam, improbandam & tollendam ſentiant. Nam res ipſa, vt docuimus, pietati Chriſtianæ non repugnat. Quod autem Caritati, vt loquuntur Theologi, id eſt, amori & officiis Chriſtianis non repugnet, quod quidam afferunt: in modo eſt poſitum, id eſt, grauis & dura ſit ſeruitus, an lenis & facilis. *Alterius argumēti cōtrarij refutatio.* Qui modus pro temporibus ſeu attributis nationum (nam Aſiatici ad duriorem nati dicuntur ſeruitutem quam vel Græci, vel maxime Germani, qua de re infra)

infra) temporum, locorum, Principum, &c. temperari & cōstitui debet, certe definiri non potest. Quamuis hoc certo teneri potest, non ita seruitutem esse intendendam, vt herilis potestas plane fiat tyrannica, vt apud Romanos veteres; neque ita relaxanda, vt apud Athenienses, tanquam nulla sit inter seruos & liberos differentia. Neque vero Reipublicæ tātum vtilis est hæc personarum distinctio, sed singulis quoque hominibus, maxime natura seruis & dominis, vt supra explicauimus.

Singulis quoq; hominibus seruitus est vtilis.

TEXTVS.

Ex his autem perspicuum quoque est, herile imperium & politicum non esse idem, neque omnia inter se imperia, vt quidam aiunt. Nam hoc quidem natura liberorum, illud vero est seruorū: atque ratio domestica quidem est vnius imperium. Domus namque omnis ab vno administratur. Ciuilis vero, imperium est liberorum & parium.

COMMENTARII.

Imperium herile, politicum, &c. non esse specie eadem.

Φανερὸν δ᾽ ἐκ τούτων.] Explicata priori quæstione, an serui sint natura, tandem hic de altera breui explicat, an imperium herile & domesticum idem sit quod ciuile, quin etiam an hæc tria, vel potius an omnia imperia sint eadem; Herile, Domesticum, Regale, Populare, Optimatum, & Tyrannicum: de qua quæstione & *supra initio cap.* 1. promisit, se hic latius explicaturum, vbi monuimus, *Platonem* in hac fuisse sententia, vt hæc omnia imperia existimarit specie & reuera esse eadem, solo numero & nominibus discrepantia. Nam *Plato in Erastis, aliisq; in locis, & maxime in Politico* omnia hæc imperia tam publica quam priuata confundit, cuius rationem supra attulimus. Aristoteles hanc eius sententiam hic falsam esse docet tribus rationibus: quarum prima est de differentia imperii herilis & politici, vbi hoc monendum est, politicum imperium seu rationem non esse intelligendam generatim de omni publico imperio, vt Regum, Populi, Optimatum, sed nominatim & speciatim de imperio eius Reipublicæ, quæ speciatim Politia dicitur: etsi eadem est & aliarum

1. Argumētum.

liarum

liarum Rerumpublicarum ratio: hanc igitur politicam potestatem ab herili differre docet hac ratione, à materia seu parentibus sumpta: quod parentes Reipublicæ sint liberi: parentes domino sint serui. Iam vero perspicuum est, seruos à liberis differre tota natura & specie. Altera ratio accommodatur ab Aristot. ad imperium domesticum & ciuile. Nam hæc differre docet hac ratione à causa efficiente, id est, ab imperantibus sumpta, & eorum discrimine; quod Domesticum imperium sit vnius, & velut Regnum (quod supra dictum est *cap. 2.*) in impares, id est, patrisfamilias in vxorem, liberos & seruos. Ciuile autem imperium non vnius, sed est multorum & quidem pari iure & conditione viuentium. Multorum quidem, quia in eo Reipublicæ genere, quod politia dicitur, multi sunt imperantes, nimirum magistratus varii. In eodem quoque Reipublicæ genere ciues omnes sunt pares, omnes liberi, inter quos imperandi & parendi est vicissitudo, vt inter pares. Quare iure *Cicero* Cæsarem grauiter repræhendit, qui in Repub. inter pares æquo tamen iure cum cæteris ciuibus viuere non posset, *lib. 1. & 2. off. & alibi.* Tertia ratio primo nulla videtur afferri, tamen diligentius attendenti hæc mihi videtur esse, qua ars politica differat ab vtraque tam domestica quam herili potestate: quia Politicæ sua est ars atque scientia, herilis minime. Politicæ suam esse artem est notum: herilem nullam esse artem, aut certe perexiguam, vt nec seruilem, mox adiungit.

2. Argumentum.

3. Argumentum.

TEXTVS.

Itaque dominus quidem non dicitur ex scientia, sed ex eo quod sit talis, item & seruus & liber: Scientia vero sit herilis & seruilis: seruilis quidem, cuiusmodi Syracusis docuit: ibi namque mercede quis accepta pueros docebat cotidiana ministeria: sit autē & amplius talium disciplina, vt obsonandi & alia id genus ministeria: alia namque ab aliis differunt. Nam alia quidem munera sunt honestiora, alia vero magis necessaria: atque ex prouerbio; Heroque Herus, Seruoque Seruus est prior. Atq; hæ qui-

hæ quidem ſcientiæ ſunt omnes ſeruiles. Herilis autem ſcientia eſt ars vtendi ſeruis. Dominus enim non poſſidendo ſeruos, ſed iis vtendo æſtimatur: ſed hæc ſcientia nihil habet magni aut præclari. Quæ enim ſeruum ſcire facienda oportet, hæc illum ſcire oportet imperare. Quare quibus non vacat ſibi ipſis hanc moleſtiam afferre, curator hunc honorem accipit, illi vero vel capeſſunt Rempublicam, vel philoſophantur. Cæterum ars rei parandæ ab vtraque hac differt, vt iuſta belli gerendi ratio aut venandi. Sed de ſeruo & domino hunc in modum ſit explicatum.

COMMENTARII.

Ὁ μὲν οὖν δεσπότης.] Elegans eſt & breuis clauſula de ſcientiis herili & ſeruili, & de ſeruorum miniſteriis atque officiis. Primo negat, dominum, ſeruum, aut liberum ex ſcientia ſpectandum, ſed ex eo, quod ſit talis, id eſt, dominum non dici aut ſeruum, quia hic ſeruire, ille ſciat dominari, non ex eo, ſed quia tales ſint natura, id eſt, alter natura ad dominandum factus, alter ad ſeruiendum; vt ſupra explicatum. Quare in re Herili & Seruili non quærenda eſt ſcientia, ſed naturæ affectio, id eſt, vel ſapientia & ingenii ſolertia, vel tarditas & ſtultitia.

Ἐπιστήμη δὲ.] Quadam velut correctione mitigat id, quod modo dixerat, ſeruos aut dominos ſcientia non æſtimari, ſed qualitate ſeu conditione naturæ. Ex quibus verbis colligere quis poterat nullam eſſe artem vel dominandi vel ſeruiendi. Hic igitur Ariſtoteles docet, & ſeruiendi eſſe artem & dominandi. Seruorum autem artem eſſe confirmat exemplo doctoris cuiuſdam Syracuſani, qui Syracuſis pueros pretio miniſteria domus cotidiana & vulgaria docere conſuerit. Miniſteria & operæ ſeruiles ſunt verrere, vngere, coquere, obſonare, agrum colere, &c. Quas omnes ſeruiles operas Ariſtoteles in duo partitur genera. Nam alias eſſe honeſtiores, alias magis neceſſarias & viliores; quam diuiſionẽ confirmat prouerbio, quo dicuntur ſerui alius alii præſtare, & do-

Seruiendi artem eſſe.

Seruiles operæ aliæ honeſtiores, aliæ viliores.

& domini alius alii: de quo *Erasmus in prouerb.* Seruus seruo præstat. Obseruandum autem, quod ait, ex artibus & operis seruilib. alias esse honestiores, alias magis necessarias. Nam plæraque quo magis sunt necessaria, eo sunt viliora, quo minus necessaria, eo honestiora, lautiora & ornatiora. Quo principio seu axiomate & Aristoteles nixus Theologiam seu primam philosophiam omnium scientiarum docet esse ornatissimam & præstantissimam, *lib. 1. Metaphys. cap. 2. in fin.* vt quæ Philosophia sit orta non tam ob vsus vitæ necessarios, quam ob veritatis contemplationem. Operæ igitur seruiles partim sunt lautiores & honestiores, partim viliores. Quemadmodum & *Cic.* diuisit *paradoxo penult.* Sic & Iurisconsulti seruos faciunt partim ordinarios, partim vicarios: honestiores serui sunt Atrienses, actores, dispensatores, cubicularii, notarii, medici, nomenclatores: viliores sunt obsonatores, coci, vnctores, ostiarii, mediastini, scoparii. Quo in loco Ciceronis valde mendoso, ita legendum, alias docuimus; Atque vt in magna familia seruorum sunt alii lautiores (vt sibi videntur) serui, sed tamen serui, vt atrienses: pari stultitia sunt, quos signa, tabulæ delectant, &c.

Serui alii honestiores, alii viliores

Τὰ ἐγκύκλια διακονήματα.] Græci ἐγκύκλια vocant ea, quæ ad vsum cotidianum sunt necessaria, seu officia cotidiana, vt sternere lectos, struere mensam, focum, haurire aquam, collocare supellectilia, purgare. Sic & infra vocat Aristoteles *lib. 2. cap. 7.* vbi de mulieribus Spartanis, & *Isocr. in oratione ad Nicoc.* Latine reddamus, vsus cotidianos, negocia, munera, ministeria. Hæ igitur sunt artes seruorum, de quibus est tractatus Iurisconsultorum, *De operis seruorum.* Herilis autem seu Domini scientia & ars nihil aliud est, inquit Aristoteles, quam ratio vtendi seruis; quemadmodum ars domestica seu Oeconomica nihil aliud est, quam ratio vtendi domo seu domus partibus, vxore, liberis & seruis & bonis seu re familiari. Nam vt his omnibus vtendi est ars domestica; ita seruis tantum vtendi ratio est ars Herilis. Sed enim dicet aliquis; in hoc esse artem Herilem, vt sciat; quemadmodum, qui, quales parentur serui, & possideantur seu habeantur. Respondet Aristoteles, dominum non habitu sed vsu seruorum æstimari. Nam ratio domestica & ciuilis maxime ex vsu spectari debet, id est, vt vti sciat; ex hoc vel Politicus vel Oeconomicus dici solet. Quare eos qui vel ma-

Ἐγκύκλια

Ars Herilis.

F ximum

ximum pecuniæ aceruum, vel maximam familiam sibi parauerint, neque tamen vti sciant, hos profecto iure quis negarit esse vel patresfamilias, vel dominos veros. Vsus autem seu ratio vtendi seruis in eo est, vt imperare scias seruis, & exigere operas, quæ res, quia facilis est neque nimis honesta: ait Aristoteles, honestiores hanc vtendi seruis artem tradere curatoribus seu actoribus & lautioribus seruis, ipsos vero vel Rempublicam capessere vel philosophari. Nam hæc veterum Græcorum duo erant solemnia studia honestiora, Reipub. administratio, & philosophia: Tertium mercaturæ erat ignobiliorum: de quibus tribus vitæ generibus dictum est & supra *lib.1.Eth.cap.5.etiam ex Ethicis ad Eudemum lib.1.*

Veterũ Græcorum solemnia honestioraq; studia.

Ars rei quærendæ.

Ἡ δὲ κτητική.] Interponit hic de arte rei quærendæ, de qua mox copiose, hanc differre ab vtraque illarum, id est, à seruili & herili: cuius gratia ait esse artes belli iusti gerendi, & venandi vt & infra latius capite proximo. Interposuit autem hanc clausulam eo, ni fallor, consilio, vt moneret artem rei parandæ non esse scientiam vel seruorum vel dominorum propriam, sed ab vtraque distinctam, & illas aliis in rebus cerni, vt iam diximus.

CAPVT V.

DVo fere sunt summa capita & membra artis domesticæ: alterum de personis, alterum de rebus: quod supra monuimus. Et quidem de personis explicatio propria est artis domesticæ. Personas ostendimus esse trium generum, vxorem, liberos, & seruos. Quare explicato de seruorum cõditione, reliquum erat de vxore & liberis explicare. Verum Aristoteles, quia & de rebus iam explicare instituerat (nam seruos in rerum numero haberi ostendimus) hac igitur de causa Aristoteles & occasione, quia, inquam, partem attigerat, de tota ratione seu arte rei parandæ explicat. Et quidem hoc capite primo controuersias de hac arte exponit: deinde eam diuidit; & vnum membrum item multipliciter diuisum hic explicat, vbi & præclara quædam de variis vitæ humanæ generibus & institutis: & omnia hominum causa creata & generata esse. Græci hanc rationem seu artem vocant κτητικὴν & χρηματιστικὴν: etsi magis proprie κτητικὴ est generis vocabulum, χρηματιστικὴ speciei. Nam totius rei familiaris parandæ ratio κτητικὴ dici solet, & interdum χρηματιστικὴ: partis

partis autem rei familiaris eius, quæ ex rebus contrahendis paratur, ars & ratio proprie χρηματιστικὴ dicitur. Κτητικὴ quidem à κτῆσις, quod est totum patrimonium, seu facultates vniuersæ: χρηματιστικὴ vero à χρῆμα, quod interdum cōmunius est, & omnem rem familiarem complectitur, supra *lib. 4. Ethic. cap. 1.* interdum est angustius, & pecuniam numeratam significat. Latine κτῆσις à quibusdam redditur, opes: non recte. Nam opes Latine idem, quod potentia: Cicero solet dicere interdum rem, interdum rem familiarem. Χρῆμα quoque vt Græce bifariam accipitur, sic & latine pecunia, interdum de tota re familiari, interdum de numis, *l. pecuniæ verbum, & l. 222. ff de verb. sign.* Itaque κτητικὴ à *Cicerone lib. 2. Offic.* dicitur ratio rei quærendæ & rei parandæ: sic χρηματιστικὴ dicatur ratio seu ars pecuniæ parandæ seu quærendæ. Sunt qui vertunt, rationem quæstuariam & pecuniariam: perperam & illi, qui κτῆσιν vertunt, possessionem. Nam possessio est pars vniuersæ substantiæ, vt prædia, prata, vineæ, & maxime prædia seu villæ: quanquam κτήσεως vocabulum, vt & χρήματος, interdum est latius, complectens omnem rem familiarem, interdum angustius de prædio, & hac angustiore significatione κτῆσις recte verti potest, possessio. Sic prædium late diffusum, id est, villam, vna cum agris vocant σύγκτησιν & συγκτήσεις, quæ latine latifundia & possessiones vocant, *l. 34. §. 1. de leg. 2. & l. 30. §. Titia, de adimend. legatis.* Κτῆμα autem possessionem quoque vocant: item perperam. Nam κτῆμα est quælibet κτήσεως, id est, vniuersitatis pars: nos igitur κτῆμα reddamus membrum seu partem rei familiaris, vt *Cic. paradoxo 1.* In quo equidem continentissimorum hominum maiorum nostrorum sæpe requiro prudentiam: qui hæc imbecilla & commutabilia pecuniæ membra solo verbo bona putauerunt appellanda, cū re ac factis longe aliter iudicauissent. De rei autem & rei familiaris vocabulo multa sunt loca apud Ciceronem & apud Iurisconsultos, *in l. rei appellatio latior est, quam pecuniæ, &c. ff. de verb. sign.*

TEXTVS.

Videamus autem vniuerse de vniuersa re familiari & pecuniæ quærendæ ratione, priore ratione

& via: siquidem & seruus rei familiaris pars quædam est. Quærat igitur quis primo, ars rei quærendæ sit ne eadem quæ domestica, an pars aliqua, an administra: & si administra, an vt ars radiorum efficiendorum est arti texendi, an vero vt fabrica æraria est arti faciendorum signorum: neque enim eodem modo ministrant: sed hæc quidem ferramenta præbet, illa vero materiam; materiam dico stratum, ex quo opus aliquod absoluitur, vt textori quidem lanæ, statuarum vero fictori æs.

COMMEMTARIƆ

Ὅλως δὲ περὶ πάσης.] Duo hic afferuntur: vnum, cur de vniuersa rei familiaris quærendæ ratione sit explicandum, & quemadmodum: alterum, quid, id est, quæ quæstiones. Ratio igitur, cur de re familiari vniuersa sit explicandum, hæc est: quia eius est vtilitas & ad artē domesticā & ad politicā insignis, vt inf. indicat Arist. in fine cap. Præterea vt melius intelligat' prior de seruis & dominis disputatio: nā partes melius cognoscuntur explicato toto. Methodus autem seu ratio & via explicandi de arte rei familiaris, eadem erit, inquit, quæ prior explicandi de arte ciuili & de arte domestica. Et hoc est, quod ait; κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον, nimirum συνθετικὴ seu constructio, qua partibus articulatim explicatis, tandem cognoscatur totum. Quare postquam de seruo, qui pars est rei familiaris, iam explicauit; reliquum erat ad alias porro rei familiaris partes progredi, vt vniuersum corpus & tota rei familiaris ratio cognoscatur.

Cur de vniuersa re familiari explicandum. *2. Ratio.* *Methodus.*

1. Quæstio. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπορήσειεν.] Triplex exponitur controuersia: an ars rei quærendæ eadem sit quæ domestica: *2.* si non eadem; an eius, tanquam totius, sit pars quædam: *3.* si ne pars quidem, an saltem sit administra & adiutrix: quæ quidem postrema quæstio rursus secatur: propterea quod artes ministræ duorum sunt generum. Nam aliæ ferramenta & organa, aliæ materiam suppeditant & subministrant. Summa autem disputationis; docet Aristoteles, neque eandem esse neque partem, sed administram: etsi impropriè & populariter ars hæc rei quærendæ maxime species eius quæ naturalis dicitur,

Aristotelis sententia.

dicitur, dici solet, & potest esse pars quædam artis domesticæ: Verum proprie & exquisitæ ars hæc plane est alia ab arte domestica.

Καὶ εἰ ὑπηρετικὴ, πότερον.] Obseruanda est artium diuisio qua Aristoteles alias facit Architectonicas, latine Principes, alias ὑπηρετικὰς, latine administras & adiuuantes, de qua diuisione dictum est & supra nonnihil, *lib. 1. Ethic. cap. 1. Plato in Politico* aliis verbis artes facit partim αἰτίας, partim συναιτίας, adiuuantes. Quæ sint Principes, ex administris cognosci poterit. Administræ igitur seu adiuuantes sunt duplices. Vel enim præbent & administrant vel suppeditant organa & instrumenta, vel materiam. in illo genere χαλινοποιητικὴ, & ὁπλιτικὴ, frænorum & armorum telorumque faciendorum artes, & sellarum equestrium; quæ omnes sunt administræ artis equestris & militaris, vt & mechanica & tormentorum bellicorum opifex. Dialectica quoque cæteris scientiis & artibus est administra organica. Sic radiorum confectrix ars administra est artis texendi. In hoc genere est fabrica æraria artis faciendorum signorum (quæ ex ære pleraque fieri solebant olim) administra, & suppeditat materiam. Sic lanarum carminator textori, & hic fulloni, & hic sartori materiam suppeditant: Coriarius sutori: materiarius fabro lignario & nauali. Nunc quæritur, vtro in genere sit ars rei familiaris quærendæ: qua de re infra *cap. 7.*

Artes aliæ sunt Architectonicæ seu Principes, aliæ administræ: & hæ præbent vel organa vel materiam.

TEXTVS.

Et quidem artem domesticam non esse eandem, quam artem rei quærendæ, perspicuum est. Nam huius quidem est quærere, illius vero vti. Quæ enim præter domesticam erit, quæ rebus ad domum pertinentibus sit vsura: verum vtrum eius pars sit quædam, an alia species, est controuersia.

COMMENTARII.

Ὅτι μὲν οὖν οὐκ.] De tribus modo propositis quæstionibus primam ait esse facilem. Nam omnibus esse perspicuum artem rei quærendæ non esse eandem, quam artem domesticam. Quid ita? Quia alius artis rei parandæ, alius artis domesticæ

Ars rei quærendæ nō est eadem quæ & œconom.

mesticæ est finis seu potius officium. Formula: Quarum artium dissimilia sunt officia & fines, hæ inter se differunt. At artis rei quærendæ officium est quærere & parare rem familiarem, domesticæ est quæsitis vti. Ergo inter se differunt. Propositio nota est. Nam officiis & finibus plærumque distingui solent artes] & scientiæ, vt & materia. Assumptionis duo sunt membra, prius de arte quærendi, cuius finis cur sit quærere, non explicat Aristoteles: quia per se notum ex ipso nomine. Artis domesticæ finis cur sit quæsitis vti, rationem adiungit à diuisione & partibus sumptam, hanc: quia nulla alia ars proferri possit, quæ re familiari vtatur, præter domesticam. Hoc igitur perspicuum & clarum est, has artes inter se differre. Verum hoc non peræque est clarum, quemadmodum differant, an vt pars à toto, aut vt species à specie, seu genus à genere, id est, an ars rei quærendæ sit pars artis domesticæ, an vero prorsus ab ea sit disiuncta, & alia plane artis species. Quam quæstionem Aristoteles diuidenda arte rei quærendæ explicat. Nam duas facit Principes artis rei quærendæ partes seu species, naturalem & artificiosam: quarum illa artis domesticæ pars quædam dici possit, hæc minime, atque adeo exquisite nulla. Sic enim hæc vertenda & coniungenda; Ὅτι μὲν οὖ; & πότερον δὲ.

Discrimen inter vtrãque.

TEXTVS.

Nam si est eius qui artem rei quærendæ tenet, nosse vnde pecunia & res paretur: res autem & diuitiæ multas partes complectuntur: certe primum agricultura vtrum pars quædam rei quærendæ an aliud quoddam genus, & vniuerse victus procuratio, & quæstio Ctesis.

COMMENTARII.

Εἰ γὰρ ἐστι τοῦ.] Distinctius affert controuersias & quæstiones ex differentia partium rei familiaris. Nam cum rei familiaris multæ sint partes & membra, de singulis quæri potest, an earum quærendarum ratio & ars sit pars artis dome-

domesticæ, verbi gratia de agricultura, de arte pecuniaria, de venatione, de mercatura: & ad summam, ὅλως, vniuerse & omnino de omni victus genere siue ex terra, siue ex pecoribus, siue ex venatu comparetur; an sit, inquam, ratio seu ars quærendi victus sit pars artis domesticæ. Cur autem ex differentia partium rei familiaris hæ quæstiones sumantur, hæc est ratio, quod hæc ars in re familiari quærenda sit occupata.

TEXTVS.

Atqui sunt multa victus genera: quare & vitæ multæ tam animantium sunt quam hominum: nam absque victu viuere nefas. Quare victus differentiæ vitas animantium dissimiles faciunt. Nam animantes partim quidem sunt congregatæ, partim soliuagæ, prout illis ad victum conducit; eo quod aliæ quidem animantibus vescantur, aliæ vero fructibus, aliæ omnibus rebus. Quare pro opportunitatibus & delectu earum natura vitas earum distinxit. Quia autem non idem singulis natura est iucundum, sed alia aliis: & ipsarum, quæ animantibus & quæ fructibus verscuntur, vitæ inter se differunt.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν εἴδη.] Aristoteles hoc loco orditur distinctionem artis rei quærendæ, quam (vt modo dixi) facit bipartitam; naturalem & artificiosam: quam distinctionem sumit ex ipsis rei familiaris partibus, quas vel natura suppeditat, vel ars & commercia. De priore igitur parte primum, quam facit tripartitam, Cuius diuisionis ratio ex vitæ generibus & studiis sumitur: vitæ autem genera ex alimentorum & victus dissimilitudine. Nam pro victus dissimilitudine vitæ quoque studia & genera variare. Quid ita? Quia, inquit, absque victu & cibo nulla est vita. Ex victus igitur diffe-

Χρηματιστικὴ duplex, naturalis & artificiosa.

Naturalis ὑποδιαίρεσις.

differentia varia & dissimilia sunt vitę genera & studia, ex victu, inquam, sumenda. Quod idem Aristoteles monet *initio libr. 8. de consideratione historia animantium.* Et prius quidem de beluis, posterius de homine. Beluæ igitur partim sunt gregales, & congregabiles, partim soliuagæ, id est, vita quarundam est socialis, quarundam solitaria: propterea quod ita postulet victus & alimenti ratio, nimirum quia quædam vescantur animantibus, aliæ fructibus, aliæ omnibus. Animantibus vescuntur leones, lupi. Et hæ fere sunt soliuagæ. Fructibus vescuntur cicures fere; & hæ fere sunt congregabiles. Quin etiam ipsæ vel soliuagæ vel gregabiles inter se differunt, vt aliæ magis sint vel soliuagæ vel congregabiles, aliæ minus, prout victus ratio & voluptas varia postulat. Quare ex gregalibus quædam sunt ciuiles, & tanquam ciuitatem amantes, vt apes, grues: aliæ non item, vt pisces, boues. Tertio denique ex politicis quædam habent & imperantes & parentes, vt apes, grues; aliæ non item, vt formicæ. Quæ omnes animantium differentiæ ex victu & eius petendi ratione nascuntur, vt & hîc & eo loco Aristoteles.

Beluarum distinctio secundũ varia vitæ genera.

TEXTVS.

Eadem est & hominum ratio. Nam horum vitæ multifariam differunt. Et pigerrimi quidem sunt pecuarii. Victus enim ex animantibus cicuribus sine labore cessantibus obuenit. Cum autem propter pascua necesse sit pecudes locum mutare, & ipsi consequi coguntur, quasi viuæ agriculturæ operam dantes. Alii vero ex captura viuunt, & captura alii alia. Vt hi quidem ex latrocinio: illi vero ex piscatu, qui lacus, aut paludes, aut flumina, aut mare tale accolunt: illi vero ex auibus aut animantibus feris; maxima autem pars hominum ex terra viuit, & mitibus fructibus.

COMMENTARII.

Ὁμοίως δὲ τὸ.] Nunc de hominibus, id est, de eorum victus

1. Vita hominum genus.

ctus & vitæ generibus tribus summis. Primum victus genus ait esse hominum desidiosorum, ex pastu pecorum: quos Græci vocant νομάδας, *Varro* & alii veteres pecuarios, interdum pastores: quibus desidentibus & cessantibus victum & alimenta afferunt pecudes & armenta; excepto, quod interdum ab vno loco in alium pecudes & armenta agere cogantur, depasto hoc vel illo prato. Hos Aristoteles eleganter ait colere agriculturam viuam. Nam vt agricolæ ex terra, ita hi ex armentis & pecoribus fructum & victum capiunt. Quod autem ait, hanc victus petendi rationem esse hominum desidiosorum, rem, inquam, pecuariam, & *Varro* quoque ait, & grauissime conqueritur *Thomas Morus in Vtopia* de Anglis.

2. Vita hominum genus.

Οἱ δ' ἀπὸ θήρας.] Alterum genus vitæ est captura seu θήρα. Nam vt prius est cicurum, ita hoc τῶν θηρίων ἀγρίων, id est, ferarum est animantium. Capturæ autem tria facit genera, & paulo infra adiicit quartum: Latrocinium, piscatum, aucupium, & bellum seu prædam belli. Quomodo & Iurisconsulti fere differentes de naturalibus modis rerum quærendarum seu acquirēdi dominii genera eorum partiuntur sub *tit. de acquirendo rer. dom. in Pand. & sub tit. de rer. diuis. Instit.* quo pertinet vetus, vt vocat *Cic. lib. 1. Offic.* occupatio. De his autem capturæ generibus videatur *Columella*, *Varro & Plin* præter quod non agunt de latrocinio, vtpote barbaro & iniusto modo: quo tamen multæ gentes olim sunt vsæ, hodieque vtuntur: quia sit species belli. Hoc quærendi per latrocinium genere vsos veteres Græcos cōmemorat *Thucyd. initio libr. 1.* adducto & poetarum testimonio. Nam & *Hom. odyss. γ. & ι.* eius generis meminit *Strabo lib. 3.* Lusitanos maxime hoc genere vsos esse ait. *Tacitus* quoque Germanis notum fuisse. Et Francorum, Alemannorum, & Saxonum latrocinia commemorantur *in Panegyricis Maximiniano & Constantino Impp. inscriptus.* Omnium notissimi & maxime infames celebrantur Isauri & Cilices, de quibus *l. vlt. C. de feriis. & Dio lib 55. Ammianus lib. 14. & Cic. multis in locis*, vbi de bello piratico *in oratione Maniliana.* Hodie eo genere vtuntur in Syria & Ægypto Arabes, & in Scythia Tartari. Cæterum sub tertio capturæ genere Aristot. complectitur aucupes & venatores. Et hoc est quod ait; ἀπ' ὀρνίθων ἢ θηρίων ἀγρίων, &c. Venandi alioqui vocabu-

Latrocinium.

 lum

lum etiam generale est, vt & Græcum; quo contineantur omnia capturæ genera: proprie tamen de quadrupedibus poni solet.

3. Vita hominum genus.

Τὸ δὲ πλεῖστον γένος.] Tertium vitæ genus est agricolarum, quo plerosque mortales vti ait, victum petentes ex terræ frugibus & arborum fructibus, quos vocat mites. Nam & arbores quędam sunt feræ. Recte autem agriculturam à re pecuaria distinguit, vt & *Varro* monet, & sequitur *Columella*: etsi *Xenophon* pene confundit: Nimirum, quia res pecuaria sit quædam viua agricultura, quam faciunt & bipartitam, alteram proprie pecuariam, vt boum, equorum, &c. alteram villaticam, vt anserum, columbarum, &c.

TEXTVS.

Tot igitur fere sunt vitæ, quarum naturalis est actio, & quæ non permutando, aut cauponando victum reperiunt, pecuariorum, agricolarum, latronum, piscatorum, venatorum. Alii vero & miscentes ex his iucunde viuunt, supplentes inopem vitam qua parte eget, vt satis ei sit, vt hi quidem pecuariorum simul & latronum, illi vero agricolarum & venatorum, quo modo & in aliis, prout vsus cogat, hoc modo agant.

COMMENTARII.

Οἱ μὲν οὖν.] Breuis est conclusio de vitæ generibus, & apertior distinctio. Nam perspicue vitæ genera hîc duo facit, quorum alterum naturæ instinctu agat & actionem habeat naturalem, alterum in rebus contrahendis & permutationibus sit positum. Naturale autem vitæ genus item facit bipartitum; simplex vnum, alterum mixtum. Simplicis quinque partes commemorat: pecuariorum, agricolarum, latronum, piscatorum & venatorum: sub quibus & aucupes & milites, de quibus infra. Quæ quinque genera ad tria reuocari possunt; pecuariorum, agricolarum, venatorum seu capientium & occupantium. Ratio autem huius diuisionis trimembris hæc est: quia res ipsæ, ex quibus victus petitur (quot autem victus genera, tot esse & vitæ, supra ostendimus)

mus) tres tantum sunt, aut potius duæ summæ, sentiens vna, altera non sentiens: huius est terra, & eius fruges, fructusque arborum, &c. illius etiam animantes quæ partim sunt cicures, in quibus est ars pecuaria, partim feræ & immanes, quarum propria est occupatio & venatio, tertium vitæ genus. Mixta vitæ genera vtilitatis & inopiæ supplendæ causa, nimirum cum ex vno simplici genere tueri se quis nequit. Sic multi sunt simul pecuarii & latrones; multi, agricolæ & venatores; plerique, agricolæ & pecuarii.

TEXTVS.

Talis igitur res ab ipsa natura omnibus dari videtur, vt statim à primo ortu, ita & perfectis. Nam cum à primo statim ortu quædam animantes tantum alimenti vna efferunt, vt satis sit, dum quod est natum sibi ipsum reperire possit, vt quæ vermes aut oua pariunt: quæ autem animalia in seipsis cibum habent ex se natis aliquousque lactis quod dicitur naturam.

COMMENTARII.

Ἡ μὲν οὖν τοιαύτη.] Expositis naturalis victus vitæque generibus, adiungit Aristoteles tria præclara: primum differentiam qua natura victum hunc animantibus suppeditat, aliis quidem à primo statim ortu, aliis perfectis demum: alterum, terræ fruges & arborum fructus, cætera denique animalia nostri causa esse fabricata: postremo has naturæ diuitias, esse laudabiles præ cæteris & terminatas, earumque artem dici posse partem artis domesticæ: de primo hîc agit. Ait igitur naturam animalibus suppeditare alimenta dissimili modo, ratione, & tempore. Nam aliis quidem etiam inchoatis & nec dum perfectis, id est, statim atque formari cœperint & articulari: cuius generis ait esse animalia, quæ vel vermes vel oua pariunt. Nam vermium ortus hic est, vt primo superior pars vermis formetur, quæ formata alitur ab inferiore etiam informata, quæ posterius paulatim articulatur, *teste Aristotele lib. 3. de animantium ortu, in fine.* Eadē est & ouorum ratio. Nam ex superiore oui parte pullus aut pulli pars

prima

prima incipit, id est, ex albumine, & dum paulatim articulatur alimentum sugit ex luteo, *teste Aristot. lib. 2. de ortu, cap. 1. & lib. 6. de historia animal. cap. 3.*

Ὅσα δὲ ζωοτοκεῖ.] Hîc de altero genere, id est, de perfectis iam animantibus, nimirum de horum alimentis. Nam perperam Perionius alterum hoc genus reiicit & etiam Sepulueda. ὥστε ὁμοίως. Animalia partim sunt γιγνόμενα, partim γενόμενα. hæc paulo supra vocauit τελεσθέντα, perfecta iam & absoluta. De inchoatis; quæ sunt γινόμενα, id est, nascentia, iam dictum. Nunc de perfectis, quæ sunt γενόμενα: & hæc γενόμενα partim sunt edita, partim non, partim in vtero: & ex editis partim sunt tenera & recentia, partim adultiora, omnia tamen perfecta & γενόμενα. De horum igitur omnium alimentis hîc agitur. Et quidem eorum quæ sunt in vtero, & & recens editorum alimentum ait esse lac, in plerisque: nam alia etiam continuo sibi cibum petere norunt: hoc igitur lacte ad tempus aluntur: postea sibi ipsa cibum petunt ex fructibus & frugibus. Nam terra nata, sunt animalium causa, & eorum cibus.

TEXTVS.

Vt & stirpes animantium sint causa & cæteræ animantes hominum causa: cicures quidem & propter vsum, & propter alimentum. Ex feris autem si non omnes, certe pleræque victus & aliarum cōmoditatum causa, vt & vestis & alia omnia ex iis fiant. Si igitur natura nihil neque imperfectum facit, neque frustra; necesse est, hominum causa hæc omnia fecisse naturam.

COMMENTARII.

Ὥστε ὁμοίως δῆλον.] Hæc verba vt inter se sint apta & Latine reddenda, difficile est explicatu. Certe interpretes mire variant: puto legendum ὥστε τὰ δὲ φυτὰ, &c. vt & reddidi Latine, omissis his ὁμοίως δῆλον, ὅτι καὶ γενομένοις οἰκτέον, quæ sunt spuria & sententiam perturbantia: etsi verbum οἰκτέον retineri potest, non tamen necessarium. Nam particula, ὥστε, iungi potest infinitiuo εἶναι, vt plerunque solet, eleganter. Hæc autem ex prioribus ita sunt apta. Dixerat de victu animan-

mantium tam inchoatarum quam perfectarum: nunc adiungit, animantium victum perfectarum esse in rebus quæ ex terra oriuntur. Græci φυτὰ vocant. *Cicero*, quæ ex terra oriuntur & gignuntur, *lib. 2. de Nat. Deor.* Veteres breuiter vocant terrâ nata, *apud Gell. vbi de ll. sumptuariis.* Vocat tamen *Cicero* interdum stirpes, *lib. 2. de Nat. Deor. in fi. & lib. 3. de fin. Salust.* vocat gignentia. Hac occasione nunc Aristoteles adiungit, vt stirpes sunt animantium causa, ita animantes & omnia denique hominum causa à natura esse facta. Rationem affert hanc: quia natura nihil neque imperfectum, neque frustra faciat, sed semper ad finem & perfectionem spectet, vt est *in Metaphys. lib. 10.* Formula: Si natura nihil facit frustra: Ergo & stirpes & animantes reliquæ sunt hominum causa. Ratio connexi hæc est: quia necesse sit beluas esse vel Deorum vel hominum causa: si aliquorũ, quod postulat antecedens. At non Deorum, qui animantibus neque ad vsum opus habeant. Ergo hominum. Sunt igitur animantes hominum causa. Verum quia animantes partim sunt cicures, partim feræ; vtilitates quidem cicurum ait esse duas, alimentum & vsum. Nam & bobus vescimur, & ad arandum vtimur. Canibus ad custodiam tantum vtimur, vt equis ad vehendum. Ferarum quoque, non omnium tamen, sed multarum, duas affert vtilitates; victum & alia adiumenta ad vitam necessaria. Sic ceruis & leporibus vescimur. Ex cornibus vrorum & aliarum quarundam animantium pocula efficiuntur. Sic vnicorni ad medicamenta vtimur. Caprarum & ouium lana ad vestes, & pellibus ad calceos, &c. De hoc autem insigni loco copiosissime *Cicero libr. 2. de Natura Deor. in fi. Restat, vt doceam,* &c. Et *Plin. lib. 7. initio.* Sed pulcerrime *Dauid in Psal. 8.* vbi docet per inductionem, hominum causa omnia esse facta.

Omnia hominũ causa esse.

TEXTVS.

Quare & ars bellica quodammodo ratio natura erit rei quærendæ. Nam venandi ars pars eius est. qua vti oportet & ad beluas & in homines, qui ad parendum nati nolunt, tanquam natura iustum hoc sit bellum.

COM-

COMMENTARII.

Διὸ καὶ ἡ πολεμικὴ.] Explicatis partibus rei quærendæ, adiungit hîc de arte bellica seu militari, & hanc esse quandam velut artis rei quærendæ naturalis partem. Quid ita? Quia, inquit, ars venandi eius est pars. Eius, bellicæ, an rei quærendæ, dubitari potest. Nam ars venandi perspicue pars est rei quærendæ, vt supra dictum, vbi θηρευτικὴν ostendimus esse trimembrem: partim artis rei quærendæ: videtur tamen, eius, pertinere ad bellicam artem. Sit igitur hæc formula: si ars venandi, quæ pars est bellicæ, si, inquam, est natura: Ergo & bellica, id est, si pars est natura: Ergo & totum. Nam artem bellicam hîc facit bimembrem, alteram in beluas, quæ est ars venandi, alteram in homines natura seruos, quæ proprie est bellica. Atque ita θηρευτικὴ alias communius, vt etiam bellicam sub se complectatur; alias angustius, vt ipsa sub bellica comprehendatur: ars quoque bellica alias communius, vt etiam artem venandi complectatur. alias angustius, & proprie accipitur. Obseruandum autem quod ait bellum natura iustum esse aduersus homines natura seruos. Nam & supra docuit, natura liberos, bello licet captos, iniuste tamen seruire. An autem nulla alia sint bella natura & ratione naturali iusta, explicare non est huius loci. Videatur *Cic. lib. 1 Offic.*

θηρευτικῆς καὶ πολεμικῆς ὁμωνυμία.

Bellũ quod nam natura iustum.

TEXTVS.

Vna igitur species artis rei quærendæ naturalis pars est artis domesticæ, quam vel adesse oportet, vel efficere eam, vt adsit ad res vitæ necessarias parandas, & vtiles ad societatem ciuitatis vel domus. Atque videntur veræ diuitię ex his constare. Nam talis rei familiaris copia, quæ satis sit ad bene viuendum, non est infinita, vt Solo ait in poemate: *Nulla homini finis defixa est diuitiarum.* Nam posita est, vt & aliis artibus. Nullius enim artis organa sunt infinita aut multitudine, aut magnitudine. Res autem familiaris organorum est multitudo domesticorum & ciuilium. Quare perspicuum est, &

est, & esse quandam rei quærendæ artem naturalem patribusfamilias, & politicis, & quam ob causam.

COMMENTARII.

Ἐν μὲν οὖν εἶδος.] Concludit tandem disputationem de arte rei quærendæ naturali: de qua primum hoc, eam esse artis domesticæ partem, sed improprie, vt infra *cap.7.* Deinde de huius artis vsu & necessitate, nimirum patrifamilias & Reipub. gubernatori eam esse necessariam, vt vel ipsi eam norint, aut certe alios habeant, tanquam vicarios, qui eam norint. Quid ita? Quia sine rebus ad bene viuendum necessariis neque domus neque ciuitas constare potest. Formula: Si rebus ad vitam necessariis opus est familiæ & ciuitati: Ergo & arte earum parandarum est opus. Antecedens est certum: in quo obseruandum, quod ait ad bene viuendum. Nam ad viuendum tantum non satis sint facultates quædam. Ciuitatibus & domo honesta & liberalior vita seu beatitudo est proposita. Cui non satis sint bona, ex quibus tantum victites misere, non viuas honeste. Opus est igitur hîc arte rei quærendæ, nimirum vt vel ipsi eam sciant, vel ab aliis scientibus rem tamen & necessaria capiant: quemadmodum textori opus quidem est lana, non tamen quam ipse conficiat, sed aliunde accipiat, inquit *infra Aristot. cap.7.* vbi docet clarius, hanc artem illis plane esse necessariam, non tanquam partem, sed administram, vt vel ipsi eam cum arte vel domestica, vel politica coniunctam teneant, vel vicaria aliorum opera vtantur.

De vsu & necessitate τῆς χρηματιστικῆς.

Plato lib.2. Polit. pag. 306. lib.17. cum ortum ciuitatum τὴν ἡμετέραν χρείαν esse dixisset, subiungit: ἀλλὰ μὴν πρώτη γε καὶ μεγίστη τῶν χρειῶν, ἡ τῆς τροφῆς παρασκευὴ τοῦ εἶναί τε καὶ ζῆν ἕνεκα.

Καὶ ἔοικεν ὅγε ἀληθινός.] De vsu huius artis modo dictum: nunc de eius laude: quæ duplex esse potest: prior, quia hæc ars naturali rationi sit consentanea, de qua supra dictum: altera, quia in rebus optimis versetur, nimirum in diuitiis veris, quæ parantur ex pecoribus, & terræ frugibus, & arborũ fructibus. In his autem veras diuitias esse sitas docẽt & rerum rusticarum scriptores: *Xenophon in œconom. & Cicero de senect.* & Aristoteles hoc loco, hac ratione: quia in his reperiatur id quod satis ad viuendum: præterea, quia hæ diuitiæ non sint infinitæ, sed finitæ & terminatæ, contra atque putauit Solo, qui in Elegiis ait, hominibus nullum esse modum &

Laus artis rei quærendæ.

Veræ diuitiæ in naturali arte rei quærendæ.

dum & finem diuitiarum; diuitias, inquam, rem esse infinitam: quem Solonis tamen versiculum laudat *Plut. in libr. de cupid. & amore diuitiarum.* Verum res ita explicari potest, si dicamus, duo esse diuitiarum genera: nimirum alterũ quod ex pecoribus & terra paretur, alterum ex commerciis & rerum permutationibus: quorum hoc quidem infinitum esse docet & ipse Aristoteles infra latius *cap. 7.* Sed illud esse finitum docet hîc hac ratione: quia artis domesticæ sit organum. Formula: Nulla artium organa sunt infinita siue magnitudine siue multitudine. Nam ita infinita diuidi solent, vt & quantitas. At diuitiæ veræ sunt artis domesticæ organum, seu, vt & hîc & supra, res familiaris non tantum est organum, sed multitudo & vniuersitas organorum. Ergo res familiaris, seu veræ diuitiæ, res est non infinita. Maior propositio per se liquet. Minor explicata est supra *cap. 3.*

CAPVT VI.

ARGVMENTVM huius capitis diximus supra. Nam cum duo sint genera artis rei quærendæ, vnum natura, alterum arte: exposito priore; hic alterum persequitur, vbi & multa de commerciorum origine & nummorum vsu.

TEXTVS.

Est autem aliud artis rei quærēdæ genus, quam maxime vocant, & par est eam vocare artem rei quærendæ: qua nullus videatur esse modus diuitiarum & rei familiaris, quam vt vnam & eandem quam supra expositam multi putant propter vicinitatem. Est autem neque eadem quæ supra exposita, neque longe ab ea abest. Est autem altera quidem ex iis natura; altera vero non natura, sed vsu quodam fit, & magis arte.

COMMENTARII.

1. *De nomine.*

Ἔστι δὲ γένος ἄλλο.] Prius quam de altero hoc rei quærendæ genere explicare ordiatur, tria commemorat: Primo de nomine, hanc meritissimo & iustissime vulgo dici χρηματιστικὴν. Nam tametsi hoc nomen est commune, tamen huic speciei verius tribuitur, quod supra explicauimus *cap. 5. in princ.*

princ. Alterum, hanc efficere, vt diuitiarum nullus videatur modus aut terminus. Hæc enim id agit vt sine fine modoq; diuitiæ coaceruentur & accumulentur. Id enim huius est munus & officium: qua de re infra Tertium, de quorundam errore, qui propter cognationem & affinitatem, duo hæc artis quærendi genera confunderent. Affinitas in eo est, quod vtroque genere parentur diuitiæ. Dissimilitudo in eo, quod alterum est natura in rebus terra natis, & est finitum: alterum arte in commerciis, infinitum. 2. 3.

TEXTVS.

Hinc aũt exordium de ea capiamus. Nam ex re familiari cuiusque membri duplex est vsus: vterq; per se quidem, sed non similiter per se: sed vnus quidem suus, alter vero non suus, rei, vt calcei inductio in pedes, & permutatio. Vterq; enim calcei est vsus. Nam qui cum eo qui calceo opus habet, permutat pro pecunia, vel cibo, vtitur calceo qua calceus est, sed non suo vsu. Neque enim permutationis causa factus est. Eodem autem modo res se habet, & in aliis rei familiaris partibus.

COMMENTARII.

Λάβωμεν δὲ περὶ.] Explicaturus Aristoteles de arte quærendi artificiosa, quia hæc in commerciis & rerum permutationibus maxime cernatur, propterea de permutationum causa & vsu erudite disserit. Ait igitur, rerum omnium, quæ quidem rei familiaris sint partes, earum, inquam, singularum duos esse vsus, eosque per se. Nam earundem rerum vsus & ex euentu possunt esse varii, vt mensæ vsus ex euentu esse potest in foco, vt materia suppeditetur igni, vt baculus inde conficiatur. Sic calcei vsus ex euentu, vt seruiat ad verberandum, ad aliquid condendum in ocrea. Verum harum rerum vsus per se est duplex; suus & proprius vnus, alter nõ suus. Suus vsus is est, cuius gratia res quæque facta est vt calcei ad inducendum, domus ad habitandum, medicinæ ad valetudinem curandam. Vsus autem non suus, & tamen per se, est permutatio. Nam calceus vendi solet qua calceus, *Vsus rerũ ex euentu.* *Vsus per se duplex, suus, & non suus.*

non qua corium. Nam ſæpe qui corium ipſe habet, calceum petit & quærit. Itaque quia calceus, qua calceus, venditur: Ergo venditio eſt per ſe, non ex euentu, quia ſpectat ad calceum ipſum.

TEXTVS.

Nam permutatio eſt in omnibus rebus cepta quidem primo ex eo quod ſecundum naturam: quod homines alia quidem plura, alia vero pauciora quam ſatis ſit habeant.

COMMENTARII.

Ἔστι γὰρ.] Hoc eo pertinet, quod dixerat modo, καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτημάτων.

Permutationis natura & proprietas.

Permutationis cauſa ſeu origo.

Ἀρξαμένη τὸ μὲν πρῶτον.] Expoſita permutationis vi & quaſi natura, qua docuit eam eſſe rei vſum per ſe non ſuum: nunc de eius cauſa & origine & de eius differentiis ſeu generibus. Cauſam ait eſſe indigentiam & abundantiam, nimirũ dum alii plus habeant eo quod ſit ſatis, alii minus: atq; adeo dum interdum accidit, vt vnus idemque de vna re nimium habeat, de altera parum aut nihil. Hanc autem permutationum humanarum ſeu commerciorum & rerum contrahendarum cauſam, indigentiam, etiam ciuitatum, docet & Plato *lib. 2. de polit. ll. & Ariſtoteles ſupra lib. 5. Ethic. cap. 5. & hic ſupra cap. 2. & infra lib. 6. & Cic. lib. 1. Offic.*, Contra igitur, vbi nulla indigentia, vt in cœleſti cœtu, nullæ ſunt permutationes, nullæ lites & iudicia.

TEXTVS.

Quo & intelligitur, mercaturam non eſſe partem artis rei quęrendæ naturalis. Nam quoad eius ſatis eſſet, deberent permutationem facere. Et quidem in prima ſocietate (hæc autem eſt domus) perſpicuum eſt, nullum eius eſſe vſum, ſed amplificatæ iam ſocietatis. Nam illis quidem omnia erant communia: his vero ſeparatis, multa rurſus & alia erant quæ pro neceſſitatibus communicari oporteat, vt etiamnum multæ faciunt

& bar-

& barbaræ nationes permutando. Ipsas namque res vtiles ipsis permutant, nihil vero præterea. vt vinum pro vino dantes & accipientes, & alia eius generis singula.

COMMENTARII.

Hʹ καὶ δῆλον.] Mercaturam seu artem pecuniæ quærendæ, quam proprie χρηματιστικὴν vocant, non esse natura monet Aristoteles perspicuum esse ex eo, quod dixerat de causa permutationis. Nam naturalis ratio & ars rei quærendæ seruit tantum ad vsus vitæ necessarios, vt & vera permutatio. Mercatura vero non contenta his finibus, id est, rebus iis tantum, quas natura & vsus vitæ postulat, magis magisq; accumulandis diuitiis deseruit. Formula: Natura tantum quærit necessaria. Mercatura quærit infinita. Ergo mercatura non est naturalis. vel, quod eodem recidit, in hunc modum: Si mercatura esset ratio quærendi naturalis, si natura eius esset parens; certe nihil vltra vsus vitæ necessarios quæreret Nihil enim amplius quærit natura: eaq; re naturæ diuitias philosophi vocant parabiles & finitas. At mercatura amplius quærit. Ergo naturæ non est consentanea. de assumtione dicetur infra. *Mercatura non est à natura.*

Ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ.] Docet nunc Aristoteles de vsu mercaturæ, ex quo intelligatur, quatenus naturæ congruat, & quatenus dissentiat. Et primo quidem, nullum eius esse vsum in prima societate, id est, domo, ostendit hac ratione: In hac sunt omnia communia. & hoc est quod ait, *οἱ μὲν γὰρ τῶν αὐτῶν.* vbi communio, ibi nulla proprietas distincta, & proinde nulla commercia aut mercatura. In altera societate seu communitate, vt in vicinitate & ciuitate, mercaturam esse necessariam docet hac ratione: quia rerum dominia sint distincta; qua re fieri, vt sæpe hic habeat, quo alter egeat, & contra. Itaque ad communicationem, mutuam permutandi rationem seu mercaturam esse necessariam: de qua permutationum causa, indigentia, & modo diximus. Qua de re, id est, de hac permutationum origine, exstat elegantissimus locus *in Panegyr. Isocr.* ἐπειδὴ τὴν χώραν οὐκ αὐτάρκη, &c. *De vsu mercaturæ. 1. In prima copulata seu iuncta hominum societate. 2. In reliquis duabus. Ratio,*

Καθάπερ ἔτι πολλὰ ποιεῖ.] Affert Aristoteles duo permutationum genera; vnum antiquius, simplicius, & naturæ

congruentius. Alterum recentius, callidius, & magis artificiosum & à natura magis remotum: prius Græci vocant μεταβλητικὴν, & ἀλλαγὴν, & ὑπάλλαγμα, Latini fere permutationem: Cum nimirum res ad vsus vitæ necessariæ (χρήσιμα vocant Græci) non numis, sed ipsæ inter se permutantur, vinum pro frumento, lignum pro carne, &c. Quod genus antiquissimum esse ex eo intelligi potest: quia naturæ maxime congruat, & maxime sit necessarium: naturalia & necessaria cæteris (artificiosis illis & solerte cura expolitis) sunt antiquiora. Cui & hoc est argumento, quod multæ barbaræ nationes, quæ plerunque maiorum mores pertinacissime tueri solent, etiam Aristotelis ætate hoc permutationis genere vterentur; quod de Scythis nominatim ait *Strabo lib. 7. de antiquis Græcis. Hom. Odyss. 0. & Iliad. 7.* de Romanis veteribus *Plin. libr. 33. cap. 1. & Iurisconsulti l. 1. de contrahen. emt.* De Germanis veteribus *Tacitus*; Interiores, inquit, simplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur. Idem genus proxime ad naturalem rei quærendæ artem accedere docet Aristoteles hac ratione; quia tantum hoc agat, vt quæ ad vitæ vsus sint necessaria, permutando suppleantur: naturæ igitur est adiutrix & velut supplementum, vt modo ostendimus. Quare merito Aristoteles permutationem negat esse mercaturæ speciem seu artis pecuniæ quærendæ, quæ naturæ vsibus non est contenta. Et hoc est quod ait, οὔτε χρηματιστικῆς, &c. Postremo, hoc permutationis genus esse simplicissimum, vbi nullæ sint imposturæ, artes & fraudes, monet quidem infra Aristoteles; sed, vt perspicuum, non confirmat.

1. Genus τῆς μεταβλητικῆς. Hoc genus antiquiss. 1. Ratio. 2. Ratio.

Permutationis hoc genus proxime ad naturalem rei quærendæ artem accedit.

TEXTVS.

Itaquè talis permutandi ratio neq; naturæ est contraria, neque species est vlla artis quærendæ pecuniæ. Est enim ad expletionem eius, quod natura satis.

COMMENTARII.

Ἡ μὲν οὖν τοιαύτη.] De hac conclusione seu clausula prioris permutandi generis iam dictum.

TEXTVS.

Cæterum ex hac recte illa existit. Nam subsidio longin-

longinquiore facto importandis quibus egerent, & exportandis quibus abundarent, necessario numi repertus est vsus. Nam res singulæ ad naturam necessariæ non facile huc illuc comportari possunt. Quare ad permutationes tale quid inter se pacti sunt dare & accipere, quod ipsum ex rerum vitæ vtilium numero vsum ad vitam habeat facilem & commodum. Vt est ferrum & argentum, & si quod aliud eius generis. Primo quidem simpliciter magnitudine & pondere definitum, tandem vero & nota impressa à permutantibus, vt eos liberaret à dependendo. nota enim imposita fuit ponderis index. Numo igitur iam reperto ex necessaria permutatione, alterum exstitit artis quærendæ pecuniæ genus, mercatura: quæ primo quidem simplex fortasse fuit: post denique vsu iam artificiosior, vnde & quomodo permutando plurimum afferat lucri.

COMMENTARII.

Ἐκ μὲν τοι ταύτης.] Hic de altero permutationis genere, quæ Græcis proprie χρηματιστικὴ & καπηλικὴ dicitur: de verbo χρηματιστικῆς dictum supra. Verbum καπηλικῆς bifariam sumitur, communius & angustius: communius quidem de omni mercandi ratione atque genere. Nam mercaturæ tria sunt genera, *teste Plat. in Sophist.* αὐτοπωλικὸν, ἐμπορικὸν, & καπηλικὸν. Primum est eorũ, qui suas ipsi res & fructus vendunt, vt rustici & opifices. Alterũ est eorũ, qui merces vel exportant vel importãt, quasi peregrinantes. Tertiũ est eorum, qui domi suas merces vẽditant. Hęc omnia genera, aut certe duo posteriora, vt magis vsitata mercandi nomine, Arist. hîc καπηλικοῦ verbo complectitur. Perperam igitur, qui hîc reddunt angustius de tertio genere. Latine duo fere sunt nomina mercatorũ & propalarum. Nam veteres Latini propalas dicunt, non, vt vulgo perperam, propolas. *Cicero in Pisonem*; panis & vinum à propala & de cupa, &c. Sic habent libri ve-

De 2. genere permutationis.
1. Communior τῆς καπηλικῆς significatio.
Mercatura triplex:
1 αὐτοπωλικὴ.
2. ἐμπορικὴ.
3. καπηλικὴ.

bri veteres. *Lucilius lib. 5. apud Non. Marcell.* Sicuti cum primos ficus propala recentes protulit, & pretio ingenti dat primitus paucos. Sic hæc duo loca restituit doctissimus *Adrianus Turnebus. Iustinus libr. 35. initio :* Subornant propalam quendam sortis extremæ iuuenem. Sic enim scriptum est in quatuor libris manuscriptis. De his duobus generibus *Cic. in Offic. lib. 1.* Iam de artificibus & quæstibus, &c. sordidi sunt putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant. Nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur, &c. Mercatura autem si tenuis est, sordida putanda est, &c. vbi, etiam veteribus libris repugnantibus legendum puto, vt medicina, vt architectura his, &c. Inductis verbis, *vt doctrina rerum honestarum.* Neque enim ibi de scientiis liberalibus seu de bonis artibus, sed de opificiis, quorum in numero sint medicina & architectura, & ars pingendi, & fingendi, &c. quæ sunt honestiora opificia: quem locum Ciceronis de mercaturæ generibus repræhendit Cælius Chalcagninus, & laudat hunc Aristotelis. Neque enim mercaturæ genera ex mercium copia esse distinguenda, sed ex vsu vitæ necessario, quod facit Aristoteles. Ciceronis tamen sententiam confirmat & *Plut. in Solon.* & vita communis. Et certe etiam Aristotelis ætate propalæ, quos & ἀγοραίους plerunque vocabant & apud Romanos, vt est *sub tit. de nupt. in ff.* viliores semper & pene infames sunt habiti, nos vocamus * Kræmeros istos propalas. Ad summã, tota hæc ratio rei quærendæ vt ab Aristotele dicitur Καπηλική, ita Latine dicatur mercatura, non, vt quidam reddunt, *Cauponaria*, vel *Cauponatrix*, ad verbum, sed inusitate & non satis Latine; etsi *Poetæ Ennio* licuit dicere: Non cauponantes bellum, &c. καπηλεύοντες πόλεμον, &c. Nunc ad rem. Mercaturæ igitur causam & originem deducit Aristoteles ex permutatione, id est, priore commerciorum genere. Nam cum ad vitæ vsus commercia sint necessaria, res autem cõmode deportari semper nequeant; optima ratione factum, vt organon quoddam excogitaretur, quo huic rerum comportandarum difficultati occurreretur. Itaque numus repertus est, vt organum huic rei aptissimum. Breui vt præcidam, Commercia sunt necessaria: ad hæc seu horum facilitatem propter longinquas exportationes & importationes necessarius est numus, qui tandem mercaturæ est parens & auctor, numus,

* *Imo Fürkeufferos, magis generali vocabulo.*

Mercaturæ origo.

numus, inquam, hoc rei quærendæ genus constituit. Nam, de quo mox, mercatura maxime in numis versatur, in his, inquam, quærendis & accumulandis, adeo vt mercatura nihil sit aliud, quam ratio rei quærendæ numaria, seu ars quærendorum numorum, ars quærendi est genus, numus est differentia. *Mercaturæ definitio.*

Κατὰ λόγον.] Quidam vertit, *per rationem*, quasi mercaturæ causa sit ratio seu solertia, ingenium, & calliditas: non recte. Nam etsi in hoc genere multum est artis & solertiæ, qua de re mox: tamen hoc non agit hic Aristoteles. Nam hoc vult, optima ratione illam, id est, καπηλικὴν, ex hac rerum inter se permutatione natam. Ratio iam à nobis explicata, ξενικωτέρας γὰρ, &c. propter difficultatem rerum deportandarum peregre.

Οὐ γὰρ εὐβάστακτον.] Mox vocat εὐμεταχείριστον, illo vsus est & Aristoteles *lib. 1. Rhetoric.*

Διὸ πρὸς τὰς ἀλλαγάς.] Elegans est hic locus de numorum origine & vsu: qua de re est & locus *in Ethic. lib. 5. cap. 5. & lib. 9. in princ.* ex quibus duas reperio numorum causas: vnam hoc loco propter facilitatem & commoditatem mercium deportandarum adiuuandam. Altera *in Ethic. libr. 5. cap 5.* est, ad æstimandas merces. Nam ibi ostendimus, ne quidē merces deportabiles tamen permutari posse sine numo propter rerum inæqualitatem. Non recte igitur, qui numorum tollunt vsum, quod pene fecit Lycurgus: quia tollunt organum ad vsus vitæ maxime necessarium. *De numorum origine & vsu.* *1.* *2.*

Οἷον ὁ σίδηρος.] De numorum materia, eam esse ex rebus vtilibus, seu iis, quarum est vsus in vita, vt ex ferro, ære, argento, auro: quarum rerum vsus est non tantum in re numaria, sed ferri ad arandum, æris ad bellum, & ad signa & statuas, argenti & auri ad pocula.

Τὸ μὲν ἁπλῶς] Duo affert numorum genera, graue, & signatum: quorum illud ait esse antiquius, hoc inuentum posterius, vt appendendi molestia liberarentur. *Plin. quoq; libr. 33 cap. 3.* Romanos primum graui ære vsos esse ostendit, & Ebræos ipsos, & *Borraus in Scholiis in Polit. Aristotelis.* Obseruandum autem, quod ait signum & characterem esse notam & indicium ponderis, quantitatis, magnitudinis, σταθμοῦ, ποσοῦ, καὶ μεγέθους, id est, æstimationis seu pretii. *Numi alii graues, alii signati.*

Τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς.] Mercaturæ duos facit gradus. Nam pri-

primam & antiquiorem mercaturam fuisse simpliciorem, posteriorem factam artificiosiorem & callidiorem, docente vsu, multis fraudibus & imposturis implicatam, quemadmodum & aliæ omnes artes principio rudiores, posterius expoliuntur, vt eleganter *Lucret. lib. 5. extremo.*

TEXTVS.

Quare videtur ars rei quærendæ maxime in numo esse, & officium eius posse videre, vnde suppetat copia pecuniæ: efficiens enim esse diuitiarum & pecuniæ. Etenim diuitias sæpenumero faciunt numorum multitudinem: quia in hac sit ars rei quærendæ & mercatura.

COMMENTARII.

Διὸ δοκεῖ ἡ χρηματιστική.] Hi versus mihi perobscuri videntur: qui si non sunt mendosi, duo seu tria potius iis contineri videntur: primum διὸ δοκεῖ, &c. Artem rei quærendæ in numis sitam videri: quod idem & infra iterat; καὶ δοκεῖ περὶ τὸ νόμισμα, &c. Rationem ibi adiungit hanc; τὸ γὰρ νόμισμα: quia, inquit, numus elementum seu principium & finis sit permutationum: principium quidem, vtpote organum, quo permutationes carere nequeant, vt iam explicatum: finis, quia ars rei quærendæ mercatura non alias quærit diuitias, quam numarias; numus & numorum copia, tanquam finis, mercaturæ est proposita. Videtur & hîc altera reddi ratio, cur hæc ars rei quærendæ in numis maxime versetur: καὶ γὰρ τὸν πλοῦτον πολλάκις, &c. quia plerique præter numos nullas diuitias norunt, numorum copiam, diuitias esse putant, Aristoteles vocat πλῆθος νομίσματος, vt & *lib. 1. ῥητορικῶν.* in veteribus libris *teste Victorio*, vbi de diuitiarum partibus, numis, agris, armentis. Quia igitur diuitias sola pecunia numerata seu numis plerique metiuntur: diuitiarum autem seu rei quærendæ ars est mercatura, vt mox dicetur, merito hæc in numis versari dicitur. Alterum, καὶ ἔργον αὐτῆς τὸ δύνασθαι, &c. de officio mercaturæ, quod ait esse, posse dispicere & videre, ex quibus rebus & quibus rationibus copia pecuniæ paretur. Cur autem eius hoc sit officium, rationem adiungit hanc, κτητικὴ γὰρ εἶναι, &c. quia mercatura est ars rei quæ-

Ars rei quærendæ in numis versatur.

1. Ratio.

2. Ratio.

Mercaturæ officium.

Ratio.

rei quærendæ; quam rem multi diuitijs ſeu numis æſtimant, vt iam dictum. Tertium, cur diuitias plærique ex numis æſtiment; quia in numis mercatura diuitiarum effectrix ſit poſita. Et hoc eſt quod ait, διὰ τὸ περὶ τοῦτο εἶναι. Malim ego verbum χρημάτων, ibi πλῆθος χρημάτων induci, & intelligi νομίσματος: & particulam γὰρ, ibi καὶ γὰρ τὸν πλοῦτον, vt tria quidem illa hic dicantur, ſed duo tantum poſteriora cōfirmentur. Nam primum ex prioribus, vbi de cauſa numorum, dilucidum erat, & paulo infra explicandum καὶ περί τι τὸ νόμισμα, vt primi vna hæc ſit ratio, τὸ γὰρ νόμισμα στοιχεῖον, ſupra vbi de numorum origine clarius explicata. & hoc eſt quod ait, διὸ δοκεῖ ἡ χρηματιστική, &c. *Cur quidā in numis diuitias poſitas existiment.*

TEXTVS.

Interdum vero contra nugæ eſſe videtur numus, & lege omnino, natura minime: quia mutata vtentium voluntate ſit nihili, neque vtilis ad vllam rem neceſſariam; & numo abundans ſæpe victu neceſſario egeat. Atqui abſurdum, tales eſſe diuitias, quibus affluens fame conficiatur: quemadmodum & de Mida illo fabulantur propter inexplebile votum, cum omnia illi apponenda fierent aurea.

COMMENTARII.

O' δὲ δὴ πάλιν.] Quia dixerat modo, numos vulgo tanti plærumque fieri, vt nullas pene alias diuitias norint: Ariſtot. eorum errorem & deprauatum iudicium hic reprehendens, docet, numos ſeu pecuniam nihil eſſe, neque in ea veras diuitias eſſe collocandas: atque has ex numis diuitias non eſſe natura, ſed lege & inſtituto. Numum igitur eſſe lege, non natura, docet hac ratione: quia vtentium arbitrio mutetur. Nam quanti volunt homines vt valeat numus, tanti valet: qui iidem ſi volunt, plane tollitur. Eſt igitur νόμῳ: vnde & nomiſmatis vocabulum ait eſſe Ariſtoteles *lib. 5. Ethic. cap. 5.* Atque ita hominum arbitrio numus etiam plane inutilis reddi poteſt. Ex quo conſequitur, numorum diuitias non eſſe veras, quarum vſus eſt & finis, ad vitam recte degendam *Diuitiæ veræ non ſunt in numis.*

 eſſe

esse vtiles ad vitæ vsus necessarios. Formula: Veræ diuitiæ sunt ad vsus vitæ: nam quo mihi fortuna, inquit Horatius, si non conceditur vti? At numi arbitrio hominum sæpe sunt inutiles: quin etiam manente eorum precio, quia res aliæ nō suppeditent numis comparandæ. Quod exemplo Midæ Regis Phrygiæ, de quo apud *Ouid in Metamorph.* confirmat: vbi obseruandum Aristotelis dictum præclarum: etiam pecunia affluenti tamen fame sæpe pereundum esse. Numi igitur sunt instituto, & in numis non sunt veræ diuitiæ.

TEXTVS.

Quare alias quærunt diuitias seu rem, & quærendæ rei artem, recte quærentes. Est enim alia ars rei quærendæ & diuitiæ, quæ natura. Et hæc quidem ad artem domesticam pertinet. Mercatura vero rerum est efficiens, non omnifariam, sed rebus permutandis. Et videtur hæc esse in numo. Nam numus elementum & terminus est permutationis.

COMMENTARII.

Διὸ ζητοῦσι.] Ait multos, cognito, non esse in numis veras diuitias, alias quærere. Nam esse & alias diuitias, vt agros, vineas, armenta, pecudes, &c. & aliam quærendæ rei rationem, nimirum agriculturam, pecuariam, &c. quas diuitias naturæ, vt & rationem earum quærendarum, esse ait, hoc loco, & supra latius.

Καὶ αὕτη μὲν οἰκονομική.] Totus hic locus præclarissimus est contentio seu comparatio duorum, & diuitiarum seu rei, & artium eius quærendæ generum. Vtriusque natura iam prius explicata: de diuitiis seu re ipsa iam dictum, alteras esse naturales, alteras instituto & lege constare; illas quidem veras, has non item, Hic de arte vtraque. Nam verarum esse œconomicam, id est, artem domesticæ, & tuendæ domui deseruire; hoc esse eius officium & finem. Alteram vero, mercaturam, esse quidem & illam rei quærendæ artem, sed alia ratione, non ex fructibus agrorum, aut pecorum, sed ex rerum inter se permutationibus & commerciis. Differunt igitur via & ratione quærendi. Nam mercaturæ ratio est permutatio:

Cōparatio χρηματιστικῆς καὶ οἰκονομικῆς.

alte-

alterius est agricultura, pastio, &c. Differunt & materia: quia hæc naturalis in fructibus, mercatura in numis versatur. Et hoc est quod ait, τὸ περὶ τὸ νόμισμα, &c. quæ verba supra explicauimus.

TEXTVS.

Atque hæ diuitiæ, quæ ex hac rei quærendæ arte, infinitæ. Vt enim ars medendi ad sanandum infinite fertur, vt ars quæque ad finem infinite (hūc enim quam maxime efficere volūt) ea autem quę ad finem, nō infinite petunt (omnibus enim finis est terminus.) Finis autem tales diuitiæ & rerum quæstio. Artis autem domesticę, non artis rei quęrendæ, est terminus. Nam artis domesticæ non est hoc officium.

COMMENTARII.

Καὶ ἄπειρος δὲ.] Sic legendum videtur, non δὴ, vt sæpe alias in Ethicis dictum. Nam nouæ disputationis hic est principium, seu potius nouæ comparationis. Nam etiam hic pergit explicare dissimilitudines duarum & diuitiarum & artium harum: etsi de arte domestica potius nunc agere videtur. Est autem hic locus insignis de modo & fine diuitiarum: quem locum & supra attigit, vbi de veris diuitiis, quas finitas & terminatas esse ibi docuit: hic de alijs diuitijs, id est, de numis. Harum igitur diuitiarum nullum esse modum & finem ostendit erudite. Alij quidem scriptores & idem aiunt, vt *Solo*, cuius versiculum supra attulit, & *Cic.* late *in parado*. contra Crassum. *Horat. lib. 1. Ep. 2.*

Semper auarus eget; certum voto pete finem.

Et Aristoph, eleganter πάντων πλησμονὴ, ἢ πλούτου, (alias, πλὴν πλούτου) nulla diuitiarum satietas. Diuitiæ igitur quia sunt duorum generum, & quia earum quærendarum ratio item est bipartita; veras quidem diuitias esse terminatas, alteras interminatas hic ostendit, argumento à fine, & ijs quæ ad finem, sumpto. Diuitias igitur mercaturæ seu artificiosas esse interminatas docet hac ratione: quia diuitiæ sint mercaturæ finis. Formula: omnium artium fines sunt interminati *Diuitiæ mercaturæ interminatæ.*

& infiniti. At mercatorum finis ſunt diuitiæ. Ergo ſunt interminatæ. Propoſitionem confirmat ſeu explanat exemplo artis medendi. Rationem autem propoſitionis adiungit hâc, ὅτι μάλιστα γὰρ ἐκεῖνο βούλονται ποιεῖν: quia hoc agunt artes, vt finem ſibi propoſitum aſſequantur. Quid ita? quia finis eſt bonum per ſe & ſuapte natura expetendum. Medicus igitur omnes neruos ad ſanitatem efficiendam contendit, infinite, id eſt, non ante quieſcens, quam eam efficiat: vt orator perſuaſionem & fidem: Iuriſconſult. æquitatem: politicus εὐνομίαν & beatam vitam. Aſſumptio explicata eſt ſupra, videlicet mercaturæ finem eſſe diuitias. Hæ igitur diuitiæ ſunt interminatæ, adeo vt nullus earum neque ſit modus neque finis. Naturales autem diuitias terminatas eſſe docet hac ratione: quia hæ artis œconomicæ rei quærendæ non ſint finis, ſed ea quæ ad finem. Formula: Ea quæ ad finem, id eſt, ὄργανα & adiumenta finis aſſequendi, ſunt terminata. At naturales diuitiæ arti rei quærendæ œconomicæ ſunt ea, quæ ad finem. Ergo ſunt terminatæ. Propoſitionis ratio, πέρας γὰρ τὸ τέλος πάσαις, quia, inquit, finis artium eſt earum meta & terminus, id eſt, artes ſuum quæq; finem aſſecutæ conquieſcunt, etiam vno organo: vt Medicus, ſi vel vno medicamento ſanitatem effecerit, acquieſcit. Sed de propoſitione dictum eſt & ſupra, vbi de organis diximus, nulla eſſe vel magnitudine vel multitudine interminata. Iam de aſſumptione dictum eſt ſupra arti domeſticæ diuitias non eſſe propoſitas, tanquam finem, ſed tanquam organa ad tuendam familiam. Ex quibus intelligitur, quid cauſæ ſit, cur alij diuitias perſequantur ſine fine modoque, alij bono modo, vt dicunt Iuriſconſulti. Intelligitur & hoc, quæ diuitiæ ſint finitæ, quæ infinitæ.

Diuitiæ naturales terminatæ. Ratio.

Οὐ γὰρ τοῦτο τῆς οἰκονομικῆς.] Artis domeſticæ eſſe terminum, non vero artis rei quærendæ, docet hac ratione: quia aliud huius quam illius ſit officium: huius parare diuitias, illius partis vti; vſui certus & definitus eſt finis; niſi forte ſit ſtulti vſus. Etſi hæc ex prioribus ſunt planiora, vbi de diſcrimine finis & eorum quæ ad finem.

TEXTVS.

Quare hactenus quidem videtur, omnium diuitiarum

uitiarum oportere esse terminum: Verum in vita seu factis contrarium accidere videmus. Omnes namq; infinite rebus quærendis dediti pecuniam augent; in causa est earum vicinitas. Mutat enim vsus eiusdem rei vtriusque artis rei quærendæ. (Nam eiusdem vsus est quæstio) sed non eodem modo; Sed huius quidem alius est finis; illius vero amplificatio. Itaque videtur quibusdam hoc esse artis domesticæ opus & munus: atque perstant, rati sic faciundum, vel in conseruandis vel in augendis numis infinite. Huius autem effectionis causa; quia studeant, vt viuant, sed non vt bene viuant. Ea igitur cupiditas quia est infinita, & efficientia infinita cupiunt.

COMMENTARII.

Cur vulgo inexplebilis sit diuitiarum cupiditas.

Διότι μὲν φαίνεται ἀναγκαῖον.] Etiam nunc persequitur causas inexplebilis cupiditatis diuitiarum seu pecuniarum. Ait autem, multos quidem arbitrari & sic sentire, omnium diuitiarum modum & finem quendam esse debere, sed contra tamen facere, vident scilicet meliora, sed non sequuntur. Cur autem contra sensus & conscientiam plerique infinite diuitias accumulent, cum tamen ipsi modum quendam earum esse debere fateantur; trifariam explicat. Multi igitur quia vident boni patrisfamilias diuitias non esse interminatas, existimant omnes diuitias tales esse debere, contra tamen faciunt. Quid ita? quia diuitiarum quærendarum artes duæ maxime sint cognatæ: vicinitas harum artium est in causa, cur contra atque ipsi existiment infinitas diuitias persequantur. Vicinitas earum in hoc est, quod vtraque sit eiusdem rei, id est, diuitiarum: qua vicinitate inducti putant, plane esse easdem, atque ita vtriusque idem esse officium & finem, vnius fine in alteram translato. Atque ita patrisfamilias officium putant infinite diuitias congerere, vt mercatores; sed errant. Nam sunt quidem hæ artes eiusdem rei, sed alio atque alio modo. Nam mercatoris est parare & augere diuitias, patrisfamilias vti. Atque hunc in modum puto explican- *1. Causa.*

plicandum hunc locum difficilimum. Quare legendum ἑκατέρας, vt habent libri emendatiores, non ἑκατέρα. & inducenda sunt hæc verba, τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστὶ χρήσεως. Nam eleganter hæc velut per ἀντίθεσιν inter se respondent, ἡ χρῆσις τοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτόν. Et κτῆσις χρήσεως absurda est phrasis. Perionius & Sepulueda valde laborant, sed frustra: nullum reperiunt sensum.

2. *Causa.* Αἴτιον δὲ ταύτης διαθέσεως.] Altera est causa inexplebilis diuitiarum augendarum cupiditatis, hæc; Quia plærisque curæ potius est, vt viuant, quam vt bene viuant. Formula: Vitæ cupiditas est interminata. Nam natura quam diutissime seipsam tueri studet, sui est conseruatrix. At plærique diuitias quærunt viuendi causa. Ergo sunt infinitæ, vt ipsa vitæ cupiditas. De assumptione certum est, plærosque diuitias tanquam vitæ viatica necessaria quærere; hoc agentes, ne quid vnquam vitæ tuendæ desit; minime solicitos, vt recte & liberaliter viuant. Quo pertinet *Ciceronis dictum in Catone Maiore* mirantis & reprehendentis senum auaritiam, qui de viatico tantopere laborent, quibus parum viæ sit reliquum. Recte igitur Aristoteles, quia vitæ cupiditas, inquit, est infinita, diuitias vitæ conseruatrices infinite expetunt. Obseruanda autem est elegans contentio τοῦ ζῆν καὶ τοῦ εὖ ζῆν. Latini dicunt, viuere & bene viuere, interdum liberaliter.

TEXTVS.

Qui autem & bene viuere contendunt, quod ad corporis voluptates, quærunt. Itaq; quia & hoc in re familiari videtur esse, & omne studium in quærenda re esse: eaq; propter aliud artis rei quærendæ genus exstitit. Nam cum nullus sit voluptatis modus, effectricem immoderatæ voluptatis quærunt: & si per artem rei quærendæ nequeunt reperire, alia id aggrediuntur via, singulis facultatibus vtentes non secundum naturam. Fortitudinis namque non est pecuniam conficere, sed animos; neque artis militaris, & medendi, sed illius quidem victoriam, huius vero sanitatem.

At hi

At hi omnes faciunt rei quærendæ artes quasi hic sit finis, ad finem autem omnia oporteat conferre.

COMMENTARII.

Ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν.] Quia modo dictum de comparatione viuentium seu vitæ, & liberalis vitæ: exposito de ijs, qui vitæ causa diuitias quærunt, nunc & de liberaliter viuentibus adiungit Ait igitur, & liberaliter seu potius luxuriose viuentes, item diuitias quærere sine modo, vt priores. Rationem affert hanc; Quia voluptates, quarum causa hi diuitias quærunt, sint interminatæ. Nam corporis voluptatum in his hominibus nullus est modus, nullus finis; est, inquit, ὑπερβολή. Formula: Si voluptatum non est modus: Ergo nec diuitiarum. Connexi ratio, quia diuitias tanquam organum voluptatum quærunt, easque ad voluptatem, tanquam ad finem, referunt. quod idem & *Cic. lib.1 Offic.* Ab alijs, ait, quæri diuitias ad vsus vitæ necessarios, ab aliis ad perfruendas corporis voluptates, ab aliis ad ambitionem & opes. Idem & *lib. 2. de Fin.* Magni enim æstimabat pecuniam non modo non contra leges, sed etiam legibus partam: quæ quidem vel cum periculo est quærenda nobis: est enim effectrix multarum & magnarum voluptatum. Et Princeps *Plato in Phædone:* τὰ δὲ χρήματα ἀναγκαζόμεθα κτᾶσθαι διὰ τὸ σῶμα, &c. De antecedente, id est, an voluptates sint infinitę, dictum est, *lib.10.Eth.cap.3.* Nam voluptates veræ non sunt infinitæ, contra atque putauit *Plato in Philebo:* sed inanium, inquit *Cic.lib.1.de Fin.* nullus est modus neque finis. Præclare igitur Aristoteles hominum luxuriosorum & elegantium omnem διατριβὴν, studium & curam ait esse in diuitijs seu pecunia conquirenda; quia voluptates, quas infinite sectantur, efficiant. de voluptatibus corporis agit: nam animi voluptates non efficiuntur pecunia, sed studijs honestis, vt quæ ex liberalibus artibus capiuntur. *3. Causa.*

Καὶ τὸ ἕτερον εἶδος.] Adhuc duo artis quærendi rem genera, naturalem & artificiosam, explicauit: hic ex horum vita luxuriosorum tertium genus exstitisse seu ortum esse ait, à prioribus duobus distinctum fine & modo seu via quærendi. Nam primi generis finis est tuitio familiæ, secundi ipsæ *Triũ horũ vitæ generũ distinctio à fine & modo.*

diui-

diuitiæ, seu earum cumulus, tertij voluptatum perfruitio. Via autem & ratio quærendi, primi quidem est multiplex, vt agricultura, pecuaria; secundi mercatura; tertij facultatum abusio. De fine notum negocium: de facultatum abusione ita intelligendum: hos homines omnem mouere lapidem seu omnes quærendarum pecuniarum rationes anquirere, & naturalem & mercaturam, & fænerandi, & si quæ sunt aliæ: his vsitatis quærendi rationibus destituti, aliam ipsi quęrunt turpissimam, nimirum facultatum abusionem. Facultates vocat artes & virtutes, quas hi faciunt mercenarias & quæstuarias, contra ipsarum naturam, hac sola de causa vt voluptatum effectricem, pecuniam, quolibet modo consequantur. Est autem præclarus hic & memorabilis locus de artium vsu & abusu. Nam medendi artis vsum esse effectionem sanitatis; Iurisconsulti, inter ciues æquitatis; Ducis seu Imperatoris, victoriæ: sed multi his præclaris artibus ad quæstum abutuntur, alij voluptatum causa, alij opum, alij auaritiæ.

TEXTVS.

De ratione igitur rei quærendæ & ea quæ non est necessaria, & quæ sit, & quam ob causam ea opus habeamus, dictum est: & de necessaria, hanc ab illa quidem esse aliam, domesticam vero secundum naturam, quæ in victu, non vt illam interminatam, sed quæ terminum habeat.

COMMENTARII.

Περὶ μὲν οὖν.] Conclusio est primæ disputationis de vtroq; artis rei quærendæ genere.

CAPVT VII.

QVATVOR fere hoc cap. continentur. Nam primo quæstiones supra propositæ dissoluuntur: deinde artes rei quærendæ inter se comparat & hic, vt & priore cap. vbi de arte fœnerandi: tertio de praxi seu vsu artium rei quærendæ, vbi ad πράξεως explicationem artes rei quærendæ diuidit, & quidem subtilius: postremo de scriptoribus artis rei quæ-

quærendæ, ybi de callido Thaletis consilio ad rem parandam.

TEXTVS.

Quod autem initio in quæstionem vocatum intelligitur vtrum patrisfamiliæ & ciuilis sit ars rei quærendæ, nec ne, sed oporteat hoc quidem adesse. Nam vt homines non efficit ars ciuilis, sed à natura sumptis iis vtitur: ita & victum naturam oportet suppeditare terram aut mare aut quid aliud: ex his autem quemadmodum oportet dispẽsare debet paterfamilias: Nam artis texendi non est lanas conficere, sed iis vti, & nosse qualis sit, bona & apta, vel mala & inepta. Nam dubitauerit quis, cur ars quidem rei quærendæ pars sit rei domesticæ, ars vero medendi non sit pars. Atqui eos, qui in domo, oportet valere, vt viuere, aut aliud quippiam ex numero rerum necessariarum. Quia autem est aliquo modo patrisfamilias & præfecti, videre quoque de sanitate: aliquo vero modo nõ, sed Medici: sic de re familiari, est quidem qua patrisfamilias: est vero qua non, sed administræ.

COMMENTARII.

Δῆλον δὲ καὶ τὸ ἀπορούμενον.] Quæstio supra initio capitis quinti proposita, an ars rei quærendæ eadem sit, quæ domestica; & si non eadem, an saltem domesticæ sit pars, an vero administra tantum. Omnis, inquit, hæc quæstio ex his quæ supra sunt explicata, intelligi potest. Et primum quidem nõ esse eandem, ex eo est perspicuum, quod ne quidem sit eius pars, sed administra. Id quod elegante simili illustrat: quo simili docet, artem quidem rei quærendæ & domesticæ seu patrifamilias, & politicæ seu politico esse necessariam, seu rem potius familiarem: eas tamen facultates seu artes esse alias & inter se disiunctas, ita vt altera alterius sit tanquam ancilla & administra. Simile hoc est, quod quemadmodum *1. Simile.*

Artem œconomicã & rei quærẽdæ nõ esse eandem.

ad ciuitatem constituendam necessarij sunt homines arti politicæ, quæ tamen homines ipsa non efficiat, sed natura, à qua acceptis hominibus ea vtatur, id est, describat partes Reipub. eodem plane modo res familiaris seu victus arti domesticæ est necessarius, non quem ipsa, sed natura potius efficiat, partim ex terræ frugibus, &c. à qua natura effecto victu seu rebus ad viuendũ necessarijs ipsa vtatur. Nam vt politicæ est ciuib. vti, id est, eorũ ordines describere, alios milites, alios magistratus, alios opifices: ita & artis domesticæ est, videre quemadmodum nostræ diuitiæ & res familiaris bene dispensetur. Est & alterum simile ab arte texendi: cui quidem lana est opus, sed ipsa tamen eam non conficit, verum confecta vtitur, vsum nouit, quæ ad telam bona sit & accommodata, quæ non, quæ mala, crassa, tenuis, dura, mollis.

2. Simile.

Obiectio.

Καὶ γὰρ ἀπορήσειεν.] Etiamnum docet, artem rei quærendæ non esse partem artis domesticæ, occurrens tacitæ quæstioni. Nam ex eo quod res familiaris arti domesticæ sit necessaria, multi pertinaciter volebant effici rei familiaris artem esse artis domesticæ partem. Quod etsi duobus similibus jam refellit, hic tertio distinctius explicat. Nam si ex eo, quia victus familiæ est necessarius, efficeretur, victus rationem artis domesticæ seu familiaris esse partem: efficeretur, inquit, & hoc, eiusdem artis domesticæ partem etiam esse medicinam, artem sutorum, sartorum, &c. & qualemcunque tandem artem rerum ad vitæ vsus necessariarum effectricem. Quid ita? quia non minus domui & familiæ est necessaria sanitas, vestis, calcei, &c. quam victus.

Solutio.

Cognatio vtriusque artis.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶ μὲν ὡς οἰκονόμου.] Nunc propius docet, coniũctionem artis rei quærendæ & artis domesticæ, eodem de sanitate simili. Nam quemadmodum de sanitate domus seu familiæ partim debet laborare & esse solicitus, eamque procurare, partim non, sed Medicus potius: (nam patrisfamilias est cura tantum & solicitudo, vt sana sit familia, in victu præbendo, & medico quoque vocando: sed Medicus sanitatem ipsam efficit, atque ita patrifamilias quasi deseruit Medicus) ad eundem modum paterfamilias operam dare debet, vt omnia ad vsus vitæ necessaria, victus, cultus, &c. suppeditent, non quo ipse hæc comparet, sed operam tantum det, vt assint. Itaque ars rei quærendæ aliqua parte est pars artis domesticæ,

mesticæ, aliqua non est, sed administra tantum. Hactenus, inquam, est pars, si ita quis vocare volet, quia cura incumbit patrifamilias, vt res suppetat: pars vero non est, sed administra potius, quatenus ars rei quærendæ victum familiæ, tanquam ancilla, efficit & procurat. Ad summam, perspicuũ est, artem rei quærendæ non tam partem esse, quam administram & velut ancillam artis domesticæ: non est igitur eadem, quod initio in quæstionem vocatum fuit. Cæterum primum simile imitatus est & *Cic. lib. 4. de Fin.* vt Phidias, inquit, potest à principio instituere signum, idque perficere, potest ab alio incoatum accipere & absoluere: huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit à natura incoatum: hanc intuens, debet institutum illud quasi signum absoluere.

TEXTVS.

Maxime autem, vt ante dictum est, natura oportet hoc adesse: nam naturæ est opus & munus, victum genito præbere. Omni enim ex quo gignitur, reliquum est victus.

COMMENTARII.

Μάλιστα δὲ, καθάπερ εἴρηται.] Hæc clausula ad priora accommodari debet, nam hac nihil aliud, quam dicitur, non patrisfamilias, sed naturæ esse officium, victum & omnia ad vsus vitæ necessaria suppeditare & præbere. Nam, inquit, ex quo quid nascitur aut gignitur, eius reliquum est genito cibus & victus, id est, natura partim res producit, partim eas alit & auget, seu ex aliqua sui parte generat, & reliqua eas alit & fouet: Breuiter, natura rerum est & parens & altrix.

TEXTVS.

Quare naturæ consentanea est omnibus ea ars rei quærendæ, quę est ex frugibus & animantibus. Cum autem ea sit duplex, vt diximus, & hæc quidem mercatura, illa vero domestica: & hæc quidem necessaria & laudabilis, illa vero in permutando posita, iure vituperabilis. neque enim ex

natura, sed hominibus inter se est: meritissimo odio habetur ars fœnerandi: quia sit quæstus ex ipso nummo, non ex eo cuius gratia est repertus: permutationis namque gratia exstitit, fœnus autem ipsum auget. Vnde & nomen hoc accepit: genita enim similia sunt gignentibus ipsa: fœnus autem fit nummus nummi. Quare & maxime contra naturam est hic quæstus.

COMMENTARII.

Comparatio diuersorum rei parandæ generum.

Διὸ κτ̀ φύσιν ἐστὶ.] Insignis est hic locus, quo quæstus seu rationes rei quærendæ inter se comparantur, & maxime de arte fœnerandi. Et primum quidem ex prioribus notum est, duo esse artis rei quærendæ genera, vnam naturalem, Oeconomicam, necessariam; alteram artificiosam in permutando positam, non necessariam. Ex his igitur illam, vt naturæ cõsentaneam, ait iure esse laudabilem. Et certe hanc rei quærendæ rationem omnes veteres laudatissimam semper esse duxerunt. Qua de re videatur *Xenophon in Oeconom* & *Cic. lib.1.Off.* vbi de generibus quæstuum, & in *Catone Maiore:* Verum elegantissime *M. Cato, lib. de agricult.* imitatus, ni fallor, hunc Aristotelis locum. Nam vt hîc Aristoteles ex tribus quæstuum generibus agriculturam laudatissimam, fœnus odiosissimum, mercaturam inter hæc duo velut mediam facit: ita & Cato Mercaturam quidem & fœnus agricultura fere esse quæstuosiora, sed mercaturam esse periculosam, fœnus semper habitum turpissimum, agriculturam & honestam & minus periculosam. Cur autem agricultura maxime laudabilis sit, hæc ratio reddi potest ex superioribus sumpta; Quia & in naturæ diuitijs versetur, & his sit contenta. Mercatura itaque iure vituperatur, eoq; magis, quo longius à naturæ finibus discedit. Nam, vt supra dictum, mercaturæ duo sunt genera, altera naturæ adiutrix, altera prorsus aliena. Et hoc est quod ait, οὐ γὰρ κτ̀ φύσιν, id est, cur mercatura iure vituperetur, hæc est ratio: quia quæstum facit non ex natura, id est, ex terræ fructibus & animalibus, sed ex hominum laboribus. Nam mercatores inter se res contrahunt, & alter ab altero capit, nulla cum natura seu terra, vt ait *Cic. in Cato-*

Agricultura quæstus honestissimus.

Ratio.

Mercatura quæstus nõ æque laudabilis.

Ratio.

Catone, habita ratione ſeu contractu. Cicero tamen aliter hac de re diſtinguit *lib.1. Off.* quem etſi reprehendit *Chalcagninus*, vt ſupra dixi, tamen probat vita communis. Huius tamen differentiæ Ariſtotelicæ confirmatio peti poteſt etiam ex iure ciuili & moribus totius fere Europæ, & maxime Germaniæ; nam & ius ciuile vetat Senatores exercere mercaturam, & olim vetitum ſemper fuit; Omnis, inquit *Cic. extremo paradox.* quæſtus Senatori eſt turpis: & hodie nobilitas hoc quæſtu contaminari, atque adeo amitti exiſtimatur: quod maiores noſtri tam accurate ſeruarunt, vt ad ludos equeſtres non admitterentur, vt neque latrones, qui mercaturam exercuiſſent.

Εὐλογώτατα μισεῖται.] Nunc de vſura ſeu potius fœnore: cuius artem Græci vocant ὀβολοστατικὴν, quod nomen Græcum Heſychius ab ἱστάναι deducit, quod interdum valet appendere: nam, vt ſupra, olim graui ære vtebantur. Oboli autem ſummus erat vſus & primus, quique in numinis velut familiam deduceret, vt As Romæ, *Demoſthen. quoque contra Aphobum & Neæram* de fœnore agens obolos nominat. Cæterum vulgo quidem ὀβολοστάτης eſt ipſe fœnerator ſeu creditor, qui & δανειστής. Sed *Polluci lib.3* ὀβολοστάτης videtur eſſe Daniſtæ ſeu fœneratoris ſeruus, quos latine vocant Coactores, qualis fuit Horatij pater. Artem igitur fœnerandi meritiſſimo eſſe odioſiſſimam, docet hac ratione; quia à natura ſit remotiſſima. Nam fœneratio eſt ars rei quærendæ non ex naturæ diuitijs, ſed ex nummo, re prorſus ſuapte natura ſterili. Et eleganter Ariſtoteles, fœnus, inquit, eſt nummus nummi, id eſt, per fœnus nummus fit è nummo, &, vt paulo ante, fœnus nummum auget. Quid ita? Nam quemadmodum res naſcentes & editæ parentibus, & ijs, vnde naſcuntur, ſunt ſimiles & eiuſdem generis, vt homo ex hominibus, &c. ita & nummus ex nummo tanquam naſcitur per fœnus. Quare & eleganter Græci fœnus τόκον vocant, tanquam nummi partum, vt & latine fœnus tanquam fœtum ſeu fœturam pecuniæ parientis, inquit *Varro apud Gell.* Hæc igitur vna eſt ratio, cur fœnus odio haberi debeat. Eſt & altera, καὶ οὐκ ἐφ᾽ ὅπερ, &c. quia vſus nummi verus inuertatur. ſupra namque oſtendimus nummum commerciorum cauſa eſſe repertum, vt ſit eorum velut organum & ſponſor: at fœnore nummus fit res ipſa quædam permutabilis, ſeu ex natu-

De fœneratoribus.

Ratio cur ars fœnerandi ſit odioſiſſima.

Τόκος.

2. Ratio.

natura rerum permutabilium. Nam,tanquam equus vel vestis, fœnore locatur nummus. Fœnus namque nihil fere est aliud,quam nummorum locatio. Quare & Horatius conductos nummos vocat. Has igitur duas affert rationes, cur merito odio haberi debeant fœneratores. Priorem confirmant & Iurisconsulti, qui negant, pecuniæ,olei,vini,rerumque, quæ vsu consumuntur, fructum constitui posse, neque posse pecuniæ vsum & proprietatem separari, *l.si vini,ff. de vsufruct.* quod tamen fit & in fœnore. Sunt & aliæ odij aduersus fœneratores causæ, de quibus *Molinæus in commentario de vsuris in fine. Et Hotoman. de vsur. lib. 2. cap. 1. Aristot. certe supra lib. 4. Eth.* An autem fœnus vt Christianæ doctrinæ & amori inimicum, & Reipub. perniciosum, in Republ. tamen sit admittendum, quod facit *Plato lib. 5. de legib. in fin.* videantur hi, quos supra adduxi.

Rationes reliquæ.

Vtrū fœnus in Rep. præsertim Christiana sit tolerandū.

Καὶ τοῦκ ἐφ' ὅπερ.[] Id est, non ex eo, cuius gratia est repertus nummus, id est, ars fœnerandi est quærēdi ratio ex nummo ipso, & non ex commercijs, quorum causa est repertus.

TEXTVS.

Quia autem ea, quæ ad cognitionem satis explicauimus, percurrere oportet ea, quæ ad vsum. Hæc autem omnia cognitionem quidem habent liberalem, exercitationem vero necessariam. Sunt autem artis rei quærendæ partes vtiles; peritū esse, in membris rei familiaris quæ sint fructuosissima, & vbi, & quomodo, vt equorum paratio qualis, aut boum, aut ouium, item & reliquorum animātium. peritum namque esse oportet, quæ ex his inter se sint fructuosissima, & quæ quibus in locis. Nam alia aliis in regionibus florent. Præterea de agricultura, eaque & nuda & consita, atque de mellificio, de aliis quoque animantibus tam natantibus quam volantibus, ex quibus adiumentum liceat capere.

COM-

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ.] Sæpe iteratum est in Ethicis, politicæ scientiæ finem nō tam esse scientiam & cognitionē, quā vsum. Quare & hic Aristoteles explicatis de arte rei quærendæ ijs quæ ad cognitionem pertinent, vt ars rei quærendæ quid sit, quæ eius partes & harum inter se comparatio, quænam accommodatior, quæ laudabilior & contra, vtrum hæc ars sit pars artis domesticæ, &c. His igitur explicatis adiungit breuiter & ea, quæ ad vsum pertinent. Nam tametsi prior pars, id est, cognitio, sit liberalior: tamen hæc de vsu ad vitæ vsus maxime est necessaria. Primum igitur artem rei quærendæ facit tripartitam, quarum singularum partium quæ sint officia in vsu, exponit. Et primum quidem de arte rei quærendæ naturali, cuius partes & officia esse ait primum in re pecuaria, videre vtrum sit vtilius, boues pascere, an equos, an oues, & videre, quibus in locis hi reperiantur optimi. Nam oues Tarentinæ olim cæteris erant meliores, vt equi Thessalici. Sic & de agricultura; cuius multæ sunt partes, sed summæ duæ: nuda vna, vt agrorum frumentariorum, & pascuariorum; altera consita, vt vinearum & hortorum pomariorum. *Cic. 2. Agrar.* nepotes vocat, qui syluas potius venderent, quam vineas. *In off. quoq; lib. 2. extremo* hæc πρᾶξις attingitur, vbi monet vrbana prædia præ rusticis esse fructuosiora. *Varro* prata ait esse omnium fructuosissima, *initio lib. 1. de re rust.* Eadem quæstio esse solet de animalibus, equis, bubus, columbis, piscibus, viuarijs, &c. vtra sint fructuosiora auiaria an viuaria seu piscinæ, an mellificia. Et hæ quidem, pecuaria, agricultura, & captura, quæ quibus præstent fructu & vtilitate, primæ sunt & summæ partes artis quærendę vel verissimæ seu propriæ partes. τοῖς ἰδιωτάτοις. Obseruandum autem, quod agriculturam facit bipartitam. Nam aliam esse ψιλὴν, aliam πεφυτευμένην: illam latine vocare licebit nudam seu puram, hanc consitam seu vestitam arboribus, vitibus, &c. ψιλὴ est frumentaria.

1. Generis χρηματιστικῆς naturalis officia, quo ad vsum.

Agricultura, 1. ψιλ. 2. πεφυτευμένη.

TEXTVS.

Artis igitur rei quęrendę maxime quidem propriæ hæ sunt partes & primæ, in permutando vero positæ, nimirum χρηματιστικῆς pars maxima qui-

quidem mercatura (& huius tres partes, Nauigatio, vectura, inſtitoria. Hæ autem aliæ ab aliis dicuntur: eoque hæ quidem ſint tutiores, illæ vero maiorem afferant fructum) altera vero fœneratio, tertia vero operarum locatio: cuius hæc quidem eſt ſordidarum artium, illa vero artis expertium, & corpore ſolo vtilium.

COMMENTARII.

2. Generis artis quæ rẽdæ rei vſus. Mercaturæ diuiſio.

Τῆς δὲ μεταβλητικῆς.] Nũc de πράξει alterius artis rei quærendæ, quæ permutationibus & commerciis continetur, cuius hic tres facit partes: maximam, mercaturam; alteram, fœnerationem; tertiã, operarum locationem. Mercaturę autem rurſus tres facit partes, quarum vna nauibus merces importet & exportet; altera plauſtris & iumentis; tertia nihil quidem importet vel exportet, ſed domi merces in foro venditet. Cuius diuiſionis ratio hęc eſt: quia vel importantur vel exportantur merces, vel non: & illæ vel mari vel terra. hinc exſiſtunt tria mercaturæ genera: aliter *Plato*, de quo ſupra. Tertium autem mercaturæ genus ab Ariſtotele dicitur παράστασις, quaſi ſtataria mercatura; inquit *Budæus*, nimirum hominum in foro deſidentium aut conſiſtentium, quos Latini propalas vocant & Inſtitores, fortaſſis item ab inſiſtendo ſiue ſtando, non ab Inſtando, vt putat *Vlp. Iuriſc. in l.3 de Inſtit. act.* Sed hæc diuiſio ad theoriam pertinet.

Comparatio horum trium generum.

Πρᾶξις eſt in his verbis, διαφέρει δὲ τούτων, &c. Quia vna pars fructuoſior eſt altera, vt eius quæ nauibus vtitur, & rurſus altera pars, quam altera, eſt periculoſior; & hæc ipſa maritima, vt eſt apud *Catonem initio lib. de re ruſt.* Artis igitur rei quærendæ ex permutationibus maxima & ſumma pars eſt mercatura, & prope vna.

2. Fœneratio.

Fœneratio tamen & ipſa in permutationibus verſatur, non tam rerum inter ſe vel nummorum, ſed nummorum inter ſe.

ὑποδιαίρεσις.

Tertia huius artis in permutationibus pars eſt operarum locatio. Nam opera eſt velut merx: & hæc pars operaria eſt duplex, poſita partim in artibus opificum, partim in operis artis expertibus, quæ ſolo corpore pręſtentur, id eſt, in quibus ſolius corporis eſt vſus, nullus vel artis vel ingenii, vt baiulariorum, ſcopariorum, tabellariorum, ligna-

lignatorum, messorum, &c. Sed de hac tertia parte paulo infra distinctius.

TEXTVS.

Tertia autem artis rei quærendæ species inter hanc & primam. Nam & eius, quæ secundum naturam, partem quandam habent, & eius, quæ in permutationibus, quæ ex terra, & iis quæ ex terra nascuntur, infructuosa quidem, sed vtilia, vt & materiæ confectio & omnis ars metallica. Hæc autem multas iam cõplectitur species. Multæ namq; species eorum sunt, quæ ex terra effodiuntur.

COMMENTARII.

Τρίτον δ' εἶδος.] Sic legendum, non (vt vulgo perperam) τέταρτον, testibus lib. vet. Nam expositis duobus artis quærendæ generibus, naturali & eo quod in permutationibus, de quibus & supra copiose; hic nunc subtilius adiũgit tertium, quod metallicum dici potest, propterea quod rerum sit quæ ex terra effodiuntur, quas Græci vocant metalla: quod tertium artis quærendi genus inter primum & secundum velut medium & interiectum esse ait, vtriusque naturam participans, id est, aliquid habens & naturæ & artis seu permutationis. Nam metalla quidem natura suppeditat, sed nisi arte conformentur vel in pocula, vel in gladios, vel in suppellectilia; & rursus nisi permutationibus in vsum vocentur ad cibum ac nos alendos ac tuendos, prorsus sunt inutilia. Eleganter ait hæc esse quidem ἄκαρπα: neque enim fructum ferunt, vt alia è terra edita frumenta, arbores, segetes, sed tamen ad vitam vtilia. Huius autem metallici generis multas ait esse species, vt multæ sunt metallorum, auri & argenti, æris, ferri, plumbi, stanni, sulphuris, aluminis, cretæ, &c. lapides, marmor, magnes, &c. vitrum, postremo gemmæ & lapilli, *teste Plinio.* Altera pars, quæ velut materia huic tertio artis rei quærendæ generi subiicitur, est ὑλοτομία, id est, syluæ seu materiæ excisio, ex qua ligna suppeditentur ad varios vsus. *3. Generis chrematisticæ vsus.*

TEXTVS.

De ſingulis autem his vniuerſe quidem expoſitum eſt & nunc, particulatim autem enucleare, vtile quidem ad operas, ſordidum vero immorari. Sunt autem ex operis artificioſiſſimæ, vbi minimum fortunæ: Sordidiſſimæ vero, in quibus corpora maxime fœdantur; maxime vero ſeruiles, vbi corporis plurimus vſus: maxime autem ignobiles, vbi minime virtute eſt opus.

COMMENTARII.

Concluſio.

Περὶ ἑκάστου δὲ τούτων.] Concluſio eſt diſputationis de vſu, de quo ſummatim ſeu vniuerſe allatis ſummis capitibus & membris ſe explicaſſe ait. Nam enucleate & ſubtiliter ſingula explicare, eſſe quidem hoc vtile ad operas, ſed negotium eſſe ſordidum & odioſum. Nam ad agendum & miniſteria diſtinguenda & partienda vtile eſt, noſſe agrorum, pecorum, mercium, artium, &c. diſcrimina ſingularum, ſed eam diſputationem ſeu tractationem eſſe paulo illiberaliorem & quaſi operariam, vt quæ ſint agrorum genera, quæ boum, quæ piperis. Satis eſt Politico velut per indicem ſumma capita attingere: præſertim cum exſtent ſcripta multorum, qui ea ſubtilius & ſigillatim ſunt perſecuti: ex quibus, cui ea curæ erunt, cognoſci poterunt. Duos affert hic ſcriptores rerum ruſticarum Ariſtoteles; *Charetem Parium, & Apollodorum Lemnium*, cuius & *Varro lib. 1. initio de re ruſtic. & Plin. libr. 14. 15. 16. 17. 18.* meminerunt: plures commemorat Varro eo loco: hodie reliqui ſunt, *Varro*, *Columella*, *Plinius*, *Palladius*, *Conſtantinus*. Et hoc eſt, quod ait, ἐπεὶ δ᾽ ἐστὶν.

Rerum ruſticarum ſcriptores.

Operæ 1. artificioſiſſimæ.

Εἰσὶ δὲ τεχνικώταται.] Operarum eſt quadrimembris partitio: quarum aliæ ſunt maxime artificioſæ; illæ nimirum, in quibus nihil aut parum fortunæ & caſui eſt locus. Nam fortuna arti velut repugnat; Quia ars eſt cum ratione, fortuna non item: huius generis ſunt artes pictorum, fictorum, architectorum & multorum opificum. Contrariæ ſunt piſcatorum, aucupum, aleatorum. Aliæ ſunt ſordidiſſimæ, nimirum hæ, quibus corpora maxime fœdantur & inquinantur. Græci vocant βαναυσοτέχνας; etſi plerunque omnes opificum

2. Sordidiſſimæ.

bpificum artes, vtpote sordidas plerasque, hoc nomine vocare solent. Huius generis sunt, coqui, fabri ferrarii, fornacarii, coriarii, infectores, sutores, nautæ, &c. Aliæ sunt maxime seruiles, nimirum in quibus plurimus est corporis vsus, nullus vel perexiguus animi vel ingenii; quod seruorum esse proprium supra ostendimus. Huius generis sunt, fossores, lignatores, tabularii, baiuli, cursores, scripturarii etiam. Aliæ denique sunt maxime ignobiles vilissimæ & abiectissimæ, vbi nullus est vsus virtutis siue animi siue corporis. Quid ita? Quia virtus sola nobilitat. Nobilitas, *inquit Cic. in Epist. ad Hirtium*, nihil aliud est, quam cognita virtus, &c. Vbi igitur nulla virtus, ibi nulla nobilitas. Abiectissimæ igitur sunt operæ, vbi nulla neque corporis, neque ingenii est virtus: huius generis videntur esse scoparii, vnctores, mediastini, ianitores, fornacarii.

3. Maxime seruiles.

4. Maxim ignobiles.

Iuuenal. satyr.

TEXTVS.

Quia autem à quibusdam scripta sunt de his, vt Charete Pario & Apollodoro Lemnio de agricultura & pura & consita; item & ab aliis de aliis: hæc quidem ex his cognoscantur, cui curæ est. Præterea & quæ sparsim dicuntur, per quæ quidam quæstui dediti, rem bene gesserunt, colligenda sunt. Omnia namque hæc artem rei quærendæ colentibus sunt vtilia.

COMMENTARII.

'Επεὶ δ' ἐστὶν.] Aristoteles quia de vsu ipse accuratius explicare non vult, quia non satis sit honestum Politico; monet igitur, vnde hæc peti possint: & affert duo scripta, de quibus iam dictum, & sapientum politicorum & aliorum, qui diuitias sibi pararint, documenta quædam seu exempla & acuta inuenta seu stratagemata ad pecuniam conficiendam. Nam & hæc rei quærendæ non minus esse vtilia, quam ipsa scripta. Cuius generis strategemata *in Oeconomicis libr. 2.* quod aliis faciendum monet, ipse collegit innumerabilia, hîc affert duo duntaxat, eaq; priuata, illa vero publica.

TEX-

TEXTVS.

Vt & hoc Thaletis Milesii: nam & hoc inuentum quoddam ad rem quærēdam aptum, illi quidem propter ſapientiam attributum, commune tamen. Nam exprobrantibus ei propter paupertatem, quaſi inutilis ſit philoſophia, aiunt eum perſpecto ex Aſtrologia futuram oliuarum vbertatem, & cum hyems eſſet, nactum paruulos numos arrhis datis olearias officinas, & quæ Mileti & quæ Chii, omnes paruo conduxiſſe, vt nemine contra licente. Tempus autem cum venit, multis ſimul & ſubito quærentibus elocatis, quemadmodum vellet, multis coactis pecuniis oſtendiſſe, facile eſſe philoſophis diteſcere, ſi velint. Sed non hoc eſt, in quo eorum eſt ſtudium.

COMMENTARII.

Οἷον καὶ τὸ.] De hoc Thaletis callido pecuniæ conficiendæ conſilio & *Cic. lib. 1. de Diuinat.* Quos, inquit, prudentes poſſumus dicere, id eſt, præuidentes, diuinos nullo modo poſſumus, non plus quam Mileſium Thaletem. Differt tamen ab Ariſtot. Cicero, quod ille ait Thaletem conduxiſſe ἐλαιουργεῖα, id eſt, officinas olearias, nimirum trapeta, torcularia, prela, & molas, &c. loca cum ſuis organis. Id enim valet ἐλαιουργεῖον vt χαλκουργεῖον, ἀλουργεῖον, λιθουργεῖον. Perperam igitur quidam hic vertunt oleum ipſum & oleas. Hic vero Cicero ait Thaletem coemiſſe omnem oleam. Quod certe difficilius fuit Thaleti; quia maiori opus ſit vi pecuniæ. Ariſtot. aſſentitur eius diſcipulus Hieronym. Rhodius philoſophus, *teſte Laertio in vita Thaletis, Ciceroni Plin. lib. 18. cap. 28.* præter quod Plinius Democrito hoc ſtratagema tribuit, quem ait præuiſa, non vbertate, (vt Cicero & Ariſtoteles) ſed inopia, & caritate, oleum omne coemiſſe.

Ἔτι χειμῶνος ὄντος.] Eo nimirum tempore, quo nondum florentibus oleis de prouentu olei vulgus iudicare nō poſſet.

Φορὰν ἐσομένην.] Elegans eſt vocabulum proprie hic poſitum, à Demoſthene ſæpe tranſlate, vt cum ait περὶ δὲ τῶν φορὰν:

φορὰν: Sic & *Cic. in Bruto* vocat fœtum oratorum, & *Plin. in Epist.* prouentum Poetarum.

Οὐδενὸς ἐπιβάλλοντος.] Budæus ἐπιβάλλειν ait hic valere liceri; quomodo & nos reddidimus, & cæteri. Videtur tamen potius reddendum, vt nemine cupiente, vel attendente animũ. Nam id plerunq; valet ἐπιβάλλειν, nunquam, quod ſciam, liceri. & vix puto hæc trapeta ſolita locari auctione. ἐπιβάλλειν.

Ἐπιδεῖξαι ὅτι ῥᾴδιον.] Etſi Thaletis hoc conſilium commemoratur ab Ariſtotele, tanquam documentum ſeu via parandæ pecuniæ: tamen παρέργως ex eo & hæc ſunt obſeruanda; vſus Aſtrologiæ, vtilitates philoſophiæ, & eius ſcopus. Nam philoſophi ſcopum eſſe contemplationem, non actionem, & proinde eum non eſſe quærendæ pecuniæ deditum, quæ vitæ agendæ eſt organum.

TEXTVS.

Itaque Thales quidem dicitur hoc modo ſpecimen ſapientiæ edidiſſe. Sed eſt, vt diximus, hoc ad parandam pecuniam aptum, commune, ſi quis ſibi μονοπώλιον reperire poſſit. Quare & ciuitates quædam, cum pecunia indigent, hac via parandi vtuntur. Rerum namque venalium monopolium faciunt.

COMMENTARII.

Θάλης μὲν οὖν λέγεται.] Quod pauſo ſupra τοῦτο γάρ ἐστι κατὰ νόημα, hic iterum monet, conſilium hoc ſeu rationem rei & pecuniæ quærendæ Thaleti quidem attributam videri quaſi ſingularem, ſed eſſe tamen communem, quam viam Græci μονοπωλίαν fere, Hyperides tamen, *teſte Polluce lib. 7. cap. 2.* μονοπώλιον, vt & Romani, quia ſuum non habent, *teſte Suet. in Tiberio,* vocant. Hac pecuniæ conficiendæ via ac ratione, ait Ariſtoteles multas vti ciuitates, vt de Heracleotis commemorat *lib. 2. Oeconom.* publica monopolia ſunt iuſta, priuata iniuſta & vetita, de quibus exſtat *tit. C. de monopoliis.* Duo hic afferuntur monopolia; vnum olei vel oleariorum trapetorum, alterum ferri, de quo mox. Eſt & aliud fermenti apud *Procopium lib. 2. de Bell. Perſ.*

TEX-

TEXTVS.

In Sicilia autem quidam deposita apud se pecunia omne ferrum ex ferrariis coemit: post deinde ex mercatibus seu emporiis, domum reuersis mercatoribus, solus vendebat, nō nimium aucto pretio, sed tamen 50. talentis 100. adiecit. Hunc igitur Dionysius re cognita pecuniam quidem iussit exportare, non tamen amplius commorari Syracusis, vt qui vias reperit suis rebus inutiles.

COMMENTARII.

Ἐκ τῶν σιδηρείων.] Interpretes reddunt officinas ferrarias: quo verbo videntur intelligi officinæ fabrorū ferrariorum. At fabri plerunq; non habent ferrum venale, sed ferramenta. Quare videndum, an non rectius σιδηρεῖα verti possint ferrariæ vel fodinæ, vel potius tabernæ. Nam & argentifodinas Græci vocant ἀργυρεῖα.

Ὡς ἀφίκοντο.] Id est, postquam mercatores ex emporiis domum Syracusas redirent inanes, quia hic vbique omne ferrum solus coemerat.

Ὁ Διονύσιος.] Dionysius, vt puto, senior quia astutior; permisit quidem, inquit Aristoteles, pecuniam hunc sibi retinere; sed iussit excedere Sicilia; quia rationes ostendisset quibus pecunia confici possit, id est, belli neruus ad opprimendum tyrannum.

TEXTVS.

Thalis igitur præuisio huic est gemina: nam vterque sibi monopolium est machinatus. hæc autem nosse vtile est ciuilibus viris. Multis namque ciuitatibus opus est quæstu & talibus rationibus, vt domui atque adeo magis. Quare & ex iis, qui in Republica versantur, quidam hæc duntaxat curant.

COM-

COMMENTARII.

Χρήσιμον δὲ γνωρίζειν.] Monet Aristoteles, hæc stratagemata quæstuaria non tantum patribusfamiliâs, sed rectoribus quoque Rerumpublicarum esse cognoscenda, hac ratione; Quia vt domui, ita & ciuitatibus opus sit pecunia & quæsito; imo multo magis ciuitati quam domui. Vtraque, inquam, artibus rei quærendę vtitur, sed ciuitas magis; Quia ciuitas pluribus indigeat quam domus, vt quæ est domorum velut multitudo. Cui rei argumento & hoc esse ait, quod in quibusdam ciuitatibus magistratus quidam nominatim huic tantum rei attribuuntur, vt Quæstores. Quare & Aristot. *in Oeconom lib.* 2. has quærendi rationes innumerabiles & ciuitatum & Regum commemorat in vectigalibus nouis excogitandis, aut conquirenda & conficienda pecunia. *Hæc stratagemata Reipublicæ quoq; vtilia sunt.*

CAPVT VIII.

DVÆ summæ huius capitis sunt partes: quarum priore exponitur, quod imperium sit viri in vxorem, & patris in liberos: altera de virtutibus seruorum & opificum, atque adeo de virtutibus omnium & parentium & imperantium: sintne eædem, an specie differant.

TEXTVS.

Quia autem tres erant artis domesticæ partes: vna quidem herilis, de qua antea dictum: vna vero patria: tertia vero coniugalis. Nam & vxori imperat & liberis, vt liberis quidem vtrisque, non eodem vero imperii modo, sed vxori quidem ciuiliter, liberis vero regaliter. Mas namque, quam fœmina, ad imperandum natura est aptior (nisi sicubi est contra naturam) atque ætate superans, & perfectum, quam id quod ætate superatur, & imperfectum.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ τρία μέρη.] Absoluta disputatione de arte rei quærendæ, quam interiectam fuisse diximus: nunc redit ad propositum,

positum, id est, ad artem domesticam: cuius vna parte, quæ est de Imperio Dominorum in seruos, supra *cap.3.* explicata, reliquas duas (nam tres tantum esse supra docuit) hîc persequitur seu potius attingit, reiecta de his accuratiore disputatione (& hoc est, quod ait in fine cap. περὶ δὲ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς) in ipsam Reipublicæ institutionem, cuius & vxor & liberi sunt partes, de quibus infra *lib.7. & 8. & lib.1. Oeconom.* de vxore.

Καὶ γὰρ γυναικὸς ἄρχειν.] Sic quidam habent libri, sed legendum videtur, ἄρχει imperat, & intelligendus paterfamilias seu vir, quomodo & reddunt interpretes: nam alioqui non facile reperias, vnde infinitiuus ἄρχειν sit aptus & pendeat. De his igitur duabus partibus hæc duo hîc explicantur, quod imperium sit patrium, & quod mariti in vxorem: deinde quæ virtus vxoris & mariti; quæ liberorum & patris. Sed hoc posterius attingitur duntaxat. Ait igitur imperium patris in liberos, & mariti in vxorem, in eo quidem esse similia, quia vtrunque sit in caput liberum, id est, in liberos homines; hac nimirum re differt vtrumque ab herili, quod est in seruos: Verum hæc duo tamen imperia differre, quia mariti in vxorē sit ciuile, patrium sit regium; quod prius quam docet, interiicit causam, cur maritus vxori natura imperare debeat, pater liberis, hanc; de marito quidem, quia sit mas. At mari in fœminam natura debetur imperium, vtpote perfectiori & præstantiori. Nam supra docuimus, præstantiori & potiori natura deberi imperium. Mas autem præstantior. Ergo, &c. Contrarium tamen interdum accidit, vt fœmina imperet mari, vxor marito, multis de causis, vel quia maritus & corpore & animo sit imperfectior, fœmina & corpore & animi prudentia ac vigore virum potius quam fœminam referat, quod de Lucretia Romana ait *Valerius*; cuius generis fuit & Semiramis Amazones, Zenobia, & Iuditha: vel propter diuitias, vt est supra *in Eth. lib.8. cap.10.* Sed hoc, inquit Aristoteles, est contra naturam, παρὰ φύσιν: de patre vero; quia & senior & perfectior: nam puerorum ætas est imperfectior. Senibus & perfectis natura debētur imperia: quia præstantioribus & sapientioribus: Ergo & patribus. Et hoc est, quod ait *libro octauo Ethicorum, capit.11.* natura, inquit, pater liberorum est ἀρχικὸν, & maiores seu aui nepotibus & posteris.

TEX-

TEXTVS.

In ciuilibus igitur imperiis plerisque alternat, quod imperat, & quod paret, par namque natura esse debet nihilq; differre: cum tamen hoc quidem imperabit, illud vero parebit, differentiam quærit & ornatum & oratione & honore. vt & Amasis orationem habuit de pelui. Mas autem ad fœminam hoc modo semper se habet. In liberos autem imperium est regium. Quod enim genuit, imperat & ex amicitia & ex ætate grandiore, quæ Regii Imperii est species. Quare Homerus recte Iouem appellauit his verbis: Pater hominumque Deumque regem horum omnium. Natura namque Regem differre quidem oportet, genere vero esse eundem, quod accidit ætati grandiori ad iuniorem, & parenti ad prolem.

COMMENTARII.

Similitudo & dissimilitudo Imperii maritalis & politici.

Εἰ μὲν ἐν τοῖς πολιτικοῖς.] Primum de mariti in vxorem imperio, cur ciuile sit, explicat. Non quo omni ex parte hæc imperia sint paria, sed aliqua tamen ex parte mariti imperium ciuili sit simile. Dissimilitudo quidem hæc est; Quia ciuile imperium est inter natura pares, id est, quorum vnus alterum non superet aut virtute, aut diuitiis, aut genere, aut libertate: & vbi nunc hic imperat, nunc idem paret, id est, vbi imperandi & parendi est vicissitudo: qua de re infra *lib. 4.* vbi de Repub. id est, tertio ciuitatis administrandæ genere. Nam de hoc imperio ciuili hic agitur, non Democratia aut Aristocratia. In mariti vero imperio in vxorem hæc duo sunt contraria. Nam maritus vxore, vt mas fœmina, semper natura est præstantior, id est, nunquam sunt pares, & maritus vxori semper imperat, id est, nulla est vicissitudo imperii. Ex quibus intelligitur dissimilitudo inter hæc duo imperia. Similitudo autem in eo est, quod quemadmodum in Imperio Ciuili magistratus à priuato differt & *Ornatu* seu *cultu*, vt Romæ toga prætexta; & insignibus, vt fascibus, lictoribus, &c. & oratione: Nam grauior & seuerior est oratio magi-

stratus ad priuatum, blandior & summissior priuati ad magistratum; *Honore* denique & *obseruantia*: quod est perspicuum: ita & alius est mariti ornatus, alia oratio, alia obseruantia, & honos, quam fœminæ. Etsi igitur in politia ciues omnes videntur pares, differunt tamen, cum sunt in magistratu, ab aliis. Maritus quoque & vxor etsi omnis diuini humanique iuris sunt socii, & velut pares; differunt tamen, vt supra explicatum.

Ὥσπερ καὶ Ἄμασις] *Herod. libr. 2. seu in Euterpe*, Amasis Ægyptiorum Regis callidum consilium obseruantiæ & honoris apud ciues & populares pariendi commemorat. Nam Amasis hic vnus de plebe, tamen Rex ab Ægyptiis designatus, cum videret se propter memoriam seu recordationem humilitatis contemni, & non vt Regem iam factum, sed vt priuatum, Amasin coli à suis, peluim in edito & opportuno vrbis loco collocauit, quam continuo ciues diuino cultu persequi & venerari cœperūt; qua re Amasis animaduersa, cōuocata concione, exposuit, peluim esse eam, in quam ipsi olim vomere, meiere & pedes lauare sint soliti, quam tamen nunc diuinis honoribus & cultu afficiant, quia alio in loco positam. Ad eundem modum & se, licet humili genere, quia tamen ipsorum Regem, aliter nunc esse colendum: quod est assecutus hoc commento. Vt igitur peluis eadem, & idem Amasis, tamen aliter atque aliter colitur; ita & in Politia etsi pares sunt ciues, tamen differētia est inter magistratum & priuatum. Imperium igitur mariti in vxorem quædam est imago ciuilis Imperii: Nam quod *lib. 8. cap. 10. & 11.* Imperium mariti imago esse dicitur, non ciuilis seu politici, sed optimatum & Aristocratici Imperii, quia vt in Aristocratia, ita & in matrimonio pro dignitate & virtute quisque suum facit officium, maritus quærendo, vxor tuendo: excusari potest hac ratione: Quia maxima sit inter hæc duo imperia, ciuile & optimatum, affinitas, infra *lib. 8. cap. 4.*

Τοῦ ποδανιπτῆρος.] Apud *Pollucem lib. 10. cap. 22.* dicitur ποδονιπτὴρ, vas pedibus lauandis accommodatum, peluis Latine, rectius fortasse vt ποδοκάκκη ποδοστράβη.

Patriū imperiū regio simile est. 1. Ratio. Ἡ δὲ τῶν τέκνων ἀρχή.] Nunc de patrio Imperio, quod ait esse Regiū, id est, imaginem & speciem Regii Imperii. de quo & supra *lib. 8. Ethic. cap. 10.* eadem fere, quæ hîc. Docet id duabus rationibus: quarum prior est, quia Regalis Imperii

notæ

notæ ſunt beneuolentia ſeu amor & ætas grandior. Formula: Regium eſt imperare non aſperitate quadam ſeu tyrannide, ſed beneuolentia. Regium quoque eſt imperare natu grandiores. At hæ duæ notæ in patrio ſunt imperio. Ergo eſt Regium. Propoſitionem confirmat Ariſtoteles oraculo & auctoritate Homeri, qui Iouem omnium hominum & Deorum hac de cauſa vocet patrem, quia & natu ſit prior, & imperet beneuolentia quadam. Aſſumptio eſt perſpicua. Nam & parens liberis amore quodam præeſt. Sic & ſupra *Ethic.lib.8.cap 10.* patrium, inquit, Imperium Regio eſt ſimile: quia, vt Rex ſuorum, ita & pater liberorum gerit curam. Altera ratio, φύσει γὰρ τὸν βασιλέα, item à Regis nota ſumpta, quam Ariſtoteles hic ait eſſe, natura quidem differre, ſed genere eandem eſſe cum ciuibus. Nam Rex natura quidem, id eſt, naturæ bonitate & virtute ſeu perfectione à ſuis ciuibus differre, nimirum antecellere omnibus debet, vt infra late *lib.3.cap.vlt.* qua nota Regnum differt à Repub. vbi non neceſſario vnus à reliquis omnibus naturæ perfectione differt, iiſque antecellit. Differt igitur natura, ſed non genere, à ſuis, id eſt, Regis in homines, vt hominis, eſt Imperium, liberi in liberos. Neque enim quis beluis in homines concedat imperium. Eadem fere eſt & beluarum ratio, vt in apibus, gruibus, &c. vbi eiuſdem quidem generis, ſed præſtantiori defertur Imperium. Cur ergo, dicet aliquis, Iouis Imperium eſt non in Deos tantum, ſed in homines quoq; diuerſi generis? Reſpondendum; Quia & nos eius ſumus genus; τοῦ γὰρ καὶ ἡμεῖς γένος ἐσμὲν, inquit Poeta: vt & homines Deorum ſint cognati, & proinde eiuſdem generis. Etſi hæc contradictio & eiuſdem reprehenſio Ariſtotelicæ rationi non eſt conſentanea, qui vim & poteſtatem Iouis Lunæ cœlo ſeu globo terminarit. Formula: Regium eſt natura quidem differre, ſed genere eſſe idem. At hoc & in patrio Imperio reperitur. Ergo eſt Regium. Aſſumptionis ratio; Quia & quod ætate antecedit & quod gignit, differt quidem perfectione naturæ. Nam ſenex aut vir puero eſt perfectior, & parens prole, eiuſdem tamen generis ſenex & iuuenis, pater & filius. Etſi autem trium domus partium Imperia hic diuiduntur, Mariti in vxorem ciuile, patris in liberos Regium, Domini in ſeruos tyrannicum; de quo ſupra *lib.8.Ethic.cap.11.* tamen & vniuerſe dici ſolet, domeſticum Imperium eſſe Regium, & hæc

2.Ratio.

hæc duo Imperia inter se comparari, infra *lib. 3. & supra initio, & in Ethicis aliquoties.*

TEXTVS.

Itaque perspicuum, arti domesticę plus esse curæ in hominibus quam in rerum inanimarũ quæstu, & in illorum virtute quam in rei familiaris, quas diuitias vocamus, & in liberis magis quam in seruis.

COMMENTARII.

Officium patrisfam. in tribus imperiis, q̃ habet in familiam.

Φανερὸν τοίνυν.] Explicato adhuc de tribus artis domesticæ partibus seu membris singulatim & distincte: nunc communem quandam clausulam seu ἐπιφώνημα, præmunitionem proximæ de earũ partium virtutibus disputationis adiungit, de officio seu studio & cura patrisfamilias in his partibus. Ait igitur, non eandem patrisfamilias curam & studium in his partibus esse debere, sed maiorẽ in liberis quam in seruis, id est, maius studium & curam adhibere debere, vt vxor & liberi sint probi & virtute præditi, quam vt serui. Quid ita? Quia serui domus non tam sunt partes, quam organa. Rursus maius studium patrisfamilias esse debet in hominibus quam in rebus & bonis, id est, magis operam dare debet, vt sibi commissi, vxor, liberi & serui probi efficiantur & virtute præditi, quam vt bonus sit, verbi gratia, ager, aut vinea, aut elegans equus. Quid ita? hoc, inquit, ex prioribus est perspicuum. Sed vnde? Ex eo, ni fallor, quia supra disseruit, rationem rei quærendæ & rem ipsam seu bona non esse domus & artis domesticæ partem, sed ministram & organum. Partes sunt cognatæ & coniunctæ; organa & ministra sunt externa. Ergo illis maior debetur cura quam his. Qua in re grauissime sæpe peccatur, dum multi plus curant equum quam filium, vel vxorem. Maior igitur hominum quam rerum, & ex hominibus liberorum quam seruorum patrisfamilias, de virtute nimirum, cura esse debet. Nam rerum virtus æstimatur ipsarum bonitate & optima affectione. Id valet namque sæpe virtus, vt dictum est supra *lib. 1. Ethic.*

TEX-

TEXTVS.

Primum igitur de ſeruis quærat aliquis, vtrum ſerui ſit aliqua virtus, præter Organicas & miniſterii, alia his honoratior, vt temperantia & fortitudo & iuſtitia, & alia talis affectio; an non eſt vlla præter corporis miniſteria? Nam vtrinque controuerſiam habet: ſiue enim eſt, quo differrẽt à liberis: ſiue non eſt, cum ſint homines & rationis participes, abſurdum. Idem vero eſt fere, quod de muliere & puero quæritur, vtrum & horum ſint virtutes, & oporteat mulierem eſſe temperantem & fortem & iuſtam; & puer ſit & intemperans & temperans, an non? Atq; vniuerſe hoc eſt videndum de natura & parente & imperante; vtrum eadem ſit virtus, an alia. Nam ſi oportet quidem vtrumq; perfectæ virtutis eſſe cõpotem; cur hunc quidem imperare oporteat, illũ vero parere ſemper (neq; enim eo quod magis aut minus vt differant, fieri poteſt. Nam parere quidem & imperare ſpecie differunt; id vero quod magis & minus, minime.) Si vero hunc quidem oporteat, illum vero minime, dictu mirum. Siue enim imperans non erit temperans & iuſtus, quomodo recte imperabit, ſiue parens, quomodo recte parebit? Cum enim ſit intemperans, timidus & ignarus; nullum ex iis, quæ ſint facienda, faciet.

COMMENTARII.

Πρῶτον μὲν οὖν περὶ τούτων.] Quia dixerat modo, patrifamilias maiorem perſonarum quam rerum curam eſſe debere, id eſt, de illarum potius virtute quam de harum: continuo de perſonarum virtutibus quædam adiungit. Et primo quidem de ſeruis, & quæ horum ſint virtutes præter corporis ſeu operarias, præter eas, inquam, quæ in officio corporis & mini-

An ſerui præter corporis aliæ quoq; ſint virtutes cũ dominis cõmunes.

ministerio consistunt. Nam seruorum virtutes & officia ferè in bene ministrando & operis consistunt. Quæritur igitur, an præter has corporis, & animi quædam seruorum sint virtutes honestiores, vt prudentia, fortitudo, modestia; an vero nullæ sint. Nam in vtramque partem disputari potest.

Argumentũ affirm.

Siue enim dicas esse, effici & sequi; videbitur nulla esse inter seruos & liberos differentia. Nam, vt supra diximus, prudentia & virtutibus liber à seruo maxime distinguitur:

Argumentum neg.

siue neges, aliud consequetur absurdum hoc; homines & rationis participes omnis tamen virtutis esse expertes: quasi dicat, in quo est ratio, vt in seruo vtpote homine, in eodem est & virtus aut certe esse potest: quia virtutum fundamentum sit ratio, nulla virtus est absque ratione, supra *initio lib 6. Eth. & cap. penult. & vlt.*

An mulieris & pueri quoque eadẽ quæ mariti & parentis.

De muliere quoque & de puero idem quæri potest; an & horum sint virtutes, id est, an hæ virtutes in eas non cadant. Et hæc quidem singulatim de personis domesticis.

Vtrum imperantium & parentiũ eædem sint virtutes.

Quin etiam generatim & vniuerse idem quæri potest, id est, non de domestico tantum, sed de omni imperio, de imperantis & parentis virtute, eadem ne sit, an alia & dissimilis. Atque ita Aristoteles ὑπόθεσιν reuocat ad θέσιν. Vniuerse igitur quæritur, an imperantis eadem sit virtus quę parentis, an dissimilis. Vtrumlibet enim aias, absurdum quoddam effici ostendit. Nam si vt imperantem perfecta virtute præditum esse oportet, de quo paulo infra: ita & parentem; certe nihil est causæ, cur alter imperet alteri, alter pareat.

Argumentum neg.

Nam si virtuti debetur imperium, cur cum vtriusque par sit virtus, vnus duntaxat imperet, quod & infra iterat *lib. 3.* Quare non eadem virtus videtur esse debere imperantis quæ parentis, id est, illius, quam huius, plenior & cumulatior.

Argumentũ affirm.

Contra eadem vtriusque virtus videtur esse debere. Nam si imperans virtutis sit expers, quemadmodum recte imperabit vir stultus & iniustus: parens quoque virtute orbatus, id est, luxuriosus, inuidus, stultus, nunquam faciet officium. In vtroque igitur virtus est necessaria. Et hoc est quod ait, φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἀνάγκη, &c.

Obiectio.

Sed enim dicet aliquis; verum quidem esse, virtutem in vtroque esse necessariam, non tamen propterea effici aliam esse imperantis virtutem, aliam parentis. Quid ita? Quia eadem in vtroque virtus esse potest, ita tamen vt gradu distet, id est, in imperante sit plenior, quã in parente, prudentior nempe, iustior sit imperans, quam parens;

rens; vterque tamen iustus & prudens. Satis sit, vtriusq; virtutem tantum eo quod magis & minus, id est, gradu differre, non specie. Respondet Aristoteles vtriusque virtutem specie debere differre: quia imperare & parere specie differant, vt quæ in eundem hominem, eiusdem ratione, non cadant. Si igitur hæc specie differunt: ergo & eorum virtutes. Quid ita? Quia imperii discrimina ex virtutibus sumuntur. De hac virtutum comparatione & infra quædam *libr. 3. & lib. 7.* Est autem hæc disputatio cum aduersus alios, qui Dominorum & seruorum eandem facerent virtutem, id est, seruos æque bonos & virtute præditos esse oportere atque Dominos, de quibus *Plato lib. 6 de legib.* vbi de seruorum institutione & educatione: tum aduersus Platonem, qui *lib. 5. de Repub.* easdem viris & mulieribus virtutes tribuit, eadem domi militiæque munera siue munia. *Solutio.*

TEXTVS.

Perspicuum igitur, vtrumque virtutis participem esse necessario: huius autem esse discrimina, vt & natura parentium; atque hoc statim apparet in animo. Nam huius aliud est quidem, quod natura imperet, aliud quod pareat, quorum dissimilem virtutem esse dicimus, vt eius quod rationis est particeps, & eius quod est expers. Itaque clarum est, eandem aliorum quoque esse rationem. Quare natura complura sunt imperantia & parentia. Alio namque modo quod liberum imperat seruo, & mas fœminæ, & vir puero. Atque omnibus insunt quidem animi partes, sed insunt dissimiliter. Nam seruus quidem prorsus non habet vim consultandi: fœmina vero habet illa quidem, sed infirmam; puer vero habet ille quidem, sed imperfectam. Quare & similem oportet esse rationem, & in moralibus virtutibus existimandum oportere quidem omnes esse participes,

ſed non eodem modo, verum quantum cuiquẽ ad ſuum opus & munus ſit ſatis.

COMMENTARII.

Φανερὸν τοίνυν.] Duæ ſunt quæſtiones; prior, an ſerui, mulieris, pueri & omnino parentis vlla ſit virtus: altera, an eadem ſit parentis, quæ imperantis. Et de priore quidem conſtat ex ſuperioribus, eſſe aliquam ſerui, &c. virtutem, eſſe & imperantis & parentis. De poſteriore ſeu de altera item ex ſuperioribus cognoſci poteſt; cur non iiſdem virtutibus præditi eſſe debeant imperantes & parentes. Quam tamen poſteriorem quæſtionem nunc diligentius explicat. Ait igitur virtutis eſſe differentias, vt & natura parentium, id eſt, quemadmodum natura parentes non eiuſdem ſunt generis: nam aliter corpus paret animo. aliter cupiditas menti, aliter belua homini, aliter mari fœmina: ita & virtutum eſt diſſimilitudo, alia vt ſit imperantis, alia vt parentis & quidem multifariam. Confirmat exemplo animi: huius cum perſpicue cõſtet inter omnes, duas eſſe partes, rationem ſeu mentem imperantem, cupiditatem parentem: duæ quoque virtutes diſſimiles iis attribui ſolent, imperanti quidem parti virtus rationis ſeu διανοητικὴ, vt ſapientia, prudentia; parenti vero virtus morum; vt iuſtitia, temperantia, liberalitas, &c. Si igitur ex animi partibus eius quæ imperat alia eſt virtus, alia eius quæ pareat, quod perſpicue verum eſt & confirmatum in Ethicis: Ergo eadem diſtinctio virtutis aliis quoque in rebus adhibenda videtur: quarum altera natura imperet, altera pareat, quod idem continuo adiungit: adeo quidem, vt ex hoc animi partium velut capite & fonte manet & fluat omnis imperiorum diſſimilitudo. Nam prout quæque res, quibus inter ſe natura eſt imperium, has animi partes magis aut minus participent; eo aliud atque aliud eſt earum inter ſe imperium. Quid ita? Quia ex animi participatione, ſeu animi participati diſſimilitudine etiam virtutum, quas pro animi partibus diſtinctas eſſe diximus, diſſimilitudo exſiſtit: quibus virtutibus vt imperium debetur, ita variat. Ad ſummam, animi partes ſequitur virtutum diſſimilitudo, & hanc imperiorum. Et primum quidem de virtute rationis, id eſt, prudentia: quam diſſimiliter docet eſſe in imperio herili, patrio & vxorio, hoc eſt, in ſeruo quidem eſſe nullam,

nullam, in puero incoatam & imperfectam, in muliere imbecillam. Quia pars ea animi in his ita variet, vt in seruis sit nulla, in pueris imperfecta, in mulieribus imbecilla. Quæ pars animi seu facultas Græcis est βουλευτικόν. Et hoc est quod ait, in omnibus quidem inesse partes animi, rationem & cupiditatem, etiam in seruis; Sed dissimiliter, id est, vt adiungit, ὁ μὲν γὰρ δοῦλος, &c. nimirum quia rationis causa particulam, quæ in consultando est posita, vel quæ consultatrix dicitur, prorsus non habent serui. De mulieribus quidem etsi nonnullæ sunt valde solertes & callidæ; tamen pleræque sunt infirmiore consilio. Imbecillitatem sexus vocant Iurisconsulti, *lib. 2. ff. ad Senatusconsultum Velleianum, Vlpianus in tit. de tutoribus. in frag. in princ.* Puerorum quoque hæc vis & facultas est imperfecta, quæ tamen cum ætate crescat, vt infra. De seruis, cur in his ne gutta quidem huius facultatis insit, quæritur. Respondent vulgo; Quia consultatio sit de rebus nostri arbitrij, supra *lib. 3. Ethicor. cap. 2.* At seruus non sui sed alieni est arbitrij. Nihil igitur ei reliquum est, de quo consultet. Ita quidem vulgo, perperam. Nam hæc explanatio seruos hac facultate non orbat, sed vsu tantum facultatis, nimirum quia res, quarum potestatem habeant, nullæ illis sunt reliquæ. At Aristoteles ipsa vi & facultate eos orbatos esse ait: recte & prioribus consentienter: vbi docuit, eos vere & natura esse seruos, quorum tanta sit ingenii tarditas, nihil vt sibi ipsi consulere possint. atque ita recte & Sepulueda. Habet igitur explanatio illa locum in seruis bello captis, & in vsu facultatis; hæc in seruis natura, & ipsa facultate: de quibus hîc agitur. Ex quibus intelligitur, aliam esse virtutem rationis in seruo, aliam in muliere, aliam in puero. Et hinc quoque imperii dissimilitudo, cur aliter Dominus seruo imperet, aliter Mas fœminæ. Iam si parentium non eadem est rationis virtus: ergo nec morum. Quid ita? Quia moralium virtutum virtutes rationis seu mentis velut principia sunt & fundamēta, & quasi duces ac oculi supra *lib. 6. Ethicor. cap. vltim. & penultimo.* Perspicuum igitur, omnes quidem virtutibus præditos esse debere, tam imperantes, quam parentes, sed dissimiliter, id est, pro operis & muneris seu officij differentia & vsu. Ea namque est Dei & naturæ admirabilis prouidentia, vt quia opera & officia virtutibus peraguntur, operibus virtutes

Responsio, cur in seruis non sit prudentia.

vt reſpondeant ; magnis magnæ, paruis paruæ, modicis modicæ.

TEXTVS.

Quare imperantem quidem morali virtute præditum oportet eſſe perfecta. Nam opus & munus ſimpliciter eſt Architecti. Ratio autem eſt architectus : ex aliis vero quemque quantum in eos cadat ſeu attingat. Itaque clarum eſt, omnium, de quibus diximus, moralem eſſe virtutem : atque non eandem temperantiam mulieris & viri, neque fortitudinem & iuſtitiam, vt exiſtimabat Socrates. Sed hanc quidem principalem eſſe fortitudinem, illam vero miniſtram. Similis eſt & aliarum ratio.

COMMENTARII.

Imperantis virtus perfecta eſſe debet.

Ratio.

Architectus.

Διὸ τὸν μὲν ἄρχοντα.] Expoſito horum quatuor, imperantis aliam eſſe virtutem quam parentis, viri quam mulieris, viri quam pueri, domini denique quam ſerui : nunc de ijſdem quatuor ſingulatim adiungit, quæ eorum ſit virtus. Et primum quidem de imperante, virtutem eius eſſe debere perfectam, id eſt, eum omnibus virtutibus moralibus præditum eſſe debere, quem virtutum complexum Græci vocant τελείαν ἀρετήν, & καλοκἀγαθίαν ſupra *lib. 1. Ethic. cap. 7.* Rationem affert hanc, τὸ γὰρ ἔργον ἐστὶν ἁπλῶς; Quia, inquit, ἔργον ἁπλῶς eſt Architecti, ἔργον ἁπλῶς ſeu opus & munus ſeu officium ſimpliciter & abſolute vocat Princeps & primum officium, vt Chirurgi officium non eſt ἁπλῶς, ſed medici Architectonici: ſic Architecti officium eſt ἁπλῶς, fabrorum & operariorum non item. Sic imperantis & magiſtratus officium eſt ἁπλῶς, parentium & ciuium non item. Architectus hic valet Princeps & qui aliis facienda præſcribat, vt & Cicero vocat Principem & Architectum ſceleris, de quo verbo ſupra *initio lib. 1 Ehic.* Formula : Architecti eſt opus ἁπλῶς. Atqui λόγος ratio eſt architectus. Ergo rationis opus eſt ἁπλῶς. De propoſitione dictum. Nam Principis certe & Architecti opus eſt Princeps & ſummum, alijs nimirum, quæ ſunt

sunt faciunda præscribere & præcipere, & singulis sua velut opera partiri & distribuere. Assumptio est certa; Quia ratio est pars Princeps & architectonica, cuius reliquæ partes ira & libido sint administræ. Iam rationi respondet imperans, vt cupiditati parens. Nam consilio & solertia maxime æstimatur is, qui præest & imperat, infra *lib 3.* Quare, vt rationis, ita & imperantis sit opus ἁπλῶς, necesse est. Quo posito, nimirum imperantis opus esse ἁπλῶς, ex eo statim efficitur, imperantis quoque virtutem debere esse perfectam. Formula: Vbi opus ἁπλῶς, ibi virtus perfecta sit necesse est. Quid ita? Quia opera virtutibus perficiuntur. Qua ex re consequitur, virtutes operibus respondere debere. Iam imperantis opus est ἁπλῶς, vt iam dictum. Ergo & virtus eius perfecta sit necesse est. Concludamus igitur, eum, qui aliis præesse & imperare velit, omnibus virtutibus cumulatum, & perfecte bonum esse debere, propter opus seu operis magnitudinem. de quo insigni loco, id est, de imperantium & Principum virtute dictum nonnihil & supra *lib.* 8 *Ethic. & infra lib.7.cap.* 14. Hæc igitur est imperantis virtus; parentium non est tanta, quia neque officium. Itaque tanta esse debet, quanta operi & muneri sit necessaria, vt militis fortitudo, mercatoris & quæstoris iustitia.

Καὶ ἔχῃ ἡ αὐτή.] Nunc de muliere & viro, quorum *Plato* quidem seu *Socrates l.b 5. de Rep.* eandem temperantiam, fortitudinem, &c. esse voluit, sed perperam, vt ex prioribus intelligitur, vbi vniuerse hoc est explicatum de discrimine inter imperantem & parentem. Alia est igitur fortitudo viri ἀρχικὴ, id est, principalis seu quæ ad imperandum valeat, alia mulieris: at ὑπηρετικὴ, id est, quæ ad parendum tantum valeat & ad seruiendum. Nam mulieres sæpe nimis timidæ & ignauæ nihil recte faciunt. Sic alia est mulieris temperantia, quam viri. Quare & infra *lib. 3 cap.3.* timidum potius virum eum fore ait, qui tantum ad mulieris rationem sit fortis, & mulierem eam garrulam potius quam temperantem & modestam fore, quæ ad viri rationem sit temperans. Maior in viro fortitudo, in muliere temperantia requiritur. Hinc Romæ adulteram maritus occidere, vxor adulterum ne digito attingere poterat, inquit *Cato apud Gellium lib. 10.*

Viri & mulieris virtus.

TEX-

TEXTVS.

Perſpicuum vero hoc & particulatim magis conſiderantibus. Vniuerſe namque differentes ſe ipſi fallunt, vt quia virtus vel eſt qua animus bene ſit affectus, vel qua bene agat, vel quid eius generis. Multo autem melius differunt, qui virtutes enumerant, vt Gorgias, quam qui ita definiunt. Quare oportet, vt Poëta de muliere dixit, ita exiſtimare eſſe in omnibus: mulieri decus affert ſilentium. Sed non iam hoc in viro.

COMMENTARII.

Singulatim cur ſatius ſit de his virtutibus explicare.

Δῆλον δὲ τοῦτο.] Virtutum diſſimilitudinem adhuc docuit vniuerſe & generate: nunc eam cognoſci & ſingulatim poſſe adiungit. Quam ſingularem de virtutibus docēdi rationem vniuerſa & generali ait eſſe meliorem & certiorem. Nam eos qui generatim de virtute explicant, alii eam eſſe bonum animi habitum, alij facultatem ad recte & bene agendum, alij rectam & perfectam rationem, alij aliter; facile in errorem incidere; melius Gorgiam facere, qui ſingulatim virtutes viri, mulieris, pueri, ſenis ſit perſecutus vt & apud *Platonẽ in Menone*, ἀλλ᾽ οὐ χαλεπὸν εἰπεῖν ὦ Σώκρατες. Quod præceptum de virtutibus explicandis, &c. ſupra commemorauit *lib.2.Eth.cap.7.* vbi generales de virtute diputationes, qui de orationis amplificatione & extenuatione non ſingularia, ſed vniuerſa perſequantur, dicit καινολογεῖν. Eius autem præcepti ratio hæc eſt; Quia virtutes in vitæ vſibus & actionibus verſentur, actiones in rebus ſingulis, quæ pro attributorum differentiis ſemper varient. Itaque etſi adhuc docuit vniuerſe, aliam imperantis, aliam parentis eſſe virtutem: Idem nũc rectius & in ſingulis virtutibus perſpici poſſe ait. Verbi gratia apud *Sophoclem in Aiace maſtigoph.* Aiax vxori Tecineſſæ ipſum monenti, mulier, inquit, mulieri ornamentum affert taciturnitas. Virtus igitur mulieris eſt taciturnitas & ſilentium; viri non item, ſed oratio prudens, vt *Hom.Odyſ.α.* vbi Telemachus matri, μῦθος δ᾽ ἄνδρεσσι μελήσει. Eandem mulierum virtutem & *Euripides* laudat *in Heraclidis*. Gorgias

Ratio.

custo-

custodiam rerum domesticarum, vt viri Rerumpublicarum curam. Ad hunc autem locum de ætatum & sexus dissimilibus & singulis virtutibus pertinent ea *Ciceronis 1. Offic.* Et quoniam officia non eadem disparibus ætatibus tribuuntur, &c. Quare & Aristoteles in describenda optima Republica hanc rationem & viam tenuit, vt separatim, quæ officia seu virtutes sint pueri, quæ adolescentis, quæ viri, quæ Senis, quæ Mulieris, etsi huius rei magna pars perijt, infra *libro 8.*

TEXTVS.

Quia autem puer est imperfectus, certe huius quidem & virtus non ipsius est ad ipsum, sed ad perfectionem,& eum qui præest. Similiter vero & serui ad dominum. Posuimus autem, vtilem esse seruum ad necessaria. Quare perspicuum,& virtute exigua opus habere, & tanta vt neque per intemperantiam neque per timiditatem deserat opera.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δ' ὁ παῖς.] Nunc de puero & eius virtute,quo referri & quanta esse debeat. Pueri igitur virtutem ad patrem vel ad præceptorem aut perfectũ referendam esse ait,non ad ipsum puerum. Quid ita? Quia puer est imperfectus. Ergo ad patrem vel præceptorem tanquam perfectum, vt omnia imperfecta referri debent. Hoc est, pueri virtus non ex ipsius pueri captu est metienda, sed accommodanda monitis patris aut præfecti,nimirum vt sit tanta,ijs vt parere possit. Eadem & virtutis seruorum est ratio, vt ad Dominum referatur, tanta nimirum vt sit, qua Domini iussa suscipere & perficere possit. Ad summam,virtutis pueri modus & norma est pater,aut præfectus, serui dominus. Ex quibus intelligitur, quanta pueri debeat esse virtus,quanta serui: tãta nimirum, vt opera vel à patre, vel à domino iussa & præscripta, vel ebrietate aut venere & intemperantia, vel nimia timiditate & ignauia, ne deserant, id est, vt officium quisque suum faciat à patre vel domino præscriptum. Nam serui non omnino nullam, sed exiguam saltem virtutem esse debere cum ex prio- *Pueri virtus.*

prioribus est notum, tum ex eo intelligitur, quod seruus sit vtilis ad vsus vitæ necessarios, vt supra docuimus. Quibus vitæ vsibus virtus certe aliqua est necessaria, vt temperantia, vigilantia, fides. Quæ autem puerorum, quæ seruorum propriæ sint virtutes, explicare nō est huius loci. Etsi ex hac disputatione elici potest, pueri virtutem esse temperantiam seu modestiam, verecundiam: (sed perturbationem potius, quam virtutem ijsdem attribuit Aristoteles *libro 4 Ethicor, cap vlt.*) Seruorum vero temperantiam (vt de Villico *Columella lib. 11.*) & aliquam fortitudinem ὑπηρετικὴν.

Puerorum & seruorū virtutes.

TEXTVS.

Quærat autem aliquis: si, quod iam dictum, verum est, num & opifices virtute præditi esse debeant. Sæpe namque intemperantiâ deserunt opera: an plurimum hoc differt. Nam seruus quidem est vitæ socius: ille vero longius, tantumq; ad eum attinet virtutis, quantum & seruitutis. Sordidus namque opifex finitam seruit seruitutem. atque seruus quidem est eorum quæ natura, sutor vero nullus, neque ex aliis opificibus. Clarum est igitur, huiusmodi virtutis dominum seruo auctorem esse oportere, non vero eum, qui herilem artem operum docēdorum scientiam habeat. Quapropter non recte dicunt, qui seruos ratione orbant, & iussis tantum vtendum aiunt. Magis namque serui quam pueri sunt castigandi.

COMMENTARII.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις.] Alia quæstio nata occasione eius, quod dixerat, serui virtutes eo spectare, vt sua munia recte obeat. An igitur, inquit, & opifices, qui & ipsi sæpe ob vitia sua munera deserunt, virtute præditi esse debeant. breuius, an opificum vlla sit virtus. Quamuis igitur vt serui, ita & opifices ebrietate aut alijs vitijs sua sæpe munera deserunt, & hac in re conueniunt: tamen magna inter hos est differentia: hoc est, opificum docet non esse virtutes, vt seruorum, dua-

Opificū & seruorū non sunt eædem virtutes.

duabus rationibus, quibus seruos & opifices docet esse dissimiles. Prior est; Quia seruus est vitæ eiusque actionum socius & administer, in quibus actionibus necessaria est virtus: opifex non item. Serui opera est in agendo, opificis in efficiendo. At virtus est in agendo. Altera ratio. Quia seruus est natura, opifex arte. At virtus cum natura quandam habet cognationem. Nam natura etsi non sumus boni & virtute præditi, sed vsu: tamen procliues & propensi ad virtutem sumus, supra *lib.2. Ethic. initio, & l.b.6. Ethic in fine.* Etsi igitur magna inter seruos & opifices est differētia, vt serui quidem virtute præditi esse debeant, opifices non item: tamen etiam opifices aliqua saltem virtute præditos esse debere ait, non quia opifices, sed quia seruos, id est, non opific.j ratione, sed seruitutis Nam & opifices non quidem infinitam, vt serui, quibus ad omnes vitæ vsus vtimur, sed finitam & certam seruitutem seruiunt, vt sutor in consuendo calceo, sartor in sarcienda veste. Hactenus igitur, nimirum quia vitę quoque nostræ deseruit opifex, virtute aliqua præditus sit necesse est, iustitia & temperantia, ne opera conficiat vel negligenter & perperam, vel ex mala materia. Obseruandum autem quod ait de seruitute certa & definita opificum. Nam & opificum officia quodammodo sunt seruilia, eaque re Spartanis & Romanis liberrimis populis odiosa.

1. Ratio. *2. Ratio.* *Opifices aliqua quoq; virtute præditi esse debent.* *Opificũ operæ seruiles quodãmodo.*

Φανερὸν τοίνυν] Platonem perstringere videtur, qui virtutes non vsu & educatione, sed doctrina & præceptis comparari existimarit supra *lib.2. & 6. Ethic.* Ait igitur, seruis virtutum auctorem fore non seruilium operarum magistrum, sed ipsum dominum. Diximus supra, esse qui doceant ministeria ἐγκύκλια, & operas seruiles, vt erat Syracusis quidam, qui docebat scribendi artem. Horum igitur, inquam, non esse officium, vt seruos virtutes quoque doceant, quemadmodum operas; Quia doceri virtutes non possunt, sed dominorum potius, qui seruis monendis, castigandis, & quæ sunt facienda præscribendis, paulatim & vsu bonos efficiunt. Puto verbum, διαστικὴν, esse superuacaneum. Nam agit de ea arte, cuius officium esse diximus, seruos docere operas seruiles & ministeria. Ex quibus iam constat, non tantum an & quæ seruorum sint virtutes, sed vnde petendæ.

In Menone & aliis locis. *Virtutem à seruo nõ doctrina, sed vsu comparari.*

Διὸ λέγουσιν οὐ καλῶς.] Tota hac de virtutibus seruorum disputatione refellit & *Platonem*, qui virorum & mulierum

easdem seruitutes esse voluerit, & alios, de quibus supra ex *Plat. 6. de Rep.* qui dominorum & seruorum easdem virtutes constituerint; eos denique, qui seruos omni prorsus virtute orbarint, de quibus hoc loco: qui existimarent, apud seruos tantum iussis & præceptis esse vtendum, quæ illi, tanquam pecudes, sequantur. At hi, inquit Aristoteles, errant, cum propter priora argumenta, tum quia perspicue constet, non tam seruis quid esse præcipiendum, vt illi putabant, quam sæpe monendos, obiurgandos & accusandos sæpius, inquam, quam liberos. Quod si ita est, consequitur, seruos rationis quoque aliquatenus esse participes. Monitiones enim alioqui non intelligerent. Si rationis, ergo & virtutum, vt supra explicatum.

TEXTVS.

Verum de seruis quidem hoc modo sit explicatum: de viro autem & muliere, ac liberis & patre, quæque singulatim eorum sit virtus, quæque sit inter ipsos consuetudo, quid rectum sit, quid prauum, & quemadmodum, quod rectum, quidem persequi oporteat, quod prauum fugere, in iis quæ de Rep. necessario sunt explicanda. Siquidem omnis quidem domus pars est ciuitatis. hi autem domus. Partis autem virtutem ad totius virtutem spectare oportet; necessario in ciuitatem intuentes instituere debent & liberos & vxores, si quid interest ad hoc, vt ciuitas sit bona, liberos quoque esse bonos & vxores bonas. Interesse autem necesse est. Nam fœminæ quidem pars dimidia sunt liberorum capitum. Ex liberis autem participes ciuitatis oriuntur. Quamobrem quia de his est explicatum, de reliquis autem alibi erit explicandum: omissa nunc disputatione, vt ad finem perducta, alio facto principio disputemus; & primum videamus qui de Republ. optima sententiam aliquam protulerunt.

COM-

COMMEMTARII.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων.] Exposito de seruorum virtute, reliquum erat de aliis reliquis domus partibus, vxore & liberis, explicare, de marito quoque & patre: nimirum quæ singulorum sint virtutes, & quæ inter ipsos sit consuetudo & congressus, id est, quemadmodum vxor & maritus, pater & liberi inter se affecti esse, & se gerere debeant. Verum hanc disputationem non hoc loco, sed in ipsa Reipublicæ tractatione explicandam & coniungendam esse ait hac ratione; Quia pro Rerumpublicarum seu ciuitatum dissimilitudine variet hæc disputatio & tractatio, id est, alia est institutio liberorum, vxoris quoque; aliæ, inquam, horum sunt virtutes in Republica populari, aliæ in Regno, aliæ in alijs Rebuspublicis. Quod & hoc loco & infra *lib.8.cap.1.* docet hac ratione; Quia partium virtus ad totius virtutem accommodari debeat. Quare si totius, id est, Rerumpublicarum non eadem omnium est virtus, alia Regni, alia popularis potestatis: Ergo & partium, id est, liberorum & vxorum alia atque alia erit virtus. At dicet aliquis, non magnopere interesse Reipublicæ, vt bene instituantur pueri aut fœminæ: huic contradictioni Aristoteles erudite occurrit; εἰ δὲ τι διαφέρει πρὸς τὸ, &c. Et de mulieribus quidem quantopere intersit Reipublicæ has esse bene moratas, docet hac ratione; Quia sint liberorum capitum pars dimidia, id est, totius ciuitatis. Ergo vt totum sit bene moratum, id est, tota ciuitas; refert maximopere, & mulieres bene educari. Quæ ratio ex *Platone* tamen sumpta *libro 6. de legibus*, οὐ γὰρ, &c. Aristoteli mirifice placuit, qua & infra aduersus Lycurgum est vsus, *lib.2. cap.7.* De pueris vero, quia sint Reipublicæ seminarium, ex quibus tandem ciues prodeant. Sed de pueris infra latius *lib.8.cap.1.*

Cur alio in loco de virtutib. vxoris & liberorũ explicandum.

Ratio.

Obiectio.

Solutio.

FINIS LIBRI PRIMI Politicorum.

LIBER II.

ARGVMENTVM.

Iber hic est velut censor nobiliorum suæ ætatis Rerump. quarum duo erant genera. Nam vel iis vtebantur homines, vel in scriptis tantum & disputationibus hærebant. Et hæ rursus duorum erant generum, vel à duobus hominum generibus traditæ, philosophis seu priuatis, & politicis. In his his igitur, quæ maxime sint insignia, & maxime quæ sint vitia, exquirit. Cuius consilii sui rationem affert initio huius libri. Primis igitur quatuor capitibus de duabus Platonis ciuitatibus seu Rebuspub. differit. Quinto de Rep. Phaleæ. Sexto de Hippodami. Septimo de Spartana. Octauo de Cretensi. Nono de Carthaginẽsi. Vltimo de Solonis legibus quibusdam, & institutis Philolai, Charondæ, Draconis, Pittaci, Andromachi.

CAPVT I.

TRES huius capitis sunt partes, quarum prima qua de re & cur sit explicandum. 2. vniuersæ disputationis exordium, de iis, quæ ciuibus inter se communia esse debeant, vbi de Platonis politia. 3. aduersus Platonem instituit disputationem, & ostendit, non optimum esse Reipublicæ, vt sit maxime vna, quod putabat Plato.

TEXTVS.

Quoniam constituimus explicare de communitate ciuili, quę omnium sit optima iis, qui quam maxime ex sententia viuere possint: alias quoque Resp. spectare oportet, & quibus ciuitates quædam, quæ bene temperatæ dicuntur, vtuntur, & si

quæ

quæ aliæ ſint, à quibus explicatæ, hoc eſt, deſcriptæ (à Philoſophis) & bene ſe habere videntur: cum, vt, & quod rectum & quod vtile, perſpiciatur, tum etiam, vt quærere aliquid ab iis diuerſum, ne videatur prorſus eſſe oſtentare ſe volentium: ſed quia illæ, quæ nunc ſint, non recte ſe habeant, propterea hanc rem ſuſcepiſſe videamur.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ προαιρούμεθα.] Exponit, qua de re ſibi in hoc lib. ſit differẽdũm, & quam ob cauſam. Ait igitur, explicaturum ſe de Rebuſpub. & quibus ea ætate ciuitates vterentur, & ijs quæ à viris doctis eſſent explicatæ, non quidem omnibus, ſed melioribus & præſtantioribus. Cur autem, cum Ariſtotelis conſilium & ſit inſtitutum explicare de optimo Reipublicæ ſtatu & genere, etiam tamen eas perſequatur, quæ vitijs quibuſdam laborent, duas rationes affert. Prior eſt, quod Rerumpublicarum inter ſe comparatio res ſit valde fructuoſa, vt qua cognoſcantur non tantum vitia, ſed bona quoque & opportunitates imitandæ. Et notum eſt, comparationem rerum non eſſe leuiſſimam bonæ methodi partem. Altera ratio ipſum Ariſtotelem attingit, & eſt non huius tantum libri, ſed totius operis; Cur poſt tam multos, qui de Rep. ſcripſerint, præſtãtiſſimos viros idem ipſe opus ſuſceperit. Multi namque id vanæ cuidam oſtentationi & arrogantiæ fortaſſe tribuerent. Huic igitur accuſationi Ariſtoteles occurrens, reſpondet, non arrogantiæ cauſa, ſed vtilitatis communis & bene iuuandi ſtudio hæc ſuſcepiſſe. Quid ita? hoc, inquam, planum fiet, poſtquam docuero & patefecero omnium aliarum vitia Rerump. quantumuis ex ijs quædam maxime laudentur, vt optime affectæ. *Πρόθεσις κ̀ ἡ πολογικὴ.* *1. Ratio.* *2. Ratio. Προληπτικὴ.*

Ἡ κρατίστη πασῶν.] Reſpubl. optima vel eſt optima ſimpliciter, vel comparate. Optima abſolute eſt eorum, quibus ſuppeditant omnia ad vitam quam beatiſſimam neceſſaria, quam vitam vocat eleganter & infra ſæpe κατ' εὐχὴν. Comparate optima Reſp. eſt eorum, qui quãtum poſſint ad illam accedunt & accedere conantur, quibus non omnia ſuppeditant. Vtraque explicanda eſt differenti de Republica & cognoſcenda, atque deſcribenda politico, vt Ariſt. infra *lib. 4.* *Reſpub optima abſolute vel comparate. Cur de vtraq; diſſerẽdum Politico.*

Nam non semper qui nouam ciuitatem condere velit, optimam politiam in ea describere debet, nimirum si rebus quibusdam forte propter locum aut alia attributa, vt personas aut gentem, destituatur, sed eam, quam præberent & ferrent res necessariæ.

TEXTVS.

Primum autem exordiendum, vbi accommodatissimum est huius disputationis principium. Necesse namque aut omnia omnes inter ciues esse communia, aut nihil, aut aliqua, aliqua vero nō. Nam vt nihil sit commune, perspicuum fieri non posse: Ciuitas enim communitas est quædam. Et primum necesse est, locum esse communem: nam locus quidem vnus est vnius ciuitatis: ciues vero, qui vna ciuitate communicant. Verum vtrū quæcunq; communia esse possunt, omnia præstet esse communia in ciuitate bene administranda, an aliqua quidem, aliqua vero non, præstet? Nam & liberi & vxores & bona ciuibus inter se communia esse possunt, vt in Rep. Platonis. Ibi namque Socrates ait, oportere communes esse liberos & vxores & bona. Hoc igitur vtrum, vt nunc, ita præstet esse, an vt lex in Rep. scripta est.

COMMENTARII.

προκατάστασις. Ἀρχὴν δὲ πρῶτον.] Censuræ Rerumpublicarum initium capiendum esse monet ex eo, quod principium & exordium sit verissimum: quasi diceret. Quæ vere & natura sunt prima, hinc exordiamur, nimirum ex partib. definitionis ipsius ciuitatis, id est, ex ciuitatis natura. Itaq; quia ex definitione constat, ciuitatem esse communitatem quandam; hinc cen-

Partitio. suræ facit exordium. Disiunctione igitur trimembri de cōmunitate exquirit, an omnia, an nihil, an quædam tantum

I Non debere nihil esse commune. 1. Ratio. ciuibus inter se communia esse debeant. Et membrum quidem illud, an nihil, infirmat & refellit his rationibus, 1. quia ciuitas est communitas: ergo, vt nihil sit commune, fieri nequit.

quit. Præterea, quia perſpicue locus eſt vnus vnius ciuitatis: hoc eſt, vt nihil aliud ciuibus inter ſe ſit commune, vel ſolus tamen locus communis ſit, neceſſe eſt. Sic igitur legendum, τόπος εἷς, ὁ τῆς, &c. teſtibus & libris ſcriptis & vetere interprete, & poſtulante ſententia, non vt vulgo perperam, ἰσότης. Poſtremo: quia ciues ipſi vna ciuitate communicant, ipſi ſunt ſocij & κοινωνοὶ, id eſt, conſociati tanquam vnum corpus ciuitatis conſtituunt. De hoc igitur membro nulla eſt controuerſia: verum de reliquis duobus ſumma: nimirum an omnia ciuibus inter ſe communia eſſe debeant, etiam liberi, vxores, & bona, quod *Plato* voluit *lib.5.de Rep.* An contra quædam tantum communia eſſe debeant vt locus, libertas, Magiſtratus, Ius, Iuriſdictio, &c. magna, inquam, eſt cõtrouerſia, vtra ratio ſit melior in optima Repub. Platonis, an vulgo vſitata, ὡς νυνί. Nam ætate Ariſtotelis non erat ea Platonica communio in ciuitatibus, præterquam apud barbaros quoſdam, de quibus infra. De hac igitur controuerſia accurate diſputat tribus primis capitibus, & duobus quidem de communitate vxorum & liberorum, tertio de communitate bonorum. *2. Ratio.* *3. Ratio.* II. *Nũ omnia debeant eſſe communia.*

Ἡ κατὰ τὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ.] Platonis legem de communitate ſic vocat. Nam & Plato ipſe legem vocat *lib.5.de Rep.*

TEXTVS.

Cum igitur alia multa habeat incommoda, vt vxores omnium ſint communes, tum propter quam cauſam hoc modo lege ſanciendum ait Socrates, non videtur effici ex rationibus. Præterea ad finem, quem ciuitati propoſitum oportere ait, vt quidem iam dictum, fieri nequit. Quemadmodum autem diſtinguere oporteat, nihil eſt definitum: Duo autem de eo, quod ſit optimum, ciuitatem quam maxime eſſe vnam: nam hypotheſin hanc ſumit Socrates.

COMMENTARII.

Ἔχει δὴ δυσχερείας ἄλλας.] Nunc ad rem. Ait igitur, ex hac Platonica communitate cum alia multa incommoda & mala, (de *De vxorũ communitate.*

la (de quibus *cap.2. & 3.*) extitura, siue nascitura: tum neq; finem illum, nimirum summam ciuium concordiam & amicitiam, ex ea effici, sed potius summā discordiam. Et vt hæc causa & finis sit verus, & qui consequi & effici ex ea communitate possit, tamen ex ipsius rationibus & mediis non effici docet. Est igitur bimembris hæc Aristotelis disputatio & cōclusio aduersus Platon. quod vt facilius intelligatur, hæc fuit Platonis conclusio. Quod maxime coniungit & copulat ciuitatem, id est optimum. At si omnes ciues dicant, *Id meum, non meum*; id optime copulat Ergo id dicere ciuitati est optimum. Ergo, vt nulla sit distinctio liberorum, vxorum, & bonorum, summum est ciuitatis bonum. Aristoteles refellit & propositionem & assumptionem. De propositione quidem hoc capite docet, non esse ciuitati bonum & vtile, maxime coniūgi seu vnam fieri: etsi Plato hanc hypothesin sibi sumpserat, omnis erroris & mali ipsi causam, vt infra loquitur, & iterat Aristoteles *cap.3* αἴτιον δὲ τῷ Σωκράτει.

Platonis paralogismus.

TEXTVS.

Atqui perspicuum est, progredientem, & quæ magis vna fiat, ne ciuitatem quidem fore. Ciuitas namque natura est quædam multitudo, quæque magis vna fit, domus quidem ex ciuitate, homo vero ex domo erit. Magis namque vnam dixerimus esse domum ciuitate, & vnum domo. Quare etsi hoc efficere quis poterat, non patiundum. Ciuitatem namque interimet seu delebit.

COMMENTARII.

Καί τοι φανερὸν ἐστιν.] Platonis propositionem & hypothesin, esse ciuitati vtile vt quam maxime vna fiat, refellit hoc capite duabus rationibus. Prior hæc est: quia ea sit pestis & interitus ciuitatis: ergo vnio hæc ciuitati non est vtilis aut bona. Formula: Quod bonum, eo res conseruatur. At vnione perit ciuitas. Ergo non est bonum ciuitati, multo minus optimum, vt putauit Plato. Quam totam conclusionem Aristoteles infra ipse affert, καὶ τὸ λεχθὲν, &c. Ratio igitur est in assumptione, & in ea explicanda & confirmanda totus hic

1. Ratio.

Formula.

hic locus consumitur. Ratio autem rationis, seu assumptionis confirmatio est hæc: quia ciuitas quam maxime vna, ad vnum hominem redigatur, id est, desinat esse ciuitas, cuius natura est è multis conflata. Quæ confirmatio est perspicua, nimirum ad vnum redigi ciuitatem, si eam velis esse quam maxime vnam. nam quam maxime vnum est vnus. Vnus est magis vnus quam domus, & hæc magis est vna quam ciuitas. Ciuitatem autem esse multitudinem quandam, quandam, inquam, non omnem. Nam & exercitus est multitudo, non tamen ciuitas. Nam, vt infr. dicetur, ciuitas est multitudo rebus ad bene beateque viuendum necessarijs instructa. *Cōfirmatio assumptionis.*

TEXTVS.

Neque vero tantum ex compluribus hominibus est ciuitas, sed ex specie quoque differentibus. Neque enim fit ciuitas ex similibus: aliud est enim belli societas quam ciuitas. Nam quod quantitate vtile est, & si idem est specie: auxilii enim gratia est societas belli, vt si pondus plus auferat. Tali autem re & à gente differet ciuitas, cum non vicatim diuisi multitudine fuerint, sed tanquam Arcades.

COMMENTARII.

Οὐ μόνον δ' ἐκ πλειόνων.] Platoni velut occurrere videtur, qui fortasse diceret, se non de tali vnione loqui, qua ad vnum redigatur ciuitas, sed de ea potius, qua multi licet, ita tamen sint coniuncti, vt non tam multi, quam vnus, esse videantur. Huic igitur contradictioni Aristoteles velut occurrens interijcit hîc de ciuitate, eam esse non tantum multitudinem: sed talem, quę non ex similibus, seu eiusdem generis & conditionis hominibus, sed specie dissimilibus constet, vt magistratibus, priuatis, militibus, sacerdotibus, sapientibus, opificibus, &c. qui omnes specie differunt, non quo non omnes sint homines, sed quia non eiusdem conditionis. Est autem insignis hic locus, quem & supra *libro 5. Ethicorum, capite quinto*, & infra aliquoties attingit, ciuitatem ex variis ordinibus & generibus hominum constare debere, πρόληψις.

 quod

1. Ratio. quod docet Aristoteles tribus rationibus. Prima est ex comparatione societatis belli & gẽtis per dissimilitudinem. Nam alia est ratio ciuitatis, alia societatis belli, hoc est, hæc ex eiusdem generis hominibus constare potest, illa non item, nimirum ex militibus seu militari ordine. Differentiæ ratio: quia belli societas auxilij causa coitur: ciuitas beatitudinis ergo. Iam ad auxilium tantum quæritur multitudo, distinctio & dissimilitudo non item: quod exemplo ponderum confirmat. Nam vt res quæ ponderantur, aurum, argentum, &c. quo magis deprimunt, hoc est, quo sunt grauiores, eo sunt meliores. Alia est igitur ratio ciuitatis, alia societatis bellicæ. Vtraque quidem est societas, sed differunt tamen, vt hîc & infra *lib. 3. cap. 6.* Alia quoque est ratio ciuitatis & gentis, non quidem omnis gentis, sed eius quæ non per vicos & oppida est distincta, sed quæ sparsas per agros domos habitat; quod institutum Arcadum fuisse ait Aristotel. & indicat *Strabo lib. 4. in fine*, vbi Arcadas tandem vniuersos in vrbem vnam Megalopolim fuisse contractos & coactos ait, quasi ante sparsi habitarint; quod idem de Atheniensibus commemorant veteres, eos opera Thesei demum in vnum corpus conductos esse, *Plut. in Theseo, Cic. lib. 2. de legib.* Hæc vita & Nomadum & veterum Germanorum fuit, & hodie Arabum, & in Italia rustici circumpadani, & in Germania Nobiles. Hæ igitur gentes, quæ non distinctos habent magistratus, sed communes, differunt tantum à ciuitate τοιούτῳ, id est, multitudine & perturbatione: quia in ciuitate est hominum descriptio, varij sunt ordines, in his gentibus non item.

TEXTVS.

Ex quibus autem rebus vnum quid fieri oportet, specie differunt. Quare æqualitas mutua & reciproca tuetur ciuitates, vt ante dictum est in Ethicis: siquidem & in liberis & paribus necesse hoc esse. Vt enim simul imperent omnes, fieri nequit; sed vel anno, vel alia aliqua descriptione seu tempore. Atque hoc modo accidit vt omnes imperẽt, tanquam si mutarent sutores & fabri, neque iidem

dem ſemper eſſent ſutores & fabri. Quia autem præſtat & quæ ſunt ſocietatis ciuilis, ita eſſe: perſpicuum, præſtare vt omnes imperent, ſi pote: in quibus autem hoc non pote, eo quod omnes natura ſint pares, ſimul etiam quia æquum ſit, ſiue bonum ſiue malum ſit imperare, omnes eius eſſe participes; in his, inquam, imitari viciſſitudinem, pares cedere ſimiliter primis. Nam hi quidem imperant, illi vero parent viciſſim, tanquam alii facti. Eodem autem modo & qui imperant, alii alia gerunt imperia. Perſpicuum eſt igitur ex his, ciuitatem natura nō eſſe vnam, vt quidam aiunt; atque quod dictum eſt, quaſi maximum in ciuitatibus ſit bonum, quia ciuitates perdit. Atqui cuiuſque rei bonum quamq; conſeruat.

COMMENTARII.

Ἐξ ὧν δὲ δεῖ ἓν γενέσθαι.] Altera ratio, cur ex ſpecie differētibus cōſtet ciuitas, ab integri ſeu totius natura ſumpta: quia, ꝙ vnum cunq; totum ſeu integrum ex partibus cōflatur, hæ ſpecie differant, neceſſe eſt. Cuius propoſitionis ab Ariſtotele allata exempla exſtant & in rebus naturalibus & artificioſis. Nam & naturales ex quatuor elementis ſpecie differentibus conſtant, & homo quoque ex neruis, oſſibus, carne, & domus ex variis rebus conſtituitur. Atque adeo quo res quæque eſt perfectior, eo magis conſtat ex partibus ſpecie differentibus. Argumento ſunt elementa ipſa, aer, aqua; quæ corpora quia non ſunt peræque perfecta, partes quoq; habent vniuſmodi. Hæc igitur eſt propoſitio. At quia ciuitas eſt integrum quoddam ſeu totum, vt ex prioribus intelligitur: ergo partes eius ſpecie differunt. *2. Ratio ſolutionis.*

Διόπερ τὸ ἴσον.] Tertia ratio ab imperandi viciſſitudine ſumpta, & iure talionis, quod Græci vocant ἀντιπεπονθὸς, ſupra *lib. 5. Ethic. cap. 5.* Sic igitur concludit: Talio ciuitatibus eſt neceſſaria; ergo & diſſimilitudo. De antecedente explicatum ait *in Ethicis*, nimirum hac mutua compenſatione ciuitates conſeruari, non inter impares tantum ſed pares; *3. Ratio.*

 alioqui

alioqui seruitutem fore, inquit *ibidem*. Leuiter autem obseruandum hîc quod sæpe dixi, Ethicorum & Politicorum vnum velut esse corpus, cum ait, ante dictum est. Obseruandum & hoc, vtriusque operis vnum esse auctorem, contra atque quidam, in quibus & Cicero, existimarint: qua de re supra *initio Ethicorum* diximus. Connexi autem ratio: quia talio non tam in æqualitate quam in dissimilitudine versetur, quia in proportione, quæ est rerum dissimilium quædam exæquatio.

Connexi ratio.

Ἅμα γὰρ οὐχ' οἷόν τε.] Dissimilitudinem talionis huius iam explicat. Certum est, pares paribus præmiis & pœnis afficiendos ex iure talionis: quo posito consequitur, ciues pares omnes quoque magistratum gerere debere. quod quia vno eodemque tempore fieri nequit, vt omnes sint in magistratu, sed nunc hi annum fortasse, aut, prout aliter in Republica constitutum fuerit; biennium forte, aut lustrum vt Censores Romæ, aut sex menses vt Dictatores, imperent, alii pareant: hinc ciuium dissimilitudo existit: vicissitudo, inquam, imperandi & parendi argumento est, ciues esse dissimiles, & quidem specie, vt imperare, & parere. Sed enim, dicet aliquis; si vicissim imperant & parent, neque omnes vna aut semper imperant; peccari contra Ius talionis. Responderi potest, nihilominus effici, vt omnes imperent, non quidem eodem tempore, sed vicissim: quod explicat exemplo opificum. Nam & hi, inquit, si (verbi gratia) vel sutores vel fabri non iidem semper maneant, sed nunc hic ciuis fiat faber, nunc sutor, & sic reliqui vicissim: fiet tandem, vt omnes sint sutores & fabri, aut certe fuerint.

Obiectio. Solutio.

Ἐπεὶ δὲ βέλτιον.] Attingitur hîc locus de magistratuum perpetuitate & vicissitudine. Ait igitur, perpetuitatem quidem esse optimum, hoc est, vt iidem semper imperent, non mutentur, quemadmodum optimum est ciuitati vt iidem semper maneant fabri, iidem sutores, &c. optimum quidem igitur hoc esse, si obtineri possit, vt in Aristocratia & Regno: Verum quia hoc difficile est inter eos qui natura sint pares virtute, vt in plerisque ciuitatibus; & propter hanc paritatem æquum sit, omnes magistratuum & imperiorũ esse participes (siue imperare sit res bona & commoda, siue res mala & incommoda, nihil refert ad id de quo agitur: nam & commodorum & incommodorum, qui sunt pares, peræque partici-

Digressio de magistratuum perpetuitate.

participes esse debent) hac igitur ratione in paribus vicissitudo magistratuum & imperiorum est melior, ita vt vnus cedat alteri, & nunc hic quidem imperet, ille vero pareat vicissim : qua in re tanta est dissimilitudo, vt qui ex priuato fit magistratus, vel contra, velut alius homo ratione politica esse videatur. Neque vero dissimilitudo tantum est imperantium & parentium ratione: verum ipsorum quoque imperantium inter se. Nam alius ex imperantibus aliud obtinet imperium & magistratum; alius est quæstor, alius consul, alius ædilis, &c. Ex quibus omnibus perspicitur, quanta sit ciuium dissimilitudo, etiam parium natura & virtute.

TEXTVS.

Est autem & alio modo perspicuum, quærere, vt valde vna sit ciuitas, non esse melius. Nam domus quidem, quam singuli, est instructior; ciuitas vero, quam domus. Iam tum esse solet ciuitas, cum multitudinis societas bene fuerit instructa. Quod si igitur instructum esse est optabilius, & quod minus vnum, eo quod magis, est optabilius.

COMMENTARII.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλον τρόπον.] Prius argmentum ex partium ciuitatis, hoc est, ciuium dissimilitudine sumptum fuit: hoc alterum est à ciuitatis fine, quæ est αὐτάρκεια, hoc est, rerum copia ad bene beateq; viuendum necessaria. Nam huius rei causa ciuitates constitutas esse supra docuit *initio cap.2.* & infra *lib.7.cap.1.* Cur ergo ciuitati non sit bonum, eam esse quam maxime vnam, hæc altera est ratio: quia ciuitas maxime est αὐτάρκης, vel quod idem valet, quod minus est vnũ, magis est αὐταρκές. Formula: Quo quid est αὐταρκέστερον, eo est & optabilius & melius. Atqui quod minus vnum, id est αὐταρκέστερον. Ergo quod minus est vnum, idem est optabilius & melius. Contra atque putauit Plato, qui id, quod magis sit vnum, putauit esse melius. Propositio est perspicua. Assumptionis confirmatio, οἰκία μὲν γὰρ, &c. Domus, inquit, est αὐταρκέστερον, quam singuli. Nam, vt è prioribus, ex capite primo constat, singuli communis præsidii causa domesticam societatem ineunt. Plus igitur in domo præsidii quam in sin-

2. Ratio seu argumentũ, quo docetur non esse ciuitati optimum vt quam maxime vna sit, à fine.

Assumptionis confirmatio.

in ſingulis:ſingulorum domus eſt prima quædam perfectio. Ciuitatem autem eſſe αὐταρκέστερον quam domum, dictum eſt ſupra cap.2. & ipſe *Plato lib.2. de Repub.* Quia, inquit, ſinguli non ſumus αὐταρκεῖς, ea re ciuitates coimus. Certum eſt igitur, ciuitatem eſſe αὐταρκέστερον quam domum, & hanc quam ſingulos. At certũ & hoc ciuitatem minus eſſe vnam, quam domum, & hanc quam ſingulos. Ex quibus intelligitur, quo quid minus eſt vnum, eo eſſe αὐταρκέστερον. His igitur duabus rationibus docet Ariſtoteles, finem huius communionis Platonicæ eſſe vanum & irritum, hoc eſt, non eſſe ciuitati bonum, vt maxime ſit vna. Quod idem infra cap.3. eleganti ſimilitudine illuſtrat. ἐγγὺς δ᾽ ἐστι, &c. Nã qui ciuitatem q̃ maxime vnam efficere ſtudeat, hunc ſimiliter facere ait, atque ſi ex multarum vocum concentu & harmonia vnam tantum vocem & ſonum reddere cupiat: qui, vt ille ciuitatem, harmoniam & concentum omnem tolleret.

Simile.

CAPVT II.

REFELLITVR primo argumentum Platonis, ſeu maior propoſitio ſyllogiſmi, de quo ſupra. Deinde, quæ mala & incommoda ex hac vxorum & liberorum communitate oriantur, exponitur. vbi & ipſa Platonici inſtituti cauſa euertitur, atque eiuſdem traductio liberorum.

TEXTVS.

Neque vero, vt hoc ſit optimum quam maxime vnam eſſe ſocietatem, ne quidem ratione hoc concludi videtur: ſi omnes ſimul dicunt, meum & non meum: hoc enim putat Socrates argumentum eſſe, ciuitatem perfecte eſſe vnum. Nam omnes bifariam. Itaque ſiquidem vt ſinguli, magis erit fortaſſe, quod efficere vult Socrates. Eundem namq; ſinguli dicent ſuum filiũ, & vxorem eandem: & de bonis, & de ſingulis caſibus ſimiliter. Nunc vero cum ita dicet, communibus vtentes vxoribus & liberis: ſed omnes quidem non vt eorum ſinguli; ſimiliter vero & bona omnes quidem,

dem, non vero vt eorum ſinguli. Dicere igitur omnes, perſpicuum eſt captionem quandam eſſe. omnes namque & vtraque imparia & paria, quia bifariam accipiuntur: & in diſputationibus ratiocinationes faciunt contentioſas. quare omnes licet idem dicere, ſiquidem ſic quidem bonum, ſed non pote: ſic vero ad concordiam inutile.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ εἰ τοῦτο.] Refellit Platonis aſſumptionem, quam ſupra eſſe diximus: at ſi omnes dicant, *meum & non meum*, ciuitas erit maxime vna: docet, inquam, Ariſtoteles, quamuis hæc dicant ciues, ex eo tamen ciuitatem non effici vnam. Vis omnis Ariſtotelici argumenti eſt in verbo, *omnes*, quo ipſo Platonem in fraudem ductum eſſe oſtendit: quo modo & *lib. 1. de ortu & interitu, cap 2.* in fine huius quoque verbi vſu & ſignificatione ancipiti falſum eſſe Democritum oſtendit, ſummum phyſicum, & reprehendit, vt hîc Platonis, ita ibi Democriti paralogiſmũ (in hac Democriti propoſitione, πάντῃ εἶναι στιγμὴν, &c.) Bifariam igitur ſeu dupliciter verbum, *omnis*, accipitur, vt & verbum, *vterque*, ſeu ἀμφότερον: vniuerſe & ſigillatim, hoc eſt, vt vulgo, collectiue & diſtributiue, verbi gratia, Duodecim ſunt homines qui terni conſiſtant. hi, vt omnes & vniuerſi, ſunt pares: vt ſingulatim terni, ſunt impares: ſic & de vtroque, ſi ſex ſint homines qui terni conſiſtant, vtrique quidem dicentur pares; vt ſinguli, impares. His præmunitis, Ariſtot. Platonis aſſumptionẽ captioſam eſſe docet, vocabulo *omnis* ὁμωνύμῳ. Nam ſi vniuerſe accipiatur in aſſumptione, vt voluit Plato, hoc eſt, vt omnes confuſe filios omnes vocent, non efficietur ea, quam ſperauit Plato, concordia, non ea erit amicitia, quemadmodum ſupra *lib. 9 Ethic.* diximus, & infra dicetur latius: quod ſi ſingulatim accipiatur, nimirum vt ciues ſinguli, vel tanquam ſinguli, ſuos proprios filios dicant: iam quidem eſſet amicitia, ſed ea res fieri nequit. Nam quæ quiſque vt ſua & propria vocat, ea iam non ſunt communia. Quare & Iuriſconſulti negant fieri poſſe, vt eiuſdem rei duo in ſolidum ſint domini, hoc tantum permittunt, vt rei communis dominum

Minor propoſitio ſyllogiſmi Platonici.

Refutatio.

Omnis vel vniuerſe vel ſigillatim.

Vterq; vel vniuerſe vel ſigillatim.

minum quisque se vocare possit, sed pro parte indiuisa, non in solidum. *l. sicut certo. §. vlt. ff. commodati.* Ad eundem modum & in ciuitate omnes vocare possunt suos filios, non tamen vt singulatim suos, sed confuse, quod vt diximus, οὐδὲν ὁμονοητικόν. Itaque quia significatio verbi *omnis*, Platonica non est ὁμονοητικὴ efficitur & sequitur, huius verbi vsu ciuitatem non effici vnam.

Συμβαινόντων.] Συμβαίνοντα & hic & *libr. 1. Ethic. cap. 11.* vocat bona & mala quæcunque accidant. Nam & paulo infra εὖ πράττοντα ἢ κακῶς sic vocat, Latine casus & fortunas prosperas & aduersas vocamus. Vt igitur liberos & vxores, ita & horum casus prosperos & aduersos singuli suos vocarent & dicerent.

TEXTVS.

Ad hæc aliud hæc res habet incōmodum. Nam quæ res plurimis est communis, in eam minimum curæ ponitur: suas namque maxime curant, communes vero minus, aut quantum cuiusq; intersit. Nam præter alia, tanquam alio curante, magis negligunt, vt in seruilibus ministeriis multi sæpe famuli peius deseruiunt, quam pauci. Fiunt autem singulis mille ciuium filii: & hic non vt singulorum, sed quilibet cuiuslibet peræque est filius: quare omnes peræque negligent: præterea, sic singuli, meus est, dicunt ex ciuibus eum, qui bona vel aduersa fortuna vtitur, quantuscunque sit numero, vt meus est aut illius, hoc modo dicens de singulis ex mille, aut quotcunque ciuitas constet: & hoc dubitans: incertum namq; cui nasci filium contigerit, & natum seruari. Atq; vtrum præstet, singulos sic meum dicere, idem quidem vocantes ex mille vel decem millibus: an potius vt nunc in ciuitatibus meum dicunt: Nam eundem hic quidem vocat filium suum, ille vero fratrem suum, ille con-

le consobrinum, aut ex alia cognatione siue sanguinis, siue necessitudinis & affinitatis sua primum aut suorum: ad hæc alium curialem aut tribulem. præstat enim suum esse consobrinum, quam hoc modo filium.

COMMENTARII.

Πρὸς δὲ τούτοις ἑτέρων.] Repræhenso & refutato iam argumento Platonis: pergit Aristoteles mala & incommoda exponere huius Platonicæ communitatis, multa & grauia. Primum est negligentia, &, vt Iurisconsulti loquuntur, non curantia, ὀλιγωρία: quod malum, quam sit graue, ex eo intelligitur, quod παιδεία & educatio seu institutio prorsus negligetur, vt Aristoteles ipse docuit supra, *lib. vlt. Ethic. cap. vlt.* vbi disputat, vtra sit melior, παιδεία publica an priuata. Formula sit ista: Si cōmunes sunt liberi: ergo negligētur. Ratio connexi: quia sua & priuata fere curant homines, communia negligunt, quod docet exemplo seruorum, qui sæpe quo plures sunt, eo minus mandata Dominorum & opera sua curant, alio in alium reiiciente: sic & si vnus, verbi gratia, multorum sit filius, ab omnibus negligetur. Hæc igitur prima est negligentiæ causa, communitas, de quo & infra cap. extremo. δύο γάρ ἐστι τὰ μάλιστα, &c. *1. Causa negligentia.*

Γίνονται δ᾽ ἑκάστῳ.] Locus hic, etsi obscurior, ad negligentiam tamen pertinet. Nam altera eius causa hic afferri videtur, qua multi vnius sint futuri liberi, mille fortasse aut decem millia, prout ciuitas erit frequens & celebris; vnius, inquam, multi & non tanquam eius proprii & germani, sed vt quilibet cuiuslibet, vt ignotus ignoti. At perspicuum est, multos eosq; non germanos, sed tanquam de populo sumptos, non peræque curari, atque si pauci essent & noti seu proprii. *2. Causa negligentia.*

Ἔτι οὕτως ἕκαστος.] Tertia negligentiæ causa, hæsitatio & incertitudo, hîc adfertur. Nam tametsi multos quis vel mille filios habeat, & vocet, tamen hoc facit hæsitans & dubitans: propterea quod certe non nouit vel an ex suo concubitu sint procreati, vel vt sint, an tamen superstites manserint. Iam de quibus dubitauimus an sint nostri, eos fere negligimus. Itaq; dicet quidem seu vocabit quisque mille forte, aut *3. Causa negligentia.*

te, aut ex his mille omnes suos liberos, aliũ bene rem suam gerentem & florentem, vt ab eo iuuetur, alium aduersa fortuna laborantem, vt ei subueniat, vt, inquam, lætetur & doleat liberorum fortunis, dicet eos esse suos, quoticunq; tandem sint, siue vnus ex mille, siue ex decem millibus, dicet suum, sed dubitans: negliget igitur.

Cõfusio cognationis, quæ ex hac communitate Platonis oritur.

Καί τοι πότερον ἔστω.] Adiungit quæstionem Aristoteles, vtrum sit melius, omnes eodem cognationis nomine, vt in politia Platonis, an distinctis cognationum nominibus more ciuitatum & hominum vocare. Nam in politia Platonis fratres à filiis, nepotibus, consobrinis, non licet distinguere: at hominũ more multi sunt & cognationum & affinitatum gradus distincti: alii namq; fratres, alii consobrini, alii sobrini, alii affines, &c. Iuriscõsulti certe hanc nominũ perturbationem Platonicam grauissime reprehendunt, etiam *Augustinus in libris de Ciuit. Dei*: quare & Aristoteles eandem graduum & nominũ distinctionem, licet obscure, probans, ait, κρεῖττον, &c. certe, inquit, melius seu malim more hominum esse consobrinus, hoc est, notus & suus, quam Platonico filius ignotus, & de quo hæsitetur: quia ille magis amabitur, hic negligetur.

Καὶ κηδείαν.] Cognationem vocat & facit partim suam, partim suorum: suam, à se ortam, quam vocat primam, vtpote grauissimam & coniunctissimam, vt si quis ipse vxorem ducat: suorum, vt si frater.

TEXTVS.

Atq; ne vitari quidem potest, quin existimet, quosdam suos esse & fratres & liberos & patres & matres: nam ex similitudinibus, quæ liberorũ sunt cum parentibus, necessaria capiuntur ipsorum inter se argumenta, quod quidam ex iis qui commentaria de situ orbis conscribunt accidere quoque aiunt: nam esse quibusdam superę Africæ populis communes vxores; liberos tamen natos ex similitudinibus distingui. Sunt autem & aliarum animantium fœminæ quædam, vt equæ & vaccæ, quæ

quæ parentibus valde ſimiles fœtus edere ſolent, vt equa illa Pharſalica Iuſta cognomine.

COMMENTARII.

Οὐ μὴν ἀλλά.] Quod modo attulit de diſtinctis cognationum vocabulis, eſſe id melius: de hoc docet hîc, hanc diſtinctionem prorſus tolli non poſſe propter ſimilitudinem. Nam ſæpe liberi parentibus & fratres inter ſe ſimiles eſſe ſolent. Itaq; etſi Plato valde laborat, vt ita permiſceantur liberi, permutando & tranſponendo (qua de re infra hoc capite) ne ex ſe natos quis agnoſcat: tamen nihil agit: eo quod ipſa ſimilitudo parentem ſit proditura. Hoc igitur eſt alterum graue malum huius commutâtionis Platonicæ: nimirum quia natura aduerſa & repugnans etiam fieri nequeat. Similitudine autem cognoſci parentes & liberos docet bifariam. Primo exemplo Afrorum, non quidem inferorum, hoc eſt, mari proximorũ, ſed ſuperiorum, nimirum Garamantorum, de quibus idem, quod hoc loco Ariſtoteles, & Pomponius Mela; Nulli, inquit, certa vxor eſt ex his, qui tam confuſo parentum coitu paſſim incertique naſcuntur: quos pro ſuis colant, formæ ſimilitudine agnoſcunt. Deinde exemplo beluarum, vbi de equa Pharſalica, quæ, quia quam ſimilimos admiſſariis equulos ederet, & quaſi ſuum cuique redderet, Iuſta vulgo dicta fuit.

1. Exemplum.

2. Exemplum.

Τὰς τῆς γῆς.] Græci commentarios de ſitu Orbis, hoc eſt, in quibus, præter Regionum & oppidorũ ſitus, etiam Gentium & Rerumpublic. leges & inſtituta continentur, vocant περιόδους γῆς. (Cuius generis periodos Eudoxus conſcripſit, qui hic ſubindicatur, ea ætate, vt eſt apud Stephanum, & Martianus. de quibus Commentariis & Ariſtoteles eleganter lib. 1. Meteor.) vocant & περιηγήσεις καὶ περίπλους. Et Varro apud Nonium in verbo, callidus, adducitur in περίπλῳ, id eſt, ſcripſiſſe Periplum.

TEXTVS.

Præterea his, qui talem communitatem moliuntur, non facile eſt effugere talia incommoda, vt vulnera & cædes, inuite & ſponte factas, & certamina, & maledicta: quorum nihil fas eſt fieri in

patres & matres, eosq; qui à cognatione nō longe absunt, quemadmodum in eos, qui longe. quin etiam plura accidere necesse est ignorantibus, quā agnoscentibus: & factorum agnoscentibus quidem iusta piacula esse possunt, horum vero minime.

COMMENTARII.

2. Incommodū communitatis omnium rerum.

Ἔτι δὲ καὶ τὰς.] Aliud grauissimum incommodum, quod & iteratur cap.3. nimirum, quod ex hac communitate consequentur parricidia, maledicta & contumeliæ aduersus parentes & cognatos. Nam abesse non potest, quin inter homines certamina, maledicta, & cædes exsistant. At aduersus parentes, fratres & cognatos, magis hæc sunt nefaria & scelerata, quam aduersus alienos. Causa igitur parricidiorum est, hæc communitas: & hoc huius incommodi est principium, nimirum quia communitas hæc in causa sit, cur ea fiant. Eadem quoq; est in causa, cur sint crebriora. Nam inter ignotos, quam inter notos verisimile est ea esse frequentiora. Eadem & tertio est causa, cur iam facta & admissa expiari iustis piaculis nequeant, quia ignorantur. Erant olim cædium, parricidiorū, & similium scelerum legitimæ quædam & iustæ expiationes, quas Aristoteles hic vocat λύσεις νομιζομένας, vt & *Plato lib 2. de Repub.* λύσεις καὶ καθαρμοὺς τῶν ἀδικημάτων: de quibus copiose *Plato lib. 9. de legib.* quæ & hodie in Germania partim in vsu remanserunt. Meminit & *Cicero lib. 2. de legib. extremo.*

3. Incommodum.

TEXTVS.

Absurdum autem & hoc, eum qui communes fecerit filios, cōcubitum tantum sustulisse amantium, amorem vero non vetuisse, nec alios vsus, quos patri cum filio intercedere omnium sit maxime indecorum, & fratri cum fratre; siquidem & solus amor. Absurdum autem & hoc, sustulisse concubitum, nulla quidem alia de causa, sed quia grauis voluptas exsistat: nihil autem putare interesse,

tereſſe, hunc quidem eſſe patrem aut filium, illos vero inter ſe fratres.

COMMENTARII.

Ἄτοπον δὲ.] Duo alia Platonis abſurda hîc notat, prius eſt: quia liberorum & cognatorum ſolum concubitum ſuſtulerit Plato, alios vſus, hoc eſt, impudicas cõtrectationes, complexiones, & oſcula non item, neque amorem ipſum. Nam *Plato libr 5. de Repub.* ὅταν δὲ δὴ οἶμαι, &c. permiſit cognatos, parentes, ac liberos inter ſe, atq; adeo omnes amoris venerei vſus, præter coitum: quæ merito Ariſtoteles, etiam amorem nudum, ait eſſe turpiſſima. Eadem & Stoicorum fuit turpitudo: de quibus *Sex. Empiricus in lib. aduerſus diſciplinas, & lib. 3.* ὑποτυπώσεων *pyrrhonicarum.* Alterum abſurdum eſt: quia concubitum Plato ſuſtulerit, non quia per ſe turpem & nefarium, ſed vt minimæ voluptatis auctorem & cauſam. Non igitur per ſe ne concubitum quidem ſuſtulit, ſed ex euentu, propter conſequentes ex eo & coniunctas nimias voluptates: quas quia Plato ſemper fugiendas monet, ergo & concubitum. *1. Abſurdum Plat.* *2. Abſurdum Plat.*

TEXTVS.

Magis autem videtur agricolis vtile eſſe, communes eſſe vxores quam cuſtodibus. Nam communibus liberis & vxoribus minor erit amicitia: tales autem oportet eſſe parentes ad obtemperandum, & ad nihil noui moliendum.

COMMENTARII.

Ἔοικε δὲ μᾶλλον.] Et hic Platonem notat. Nam Plato hanc communitatem principibus & magiſtratibus (quos & Ariſtoteles Platonis exemplo cuſtodes hic vocat) conſtituit, parentium non facta mentione. Nam agricolarum nomine etiam opifices & mercatores intelligẽdos hîc exiſtimo: quæ tria hominum genera & Plato & Ariſtoteles ſemper parere, nunquam magiſtratum capere debere, exiſtimarunt in optima Republica. Plato igitur communitatem hanc inter principes tantum introduxiſſe videtur, Ariſtoteles contra parentibus

tibus esse vtiliorem docet, hac ratione; quia communitas hæc dissidiorum & inimicitiarum sit parens, contra atq; putauit Plato, vt mox. At vtile est Reipub. inter principes esse concordiam & amicitiam, inter parentes discordiam & simultates. Quid ita? Nimirum, vt hac inter se concordia & velut coniuratione freti, ne vel imperium detrectent, vel; quod grauius est, etiam res nouas moliantur, qua de re infra latius *lib.4. & 5.*

TEXTVS.

Plane autem contrarium accidere necesse est propter talem legem, atque quorum causas esse oporteat recte latas leges, ac propter quam causam Socrates sic constituendum existimet de liberis & de vxoribus. Nam amicitiam ciuitatibus maximum bonum esse arbitramur: Sic enim seditionibus minime distrahentur; & vnam esse ciuitatem Socrates maxime laudat, quod & videtur, & ille ait amicitiæ esse munus, vt in sermonibus de amore dicentem scimus Aristophanem, amantes propter vehementem amorem cupere coalescere, & vtrumque ex duobus vnum fieri. Ergo hic quidem necesse vtrumq; interiisse aut vnum. In ciuitate vero amicitiam necesse est esse aqua dilutam etiam propter huiusmodi communitatem, minimeq; vocare meum, aut filium patrem, aut patrem filium. Vt enim dulce exiguum multæ aquæ admixtum temperationẽ reddit quæ sub sensum non cadat: ita euenit & propter necessitudinem ipsorum inter se ex his nominibus, quantumuis sit necesse in tali Republica patrem minime curam gerere aut filiorum, aut filium vt patris, aut fratres inter se. Duo namque sunt, quæ faciunt, vt homines curam gerant & amẽt; & suum, & ca-

& earum: quorum neutrum esse potest iis, qui hoc genere Reipublicæ vtuntur.

COMMENTARII.

Ὅλως δὲ συμβαίνειν.] Expositis adhuc malis & incommodis, refutato quoque & fine & argumento Platonis initio huius cap. quod tertium erat supra cap. 1. propositum, de causa, id hoc loco refellit. Nam legis seu instituti Platonis de communitate causa est amicitia & concordia ciuium; Quod enim, inquit Plato, grauius & maius malum ciuitati possit esse, quam discordia & seditio: cuius parens est ciuium distractio, vt contra concordiæ parens est concordia & vnio? Plato igitur concordiæ causa hanc communitatem introduxit. Aristoteles Platoni seu Socrati hoc assentitur, summum ciuitatibus esse bonũ concordiam: propterea quod ciues inter se amantes & concordes seditionibus, quæ ciuitatum certa est pestis, minus agitentur aut sint obnoxii. Sed de summo Reipublicæ bono, concordia, dictum est supra *initio lib. 8. Ethic. & lib. 9. cap. 6.* Hoc igitur Platoni assentitur Aristoteles: assentitur & hoc, concordia & amicitia ciues inter se maxime copulari & coniungi, & velut vnum corpus fieri: nam hoc amicitiæ & amoris est munus seu officium, ex duobus vel pluribus vnum efficere, quemadmodum eleganter *Aristoph. apud Platonem in symposio* disserit. Idem amicitiæ munus ex Pythagora commemorat & *Cic. lib. 1. Offic.* efficiturque id, quod Pythagoras vult, in amicitia, vt vnus fiat ex pluribus. Hæc igitur duo Platoni assentitur Aristoteles, tertium vero minime, ciuitatem propterea vnam esse debere.

1. συγχώρησις. 2. συγχώρησις. ἄρνησις.

Ἐνταῦθα μὲν οὖν.] Differentiam exponit amantium & ciuium. Nam vbicunque ex duobus seu pluribus vnus efficitur, necessario vel vterque seu omnes, vel vnus interit: qua de re latius *lib. 1. cap. 7. & vlt. de ortu & interitu.* Hæc enim veræ permixtionis vis est & natura, vt corpora, quæ commiscentur, vtraq; intereant vel alterum, vt mas & fœmina copulati tertium quoddam genus reddunt ἀνδρόγυνον, ex quatuor elementis pereuntibus conflatur homo: hic vtrumque seu omnia corpora intereunt, ex quibus nouum exsistit: alterum tantum perit, vt exigua aqua vino affusa perit, remanente vino. Vbicunq; igitur ea erit permixtio, vt ex duobus

Discrimen amantium & ciuium.

In permixtione perit permixtorum aut vtrumq; aut alterum.

vel pluribus vnus coalescat, vt in amantibus ex sententia Aristophanis, vel vterque vel alter vt intereat, necesse est. Atqui in ciuitate non ea, quæ in amantibus, amoris & amicitiæ consociatio esse potest: quin potius in tali ciuitate, in qua liberorum & vxorum est communitas, necesse est concordiam ciuium inter se & amicitiam esse leuem, & velut aqua dilutam: adeo vt, quamuis in hac Republica ciues inter se ament, vt ciues, non tamen vt pater filium, aut filius patrem propter confusionem & ignorantiam. Leuis igitur ciuium inter se erit amicitia, non secus atque dulcedinis aliquantulum magnæ aquæ copiæ admixtum vix percipitur; non secus atque flumen, inquit *Plut. in libr.* περὶ τῆς πολυφιλίας, in multos riuos deductum pene euanescit. In hac igitur Platonis Republica dilutior & leuior ciuium erit concordia, duabus de causis: prior est, quia sua & propria amamus: at hic sunt communia: altera est: quia ea tantum amamus quæ amandi in se causam habent, quæ sint ἀγαπητὰ seu cara & amabilia: at in Platonis Republ. nihil ciuibus est præcipui, cur hunc vel illum ament, cum omnes & liberi & parentes sint communes. Et hoc est quod ait δύο γὰρ ἐστιν, &c. quæ est insignis sententia & locus.

Cur in Platonis Rep. concordia leuior sit futura.
1. Causa.
2. Causa.

ἀγαπητὸν.

Τὸ ἀγαπητὸν.] Græci vocant & φιλητὸν. Cicero carum, de quibus supra *initio lib. 8. Ethic.* Quod alterum argumentum addidit & *Lactantius lib 3. cap. 20. & 21.* hanc Platonicam liberorum & vxorum cõmunitatem erudite refellens; quæ, inquit, caritas & concordia esse potest, vbi nihil est quod ametur? Perperam igitur, maxime repugnantibus libris omnibus, quidam hîc reddunt, vnum, neque enim Aristoteles ἓν scripsit, sed ἀγαπητόν.

TEXTVS.

Sed enim & de liberis, qui nascuntur, transferẽdis, his quidem ex agricolis & opificibus ad custodes, illis vero ex his in illos quomodo fiat, magnam habet perturbationem: atque necesse est dantes & transferentes nosse, quos quibus dent. præterea & nuper exposita necesse est magis in his accidere, vt vulnera, amores, cædes. Neque enim amplius

amplius appellant fratres & liberos, & patres & matres tam qui ad alios ciues dederint custodes, quam contra qui apud custodes ad alios ciues, vt talia propter cognationem cauere possint. De communitate igitur liberorum quidem & vxorum hoc modo sit explicatum.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ] Plato duo facit ingenia & indoles ciuium. Nam magistratuum quidem seu imperantium ingeniis à Deo aurum & argentum insita esse, siue eorum ingenia aurea & argentea esse oportere ait: parentium vero ingenia ferrea & plumbea. Quam distinctionem exquisite seruandam monet, vt ne vel plumbei imperent, vel aurei pareant. Quare iubet si ex aureis forte nascantur plumbei, eos transferri ex ordine imperantium ad opifices; & contra, si ex plumbeis nascantur aurei, eos ex opificum ordine ad custodes. Aristoteles & hanc liberorum translationem & permutationem reprehendit hoc loco trifariam. Primo, quia hæc permutatio magnam sit paritura perturbationẽ & confusionem, cotidie deportandis & permutandis liberis. Deinde quia, vt reliqui ciues inter se, non norint, quorum sint liberi aut parentes, vt ne quidem ipsi translati aut horum parentes id norint, tamen quia transferunt, non prorsus ignaros esse, quos quibus transferant, necesse est; ita vt norint, hos vel illos non esse illorum parentes. Repugnat igitur hæc translatio ipsi Platonis instituto, qui ciuitatem ita vnam fieri inter se velit vt nullus inter se norit. Postremo, quia, quæ supra attulit, grauissima incommoda hac translatione maxime augeantur & confirmentur, iniuriæ, parricidia, incestus: propter quod ita translati non amplius nomina cognationis retineant, vtpote ex alio ordine ciuium in alterum traducti. Nam & hæc sententia fuit Platonis, vt ex plumbeis nati aurei & in aureorum ordinem translati, aureos non vocent aut fratres aut parentes, &c. & contra. Sublatis igitur cognationis nominibus, quorum reuerentia solent homines ab his cædibus & concubitu abstinere, mala illa vt frequentiora sint & minus caueantur, necesse est.

De tralatione ingeniorum in Rep. Plat.

1. Ratio.

2. Ratio.

3. Ratio.

CAPVT III.

1. DVÆ sunt summæ capitis huius partes: quarum in prio-
2. re de bonorum communitate explicatur: in altera vniuerse de toto hoc Platonis instituto seu lege. vbi allata erroris Platonici causa, multa præterea ad hanc ipsam Platonis legem accommodata refelluntur. Et quidem locus hic de cõmunitate bonorum difficilior semper, q̃ de liberis & vxoribus est habitus, etsi & *Lactantius* vno verbo monet, posse & se multis rebus ostendere, hanc bonorum communitatem esse & impossibilem & iniustam. Est & hodie hæc non minima cõtrouersia cum Anabaptistis. Christiani certe primi bonorum communitatem, non tamen omnem, hoc est, Platonicam aut Anabaptisticam, sed Aristotelicæ geminam probarunt plane & consimilem: cuius prçter *Lucam in Actis* meminerunt, & *Tertullianus in Apologetico, & Lucianus in Peregrino*: nimirum vt distinctis licet proprietatibus & dominiis, vsus tamen & fructus cum aliis communicetur, quomodo & Pericles & Cimo suorum macerias hortorum & prædiorum diruisse dicũtur, vt tenuioribus ad fructus petendos liber esset aditus; cuius generis etiam communitas à Lycurgo instituta fuit, & Tarenti olim recepta.

De cõmunitate bonorum.

TEXTVS.

His vero proximum est de bonis videre, quemadmodum futuris in optima Repub. sint constituenda: vtrum bona vt sint communia, an non sint communia: De hoc autem separatim quis videat ab iis, quæ de liberis & de vxoribus sunt sancita: de bonis, inquam, vtrum etsi illa sunt separatim, vt nunc apud omnes est, melius sit, & bona esse communia & vsus; verbia gratia, prædia quidem separatim, fructus vero in commune conferentes consumere, quod quædam gentes faciunt: an contra, agrum quidem esse communem, & colere communiter, fructus vero diuidere pro singulorũ vsibus (feruntur autem ex barbaris & hoc quidam

quidam modo communitate vti:) an & prædia & fructus communes.

COMMEMTARII.

Ἐχόμενον δὲ.] Explicato de communitate liberorum & vxorum, ſequitur, inquit, vt de bonis videamus. Cum enim Plato, cuius ciuitates hic perpendit, non tantum illos, ſed hæc quoque velit eſſe communia, tum magnopere intereſſe Reipublicæ, non tantum perſonarum, ſed rerum quoque & bonorum ſalubrem & bonam eſſe deſcriptionem: cui argumento ſint & Græcorum leges & Ro. Agrariæ, & vtrorumque grauiſſimæ contentiones agrariæ. Eo autem magis de bonis eſt explicandum, quod plærique illam quidem liberorum & vxorum communitatem improbent & deteſtentur (præter veteres Scythas, apud quos omnia, gladio tantum & poculo exceptis, erant communia, teſte *Strabone lib. 7.*) hæc vero bonorum communitas ſpecioſior & ad humanitatem propior eſſe videatur, vt infra ait Ariſtoteles. Quare & hoc loco recte, vt neque liberi neque vxores ſint communes, ſed proprij ſint & priuati, vt veterum erant, hodieque ſunt; tamen de bonis quæri nihilominus poſſe ait. Triplex igitur de bonis quæſtio exponitur ab Ariſtotele, quia triplex communicandi ea ſit ratio & modus. Primum, vtrum prædia ſeu bonorum proprietas quidem priuata eſſe debeat, & priuatim coli aut curari, quorum tamen fructus poſtea in commune collati communiter conſumantur; quam rationem quibuſdam gentibus in vſu eſſe ait. Aut contra, an comunibus quidem prædijs, fructus tamen poſtea ſingulatim diuidantur. Et hunc quorundam barbarorum morem fuiſſe ait. Poſtremo, an præſtet, & prædia & fructus eſſe communia, quod Plato voluit: eaque re de hoc poſtremo fere hic explicatur. Huius autem tripartitæ quæſtionis ratio hæc eſt: quia duo fere in bonis & rebus ſpectantur: proprietas & vſus: quæ duo ſi vtraque ſint communia, vltima eſt quæſtio, ſin alterum priorum, alterutra.

1. Ratio, cur ſit de bonorum cõmunitate hic tractandũ.
2. Ratio.
Approbatio
3. Ratio.
1. Quæſtio.
2. Quæſtio.
3. Quæſtio.
Ratio huius partitionis.

TEXTVS.

Et quidem aliis colentibus, alius & facilior ſit modus: laborantibus vero ſibi ipſis ea quæ de bo-

nis, pluria afferant incommoda. Nam si non sit æqualitas, sed inæqualitas in perceptionibus, & in operibus, necesse est querelas exsistere, at fruentes quidem seu capientes multa, paucos vero labores sufferentes, pauca quidem capientium, plus vero laborantium. Vniuerse autem conuictus & communitas rerum humanarum omnium est grauis, maximeque talium. Cui argumento sunt communitates vna peregrinantium. Plærique enim de rebus ante pedes seu in medio positis dissentiunt, & paruis de rebus inter se inimicitias suscipiunt. Præterea & ex famulis cum his maxime litigamus seu offendimur, quibus ad ministeria cotidiana potissimum vtimur.

COMMENTARII.

Ἕτερον μὲν οὖν.] Nunc ad quæstionem explicandam accedit: & priore quidem loco Platonicam communitatem refellit. Posteriore suam proponit & confirmat: quibus explicatis & alia quædam ad Platonicam communitatem refellendam affert. De Platonica igitur communitate, hoc est, omnium rerum, bifariam cōsiderari posse ait: vel vt ipsi, quorum sunt bona & prædia, eadem quoque colant: vel vt alij; quemadmodum apud Cretes & Spartanos non ipsi ciues, sed Helotæ & periœci, id est, serui & rustici, agros colere solent, vt & Romæ tandem serui: & apud hos facilior, inquit, & expeditior fuit ratio, hoc est, facilius admittatur communitas distinctis dominorum & colentium ordinibus. Cur autem facilior hæc sit futura communitas, mox explicabitur ex contrario. Nam Aristoteles, his omissis, de ea explicat Republica, vbi ipsi sæpe domini agros colāt, cuius generis & Platonica fuit & multæ aliæ. Itaque quæ communitas huic Reip. incommoda & mala afferat, exponit: nimirum querelas, contentiones, & dissidia: quod idem & Iurisconsulti sæpe commemorant, *Papinianus in l cum pater, §. dulcissi. de leg. 2.* Cum discordijs propinquorum sedādis prospexerit, quas materia communionis solet excitare: & *Paulus in l. in re* *com-*

Agros colimus aut ipsi aut per alios.

Refutatio cōmunitatis Plat. ab euentu.

communi, de seruitut. vrban. præd. Itaque, inquit, per immensas contentiones plærunque res ad diuisionem peruenit, & in l. qui neq; ff. de reb. eorum qui sub tut. &c.

Αὐτῶν δ' ἑαυτοῖς.] Quod dixit, communitatem discordiarum & litium esse parentem, confirmat trifariam. Primo, quia fieri nequit, quin sæpe alius fructuum plus capiat, alius plus laboris. Quid ita? Neque enim Principes & plebei peræque agris colendis vacare possunt. Ex hac igitur iniquitate quæstus & operæ dissidia vt exoriantur, necesse est: qua de re dictum & supra *lib. 8. Ethic. cap. penult. & vlt. de amicorum querelis & dissidiis.* *1. Argumentum.*

Ὅλως δ' ἐστὸ.] Altera est ratio bimembris, quæ causa est, cur dixerim trifariam: quia cum omni in vita seu omnibus vitæ actionibus conuictus & consuetudo est difficilis, tum maxime in his, hoc est, in bonis. Prioris, quod videlicet in omnibus rebus societas est difficilis, argumentum sit imperandi societas. Nam pluribus pari imperio præditis, plærunque inter hos dissensiones exsistere solent: de bonis autem seu rebus ad vitam cotidianam necessarijs affert Aristoteles exempla duo: Vnum de socijs itineris, quos inter sæpe de rebus leuissimis, dum forte cauponi soluitur, lites exsistunt, quas res eleganter vocat τὰ ἐν ποσὶ, vt Latine *Terent.* quæ ante pedes, hoc est, cotidiana, vulgaria, in medio posita: alterum de seruis, non quidem peræque omnibus, sed ijs, quibus ad cotidianos vitæ vsus vtimur; his, inquam, propter assiduã consuetudinem sæpius irasci consueuimus, non institoribus aut agricolis absentibus. Ex quibus perspicuum est, cum ex omni conuictu, tum maxime ex bonorum communitate discordias nasci. *2. Argumentum.* *Παραβολὴ seu Simile.* *1. Exemplũ.* *2. Exemplũ.*

TEXTVS.

Itaque communitas quidem bonorum & hæc & alia habet incommoda: quomodo vero nunc est, & moribus præterea excultum, & bonis legibus, non parum præstet. Habebit enim quod ex vtroque bonum: Ex vtroque autem dico, quod ex bonorũ communitate & ex proprietate. Nam communia quidem esse oportet quodammodo, omnia

omnia vero propria. Nam curæ quidem distributæ querelas inter se non gignent: quin potius augebuntur, vt suæ quoque rei intento: virtute vero fiũt, ad vsum quod attinet, amicorum, quod prouerbio dicitur, communia.

COMMENTARII.

2. Argum. seu euentus & incõmodum cõmunitatis bonorum.

Τὸ μὲ ἓν.] Vnum attulit malum & incommodum ex bonorum communitate: est & aliud, negligentia, quod & paulo infra subocculte indicat μᾶλλον δὲ ἐπιδώσουσιν, scilicet ἐπιμελείας. Curæ namque dispartitæ pro diuisis bonis, non exigunt, inquit, querelas (hoc prius est incommodum) sed potius augebuntur curæ, hoc est, minor erit negligentia (quod alterum est incommodum.) Quid ita? huius incommodi ratio & supra est exposita, quia communia fere negligantur, sua & propria diligentius curentur: de quo altero incommodo præclare & *Imperator Theodosius in l. 2. C. quando & quibus quarta pars detur ex bonis Decur.* Ita scilicet & priuati successores & curia promiscui rerum dominij liberabuntur incommodo: naturale quippe vitium est, negligi quod communiter possidetur, vtque se nihil habere, qui non totum habet, arbitretur; denique suam quoque partem corrumpi patiatur, dum inuidet alienæ. Hæc igitur duo sint huius communitatis incommoda & mala. Est & tertium: quia hæc communitas sit ἀδύνατον in optima Repub. Quid ita? Quia neque vlla melioris notæ Resp. εὖ οἰκουμένη, hac communitate vsa dicatur, neque Platonis institutum aut legem quisquam postea probarit. Hæc, inquam, de malis, quæ affert communitas: hæc de bonis, quibus nos spoliet & orbet, paulo infra.

Ratio.

3. Argum. aduersus cõmunitatem bonorum.

Quatenus bona debeant esse cõmunia.

1. Ratio.

Ὃν δὲ νῦν τρόπον.] Adhuc refellit Platonis communitatem: nunc de sua disserit. Cuius disputationis summa hæc est; Bona quidem communia quodammodo esse debere, simpliciter & absolute & omnino non item: siue, Bona proprietate quidem priuata esse debere, vsu communia. Cuius communitatis suæ causam primo commemorat mores & bonas leges, his eam communitatem effici posse: nimirum si ciues & bonis moribus informentur, & bonis legibus à legumscriptore seu rectore Reipub. Cuius has esse partes, paulo in-

lo infra ait, nimirum, si ad liberalitatem & humanitatem instituantur ciues, pellatur auaritia, & luxuria eius mater. Mores igitur æquandi sunt potius, quam bona, præceptis, legibus, & bonis institutis: & hoc est, quod & infra ait, ciuitatem disciplina potius quam liberis & vxoribus communicandis vnam esse faciendam, & infra *cap.5.* vtilitates potius æquare oportere quam bona: quod idem præclare *Lactantius lib.3. cap.21.* Qui ergo homines vult adæquare, non matrimonia, non opes subtrahere debet, sed arrogantiam. Alterum, quo exponit commoda huius communitatis, ἕξει γὰρ τὸ, &c. vtriusque, inquit, bonum seu commodum habebit, vtriusque, inquit, hoc est, tam communitatis, quam proprietatis. Proprietatis commoda diximus supra, vacuitatem discordiarum, & diligentiam. Communitatis commodum est in adiuuandis amicis & ciuibus, cum his liberaliter bonis suis communicandis. Ratio autem vtriusque commodi hæc est: quia hæc communitas est partim communitas, partim proprietas, vt supra est explicatum. 2. Ratio.

Καὶ τὴν παροιμίαν.] Callide Aristoteles prouerbium hoc plane inuertit, aliterq; accipit atque Plato. Nam eo hic velut argumento vtitur ad confirmandam suam communitatem, vtitur & Aristotel. ad suam: sed ille ad communitatem quoque dominij, hic ad vsus duntaxat.

TEXTVS.

Est autem & nunc hoc modo in quibusdam ciuitatibus sic adumbratum, tanquam non sit id, quod fieri nequeat: maximeque in præclare institutis, alia quidem sunt, alia vero esse possint. Sua enim quisque bona habens, alia quidem facit vt amicis sint vtilia, aliis vero vtitur, vt communib. vt & Lacedæmone alter alterius vtitur & seruis, vt ita dicam, suis, & equis præterea, & canibus, & si qua alia re necessaria in agris egeat. Perspicuum est igitur, melius esse, propria quidem esse bona, vsu vero facere vt sint communia. Quemadmodum autem tales fiant, propriæ legumscriptoris hę sunt partes.

COMMENTARII.

3. Ratio. Ἔστι δὲ καὶ νῦν.] Tertio, communitatem suam, rem esse docet, quæ fieri possit, cum Platonicam paulo infra moneat esse ἀδύνατον: docet, inquam, exemplo ciuitatum sui temporis, & quidem meliorum. Nam in his etsi non plene omnia ad hanc communitatem pertinentia erant; eius tamen vmbram quandam & vestigia cerni: qua ex re intelligi, quædam iam in ijs esse recepta, alia adijci posse. Ex his ciuitatibus commemorat hoc loco Lacedæmona, cuius præter cæteras nobilis semper fuit institutio seu descriptio. Hoc namque huius ciuitatis fuit institutum, vt alter alterius equis aut vehiculis & canibus ad venandum, comeatu quoque, omnibus rebus in agro Spartano nascentibus, tanquam suis, vti possit, quod Lycurgi institutum grauiter etiam laudat *Xenophon in libello de Rep. Lacedæmoniorum*: ἐποίησε δὲ οἰκέταις, &c. Eandem fere & Tarentinæ Reipub. institutionem commemorat Aristoteles infra *lib. 6.*

Τοῖς δὲ χρῆται κοινοῖς.] Scribendum, χρῆται ὡς κοινοῖς. Sic enim veteres habent libri. Perperam in quibusdam vulgaribus libris abest articulus, ὡς. Sic & mox scribendum videtur, ὡς εἰπεῖν, ὡς ἰδίοις. vel potius inducto εἰπεῖν.

Ὑπογεγραμμένον.] Ait, huius communitatis non solidam quidem speciem, sed vmbram tamen aliquam fuisse expressam & delineatam: quod Græci tralatione à pictoribus sumpta vocant γεγραμμένον, cui contrarium ἀναγεγραμμένον supra *lib. 1. Eth. cap. 8. in fin.*

TEXTVS.

Præterea ad voluptatem nimium quantum refert proprium aliquid existimare. Neque enim frustra quisque secum ipse amicitiam habet, sed est hoc natura insitum. Esse autem sui amantem iure vituperatur. Sed hoc non est amare se ipsum, verum magis quam oporteat amare, quemadmodum & esse pecuniæ amantem: siquidem omnes fere eiusmodi amant: quin etiam & gratificari, & adiuuare amicos vel hospites vel sodales, res est iucundissima, quæ, propriis bonis, esse nequit.

COM-

COMMENTARII.

Ἔστι δὲ καὶ πρὸς.] Hoc loco Aristoteles docet, quam insigni bono nos orbet communitas Platonica; nimirum voluptate. Nam ex rerum proprietate magnam exsistere voluptatem docet duabus rationibus, quarum altera est ab amore sui ducta: nimirum quod sui amor non frustra, sed à natura ipsa homini sit datus, quæ nihil facit frustra Formula: Si igitur amor sui natura est insitus homini, & propterea voluptate permixtus (nam nobis insita voluptatem coniunctam habent.) Ergo & rerum proprietas est iucunda. Connexi ratio: quia sui amor est tanquam rei propriæ amor & studium, non rei communis: qua ex re intelligitur, rerum proprietatem & distinctionem cum naturæ esse consentaneam, cum voluptate iunctam: contra communitatem & naturæ aduersari, & voluptatem nobis auferre. Errant igitur, qui rerum communitatem naturalem esse dicunt, aduersus quos grauiter *Philippus in Scholiis ad hunc locum*. *4. Argum. aduersus cõ munitatem Plat. à bonis, quibus ea nos spoliat.* *1. Connexi ratio.*

Τὸ δὲ φίλαυτον.] Sui amor, Græce φιλαυτία, est duplex, vnus laudabilis, alter vitiosus: Laudabilis est eorum, qui citra alterius iniuriam se tantum suaque tueri studeant. Vitiosus eorum, qui aliis contemptis sibi omnia vindicent vel deberi putent. Prior, inquam, natura est insitus, quia natura sui est conseruatrix; neque homines, tanquam stipites aut trunci, cum Stoicis sunt existimandi: alter vitiosus, natura non est insitus, & hic plærunque φιλαυτία dici solet seu amor sui, qua de re diximus supra *lib. 9. Eth. cap. 8.* vbi item duo φιλαυτίας genera exposuimus. Aristoteles igitur his verbis tacitæ quæstioni occurrit, se non agere de vitioso sui amore, sed de laudabili. Nam φίλαυτος, inquit, non tam sui est amans, quã plus æquo: quemadmodum diuitiarum amor simpliciter non est vitiosus, sed nimius duntaxat, vt & honoris & cæterarum eiusmodi rerum, gymnasiorum, lusuum, &c. quarum tamen nomina propter nimium studium male plærunque audiunt φιλοχρηματία, φιλοτιμία, & hæc φιλαυτία. *Ἀπάντησις*

Ἀλλὰ μὴν καὶ τό.] Altera est ratio: quia amicos vel hospites vel sodales beneficentia iuuare sit res iucundissima. Nam vir bonus magnam ex eo capit voluptatem, si amico vel sodali inopia presso succurrere possit, quemadmodum & omnium officia virtutum magnam in se continent vo- *2. Connexi ratio.*

luptatem, supra *libro 10. Ethicor. cap. 2. & 3.* Formula: Amicos iuuare est iucundum. At illud tollit rerum communitas; ergo & hoc.

Η' ἐταίροις.] Sic fere omnes, præter Sepuluedam, qui videtur legisse, ἑτέροις, alijs.

TEXTVS.

Et hæc igitur non accidunt nimis vnam faciētibus ciuitatem, & adhæc tollunt perspicue duarum officia virtutum: qua de vxoribus quidem, temperantiam: est enim præclarum officium, propter temperantiam aliena abstinere: liberalitatis vero, qua de bonis: nam neque cognoscetur liberalis, neque vllam actionem liberalem edet: liberalitatis enim officium in bonorum est vsu.

COMMENTARII.

5. Argumētum cōmune aduersus cōmunitatem Platonicam.

Καὶ πρὸς τούτοις.] Altera huius capitis parte expositis iam separatim communitatis & vxorum liberorumque & bonorum incommodis, nunc communia quædam afferuntur. Et quidem primo hic incommoda quædam præterea seu mala, nimirum quod hæc communitas virtutum officia duarum tollat: communitas quidem vxorum, temperantiam: quid ita? quia temperantia seu eius officium & munus situm est in abstinendo, non à sua, sed ab aliena: communitas vero bonorum, liberalitatis officium & munus: nam etsi, etiam communibus bonis, animo & voluntate liberalis quis esse potest: non cognoscetur tamen, quod virtutum cognitio seu spectatio non sit ex προαιρέσει quæ cerni nequit, sed ex officijs & operibus, inquit Aristoteles *lib. 1. Ethic. magnor. cap. 20. & Eudem. lib. 2. cap. vlt.* Præterea ne quidem officium liberalitatis vllum præstare poterit, eaque propter non perfecte erit liberalis: quia virtus & habitu & opere perficiatur, supra *lib. 10. Eth.* Atque de his malis præclare & *Lactant. lib. 3. cap. 21.* Nam si iustitia virtutum omnium mater est, cum illa singula tolluntur, ipsa subuertitur. Tulit autem Plato ante omnia frugalitatem, quæ vtique nulla est, vbi proprij nihil habeatur: Tulit abstinentiam, siquidem nullus fuerit qui abstineat alieno: tulit temperantiam, tulit castitatem,

quæ

quæ virtutes in vtroque ſexu ſunt maximæ: tulit verecundiam, pudorem, modeſtiam, &c.

TEXTVS.

Specioſa igitur talis legum ſcriptio & humana videatur eſſe: audiens namque, libenter probat, putans admirabilem fore omnibus aduerſus omnes amicitiam quandam: maxime ſi quis & ea, quæ in Rebuſpublicis nunc ſunt, mala accuſet, tanquam fiant eo quod bona non ſint cõmunia, & lites, inquam, inter ſe de contráctibus, & falſórum teſtimoniorum iudicia, & diuitum aſſentationes: quarum rerum nulla fit ex eo, quod non ſit communitas, ſed ex improbitate: ſiquidem & cõmunia poſſidentes & communicantes multo magis diſſidere cernimus, quam ſeparatim bona tenentes. Verum paucos ob communitatẽ diſſidentem diſſidere cernimus, cum multis comparantes priuatim bona poſſidentibus.

COMMENTARII.

Εὐπρόσωπος μὲν.] Ait Ariſtoteles hanc Reipublicæ Platonicæ inſtitutionem ſpecioſam eſſe & videri humanam, magnam in ſe continere humanitatis ſpeciem. Quid ita? quia promittat finem & interitũ diſcordiarum & ſimultatum inter ciues: quæ promiſſio quia eſt gratioſa & plauſibilis, facile vulgo hanc Platonis inſtitutionem homines probaturos & amplexuros ait: maxime ſi tanquam per contentionem accedat aliquis, qui lites, periuria, falſa teſtimonia, & quam turpiter ditioribus ſit aſſentandum, vt ex proprietate bonorum orientia mala ante oculos ponat & exaggeret. Et hac quidem via rebus nouis ſtudentes vti ſolent periculoſiſſima, vt quadraginta ab hinc annis quidam Moſaicam Iuriſdictionem introducere molientes, litium ex Iure Romano pullulantium multitudinem, & pragmaticorum captiones fraudeſque exaggerabant: quos præclare refellérunt *Lutherus & Philippus.* Hac eadem vſus eſt Hippòdamus Mileſius *1. Obiectio.*

νεωτερίσης, cuius legem δυόφθαλμον infra *cap. 6.* vocat; vt Platonis hîc δυώπροσωπον.

Ὧν οὐδὲν γίνεται.] Hanc Platonicæ legis speciem (de qua ille *lib. 5. de legib.* Τί δὲ δίκαι τε καὶ ἐγκλήματα, &c.) hic refellit Aristoteles bimembrem bifariam. Nam litium & discordiarum causam non esse rerum proprietatem, sed hominum improbitatem, hoc est, auaritiam, πλεονεξίαν, fraudes, &c. quod confirmari & perspici ex eo ait: quia cernere liceat nō minores esse lites & dissidia inter eos, qui rem aliquam communem teneant, quam qui separatim & priuatim, quin etiam, supra docuit, ex communitate plures lites & dissidia exoriri, quam ex rerum proprietate. Quid ergo, dicet aliquis, cur tamen vulgo plura videntur esse dissidia rerum propriarum, quam communium? Causam affert Aristoteles, ἀλλὰ θεωροῦμεν ὀλίγους, &c. quia præ ijs, qui res priuatim tenent paucissimi sunt qui habeant communes, atque ita paucos cum multis comparantes hallucinamur, existimantes, propterea ex proprietate plura exsistere dissidia, quam ex communitate.

Refutatio seu 1. Solutio.

Ratio.

2 Obiectio.

Solutio.

Ἔτι δὲ δίκαιον.] Altera est Platonicæ speciei reprehensio, quod Plato proprietatis mala tantum exponeret, bona non item, seu quod idem valet, exponeret tantum, quibus nos malis liberaret communio, prætermissis quibus nos orbaret bonis. Nam de contentionibus & dissidijs exposuit, de bonis, hoc est, summa voluptate, liberalitate, temperantia, &c. prætermisit: atqui hanc rationem iniustam esse, qua rei alicuius mala tantum commemorentur, sileantur bona. Menander quoque agens de matrimonij commodis & incommodis, τὰ δυσχερῆ τε καὶ τὰ λυπήσαντά σε ὁρᾷς ἐν αὐτῷ· τὰ δ' ἀγαθὰ οὐκ ἐπιβλέπεις, vt est apud *Clementem lib. 2. Stromatum extremo.*

2. Solutio primæ obiectionis.

Φαίνεται.] De hoc incommodo diximus supra, cuius generis Aristoteles incommoda sæpe in Platone notat, vt qui Plato multa sæpe præclara reperiat & dicat, quæ si in vsum reuocentur, nequeant consistere. Cuius generis disputationes erant & plæraque Stoicorum.

TEXTVS.

Præterea æquum est exponere non tantū quibus rebus carituri sint, quos inter fuerit communitas,

nitas, sed etiam quibus bonis. Videtur autem plane non posse consistere vitam. Causam autem erroris Socrati existimare oportet hypothesin non rectam. Nam quodammodo quidem vnam oportet esse & domum & ciuitatem, sed non omnino. Nam est quidem, quatenus ciuitas non erit progrediens: est vero, quatenus erit quidem, prope vero vt non sit ciuitas, erit ciuitas deterior: quemadmodum & si concentum quis reddat vnius vocis, aut ex rhythmo vnam basin. Verum oportet multitudinem, vt supra dictum, disciplina reddere communem & vnam. Atque eum qui disciplinam sit inducturus, & qui existimet hac probam fore ciuitatem, absurdum est talibus existimare id perfici, non moribus, vsu, & præceptis, & legibus: quemadmodum, quæ ad bona pertinent Lacedæmone & in Creta sodalitiis communia fecit legum scriptor.

COMMENTARII.

Αἴτιον δὲ τῆ.] Monuit *in Ethicis* Aristoteles, ad sententiæ nostræ confirmationem magnopere pertinere, si non tantum aduersariorum argumenta refellamus, sed fontem quoque & causam erroris aduersarij aperiamus: id quod hîc sequens Aristoteles docet, Socratici erroris causam esse hypothesin falsam, qua de re dictum & supra initio huius libri, vbi Socratem hoc tanquam fundamenti loco & principij sumpsisse ait; Ciuitatem maxime vnam esse debere. Respondet Aristoteles, ciuitatem quidem & domum quoque vnam & coniunctam esse debere πως, sed non ἁπλῶς καὶ πάντως, hoc est, non omnino seu plane, sed quodammodo, nimirum non vt præter corpora nihil sit proprium, sed vt dominia rerum sint distincta, vsus communicetur. Nam alioqui si omnino sit vna ciuitas, alterutrum necesse est effici, vt vel nulla sit ciuitas, vel incommoda, mala & misera. Nulla quidem, si omnino fiat vna, vt supra est explicatum capite primo. Misera

Fons & origo huius erroris de cõmunitate rerũ omniũ.

Refutatio.

Ratio.

1. Pars.

2. Pars.

Ratio eiusdem. vero, si vere sit vna: quia non omnia ad vsus vitæ necessaria peræque sint suppeditatura. Nam, vt ibidem est explicatum, quo quid minus est vnum, est αὐταρκέστερον: quod confirmat elegante comparatione ex concentu sumpta, qua vsus est & *Cic. lib. 2. de Rep.* apud *Augustin. lib. 12. de Ciuit. Dei cap. 21.* Vt in fidibus ac tibijs atque cantu ipso ac vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, quem immutatum ac discrepantem aures eruditæ ferre non possunt, ijsque concentus ex dissimilimarum vocum moderatione concors tamen efficitur & congruens: sic ex summis & medijs & infimis interiectis ordinibus, vt sonis, moderata ratione ciuitas, consensu dissimilimorum concinit. Et quæ harmonia à Musicis dicitur in cantu, ea est in ciuitate concordia, arctissimum atque optimum omni in Rep. vinculum incolumitatis, quæ sine iustitia nullo pacto esse potest.

Simile.

ῥυθμός. Βάσις. Ἀριθμός. Πούς.

Ἢ τὸν ῥυθμὸν] Quatuor Græcis sunt vocabula valde affinia ῥυθμὸς, ἀριθμὸς, βάσις, & πούς: ῥυθμὸς quidem ἀριθμῷ, βάσις vero ποδί. Differunt tamen: nam ῥυθμὸς est pars numeri: βάσις, pars rhythmi, omnes ex pedibus conflati. Latini tamē inopes rhythmum & numerum sæpe confundunt: βάσιν quoque & pedem etiam apud Græcos idem interdum valere putat *Perionius.*

Qua in re vna sit efficiēda ciuitas.

Ἀλλὰ δὴ πλῆθος.] Postquam monuit, ciuitatem aliqua ex parte vnam effici debere; nunc rationem adiungit, disciplinam seu institutionem. Non igitur communitate vel bonorum vel vxorum, sed disciplina coniungendi sunt ciues.

Disciplina quibus in rebus consistat. *Exempla.*

Καὶ τό γε μὲν &c.] Docet, disciplina quibus in rebus consistat: Ait igitur, non in eius generis rebus, quas Plato voluit, vt in communitate; sed in præceptis salubribus, bonis legibus, & vsu seu consuetudine consistere: quod illustrat exemplo duarum præstantissimarum ciuitatum, Spartanæ & Cretensis: nam in his ciuitatibus sodalitates, quæ Græci vocant συσσίτια, seu communes comessationes, & conuictus, in vsu fuerūt, quibus bona ciuium velut communicabantur, & in commune ferebantur, non quo bona essent communia, sed communi victu vtentes omnes fere, essent pares, & sua coniungerent. Verum de συσσιτίοις & eorum vtilitatibus infra latius.

* * *

TEX-

TEXTVS.

Neque vero hoc ipſum ignorare oportet, longo tempori attendendum eſſe & multis annis, quibus non latuiſſent, ſi bene hæc ſe haberent: fere omnia namque reperta ſunt quidem, ſed hæc quidem nondum collecta, illis vero non vtuntur cognitis.

COMMENTARII.

Δεῖ δὲ μηδὲ.] Argumento à tempore Platonis politiam refellit, cuius generis argumento omnes nouarum & abſurdarum rerum auctores, non quidem apodictice, ſed populariter refelli poſſunt. Sic igitur concludit: Omnia, quæ ad ciuitates temperandas & conſtituendas ſunt vtilia, iam ſunt reperta. At Platonica communitas nemini adhuc in mentem venit. Ergo eſt nequam. Propoſitioni hunc in modum occurri poteſt: Si omnia iam ſunt reperta, cur ergo multa ſunt præcepta politica, quæ tamen in ciuitatibus non ſunt vſitata? Reſpondet Ariſtoteles, omnia quidem eſſe iam reperta, ſed ex his quædam ignorari, vtpote nondum collecta & expoſita; vel etiamſi nota & iam cognita, repudiata tamen eſſe & improbata; recte an ſecus, nihil ad rem. Sic enim hoc οὐ συνῆκται accipio, hoc eſt, nōdum ſunt collecta & proinde ignota. Nam collecta facile cognoſcuntur, diſperſa non item. Quare velut huic contrarium verbum adiungit, γινώσκοντες. Alij reddunt, non inducta in Rempub. vel in conſuetudinem.

6. Argum. à tempore, quo refellit communitatem Platonicam.

Obiectio.

Solutio.

TEXTVS.

Maxime autem perſpicuum fiat, ſi quis Rempub. talem reinſtitui videat: neque enim poterit non partiens & ſeparans ipſa ciuitatem efficere: hæc quidem in ſodalitates, illa vero in curias & tribus.

COMMENTARII.

Μάλιστα δ᾽ ἄν.] Alio argumento ab vſu & reipſa ſumpto Platonis politiam refellit, vt ἀδύνατον. Nam diſputationibus qui-

7. Argumētum.

quidem talem Rempubl. aliquatenus informari posse, in vsum tamen & vitam minime induci, vbi omnia sint communia, nullæ distinctæ partes, nullæ sodalitates, nullæ tribus, nullæ curiæ, nulli ordines. Et hoc quidem argumentum valde veritus est Plato, qui identidem huic occurrens, negat se laborare debere, an aliqua huiusmodi Resp. esse possit (*lib. 3.4.5. de Rep.*) Nam se non tam quid fieri possit, quam quid fieri quam optime debeat, exponere tãquam ideam optimæ Reip. & exemplar.

Cautio Platonis.

Μὴ μερίζων αὐτά.] Verbo αὐτά alij bona, alij aliud intelligunt: Puto referendum ad verbum ἔργοις: latine reddi non potest commode. Nam quod Græci ἔργῳ καὶ ἔργοις dicunt, cui contrarium est λόγῳ, id latine dicimus re & vsu, non operibus, vt reddidit ad verbum Sepulueda; sententia tamen non difficulter reddi potest, nimirum non posse quem ciuitatem disputatione descriptam in vsum reuocare, quin quæ ad vsum pertinent, hoc est, ipsam ciuitatem vsu constituendam partiatur, partim in tribus, partim in sodalitates.

TEXTVS.

Quare nihil aliud lege cautum sequetur, quam ne custodes agrum colant; quod hodieque Lacedæmonii facere conantur.

COMMENTARII.

Conclusio.

Ὥστε οὐδὲν ἄλλο.] Clausula est & conclusio prioris vniuersæ disputationis, de hac politia & ratione legum Platonica: nihil ea effici eorum quæ Plato putauit, concordiam & amicitiam ciuium inter se, & ciuitatis coniunctionem: adeo quidem, vt si hac lege quidquam efficiatur, certe nihil efficiatur aliud, quam vt ne Principes ciuitatis agros colant. Id vnum, inquit, ratio legum Platonica præstat & efficit: propterea quod Principes ab agricolis & reliquis ciuibus ita disiunxerunt, vt vni tantum Reip. administrandæ vacarent, rebus alijs omnibus relictis. At huius rei causa non erat opus noua hac communitate. Nam etiam rebus distinctis tamen institui potest eadem ratio, vt ciuitatis Principes ab agris colendis se abstineant, quemadmodum & ea ætate Lacedæmonios factitare cœpisse ait, qui agricultura Helotis & seruis per-

uis permissa, ipsi vel bellum gererent, vel Rempub. curarent; & Romani postea, *teste Sallustio.*

TEXTVS.

Verum neque forma totius Reip. quæ sit futura communitate vtentibus, neque explicauit Socrates, neque facile est explicatu. Atque ciuitatis multitudo fere constat ex aliorum multitudine ciuium, de quibus nihil est definitum, vtrum & agricolis bona esse communia oporteat, an singulatim propria: præterea & vxores & liberos, proprios an communes. Nam si omnia inter omnes eodem modo erunt communia: qua re illi ab his custodibus different: aut quid ex illis, qui magistratum gerent, habituri sunt præcipui, aut qua re adducti magistratum gerent, nisi si tale quid excogitent, quale Cretes. Nam illi, aliis iisdem seruis permissis, tantum interdixerunt gymnasiis, seu exercitationibus & armorum vsu: Si vero, vt in aliis vrbibus, talia quoque apud illos erunt, quę communitatis erit forma? In vna namque ciuitate duas ciuitates inesse necesse est, easque inter se subcontrarias. Nam custodes quidem facit tanquam præsidia, agricolas vero & opifices, & alios, ciues. Querelæ autem & lites, quæque alia ciuitatibus mala inesse ait, omnia inerunt & his.

COMMENTARII.

Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ] Posset hæc esse tertia huius capitis pars, seu potius proximæ quædam particula, qua Aristoteles alia quædam mala & incommoda nouæ eius Reipublicæ refellit. Et primo quidem hoc reprehendit, quod Plato non satis accu- II. *Aliud quoddam incōmodū Reip. Plat.*

accurate & dilucide, neque satis particulatim totam suæ Reipublicæ formam descripserit. Solet sæpenumero Plato quædam mouere, sed ad exitum non perducere, & confuse quædam tantum explicare: quod Platonis peccatum sæpe notat in eo Aristoteles. Sic igitur & hoc loco Platonem accusat, qui suæ formam Reipublicæ non satis accurate pertractarit: etsi Plato *initio libri quarti de Republica*, ait ipse velle se id facere accuratissime, eodem vsus verbo, τρόπῳ.

Καί τοι σχεδὸν.] Docet continuo, qua in re manca sit Platonis politia, nimirum quod de principibus tantum seu custodibus explicarit, de reliquis ciuibus non item, agricolis, opificibus, &c. quorum tamen multitudo maxima sit pars ciuitatis. Et certe Plato de Principum tantum communitate & disciplina explicat: de aliis, an & ea liberorum, vxorum, & bonorum communitas his inter se esse debeat, nec ne, verbum tota politia nullum.

Ne inter priuatos quidē ciues Platonica cōmunitas locum habere potest.

Εἰ μὲν γὰρ τὸν.] Aristoteles nihilominus ipse exquirit, an communitas hæc inter reliquos ciues esse debeat nec ne; atque docet, vtrumlibet dicas, esse incommodum. Nam siue & inter hos communitatem admittas, vt inter Principes; hoc sequetur incommodi, vt Principes præter alios nihil habeant præcipui, cum omnia, tam Principum quam aliorum sint communia. Quod si Principes nihil habēt præcipui, hoc est, nulla præter alios præmia: profecto nihil erit, cur magistratum capere & gerere velint, magnis molestijs & laboribus iunctum: nisi forte talia quædam excogitentur adiumenta & præmia Principibus, qualia liberis apud Cretes. Nam apud hos & opificia & sodalitates & alia id genus etiam seruis cum liberis fuerunt communia præter gymnasia & armorum vsum: quemadmodum & Athenis gymnasia quidem etiam seruis erant communia sine vnctione tamen. *Cicero lib. 2. de legib.*

Quare nisi, si huius generis quædam reperiantur Principibus præcipua, tanquam præmiorum loco; efficietur, vt nemo magistratum capere vel gerere velit: quod graue esse incommodum & malum, perspicuum est. Contra si more aliarum ciuitatum proprietatem in reliquis ciuibus probes, in principibus tantum admissa communitate: iam non minor erit difficultas. Nam sequetur, vt in vna ciuitate sint

ſint quodammodo duæ, hæque ſibi contrariæ, vna principum, altera opificum & reliquorum: ita vt principes huius ciuitatis vix ſint ciues, ſed fere peregrini, tanquam præſidia huic ciuitati impoſita, cæteri verius ſint ciues, qui illos tanquam præſidia alant, & neceſſaria ſuppeditent. Nam hoc Plato voluit, principes, tanquam propugnatores & præſidiarios milites, ciuitatem tueri, nulli alii rei intentos. Hoc autem magnum eſſe incommodum, vt ita diſtracta ſit ciuitas, ex eo eſt perſpicuum, quod plurima diſſidia & contentiones hinc naſci oportet, vt vere ſit inter ciues & præſidiarios milites, & hoc eſt quod ait, ἐγκλήματα δὲ, &c.

Ἤτοι μαθόντες.] Scribendum παθόντες, vt habent veteres libri, teſte Sepulueda, hoc eſt, aut qua re affecti ſeu inducti, quo primo commoti.

TEXTVS.

Atqui ait Socrates, propter diſciplinam non multis opus fore legibus, vt de rebus vrbanis & forenſibus, & id genus aliis, qui diſciplinam cuſtodibus tradiderunt.

COMMENTARII.

Καί τοι λέγει.] Aliud Platonis inſtitutum & conſilium reprehendit, docẽs & hac re mancam eſſe eius Rempub. Nam III.
Plato lib. 4. de Repub. multis verbis, νομοθετεῖν δὲ ταῦτα, &c. *Aliud ſphalma*
contendit in ſua hac Rep. leges de contractibus (quas vocant ἀγορανομικὰς, quaſi forenſes, eaſque partim ἀστυνομικὰς, *Platonis.*
in vrbe, partim ἐλλιμενικὰς in portu Piræo: & hoc eſt, quod hic ait, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. has igitur leges non eſſe neceſſarias, de quibus tamen in aliis ciuitatibus plurimum laboretur. Ratio autem Platonis indicatur hîc ab Ariſtotele, διὰ τὴν παιδείαν, & aliquoties iteratur à Platone. ἐκ τῆς παιδείας, &c. ἀλλ' οὐκ ἄξιον ἔφη, &c. hæc nimirum, quia bonis & bene educatis non multæ neceſſariæ ſint leges: qua de re ſupra *Ratio Platonis.*
lib. vlt. Ethic. cap. vlt. Ariſtoteles hanc rationem facile admitteret vt idoneam, ſi omnes ciues attingeret in ciuitate Platonis. At Plato principum inſtitutionem commemorat, neglectis aliis ciuibus, *libro ſecundo extremo. de Republic. & lib. 3.* Quare ciuitas Platonis manca eſt & imparata *Reſponſio Ariſtot.*

cum à legibus rerum contrahendarum, tum ab institutione reliquorum ciuium.

TEXTVS.

Præterea bonorũ dominos facit agricolas vectigal pensitantes. At verisimile est, multo grauiores & elatiore spiritu esse, quam apud quosdam & Helotæ & Penestæ & seruitia.

COMMENTARII.

IV. *Aliud erratũ Platonis.* Ἔτι δὲ κυρίους.] Aliud consilium Platonis reprehendit. Nam Plato bona omnia agricolarum esse voluit, nulla principum: hoc tantum concessit, vt agricolæ annua velut pensione & stipendio principes alerent. Sic enim ait *lib. 3. extremo.* *μισθὸν* δεχομένους παρὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν, &c. vbi μισθὸν vocat quod hic Arist. ἀποφορὰν & *initio lib. 4.* Cur autem Arist. hoc reprehendat, hæc est ratio: quia ex eo magna efficiatur insolentia & superbia cæterorum ciuium: solent namque diuitiæ homines reddere insolentes & immorigeros. Ex hoc igitur Platonis consilio graue hoc malum consequetur, adeo quidem vt agricolæ in ciuitate Platonis superbiores sint futuri & insolentiores, quam vel Helotæ apud Lacedæmonios, vel Penestæ apud Thessalos, vel serui apud alios, vt Athenienses, vbi maxima olim fuit seruorum insolentia, *teste Xenoph. in lib. de Repub. Athen Demosth. in 3. Philip.*

Ratio reprehensionis.

TEXTVS.

Verum hæcne peræque sint necessaria, an non, nunc quidem nihil est explicatum, quanquam his sunt coniuncta, quæ Reipublicæ horum sit ratio & disciplina, & quæ leges: neque autem facile est reperire, neque parui refert ad conseruandam custodum communitatem, quemadmodum hi sint affecti.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ γοῦν εἴτ.] Paulo obscurior est hic locus, maxime quid verbo ταῦτα sit intelligendum: & variant interpretes: alii namque communitatem vxorum & bonorum accipiunt: alii,

aliis, vt Sepulueda, mala quædam & incommoda, quasi dicat, Aristot. non satis distincte à Platone esse explicatum, an hæc proxima incommoda peræque manent ex lege Platonis atque superiora : quam explanationem plane vitiosam esse puto. Certum est, totum hunc locum esse non de principibus, sed de reliquis ciuibus, qui & intelliguntur verbo τούτων & τούτους: verior est igitur prior explanatio. Nam docet Aristoteles, Platonem omnia fere, quæ de reliquis ciuibus sint explicanda, prætermisisse, non tantum de communitate, vt supra est dictum, an ea vt inter principes, ita & inter reliquos sit necessaria: sed alia quoque, quæ reliquorum ciuium sit disciplina, quæ leges, quæ sodalitates, qui magistratus, &c. Hoc igitur aliud est Platonis peccatum. Et ne quis putet, parum momenti positum in reliquorum ciuium institutione, aut etiam rem esse facilem, eaque propter Platonem id omisisse, adiungit ἔστι δὲ οὔθ᾽ εὑρεῖν ῥᾴδιον, &c. Nam magni referre ait, vt & reliqui ciues recte instituantur, nimirum ad conseruandam principum communitatem; non parui, inquam, refert, quemadmodum reliqui sint morati & animati ad facile parendum & non detrectandum imperium principum.

V. *Aliud erratũ Platonis.*

TEXTVS.

Sed enim si vxores quidem faciat communes, bona vero propria: quis domum curabit, vt rem rusticam earum viri. Atque si communia sint bona; & vxores agricolarum,

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν.] Aliud incommodum communitatis agricolarum (nam de his adhuc agitur) exponit, negligentiam rei domesticæ seu domus, cuius cura est vxorum & mulierum, vt agricultura virorum. Huius autem incommodi causa ex prioribus est nota, vbi explicatum, sua & propria curari, communia negligi. At, communibus vxoribus, fit, vt nulla certam aut suam domum habeat, sed omnes omnium sint cõmunes: quare efficitur, vt nulla sit, quæ domus curam gerat. neque ad rem facit, siue bona sint propria, siue communia, modo vxores sint communes. Communitas enim vxorum non, non bonorum, hanc negligentiam parit.

Aliud incõmodum communitatis vxorum quo ad agricolas.

TEX-

TEXTVS.

Abſurdum autem & hoc comparatione de beluis facta eadem ſtudere meliores quæ viros oportere, quibus res domeſtica minime eſt curæ.

COMMENTARII.

VI. *Aliud erratũ Platonis.* Ἄτοπον δέ.] Aliud Platonis peccatum & quidem grauiſſimum, officiorum confuſio, hîc refellitur. Nam *Plato lib. 5. de Repub.* multis verbis docere conatur, eadem fœminarum officia & ſtudia eſſe debere quæ virorum, nimirum fœminas non tantum domum curare, ſed Rempublicam quoque & magiſtratũ gerere, & militare & in palæſtris ſe exercere, &c. quam ſuam valde nouam & inuſitatam ſententiam ſimilitudine, vt ſolet, confirmauit à beluis, & canibus pecuariis ſumpta, quibus cuſtodes ſeu principes ſimiles facit. Vt igitur canes pecuarii non tantum mares, ſed fœminæ quoque lupos & maleficas beſtias à gregibus defendunt: ita & in Republica exiſtimauit eaſdem debere eſſe partes mulierũ, quæ ſint virorum. quam Platonis rationem certe leuem & infirmam refellit hîc Ariſtoteles. *Refutatio.* Nam aliam eſſe beluarum, aliam hominum eſſe rationem: quod beluis nulla ſit cura rei domeſticæ, eam non ſentiant neque intelligant, hominibus vero eam eſſe notum eſt: quare merito mulieres domi deſidere & curare, non vagari aut foris curare, rationi eſt conſentaneum. Hanc Platonis ſimilitudinem exagitat & *Lactant. lib. 3. cap. 21. in fi.* vbi de Socrate. Et quia videbat, in cæteris animalibus officia marium fœminarumq; non eſſe diuiſa; exiſtimauit oportere etiam mulieres militare, & publicis conſiliis intereſſe, & magiſtratus gerere, & imperia ſuſcipere; itaque his arma & equos aſſignauit: conſequens eſt vt lanam & telam viris & infantium geſtationes tribuat.

TEXTVS.

Periculi autem eſt plenum, magiſtratus, vt conſtituit Socrates: nam ſemper eoſdem facit magiſtratus, quæ cauſa ſit ſeditionis etiam apud contemptos, nedum apud animoſos & bellicoſos homines.

mines. Eosdē autem magistratus necessario eum facere est perspicuum: neq; enim nunc his, nunc aliis admixtū est animis aurum à Deo, sed iisdem semper: ait autem, his quidem, statim atque sunt nati, aurum admiscuisse, illis vero argentum, æs deniq; & ferrum futuris opificibus & agricolis.

COMMENTARII.

VII. *Erratum Socratis.* *Cap. 1. huius 2 libri & libr. 5. cap. 8.*

Ἐπισφαλὲς.] Aliud Platonis peccatum, Magistratuum perpetuitas, hîc reprehenditur. Est autem insignis hic locus de Magistratuum perpetuitate, vtrum præstet perpetuosne esse magistratus, an annuos vel ad tempus, de quo & hoc libro & alibi sæpius infra. Hoc loco Aristoteles magistratuū perpetuitatem docet esse rem perniciosam hac ratione: quia seditionum fit causa: adeo quidem vt propter hanc rem non tantum magno animo præditi & bellicosi, sed etiam viliores ad seditionem concitentur, indigne ferentes, eosdem semper magistratibus præesse, præmiaque etiam secum nunquam communicari. Formula: Qui perpetuos facit magistratus, peccat, quia seditionis seminarium instituit. At Plato perpetuos facit magistratus: Ergo peccat. De assumptione ita explicat, ὅτι δὲ ἀναγκαῖον, &c. quasi dicat, scio, Platonem hoc non dicere nominatim, neque constituere magistratus perpetuos; directo, inquam, non facit perpetuos, sed per consequentias: nusquam id expressit, sed ex aliis eius institutis id necessario consequitur. Nam *Plato lib. 3 de Repub.* Hesiodum, vt ipse ait *in libris de Legibus*, imitatus, tria facit hominum genera: quorum primo, statim ab ortu, Deum aurum instillare, cuius generis principes esse vult: secundo argentum, cuius generis adiutores: tertio æs & ferrum, cuius generis reliquos ciues, opifices, mercatores & agricolas. Cuius fabulæ de seculis, aureo, argenteo, &c. animis hominum accommodatæ à Platone vis & potestas hæc est; alios aliis meliore esse indole & ingenio natos: iam quia hæc ingeniorum distinctio seu aurei & argentei diuisio non mutatur, eademque manet, quæ à primo ortu fuit cœpta (neque enim datum vni aurum aliquot post annis illi ademptum ad alium transfertur:) efficitur eosdem semper principes & magistratus manere debere.

ἀπάντησις.

TEX-

TEXTVS.

Præterea tollens custodum vitam beatam, ait legum scriptorem totam ciuitatem beatam efficere debere. Fieri autem nequit, vt tota sit beata, si non pleræque, nedum omnes, partes, vel quædam beata vita fruantur. Neque enim eadem est ratio vitæ beatæ, quæ numeri paris. Nam hic quidem totus esse potest, vt partium sit neutra, de beata vita autem non potest: atque adeo si custodes non sunt beati, qui alii? Neque enim opifices certe & sordida multitudo. Itaque Respub. quidem, de qua Socrates disserit, & hęc habet incommoda & alia non his minora.

COMMENTARII.

VIII. *Erratum Socratis.* Ἔτι δὲ καὶ τὴν.] Aliud vitium & peccatum Platonis hîc refellit, quod & ipse Plato sentiens ei occurrere conatus est ipse & *initio lib. 4. & lib. 5. μέμνημαι οὖν*, &c. Nam Platonis hoc fuit consilium; Rectores Rerumpublicarum beatitudinem quidem efficere debere, non tamen vni parti seu ordini, vt vel principum vel opificum, sed toti corpori; quod Platonis præceptum vt aureum valde commendat *Cic. in Offic. lib. 1.* Omnino qui Reipub. &c. Quod vt fundamentum secutus Plato, neque operam dedit, vt principes, neque vt agricolæ, aut alii per se & separatim sint beati, rebusque omnibus affluant instar beatorum. Nam, vt & supra diximus, principes victu necessario contentos esse voluit, nullas diuitias vel ma-
Refutatio. gnificas domus habere: Aristoteles absurdum hoc esse docet vt totum quidem sit beatum, cuius tamen nullæ partes
Dissimilitudo. sint beatæ: quod explanat eleganter dissimilitudine ciuitatis & numeri paris. Par numerus is est, inquit *Euclides Element. 7.* qui bifariam, idque æqualiter, separari potest: cui quidem hoc accidere potest, vt totus quidem sit par, partes vero eius sint impares, vt sex par est numerus: cuius duę partes bis ter, neutra tamen sit par. Alia est ciuitatis ratio, cuius si non omnes saltem pleræq; aut quædam potiores, vt principum, sint beatæ, tota quoque beata esse nequit. Nam, quod

quod infra explicabitur & ſæpe iterat ipſe Plato, ex ipſorum ratione ciuium diiudicatur & ipſa ciuitas. *Ratio refutationis.*

CAPVT IV.

DVO Reipublicæ genera deſcripſit & inſtituit Plato: vnum *in libris 10. de Repub* alterum *in libris 12. de Legibus*, indicauit & tertiũ *in ſecunda ad amicos Dionis epiſtola*, quæ tamen quia verius indicatur quam deſcribitur, non eſt in numero. Ex illis duabus igitur prior, vt optima & veriſſima & tanquam idea, qua Dii fortaſſe vtuntur, inquit *lib. 5. de legib.* eſt propoſita, quam Ariſtoteles primam vocat, & in quam hactenus diſſeruit. Alteram, *in libris de legibus* deſcriptam, priori bonitate & laude proximam, Ariſtoteles vocat ſecundam, & in hanc diſſerit hoc capite, expoſitis eius vitiis & incommodis. Miror *Ciceronem lib. 2. de legib.* de Platone loqui, tanquam qui vnum duntaxat Reipublicæ genus deſcripſerit *in libris de Repub.* eique poſtea *in libris de legib.* ſuas quoq; leges accommodarit, cuius Platonis exemplo ſe quoque de optima Republ. prius ſcripſiſſe, poſtea & leges ei ſcribere & accommodare velle. *1. Genus Reipub. Socratica.* *2. Genus Reipub. Socratica.*

TEXTVS.

Legum vero poſterius ſcriptarum eadem fere eſt ratio: quare & quæ in his ſit Reſpub. melius eſt paucis videre. Nam in Repub. de paucis omnino Socrates explicauit, de communitate & vxorum & liberorum & bonorũ, quomodo ſe habere debeat, & de Reipub. deſcriptione. Nam inquilinorum multitudinem in duas tribuit partes: vnam quidem agricolarum, alteram vero pugnantium partem; tertiam denique ex his conſiliantium & ciuitatis imperium tenentium. De agricolis autem & opificibus, vtrum nullius, an alicuius magiſtratus participes ſint, & vtrum & hos arma habere oporteat, vnaq; bellum gerere, nec ne: de his nihil explicauit Socrates. Sed mulieres quidem putat

putat oportere bellum vna gerere, & huius custodes disciplinæ esse participes: reliquam vero disputationem externis rebus compleuit, & de disciplina custodum, qualis esse debeat.

COMMENTARII.

Ratio, cur de 2. quoq; Plat. Rep. agat. Σχεδὸν δὲ παραπλησίως.] Reddit initio rationem, cur & in secundam Platonis Rempubl. disserat, hanc: quia vt primæ item & secundæ sua sint vitia & incommoda.

Lib. 10. de Repub. Platonis argum. Καὶ γὰρ ἐν τῇ πολιτείᾳ.] Exponit breuissime summam omnium fere earum rerum, quas Plato *in libris 10. de Republ.* est complexus. Ait igitur, valde pauca eorum, quæ ad Rempub. recte describendam sint necessaria, Platonem explicasse: quod idem & supra reprehendit. Nam de principum quidem disciplina, de vxorum, liberorum, & bonorum communitate, de mulierum quoque disciplina & studiis iisdem plane quæ sunt virorum, copiose disputasse: de reliquis vero ciuibus, de eorum, inquam, disciplina & studiis, an & hi bellum quoque gerere & magistratum capere possint, prorsus prætermisisse: qui tamen rebus externis, & ad Rempub. aut eius descriptionem parum pertinentibus, libros aliquot referserit: quod vitium & peccatum sua omittentium & aliena infercientium ipse tamen *Plato* grauiter monet cauendum *in libris de legib.* *Omissa à Platone, & commissum peccatum contra reg. methodi.* Nam vt summam 10. *librorum de Repub.* faciamus, duobus primis libris de iustitia & iustitiæ bonis & vtilitatibus, & contra malis inter se comparandis disserit: *extremo lib. 2. 3. 4. 5.* his, inquam, solis de Reipub. descriptione explicat: *lib. 7.* de philosophia, eiusque partibus & de ideis: *lib. 8. 9.* de causis mutandarum Rerumpub. *lib. 10.* denique de poetis vrbe pellendis, & de iustitiæ recteque factorum præmiis: vbi & nonnihil de animæ immortalitate. *Argumenta librorũ Platonis de Repub.*

Platonis diuisio. Ciues sunt aut principes, aut adiutores, aut artifices. Διαιρεῖται γὰρ ἐν δύο μέρη.] Ciues seu inquilinos omnes *Plato lib. 2. in fi. & lib. 4.* in 3. partes tribuit, id est, tria facit ciuium genera; principum seu rectorum Reipub. & magistratuum; adiutorum seu militum & propugnatorum; reliquorum denique ciuium, opificum, mercatorum, agricolarum: quorum primis aurum, secundis argentum, tertiis æs & ferrum tribuit. Plato vocat hæc tria genera, βουλευτικὸν, ἐπικουρικὸν, χρηματιστικόν.

TEX-

TEXTVS.

Legum autem maxima quidem pars ſunt leges, pauca vero de Repub. explicauit, & hanc cõmuniorem volens facere ciuitatibus, rurſus pene detorquet ad alteram Rempub. Nam excepta vxorum & bonorũ communitate alia vtriq; Reipublicæ tribuit eadem. Nam & eandem diſciplinam & neceſſariis vt operibus ſe abſtineat & de ſodalitatibus ſimiliter, præter quod in hac etiam mulierum ſodalitates eſſe oportere ait, & huius quidem mille arma habentes, illius vero decem millia.

COMMENTARII.

Τῶν δὲ νόμων τὸ τε πλεῖστον μέρος.] Expoſitis ſummatim *de libris de Repub.* & iis, de quibus ibi explicarit Socrates, & de quibus non: nunc *de opere de legib.* item ſummatim explicat, quæ in eo differantur. Nam cum duo fere ſint ſumma capita in ciuitatibus ſpectanda, Reipublicæ forma ſeu deſcriptio, & legum conſtitutio: Plato *libros de legib.* omnes fere legibus conſtituendis conſumpſit; de altero capite, de Repub. id eſt, ciuitatis deſcriptione, perpauca exponit. Nam 4. libris primis de Repub. reliquis octo de legibus explicauit, atq; adeo 4. primis multa de officio rectoris Reipub. de Muſica, Gymnaſtica, & maxime de diſciplina explicauit. Multa igitur de legibus in hoc opere, pauca de Repub. contra in libris de Republica, nihil de legibus, pleraque de Republica explicauit. *Libr. de ll. ſumma.*

Καὶ ταύτην βουλόμενος κοινοτέραν.] Attingitur *locus Platonis libr. 5. de legib. οὐ μὴν ἀλλὰ ἀναλογιζομένῳ.* vbi ait Plato Remp. ſuam optimam in libris de Repub. explicatam apud homines vix ac ne vix quidem, apud Deos fortaſſe reperiri: eam vero quam in *iis libris de legib.* inſtituat, etſi illi proximam, tamẽ facilius inter homines reperiri aut recipi poſſe. Et hoc eſt, quod ait hic Ariſtoteles, Platonem ſecundam Rempubl. voluiſſe facere communiorem ciuitatibus, id eſt, qua plures ciuitates faciliuſque vtantur. Quod Platonis conſi- *Diſcrimen, quod Plato inter vtrũque genus ſuarũ Rerumpubl. ſtatuit.* *Reprehenſio Ariſto-*

tel. seu collatio vtriusq; Platonicæ Reip.

consilium & voluntatem suis ipsum rationibus & institutis postea euertere hîc ait Aristoteles, quod paulatim hanc secundam conuertat in primam & quasi faciat eandem.

Ἔξω γὰρ τῆς τῶν γυναικῶν.] Docet, quemadmodum paulatim secundam detorqueat & redigat ad primam, quo cognoscetur similitudo & dissimilitudo harum Rerumpublic. Nam paucis exceptis primæ Reipub. instituta omnia & secundæ attribuit & accommodat: excepta sunt communitas & vxorum liberorumque & bonorum. Nam in secunda Republica hanc cõmunitatem non probat; in exceptis sunt, quæ & paulo infra de sodalitatibus, & de ciuium numero explicabuntur. Reliqua sunt eadem, quæ hîc commemorantur tria. Primo disciplina, quam eandem & hîc, vt & studia virorum & mulierum esse vult, de qua *lib. 2. 3. & lib. 7. de legib.* Secundo, principes ciues ab opificum & sordidis artibus immunes & liberos esse debere: qua de re *libr. 2. in fin. & lib. 3. de Repub.* Tertio, de sodalitatibus. Nam & virorum & mulierum esse debere sodalitates; vt est *lib. 7. de legib. & 5. de Repub.* hac tamen in re differentia est, quod in prima Repub. virorum & mulierum sodalitates easdem esse vult, eadem eos vti mensa: in secunda vero alias sodalitates, & alia mensa vti viros, alia fœminas, pueros & propinquos.

Καὶ τὴν μὲν χιλίων.] Et hæc est differentia primæ & secundæ Reipub. Nam in prima mille tantum esse, qui arma teneant, in secunda quinque millia. Nam Plato *lib. 4. de Repub.* non quidem ita definite 1000. milites expressit: sed tamen ait ad optimam Rempub. mille esse satis: at *lib. 6. de legib.* 5000. & 40. requirit, numerũ videlicet rationi tribuum 12. secundæ Reipub. congruentem Aristot. maiorem numerum, minore vt parui momenti prætermisso, solum nominauit.

TEXTVS.

Itaq; eximium quidem habent omnes Socratis disputationes, & elegans, & nouum, & ad quærendum accommodatum: recte vero omnia, fortasse est difficile. Siquidem & modo expositam multitudinem non est ignorandum opus his fore agro Babylonio, aut quo alio multitudine interminata.

nata, vnde quinque millia otioſorum alantur, & cum his innumerabilis alia turba mulierum & famulorum. Quare ſupponendum quidem ex voto, nihil tamen quod fieri nequeat.

COMMENTARII.

Τὸ μὲν οὖν περιττὸν.] Inſignis hic eſt locus, quo Ariſtoteles ſuum affert iudicium de omnibus ſermonibus & diſputationibus Platonis. Nam in his multa quidem eximia, multa eleganter & ornate dicta, multa quoque noua, & ad quærendum propoſita reperiri ait: Sed verendum, ne non omnia recta & vera, id eſt, multa quoq; falſa & praua: de eximiis, quæ Græci eleganter vocant περιττὰ, res eſt certa: de elegantibus item eſt notum, quam curam Plato ſuis ſcriptis expoliendis adhibuerit; adeo quidem, vt ea pectinare diceretur, & ipſe ſua, vt vrſus catulos, lambendo informare ſe diceret: de nouitatis ſtudio & hoc certum eſt. Nam & ipſe Plato interdũ hos de ſe ſermones metuens ait, ſe non καὶ καινοτομίας ἕνεκα, nouitatis ſtudio, hoc vel illud afferre, *vt lib. 4. de legib.* τοὺς δ᾽ ἄρχοντας. Et certe in omni fere parte philoſophiæ plurima nouauit Plato tam in phyſicis, quam in politicis. Multa denique in libris Platonis ſunt ζητητικὰ, ad quærendum propoſita, non tamen explicata: multa, inquam, ſæpe mouentur & exquiruntur, non tamen perfecte explicantur, vt *in Menone* de virtute, de ſcientia. Falſa deniq; in iis quam multa reperiantur, quæ Ariſtoteles tam in Phyſicis quam in Politicis diligenter explicauit.

Iudicium Ariſtotelis de omnibus libris Platonis. *1. Eximia.* *2. Elegantia.* *3. Noua.* *4. ζητητικὰ.* *5. Falſa.*

Ἐπεὶ καὶ τὸ νῦν.] Quod modo dixit, multa fortaſſe non ſatis recte in Dialogis Platonis explicari, eius rei continuo affert exemplum, id quod paulo ſupra iam attigerat, de numero militum. Nam hunc nimium eſſe docet hac ratione: quia nulla ſatis magna regio aut vix reperiri poſſit tantæ hominum otioſorum, id eſt, nulla arte ſe alia quam ſtipendio tuentium, multitudini alendæ idonea; præſertim ſi attendas & aliam inutilem ſeruorum & mulierum turbam, militum ſociam & comitem: opus, inquit, huic multitudini alendæ ſit vel agro Babylonio, quem conſtat immenſum fuiſſe, totum Aſſyriæ regnum complectentem. Atque ita ex ciuitate hac multitudine venitur ad regnũ potius & gentem, quam

Exemplũ.

ad vnam ciuitatem. Cæterum de magnitudine agri & regione, infra latius *lib. 7. cap. 5.*

Cautio, seu mea sententia maior. Forma. Quicunque politicus ponit præclara quidem, sed ἀδύνατα: is est vituperādus. Plato ponit talia. Ergo.

Δεῖ μὲν οὖν.] Elegans est & prudens cautio; præclara quidem & eximia, & votis digna ponenda & constituenda esse, quæ modo fieri possint. quam cautionem & infra iterat *lib. 7. capit. 4.* διὸ πολλά, &c. alioqui multa quidem præclara & votis digna ponere, sed quæ fieri nequeāt, est optare potius quam disputare, inquit *Cic. in libello de Fato. Plato* quoque *lib. 6. de Repub.* rideri dignos esse ait, qui εὐχαῖς ὅμοια tantum afferant, ad quod dicendi genus elegantissimum eleganter hic alludit Aristoteles.

TEXTVS.

Dicitur autem, oportere legum scriptorē scribendis legibus ad duo spectare; & ad regionem, & ad homines: hoc amplius, rectum sit adiungere & ad vicina loca si ciuitatem oporteat vitam viuere ciuilem. Neq; enim necesse solum est, eam talibus vti ad bellum armis, quæ in propria regione sint vtilia, sed in externis quoque locis. Quod si quis talem vitam non probet, neq; priuatam, neque ciuitatis communem: nihilo tamen minus oportet esse hostibus formidolosos, non venientibus tantum in regionem, sed abeuntibus quoque.

COMMENTARII.

II. *Peccatum Socr. in libris de legibus.*

Λέγεται δέ.] Aliud Platonis peccatum in libris de legibus iam reprehendit: qui ciuitatem suam ab externis & hostibus non satis tutam præstiterit. Nam cum duo sint summa capita, in quibus tanquam in materia officium & omnis opera boni legum scriptoris consumatur & versetur; magnitudo regionis seu agri, & multitudo ac bonitas ciuium seu regio & homines: de quibus & infra eleganter *lib. 7. cap. 4. in princ.* & *Plato lib. 5. de legib.* Eaque propter Plato in vtroq; hoc capite si elaboraret, boni officium legum scriptoris facere se arbitraretur, nulla aut exigua vicinorum aut hostium habita ratione: Aristoteles hoc, vt mancum, reprehendens, ait, & vicinorum rationem esse habendam, & hoc esse velut tertium

Exterorum quoq; ratio habenda est politico.

tium caput aut certe particulam insignem capitis de regione. Vicinorum igitur locorum rationem quoque habendam esse siue ciuitati vita ciuilis sit necessaria, siue non, ostendit. Vitam ciuilē vocat, vt & infra πρακτικὸν in rebus humanis & actionibus positam, in negotiando, in bello gerēdo, &c. Cui contraria est philosophorum vita, suis tantum rebus & paucis contenta, quæque se intra suos fines contineat. Siue igitur talem ciuitatem esse velimus, quæ & hoc vitæ genere vtatur: perspicue quoque vicinorum habenda est ratio locorum; nimirum vt ciues talia habeant arma, quibus non sua tantum tueantur, sed vicina quoque data occasione inuadere & occupare possint. Verum hoc vitæ genus etiam aliena occupandi aut inuadendi sunt qui non probent, in quibus & Plato fuisse videtur, qui nolit neque ipsam Rempub. neque singulos ciues extra patriam bellum gerere, sed hoc agat, vt patriam ab externis modo iniuriis liberam præstet: & tamen etiam huic ciuitati eam vitam non probanti necessario nihilominus esse vicinorum habendam rationem docet Aristoteles, & fatetur quoq; Plato, sed dissimiliter. Nam Plato satis esse ait, si ita armis instructi sint ciues, vt hostes inuadentes propulsare possint. Aristoteles etiam abeuntibus formidolosos esse vult, id est, vt hostes ēt qui iam agros vastarint, & prædas agant, tandemque discedere moliantur, vt, inquam, in ipso discessu metuant, ne à tergo à popularibus opprimantur. Quod autem in Platone reprehendit, idem & multo grauius infra *cap.5.* in Phalea accusat, qui nullam prorsus exterorum rationem habuerit. Sed de hac quoque re infra *lib.7.* latius.

Vita vel ciuilis, vel philosophica.

Diuersa authorum sententia de bello aliis inferendo.

TEXTVS.

Atq; bonorum multitudinem videndum est, an nō præstet aliter definire, hoc est, planius. Nam tantam oportere esse, ait, vt viuāt frugaliter, quasi quis dicat, vt viuant bene: hoc enim est magis generale. Præterea frugaliter quidem licet viuere, sed ærumnose. Verum melior terminus, frugaliter & liberaliter. Nam separatim vtrumque hoc quidem luxuriæ, illud vero laboriosæ vitæ consequetur.

quetur. Siquidem hi habitus soli sunt qui in vsu bonorum reperiantur, vt bonis leniter aut fortiter vti non licet, frugaliter vero & liberaliter licet. Quare & vsus hos in iis esse necesse est.

COMMENTARII.

III. *Peccatum Platonis.*

Καὶ τὸ πλῆθος.] Aliud Platonis peccatum, qui agrum iusto minorem deligat. Nam *Plato lib 5. de legib.* ὄχλος δὴ πλήθους, &c. εἰς μὲν ὁπόσοι πόσους σώφρονας ὄντας ἱκανοὶ τρέφειν, πλείονος δὲ οὐδὲν προσδεῖ. Eo igitur loco hunc agri modum esse vult, tantus vt sit, ex quo ciues frugaliter ali & viuere possint.

σωφρόνως. Frugaliter, inquit Aristoteles quod ait Plato, idem valet, quod bene. Nam Plato speciei nomine genus intelligit. Quid autem sit εὖ ζῆν, supra quoq; explicauimus *lib.1. c.6.*

Refutatio. Hunc agri modum & terminum Aristoteles refellit hac ratione: quia ex hoc modo ciuitas non efficiatur beata, quod

Ratio. tamen rectori propositum esse, notum est. Quid ita? Quia etiam qui misere & ærumnose viuat, frugaliter nihilominus viuere possit, & contra: atque adeo miseræ & ærumnosæ vitæ plerunque comes est frugalis & temperans, vt liberalis & beata comes fere esse solet vitæ deliciosæ seu luxuriosæ. Quorum namque res est tenuis, frugaliter: quorum magnæ sunt copiæ, liberalius viuere solent, quod hic vocat ἐλευθερίως, & infra *lib. 4. cap. 4.* καλῶς eleganter.

Verus agri modus. Reprehenso igitur Platonis modo, suum adiungit, tantus vt sit ager, qui satis sit ad bene beateq; seu ad frugaliter & liberaliter seu eleganter viuendum: quæ duo & infra commemorat *lib. 7. capit. 5.* Cur autem hunc modum, vt meliorem atque adeo optimum, probet; hic quidem breuiter, infra copiose explicabit, qui tamen locus periit.

Ratio. Ratio igitur huiusmodi ex priore intelligitur hunc in modum: si frugaliter non est satis, certe hæc duo sunt necessaria, & quidem non plura: propterea quod duo tantum sint habitus, id est, duę tantum virtutes, quæ in bonis seu facultatibus spectentur, Temperantia & Liberalitas: illa quidem aduersus se, hæc aduersus alios potissimum. Neque enim vel fortitudo, vel lenitas, vel magnitudo animi in facultatibus locum habent. Iam si duo tantum sunt habitus; Ergo & vsus duo tantum vt sint, necesse est. Nam vsus, facta, actiones, officia, πράξεις ex habitibus

tibus manant. Quare viuere & frugaliter & liberaliter, seu vita liberalis & frugalis, qui duo sunt vsus, tantum in facultatibus reperiuntur.

TEXTVS.

Et hoc autem absurdum, bona æquantē idem non efficere in ciuium multitudine, sed relinquere liberorum procreationem indefinitam; quasi quæ orbitatibus, quantumuis multi nascantur, ad eandem multitudinem exæquanda sit, eo quod hodieq; ciuitatibus id accidat: Verum non peræque subtiliter in ciuitatib. habere se res debet tūc & nunc. Nam nunc quidem, quia bona in quantamcunq; multitudinē sint distributa, nemo eget: tunc vero, indiuisis bonis necesse est, eos qui extra numerū sint nihil habere, siue numero sint pauci, siue plures. Arbitretur aūt quis liberorū procreationem magis definiri oportere quam bona, vt ne plures procreent certo numero. hanc autem multitudinem ponere spectantem ad fortunam, si accidat natorum aliquos mori, & ad aliorum orbitatem: relinquere autem, vt in plerisque ciuitatibus, necesse est causam esse ciuibus paupertatis. Paupertas autem seditionem efficit & iniuriam. Itaque Phido quidam Corinthius, legum scriptor cum primis antiquus, arbitratus est, domos pares remanere oportere, & ciuium multitudinem, etiamsi primo sortes habeant impares magnitudine: in legibus vero his contrarium est. Verum de his quidem, quemadmodum nos arbitremur melius fore, infra est explicandum.

COMMENTARII.

Ἄτοπον δὲ καὶ.] Aliud Platonis peccatum, qui bona quidem seu agri partes, Græci κλήρους vocant, pares fecerit & defini- IV. *Peccatum.*

 finie-

finierit, ciuium vero multitudinem non item, seu procreationem liberorum indefinitam reliquerit, quod & hîc ait esse absurdum, & infra capite proximo grauius exagitat. *Plato lib. 5. de legib.* non ita quidem bona ciuium æquauit, vt nullum plus altero habere velit. Nam permittit, vt suam quisque sortem ad quadruplum vsque amplificet, non quidem agro, sed pecunia aut aliis bonis. Nam agri partem & sortem non sinit amplificari. Non igitur ita æquauit, sed quod sortes tantum velit esse æquales. Aristoteles docet, hanc æqualitatem consistere non posse, nisi & eadem sit personarum ratio & numerus idem. Nam nisi & liberorũ procreandorum numerus sortibus seu terræ partibus æqualis & par definiatur; fiet, vt multi tandem sint futuri, qui nullam sortem habeant, id est, plane egeant: quod ciuitatis incommodum est grauissimum, vtpote seditionum causa & seminarium. Quare & infra Aristoteles & ipse *Plato lib. 5. de legib.* diuitiarum mediocritatẽ probat, nimias vel tenuiores Reipublicæ perniciosas esse. Hac igitur ratione hoc Platonis peccatum ostendit Aristoteles: Plato tamen rationes & vias aliquot indicat, quibus & ciuium par numerus & status conseruari possit, nimirum partim orbitatibus, id est, quia quidam liberos non procreent, quibus alii, qui plures procrearint, suos surrogare, & in adoptionem dare debeant. Alia quoque est via, si plures iusto numero nascantur; Coloniarum deductio. Est & tertia: si plures nascantur, vt quibusdam matrimonio interdicatur: si pauciores, vt omnes diligenter ad matrimonium compellantur. Aristoteles primam tantum rationem commemorat, eamq; vt fortuitam reprehendit, quasi res tanti momenti fortunæ nõ sit cõmittenda. Peccauit igitur Plato, & quidem perabsurde, qui agri partes definierit, liberos non item, quin contra potius faciendum fuerat: qua in re Phidonem Corinthium, legum scriptorem antiquissimum, sapientius fecisse ait. Nam Phido permisit, vt initio quidem sortes seu patrimonia sint inæqualia, quæ tamen postea æquentur, & æquata semper paria & æqualia remaneant, vt & ciuium numerus. Plato contra hæc initio vult esse paria, quæ tamen postea augeri ad quadruplum vsque possunt. Verum de modo bonorum & de multitudine ciuium, quæ Aristoteli videantur optima, infra latius se explicaturum ait: de ciuium quidem multitudine, *lib. 7.*

Platonis sententia.

Aristotelis reprehẽsio.

Consilia Platonis, quibus incommoda ea auertere conatur, quæ ex instituto ipsius sequuntur.

1.

2.

3.

Primi consilii refutatio.

lib.7. de possessionum & bonorum modo, qui insignis est locus, interciderunt, etsi cap. proximo de eadem re nonnulla rursus explicantur.

Ἀνάγκη τὰς παράζυγας.] Iustus ciuium Reipublicæ Platonicæ numerus est quinque millium quadraginta: hunc qui superant & extra hunc agnascuntur, à Platone dicuntur περιγενόμενοι, ab Aristotele παράζυγες, fortasse melius πέρίζυγες, à re rustica sumpta metaph. vbi tauri ὁμόζυγες, qui eidem iugo sunt subiuncti, cui si qui extrinsecus adiungantur extra consuetum numerum, sunt πέρίζυγες aut παράζυγες, *Iurisconsulti lib. 10. Cod.* eodem modo aduocatos alios vocant statutos, alios supernumerarios. Παράζυγες.

TEXTVS.

In his autem legibus prætermissa sunt quæ de iis qui præsunt, quemadmodum futuri sint diuersi ab iis, qui parent. Ait namque: vt ex alia lana fit stamen quam subtegmen: sic & eos qui præsunt habere se oportere ad eos qui parent.

COMMENTARII.

Ἐκλέλειπται δέ.] Aliud Platonis peccatum priori simile, hoc est, quo doceat, Platonis Rempublicam esse mancam: nimirum quia prætermiserit differentiam magistratuum & parentium: quæ tamen res cur & quemadmodum sit explicanda, præclare infra differitur *lib. 7. cap. 14.* Hoc tantum *Plato lib. 5. de legib. & etiam in Politico*, Magistratus priuatis antecellere, & meliores esse debere, vniuerse & confuse, similitudine suo more adhibita, monuit: nimirum vt quemadmodum stamen ex meliore seu firmiore & duriore, subtegmen ex leniore & molliore fit lana: ita & qui præsint, præstantiores esse debeant, quam qui pareant. V. *Peccatum.*

TEXTVS.

Cum autem omne patrimonium ad quadruplum augeri permittat, cur idem non sit in agro aliquatenus.

COMMENTARII.

VI. *Peccatum.* Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν οὐσίαν.] Aliud Platonis peccatum reprehendit, qui *lib. 4. de legib.* extremo. ἕως δὴ πενίας μέρ᾽ ὅρος, &c. bona quidem permittat ad quadruplum amplificari, sorte sola seu agri parte excepta. Aristoteles causam esse negat, cur, cum omne patrimonium augere permittat, tamen sortem excipiat, quæ & ipsa patrimonij non minima est pars.

Μέχρι πενταπλασίας.] Mirum est, & hîc & infra cap. proximo Aristotelem meminisse πενταπλασίας quintupli, cum Plato perspicue tantum quadruplum permittat. Vel igitur Aristotelis peccatum est μνημονικὸν, memoriæ; vel est peccatum librarij vtroque in loco, hîc & infra.

TEXTVS.

Atque de domorum areis vidẽdum, num quid earum diuisio rei domesticæ cõducat. Duas namque domorum areas cuique attribuit disiunctas. At graue est, duas domos inhabitare.

COMMENTARII.

VII. *Peccatum.* Καὶ τὴν τῶν οἰκοπέδων.] Aliud Platonis peccatum in domorum descriptione. Nam *Platos de legib. extr.* ciuibus vult suas cuique binas esse ædes: non continuatas illas quidem, sed diuisas & dissitas, quarum altera sit in vrbe media, altera in extrema, & his οἰκόπεδα attribuit, hoc est, areas & sola.

Refutatio. Hoc igitur Platonis consilium refellit ab incommodo Aristoteles: quia sit incommodum & molestum & fere ἀδύνατον, certe infructuosum, duas habitare, instruere & alere domos.

TEXTVS.

Descriptio autem tota vult illa quidem esse neque Democratia, neque Oligarchia, sed harum media, quam vocat Rempublicam. Constat enim ex iis, qui arma ferunt. Hanc igitur si molitur vt maxime communem ciuitatibus, præter alias, Rempublicam bene fortasse dixit; Sed si vt optimam secundum primam Republic. non bene.

Nam

Nam Laconicam fortasse quis magis laudet, aut etiam, quam aliam, magis Aristocraticam. Sunt igitur qui asserant, optimam quidem Rempublicam ex omnibus Rebuspublicis temperatam esse oportere: quare & Laconum Rempub. laudat: esse namque eam alii quidem ex Oligarchia, Monarchia, & Democratia aiunt: regnum quidem dicẽtes Monarchiam: senum vero imperium Oligarchiam: sub Democratia vero esse ratione Ephororum: quia de populo sint Ephori: alii vero sunt, qui Ephororum quidem imperium esse tyrannidem: sub Democratia vero esse ratione & sodalitatum & reliquæ vitæ cotidianæ. In his autem legibus dicitur optimam Rempublicam concretam esse oportere ex Democratia & tyrannide: quas vel omnino quis non ponat Respublicas, vel omnium nequissimas. Melius igitur sentiunt, qui plures misceant. nam ex pluribus concreta Resp. est melior. Præterea ne videtur quidem habere quiddam Monarchicon, sed Oligarchica & Democratica; magis autem inclinare vult ad Oligarchiam, quod intelligitur ex magistratuum descriptione. Nam quod ex suffragio factis fiant sorte, vtriusque est commune: quod vero locupletiores necesse sit concionibus interesse, rogare magistratus, aut de politicis muneribus aliud aliquod obire, aliis vero sit immunitas, hoc vero est Oligarchicum: atque dare operam, vt ex locupletioribus plures sint in magistratu, maximique magistratus ex maximis censibus: facit autem & Senatus cooptationem Oligarchicam. Nam omnes quidem cooptant necessario, sed ex primo censu: deinde

rursus

rursus totidem ex secundo: postea ex tertiis: preter quod non omnibus sit necesse, qui ex tertiis vel quartis: ex quarto vero solis necesse est primis & secundis: post deinde ex his parem ait numerum ex singulis censibus esse renunciandum. Erunt igitur plures & potiores, qui ex maximis censibus, eo quod pauci de plebe sint cooptaturi, quia non sit necesse. Quemadmodum igitur talem Rempublicam constare quidem non oporteat ex Democratia & Monarchia; ex his intelligitur, & ex his quæ infra explicabuntur, vbi occurrerit tractatio de tali Rep.

COMMENTARII.

Generalis reprehensio. H' δὲ σύνταξις βούλοιτο μὲν εἶναι.] Adhuc partes quasdam Reipublicæ Platonicæ vitiosas esse docuit: nunc totam & vniuersam eius descriptionem seu formam duabus in rebus vitiosam esse ostendit. Est autem hic locus de forma seu descriptione ciuitatis insignis & commemorabilis, de quo tamen infra accurate & copiose explicatum toto fere libro

Politici officium. quarto, ex quo libro hoc breuiter mutuandum est; Politici officium esse, non tantum quæ optima sit Respublica videre & exquirere, sed etiam & quæ huic proxima & quæ facilima, & quæ huic vel illi populo vel regioni maxime accom-

Plato quæ prædicet de sua Rep. in lib. de legib. descripta. modata. Nam multa esse Rerumpublicarum genera perspicuum est & notum, vt Regnum, Democratia, &c. His præmunitis, Plato de Republ. sua hæc duo asserit, eam esse & optimæ proximam, & ex tyrannide seu Monarchia Democratiaque mixtam seu temperatam. Vtrumque refellit, & falsum esse docet Aristoteles.

De forma Reip. Platonicæ in lib. de legib. H' δὲ σύνταξις.] De altero, hoc est, de forma seu genere Reipublicę, non tamen ex Platonis, sed ex sua sententia monet hic initio: nam infra latius & accuratius: Ait igitur, Rempublicam Platonis eo videri decurrere, vt sit velut temperata ex Democratia & Oligarchia, aut certe inter has media quā communi nomine vocant Rempublicam, quam & infra *lib. 4. cap. 8.* ex Democratia & Oligarchia conflari docet. Cur autem

autem Respublica Platonis Reipublicæ speciem gerat, hanc adiungit rationem, ἐκ γὰρ τῶν ὁπλιτευόντων: quia constet ex iis, qui arma ferant. Nam Plato permittit armorum vsum quinqueillis millibus & quadraginta. At armorum vsum omnibus communem argumentum & notam esse Reipublicæ infra explicabitur *lib. 4. cap 8.* Hactenus igitur speciem Reipublicæ gerit Platonis ciuitas; magnam tamen partem paulo infra docebit, eam gerere speciem non Reipublicæ, sed factionis, id est, Oligarchiæ. *Ratio.*

Εἰ μὲν οὖν ὡς κοινοτάτην.] Hîc iam orditur duo illa refellere, de priore primum. Ait igitur, Platonem fortasse non male dicere, si suam ciuitatem descripserit, tanquam quæ pluribus ciuitatibus communis esse possit maxime, id est, qua plurimæ ciuitates facilime vti possint. Modo diximus, videndum Politico non tantum, quæ sit optima ciuitas, sed etiam quæ facilima, quaque plures vti possint: quæ omnia Aristoteles distincte & accurate infra explicat *lib. 4.* quæ optima, quæ huic proxima, quæ facilima seu communissima ciuitas. Iam igitur si Platonis fuit consilium describere facilimam; fortasse, inquit, non aberrauit. Et certe *Plato lib. 5. de legib.* ait, se iam describere ciuitatem faciliorem & communiorem prima. Verum Aristoteles hanc rem iam omittit, an ciuitas Platonis sit facilima & maxime communis: illud potius diligenter exquirit, an optimæ sit proxima, quod idem voluit *Plato lib. 5. de legib.* hoc, inquit, si voluit Plato, vt voluit, errat: quod ostendit duabus rationibus. Prior est: quia Respubl. mixtæ, quo ex pluribus generibus sint mixtæ, eo videantur esse meliores: quam rationem confirmat exemplo Reipublicæ Spartanæ, & auctoritate Politicorum seu scriptorum Reipublicæ quorundam. De Spartana quidem Republica notum est quam ab omnibus collaudari ea soleat, & pro laudatissima semper sit habita. At hanc ex tribus Reipublicæ generibus seu formis conflatam esse docet & Aristoteles hoc loco & infra *lib. 4. cap. 9.* & *Plato lib. 4. de legib.* & *Polyb. lib. 6.* cui hac in re, id est, mixtione trimembri, plane genuinam & similem fuisse Romam idem eo loco docet copiose, vt & *Dionys. Halicarnas.* Nam Spartanam ex regia, optimate, & populari temperatam fuisse. De regno quidem est perspicuum: duos namque Reges perpetuos habebat: optimatis nota & argumentum erat Senatus seu γερουσία triginta

I. Quod Aristotel. in descriptione Reip. Plat. reprehēdit.

Remp. Plat. in lib. de legib. non esse optimæ proximam.

1. Ratio.

1. Eiusdem approbatio ab exemplo Reip. Spartanæ.

ginta senum seu γερόντων: popularis argumentum est Ephoria, id est, quinque Ephororum imperium, quos de plebe creabant. Sic igitur Spartanæ Reipublicæ partes quidam accipiebant: alij tamen aliter, nimirum de Ephoria, eam non esse popularis Reipubl. notam, sed tyrannicæ potius. Nam vt & infra explicabitur *cap. 7.* Ephororum, vt Romæ Tribunorum plebis, plane tyrannica fuit potestas. Popularis tamen formæ in Spartana ciuitate alia nihilominus fuerunt argumēta, vt disciplina, sodalitates, vestitus, cultus diuitum & pauperum idem & communis, vt infra latius *lib. 4. cap. 8. aut 9.* Atque ita Spartana ex quatuor formis, regia, tyrannica, optimate & populari temperata fuisse videri potest. Auctoritas autem scriptorum Reipublicæ existimantium, optimam eam esse Rempublicam, quæ ex omnibus Reipublicæ formis & generibus sit mixta & temperata, idem confirmat quod diximus, eo meliorem esse Rempublicam, quo ex pluribus generibus sit mixta. An autem recte sentiāt, qui Rempublicam ex omnibus concretam putant esse optimam, vt olim *Tybro*, de quo *lib. 7.* infra, & postea *Polyb. & Cic.* explicare, non est huius loci. Aristoteles certe eam non probat, vt optimam, sed Regnum & huic proximam Aristocratiam: qua de re infra *lib. 3.*

2. Rationis primæ cōfirmatio ab auctoritate Politicorū quorūdam. Επίκρισις.

2. Ratio. 'Εν δὲ τοῖς νόμοις.] Altera est ratio, cur secunda Platonis Respubl. non sit optima: quia ex Democratia & Tyrannide temperetur. Platonis sententia est *lib. 3. de legib.* ἄκκουν δὲ νῦν, &c. & *lib. 6.* vbi de Senatu, ἡ μὲν αἵρεσις οὕτω γενομένη, &c. Formula: Quæ ex deterrimis Reipublicæ generibus temperatur ciuitas, optima esse nequit. At secunda hæc ciuitas ex deterrimis atque adeo nullis fere constat. Ergo non est optima. Assumptionis ratio est: quia constet ex Democratia & Tyrannide, quas perspicuum est aut non esse in Rerumpublicarum numero, aut certe esse nequissimas, vt infra lib. 3. & 4. explicabitur: etsi alia fortassis fuit Platonis sententia, nomine τυραννίδος, quod solent veteres, Regnum: & Democratias non infimæ plebis, sed populi, quæ prope Respublic. dicitur, intelligens seu accipiens.

Assumptionis ratio. 'Επανόρθωσις.

II. *Quod Aristotel. in descriptione* "Επειτα οὐδ' ἔχουσα.] Nunc alterum refellit, ipsam, inquam, Platonis hypothesin. Nam quod Plato dicit, suam ciuitatem ex Regia & populari forma temperatam, falsam esse docet: Primo, quia in ea ciuitate nullum regalis imperij sit ve-

sit vestigium: rectius, inquit, facturus fuerat Plato, si diceret, nō ex regia & populari, sed ex Oligarchica & populari temperatam: quin etiam ne quidem popularis imperij multa hîc ait esse vestigia, sed totam eam ciuitatem ad Oligarchiam inclinare: quod docet tam ex descriptione & creatione magistratuum, quam ex cooptatione Senatus. *Reip. Platonicæ in libr. de legib. reprehendit.*

Δῆλον δὲ ἐκ τ῀ τ῀ ἀρχόντων καταστάσεως.] Docet, magistratuum descriptionem fere esse Oligarchicam, bifariam. Nam *Plato lib. 6. de legib.* ἴτω δὲ εἰς ἐκκλησίαν καὶ τ῀ συλλογῶν, &c. necessitatem ditioribus quidem imposuit & eundi in concionem, & creandi magistratus, & iudicandi, aliaque ciuilia munera obeundi: tenuioribus vero libertatem & immunitatem horum munerum concessit. At hoc esse Oligarchicum commētum & technam, necessitatem ditioribus imponere, tenuioribus non item, accurate explicatur infra *lib 4. cap. 13.* Alterum Oligarchiæ in magistratuum descriptione argumentum, καὶ τὸ πειρᾶσθαι πλείους, quod plærosque magistratus ditioribus mandari velit, maximos ditissimis, vt est videre *lib. 6. de legib. passim.* Item Oligarchicum esse, imperia seu magistratus esse penes ditiores notum est, & infra lib. 4. latissime explicatur. *1. Ratio.* *2. Ratio.*

Τὸ μὲν γὰρ ἐξ αἱρετῶν.] Ratio rogandorum magistratuum & cooptandi Senatus Platonica *lib. 6. de legib.* hæc est: primum vt suffragijs aliqui legantur, de quibus postea fiat sortitio: nam electionem & sortitionem requirit: & hoc est quod ait, ἐξ αἱρετῶν κληρωτοὺς. Sententia igitur horum verborum hæc est: Rationem rogandorum magistratuum hanc esse vtrisque, id est, Democratiæ & Oligarchiæ communem, id est, partim esse Democraticam ratione sortis, partim Oligarchicam ratione electionis, vt infra lib. 4. quasi dicat: Creatio magistratuum Platonica, habet illa quidem aliquod Democratiæ vestigium, sed plæraque est Oligarchica, vt iam est explicatum.

Ὀλιγαρχικὴν δὲ.] Alterum Oligarchiæ argumentum capit ex Senatu cooptando, cuius ratio cooptandi, quia breuius & obscurius hîc attingitur, ex Platone *lib. 6. de legib.* βουλὴν δὲ εἶναι μὲν τριάκοντα, &c. repetita hæc est: primum ex quatuor censibus seu classibus (τιμήματα Græci vocant) iubet eligi trecentos sexaginta quotannis, nonaginta ex quaque classe hunc in modum: ex prima quidem classe 90. *3. Ratio.*

omnium

omnium classium suffragijs multa ijs constituta qui suffragium non ferrent; omnibus, inquam, classibus ferendi suffragij necessitas fuit imposita ad primos 90. eligendos vel cooptandos: ex secunda classe totidem, & eodem modo: ex tertia item 90. sed non eodem modo, id est, non omnibus imposita necessitate ferendi suffragij; quartæ namque classi hic immunitas fuit suffragij: ex quarta denique classe totidem, sed ita vt duobus tantum primis classibus necessitas esset ferendi suffragij, tertiæ & quartæ non item. Hac priore electione designatis ijs trecentis sexaginta, sequitur altera electio, qua eos trecentos sexaginta eodem modo suffragijs classium redigant ad dimidium, id est, 180 quaque classe suppeditante quadragenos quinos. Qua secunda electione perfecta tandem sortibus 180. illi ad 90. duntaxat rediguntur, qui iustus est hac in Rep. Senatorum numerus. Hanc igitur Senatus cooptationem esse Oligarchicam modo monuimus ex *lib. 4. cap. 13. in princ.* qua distinctione fraudulenta fit, vt Senatus recidat ad ditiores; plures, inquam, sint, qui suffragium ferant ditiores.

πλὴν οὐ πᾶσιν.] Totus hic locus est perturbatior, quod primus animaduertit *Perionius*, qui legendum putat pro τοῦ, ἐκ δὲ τοῦ τετάρτου τῇ δὲ τετάρτῃ, scilicet ἡμέρᾳ. *Sepulueda* pro τῶν τετάρτων ait reperiri in melioribus libris τῶν τεττάρων, & ita vertit, ex quatuor. *Lambinus* hæc verba, πλὴν οὐ πᾶσιν ἐπάναγκες, transtulit post hæc verba, ἐκ δὲ τοῦ τετάρτου: omnes cõfuse & male. Inducenda sunt hæc verba: τοῖς ἐκ τῶν τρίτων ἢ τετάρτων, & postea hoc τῶν τετάρτων, atq; ita vertendum: Præter quod nõ omnibus sit necesse; ex quarta autem scilicet classe solis primis & secundis est necesse. Quasi dic. in tertia classe non omnibus est necesse, vt in prima & secunda. Immunitas est enim quartis, id est, ijs, qui sunt quartæ classis.

Εἶτα ἐκ τούτων.] Hæc secunda est electio: qua de singulis classibus par numerus ex iis 360. iam delectis, par, inquam, numerus, id est, quadrageni quini eligantur.

TEXTVS.

In magistratuum autem creatione illud, ex electis electos, non vacat periculo. Nam si coire aliqui velint & numero modici, ex horum semper

voluntate creabuntur. Quæ igitur ad Rempublicam quidem, quæ est in Legibus pertinent, ad hũc modum se habent.

COMMENTARII.

IX. *Peccatum.*

Ἐξ ὧν δὲ.] Locus est obscurior, quo tamen alludere mihi videtur ad Nomophylacum creationes: de qua *lib. 6. de legib.* Nam Nomophylaces ex trecentis primo electis, postea ad 100. & tandem ad 37. redactis fiunt. Hanc rationem ex electis rursus eligendi ait esse periculosam Aristoteles, hac ratione: quia dum ex multis peruenitur ad paucos sæpius eligendo, facilius paucorum potest esse coitio & conspiratio quam multorum: qua coitione fit, vt ex horum voluntate & arbitrio, quos ipsi volent, semper eligantur. Hoc igitur vltimum est Platonis peccatum in secunda Repub. ex ijs, quæ hoc capite explicantur.

CAPVT V.

DISSERITVR hoc capite aduersus Phaleæ Chalcedonensis institutionem Reip. maxime de æquatione: cuius Phaleæ peccata quædam aperit & refellit.

TEXTVS.

Sunt autem aliæ quædam Respublicæ hæ quidem priuatorum, illæ vero politicorum; omnes constitutis, & quibus nunc viuitur vtrisque his priores. Nemo enim aut de liberis & vxoribus alius noui quid induxit, aut de mulierum sodalitatibus: sed à necessariis potius ordiuntur.

COMMENTARII.

Εἰσὶ δέ τινες πολιτεῖαι.] Et monet, qua de re iam sit explicandum, & differentiam ostendit aliarum omnium Rerumpublicarum & priorum duarum Platonicarum. Ait igitur, & alias esse Respub. easque à duobus hominum generibus dissimilibus institutas. Nam alias quidem ab hominibus priuatis, quo in numero est & huius Phaleæ & Hippodami Resp. alias vero à viris politicis, & qui ipsi in Republ. sint versati: quo in numero sunt Respublicæ Solonis, Lycurgi, Seleuci,

Pittaci, Minois, institutas & temperatas: de quibus deinceps est explicandum. Sic autem hunc locum accipiendum cum ipsa Rerumpub. infra explicandarum ratio & distinctio, tum initium capitis 10. perspicue conuincunt. Nam quod hic ἰδιωτῶν id ibi ἰδιωτεύοντες. Perperam igitur, vno Perionio excepto, reliqui interpretes verbo ἰδιωτῶν indoctos intelligunt. Scribendum quoque & emendandum, αἱ μὲν ἰδιωτῶν, αἱ δὲ πολιτικῶν, inducto φιλοσόφων καὶ. Nam duo tantum auctorum Rerumpublicarum genera & initio cap. 10. & tota disputatione persequitur.

Discrimen inter Plat. & aliorum Resp. Πᾶσαι δὲ τῶν καθεστηκυιῶν.] Nunc de differentia aliarum ciuitatum, & Platonicarum. Nam alias omnes iis, quæ ea tempestate essent in vsu, esse similiores quam Platonicas: quod docet ex eo, quod nullo nouitatis studio, vt Platonicę, neque communitatem liberorum & vxorum, neque sodalitates mulierum, res plane nouas, probarent, sed potius, iis omissis, de rebus magis necessarijs agerent.

TEXTVS.

Nonnullis autem videtur de bonis recte describi rem esse maximam: de his enim omnes seditiones mouere aiunt. Quare Phaleas Chalcedonēsis hoc primum induxit: Ait enim bona ciuium æqualia esse oportere. Hoc autem initio quidem condendis ciuitatibus putabat non difficile esse factu: conditas vero maioris quidem esse negotii, celerrime tamen æquari posse, si dotes quidem dent diuites, non vero accipiant: pauperes vero non dent quidem, sed accipiant. Plato autem leges scribens aliquatenus putabat permittendum, plus autem minimi patrimonii quintuplo nemini ciuium potestatem esse quærendi, vt & ante dictum.

COMMENTARII.

Γὰρ pro δὲ. Δοκεῖ γὰρ.] Γὰρ vt alias sæpe, ita & hîc δὲ valere videtur.
De bonorũ æquatione. Orditur nunc disputationem de bonorum modo & æquatione: quam disputationem maximi momenti propterea esse

esse ait, quod plætiq; motus & seditiones in ciuitatibus propter bona exsistant. Et reuera grauissima est hæc disputatio: cui rei argumēto quoque est, quod ciuitas in duobus fere sit posita, rebus & personis; quemadmodum & domus, vt & supra explicatum. Quod autem de motibus ait Aristoteles, vel vna Respublica Romana testis esse potest, in qua innumerabiles de bonis seu agrariæ contentiones & motus exstiterunt. Phaleas igitur, & ipse Reipublicæ auctor, de bonis quoque explicandum sibi putauit, & primus quidem bonorum æquationem induxit, & vel semper induci voluit initio constituendis ciuitatibus, vel etiam constitutis, vt rem impediendis motibus maxime idoneam & salutarem. Verum Plato quadam quidem ex parte hanc æquationem probat, quadam vero ex parte non item. Nam sortes quidem voluit esse æquales, & quidem perpetuo; reliquorum vero bonorum æqualitatem improbauit, quæ ad quintuplum vsque augeri permisit, vel potius ad quadruplum, vt supra. Aristoteles bonorum æquationem & ipse improbat, etsi non negat, aliquod afferre momentum impediendis motibus. Quæ autem Aristotelis fuerit sententia de bonorum modo, vno quidem verbo ex hoc capite intelligi potest, sed alio loco infra qui intercidit, diligenter fuit explicata. Summa hæc est; Bona non esse æquanda, neque eadem tamen in infinitum amplificanda; Sed hunc amplificationis modum & terminum constituendum, vt tanta ciuitati sint bona & opes, quæ nec irritent exteros, & eos defendere seu propellere possint. *Cicero* quoque *lib.2. Offic.* æquationem bonorum capitalem esse ait.

Phaleæ opinio. *Platonis opinio.* *Aristotelis sententia.*

Φαλέας ὁ χαλκηδόνιος.] De hoc Phalea Reipublicæ auctore amplius quærendum, cuius hoc institutum, vt nouum & proprium, bonorum æquatio, est obseruandum. De hoc autem etsi nihil comperi, videtur tamen etiam in Republica fuisse versatus, quod capite proximo ex iis, qui priuati de Republ. scripserint, primum nominet Hippodamum, quo antiquiorem puto fuisse Phaleam. Cur autem de Phalea hic explicetur, & non eo loco, vbi de auctoribus Rerumpublicarum in Republica versatis agitur, hæc videtur esse ratio, quod Resp. Phaleæ similitudinem & affinitatem cum Platonica habeat in bonorum æquatione, quod maximum fuit Reipublicæ Phaleæ caput.

Phaleas.

TEXTVS.

Ignorare autem ne hoc quidem oportet ita leges ſcribentes, quod nunc ignoratur, bonorum multitudinem definientes, liberorum quoque multitudinem definire debere. Nam ſi bonorum magnitudinem ſuperet liberorum numerus, legem certe antiquari neceſſe eſt, & præter antiquationem multos ex diuitibus fieri pauperes eſt malum. Hos enim non eſſe rerum nouarum cupidos difficile eſt.

COMMENTARII.

Refutatio opinionis Phaleæ.

Δεῖ δὲ μήπε τοῦτο.] Phaleæ peccatum, quod & ſupra in Platone reprehendit: qui bonorum quidem modum definierint, liberorum non item: qua ex re duo ſequi incommoda: *1. Incõmodum.* prius, vt lex ipſa ſeu inſtitutum de bonorum modo nequeat diu conſiſtere; vtpote iniqua lex, qua alii bona ſint habituri, *2. Incommodum.* alii non item: & hoc alterum eſt incommodum, quod videlicet multi orituri ſint pauperes ex eo, quod vt & ſupra *cap. 1.* explicauimus, ſi vnius patrisfamilias plures ſint filij; ad vnum omnibus deuolutis facultatibus, reliqui egeant neceſſario, quod incommodum quam ſit graue, quia ad ſeditiones egeſtas impellat, & hoc capite aliquoties & infra *lib. 5.* latius explicabitur.

TEXTVS.

Verum, eſſe quidem vim aliquam in bonorum æquatione ad ciuilem ſocietatem, & veterum quidam vidiſſe videntur; vt & Solo leges tulit, & apud alios lex eſt, quæ vetet agrum parare, quantum quis velit. Similiter & bona vendere leges vetant, vt apud Locros lex eſt, ne vendant, niſi perſpicuam calamitatem accepiſſe doceant: præterea veteres ſortes, id eſt, partes attributas ſeruare, quod in Leucade abrogatum nimis popularem eorum fecit Rempublicam. Accidit enim, vt non

amplius

amplius ex definitis censibus caperentur magistratus.

COMMENTARII.

Διότι μὲν οὖν.] Aristoteles hoc loco omisso nonnihil Phalea praeclaram interiicit disputationem de bonorum aequatione. Et primum quidem de eius commodis & opportunitatibus docet aliquid videri momenti eam Reipublicae afferre, quod docet exemplis & auctoritate veterum legum scriptorum & legum aliquot Rerumpublicarum, non quo in his plane fuerit bonorum aequatio, sed quod ad eam aliqua ex parte accederent. Solo igitur non aequauit ille quidem bona, sed tamen certos census, quatuor, descripsit, vt est apud *Plut. in eius vita; & Pollucem lib. 8.* Censuum igitur descriptione confirmat aequationem, confirmat & alia lege, qua certus agri modus emendi cauetur: cuius generis lex fuit Licinia Romae, vetans ne quis vltra quingenta agri iugera possideret. *Liu lib. 6. & 7. Appian lib. 1. de bell. ciu.* Eandem confirmat & alia lege apud Locrenses vsitata, qua ciues bona seu patrimonia sua vetantur vendere. Nam & in hac lege bonorum aequationis est vestigium, quia sua cuique patrimonia conseruare velit, ne alij prorsus egeant, alii bonis aliorum emptis ditiores euadant, eaque re maior bonorum fiat inaequalitas. Eadem est ratio, & alterius legis seu instituti veteres sortes conseruari iubentis, quod institutũ in multis Graeciae ciuitatibus receptum fuit; quae sortium conseruatio quam sit vtilis, docet exemplo Reipublicae Leucadiae seu Insulae Leucadis: vbi cum ante Respub esset aut Oligarchia, quia magistratus pro ratione censuum mandarentur; tandem degenerauit in Democratiam extremam, perturbatis iam sortibus & censibus, ita vt, nulla iam censuum reliqua distinctione, magistratus peraeque ad egentissimos & tenuissimos deuoluerentur atque ad ditiores.

Digressio de bonorum aequatione.

1. Commoda eiusdẽ.

1. Exemplũ Solonis.

2. Exempl.

3. Exempl.

4. Exempl.

5. Exempl.

TEXTVS.

Verum fieri quidem potest, vt bonorum sit aequalitas, sed haec vel si nimis sint multa, vt exsistat luxuria, vel nimis pauca, vt viuatur sordide. Perspicuum est igitur, non satis esse, legum scriptorem

rem bona facere æqualia, sed ad medium esse collimandum. Imo etsi & modica bona omnibus describat, non satis est. Nam cupiditates potius æquare oportet quam bona. At hoc fieri non potest, nisi apud eos, qui legibus bene sint instituti.

COMMENTARII.

Aristotelis sententia. Ἀλλ' ἐστὶ τὴν ἰσότητα.] Adhuc attulit, quæ bonorum æquationem probare videantur: nunc docet, eam non esse satis ad seditiones cohercendas, contra atque Phaleas existimauit. Nam primo opus esse præterea bono modo bonorum, mediocritate videlicet. Nam diuitiarum seu bonorum modum optimum esse mediocritatem & hic indicat & infra latius confirmat *lib.* 4. Hunc autem modum seu terminum esse necessarium docet argumento à contrarijs, id est, extremis sumpto. *Argumentum sententio.* Nam ex nimijs diuitijs luxuriam & petulantiam exsistere, siue nimiarum diuitiarum comitem esse vitam luxuriosam, paupertatis vero vitam sordidam & illiberalem, cui vtrique vitæ repugnat vita beata & ciuitati proposita, quo argumento & *Plato libro 4 de Republ.* diuitias & paupertatem de Republ. pellenda monet: quod illæ causæ sint luxuriæ, desidiæ & studii rerum nouarum, hæc vitæ & sordidæ & malitiosæ, & rerum nouarum cupidæ. Si igitur & modus diuitiarum est præscribendus, sola bonorum æquatio non est satis. Verum illud, vt iam ostendimus, ergo & hoc.

Disciplina. Ἔτι δ' εἴ τις.] Docet, ne modum quidem esse satis, sed disciplina præterea esse opus, qua cupiditates intra modum refrenentur. Nam cum cupiditates per se sint insatiabiles, nisi bona institutione & moribus assuefiant parere rationi; nihil certe proderit, modum præscripsisse. Pulcerrime igitur Aristoteles, cupiditates potius quam bona esse æquanda: quod copiose *Cicero paradoxo vltimo.* Animus hominis diues, inquit, non arca appellari solet. Disciplina igitur præterea est necessaria tam legum quam morum, vt supra latius explicatum, *lib* 10. *capite vlt. Ethicorum.*

TEX.

TEXTVS.

Verum dicat fortasse Phaleas, hæc se dicere; putat enim, horum duorum (bonorum & disciplinæ) æqualitatem in ciuitatibus esse oportere. Sed enim de disciplina, quæ sit, explicare oportet, & vnam eandemque esse nihil iuuat. Nam vna quidem eademque esse potest, sed quæ sit talis, ex qua procliues sint futuri ad appetendas, vel diuitias, vel honorem vel vtrumque.

COMMENTARII.

Ἀλλ' ἴσως εἴποι.] Tacitæ Phaleæ contradictioni occurrit. Nam quia modo docuit, disciplinam quoque esse necessariam, quasi aduersus Phaleam, qui eius nulla habita ratione, vnam bonorum æquationem probarit: Phaleas contradicere fortasse poterat, idem se quoque velle: Nam perspicue se non tantum bonorum, sed disciplinæ quoque æquabilitatem dicere ciuitatibus esse necessariam. Respondet Aristoteles, dicere quidem Phaleam de disciplina, vnam eandemque omnium ciuium esse debere, sed quæ ea sit disciplina non satis explicasse: Multa namque disciplinæ seu institutionis sunt genera. Nam alia ad studium diuitiarum, vt olim in Republica Phœnicum, *teste Platone & Cicerone*, & hodie in inferiori Germania: alia ad honores & ambitionem, vt in Aristocratijs mixtis Oligarchia, vt olim Lacedæmone: alia ad vtrumque est comparata, vt eleganter apud *Plat. lib. 8. de Rep.* Quare non satis est dicere disciplinam esse necessariam, sed hoc amplius exponendum est, qua ciues non ad ambitionem & dominandum, vel ad auaritiam, sed ad virtutes & recte facta informentur. Hoc igitur aliud est Phaleæ peccatum in disciplina.

Obiectio.

Solutio.

TEXTVS.

Præterea seditiones mouent non tantum propter bonorum inæqualitatem, sed propter honorem quoque: in altero autem contraria ratione. Nam vulgus quidem propter inæqualitatem bo-

norum, præstantiores vero de honoribus, si sint pares, vnde & vnus honos idemque & bono est & deteriori.

COMMENTARII.

Argumentum aduersus æquationem bonorum.

Ἔτι στασιάζουσιν.] Alio præterea argumento docet, æquationem bonorum vnam non esse satis reprimendis seditionibus, sumpto à rebus, quas propter seditiones moueri consuerint, quas res duas esse docet, infra *lib. 5. in princ.* facultates seu bona; & honores. De honoribus certe idem Aristoteles *in lib. vulgarium exercitationum apud Stobæum cap. 43.* plurimas eorum causa seditiones in ciuitatibus exsistere, & quidem non inter plebeios, sed inter potentiores. Nam vt & hoc loco, vulgus fere & abiectioris animi de bonis, præstantiores vero & magni animi de honoribus concertare solent: quod confirmat *Homeri auctoritate Iliad. ι.* Vbi Achilles Vlyxi conquerens se reliquis multo fortiorem paria tamen præmia ferre ab Agamemnone, quem versum & Erasmus prouerbiis asscripsit. Legendum δὲ integre: Nam τῆς ἰῆς pro τῆς μιᾶς prior syllaba est breuis. *Lucret. lib. 4.* paruula pumilio chariton ἰα. *Cicer.* quoque *lib. 1. Offic.* expetuntur autem diuitiæ, &c. Itaque bonus legum scriptor non tantum de bonorum, sed de honorum quoque æquabilitate laborare debet.

Χαρίεις.

Οἱ δὲ χαρίεντες.] Plato & Aristoteles sic eos vocare solent, qui cæteris virtute vel arte præstent, & interdum κομψὸς, latine nunc politos, nunc doctos, nunc præstantes vocare possumus. Sed de hoc verbo latius supra *lib. 1. Ethic. cap. 5.*

TEXTVS.

Homines autem iniuriam inferunt non tãtum propter necessaria, quorum remedium putat esse bonorum æqualitatem, ita vt non furentur frigore aut fame adducti; verum etiam vt gaudeant, & non concupiscant. Nam si maiorem necessariis cupiditatem habeant, propter huius medicinam iniuriam facient. Neq; vero propter hanc solum,

sed

ſed etſi concupiſcant, vt gaudeant voluptatibus doloris expertibus. Quod igitur trium horum remedium illis quidem bona exigua & opera, his vero temperantia: tertium vero, ſi qui velint per ſe gaudere, remedium ne quærant, niſi à philoſophia. Aliæ namq; hominibus opus habent, ſiquidem iniurias faciunt maximas propter nimia, non vero propter neceſſaria: vt tyrannos agunt, nõ vt ne frigeant. Quare & maximi honores, nõ ſi quis furem, ſed tyrannum occiderit. Itaq; paruis tantum iniuriis occurrit ratio Reipublicæ Phaleæ.

COMMENTARII.

Οὐ μόνον δ' οἱ ἄνθρωποι.] Docet, bonorum æquationem non eſſe ſatis tollendis omnibus iniuriis & maleficiis, ſed tenuioribus duntaxat vel minoribus. Nam iniuriæ vel exſiſtunt ob neceſſaria vel ob non neceſſaria, vel, vt *Plato* ait *lib. 8. de Repub extremo & lib. 9.* Vtilitates vel ſunt neceſſariæ, vel non: ſiue, vt *Cic.* loquitur *1. Offic.* propius ad hunc Ariſtotelis locum, maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, vt adipiſcantur ea, quæ concupierunt. Expetuntur autem diuitiæ cum ob vſus vitæ neceſſarios, tum ad perfruendas voluptates. Res igitur neceſſariæ ſunt quæ ad victum & cultum pertinent: nõ neceſſariæ, quæ ad luxuriam in cultu, victu & venere. quarum ex rerum cupiditatibus voluptates exſiſtere, ſupra docuimus, *lib 3. in ſi. 7. & 10 Ethic.* vbi & hoc, eas eſſe impuras, ſemper dolore mixtas & iunctas, alias vero puras nulloque dolore mixtas, vt quæ auribus & oculis, & maxime ex ſtudiis bonarũ artium capiuntur. Tria igitur cupiditatum ſunt genera, rerum neceſſariarum, voluptatum partim ſincerarum, partim impurarum: harum autem trium cauſa explendarum iniurias homines facere perſpicuum eſt. Neque enim tantum explendæ famis aut frigoris furantur vel graſſantur homines, ſed multo ſæpe maiores faciunt iniurias ad voluptates potiundas. Iam Phaleas primo tantum generi remedium attulit, reliquis non item. Nam primi medicina eſt bonorum æquatio; ſecundi temperantia, vt qua corporis voluptates repri-

Bonorum æquatione non tolli omnes iniurias. Quod & III. Phaleæ peccatum eſt.

Iniuriarũ cauſa.

Phaleæ peccatum.

mantur, supra *lib.3 in fi.* tertii nulla, inquit Aristoteles, alia est medicina quam philosophia, ex qua voluptates illæ purissimæ sunt petendæ. Si igitur institutio Phaleæ necessariis tantum cupiditatibus remedium affert, harum autem causa explendarum quæ fiunt iniuriæ sunt leuiores: efficitur, eam non grauioribus, sed leuioribus malis tollendis esse accommodatam. Leuiores autem esse de rebus necessariis iniurias docet exemplo tyranni seu dissimilitudine tyranni & furis, seu potius dissimilitudine præmiorum, quæ decernantur iis, qui vel tyrannum vel furem interfecerint. Ex eo namque, quod tyrannicidæ præmia sint maiora, quam furis interfectori proposita, intelligitur tyranni quoq; iniurias esse grauiores, quam furis. At furum iniurias esse in rebus necessariis, tyrannorum in voluptatibus potius suis explendis, est perspicuum. Idem & grauissime *Plato lib.9. de Repub.* καὶ αὖ μήν γε ἦν δ' ἐγώ, &c. vbi κλέπτειν, furari, parietes perfodere, crumenas secare, sacra legere, calumniari, &c. vocat κακὰ σμικρά, præ tyrannicis.

Cupiditas est rerũ aut necessariarum, aut nõ necessariarum: quæ voluptatẽ pariũt aut puram aut impuram.

Iniurias de rebus necessariis minores esse reliquis.

Οὐσία βραχεῖα.] Attici amplum patrimonium οὐσίαν μακρὰν vocant, tenue & exiguum βραχεῖαν. μακρᾶς verbo aliquoties vtitur infra, videatur & supra. Ait igitur, optimum remedium ad res necessarias esse & exiguum patrimonium & industriam seu laborem.

οὐσία vel βραχεῖα, vel μακρά.

TEXTVS.

Præterea multa machinari vult, ex quibus ea quæ inter ipsos bene sint administraturi. At etiam aduersus finitimos & externos oportet. Necesse est igitur, Rempub. ad vim belli institutam esse, de qua ille nihil attulit, item & de bonis. Nam non solum ad ciuiles vsus satis suppeditare oportet, sed externa quoq; pericula. Quare neq; tantũ oportet esse numerum, cuius vicini & potentes cupiditate ducantur, habentes vero eos qui se inuadant, defendere nequeant: neque tam exigua, vt bellum sustinere queant, ne quidem æqualium & parium. Itaque ille quidem nihil definiuit: ignorandum

dum vero hoc non est, bonorum multitudinem esse vtilem.

COMMENTARII.

Ἔτι τὰ πολλά.] Aliud Phaleæ peccatum quod idem supra in Platone *cap.* 4. reprehendit, qui multa quidem de mutua ciuium inter se consuetudine, sed aduersus vicinos & exteros quemadmodum se gerere debeant, nihil explicauit, de ratione videlicet belli & re militari: quare & bonorum rationem omnem ad vsus duntaxat ciuiles accommodauit, perperam: siquidem bona suppeditare oportet non tantum ad ciuiles & vitæ cotidianæ vsus, sed etiam quibus hostes repelli possint, exercitu comparando & alendo: quos duos bonorum vsus ciuilem & militarem, infra quoque *lib.* 7. *cap.* 8. exponit, ἔτι χρημάτων τινὰ εὐπορίαν, &c. Duo igitur Phaleæ vitia hîc taxantur ex eodem fonte manantia, ex præsidio videlicet aduersus exteros; alterum, negligentia rei militaris; alterum, bonorum tenuitas seu exiguitas. IV. *Peccatum Phalea.*

Διόπερ οὐδὲ τοσοῦτον περὶ τὸ πλῆθος.] Docet de modo diuitiarum optimo & Reipublicæ vtilissimo, neque nimis magnas neq; contra nimis exiguas esse debere, sed tantas, vt potentioribus non sit vtile propter eas bellum mouere aut suscipere, & quibus tamen hostium incursus & pericula repelli possint. Non nimis quidem magnas, ne his irritentur vicini: neque nimis paruas, ne bellum etiam cũ paribus sustineri non possit. Nam ad belli vsus pecuniam esse necessariam docet & prouerbium; Belli neruus pecunia: de magnitudine autem diuitiarum & bonorum, quibus ad bellum faciendum sæpe inuitentur homines, pręclare & *Plato lib.* 4. *de Repub.* vbi hac eadem de causa suæ Reipublicæ ciues non nimis diuites esse vult, vt scilicet ab externis inuasionibus sint tutiores, quod eleganti similitudine confirmat: facilius namq; adduci homines, vt cum canibus strigosis & robustis fœdere inito aduersus oues teneras & pingues bellum suscipiant, quam cum his ouibus aduersus canes illos, inquit Plato. Aristot. idem diuitiarum incommodum exemplo quoq; confirmat Autophradatis, Persici, ni fallor, Satrapæ, qui ne maiorem sumptum in oppugnanda vrbe Atarneo inter Mysiam & Lydiam sita faceret, quam ex eadem iam expugnata prædam caperet, suasu & consilio Eubuli consiliũ de oppugnatione potius

Modus bonorum. *Similitudo.* *Exemplũ.*

potius abiiciendum sibi putauit; quia, inquam, plus damni quam lucri fuerat facturus. Verũ de hoc exemplo amplius quærendũ. Optimus igitur diuitiarum modus est, quem iam exposuimus, vt ne exteri propter magnitudinẽ ad bellũ suscipiendum inuitentur, sed non aliter bellum suscipiant, non propter diuitias, sed propter alias causas, etiam cum nulla tanta diuitiarum esset magnitudo. Et hoc est quod ait, ἀλλ' οὕτως ἂν καὶ μὴ ἐχόντων.

Οἱ δ' ἔχοντες ἀμυνόμενοι ἤ.] Hæc verba vt minime necessaria, & sententiam perturbantia, vix puto esse Aristotelis.

Μηδὲ τῶν ἴσων καὶ τῶν ὁμοίων.] Eleganter Græci hæc duo, ἴσον καὶ ὅμοιον, & ἰσότης καὶ ὁμοιότης, quasi prouerbii specie coniungere solent, vt infra sæpe & *Isocrates in Areopagitico*, *Xenophon lib. 3.* ἀπομνημονευμάτων. & *Plato* sæpius. *Cicero quoque in Epistolis ad Atticum*, tanquam πρὸς ἴσον καὶ ὅμοιον, inquit. Latine parem dicimus.

TEXTVS.

Optimus igitur fortasse modus, ne potentioribus propter magnitudinem sit vtile bellum gerere, sed ita vt & aduersus non habentem tanta bona seu tantas facultates, vt Eubulus, cum Autophradates Atarneum obsidione esset cincturus, iussit eum, considerato tempore, quanto locum sit capturus, disputare temporis huius sumptum. Velle enim hoc minore accepto relinquere Atarneum. Quibus verbis effecit vt Autophradates, recognita, obsidione destiterit.

COMMENTARII.

Οἷον Εὔβουλος.] Totum hunc locum iam supra explicauimus, & quo hoc exemplum pertineat.

Ἐθέλειν γὰρ ἔλαττον.] Monebat Eubulus oppidum tam esse firmũ, quod nisi longo tempore, & magno proinde sumptu facto, expugnari non possit; tanto, inquam, sumptu, vt si Autophradati minor præda seu pretium iam daretur, continuo consilium obsidendi abiiceret.

TEX-

TEXTVS.

Bona igitur ciuium esse æqualia, est illud quidem nonnihil vtile ad hoc, ne inter se tumultuentur; sed, vere vt dicam, non magnopere. Etenim indignentur præstantiores, tanquam digni non æqualibus. Quare & sæpe conspirare & tumultuari videntur. Prȩterea hominum improbitas est inexplebilis : atq; bipondius quidem primo est satis; hoc autem postquam vsitatũ iam fuerit, semper plus petunt, donec ad infinitum veniant. Est enim infinita natura cupiditatis : huic explendæ vulgo viuunt. Talium igitur principium potius quam bona æquare, est natura quidem bonos tales reddere, vt ne velint iniusta appetere : improbos vero vt ne possint : quod erit, si & imbecilliores sint & iniuria non afficiantur.

COMMENTARII.

Ἔστι μὲν οὖν τι τῶν συμφερόντων.] Concludit disputationem de æquatione bonorum, inculcandis & iterandis iis, quæ supra iam attulerat. Nam bonorũ æquationem ad seditiones 1.
minuendas valere quidem aliquid fortasse, sed parum: propterea quod viri virtute aut facultate aliqua præstantes eam fere sint improbaturi, vt qui dignos se existiment, quibus plura sint & attribuantur bona, quam reliquæ multitudini; hinc igitur motus & seditiones. Vna est igitur hæc causa, cur æquatio bonorum parum valeat. Altera est hominum cupi- 2.
ditas, cuius naturam esse inexplebilem, & supra *in Ethic. lib. 7. & Cic. 1. paradoxo & vlt.* confirmant: adeo quidem vt etsi primo re aliqua tenui homines sint contenti, paulatim tamen se proferente vtilitate plura concupiscant, in infinitum vsque, vt supra *d. lib. 1. cap. 6.* vbi diuitiarum vulgarium modum docuit esse infinitũ; & eleganter apud *Aristoph.* Chremilos seruus ad Plutum : *σοῦ δ᾽ ἐγένετο μεστὸς οὐδεὶς οὐδεπώποτε.* Bonorum igitur æquatio ne hac quidem de causa est satis, vt & supra cupiditates potius esse æquandas quam bona.

Διωβέ-

διώβολον. Διωβόλια.] διώβολον & διωβόλιον duo sunt oboli; quod verbum pro leui re & nugatoria poni solet. hinc & diobolares meretrices apud Festum. Eleganter quoque Græci rem iam vsitatam & solemnem vocant πάτριον.

πάτριον. *Cupiditatum minuendarum modus.* *1. Modus.* Τῶν οὖν τοιούτων ἀρχὴ μᾶλλον.] Docet, motuum minuendorum ratio & modus qui sit optimus, nimirum non bonorum æquatio, sed disciplina & institutio, quam facit bipartitam pro duobus hominum generibus; bonorum vnam, alteram improborum; illam mitiorem, hanc seueriorem. Nam hoc agendum, vt bona indole & ingenio natura præditi ita informentur & instituantur, ne immoderate cōcupiscant bona; quæ vis & potestas est bonæ institutionis. *2. Modus.* Apud improbos autem, quia bonis præceptis flecti nequeunt, vt in officio tamen contineantur, hæc ratio tenenda est insignis: primum, *1. Eius pars.* vt ne ad honores vel imperia tollantur, sed in infima semper conditione relinquantur. Sic enim etiam volentes, tamen nocere non poterunt. quemadmodum & *Æschines* præclare: Malam indolem maximas calamitates afferre Reipubl. imperio magnō instructam: & contra *Plut. initio vitæ Dionis*, maximas vtilitates afferri ex coniunctione virtutis & potentiæ. Hac igitur ratione improbis via nocendi præcluditur, & ipsa quidem facultas: voluntas vero nocendi illis *2. Eius pars.* minuitur altera ratione, nimirum si iniuria non afficiantur: quia irritati ad vindictam se proripiant. quæ duplex ratio improbis occurrēdi, vt insignis, diligenter est retinenda.

TEXTVS.

Non recte autem & ipsam bonorum æquationem exposuit. Nam agrorum tantum possessiones exæquat: at diuitiæ etiam in seruis, & pecoribus, & numis, & quæ dicitur suppellectilis ab instrumento magno. Aut igitur omnium horum æqualitas est quærenda, vel ordo quidam mediocris, aut omittenda omnia.

COMMENTARII.

V. Peccatum Phaleæ. Οὐ καλῶς δέ.] Aliud Phaleæ peccatum & negligentiam reprehendit, qui cum bonorum æquationem instituerit,

partem

partem tantum eorum æquarit, agros videlicet, reliqua bona non item.

TEXTVS.

Videtur autem ex legibus ciuitatem facere paruam: siquidem pontifices omnes erunt publici, neq; præstabunt complementum ciuitatis. Verum si eos qui communia exercent, publicos esse oportet, debet res eo se modo habere, quemadmodũ & Epidamnus Dyrrachii & olim Diophantus Athenis constituit. De Repub. igitur Phaleæ quidem ex his vere quis videat; ecquid bene, ecquid perperam exposuerit.

COMMENTARII.

Φαίνεται δ' ἐκ τ̃ νομοθεσίας.] Aliud Phaleæ peccatum perstringere videtur, qui & nimis paruam ciuitatem effecerit, & alio, quam oportuerit, modo. Paruitatis argumentum ex eo Aristoteles capit; quod Phaleas opifices omnes tãquam publicos seruos esse velit, quique non sint in numero ciuium. Qua re certissime fit, cum semper magna opificum sit multitudo, vt ciuium sit exigua. Verum Aristoteles non tam hoc reprehendit, quam quod alium modum sit secutus. Nam posse quidem opifices esse tanquam publicos, sed eo modo, quo & suo tempore vtebatur ciuitas Dyrrachium & Diophantus, de quo amplius quærendum, aliquando Athenis constituerat: qui modus qui aut qualis fuerit, ignoro. Sepulueda existimat esse, vt opifices tales non sint in numero ciuium. At hoc ipse Phaleas videtur voluisse: alius igitur modus quærendus est. VI. *Peccatum Phaleæ.*

CAPVT VI.

HVIVS capitis tres sunt partes: quarum in prima Hippodami & vita moresque & Reipublicæ ab eo descriptæ instituta quædam exponuntur. In secunda aliquot ex iis reprehenduntur. Postrema de legum mutatione disseritur.

TEXTVS.

Hippodamus vero Euryphontis filius, Milesius,

ſius, qui & ciuitatum partitionem reperit, & Piræum deſcripſit; reliqua quoq; vita curioſior propter ambitionem, ita vt nonnullis videretur vtilius viuere tam capillorum prolixitate quam ſumptuoſo veſtis ornatu, honeſte quidem ſed callide, non hyeme tantum, verum & æſtiuis temporibus. Cum autem & in omni naturæ parte eruditus eſſe vellet, primus ex iis qui in Republ. non eſſent verſati, de optimo Reipublicæ ſtatu diſputare cepit. Inſtituit autem ciuitatem multitudine quidem decem millium, in tres vero partes diſtributam. Nam vnam quidem partem faciebat opificum, vnam vero agricolarum, tertiam vero propugnantium & arma habentium. Regionem autem in tres partes diuiſit, hanc quidem ſacram, illam vero publicam, illam denique priuatam: Sacram quidem, vnde, quæ ad Deos, caſte fierent: communem vero, vnde propugnatores ſint alendi: priuatam vero agricolarum. Putabat autem & legum tria duntaxat eſſe genera, quod de quibus iudicia fiant, tria ſint numero hæc, iniuria, damnum, mors. Conſtituit autem & tribunal vnum maximæ auctoritatis, ad quod oporteat cauſas nõ recte diiudicatas omnes referri. hoc autem ex ſenibus quibuſdam ſuffragio delectis conſtituit. Iudicia autem in tribunalibus ſiue foris putabat fieri debere, non calculis; ſed tabellam quemque afferre, in eaq; inſcribere, ſi ſimpliciter condemnaret; ſi abſoluerit ſimpliciter, puram relinquere: ſi denique hoc, hoc vero non, id exprimere. Nam nunc quidem non recte conſtitutum putabat. Iudices enim neceſſario vel in his vel in illis peierare.

Scripſit

Scripsit autem legem de iis, qui rem aliquàm vtilem ciuitati inuenirent, quemadmodum honore sint afficiendi: liberis quoque eorum qui bello perierint ex publico victũ præberi, vt quod apud alios nondum esset constitutum. Nũc autem hęc lex est & Athenis & aliis in ciuitatibus. Magistratus autem omnes ex populo suffragiis deligendos, populum autem faciebat tres partes ciuitatis: delectos autem curare & res communes, & peregrinorum, & pupillares. Hęc igitur pleraque quidem & commemoratu dignissima sunt in Hippodami descriptione.

COMMENTARII.

Ἱππόδαμος δὲ Εὐρυφῶντος.] Exponit initio Hippodami mores & studia. Hippodamus igitur Euryphontis filius, patria Milesius, vt alii, Thurius, Medici belli tempore Athenis in Piræo habitauit, Atheniensibus non tantum carus, sed in summo quoque honore habitus, cum ob alia in eam Rempub. beneficia, tum quod rogatu Themistoclis, qui Piræum primus ornasse dicitur, vt est apud *Plut. in vita ipsius*, antea confusum eleganter descripserit, & in certa membra, tanquam nouam & alteram vrbem, sit partitus: fuit enim Architectus optimus. Quare & forum quoddam in Piræo fuit Hippodamium, eius nomini & honori tributum. Neq; vero ædificandi arte contentus fuit, sed omnes naturæ partes curiose rimari voluit; etiam de Repub. quam tamen nunquam attigisset, scribere ausus. In victu autem & cultu paulo quoque exquisitior & sumptuosior fuit. Nam & πολυφαγίας nomine male audiit, & prolixa vsus est cæsarie, quod solent homines molliores & luxu diffluentes: veste quoque splendida & sumptuosa vtebatur, eaq; calida non hyeme tantum sed æstate, duplice forte vel triplice, vel pellibus suffulta. Hanc igitur Hippodami curiositatem & in vita & in doctrina perstringit hoc loco Aristoteles. Et hæc quidem nos de Hippodamo collegimus ex hoc loco & infra *lib. 7. cap. 11. Explanatore Græco Aristophanis in Equitibus*, ad hæc verba, ὁ δ' ἱπποδάμου λείβεται. *Suida* in verbo ἱπποδαμεία ἀγορά, &

Hippodami morũ studiorumq; descriptio.

Xenophonte lib.1. ἑλληνικῶν. Quod autem *Antonius Muretus variarum lect. libr. 1. cap. 14.* Aristotelem falsi accusat, qui Hippodamum calumnia potius quam vere taxet; *Victorius lib.38. variar. lect cap. 2.* recte refellit. Nam duo fuerunt Hippodami: Milesius vnus, cuius instituta Reipublicæ hîc taxantur, alter Pythagoreus, cuius Respublica *à Stobæo cap. 43. de Repub.* commemoratur.

Καὶ τὸν πειραιᾶ κατέτεμε.] Verbum κατατέμνειν nunc valet in partes secare, nunc distinguere: quorum hoc ex illo manat: quare & hîc verti, *descripsit*, id est, in certa membra & partes totum Piræum antea confusum distribuit & disposuit. Sic & infra *lib. 7. cap. 11.* Hippodamiam ædificandi rationem vocat εὔτομον, quasi eleganter sectam & dispositam. Alii interpretes vertunt, *incidit, abscidit, seiunxit*, quod hanc continet sententiam, Piræum, antea cum vrbe & astu coniunctũ & confusum, Hippodami opera diuisum fuisse. Nam & *Plut. in Themistocle* ait, Themistoclem, quem Hippodami opera vsum diximus, Piræum ab Astu disclusisse.

Καὶ κόσμῳ πολυτελεῖ.] Hæc verba vulgo ad capillos accommodantur tanquam Hippodami capilli & prolixi fuerint & splendide ornati, cicadis forte aureis, vt olim solent Athenienses, verum quia articuli, ἔτι δὲ, absunt à melioribus libris, & ornatus ille iam desierat, illud denique, τριχῶν τε, propter particulam, τε, vnum tantum de capillis, nimirum prolixitatem, significat (nam alioqui diceret τριχῶν πλήθει τε καὶ κόσμῳ.) postremo, quia alioqui satis dure verbũ, κόσμῳ, trahendũ sit rursum ad verbum, ἐσθῆτος: hac igitur de causa hæc verba potius ad ἐσθῆτος, quam ad τριχῶν accommodanda videntur, in dictis articulis, ἔτι δὲ.

Εὐτελοῦς μὲν.] Sic quidem omnes libri, inquit Sepulueda: sed legendum, εὐτελοῦς. Nam εὐτελὲς est vile, nugatorium seu leue: verisimile autem non est, Hippodamum cætero corporis ornatu sumptuosum, veste tamen viliore esse vsum: nisi & hac in re noui aliquid quæsiuit.

Hippodamea Reip. descriptio. Κατεσκεύαζε δὲ τὴν πόλιν.] Exponit Hippodameam Reipublicæ descriptionem, eiusq; instituta nouem, vt memoratu digniora: primum est hoc.

Agrorum distributio. Διῄρει δὲ εἰς τρία μέρη.] Hæc trimembris partitio in sacrum publicum, & priuatum est digna obseruatu. Nam & Ius Romanum ita diuisum fuisse ait *Quinctil. lib. 2. cap. 4. &*

Auson.

Auson. Ius triplex, inqt, Tabulę, quod ter sanxere quaternæ: Sacrum & priuatum, & populi commune quod vsquam est. Sic & *Cic. in opere de legib.* primo, de Iure sacrorum, secundo de Iure publicó magistratuum, tertio de Iure priuato contractuum & iudiciorum. Sic & *Cornel. Nepos in vita Themistoclis*: Neque vlli loco parcerent, siue sacer, siue priuatus esset, siue publicus. Sic ibi legendum ex veteribus libris.

Περὶ ὧν γὰρ αἱ δίκαι γίνονται.] Et hæc partitio est obseruatu digna, qua iudicia de tribus tantum rebus fieri ait, de damno, de iniuria seu contumelia, & morte. Cuius partitionis hæc est ratio, quod vel in bonis, vel in corpore, vel deniq; in existimatione & fama quis læditur. Hinc tria fere pœnarum genera; mulcta, ignominia, & mors: ad quam pertinent & aliæ corporis pœnæ, verbera, fustes, & præcisio manus. *Iudiciorum diuisio.*

Ἐνομοθέτει δὲ.] Et hoc institutum iudiciorum de summo maximæque auctoritatis vno constituendo tribunali, iudicio seu foro, ad quod à reliquis minoribus fuit prouocatio, vel appellatio, vt sapiens & bonum, non reprehendit Aristoteles, hodieq; eo pleræque gentes vtuntur. *Tribunal summum.*

Τὰς δὲ κρίσεις.] Sextum Hippodami institutum item iudiciarium, hoc est, nō esse calculis ferendam sententiam duobus, vno cauo, altero solido, vt in Græcia tum erat solemne; sed potius tabellis, non duabus, sed tribus, quarum in vna scribatur condemnatio, in altera nihil, in tertia moderatio seu temperatio. Quemadmodum & Romæ in vna inscribebatur C. in altera A. in tertia N. L. in grauioribus causis, *teste Asconio in Diuinationem Cic.* Hanc autem rationem tabellariam altera esse meliorē Hippodamus docebat hac ratione, quod altera esset periurii causa, vbi duo duntaxat sint calculi. Quid enim si centum petantur Minæ, siquidem pateat totidem deberi, aut nihil deberi; iam vtiles poterunt esse calculi. Sed si neque nil neq; tantum debeatur, quis hic erit calculus? vtrumuis proferat iudex, peierabit. Nam iudex olim hodieq; iuratus iudicat. *Calculi.* *Ratio.*

Καὶ τοῖς παισί.] Octauum hoc Hippodami institutum de alendis publice bello interfectorum liberis, vt præclarum, non reprehendit Aristot. hoc tantum ait, etiam Athenis aliisque ciuitatibus, si non tempore Hippodami, certe suo iam fuisse receptum, quod laudat & *Pericles in oratione funebri extrema apud Thucyd. lib. 2. & Cic. Ro. 14. Philip.* Victus au- *VIII. Institutū.*

tem hic publicus præbebatur in Prytaneo. *Cic. lib. 1. de Orat. & Pollux lib. 8.*

TEXTVS.

Et primum quidem multitudinis ciuium diuisionem in controuersiam quis vocet? Nam & opifices, & agricolæ & arma habentes Reipub. sunt omnes participes. Nam agricolæ quidem arma non habent, opifices vero neq; agrum neq; arma, quare arma habẽtium serui fere fiunt. Honorum igitur omnium quidem eos esse participes, est nefas. Nam ex habentibus arma necesse est constitui & Imperatores & politophylaces, & summos magistratus vt ita dicam: non participes vero Reip. quî fieri potest, bene in Rempublicam esse affectos. Verum arma habentes necesse est vtraque parte esse potentiores. Hoc autem difficile est, nisi sint multi. At hoc si erit, cur alios oportet Reipublicæ esse participes & creationis magistrátuum Dominos. Præterea agricolæ qua in re ciuitati sunt vtiles. Nam opifices quidem vt sint, necesse est. Omnis enim ciuitas opificibus opus habet, & ex arte sustentari possunt, vt in aliis ciuitatibus. Agricolæ vero, victum quidem arma tenẽtibus parantes, merito pars aliqua sint ciuitatis: nunc vero propriũ habent, & hunc priuatim colent. Præterea communem, vnde propugnantes sunt victum habituri, vel habebunt, si ipsi quidem colent, non erit alia pars militaris & rustica. At vult legum scriptor. Si vero alii quidam erunt priuata colentes & militares. Hæc igitur quarta erit ciuitatis pars, nullius particeps, sed & à Reip. seiuncta. Quod si eosdem quis ponet & proprium & communem

munem colentes; & fructuum minor erit copia, vnde duas domos quisque sustentet, cum inquam & cur non statim de agro & ipsis sortibus & victum sument sibi ipsi, & parabunt militaribus. Hæc igitur omnia valde sunt perturbata.

COMMENTARII.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις.] Ex nouem Hippodami institutis Aristoteles quatuor refellit, secundum, tertium, sextum, & vltimum: ex quibus tria, secundum, tertium & vltimum, vno eodemque contextu: Nam reprehensio fere est triplex: prima est de partibus ciuitatis, earumq; sortibus, seu agrorum partibus. *Secundi instituti refutatio.* Quod igitur Hippodamus tres fecit ciuitatis partes, agricolas, opifices, & milites: vitiosum esse docet; docet, inquam, perperam fecisse Hippodamum, qui agricolas quoque & opifices ciuitatis fecerit partes & honorum Reipublicæ participes. Nam vel omnium sint participes, vel nullius, vel quorundam, necesse est: vt omnium, est ἀδύνατον: *1. Membrum.* Maiores namq; magistratus, vt belli prætura, consulatus, censura, non solent mandari infimis hominibus, iis præsertim, qui nullam rei militaris habeant peritiam. In his maioribus fuerant quidam πολιτοφύλακες ab ipso Hippodamo fortasse dicti. Vt nullius, res est periculosa & ad seditiones opportuna. *2. Membrum.* Nam qui sunt ciues, ab omnibus honoribus se excludi, grauiter ferunt. Et hoc est quod ait, μὴ μετέχοντας δὲ τῆς πολιτείας. Reliquum est, vt quorundam sint participes, minorum fortasse magistratuum. *3. Membrum.* Sed ne hoc quidem Hippodamo dari potest: qui quia agricolas armis, opifices & armis & agro orbarit, reliquorum militum tanquam seruos effecerit: atque ita ad nullum vnquam magistratum, nisi pro libidine & arbitratu militum, aspirare possunt. Perperam igitur Hippodamus eos ciuitatis partes fecit qui ad honores peruenire non possunt, cum honorum participatio sit vel maxima veri ciuis nota, infra *lib.3.cap.1.*

Ἀλλὰ δεῖ κρείττους εἶναι.] Modo refellit secundum eius institutum, nunc vltimum, quo creationem magistratuũ Hippodamus vniuerso populo voluit esse cõmunem. *IX. Instituti refutatio.* Nam hoc vt vanum & superuacaneũ esse docet hac ratione, quod totam Rempublicam necesse sit esse in potestate militum. Formula:

mula: Si tertius militum ordo reliquis duobus opificum & agricolarum necessario viribus præstat: Ergo frustra creatio magistratuum reliquis duobus communicatur. Connexi ratio: quia cum viribus sint superiores milites, reliqui nihil poterunt vel audebunt citra illorum consensum. Milites autem viribus superiores, & multitudine præstare debere, ex eo intelligitur, quod tota Reipublicæ custodia & salus in his sit posita tam ad compescendos motus intestinos, quam hostibus externis occurrendum.

2. Argumentũ aduersus 2. institutũ.

"Ετι οἱ.] Alio argumento eandem ciuium partitionem refellit, quod videlicet agricolarum horum in ciuitate nullus sit vsus. Nam milites quidem ciuitati esse vtiles, vt eius custodes & defensores, perspicuum est. Opifices quoq; Reipublicæ esse vtiles & necessarios ex eorum operibus, queis sine vita humana consistere nequeat, intelligitur: ex quibus ipsis operibus victum sibi comparare solent. Agricolæ autem possent quidem & illi esse vtiles, si militibus victũ suppeditarent (nam opifices ex arte sua viuunt.) Verum Hippodamus eos voluit suos priuatim agros sibi habere, eosq; colere; non, inquam, militibus, sed sibi. Quare agricolæ cum neque arte, neq; consilio, vel custodia, neque fructibus quicquam Reipublicæ conferant; relinquitur eos plane esse inutiles.

III. *Instituti refutatio.*

"Ετι δὲ χαλὴν.] Tertium Hippodami institutum de agri partitione, priori ciuium partitioni trimembri accommodata, vt confusum & inexplicabile, reprehendit. Nam omissis reliquis duabus partibus, sacra & priuata, sola publica agri pars multum habet difficultatis, ex qua milites ali voluit. Difficultas in hoc est posita, quod, agrum illum publicum quis colere debeat, non reperitur. Nam, vel ipsi milites vel alii vt eum colant, necesse est. Si milites, ergo iidem & milites erunt & agricolæ, contra ipsius Hippodami consilium & institutum. Si alii, tum vel agricolæ, vel alii aliqui: nam opifices huic rei vacare non possunt. Si igitur alii aliqui, i. neq; milites, neque opifices, neq; agricolæ; efficitur quarta quædam pars ciuitatis, eaque & sine agri parte, & omnium Reipublicæ honorum & partium plane expers, item cõtra Hippodami consilium, qui tres duntaxat partes constituit. Reliqui igitur sunt agricolæ, qui hos publicos quoque agros colant. Atque hinc quoque duo exsistere incõmoda seu potius

tius vnum incommodum & alterum absurdum ostendit; si, inquam, agricolæ & suos priuatos & publicos militum agros colere debeant. Nam cum numero sint pauciores, *Incommodum.* qui tantum agri bene & vtiliter colere possint: Et hinc agri non bene culti fructus non sunt redditurí copiosos, pares, inquam, alendis duabus familiis, vna cuiusque sua, altera militis: incommodum profecto hoc erit maximum, quod tantum non sit fructuum, vnde & suam quisque familiam & militis vnius sustentet. Sic enim hæc verba, τό τε πλῆθος ἄπορον, vt vulgo, intelligenda puto. Sepulueda aliter: Si agri- *Interpretatio Sepulueda.* colæ, inquit, & suum & militarem colant agrum, fructus suorum, id est, priuatorum, agrorum non erunt satis alendæ rusticorum bipartitæ multitudini ad binos fundos colendos necessariæ. Nam δύο οἰκίας, duas rusticorum familias seu multitudinem duplicem intelligit: nos duas domos, vnam rustici, alteram militis: quod & postulat verbum γεωργήσει, & *Refutatio.* quæ sequuntur αὐτοῖς τε καὶ τοῖς μαχίμοις. Hoc igitur est incommodum. Absurdum est istud, quod si agricolæ & suos *Absurdū.* & militum agros colere debeant, exq; iis & se & milites alere: perinde efficitur, atq; si nulla ab initio distinctio agrorum & rusticorum & militarium esset facta: Cur, inquit, igitur distinxit agros, & non potius vtrumq; rusticis solis ab initio attribuit, ex quo & se & milites alant?

TEXTVS.

Lex autem de iudicio non recte se habet, eo quod vult iudicē diuidere iudicio simpliciter dictato & ex iudice fieri arbitrum. hoc autem in arbitro quidem & pluribus accidit. nam de iudiciis inter se conferunt: in iudiciis vero non item. Sed & contrarium huic plerique legum scriptores curant, vt ne iudices inter se conferant. Præterea, quomodo iudicium non erit perturbatum, cum iudex quidem deberi censeat, non tantum vero quantum actor. Nam hic quidem viginti minas, iudex vero decem minis iudicat, vel hic quidem plus, ille vero minus, alius vero quinque, hic vero

quatuor. Et hoc igitur modo vtique diuident: hi vero de omnibus cōdemnabunt, illi vero de nulla re. Quis igitur erit modus dinumerationis sententiarum. Præterea vero nemo peierare cogit simpliciter absoluentem aut condemnantem: siquidem actio simpliciter intenta est iniuste. Nam qui absoluerit, non iudicat nihil deberi, sed viginti minas: ille potius peierat, qui cum viginti minas non deberi existimet, condemnet.

COMMENTARII.

VI. *Instituti refutatio.* *1. Ratio.* Οὐ καλῶς δ' οὐδὲ περὶ τ[οῦ] κελεύσεως.] Sextum Hippodami institutum de iudiciis, de tertia videlicet tabella moderatrice, refellit duobus argumentis. Prius est, quia hac ratione fiat, vt nullum sit inter iudicem & arbitrum discrimen, quos inter tamen cum alia multa sunt discrimina, tum hoc non exiguum, quod arbitri inter se communicent & conferant, & quasi de communi consilio tandem aliquid statuant. Iudicum alia est ratio, qui separatim quisque, quod sibi videatur, non collatis capitibus, definire solent. Quod quidem præceptum iudiciarium optimos quosque legum scriptores seruare & vrgere ait, vt ne iudices conferant capita. De diuidendis sententiis, id est, ne, dum lis simpliciter, absolute & præcise est composita, alius Iudex alteri dicat, moderandam esse petitionem, neque tantum actori ad iudicandum, quantum petiuerit; quod arbitrorum est officium, vt est apud *Ciceronem in Rosciana.* *2. Ratio.* Alterum argumentum, quia hæc Hippodamea ratio valde sit confusa & perturbata. Nam si hoc Iudicibus licebit, à petitione, inquam, discedere, alius aliud iudicabit; verbi gratia, si viginti minæ petantur, & liberum erit Iudici, quantum ipsi videbitur, decernere, alius fortasse quinque minas, alius decem, alius quindecim, alius quinquaginta adiudicabit; quæ certe est magna sententiarum varietas & perturbatio. Rectius igitur & Iurisconsulti grauiter monent, vt actionem sequatur Iudex, præterquam in actionibus bonæ fidei & arbitrariis, vt quæ arbitriis valde sint similes, *l. vt fundus, ff. communi diuidundo.*

Ἔτι δ' οὐδεὶς ἐπιορκ.] Docet, metū periurii, quæ fuit causa Hippo-

Hippodamo noui huius instituti, esse inanem. Nam Hippodamus, petitis xx. minis (verbi gratia) neque tamen nisi xv. debitis, Iudicem, si totius summæ petitæ condemnaret, aut prorsus absolueret, fore periurum: quare melius eum esse facturum, si sententiam diuideret & moderaretur. Aristoteles iudicem in hac causa prorsus absoluere posse, sine vllo periurij metu, ait. Quid ita? Neque enim, qui ita absoluit, continuo censeri debet ita existimare, quasi nihil prorsus debeatur, sed ita potius, quia xx. illæ minæ, id est, quod petitum est, non debeatur. Iudex ad petitionem se refert sententia ferenda non ad veritatem. Verum si condemnaret xx. minis, sciens non deberi nisi xv. peieraret. *Refutatio eius causæ, quam Hippodamus attulit.*

TEXTVS.

De eo autem quod iis, qui ciuitati vtile quid reperiunt, præmium aliquod esse oporteat, non est tutum constituere, sed audire tantum speciosum. Continet enim, si ita res ferat, calumnias & mutationes Reipublicæ. Incidit autem in aliam disputationem & quæstionem aliam. Quærunt enim quidam, vtrum perniciosum an sit vtile ciuitatibus, leges patrias mutare, si qua alia sit melior. Quare non est facile ei, quod modo allatum est, statim concedere, siquidem non conducit mutare. Fit autem vt quidam legum aut Reipublicæ mutationem afferant, vt bonum commune.

COMMENTARII.

Περὶ δὲ τοῦ τοῖς εὑρίσκουσι.] Septimum Hippodami institutum de præmio salutare aliquod institutum, & Reipublicæ vtile inuenientibus constituendo. Quod institutum Aristoteles speciosum quidem esse ait: propterea quod, vt præmia bene merentibus esse solent, ita & hic præmia decernantur boni aliquid inuenientibus. In eo quoque speciosum est, quod contineri eo videatur summa Reipublicæ cura. Simile est institutum, sed in re turpi, Xerxis de noua voluptate, & Noribergensium de opificiis. Præclara igitur huius instituti est species, sed idem periculi plenum, quod ad Reipublicæ muta- VII. *Hippodami institutum.* *Reprehensio*

mutationem ſpectare, & occaſionem præbere videatur etiam calumniarum. Calumniarum quidem in accuſandis veteribus inſtitutis, & reprehendendis nouis, vt olim innumerabiles aduerſus legum nouatores ſolent eſſe ſycophantiæ, vt eſt apud Demoſthenem & Æſchinem. Occaſionem autem mutandæ Reipubl. hoc inſtituto contineri, eſt perſpicuum: quia præmium conſtituatur noua inſtituta inuenientibus. Nam his nouis ſi ſit locus; vetera vt abrogentur, neceſſe eſt. At quam periculoſa ſit veterum inſtitutorum & legum moriſque maiorum mutatio, notum eſt: etſi hęc quoque quæſtio ſeu locus de mutatione legum & inſtitutorum eſt controuerſa, an Reipub. vtilis ſit, nec ne? Quare Ariſtoteles quæſtionem de hoc inſtituto incurrere ait in alteram de legum mutatione quæſtionem: adeo, vt, ſi legum mutatio ſit & ponatur Reipubl. inutilis, efficiatur, & hoc inſtitutum eſſe perniciosum, vt quod ad mutationem viam muniat.

TEXTVS.

Quia autem mentionem fecimus; melius etiam pauca de hoc conſulere. Nam, vt diximus, controuerſum eſt ſeu quæri ſolet. Atque melius videatur eſſe, mutare. Siquidem aliis artibus hoc profuit, vt ars medēdi de vſitatis mota, & gymnaſtica, & omnino artes omnes & facultates: vt, quia & Politica harum vna eſt conſtituenda, certe & in ea item ſe habere ſit neceſſe. Dicat autem quis, ipſis in rebus argumentum exſtitiſſe. Nam priſca inſtituta valde eſſe ſtulta & barbarica. Etenim Græci cum ferro procedebant, & vxores alter ab altero emebant, & quæ reliqua ſunt ex priſcis inſtitutis, prorſus ſunt ſtulta: vt Cumis de cædibus lex eſt, ſi accuſator teſtium multitudinem aliquam adducat de ſuis cognatis, accuſatum cædis eſſe reum. Omnes autem omnino quærunt, non quod vſitatum, ſed quod bonum. Probabile quoque eſt, primos

primos homines, siue de terra exortos, siue ex internecione aliqua seruatos, similes esse & vulgares & stultos, vt & de terra natis fertur; quare in horum decretis manere absurdum. Ad hæc autem ne scriptas quidem leges melius sinere immotas. Nam vt aliis quoque in artibus, & in politica descriptione fieri non potest, vt omnia exquisite scribantur. Vniuerse namque scribi necesse est: actiones autem sunt in rebus singulis. His igitur perspicuum leges esse mutandas, quas & quando. Verum aliter intuentibus videatur opus esse magna religione. Nam vbi quod melius quidem fuerit exiguum, consuefacere vero ad leges tollēdas, graue: perspicuum est, concedenda esse peccata quædam & legum scriptorum & magistratuum. Neque enim is, qui mutarit, tantum proderit, quantum nocebit assuefactus imperantibus non parere. Exemplum autem de artibus falsum quoque est. Neque enim simile est mutare artem & legem. Nam lex ne vllam quidem firmitatem habet, vt ei pareatur, præterquam ab vsu. Hic autem non est nisi ex longo tempore. Quare facile mutare leges receptas in alias nouas leges, est legis vim & potestatem reddere infirmam. Præterea vt sit mutandum, vtrum & omnes & in omni Rep. nec ne; & vtrum cuilibet, aut quibus: nam inter hæc plurimum interest.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ πεποιήμεθα.] Locus de legum & institutorū mutationibus insignis hîc attingitur: de quo & *Plato lib. 6. de legib. Isocr. ad Nicoc. fere initio τῶν περὶ συνταγμάτων*, &c. *Syracus cap. 13. Demosth. aduersus Dynocratem*, vbi de præclara Locrensium lege. *Iurisconsulti sub tit. de legib. l. non omnium*, & *l. & ideo*. *Digressio de legum mutatione.*

l.& ideo, l. minime, & in l. consuetu. C. eod. Liuius lib. 34. in pr. In orationib. Catonis cos. & Valerij Tr. pl. Eodē pertinet & dictum Cleonis apud *Thucyd. lib.* 3. de quo paulo infra. Hoc autem loco in vtramq; partem disputatur de legum & morum mutatione. Cuius tamen disputationis conclusio & summa hæc est, nullas leges siue scriptas, siue non scriptas, quæ instituta & mores dicuntur, etiam quæ leui incommodo & malo laborent, esse mutandas vel abrogandas, præter leges perspicue barbaras & stolidas.

Sũma huius disputationis.

Καὶ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι.] Quatuor affert argumenta, quibus mutatio legum non scriptarum seu moris maiorum, & scriptarum; & vnum, quo præcipue legum scriptarum mutatio commendari & probanda esse videatur. Primum argumentum est ab artium similitudine ductum, qui locus de artium & scientiarum progressu & in meliorem statum, adque adeo ad summum perductione item est memorabilis, de quo & *Plato in Hippia maiore*, & supra *Aristot. lib. 1. Ethic. cap 7. in fin.* & idem apud *Cic. 3. Tuscul.* Itaque Aristoteles veteres Philosophos accusans, &c. *& Lucret. lib. 5.* extremo, vbi hæc est clausula: Namque aliud ex alio clarescere corde videbant, Artibus ad summum donec venere cacumen. Sic igitur concludit Aristoteles: Artibus omnibus mutatio processit in melius, ergo & politicę: vtpote quæ & ipsa in artium sit numero. Ergo & instituta politica paulatim mutata erunt meliora.

1. Argum. κατασκευαστικὸν.

Σημεῖον δ᾽ ἄν.] Alterum argumentum seu prioris potius exemplum, quo non tam ratione seu argumentatione, quam rebus ipsis & factis docet, mutationem esse vtilem. Nam vetera quædam instituta, vt stultiora & absurdiora & barbariem redolentia, iam vsu ipso abrogata desiisse: atque adeo omnia fere instituta prisca stolidiora fuisse. Est autem hic locus de antiquis Græcorum institutis simplicioribus & barbariem redolentibus sumptus, ni fallor, ex *Thucyd. lib. 1.* quo modo & Romanorum quædam instituta seu leges XII. Tabularum Philosophus Phauorinus reprehendit apud *Gell. lib. 20. cap. 1.* Aristoteles tria eius generis instituta hîc commemorat. Primum est, quo Græcos veteres ferro seu gladio accinctos procedere solitos ait, quem morem *Thucyd.* primos Athenienses abiecisse ait, *lib. 1. de morib. vet.* Alterum institutum est vxorum inter se emptio, quod & Romæ in vsu

2. Argum. κατασκευαστικὸν.

1. Exempl.

2. Exempl.

vſu fuit, hinc coemptio & coemptionales ſenes *Cicero in Mureniana & in Top.* & apud Perſas apud *Herodotum.* Et hæc quidem duo inſtituta erant communia. Tertium Cumarum proprium, de teſtimonio in cæde: quod quidem inſtitutum non immerito Ariſtoteles, vt ſtultum, reprehendit, vt quo cædis reus damnetur aliquis teſtimonio domeſtico, cuius nulla debuerat eſſe auctoritas, §. *teſtes autem, de teſta. ordinand.* 3. *Exempl.*

Ζητοῦσι δ' ὅλως.] Tertium argumẽtum ab hominum ſtudio & natura ſumptum. Neque enim homines tam recepta & vſitata, quam ea quæ ſunt bona, expetere: nam hanc eſſe boni naturam, ſupra explicauimus *initio lib. 1. Ethic.* Si igitur bona potius, quam vſitata, ſint expetenda: Ergo & inſtituta etiam vſitatis meliora ſunt anteponenda. Etſi Herodotus ſuæ cuique patriæ mores & inſtituta chariſſima eſſe ait. 3. *Argum.* κατασκευαστικόν.

Εἰκὸς δὲ τοὺς πρώτους.] Quartum argumentum ſeu potius tertij confirmatio. Docet enim, prima inſtituta non ſatis accurata & bona, ſed ſtultiora fuiſſe, vt ab hominibus ſimplicibus & indoctis profecta. Priſcos namque homines pene, vt ſtultos & inſipientes, reprehendimus & minus ſimplices. Si igitur inſtituta ſunt hæc vetera à primis illis inuenta, & proinde ſtultiora: abſurdum ſit, ea, tanquam ſacroſancta, perpetuo ſeruari, & eorum hominum decretis ſemper acquieſcere. Meminit autem hîc primorum hominum, quod tamẽ Ariſtotelicæ rationi repugnare videatur, qui cum aliis in locis, tum maxime *lib. 8. Phyſica Acroaſeως*, nullum mundi & animantium ortum eſſe voluit. Primos homines igitur vocat eos, qui poſt communem aliquam internecionem, vel ex terræ motu, vel ex incendio, vel ex eluuione facta ſalui remanſerint, & ex iis ſint nati, vel ex terra ipſa ſint editi. Quem hominum & animalium ortum quoſdam probaſſe memorat *de ortu animantium extremo*, in quibus poſtea fuerunt & Epicuræi. *Lucret. lib. 5.* 4. *Argum.* κατασκευαστικόν.

πρὸς δὲ τούτοις.] Quintum argumẽtum ſcriptarum legum proprium, quo has quoque interdum mutandas eſſe docet: propterea quod ſcriptis legibus omnia comprehendi non poſſint. Cur autem non poſſint, hæc eſt ratio: quia leges feruntur vniuerſe, & quidem de actionibus humanis; quas conſtat eſſe ex numero rerum ſingularium, & proinde infinitas, ſupra *lib. 2. Ethic. cap. 2. in princ.* Legibus igitur omnia com- 5. *Argum.* κατασκευαστικόν.

comprehendi non possint exemplo cæterarum artium: quarum præcepta, cum & ipsa sint generalia, multæ quoque res singulæ effugiunt. Quare cum legibus omnes causæ contineri & definiri nequeant, ratio postulat vt in causis non definitis, vel ob has ipsas, leges interdum vel nouæ ferantur, vel veteres mutentur. Quod idem fere fit, vbi ius summum & strictum æquitati concedere cogitur, supra *libro 5. Ethicor. extremo.*

Argument. ἀνασκευαστικὸν.

Ἄλλον δὲ τρόπον.] Nunc contra legum mutationem: quam docet difficilime permittendam hac vna ratione, quod mutatio legum crebra ciues reddat legibus & magistratibus inobedientiores: atque adeo, quod legum mutatio robur, vimque & potestatem legum infringat, & leges, tanquam irritas, contemptiores reddat. Quamobrem & plæræque ciuitates legum mutationem grauiter abhorruerunt, vt Sparta inprimis suis legibus & institutis quam diutissime vsa iisdem; vbi & Pausanias quærenti, cur antiquis moribus viuerent Spartani, respondit, quod Spartæ leges viris, non legibus dominentur viri: vt est apud *Plut. in Laconicis apophthegmatibus.* De Locris quoque supra *ex Demosthen.* Hinc & *Ennius:*

1. Exemplū.

2. Exempl.

Moribus antiquis res stat Romana virisq;.

Etsi Romani propter imperii forte magnitudinem & crebram status mutationem hac in re videntur fuisse leuiores. Iurisconsulti tamen diligenter monent, nihil temere mutandum ex solemnibus, hoc est, ex receptis & prioribus, vt vulgo dicimus, non mutanda, quæ certam interpretationem semper habuerint. Quare ne rationes quidem legum & institutorum veterum semper exquirendas, *l. non omnia, & l. minime, de legib.* Quod idem & Plato vetat *lib. 3. de legib & lib. 6.* legum, inquam, mutationem.

Quādo sint mutāda leges.

Ὅταν γὰρ τὸ μὲν βέλτιον.] Insignis hic est locus de legum vitiis, seu de peccatis legumlatorum & magistratuum: ea si sint parua, esse dissimulanda. Nam præstare ciues iisdem contineri legibus, etiam nonnihil vitiosis, quam statim propter exigua vitia mutandis legibus eos mutationi assuefieri, & proinde inobedientiæ; quemadmodum Cleo Demagogus Atheniensis in concione ad pop. apud *Thucyd. lib. 3* πάντων δὲ δεινότατον: omnium, inquit, grauissimum, nihil apud nos eorum, quæ semel decreta sint, firmum manere: præsertim quos

quos ignorare non oportuerit, melius agi cum ea ciuitate, quæ legibus, deterioribus illis quidem, sed firmis & immutabilibus, vtatur, quem quæ melioribus & irritis. Et hunc quidem locum, vt diuinum, valde admiratur *Philippus in notis ad hunc locum.* Vitiorum autem paruitatem & magnitudinem hîc Philippus æstimat pro discrimine iuris ciuilis & naturalis, vt si qua sint vitia rationi & iuri naturali repugnātia, ea non sint dissimulanda.

Refutatio similitudinis sup. primo argumẽto allata.

ψεῦδος δὲ καὶ τὸ] Refellit similitudinem ab artibus sumptam, qua confirmari videatur mutatio legum. Ait namque, eam esse captiosam, quod inter leges seu politicam & reliquas artes magna sit dissimilitudo; hæc videlicet, quia reliquarum artium firmitas & fides suis ipsarum præceptis contineatur; Legum firmitas non tam ipsis literis vel scripto, sed vsu postea consistat. Et hic quoque insignis est locus de legum firmamento, vsu. De quo & *Iustin. Imp. No. 40. & Iulianus Iurisc. l. de quib. & Paulus l. imo, ff. de legib. Liuius lib. 34. de Lege Oppia,* quam vsu tot annorum & experiendo comprobastis, hāc vt abrogetis, hoc est, vt, vnam tollēdo legem, reliquas infirmetis, &c. quo pertinet & Solonis dictum, qui roganti quæ leges ipsi viderentur optimæ, hæ, inquit, quibus populus vtitur.

Reliqua huius disputationis capita.

Ἔτι δὲ καὶ.] Disputationis de legum mutatione, quia multa sunt capita, primum an sint mutandæ, de quo iam explicatum: deinde quæ, & de hoc dictum: deinde an omnes: præterea an peræque in omni Repub. Nam facilius in Regno, quam in politia, legum mutatio est permittenda: præterea an cuilibet potestas sit permittenda nouæ legis ferendæ: qua in re magna erat licentia Athenis, & apud hunc Hippodamum. Romę certis tantum magistratibus. Postremo quibus, si certis tantum magistratibus, vt Romæ. Quia igitur multa de hac re sunt capita, & late patet disputatio; eam reiicit in aliud tempus.

CAPVT VII.

DE Repub. Lacedæmoniorum, habita eo tempore laudatissima, explanat hoc capite, eiusque vitia 16. ostendit: quæ disputatio vt intelligatur, operæpretium erit videre *Xenophontem in libello de Repub. Lacedæmoniorum, Plutarchum in Lycurgo, Herodotum quoque, Thucydidem & Athe-*

næum

naum multis in locis, & Platonem in libris de legibus, & Pausaniam in Laconicis.

TEXTVS.

De Lacedæmoniorum Repub. & Cretum, atque de aliis fere Rebuspublicis duæ sunt quæstiones: vna quidem, si quid bene vel perperam ad optimam rationem sit constitutum: altera vero, si quid ad consilium & modum contra propositam ipsis Rempublicam.

COMMENTARII.

Præceptum generale ad omniũ Rerump. instituta examinanda. Περὶ δὲ τῆς.] Priusquam vitia Reipublicæ Spartanæ refellit, præceptum affert commune & insigne de rebus ijs, quæ in quaque ciuitate sint spectandæ & exquirendæ. Huic loco similis est alter, infra *lib.7. cap.11.* vbi in omnibus rebus & artibus duo quoque videnda esse ait; finem, & ea quæ ad finẽ. Ad eundem modum & hic duo esse ait, quorum in omni
1. Republ. sit habenda ratio, & de quibus quæri debeat. Quorum hoc est prius, vt videamus, ecqua huius vel illius ciuitatis instituta optimo Reipublicę generi seu statui consentiant
2. vel repugnent: alterum, ecqua non iam optimæ formæ, sed suæ consentiant vel repugnent. Nam duo hæc sunt semper spectanda; forma optima seu prima, & à nobis instituta. Neque enim etsi omnes optimam formam expetunt, tamen eam assequuntur, vel quia non possint, vel quia non norint. Aristoteles igitur docet, Spartanam Rempublicam non tantum non esse optimam, seu discessisse ab optima; sed suæ quoque rationi contraria quædam habere instituta, quemadmodum & Cicero sæpe Epicureos docet non tantum ab optimo scopo aberrasse, sed etiam à suo, quod idem & Aristoteles in Platone supra reprehendit.

TEXTVS.

Reipublicæ igitur bene se habituræ immunitatem quidem operum necessariorum esse oportere, constitit: quemadmodum vero, reperire non est facile. Nam & Thessalorum Penestia sæpe in Thessa-

Thessalos molita est, & in Lacedæmonios Helotes similiter. Nam velut insidiantur semper eorum calamitatibus. Apud Cretas autem nihil tale vnquam accidit. Causa fortasse, quod ex finitimis vrbibus etsi inter se bellum gerentibus ne vna quidem sit socia deficientibus, quod non conducat & ipsis habentibus castellanos. Laconibus autem finitimi erant inimici Argiui & Messenii & Arcades, cum & à Thessalis principio defecerant, quod bellum gererēt etiam cum finitimis Achæis & Perrhæbis & Magnetibus. Vt autem nihil aliud, certe cura videtur esse magni negotii: quemadmodum cum iis agi oporteat. Nam indulgenter habiti petulantes sunt, & eadem, quę dominis, sibi arrogant: & duriter viuentes insidiantur & oderunt. Perspicuum igitur, non optimum modum reperire, quibus ex Helotia hoc accidat.

COMMENTARII.

I. Vitium Reip. Spartanæ. *Opifices & operarii nō debent inter ciues referri.* *Ratio, quā ea in re tenuere Spartani.* *Mercatores Spartæ nulli.* *Helotæ.*

Ὅτι μὲν οὖν δεῖ.] Primum vitium & peccatum Reipublicæ Spartanæ in seruis & eo hominum genere, quorum sit vsus in agris colendis, in opificijs, & omnibus ministerijs necessariis. Nam hoc fere inter omnes conuenit, ciuitatem ab his operibus & muneribus vilioribus liberam & immunem esse oportere, & ciues ipsos nulla sordida vel illiberali arte fœdari debere. Quare & infra *lib. 3. in princ. & lib. 7. cap. 10 & 11.* opifices & agricolas ciuium numero eximit: de hóc igitur constat inter omnes. Verum de modo & ratione, qua effici possit, magna est & controuersia & difficultas. Lacedæmonij igitur hunc modum tenuerunt. Primum de opificijs, vt ea administrarent peregrini, agros vt colerent Helotæ, qui item ad alios quotidianæ vitæ vsus deseruiebant. Nam mercatores Lacedæmone, vbi aurum & argentum nullo fuit in precio, nulli fuerunt. De Helotis ita *Nepos in Pausania*; Est genus quoddam hominum, quod Helotæ vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedęmoniorum colit, seruorum-

que munere fungitur; hos quoque spe libertatis sollicitare videbatur. *Liuius* Castellanos vocat & agreste genus hominum Hunc modum hic reprehendit Aristoteles de Helotis, reprehendit & similem Thessalorum modum & rationem in Penestis, de quibus supra nonnihil *cap 3*. Cretum seruitia, & hoc genus hominum ad necessaria hæc munera obeunda delectorum & constitutorum, meliore in loco fuisse ait, docetque hac ratione, quod apud Thessalos & Lacedæmonios seruitia sępe seditione mota & conspiratione facta magnum ipsis ciuitatibus & Dominis periculum crearunt, apud Cretes non item. Nam de Helotarum conspirationibus & *Aristides in oratione aduersus Platonem & Diod. Siculus lib.* 12. vbi tamen summam Lacedæmoniorum in Helotas crudelitatem, vt & *Isoc. in Panathenaico*, commemorat. De Thessalorum & Cretum seruitijs, vt ignobilioribus, nihil dum reperi.

Reprehẽsio.

Ὥσπερ γὰρ.] Nempe si bello attriti vel victi sint domini vel occupati; hac velut ansa & occasione arrepta & obseruata, conspirant & seditiones mouent Helotæ & seruitia.

Αἴτιον δὲ ἴσως.] Causam differentiæ, cur Cretum seruitia non moueant seditiones, vt Lacedæmoniorum & Thessalorum, hanc affert; quod in Creta etsi ciuitates inter se bellum interdum quærunt, nunquam tamen societatem coëant cum seruitijs à suis Dominis deficientibus, ne & sua ipsi hoc velut malo exemplo lacessant & irritent ad has defectiones & motus; Cum singulæ fere ciuitates in Creta, id hominum genus habeant agros colentium, quos περιοίκους Græci vocant. Apud Lacedæmonios vero & Thessalos alia fuit ratio. Nam Lacedæmoniis quidem omnes fere finitimi hostes erant, Argiui, Messenij, Arcades, ad quos Helotæ transfugiendi commodam habeant occasionem. Thessalis vero, quia bellum gererent cum finitimis, Achæis, Perrhæbis & Magnetibus, facile quoque fuit Penestis hac occasione, illis bellum foris gerentibus, domi seditiones concitare, & ab iis deficere, societate coita cum hostibus.

Causa cur Cretẽsium seruitia non moueãt seditiones vt Laced. & Thess.

TEXTVS.

Præterea mulierum licentia & ad Reipublicæ consilium, & ad ciuitatis beatitudinem est inutilis. Vt

ſis. Vt enim domus pars eſt vir & mulier, perſpicuum oportere & ciuitatem pene bifariam diuidi, & in virorum & in mulierum multitudinem: adeo vt quibus in Republica de mulieribus vitioſe ſit, arbitrari oporteat, ciuitatis dimidium non recte eſſe deſcriptum, quod ibi accidit. Nam legum ſcriptor totam ciuitatem volens eſſe laborum tolerantem, in viris quidem cernitur talis, in mulieribus vero neglexit. Intemperanter namque viuunt, in omni intemperantia, & luxurioſe, vt neceſſe ſit in tali Republica diuitias eſſe in precio: maxime ſi & vxoribus ſeruiant, vt multæ gentes militares & bellicoſæ præter Celtas, aut ſi qui alii quoque conſuetudinem cum maſculis aperte coluerunt. Videtur enim, qui primus fabulam confinxit, non abſque ratione Martem coniunxiſſe Veneri. Nam vel ad maſculorum conſuetudinem vel ad mulierum tales omnes videntur procliues. Quare apud Lacedæmonios hoc fuit, multaque in eorum imperio à mulieribus adminiſtrabãtur. Atqui quid intereſt, mulieres ne imperent, an magiſtratus mulieribus pareant? idem namque ſequitur. Audacia autem cum ad vſus cotidianos non eſt vtilis; ſed ſi forte ad bellum, ad hæc quoque Lacenæ fuerunt inutiliſſimæ. Specimen dederunt in Thebanorum incurſione. Nam vtiles quidem nulla in re erant, vt aliis in ciuitatibus; tumultum vero faciebant maiorem, quam ipſi hoſtes. Itaque principio quidem mulierum remiſſio ſiue indulgentia Lacedæmoniis non abſque cauſa accidiſſe videtur. Nam propter exercitus ſiue expeditiones domo aberant longo tempore, bellum

gerentes & cum Argiuis & rursus cum Arcadibus & Messeniis: Ocium vero agitantes, se quidem ipsi tanquam præcultos legum scriptori præbebant propter vitam militarem (multas namque partes virtutis habet) mulieres vero aiunt Lycurgum suscepisse quidem redigere sub leges, sed rursus destitisse, cum illæ repugnarent. Causæ igitur sunt illæ quidem hæ rerum quæ acciderunt, vt & huius perspicue vitii. Sed nos non hoc quærimus, cui veniam dare oporteat, aut non dare; sed de eo quod recte vel non recte. De mulieribus autem, quæ non recte se habent videntur, vt & supra dictum, Reipublicæ non tantum afferre dedecus quoddam ipsi per se, sed ad auaritiam nonnihil iuuare.

COMMENTARII.

II. Vitium Reip. Spart. Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ.] Alterum Reipublicæ Spartanæ vitium, idque grauissimum, mulierum licentia & luxuria, hîc reprehenditur. Eandem Lacenarum licentiam reprehēdit & *Plato lib. 6. de legib. & Euripid. in Andromacha & Hecuba.* Nam, inquit, Spartana si qua cupiat puella, ne possit quidem esse modesta. Nam Lacænæ cum adolescentibus, domo relicta, nudis femoribus & peplis promissis & laxis cursus & palæstras communes habent. De eadem licentia & *Erasmus in prouerbio* δωριάζειν. hinc & φαινομηρίδες dici solent Lacenæ. Neque vero licentia tantum & luxuria mulierum fuit, sed imperium quoque omne in viros habuerunt: qua de re infra. Hanc igitur indulgentiam in mulieres duobus nominibus reprehendit, vt initio huius capitis de duobus semper quærendum esse ait, de optimo Reipublicæ statu, & huius vel illius ciuitatis proprio: Et optimo quidem Reipublicæ statui

I. Refutationis ratio. mulierum licentiam repugnare docet bifariam; tum quia luxuriosa vita & intemperans optimæ Reipublicæ sit ini-

1. Membrū. mica, in qua virtutes omnes florere debeant, & in his mulierum modestia & frugalitas: tum quod hæc licentia & luxu-

2. Membrū. ria auaritiæ sit parens & causa. & hoc est quod ait, ὥστ' ἀναγκαῖον,

καῖον,&c. & infra ἀλλὰ συμβαίνει, &c. Nam vbi luxuria, accedente & muliebri imperio, ibi diuitiarum quoque studium vigere necesse est, quibus diuitijs cum ipsæ sint venales, tum ad luxuriam suppeditentur necessaria. Iam vero inf. *lib.* 7. explicabitur, eam esse optimam Rempublicam, cuius instituta ciues reddant non pecuniæ, sed virtutum studiosos. Ex quibus intelligitur, hanc indulgentiam ciuitatis beatitudini, id est, optimo statui, aduersari. Eandem & ipsi consilio Lycurgi ipsique Reipublicæ Spartanæ statim repugnare docet hac ratione: quod cum Lycurgi fuerit consilium, totam ciuitatem ad omnem duritiam & laborum patientiam exercere, vt est apud *Cic. in Tuscul. & Plut. in Lycurgo:* in viris quidem id sit assecutus, quos constat & vixisse frugalissime, & laborum fuisse patientissimos: in mulieribus vero non item, de quarum luxuria & immodestia iam diximus. Quam Lycurgi negligentiam non solum Aristoteles accusat, sed ipse *Plato lib. 6. & Dionys. Halicarnass. lib. 2. de continendis mulierib.* vbi de iure coniugij recte instituendo. Excusant alij Lycurgum, qui id ipsum quoque susceperit, sed propter inueteratam iam mulierum luxuriam præstare non potuerit. Cuius inueteratæ licentiæ iam diu ante Lycurgum ortæ causam conferunt in bella Lacedæmoniorum cõtinua: quibus, dum viri diutius domo abesse coguntur, mulieres interea dominantur: quemadmodum in bello aduersus Messenios toto decennio domo eos abfuisse scribit *Trogus Iustinus*: qua re factum, bellis, inquam, & studio rei militaris, vt Lycurgus viros quidem habuerit faciles ad regendum, mulieres difficilimas. Vita namque militaris cum alia habet commoda, tum hoc non minimum, parendi facilitatem. Assuetos igitur in bello parere, tanquam præcultos & præparatos, accepit Lycurgus & domi seu in ocio & pace, quibus voluit, astrinxit legibus & institutis. Sic igitur Lycurgum excusant quidam, inquit Arist. Verum hæc excusatio *Plutarcho* non placet, qui reprehenso nominatim Aristotele, vult, Lycurgum paruam quoque curam adhibuisse in mulierum institutione; præstat alijs omnibus assentiri. Nam tametsi Lycurgus non virorum tantum, sed mulierum quoque exercitationes induxit: tamen hoc negari non potest, quin earum magna fuerit luxuria & impotentia. Cuius rei argumentum & hic affert insigne, quod ipse videre potuerit. Nam post Leuctricam pugnam,

II. Ratio refutationis.

Excusatio Lycurgi.

Plutarchi sentẽtia approbatur.

gnam, qua Lacedæmoniorum opes conciderunt, cum Thebani, duce Epaminonda, non contenti victoria, agrum Spartanum populantes ad ipsam tandem vrbem accederent; tanta fuit in vrbe trepidatio & tumultus imbellis turbæ senum & maxime mulierum huc illuc discursantium, plus vt laboris & molestiæ capiundum fuerit Agesilao Regi & vrbis tutori in hac turba continenda, quam in hostibus repellendis, teste *Plut. in Agesilao*: quo exemplo perspicitur, quanta harum mulierum, quanta Lacenarum fuerit licentia & impudentia, quæ, vt in alijs ciuitatibus, domi contineri tanto periculo non potuerint. Nam in alijs ciuitatibus mulieres si nihil prosunt, certe nihil obesse solent suis ploratibus & discursionibus; hic plurimum obfuisse iam ostendimus. Ex his intelligitur, ne suæ quidem Reipublicæ satis respondere Lycurgum, qui totam ciuitatem ad laborem & duritiam exercendam putarit, & omiserit tamen mulieres, quas constat dimidiam esse partem ciuitatis, qua de re dictum & supra *lib. 1. cap. vlt. in fin.*

Nationes bellicosæ muliercularũ imperio obnoxiæ. Γυναικοκρατούμενοι.] Duo hic afferuntur de militaribus & bellicosis nationibus. Prius, gynæcocratian plærunque in his vigere, quemadmodum apud Lacedæmonios cum peregrina quædam ex Lacæna percunctaretur, cur ipsæ solæ viris imperarent, respondisse fertur, *teste Plut.* quia & ipsæ solæ viros parerent; & apud Sauromatas γυναικοκρατουμένους, inquit *Plin. lib. 6. cap. 7.* nimirum imperantibus Amazonibus.

1. Causa. Cur autem bellicosæ gentes plæræq; vxoribus pareant, causa videtur mihi reddi posse duplex: tum quia viri dum bellis distinentur, facile est mulieribus imperium domi arripere & *2. Causa.* licenter se gerere: tum quia viri bellicosi & militares plærique omnes in Venerem sunt procliues, & quodammodo vxorij: quod alterum est hîc de bellicosis gentibus allatum ab Aristotele; eas, inquam, ad venerem esse procliues, vt & viros bellicosos. Talis memoratur Hercules & Catilina a-*1. Exemplũ.* pud *Cic. in 2 Catilin.* & M. Antonius in *Plut.* Cui rei hoc affert argumẽtum Aristoteles, fabulam de coniunctione Mar-*2. Exempl.* tis & Veneris, de qua & in *Homer. Odyss. θ.* Hinc & fortasse Spartani ad vtrumque, Venerem & bellum, propensi, Venerem armatam coluerunt, vt est apud *Pausan. lib. 3. & apud* *Causa, ob quam belli-* *Lactant. lib. 1. Instit. Christianar.* Causa autem & ratio huius rei, quod quæ sunt roboris militaris efficientia, integritas partium

partium corporis, & copia sanguinis, spirituum, & innati caloris, eadem omnia ad Veneris appetentiam mirifice inuitant: quo & id Ouidij: *cosi sunt propensi in Venerem.*

Quæ bello est habilis, Veneri quoq; conuenit ætas.
Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Ex his intelligitur, cur bellicosæ nationes & vxoribus seruiant, & fere sint propensæ in Venerem. Excipit Aristoteles Celtas de gynæcocratia, & si quæ aliæ sunt nationes masculam Venerem colentes, vt Thebani & Cretenses, *teste Sexto lib. 3. Pyrrhonicarum hypotyposewn.* Nam Celtæ semper habiti sunt bellicosi; Germani, inquam, & Galli, qui tantum abest, vt suis vxoribus seruierint, vt *Cæsar* de Gallis nominatim scribat *lib. 6. de bell. Gall.* eos habuisse in vxores ius vitæ & necis, tanquam in seruos. *Celtæ.*

TEXTVS.

Secundum ea autem, quæ modo sunt dicta, ea quoque, quæ ad inæqualitatem possessionis pertinent, quis reprehendat. Nam his quidem eorum accidit, vt valde magnas habeant fortunas; illis vero, vt perexiguas: quare ad paucos ager recidit. Hoc autem & legibus perperam fuit cautum: nam vendere quidem aut emere bona, non honestum esse voluit, & recte: dandi vero & relinquendi potestatem fecit volentibus. Atque & illo & hoc modo idem euenire necesse est. Ex quinq; autem omnis agri partibus duæ fere sunt quoque mulierum, quia & multæ sint Epicleræ, & quia magnas dent dotes. Melius autem fuerat, nullam vel exiguam vel modicam statim. At nunc & dare nuptum licet Epiclerum, cui voluerit: & si intestatus moriatur, quem hæredem reliquerit, hic dat, cui velit. Itaque cum regio mille & quingentos equites queat alere & peditum 30000. nec mille quidem erant numero. Hanc autem rem male iis cõstitutam fuisse, res ipsæ declararunt. Neque enim

vnam plagam pertulit ciuitas, ſed propter homi-num paucitatem cōcidit. Feruntautem, ſub prioribus regibus ciuitatem aliis dediſſe, ne multorum annorum bellis exhauriretur ciuitas, aiuntque fuiſſe aliquando Spartanorum etiam 10000. Cæterum ſiue hæc ſunt vera, ſiue non: melius eſt, bonis æquandis vrbem viris repleri. Huic autem rei contraria eſt & lex de liberis procreandis. Nam legum ſcriptor cum vellet Spartanos eſſe quam plurimos, ciues incitat, vt quam plurimos procreent liberos. Eſt enim apud eos lex, qua qui tres quidem liberos procrearit, à cuſtodiis ſit immunis: qui vero quatuor, ab omnibus oneribus. Atq; certum eſt, ſi plures ſint, agro hunc in modum diuiſo, multos neceſſario eſſe pauperes.

COMMENTARII.

III. Vitiū Reip. Spartanorum.

Μετὰ γὰρ τὸ ῥηθὲν.] Tertium Spartanæ Reipublicæ vitium in bonis ſeu eorum diuiſione reprehenditur. Nam Lycurgus initio quidem agri partes fecit æquales, & quidem pro ciuium numero nouem millia, *teſte Plut.* adeo vt ipſe Lycurgus perambulans aliquando agrum Spartanum, cum in meſſe aceruos paſſim cerneret æquales, magnam voluptatem cepiſſe dicatur apud *Plut. in Laconicis apophtheg.* atque dixiſſe, videri ſibi multorum fratrum vnius hæreditatis paternæ æquales portiones. Hanc igitur bonorum æquationem principio quidem inſtituit Lycurgus, ſed eam non ſatis confirmauit. Nam eo paulatim ventum ait Ariſtoteles, vt bona fere omnia à paucis tenerentur, & quod grauiſſimum eſt ad γυναικοκρατίαν, ex quinque agri partibus duas tenerent mulieres. Cuius inæqualitatis & cauſas & incommoda hîc exponit Ariſtoteles. Cauſa quidem, primum cur ad paucos bona reciderint hæc eſt: quia poteſtatem Lycurgus ciuibus fecerit, ſuam cuique ſortem & bona aliis donandi vel teſtamento relinquendi & legandi. Venditionem quidem vetuerat, ſed donationem non item: cum tamen vtroque modo res à priſtinis Dominis ad alios transferantur.

Cauſa ſecuta inæqualitatis.

Deinde

Deinde, ad mulieres cur tam magna bonorum pars recide- rit, hæ duæ afferuntur causæ: cùm quia multæ essent Epicleri: tum quia dotes essent nimis magnæ. *Epicleros* vocant puellas parentibus orbas, & solas totius patrimonii hæredes, de quibus & supra *lib.9 Ethic.* In his autem Epicleris seu puellis ditioribus collocandis & nuptum dandis graue quoque Lycurgi peccatum & negligentiam accusat, qui parentibus fecerit potestatem eas collocandi, quibus velint: & si gener postea moriatur intestatus, iisdem parentibus permisit, vt post mortem suam, quem ipsi nominauerint & constituerint, vt ille collocandi habeat potestatem. Quæ Epicleros collocandi licentia, vt vitiosa & inæqualitatem bonorum adiuuans, merito ab Aristotele hic reprehenditur, cum præstaret ditiores has puellas tenuioribus collocari, & non quibuslibet: vt hac ratione & velut temperamento maior sit bonorum æquatio. Duæ igitur hîc Lycurgi sunt culpæ seu peccata, vnum in donandi seu legandi potestate, alterum in Epicleros collocandi licentia; vtrumque bonorum inæqualitatem adiuuãs. Incommoda autem tria fere hîc exponuntur ex hac bonorum inæqualitate manantia. Primum nimia quorundam vel paupertas vel diuitiæ. Nam bona cum ad paucos recidũt; multi vt egestate laborent, necesse est. Quod incommodum quam sit graue, & supra est indicatum, & explicabitur infra *lib.4.* de mediocritate bonorum & diuitiarũ. Et hoc est quod ait, τοῖς μὲν γὰρ συνέβη, &c. & καί τοι φανερὸν, ὅτι πολλῶν. Alterum incommodum, γυναικοκρατία, quę fere necessario comitatur nimis dotatas fœminas, vt est *in Menandro apud Gell. lib.3.* ni fallor, *& Stobæum in fin.* Tertium incommodum, ciuium paucitas & penuria: nam & hanc bonorum inæqualitatis esse comitem, cum doceri potest exẽplis Reipublicæ Spartanæ & Romanarum secessionum, tum hac ratione, quod vt Rerumpublicarum etiam in vectigalibus non minus quam in legibus sita est incolumitas & neruus: ita & familiarum seu domorum columen in bonis & reditibus patriis innititur. Ciuium autem paucitas seu penuria quam graue sit Reipublicæ incommodum & malum, vno exemplo hic ostendit Aristoteles ipsius Reipublicæ Spartanæ, qui propter vnam cladem nunquam postea se potuerint colligere, omnium ciuium flore vno prælio interfecto, & quidem paucorum mille duntaxat & septingentorum in

Causæ ob quas tã magna bonorũ pars cessit mulieribus.

Ἐπίκληροι

1. Incommodum.

2. Incommodum.

3. Incommodum.

Exempla.

Ratio.

Ciuiũ paucitas quam exitiosa Reip.

Leuctris. Cæterum præclarus hic locus de ciuium multitudine vel paucitate explicatur, infra *lib.* 7. Sed enim dicet aliquis, agrum Spartanum non esse parem multis ciuibus alēdis. Respondet Aristoteles memorari etiam, 10000. ciuium Spartanorum fuisse aliquando: & ex *Plut.* supra attuli, primarum sortium nouem fuisse millia. Quod autem de primis Regibus commemorat, eos ius ciuitatis multis peregrinis donasse ad supplendam ciuium penuriam, ciuitate diuturnis bellis exhausta; pertinet ad hoc quod modo diximus, ciuiū paucitatem magnum esse Reipublicæ incommodum. Hoc de Cleomene Rege Spartano commemoratur, qui hac ratione, id est, peregrinis data ciuitate, quatuor ciuium millibus ciuitatem replerit. Ipse quoque Lycurgus vt huic incommodo occurreret, legem tulit, qua ciues ad liberorum procreationem incitaret. Cuius generis leges Iulias & Papias & Censorum decreta Romani πολυανθρωπίας cupidissimi habuerunt, de quibus *Plutarchus in Camillo*, *Valerius libro* 2. *Dio*, *Gell. Sueton. Tertull. in Apologet.* quibus polyteconiæ immunitates atque præmia, multæ vero & pœnæ orbitatibus constituebantur, de quibus multa Iurisconsulti, maxime vbi de iure trium liberorum sub titulo de excusationibus tutorum, de immunitatibus ad Senatusconsultum Tertullianum. Huc pertinet, quod de Lycurgo affert *Plut.* qui cœlibes permāsissent, loco decedi ab iunioribus vetuit. Hac igitur lege Lycurgus voluit ille quidem huic ὀλιγανθρωπίᾳ occurrere; sed alterum de inæqualitate bonorum incommodum magis adiuuit, paupertatem, inquam, & diuitias. Nam quo maior ciuium fuerit multitudo recidentibus bonis ad paucos, eo plures erunt pauperes.

Ἀπάντησις

1 Ratio qua primi Reges cauerunt paucitatem ciuium.

2. Ratio.

TEXTVS.

Sed ea quæ de Ephoria, non recte se habent. Nam magistratus hic apud ipsos est ille quidem maximarum rerum Dominus, fiunt autē omnes ex populo, vt sæpe valde pauperes accidat esse in hoc magistratu, qui propter paupertatem sunt venales: quod cum antea videre licuit, tum nunc in Andriis. Nam hinc pecunia corrupti quidam

totam

totam vrbem pro ſua parte perdiderunt: & quia imperium valde eſt magnum & quaſi tyrannicum, Reges quoque iis blandiri coguntur, vt hac quoque parte Reipublicæ noceatur. Nam ex Ariſtocratia exſtitit Democratia. Itaque Rempublicam quidem continet hoc imperium: populus namque, quia ſummi imperii eſt particeps, quieſcit: adeo, vt ſiue legum ſcriptoris opera, ſiue cauſa hoc accidit, valde ſit Rebuſpublicis vtile. Nam Rempublicam incolumem futuram oportet velle omnes ciuitatis partes eſſe & permanere eaſdem. Sic igitur ſe habent Reges quidem propter ſuos honores; boni vero propter Senatum. (Nam hæc poteſtas virtutis eſt præmium) populus vero propter Ephoriam. Conſtat enim ex omnibus. Verum imperium hoc oportebat ex omnibus quidem conſtitui ſuffragio; ſed non eo, quo nunc, modo: eſt enim valde puerilis. Præterea & magnorum iudiciorum ſunt Domini homines alioqui plebei: quare melius fuerit, iudicare eos non ſuo arbitratu, ſed ſcripto & legibus. Eſt autem & vita Ephororum ciuitatis inſtituto non conſentanea. Nam illa quidem valde eſt diſſoluta: in aliis vero ſpectat ad nimiam aſperitatem: adeo vt contineri nequeat, ſed furtim legem fugientes corporis fruantur voluptatibus.

COMMENTARII.

IV. Vitium Reip. Spartanæ.

Ἀλλὰ μὴν καὶ.] Quartum Reipublicæ Spartanæ vitium in Ephororum magiſtratu ſeu imperio reprehendit: cuius imperii tria vitia exponit. Primum, quod ex omni populo tam ex optimatibus quam ex plebe conſtet, & maxime quidem ex plebe: adeo vt propter hunc magiſtratum Reſpub. Spartana partim ſit Democratica, vt ſupra dictum. Vitioſum au-

1. Eius vitium ſpeciale.

Sūmi ma-

tem

gistratus, cur plebi nõ credendi. Exemplum

tem esse, summos magistratus & imperia infimę plebi mandari docet hac ratione, quod id generis pleriq; propter paupertatem sint venales & facile pecunia corrumpantur; id, quod in his Ephoris cum alias sæpe, tum suo tempore accidisse ait Aristoteles: adeo quidem, vt suis corruptelis totam ciuitatem pessumdederint. Alterum in hoc imperio vitium, quod esset nimia Ephororum potestas, quam quidem adeo magnam fuisse ait, vt Reges ipsi eos colere & obseruare & blandiri cogerentur. Summæ quoq; horum potestatis hoc non minimum fuit caput, quod iudicarent de rebus capitalibus, de morte & ignominia, inquit *Plut.* summa scilicet iudicia erant penes Ephoros: qua ipsa in re grauissimum fuit vitium: quod homines idiotæ & de plebe de grauissimis huiusmodi causis statuerint non ex scriptis legibus, sed pro arbitratu. At hoc quam sit periculosum, & quam sit multis partibus melius, causas, grauiores præsertim, non ex hominum opinione, sed legum certitudine diiudicari, explicabitur infra *hoc lib. cap. 8.* Cæterum de nimia hac Ephororum potestate plane tyrannica grauiter conqueritur Cleomenes Rex Lacedæmoniorum apud *Plut. in Cleomene.* Similis fuit Romæ Tribunorum plebis potestas, quos & propterea diligenter cum Ephoris comparat, *3. de legib. Cicero.* Nam vtriusque quidem origo Reipublicæ fuit vtilis & salutaris: cum & Ephori & Tribuni principum factioni seu Oligarchiæ ad plebis defensionem, tanquam moles, essent obiecti, & velut clauus clauo, inquit *Plato lib. 3. de legib.* verum paulatim & Ephori & Tribuni tyrannidem sibi vsurparunt, adeo vt Ephori Reges, Tribuni consules in carcerem coniicere non sint veriti. Hæc igitur Ephororum causa, origo, & vtilitas à plerisque commemoratur ad reprimendam principum, vt vocant, aduersus plebem tyrannidem & factiones. Alteram eorum vtilitatem affert hîc Arist. quod hoc magistratu plebs, vt tribunatu Romæ, delinita, à seditionibus & motibus cõquierit. Nam ad salutem & incolumitatem Reipublicæ vel hoc grauissimum est adiumentum, vt non vni, sed omnibus ciuibus & ordinibus ita sit prouisum, vt omnes pro se quisque ciuitatem velint incolumem: quod accidit Spartæ, vbi Reges regia sua potestate contenti, principes Senatu, plebs Ephoria, omnes denique honorum & imperiorum participes Rempublicam in suo statu permanere cupiebant:

2. Vitium speciale.

De Ephororum tyrannide.

1. Vtilitas huius magistratus.

2. Vtilitas huius magistratus.

bant: de qua re, hoc eſt, de tranquillitate, ex eo quod omnes ſint honorum quodammodo participes, infra *libr. 3. & 5. in prin.* Tertium in hac poteſtate vitium: Ratio ſeu modus horum Ephororum creandorum, de quo, quam fuerit puerilis, infra, vbi de Senatu, explicabitur. *3. Vitium ſpeciale.*

Καὶ νῦν δ' ἐ.] De hac Ephororum improbitate & corruptela, Ariſtotelis ætate, amplius quærendum. Andria autem etſi Baſilicæ erant Cretenſium propriæ conuiuiis & ſodalitatibus publicis dedicatæ, vt eſt apud *Athenæum lib 4.* tamen hoc loco communius etiam de Lacedæmoniis Baſilicis & ſodalitatibus accipiuntur. Ἀνδρεῖα.

Ὥστ' εἴτε διὰ.] Videtur dubitare de Ephororum origine; caſu ne aliquo, an à legum ſcriptore ſint inſtituti, cũ tamen *lib. 5.* infra, vt & *Cic. lib. 3. de legib.* & alibi à Rege Theopompo inſtitutos dicat: etſi alii Lycurgum faciunt auctorem: ſunt tamen & qui caſu eos inſtitutos ſcribant, hoc videlicet, vt cum Spartani diuturno aduerſus Meſſenios bello domo abeſſent diutius, interea in vrbe eſſent, qui ius dicerent; viros aliquot delectos Ephororum nomine, qui poſtea quinque numero remanſerunt. *Ephororum origo.*

Ἆθλον γὰρ.] Valde miror, hæc eadem verba, de eadem re, hoc eſt, Senatu Spartano, reperiri *in oratione Demoſthenis,* πρὸς Λεπτίνην, ἐπιδόξαν, &c.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ.] Hoc poteſt eſſe quartum quod ſit in Ephoris reprehendendum, victus lautior & inſolentior, ex ſecundo tamen, hoc eſt, nimia poteſtate, manans: quam victus inſolentiam Ariſtoteles repugnare ait non tantum rectæ inſtitutioni, & optimæ Reipublicæ, ſed ipſi quoq; Reipub. Spartanæ, cuius omnia inſtituta ad duritiem & parſimoniam victumq; tenuiſſimum ſpectabant. Nam communis Spartanorum victus tam fuit tenuis & pene ſordidus, vt multi, eam duritiem & aſperitatem non ferentes, clam contra patriæ inſtituta voluptates quærerent, quemadmodum liberi durius ſub parentibus habiti, poſtea libertatem nacti. Atq; ita non tantum Ephororum inſolentiam, ſed communem quoque victus rationem, vt minis aſperam, perſtringit. De hac autem Ephororum inſolentia & luxuria etiam *Plut. in Cleomene*; de reliquorum ciuium frugalitate & tota victus ratione *Athenæus lib. 4.* *4. Vitium ſpeciale.*

* * *

TEX-

TEXTVS.

Habent autem se & quæ ad potestatem senum ipsis non recte. Nam bonis quidem & ad virtutem satis institutis illis, dicat fortasse quis ciuitati conducere, (tametsi hoc controuersum, quod tota vita magnorum iudiciorum sint Domini. Est enim vt & corporis, mentis quoque senectus.) hoc vero modo institutis, vt ipse quoque legum scriptor diffidat tanquam viris non bonis, non tutum. Comperiuntur autem, qui in hac potestate fuerint, multa ad Rempublicam pertinentia sordide & ambitiose administrasse. Quare melius fuerat, hos à rationibus referendis non esse immunes: nunc autem sunt. Videatur autem Ephororum magistratus ab omnibus magistratibus rationes poscere. At hoc Ephoriæ nimis magnum est beneficium. Atque non hoc modo dicimus rationes oportere referri. Præterea & cooptatio qua vtuntur senum in examine est puerilis. Atque dignum hoc magistratu rogare ipsum non est rectū. Nam potestate dignum, siue nolit siue velit, eam capere oportet. At nunc, quod & aliis in Rebuspublicis, videtur facere legum scriptor. Nam ciues reddens ambitiosos his ad Senum comportationem vtitur. Nemo enim magistratum ambiat non ambitiosus. At plæræque fraudes vel culpæ sponte factæ exsistunt fere hominibus propter ambitionem & propter auaritiam.

COMMENTARII.

V. Vitium Reip. Spartanæ.

Ἔχει δὲ.] Quintum huius Reipublicæ vitium in senatu ostendit, in quo tria fere peccata reprehendit; tempus, modum seu rationem creandi, & potestatem petendi. Vocabant

bant autem Spartani consilium suum γερουσίαν, & senatores γέροντας, quorum magnam fuisse potestatem & imperium de maximis causis & hoc loco ait Aristoteles, & *Dionys. Halicarn. lib. 2.* adeo vt Reges non quod ipsis videretur, sed quod senatui, suscipere & gerere possent. Erant autem senatores numero XXIIX. & cũ duobus Regibus XXX. Primum igitur, quod in senatu Spartano reprehendit, est, quod senatores sint perpetui, duabus de causis: quarum prior, quod & mentis, vt corporis, sua sit senectus, hoc est, quod non eadem in decrepitis senibus constet mens & prudentia; & proinde non peræque semper sint apti. Quod autem ait eleganter, suam quoque mentis esse senectutem: cum per se clarum est, tum philosophorum rationibus est consentaneum: qui animum & mentem cum corpore crescere, minui atq; languescere volunt. *Lucret lib 3.*

De γερουσίᾳ Spartanorum.

I. Vitiũ speciale.

1. Ratio reprehẽsionis.

Præterea gigni pariter cum corpore & vna
Crescere sentimus, pariterq; senescere mentem.
Nam velut infirmo pueri teneroq; vagantur
Corpore; sic animi sequitur sententia tenuis.

Hanc igitur vnam esse causam, cur senatores non debeant esse perpetui, quia non peræque semper apti languescente mente & prudentia. Altera est; quia hac perpetuitate fiant senatores immunes à rationibus referendis: quę quidem immunitas ferri facile possit in hominibus absolute probis & bonis, de quibus nulla sit suspicio corruptelæ. Verum quia huius generis hominum rarior est numerus; atque adeo in ipsa Republica Spartana ipse senatus auctor senatores in eo numero non habuit optimorum virorum; melius profecto est eos rationibus referendis esse obnoxios. Quod autem diximus, eos ipsos senes in eo numero ne ab ipso quidem auctore esse habitos; ex eo perspici ait Aristoteles, quod multa quidem & magna (vt iudicia capitalia, *teste Plut.* & de existimatione) iis commiserit, non tamen omnia, tanquam non perfecte bonis aut saltem, de quibus diffideret. Hoc igitur diffidentiæ argumento hos senes docet non fuisse optimos: Idem docet altero argumento: quia ex historiis doceri possit eos sæpe vel auro vel gratia & ambitione multa fecisse. Quare etsi *Plut. in Lycurgo* hoc ipso argumento laudat consilium Lycurgi, qui de rebus contrahendis nullas leges scripserit; sed eas controuersias arbitrio virorum bonorum & bene

2. Ratio reprehẽsionis.

1. Argum. quo docet, Lycurgum non omnes senatores iudicasse viros optimos.

2. Argumẽtum.

bene institutorum diiudicandas permiserit: Aristotelis tamen ratio tutior videtur, Plutarchi magis lubrica & incertior. Atque hoc alterum huius perpetuitatis est malum, immunitas rationum referẽdarum. Nam solemne fuit veterib. Græcis & Romanis à nemine rationem sui muneris seu magistratus reposci, quamdiu esset in magistratu: qua re fiebat, vt hi senatores quia essent perpetui, rationibus referendis non essent obnoxii. At Ephori, inquiet aliquis, in hos senatores inquirendi Ius & potestatem habebãt, vt in Romanos senatores Censores. Respondet Aristoteles, hanc rationem sibi non probari, qua Ephororum potestas nimis augeatur.

Obiectio.

Solutio.

2. Vitium speciale.

Ἔχει δὲ καὶ τὴν αἵρεσιν.] Alterum vitium senatus Spartani, modus seu ratio cooptandi, vtpote puerilis & pene ridicula: Κρίσιν propriè vocabant Lacedæmonii, nos fortasse examen & delectum. Quo verbo de hoc senatu agentes vsi & *Demosth. πρὸς Λεπτίνην.* Ἐπειδὰν δὲ, &c. & *Plutarch. sæpe in Lycurgo*, vbi describitur hũc in modum: populo in concionem collecto, certi aliquot viri delecti, tanquam iudices aut censores, in propinqua domo includebantur: adeo vt populum audire, videre neminem possent. Competitores igitur Senatoriæ dignitatis per concionem singuli & taciti deducebantur: ex quibus cui à populo frequentius esset acclamatum, hoc Censores illi in tabellis annotabant; tandemq; omnibus perductis, cui à populo frequentissime acclamatum esset, senatorem renunciabant: qui designatus cõtinuo coronatus ad templa Deorum visebat, comitantibus pueris & mulieribus, eumq; in cœlum ferentibus. Hanc igitur delectus rationem Aristot. vt puerilem & re tam graui indignam Censuram, reprehendit, ex clamore scilicet populari totam fere constantem. Etsi alias quoque controuersias Spartani clamoribus, vt alii Græci χειροτονίαις, seu porrigendis manibus, diiudicare solent.

Modus legendi Senatum Spart.

Reprehẽsio.

3. Vitium speciale.

Καὶ τὸ αὐτὸν αἰτεῖσθαι.] Tertium hoc est, quod in senatoribus Spartanis reprehensione sit dignum, ambitus & petendi potestas; hinc namque ciues effici ambitiosos. Atq; ita duas omnium malorum humanorum pestes & fontes, auaritiam & ambitionem, ostendit Aristoteles in Repub Spartana reperiri. de his duabus pestibus & *Liuius lib. 6.* Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est agri, pecuniæ, honorum discrimine proposito conterriti patres

tres cum trepidassent, &c. De iisdem præclare & *Salustius initio Catilinæ, & Cic. libr. 1. Offic.* Maximam autem partem, &c. & princeps *Thucydid.* πάντων δ' αὐτῶν ἡ ἀρχὴ ἡ διὰ πλεονεξίαν καὶ φιλοτιμίαν. Easdem & *Timon Misanthropus* duas partes exagitauit. Obseruandus autem & hic est locus de petitione magistratuum & ordinis senatorii, quam Aristoteles, vt ciuibus ambitiosis reddendis idoneam & accommodatam, reprehendit. Nam in magistratibus & imperiis mandandis non tam voluntatem & petitionem, quam αὐτάρκειαν esse spectandam. Sic & *Isocr. in Panathenaico* de Antiquis Atheniensium moribus differens ait, Magistratus ab iis non solitos peti: quia onera potius & munera essent, quam rationes quæstuariæ. Eiusdem generis est quæstio apud *Philippum*, an munus Ecclesiasticum alicui petere liceat.

TEXTVS.

De regno autem, quod melius ne sit esse in ciuitatibus, necne, alia sit quæstio. Verumtamen melius certe fuerit, non vt nunc: sed Reges ex sua quęque vita spectari. Bonos autem efficere posse ne ipsum quidem legum scriptorem existimasse, perspicuum. Diffidit igitur, tanquam non satis bonis viris. Quare legationis collegas mittebant inimicos, & Regum discordiam salutem putabant ciuitatis.

COMMENTARII.

Περὶ δὲ βασιλείας] Sextum Reipublicæ Spartanę vitium, in Regno, hoc videlicet, quod Regnum Spartanorum non ex virtute deferretur, sed esset hæreditarium, seu iure hæreditario. Qua in re Carthaginenses Lacedæmoniis antepo- nit, infra *cap. 9.* Nam Lacedæmone binos Reges fuisse, & quidem ex Heraclidarum genere omnes, notum est. Vt igitur, inquit Aristoteles, concedamus (de qua tamen quæstione infra *lib. 3. in fi.*) regnum esse optimam Reipublicæ formam, tamen in hoc ipso peccarunt Lacedæmonii, vt iam dictum. At enim dicet aliquis: Et virtuti Lacedæmone regnum deferri solitum, vbi Reges optime instituti etiam fue- *VI. Vitium Reip. Spart.* *Obiectio.*

Solutio. runt viri boni. Respondet Aristoteles, ipsius quoque eorum legum scriptoris testimonio non fuisse viros bonos. Testimonium & argumentum est à diffidentia: cuius duo affert exempla. *1. Argum.* Alterum de legatione: Solent namq; Spartani Reges in expeditionem mittentes illis adiūgere inimicos ipsorum, ne, si amicos haberēt comites, omnia pro sua libidine soli administrarent aut coitione facta Rempublicam opprimerent. *2. Argum.* Alterum diffidentiæ argumentum; quod in Regum discordia sitam putabant salutem & incolumitatem ciuitatis: qui si essent viri boni, etiam de summe concordibus nihil erat metuendum.

TEXTVS.

De sodalitatibus autem, quę Phiditia dicuntur, ne prima quidem legumscriptoris institutio est recta. Nam oportebat potius de communi sumptu fieri conuentum, vt in Creta: apud Lacedæmonios autem quemque conferre oportet, vbi & multi valde sunt pauperes, & qui hunc sumptum facere nequeant: quare fit legumscriptoris instituto contrarium. Nam vult ille quidem sodalitatum institutionem esse popularem: fit vero minime popularis ita constituta. Nam esse quidem participes valde pauperes, difficile factu: terminus vero Reipublicæ ipsis patrius hic est, eum qui hoc vectigal conferre nequeat, eius non esse participem.

COMMENTARII.

VII. Vitiū Reip. Spart. Οὐ καλῶς δὲ.] Septimum Spartanæ Reipublicæ vitium in sodalitatibus, in quibus hoc vnum reprehendit, quod sumptus ibi fierent non de publico, sed de priuatis cuiusque bonis & collationibus. Qua in re sodalitates Cretenses anteponit Spartanis infra *cap.8* Nam Lacedæmone moris erat, quinos & denos fere conuenire, & vna vti mensa, & ad sumptum quemque de suo conferre in mensem farinæ medimnum, vini choas quinque, octo casei libras, quinque selibras

bras ficuum totidem, & aliquot prӕterea asses ad opsonia, vt est apud *Plut. in Lycurgo.* Aristoteles igitur hunc Lacedӕmoniorum in sodalitatibus morem non tantum simpliciter esse malum, sed ipsius quoque Reipublicӕ Spartanӕ scopo docet repugnare. nam hoc quidem ita docet: quod sodalitatum institutum Lycurgus voluerit esse Democraticum propter summam omnium ordinum ӕquationem, cum tamen sit Oligarchicum potius: ꝓpterea quod tenuiores, qui sumptum facere nequeant, neque sodalitatum, neque Reipublicӕ seu honorum & magistratuum sint participes; sed soli diuites, quod est Oligarchicum, imperia mandari ditioribus. At Lacedӕmone lex erat & institutum, qua lege cautum fuit, ne quis honorum esset particeps, qui non & sodalitatum: cuius legis & hic, ὅρος τῆς πολιτείας, &c. & infra *cap. prox.* εἰ δὲ μὴ μετέχοι, &c. meminit. Cӕterum Lacedӕmonij hӕc publica conuiuia proprie solent vocare φειδίτια vel à φειδῶ, id est, parsimonia, vel quasi φιλίτια, id est, amicitiӕ efficientia, vt est apud *Plut. in Lycurgo.* Vocabant & olim ἀνδρεῖα à Cretibus mutuati, infra *cap. prox.* *Refutatio.* Φιδίτια. Ἀνδρεῖα.

TEXTVS.

Institutum autem de nauarchis & alii quidam reprehenderunt, recte reprehendentes. Nam seditionis est causa. Cum Regibus enim perpetuis imperatoribus nauium prӕfectura alterum quasi regnum constitit.

COMMENTARII.

Τῷ δὲ περὶ τοὺς ναυάρχους.] Octauum huius Reipublicӕ vitium in classis prӕfectura cum alij recte reprehenderunt, tum Aristot. hac de causa reprehendendum ait, quod Classis prӕfectura Spartana causa sit motuum vel discordiarum. Quid ita? quia duo veluti Imperatores seu Exercitus Duces constituantur. Iam notum est, inter plures Duces plӕrunque exsistere simultates & dissidia. Quare & Romani etsi alias duobus vterentur coss. in summis tamen periculis vnum creabant Dictatorem. Quare cum Lacedӕmone bini essent Reges, ijque non tam absolute Reges, quam Imperatores quidam & Exercitus Duces: Classis prӕfectura his tanquam *IIX. Vitium.* *Ratio.*

 socia

ſocia adiuncta alterum quoddam fiebat regnum ſeu imperium à legitimo regno diſiunctum & diſſentiens. Nimia igitur fuit poteſtas & nimis diuturna, vtpote perpetua Claſſis præfectura. Quod diximus Reges Lacedæmoniorum fuiſſe potius bello Duces, explicabitur infra *lib 3.* vbi de Regnorum generibus. Ex quo loco fere auſim dicere, pro ἀΐδιος ſcribendum ἀϊδίοις, vt referatur ad στρατηγοῖς. Nam & ibi vocat perpetuos belli Duces Reges Lacedæmoniorum.

TEXTVS.

Iam vero & ſcopum legumſcriptoris ita quis reprehēdat, quod & Plato in legibus reprehendit. Omnis namque legum deſcriptio ad virtutis partem bellicam eſt collata: hæc enim ad viuendum eſt vtilis. Quare bellum quidem gerentes erant incolumes: imperio vero potiti perierunt: quia ocio & pace vti non didiciſſent, neque vllum ſtudium aliud bellico melius excoluiſſent. Hoc autem non leuius eſt peccatum. Nam putant quidem bona fortunæ, de quibus homines inter ſe concertant, paranda eſſe virtute potius quam vitio: & hoc quidem recte: ſed quod hæc virtute putant meliora, non recte.

COMMENTARII.

X. Vitium Reip. Spart. Καὶ ὡδὶ δὲ ὑπόθεσιν.] IX. eaque grauiſſima Lycurgi reprehenſio, qua ſcopus ipſe ſeu hypotheſis & conſilium eius taxatur, vt vitioſum. Nam Lycurgi conſilium & ſcopus fuit imperii prolatio & dominatus; omnia eius inſtituta eo ſpectant, vt ciues ſui aliis dominentur. Omnia namque fere ſpectant ad rem militarem; omnia, inquam, eius exercitia. Quod quam graue ſit peccatum, hunc ſibi ſumere ſcopum, aliis dominari, & ciues in vna tantum virtute, fortitudine, non in omnibus exercere, docet Ariſtoteles, cum infra latius *lib.7. cap 14.* tum hîc, hac ratione ab ipſis rebus ſumpta;

Ratio. nimirum, quod Lacedæmonii quamdiu quidem bellum gererent, eſſent incolumes & florentes; ſed imperium nacti,

quia

qui a nullas pacis artes & ſtudia noſſent; ſuperbia, luxu, inſolētia & ſeditionibus inter ſe perierint. Quod idem vitium fere fuit & Reipublicæ Romanæ, quæ & ipſa ad dominatum & bellum tota fuit compoſita. Tenendæ igitur ſunt & belli & pacis artes; qua de re infra diſſeremus *lib.7.*

Romanæ Reip. vitiū idem.

Ὅπερ καὶ Πλάτων.] Hunc Lycurgi ſcopum, & Spartanorum πλεονεξίαν, ſtudiumq; dominandi, & *Plato* grauiter reprehendit *lib.3. & 4. de legib. & in Lachete*, & grauiſſime *Iſocrat. in Panathenaico. & Cic. lib.1. Offic.* Sed illud odioſum eſt, quod in hac relatione & magnitudine animi facillime pertinacia & nimia cupiditas principatus innaſcitur. Vt enim apud Platonem eſt, omnium morem Lacedæmoniorum inflatum eſſe cupiditate vincendi, ſic vt quiſque animi magnitudine excellat, ita maxime vult princeps vel potius ſolus eſſe.

Τἀγαθὰ τὰ περιμάχητα.] Sic vocat victoriam, imperia, diuitias. Sic enim Græce vocant bona fortunæ, vt ſupra *in Ethicis lib.8. vel 9. & lib.1. de arte dicendi.*

Καὶ τοῦτο μὲν καλῶς.] Ait, Lacedæmonios recte facere, qui non inſidiis aut flagitiis & improbis factis bellum gerant & imperia quærant, ſed virtute; verum in hoc peccare quod hæc ipſa imperia virtute putent potiora, & ea perſequantur tanquam ſcopum, virtute tanquam adiumento & medio.

TEXTVS.

Vitioſe autem ſe res habet Spartanis etiam in ærario publico. Nam & in communi ciuitatis ærario nihil eſt, cum magna bella cogantur gerere, & tributa male conferant: eo namque quod magna ſit Spartanorum Regio, tributa inter ſe non exquirunt, acciditq; legum ſcriptori contra atq; expediat. Nam ciuitatem quidem fecit pauperem, priuatos vero auaros. Itaq; de Spartanorum quidem Repub. hactenus ſit explicatum. Nam quæ reprehendat quis, maxime hæc ſunt.

COMMENTARII.

Φαύλως δ' ἔχει.] Decimum Reipublicæ Spartanæ vitium in æra-

X. Vitium Reip. Spart.

in ærario ſeu pecunia publica reprehenditur, idq; bifariam; primo quod Spartæ nullum eſſet ærarium publicum: quod cum omnibus eſt neceſſarium, tū iis maxime, quibus multa gerenda ſunt bella, vt Spartanis cum propter innatam dominandi cupiditatem, tum propter vicinorum odia. Deinde cum bellum eſſet ſuſcipiendum, ipſæ tributorū collationes item erant vitioſæ, hoc eſt, non ſatis diligenter conferebant. Cuius negligentiæ cauſam confert Ariſtoteles in amplitudinem agri Laconici, quem tantum tamque late patuiſſe ait, difficile vt fuerit in ſingulorum collationes inquirere: præſertim cum latiſſime patentis agri pauci eſſent Domini (vt ſupra eſt explicatum) qui maxima tenerent latifundia. Quam rem adiuuabat & Lacedæmoniorum inſtitutum, qui ipſi agros tenere conſuerint, non vt aliæ nationes per clientes, ſed per Helotas ſuos. Quapropter Lycurgo plane contra accidit, quam Reipublicæ conducat: cui vtile eſt, ciuitatem eſſe locupletem, & ciuium copias eſſe mediocres, eoſq; ſuis rebus contentos. At Lacedæmone & Reſpub. laborabat inopia, & ciues erant locupletes, ſaltem pauci; omnes ad rem augendam attenti, vt ſupra. Quod idem & Romæ tandem accidit, priuatorum vt reditus & vectigalia eſſent vberrima, Reipublicæ nulla vel exigua. Qua de re ſæpe conqueritur *Cic. lib 2. Offic. in Agrariis, & in Philippicis.* Sic hodie Auguſtani, Genuenſes, Colonienſes, Antuerpienſes priuatim ſunt diuites, publice pauperes. De communi igitur ærario hic locus obſeruatione eſt digniſſimus.

1. Pars. *2. Pars.* *Romanæ Reip. idem vitium.*

CAPVT VIII.

TAXANTVR hoc capite 4. fere vitia Reipublicæ Cretenſis, priori geminæ & cognatæ & peræque celebris: de qua & *Plato in libris de legib.*

TEXTVS.

Cretenſis vero Reſpublica finitima quidem huic eſt, habet autem pauca quidem non peius, plæraque vero minus polite. Etenim videtur & vero dicitur magna parte Laconica Cretenſem imitata, at priſca plæraque minus ſunt exquiſita, quam recentiora. Nam ferunt, Lycurgum poſtquam

quam tutela Charilai Regis omissa peregrinari cœpit, maximam temporis partem tum in Creta versatum esse propter cognationem. Erant enim Lyctii Lacedæmoniorum coloni. In coloniam autẽ asscripti legum descriptionem apud incolas florentem susceperunt. Quare hodieque periœci item iis vtuntur, quasi Minos primus huius legum descriptionis fuerit auctor. Videtur autem Insula & ad Græciæ imperium natura facta· & bene sita. Imminet namque omni mari, omnibus fere Græcis ad mare accolentibus. Nam hac quidem parte exiguo interuallo distat à Peloponneso, illa vero ab Asia Versus Triopium & Rhodum. Quare & maris imperiũ tenuit Minos & ex Insulis has quidem subegit, illas vero incolis frequentauit, tandem & Siciliam aggressus prope Camicum vita excessit.

COMMENTARII.

Ἡ δὲ κρητικὴ.] Prius has duas ciuitates Cretẽsem & Spartanam inter se comparat, quam Cretensis vitia & peccata cõmemoret Et quidem primo causam similitudinis & cognationis inter has duas ciuitates exponit, hoc vniuersè p̃monito: Cretensis quidem Reipub. instituta non pauca meliora quidem esse Laconicis, sed minus expolita. Cretica magis esse obsoleta, & barbariem redolentia. Cuius differentiæ rationem & causam hanc affert, quod recentiora pleraque vetustis sint expolitiora, tempore nimirum & rerum vsu docente & res expoliente, vt supra dictum. Cur igitur hæ duæ ciuitates instituta multa habuerint similia, causam exponit Aristoteles ex historia petitam, hanc, quod Lycurgus Reip. Spartanæ auctor in Creta diu sit versatus, iam tum bonis legibus florente, à Minoë latis antiquissimo legumscriptore. Cur autem in Cretam potius profectus sit Lycurgus, hanc affert causam, quod Lyctii, quæ est Cretæ ciuitas, Lacedæmoniorũ sint coloni, fratres & amici. De hac Lycurgi peregrinatione *Plut. in Lycurgo & Cleomene.* Nam Lycurgi frater

Cretẽsis & Spartana Reip. discrimen.

Ratio.

Cretens. & Spart. Reip. similitudinis causa.

Cur Lycurgus in Cretam potius, quam alio, profectus.

ter Rex Lacedæmoniorum moriens cum vnum reliquisset hęredem Charilaum (sic enim hîc legendum, nō Cherillum) & Lycurgus pueri tutor Regnū administraret, tandem puero adulescente, vt omnem à se auerteret suspicionem occupandi Regni, postquam tutela abdicasset, & Regnum puero tradidisset: in Cretam abiit ad Lyctios colonos, qui & ipsi iam Minoica instituta susceperant: quæ ille diligenter conquisita & probata domum postea reuersus in patriam attulit. Hæc igitur est causa cur hæ duæ ciuitates institutis multis vtantur iisdem & similibus.

Διὸ καὶ νῦν οἱ περίοικοι.] Ait, περιοίκους, hoc est, Rusticos & agrum Cretensium colentes (hodie Græci vocant parœcos) sua etiam ætate iisdem vti institutis: etsi vrbani aliis, fortasse nouis iam vterentur. Nam sæpenumero morum veterum vestigia in Rusticis diutissime conseruantur. Hæc autem eo pertinent vt doceat Aristoteles Cretensium instituta esse antiquissima, & ab iis orta Laconica.

Δοκεῖ δ' ἡ νῆσος.] Exorsus de Minoë & eius institutis, attexit quædam de Minois & Cretensium imperio & interitu. Ait igitur, Cretam opportune esse sitam ad totius maris mediterranei imperium obtinendum, atque adeo totius Græciæ: propterea quod Græcorum ciuitates pleræque essent maritimæ in vtroq; littore tam Asiatico quam Europæo, à quibus vtrinq; non ita longo interuallo distet: etsi ab Asiatico multo longiore. Situi igitur imperii causam tribuit, vt & tranquillitatis & incolumitatis diuturnæ, infra. Atq; hac de causa Minoëm quoq; mari imperasse: qui cum fines imperii lōgius proferre vellet, & Siciliam bello esset aggressus; tandem ad Camicum, Siciliæ vrbem, opera & insidiis Cocali, Dædali, de quo male Minos fuerat meritus, filii, interfectus est, vt est apud *Strabonem lib.6.*

TEXTVS.

Cretensis autem institutio Laconicæ respondet. Nam his quidem agros colunt Helotes, Cretibus vero Periœci: atque apud vtrosque sunt sodalitates. Et certe antiquitus Spartam vocabant non Phiditia, sed Andria, vt Cretes: ex quo & intelligitur: illinc ortas. Præterea Reipublicæ descri-

ptio,

ptio, id eſt, reſpondet. Nam Ephori quidem eandem habent poteſtatem, quam qui in Creta dicuntur Coſmi: præter quod Ephori quidem ſint numero quinque, Coſmi vero decem. Regnum vero prius quidem erat, poſtea ſuſtulerunt Cretes, atque in bello tenent imperium Coſmi. Concionis autem participes ſunt omnes: nullius vero rei eſt domina, quam vt ſuffragijs confirmet, quæ ſenibus & Coſmis fuerint probata.

COMMENTARII.

Ἔχει δʼ ἀνάλογον.] Hoc loco exponit iam ſimilitudinē ſiue *Similitudo vtriusque Reip.*
inſtituta ſimilia Reipub. Cretēſis & Spartanæ, eaq; quinque,
primo Helotibus Lacedæmoniorum ſimiles eſſe Cretēſium
periœcos: ſecundo quia vtriq; ciuitati ſuæ ſint ſodalitates, 2.
& quidem olim eodem nomine, Andriorum: quod ait eſſe
apertiſſimū argumētum, ſodalitates Lacedæmonias à Cretenſibus ortas: quia Laconicæ antiquitus idem habuerint
nomen: tertio, quia eadem fuerit poteſtas & imperium E- 3.
phororum Lacedæmone, quæ Coſmorum in Creta, numero tantum differebant: quarto, quia & ſenatus vtrobique par 4.
fuerit: poſtremo, quia vt Lacedæmone erat Regnum, ita & 5.
in Creta olim fuerit; poſtea ſublatum, tradito imperio Coſmis, vt Romæ conſulibus.

TEXTVS.

Ergo de ſodalitatibus quidem melius eſt apud Cretes quam Spartanos. Nam Lacedæmone quidem in capita quiſque confert, quod eſt præfinitum: quod ſi non, vetat lex Reipublicæ eſſe participem, vt & prius dictum: in Creta vero communis. Nam ex omnibus & fructibus & pecoribus & vectigalibus, quæ Periœci penſitant, publicis, pars eſt præſcripta; hæc quidem ad Deos & publica munera, illa vero ad ſodalitates, vt de publico alantur omnes & mulieres, & pueri, & viri. Ad vi-

ctus autem tenuitatē, vt rem vtilem, multa commentus est legumscriptor, atque ad mulierum disiunctionem, ne multos procreent liberos, inducto puerorum concubitu; de quo recte ne an secus, alius erit disputandi locus. Hoc certum, de sodalitatibus melius descriptum esse apud Cretes, quam apud Spartanos.

COMMENTARII.

1. Reip. Cretum vitiū. Exposita iam cognatione & similitudine harum duarum ciuitatum, nunc tria fere earundem instituta perpendit, melius ne ea se in Creta habeant, an Lacedæmone: qua collatione aperiuntur & Cretensis Reipub. vitia. Primum igitur de sodalitatibus; & has in Creta melius esse descriptas, quā Lacedæmone, docet hac ratione, quod Lacedæmone sumptus fieret ex priuatis cuiusque reditibus, in Creta ex publicis vectigalibus. Cur autem hoc illi præstet, explicatum est supra capite priore.

De vectigalibus Cretensium. Ἀπὸ πάντων γὰρ τῶν γινομένων.] Ait, periœcos in Creta vectigalia pensitare solitos partim ex fructibus, partim ex pecoribus, vt rustici alii sunt agricolæ, alii pastores: quæ præter duo vectigalium genera est & tertium ex mercibus & rebus importandis & exportandis. Horum autem vectigaliū vsum facit triplicem; partim ad rem diuinam, partim ad vsus publicos, partim ad sodalitatem. Hic igitur locus de vectigalium generibus & vsu licet breuis, tamen obseruatione est dignus.

2. Instituta Minois quadam. Πρὸς δὲ τὴν ὀλιγοσιτίαν.] Interiicit Aristoteles duo Minois instituta, vel in quibus magnam posuerit operam: prius de victus tenuitate, alterum de liberorum paucitate. Nam Minos hoc egit, vt ne liberorum multitudine agri tandem ciuibus alendis essent impares. Cui liberorum paucitati efficiendæ viam hanc & rationem adhibuit, puerorum cōcubitum, quo contenti mulieres non ita sequerentur. De quo & consilio & modo seu ratione Minois etsi disputationem reiicit Aristoteles in aliud tempus seu alium locum: tamen & consilium non satis Reipublicæ est vtile, cui ciuium multitudo, saltem modica, est necessaria, vt infra *lib. 7.* & modus seu ratio

tio prorſus eſt flagitioſa & nefaria, ipſi naturæ & rationi inimica. De hac re & ſupra nonnihil, vbi de Celtis.

TEXTVS.

De Coſmis autem etiam deterius quam de Ephoris. Nam incommodum quidem, quod in Ephororum imperio, & in his ineſt. Fiunt enim quilibet: quod vero ibi ad Rempublicam conducit, hic non eſt. Nam ibi quidem, quia deſignatio ſit ex omnibus, populus ſummi imperij particeps Rempublicam ſaluam eſſe cupit: hic vero non deſignantur ex omnibus Coſmi, ſed ex quibuſdam gentibus & ſenes ex ijs qui Coſmi fuerint, de quibus eadem quis dicat, quæ de ſenibus Spartanis. Nam immunitas rationum referendarum, & perpetuitas, iuſto maiora ipſis ſunt præmia: atque imperare non ex ſcripto, ſed pro ſuo arbitratu plenum eſt periculi. Quod autem populus non particeps quieſcat, nullum eſt argumentum bonę deſcriptionis bonæ conſtitutionis. Neq; enim Coſmis aut Ephoris quæſtus aliquis ſuppetit, vt corruptoribus longe ab Inſula remotis. Medicina autem, quam huic vitio adhibent, abſurda eſt, eaque non ciuilis, ſed factioſa. Sæpe namque coitione facta Coſmos eijciunt vel ipſi collegæ vel priuati. Eſt autem poteſtas & Coſmis interea imperio abdicare. Hæc autem omnia lege præſtabat fieri, quam hominum arbitrio. Nam norma non eſt tuta. Omnium vero vitioſiſſima eſt potentum petulantia, qua ſæpe vtũtur, cum pœnas dare nolint. Qua ex re & perſpicitur, eſſe quidem aliquam Reipublicæ inſtitutionem, verum non eſſe Rempublicam, ſed factionem ſeu Dynaſtian potius. Conſuerunt

ſuerunt autem diſiunctis populo & amicis Regnum inducere & tumultuari, & inter ſe pugnare. Atqui quid differt hoc ab illo, quod tempore aliquo nulla amplius ſit ciuitas, ſed diſſoluta ſit ciuitatis ſocietas. Magno eſt autem cum periculo ciuitas, in qua qui velint, poſſint quoque eam inuadere. Cæterum loco, vt dictum eſt, manet incolumis. Nam peregrinorum eiectionem longe remouit. Quare & de Periœcis conſtitutio manet Cretenſibus: Helotes vero ſæpe deficiunt. Nam neque externa habent imperia Cretes, & recens bellum externum in Inſulam eſt illatum, quo legum earũ infirmitas fuit patefacta. Itaq; de hac quidem Repub. hæc à nobis ſint explicata.

COMMENTARII.

Coſmorum collatio cũ Ephoris.

Τὰ δὲ περὶ τοὺς κόσμους.] Comparat hoc loco Coſmos cum Ephoris. Nam vtriſq; quidem commune ineſſe vitium hoc, quod deſignentur & deligantur, non ex optimo quoque, ſed ex quolibet: verum hoc præcipuũ eſt in Coſmis peccatum, quod non ex omni populo, ſed ex certis tantum gentibus & familiis deligerentur: qua re fiebat, vt Lacedæmone plebs, vtpote ſummi imperii particeps, Rempub. ſaluam eſſe vellet, in Creta non item, vtpote ſummi magiſtratus expers; quemadmodum Romæ olim de conſulatu multas ſæpe ſeditiones mouit.

II. Vitium Reip. Cretenſium.

Καὶ τοὺς γέροντας ἐκ τῶν κεκοσμηκότων.] Alterum Reipublicæ Cretenſis vitium in ſenatu, idem fere, quod in Lacedæmonio ſupra reprehendit. Primo, quod ſenatores eſſent perpetui, eaque re immunes à referendis rationibus. Fiebat deinde, vt cauſas ciuium diiudicarent non ex iure & legibus ſcriptis, ſed ex ſuo arbitrio.

1. 2.

Πρόληψις.

Τὸ δ' ἡσυχάζειν.] Occurrit Ariſtoteles tacitæ quæſtioni, de Coſmis, quos reprehendit Ariſtoteles, quia deligerentur ex certis familiis; qua ex re fieret, vt multi patriam non velint eſſe ſaluam. Cui Ariſtotelis reprehenſioni occurrẽs quis dicat, nullos tamen vnquam motus plebem in Creta excitaſſe.

tasse. Respondet Aristoteles, hanc tranquillitatem & seditionum vacuitatem non satis magnum esse argumentū bonæ Cosmorum constitutionis. Nam huius tranquillitatis aliæ possunt esse causæ. Affert autem hanc, quod Cosmis nō eadem sit corruptelæ occasio, quæ Ephoris: propterea quod Cosmi sint in insula, & proinde ab aliis, qui eos corrumpere possint, diuisi.

Ἦν δὲ ποιοῦνται.] Tertium hoc Reipublicæ vitium in iisdem Cosmis, in quibus cum peccatum esse iam docuit, eius peccati & morbi medicinā alio peccato Cretes sanare ostendit, nimirum quod Cosmos magistratu non recta ratione & modo deturbent, vel abdicare cogant; Alias namque coitione & turba facta eos pellunt & eiiciunt, quod non tam ciuilem societatem quam factionem redolet: alias vero ipsos suo arbitratu abdicare permittunt; quod lege & præscriptione seu ordine certo præstabat fieri. Nam, vt eleganter ait, voluntas & arbitrium hominis norma est non satis tuta. *III. Vitium*

Πάντων δὲ φαυλότατον.] Quartum huius Reipublicę peccatum in principum seu potentiorum impotentia & petulantia notat. Solitos namque ait, distracta in duas velut factiones multitudine ciuium, ascitis vtrinque suis amicis & clientibus, inter se depugnare, vt & Romæ & Athenis, *Cic. lib. 1. Offic.* Quod vitium Aristoteles ait omnium esse grauissimum, eoq; fieri vt dicere quis possit Cretensem Rempub. vix mereri nomen Reipublicæ, sed esse factionem potius quādam seu dynastiam, quæ Oligarchiæ est pars deterrima, infra *lib. 4.* Nam his dissidiis & distractionibus gliscentibus & vigentibus, nemo certe ciuitatem esse dixerit, id est, ciuilem societatem. Eodem vitio accidere ait, vt summo semper in periculo & metu sit Respub. ne his dissidiis Rempublicam aliquis inuadat & tyrannus exsistat vt Romæ Cæsar. *IV. Vitium.*

Ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται.] Occurrit tacitæ velut quæstioni. Nam, cur ergo, inquiet aliquis, Cretensis Respub. tamdiu manet incolumis? Respondet, hoc fieri non per se, id est, nō propter ipsam Reipublicæ bonam institutionem, sed ex euentu, ratione nimirum loci & situs. Nam diuisi à continente non ita metuunt ab externo hoste, longius ab illis, mari interiecto, remoto. Quem loci situm causam quoque esse ait, cur eorum rustici seu periœci aduersus illos non conspirent, contra atque de Ephoris & penestis supra dictum est, nimi-

nimirum quod hi vicinos habeant, quibus cum aduersus suos conspirent, illi non item. Obseruandus est igitur hic locus de situ causa incolumitatis ex euentu. Quæ eadem causa conseruat & Venetos, & Heluetios, & Anglos.

Νεωστί τε.] De hoc externo aduersus Cretes bello amplius quærendum: postea certe à Romanis vno & breui bello sunt domiti, duce Metello.

CAPVT IX.

EXPLICAT hoc cap. de Repub. Carthaginensium, vt quæ & ipsa ex numero celebriũ ea tempestate Rerumpubl. esset. Nam & *Isocr. lib. 2. ad Nicoc.* duas tantum commemorat ciuitates, Spartam & Carthaginem, quarum instituta reliquis fuerint præstantiora. Eius & Plato cõmeminit apud *Plut Laert. in vita Plat. in fi.* De eiusdem Reipublicæ institutis quædam reperiuntur apud *Polyb.* & apud *Liuium dec. 3. & 4. multis in locis*; maxime in quodam loco, vbi de ærario agit. Hoc igitur caput de ea explicat, & priore
1. Pars. quidem parte eam cum Laconica comparat, posteriore præ
2. ter commmnia reliquarum etiam ciuitatum hic omissa, duo præcipua huius Reipub. peccata seu vitia exponit.

TEXTVS.

Videntur autem & Carthaginenses præclaram constitutam habere Rempublicam, & multa præter alios egregie, quædam vero maxime Laconicis similia. Nam tres hæ Respublic. cum inter se sunt vicinæ quodammodo, tum alijs longe antecellunt, Cretensis, Spartana, tertiaque harum Carthaginensis. Atque multa apud eos præclare sunt instituta, cui rei argumento est, quod, licet popularis, tamen permaneat in Reipubl. descriptione, & neq; seditio, quæ quidem sit memoratu digna, exstiterit, nec tyrannus Romæ.

COMMENTARII.

De præstãtia Reipub. Carthag. Πολιτεύεσθαι δὲ δοκοῦσιν] Laudat Rempublicam Carthaginensium à præclaris institutis, cum tamen magnam partem

esset

esset popularis : quæ præter cætera Rerumpub. genera ob populi mobilitatem & rerum nouarum auiditatem facile ab antiquis moribus & institutis discedere solet, & in qua sæpe maximi motus & dissidia, & hinc tyrannides, vt Romæ, exsistere solent : quibus omnibus, mutatione, seditionibus & tyrannide quia caruit hæc Respub. licet popularis : efficitur necessario, eam præclare fuisse temperatam. Monet deinde has tres ciuitates, Cretensem, Spartanam, & Carthaginensem facile fuisse inter se similes, vti mox docebit, & reliquis omnibus Rebuspub. antecelluisse. *Similitudo Reip. Carthag. Cret. & Spart.*

TEXTVS.

Multa autem habet Reipublicæ Spartanæ similia instituta : conuictus quidem, Collegiorum phiditijs, centum vero quatuor-virûm Magistratum Ephoris : præter quod melius. Nam hi quidem sunt ex quibuslibet, illum vero magistratum deligunt viritim. Reges autem & Gerusian respondentem illorum Regibus & Senibus. Atque melius Reges non esse ex eodem genere, eoque non quolibet : etsi ex præstante magis suffragio delectos, quam ex ętate. Nam humiles magnarum rerum facti domini magnopere nocent, & Reip. Lacedæmoniorum iam nocuerunt.

COMMENTARII.

Ἔχει δὲ παραπλήσια.] Exponit quibus in rebus hæ duæ ciuitates Carthaginensium & Lacedæmoniorũ similes fuerint. Nam phiditiis Laconicis non absimiles fuisse sodalitates Carthaginēsium, quæ videntur fuisse certa quædam corpora seu collegia vel magistratuum, vel ciuium, vt opificum, mercatorum, &c. secundo magistratum centum quatuor-virorum Ephoris fuisse similem, potestate nimirum & imperio, non ratione seu modo creandi: nam hac parte Carthaginensium magistratum Spartano præstitisse, quod Ephori ex omni plebe, & quibuslibet, centum quatuor-viri ex optimo quoq; constituerentur. Tertio, vt Lacedæmone Reges & Gerusian, ita & Carthagine fuisse & Reges & senes illis *Similitudo Reip. Carthagin. & Spart.* 1. 2. 3.

illis respondentes. Verum hac quoq; in re, de Regibus, inquam, Carthaginensem Spartanæ Reipubl. præfert: quod Lacedæmone Reges ex vno eodemque Heraclidarum genere Reges essent iure hæreditario: Carthagine non ex vno, sed ex pluribus, iisq; præstantioribus, & quidem non tam iure hæreditario, quam delectu & suffragiis. Nam ex optimis quidem quibusque generibus Carthagine Reges sumebantur, sed non tam qui ætate, quam qui virtute reliquis eiusdem generis præstarent. Et hoc discrimen Regni Spartani & Carthaginensis commemorat & *Plato apud Laertium*.

Cur plebi non sint cōmittēdi magni magistratus.

Μεγάλων γδ.] Præclara est hæc sententia: humilibus seu de plebe & medio sumptis hominibus magna imperia non esse committenda: quia magnorum compotes facti imperiorum, magna faciant peccata. Exemplum affert ex Ephoris Lacedæmoniis, qui homines fere de infima plebe propter summam imperii potestatem ciuitatem perdiderint, vt supra *cap. 7*.

TEXTVS.

Itaque præclara quidem, quę propter deflexiones reprehendantur, communia sunt omnibus prioribus Rebuspublicis: ex ijs vero quæ ad scopū Aristocratiæ & Reipublicæ spectant, hæc quidem magis vergunt ad populum, illa vero ad Oligarchiam. Nam eorum, quę ad populum vel referuntur vel non referuntur, Domini sunt Reges, si omnes consentiant; sin minus, horum & populus. Quæ autem hi retulerint, non tantum audiendi potestatem populo faciunt ea, quæ magistratibus visa fuerint, sed iudicandi quoque potestatem habent, & cuique volenti licet ijs, quæ sint relata, contradicere: quod alijs in Rebuspublicis non est receptum. Quinqueviratus autem multarum magnarumque rerum Dominos ex ipsis deligi, atq; hos à centumuiratu, summum magistratum: longiore præterea tempore, quam cæteros durare (nam & præteriti & futuri imperant:) id vero est

Oligarchicum: ſine mercede vero & non ſorte creatos, id & ſi quid eius generis aliud, Ariſtocraticum eſt ponendum: atque cauſas à magiſtratibus diiudicari omnes, non alias ab alijs, vt Lacedæmone.

COMMENTARII.

Τὰ μὲν ἐν πόλεσι.] Altera huius capitis parte peccata Reipubl. Carthaginenſis duo aperit & refellit, quæ quidem huius Reipub. ſint propria. Nam quæ in prioribus duabus ciuitatibus reprehendit, ea tanquam communia & iam ſatis reprehenſa omittit. Prius igitur huius Reipublicæ proprium peccatum eſt in hypotheſi, ſcopo, & conſilio Reipublicæ ſeu eius forma. Nam cum huius Reipublicæ forma ex Ariſtocratia & Politia fuerit temperata, eaque propter omnia Reipublicæ inſtituta partim ad Ariſtocratiam, partim ad Politiam ſpectare debeant; docet Ariſtoteles ex inſtitutis quædam non ad Ariſtocratiam, ſed ad huius deflexionem, oligarchiam; quædam non ad politiam, ſed ad huius deflexionem Democratiam fuiſſe accommodata; atque ita à ſcopo aberratum, idq; culpa ipſius legumſcriptoris. Nam oligarchica quidem ſeu oligarchiam redolere magiſtratuum ſummorum & deſignationem & diuturnitatem. Erant namque Carthagine duo ſummi magiſtratus, Quinqueuiratus & Centumuiratus, quorum hæc erat ratio deſignandorum, vt quinqueuiri non ex optimo quoque, neq; ab omni ciuitate, ſed ex ipſis Centumuiris, & ab iiſdem, id eſt, eorum arbitratu deligerentur: quod oligarchicum eſſe intelligetur ex libro 4. Deinde oligarchicum & hoc eſt, quod iidem in perpetuo fere ſint magiſtratu, adminiſtrato ſcilicet centumuiratu, quia fiant poſt quinqueuiri: qua continuatione fit, vt diutius in magiſtratu hi ſint, quam reliqui omnes in eadem Repub. quod ipſum eſt oligarchicum, prorogare ſibi imperia, & continuare magiſtratus. His igitur duabus in rebus Reſpub. Carthaginenſis ad oligarchiam potius quam ad Ariſtocratiam ſpectare videtur. Iā vero ad Democratiam hac in Republica ſpectat, quod nimiam populo faciat poteſtatem probandi vel improbandi à Senatu & Regibus ante decreta. Nam ita Ius fuit Carthagine, vt ſi qua Senatus cum

1. Vitiū peculiare huic Reip.

1. Inſtitutū Oligarchicum.

2. Inſtitutū Oligarchicum.

Inſtitutum Democraticum.

Regibus ante deliberarit, siquidem de his omnes consentiant Reges & Senatores, iam ea erant rata & firma, neq; ad concionem ea necesse erat referre; sed si dissentirent, tum ad populum & concionem referri oportebat, non tantum vt ea populus audiret, sed etiam vt diiudicaret, & de iis statueret; quemadmodũ & Romæ in conuitiis populus probabat vel abrogabat. Verum hæc nimia populi est potestas, in aliis, inquit Aristoteles, ciuitatibus vix nota. Atque ita hunc obscurissimum locum, τῶ μὲν γὰρ τὰ μὲν προσάγειν, accipiendum puto. vbi in his verbis, ἂν ὁμογνωμονῶσι πάντες, ἔλλειψιν quandam inesse putant *Budæus, Duarenus lib.1.disput.cap.50. & Sepulueda, & Lambin.* vt intelligantur hæc verba, κύριόν ἐστι, id est, ratum est, nimirum quod Senatores & Reges cõmuni sentẽtia & cõcorde constituerint. Verũ ea ἔλλειψις mihi non videtur necessaria, quod his verbis, οἱ βασιλεῖς κύριοι, id satis cõtineatur. Quam autem Arist. populi Carthaginẽsis nimiam potestatem hic reprehendit, eam suo tempore multo iam auctiorem grauissime taxat *Polyb.lib.6.* vbi Rempub. Carthaginensem cum Romana comparat. Nam Cretensem, etsi à multis laudatam, vix idoneam tamen & satis dignam iudicat, quæ cum iis tribus comparetur.

Τὸ δὲ ἀμίσθους ἢ μὴ κληρωτὰς] Etsi iam docuit institutá huius Reipubl. partim esse Democratica, partim Oligarchica, quædam tamen & Aristocratica superesse monet: primũ, quod magistratus capiantur & gerantur sine stipendio, vel honorario, vt & Romæ. Cur autem hoc sit Aristocraticum, hæc, ni fallor, est causa: quia in Aristocratia virtutis tantum, & eius præmii, honoris & gloriæ, habeatur ratio, non quæstus. Deinde, quod magistratus nõ sorte, sed suffragiis mandarentur: in sorte eadem est boni & improbi ratio, in suffragiis non item, in quibus vel virtutis, vel diuitiarum & generis ratio haberi potest. Præterea quod iudicia non essent diuisa, vt Lacedæmone, vbi de capite iudicabat Senatus: Ciuiles causas Ephori, & quidem alius aliam, id est, hic de nuptiis, ille de testamentis, ille de cõtractibus, infra *lib.9.cap.1.* At Carthagine omnes causæ tam ciuiles quam capitales ab iisdem iudicabantur. Erant & alia quædam Aristocratiam redolentia, quæ prætermittit.

1. Institutũ Aristocraticum.
Ratio.
Vnde & Plutarch. præcept. Polit.pa.1466 χρυσὸν μὲν εἰς ἔνια &c.
2. Institutũ Aristoc.
Ratio.
3. Institutũ Aristocraticum.
Cætera.

TEX-

TEXTVS.

Carthaginensium autem descriptio ab Aristocratia ad Oligarchiam deflectit, maxime opinione quadam, quæ est in multis. Opinantur namque, magistratus designandos esse non virtutis tãtum, sed diuitiarum quoque habita ratione: quia fieri nequeat, vt egens bene præsit & otium agat. Si igitur designari ex diuitijs quidem est Oligarchicũ, ex virtute vero est Aristocraticum: tertia hæc sit descriptio, qua Carthaginensium Resp. est temperata: nam habita ratione horum duorum, designant & maxime summos magistratus, Reges, inquam, & Imperatores. Existimandum est igitur, hanc ab Aristocratia deflexionem culpa esse legumscriptoris. Nam principio hoc, vt maxime necessarium, videndum fuerat, vt optimi in otio esse sine fœditate possent, non solum in magistratu, sed priuatim quoque. Quod si otij causa & diuitiarum est habenda ratio; vitiosum certe, summos magistratus esse venales, Regnum & belli præturam. Nam hæc lex facit, vt diuitiæ maiore sint in precio, quam virtus, totaque ciuitas vt auaritijs sit dedita. Quod autem apud Principes in precio fuerit, necessario & aliorum ciuium existimatio his consequetur. Iam vero vbi virtus non summo fuerit in honore, fieri non potest, vt hæc Resp. constanter sit Aristocratica. Rationi autem est consentaneum, eos lucro assuefieri, qui magistratum emerint, & cum sumptu administrarint. Absurdum namque, pauperem quidem, sed virum bonum, quæstui operam daturum: improbum vero, & quidem sumptu facto, non item,

Quare oportet eos qui ex virtute præesse possint, præesse. Melius autem fuerat, quando legumscriptor bonorum paupertatem neglexerat, saltem magistratuum otij curam habuisse.

COMMENTARII.

Excusatio quorũdam, cur magistratus non tantum bonis, sed diuitibus quoq; mandandi.

Ratio.

Refutatio.

Παρεκβαίνει.] Quod supra docuit, Rempublicam Carthaginensium quadam parte ab Aristocratia deflectere ad Oligarchiam, & reprehendit; id hoc loco monet à quibusdam excusari, hac quidem ratione & causa; quod in magistratibus mandandis habenda sit ratio non virtutis tantum, sed diuitiarum quoque. Quid ita? Quia tenuioribus tantum non sit otij, vt relictis suis rebus priuatis, publicis tantum dent operam: hac opinione fieri ait Aristoteles, vt Carthagine si non omnes, saltem summos magistratus, Reges & Imperatores, crearent, tam virtutis quam diuitiarum habita ratione. Verum Aristoteles hanc opinionem Reipublicæ perniciosam esse ostendit: propterea quod ea ratione magistratus, & quidem summi fiant venales, hoc est, non mandentur tenuioribus, licet optimis viris. Iam vero magistratuum venditio cum alia habet incommoda & mala, tum hoc non minimum, quod ciuibus ingeneret auaritiam seu pecuniæ studium. Nam vbi magistratus sunt venales, ibi proculdubio diuitiæ maiore sunt in precio quam virtus: quibus diuitijs parandis cum reliqui ciues principes deditos esse viderint, & ipsi eorum exemplo idem studium sequentur. Nam, vt præclare *Cic.lib.3.de legib.* si memoriam, inquit, temporum replicare velimus; reperiemus, tales fuisse ciues, quales in Rep. fuerint principes.

Δεῖ δὲ νομίζειν.] Fatetur Aristoteles, ijs qui in magistratu sint futuri omnia ad vsus vitæ necessarios vtilia suppeditare oportere, ne distineantur vel inquinentur sordidis artibus exercendo victum, quibus partim negligitur Respubl. partim dignitas eius imminuitur. Hæc igitur his de causis suppeditare ijs debere fatetur: qua tamen ex re non effici, vt diuitiarum habenda sit ratio in mandãdis magistratibus, cum legumscriptor prouidere hoc ipse potuerit, viris bonis vt tãtum suppeditet, quo magistratui gerẽdo vacare possint: quin etiam legisscriptor curare debet, vt viri boni si non sint copiosi,

pioſi, cum erunt priuati, ſaltem vt ne egeant, cum magiſtratum erunt adminiſtraturi: etſi boni legumſcriptoris officium eſt curare, cum vt nemo egeat, tum minime viri boni. Quod quia Carthaginenſium legisſcriptor neglexit, merito eum accuſat Ariſtoteles, vt auctorem auaritiæ & ſtudij quæſtus.

Ὅτι δ᾽ ἂν ὑπολάβῃ.] De hac ſententia, qua Principum mores & vitam reliqui ciues fere ſequuntur, iam dictum. Alluſum autem hîc mihi videtur ad verba *Platonis lib. 8. de Repub.* τιμωμένου δὲ τοῦ πλούτου Qua in ciuitate diuitiæ ſint in precio, in ea iacere virtutem.

TEXTVS.

Vitioſum autem & hoc eſſe videatur, multos eundem gerere magiſtratum, quod apud Carthaginenſes eſt in vſu. Opus namque ab vno optime perficitur; quod vt fieri poſſit, videndum eſt legumſcriptori: neque iubendum, vt vnus idemque ſit tibicen & ſutor. Itaque vbi ciuitas non erit parua; ciuilius eſt & popularius, plures eſſe magiſtratuum participes. Nam & communius, vt diximus, & melius, pulcrius ac citius eorum quidque perficitur; quod perſpicuum in rebus bellicis & nauticis. In his namque vtriſq; per omnes, vt ita dicam, commeat imperare & parere.

COMMENTARII.

Φαῦλον δ᾽ ἂν δόξειεν εἶναι.] Alterum Carthaginenſis Reipublicæ vitium, quod vni eidemque plures magiſtratus eodem tempore mandarentur. Nam in magna certe ciuitate, vbi propter ciuium multitudinem facile reperiri poſſint multi idonei, quibus ſinguli mandentur magiſtratus: In magna, inquam, ciuitate & frequẽte melius eſſe ait, vt non vni multa, ſed ſingulis ſingula mandentur imperia: idque duabus rationibus. Prior eſt, quia ea rerum eſt natura, vt ſingulæ à ſingulis melius & exquiſitius perficiantur: argumento ſint artes vulgares, quas qui multas vnus diſcit, nullũ fere apoteleſma & perfectum opus relinquere ſolet. Quare & *Plato in lib. de Rep.*

II. Vitium huic Reip. peculiare.

I. Ratio.

Rep. hoc crebro monet & cauet, ne quis multas artes vnus colat. Nam & *in Erastis* fere ait esse ἀδύνατον, non vt multas & præclaras, sed vel vt duas quis artes plene possit cognoscere. Quare & in re militari & in re nautica hoc diligenter obseruari ait: adeo quidem, vt potius vicissim imperent & pareant, quam vt multa vnus habeat munera. Altera ratio: quia ad ciuilem societatem accommodatior hæc sit ratio, qua singuli singulis mandentur magistratus. Quid ita? quia hac ratione fit, vt omnes tandem magistratuum & honorum fiant participes. Cæterum in parua ciuitate & infrequente necessario sæpe vni multa mandantur imperia, infra *libro quarto*.

2. Ratio.

TEXTVS.

Republicâ autem Oligarchicâ, facile effugiunt diuitijs, semper partem aliquam populi emittentes ad oppida. Hoc enim sanant & stabilem reddūt Rempublicam. at hoc fortunæ est opus. Oportet autem à seditione liberos esse legumlatoris operâ. Nunc vero si qua calamitas euenerit, & multitudo parentium defecerit; nulla est à legibus medicina tranquillitatis. Ad hunc igitur modum affectæ sunt Respublicæ, merito quidem celebres, Spartana, Cretensis & Carthaginensis.

COMMENTARII.

Obiectio.

'Ολιγαρχικῆς δ'] Docet, motus & seditiones in Republ. Oligarchica facile vitari & caueri posse, nimirum ditando tenuiores de plebe, quos ditari hac ratione docet, si interdum in colonias emittantur, in vrbes, inquam, occupatas, & in his bona ijs attribuantur. Quam rationem cum aliæ quędam nationes tenuerunt, tum Romani maxime celebrarunt. Verum Aristoteles hanc rationem non satis probam esse ostendit, qua motus vitentur: propterea quod ex fortuna potius pendeat, quam ex Reipublicæ bona constitutione & legumscriptoris sapientia. Quid enim si nullæ occupentur vrbes, vel potius si amittantur, & clades accipiatur? Iam certe hæc nulla erit aduersus motus medicina; quare melius esse

Refutatio.

con-

concludit, otij & concordiæ vias & rationes non à fortunæ, sed à legum scriptorum prudentia & studio peti.

CAPVT X.

IN hoc caput varii Rerumpub. auctores legumq; scriptores coniiciuntur. Et primum quidem eorum exponit discrimina: deinde de Solone & Republica Atheniensium: postremo de aliis legum scriptoribus, Zaleuco, Charonda, Onomacrito, Philolao, Dracone, Pittaco, & Androdamante Rhegino, etiam de Platone, maxime si quid noui & proprii quisque habeat, exponit.

TEXTVS.

Eorum autem, qui de Rep. quid attulerunt, alij quidem rerum ciuilium ne vllarum quidem fuerunt participes, sed vitam priuati transegerunt: de quibus si quid memoratu dignum, explicatum est fere de omnibus. Alij vero legum scriptores fuerunt, quorum hi quidem suis ciuitatibus, illi vero externis, semper ipsi in Republica versantes: & ex his hi quidem legum tantum fuerunt auctores, illi vero & Politiæ & Reipublicæ, vt & Lycurgus & Solo: hi namque & leges & Respublicas descripserunt.

COMMENTARII.

Discrimen Politica scriptorum.

Τῶν δὲ ἀποφηναμένων.] Eorum qui de Republica & ciuitatibus temperandis egerũt, duo summa facit genera, vt & supra *cap. 5.* alios namq; ex iis in Repub. versatos esse, alios non item, sed priuatos vixisse: & de his, priuatis, inquam, vt Phalea, Hippodamo & Platone, supra satis dictum & explicatum. Qui autem ipsi quoque in Repub. sint versati, hos rursus partitur in duo genera: alios namque ex iis leges tantum scripsisse partim suis ciuitatibus & patriis, partim alienis, quo in numero plerique sunt, quos infra commemorat, Zaleucus, Charondas, &c. qui nullam quidem ipsi nouam Reipublicæ formam induxerunt, sed institutæ iam Reipublicæ leges præscripserunt: alii vero & leges & Respublicas instituerunt:

tuerunt: vt Lycurgus, & Solo, & Minos. De priuatis igitur iam est explicatum, reliquum de versatis in Republica politicis iam explicare.

TEXTVS.

Et de Republica quidem Lacedæmoniorum iam est explicatum: Solonem autem alij quidem bonum fuisse legumscriptorem putant, vt qui & Oligarchiam dissoluerit nimis intemperantem, & populum seruitute liberarit, & Democratiam cōstituerit patriam, pulcre temperata Republ. Nam Areopagiticum quidem Senatum esse Oligarchicum, magistratus vero suffragijs designari esse Aristocraticum, iudicia denique esse popularia. Videtur autem Solo illa quidem etiam ante recepta non sustulisse, Senatum & Magistratuum designationem; populum vero ex omnibus constituendo iudicia instituisse. Quare & illum quidam accusant, quod alterum sustulerit, postquam iudicijs sorte deligendis rerum omnium potestatem fecit. Nam ex quo hoc inualuit, populo tanquam tyrāno blandientes, Rempublicam in eam, quæ nunc est, Democratiam conuerterunt. Atque Senatum quidem Areopagiticum deminuit Ephialtes & Pericles; iudicia vero mercenaria fecit Pericles. Eoque modo quiq; fere Demagogi vsi auxerunt & produxerunt in eam, qua nunc vtuntur, Democratiam. Videtur autem non ex consilio & mēte Solonis, sed casu quodam id accidisse. Nam Medicis temporibus populus imperij naualis auctor magnos sumpsit spiritus, & Demagogos nactus est improbos, bonis aduersantibus. Siquidem Solo certe populo videtur tribuisse potestatem maxime necessariam, magistratus & designandi, &

rationes

rationes ab ijs reposcendi. Nam si ne huius quidem rei Dominus sit populus, seruus sit & hostis necesse est. Magistratus autem ex honestis & locupletibus constituit omnes ex Pētacosiomedimnis & Zeugitis & tertio censu, quem vocat Equitum: nam quarto opificum seu mercenariorum nullus patebat magistratus.

COMMENTARII.

Περὶ μὲ ἐν τῆς.] Expositis tribus Politicorum generibus, quorum de primo iam sit explicatum, reliquum est de aliis duobus iam explicare. iis, inquam, qui vel Respublic. quoque vel leges tantum descripserint: horum autem principes fuisse Minoem, Lycurgum & Solonem constat: quorum de duobus prioribus quia supra explicatum, nunc de Solone & Repub. Atheniensium ab eo descripta. De Solone igitur aliter alios existimare ait: nam ab his quidem laudari illum vt bonum legumscriptorem, ab aliis vituperari & reprehendi. Laudationis causas has affert, quod vetere dissoluta Oligarchia, qua sub paucorum tyrannide premerentur, tanquam serui, cæteri ciues, ciuitatem in moderatiorem Reipublicæ formam adduxerit, hanc nimirum, quæ popularis quidem videatur Atheniensibus iam antiquitus vsitata & probata, temperata tamen fuerit & mixta ex omnibus Reipublicæ generibus, oligarchica in senatu Areopagitico.in quem cooptari solent non omnes, neq; optimi quique, sed qui certis prius functi essent magistratibus, *teste Polluce libr. 8. & Plut. in Pericle*: Aristocratica vero in modo & ratione designandorum magistratuum, suffragiis, non sorte: quarum rationum hæc quidem est Democratica, illa vero Aristocratica, infra *lib. 4.* Democratica deniq; in iudiciis, quorum participes fecerit omnes ciues etiam de infima plebe. Hæ igitur sunt causæ, cur multi Solonem laudarent, quia (inquam) sublata paucorum tyrannide & populo in libertatem vindicato Rempublicam descripserit æquabiliorem & modice temperatam. In his laudatoribus cum multi sunt alii, tum maxime *Isocr. in Areopagit.* vbi eadem & iisdem pene verbis, quæ hîc, sed vberius explicantur. Reprehensorum autem hæc fuit causa & ratio; quod populo nimiam pote-

Iudiciũ aliorum de Solone.

Laudes.

Institutum Solonis Oligarchicum.

Instit. Aristocrat.

Instit. Democrat.

Vituperantiũ rationes

ſtatem largitus videatur in Iudiciis, in quibus omnium pene rerum poteſtatem eſſe voluit. Nam hac ratione tandem effectum, vt Reſpub. ad extremam & deterrimam Democratiam prolaberetur, Demagogis populo blandiri ſtudentibus, & diminuta principum auctoritate populi poteſtatem paulatim amplificantibus. In his Demagogis fuerunt Pericles & eius collega & amicus Ephialtes, qui Areopagi auctoritatem magnopere labefactarunt, vt ait Ariſtoteles & *Plut. in Pericle.* Idem Pericles & iudicia quæ erant penes populum fecit mercenaria: ſportulas, inquam, illis decreuit, mercedem procuratorum: vt hac quoq; ratione auxerit populi opes. Themiſtocles quoque Piræi ædificatione populi poteſtatem auxit, vt eſt apud *Plut in Themiſt.* Tales Demagogi fuerunt & Cleon, Hyperbolus, & ipſe Demoſthenes. Huius igitur inclinationis ad extremã Democratiam quia primus auctor videtur Solo, communicandis cum populo iudiciis: ea re in aliorum reprehenſiones incurrit: Ariſtoteles Solonem excuſat, atque adeo laudat eius deſcriptionem temperatiorem. Excuſat; quia cauſa, cur ciuitas Athenienſium ad extremam Democratiam recideret, non tam ex Solonis cõſilio & voluntate, quam ex fortuna & caſu quodam pendeat. Nam Athenienſes, Medis & Perſis magna illa nauali victoria ad Salaminem ſuperatis, hac victoria elati, cuius maxime fuerit auctor populus, magnos ſibi ſpiritus & arrogantiam ſumpſerunt, vt ex hac victoria maris quoq; & triremium Græcarũ imperium ab omni Græcia ſint conſecuti, à Lacedæmoniis ad illos translatum. Hanc igitur victoriam & imperium nauale cauſam potius licentiæ & inſolentiæ popularis quam Solonem fuiſſe ait Ariſtoteles: quod ex eo præterea oſtendit, quia Solo infimæ plebi nullam fere poteſtatem conceſſerit, nihil cum illa communicarit, præterquam neceſſaria. Nam cum quatuor fuerint claſſes Athenis, quarum in prima qui erant, Pentacoſiomedimni à reditu quingentorum medimnorum dicebantur: in ſecunda equites, quorum reditus erat trecentorum medimnorum: in tertia Zeugitæ quaſi iugales, quorum reditus erat ducentorum medimnorum: in vltima qui erant, Thetes nullo cenſu æſtimati vt baiuli, mercenarii, & tenuiſſimi opifices, fex denique ciuitatis dicebantur. *Plut. in Solone, & Pollux lib. 8.* Ariſtoteles hoc loco equitum claſſem & cenſum tertio loco conſti-

Sportulæ iudicum.

Ariſtotelis iudicium.

1. Argum. ab hiſtoria & re geſta.

2. Ratio.

constituit. Cum igitur in tribus primis classibus essent honestiores & ditiores, in quarta tenuiores: Solo ita Rempublicam suam temperauit, vt tribus primis classibus Ius dederit capiendi magistratus, vltimæ non item, sed creandi tantum, & rationes ab iis reposcendi: quæ duo necessario vltimæ classi dedit: nam alioqui plane fuisset serua, atq; adeo Reipublicæ hostis & infensa, vt nullius in Republica rei vel honoris particeps. Quam rationem & Norimbergæ vsitatam videmus, vbi magistratus capiunt illi tantum qui sint ex 28. familiis, reliqui tamen Ius habeant creandi magistratus. Veneti aliter, vbi sexcentæ fere sunt familiæ, quibus solis ius est capiendi magistratus, reliquis tamen munera quædam humiliora permittunt vt scribarũ maxime. Sic primis temporibus & Romæ maiores magistratus capiebant patricii, minores etiam plebei. *Norimberga.*

Ἐκόλουσε καὶ περικλῆς.] Sic scribendum, itaq; habent meliores libri non ἐκώλυσε. Κολούειν, quod proprie est præscindere aut decurtare, tralate valet minuere μειοῦν, ἐλαττοῦν. quo modo & infra eo verbo est vsus *libr. 3. & libr. 5.* vbi de Thrasybulo.

Τῆς ναυαρχίας γὰρ.] Sepulueda legendum putat ναυαγίας, id est, naufragii scilicet hostium, & per consequens suorum victoria: non recte. Nam intelligitur nauarchia seu præfectura triremium Græcarum, quæ antea quidem erat penes Lacedæmonios, post victoriam vero Salaminiam omnis consensu Græciæ ad Athenienses fuit delata, qui eius victoriæ maxime fuerant auctores, vt est apud *Herodotum.* Hoc igitur imperio populum Atheniensem maiores spiritus sumpsisse & impotenter dominari cœpisse ait: quo modo & infra *lib. 5. cap. 4.* Nautica, inquit, turba victoriæ Salaminiæ; & per hanc præfecturæ naualis, quia maxime causa fuisset, Democratiam fecit maiorem: quod hîc Nauarchiam, ibi vocat ἡγεμονίαν, præfecturam. Eiusdem rei meminit & infra *lib. 8. cap. 6.*

TEXTVS.

Fuerunt autem legumscriptores & Zaleucus Locris Epizephyrijs, & Charondas Catanæus suis ciuibus, alijsque ciuitatibus Chalcidicis, & Italiæ & Sici-

& Siciliæ. Conantur autem quidam & Onomacritum multis collectis ostendere, primum quidem fuisse, qui legum fuerit peritus; exercuisse autem se in Creta, cum esset Locrus, & propter artem diuinandi ibi commoraretur: huius autem sodalem fuisse Thaletem, Thaletis vero auditorem Lycurgum & Zaleucum, Zaleuci vero Charondam. Verum hæc dicunt quidem non satis tempori congruenter. Fuit autem & Philolaus Corinthius Thebanorum legislator. Erat autem Philolaus genere quidem Bacchiadarum natus, amator vero Dioclis eius, qui olympia vicit: qui vt vrbem reliquit detestatus matris Halcyones amorem vna abijt Thebas; atque ibi ambo diem suum obierunt: etiamque nunc eorum ostendunt sepulcra: quæ alterum quidem ab altero prospici possit: ad Corinthiorum vero agrum versus alterum quidem prospici possit, alterum non item. Sic enim aiunt eos sua sepulcra locasse, Dioclem quidem propter odium ex eo casu, vt ne Corinthiorum ager ex tumulo prospici possit; Philolaum vero, vt posset. Hac igitur de causa habitarunt quidem apud Thebanos, legumlator vero eorum fuit Philolaus cum alijs de rebus quibusdam, tum de adoptione, quas illi vocant leges theticas. Item hoc est præcipue ab eo cautum, vt sortium numerus conseruetur. Charondæ autem nullum quidem est præcipuum, nisi iudicia de falsis testimonijs: Primus enim de his cõsiderauit: diligẽtia vero exquisita in legibus etiam nostri temporis legumscriptoribus est politior. Philolai autem propria est bonorum inæqualitas: Platonis autem

autem & communitas mulierum & liberorum & bonorum, & sodalitates mulierum: præterea lex de ebrietate, vt sicci epularum sint præfecti, & vt in exercitatione militari sint ambidextri, quasi oporteat non hanc quidem ex manibus esse vtilem, illam vero inutilem. Draconis autem leges quidem sunt, Reipublicæ vero iam institutæ leges dedit: in his autem legibus nihil est præcipuũ, quod quidem memoratu sit dignum præter acerbitatem in magnitudine pœnarum. Fuit autem & Pittacus legum, non vero Reipublicæ auctor. Eius autem hæc lex est propria, vt ebrij duplo maiorem quam sicci pœnam luant, si quem pulsarint: nam eo quod plures sint ebrij, quam sicci, qui petulanter alios lædant, non ad veniam spectauit, quæ ebrijs potius sit habenda, sed vtilitatem. Fuit autem & Androdamas Rheginus Chalcidensium legumlator, eorum qui in Thracia, cuius & de cædibus & de Epicleris sunt leges. Nihil tamen eius, quod sit proprium, afferri potest. Ad hunc igitur modum de Rebuspublicis & veris, & ijs, quas quidam attulerunt, sit explicatum.

COMMENTARII.

Νομοθέται δ' ἐγένοντο] Exponit breuiter de octo legumscriptoribus, quæ horum præcipua & propria fuerint instituta, & quibus leges scripserint. Et de Zaleuco quidem Locris Epizephyriis, populo magnæ Græciæ, eum leges scripsisse ait: cuius nullum affert proprium institutum. *Strabo libr. 6. ex Ephoro* hoc affert, quo cautum fuit, vt delictorum pœnæ non iudicum arbitrio permittantur, id est, non essent arbitrariæ, sed certæ & definitæ suo quæque crimini, vt furi laqueus. Floruit autem regnãte Romæ Tullo Hostilio, *teste Eusebio.* Charondæ, cuius & *Cic. lib. 2. & 3. de legib.* meminit, Siculi, & Siculorum Italorumque legumscriptoris, hoc af-

Zaleucus. Meminit aliquot ipsius legum & Diod. Sicul. lib. 12. Bibl. Vnius quoque Ælian. var. histor.

fert

lib. 2. c. 37. & lib. 13 c. 24. & Stob. cap. 62. fert proprium Aristot. iudicium falsi testimonii: quod imitati Romanorum Decemuiri fecerunt capitale, *Gellius lib. 20. cap. 1* Hunc Charondam laudat quoque Aristoteles vt in legibus scribendis accuratissimum, etiam iis qui sua ætate sibi viderentur omnium exquisitissimi (γλαφυρώτερ☉, hic Platonem perstringit.) Exstant eius quædam fragmenta apud *Stob.* De Onomacrito quæ vulgo ferantur, commemorat: hoc inprimis, eum fuisse omnium legumscriptorum antiquissimum, patria quidem Locrum, sed qui in Creta diu sit peregrinatus, cuius familiaris fuerit Thales, Thaletis auditor Lycurgus & Zaleucus, Zaleuci Charondas, magna profecto temporum perturbatione & ἀνιστορίᾳ. Nam vt Onomacritum, de quo nihil certi, omittamus, Lycurgus fuit ante Romam conditam, *Cic Tuscul. 5.* Zaleucus Rege Tullo; & paulo post, Charondas, Thales Rege Seruio. De Philolao patria Corinthio, sed Thebanorum legumscriptore causam primum exponit qua factum sit, vt Thebanis leges scripserit: deinde hoc eius propriũ institutum, de adoptione, quam Græci vocant παιδοποιΐαν & παίδων θέσιν, quare & leges de adoptione Thebis dicebantur νόμοι θετικοὶ, quasi Latine dicas, leges adoptiuæ, non, vt vulgo vertunt, positiuæ. Philolaus igitur adoptionis apud Græcos auctor fuisse videtur, idque hac de causa, vt sortium seu agri partium ab illo descriptarum numerus conseruaretur. Adoptionibus solent conseruari familiæ: quod tamen hîc non spectauit Philolaus, vt perperam putauit *Victorius*, sed ὅπως ὁ ἀριθμὸς, &c. vt idem numerus sortium, qui initio fuit institutus, permaneret: de qua ratione partiendi agros & sortium attributione explicatum supra. Adoptio igitur proprium & præcipuum huius Philolai fuit inuentum & institutum. Quod autem paulo infra φιλολάου δ' ἴδιον, item de Philolao adiungitur, eius & hoc proprium esse institutum bonorum inæqualitatem; valde mihi est suspectum; tum quia vbi de adoptione, perspicue videatur dicere, hoc tantum eius esse proprium institutum; tum quia hoc alterum de bonorum inæqualitate priori potius adiungendum fuerit, quam alieno loco, vbi de Charonda, fuit inculcandum. De Platone quatuor affert eius propria & præcipua instituta: primum, communitatem liberorum, vxorum & bonorum: alterum, sodalitates mulierum; tertium, vt sicci sint symposiarchæ. Nam symposiarchæ, id est, vt

Charõdas. Nouẽ Charondæ leges cõmemorat Diod. Sicul. Biblioth. li. 12. & Stob. cap. 62.

Onomacritus.

Philolaus.

Adoptio.

Plato.

est, vt Latine vocant, Domini conuiuiorum, à sodalibus legi solēt eodem modo affecti & eiusdem modi: quartum, vt milites sint ambidextri, & vt ita exerceantur: quæ partim exstant *in lib. de Repub. & lib. de legib.* Pittacus autem vnus de septem sapientibus, patriæ suæ Mitylenarum princeps designatus, leges eidem dedit. Cuius hanc legem affert præcipuam, qua ebrios, qui alios iniuria pulsassent, duplione multandos cauerit, cōtra aliorum opinionem qui ebriis veniam potius deberi dixerint. Causam tamen Pittaco fuisse hanc ait Aristoteles; quia ebrii sæpius alios pulsent, quam sicci. Iam regula est Iuris: Quo frequentiora sunt delicta, eo grauius punienda. *l. lex autem facta, ff. de pœnis.* Huius paradoxæ legis meminit & *Laertius in Pittaco.* Nomothesiæ eiusdem meminerunt & *Dionys. lib. 2.* vbi de patria potestate, & *Cic. lib. 2. de legib.* vbi de sepulcris, & *Plut. in lib. πολιτικῶν παραγγελμάτων, de præceptis politicis.* Postremo fuit & Androdamus (sic enim potius legendum putem, non Androdamas) patria Italus ex vrbe Rhegio, cuius cum leges fuerunt de causis capitalibus & de Epicleris, tum nullæ fuerunt præcipuæ & propriæ. Omisimus Draconem tempore nonnihil Solone priorem: cuius hoc proprium & præcipuum esse ait, pœnarum & suppliciorum acerbitatem. Nam omnibus fere delictis capitalem pœnam proposuit. Quare & Demades leges Draconis non atramento, sed sanguine scriptas esse dicebat, vt est apud *Aristotelem lib. 3. Rhetoric.* eas abrogauit omnes Solo, præterquam de cæde, *teste Plutarcho.*

Pittacus. *Androdamus.* *Draco.*

FINIS LIBRI II.

LIBER

LIBER III.

ARGVMENTVM.

Συνεχείας ratio. Argumenta seqq.

EXPOSITIS *primo lib. ciuitatis partibus, & reprehensis lib.2.aliorum Rebuspublicis: hoc tandem libro suam de Repub. instituenda sententiam explicare orditur. Cuius de Repub. disputationis exordium quia ab ciuitate est capiendum, exponit primo*
1. Cap. *quid sit & ciuis & ciuitas, cap.1. quo pertinet & quæstio;*
2. Cap. *Quando & quamdiu eadem sit ciuitas, cap.2. Nam 3. cap.*
3. Cap. *huic affinis quæstio adiungitur; Ciuis & viri boni virtus an sit eadem, nec ne? Vbi multa præclara de virtutibus imperantium & parentium. Quibus explicatis ad Ciuis definitionem ciuiumq; genera redit, & an opifices in ciuium numero esse debeant, exquirit cap.3.extr. Ad hunc modum ciuis & ciuitatis, ipsius deniq; Reipub. cognita definitione, mox eam diuidit, mox, inquam, ad Reipubl. genera explicanda accedit. Prius tamen de scopo & fine ciuitatum &*
4. Cap. *Imperiorum generibus quædam præmunit cap.4. eadem*
5. Cap. *fere quæ initio libr.1. Post deinde cap.5. formas & genera Rerumpub. inuestigat: quibus explicandis admiscet dispu-*
6. Cap. *tationes: & de scopo rursus cap.6. & de Magistratibus, quibus illi mandari debeant, bonis an nobilibus, aut diuiti-*
7.& 8. Cap. *bus, aut infimæ et plebi, cap.7. & 8. qua disputatione planior fit & illa de iure ciuium disputatio cap... explicata.*
9. Cap. *Quo pertinet cap.9. quæstio, an iustum sit natura, vt vel vni omnes, vel paucis reliqui pareant, illis, inquam, qui virtute cæteros superent. Ad hunc modum Reipub. & definitione & diuisione explicata, postea singula Rerumpubl. genera deinceps & ordine persequitur vsq; ad lib.7. & pri-*
10.11.12. C. *mo quidem de Regno & Aristocratia huius lib. cap.10.11. & 12. Nam*

12. Nam tametsi externa specie de Regno tantum agi videtur: quia tamen Aristocratiæ & Regni idem est scopus; quæ de Regno dicuntur, eadem & de Aristocratia intelligenda sunt, vt ait cap. vlt. in fin. Præterea copiose differitur, vtra Reipubl. forma humano generi & ciuitatibus sit vtilior & naturæ coniunctior, Regnum ne an Aristocratia, toto cap. 11. & 12. vbi & multa præclara de legibus explicantur. Nam cap. 10. præcipue agitur de Regno, id est, de Regni generibus.

TEXTVS.

Differenti de Republica, prima fere quæstio est de ciuitate, vt videat, quid sit ciuitas. Iam enim in controuersiam vocant, dum hi quidem ciuitatem id egisse aiunt: illi vero non ciuitatem, sed Oligarchiam vel tyrannum. Videmus autem Politici & Legumscriptoris omnem operam in ciuitate poni. Respublica autem quædam est ciuitatem incolentium descriptio. Quia autem ciuitas est ex numero rerum ex multis conflatarum, vt alia quidem tota, conflata vero ex multis sunt partibus: perspicuum est, de ciue esse primum quærendum. Ciuitas namq; ciuium est multitudo. Videndum est igitur, quem ciuem appellare oporteat, & quis sit ciuis. Nam & de ciue sæpenumero quæritur, Neque enim eundem omnes ciuem esse consentiunt. Nam est, vt qui in Democratia quidem sit ciuis, in Oligarchia sæpe non sit ciuis.

COMMENTARII.

Τῷ περὶ πολιτείας ἐπισκοποῦντι.] Disputationis de Republ. exordium à ciuitate ducendum & capiendũ esse docet duabus rationibus: quarum prior hæc est; Quia sæpe controuersia exoriatur de ciuitate: nimirum in fœderibus & pactis ciuitatum & Rerumpubl. quæ fœdera si forte sint facta prio-

Cur disputatio de Repub. sit à ciuitate ordienda.

 ribus *1. Ratio*

ribus temporibus; posteri negant sæpe, se iis teneri; quia sint, inquiunt, facta non à ciuitate, id est, non à sui temporis Republ. verbi gratia, Democratica, sed olim ab oligarchia vel Tyranno. De quibus controuersiis infra latius *in fi. huius capitis.* Altera ratio; Quia plerique politici & legum scriptores omnem fere curam & operam suam in ciuitate describenda consumant: nimirum in ciuitatis situ, partibus, & exercitationibus. Quare cum Respublica quædam sit descriptio & ordo eorum, qui ciuitatem incolunt: (Nam politia seu Latine Respubl. est ipsa ciuitatis informatio & descriptio seu temperatio) efficitur, de Republ. differenti necessariam esse de ciuitate disputationem. Et hæc tertia potest esse ratio; Quia Respub. ciuitatem incolentium sit descriptio.

2. Ratio.

Πολιτεία.

3. Ratio.

De ciue cur prius explicandum.

Ἐπεὶ δὲ ἡ πόλις.] Exposito, politico esse necessariam de ciuitate disputationem; hoc amplius hîc adiungit, ciuitatis disputationẽ sine ciuis natura & descriptione cognosci non posse. Docet igitur, de ciue prius explicandum, duabus his rationibus. Primum; Quia tota cognoscantur ex suis partibus, vt sup. explicatum, *lib. 1.* Atqui ciuitas est totum quoddam & ciuium quædam multitudo. Ergo ex ciuium definitione & natura ipsa quoq; ciuitas erit cognoscenda. Altera ratio, cur de ciue sit explicandum, hæc est; Quia & de ciue multæ sæpe exsistant controuersiæ, quis vere sit ciuis. Nam sæpe fit, vt vna in Republ. quis sit ciuis, qui idem in alia non sit, vt pauper si liber, in Democratia quidem est ciuis, in Oligarchia non item. Sic opifices in Democratia quidem sunt ciues, in Aristocratia non item. Sic mercenarii & θῆτες in Oligarchia ciues esse nequeunt, opifices possunt.

1. Ratio.

2. Ratio.

Qua de re infra, lib. 7. cap. 9.

TEXTVS.

Ergo illi quidem, qui alio quo modo huius appellationis sunt participes, vt ciues factitij sunt omittendi. Ciuis vero non domicilio est ciuis. Nam & inquilini & serui domicilij sunt participes. Neque iuris ita participes, vt in ius vocare aut vocari possint. Hoc namque competit & ijs, quos inter est commercium: nam & hæc ijs competunt. Nam Inquilini quidẽ neque horum plane sunt participes,

pes, sed coguntur auctorem sumere vel capere: quare imperfecte quodammodo huius societatis sunt participes. Verum, vt & pueri, qui propter ætatem nondum sint professi, & senes dimissi, dicendi quidem sunt ciues quodammodo, non simpliciter tamen plane, sed addendo his quidem imperfectos, illis vero effœtos, aut quid aliud simile: nihil enim refert: planum est enim quod dicitur. Nam ciuem quærimus simpliciter, & de quo nulla talis sit reprehensio, correctionis egens. Siquidem & de infamibus, & exulibus talia licet & quęrere & explicare. Simpliciter autem ciuis nulla re alia magis definitur quam participatione iudicij & magistratus. Magistratus autem alij quidem tempore sunt circumscripti, vt quosdam plane nō liceat eidem bis capere, aut certis quibusdam temporibus interiectis: alius est infinitus, vt Iudex & Concionator. Fortasse igitur dicat quis, tales ne esse quidem magistratus: eaque propter ne magistratus quidem esse participes. At ridiculum sit, quorum maxima sit potestas, eos magistratu orbare. Verum nihil intersit. Est enim disputatio de nomine. Nam commune iudicis & concionatoris nullum est verbum, quo ambos hos appellare oporteat. Sit igitur, planioris explicationis causa, magistratus infinitus. Itaque ciues ponimus eos, qui ita sint participes. Ciuis igitur, qui maxime ad omnes iam allatos ciues quadret, talis fere est.

COMMENTARII.

Τὸς μ̃ ὖν.] Ciuis definitionem hoc tandem loco inuestigat, adhibita quadam distinctione. Nam alios ait simpliciter & absolute esse ciues, quos Romani vocant *ciues optimo iure & optima lege*, de quibus, cum de ciuis definitione quæritur, *Ciuis alius ἁπλῶς, alius πως.*

ritur, est agendum: alii sunt ciues πως, quodam modo, non optimo iure: quorum tria facit genera. Nam alii sunt ciues
ὑποδιαί-ρεσις. facti seu ποιητοὶ, quos Athenienses vocare solent δημοποιήτους, de quibus *Demosth. in oratione aduersus Nearam*: Ro-
2. mani vocant ciuitate donatos: alii sunt pueri, illi, inquam, qui nondum sint in perfectorum numerum ciuium relati: quod Romæ fieri solet anno ætatis XVII. sumpta virili toga: Athenis anno vicesimo vertente professione Lexiarchica. Nam annos 20. nati nomina profiteri solent adulescentes, apud suos quique populares, quorum in tabulas Lexiarchicas ea referebantur. Qua demum professione facta virorum in numero & vere ciues habebantur, vt est apud *Pollucem lib. 8. Suidam, Vlp. & alios*. Et hoc est, quod ait, μήπω δ' ἡλικίαν ἐγγεγραμμένους, id est, quorum nomina per minorem 20. annis ætatem nondum essent inscripta seu relata in tabulas Lexiarchicas. Perperam alii interpretes: Hi igitur non perfecti,
3. sed incoati potius ciues dici possunt. Alii denique sunt senes depontani seu de ponte deiiciendi, vt vocabant Romani, qui propter ætatem immunitatem & vacationem à muneribus publicis impetrarunt: quos Aristoteles hic vocat ἀφειμένους, id est, dimissos & solutos muneribus publicis, quos idem negat absolute esse ciues, vt ab honoribus remotos, sed posse dici ciues παρηκμακότας, id est, effœtos. Nam vt corpori, ita & menti & consilio sua quædam est maturitas & senectus, vt supra *lib. 2. dictum*, vbi de Platone.

Qui veri ciues. Ὁ δὲ πολίτης.] Adhuc de iis, qui aliqua ex parte sunt ciues: nunc de iis qui omnino, quique optimo iure sunt ciues. Hi igitur qua re maxime cernantur, quæque eorum verissima sit nota, difficilima est quæstio. Aristotelis sententia, ea nota est iudiciorum, concionum & Magistratuum communicatio, vt is vere & optimo iure sit ciuis, cui ad hæc tria pateat aditus. Nam domicilio ciuem nō cerni docet argumento inquilinorum & seruorum, qui in eadem illi quidem vrbe & loco habitant, certissime tamen non sunt ciues. Domicilium quidem est necessarium, vt infra ait, & *Cic. in Bruto* negat ingenuos esse ciues, qui in ipsa vrbe Roma non habitant, sed vel in municipiis, vel in coloniis: non tamen ex eo efficitur ius ciuitatis hinc æstimandum. Multa namque ciuibus inter se sunt necessaria, in quibus tamen vera ciuis nota non versetur, vt connubia & commercia. Nam ne in his qui-

Domicilio ciuis non cernitur.

Iure connubii vel commercii ciuis nō cernitur.

quidem, iure, inquam, vel connubii vel commercii, ciuem æstimandum, & infra *cap.6.* monet latius, & hic de commerciorum iure attingit. Non est igitur locus vel domicilium vera ciuis nota. Iuris quoque & iudiciorum communicatio cur non sit vera ciuis nota, docet eorum argumēto, quos inter est ius commercii aut fœdus aliquod. Olim namque ciuitates aut gentes pacta aut fœdera commerciorum causa facere solent: quibus cauebatur, primum, ne ciues earum ciuitatum inter se læderent: deinde vt si quam iniuriam vel damnum vnius ciuitatis ciuis à ciue alterius ciuitatis cepisset, posset illum iure iudicioq; persequi: quæ iudicia Græce dicebantur συμβολικὰ, (quorum & *Thucyd.* meminit, & copiose *Demosth. in oratione de Haloneso 7. Philippica.* Eadem iudicia seu δίκαι vsitatius dicebantur) ἀπὸ συμβόλων, *in Suida, Hesychio, Polluce lib.8.* & hic, & infra *cap.6.* Symbola, non hîc sunt tesseræ, vt interpretes, vno excepto *Sepulueda*, reddunt, sed pacta & συνθῆκαι, vt recte *Suidas*, & Aristoteles aperte infra *cap.6.* Neque locus igitur, neq; iuris & iudiciorum communicatio ciuem facit. *Iuris & iudiciorū cōmunicatio nō est vera nota ciuis.* *συμβολα.*

Πολλαχοῦ μὲν οὖν.] De inquilinis, eos non esse in ciuium numero, cum per se est perspicuum, tum ex eo quod multis in locis ne id quidem habeant quod illi quos inter ius est commercii, iuris, inquam, sui persecutionem. Nam plerisque in locis inquilini ius ipsi suum persequi non poterant, sed auctore sumpto; qui mos & Athenis viguit, vbi inquilini nihil agere publice poterant sine auctore: alioqui venum ibant, & serui fiebant. Auctorem voco, quem Græci προστάτην. Sic enim Iurisconsulti vocant; Fœmina, inquiunt, non potest quicquam agere publice sine auctore. Et *Cornel. Nepos in vita Attici* auctorem vocat Phidiam. Huius moris de sumendo auctore meminit hoc loco Aristoteles: qui vulgo deprauatus ita est scribendus; οἱ μέτοικοι μετέχουσιν, ἀλλ' ἀνάγκη νέμειν προστάτην. διὸ ἀτελῶς. Quæ verba *Petrus Victorius* primus hic interiecit ex veteribus lib. & veteri tralatione sumpta: & plenius confirmauit *lib.7. variar. lect. cap.22.* vbi & de hoc more latius: Videatur & *Hesych.* in προστάτης. etsi in editione Basiliensi est, ἀλλὰ χρὴ παρέχειν προστάτην. διὸ ἀτελῶς πως μετέχουσι τῆς τοιαύτης, &c. Nā & hæc verba, διὸ ἀτελῶς πως μετέχουσι, quæ in plerisque locis desunt, ex vetere tralatione sunt adiicienda. Nihil autem interest, legatur παρέχειν *Inquilini non sunt ciues.* *Auctor.*

περιστάτην, an νέμειν. etsi νέμειν περιστάτην phrasis erat vsitatior.

Exules vtrū in numero ciuiū. Ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀτίμων.] Quæri quoque potest, inquit, de exulibus & ignominia notatis, an etiam non sint in ciuium numero. De exulibus notum negotium, eos non esse. quanquam Romæ multa erant exulum genera, ex quibus quidam, vt relegati, nō desinebant esse ciues. De ignominia notatis res est difficilior, quos Romani veteres vocant Intestatos & Improbos. *Ignominia notati.* Hos tamen & ipsos, vt senes, desiisse esse in verorum numero ciuium, ex eo intelligi potest, quod magistratuum capiendorum potestas illis sit adempta.

Veri ciuis nota. Πολίτης δ' ἁπλῶς.] Expositis adhuc & ciuibus non optimo iure, & ciuium optimo iure notis non veris: concludit tandem, optimo iure ciuem hunc esse, qui & imperiorum & iudiciorum sit particeps; vel breuius, qui Imperiorum seu Magistratuum. *Magistratus duplex, temporaneus & perpetuus.* Nam Magistratuum duo esse genera; finitum vnum seu tempore circumscriptum, cuius generis Romæ erant omnis generis Magistratus, certo tempore definiti: alium esse infinitum & perpetuum, cuius generis apud Græcos erant Concionatores & Iudices; Romæ tantum iudices, vbi erant quidem conciones & comitia; sed concionatores seu Ecclesiastæ, de quibus hic agitur, nō erant. *ἐκκλησιασταί.* Nam Ecclesiasta is est, qui ius habet deliberandi & sententiæ dicendæ in concione: quod nemini præterquam vero ciui patebat. Solent autem Græci de summa Republica in concione deliberare; eaq; re Ecclesiastæ quodammodo erant consiliarii. & *lib. 1. Rhet.* orationes in hoc conuentu habitas Aristoteles ait dici συμβουλευτικοὺς λόγους, vt in foro apud iudices δικανικούς, *Λόγοι συμβουλευτικοί.* Romæ in senatu potius & curia ea deliberabantur. Concionator, inquit Aristoteles, de rebus futuris: Iudex de præteritis deliberat ac statuit, *lib. 1. Rhetor.* Vterque erat perpetuus vt & Romæ iudices. *Obiectio.* Sed enim, dicet aliquis, perperam facere Aristotelem, qui Concionatorem & Iudicem vocat Magistratum, cum inter hos, Magistratum, inquam, & iudicem seu cōcionatorem magna videatur esse differentia. Nam Magistratuum est imperium, iudicum & concionatorum non item; sed sententiæ tantum dictio & deliberatio. Quare & *Plato lib. 6. de legib. & Cic.* multis in locis, & diligenter Iurisconsulti (de quibus videantur *Duarenus libr. 1. disputationum, cap. 23. Antonius Goueanus lib. 1. & 2. de Iurisdictio-*

iudictione) diligenter Magiſtratus à iudicibus diſtinguunt. Iudices ſunt priuati omnes, magiſtratus ſunt publicæ perſonæ. Ariſtoteles igitur, huic quæſtioni occurrens, ait, non admodum probari ſibi hanc differētiam, & ridiculum eſſe, iudices & concionatores non poſſe dici Magiſtratus, cum tamen eorum maxima ſit poteſtas. Verum, inquit, ſiue ita ſit, ſiue non, nihil ad rē; nos diſputationis, inquit, cauſa & commoditatis omnes vocabulo Magiſtratus cōplectamur. Nam alioqui nullum eſt aliud vocabulum commodius concionatori & iudici cōmune. Vt tamen ab aliis Magiſtratibus proprie dictis hos ſeparemus: ea propter Magiſtratum aliū fecimus finitum, alium infinitum. Veri igitur ciuis nota veriſſima eſt Magiſtratus & imperium, quam & *Plato lib. 6. de legib.* probat, ὁ γὰρ ἀκοινώνητος ὤν. Cui namque poteſtas vna iudicandi non patet, tanquam plane peregrinus habetur. *Refutatio ſeu ſolutio.*

TEXTVS.

Sciendum autem, earum rerum, in quibus res ſubiectæ ſpecie differunt, & ex his hæc quidem eſt prima, illa vero ſecunda, illa denique proxima; qua parte ſunt tales, aut nihil omnino, aut vix eſſe commune. Reſpublicas autem ſpecie inter ſe differre videmus, & has quidem eſſe poſteriores, illas vero priores. Nam vitioſas & deflexas neceſſe eſt non vitioſis eſſe poſteriores. Deflexas autem quēadmodum dicamus, infra intelligetur. Itaque & ciuem pro ſingulis Rebuſpublicis alium eſſe oportet. Quare explicatus maxime quidem in Democratia eſt ciuis: in alijs vero fieri quidem poteſt, vt ſit, non tamen eſt neceſſe. Nam quibuſdam non eſt populus, neque concio legitima, ſed extraordinaria: Iudicia quoque ſeparatim fiunt, vt Lacedæmone iudicia de contractibus fiunt apud Ephoros, alia apud alios, apud ſenes vero capitalia, apud alium denique magiſtratum fortaſſe alia. Item & Carthagine omnia iudicia à magiſtrati-

bus quibusdam administrantur. Sed enim ciuis definitio correctionem habet. Nam in alijs Rebuspublicis non est infinitus magistratus concionator & iudex, sed finitus; his namque vel omnibus vel quibusdam potestas est deliberandi & iudicandi de rebus vel omnibus vel quibusdam. Ex his igitur, quis sit ciuis, perspicuum est, cui namque potestas est capiendi magistratum vel deliberatiuum, vel iudicialem, ciuem iam esse dicimus huius ciuitatis; Ciuitatem vero talium multitudinem, cui ad vitæ vsus necessarios satis suppeditet, vt summatim dicam.

COMMENTARII.

Ciuis definitio præcedēs cui ciui cōpetat.

Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν.] Docet, priorem ciuis definitionem non omni Reipubl. sed Democratiæ tantum conuenire, ita quidem vt primo Democratiæ conueniat illa quidem, accommodari tamen & aliis Rebuspub. possit: nam pro varietate Rerumpub. ciuium quoque definitiones & notas variare. Iam vero ciues pro variis Rebuspub. esse varios docet hac ratione; Quia variæ quoqne sint Respub. Sic & infra *cap.3.* Ciuium virtutes varias esse docet; Quia variæ sint Respubl. Formula sit ista: Vbi res subiectæ specie ita differunt, vt earum vna sit prima, altera secunda, alia tertia, &c. ibi nullum commune nomen, nisi homonymon, reperitur; nullum, inquam, genus idem commune. De quo axiomate erudite *D. Schegkius in categorias Aristotelis, & libr. 13.* Demonstrationum, *& Top. lib. 1. cap. 13. tex. 1.* Ostendens ea vocari ἐγγὺς τοῦ γένους: quæ dialecticum quidem genus vnum habeant, sed no physicū. Atqui Resp. ita specie differūt, aliæ vt sint priores, aliæ posteriores: nam rectas vitiosis esse priores (verbi gratia, Regnū prius est Tyrannide) ex eo intelligitur, quod omnia recta vitiosis sint priora: quæ autem sint rectæ, quæ vitiosæ & deflexæ, cur, inquam, ita dictæ, explicabitur infra *cap.5.* Ergo politiarum seu Rerumpubl. & proinde πολιτῶν, id est, ciuium (nam coniugatorum eadem est ratio) nullum erit idem & commune genus, nulla communis ratio, aut vocabulum, nisi homonymon. Ex quibus necessario sequitur,

Ciues variant pro Rerump. varietate.

tur, alium in alia Republica esse ciuem. Eum autem, quem supra definiuit Aristoteles, Democratiæ esse accommodatum seu politiæ, ex eo intelligitur, quod notæ illæ sint Democraticæ, concionum, inquam, iudiciorum & magistratuum communicatio, quæ notæ in aliis Rebuspub. fere non inueniuntur. Nam in aliis quidem nullæ sunt conciones ordinariæ & legitimæ, νόμιμοι, sed tantum indictiuæ σύγκλητοι, quę subito postulante necessitate conuocentur. Sic enim hæc, οὐκ ἐκκλησίαν νομίζουσιν, sunt intelligenda, perperam ab interpretibus accepta. Nam verbo, νομίζουσιν, eleganter indicat conciones νομίμους. De his duobus concionum generibus *Budæus in comment. Græcæ Ling.* In aliis ciuitatibus vt sit concionum, non tamen est iudiciorum communicatio, vt Lacedæmone & Carthagine, vbi iudicia erant penes certos homines; Lacedæmone quidem ciuilia penes Ephoros, capitalia penes senes; Carthagine vero erant omnia penes solos Magistratus, quæ in aliis vrbibus etiam sunt penes priuatos. Sic & Romæ ante legem Semproniam non omnibus ciuibus communia erant iudicia, sed tantum penes senatores, *Appianus lib. 1. de bell. ciuil.* In omnibus igitur ciuitatibus, vbi concionum vel iudiciorum siue non est vsus, siue non est communicatio libera, iis prior ciuis definitio non conuenit.

Priorẽ definitionẽ ciuib. Democraticis tãtum conuenire.

1. Ratio.

2. Ratio.

Ἀλλ' ἔχει τὴν διόρθωσιν.] Docet eandem ciuis definitionem non habere locum in iis Rebuspub. vbi concionandi, id est, deliberandi & iudicandi potestas non est penes populũ, sed penes certos magistratus, quemadmodum in regno & aristocratia senatus & iudicia nõ communicantur populo, sed certis; quod idem iam dictum est. Ad summam igitur, ciuis supra definitus est politicus seu Democraticus, non Basilicus aut Aristocraticus. Quid ergo, dicet aliquis, nulla ne potest communis definitio reperiri? Iam docuimus, non posse; Quia res subiectæ specie differant, ita vt altera sit prima, altera secunda: accommodari tamen hæc poterit: nam nota magistratuum omnibus Rebuspub. videtur esse communis, adeo vt in quacunque Republ. negari possit ciuis esse, cui ad magistratus nõ pateat aditus. Hanc igitur Aristotelicam ciuis definitionem laudant doctissimi viri, *Contarenus in libr. de Rep. Veneta. Garymbertus Italus in lib. de Regno. Sigonius lib. 1. & 2. de iure ciuium Romanorum, & initio libr. 1. de Repub.*

Nulla communis omnium ciuiũ definitio inueniri potest.

pub. Atheniensium. Paulus Manutius & alii. Eam tamē grauiter exagitat *Ioh. Bodinus in lib. de methodo historica, cap. 6.* latissime, vbi contendit, ciuem non magistratu, sed imperio, id est, qui sub eodem sint principe vel Repub. definiendum, magno errore confundens ciuem cum subdito, vt vocant.

Bodin. Iurisc. Gallus.

Ciuitatis definitio.

Πόλιν δὲ, τὸ τῶν τοιούτων πλῆθος.] Cognita ciuis definitione, facilis est & ciuitatis definitio, vt eadem coniugatorum est ratio. Ciuitas igitur est eorum, quibus & concionum & iudiciorum & Magistratuum est potestas, multitudo, rebus ad vsus vitæ necessarios satis instructa: quam ciuitatis definitionem & infra aliquoties, & *libr. 1. Oeconom.* iterat: esse multitudinem, & quidem talium, ex prioribus intelligitur, & ex initio *lib. 1.* vbi & tertia definitionis pars de rerum copia est explicata, de qua tamen & infra latius *lib. 7.*

TEXTVS.

Definiunt autem ciuem ex vsu, eum qui ex vtroque parente ciue, non ex altero, vt patre aut matre: hi vero & hoc amplius quærunt, vt ad auos vsque duos vel tres vel plures. Sic igitur dum ciuiliter & cito definiunt, quærunt quidam de tertio vel quarto, quemadmodum sit ciuis. Et Gorgias quidem Leontinus partim fortasse dubitans, partim ludens, vt mortaria, quæ ab mortariorum opificibus efficiuntur; ita & Larissæos aiebat esse eos, qui ab auctoribus essent facti. Esse namque & Larissęorum quosdam opifices. Est autem rude. nam si ex definitione priore Reip. sint participes, sint ciues. Etenim ne quidem id ex ciue viro aut fœmina accommodari potest ad eos, qui primi incoluerint vel condiderint ciuitates.

COMMENTARII.

2 Ciuis definitio.

Ὁρίζονται.] Altera hoc loco ciuis definitio vulgo vsitatior affertur & refellitur ab Aristotele. Nam ciuem vulgo definiebant, non, vt Aristoteles, imperio, sed natalibus & ortu; eum, inquam, qui ex vtroque parente ciue sit natus: quo

modo

modo & Pericles lege lata constituit Athenis, illos demum veros Athenienses esse censendos, non qui ex altero tantum, sed qui ex vtroque parente ciui esset natus, *teste Plut. in vita Periclis:* quo pertinet & hæc quæstio, An nobili genere haberi debeat, qui ex altero parente tantum nobili sit natus. Adeo autem natalium in ciue habendam rationem vulgo putasse ait Aristoteles, vt quidam non tantum patrem, & matrem, sed vlteriores gradus requirerent, tertiũ & quartum, auos, proauos, attauos, trittauos, &c. Hęc igitur est vulgata ciuis definitio, quo pertinere ait & Gorgiæ Leontini dictum de Larissæis incolis vrbis Thessaliæ, quos ille mortariis comparabat. Nam vt mortariorum, ita & Larissæorum suos quosdam fuisse opifices, id est, Larissæos ex parentibus tanquam opificibus procreatos & factos. Gorgias igitur hac similitudine vsus dicitur, siue ioco (vt sæpe solet, *teste Aristotele lib. 3. Rhetor. initio.* εἰρωνευόμενος) siue serio, id est, agens de hac ipsa quæstione, An ciuis ortu an imperio sit definiendus, Aristoteles autem clare & absque omni dissimulatione hanc ciuis definitionem non conuenire neq; accommodari posse ait ad omnes. Quid ita? nempe ad primos ciuitatis vel incolas vel conditores, qui cum sint primi eius ciuitatis ciues, fieri non potest vt ex parentibus quoq; ciuibus sint nati, alioqui primis aliqui essent priores. Hæc igitur vna est ratio, qua vsitata hæc ciuis definitio refellatur. Altera est; Quia sequeretur, priorem esse falsam, si hæc sit vera. Quid ita? Nam ex priore eum esse ciuem diximus, qui modo Reipublicæ & honorum sit particeps. Iam sæpe vsuuenire potest, vt idem iste ex neutro parente ciue sit natus, sed ciuitate donatus. Itaque si prior definitio est vera, efficitur necessario hanc esse falsam.

Lex Periclis.

Opinio quorundam.

Exemplũ.

Aristot. iudiciũ & refutatio huius secundæ definitionis.

1. Ratio.

2. Ratio.

TEXTVS.

Verum de illis maior fortasse sit controuersia, qui Reipublicæ facta mutatione ciuitatis fiant participes, vt Athenis fecit Clisthenes eiectis tyrannis. Multos namque peregrinos & seruos & inquilinos in tribus asscripsit. Controuersia autem aduersus hos est, non qui ciuis, sed an iniuria, an iure.

an iure. Atque & hoc amplius quærat aliquis, vtrum qui non iure est ciuis, ne ciuis quidem sit quasi eadem vis & potestas sit iniusti & falsi. Quia autem videmus & magistratus quosdam esse iniuste, quos imperare quidem dicimus, sed non iuste: Ciuis autem imperio quodam est definitus (nam, vt diximus, qui talis imperij est particeps, est ciuis) perspicuum est, & hos ciues quidem esse dicendos: de iure vero vel non iure aptum est, & pertinet ad quæstionem prius expositam. Nam quærunt quidam, quando ciuitas egerit, & quando non ciuitas, vt cum ex Oligarchia vel tyrannide exstiterit Democratia. Tunc enim neque pacta quidem seruare volunt, vt non à ciuitate, sed à tyranno facta, neque alia multa eius generis: quasi quædam Respublicæ dominandi, non communis vtilitatis, causa consistant. Quod si igitur quædam hoc modo Democratia vtuntur, acta huius Reip. perinde dicenda erunt huius esse ciuitatis, & quæ ex Oligarchia & ex tyrannide.

COMMENTARII.

An qui mutata Reip. forma ciues fiũt, reuera ciues sint.

Ἀλλ' ἴσως ἐκεῖνοι μᾶλλον.] Aliam de ciue quæstionẽ paulo ante exposita meliorem & magis controuersam (nam prior rudior & simplicior ac facilior fuit) affert hoc loco Aristoteles hanc, An mutata ciuitatis seu Reipublicæ forma ciues facti veri sint ciues: quod Athenis accidisse narrat. Nã Athenis cum Reipublicæ forma, à Solone constituta, à Pisistrato & Pisistratidis in tyrannidem esset conuersa; Clisthenes, Reipub. princeps, pulsis tandem Pisistratidis, & Solonia Reipubl. forma restituta, cum bellis ciuilibus aduersus Pisistratidas exhausta esset ciuitas, & minor factus ciuium numerus; frequentandæ ciuitatis causa multos ciuitate donauit peregrinos, inquilinos, & seruos manumissos: quod copiosius exponit *Herod. lib. 5.* De his igitur ciuitate donatis & nouis

nouis ciuibus quæri continuo cœptum Athenis, an veri essent ciues? Aristoteles quærendum potius ait, an iure facti & iusti ciues? Nam discrepat verum à iusto, falsum ab iniusto: quanquam vulgo idem sonare & valere videntur, adeo quidem vt & *Cic.* grauiter disputet *de legibus*, An iniustæ leges etiam leges sint dicendæ, & negat dicendas *initio lib.3.de legibus.* Aristoteles contra ciues non iure factos, tamen ciues posse dici ait, argumento magistratuum, qui licet improbi & aduersus cõmunem vtilitatem imperent, nihilominus magistratus dicuntur. Atque hæc de veritate & iure distinctio etiam Iurisconsultorum disputationibus est consentanea, qui diligenter inter ius & factum siue inter quæstionem iuris & facti, id est, definitionis & veritatis distinguere solent. De ijs igitur nouis ciuibus quæstio iuris fuit potius quam facti quæstio. Huic autem iuris quæstioni adiunctam & finitimam ait esse alteram quæstionem, cuius & supra initio huius capitis facta est mentio, non de ciue, sed de ciuitate. Cuius ciuitatis causa omnis hæc de ciue ipso disputatio allata est. Quæstio igitur hæc est de ciuitate, quando ciuitas quid fecisse vel egisse censenda sit, quando non. Cuius quæstionis vtilitas in eo cernitur, quod in fœderibus aut aliis publicis pactionibus sæpe quæri solet, an ratæ sint habendæ mutata Reipublicæ forma: quod & Athenis & Romæ tempore Ciceronis diligenter agitatum fuit: An ciuibus à Cæsare donatæ immunitates ratæ sint habendæ. Cuius controuersiæ multa est mentio apud *Ciceronem in epistolis ad Attic. Xenophontem libr.2. rerum Græcarum, & Antocidem de mysteriis*, vbi de ἀμνηστία seu de lege obliuionis, *teste Corn. Nepote in vita Thrasybuli.* Huic cõtrouersiæ non absimilis est ea quæstio; An quæ Reges aut principes viri sint pacti, iis & hæredes eorum astringantur nec ne; quod in suo Rege negant Galli, vt est apud *Franciscum Connanum, lib. 1. Commentariorum iuris ciuilis.* De aliis Regibus videantur interpretes iuris ad *l prohibere, ff. quod vi aut clam.* De hac autem quæstione, An mutata Rep. veteribus pactis & fœderibus sit standum; quid de ea, inquam, sit statuendum, non definit Aristoteles; neque enim id hoc loco agitur, sed ea quæstio hîc interiicitur, vt cernatur vtilitas quæstionis huius loci, quando ciuitas quid egisse dicenda sit. Nam de fœderibus, inquit Aristoteles, ἑτέρου λόγου, *infra cap. 2. in fi.* Perperam

Aristotelis iudicium.

Quando ciuitas quidpiam fecisse censeatur.

An regum principumque pactis hæredes astringantur

An mutata Rep. veterib. pactis & fœderib. sit stãdum.

igitur

igitur Martinus Borraus putat his verbis, εἴπερ ἐν ἡ δημοκρατοῦνται, quæstionem de fœderibus & pactis definiri, quibus princeps potius huius loci quæstio dissoluitur. Verba quidem illa, vt obscura, alii aliter reddunt; eorum tamen hæc mihi videtur esse sententia; Quemadmodum acta in Republ. Democratica habenda sunt acta ciuitatis Democratia vtentis, ita & acta Reipub. oligarchicæ habenda esse ciuitatis oligarchia vtentis, eademq; est & tyrannidis & aliarum ciuitatum ratio, nimirum vt ex Reipublicæ forma ciuitatis acta æstimentur. Verum his nondum satis quæstio dissoluitur, quæ sint acta ciuitatis, Repub. mutata. Videtur igitur subindicare Aristoteles, etiam Republica mutata, ciuitatis nihilominus acta dici posse. Nam & prior, & quæ successit, est ciuitas. Itaque acta ciuitatis dici possunt etiam post mutatam Rempubl. Sed enim hoc diligentius quæri solet, an eiusdem ciuitatis acta esse videantur, mutata Republ. Atq; ita princeps illa quæstio de actis ciuitatis non satis explicari potest, nisi cognita & hac quæstione, quando eadem ciuitas vel alia sit dicenda; de qua cap. proximo.

CAPVT II.

Consimiles apud alios quæstiones.

EXPLICATVR quæstio, qua re seu nota ciuitas eadem vel alia sit æstimanda; mœnibus ne & loco, an Reipublicæ forma. Huic quæstioni similis & pene gemina est ea *Iurisconsulti Alpheni*, quando idem iudicium sit dicendum, an mutatis iudicibus nihilominus eadem res & iudicium sit habendum, *l. proponebatur, ff. de iudi.* vbi exemplo legionis, nauis, populi, ipsius denique hominis docet, mutatis licet iudicibus, idem nihilominus permanere iudicium. Eadem est quæstio de grege, mutatis capitibus, *l. grege. ff. de leg. 1.* de homine, cuius de corpore, ex *Democriti & Epicuri* Philosophorum sententia, minimæ illæ particulæ, id est, atomi, & corpora illa insecabilia, ex quibus omnia sint concreta, cotidie defluant & decedant: an, inquam, homo, cuius particulæ ita paulatim mutentur, alijs defluentibus, alijs rursus accedentibus, nihilominus idem maneat: de hac, inquam, quæstione *Plutarch. lib. 9.* συμποσιακῶν: (quod tamen problema intercidit) vbi quærit, an homo, qui cotidie mutatur, idem sit dicendus. Eadem fuit quæstio de naue Thesei inter Philosophos, *teste Plutarcho in vita Thesei.* De hac tota disputatione

putatione & *Hermolaus Barbarus apud Alexandrum. genialium dierum lib.3 cap 1.*

Franc. Hotoman. Illust quæst. 8.

TEXTVS.

Hæc autem diſputatio ad hāc quæſtionem pertinere videtur, quemadmodum ciuitas eadem eſſe, vel non eadem, ſed alia ſit dicenda, cuius quæſtionis explicatio ea quidem, quæ maxime ſit in promptu de loco & de hominibus. Fit enim vt diuidantur locus & homines, & hi quidem alium, illi vero alium locum incolant. Atque hæc quidem quæſtio facilior eſt iudicanda: nam cum ciuitas multifariam dicatur, facilis quodammodo hæc eſt explicatio. Ad eundem vero modum, & hominibus eundem locum incolentibus, quando eandem ciuitatem arbitrari oporteat: neque enim vtique mœnibus: nam & Peloponneſum mœnibus circummunire licet. Talis forte eſt & Babylon & omnis, quæ ambitum habeat gentis potius quam ciuitatis, quam captam ab hoſtibus aiunt triduo nondum ſenſiſſe quandam ciuitatis partem. Sed de hac quidem controuerſia diſputatio alij tempori eſt vtilior. nam de magnitudine ciuitatis, & quanta eſſe debeat, & vtrum vna gens aut plures conducant, ſcire oportet politicum. Verum iiſdem eundem incolentibus locum vtrum quamdiu erit genus incolentium, eadem dicenda ſit ciuitas, multis licet & morientibus & naſcentibus, quemadmodum & flumina eadem dicere ſolemus & fontes eoſdem, aqua licet ſemper alia affluente, alia defluente: an homines quidem ijdem ſint dicendi hac de cauſa, ciuitas vero alia. Nam ciuitas ſi quidem eſt ſocietas quædam, ſocietas

vero

vero ciuium cum Republica alia ſit ſpecie, & diſcrepat Reſp. neceſſario videatur ciuitas non eſſe eadem, quemadmodum & chorum nunc quidem Comicum, nunc vero Tragicum, alium eſſe dicimus, ijſdem ſæpe hominibus: ad eũdem vero modum & aliam omnem ſocietatem, ſi compoſitionis alia ſit ſpecies, vt concentum earundem vocum, ſonorum ſiue modulorum alium eſſe dicamus vbi ſit partim Dorius, partim Phrygius. Quæ ſi ita ſe habent, perſpicuum eſt, oportere maxime dici eandem ciuitatem ſpectantes Rempublicam. Nomine autem appellare alio vel eodem licet & ijſdem eadem inhabitantibus, & omnino alijs hominibus. An autem pacta ſeruari aut non ſeruari, ciuitate in aliam Reipublicæ formam mutata, ſit iuſtum; alia eſt quæſtio.

COMMENTARII.

Ἔοικε δὲ οἰκεῖον.] Quæſtio huius loci, qua nota ciuitas eadem vel alia dici debeat, locone an perſonis ſeu mœnibus, an Republ. ſeu politia, hîc explicatur, vt ſupra monuimus. Atque de duabus quidem illis notis, loco & hominibus, in promptu poſitum eſſe ait, hoc eſt, illæ duæ notæ in hac quæſtione plerunq; occurrere ſolent, propterea quod duæ ſummæ ciuitatum ſunt partes, ager & ciuis ſiue perſona; de his, inquam, duobus maxime diſputant politici, vt ſupra *libr. 2. Ethicor.* & infra *lib.7.* vbi dicetur latius. Ariſtoteles de his duabus notis quæſtionem ait eſſe facilem, adhibita ipſius verbi ciuitatis diſtinctione. Nam πόλις Græce ſæpius, ciuitas Latine rarius, duo valet; locum ſeu ædificia & mœnia, & ipſam hominum multitudinem iure conſociatam; Latine prius fere vrbs, poſterius dicitur ciuitas, vt eleganter *Cic. in frag. de Repub.* Hac igitur verbi diſtinctione facilis eſt quæſtio. Nam ſi ciues ſeu homines iidem maneant, loco tamen diuidantur, vrbs certe erit alia, vt quæ loco cernatur, ciuitas autem non continuo erit alia. Nam fieri poteſt, vt, vrbe ipſa diruta

Ciuitatem non cerni mœnibus.

diruta & solo æquata, nihilominus eadem sit ciuitas. Ex quibus intelligitur, ciuitatem loco non dici eandem vel aliam, sed vrbem duntaxat, quod idem Aristoteles confirmat hac ratione: quia alioqui sequeretur, vt sæpe nulla inter gentes & ciuitates esset differentia, si ciuitas loco & mœnibus cerneretur. Fieri namque potest, vt gens tota vel Regio vnis mœnibus concludatur, vt insula vel peninsula, vt Peloponnesus, cui similem ait esse Babylonem, cuius tantus fuerit ambitus, vt gens potius quam ciuitas videretur. Nam *teste Herodo. lib. 1. & Strab lib. 10* ambitus Babylonis 60000. passuum complectitur, Roma vetus 14000. adeo quidem, vt à Cyro extremæ Babylonis partes iam captæ essent, priusquam captam sentirent, qui in media vrbe habitarent, *teste Herodoto*, & quidem triduo ante, vt hic Aristoteles. Hanc vrbis aut ciuitatis magnitudinē semper reprehendit Aristoteles: Sed de ciuitatum magnitudine alia est quæstio, de qua infra *lib. 7. cap. 4.* Si igitur loco & mœnibus iudicanda sit ciuitas eadem vel alia; sequeretur sæpe, nullam esse gentis & ciuitatis differentiam. *Ratio ab absurdo.*

Ἀλλὰ τ̃ αὐτῶν.] Exposito, ciuitatem non dicendam vel eandem vel aliam loco aut mœnibus: nunc de hominibus & vera nota Politiæ seu Reipublicæ. Quæstio est igitur, an iisdem eodem loco manentibus hominibus, partim tamen morientibus, partim rursus agnascentibus, eadem ciuitas vel alia sit dicenda. Et quidem de hominibus, qui partim vel decedunt vel rursus agnascuntur, quæri quoque potest, an iidem sint, an alii. Ait igitur, hac permutatione hominum morientium & nascentium eosdem nihilominus homines dici posse exemplo fluminum & fontium; quod idem confirmat aliis exemplis *Iurisconf. Alphenus*, vt supra diximus. Verum alia est quæstio de ciuitate, an & hæc eadem permanere sit dicenda ex eo tantum, quia iidem sunt homines in eodem loco. Et ostendit, propterea non effici, vt eadem sit ciuitas, quia iidem sunt homines, sed ex eo potius, si eadem permaneat Respubl. seu politia, id est, idem ciuitatis status: contra, ciuitatem dicendam esse aliam, mutato eius statu. Formula sit ista: Omnis societas ex eius statu & forma dicenda est vel eadem vel alia. Ciuitas autem est societas. Ergo è statu dicenda est eadem vel alia, non è loco vel hominibus. Propositionem docet inductione, allatis duobus exemplis chori *Ciuib. morte mutatis eosdem tamen manere. Iisdem hominib. permanentib. statu vero mutato nō esse eandem ciuitatē seu Rempub. Ratio à genere.*

chori & concentus, in quibus iiſdem licet actoribus & cantoribus, tamen alius atque alius eſt chorus atque concentus. Ad eundem igitur modum & ciuitatis ſtatu eodem manente, vt manente Democratia vel regno, &c. eadem dicenda erit ciuitas: ſtatu mutato, vt Democratia in Regnum cõuerſa, vel contra, &c. dicenda erit alia. Et hoc eſt, quod *Alphenus* quoque eleganter inductione quadam oſtendit; partibus licet commutatis, rem nihilominus eandem permanere, modo eadem rei ſpecies conſiſtat. Ad ſummam, ciuitas eadem ne ſit an alia, ex forma potius, id eſt, ſtatu, vtpote potiore parte, quàm ex materia, id eſt, hominibus, merito eſt diiudicanda.

CAPVT III.

ALIAM de ciue quæſtionem priori non abſimilem hic explicat. Vt enim priore capite eadem ne ſit ciuitas an alia: ſic hoc eademne ſit ciuis, quæ viri boni, virtus, an alia, diſſerit, vbi multa præclara de virtutibus ciuium, magiſtratuum & priuatorum. Altera cap. parte quærit, an opifices in numero ciuium eſſe debeant.

TEXTVS.

Quę autem modo ſunt expoſita, his proximum eſt videre, vtrum eadem ſtatuenda ſit virtus boni viri & ciuis boni, an non eadem. Sedenim ſiquidem hoc explicationę opus habet, primum ciuis virtus erit adumbranda. Quemadmodum igitur ſociorum vnus eſt nauta, ita & ciuem dicimus. Nautarum autem etſi vi & poteſtate diſſimilium (nam hic quidem eſt Remex, ille vero Gubernator, ille proreta, ille aliud eius generis habens nomen) perſpicuum eſt, ſubtiliſſimam quidem ſingulorum rationem propriam eſſe virtutis, eſſe tamen & communem omnibus conuenientem. Omnium namque ipſorum opus & munus eſt nauigationis ſalus: id enim ſinguli nautæ expetunt. Ad eundem igitur modum & ciuium, etſi diſſimilium

lium;opus & munus est societatis salus, Respublica autem societas est.

COMMENTARII.

Τῶν δ' ἐνιῶ.] Quæstio est, eadem ne sit ciuis boni, quæ viri boni, virtus, an alia; an inter virum bonum & bonum ciuem sit differentia, nec ne. Cuius disputationis hæc est summa, non esse eandem ciuis & viri boni virtutem ἁπλῶς, id est, vniuerse & absolute; siue, alium esse virum bonum, alium bonum ciuem plærumque: Nam in Aristocratia accidere, vt vt vnus idemque sit vir bonus, & ciuis bonus;non quidem omnis in Aristocratia ciuis, id est, non priuatus quilibet, sed magistratus. Generatim igitur alius est vir bonus, alius ciuis bonus. Quare & apud scriptores veteres vt *Cic.li.10.Epist.ad Att.* Ciuis bonus à viro bono separari solet, vt de Trebatio Jurisc. boni viri & ciuis verbis te gaudeo delectatum. Sic M. Cato fuit ille quidem vir bonus, ciuis non satis bonus: Demosthenes ciuis bonus, vir non item.

Non esse ἁπλῶς eandem ciuis & viri boni virtutẽ.

Ἀλλὰ μὴν ἔχει τοῦτο.] Exordium disputationis de viro & ciue bono, an eadem sit virtus, capit à virtute boni ciuis, quam prius cognitam esse oporteat. Nam viri boni virtus quæ sit, notum negocium; perfecta, inquam, virtus, id est, καλοκἀγαθία, complexus nimirum virtutum moralium, de quibus *in Ethicis*. viri boni, inquit *Cic lib.3. Offic.* nomen innumerabilibus officijs continetur. Docet igitur, boni ciuis quæ sit virtus. Et quidem de virtute ciuium seu boni ciuis duas esse rationes spectandas ait, quarum vna ciues vniuersi, altera singuli considerentur. Iam si vniuersos spectes, virtutem vniuersorum docet esse positam in salute & incolumitate ciuitatis. Officium bonorum ciuium omnium est dare operam, vt Respublica maneat salua & incolumis: hoc est, bonorum ciuium munus & opus, id est, ἔργον. Si hoc est ἔργον, tueri salutem Reipublicæ: Ergo & eadem est virtus ad salutem Reipublicæ spectans. Nam opus & munus ex virtute, tanquam ex fonte, promanat. Et hoc est quod ait paulo infra: δεῖ δ' ἕκαστον τὸ καθ' αὑτὸν ἔργον εὖ ποιεῖν, τοῦτο δ' ἐἀπ' ἀρετῆς. Communis igitur ciuium virtus est in salute & incolumitate Reipublicæ, singulorum autem ciuium virtutes docet esse multiplices, vt multa sunt ciuium genera; alij priuati, alij

Viri boni virtus.

Vniuersorũ ciuiũ virtus.

Singulorum ciuiũ virtus.

magistratus: & ex his alij ciuiles, alij militares: alij cum maiore, alij cum minore imperio: rursus alij sunt ciues in Democratia, alij in Regno, &c. De his igitur singulorum ciuiũ virtutibus disputatio, vt longior, hic omittitur, paulo infra explicatur. Hanc autem virtutis ciuium distinctionem confirmat & explanat Aristoteles similitudine quadam à nautis sumpta: nam solet & alias Respubl. rei nauticæ comparari. *Cic. lib. 12. Ep. ad Qu. Cornificium*; Quamobrem mi Quincte conscende nobiscum ad puppim: vna nauis est iam bonorum omnium, quam quidem, nos damus operam, vt rectã teneamus, vtinam prospero cursu. Sed quicunque venti erunt, ars nostra certe non deerit. Est igitur nautarum quoque duplex ratio, duplex officium & virtus; aliud commune omnium nautarum officium, in prospero cursu & salute nauis positum; aliud singulorum proprium, vt remigis, remos ducere, gubernatoris, clauum tenere; proretæ, proram & nauim gubernare. De his nautarum officijs & *Cic. in lib. de senectute*; vt si quis gubernatorem in nauigando nihil agere dicat, cum alij malos scandant, alij per foros cursent, alij sentinam exhauriant, ille autem clauum tenens sedeat in puppi. Eadem est igitur nautarum & ciuium ratio.

Ratio à simili.

ι' Ὁμοίως δὲ.] Assentior *Petro Victorio*, qui *lib 36. variar. lect. cap. 15.* docet scribendum, ὅμως δὲ: quo modo & nos vertimus, quasi dicat, etsi subtiliter & exquisite intuenti nautarum sua & propria singulorum sunt officia & virtutes, est tamen & commune omnium quoddam, vt supra explicatum, nimirum salus & prosper cursus nauis.

TEXTVS.

Quare virtutem necesse est esse ciuis ad ciuitatis statum.

COMMENTARII.

Docet, ciuis virtutem ciuitatis statui accommodatam esse debere, id est, aliam esse ciuis in Democratia virtutem, aliam in Regno, &c. Docet id hac ratione; Quia ciuis virtus in ciuilis societatis salute & incolumitate cernitur, vt supra diximus. Formula: Si ciuis virtus est in salute ciuilis societatis, hæc autem est politia seu status ciuitatis: nam politia est ciuilis societatis velut anima (τάξις, σύνταξία etiam ψυχὴ dicitur

Ciuis boni virtus Reipubl. statui accommodata est.

citur

citur *ab Isocr. in Areopag.*) Ergo ciuis virtus vt ad societatem, ita & statum, id est, ad politiam eius, est accommodanda & referenda: eaque propter quot statuum erunt genera, tot & virtutum. Et hoc est quod diximus, alias esse ciuis popularis, alias Aristocratici virtutes. De quibus virtutum generibus, copiosissime Plato in lib. de Repub.

TEXTVS.

Si igitur plura sunt Reipublicæ genera; perspicuum est, non vsuuenire, vt boni ciuis vna sit virtus perfecta: virum bonum autem ex perfecta virtute dicimus. Vsuvenire igitur, vt ciuis bonus sit, qui virtutem, quam vir bonus, non habeat, perspicuum est.

COMMENTARII.

Εἴπερ οὖν ἐστὶ πλείω πολιτείας.] His præmunitis de duplici ciuium virtute, nunc de ipsa quæstione. Docet igitur tribus fere rationibus aliam esse ciuis boni, aliam viri boni virtutem. Prima ratio hoc loco hæc est; Quia virtus viri boni vna est perfecta, ciuis non item. Formula: Ciuis boni virtus non est vna perfecta. At viri boni virtus vna est perfecta. Ergo vtriusque non eadem est virtus. Assumptio nota est *ex Ethicis*, omnium bonorum virorum virtutem esse vnam, eamq; perfectam, *καλοκαγαθίαν*. Propositionem igitur confirmat duabus rationibus: quarum prior his verbis, *εἴπερ ἐστὶ πλείω*, hæc est; Quia multa sunt Rerumpubl. genera. Ergo multæ quoque sunt ciuium virtutes specie discrepantes, non vna. Nam alia est virtus ciuiũ in Democratia, alia in Regno, &c. Altera ratio est paulo infra, *ἔτι ἐπεὶ ἐξ ἀνομοίων*: *quia ex disparibus ciuitas*, &c. id est: Quia ciues ipsi non sunt iidem, sed dispares; seu quia partes ciuitatis non sunt vnæ eædemque, sed dissimiles: verbi gratia, differt mulier à viro, Dominus à seruo, ex quibus, tanquam partibus, conflatur ciuitas: quin etiam præter has differentias partium ciuitatis est & alia, nempe quia ciues alii sint priuati, alii cum imperio, alii senatores, alii milites. Et hoc est, quod ait, *καὶ πρὸς τούτοις*. Ex quibus intelligitur ciuium non posse esse vnam eandemq; virtutem omnium.

1. Ratio.

Assumptionis confirmatio.

1. Ratio.

2. Ratio.

TEXTVS.

Sed enim alio quoque modo licet quærere & eadem diſputatione vti in optima Republ. Nam ſi fieri nequit, vt ciuitas ex omnibus bonis conſiſtat, vnumquemq; autem oportet ſuum officium recte facere, quod eſt ex virtute: quia autem fieri nequit, vt ciues omnes ſint ſimiles, certe ciuis & viri boni non eadem ſit virtus. Nam boni quidem ciuis virtutem in omnibus ineſſe oportet. Sic enim optimam eſſe neceſſe eſt. Viri boni vero virtutem, eſt nefas; niſi ſi omnes neceſſe eſt eſſe bonos eos, qui in bona ciuitate ſint ciues.

COMMENTARII.

II. Ratio, qua docetur, aliam eſſe boni ciuis & viri boni virtutem.

Οὐ μὴν ἀλλά.] Altera ratio, non tamen communis, vt prior, omnium Rerumpub. ſed propria optimæ Reipublicæ, ab hac inquam ſumpta, hæc eſt; Quia in optima Republica omnes ciues eſſe poſſint & debeant ciues quidem boni, viri vero non item. Formula: In optima Republica omnes ciues eſſe poſſunt & debent (nam alioqui non eſſet optima Reſp.) eſſe ciues boni. Optimam Rempublicam docet infra eſſe optimatum ἀριστοκρατίαν, *lib.3.in fi.* At in eadem Republica vt omnes quoque ſint viri boni, eſt ἀδύνατον. Ergo viri boni & boni ciuis virtus non eſt eadem.

TEXTVS.

Præterea quia ex diſſimilibus ciuitas, vt ſtatim animal ex anima & corpore, & anima ex ratione & cupiditate, & domus ex viro & muliere, & Res (familiaris) ex domino & ſeruo: eodem modo & ciuitas & ex his omnibus, & præter hæc ex alijs diſſimilibus generibus cōſtat: neceſſe eſt, omnium ciuium non eſſe eandem virtutem, quemadmodum neque ſaltatorum, præſultoris & proximi. Ex his igitur apparet, non eſſe eandem omnino virtutem.

COM-

COMMENTARII.

Ἔπι ἐπὶ.] Hęc verba quo pertineant, supra explicauimus. Non est argumentum, sed est ratio cur ipsorum ciuium virtutes sint dissimiles. *Similitudo.*

Ὥσπερ οὐδὲ τῶν.] Eleganti similitudine docet ciuium virtutes inter se esse dissimiles à saltatoribus ducta. Nam vt præsultoris, quem Græci κορυφαῖον vocant, virtus est perfectior, quam proximi seu παραστάτου & adiutoris: ita & eius, qui præest, perfectior est virtus, quam priuati.

TEXTVS.

Verum an cuiusquã eadẽ erit virtus, & boni ciuis & viri boni? Dicimus igitur, bonũ magistratũ virũ esse bonũ & prudentẽ, politicũ vero necesse est esse prudentem: & vero disciplinã statim aliam esse magistratui quidam aiunt; quemadmodum & in Regum liberis apparet, qui in arte equestri & re militari instituuntur. Et Euripides ait: *Ne mihi cuncta, sed quorum ciuitati sit vsus*; tanquam magistratus quædam sit disciplina. Si autem eadem est virtus & magistratus boni & viri boni, Ciuis autem est & is qui paret, non eadem omnino sit ciuis & viri, cuiusdam vtique ciuis. Neque enim eadem magistratus & ciuis: eaque propter Iason fortasse dixit esurire, quando non imperaret, vt qui priuatus esse nesciret.

COMMENTARII.

Ἀλλ' ἄρ' ἔσται.] Explicato, non esse eandem viri boni & boni ciuis virtutem ἁπλῶς, id est, generaliter & omnino: quærit amplius, an non saltem alicuius ciuis eadem sit, quæ viri boni, virtus. Et docet, cum ciuium duo sint genera, alii priuati, alii in magistratu, horum eandem esse virtutem, quæ est viri boni, non tamen in omnibus Rebuspubl. sed in opti- *Quatenus vir bonus idem sit cũ bono ciue.*

ma duntaxat, nimirum Aristocratia. quod & infra iterat *lib.* 4. in hac, inquam, vsuuenire, vt eadem ciuis imperantis tamen sit virtus, quæ viri boni. His autem explicandis propter duo ciuium genera præclare differit de vtriusque ciuis virtutum discrimine.

Magistratus bonus debet quoque vir bonus esse.
1. Ratio.

Φαμὲν δὴ τὸν ἄρχοντα τὸν σπουδαῖον.] Docet, eum qui præest bene, seu magistratum bonum debere esse virum bonum argumento sumpto à communi hominum opinione & sermonibus. Nam & vulgo dicimus, non posse quem esse magistratum qui non idem sit vir bonus & prudens. De prudentia res est perspicua, vt quæ sit virtus maxime ἀρχική, vt paulo infra. Idem & de Politico dici solet, esse eum virum prudentem & sapientem; adeo quidem, vt vulgo alios sapientes vix norint quam politicos. Iam vero in quibus est prudentia, in iisdem vt reliquæ virtutes insint, necesse est propter virtutum connexum, de quo supra *lib. 6. Ethic. cap. vlt.* Præterea ni magistratus sit idem vir bonus & iustus; non erit magistratus bonus, sed tyrannus & pleonectes. Sed enim dicet aliquis, non magistratum tantum, sed alios quoque ciues bonos oportet esse viros quoque bonos. Respondeo, magnum inter eos, qui præsunt, & eos, qui parēt, esse discrimen: quod Aristoteles docet, & ex vulgi iudicio, & Euripidis testimonio. Nam & vulgo aliam statuunt disciplinam & institutionem principum, aliam reliquorũ ciuium esse debere. Quam sententiam de dissimili institutione etiam vsu comprobari adiungit. Nam Regum & principum virorum liberos artem equestrem & rem militarem discere, aliorum ciuium liberos non item. Apud Euripidem autem dicitur, viros principes & in bello & in Republica non tam verborum & orationis lenocinia & elegantiam, quam res ipsas curare & his studere debere: quasi dicat: Alii ciues student eloquentiæ: principes studeant, quemadmodum & in pace & in bello bene Rempublicam administrent. Hæc enim Euripidis est sententia, cuius verba concisius hîc afferuntur, extant integriora *apud Stobæum cap 33. de principib. ciuitatum.* Hoc discrimen studiorum inter principes & alios ciues expressit & *Virg. libr. 6. Describent alii melius*, &c. Ex his perspicuum est, aliam esse virtutem eius qui præest, aliam eius qui paret, & eandem esse virtutem eius qui præest, & viri boni.

2. Ratio. *Obiectio.* *Solutio.* *1. Ratio.* *2. Ratio à testimonio.*

III. Ratio, Εἰ δ᾽ ἡ αὐτὴ ἀρετή.] His verbis Aristoteles concludit hæc duo

duo coniuncte & implicate, virtutem viri boni & boni ciuis non esse eandem: atq; virtutem viri boni & cuiusdam ciuis, id est, eius qui præest, esse eandem. Prioris hæc sit formula: Si virtus eadem est viri boni & ex ciuibus eius tantum qui præest: Ergo virtus non est eadem viri boni & ciuis omnino, id est, ἁπλῶς, absolute. Nam si τοιοτότης tantum est partis, id est, eius qui præest: Ergo non rei vniuersæ. Certum est autem, præter eos, qui præsunt, alios quoque esse ciues, eos qui parent. Atque ita tertia hæc est ratio, qua princeps quæstio viri boni & boni ciuis virtutem non esse eandem confirmetur. Antecedens, quod dixi, esse posterius, τινὸς μὲν τοι πολίτε, ex prioribus iam est certum. Neq; vero mouere quem debet, quod & hi, qui præsunt, sint in numero ciuiū; & propterea si eius qui præest, & viri boni eadem est virtus, ciuium quoque eadem virtus esse debeat. Nam alia est virtus eius qui præest, alia est reliquorum ciuium, alia est ratio principum, alia priuatorum: quo pertinet & Iasonis dictum, cuius tanta fuit magnitudo animi & regnandi cupiditas, esurire & fame necari vt se diceret, vbi non imperaret, quasi qui priuatus & absque imperio non sustineret viuere, quemadmodum nec Cæsar, & multi magnorum virorum liberi, qui vix possint cum reliquis viuere, inquit *Cic. lib. 1. Offic.* quo ingenio fuit & mulier Agrippina, ad quam Tiberius Imperator Græco versu ex poeta aliquo sumpto, *teste Suetonio*, si non dominaris filiola, iniuriam te accipere existimas; & *Tacit. lib. 4.* eadem de re. Audita hæc raram occulti pectoris vocem elicuere, correptamq; Græco versu admonuit, ideo lædi, quia non regnaret. Versus Græcus à *Sueton. & Tacito* Latine prolatus qui fuerit, non satis constat. *Gulielmus Canterus libr. 6. nouar. lect cap 26.* hæc verba fuisse coniicit: εἰ μὴ κρατεῖς τεκνίον, ὑβρίζεσθαι δοκεῖς. congruenter Suetonio, sed Tacito congruentiora & accommodatiora videntur hęc Iasonis verba si pro πεινῆν scribatur ποινεῖν, & ποινεῖν valeat pœna affici, vt quemadmodum Iason dixerit se velut puniri, si non regnaret, τυραννοῖ: ita & Tiberius de Agrippina, ideo lædi, quia non regnaret: atque ita & pro ὅτι scribendum esset ὅτι.

qua docetur nō eandem esse viri ciuisq; boni virtutem.

ἀπάντησις.

Ratio.

Ias. dictum.

TEXTVS.

Verum enimuero laudatur posse imperare & posse parere: & spectati ciuis virtus esse videtur posse bene imperare & parere. Quod si igitur viri quidem boni virtutem facimus ad imperandum aptam, ciuis vero vtrumque, non peræque vtrumque sit laudabile. Quia igitur videtur is qui pręest, vtraque debere discere, & non eadem quæ is qui paret; Ciuis autem vtraque scire, & vtraque participare: hinc id quis intelligat. Est namque imperium seruile situm in rebus necessarijs, vt dicuntur, quas eum, qui præest, non est necesse scire, sed potius vti. Altera vero res est & seruilis: alteram dico, posse & seruiles actiones facere: plura autem seruorum genera dicimus. Sunt enim plures operæ, quarum partem vnam tenent opifices: hi autem sunt, vt & nomen ipsum indicat, qui manibus victum quærunt, in quibus & sordidi artifices. Quare olim apud quosdam opificibus non communicabantur magistratus, priusquam extremus factus est populus. Eorum igitur, qui ita parent, opera non oportet bonum neque politicum neque ciuem discere, nisi forte vsus sui secum causa: nam sic non fiet amplius, vt hic quidem sit dominus, ille vero seruus. Verum est imperium quoddam in genere pares & liberos: hoc enim ciuile esse dicimus imperium, quod eum, qui præest, oportet parendo discere; vt præfecturam equestrem, qui præfecto paruerit; præturam belli, qui prætori; & tribunatum, qui tribuno; & centuriatum, qui Centurioni: horum autem virtus est quidem alia; bonum vero ciuem oportet nosse & posse

posse & parere & imperare. Et hæc virtus est ciuis liberorum imperium nosse vtrinque, & viri adeo boni vtrumque: etsi alia est species temperantiæ & iustitiæ ad imperandum aptæ. Etenim eius qui paret quidem, liber vero est, perspicuum non vnã esse virtutem, vt iustitiam; sed quæ species habeat, quibus præsit & pareat, quemadmodum viri & mulieris alia est temperantia & fortitudo. Nam vir timidus videatur esse, si sic fortis sit, vt mulier fortis; & mulier alia, si sic modesta sit vt vir bonus. Siquidem & Oeconomia alia est viri quam mulieris: nam illius quidem quærere, huius vero conseruare est officium. Prudentia autem sola virtus est eius, qui præest propria: aliæ namque necessario videntur esse communes & parentium & imperantium. Parentis certe virtus non est prudentia, sed bona opinio; parens namque est velut tibiarum opifex; imperans vero tibicen, qui vtitur (scilicet tibijs.) Vtrum igitur eadẽ quidem sit virtus viri boni, & boni ciuis, an alia, & quomodo alia, ex his intelligitur.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν ἐπαινεῖταί γε.] Reprehendit quodammodo Iasonem & eius ambitiosum ingenium, qui nihil aliud quam imperare nosset aut vellet, cum vtrunque, bene & parere & imperare, sit laudabile. Et hæc præstantis ciuis virtus & officium esse videatur, vtrumque vt norit & possit: quæ duo, id est, vtrumque hoc & esse laudabile, & ciuis præclari esse officium, paulo infra docebitur.

Εἰ οὖν τὴν μὲν.] Obscura verba, quibus tamen differentia ciuis & viri boni confirmari videtur, hunc in modum: viri boni virtus est *ἀρχική*, in imperando posita. Ciuis boni virtus non tantum in imperando, sed & parendo. Ergo vtriusq; non eadem est virtus, siue, vt Aristoteles, non peræque laudantur, *IV. Ratio.*

dantur, quæ in viro bono & in bono ciue. Laus virtutum eſt propria, *ſupra lib 1. Ethic. cap 12.* laudis nomine virtutes indicantur. Atque ita hæc velut quarta ſit ratio, qua doceri poſſit, aliam eſſe virtutem viri boni, aliam boni ciuis: etſi hæc ex tertia manat, vbi boni viri & boni principis virtutem

Obiectio. eandem eſſe oſtendimus, boni ciuis non item. At boni viri virtus, inquiet aliquis, non tantum eſt in parendo, ſed etiam

Solutio. in imperando, vt inf. dicetur. Reſpõdeo maxime eſſe in imperando: propterea quod cum virtutes duorum ſint generum, aliæ ad parendum, aliæ ad imperandum aptæ, & ex his duabus ἀρχικαὶ aliis ſint præſtantiores, omnium autem virtutum præſtantiſſimæ bonorum virorum ſint propriæ: efficitur, quod diximus, boni viri virtutem, etſi in parendo quoque cernitur, tamen in imperando maxime conſiſtere.

Ἐπεὶ οὖν ποτε.] Interpretes ita reddunt, quaſi verbum, ἀμφότερα, tanquam genus primo ponatur, cuius partes duæ mox ſequantur, καὶ οὐ ταὐτὰ, & τὸν δὲ πολίτην, hunc in modum: Quemadmodum igitur interdum vtrumque horum videtur, nempe, & non eadem oportere diſcere parentem & imperantem, & ciuem vtrumque oportere diſcere. Nos aliter expreſſimus, verius quidem meo iudicio. Nam Ariſtoteles hoc loco exponit, de quibus rebus ſit explicaturus. Docet autem non duo, vt illi putant, ſed tria, hæc videlicet, eum qui præeſt, vtrumque ſcire oportere, & non eadem tamen, quæ debeat is qui paret: Ciuem denique & ipſum vtrumq; ſcire oportere, parere & imperare. Eſt autem tota hæc diſputatio propter Ariſtotelis verba (haud ſcio an non ſæpe mendoſa) obſcurior. Nos eam in duas partes tribuamus, quarum priore de iis quæ ſint diſcenda, altera de virtutibus explicetur. Quatuor autem hi ſunt attente diſtinguendi; vir bonus, bonus ciuis, bonus princeps, & bonus ſubditus ſeu parens. De his igitur videamus, quæ & quiſque diſcere debeat, & quæ cuiuſque ſit virtus, quorum hoc ex illo intelligitur, & manat. De his igitur quæ diſcenda ſint, imperii adhibita diſtinctione docet Ariſtoteles. Nam imperium aliud eſt herile, aliud ciuile: herile in rebus neceſſariis ad vitæ cultum cernitur, quo pertinent & operæ ſeruiles opificum: Ciuile autem imperium non eſt in ſeruos, ſed in liberos, ſeu genere pares. Hoc diſcrimine cognito & præmunito, Ariſtoteles ait, in herili quidem imperio diſcrimen eſſe inter illos qua-

quatuor, in ciuili non item, id est, in ciuili omnes eadem debere discere & nosse, nempe bene parere & imperare, in herili non omnes eadem debere nosse. Nam subditos posse discere artes seruiles, reliquos tres, virum bonum, bonum ciuem & principem non item. de principe viro res est certa: de ciue & viro bono hæc videtur esse ratio: quia impedimento sint virtutibus boni viri & boni ciuis. Nam qui opificum artibus distinetur, ei non satis est otii vel ad virtutes bene acquirendas, quod est viri boni, vel ad ciuis officium recte obeundum, in parendo & imperando positum. Hi igitur tres neque seruilia munera, neq; opificum artes discere debent, nisi forte sui vsus causa, hoc est, quia quæstum ex iis non faciant, sed vel animi causa, vel ad proprium vsum: tunc enim non fit, vt alter sit Dominus, alter seruus, id est, cum sui vsus vel animi causa opificis artem discit, non seruum se facit, vel vendit aut locat suam operam; quod faciunt plerique opifices, eaque propter quodammodo sunt serui, *supra cap. vlt. & paulo infra.* Cuius generis Fabius pingendi Romæ olim, & nuper Carolus V. Imperator sphæras & horologia conficiendi artem, Alfonsus Dux Ferrariensis fundendi tormenta bellica, Turca Solymannus conficiendi acus didicerant. Seruilia autem munera nunquam hi discere debent, sed seruilium munerum peritis vti: hoc ab iis postulatur, vt vti norint, scire non item, *vt hic, & supra latius lib. 1.* Et hæc quidem de herili imperio. De ciuili, ait omnes eadem discere & scire oportere, parere videlicet & imperare. De principe, cur scire debeat imperare, res est facilis: cur idem parere nosse debeat, docet bifariam. Primo quia imperare discatur parendo, quod confirmat ab imperiis & magistratibus militaribus. Nam hunc demum optimum fore imperatorem, id est, prætorem belli, qui imperatori aliquando paruerit. Eadem est & præfecti equitum & tribuni & centurionis ratio. Deinde confirmat idem communi quodam dicto, difficile esse factu, vt qui nunquam paruerit, bene imperet. Quod præclarum veterum dictum, tanquam prouerbium, est & *apud Platonem, δεῖ δὴ πάντα*: oportet autem, inquit, de omnibus hominibus ita quemque existimare, nunquam laude dignum fore Dominum, qui ipse non seruierit. Et *apud Cic. lib. 3. de legib.* vbi de magistratibus: neque solum iis, inquit, præscribendus est imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi

Princeps cur imperare & parere posse debeat.

1. Ratio.

2. Ratio.

perandi modus Nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est, & qui modeste paret, videtur, qui aliquando imperet, dignus esse. Princeps igitur nosse debet non tantum imperare, sed etiam parere. Contra de parente seu subdito, cur nosse debeat parere, facile est: cur imperare, hæc fortasse est ratio, quia aliquando ad magistratus & imperia promoueri possint. De viro bono, cur vtrumque nosse debeat, parere quidem, hæc videtur ratio; quia cum principe viro bono magna sit affinitas, vt supra explicatum: imperare quidem, quia virtuti debeatur imperium, *supra lib. 1.* parere vero; quia vt bene quis imperet, paruerit aliquando necesse est, *inquit Cic.* Ciuis denique cur vtrumque nosse debeat, hæc videtur ratio; quia hoc vsuuenire soleat, vt nunc pareat, nunc idem imperet. Ex his intelligitur, quæ his quatuor sint discenda, quæ non. Ex quibus item & eorum quatuor quæ sint virtutes, cognosci potest; quæ erat altera huius disputationis pars. Vniuerse igitur horum quatuor eædem sunt virtutes, vna imperandi, altera parendi, ita vt aliæ virtutes morales sint ad imperandum aptæ seu ἀρχικαί, aliæ ad parendum: quæ virtutes specie inter se differunt, vt supra latius est explicatum *lib. 1. cap. vlt.* In eo igitur, qui paret & in eo qui imperat, inest quidem fortitudo, sed alia in imperante, alia in parente; in hoc minor, in illo maior & splendidior; vt omnes virtutes imperantium debent esse excellentiores: quia virtutum præstantia imperantibus, vt præstantioribus, conueniat. Hoc virtutum discrimen explanat Aristoteles exemplo virtutum viri & mulieris. Nam & horum virtutes specie discrepare. Longe namque maior fortitudo viri debet esse, quam mulieris. Contra maior temperantia & modestia mulieris, quam viri; adeo quidem, vt si vir muliebri fortitudine sit præditus, ignauus potius, quam fortis haberi debeat: & mulier si ad modum viri sit modesta, alia potius, id est, immodesta potius & petulans censeri debeat, quam modesta. Neque vero mirum est, tantam virtutum in viro & muliere esse differentiam, cum & officium vtriusque in re domestica longe sit dissimile; viri in re quærenda & paranda, mulieris in eadem tuenda. Etsi igitur eædem in his virtutes reperiuntur, non tamen prorsus sunt eædem, sed specie inter se dissimiles, qua de re explicatum supra *vberius lib. 1. cap. vlt.* Cæterum virtutes ejus, qui imperat, & ejus qui paret,

Subditus cur vtrumque nosse debeat.

Vir bonus cur?

Ciuis cur?

Principis, subditi, viri boni & ciuis quatenus eadem virtus aut diuersa.

Exemplũ.

Imperantis,

paret, reliquæ quidem omnes sunt communes: fortitudo, liberalitas, iustitia, temperantia, humanitas, magnificentia, &c. sola prudentia imperantis est propria. Nam in eo, qui paret, non tam prudentia, quam bona duntaxat opinio est necessaria: qua videlicet bene existimet de magistratu seu principe, eiusque legibus & decretis: vt hac opinione ductus magistratui ne repugnet, sed modeste & alacriter eius iussa sequatur. Eleganter autem eum, qui paret, tibiarum opifici, eum, qui præest, ipsi comparat tibicini, vt quemadmodum huic ille, ita & is qui paret ei, qui imperat, se accommodet, & quasi monentem sequatur.

propria virtus prudẽtia.

Cõparatio.

Καὶ γυνὴ ἄλλως.] In quibusdam libris est ἄλλως, aliter; in aliis ἄλλος, alia; in aliis deniq; λάλος, loquax & garrula Postremam probant *Sepulueda & Lambinus*. Ego, quia priora in libris & veteribus & vsitatis sunt recepta, nihil puto mutandum, & legendum per *ο*. non *ω*. ἄλλος, id est, si ad modum viri mulier sit modesta, alia videtur esse, id est, immodesta potius quam modesta.

Τοῦ ἀγαθοῦ ἀρετή.] Verbum ἀγαθοῦ, vt spurium, prætermisit Sepulueda, recte. Nam his verbis eius quoque, qui paret, duas esse ait virtutes in parendo & imperando positas non vnam duntaxat, eius, inquam, qui paret, & non seruus, sed sit liber. Nam & seruus paret, cuius tamen vna tantum est virtus in parendo posita: qua autem parte eius qui paret sunt virtutes, necessario is est vir bonus. Nam virtutes virorum bonorum sunt propriæ. quare superuacaneum est τὸ τοῦ ἀγαθοῦ.

TEXTVS.

De ciue autem quædam præterea superest vel reliqua est quæstio. vere namque vtrum ciuis est, qui particeps esse possit imperii, an & opifices dicendi sint ciues. Ergo siquidem & hi sunt dicendi, quibus nulla est magistratuum communio; fieri nō potest, omnis vt ciuis ea sit virtus. Hic enim ciuis. Si vero eorum nemo est ciuis, qua in parte quisque erit collocandus? Neque enim inquilinus, neq; peregrinus est. aut propterea nihil ab-

ſurdi dicemus effici: neque enim eorum quæ dicta, quicquam ſunt ſerui aut libertini. nam hoc verum, non omnes dicendos ciues, quibus abſq; non ſit ciuitas; ſiquidem ne pueri quidem iidem ſunt ciues & viri; ſed hi quidem omnino, illi vero cum adiunctione: nam ſunt illi quidem ciues, ſed incoati.

COMMENTARII.

Vtrum opifices in ciuium numero eſſe debeāt.

Περὶ δὲ τὸν πολίτην.] Diſputationis de ciue vltima quæſtio hoc loco explicatur, an opifices in ciuium numero eſſe debeant nec ne: in qua quæſtione in vtramque partem explicanda varia ciuium genera exponit. De eadem quæſtione & ſupra *lib.2.cap.6.& lib.7.cap.8. & maxime cap.9.* Quod de opificibus, idem & de mercatoribus eſt intelligendum.

Mercatores
I. Argum. ἀνασκευαστικόν.

Primum igitur argumentum affert, quo doceat opifices ciuium quoque in numero eſſe collocandos hac diſiunctione, quæ tamen in vtramque partem valeat, id eſt, affirmatiue & negatiue. Nam ſiue eos ciues eſſe aias ſiue neges, vtrinq; eſt incommodum. Si aias, falſum erit, quod paulo ante eſt explicatum, virtutem videlicet boni ciuis in parendo & imperando eſſe poſitam. Nam hæ virtutes in opificem non cadunt: propterea quod hæ artes ſordidæ virtutum actiones, ex quibus ipſæ tandem virtutes oriuntur, impediant, *vt infra latius lib.7.cap.9.* Si neges, hoc ſequetur incommodum, quod vix reperias, quo in numero ergo ſint collocandi. Sic

1. Argum. κατασκευαστικόν.
Solutio.
2. Argum. κατασκευαστικόν.
Solutio.

enim argumentatur; opifices neque ſunt inquilini, neque ſunt peregrini: ergo ſunt ciues. At hoc incommodum poſterius eleganter refellit, & docet id non effici, hac ratione; Quia neque ſerui neq; libertini ſint vel inquilini vel peregrini, & tamen non ſunt ciues. Quod autem quidam afferunt argumentum, quo doceant opifices eſſe ciues; quia ſcilicet ciuitas abſque opificibus conſiſtere nequeat: Ariſtoteles negat eſſe idoneum hac ratione; Quia non omnes, ſine quibus ciuitas eſſe nequit, continuo ſunt ciues, vt pueri, ſine quibus ciuitas eſſe nequit, tanquam ciuium ſeminario, tamen vere & omnino non ſunt ciues, ſed cum adiunctione, id eſt, ſunt ciues imperfecti, cum viri ſint abſolute ciues. Ex his intelligitur, quid in vtramque partem afferri poſſit & ſoleat.

TEX-

TEXTVS.

Priscis igitur temporibus apud quosdam opifices vel erant serui vel peregrini, quare hodieque multi tales. Optima autem ciuitas opificem non facit ciuem. Si vero & hic ciuis, certe virtus ciuis, quam diximus, non omnis neque liberi tantum erit dicenda, sed qui ab operibus necessarijs erunt immunes. Talia autem necessaria obeuntes vni quidem sunt serui, communiter vero opifices & mercenarij.

COMMENTARII.

Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις] Ait, olim opifices fuisse vel seruos vel peregrinos, nullos ciues. Sic enim hic locus est latine reddendus. Quod idem *Plutar.* Lycurgum constituisse memorat *in Lycurgo:* & indicat *Xenophon in lib. de Rep. Lacedæmoniorum.* Lacedæmonios, vt aliis in rebus, ita & in hoc quoque instituto secuti sunt Romani, præter quod antiquissimi Romani etiam essent agricolæ, Spartani non item. Idem institutum & in sua Repub. probat *Plato lib. 8. de leg.* in secunda sua Republica, τὸ δὲ τῶν ἄλλων δημιουργῶν. Hæc autem ab Aristotele ea de causa commemorantur, vt horum velut argumento doceat, an opifex debeat esse ciuis, nec ne. Et ait quidem hoc loco, in optima ciuitate opificem ciuem esse nō debere, quod paulo infra explicabit distinctius. Quod si vero & opifices in ciuium numero erunt, disputatio prior de virtute veri ciuis, quam diximus positam esse in bene & parendo & imperando, nonnihil erit immutanda. Nam prius ostendimus, hanc esse virtutem omnium verorum ciuium; at, opificibus quoque in ciuium numerum admissis, necessario consequetur eam virtutem non esse omnium ciuium, sed eorum duntaxat, qui necessariis operibus sint soluti & liberi. Neque enim ea virtus bene & parendi & imperandi in opifices cadit, vt parendi, certe minime imperandi cadit: hac de causa, quia eum, qui aliis sit imperaturus, virum bonum esse oporteat, quod in opificem non cadit, vt sit vir bonus, vtpote operis & artibus sordidis vsum & actiones virtutum impedientibus, vt paulo infra. Opera autem & munera hæc necessaria

Græci veteres.
Lycurgus.
Romani.
Dionys. Halicar. lib. 9. antiqui. sub anno V. C. 278.
Discrimen

inter seruorum & opificũ operas. cessaria (quibus, velut contrariæ, respondent actiones liberales & ingenuæ) duorum facit generum, quorum alia vni priuatim, alia omnibus vel multis præstentur. Illius generis opera præstant serui: huius, opifices & operarii.

TEXTVS.

De ijs autem, quemadmodum se habeant, paulo amplius considerantibus hinc erit perspicuum. Quod enim est expositum, si explicetur, erit planum. Nam cum plures sint Respub. plura quoque ciuium genera esse necesse est, maximeq, eorum, qui parent: adeo vt in quadam quidem Republic. opificem & operarium necesse sit esse ciues, in quibusdam vero nefas, vt quam vocant Aristocratiam, si qua est, & in qua honores tribuuntur ex virtute & dignitate. Neque enim fieri potest, vt qui vitam agit opificis vel operarij, studia virtutis excolat. In Oligarchijs autem operarius quidem ciuis esse non potest: pro magno namque censu magistratus communicantur; opifex vero potest. Nam & multi opifices sunt diuites. Thebis autem lex erat, ne cui ad magistratum aditus pateret, qui non decennio foro, id est, taberna abstinuisset. In multis autem Rebuspublicis & peregrini lege asciscuntur. Nam ex ciue matre natus quibusdam in Democratijs est ciuis. Eadem vero ratio est de nothis quoque apud multos. Verum quia germanorum ciuium inopia tales faciunt ciues (hominum namque penuria has leges ferunt) abundantes multitudine paulatim remouent, primum ex seruo & ancilla natos, deinde ex mulieribus, tandem vero ex vtroque tantum parente ciue natos ciues faciunt. Ex his intelligitur, plura esse ciuium genera: & hunc maxime ciuem dici,

dici, cui magistratus communicentur, vt Homerus quoque suo poëmate expressit. Hoc. a. vbi occultum est, ad decipiendos eos, qui vna commorantur, fieri solet, tanquam in honorum quendam aduenam: nam cui ad honores non patet aditus, est velut inquilinus. Vtrum igitur eadem an alia sit virtus, qua vir bonus & bonus ciuis definiatur; ex prioribus intelligitur. Cuiusdam quidem ciuitatis esse eundem, cuiusdam vero alium, &illum non omnem, sed eum qui in Rep. versatur & dominatur aut dominari potest vel solus, vel cum alijs Reipublicæ.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ γὰρ πλείους εἰσὶ αἱ πολιτεῖαι.] Quæstio summa huius loci, an opifices ciuium in numero esse debeant, distinctis ciuium generibus diligentius hîc explicatur. Nam multa esse ciuium genera hoc argumento cognosci potest, quod Rerumpub. seu ciuitatum multa quoque sint genera. Si ciuitatum, ergo & ciuium. Quid ita? Quia ciues ad ciuitatem, tanquam partes ad totum, referendos esse, supra docuimus *cap.1* Itaq; cum pro ciuitatum generibus variant ciues, tum opifices & operarii: efficietur, vt alias sint ciues, alias non: quemadmodũ & aliis accidit, vt alias sint ciues, alias nõ sint; vt pauperes seu tenuiores in Democratia ciues esse possunt, in qua libertatis tantum, non vero diuitiarũ, habetur ratio, non vero in oligarchia, vbi ciues ex censu æstimantur: vt improbi in Democratia & Oligarchia ciues esse possunt, in Aristocratia non item. Neque vero pro ciuitatum tantum generibus variant, sed in eadem sæpe fit ciuitate, vt idem alias sit ciuis, alias non sit, vt sæpe fit, vt libertini, id est, non ingenui, vt non ex vtroque parente, sed ex altero tantum ciue, siue patre siue matre, nati alias sint ciues, alias non sint; cuius rei & varietatis cum aliæ sunt causæ, tum plærunque ὀλιγανθρωπία, id est, hominum & ciuium penuria seu inopia, qua coacti ad supplendum ciuium numerum sæpe coguntur ciues facere peregrinos, semiseruos, id est, libertinos, & pro ciuibus agnoscere, qui vel alterum parentem ciuem habeant,

Opifices interdũ ciues, interdũ vero nõ item.

In eadẽ sæpe ciuitate idẽ alias ciuis est, aliás nõ est.

beant, qui alioqui ciues non ſint geniti ſeu veri, ſed nothi ſeu ſpurii & adulterini. Hos namque veros ciues vulgo plæriq; veteres exiſtimabant eſſe, qui vtroque ciue parente eſſent nati; alios vocabant nothos: quo in nothorum numero ciuium habitus eſt & Themiſtocles Athenis, *teſte Plut. initio Themiſt.* Quæ ciuium verorum & nothorum diſtinctio Athenis cum paulatim exoleſceret, lege lata tandem à Pericle eſt reſtituta & confirmata & ab eodem rurſus infirmata, *teſte Plut. in Pericle extremo.* Romæ eadem ciuium diſtinctio etiam lege confirmata fuit. Nam lege Menſia cautum fuit, vt qui ex parentibus ciue & peregrino ſeu peregrina eſſet natus, deterioris conditionem ſequeretur, id eſt, eſſet peregrinus, non ciuis, ſi vel alteruter parentum eſſet peregrinus, *teſte Vlp. in frag. cap 5.* Hodie alio fere iure vtimur, & ſolum patrem ſpectare conſueuimus recte: Propterea quod in rebus ciuilibus (vt eſt quæſtio de ciue, vt eſt agnatio, vt eſt officium, dignitas, conſulatus) pater, non mater, cuius in naturalibus quæſtionibus, vt in libertate ratio haberi ſolet, ſpectatur: qua de re diſputant Iuriſconſulti *ſub tit. de ſtatu hominum.* De ὀλιγανθρωπίᾳ dictum eſt *ſupra lib. 2. cap. 7.* vbi de Laconica ὀλιγανθρωπίᾳ & Rege Cleom. qua ratione Romani quoque veteres in ſeruis armandis & libertinis ciuitate iuſta donandis ſæpe vſos fuiſſe conſtat. Ex quibus intelligitur, cum multa eſſe ciuium genera, tum alium alias eſſe ciuem, alias non. Ad eundem igitur modum de opificibus quoque, operariis & mercatoribus erit ſentiendum, alias vt iidem ſint ciues, alias vt non ſint. Nam in Ariſtocratia quidem tres hi ciues eſſe nequeunt, propterea quod in hac ciues ex virtute ſpectentur, cui virtuti impedimento ſint opificia, operæ, & mercatura. quam rationem non tantum Ariſtoteles hoc loco, & *infra libr. 7 cap 9.* ſed ipſe *Plato* attulit *lib. 8. de leg.* & res ipſa, vitæq; vſus communis confirmat, quam parum hæc hominum genera virtutis ſtudia curent, quæſtui tantum & auaritiæ dediti. In Democratia autem, vbi mera libertas ſpectatur, ciues hi eſſe poſſunt. In Oligarchia vero, vbi diuitiæ ſpectantur, mercator quidem & opifex, quia ſæpe hi ſunt diuites, ciues eſſe poſſunt; operarius non item, quia plærunque egenus. Thebani certe & ipſi hos tres ad magiſtratus non admiſerunt: quin etiam hoc amplius poſtularunt, vt decennio talem artem non exercuiſſet, vt & hoc loco,

Athenienſium mos.

Romanorũ mos.

Mutatio.

Opifices alias ciues, alias vero non item.

In Ariſtocratia.

In Democratia.

In Oligarchia.

loco, & *infra libro sexto capite septimo* commemorat Aristoteles.

Οἷος εἴ τις ἐστιν.] Obseruandus hic est locus de raritate Aristocratiæ: eaque propter Aristoteles de Republ. differens duo tantum Rerumpubl. genera commemorare solet, Democratiam & Oligarchiam, & in his explicandis immorari; & hac quoque de causa ridet *Bodinus cap 6. methodi historicæ* eos, qui de Aristocratia disputant, vt quę nusquam reperiatur. *Aristocratia raritas.*

Οὐ γὰρ οἷόν τε.] Insignis locus aduersus opifices & mercatores; in eorum vita studio virtutis non esse locum. Causam supra attulimus.

Ἀπὸ τιμημάτων γὰρ μακρῶν] Attica phrasi τιμήματα & οὐσίαι μακραὶ, magnæ diuitiæ seu copiæ, vt & *infra lib. 4. cap. 4.* & contra βραχεῖαι, exiguæ copiæ, vt *supra lib. 2. cap. 5.* diximus.

Ὅτι μὲν οὖν.] Ciuium genera, pueri, viri, libertini, opifices, mercatores, & operæ, facti, nati ex parente ciue vel vtroque vel altero ciue, patre siue matre: ex quibus alii sunt perfecti, alii incoati, vt pueri; alii veri & germani, alii nothi, alii facti, alii nati, alii deniq; alias ciues, alias non.

Καὶ ὅτι λέγεται μάλιστα.] Docuit *supra cap. 1.* ciuem esse eum, cui ad honores pateat aditus; quod idem hoc loco, concludens totam priorem de ciue disputationem, confirmat & *Homeri* auctoritate; nam *Iliad. θ.* Achilles Aiaci de Agamemnone conqueritur, à quo habeatur, non vt Græcus & ciuis, sed vt peregrinus. Quid ita? Quia nullo ab Agamemnone afficiatur honore, quia spolietur honoribus, tanquam peregrinus & aduena. Peregrino igitur non communicantur honores, *teste Homero.* Hinc Aristoteles è contrario: Ergo cui honores communicantur, non est peregrinus, sed ciuis.

Ἀλλ' ὅπου τὸ τοιοῦτον.] Ait, vbi hæc distinctio honorũ communicationis & ciuium obscuratur, hoc fieri in fraudem verorum ciuium, quorum loco & falsi obrepant ad honores: quemadmodum & Romæ multi obreptitii ciues tandem à veris fuerunt L. Mutia Licinia secreti. *Cic. lib. 3. Offic.*

CAPVT IV.

EX ciue cognita ciuitatis vi & natura seu definitione; proximũ est explicare ciuitatis diuisionem seu Rerumpubl. genera; quæ prius quam explicat, pauca hîc præmunit, duo potissimum, & quidem ex 1. lib. repetita 1. Ciuitatum originem. 2. imperiorum genera seu discrimina.

TEXTVS.

Quoniam autem hæc sunt explicata: quod his proximum, videndum, vtrum vna statuenda sit Respublica an plures: & si plures, quæ & quot, & earum quæ sint discrimina. Est autem Respublica Ciuitatis ordo cum in alijs magistratibus tum in eo maxime, qui omnium est princeps. Nam ordo ciuitatis est vbique eius princeps. Ordo autem est Respublica, verbi gratia in Democratijs quidem princeps est populus, in Oligarchijs vero cõtra pauci, dicimus autem & Rempublicam harum esse aliam. Eodem autem modo dicemus & de alijs.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ ταῦτα.] Affert initio quæstionem priori proximam optimo ordine, vna ne sit Respubl. an plures; & si plures, quæ, &c. quam quæstionem, vt modo monui, proximo quidẽ cap. 5. explicat & persequitur: hîc tamen velut semina quædam, ex quibus illa sit explicanda, iacit. πολιτεία, inquit, est ordo πόλεως, id est, Respublica est ordo ciuitatis, est anima, forma & descriptio ciuitatis. Ea autem politia quæ sit, cum ex aliis magistratibus, tum ex eo maxime, penes quem summa est potestas & imperium, cognosci potest. Itaque ad inuestigandum Reipublicæ genus necessario cognoscendus est is, penes quem summum est imperium. Formula: Politia cognita, cognoscitur & ciuitatis genus. At politia ex summo imperio cognoscitur. Ergo ex summo imperio & ciuitatis genus cognosci potest. verbi gratia, si summum imperium in populo esse cernas, ciuitatis gen⁹ noris esse Democraticũ; si penes paucos, Oligarchicum; si penes vnum, Regnum.

TEX-

TEXTVS.

Supponendum autem est primo cuius rei causa ciuitas constiterit, ac imperij quot sint genera humani, ac de vitæ societate. In primis igitur disputationibus, in quibus explicatum de re domestica ac re herili, dictum est, hominem esse quidem animal natura ciuile. Quare etsi nihil aliorum auxilio egeret, nihilominus conuictũ expetũt: quin ẽt & communis vtilitas, quatenus ad quemq; pertinet pars bene viuendi, cogit, consociat, vel coniũgit. Maxime igitur hic quidẽ est finis & publice omnib. & singulatim. Cõueniunt autem & ipsius viuere causa. Nã fortasse honesti pars aliqua inest, societatemq; ciuilem retinent etiam in viuendo tantum, nisi res aduersæ in vita sint nimiæ. Perspicuum autem, multos mortales mala perpeti vitæ cupiditate, tanquam in ea insit quædam fœlicitas & suauitas naturalis.

COMMENTARII.

Ὑποθετέον δὲ πρῶτον.] Duo diximus hîc velut præmuniri & supponi: Ciuitatis causas & imperiorum discrimina. Tres igitur ciuitatum causas hoc loco breuiter commemorat, de quibus copiosius *supra lib 1.cap.2.* Prima est natura ipsa, qua homo ad societatem ciuilem sit factus, adeo quidem, vt etiam cui omnia ad vitæ cultum abunde suppeditent, solitudinem nihilominus auersetur, & societatem quærat, vt eleganter *Cic.lib.1. Offic.extr.* Altera causa est communis vtilitas idonea ad bene viuendum, siue, quod idem valet, indigentia, qua fit, vt ad bene beateq; viuendum alter alterius opera & rebus adiuuari & instrui cupiat, cum nemo per se sit αὐτάρκης, sed alii plus suppeditet, alii minus, & omnes tamen bene viuere expetant: ita tamen, vt ad bene viuendum alii plus, alii minus sit necessarium: hæc causa est, scopus & finis & ciuitatum & singulorum hominum; bene, inquam, beateq; viuere, hoc agunt & ciuitates & singuli, *vt supra sæpissime dictum initio lib.1.cap.2.in princ.* Eandem causam solam

Causa ciuilis societatis.

1. Natura.

2. Communis vtilitas

lam cõmemorat *Plato lib. 2. de Repub.* indigentiam, inquam, videatur & pulcerrima disputatio *Polyb. lib. 6.* Tertia causa est vita ipsa, quæ cum ab omnibus expetatur, mirum non est, si & ipsa sit causa ciuilis societatis, vtpote cum vita ipsa hac societate conseruetur. Vitam autem ab omnibus cupidissime expeti, vel ex eo perspici ait Aristoteles, quod plæriq; etiam maximis calamitatibus pressi tamen viuere gaudeant; quasi, inquit, in ipsa vita aliqua insit suauitas & dulcedo; in ipsa, inquam, vita secreta & separatim considerata, absque fortunæ prosperitate: etsi interdum nimiis calamitatibus fracti quidam manus sibi ipsi afferunt. In ipsa igitur vita bonum inest & suauitas naturalis, *vt & in Ethic. dictum supra lib. 8. Cic. quoq; lib. 5. de finib.* de hac viuendi cupiditate. Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ: cum & mendicitatem multi perpetiantur, vt viuant, & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute, & ea perferant, quæ Philoctetem videmus in fabulis; qui cum cruciaretur non ferendis laboribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum. Societas igitur ciuilis non tantum bene viuendi, sed ipsius quoq; viuendi causa cœpit. Nam ne viuere quidem, non tantum commode & bene viuere, solus posset homo.

3. Causa.

Hom. Iliad. β. vers. 715. & peculiarem ea de re scripsit Tragœdiam Sophocles.

TEXTVS.

Iam vero facile est exponere modos, qui dicuntur imperij: nam & in exotericis disputationibus sæpe de ijs explicauimus. Nam herilis quidem potestas, etsi reuera eadem eius, & qui natura seruus & qui natura dominus, est vtilitas, nihilo tamen minus ad vtilitatem domini spectat, ad serui vero ex euentu. Neque enim fit, vt serui interitu herilis conseruetur potestas. Liberorum vero imperium & vxoris & omnis domus, quod domesticum vocamus, vel est parentium causa, vel rei cuiusdam vtrique communis: per se quidem parentium, vt videmus, alias quoque artes, vt medendi & palæstræ: ex euentu vero & ipsorum sint gratia. nihil enim

enim vetat, palæstræ magistrũ aliquando & ipsum esse vnum ex ijs, qui exerceantur, quemadmodum Gubernator semper vnus est nautarum. Itaque magister quidem vel Gubernator parentium spectat bonum: horum autem cum & ipse vnus fuerit; incolumitatis ex euentu fit particeps: nam hic quidem nauta; ille vero cum sit magister, eorum, qui exercentur, fit vnus. quare & ciuilia imperia, cum æqualitas & similitudo est inter ciues, vicissim cupiunt gerere, prius quidem pro rei natura cupientes vicissim deseruire & spectare vicissim quod sibi sit bonum, quemadmodum ante ipse imperans illius bonum spectabat. Nũc vero propter commoda, quæ ex Rep. & magistratibus capiuntur, perpetuo magistratus gerere volunt, tanquam si accideret, vt qui sint infirmi, semper magistratus gerendo bene valeant. Etenim sic fortasse imperia persequantur. Perspicuum est igitur, Respub. eas quidem, quę commune bonum spectent, rectas esse iure, eo quod omnino; eas vero, quæ imperantium tantum, omnes esse deprauatas, & à bonis Rebuspubl. aberrantes: Seruiles enim, ciuitas autem liberorum est societas.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν.] Altera præmunitio de imperiorum generibus hîc explicatur, de quibus & *supra lib. 1.* copiosius; & pulcerrime *lib. 8. Ethic. cap. 10.* Modos igitur seu rationes & fines imperiorum duos esse ait, vtilitatem vnam communem, alteram suam & priuatam; seu (quod idem valet) vnam parentium, alteram imperantium ipsorum: huius vtilitatis differentia imperia distingui. Illud igitur, cui priuata proposita sit vtilitas, imperium esse herile: Cui communis seu parentium, esse liberorum, domi domesticum, in ciuitate ciuile. Nam in herili imperio omnia ad imperantis, id est, Domini

Imperiorũ diuisio à fine.

Herile im-

perium finẽ habere imperãtis tãtum vtilitatem.

vtilitatem referri, nihil ad seruorum, nisi forte ex euentu, quia videlicet seruorum interitu ipsum quoq; herile imperium collabatur & intereat. Curat igitur & seruum Dominus, non propter ipsum, sed propter se, id est, curat seruum ex euentu; quia quo melius se habeat seruus, eo meliore quoq; in loco sit futurus Dominus. Ex quibus perspicuum est, in imperio herili omnia ad Dominorum commoditates pertinere: etsi negari non potest, quin vtriusque gratia, Domini, inquam, & serui, hoc imperium natura sit institutum, & vtriusque in eo vertatur vtilitas, Domini quidem ex operis serui, serui ex prudentia & consilio Domini. Et hoc est, quod ait, καίπερ ὄντος, &c. quod & supra explicauimus, *lib.1. cap.1.* In imperio autem aduersus liberos, vt est patrium, vxorium & ciuile, non priuatum & imperantis, sed parentium potius vtilitatem publicam ac communem spectari docet & eo loco Ethicorũ & hoc loco argumento reliquarum artium, quæ & ipsæ eorum, quorum sint causa institutæ, vtilitatem, non doctorum seu magistrorum spectent, nisi ex euentu. Verbi gratia, medendi arti proposita est aliorum salus & bona valetudo: palæstræ, vires eorum, qui exercentur: nauticæ arti, cursus prosper & vectorum salus. Fit tamen interdum, vt harum artium periti sibi ipsi quoq; consulant, quod in arte nautica semper vsuuenire solet; quia gubernator semper vnus sit ex numero nautarum & vectorum; in palæstra interdum & in arte medendi; sed hæc sunt ex euentu: aliorum proprie & vere quæritur vtilitas & salus. Eadem igitur & imperii aduersus liberos est ratio, in quo parentium vtilitas per se, imperantis ex euentu vtilitas spectatur & quæritur: de vxorio quidem & patrio imperio quod vno nomine domesticum dici solet, latius eo loco Ethicorum: de ciuili argumentum capit ipse Aristoteles, imperia aduersus liberos & inter pares non priuatam, sed publicam spectare vtilitatem, hoc; Quia veteres æquum esse censuerint, vt inter pares imperii esset vicissitudo. Quid ita? nimirum quia æquum sit qui tuæ aliquando vtilitati consuluerit imperans, eius vicissim vtilitati iam parentis tu consulas imperans; quasi veterum hæc mens fuerit, imperia ad parentium vtilitatem & molestiam potius imperantium esse referenda. Eo autem tempore verisimile est non tam auide fuisse expetitos magistratus & honores, vt ex quibus multum solicitudinis & mo-

Imperio patrio, vxorio & ciuili cõmunem vtilitatẽ esse propositam.

Ratio.

παρέκβασις contra ambitionẽ hodiernam.

& molestiæ, nullum caperetur lucrum. At nunc, inquit Aristoteles, conuersis imperiis ad imperantium quæstũ omnes Rempublicam gerere & magistratus capere concupiscunt, præclare scilicet: tanquam ex imperiis & magistratibus assidue expetendis & gerendis medicinam suæ ambitioni reperire possint: cui grauissimo malo hoc inesse scribit *Plutarchus* præter cætera, vt sola ambitio cum ætate crescat & multiplicatis honoribus augeatur. Eleganter igitur Aristoteles, & tamen salse, in ambitiosos & auaros atque corruptos seu venales magistratus, recte scilicet eos esse facturos continuandis magistratibus, si ea re morbo suo medicinam repererint.

Φανερὸν τοίνυν.] Hoc loco priores duæ præmunitiones ad rem tandem accommodantur. Nam cognitis & Rerumpub. causis, quarum vnam diximus esse communem vtilitatem, & imperiorum rationibus seu modis, quorum vnum diximus esse priuatam, alterum communem vtilitatem: his, inquam, cognitis, continuo & Rerumpublicarum genera, de quibus reperiendis agitur, cognosci docet, nimirum Respublicas duorum esse generum; alias rectas, alias prauas: rectas quidem, quibus communis vtilitas, priuatas, quibus priuata seu imperantium proposita sit vtilitas. Cuius rei rationem, id est, cur sint rectæ, quibus communis, cur prauæ, quibus priuata sit proposita vtilitas, præclaram adiungit Aristoteles, δεσποτικὴ γὰρ, &c. Quia supra docuimus, seruorum esse imperium, in quo spectetur priuata vtilitas; liberorum, in quo communis. At ciuile imperium est liberorum, verum, inquam, & rectum ciuile. Quid ita? Quia ciuitas est hominum liberorum, non seruorum. Si igitur in liberorum imperio communis spectatur vtilitas, in seruili priuata: verum autem ciuile imperium est liberorum; efficitur, prauas esse eas Respub. quæ ab hoc vero ciuili imperio aberrent & discedant, in quibus, inquam, priuata spectetur vtilitas, more seruilis imperii; rectas & veras, in quibus communis, more imperii liberorum.

Rerumpub. diuisio.

Ratio.

Approbatio

Καὶ γὰρ ἐν τοῖς λόγοις.] De duobus scriptionum Aristotelicarum generibus, Exotericis & Acroaticis seu Acroamaticis, explicauimus supra *lib. 1. Ethic. cap. vlt.* Notum est enim ex *Agellio lib. 20. cap. 4. Plutarcho in vita Alexandri, Clemẽte lib. 6. Stromatum, & Cic. de Finib. lib. 2.* Aristotelis opera

fuisse

fuisse bipartita: quorum altera dicta fuerint Acroamatica, altera Exoterica, quæ eo lib. ca. citato etiam ἐγκύκλια vocat: in illis continebatur disputatio exquisitior & subtilior, quales sunt omnes Aristotelis libri, qui hodie exstãt, in quibus disputauit de prouidentia Dei, de virtutibus, honoribus, & aliis, quæ docuit Aristoteles horis matutinis; qualia sunt Physica, Metaphysica, (quæ est subtilior quædam philosophia) quæ auditu potius perciperentur. In his facilior erat tractatio, vt fit in Dialogis, vt sunt ea, de quibus disputat in Politicis, Rhetoricis, Poëticis, Oeconomicis; hos libros docuit horis pomeridianis. Sunt tamen, qui negent, hanc librorum partitionem Aristotelis esse veram; sed dicant, Exotericos libros omnes intercidisse, & hodierna Aristotelis omnia opera ad primum membrum, scilicet Acroamatica, referri debere. Sed refelluntur aperte Aristotelis testimonio *in Eudemiis.*

Κατὰ τὸ ἁπλῶς δίκαιον.] Ait, Resp. vero & absoluto iuri esse consentaneas, quæ bonum spectent publicum, quæque sint rectæ. Nam ius aliud est absolute verum, aliud est comparatum, qua de re infra latius *cap. 7.*

CAPVT V.

EXPLICANTVR hoc cap. Rerumpublicarum formæ seu genera, & quidem bifariam; priore quidem capitis parte populariter, posteriore accuratius. Rectas igitur Resp. tres esse docet, Regnum, Optimatum potestatem, & Rempublicam: prauas totidem, Tyrannidem, Factionem seu Oligarchiam, & Democratiam seu populi imperium. Hanc Rerumpublicarum partitionem constanter tueri solet & explicare, vt hic & *in Ethicis lib 8. cap. 10 & lib. 4. cap. 2.* quo in libro Platonem reprehendit, qui quinque tantum Rerumpublicarum genera exposuerit; Regnum, Aristocratiam, Tyrannidem, Oligarchiam & Democratiam, omissa Republica paulo aliter, additaq; distributionis ratione *Olympiod. super Gorg. Plat. praxi. 10. pag. 33.* Et certe Plato Respubl. quidem alias facit rectas, alias prauas: rectarum numero regnum & Aristocratiam, quas duas verbis, re vnam esse ait *lib 5. de Rep. in fin.* prauarum numero complectitur Democratiam, Oligarchiam & Tyrannidem. Atque ita quinque facit Rerumpublicarum genera, vnam rectam, quatuor prauas,

Rectæ & praua Resp.

1. Platonis partitio.

as, *lib. 5. 8. 9. de Rep.* Idem Plato *in Politico* septem facit Rerumpublcarum genera, Monarchiæ duo, Regnum & Tyrannidem; paucorum imperii, itidem duo, Aristocratiam & Oligarchiam, multorum denique imperii item duo, sed vno nomine, Democratiam iustam & iniustam: postremo septimam prorsus eximiam & à prioribus latissime disiunctam; quem locum Aristoteles hîc imitatur. *Polyb. lib. 6.* sex quoq; facit Rerumpub. genera; Regnum, Aristocratiam, Democratiam, Monarchiam, Oligarchiam & Ochlocratiam, Cicero autem *lib. 3. de Republ. apud Augustinum libr. 19. de ciuit. Dei, cap. 21.* sex item facit Rerumpub. genera; regnum paucorum, optimatum imperium & vniuersi populi, tyrannidem iniustorum, optimatum factionem, & iniusti populi tyrannidem.

2. Platonis partitio in polit. mihi pag. 291.

Polybii partitio.

Ciceronis partitio.

TEXTVS.

His autem explicatis proximum est, Respubl. quòt numero, & quæ sint, videre: & primum quæ ex iis rectæ. Etenim declinationes vel aberrationes his expositis erunt perspicuæ. Quoniam autem Respublica quidem & administratio publica idem valent, publica autem administratio ciuitatum est princeps: necesse est, principem esse vel vnum vel paucos, vel multos. Cum vnus vel pauci vel multi ad commune quidem bonũ præerunt, has quidem rectas necesse est esse Respublicas. Eas vero, quæ ad priuatam, vel vnius, vel paucorum vel multitudinis, aberrationes. Nam ii qui sunt participes, aut dicendi sunt non esse ciues, aut boni oportet esse participes. Solemus autem appellare vnius quidem imperii id, cui bonum commune est propositum, regnum, paucorum plurium tamen vno Aristocratiam siue optimatum; vel quia optimi imperent, vel quia, quod ciuitati & eius participibus optimũ, spectet. Cum autem multitudo ad commune bonum præest,

commu-

communi omnium Rerumpub. nomine vocatur Respub. bona autem ratione id accidit. Fit enim vt vnus quidem vel pauci virtute præstent, plures vero difficile iam omni virtute esse expolitos, sed maxime bellica: hæc enim in multitudinem cadit. quare in hac Republica principatum tenet militaris multitudo, eiusque participes sunt ii, qui arma tenent. Expositarum autem aberrationes, tyrannis quidem est regni, Oligarchia vero Aristocratiæ, Democratia vero Reipublicæ. Nam tyrannis quidem vnius est imperium ad bonũ eius qui vnus imperat, oligarchia vero ad bonũ diuitum, Democratia vero ad bonum pauperum. Id autem quod communi cõducit, ne vna quidem illarum.

COMMENTARII.

Διωρισμένων.] Institutam de Rerump. generib. disputationẽ hîc enucleate persequitur. Res igitur publicę quia partim sunt rectæ, partim prauę: priore loco de rectis, posteriore de prauis explicandũ monet. Nã rectis cognitis tanq̃ norma (virtus namque vitiorum, & rectum praui est norma seu regula, *supra lib.3. Ethic. cap.5.*) facile cognoscentur & prauæ. Nam & ex contrariis vno cognito cognoscitur & alterum. Ad eundem modum & *infra lib.5. cap. 8.* cognitis, quæ ciuitatibus pestem & interitum adferant, cognitu quoq; facilia esse ait, quæ sint salutaria; & *lib.6.* cognita Democratia, facile etiam posse intelligi Oligarchiam tanquam Democratiæ contrariam.

Ἐπεὶ δὲ.] Tria sunt vocabula valde cognata πόλις, πολιτεία, & πολίτευμα, quæ & quid valeant, & quemadmodum Latine efferri debeant, non peræque est notum. De primis duobus explicauimus supra. Reliquum est πολίτευμα quod varie ab interpretibus Latine redditur, nimirum administratio ciuilis, ratio ciuilis administrationis, ratio Reipubl. gerendæ, ratio ciuitatis administrandæ, administratio ciuitatis: ab omnibus, pessime: dicendum est: *summa imperii, & summum imperium.* sic vocant & Cicero & Iurisconsulti. Est

πολίτευμα.

igitur

igitur πολίτευμα id, in quo ciuitatis seu Reipublicæ est principatus, vt in regno penes regem est πολίτευμα, in Democratia est penes populum. His cognitis, sic argumentatur nunc Aristot. πολιτεία idem valet, quod πολίτευμα. At πολίτευμα est triplex. Ergo & πολιτεία. Ergo sunt tria Rerumpubl. genera rectarum & prauarum. Cuius conclusionis propositio non ita est accipienda, quasi πολιτεία & πολίτευμα idē prorsus valeant, quæ certe differunt. (Nam πολίτευμα summum est imperium, πολιτεία est ipsa ciuitatis forma & descriptio:) sed quia πολιτείαν tanquā anima constituit πολίτευμα. Nam ex summo imperio πολιτεῖαι pendent & constituuntur. Assumptio, qua diximus πολιτεύματα esse tria, est perspicue vera. Nam necessario vel penes vnum, vel penes paucos, etiam tres, vt penes triumuiros, vel decem, vt decemuiros Romæ, vel denique penes multos summum esse imperium necesse est. Tria igitur sunt Rerumpublicarum genera: quæ an sint rectæ an prauæ, ex fine cognoscendum est, id est, ex vtilitate seu bono ipsis proposito; quod si erit commune, rectas, si priuatum, vitiosas & prauas fore supra demonstrauimus. His ita breui expositis & conclusis adiungit postea Aristoteles nomina ipsarum Rerumpublic. tam rectarum quam vitiosarum.

Argumentū, quo docetur, tria esse Rerumpub. genera.

Vnde cognoscatur, quænam rectæ aut prauæ sint Respub.

Ὅταν δὲ τὸ πλῆθος.] Tertium rectæ Reipublicæ genus communi nomine Rempublicam dici ait. Nam & alias sæpe accidit, plura vt sint negotia & res quam vocabula, inquit Iurisconf. *l. 4. natura. ff. de præscrip verb.* Cur autem huic potius acciderit id quam aliis, vt suo vacans nomine dicatur communi, rationem reddit Aristoteles: quia vix accidat, vt multi virtute præditi bonum spectent publicum: facilius vnus aut pauci reperiuntur tales, multi difficillime. Quare factum est, vt regnum & Aristocratia essent nota vocabula, multorum Respubl. vix esset nota & proinde nomine vacans; quam eandem causam *infra lib. 4.* ait esse, cur plæriq; hanc Reipublicæ formam, etiam Plato, ignorarint. Quod autem diximus, raro multos reperiri, qui omni virtute sint præditi, res est perspicua: accidit tamen, vt vna aliqua virtus, maxime fortitudo bellica, etiam in multitudinem cadat, vt olim in Spartanos & Romanos, sapientia in Athenienses, atque propter monet hîc Aristoteles, in hoc Reipublicæ genere dominari milites, & principatum esse & penes rem militarem.

Politia tertia species Reipub.

litarem. verum de hac Reipublicæ forma non tam simplice quam permixta *infra lib.4.* latius.

TEXTVS.

Oportet autem prolixius explicare, quæ harum Rerumpublicarum quæque sit, & quas habeat cõtrouersias. Nam in quaque scientia philosophantis & non tantum ad agendum spectantis propriũ est non prætermittere, nihilque relinquere; sed quaq; de re, quod verum sit, explicare. Est autem Tyrannis quidem vnius imperij, vt est dictum, herile in ciuili societate: Oligarchia vero, vbi Reipublicæ sint domini, qui bona habent: Democratia vero contra, vbi non qui bonorum copiam tenent, sed pauperes. Prima autem controuersia de definitione est. Nam si plures ijque diuites domini sint ciuitatis, Democratia vero est, vbi domina sit multitudo: eodem fere modo rursus si & sicubi accidat, vt pauperes pauciores quidem sint quam diuites, potentiores vero domini sint Reipub. vbĩ autem exigua multitudo est domina, Oligarchiam esse aiunt: non recte definitum videatur de Rebuspubl. Sed enim si quis diuitijs quidem paucitate coniuncta, paupertati vero multitudine, sic vocet Respub. Oligarchiam quidem, in qua magistratus teneant diuites, ijque pauci numero, Democratiam vero pauperes, ijque multi numero: alia subest controuersia. Quas enim dicemus iam expositas Respub. in qua plures diuites, & in qua pauciores pauperes, vtriq; vero Rerumpublicarũ sint domini: siquidem nulla alia præter supra expositas est Respubl. Ex hac igitur ratione perspicue effici videtur, paucos quidem aut alios multos

esse

ſſe dominos, eſſe ex euentu; illud quidem in Oli-
garchijs, hoc vero in Democratijs: eo quod diui-
es quidem pauci, pauperes vero vbique ſint mul-
i. quare ſequitur, priores quoque cauſas non eſſe
lifferentias. Qua autem re & Democratia & Oli-
garchia inter ſe differant, paupertas eſt & diuitiæ.
Atq; neceſſe eſt, vbi quidem præſint propter diui-
tias ſiue pauciores ſiue plures, hanc eſſe Oligar-
chiam; vbi vero pauperes, Democratiam. Sed, vt
diximus, euenit, vt illi quidem ſint pauci, hi vero
multi. nam diuites quidem ſunt pauci, libertatis
vero participes ſunt omnes: quas duas ob cauſas
ambo de Rep. ambigunt.

COMMENTARII.

Δεῖ δὲ μικρῷ διὰ] Altera huius capitis parte inquirit in Rerumpublicarum definitiones priore capitis parte expoſitas. Cuius ſuæ diligentiæ rationem initio hic affert hanc; quod ab eo, qui non tam agendi quam contemplandi & veri exquirendi cauſa philoſophatur, nihil, quod ad veri inueſtigationem pertineat, ſit omittendum: qui præclarus eſt locus methodicus, quo velut digito indicat Ariſtoteles duo methodorum genera, quarum altera ſit practica, altera theoretica. Nam qui ad vſum & agendum omnia referunt, ſatis ijs eſſe, ſi popularia & vſitatiora duntaxat explicentur: qui autem limatius veritatem exquirunt, eos popularibus & vulgo receptis rebus & ſententiis non continuo acquieſcere & cōtentos eſſe debere, neque ea tantum, quæ ad vſum, ſed quæ ad cognitionem cumque faciant, eſſe conquirenda & explicanda. Alii igitur perſequantur tantum quæ ad vſum. Ariſtoteles, vt Philoſophus, ea quoque, quæ ad cognitionem & veri inquiſitionem ſunt neceſſaria, explicare debet. Sed de hac duplici methodo & ſup. *lib 1.* In duarum igitur Rerumpublicarum Democratiæ & Oligarchiæ, vtpote vſitatiorum, definitiones vulgo receptas & vſitatas merito accuratius inquirendum cenſuit Ariſtoteles: quod iiſdem pene verbis iteratur, infra *lib. 4. cap* 4. Democratia igitur vulgo dici-

Methodus alia practica, alia theoretica.

I. tur esse Respubl. in qua multitudo dominetur, Oligarchia, in qua pauci. Nota igitur, qua has duas Resp. inter se distinguunt, perspicue est numerus. Aristoteles hanc discriminis notam docet esse falsam, & aliam esse veriorem, Democratiæ quidem libertatem seu paupertatem, Oligarchiæ diuitias. Vulgi notam bifariam reprehendi posse ostendit: nam primum quidem fieri potest, vt plures ciuium sint diuites ijque Reipub. domini, pauciores sint pauperes. Contra vero fieri potest, diuites vt sint plures, pauciores pauperes; hi tamen diuitibus sint potiores & imperium teneant: vbi absurdum sit dicere, esse Democratiam vel Oligarchiam: propterea quod, penes paucos pauperes vbi est imperium, nemo dixerit esse Oligarchiam: penes multos autem diuites cum fuerit imperium, qui potest esse Oligarchia, cum hæc dicatur esse paucorum, neque eadem vnquam dicta fuerit Democratia, vbi diuites præsint.

Democratiæ & Oligarchiæ vulgo credita nota. Vera nota. Vulgaris notæ refutatio.

II. Ἀλλὰ μὴν κἄν τις.] Occurrit alii definitioni, eamque falsam quoq; fore ostendit. Prior reprehensio simplicium fuit definitionum, hæc est coniunctarum. Simplex definitio Oligarchiæ est, in qua pauci dominantur: Democratiæ, in qua multi. Coniuncta Oligarchiæ, in qua pauci diuites seu nobiles; Democratię, in qua multi iique pauperes dominantur. Fortasse igitur, inquit, has Respub. ita coniuncte definiendas quis putet; sed eadem suberit difficultas & controuersia. Nam quid fiet his Rebuspublicis, quas modo commemorauimus, quarum in vna multi dominentur diuites seu nobiles, in altera pauci pauperes? quid, inquam, his fiet, ad quod Reipublicæ genus pertinebunt? Certe si quæ supra conclusimus, vera sunt, sex tantum esse Reipub. genera: sequeretur, hæc duo, quæ commemorauimus, non esse in Rerumpublicarum numero habenda: aut si habenda sunt, vt sunt; sequitur, plura esse Rerumpublicarum genera, quam 6. vtrumuis dixeris, teneberis.

Definitio falsa Democratiæ & Oligarchiæ.

Ἔοικε τοίνυν ὁ λόγος ποιεῖν.] Adhuc reprehensa vulgi harum duarum Rerumpublicarum nota, numero: iam concludit, quæ earum sint veræ notæ. Et Oligarchiæ quidem veram notam ait esse diuitias, Democratiæ vero paupertatem siue libertatem: Vulgi autem notam non esse veram & per se, sed ex euentu duntaxat; quia fere hoc vsuuenire solet, vt diuites pauci sint numero, pauperes & libertate pares plurimi. Hæc

Oligarchiæ nota. Democratiæ.

Ari-

Aristotelis sententia necessario ex prioribus consequitur. *Oligarchia* Ex quibus & hoc efficitur, eam esse Oligarchiam vere, in qua dominentur diuites seu nobiles; siue pauci, vt Romæ olim patricii, hodie Venetiis, & in plærisque ciuitatibus Italiæ, item Norimbergæ & Augustæ Vindelicorum: siue plures, quod rarius accidit, de quibus infra *lib. 4. cap. 4.* Democratiam vero esse, in qua pauperes etiam pauci dominentur; *Democratia.* quod tamen & ipsum raro accidere solet.

CAPVT VI.

PERSEQVITVR Aristoteles disputationem de his duabus Rebuspublicis, Oligarchia & Democratia: quas quia vulgo plærique iure quamque suo niti dicerent, eaque propter tanquam iustas & rectas Respublicas laudarent; Athenienses Democratiam, Lacedæmonii Oligarchiam: Aristoteles, tanquam arbiter honorarius & medius, docet, eos quadam ex parte recte dicere; Omnino, perperam: & proinde eos, vt Athenienses & Lacedæmonios, qui tanquam iustas & absolute rectas esse Respubl. omnes putarint, magno in errore versari.

TEXTVS.

Sumendum est autem primo, quos fines dicant Oligarchiæ & Democratię, & quod sit ius Oligarchicum & Democraticum. Omnes namq; quoddam attingunt, sed aliquo vsque progrediuntur dicuntque non omne quod vere est ius, vt ius videtur esse & æquitas, sed non omnibus, verum æqualibus seu æquis. atque ius videtur esse iniquitas, etenim est, sed non omnibus, verum iniquis. hi autem hoc quibus detrahunt, & perperam existimant. Causa autem, quia de suis est iudicium. Plærique autem fere mali sunt iudices de suis rebus. Quare cum ius est quibusdam, & eodem modo diuiditur, & in rebus & quibus, vt explicatum supra in Ethic. dum rei quidem æquitatem fatentur, consentiunt, eam vero quæ quibus, dubitant

maxime quidem propterea, quod modo diximus; quia perperam ea, quæ ad se, iudicent. Deinde vero quia cum vtrique ius quoddam afferant aliquo vsque, existimēt ius se adferre omnino. Nam quadam ex parte quidem, qui sunt inæquales vt diuitijs, toto genere se inæquales esse credunt: qui vero quadam ex parte æquales, vt libertate, toto genere æquales. Quod autem maximum, non afferunt. Nam siquidem bonorum causa communicassent & conuenissent, eatenus ciuitatem participarent, quatenus & bona. quare firma videatur esse ratio Oligarchicorum. Neque enim ius esse, vt de centum minis æquas partes auferat is, qui vnam minam contulerit ei, qui reliquum omne dedit, siue de ijs quæ ab initio, siue de ijs quę accesserint. Si autem neque viuendi tantum causa, sed potius bene viuendi. (etenim seruorum aliarumque animantium sit ciuitas, nunc autem non est, quia non sint participes beatæ, neque viuant ex arbitrio & ratione) neque bellicæ societatis gratia, ne ab vllo iniuria afficiantur, neque propter commercia & vsum inter se. Etenim Tyrrheni & Carthaginenses, omnesque quibus inter se sint pacta & conuenta, quasi vnius essent ciuitatis ciues. Sunt igitur ijs pacta de rebus importandis, & de non afficiendo iniuria, & cautiones de societate bellica. Sed neque magistratus in his omnibus sunt communes, sed alij apud alios: neque alteri de altero laborant, quales esse debeant, neque vt nemo eorum, qui his pactis tenentur, sit improbus vel iniustus, nulloque vitio præditus; sed tantum ne vlla iniuria alter alterum afficiat. Qui autem de

bona

bona ciuitatis descriptione laborant, de virtute quoque & vitio ciuili vident. Quare & intelligitur, ciuitati, quæ vere hoc nomine sit appellanda, non disputationis causa, curam virtutis esse oportere. Nam societas esset bellica quædam aliorum societas, loco tantum disiuncta eorum, qui longe inter se absint, sociorum, & lex pactum, & vt Lycophron Orator inquiebat, iuris eorum inter se sponsor, non qui possit ciues bonos efficere & iustos.

COMMENTARII.

Ληπτέον δὲ πρῶτον.] Vt huius capitis disputatio sit planior, repetendum ex *lib.5. Ethic. cap.3.* Iuris & iustitiæ duo esse genera, quorum alterum in rebus contrahendis, alterum cernatur in præmiis & pœnis, honoribus & ignominiis: duo quoq; proportionũ esse genera, Arithmeticam & Geometricam, quarum illa quidem iuri rerum cõtrahendarum, hæc alteri sit accommodata; quæ inter genera & iuris & proportionum hæc summa est differentia, quod in iure quidem rerum contrahendarum, eiq; accommodata proportione Arithmetica, rerum tantum habeatur ratio, in altero rerum & personarum, verbi gratia, in equo vendendo rei tantum, id est, equi pretium spectabitur, non emptorum dignitas; in altero iure non honorum tantum seu pœnarum, sed & personarum quoque habetur ratio, vt alia debentur præmia imperatori, alia tribuno, alia militi: gladio puniebantur honestiores; cruce, secure, igne alii. In illo igitur iure ratio habetur tantum *ὧν*, id est; rerum, in hoc & *ὧν*, id est, rerum, & *οἷς*, id est, personarum. Cur autem quæstionem & disputationem de iure & iustitia per proportiones explicarit Aristoteles Platonem secutus, hæc est ratio; Quia ius, æquitas, seu æqualitas etiam vulgo diceretur. At æqualitas ex proportionibus cognosci solet. His præmunitis docet nunc Aristoteles, eos, qui has duas Resp. Oligarchiam & Democratiam, quia iure quodam niti videantur, iustas dicerent, & rectas seu veras esse existimarent, grauiter hallucinari, quod idem & infra iterat *cap.8.* & vno verbo, *supra lib.5. Eth.cap.3.*

Democr. & Oligarch. ratio. Democraticorum ratio hæc erat; quia inter pares libertate omnia debeant esse paria. Oligarchicorum; quia inter diuitiis pares omnia quoq; debeant esse paria. Quare cum vtrique æquitate quadam nitantur, iure quoque niti videntur.

Solutio. Respondet Aristoteles, quadam ex parte quidem ius in iis Rebuspub. versari, ius autem quod ex toto genere, nō item, ostendit, eosque paralogismo & captione vsos. Neq; enim sequitur, omni ex parte seu prorsus esse æquales, qui vna duntaxat in re sint æquales, vt diuitiis, genere, libertate. Huius autem captionis & erroris eorum fontes & causas affert duas. *1. Causa erroris.* Prior est, quia de seipsis iudicarent. Iam notum est, in suis quenq; causis iudicem non satis esse idoneum, vel propter affectiones, vel aliis de causis, vt eleganter *infra Aristoteles cap 11.* & Iurisconsulti *sub tit. ut nemo in sua causa iudicet.* *2. Causa erroris.* Altera erroris causa propter captionem ex dicto ex parte ad dictum omnino, nimirum quia non attenderent, eos continuo non esse prorsus pares, qui aliqua tantum ex parte sint pares. Eorum igitur conclusio hunc in modum captiosa esse comperitur. In *Ethicis* quoque hunc eundem errorem cōmemorat, *lib.5. cap.3.* vbi ait, in eo quidem omnes consentire, in honoribus & præmiis tribuendis dignitatem esse spectandam, sed in dignitate ipsa definienda dissentire, cum alii dignitatem dicant libertatem, alii diuitias aut genus, alii virtutem. Et hoc est, quod hoc quoque loco ait, de rebus eos consentire, de personis non item.

Quæ sit vera ciuitatū dignitas. Τὸ δὲ κυριώτατον.] Hoc est, Oligarchici diuitias seu genus, Democratici libertatem afferunt, prætermisso eo, quod est summum, id est, virtute: id quod toto reliquo capite præclare docetur, nimirum non diuitias aut libertatem, sed virtutem optimæ & verissimæ ciuitatis esse dignitatem. Et proinde hos verissimos esse ciues & Reipublicæ esse participes, non qui sint nobilissimi, vel sint liberrimi: sed qui sint *Ratio.* viri boni. Quod docet hac ratione à ciuitatis fine sumpta; Quia veræ ciuitatis scopus & finis non sit viuendi, vel mutui tantum auxilii, vel denique commerciorum, sed bene beateq; viuendi causa. Formula: Si ciuitas non viuendi, nō mutui auxilii, non rerum contrahendarum est causa, sed bene beateque viuendi: Ergo qui bene beateque viuunt, id est, viri boni, maxime sunt ciues, & pinde ad eos præmia & honores pertinent, non ad diuites, &c. *Ratio connexi.* Ratio connexi est; Quia

ius

us postulat, vt in societatem quo quis plus impēdit, eo plus quoque lucri auferre debeat, verbi gratia, iniquum sit, inter duos coita societate, quorum alter vnam duntaxat minam, alter 99. contulerit, parem esse lucri rationem. Quare & ad ciuitatis finem, qui in bene beateq; viuendo consistit, quo plus confert, quod faciunt viri boni, eo plus & lucri, id est, honorum & Reipublicæ præmiorum auferre debent. Quo pertinet & quod Aristoteles hîc initio ait de oligarchicis, quorum rationem & Rempublicam hac eadem ratione stabiliri posse ait. Nam si ciuitas esset diuitiarum causa, sequeretur continuo, vt qui eum finem maxime adiuuarent, vt diuites; eos quoque maxime esse ciues, & ad hos magistratus & imperia deferenda. Ciuitatem igitur non esse viuendi causa, quo pertinent diuitiæ, docet hac ratione; quia alioqui seruis quoque & animantibus sua esset ciuitas, quos viuere quoq; constat. Auxilium autem mutui & commerciorum causa non esse institutas ciuitates docet hac ratione; quia sequeretur alioqui, vt gentes etiam disiunctissimæ vna ciuitate continerentur. verbi gratia, inter Etruscos & Carthaginenses Aristotelis tempore erant commercia & pacta de cōmunibus iniuriis depellendis, mutui auxilii causa, vt mercatoribus & negotiatoribus liber esset comeatus. hos autem non fuisse ciues docet trifariam. I. Quia non eosdem habebant magistratus. II. Quia neq; Carthaginenses curarent, quemadmodum morati deberent esse Etrusci; neq; hi, quemadmodum illi. III. Quia neutri curabant de alteris, vt essent viri boni. Atqui optime institutis ciuitatibus hoc inprimis esse curæ, vt ciues quam optimi euadant & non tam diuitiis, quam virtutibus floreant, cum per se est perspicuum, tum ex eo docet Aristoteles; quia alioqui sequeretur, ciuitatem non esse ciuilem societatem, sed militarem potius vel mercatoriam, auxilii puta mutui, vel quęstus causa institutam: sequeretur quoque, leges ferri potius hac de causa, vt iis tanquam pactis & sponsoribus seu vadibus ii, qui ea societate contineantur, alter alteri auxilium mutuum velut ex pacto præstare debeat; sequeretur, inquam, leges esse velut sponsores mutui auxilii non virtutum efficientes, cum tamen legum hæc quoq; non minima sit virtus ciues reddere viros bonos, bene quidem natos præceptis salutaribus, alios pœnis & suppliciis. Verum de hac quęstione, an legi-

Ciuitas nō est viuendi tātū causa. Nec auxilii mutui aut commerciorum.

an legibus boni efficiantur, explicatum *ſupr. lib.10. Eth. cap. vlt.* Et egregie *Seneca lib.14. Epiſtolarum.* Ex quibus intelligitur, optime inſtitutam Rempublicam hoc agere, vt ciues quam ſint optimi; eam quoq; non eſſe ciuitatem, vbi nulla virtutis ſit cura, & proinde eas gentes, quarum alteri de altera, vt quam ſit optima, nulla eſt cura, eadem ciuitate nõ contineri; Ciuitatum deniq; finem & ſcopum non eſſe commercia vel mutuum auxilium, ſed vt bené beateq; viuatur.

ᵇἈνακεφαλαίωσις.

Καὶ ὁ νόμος συνθήκη.] Lex eſt illa quidem pactio quædam, vt & *ſupra lib.1. cap.4.* ſed non vel mutui auxilii, vel commerciorum cauſa, ſed bene viuendi. *ſupra lib.10. Ethic. cap. vltimo.*

Καὶ καθάπερ ἔφη.] Elegans Lycophronis oratoris, cuius & mentio eſt *lib.2. Rhet.* dictum de legibus, eas eſſe velut ſponſores & vades Iuris ciuium inter ſe, eaq; re & *Papinianus Iuriſconſ. l.1. ff. de legib.* legem vocat ſponſionem communem.

TEXTVS.

Hæc autem ita ſe habere perſpicuum eſt: nam ſi vel in vnum loca quis conducat, vt mœnibus inter ſe tangant vrbes Megarenſium & Corinthiorum: non tamen vna erit ciuitas, ne quidem ſi connubium altera alteri dederit, quod tamen eſt vnum ex ijs quæ proprie ciuitatibus ſunt communia. Similiter vero ne quidem ſi diſiuncti quidem habitent, non tam longe tamen, vt non communicent, ſed leges ſint ijs, ne in permutationibus iniuria inter ſe afficiant; vt ſi hic quidem ſit faber, ille vero agricola, ille vero ſutor, ille vero aliud quid eius generis, & multitudo ſit decem milium, neque alterius rei ſit inter eos communicatio quã talium, vt commercij & mutui auxilij: ne ſic quidem ciuitas. Quid ita? non quidem, quia ſocietas ſeu communicatio non ſit vicina: nam ſi ita communicantes etiam conuenirent, & quiſque ſua vtere-

eretur domo tanquam ciuitate, atque inter se
uarent aduersus iniurias afferētes tantum, quasi
cietate mutui auxilij inita: ne sic quidem dili-
nter intuentibus videatur esse ciuitas, si simili-
r vnà versentur congregati & separatim.

COMMENTARII.

Ὅτι δὲ τοῦτον.] Adhuc docuit, ciuitates neque commer-
orum, neq; mutui auxilii causa institutas esse, hac ratione;
uia alioqui sequeretur vt disiunctissimæ nationes eadem
uitate vterentur. Hoc loco idem confirmat: adeo quidem,
: etsi in eodem loco essent; tamen si commerciorum tan-
um vel mutui auxilii causa coita esset societas: non tamen
itura sit ciuitas: verbi gratia, erat olim ius commercii inter
Megarenses & Corinthios, loco & quidem diei itinere in-
er se disiunctos, quos, inquit Aristot. etsi in vnum locū con-
ucas; adeo vt mœnia vtriusq; ciuitatis inter se contingant,
on tamen vna vtriusq; populi erit ciuitas. Quin etiam etsi
odem plane loco multi habitent, & tanquam ciuitatem vel
cum domorum & hominum multitudine constituant, si
men inter eos nulla alia sit cōmunicatio quam commer-
orum: loci coniunctio non faciet ciuitatem; potius quæ-
ue domus sua erit ciuitas, nulla erit communis: quia inter
s domos talis non est communicatio, quæ ciuitates con-
tuat, nimirum bene beateq; viuendi causa.

TEXTVS.

Perspicuum est igitur, ciuitatem non esse com-
unitatem loci, neque de seipsis iniuria afficien-
s, neque permutandi gratia: Sed hęc quidem ne-
esse est adesse, siquidem erit ciuitas; quæ tamen
nnia si adsint, non iam ciuitas, verum societas ad
ne viuendum & domibus & familijs instructa
æ perfectæ & abunde instructæ gratia. Hoc au-
n non erit non eundem & vnum incolentibus
cum, & connubio vtentibus. Quare in ciuitati-
s & affinitates & curię & sacrificia & congressus

vnà viuendi causa fiunt: tale autem amicitiæ est officium. Nam consilium de conuictu est amicitia. Itaque finis quidem ciuitatis est bene viuere, hoc vero finis gratia. Ciuitas vero familiarum & vicorum societas vitæ perfecte & abunde instructæ gratia. Hoc autem est, quod dicimus, viuere bene beateq;. Honestarum igitur actionum gratia, non vero conuictus, dicendum est, ciuilem esse societatem. Quare ad talem societatem qui plurimum conferunt, his plus de ciuitate commune est, quam ijs qui libertate quidem & genere sint pares vel superiores, ciuili vero virtute sint impares; vel quam ijs, qui diuitijs quidem superent, virtute vero superentur. Ex ijs igitur, quæ dicta, intelligitur quidem, omnes, qui de Rebuspublicis ambigunt, quandam iuris partem afferre.

COMMENTARII.

Φανερὸν τοίνυν, ὅτι.] Concludit priorem disputationem, qua disseruit, ciuem non vel libertate, vel diuitiis, vel genere, sed virtute potius æstimandum: & hunc esse ciuitatis finem, non vt viuatur, sed vt bene beateque viuatur; non rerum contrahendarum seu commerciorum, neq, communis auxilii causa ciuitates institui, loco denique ciuitates non esse æstimandas. qua de re supra dictum est latius. Summa igitur disputationis hæc est; Cum in omnibus negotiis & societatibus duo sunt summa capita, finis & ea quæ ad finē; tum in ciuili quoque societate, id est, ciuitate eadem quoq; esse necessaria, & ciuitatis quidem finem esse, vt bene beateque viuatur: ad hunc autem finem assequendum necessaria hæc esse, locum eundem, rerum permutationes & commercia, matrimonia & affinitates, tribus, curias, &c. qua de re, id est, quæ ciuitatib. omnino sint necessaria, explicabitur infra *lib. 7. cap. 8.* Hæc igitur, rerum permutationes, matrimonia, &c. sunt illa quidem ciuitati necessaria, vt ea quæ ad finem;

nem; sed tamen ciuitatis finem non constituunt, verum amicitiæ potius sunt opera & officia. Nam ea ad conuictum faciunt & iuuant, cuius conuictus gratia fit amicitia. Amicitia, inquit, nihil est aliud, quam mens & voluntas quorundam vnà viuere volentium. Et certe ad amicitiam quantum faciat conuictus, explicatum est supra *lib. 8. & 9. in fin. Eth.* His igitur rebus amicitia potius, quam ciuitas, erit definienda. Ciuitas namque non, vt amicitia, conuictus est causa; sed bene beateque viuendi. Et breuiter, ciuitas est familiarum & vicorum communitas, vitæ perfectæ & abunde instructæ causa. Ex quibus intelligitur, ciuilem hanc societatem, id est, ciuitatem, esse quandam societatem, non commerciorum seu rerum contrahendarum, non belli gerendi seu mutui auxilii; sed esse societatem honestarum actionum & virtuti congruentium, & proinde huius societatis ciuilis membra primaria esse, non qui plus diuitiarum aut generis, sed qui plus virtutis & honestarum actionum in eam contulerit: his denique, quia plus contulerint, honores quoque magis esse mandandos, quam vel diuitibus, vel nobilibus, vel liberis, vt supra est explicatum.

CAPVT VII.

TRIBVS his capitibus 7. 8. & 9. vnum idemque argumentum continetur & explicatur, de Principatu ciuitatis. Et hoc quidem capite de Principatu Democratico, cap. 8. de Oligarchico; cap. 9. de Aristocratico. Principatum voco, quod Aristoteles *τὸ κύριον*, eam nimirum ciuitatis partem seu ordinem, penes quem & cuius in manu sit summa Reipublicæ, vt in Democratia penes populum, in Aristocratia penes optimates. Est autem grauissima hæc disputatio, quæque non tantum his tribus capitibus, sed toto fere hoc reliquo libro explicatur; de Rerumpublicarum generibus, quæ sint optimæ, àn popularis, an optimatum, an paucorum, an vnius denique. De qua disputatione videantur & *Polyb. lib. 6. & Plato lib. de Repub.* De eadem re copiose disseruit & *Cicero in libris de Rep. ipso teste lib. 3. de legib.* Videantur & quæ infra dicemus extremo hoc libro, vbi de disputationibus, vtrum vtile sit hominibus, regi ab vno aliquo principe, necne.

Τὸ κύριον.

Quæ sit Resp. optima.

Ὅτι δεῖ κύριον εἶναι.] Explicatur quæstio, an penes multitudinem

tudinem debeat esse ciuitatis imperium: & qui magistratus plebi sint mandandi.

TEXTVS.

Est autem controuersia, penes quem ciuitatis debeat esse principatus. Vel enim penes multitudinem, vel penes diuites, vel viros bonos, vel vnũ optimum omnium, vel omnium deterrimũ Tyrannum. Verum hæc omnia difficultatem habere videntur. Quid enim, si pauperes, quia sint plures, bona diuitum partiantur, hoc nonne iniustum? Nam principatui scilicet iuste placuit. Quã igitur extremam oportet vocare iniuriam,& contra, sumptis omnibus, si plures paucorum bona partiantur: perspicue ciuitatem corrumpunt. At enim virtus non corrumpit ea præditum, neque ius ciuitatem corrumpit: quare clarum est, hanc quoque legem non posse esse iustam. Præterea actiones quoque, quas Tyrannus cumque fecerit, omnes necesse est esse iustas. nam potior vel valentior vi cogit, vt multitudo diuites. Sed enim paucos & diuites imperare iustum est? Si igitur & illi hæc faciãt & rapiant, & multitudinis bona auferant: si hoc est iustum, ergo & alterum. Itaque hæc quidem omnia esse vitiosa & iniusta clarum est. Verum viros bonos imperare oportet, & omnium rerum esse dominos. Quare necesse est alios omnes esse inhonoratos, vt non honoratos ciuilibus imperijs. Imperia namque honores dicimus. Ijsdem autem semper imperantibus, necessario alij sunt inhonorati. Verum melius optimum vnum imperare; sed hoc etiam plus æquo est Oligarchicum: nam inhonorati plures. Verum dicat

for-

fortasse aliquis, hominem omnino, non vero legem, esse principem, esse vitiosum, vt habentem, quæ accidant animo, perturbationes. Si igitur lex quidem, Oligarchica vero aut Democratica (sit princeps) quid intererit inter ea, de quibus est dubitatum? prius namq; exposita item euenient.

COMMENTARII.

Ἔχει δ' ἀπορίαν.] Priore huius capitis parte controuersias exponit de principatu, & quæ cuique principatui incommoda & mala sint coniuncta. Quæstio igitur est quinquepartita: ita tamen, vt sub vno membro contineantur, atque ita semembris, vt ita dicam, sit quæstio: quia sex quoque Rerumpublicarũ sint genera. An principatus debeat esse penes multitudinem iustam, vt in Republ. iniustam, vt in Democratia: an penes diuites & nobiles: an penes viros bonos: an penes vnum, siue optimum, vt Regem: siue pessimum, vt tyrannum.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα] Exponit, vt dixi, incommoda omnium principatuum. Et primum quidem Democratię seu Reipublicæ, seu multitudinis. Nam si dicamus, multitudinem Reipublicæ dominam & principem esse debere: hoc sequetur incommodum & malum, quod quæ sint iniusta, videantur esse iusta. Nam vsuuenire potest, vt plebs Domina locupletum bonis manus iniiciat, vtpote Domina. Quę bonorum occupatio vt iusta defendi potest, quia facta iussu & decreto eius ciuitatis partis, penes quam est principatus. Quicquid autem à principe Reipub. iubetur, hoc iustum est, qua de re explicauimus *supra lib. 5. Ethic.* Eam tamen occupationem iniustam esse docet Aristoteles bifariam. Primo, quia, inquit, si hæc non est iniuria; nescio quæ sit, cum sit summa & extrema, quod Romę tentarunt Gracchi. Deinde, quia ea occupatio Reipublicæ sit pernicies. Est & tertia ratio, qua tamen tyranni quoque principatus refellitur; quia sequeretur, omnes tyranni actiones esse iustas, quas tamen constat inter omnes esse iniustas; sequeretur, inquam, quia quemadmodum tyranni, ita & populus vi tantum & viribus superior ea agat.

Democratiæ incommoda.

Ἀλλ' ἄρα τοὺς.] Adhuc de multitudinis incommodis, quibus

Oligarchiæ incõmoda.

bus docuit, perniciosum videri, ciuitatibus præesse multitudinem. nunc de paucis, quos propter idem incommodum negat ciuitatibus præesse debere; quia vt multitudo, ita diuites, ciuitatis domini, plebis bonis insidiari & manus iniicere possint.

Aristocratia incommoda. Ἀλλὰ τοὺς ἐπιεικεῖς.] Hîc de optimatibus & viris bonis, quorum ex principatu hoc incommodum & malum existere, quod pauci ciuium sint in honore futuri, reliqui inhonorati. Quid ita? quia penes quos est principatus, hi soli gerunt magistratus. At magistratus vocamus honores. Quid tum postea? certe grauissimum ciuitatis esse malum, paucos esse honoratos, reliquos inhonoratos, hac ratione sæpe docet Aristoteles, quia qui honorum sunt expertes, fere in ciuitatem male solent esse affecti. Exempla *in Liuio lib. 1.* habuimus. *Regni incōmoda.* Idem est incommodum ex vnius imperio, boni regis, puta quod ex paucorum imperio optimatium, & multo quidem grauius: quia cum penes vnum est summa Reipublicæ, vnus tantum particeps & Dominus videtur omnium honorum: reliqui expertes & inhonorati.

Legum incommoda. Ἀλλ' ἴσως φαίη τις] Adhuc docuit, quæ incommoda exsistant ex imperiis hominum, siue multorum siue paucorum, siue vnius, eaque propter in quæstionem vocari posse ait, vtrum sit melius, vt imperium sit non penes hominem, sed penes leges; quando ex humanis imperiis mala & incōmoda exsistant. Verum ne penes leges quidem imperium esse debere docet hac ratione; quia cum leges statui seu generi Reipublicæ sint accommodandæ, sequitur, si Respublica est Democratica, leges quoq; debere esse Democraticas: si oligarchica, & oligarchicas, &c. qua re fiet, vt eadem sint incommoda ab legibus, quæ ab hominibus. Siue enim homines sint oligarchici, siue leges; quid interest? Verum de hac quæstione de legibus *infra hoc capite extr. & capite 11. & 12.*

TEXTVS.

Multitudinem autem principem potius esse debere quam optimos quidem, paucos vero: dissolui posse videatur, & quandam habere controuersiam, fortassis autem & veritatem. Nam multi, quorum

quorum ſinguli non ſint viri boni accidit tamen, vt coniuncti illis ſint meliores, non vt ſinguli, ſed vt vniuerſi, vt cœnæ ex ſymbolis factę ijs, quæ vno ſumptu ſunt inſtructæ. Nam cum ſint multi, vt quiſque habeat partem virtutis & prudentiæ, & coniuncti ſint velut homo vnus, multos pedes & manus & ſenſus habens. Sic & in moribus & in ratione. Quare multi quoque melius judicant & de muſicæ operibus & de poetarum: alij namque aliam quandam partem, omnes vero omnes. Verum hac in re differũt viri boni à ſingulis ex multitudine, quemadmodum & pulcros à non pulcris aiunt, & arte depicta à veris, quia diſperſa ſeparatim in vnum ſint conducta. Siquidem cum ſunt ſeparata, pulcrior eſt huius quidem oculus, alîus vero aliud quoddam membrum. Cæterum an in omni quidem populo & omni multitudine accidat hæc differentia à paucis bonis, eſt incertum: fortaſſe vero certum vtique, in quibuſdam fieri non poſſe. Nam eadem ratio & in beluas conueniret. Atque quid differunt quidam à beluis, vt ita dicam? Verum nihil vetat, quin, quod dictum eſt, verum ſit in quadam multitudine.

COMMENTARII.

Ὅτι δὲ δεῖ κύριον εἶναι.] Altera huius capitis parte hæc explicatur quæſtio, vtrum præſtet, vt imperium ſit penes multos, an penes paucos viros bonos. Et docet melius eſſe, vt penes multos. Verum quia multorum ſeu multitudinis duo ſunt genera, quarum altera plane ſit beluina & barbara, nulla virtutis vmbra aut humanitate prædita; altera non illa quidem, cuius ſinguli omnibus virtutibus ſint præditi, ſed alius alia, monet Ariſtoteles, *εἰ μὲν οὖν περὶ πάντα δῆμον*, hanc diſputationem intelligendam eſſe de multitudine non beluina, ſed de altera. Ex cuius multitudinis diſtinctione

Satius eſſe imperii ſummam penes multos quã paucos eſſe. Multitudo autem hic accipiatur non barbara.

duo

duo quoq; Rerumpublicarum genera exsistunt, quarum altera Democratia, altera sit politia, seu Respublica generali nomine. Hac igitur cognita distinctione, docet, imperium multitudinis virtutũ non plane expertis esse laudabile. Nam tametsi huius multitudinis ea est natura, vt singuli ex ea non sint omnibus virtutibus præditi, sed vnus, verbi gratia, sit fortis, alter prudens, alius paulo prudentior: tamen quod singuli non poterunt, saltem præstabunt vniuersi, nimirum perfectam virtutem; alius fortitudinem, alius prudentiam, alius aliam conferens virtutem. quare eleganter Aristoteles & hoc loco & *infra cap. 11.* huius generis ciuitatem comparat cœnæ cuidam, quam Græci & Latini Comici vocant symbolam: quæ cœna non vnius, sed multorum instruitur sumptu, vt *apud Terent. & apud Plautum sæpe.* Eadem quoq; cõparatur vni homini, sed multipedi & multimano & multis oculis, auribus, cordibus & mentibus prædito. Nam tota multitudo, tanquam vnum corpus, ex disiunctis partibus constat, vt homo vnus ex coniunctis. Ex hac autem multorum & sensuum & cordium coniunctione hoc boni manare ait Aristoteles, quod quemadmodum in aliis artibus, vt in Musica, in poetica, in pictura, melius quid iudicatur multorum oculis & auribus: ita & in Republ. si alius hanc rem, alius illam intelligat; melius tandem omnia ab omnibus examinabuntur & iudicabuntur. Vnus vir, vt est in prouerbio, nullus vir; qua de re eleganter infra dicetur.

Ratio. *1. Similitudo.* *Andria, sc. 1.* *Eunucho, act. 3. sc. 4. & seq.* *2. Similitudo.* *3. Similitudo.*

Ἀλλὰ τούτῳ διαφέρουσιν.] De differentia vero bonorum omnibus virtutibus præditorum, & eorum, qui more vulgi sunt boni viri, quia de his duobus generibus, vtri imperium tribui sit melius, agatur, explicat. Et primum quidem quemadmodum hi differant, eleganti similitudine explicat; nimirum quemadmodum pulcri differunt à deformibus, vel arte picta differunt à veris. Arte autem picta à veris ita differunt, quod in muliere, verbi gratia, vere & natura pulcerrima, omnia membra harmonia quadam de pulcritudine concertant, & omnes pulcritudinis notæ in vna reperiuntur: in arte autem factis reperiuntur illæ quidem, sed hinc inde conquisitæ; & in vnum corpus ex variis conductæ; quemadmodum Crotonæ Helenam picturus Zeuxis in vnum locum omnes puellas conducendas curauit, quarum ex vna oculos, ex alia digitos, ex alia collum, ex alia comam exprimeret. Et eleganter

Discrimen inter simpliciter & more vulgi bonum.

gan-

gantiſſime *Lucianus* Paſitheam in imaginibus, & Durerus Norimbergæ, *teſte Philippo in locis Manlii*. Quemadmodum igitur in vere formoſa omnes ſua ſponte & natura adſunt pulcritudinis notæ, in picta & arte facta non ſua ſponte, ſed conquiſitæ: ita etiam in viris bonis, vere quidem bonis ineſt καλοκαγαθία, in vulgo non item, niſi vniuerſo coniuncto. hoc primum. Alterum, an hæc differentia etiam reperiatur; an, inquam, talis multitudo reperiri poſſit, cuius ſinguli quidem non ſint viri boni, ſed vniuerſi: Reſpondet Ariſtoteles, reperiri, & tamen non omnem talem multitudinem eſſe: nam eſſe quandam velut beluinam, ex qua Democratia extrema conflatur vt Romæ tempore Ciceronis, & Athenis tempore Demoſthenis.

An inueniatur multitudo vniuerſe bona ex ſinguli non bonis.

TEXTVS.

Ex his igitur & priorem quæſtionem quis diſſoluat, & quæ ei eſt finitima, quarum rerum dominos oporteat eſſe liberos & vulgus ciuium. Tales autem ſunt, qui neque ſunt diuites, neque vllam virtutis habent dignitatem. Nam participes quidem illos eſſe maximorum imperiorum non eſt tutum. Nam propter & iniuſtitiam & imprudentiam partim quidem iniuriam facerent, partim vero peccarent; non communicare vero vel participare eſt formidoloſum. Nam cum multi ſunt inhonorati & pauperes, ciuitatem hanc neceſſe eſt hoſtibus eſſe plenam. Reliquum eſt igitur, vt illi conſilij quidem & iudicij ſint participes. Quare & Solo & alij quidam legum ſcriptores eos adhibent & ad Comitia & ad rationum relationem, imperare autem ſolos non ſinunt. Nam omnes quidem coniuncti ſatis habent ſenſus; & melioribus mixti ciuitatibus ſunt vtiles, quemadmodum cibus non purus cum puro omnem reddit exiguo vtiliorem: ſeparatim vero ſinguli ad iudicandum ſunt imperfecti.

COMMENTARII.

An vulgo sint magistratus mandandi.

Ratio ἀνασκευαστικὴ ἢ ἐπίχειρσις.

Διὸ καὶ τὴν πρότερον εἰρημένην.] Explicata priore quæstione, paucis ne perfecte bonis, an multis leuiter bonis mandandum sit imperium: alteram adiungit, an vulgo seu multitudini magistratus sint mandandi & qui, quam quæstionem ait eadem ratione, qua priorem, explicandam. Ratio superioris hæc fuit, nimirum si singulos spectes, nulli magistratus iis videntur mandandi; quia sint & improbi & imprudentes: quæ duo, improbitas & imprudentia, sunt omnium calamitatum ciuilium causæ & fontes. Si vero vniuersos spectes, qui iam sapiunt & intelligunt, præsertim aliis viris bonis coniuncti: hactenus iis aliquid committi poterit, nimirum id quod per vniuersos administrari solet: quod vt intelligatur, sciendum est Reipublicæ tria summa esse genera siue munera; Magistratus, Senatus, & Iudicis, qua de re infra *lib.6.* & supra diximus hoc libro ab initio. Ex his tribus primum per singulos, reliqua duo administrantur per vniuersos. Iudicia igitur & consilia per vniuersos administrari, maxime locum habebat in Græcia, & Romæ, vbi in concione populi & comitiis ea fiebant. Atque hanc suam sententiam confirmat quoque Aristoteles auctoritate Solonis & aliorum legum scriptorum. Nam Solon instituta Athenis Republica magistratus solis ditioribus & patriciis permittebat; infimæ plebi hæc duo tantum dabat, ius designandorum magistratuum, & ius reposcendi gesti magistratus rationes: de quo Solonis instituto diximus supra *lib. 2. cap. vlt.* Idem institutum fuit & Romæ primis temporibus, & hodie est Norimbergæ. Nam si plebi nihil concedas, necessario sequetur odium plebis aduersus alios; hinc seditiones, *vt Liuius lib.4.* Si omnia, etiam summos magistratus; iam peræque magnum erit periculum propter improbitatem & imprudentiam plebis.

Exemplũ.

Similitudo.

Πάντες.] Hoc iam explicauimus, singulos non satis per se sapere, sed vniuersos, maxime aliis sapientioribus & melioribus admixtos, quemadmodum eleganter Aristoteles; cibus non purus & incommodus vna cum sincero & commodo sumptus; quia multus & par alendo corpori vtilior est & melior cibo salubri illo quidem & bono, sed exiguo, & qui non sit alendo & tuendo corpori.

TEX-

TEXTVS.

Verum hæc Reip. deſcriptio controuerſia non vacat. Prima quidem, quia eiuſdem eſſe videatur, iudicare, quis bene medicinam præbuerit, cuius & præbere & liberare morbo præſente laborantem. hic autem eſt medicus. Eadem vero eſt ratio aliorum & vſuum & artium. quemadmodum igitur medicum rationem reddere medicis oportet: ita & alijs ciuibus alios. Medicus autem eſt partim opifex, partim princeps, & tertius peritus artis: nam tales quidem in omnibus fere ſunt artibus. Iudicium autem committimus nihilo minus peritis, quam ſcientibus. Præterea & in cooptatione eodem modo ſe res habere videatur. Nam recte optare, opus & munus ſcientium eſſe videtur, vt & Geometram Geometrarum, & Gubernatorem Gubernatorum. Nam etſi de quibuſdā quoque operibus & artibus intelligunt & idiotæ quidam; non tamen melius, quam docti. Itaque hac quidem ratione multitudo non ſit facienda domina, neque Comitiorum, neque repoſcendarum rationum. Verum hæc fortaſſe non bene omnia dicuntur, cum propter priorem rationem, ſi multitudo non nimis ſit ſeruilis (erunt enim ſinguli quidem doctis peiores iudices, vniuerſi autem non meliores vel non deteriores:) tum quia de quibuſdam non tantum is qui fecit, neque optime iudicent, quorum opera norint etiam, qui artem non teneant. Vt domum non eius tantum, qui fecit, eſt noſſe, ſed is quoque, qui ea vtitur, melius iudicabit. Vtitur autem paterfamilias, & guberna-

bernaculum melius gubernator, quam faber, & epulum conuiua, non vero coquus.

TEXTVS.

Ἔχει δὲ ἡ τάξις αὕτη.] Institutum Solonis, quod modo & ipse probauit, vt plebi duo tantum permittantur, Comitia & ius reposcendarum rationum & comitiorum à magistratibus: hoc, inquam, institutum quemadmodum reprehendi possit, & rursus defendi, docet: duas affert reprehensiones: vnam vtrique reprehensioni deseruientem defensionem. Prior igitur reprehensio, cur, inquam, ne hæc quidem duo plebi sint committenda, hæc, inquam, magistratus & creare & postea examinare, hæc est; Quia ad hæc duo opus est iudicio; ad creandum quidem, vt idoneus eligatur; ad examinandum & exposcendas rationes, vt cognoscant, qua in re sit peccatum, & male res administrata. Sic igitur Aristoteles de rationibus reddendis prius argumentatur; Is optimus est rerum iudex, qui eas ipse gerit. Ergo & magistratuum, an bene sint gesti, is erit optimus iudex, qui eos ipse gessit. quare plebs iudex esse non potest, quia gerendi ius non habet. Antecedens inductione quadam confirmat Aristoteles medicinæ & aliarum artium. Nam an curatio recta fuerit nec ne, nemo certe melius iudicabit quam medicus; an oratio bene habita, nemo melius oratore: an testamentum bene scriptũ, nemo melius IC. aut tabulario, &c.

1. Ratio ἀνασκευαστική.

Maioris cõfirmatio.

Digressio de sciẽtiarum & artium discrimine.

Ἰατρὸς δὲ ὅ τε δημιουργὸς.] Elegans est locus de scientiarum membris & partibus, hoc consilio ab Aristotele hic interpositus, vt distinctius explicaret qui de rebus & scientiis veri & boni iudices esse possint. Ait igitur, in omnibus fere artibus tres reperiri personas, quas hæc vel illa ars nonnihil attingat. Nam in singulis fere artibus, maxime practicis & effectricibus, vt in arte medendi, Iurisprudentia, Rhetorica, Architectura, pingendi arte, alius est opifex, alius princeps, alius deniq; peritus. Quid ita? Quia in artibus duo fere considerantur; habitus seu ars ipsa, & vsus seu effectus: vsus est vniusmodi & vnam constituit personam, opificem: habitus est duplex, alter quidem præceptis & ratione, alter vero vsu tantum & experientia comparatus. hinc duæ personæ: nam qui habitum comparauit ratione, doctus: qui vsu & experientia, vsu peritus Latine dici solet: Græci, & in his maxime Aristo-

Aristoteles, hos duos habitus, alterum vel priorem vocat ἐπιστήμην, scientiam, alterum παιδείαν, & illo quidem præditos ἐπιστήμονας, hoc vero πεπαιδευμένους, vt & hoc loco, & copiose *initio lib.1. de partib. animant.* & diximus *supra latius lib.1. Ethic. cap.3.* verbi gratia, in arte medendi tres sunt: vnus princeps seu ἀρχιτεκτονικὸς, quem vulgo vocant physicum; alii sunt velut opifices, quibus ille tanquam ministris præscribit, vt chirurgi, & qui vulgo dicuntur apothecarii; tertius est, qui habet medicinæ quandam cognitionem, sed ex vsu tantum. Sic in agricola summus paterfamilias est ἀρχιτεκτονικὸς, famuli sunt tanquam opifices; est & tertius, qui non est illius scientiæ agricola, sed habet tantum aliquam cognitionem agri colendi. Ex his autem tribus iudicium seu iudicandi facultatem habent duo potissimum, princeps seu doctus & vsu peritus: neq; enim minus commode & recte de rebus iudicant, qui eas vsu cognorint, quam qui præceptis & ratione; qua ratione Aristoteles *supra lib.1. Ethic. cap.3.* adulescentes negat politicæ auditores esse idoneos; quia propter ætatem de rebus humanis, quas vsu cognitas nondum habent, iudicare non possunt.

Ἐπιστήμη / Παιδεία.

1. Exempl.

2. Exempl.

Ἔπειτα καὶ περὶ τὴν.] Nunc de altero, id est, de ipsa designatione & delectu magistratuum, quos veteres Græci & Romani in comitiis rogare solēt. Cur igitur ne hæc quidem pars plebi sit permittenda, hæc afferri potest ratio; Quia bene deligere seu optare non sit cuiusuis sed docti. Formula sit ista: Dilectus est doctorum. Ergo magistratuum dilectus est doctorum, id est, eorum, qui ipsi magistratus aliquando gesserint, non plebis, cui ad magistratus non patet aditus. Antecedens inductione probat, nimirum exemplis aliarum artium & officiorum, geometræ & gubernatoris: nam de geometra, an sit bonus nec ne, verissime pronunciare poterit; qui ipse sit geometra; vt & de gubernatore, de medico, de imperatore: de hac difficultate eligendi magistratus dictum *supra lib.10. Ethic. cap. vlt.* & vt fateamur, indoctos & idiotas de operibus aliquid interdum boni iudicare, hoc tamen certum est eos non melius iudicaturos, quam qui sint docti.

2. Reprehēsio.

Ratio.

Maioris cōfirmatio.

Ἀλλ' ἴσως οὐ πάντα ταῦτα.] Hoc loco Aristoteles respondet prioribus contradictionibus, easq; non impedire, quo minus hæc duo plebi sint permittenda: nam tametsi singuli non satis idonei sint iudices, vniuersi tamen collatis capiti- *1. Solutio.*

 bus

bus & communicatis consiliis iudicare recte poterunt, qui
k. Solutio. sint idonei, & an bene administrarint: præterea quod supra scriptum est, eos demum veros esse iudices & bonos, qui ea ipsa faciant & facere norint, non vsquequaque esse verum;
Exemplū. quia sæpe cernere liceat, meliores quoq; rerum & operum esse iudices, non qui ea fecerint, sed qui iis vtantur; vt de domo, an commode sit ædificata, melius iudicare potest, qui ea vtitur, paterfamilias, quam faber ipse: vt de clauo aut gubernaculo melius gubernator, quam effector; de veste & calceo sæpe melius, qui vtuntur, quam sarctores & sutores. Ad eundem modum plebs etsi ipsa magistratum non gerit, tamen quia magistratus imperio vtitur, & subest; Sæpe rectius videt, quid in hoc vel illo desideret, quam ipse qui præest.

TEXTVS.

Atque hanc quidem quæstionem hoc fortasse modo satis videatur quis explicare. Est autem huic proxima alia: nam absurdum esse videtur, malos, quam bonos, maiorum rerum esse dominos. Rationum autem reposcendarum potestas, & magistratuum designatio res sunt maximæ, quas, vt dictum est, quibusdam in Rebuspublicis populo permittunt. Concio namque omnium earum est domina. Atque concionis quidem partes sunt & deliberant & iudicant, qui minore sint censu, & cuiusuis ætatis. Quæstores vero sunt & Imperatores, summosque magistratus gerunt, qui in maiore sunt censu. Verum hanc quoq; quæstionem item quis dissoluerit: nam & hæc fortasse sunt recta: nam neque iudex, neque deliberator, neque concionator impleat, sed iudicum consensus & consilium & populus. Illorum autem quisque horum est particula. Particulam autem dico deliberatorem & concionatorem & iudicem. Quare maiorum rerum iure domina est multitudo: nam ex multis

multis populus & senatus & iudicum consessus; atq; census horum omnium est maior, quam qui est singulorum de paucis magnos magistratus gerentium.

COMMENTARII.

Τούτην μὲν ἔν τὴν ἀπορίαν.] Explicata priore contradictione & reprehensione instituti Solonii, alteram hoc loco exponit & explicat. Sic igitur Soloni rursus occurri potest. Formula: Res maximæ summis viris sunt permittendæ. Hæ duæ autem res (magistratuum designatio, & rationum exactio) sunt grauissimæ. Ergo non plebi, sed præstantioribus viris permittendæ. Plebi autem res eas duas permissas esse & fuisse à Solone, ex eo facile intelligitur, quia fierent vtraq; in concione & comitiis, quorum participes erant non tantum ditiores & honestiores, sed tenuissimi quique etiam infimo mo censu, θῆτες. Respondet Aristoteles huic contradictioni eodem modo, quo priori, nimirum eam quidem esse veram, si singulos de plebe spectes, nimirum qui singuli sunt & ex infimo censu, & pleriq; imprudentes & improbi: sed si vniuersos spectes, iam neq; improbi, neq; imprudentes, neque nimis tenues & pauperes erunt: adeo quidem, vt vniuersi maiorem constituant censum, quam vnus aliquis ditiorum, cui tamen summi magistratus permitti possint. *3. Obiectio seu reprehensio.* *Solutio.*

Καὶ τῆς τυχούσης ἡλικίας.] Ad graues & maiores magistratus ætas quoque grauior sola accommodata esse videtur, vt ne adulescentibus, sed viris cōstante ætate, aut senibus Reipublicæ partes ac munera credantur. At comitiorum Romæ & in Græcia etiam adulescentuli erant participes: Romæ anno ætatis 17. sumpta virili toga, Athenis anno 20. postquam in tabulas lexiarchicas essent relati. Quare Aristoteles recte hoc loco, in comitiis seu comitiorum & concionum participatione neq; ætatis neq; census rationem haberi, nimirum vt etiam infimo censu & adulescentes æque, atque viri & senes, ad ea admittantur. *Grauiorib. magistratibus ætas quoq; grauior conuenit.* *Græcorū & Romanorū institutum vitiosum.*

Οὐ γὰρ ὁ δικαστής.] His verbis refellit Aristoteles alteram contradictionem, quemadmodum paulo ante explicauimus: nam comitiorum seu concionum auctoritas non est penes vnum aliquem, hunc vel illum, sed penes totam multitudi-

titudinem. Eadem est & senatus & iudicii ratio. Vniuersa concio, senatus & iudicum consessus præest, & ea, de quibus hic agitur, facit, non singuli, qui tantum sunt particulæ & membra vel concionis vel senatus, &c.

TEXTVS.

Hæc igitur ad hunc quidem modum sint explicata: quæ autem prima fuit allata controuersia, nihil aliud ita declarat quam leges debere esse dominas recte latas; magistratum autem, siue vnus siue sint plures, harum rerum esse dominos, quas exquisite leges nequeant complecti, eo quod non facile sit factu, vt vniuerse dicatur de omnibus. Cæterum quales oporteat esse leges, quę bene sint latæ, neque dum planum; sed quod supra dubitatum, etiamnum manet. Sed enim necesse est leges quoque malas aut bonas esse pro Rebuspublicis, & iustas vel iniustas. Hoc certe est perspicuum, leges Reipublicæ esse accommodandas. Verum hoc si ita est, intelligitur, bonis Rebuspublicis accommodatas necessario esse iustas, digressas vero non iustas.

COMMENTARII.

Leges, si bona sint, satius est obtinere in Repub. quam hominum arbitria.

Ταῦτα μὲν οὖν διωρίσθω.] Explicata quæstione, an imperium penes multos, an vero penes paucos esse bonos debeat; breuiter hoc loco alteram quæstionem initio huius capitis expositam dissoluit, an imperium penes leges potius, an penes homines esse debeat? Ait igitur, penes leges potius esse debere; siquidem sint rectæ & bonæ: quæ autem sint rectæ & bonæ, quæ vitiosæ & prauæ, non paruam quoq; esse quæstionem; sed hanc quoque vno verbo hic explicat; eas quidem bonas esse, quæ bonis & rectis Rerumpublicarum generibus sint accommodatæ; quæ vitiosis, vt democratiæ, tyrannidi, oligarchiæ; eas quoq; leges esse vitiosas & malas.

Quænã leges bonæ sint.

Cur autem legum bonitas ex Rerumpublicarum bonitate æstimetur, hæc est ratio; Quia leges necessario Rerumpublicarum

Ratio.

blicarum generibus sint accommodandæ: aliæ namq; sunt leges in regno, aliæ in populo, aliæ in aristocratia necessariæ. Itaq; penes leges debet esse imperium, easq; bonas: ita tamen, vt nonnihil homini, id est, magistratui relinquatur, siue vni, id est, regi, siue pluribus optimatibus, &c. Cur autem & quædam magistratui sint relinquenda, hinc intelligitur; quia leges cum sint præcepta quædam vniuersa & generalia, fieri non potest, vt omnia legibus comprehendantur, sed quædam necessario magistratibus tanquam supplenda relinquantur. de qua re diximus copiosius *supra lib.5 Ethicor. cap.10.* Et de hac tota quæstione, de legum imperio, præclare Iurisconsultus *in l.3. cum 10 seqq. ff. de legib.* & præclarissime Aristoteles *infra cap. 11. & 12.* vt verbi gratia; nemo qui est in potestate patris, faciat testamentum.

Magistratui quoque nonnulla sunt relinquenda.

Ratio.

CAPVT VIII.

DVÆ huius capitis partes secari possunt: quarum in priore, quæ supra *cap. 6.* sunt explicata, iterantur, nimirum quare ius seu dignitas in Reipublicæ muneribus & magistratibus deferendis æstimetur: altera parte persequitur institutam de summa Reipubl. disputationem. Nam priore quidem capite de multis; hic de paucis, an penes paucos summa ac imperium esse debeat, explicat, an vero penes vnum.

TEXTVS.

Quia autem in omnibus quidem scientijs & artibus finis est bonum, maxime vero & maximũ in principe scientiarum: hæc autem ciuilis est facultas: est autem ciuile bonum ius: hoc autem est, quod publice est vtile. Videtur autem omnibus ius esse quædam æquitas: atque aliquatenus concinunt philosophicis disputationibus, in quibus explicatum de moribus: aliquid namq; & aliquibus est ius, atq; æqualibus æquale esse aiunt. Quarum autem rerum æqualitas sit, & quarum inæqualitas; oportet non ignorare. Id namque non vacat controuersia & disputatione ciuili. Nam

fortasse quis dixerit ex omnis pręstantia boni magistratus inæqualiter esse distribuendos, si omnib. alijs nihil differant, sed sint similes. Nam differentibus aliud esse ius, & id quod ex dignitate, verum. Si hoc verum, erit & ex colore & ex magnitudine, & ex quolibet bonorum prærogatiua ciuilium iustorum præstantibus: vel hoc perspicue falsum. Liquet autem in alijs scientijs & facultatibus. Nam arte similibus tibicinibus non erit tibiarum prærogatiua nobilioribus danda: nihil enim melius tibijs canent. Oportet autem ei, qui opere præstat, organorum quoq; dare præstantiam. Quod si ne hoc quidem satis clarum, etiam clarius erit latius deducentibus. Nam si sit aliquis, qui arte quidem tibia canendi præstet, superetur vero nobilitate aut forma, etsi quidque eorum bonorum arte tibia canendi est maius (nobilitatem dico & formā) & proportione præstant multo arti canēdi, quam ille arte canendi tibia: huic tamen tibiæ meliores erunt dandæ: debet namque ad opus iuuare præstantia & diuitiarum & nobilitatis; nihil autem iuuant. Præterea hac quidem ratione omne bonum cum omni sit comparabile. Nam si magis quod quadam magnitudine, omnino quoq; magnitudo sit comparanda cum diuitijs & cum ingenuitate: vt si hic plus magnitudine præstet quā ille virtute, & plus magnitudo omnino virtuti præstet, omnia sint comparabilia. Tanta namque magnitudo si tantâ sit maior; erit perspicue tanta æqualis. Hoc autem quia fieri non potest; clarum est, in rebus quoq; ciuilibus de magistratibus non recte contendi ex omni inæqualitate: nam si hi
quidem

quidem tardi, illi vero celeres; minime propterea quidem oportet hos quidem plus, illos vero habere minus; sed in ludis gymnicis horum prętantia honorem capit. Verum ex quibus ciuitas constitit, de his oportet facere contentionem, id est, contendere.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δ᾽ ἐν πάσαις.] Monet initio de ciuitatis fine seu extremo, eum esse & in bonis, & esse ius seu iustitiam: quæ præmunitio de fine ciuitatis eo pertinet, vt nos moneat, honorum distributionem ad illum quoq; finem esse dirigendam, eosque honoribus digniores, qui ad eum finem plus conferant, *vt supra quoq; d. cap. 6.* Sic igitur argumentatur à minore: si omnium scientiarum finis est in bonis, id est, bonum quoddam est. Ergo & politicæ scientiæ finis erit bonũ quiddam. Antecedens explicatum est *supra lib. 1. Ethicor. cap. 1.* quin etiam finem politicę non tantum esse bonum, sed optimum & summum bonum esse monet hac ratione; Quia ipsa omnium sciẽtiarum sit domina & princeps. Formula: Quales scientiæ, tales & fines. Ergo quæ optima est & præstantissima scientia, eius quoq; finis est præstantissimus: quæ omnia explicata *supra lib. 1. & 2 polit.* Quis autem politicæ sit finis, adiungit, nimirum esse iustitiam seu ius: in hac namq; virtute maxime ciuitates continentur, eaque propter & κοινωνικὴ virtus dici solet, omnibus reliquis virtutibus antecellens, tanquam stellis lucifer, *supra lib 5. Ethic.* Cognito iam fine politicę, iure & iustitia, pergit Aristoteles explicare duas vulgi sententias, quarum altera ius vulgo æquitatem seu æqualitatem quandam definiebant, altera paribus paria tribuenda esse aiebant: vtrumque, inquit Aristoteles, recte & philosophicis rationibus congruenter. Nam *supra lib 5. cap. 3. & 4. Ethic.* hoc eleganter est explicatum, iustitiam esse quandam æquitatem seu æqualitatem: adeo quidem vt quia duo sint æqualitatis genera, arithmetica & geometrica; duo quoque sint iuris & iustitiæ genera, permutationis & distributionis. Iuri quoque est consentaneum vt paria tribuantur paribus. Verum non satis vulgo hanc paritatem perpendebant, quibus ea in rebus sit posita, & vnde æstimanda. Nam

Finis ciuitatis. *Honorum distributio ad finẽ ciuitatis dirigenda.* *Politicæ scientiæ finis bonus.* *Imo optimũ summumq; bonum.* *Ius seu iustitia finis politicæ.* *Proclus super Plat. libro de Rep.* *1. Vulgi de iure opin.* *2. Opin.* *Ἐπιχείρησις.*

alii

alii quidem libertate, alii genere, alii diuitiis, alii virtute aut alia quadam re æqualitatem hanc & inæqualitatem ſeu pręſtantiam metiuntur. De hoc igitur videndum, an qualibet re pares vel impares in Republica de honoribus contendere debeant.

ἀνταπόδοτον. Ἐπεὶ δ᾽ ἐν πάσαις.] Solet interdum Ariſtoteles omittere quam vocamus ἀνταπόδοσιν, vt hoc loco. Quia autem omnibus in ſcientiis finis eſt bonum; huic autem poſtea nihil eſt quod reſpondeat: quare accipiendum hoc quaſi abſolute, hunc in modum; omnibus in ſcientiis finis eſt bonum. Sic & *ſupra cap. 6.* εἰ δὲ μήτε τοῦ ζῆν μόνον ἕνεκεν.

Τί γὰρ καὶ τίσι τὸ δίκαιον.] Hæc verba quemadmodum ſint accipienda, ſupra diximus; ius nimrum & iuſtitiam eſſe aliquibus, id eſt, non abſolute, ſed aliorum reſpectu dici. Virtutes aliæ ſunt abſolutæ, ſola iuſtitia alios ſpectat. Videntur hæc verba ſpuria eſſe, neq; enim ſunt neceſſaria; &, τί γὰρ, obſcurum eſt, quid ſibi velit, & ab aliis aliter redditur, nimirum vel quid & quibus ſit ius, vel ius eſt aliquid & aliquibus. Aptiſſima ea videtur ſententia, quam ſupra attulimus; duo vulgo dici ius eſſe: æquitatem quandam, & paribus paria eſſe tribuenda.

Φιλοσοφία, id eſt, σκέψις. Καὶ τὴν φιλοσοφίαν πολιτικήν.] Verbum philoſophię pro diſputatione & σκέψει, vt rarum, eſt obſeruatu dignum.

Ἴσως γὰρ ἂν φαίη τις] Nunc videamus de ſumma huius loci quæſtione, nimirum quibus communicandi ſint honores & magiſtratus, an pares iis qui vel vna aliqua re ſint pares, reliquis impares; an impares iis, qui vna aliqua re ſint impares, licet omnibus reliquis ſint pares. Sic enim quidam exiſtimant, hac ratione ducti, quia paribus paria, imparibus tribuenda ſint imparia; verbi gratia, duo ſint magnitudine ſeu forma, diuitiis, doctrina, virtute pares, genere ſolo impares, quos inter contentio ſit de honoribus, vtri potius ſint deferendi? Ariſtoteles præclare docet, in diſtribuendis honoribus non omnium rerum paritatem ſeu æqualitatem ſpectandam eſſe, neque inæqualitatem, ſed eam tantum & æqualitatem & inæqualitatem, quæ ad finem & opus ciuitatis ſeu Reipublicæ conferat & iuuet. Non omnium igitur habendam eſſe rationem, docet bifariam. Primo φανερὸν δ᾽ ἐπὶ τῶν ἄλλων. exemplo aliarum artiũ. Nam quemadmodum in aliis artibus earum tantum rerum & præſtantiarum habetur

In honorib. diſtribuendis quid obſeruãdum.

1. Ratio ab exemplo aliarum artium.

tur ratio, quæ ad vsum ipsius artis & finem sunt vtiles: cur non idem in hac arte præstantissima requiratur; verbi gratia, in arte tibia canendi duo sint de tibiis concertantes, quorum alter optime canat, sed de plebe, alter plane sit imperitus, sed nobilis; certe nemo erit tam absurdus, qui censeat, perito potius quam imperito dandas esse tibias; propterea quod genus ad opus & vsum artis, id est, ad canendum nihil iuuet. Sic in re nautica, in re militari, in omnibus artibus fieri solet aut certe debet. Quare vt in aliis artibus, ita & in hac ciuili non habenda est ratio formæ aut magnitudinis, pulcri coloris aut aliarum rerum ad vsum non iuuantium: etsi corporis dignitas & pulcritudo seu magnitudo reliquis virtutibus coniuncta non est aspernanda in honoribus & magistratibus. Nam & Lacedæmonii Regem Archidamum multarunt, quia vxorem pusillam propter diuitias duxisset, ex qua non reges, sed regulos esset procreaturus, vt est apud *Athenæum libr. 3. δειπνοσοφιστῶν. & Plutarch. initio libr. de liberis educandis*: quo loco Athenæus cum apud alias gentes, tum apud Æthiopes regna ait deferri solita pulcrioribus: & hinc poetæ quoque *Hom. Eurip. Virgil.* Heroibus formæ quoq; dignitatem & corporis magnitudinem attribuere solent.

Exemplū.

ἐπανόρθωσις.

Ἔτι κατά γε τοῦτον τὸν λόγον.] Altera est ratio, cur non omnium rerum seu omnis præstantiæ habenda sit ratio in honoribus; quia sequeretur, vt quælibet res cum qualibet possit comparari; quod est absurdum & ἀδύνατον. Nam quæ res natura differunt, *inquit lib. 7. physica acroaseos*, comparari inter se nequeunt, vt animata & inanima, mortales & immortales; siue, *vt lib. 10. μεταφυσικῶν*, quæ non sunt eiusdem generis, illa non possunt comparari. Itaque physica cum politicis comparari nequeunt. Politica sunt virtutes, diuitiæ, nobilitas, libertas; physica, magnitudo & forma corporis, celeritas aut tarditas. Si ergo duo de honoribus inter se contendant, alter corporis dignitate præstans, alter virtute: absurda sit contentio & comparatio, necesse est. Sic si duo concertent, alter quia diues aut nobilis, alter quia vir bonus; item non recta erit concertatio; quia toto genere hæc, propter quæ certatur, distent. Verba autem hæc sunt perobscura, quorum tamen ea est sententia & summa, quam attulimus; si, inquit, magis est, quod aliquam magnitudinem, id

2. Ratio.

est, si

est, si (verbi gratia) vnus est pulcrior quam alter, ditior vel nobilior, & hi inter se concertent de honoribus, & pulcrior cum diuite cõparari, imo præferri velit; sequetur, vt quemadmodum homines inter se comparentur, pulcer cum diuite; ita & res, id est, pulcritudo cum diuitiis comparetur: at hoc est absurdum; quia res sint toto genere distantes. Si homines, ergo & res inter se comparabuntur. Nam vt vna res alteram superet, vt virtus pulcritudinem: fieri tamen potest, vt sit æqualis, atque adeo etiam rursus superetur. verbi gratia, tres sint virtutis partes, quæ superent quatuor partes pulcritudinis parte vna, fiet, vt quinque pulcritudinis partes tribus illis virtutis partibus sint æquales, & sex illæ pulcritudinis partes tribus illis virtutis partibus sint maiores. Et hoc est quod ait: τόσον γάρ τι τὸ μέγεθ☉. Hæc igitur comparatio & absurda est & ἀδυνάτ☉.

TEXTVS.

Bona igitur ratione honores vendicant nobiles & diuites. Oportet namque & liberos esse, & tributum conferentes. neque enim sit ciuitas ex egentibus omnibus, vt neque ex seruis. Verum si his est opus, certe & iustitia & bellica virtute: neq; enim absque his ciuitas consistere potest; præter quod absque prioribus quidem ciuitas esse nequeat, absque his vero bene consistere. Ad hoc igitur vt ciuitas quidem sit, vel omnia vel horum quædam videantur recte contendere. ad bonam vitam vero disciplina & virtus iure maxime contendant, vt prius dictum est. Quia autem non omnium rerum æqualitatem habere oporteat vna tantum re æquales, neq; inæqualitatem vna tantum re inæquales; necesse est tales omnes Respublicas esse aberrationes. Dictum est igitur & supr. omnes quodammodo iure contendere, absolute vero non omnes iure: diuites quidem, quia plus agri teneant: ager autem est res communis. Præ-

terea

terea, quia in rebus contrahendis plærunque plus ijs fidei habeatur; liberos vero & nobiles, vt inter se finitimos: quia generosiores ignobilibus magis sint ciues. Nobilitas autem apud singulos domi est honorata: præterea quia verisimile est, meliores ex melioribus. Est enim nobilitas virtus generis. Similiter dicemus & virtutem iure contendere. Iustitiam namque virtutem esse dicimus ad societatem aptam, cui necesse sit consequi alias omnes: Sed enim & plures cum paucioribus. Etenim potentiores & ditiores & meliores sunt, vt sumptis pluribus ad paucos.

COMMENTARII.

Διόπερ εὐλόγως.] Postquam explicauit, qui nullo iure de honoribus & magistratibus contendere videantur: nunc de his, qui aliquo iure, & de his qui optimo iure de iis contendere debeant. Qui igitur de honoribus iure contendant, vno verbo eos esse definit, ex qu bus ciuitas consistat, id est, eos qui ciuitatis sint partes, de quibus infra quidē accuratissime *lib. 7. cap. 8. & 9.* hic breuiter quatuor fere esse ait, diuites, ingenuos & nobiles, virtute præditos, & paucos cum multis comparatos: ex quibus tres tantum primi ciuitatis sunt partes. quos inter tamen hæc est differentia quod absq; duobus prioribus, diuitibus & ingenuis, ciuitas plane esse non possit; absq; tertio, id est, virtute prædito recte esse non possit. Potest namque esse ciuitas etiam, vbi omnes sunt improbi, sed non beata, neque recta & vera. Nam beatæ ciuitati necessaria est virtus, beatitudinis effectrix. Virtus autem, quæ in ciuitate maxime dominatur, est duplex; iustitia domi & in pace, fortitudo foris & in bello. Hi igitur non absque ratione de honoribus contendere dicendi sunt, vt qui sint summæ ciuitatis partes. Verum in eo peccant, quod, cum aliquo tantum iure nitantur, optimo se iure niti existiment; siue, vt loquitur Aristoteles, cum aliqua tantum in re sint pares, ita agant, quasi omnibus in rebus sint pares. Diuites quidem hoc iure nituntur, quia & agri partem teneant maiorem, & plus iis fidei habeatur in rebus contrahendis, quibus rebus quodam-

Qui iure possint de honoribus contendere.

Discrimen inter ipsos.

Virtutes ciuiles.

Proclus super Plat. lib. de Republ.

Qua in re peccent.

Diuitum prætextus.

Ingenuorũ prætextus. quodammodo magis videantur esse ciues quam alii. Nobiles & ingenui hoc iure nituntur, quia & libertate præstent seu ingenuitate, & virtute quoque præstare videantur, propterea quod boni ex bonis nascantur: qua de re dictum *supra lib.1. cap.4.* his, inquam, duabus rebus freti ingenui honores sibi arrogant. *Virtute præditi quo iure nitantur.* Virtute deniq; præditi iustitia, quæ virtus est ciuilis & ad societatem apta, quia omnes alias virtutes ea in se complectatur, merito & ipsi de honoribus propter huius virtutis excellentiam cõtendunt. *Multitudinis prætextus.* Postremo multi cum paucis; verbi gratia, multitudo cum paucis diuitibus vel nobilibus iure de honoribus contendunt: quia fieri potest, vt multi hi coniuncti paucos opibus, diuitiis, & virtutibus superent, quemadmodum *supra cap.pr.* diximus. *ἡ ἐπίχειρσις.* Verum ex his omnib. diuites quidem & nobiles seu ingenui ad hoc, vt sit ciuitas, iure contendunt (nam ad tributa conferenda opus est diuitibus, & ciuitas est non seruorum, sed hominum liberorum societas.) Vt autem bene beateq; viuatur, & beata vt sit ciuitas; rectius de honoribus contendat virtus, vt & *supra dictum cap.6.*

Nobilitatis & ingenuitatis similitudo & discrimen. Οἱ δ' ἐλεύθεροι καὶ εὐγενεῖς.] Liberos homines & nobiles ait esse affines; quia vtrique natalibus æstimentur & genere. quare hos Aristoteles sæpe coniungere solet, vt *supra libr.1. cap.4* & vtrique ingenui dici possunt: differunt tamen, quod nobilitas natalium seu generis sit virtus, id est, præstantia; libertas non item. Quod autem adiungit, apud omnes gentes domi honoratam esse nobilitatem, & bonos ex bonis nasci; explicatum est *supra lib.1.cap.4.*

TEXTVS.

Ergo si omnes in vna sint ciuitate, boni, inquã, & diuites & nobiles, aliaque præterea multitudo ciuilis; an erit controuersia, quos imperare oporteat, an non erit? Et quidem in quaque Republica earum, quæ supra sunt explicatæ, incontrouersum est iudicium, quos imperare oporteat. Principatibus namque inter se differunt: verbi gratia, vt hæc quidem eo qui penes diuites, illa vero eo, qui penes viros bonos, & quæque aliæ eodem modo. Ve-

do. Verumtamen quærimus; hæc eodem tempore cum adsunt, quomodo sit statuendum? Si igitur valde pauci sint numero, ijque virtute præditi; quomodo sit statuendum? An paucitas ad opus sit referēda, si ciuitatem administrare possint? An tot numero esse debeant, vt ex ijs ciuitas consistat? Est autem quæstio quædam in omnes, qui de ciuilibus honoribus contendant. Nam qui propter diuitias imperium affectant, nullo iure niti videntur; similiter & qui propter genus. Nam perspicuū est, si vnus aliquis omnibus sit ditior, hunc illo iure vnum omnibus imperare debere: ita & nobilitate præstantem propter libertatem concertantibus. Quod idem fortasse & in Aristocratijs propter virtutem eueniet. Nam si vir vnus aliquis reliquis sit melior viris bonis in Republica constitutis, eodem iure hunc principem esse oportet: quare & si multitudinem oportet esse principem, quia potiores sint paucis, siue vnus sit, siue plures quidem vno, pauciores vero multis, & alijs sint potiores; hos oporteat potius esse principes, quam multitudinem. Ex his igitur omnibus perspicuum fieri videtur, horum finium nullum esse rectum, quo cupiant ipsi quidem imperare, alios vero ipsis parere omnes. Nam aduersus eos quoq;, qui propter virtutem principes Reip. esse cupiant, item & aduersus eos, qui propter diuitias, multitudines iustam rationem, quam afferant, habent: nihil enim vetat interdū multitudinem paucis esse meliorem & ditiorem, non vt singulos, sed vt vniuersos. Quare & quæstioni, quam mouent & afferunt quidam, hūc in modum occurri potest: nam sunt,

qui quærant, legum ſcriptori, qui leges rectiſſimas ferre velit, vtrum leges ſcribendæ ſint ad meliorum vtilitatem, an ad plurium, cum id quod dictum eſt, plærumq; euenit. Fortaſſe autem, quod rectum, ſumendum eſt. Rectum autem fortaſſe ex totius ciuitatis vtilitate, & ciuium communi. Ciuis autem vniuerſe quidem, qui imperandi & parendi eſt particeps: pro ſingulis vero Rebuſpubl. alius: in optima denique, qui poſſit & velit parere & imperare vitæ ex virtute congruenter.

COMMENTARII.

Ἆρ' οὖν εἰ πάντες εἶεν ἐν μιᾷ πόλει.] Perſequitur quæſtionem de imperio, admixta & illa de principatu, de qua *ſupra cap. prox.* Quæſtionem igitur de imperio & magiſtratibus ſeu honoribus facit velut bimembrem. Nam vel quæri poteſt in quaque Republica quid ſit dicendum, vt in democratia, in oligarchia, &c. quos in quaque magiſtratibus præeſſe oporteat. Et hanc quæſtionem facile diſſolui poſſe, nimirum vt hi magiſtratus capiant, penes quos eſt Reipublicæ principatus, vt in democratia omnes, in oligarchia pauci diuites aut nobiles. Vel cum vſuuenit, vt in vna eademq; ciuitate omnes hi concurrant ordines, diuites aliqui, & nobiles, & viri boni, & alia quædam multitudo plebis & ciuilis: hæc difficilior eſt quæſtio, vtrum his omnibus diſtribuendi ſint magiſtratus, an vni tantum ordini? Nituntur quidem ſinguli ſuo quodam iure, diuites, nobiles, boni, & multitudo, vt paulo ſupra explicatum; ſingulis tamen ſua ſunt, quæ obiici poſſint, cur non bono iure nitantur in honoribus ſibi tantum vindicandis, excluſis aliis. Nam diuitibus ita occurri poteſt; ſi diuites ſoli magiſtratus capere debeant propter diuitias: ergo ſi, vt accidere poteſt, vnus aliquis reperiatur omnibus diuitibus tamen ditior, neceſſario hic vnus ſolus præeſſe debebit: atque ita contra diuitum *προαίρεσιν* & inſtitutum ciuitatis ſtatus non erit oligarchicus, ſed monarchicus. Eadem ratione occurri poteſt paucis, qui propter vel nobilitatem vel virtutem, vt illi propter diuitias, ſe ſolos magiſtratibus præeſſe debere contendant. Multitudini denique

1. Quæſtio.

2. Quæſtio.

Argumentum aduerſus diuites.

Itemq; nobiles aut virtute præditos.

nique seu multis hoc iure nitentibus, quia opibus & potentia propter multitudinem paucis præstent, ita occurri potest. Quid enim si vnus aliquis, vel saltem pauci reliquæ toti multitudini opibus & potentia præstent: sequetur profecto, non multitudinem, sed vel vnum vel paucos, vtpote opibus præstantes, imperare debere. Hac igitur ratione & multitudinis ius euertitur à paucis, quos tamen & rursus illa refellere potest, vel diuitiis, vel virtute gloriantes, hac ratione; quia sæpe euenire possit, vt multitudo paucos, non singuli quidem, sed vniuersi, vt & *supra cap. 7.* & virtute & diuitiis superent. Ex his intelligitur, iura hæc omnia, diuitias, genus seu libertatem, virtutem & opes seu potentiam (quæ iura Arist. ὅρους hic vocat) nulla esse idonea ad vindicandos sibi omnes honores & magistratus in ea ciuitate, vbi quatuor illa hominum genera & ordines reperiuntur. Quid ergo dicēdum? Hoc ex ea, quam adiungit, quæstione intelligi poterit.

Argumentum aduersus multitudinem.

Conclusio.

Διὸ καὶ πρὸς τὴν ἀπορίαν.] Quæstio eo tempore vsitata, aut certe quam quidam mouerint philosophi, An leges rectissimæ bonorum virorum, an vero multitudinis vtilitatem spectare debeant, dissoluitur hoc loco ab Aristotele, hac de causa hîc adiuncta; quia eadem ratione & hæc de legibus, & prior de magistratibus seu honoribus explicetur. In honoribus igitur & magistratibus deferēdis & in legibus recte scribendis non habendam esse docet rationem vel diuitum, vel bonorum, vel nobilium, vel multitudinis, nec huius aut illius duntaxat ordinis vtilitatem sed communem totius Reipublicæ spectandam & bono legum scriptori propositam esse debere. Sic enim de legibus argumentatur: Rectas leges scribere volenti rectum propositum esse debet: Ergo nō huius vel illius ordinis, sed commune Reipublicæ bonum & quod omnibus ciuibus conducat. Nam hoc esse rectum, commune, inquam, bonum, prauum vero quod huic vel illi ordini tantum conducat, explicatum est *supra cap. 5.* quemadmodum & præclare *Cic. lib. 1. Offic. ex Plat. lib. 7. de Repub.* Omnino, inquit, qui Reipublicæ præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant: vnum, &c. Alterum, vt totum corpus Reipublicæ curent: ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant, &c. Qui autem parti ciuium consulunt, partem negligunt; rem perniciosissimam in ciuitatē inducunt, seditionem atque discordiam; ex quo euenit, vt alii popula-

Cuius vtilitatem spectare debeant leges.

Ratio.

res, alii studiosi optimi cuiusque videantur, pauci vniuersorum. Idem grauiter monet & *Plato lib 4. de legib.* Itaque de priore quoq; quæstione ita est statuendum: cum quatuor illi ordines in ciuitate reperientur, magistratus & honores non vni, sed omnibus esse deferendos, maiores tamen viris bonis, diuitibus & nobilibus; minores reliquæ multitudini: quæ si omnium honorum sit expers, siue dubio hostili in Rempublicam & eius statum animo sit futura, vt supra dictum & *infra initio lib. 5.*

Cui magistratus & quinā mādandi.

Πολίτης δὲ κοινῇ] Quia modo dixerat, spectandum esse commune omnium ciuium bonum; adiungit, quis dicendus sit ciuis: & eleganti epitome complectitur totam primi capitis disputationem. Vniuerse quidem hunc esse ciuem, qui & imperandi & parendi sit particeps: singulariter vero & proprie ciuem definiendum esse pro Rerumpubl. generibus. verbi gratia, in Aristocratia qui velit & possit præesse & parere ad bene beateq; viuendum, seu scopo virtutis proposito: in Oligarchia qui idem norit, sed scopo diuitiarum proposito.

Ciuis quis.

CAPVT IX.

PERSEQVITVR institutam de imperio disputationem vnius potissimum aut paucorum, si magna sit præstantia virtutis aut ciuilis potentiæ, An huic vni vel paucis virtute præstantibus imperium totius ciuitatis sit dandum. In qua quæstione explicanda insignem locum communem de præstantia seu exsuperantia virtutis, aut ciuilium opum, aut ciuilis potentiæ copiose tractat. Cuius disputationis hæc est summa; præstantiam in omni quidem Republica tam bona quam vitiosa, sed in hac maxime cauendam, idque ab initio Reipublicæ instituendæ; quæ tamen si prætermissa fuerit, remedia quoque, quibus ea reuocari possit, commemorat. De eadem præstantia & *supra lib. 1. cap. 3. in princ.* & eleganter *Cicer. lib. 5. Tuscul. quæst.* Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorū Hermodoro (qui patria eiectus & Romæ exul postea Decemuiros iuuit in conscribendis legibus duodecim tabularū, *teste Plin.*) vniuersos ait Ephesios morte multandos, quod cum ciuitate expellerent Hermodorum ita locuti sunt: Nemo de nobis vnus excellat; sed si quis exstiterit, alio in loco & apud alios sit. An non hoc ita

De præstātia virtutis aut ciuilis potentiæ.

fit o-

sit omni in populo? nonne omnem exuperantiam virtutis oderunt. Quid Aristides? (Malo enim Græcorum quam nostra proferre) nonne ob eam causam expulsus est patria, quod præter modum iustus esset? *Cornelius Nepos in vita Aristidis.*

TEXTVS.

Si autem vnus est aliquis, qui adeo virtutis exsuperantia præstet, vel vno quidem plures, sed qui explementum ciuitatis efficere non possint: vt aliorum virtus omnium, aut ciuilis eorum potentia cum illis, siue sint plures, siue vnus, sit comparanda: hi non sunt faciendi ciuitatis partes. Nam adeo & virtute & ciuili potentia impares si paria capiant, iniuria afficientur. nam talem probabile est esse tanquam Deum inter homines. quare & leges necesse est scribi in pares & genere & potentia, in hos vero nulla est lex: ipsi namque sunt lex. Etenim ridiculus sit, q in hos leges conetur scribere. Nam dicerent fortasse, quæ Antisthenes leporibus concionantibus, omnesq; paria habere volentibus, Leones respondisse dixit. Quare & ostracismum propter talem causam ciuitates, quæ Democratia vtuntur, instituunt: hæc namque omnium maxime æqualitatem persequi videtur, vt eos, qui opibus præstare propter diuitias aut clientelas aut aliam ciuilem potentiam viderentur, ostracismo punierint, & ex ciuitate ad certũ tempus eiecerint. Fabulis quoq; fertur Hercules tali de causa ab Argonautis relictus: neque enim Argo voluisse eum vna cum alijs ducere, vt vectoribus longe præstãtem. Quare & ij, qui tyrannidem reprehendunt & consilium Periandri Thrasybulo datum; non omnino bene reprehendere sunt

putandi. Nam ferunt, Periandrum legato de consilio misso nihil quidem dixisse, sed spicis eminentioribus vel exstantibus sublatis segetem æquasse. Cuius quidem rei causam legato ignorante, rem ipsam vero exponente, Thrasybulum vidisse, viros præstantiores de medio esse tollendos. Nam hoc non tyrannis tantum conducit, neque soli faciunt tyranni, sed eadem est & Oligarchiarum & Democratiarum ratio. Ostracismus namq; eãdem quodam modo vim habet diminuendo præstantiores, & in exilium agendo. Quod idem aduersus ciuitates & gentes, qui dominantur, faciunt: vt Athenienses quidem aduersus Samios & Chios, & Lesbios. Nam cum imperium celerius tenerent vel occupassent, eos contra pacta deminuerunt. Rex vero Persarum Medos & Babylonios, aliosq; elatiores, quia imperassent aliquando, sæpe præcidit. Quæstio est autem generalis de omnibus Rebusp. etiam rectis: nam deprauatæ quidem, priuatum bonum spectantes, id faciunt: sed res eodem se modo habet in ijs, quæ commune bonum spectant: quod perspicuum alijs quoque in artibus & scientijs. Neque enim pictor animantem sinat pedem quamuis pulcrum habere iusta ratione maiorem, neque nauium faber puppim, vel quam aliam nauis partem, neque præcentor eum, qui altius & clarius, quam totus Chorus, canat, vna canere sinet. Hac igitur re nihil quidem vetabit ciuitatibus concinere Monarchas, si suo imperio ciuitatibus vtili hoc faciant. Itaque Ostracismi ratio in præstantijs certis iure quodam ciuili niti videtur. Quare melius est quidem, legumscriptorẽ prin-

principio ita quidem Rempublicam temperare, hac vt medicina non ſit opus. Secundo vero curſu ſi accidat, date operam, vt huiuſmodi emendatione emendetur: quod quidem in ciuitatibus fieri non ſolet. Neque enim ad vtilitatem Reipublicæ proprie ſpectabant, ſed vitioſe oſtraciſmis vtebātur. Quare in deprauatis quidem Rebuſpublicis proprie quidem hoc eſſe vtile & iuſtum liquet: fortaſſe vero & hoc liquet, idem non eſſe abſolute iuſtum. Verum in optima Republica hoc eſt controuerſum magnopere, ſi qui non aliorum præſtantia bonorum, vt virium & diuitiarum & clientelarum, ſed virtutis antecellat, quid ſit faciundum: neque enim talem ex ciuitate pellendum & eijciendum quis dixerit, multoque minus illi imperandum. Nam peræque id eſſet, atq; ſi Ioui quoque, partitis imperijs, imperare velint. Reliquum eſt igitur, vt omnes libenter huic pareant, & tales in ciuitatibus reges ſint perpetui.

COMMENTARII.

Εἰ δὲ τις ἐστὶν εἷς τοσοῦτον.] Summa huius capitis, vt ſupra monuit, quæſtio, An ſi vnus aliquis in ciuitate reliquis virtute aut aliis opibus antecellat, vt reliquorū virtus omnium cum vnius huius virtute non ſit comparanda: an huic vni imperium in reliquos ciues ſit tribuendum. Eadem eſt & de paucis quæſtio, quorum tanta ſit virtus & opes tantæ, vt reliquis quantumuis multis antecellant. Hanc quęſtionem Ariſtoteles ita explicat, vni huic, ſi quando reperiatur, imperium eſſe tribuendum. Rationes has affert. 1. Quia imparibus non tribuenda ſint paria: quare cum huic vni reliqui omnes non ſint pares, iniqua peterent, ſi imperium cum ipſo, tanquam partiri, vt pares, ambitioſe cuperent, non ſecus, inquit Ariſtoteles, atque ſi cum Ioue dii imperium partiri velint: quorum tamen vniuerſorum poteſtas non eſt ea, quæ cum vnius Iouis poteſtate comparari poſſit: quod aurea ſua

1. Ratio.

ὁμοίωσις.

copula seu fune indicauit Homerus. Nam si qua aliorum est potestas, est finita, Iouis est infinita. Iam notum est, rerum finitarum & infinitarum nullam esse inter se comparationem aut proportionem. Iniquum igitur sit huic ab aliis imperari.

2. Ratio. II. Quia aduersus talem tam præstantem virum ridiculum sit ferre leges, minime certe necessarium. Nam legum hic est scopus, vt ciues in officio contineantur, & ad virtutem vi quadam ciuili compellantur, vt præclare Aristoteles supra *lib. 5 & vlt. Ethic. & Plato lib. 12. de legibus.* Hi autem præstantes virtute viri sua sponte recte & honeste viuunt, quod alii legibus coacti. Ex malis, vt dicitur, moribus leges: viro bono nulla lex scripta, vt & *Paulus Apostolus cap 5. ad Galat. & 1. ad Timoth. 1.* Nam, vt eleganter Aristoteles, viri boni ipsi sunt leges, vt qui suo quoq; exemplo alios ad virtutem excitent. *Approbatio* Ridiculum autem fore, hos viros legibus velle cõstringere, docet apologo & dicto Antisthenis. Nam cum olim beluarum in comitiis lepores pares partes capturæ omnibus diuidendas suaderent; leones, ait Antisthenes, respondisse hoc fortasse, lepores prius docere debere, omniũ pares quoq; in captura obtinenda vires & robur fuisse. Ad hunc fortasse modum responderunt leones. Sed ratio leonina potius hæc videtur fuisse, lepores ita concionantes arreptos deuorare, quam argumẽtis cum iis contendere; quemadmodum cum humilioribus solent potentiores, quib. leones hic comparantur. Et sic *Aristophanes*, ni fallor, alicubi hæc eadem commemorat. Superuacaneum igitur & ridiculum sit, ferre leges in viros tam præstantes & potentes: qua ex re intelligitur leges in pares esse ferendas; pares, inquit *Genus.* Aristoteles, genere & potentia. Vbi generis nomine intelligitur conditio personæ, vt virtute præstantes genere differunt à communibus & mediocribus hominibus, potentes ab humilibus, nobiles à plebeis. Nam si lex in impares feratur; vana vt sit, necesse est, vt cui potentiores parere sint recusaturi. Si igitur in virtute aut opibus præstantes nullæ sunt leges: ergo nec imperium, cuius vincula & nerui sunt leges. Quare potentes vt neq; sub legibus, ita nec sub imperio esse debent, sed aliis potius imperare, siue ii sint pauci, siue vnus reliquis antestans.

De ciuium æqualitate. Διὸ καὶ τιθέντι τὸν ὀστρακισμόν.] Hoc loco Aristoteles insignem illum locum de æquitate seu de æqualitate ciuium, & de non

de non ferenda vel vnius ciuis exſuperantia, explicare orditur. Et primum quidem hanc rationem & viam vſitatam & iuſtam quodammodo docet eſſe in tribus vitioſis Rebuſpub. Democratia, Tyrannide & Oligarchia: deinde in bonis quoque Rebuſpubl. eandem non eſſe improbandam, non quo hæc ratio abſolute & per ſe ſit iuſta aut probanda, ſed quia Reipublicæ ita expediat. Nam per ſe & abſolute eam eſſe iniuſtam. Et in Democratia quidem eam fuiſſe vſitatam, docet argumento oſtraciſmi. Nam Athenis potiſſimum, quæ ciuitas Democratia vtebatur, ſi quis ciuium vel gloria militari, vel diuitiis, vel affinitatibus & amicorum copiis, aut ſimili potentia ciuili vel virtute etiam reliquis omnibus ciuibus antecelleret, eum ſolent vrbe pellere exilii quodam genere, quod Oſtraciſmum vocabant: quia oſtracis, id eſt, teſtulis eius, qui pellendus eſſet, nomen inſcriberetur, vt eſt apud *Plut. in Ariſtide & in Pericle*, ne vir cæteris tantum antecellens ciuitatis ſtatum mutaret: quæ fuit vera oſtraciſmi cauſa & vſus: etſi Athenis eo ſæpe ſunt abuſi, in exilium pellendo etiam non ita potentes, ſed in quos inuidiam vel odiũ aliquod conceperant. Et hoc eſt, quod ait: ὅπερ οὐκ ἐγίνετο περὶ τὰς πόλεις. Sic Themiſtoclem, Cimonem, Thucydidem, Alcibiadem, Ariſtidem, ciuitate expulerunt. Sic & Romani Scipionem liberæ ciuitati nimis potentem in exilium exegerunt. *Liuius lib. 38.* Alii neminem vnum ciuem tantum eminere debere vt legibus interrogari non poſſet, nihil tam æquandæ libertatis eſſe, quam potentiſſimum quemq; dicere cauſam, &c. Idem ciuitatum ſeu Democratiarũ conſilium commemorat & *lib. 2.* Nunc monebant etiam ne orientem morem, pellendi Reges, inultum ſinerent: ſatis libertatem ipſam habere dulcedinis, niſi quanta vi eam ciuitates expetant, tanta regna reges defendant, æquari ſumma infimis; nihil excelſum, nihil, quod ſupra cætera emineat, in ciuitatibus fore. Sic & Epheſii eiecerunt Hermodorum, Carthaginenſes Annibalem. Quare & *Cicero* hanc æquitatem ſeu æqualitatẽ diligenter in Rebuſpublicis ſeruandam monet, eóſq; accuſat, qui nimia ambitione inter ciues excellere concupiſcant. Nam difficile eſt, inquit *lib. 1. Offic.* cum præſtare omnibus concupieris, ſeruare æquitatem, quæ eſt iuſtitiæ maxime propria, ex quo fit, vt neq; diſceptatione vinci ſe, nec vllo publico ac legitimo iure patiantur, &c. Sic & Han-

1. Ratio.

2.

I.

In Democratiis.

Oſtraciſmus.

Abuſus.

Exempla.

Hanno de adulescente Annibale *apud Liu. lib. 21.* An hoc timemus, ne Amilcaris filius, &c. Ego istum iuuenem, inquit, domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum viuere æquo iure cum cæteris sentio. Talem *Thucydides* describit Pausaniam *lib. 1. & Cicero Cæsarem lib 1. Offic. in Epistolis & Philippicis*, vbi & Antonii nimiam potentiam, & liberæ ciuitati nimium grauem accusat. Eadem est & tyrannorum ratio. Nam & hi viros fortitudine, prudentia & iustitia, his, inquam, tribus virtutibus excellentes, vt ait *Xenophon in Hierone tyranno*, aut alioqui alios primores potentia præstantes vel necare vel expellere solent salutis seu incolumitatis & suæ & dominatus sui causa: quod exemplo Periandri Corinthiorū & Thrasybuli Milesiorum tyranni ostendit: quod consilium Thrasybuli Periandro datum commemorat *Herodotus in Terpsichore*; & imitatus est Tarquinius Superbus *apud Liuium lib. 1.* Huic nuncio quia, &c. Idem consilium & rationem secutus est & Iason in Hercule relinquendo. Nam Iason cum multis viris principibus (Argonautas vocant) in Colchos nauigans Herculem vnum reliquit; quia, inquit Aristoteles, reliquis comitibus nimis antecelleret: etsi relicti Herculis multiplices causæ afferuntur. *Scholiastes Theocriti Idyll 13.* hanc affert; Quia Iuno hoc sit machinata, vt gloria eius expeditionis non Herculis, sed tota esset Iasonis. *Scholiastes Apollonii lib. 1.* hanc affert; Quia, cum omnes Argonautæ remos ducerent, Hercules suum fregerit, & nauem Argo in latus inclinauerit, pene vt aquam acciperet. Eadem est & Oligarchiæ ratio, vbi &, si qui cæteris virtute vel opibus præstet expelli solet, & conducit statui, ne, Imperio tandem ad hunc vnum deuoluto, mutetur Reipublicæ status. Neque vero hæc ratio in singulos, sed in vrbes quoque & gentes valere debet, vt si qua sit ex multis ciuitatibus & prouinciis, quæ vni imperio pareat, quæ inter cæteras caput, vt ita dicam, efferat, eius potentia & spiritus sint minuendi, quemadmodum olim Athenienses represserunt Samios, Chios & Lesbios, *Herodot. lib. 1. & vlt.* Reges Persarum, Medos & Babylonios, Romani Campanos. *Cic. de leg. Agrar.*

II. *In Tyrannide.*

III. *In Oligarchia.* *Eadē ratio aduersus vrbes & gentes.*

Τὸ κολούειν τοὺς ὑπερέχοντας.] Sic hunc locum emendauit *Petrus Victorius in libris variarum lect.* Vulgo perperam κωλύειν. Nam κολούειν in hac notione pro eo quod est vires alicuius

cuius frangere, & velut alas præcidere, sæpe vtitur Aristoteles, vt supra *lib. 2.* vbi de Areopagi auctoritate imminuta, & infra *lib. 5.* vbi hoc Periandro datum à Thrasybulo consilium item commemorat, & vnde hæc sumsit Aristoteles ipse, primus Herodotus, καὶ ἐκόλουε στάχυας, præcidebat spicas. Eadem tralatione verbo ἐπικόπτειν vtitur infra, quasi contundere.

IV. *In rectis Rebuspubl.*

Τὸ δὲ πρόβλημα καθ᾽ ὅλου περὶ πάσας.] Nunc de rectis Rebuspubl. an & in his ea viros præstantes non ferendi ratio sit probanda. Nam disputatio, inquit Aristoteles, nobis non est de hac vel illa, sed de omni Republ. Philosophorum namq; disputationes solẽt esse generales. Et de vitiosis quidem Rebuspublicis facilis est quæstio, cur ea ratio illis probetur: propterea quod non commune, sed priuatum illis bonum & commodũ sit propositum; nimirum quibus satis sit, vt in suo statu conseruentur quacunque ratione & via, etiam improba & iniusta. Verum de bonis Rerumpublicarum generibus, quibus bonum publicum & commune est propositum, difficilior est quæstio, propterea quod ea ratio per se & sua spõte sit iniusta & improba & tyrannica, iusta tamen κατά τι, nimirum quia Reipublicæ status eâ conseruetur. Aristoteles igitur hanc de bonis Rebuspublicis quæstionem ita explicat: hanc rationem his quoque Rerumpublicarum generibus esse vtilem, quod aliarum exemplo artium confirmat, pingendi, naues ædificandi, & canendi. Quare & bonos reges hac vti posse, qua non tantum ipsis, & ipsorum incolumitati & dominatui, sed ciuitatum quoque & parentium ocio & quieti consulatur. Et hoc est, quod ait: ὥστε διὰ τοῦτο, &c. Quemadmodum rex Hispaniæ Ferdinandus Magni Consalui, viri præter cæteros gloria militari florentis, vires & auctoritatem multimodis frangere & imminuere est coactus.

Argument. à simili.

Exemplũ.

Βέλτιον μὲν οὖν τὸν νομοθέτην.] Præclarum est Aristotelis præceptum politicum: aduersus mala & incõmoda ea principio constituendarum Rerumpublicarum potius cauenda, quam constitutis iam Rebuspublicis remedia iis quærenda: quod iteratur *infra lib. 5. cap. 3. & alibi.* Quare melius quoque esse, vt ita Respubl. instituantur, & ciuium opes exæquentur, ne vnus aliquis postea ita excellere possit: quæ tamen si omissa fuerit cautio, ad hanc velut medicinam erit decurrendum κατὰ δεύτερον πλοῦν, quod prouerbio dici solet.

Praeceptum politicum.

Nam

Nam nautæ si vento destituantur, ad remos, vt ad secundum cursum, decurrunt.

Ἐν μὲν οὖν ταῖς παρεκβεβηκυίαις.] Concludit disputationem de nimia potentia seu opibus, & de pellendis aut necandis viris præstantioribus. Et eam quidem rationem in vitiosis Rebuspub. perspicue esse vtilem & iustam, nimirum κατά τι, id est, quia in iis Rerumpub. generibus eorum rebus, qui dominantur, sit vtilis, & eorum dominatum conseruet: Vere autem & omnino esse iniustam; Quia sui & priuati commodi causa nulla alia viri præstantes iniuria afficiantur. Hæc igitur ita se habere, perspicuum est. Illud maxime est controuersum, quid in optima Republica fieri debeat; an & in hac viri vel opibus vel virtute præstantes sint vel necandi vel expellendi. Controuersiæ ratio ex vna quidem parte; quia huic Reipublicæ bonum commune est propositum & ipsa virtus: ergo virtute præstantes pellendi non videntur. Ex altera parte; quia, iis in ciuitate retentis, periculum sit, ne status Reipublicæ mutetur. Aristoteles igitur controuersiam hanc ita dirimit: Cum duo sint præstantiarum genera, vna virtutis, altera opum ciuilium: opum quidem præstantiam ne optima quidem in Republica esse ferendam, alteram virtutis esse ferendam: quia iniustissimum, & ipsius Reipublicæ scopo & hypothesi contrarium, virum optimum, vel viros optimos pellere aut necare. Quid ergo huic vel his fiet, an huic vni vel his paucis virtute præstantibus totius Reipublicæ imperium tribuetur? quæ est princeps huius capitis quæstio, *supra initio huius cap.* explicata.

In rectis Rebuspublicis.

Argument. ἀνασκευαστικόν.

Argument. κατασκευαστικόν.

ἐπίκρισις.

CAPVT X.

ARISTOTELES de Repub. differens, optimam secutus docendi viam & rationem, qua priore loco generalia, postea explicantur singularia, quę adhuc quidem attulit, sunt καθόλου & generalia seu generis vniuersi ad omnia Rerumpub. genera pertinentia: nunc de singulis Rerumpubl. generibus deinceps & ordine orditur explicare. Et primum quidem de rectis, postea de vitiosis. His igitur tribus reliquis huius libri capitibus de duabus rectis Rebuspub. regno & optimatum coniuncte; quia vtrique idem propositus est scopus, virtus: copiose tamen de regno, leuiter de aristocratia extr. cap. vlt. explicat. Tota autem de regno disputatio bimem-

membris esse videtur, & duabus potissimum partibus contineri: quarum in prima regnorum genera & discrimina exponuntur: in altera quæstiones & controuersiæ de regno aliquot, & hæc princeps, an regna ciuitatibus & humano generi sint vtilia, nec ne, varie explicatur, vbi multa præclara de legibus & earum auctoritate. Videantur de his quæstionibus & *Herodotus lib. 3. Plato in libb. de Repub. Isocr in Nicocle, Cic. lib. 3. de legib. Dio copiosissime lib. 25. Dio Chrysostomus Orator in orationibus de Regno, & Stobæus.* Videantur & recentiores, *Patricius, Machiauellus Cancellarius Reip. Florentinæ, Guiciardinus, Ioan. Bodin. Marius, Salmonius & alii.*

TEXTVS.

His autem explicatis, rectum fortasse sit transire & explicare de Regno. Nam ex rectis Rebuspubl. vnam hanc esse dicimus. Videndum est autem, an & ciuitati & Regioni, quæ quidem bene sit instituenda, vtile sit esse sub Regio imperio nec ne, sed alia potius Reipublicæ forma vti; an vtile quidem sit quibusdam, quibusdam vero non sit vtile. Primum.a. explicandum, vtrum vnũ eius sit genus, an plura habeat discrimina. Facile igitur hoc videre, plura cõplecti genera, & imperij modum non in omnibus esse vnum. Nam quod in Republica Spartana maxime quidem ex lege Regnum esse videtur, omnium vero rerum principatum non habet: sed cum fines excesserit, princeps est earum rerum, quæ ad bellum, & quæ ad Deos præterea (scilicet pertinent) Regib. sunt atatributa. Hoc igitur Regnum summa velut belli prætura & perpetua est. Neque enim vitæ necisq; ius, nisi, vt antiquis temporibus, in bellicis expeditionibus manu habent. Indicat Homerus. Agamemnon namque in concionibus patienter ferebat conuitia, in expeditione vero & vitæ necisque ius

ius habebat. Ait namque; Quem ego longe à pugna, non satis ille celeriter canes & aues effugiet, nam penes me mors. Hoc igitur vnum est Regni genus, belli prætura perpetua: cuius alia quidem est hæreditaria, alia optiua. Prꝑter hoc aliud est genus monarchiæ, qualia Regna apud Barbaros quosdam sunt: quæ omnia potestatem tyrannicæ parem habent. Sunt tamen & legitimæ & patritæ. Nam gentes quia ad seruitutem sint procliuiores, Barbari quidem Græcis, Asiatici vero Europæis, herile imperiũ non iniquo perferunt animo. Sunt igitur hac quidem re tyrannica, firma vero, quia patrita & legitima: atq; custodia propter eandem causam Regia, & non tyrannica. Nam Reges armis custodiunt ciues, tyrannos peregrini. Nam illi quidem legitime & volentibus, hi vero imperant inuitis: quare illi quidem à ciuibus, hi vero contra ciues habent custodiam. Hæc igitur duo quidem sunt monarchiæ genera. Aliud vero, quod erat apud antiquos Græcos, quos vocant Æsymnetas. Hæc autem, vt breui dicam, est tyrannis optiua, id est, suffragio delata, à Barbarica quidem differens non eo, quod non legitima, sed eo tantum, quod nõ patrita. Hoc autem imperium penes alios quidem perpetuum, penes alios vero certo tantum tempore, & in rebus: vt olim Mitylenenses Pittacum legerunt aduersus exules, quorum Duces erant Alcæus & Antimenides poëta: quod Alcæus, quia tyrannum Pittacum legerant, in Scolio quodam carmine indicat. Reprehendit namque, quia Pittacum patriæ perniciem ciuitatis lentæ & infelicis tyrãnum constituerit, ab vniuersis valde laudatum.

datum. Hæc igitur ſunt illa quidem & erant, eo quod herilia, tyrannica; eo vero, quia optiua & in volentes, Regia. Quartum autem Regiæ monarchiæ genus Heroicorum temporum Regna, & in volētes, & patrita & legitima. Nam primi propter beneficia in multitudinem collata ex artibus vel bello, vel quia conduxiſſent, vel agrum ſuppeditaſſent, Reges erant volentium & accipientium patriti. Erant autem domini & præturæ in bello, & rerum ſacrarum, quarum non erant ſacerdotes, & cauſas præterea diſceptabant: hoc autem adminiſtrabant alij quidem iniurati, alij vero iurati. Iuſiurandum erat ſceptri elatio. Antiquis igitur temporibus hi quidem & rerum vrbanarū & domeſticarum & exterarum vere erant domini: poſtea vero cum alias quidem res ipſi Reges negligerent, alias vero multitudo detraheret; in alijs quidem ciuitatibus ſola rerum diuinarum procuratio Regibus eſt relicta: in alijs vero, vbi operæprecium ſit vocare Regnum, ſolam rei bellicæ in rebus exteris præturam habent.

COMMENTARII.

Ἴσως δὲ καλῶς ἔχει.] Initio exponit, qua de re ſit explicaturus, nimirum de Regno. Cauſam adiungit; quia Regnum ſit vnum ex bonis & rectis Rerumpu. generibus, quæ tria ſupra eſſe docuimus. Nam, vt in argumento huius capitis monuimus, explicatis iis, quæ ad vniuerſum pertinent genus, proximum & conſequens eſt, vt de ſingulis explicetur. Cur autem de ſingulis Rerumpubl. generibus explicaturus priore loco de rectis, poſteriore de vitioſis explicet; cauſam ſupra attigimus; quia recta prauorum ſint velut norma & regula. In rectis autem, quæ ſunt tria, Regnum, Ariſtocratia, & Reſpublica: cur primo loco de Regno, hæc eſt ratio; quia Regnum veriſſimum ſit in his tribus optimum & præſtantiſſimum. *Ratio cur primo loco*

agatur de regno. mum. Et hæc quidem de ordine & de materia.

Σκεπτέον δὲ πότερον.] Summatim de Regno disputari monuimus: nunc distinctius, quæ de Regno sit explicaturus, adiungit, duo nimirum, vt in argumento diximus.

Diuisio seu varia regnorum genera. Ῥᾴδιον δὴ τοῦτο.] Hic alterum explicare orditur, Regnorum nimirum genera. Nam plura esse & non vnum tantum Regni genus, facile, inquit, collatis Regnis & veteribus & recentioribus cognosci potest. Quinque igitur Regnorum genera exponit, quæ nos perspicuitatis causa ad duo reuocemus: quorum alterum quidem omnium rerum liberam potestatem & infinitam habet, Aristoteles eleganter vocat παμβασιλείαν: alterum, finitam vel tempore vel rebus, vel legibus circumscriptam & constrictam.

I. Regnum Laconicũ. Ἡ γὰρ ἐν τῇ λακωνικῇ] Primum Regni genus vocat Laconicum, aitque, esse nihil aliud, quam militarem quandam præturam, cuius Regni notas exponit has; esse id perpetuũ, legitimum, vt si quod aliud, maxime (scilicet legitimum) interdum hæreditarium, vt Lacedæmone, interdum optiuum, & suffragiis delatum, non à parentibus traditum; potestatẽ eius nullam esse, nisi in bello & re diuina: nam in pace Reges Lacedæmoniorum ius vitæ & necis non habebant, sed senatus & ephori, *supra lib. 2.* Cuiusmodi potestatem & veterum Græciæ Regum, maxime Agamemnonis in bello Troiano, fuisse docet ex *Homero.* Nam Agamemnoni in expeditione quidem fuisse ius vitæ & necis, in pace non item. vt *Iliad. θ.* Hemistichium autem; πὰρ γὰρ ἐμοὶ θάνατος, hodie non exstat *in Homero,* vt neq; alia quædam, de quibus *in Homerum.* Hoc autem Regni genus prætura potius militaris, quam Regalis potestas, esse videtur, differens tamen à prætura militari tempore & creatione. Nam prætura quidem est finita tempore, & suffragiis defertur: hoc Regnum est perpetuum, & sæpe hæreditarium, vt Lacedæmone. Huius generis Regnum est imperium Romanum. Nam Reipublicæ tempore qui in bello erant prætores seu Imperatores certo tempore, oppressa Republica facti sunt & vocati perpetui Imperatores. Atq; ita Imperatorum Romanorum potestas & nomen ex bello & re militari est ortum. Verum post Cæsarum potestas etiam in pace magna esse cœpit; ita tamen, vt Cæsar à Græcis quidẽ Rex, à Romanis tamen Princeps tantũ diceretur: Imperator quidem à re militari, princeps

Quib. in rebus hoc genus Regni conueniat cum prætura militari, aut ab ea discrepet.

Imperium Romanum.

ceps in pace: alterum nomen à re militari, alterum à senatu, cuius hic iam esset princeps, adeptus. Primus Valentinianus Imperator, *teste Ammiano*, Imperium Rom. ex principatu fecit Regnum. Itaque imperium Romanum ortu quidem Regno Laconico comparari potest, potestate vero postea auctum Regno barbarico, vt ab Aristotele dicitur. Vt autem hæc disputatio de Regnorum generibus melius intelligatur, hoc monendum, in magistratibus & imperiis tria fere spectanda; creationem, tempus, & potestatem: quemadmodum Lacedæmone Reges erant perpetui, hæreditarii, & potestate legibus definita, in bello & rebus diuinis. De Regibus Lacedæmoniorum videatur *Plut. in Lycurgo, & Xenophon in libello de Repub. Lacedæmoniorum.* Alterum Regni genus vocat barbaricum, quia barbaris fere vsitatum: cuius notas affert, esse id hæreditarium, & à parentibus tradi, legitimum, eiusque potestatem esse herilem & tyrannicam. Nam huiusmodi Regna barbaris ad seruitutem fere natis esse accommodata, Græcis non item. Nam barbari, inquit, seruitutem facilius ferunt, quam Græci, Asiani quam Europæi, quod & *infra* iterat *lib.7. & supra lib.1. in princ.* Barbarorum igitur in suos dominatus est ille quidem Regius; quia non vi, sed hæreditarius & à parentibus traditus, eaq; re custodia quoque vtuntur nō tyrannica, sed Regia, nimirum nō ex peregrinis, sed ex ciuibus: de quo custodiæ discrimine alias latius *lib.5.* potestate tamen est tyrannicus; quia potestas non est, vt in homines liberos, sed vt in seruos, nimirum quia id genus hominum seruituti sit natum. Tertium genus veterib. Græcis vsitatum, cuius notas affert, esse optimum, non hæreditarium, legitimum, interdum perpetuum, & omnium rerum, interdum certi temporis & certarum rerum, potestate deniq; herili & tyrannica, hoc Regnum Græci vocabant Æsymnetian, & Reges Æsymnetas: quib. plane geminos fuisse Dictatores Romanos docet *Dionys Halicarnass lib.5.* & Romanos hoc imperii genus à Græcis sumpsisse: δοκοῦσι δέ μοι καὶ τοῦτο παρ' ἑλλήνων. De his Æsymnetis Aristoteles agit & in Republica Cumanorum, vbi tyrannos ait olim hoc vocabulo, vt honestiore, dici solitos. Eius generis Regnum & Athenis olim fuit, vbi ἄρχοντες dicebantur. Talis olim & Pittacus sapiens fuit à Mitylenensibus designatus aduersus exules, ex quibus vnus fuit poeta Alcæus, qui in exilio in Pittacū maledicen-

II. Regnum Barbaricū.

Cur regnū.

Cur tyrannicum.

III. Regnū veterū Græcorum.

Αἰσυμνήτης

ledicentissimos versus conscripsit, ex quibus vnũ hic commemorat Aristoteles, Scolion: quod genus carminis quale sit, videatur *Adr. Iunius in libb. animaduersorum, item in Lexicis & Suida. Et Olympiod. super Gorg. Plat πράξει ε. pag. 101. & seq. & Camerar. hic.* De hoc Pittaci Regno seu imperio decennali & *Dionysius lib. 5. & Laertius, Pittaco, initio.* Huius generis Regnum tenuit Syracusis & Timoleo, quod & ipse, vt Pittacus, sua sponte deposuit; non, vt Dionysius, in tyrannidem conuertit; & Romæ Sylla, & Iulius; & Sicyone Aratus. *Cic lib. 2. Offic.*

Διὰ μὲν τὸ τυραννικαί.] Sic habent omnes libri, etiam scripti. Sed videtur inuerso ordine legendum; Διὰ μὲν τὸ δεσποτικαὶ εἶναι, τυραννικαί, hoc est, duo hæc Regnorum genera, Barbaricum & optiuum veteribus Græcis vsitatum, hactenus quidem tyrannidem imitantur, quatenus sunt non tanquam in liberos, sed tanquam in seruos, id est, cum potestate nimis seuera & præfracta: Regnum vero, quatenus sunt in volentes, & quatenus sunt optiua. Nam tyrannis est in inuitos, & quæ non suffragiis, sed vi occupetur. De his autem Æsymnetis videatur *infra lib. 4. cap 10.* Quartum Regni genus Heroicum vsurpari potest, vt Heroicis temporibus vsitatum; huius notas affert, esse id hæreditarium, & in volentes, legitimum, eiusque potestatem triplicem; in bello, in sacris quibusdam, & in iudiciis. quod ad primum pertinet, id est, ad creationem, ait huius generis Reges à multitudine factos propter beneficia accepta vel in bello vel in pace: in bello quidem, quia eam ab hostibus vel potentioribus defenderent: in pace vel propter artes inuentas ad vitæ cultum necessarias, vt Baccho Regnum fuit delatum, vel quia dispersos antea homines prudentia sua in vnum cœtum & ciuitatem compulisset. De qua primorum Regum origine diximus & *supra initio lib. 1.* qui his de causis Reges facti Regnũ post suis posteris & Regibus tradebant: quorum tamen potestas certis legibus erat constricta, vt non pro sua libidine & arbitrio, sed ex legum præscripto regnarent, vt eleganter *Thucyd. initio lib. 1.* pauca eorum arbitrio & potestati fuerunt permissa; ius belli, ius sacrorum, non omnium tamen, sed eorum tantum, quæ suos non haberent sacerdotes; causarum denique & controuersiarum in iudiciis disceptatio. Hæc videre licet apud poetas, vbi antiquis Heroibus & Regibus

IV. Regnũ Heroicum.

Nota.

1. Creatio.

Quarum rerum potestatem habuerint.

gibus hæc tria fere attribui solent. Quare Homerus sæpe vocat Reges δικασπόλυς, & Minos Rex tam per se quam per Rhadamantum & Talao iudicia administrabat. Antiquissimi quoq; Ægyptiorum Reges non minus rerum sacrarum quam ciuilium curam habebant, vt & Persarum, vt est apud *Diodorum & Iustinum*. Sic & apud Iudæos Regno tandem sacerdotium coniungi cœptum. Romæ quoque primi Reges sacrorum quorundam curam habebant, & Imperatores Romani postea semper pontificatum maximum gerebant. Verum post, inquit Aristoteles, conuersis paulatim in tyrannidem Regnis, factum est, vt Regibus non tanta relinqueretur potestas, sed in aliis quidem ciuitatibus aut regionibus plane tollerentur; in aliis relinquerentur quidem, sed vel cum vna sacrorum cura, vel belli duntaxat: quemadmodum Romæ, pulsis Regibus, remansit tamen sacrorum Regulus, vt eleganter *Dionys. in fi. l:b 4.* *Mutatio horum regnorum.*

Ἐν χειρὸς νόμῳ.] Sepulueda legendum putat, ἔγχειρος & exponit lege potestatem habens; quasi dicat Aristoteles: tali Regi, vt Laconico, vt Agamemnoni, capitali pœna afficere alios in bello licebat, non tamen ex Regni natura, sed ex lege. *Victorius lib. 36. cap 12.* repræhenso Sepulueda, vsitatam scripturam tuetur, vbi multa de hac phrasi, ἐν χειρὸς νόμῳ, Græcis vsitatissima, quæ Latine, *vi seu manu & manibus*: qui tamen plura de phrasi, quam de singulis huius loci verbis & sensibus. Sententia est: licuisse iis Regibus sua manu tempore belli vel quoslibet interficere. Huius generis Reges, quibus nimirum tantum in bello esset aliquod ius & potestas, de quibus & hîc in fine capitis, non tam ad quartum, quam ad primum Regum genus pertinent. Nam quartum genus plura habet iura, nam & in pace aliquam habent potestatem. *ἐν χειρὸς νόμῳ.*

Ὁ δὲ ὅρκος.] Causæ & controuersiæ disceptari solent & in Græcia & Romæ ab iudicibus iuratis; Reges tamen Heroici causas cognoscebant interdum iurati, interdum non iurati. Solemne autem iusiurandum sublato in altum sceptro præstari solet, quemadmodum & per ipsum sceptrum iurare, *vt Iliad. α.* Achilles per sceptrum; ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, &c. *& Virg. lib. 12.* *De iureiurando.*

Vt sceptrum hoc, dextra sceptrum nam forte gerebat, &c. quæ solemnitas tollendi in altum sceptri non in iureiu-

rando tantum, sed etiam in aliis rebus erat vsitata; vt legati oraturi sceptrum tollunt, *apud Homerum lib. Iliad. η.* μέσσῳ δ' ἀμφοτέρων, &c.

CAPVT XI.

DVÆ huius capitis sunt partes: quarum in priore rursum de Regnorum generibus: in altera de quæstionibus ad Regnum pertinentibus explicatur.

TEXTVS.

Regni igitur genera quatuor numero hæc sunt: vnum quidem Heroicorum temporum; hoc autem in volentes quidem, certarum vero rerum. Nam Rex Imperator erat & iudex, & eorum, quæ ad Deos, dominus. Alterum vero Barbaricum, hoc autem est ex genere imperium herile, legitimum. Tertium vero, quod vocant Æsymnetiam; hoc autem est optiua tyrannis. Quartum inter hæc est Laconicum; hoc autem, vt summatim dicam, est prætura belli, ex genere perpetua. Atque hæc quidem eo modo inter se differunt. Quintum vero est Regni genus, vbi vnus omnium sit dominus, quemadmodum gens quęque & ciuitates singulæ communium œconomica ratione constituta. Nam quemadmodum res domestica domus est Regnum quoddam: sic & Regnum gentis & ciuitatis vnius aut plurium est ratio domestica. Duo sunt igitur, vt ita dicam, Regia fere genera, de quibus explicandum; & hoc, & Laconicum. alia namque plæraque & his sunt interiecta. Nam pauciorum rerum domini ad plenum Regnum, plurium vero ad Laconicum. quare disputatio de duobus est fere: vno quidem, vtrum conducat ciuitatibus Imperatorem esse perpetuum, eumque vel ex genere, vel vicissim an non conducat: altero vero,

vtrum conducat, an non conducat, vnum omniū esse dominum. Igitur de tali quidem belli prætura explicare, legum potius habet speciem quam Reipublicæ. Nam in omnibus Rebuspublicis id vsuuenire solet. quare primum omittatur. Reliquus vero Regni modus Reipublicæ est species: quare & de hoc videndum, & quæ sunt controuersiæ, percurrendæ.

COMMENTARII.

Βασιλείας μὲν οὖν.] Quatuor Regnorum genera, priore capite copiosius explicata, velut ἀνακεφαλαιώσει quadam breui hîc reperit & commemorat, quibus tandem quintum Regni genus adiungit, vocatq; παμβασιλείαν, nomine sumpto à potestate omnium Regum, nimirum vbi Rex omnia suo arbitratu administrat infinita & legibus soluta potestate; in quo, inquam, omnia manu Regia administrantur, vt loquitur *Pomponius Iurisconsin l. 2. ff. de orig. iur.* Nam id genus Regum Romæ prius fuisse ibidem ait, sed de hoc Regno *infra* latius *cap. 12* hoc loco id comparat rationi rei domesticæ; de qua collatione dictum *supra lib. 8. Ethic. & hic libr. 1. Politicorum.* *V. παμβασιλεία.*

Σχεδὸν δὲ δύο ἐστί.] His verbis Aristoteles de methodo agit, id est, de quo Regni genere potissimum in his libris sit explicandum, docet. Cum igitur quinq; Regnorum genera sint commemorata; monet, ea ad duo fere genera recidere, Laconicum & plenum seu infinitum, vt duo extrema, quorum Laconico quidem minima sit potestas, pleno maxima; reliqua his duobus veluti media interiecta, vt quæ vel minorem, quam plenum, vel maiorem, quam Laconicum, habeant potestatem: nam alioqui si potestatis gradus tam exquisite & enucleate spectes, innumerabilia fere futura sint Regnorum genera. Duo igitur sunt summa Regnorum genera; vnum legibus plane solutum, alterū plene astrictum: de his igitur explicandum. Verum ne de Laconico quidem explicari opus esse docet, hac ratione; quia Regnum hoc Laconicum non tam Reipublicæ sit genus, quam institutum quoddam legitimum. Formula sit ista: Hoc loco de Re- *Κατάστασις τῶν λεχθησομένων. Regnum est aut Laconicū, aut infinitum. Cur de Laconico nihil hoc loco explicandum.*

rumpublicarum generibus explicatur non de legum institutis seu de legibus, de quibus infra potius: nam huius politicæ disputationis duo hæc summa capita sunt; vnum de Rebuspubl. alterum de Legibus. Atqui Regnum Laconicum non tam est Reipublicæ genus, quam institutum legitimum. Ergo de eo hic non est explicandum. Assumptionis ratio; quia in omnibus Rebuspub. Regnum hoc, id est, belli prætura, esse potest, etiam perpetua, vt hodie in Regno Galliæ is est, qui dicitur Connestablius, vt vulgo dicitur, perpetuus dux; & olim Dyrrachii & Opunte inquit *infra Aristoteles cap. 12. initio.* Quod si hoc Regnum speciem per se Reipublicæ constitueret; absurdum sit, in aliis Repuspublicis id reperiri, etiam in Democratia & Aristocratia. Omisso igitur & hoc Regno; vtrum ciuitatibus sit vtile nec ne, & vtrum hæreditarium, vt Lacedæmone, esse debeat nec ne. Reliquum est, vt de Pleno, quod vnum est ex sex Reipublicæ generibus explicetur. De hoc igitur quæstiones tres potissimum sunt; sed vnam præter cæteras explicat Aristoteles valde obscure & implicate, credo, ne Alexandrum offenderet fortasse.

TEXTVS.

Principium autem quæstionis hoc est, vtrum conducat magis sub viri optimi, aut sub optimarum legum esse imperio. Existimantibus igitur conducere, esse sub Regno; leges videntur vniuerse tantum loqui, non vero ad ea, quæ accidunt, iubere. quare in quaque arte ex scripto imperare, stultum; & in Ægypto post quatriduum medicis mouere licet: quod si ante, suo periculo. Perspicuum est igitur propter eam causam, Rempublicam, quæ scripto & legibus regatur, non esse optimam. Sed enim illam quoque vniuersam rationem eos, qui præsunt, habere oportet. Melius est autem, cui pars animi, in qua perturbationes, prorsus abest, quam cui natura est coniuncta. Hæc igitur legi quidem abest, animum vero humanum omnem

omnem participem eius esse oportet. Verum dicat fortasse aliquis, huius vice melius de rebus singulis deliberaturum. quare legum quidem conditorem eum esse oportere perspicuum est:& leges esse scriptas non tamen dominas, qua parte deficiunt, Siquidem de alijs quidem rebus potestas penes leges esse debet; eas vero, quas lex dijudicare aut prorsus nequit, aut non recte, vtrum vnus optimus administrare debeat, an omnes. Etenim nunc congressi iudicant, & deliberant & dijudicant: hæc autem iudicia sunt omnia de rebus singulis. Singuli igitur collati, quicunq; tandem sint, fortasse deteriores: sed constat ciuitas ex multis vt epulum collatiuum vno & simplice est pulcrius. quare & multitudo multa melius iudicat quam vnus aliquis. Præterea quod multum minus est incorruptum; vt aqua copiosior, ita & multitudo paucis est incorruptior. Vno autem ira superato, aut alia aliqua tali perturbatione, corruptum vt sit iudicium, necesse est: ibi vero difficile est factu, vt omnes simul irascantur vel peccent. Sit autem multitudo liberorum nihil contra legem facientium, præter quibus in rebus eam deficere necesse sit. Quod si igitur hoc in multis est difficile, plures autem sint boni & viri & ciues; vtrum vnus, qui præsit, incorruptior sit, an plures potius numero quidem, omnes vero boni; an perspicuum plures. Verum hi quidem seditionibus conflictabuntur, ille vero vnus erit absque seditione. Verum huic fortasse occurrendum, bonos, vt illum vnum, animo fore affectos. Si igitur plurium quidem, sed omnium virorum bonorum, ciuium imperium

dicenda eſt Ariſtocratia; vnius vero, Regnum: optabilior ſit ciuitatibus Ariſtocratia Regno (ſiue imperium ſit cum poteſtate, ſiue abſque poteſtate) ſi plures reperiantur; eaque propter olim fortaſſe ſub Regibus erant; quia raro viri longe excellentes virtute reperiantur, maxime paruis in ciuitatibus. Præterea propter beneficia Reges conſtituebant, quod eſt virorum bonorum officium. Poſtquam vero multi virtute ſimiles eſſe cœperunt, non amplius ferebant, ſed commune quid quærebant, & Rempublicam conſtituebant. Poſtquam vero deteriores iam ex Rebuſpublicis quæſtum captare cœperunt; merito hinc aliquando Oligarchiæ exſtiterunt (diuitias namq; in honore habere cœperunt) ex his vero primum in tyrannides, ex tyrannidibus vero in Democratias mutarunt. Nam, propter turpis lucri ſtudium ad pauciores ſemper redactis, multitudo potentior effecta eſt, ita vt illos inuaſerit, & Democratias conſtituerit. Poſtquam vero ciuitates maiores quoque eſſe cœperunt, non facile fortaſſe eſt factu, alia vt ſit Reſpub. quam Democratia.

COMMENTARII.

Ἀρχὴ δ' ἐστὶ τῆς ζητήσεως.] Quæſtio de Regno princeps ab Ariſtotele hîc explicata hæc eſt, an ciuitatibus vtile & iuſtum ſit vnius imperium, de qua queſtione *infra cap. prox.* diſtinctius & plenius explicatur. hic præter eam, quatuor præterea quæſtiunculæ diſſoluuntur. Summa igitur & princeps, vt dixi, quæſtio, vtrum ciuitates adminiſtrare præſtet vnius viri optimo imperio, an potius optimis legibus, de qua hic initio breuiter, infra, vt dixi, latius in vtramque partem diſputat. Qui Regnum præferunt, hac nituntur ratione; quia legibus omnia comprehendi non poſſint, ea nimirum, quæ cotidie accidant; propterea quod legum præcepta non ſint de re-

Vni ne homini probo, an legib. bonis imperiũ committẽdum.

Ratio ꝑ homine.

de rebus singulis, sed de genere vniuerso, quemadmodum explicatum est supra *supra lib. 5. Ethic. in fi. & apud Iurisconsultos sub tit. de legib.* Hac igitur ratione adducti putant illi, melius esse, vt ciuitates hominis quàm legum administrentur imperio. Quam rationem cõfirmat Aristoteles reliquarum etiam exemplo artium, & nominatim Medicinæ. Nam in omnibus quoq; artibus stultum esse ait, præcepta tantum & scriptum sequi, nulla attributorum, id est, hominum, locorum, negotiorum, temporis, &c. habita ratione. verbi gratia, in Ægypto olim omnino legibus cautum erat, *teste Diodoro*, vt Medici certas leges & præcepta in curando perpetuo seruarent & sequerentur; quarum legum vnam hic commemorat Aristoteles; Medici ante quatriduum ne mouento. κινεῖν, medicorum est vocabulum, quod valet noxios humores detrahere vel expellere: huius legis ratio hæc fuisse videtur, quod morborum initia sæpe inedia, natura se ipsa adiuuante, absque medicamentis pelli soleant, quibus adhibitis morbi potius veluti irritentur sæpenumero. Verum etsi hæc mora sæpe est vtilis & salutaris, tamen propter & corporum & aliarum attributionum varietatem sæpe accidit vt sit perniciosa, & opus sit statim initio adhibere medicamenta, vt quia morbus vehementior sit statim initio. Ad eundem igitur modum & leges ciuiles, neque res singulas complecti omnes possunt, neq; semper sunt seruandæ. Ergo, inquiebant illi; ex legum præscripto ciuitates administrari est inutile & perniciosum. Contra ea pro legibus ea hic adducitur ratio; cur, inquam, legum potius quam hominum imperio ciuitates recte administrentur; Quia homines perturbationibus sint obnoxii, leges non item. quod argumẽtum pro legibus iterat *Aristot. infra cap. 12. & initio lib. 1. Rhetor.* adeo quidem, inquit præclare Aristoteles, vt qui legibus, is Deo, qui homini, is beluæ tradat imperium, nimirum propter perturbationes & cupiditates; iram, auaritiam, odium, amicitiam, &c. In legibus nullus est locus gratiæ, odio, beneficio, &c. Et hoc est quod adulescentes quidam petulantes *apud Liuium lib. 2.* Rege Tarquinio pulso, suam licentiam imminutam conqueruntur. Regem namque, inquiunt, hominem esse, à quo impetres: vbi ius, vbi iniuria; esse gratiæ locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse, inter amicum & inimicum discrimen nosse: leges rem surdam & inexorabilem esse, salu-

Approbatio

Ratio pro legibus.

se, salubriorem melioremq; inopi, quam potenti nihil laxamenti nec veniæ habere; si modum excesseris. Et hoc argumēto *eo loco Rhetoricorum* docet, Iudicibus pauca esse committenda, quia corruptelis & perturbationibus sint obnoxii: quare Ius ciuile Romanorum maxime laude dignum est, vt quo omnia pene scripto sint compræhensa, quæ Athenis & ēt à Mose plura iudicibus essent relicta. Hac igitur re, id est, perturbationum vacuitate legum imperiū humano esse præferēdum. Nam quod prius homines legibus hac re sint prælati: quia leges sint generales, neque de rebus singulis quicquam definiant, quod faciunt homines: verum illud quidem; sed tamen & generalibus his commonitionibus homines quoq; instructi esse debent. id namq; in omnibus accidit artibus, vt earū periti semper summa & generalia quædam habeant capita, quæ tamen non perpetuo seruent aut sequantur pro varietate attributorum. Et hoc est quod ait; ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνον δεῖ ὑπάρχειν, &c. Quod si igitur semper generalia quædam capita sunt necessaria, siue leges siue imperet homo: nonne melius igitur erit, vt leges imperent perturbationibus vacantes, quam homo. Verum quia de rebus singulis homo solus iudicare potest, leges non item, recte concludit Aristoteles, in bona Republica vtriusque imperium esse necessarium, legum & magistratuum; legum quidem in iis rebus, in quibus locum habere possint; magistratuum vero in iis, quæ legibus definiri non potuerunt.

Iudicibus cur pauca cōmittenda

Prioris rationis, qua pro homine facere videbatur, solutio.

Ἐπίκρισις.

Ὅσα δὲ μὴ δυνατόν.] Altera quæstio primæ velut comes de iis, quæ legibus definiri non possunt; quia iam docuimus, eorum potestatem & imperium hominibus esse permittendum: an igitur vni an vero multis eorum imperium permitti debeat. Et docet, multis potius permittendum esse, duabus rationibus: quarum prior; quia de rebus singulis melius iudicent multi quam vnus; quemadmodum epulum ex multorum epulis instructum splendidius est eo, quod vnius tantum sumptu: ita & in ciuitate multitudo deliberantium vni est præferenda. de qua similitudine ab epulo ad ciuitatem, *supra cap. 7.* De eadem ratione & *infra cap. 12.* Altera ratio, ἔτι μᾶλλον, &c. Quia multi minus corruptelis sint obnoxii, quam vnus aliquis: quemadmodum, inquit, magnum flumen difficilius turbatur aut corrumpitur, quam exiguus lacus aut stagnum.

Multis potius, quam vni, imperium earū rerum dandum, quæ legib. definiri nō possunt.

1. Ratio. Similitudo.

2. Ratio. Similitudo.

Ei δὲ

Εἰ δὲ τοῦτο μὴ ῥᾴδιον] Tertia quæſtio, An paucorum imperium potius vnius imperio ſit præferendum, in his nempe rebus, quæ legibus definiri non poſſunt. Nam quia multi boni viri vix reperiuntur, quærendum fuit de paucis: quam quæſtionem in vtramq; partem explicat: paucorum tamen imperium vnius imperio præferendum cōcludit: quod paucorum imperium bonorum, Ariſtocratia ſeu optimatum dicitur: pro optimatibus igitur ſeu paucis hæc affertur ratio; Quia, quod de multis ſupra dictum, pauci minus corruptelis ſint obnoxii, quam vnus aliquis. Contra eoſdem hæc affertur ratio; Quia pauci diſſidiis & ſeditionibus ſint obnoxii, vnus non item, quo argumento paucorum imperium Darius *apud Herodotum lib. 3.* & multorum ſeu Democratiam Mecœnas *apud Dionem lib. 52.* repræhendunt & refellunt. Sed Ariſtoteles hoc argumentum contra optimates docet non habere locum, quia viri boni, quantumuis multi, tamen eodem modo affecti, & vnus cōcors animus, tanquam vnius eſſe ſolet. pauci non boni, vt diuites vel nobiles, ambitionibus ac cupiditatibus inter ſe certare ſolent, boni non item.

3. Ratio.

Argument. ἀνασκευα-στικόν.

Solutio.

Καὶ μετὰ δυνάμεως] Ait Ariſtocratiam, quam Regnum, ciuitatibus eſſe vtiliorem, ſiue imperium ſit cum poteſtate, ſiue abſque poteſtate, id eſt, cuſtodia militari, qua improbi vel inuiti reprimi & ad officium compelli poſſint. Nam, *vt paulo infra,* de Regno quæri ſolet, ſi Regnum quis vtile ciuitatibus fateatur, vtrum cuſtodia ſeptum eſſe debeat nec ne: ſic & de Ariſtocratia quæri ſolet & poteſt. Sed ſiue cuſtodia adſit ſiue abſit, ſemper Ariſtocratia Regno præſtat: ſi modo tot quoq; viri boni reperiri poſſint, ex quibus ea conſtituatur. Nam raro multi, vt modo dictum, & eleganter *Plato in Politico,* reperiuntur, pauci quoque non ita ſæpe. Cuius rei argumentum capit Ariſtoteles ex antiquiſſimorum Rebuſpublicis. Nam apud hos non aliam fuiſſe Reipublicæ formam, quam Regnum, ſiue vnius imperiū; vtpote quia pauci non eſſent, multo minus multi, ſed vnus aliquis virtute præſtans, vt iuſtitia & prudentia, cui imperium debetur. Atque ita hac occaſione Ariſtoteles nonnihil digreditur ad explicandum Rerumpublicarum ortus & mutationes. Et antiquiſſimum quidem imperii genus Regnum fuiſſe docet: primum, quia neq; multi, neq; pauci, ſed vnus virtute præſtans,

Limitatio.

Ratio.

De Rerumpub. orig.

Regnum omnium antiquiſſimū.

1. Argum. stans, dignus imperio reperiretur. Cuius paucitatis causam Aristoteles tribuit vrbium & ciuitatum paruitati: nam verisimile est, in paruis ciuitatibus vel exigua multitudine non ita multos reperiri viros bonos excellenti virtute præditos. Nam quin multi viri boni, sed leuiter aut mediocriter fuerint, non negat. Hoc igitur est vnum Aristotelis argumentum, cur primum imperii genus cõiiciat fuisse Regnum. Alterum est; *2. Argum.* Quia cum primi illi mortales essent quidem plærique mediocriter viri boni, & vnum de suis vel etiam externis viderent, qui ipsos summo aliquo beneficio afficeret, vt quia nouam aliquam artem ad vitæ vsum necessariam, vt agriculturam, vites, &c. illis ostendisset, vel aduersus finitimos defendisset: propter hæc, inquam, beneficia huic vni imperium permittebant; quia viri boni sit bene merentibus gratiam referre. Illi igitur, vtpote viri boni, huic vni, vt bene merito, imperium gratitudinis ergo deferebant. Hoc igitur est primum imperii genus. quod & supra ostendimus *libr.1. cap.2.* Postea vero cum multi virtute pares paulatim exsisterent, & ciuitates paulatim fierent maiores; repudiato vnius Regno & imperio, commune potius imperium adamare cœperunt & mutuum; quæ Aristocratiæ & Reipublicæ est origo. Verum postquam & hi virtute pares pauci, omisso virtutis studio, ad diuitias potius & opes animum conuerterent; nata est ea quæ dicitur Oligarchia. Ex hac tyrannis exstitit, dum vnus aliquis, reliquis paucis oppressis, imperium inuasit, vt Romæ Iulius, Syracusis Dionysius, & nuper Florentiæ Alexander. Ex tyrannide denique exstitit Democratia. Nam, paucorum paulatim diminuta potestate, multitudinis conualescit potestas: præsertim postquam ciuitates iam maximæ esse cœperunt, quas præclare ait Aristoteles vix posse alio imperii genere administrari, quam populari: Quid ita? Quia, maxima in his plebs vt sit, necesse est; cum diuites aut nobiles aut boni raro sint multi. Exemplo sit Roma, Athenæ, Parisii, Carthago, Hierosolyma, Antuerpia.

Aristocratia & politia origo. *Oligarchia ortus.* *Tyrannidis origo.* *Democratia ortus.* *Cur magna ciuitates vix alio, q̃ Democratico, statu contineantur.*

TEXTVS.

Quod si quis optimum statuat esse ciuitatibus, vt sint sub Rege; quid fiet de liberis? Vtrum etiam genus regnare oportet? Sed vt quilibet, pernitiosum.

sum. Verum difficile est credere, vt qui rerum sit dominus, liberis imperium non tradat. Est namque difficile & maioris virtutis, quam pro humana natura. Est autem & de potestate controuersia, vtrum reguaturus potestatem aliquam circa se habere debeat, qua eos, qui parere nolint, vi cogere possit; aut quomodo administrabit imperium? Nam vt lege rerum sit dominus, qui nihil suo arbitratu contra legem faciat; tamen potestatem illi adesse necesse est, qua leges custodiat. Et de hoc quidem Rege fortasse non est difficile explicare. Nam potestatem quidem illum habere oportet, tantam vero potestatem esse, vt singulis quidem & vno & pluribus sit maior, multitudine vero minor: quemadmodũ & veteres cum ciuitatis quendam constituerant, quem vocauerant Æsymnetam vel Tyrannum, custodias dabant: & Dionysio, custodias petenti, quidam Syracusanis consulebat, tot custodes vt darent.

COMMENTARII.

Εἰ δὲ δή τις ἄριστον.] Duas quæstiones de Regno hic affert; vnam de hæredibus, alteram de potestate & præsidio Regum. Prior igitur est quæstio, an Regnum ad hæredes peruenire debeat, & liberis etiam improbis tradendum? Aristoteles nihil certi respondet, hoc tantum ait graue & periculosum fore, Regna posteris improbis tradi, vt sępe soleant Heroum filii esse noxæ, quod prouerbio dicitur. Contra vero difficile esse factu, vt posteris non prodantur. Nam tantus est parentum in liberos amor, vt improbos quoque Reges eos esse & relinquere velint: præsertim cum possint omnium rerum domini. Hunc amorem & στοργὴν reprimere non est cuiusuis, sed virtutis plus quam humanæ & heroicæ, de qua *lib.7.Ethic.* Ex his tamen intelligitur, tacite Aristoteli non probari Regna hæreditaria; quia ciuitatibus periculosa & pestifera, si ad improbos hæredes sint transferenda. Altera quæ-

Vtrum regnũ debeat esse hæreditarium.
Argument. ἀνασκευαστικόν.
Argument. κατασκευαστικόν.

Quodnam præsidium regno cõueniat.

quæstio, an & quibus opibus præsidio & custodibus Reges septi & muniti esse debeant. Ad quam quæstionem Aristoteles quoque non satis plene respondet. Nam cum duo sint summa Regnorum genera: de Laconico quid sit statuẽdum, exponit: de summo Regno, de quo tamen potissimum his capitibus explicatur, nihil affert. De Laconico igitur Regno rem ait esse facilem, eam scil. ita temperandam, vt Regi neq; nimiæ neque nullæ assint opes, id est, tantæ, quibus improbos & nec obedientes legibus ciues coercere possit; ciuitatem tamen & Rempublicam ipsam opprimere non possit; quemadmodum olim Dionysio tyrãno, cui Syracusani imperium detulerant, custodes sibi addi petenti, fuisse quendam ait Aristoteles, qui hunc custodiæ modum suaserit.

CAPVT XII.

HOc cap. princeps illa quæstio, vtrum hominis vnius an legum imperium ciuitatibus sit vtilius, & vtrum iustius, diligentius in vtramque partem explicatur. Extremo capite ἐπεὶ δὲ τρεῖς φαμὲν, &c. obscure attingitur & Aristocratia. Nã has duas Reipublicæ formas, Regnum & Aristocratiam, iisdem fere pręceptis contineri; quia idem vtriusque sit scopus, virtus, supra quoque monuimus. Quod autem supra prætermisimus, hic, vt commodiore loco, admonendum est, totum hunc locum & disputationem de Regno siue de comparatione legum & hominum ab Aristotele institutam esse aduersus *Platonem*. Nam Aristoteles plus bonis legibus, *Plato* viris bonis tribuit: qua de re exstat eius longa disputatio *in Politico*, τὰ μὲν ἄλλα, ὦ ξένε, μετρίως ἔοικεν εἰρῆσθαι.

Platonis opinio.

TEXTVS.

De Rege autem, qui suo omnia arbitratu agit, & nunc est sermo, & videndum est. Nam Rex, qui dicitur lege, non est (vt diximus) Reipublicæ species. potest enim in omnibus belli pretura esse perpetua, vt in Democratia & Aristocratia: atq; multi vnum regiminis principem faciunt. Talis namque magistratus est quidam & Dyrrachij & Opũte, quanquam aliquanto minore potestate. De

summo

ſummo autem Regno quod dicitur (hoc autẽ eſt, quo Rex ſuo arbitratu imperat omnibus) non videtur naturæ eſſe conſentaneum, vnum omnium ciuium, vbi ex partibus conſtat ciuitas, eſſe dominum. Nam inter natura pares idem ius eſſe neceſſe eſt & eandem dignitatẽ eſſe natura. Quare quemadmodum ſi impares parem habeant victum vel cultum, corporibus eſt pernicioſum; ſic & in honoribus ſe res habet. Eodem igitur modo, & ſi pares habeant impar: quare non magis ius eſt imperare, quam parere: atque eodem igitur modo viciſſim: hoc autem iam lex eſt: nam deſcriptio lex eſt. Optabilius eſt igitur, legem imperare, quam ciuium vnum aliquem. Atque eadem hac ratione, ſi quoſdam imperare præſtet, hi legum conſtituendi ſunt cuſtodes & miniſtri. Nam magiſtratus aliquos neceſſe eſt eſſe. At hunc ius negant eſſe, eſſe vnum, multis paribus. Sed enim quæ lex cumque definire poſſe non videtur, ne homo quidem cognoſcere poſſe videatur. Sed lex poſtquam ſtudioſe præſcripſit, reliqua iuſtiſſimæ ſententiæ dijudicanda relinquit, & vt magiſtratus adminiſtrent, etiam vt corrigant, concedit; quod peritis melius fuerit viſum ſcripto. Itaq; qui legem quidem imperare iubet, Deum & leges iubere imperare videtur. qui hominem vero iubet, adiungit & beluam. Nam & cupiditas tale quiddam & ira eos, qui præſunt, etiam viros optimos detorquent; quare lex eſt mens abſque cupiditate. Exemplum autem ab artibus, captio eſſe videtur, quod ex ſcripto curari malum, ſed optabilius quoque vti ijs, qui artes tenent. Nam hi quidem nihil amicitia contra ratio-

nem

nem agunt, ſed curatis ægrotis mercedem auferunt: qui vero ciuilibus magiſtratibus præſunt, multa ex contumelia & ad gratiam agere ſolent. Siquidem & medicos ſuſpicati ab inimicis lucro corruptos, tum curationem ex ſcripto magis quærant. Sedenim medici ægrotantes alios medicos, & palæſtræ magiſtri exercendi magiſtros ad ſe vocant, quaſi qui verum dijudicare nequeant: quia & de ſuis rebus iudicent, & ſint in perturbationibus. Perſpicuum eſt igitur, eos, qui ius quærunt, medium quærere, lex namque eſt medium.

COMMENTARII.

Περὶ δὲ τοῦ βασιλέως.] Principium huius capitis priori extremo eſt conglutinandum. Nam quæſtione de opibus & præſidio Regum propoſita, & in eo Regni genere, quod legitimum dicitur, explicata; adiungit continuo, non iam agi de eo Regno, ſed de Regno ſummo, quia illud Regni genus non ſit ſpecies quædam Reipublicæ, quemadmodum ſupra eſt explicatum. Videamus ergo de ſummo Regno: ſed de præſidio nihil. Hæc igitur de eo explicatur quæſtio, an hoc Regnum ſit iuſtum & Reipublicæ ſalutare. Quatuor affert argumenta aduerſus hoc Regnum, quibus id doceri poteſt eſſe iniuſtum & pernitioſum. Poſtea pro hoc Regno bifariam diſputat, eſſe illud interdum per ſe iuſtum, interdum κατά τι, & quibuſdam gentibus neceſſarium.

Vtrum regnũ ſit iuſtũ & Reip. ſalutare.

Περὶ δὲ τῆς παμβασιλείας καλουμένης.] Omiſſo igitur Regno Laconico, nunc de ſummo & legibus ſoluto. Cuius generis poteſtatem Iuriſconſulti & Imperatoribus tribuunt lege Regia illis datam, *l.1.ff.de legib. & conſtit.princ. Dio lib.53.* Qua tamen poteſtate & licẽtia boni Imperatores nunquam ſunt vſi. Nam, *inquiunt Imperatores, Seuerus & Antoninus,* licet legibus ſimus ſoluti, tamen legibus viuimus. Et *Alexander Imp.l.ex imperfecto.C.de teſt.* Etſi enim ita legibus ſuperiores ſunt principes, vel earum abrogandarum aut mutandarum poteſtatem habeant hi etiam quorum liberrima eſt poteſtas: tamen legibus non abrogatis & ipſi obligantur, vt ſuis olim legibus populus Romæ. Hoc igitur Regnum

plenum & legibus solutum hoc loco, vt iniustum & inutile, reprehenditur, quatuor fere rationibus: quarum prima hæc est; Quia inter pares honorum quoq; & imperii vicissitudo & velut paritas esse debet. Iniuria namque est, imparibus paria, & paribus tribuere imparia. Quemadmodum igitur perniciosum est, corporibus imparibus parem tribuere victum & cultum: ita & in honoribus iniustum est, vni omnia tribuere, ciuibus omnibus paribus. Itaque, paribus ciuibus, vicissitudo imperii est iusta, vnius imperium iniustum. Si igitur vicissitudo imperii est iusta inter pares: ergo inter eos legum debet potius esse imperium, quam hominum, nempe vnius alicuius. Nam hæc vicissitudo est velut quædam descriptio & distributio. At descriptio est lex, qua de re *infra lib.7.cap.4.* legem esse quandam descriptionem, & εὐνομίαν esse quandam εὐταξίαν, vbi scilicet est descriptio, ibi lex quædam. vbi vicissitudo, ibi descriptio. Inter pares igitur quia imperii est vicissitudo; efficitur, ibi legum esse imperium. Sed nonne & magistratus erunt necessarii; vt non solarum legum sit imperium, sed hominum quoque. Respondet Aristoteles, magistratus quoque esse necessarios, sed eos legum fore velut ministros & custodes, ὑπηρέτας, vt Aristot. eos vocat ex *Plat. lib.4. de legib.* quos & *Cic. libr.3. de legib.* imitatur. & Iurisconsulti prætorem Iuris ciuilis custodem esse aiunt. Præclarus est hic locus de legũ auctoritate & magistratuum ministerio & officio. Aristoteles ita temperat & moderatur imperium, vt sit penes leges, quibus magistratus deseruiant partim in exsequendo, partim in corrigendo. Nam lex diligenter ipsa præscribit iubendo & vetando omnia: tum magistratui reliquam administrationem permittit in rebus singulis, quæ lege comprehendi non possunt, iuste & legitime constituendis: & si qua in re legis rigor per attributa seruari non possit, vt magistratus adhibita æquitate legem velut corrigat, & sententiam potius quam verba sequatur.

1. Argum. ἀνασχεδιαστικόν.

Obiectio.

Solutio.

Ὁ μὲ ἐν τῶν νόμων.] Aurea sententia, qua continetur differentia inter imperium legum & hominum. Nam legum imperium esse diuinum, hominum beluinum. Quid ita? Quia lex est ratio; id est, particula quædam diuinitatis: homo quia perturbationibus est obnoxius, tanquam belua existimatur.

Discrimen inter imperium legum & hominũ.

Ratio.

tur. Nam perturbationibus homines, vt beluæ, aguntur, feruntur. *supra lib. 7. Ethic.* Atq; in his verbis altera latet ratio, cur legum imperium Regio sit præferendum, de qua dict. *supra cap. 11.* & nonnihil *cap. 7.*

II. Argum. ἀνατηκόυαστικόν.

Solutio argumenti cõtrarii. Τὸ δὲ τῶν τεχνῶν] Argumentum pro Regibus aduersus leges a medicina & aliis artibus sumptum, priore capite allatum, hic refellit, aitque esse captiosum. Argumentum hoc erat: cum aliis in artibus, tum in arte medendi præstat vsum exercere per ipsos artifices, quam ex nudis eorum præceptis & regulis. Ergo & in Republica præstat præesse artifices, id est, politicos, quam regulas, id est, leges. Aristoteles huius argumentationis & conclusionis & antecedens & consecutionem docet esse falsam. de consecutione quidem prius; Quia alia rerum ciuilium, alia aliarum artium sit ratio: propterea quod aliarum artium artifices perturbationibus non non sint obnoxii, rerum ciuilium sint. Nam medici, vel bi gratia, curat aliquem non ex odio vel gratia, sed mercedis causa: at in rebus ciuilibus gratiæ, odio, ambitioni, & id genus aliis cupiditatibus est locus. De antecedente, ἐπεὶ καὶ τὰς ἰατρὰς, &c. etiam in medicos cadere has perturbationes, nimirum si ab inimico sint corrupti, vt aliquem tollant è medio. Sed quia, hoc cognito, tali medico non vtimur: ea propter argumentum illud à medicis & aliis artibus diligentissime vrget *Plato in politico.* Omnis captio in consecutione, nimirum per dissimilitudinem, est posita.

Argument. seu obiectio.

Solutio.

1. Consequẽtis negatio.

2. Antecedentis refutatio.

Ἀλλὰ μὴν εἰσάγονται.] Consuerunt, inquit, medici & palæstræ magistri, cum vel illi ægrotant, vel hi ipsi exerceri cupiunt, aliorum potius quam sua vti opera in se vel curandis vel exercendis: adeo quidem, vt hodieq; medici iureiurando interdum astringantur, suos vt morbos non ipsi, sed aliorum opera depellant. Huius rei causam duplicem esse ait Aristoteles: tum quia in sua quisque causa non bonus sit iudex, *vt & supra dictum cap. 6* tum quia vt homines plæriq; perturbationibus sint obnoxii, & sibi velut indulgeant. Ex hoc igitur medicorum & palæstræ magistrorum more potest intelligi (nam huc ea pertinent) artifices seu artium peritos non semper vacuos esse à perturbationibus.

1. Causa.

2. Causa.

Ὡς δῆλον, ὅτι τὸ δίκαιον.] Hæc clausula quemadmodum ex prioribus sit apta; obscurius est explicatu, quam quæ eius est sententia, quæ & ipsa est obscura. Res esset facilior, si sic lege-

legeretur, ὅπ τὸν νόμον ζητοῦντες, &c. Nam qui legem quærit, quærit medium: quia lex est medium. Nam lex quia iustitiæ est velut mensura, iusticia autem sit mediocritas quædam damni & lucri: lex quoque vt sit medium quiddam, necesse est. Sed tamen quo & hoc pertineat, non video. Quare haud scio, an hæc clausula non sit potius inducenda.

TEXTVS.

Præterea leges moribus receptæ maioris sunt auctoritatis, quam leges scriptæ, & de rebus maioribus. Homo, qui præest legibus, scriptis est stabilior, non vero ijs quæ moribus sunt receptæ.

COMMENTARII.

Ἔτι κυριώτεροι.] Præclara est legum inter se comparatio. Nam constat & notum est ex philosophis & Iurisconsultis, *& apud Aristotelem libr. 1. ῥητορικῶν. & Cic. multis in locis,* ius esse duplex; scriptum & non scriptum: illud legem fere, hoc morem & consuetudinem vocamus & instituta. quæ duo iuris genera Aristoteles hic inter se comparans ait, non scriptum esse & maioris auctoritatis, & de rebus maioribus ac grauioribus. Maioris auctoritatis, id est, quod non facile mutetur aut tollatur; quod idem & *Paulus in l. 36. ff. de legib. & Constantinus Imper. in l 2. C. quæ sit longa consuetudo.* etsi *Duarenus lib. 2. disputationum anniuersar. cap. 31.* eam legem ita accipit, quasi dicat Imperat. iuris non scripti, id est, consuetudinis non esse maiorem auctoritatem, quam legis. Cur autem maior sit iuris non scripti, quam legum auctoritas & stabilitas: causa est in tempore & vsu, ex quibus ipsis tota quoque legum auctoritas pendet, *vt supra monuit Aristoteles lib. 2. cap. 7.* & præclare *Connanus lib. 1. Comment, iur. ciuil capite de consuetudine, & iure non scripto.* De maioribus vero & grauioribus rebus sunt iura non scripta, quam scripta, vt de religione, de pietate in patriam, in parentes, de gratitudine, &c. Quare & *Plato lib. 7. de legib.* leges non scriptas, ἄγραφα νόμιμα καὶ πατρίους νόμους, id est, patria instituta ait esse δεσμοὺς πάσης πολιτείας. Hæc autem collatio legum eo pertinet, vt Aristoteles refellat Argumentum priore capite pro homine contra leges allatum, hoc nimirum; leges item esse mutabilem & instabilem, viri boni sententiam non

Legum scriptarum & nō scriptarum collatio.

Refutatio argumenti.

item. Reſpondet igitur Ariſtoteles, vt ſtabilior ſit vir bonus legibus ſcriptis, moribus tamen & inſtitutis patriis non erit ſtabilior.

TEXTVS.

Iam vero ne facile quidem, vnum videre multa. Plures igitur erunt neceſſario, qui ab ipſo conſtituantur, magiſtratus. Itaque quid intereſt, hoc ab initio ſtatim fiat, an vt vnus hoc modo conſtituat?

COMMENTARII.

III. Ratio ἀνασκευαστική.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ῥᾴδιον.] Tertia ratio contra Regum & hominum imperium; Quia vnus omnia videre & adminiſtrare non poſſit: Cui rei argumento & ipſi ſunt Reges, quos videmus multos conſtituere præfectos, quorum vicaria velut opera vtantur, cum ipſi omnia videre vel audire vel tractare nequeant, aliorum quoque oculos & aures & manus & pedes ſibi adiungunt, id eſt, præfectos, vt paulo infra ait. Quos & Regum & Principum & oculos & aures vocare ſolemus. Sed de hac ratione dictum & ſupra *cap. 7.* Recte igitur Ariſtoteles, quid intereſt, inquit, cum omnino vnus omnia adminiſtrare nequeat, ſed plures ſint neceſſarii; vtrum hoc initio ita inſtituatur, id eſt, multi magiſtratus, an poſtea eo res recidat, dum vnus multos ſibi adiungit adminiſtros?

TEXTVS.

Prȩterea, quod & ſupra dictum eſt, ſi vir bonus, quia melior, imperio eſt dignus: vno autem duo boni ſunt meliores. hoc enim illud eſt, duobus vna iter facientibus, & Agamemnonis optatum: tales decem mihi çonſiliarij.

COMMENTARII.

IV. Ratio ἀνασκευαστική.

Ἔτι καὶ τὸ πρότερον.] Quarta ratio: quia vno bono plures boni ſint meliores. Formula: Melioribus debetur imperium: Ergo pluribus bonis, quam vni bono, vt melioribus. Nam bonos plures vno bono eſſe meliores docet *auctoritate Homeri.* Nam *lib. 10. Il.* Diomȩdes ſpeculaţum iturus comitem poſtu-

poſtulat; quia duo rem melius adminiſtrent, quam vnus: *σύν τε δύ' ἐρχομένω*: de quo verſiculo dictum & ſupra *cap.7.* *Et lib.2. Il.* Agamemnon ad Neſtorem: ſi decem Neſtori ſimiles habeat conſiliarios, breui fore & facile factu, vt Troiam occupent. Sed de hac quoque re dictum & ſupra *cap.7.*

TEXTVS.

Habent autem nunc quoque magiſtratus de quibuſdam rebus decernendi poteſtatem, vt iudex, de quibus lex definire nequit, quaſi lex non optime imperet & decernat. nam de quibus poteſt, nemo de his ambigit. Sed quia hæc legibus comprehendi poſſunt, illa vero non poſſunt: hæc ea ſunt, de quibus quæri & ambigi ſolet, vtrum optimam legem præeſſe ſit optabilius, an virum optimum. Nam de quibus deliberant leges ferre, res eſt vna ex ijs, quæ fieri nequeunt. Non hoc igitur contradicunt, non eſſe neceſſarium hominem, qui de talibus decernat, ſed non vnum tantum verum multos. nam magiſtratus ab lege quiſque bene eruditus decernit. Abſurdum autem eſſe fortaſſe videatur, duobus vt oculis videat quis melius, & duabus auribus decernens, & agens duabus manibus & pedibus, quam multis multi. Siquidem hodieque Reges multos ſibi faciunt oculos & aures, & manus & pedes. Nam & imperio & ſibi amicos ſocios imperij faciunt. Nam non amici quidem non facient ex voluntate Regis: amici vero & illi & imperio: eſtque amicus par & ſimilis. Quare ſi hos præeſſe oportere exiſtimant, pares & ſimiles præeſſe item debere exiſtimant.

COMMENTARII.

Εἰσὶ δὲ καὶ νῦν περὶ ἐνίων αἱ] Dictum erat in tertia ratione, ab vno etiam Rege non omnia poſſe adminiſtrari: cuius rei

argumenta duo hic affert, prius ex Republica, alterum de Regno sumptum. Nam cernere, inquit, hodieq; licet in Rebuspublicis, vbi leges dominantur, tamen non omnia ita legibus esse comprehensa, nihil vt magistratibus aut hominibus sit relictum: quin potius quemadmodum in rebus priuatis multa iudicum fidei & æquitati; ita & in rebus ad statum ciuitatis pertinentibus multa quoq; magistratuum fidei & prudentiæ sunt permissa, de quibus vt illi iudicent, ita hi magistratus publici decernant & decreta faciant. Nam (quod sæpe iam iteratum) legibus omnia definiri non posse ob singularia nimirum, & rerum attributa; sola generalia & vniuersa legibus definiuntur. Verum quæstio, inquit, & controuersia princeps huius loci quæ est, vtrum imperii summa penes leges optimas, an penes virum optimum vel optimos esse debeat? Ea, inquam, quæstio non habet locum in vniuersis, de quibus lex ferri potest, sed de rebus singularibus: quasi dicat, nemo ambigit, quin quibus de rebus lex ferri possit, in iis dominari potius debeat quam homo; controuersia de iis tantum est, vbi legis ratio desideratur & deficit, in quibus rebus lex dominari, quia ad eas non porrigitur, certe non potest. Quæstio est igitur, an his vnius, an vero multorum imperium esse debeat? Neq; vero est, quod quis occurrat, non ita multos ex magistratu reperiri, qui de his singularibus recte & prudenter decernere possint. Nam, vt eleganter Aristoteles, lex ipsa magistratuum est velut magistra. Cuius legis rationibus & præceptis generalibus diligenter consideratis & inter se comparatis, non erit difficile magistratibus, videre, quemadmodum de rebus singulis sit decernendum. Ex his igitur intelligitur, iudicium de his rebus singulis, multis potius, quam vni esse permittendum.

Obiectio. *Solutio.*

2. Argumentum. Ἄτοπον δ' ἴσως.] Hoc supra explicauimus, vbi de tertia ratione.

Ἐπεὶ καὶ νῦν ὀφθαλμοὺς.] Hoc alterum est argumentum à Regno sumptum. Nam hodieque, inquit, cernere licet, monarchas & Reges multos sibi & oculos & aures & manus & pedes comparare. Sic enim veteres vocant Regum ministros, oculos, aures. *Xenophon libr. 8. παιδείας. Plut. in Artaxerxe. & περὶ πολυπραγμοσύνης. Pollux lib. 2.* Nam quos & sibi & imperio seu statui suo & amicos & fideles norint (neque enim satis sit, si ipsi tantum Regi sint amici, sed hoc amplius,

plius, vt statui quoque sint amici, statum euersum nolint, necessarium est) hos tanquam imperii socios faciunt, eorumq; opera in Regno administrando vtuntur.

Οὔτε φίλος ἴσος καὶ ὅμοιος.]. Quinta videtur hîc latere ratio in hoc Regum instituto & consuetudine, hæc videlicet; Quia Regum quoq; exemplo non tam penes vnum, quam penes multos pares & æquales, imperium & administratio esse debeat. Quid ita? Quia Reges amicos imperii socios faciunt. At amici sunt pares & similes. Amicitia est quædam æqualitas, *vt supra lib 8. Ethic.* late explicatur. *V. Ratio ἀναλογική.*

TEXTVS.

Quæ igitur aduersus Regnum ambigentes dicunt, hæc fere sunt. Sed ea fortasse in quibusdam ita se habent, in quibusdam vero non ita. Nam est aliud natura obnoxium herili dominatui, & aliud Regio, aliud ciuili, & ius & vtile: tyrannicum vero non est natura, neque aliæ Respub. quæ sunt aberrationes: eæ namque sunt contra naturam. Verum ex prioribus intelligitur, inter pares quidem & similes neque vtile esse neque iustum, vnus vt omnibus dominetur, siue non sint leges, siue ipse sit velut lex: siue sint leges, vt bonus bonis, vel non bonus non bonis; neque adeo etsi virtute antecellat, nisi quodammodo: qui modus qui sit, explicandum. Dictum est autem & *supra iam quodammodo. Primum autem statuendum, quod sit Regio dominatui obnoxium seu aptum, quod optimatum, & quod ciuili. Atq; regio quidem dominatui talis apta est multitudo, quæ ferre possit familiam virtute præstantem ad principatum ciuilem. Optimatum vero multitudo, quæ sub imperio esse possit liberis conueniente eorum, qui virtute præstent ad ciuile imperium. Ciuili deniq; apta multitudo est, cui natura quædam inest mul-

titudo militaris, quæ poſſit parere & imperare ex lege pro dignitate imperia diuitibus diſtribuente. Cum igitur vel familia tota, vel ex alijs vnus aliquis virtute tantum præſtet, vt eius virtus reliquorum virtuti omnium præſtet: tum iuſtum, hanc familiam eſſe regiam, & omnium dominam, hûcque vnum Regem. Nam, vt & ſupra dictum, non ſolum ita ſe res habet eo iure, quod afferre ſolent Rerumpublicarum auctores & optimatû, & paucorum, & rurſus popularium (omnes enim pro excellentia iudicant, ſed excellentiam non faciût eandem.) Verum eo, quo prius dictum: neque enim interficere, vel in exilium eijcere, vel Oſtraciſmo pellere talem vtiq; decet; neque, vt viciſſim pareat, poſtulare. Nam natura repugnat, vt pars toti præſtet; quod accidit ei, qui tanta præſtantia ſit præditus. Reliquum eſt igitur, vt tali pareatur, & ſit dominus non viciſſim, ſed omnino.

COMMENTARII.

ἐπίχειρσις. Ἀλλὰ μὲν οὖν εἰ.] Quæ contra Regnum aut vnius imperium afferri ſoleant, poſtquam expoſuit; hoc tandem loco ea diligentius perpendit, ſuamq; tandem ſententiam de vnius imperio, adhibita diſtinctione, aperit. Ea igitur contra vnius imperium allata in quibuſdam quidem hominum generibus & multitudine ait eſſe vera, in quibuſdam non item: quod vt intelligatur, monet, hominum genera eſſe varia: nam eſſe homines ita natos, vt ſeruili quoque imperio ſubeſſe non recuſent atque adeo debeant: in quo barbaros fere omnes genere eſſe monuit. *ſupra libr. 1.* alios autem eſſe, qui nati ſint vt pareant Regio Imperio, quo in genere Perſas fortaſſe intelligit: alios deniq; ita natura factos, qui ciuili & æquabili imperio gaudeant, ſiue Ariſtocratico, ſiue Democratico, aut Politico. Etſi inter hæc tria magna eſt differentia: nam in Democratico ſumma inter ciues eſt æqualitas: in Politico ea eſt hominû multitudo & conditio, qui re

militari

militari maxime gaudeant. Politia ex hominum militarium multitudine fere constat. *vt supra dictum cap.5. & lib.2. cap. 4.* Aristocraticum, vbi ea est hominum multitudo ac conditio, qui paucis ac virtute præstantibus parere possint. Varia igitur sunt hominum genera, vt & Rerumpublicarum & iuris & vtilitatis. Nam vt & supra ius & vtilitas seu bonum variat pro Rerumpubl. generibus & differentiis. Verum quia tria sunt rectarum Rerumpublicarum genera, tria vitiosarum; hominum quoq; genera recta & naturæ conuenientia sunt tria, Regium, Aristocraticum & Ciuile: nam reliqua, Tyrannicum, Democraticum & Oligarchicum, naturæ repugnant. His iam præmunitis, ait Aristoteles, ea, quæ supra sunt explicata & allata contra Regnum, esse quidem vera in eo Reipublicæ genere, quæ communi nomine politia seu Respublica dicitur: propterea quod in hac Republica cum ciues omnes sint pares, iniustum sit, vnum omnibus imperare: & tamen in hoc ipso hominum genere fieri interdum posse, vt vnus omnibus præesse debeat, nimirum si qui's reperiatur vnus omnibus cæteris virtute ita præstans, vt vniuersorum virtus cum huius vnius virtute non sit comparanda: nam si quis talis reperiatur, hunc vnum cæteris præesse debere ostendit his rationibus.

ἐπιχείρησις specialis.

Primo; Quia omnium sententia hoc sit certum, dignitati & excellentiæ imperium esse tribuendum; in hoc omnes consentiunt, etsi in dignitatis & excellentiæ generibus dissentiunt & variant: alius namque diuitiis, alius libertati, alius generi, alius virtuti imperium defert, vt supra est explicatum. Hac igitur ratione, propter præstantiam, inquam, huic vni deferendum esse imperium. Hoc iure Regnum talis viri nititur.

1. Ratio κατασκευαστική.

Deinde, quod alterum est ius & ratio, quia, *quod & supra dictum cap.9. in fi.* vir tam præstans vel alioqui sit pellendus aut necandus, vel vicissim præesse & parere debeat: at vtrumque est iniustum. De priore, nimirum vt vel interficiatur vel pellatur siue exilio siue ostracismo, *dict. supr. cap.9.* de altero, vt non præsit vnus perpetuo, sed nunc præsit nunc pareat, *ibidem dictum:* & hic docet, iniustum esse hac ratione; quia sequeretur, vt pars toti esset par, id est, tantum parti, quantum toti, tribueretur; quod est iniustissimum contra iustitiam distributiuam; quod hic accideret. Nam, vt dictum, huius vnius virtus vniuersorum ciuium virtutes superat; atque ita huius vir-

2. Ratio κατασκευαστική.

tus eſt velut totum, reliquorum virtutes ſingulorum velut partes.

TEXTVS.

De Regno igitur, quas habeat differentias, & vtrum ciuitatibus non conducat, an conducat, & quibus & quomodo; hunc in modum ſit explicatum. Quoniam autem tres dicimus rectas eſſe Reſpublicas; harum optima neceſſario ſit illa, quæ ab optimis adminiſtretur: ea autem eſt, cui accidat, vt vel vnus præſit omnibus, vel familia tota, vel multitudo præſtans virtute, quæ partim parere, partim præeſſe poſſit ad vitam maxime optabilem. In prioribus autem demonſtrationibus explicatum eſt, viri & ciuis optimæ ciuitatis eandem neceſſario eſſe virtutem: perſpicuum eſt, eodem modo & ijſdem rebus & effici virum bonum, & ciuitatem Ariſtocraticam vel Regiam conſtitui poſſe. quare erit & diſciplina & inſtituta eadem, ſeu quæ efficiant & bonum virum & politicum & Regij ſtatus peritum. His explicatis, iam danda eſt opera, vt de Republica optima explicemus, quomodo naturæ conuenienter fiat & conſtituatur. Neceſſe eſt igitur de illa explicaturum diſputationem conuenientem inſtituere.

COMMENTARII.

Regnum & Ariſtocratia Reſp. optima.

Quo modo hæ ipſæ inſtituenda.

Περὶ μὲν οὖν βασιλείας] Iterat ex prioribus, quæ optima ſit Reſpublica, Regnum videlicet & Ariſtocratia: quæ duo Reipublicæ genera, *vt & ſupra*, concurrere hic docet, vt cuius vtriuſque ſcopus ſit virtus. Has igitur duas Reſpubl. docet, quemadmodum recte quis conſtituere poſſit vno verbo: nam ipſa inſtitutio & informatio demum explicatur *infra lib. 7.*

lib.7. Ait igitur, eodem modo has Respublicas instituendas, quo virum bonum. Quid ita? Quia supra docuit, in optima Republica, id est, in his duabus, bonum virum & bonum ciuem esse eundem. Eadem igitur erit & viri boni & boni ciuis & boni Regis & boni politici institutio.

FINIS LIBRI III.

LIBER

LIBER IV.

ARGVMENTVM.

EXplicatis libro priore duobus optimis Reipublicæ generibus, Regno & Aristocratia, quatuor reliqua genera, Rempublicam, Democratiam, Oligarchiam & Tyrannidem hoc libro persequetur.
1. Cap. *Et primo quidem disputationis & ordinis rationem exponit, cur non tantum de optimo Reipublicæ statu, quod alii politici facere solent perperam. sed de aliis quoque Rerumpublicarum generibus sit explicandum; non tantum de optima, sed de optimæ quoq; proxima, atq; adeo de ea, qualiscunq; obtineri poßit. Ad hanc rem, quia Rerump. genera & partes nosse est necessarium, rursus de Rerumpublica-*
2. Cap. *rum generibus cap. 2. & 3. explicat. Ex quibus cum duo*
3. Cap. *summa & inter se contraria genera esse docuit Democratiam & Oligarchiam, tum de his duobus singulatim & e-*
4. Cap. *nucleate, quæ Democratiæ sint genera, cap. 4. & quæ Oli-*
5. Cap. *garchiæ, cap. 5. vbi cap. 4. inquam, vniuerse quoque & præclare docet, suas cuiq; Rerump. generi plures esse partes & genera, quemadmodum supra quinque Regni genera esse*
6. Cap. *docuit; postea rursus de Rerumpub. generibus agens, cap. 6. Platonis partitionem reprehendit, vbi & de Aristocratiæ generibus explicat: deinde de ea, quæ communi nomine di-*
8. Cap. *citur Resp. vbi & de mixtis Rebuspubicis copiose cap. 8. &*
9 Cap. *9. tandem breui de tyrannide cap. 10. Ad hunc igitur mo-*
10. Cap. *dum omnibus Rerumpublicarum generibus & earum partibus singulatim explicatis, quæ initio huius libri ad partes & officium boni politici pertinere docet, explicare non tantum, qui sit optimus Reipublicæ status: sed & qui maxime sit communis, facilimeque obtineri poßit, & quæ Respubl.*

quibus ſit commodior. De his, inquam, duobus capitibus & quæſtionibus diſſerit cap. 12. & 13. Iam vero quia ciuitatum 12. Cap.
tres ſummæ ſunt partes, Senatus, Magiſtratus, & Iudicia: 13. Cap.
alio velut initio facto, primum vniuerſe, idque breuiter, deinde ſingulatim copioſe de harum trium partium deſcriptione & conſtitutione deinceps explicat cap. 14. 15. & 16. 14. Cap.
Primum de Senatu, cap. 14. deinde de Magiſtratu, videlicet 15. Cap. & 16.
cap. 15. tertio de iudiciis, cap. 16.

TEXTVS.

In omnibus artibus & ſcientijs, quæ non partem perſequantur, ſed de genere quodam vno ſint perfectæ, vnius eſt videre, quid cuique generi conueniat, vt exercitatio quæ, & cui corpori conueniat, & quæ ſit optima. Nam optime nato & inſtructo optimam cõuenire neceſſe eſt, & quæ plæriſque vna omnibus: & hoc namque palæſtricæ artis eſt. Præterea ſi qui non iuſtum cupiat habitum aut ſcientiam eorum, quæ ad certandum pertineant; erit nihilominus palæſtræ magiſtri & exercitationum periti, hanc quoque facultatem præſtare. Item hoc quoque in medicina & arte nauium ædificandarum, & veſtibus, & in omni alia arte videmus vſuuenire. Quare perſpicuum eſt eiuſdem eſſe ſcientiæ, & quæ optima ſit Reſpublica, videre, quæque maxime ſit ex voto, ſi nulla res externa impediat; & quæ quibus conueniat: multis namq; non datur fortaſſe optimam conſequi. Legum igitur ſcriptorem & vere politicum ignorare non decet, quæ optima ſit Reſpublica & omnino, & quæ optima pro rebus ſubiectis: præterea tertiam, quæ ex ſuppoſitione. Nam & datam conſiderare poſſe oportet, & ab initio quemadmodum conſtituatur, & conſtituta quomodo

quam

quam diutissime conseruetur: vt si cui, inquam, ciuitati accidat, vt neque optima vtatur Republica, & quæ rebus necessarijs non sit instructa, neque ea, quæ ex copijs præsentibus haberi possit, sed quadam deteriore. Ad hæc omnia eam quoque, quæ omnibus ciuitatibus maxime conueniat, nosse debet.

COMMENTARII.

Ratio, cur Aristot. de omnib. Rerump. generibus disserat.

Ἐν ἁπάσαις ταῖς.] Exponit hoc capit. Aristoteles, quæ pertineant ad veri politici & legumscriptoris officium, idq; hoc consilio, vt se recte facere ostendat, qui præter aliorum morem philosophorum & politicorum in his libris de Republ, non tantum de vno & optimo Reipublicæ statu, sed de omnibus disserat: qua ex re *supra in prolegomenis* docui insignem huius operis vtilitatem. Docet igitur, Politicum quatuor hæc nosse debere. I. Quæ sit optima Respublica, seu optimus Reipub. status, id est, quæ optima ἁπλῶς. II. Quæ sit optima pro copiis præsentibus. III Nosse qualemcunque Rempublicam sibi oblatam instituere vel constitutam seruare. IV. Quæ Respubl. maxime sit communis, id est, plærisque hominibus accommodata. Hæc igitur quatuor politicum nosse debere, artium & scientiarum exemplo aliarum docet hunc in modum. Omnes scientiæ, quæ de toto aliquo genere agunt, ea nosse & explicare debent: ergo & Politica. Antecedens inductione & exemplis artium gymnasticæ, medendi, naues ædificandi & sartorum confirmat. Nam palæstræ magister nosse debet non tantum, quæ optima sit exercitatio, sed eam quoque, quæ plurimis sit apta, & eam, quæ huic & illi pro corporum & virium dissimilitudine conueniat. Sic & medicus nosse debet non tantum optimū bonæ valetudinis gradum, sed eam quoque valetudinem, quæ in plærisque corporibus reperiatur, & eam quoque, quæ huic vel illi homini, ætati, genti sit consentanea; eam quoque denique, quæcunque illi offertur, vt eam vel emendet vel tueatur. Eadem est aliarum artium ratio, earum, inquam, quæ de vniuerso genere agunt. Nam artium duo sunt genera: aliæ namque artes de vniuerso genere, aliæ de parte agunt, vt gymnastica de vniuerso genere omnia palæstrarum & exercitatio-

Quæ Politico cognitu sint necessaria.

Ratio per inductionē.

Approbatio

1. Simile.

2. Simile.

Τέχνη ἢ ἐπιστήμη ἐστὶν ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ μέρος.

citationũ genera complectitur: gymnastica ex parte vnum tantum exercitationis genus, vt luctam, pilum, gladium, &c. Sic ars medendi alia est vniuersa, quæ omnibus medeatur animantibus: alia ex parte, quæ huic vel illi animantium generi. Sic Iurisprudentia alia est vniuersa, alia ex parte, vt est Iurisconsultorũ fere de iure priuato seu de ciuili, non de publico. Omnes igitur scientiæ vniuersæ quatuor illa explicare debent. Quid ita? Quia par est, vt qui vniuersi generis cognitionem pollicetur, singulis quoq; partibus quid conueniat & sit aptum, vt explicet. Quare ad eundem modum & Politica quia vniuerse de Rebuspub. recte instituendis agit, primum nosse debet & explicare, qui sit optimus Reipublicæ status & maxime optabilis, nulla re externa impediente, hominum nimirum conditione aut rerum copia. Neque enim hominum ad seruitutem natorum ciuitas optima esse potest, vt neque eorum, qui rebus ad honeste ac liberaliter viuendum necessariis destituuntur. Deinde nosse debet, quæ optima sit Respub. pro copiis præsentibus. Nam, vt modo dictum, paucis datur assequi optimum illum Reipublicæ statum; quibus satis est, si eum teneant, quem ipsorum copiæ ferant & aliæ res externæ. Nam res interiores, quæ optimum Reipublicæ statum impediant, sunt, disciplina, leges, & ipsa politia seu Reipublicæ temperatio. Tertio nosse debet quamcunque oblatam Rempublicam iam constitutam; nosse, inquam, quemadmodum ea sit constituta ab initio, & quemadmodum conseruari possit; quod non minimi est negotii, videre statum cuiusque Reipublicæ, rationem & fundamenta; eamque, licet male institutam, tamen conseruare & ei opitulari: Quemadmodum sæpe est difficilius dediscere quam discere, vt paulo infra ait. Quod nos diximus, oblatam siue quamlibet Rempublicam nosse, id Aristoteles Geometrico vocabulo ait δοθεῖσαν, datam. Sic enim Geometræ, datum triangulum æquabiliter secare. Sæpe namq; accidit, vt ciuitas vtatur neque optimo statu, vt quia propter rerum inopiam & impedimenta alia non possit, neq; eo, quo possit, pro copiis suis optimo, sed deteriori, propter imperitiam fortassis legum scriptoris & auctoris, aut alia post consecuta mala, vt Athenis Respublica à Solone bene temperata in extremam Democratiam Demosthenis ætate reciderat, & Romæ tempore Ciceronis. Atque hanc tertiam formam

Ratio.

Conclusio.

1. Quod nosse oportet Politicum.

2. Quod nosse oportet Politicum.

Ratio.

3. Quod nosse debet Politicum.

4. *Quod nosse debet Politicus.* mam vocant hypothesin, vt sæpe *supra lib.2.* Postremo nosse quoq; debet, quæ Respub. maxime sit communis & plærisque mortalibus accommodata. De quo genere præclare *infra cap.12.* in quo docet, apud plurimos posse habere locum, in ea nimirum Republica, in qua homines sint mediocres.

TEXTVS.

Itaque plærique eorum, qui de Republ. disputant, etsi alia recte dicunt, à rebus tamen vtilibus aberrant: neque enim de optima tantum videndum, sed de ea quoque, quæ haberi possit; item de ea, quæ sit facilior & omnibus communior. Nunc autem hi quidem summam tantum, eamque, quæ opus habeat magnis copijs, quærunt: illi vero quandam magis communem, commemorantes eas, quæ in vsu sunt, Respublicas tollentes, Laconicam aut aliam quandam laudant. Oportet autem talem introducere descriptionem, ad quam facile ex copijs præsentibus & adducantur & possint esse participes: quemadmodum non minoris est negocij, instaurare Rempublicam, quam ab initio condere; vt & dediscere, quam ab initio discere. Quare præter iam dicta oportet Politicum Rebuspublicis ijs quoque, quæ iam sint in vsu, opitulari, vt & ante dictum. Hoc autem ab eo fieri nequit, qui, quot Reipublicæ sint genera, ignorat. Nunc autem vnam esse Democratiam quidam putant, vnamque Oligarchiam: quod verum non est. Quare oportet non ignorare, Rerumpublicarum quot sint discrimina, & quot modis temperentur. Cum hac autem eadem prudentia leges quoque optimas videre oportet, & eas, quæ cuiq; Reipublicæ conueniant. Leges namque pro Rebuspubli-

bus publicis sunt scribendæ, & scribuntur ab omnibus, non vero Respublica pro legibus. Nam Respublica quidem ciuitatũ est descriptio in magistratibus, quemadmodum distribuãtur, & quod sit id, cui Reipublicæ est principatus, & qui cuiusque societatis sit finis: leges vero ab ijs rebus, quæ Rempublicam indicant, sunt seiunctæ, ex quibus magistratus præesse oportet, & earum violatores obseruare. Perspicuum est igitur, necessario tenenda esse discrimina & numerum cuiusque Repub. etiam propter legum scriptionem. Neque enim eædem leges conducere possunt Oligarchijs aut Democratijs omnibus: siquidem plures, & non vna est Democratia, neque Oligarchia tantummodo.

COMMENTARII.

Ὡς οἱ πλεῖστοι.] Expositis iis, quæ à vero politico sint tractanda & cognoscenda, nunc aliorum hac in re peccata profert. Nam esse, qui multa quidem præclare de Repub. disputent; sed à rebus vtilibus aberrent, id est, non explicent, quæ forma Reipublicæ huic vel illi ciuitati aut populo sit commoda. At non satis est, de optima Republica & multa præclara differere, propterea quod talis disputatio multis sit inutilis, quia multi propter inopiam rerum necessariarum aut aliis de causis, etiam vt velint, non possint optimum Reipub. statum obtinere. Explicandum igitur non tantum de optimo Reipublicæ statu; sed de eo quoque, qui obtineri possit vel ab hac aut illa ciuitate, vel à plærisque mortalibus. Peccant igitur illi, qui de Republica differentes tantum de optimo Reipublicæ statu agunt. In quo numero est & *Cic. in libb. de Repub.* Sunt & alii, qui paulo amplius afferunt non contenti vno optimo Reipublicæ statu, sed qui faciliorem quandam & communiorem Rempublicam afferunt, vt Laconicam aut aliam aliquam eius generis: in quo numero est *Plato.* Nam hic *in libris quidem de Repub.* de optimo Reipublicæ statu differit, *in libris autem 12. de legib.* de altero Rei-

Aliorũ Politicæ scriptorum erratum.

Ciceronis erratum.

Platonis erratum.

publicæ genere non ita exquisito & summo, sed faciliore & communiore, *vt supra quoq; dictum lib. 2. cap. 4.* Sed hos quoq; peccare, ex prioribus est perspicuum. Nam hi omnes, quæ in vsu sunt, Respub. tollunt & improbant, cum potius eis male affectis opitulari deberent. Præterea in eo quoque peccant, quod hominum aut ciuitatum rationem non habent, possint ne talem Rempublicam admittere, an nō possint. Nam, vt recte Aristoteles, non alia inducenda est Respublica, quam quæ pro copiis præsentibus obtineri & induci possit. At hi omnibus ciuitatibus vnam hanc Rempub. induci volunt. Melius igitur illi, qui Respub. laborantes iuuent potius, quam statim nouam introducant. Quod etsi difficile est, vt dediscere sæpe difficilius quā discere. (Quare & Timotheus Musicus duplicem mercedem ab iis, quos alii erudiissent, à rudibus simplicem accipiebat, *teste Quinctil. lib. 2. cap. 3.*) est tamen hoc Politici officium præter cætera vnum, quod quidem ab eo præstari non potest facile, qui, Rerumpubl. quot sint genera & partes, non cognorit. Nam cum Democratiæ non vnum, sed multa sint genera, vt & Oligarchia & reliquarum Rerumpub. contra quam multi iam putant & errant; certe is, qui omnibus opitulari volet, earum partes & naturam diligenter nosse debet: quibus cognitis, non ita erit difficile iis opitulari. Ex his intelligitur, Politicum non tantum illa quatuor, sed hoc præterea nosse debere, quæ & quot Rerumpublicarum sint genera. Rationes affert duas. Priorem iam diximus; quia partium Reipublicæ cognitio ad illa quatuor sit necessaria. Altera est; Quia eadem cognitio ad leges quoq; sit necessaria. Nam quod sæpe iam diximus, leges Rebuspublicis, non Respublicæ legibus sunt accommodandæ. Quare vt politicus norit, quæ leges sint scribendæ, quæ bonæ, quæ optimæ; ex Rerumpublicarum generibus erit cognoscendum: vt optimæ Reipublicæ optimæ sint leges, Oligarchiæ Oligarchicæ, sic Democratiæ Democraticę, &c. Legibus non cognoscuntur aut distinguuntur Respublicæ, sed fine & principatu. Sic enim hæ duæ summæ ciuitatis partes, de quibus sæpe dictum, Respublica & leges seu νομοθεσίαι pulcre hic distinguuntur: vt Respublica nihil sit aliud, quam descriptio quædam & ordo in magistratibus, & maxime iis, penes quos principatus & summa est Reipublicæ, & in qua finis politicæ societatis serua-

1. Ratio, cur Politici officium quoque sit, nosse Rerump. genera.

2. Ratio.

seruatur; id est, qualis quæque sit Respublica, æstimandum est ex his, magistratibus, inquam, & principatu Reipublicæ, & ex fine. Vt Aristocratia est, vbi penes optimates est imperium, & finis bonum publicum. Legibus non distinguuntur Respublicæ, neq; internoscuntur. quarum hoc tantum est munus, vt ex earum præscripto & ipsi agant magistratus, & alios viuere compellant. Ad summam: Ex magistratibus & fine Rerumpublicarum, ex modestia magistratuum & ciuium moribus legum cognoscuntur discrimina.

CAPVT II.

TEXTVS.

Quia autem in priore disputatione de Rebuspublicis explicauimus, tres esse quidem Respublicas Regnum, Aristocratiam, & Rempublicam: tres vero earum aberrationes; Tyrannidem quidem Regni, Oligarchiam vero Aristocratiæ, Democratiam vero Reipublicæ. Atque de Aristocratia quidem & Regno explicatum est (nam de optima Republica explicare & de his dicere nominibus idem: vtraque namque solet consistere ex virtute instructa. Præterea quid Aristocratia & Regnum inter se differant, & quando Regnum oporteat admitti, prius explicatum.) Reliquum est de Republica explicare, quæ communi nomine dicitur, & de alijs Rebuspub. Oligarchia & Democratia & Tyrannide.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δ' ἐν τῇ πρώτῃ.] Quæ *supra lib.3. cap.5.* de Rerumpublicarum differentiis & generibus sunt explicata, breuiter hic commemorat. Nam eo capite docuit Respublicas partim esse rectas, partim prauas: rectas esse, Regnum, Imperium optimatum, & Rempublicam communi nomine: prauas & vitiosas, tyrannidem, paucorum potestatem seu factionem, & Democratiam. Ex his Rerumpublicarum sex generibus duo à se iam explicata esse ait, Regnum & Aristo-

cratiam, nimirum *supra lib.3.* & interdum *lib.2.* Nam quibus in locis de optima Republica explicat, iis de his duobus explicare censendus est. Nam Regnum & optimatum potestas seu Aristocratia Aristoteli optimum Reipublicæ genus constituunt, vt quibus idem scopus, virtus & bonum commune, sit propositus. De Aristocratia tamen non ita separatim, vt de Regno, explicauit, cum tamen videatur & de Aristocratia separatim explicasse, maxime ex his verbis, *cap 3.* κἂν εἴ τι δεῖ τοιοῦτον. vbi de partibus ciuitatis disputasse se ait eo loco, quo de Aristocratia explicarit. Sed hic locus in prioribus nusquam exstat. Nam de partibus quidem ciuitatis *supra lib 3.cap.8.* quædam affert, nihil tamen de Aristocratia. quare disputatio de Aristocratia fortasse intercidit. Borrahus existimat, Aristotelem singulari libro de Aristocratia disputasse, eumq; intercidisse. De ea seu eius generibus infra etiam quædam differuntur *cap.7.* Reliqua sunt quatuor Rerumpublicarum genera, Respublica, Tyrannis, Oligarchia & Democratia: de quibus hoc libro explicatur.

TEXTVS.

Et quidem de aberrationibus quoque his quæ sit pessima & quæ secunda, perspicuum est. Nam primæ & diuinissimę aberrationem necesse est esse pessimam. Regnum autem oportet aut non esse, sed nomen tantum habere, vel esse propter magnam regnantis præstantiam: ita vt tyrannis quoque, cum sit pessima, longissime à Repub. absit. Secundo autem loco esse Oligarchiam: nam Aristocratia ab hac Republica longe distat: Democratiam vero maxime esse mediocrem. Et hoc quidem modo quidam iam ante sensit, qui tamen nō eodem, quo nos, spectarit. Nam ille quidem existimat, cum omnes quidem sint bonæ, vt Oligarchia bona & aliæ earum, pessimam Democratiam, malarum vero optimam: nos vero has omnino vitiosas esse dicimus; atque Oligarchiam quidem

aliam alia esse meliorem, non recte dicitur, minus vero malam. Verum de hac quidem existimatione in præsentia omittatur.

COMMENTARII.

Φανερὸν μὲν οὖν.] Priusquam reliqua quatuor Rerumpub. genera persequitur, comparat primo vitiosas Respub. inter se: deinde rursus de Rerumpublicarum generibus hoc extremo capite, & capite proximo explicat. Comparationem igitur affert duplicem, suam & Platonicam, quam & reprehendit. Nam ex vitiosis tribus, Tyrannide, Oligarchia, Democratia, deterrimam & nequissimam esse Tyrannidem, contra minime malam esse Democratiam, mediam esse Oligarchiam. Cuius comparationis rationem hanc affert, ex loco comparatorum sumptam apud Aristotel. *libr. 3. Topic.* Quo loco res dicitur eo melior, quo rei meliori est similior; & contra deterior, quo rei meliori dissimilior. Tyrannis igitur quia ex omnibus vitiosis Rebuspublicis optimæ est dissimilima, Regno; merito pessima censeri debet. Eadē ratione Democratia inter vitiosas est minime mala & maxime tolerabilis, quia minimum discedit ab ea Reipublicæ rectæ forma, cui velut ex altera parte respondet, nimirum à Republica seu politia. Nam inter Democratiam & politiam adeo exiguū est discrimen, vt sæpe inter se confundantur. Quemadmodum & Aristocratia cum Oligarchia magnam quoq; affinitatem habet, adeo vt Aristocratia species quædam Oligarchiæ esse videatur, vt infra dicetur.

I. Cōparatio 3. vitiosarū Rerumpub. Aristotelis.

Ratio.

Tyrānis omnium deterrima.

Democratia omniū minime mala.

Oligarchia intermedia.

Ἤδη μὲν οὖν τις ἀπεφήνατο.] Hic Platonis comparationem attingit. Nam *Plato in Politico fere extremo* idem fere quod Aristoteles de Democratia censuit, nimirum eam esse maxime tolerabilem, sed alia ratione & modo. Nam Aristoteles Democratiam ex vitiosis docuit vel ait esse, nimirum vitiosam ex malis minime malam. Plato eam omnium quidem Rerumpublicarum bonarum esse pessimam, malarum ait esse optimam. atque ita eandem esse & bonam & malam dissimili ratione. putauit enim Plato & Oligarchiam aliquam esse bonam. Sed Aristoteles distinctius negat posse dici esse bonam, quæ sit mala: concedit posse dici minime malam, non tamen bonam. Nam absurdum sit, ex malis Rebuspublicis aliquam tamen posse dici bonam.

II. Comparatio vitiosarum Rerump. Platonis.

TEXTVS.

Nobis autem primum quidem distinguẽdum, quot Rerumpublicarum sint discrimina, si plura & Democratiæ & Oligarchiæ sint genera: deinde quæ maxime communis, & quæ secundum optimam Rempublicam maxime expetenda: & si qua alia sit Aristocratia & bene constituta, verum multis ciuitatibus conueniens; quæ sit: præterea & ex alijs quæ quibus expetenda. Nam his quidem Democratia magis fortasse quam Oligarchia sit necessaria, his vero hæc magis quam illa. Postea quẽadmodum is, qui has Respubicas velit constituere, debeat; Democratias, inquam, in suo quamq; genere, & rursus Oligarchias. Postremo, horum omnium breui facta mentione, danda erit opera, vt explicemus, qui interitus & quæ Rerumpublicarum sint salutes & communiter & separatim cuiusque, & quas ob causas ea maxime fieri soleant.

COMMENTARII.

Κατάστασις ἢ διαίρεσις τῶν λεχθησομένων.

Ἡμῖν δὲ πρῶτον διαιρετέον.] Quæ priore capite; eadem hîc iterantur, summa nimirum capita rerum explicandarum. Primum de Rerumpub. generibus; & an Democratiæ & Oligarchiæ non vnum, vt vulgo putant, sed multa sint ge-
2. nera. Secundo de ea Republica, quæ plærisque ciuitatibus sit communis, non optima illa quidem, sed optimæ proxi-
3. ma. Tertio quæ cuiq; ciuitati Respubl. sit deligenda. Aliis namque gentibus Democratia, aliis conuenit Regnum &
4. Oligarchia, *vt supra dictum*. Quarto de his duobus potissimum Rerumpub. generibus, Democratia & Oligarchia, earumq; formis; quemadmodum institui & describi debeant.

5. Quinto, quibus omnibus hoc libro explicatis, tandem *lib. 5.* de causis salutis & interitus Rerumpub. explicat.

CAPVT

CAPVT III.

HOc capite multa Reipublicæ esse genera, & cur multa sint, explicat, reprehensis iis, qui duo tantum esse existimarint, Democratiam & Oligarchiam.

TEXTVS.

Ergo multæ quidem cur sint Respublicæ, causa est; quia omnis ciuitatis partes multæ sint numero. Nam ciuitates omnes primo quidem ex domibus constare videmus: deinde huius rursus multitudinis hos quidem necesse est esse diuites, illos vero pauperes; illos vero medios: atque diuitum & pauperũ hos quidem milites, illos vero esse paganos: & ex multitudine alios videmus quidem agricolas, hos vero institores, illos vero opifices: & nobilium sunt differentiæ, & ex diuitijs, patrimonijque magnitudine, vt ex equis alendis: hoc enim alijs quam diuitibus nõ facile factu. Quare priscis temporibus, quibus ciuitatibus vires in equis erant, apud hos erant Oligarchiæ: vtebantur autem equis aduersus hostes vicinos, vt Eretrienses & Chalcidenses, & Magnesij ad Mæandrum, multiq; alij in Asia. Iam præter has ex diuitijs differentias est hæc quidem ex genere, illa vero ex virtute, & si qua alia eius generis pars ciuitatis in ijs, quæ de Aristocratia, est explicata: ibi namq; explicauimus, quot ex partibus necessarijs constet omnis ciuitas. nam ex his partibus nunc quidem omnes Respublicæ sunt participes, nunc vero pauciores, nunc vero plures. Perspicuum est igitur, plures necessario esse Respublicas specie inter se discrepantes. Etenim partes hæ specie inter se differunt. Nam Respublica quidem magistratuum est descriptio:

hanc vero distribuunt omnes pro potestate principatuum aut pro quadam communi ipsorum æqualitate, pauperum, inquam, vel diuitũ, vel quadam vtrisque communi. Quare tot necesse est esse Respublicas, quot pro excellentijs & partium differentijs sunt descriptiones.

COMMENTARII.

Cur plura sint Rerũp. genera.

Τῦ μὲν ἦν εἶναι πλείυς.] Exposuit *supra lib.3.cap.5.* sex esse Rerumpub. genera. Hoc loco *& lib.6.7.cap.8. & 9.* causam affert, cur tam multa Rerumpubl. sint genera, hanc; Quia multæ ciuitatum sint partes; Multas autem ciuitatis partes enumeratione tantum hic docet; *infra lib 7.* quot necessario ciuitatis sint partes, enucleatius ostendit. Videre igitur, inquit, licet, in ciuitate esse diuites; pauperes, medios, milites, paganos. Et rursus alios plebeios, alios nobiles: ex plebeis mercatores, opifices & agricolas: nobiles partim diuitiis, partim genere, partim virtute & rebus gestis, partim doctrina & bonis artibus. Tot enim nobilium genera infra esse docet. Ex hac igitur partium differentia & discrimine ipsarum quoq; Rerumpublicarum discrimina nasci docet hunc in modum; Respublica est magistratuum descriptio, id est, Reipublicæ nota est ciuitatis τὸ κύριον, id est, summus magistratus. Igitur ex magistratuum & maxime τῦ κυρίυ, dissimilitudine ipsæ Respublicæ distinguuntur, Regnum à populo, &c. Atqui magistratuum & τῦ κυρίυ dissimilitudo ex harum partium differentia sumitur: ergo Rerumpub. differentiæ & genera ex ipsis partibus sunt deducenda. De maiore propositione iam diximus. Minor explicata est *supra lib.3.* vbi, si principatus ciuitatis sit penes tenuiores, diximus esse Democratiam: si penes ditiores, esse Oligarchiam. Nam explicatum eo libro, alias magistratus communicari omnibus, vt in Democratia; alias ditioribus tantum, vt in Oligarchia, iisque paucis; alias pluribus virtute præditis, vt in Aristocratia; aut militari virtute præditis, vt in Republ. Ex quibus intelligitur, cur propter partium ciuitatis dissimilitudinem Respub. ipsæ varient.

Ratio.

Οἷον ἱπποτροφίας] Nobilitatis genus ex diuitiis olim maxime in equis alendis constitisse, ait. quod idẽ sæpe commemo-

memorant veteres scriptores, *Demosthenes* περὶ τοῦ στεφάνου, *Isocr.* περὶ τοῦ ζεύγους, *Thucydides lib.6.* Adiungit autem Aristoteles, in iis fere ciuitatibus olim fuisse Oligarchian, in quibus hoc alendorum equorum studium esset vsitatum, vt in Eubœa insula, & in Asiæ quibusdam ciuitatibus. Quid ita? quia in iis ciuitatibus aliquos necesse est præter cæteros fuisse opulentos: neq; enim tenuiores equis alendis sunt pares. Iam vbi opulenti, ibi fere oligarchia.

TEXTVS.

Maximæ autem duæ esse videntur, vt ex ventis dicũtur hi quidem Aquilonares, illi vero Australes; alij vero, horum aberrationes: sic ex Rebuspublicis sunt duæ, populus & Oligarchia: Aristocratiam namque Oligarchiæ speciem ponunt, vt quę sit quædam Oligarchia: & ea quæ dicitur Ręspub. Democratiam, quemadmodum in ventis Fauonium quidem Aquilonis, Austri vero Vulturnum. Eodem quoque modo se habet res in harmonijs, vt quidam aiunt; nam & ibi duo Regionum genera, Dorium & Phrygium: alias vero compositiones partim Dorias, partim vocant Phrygias. Sic igitur maxime quidem de Rebuspubl. existimare videntur. Verius autem & rectius & melius, vt nos distinximus, duarum aut vnius recte constitutæ alias esse aberrationes: has quidem harmoniæ bene temperatæ, illas vero optimæ Reipublicæ: Oligarchicas quidem intentiores & magis heriles: populares vero eas, quæ sint remissiores & molliores.

COMMENTARII.

Μάλιστα δὲ δοκοῦσιν.] Quorundam de Rerumpub. generibus sententiam exponit & reprehendit. Erant enim qui duo tantum Rerumpubl. genera esse dicerent, Democratiam & Oligarchiam, exemplo ventorum & concentuum seu harmonia-

Opin. quorũdam, duo tantũ Reip. genera sta-

tuentiũ, Democratiam & Oligarchiam. moniarum. Nam & ventorum summa duo tantum esse genera, Septentriones & Austrum, ad quos alii venti, tanquam species, referantur. Et harmoniarum duo quoq; summa esse genera, Phrygiam & Doriam, Barbaram & Græcam, ad quæ

1. ὁμοίωσις. reliqua quinque, Lydia, Hypolydia, Mixolydia, Hypophry-

2. ὁμοίωσις. gia, Hypodoria (nam septẽ fere commemorantur. *Athenæus lib. 14.*) accommodentur. Ad eundem modum ad hæc duo, ad Oligarchiam accommodari Aristocratiam, & Democratiæ Rempublicam. Quam illorum sententiam *infr. cap. prox.*

Ratio. confirmari posse ostendit hac ratione; Quia in ciuitatibus duæ summæ sint partes & maxime conspicuæ, diuites &

Suæ diuisionis confirmatio. pauperes. Verum rectius se sentire & suam Rerumpub. diuisionem meliorem esse, qua Respub partim dicantur rectæ, partim vitiosæ & prauæ, monet: id quod ex prioribus est perspicuum, nempe ex partium ciuitatis dissimilitudine multi-

Similitudo. plicium: ita vt quemadmodũ in harmoniis rectæ sunt quædam, quædam discrepantes, item in Rebuspublicis quædam sint rectæ, quædam vitiosæ, ab illis aberrantes, vt Oligarchia & Democratia: & vt ex harmoniis discrepantibus aliæ iusto sunt intentiores, aliæ remissiores: sic & in Rebuspubl. vitiosis aliæ sunt grauiores & acriores, τυραννικώτεραι, & magis heriles, vt Oligarchia; aliæ solutiores ac liberiores, vt Democratia. Cæterum de comparatione Rerumpublic. & harmoniarum dictum *supra lib. 1. cap. 2.*

CAPVT IV.

1. Pars. TRES huius capitis sint partes: quarum in prima de ve-

2. Pars. ris notis & definitione Democratiæ & Oligarchiæ: in

3. Pars. altera rursus de ciuitatis partibus & membris: in tertia de Democratia nominatim & eius generibus explicatur.

TEXTVS.

Democratiam autem non oportet sic simpliciter, vbi Princeps est populus (vt quidam nunc faciunt) statuere. Etenim in Oligarchijs & vbique maior pars est princeps: neque Oligarchiam, vbi pauci Reipublicæ sunt principes. Nam si omnes sint mille & trecenti, horumque mille diuites, & imperium non communicent cum trecentis &

pau-

pauperibus liberis, & alioqui & cætera similibus: nemo hos Democratia vti dixerit. Item etsi pauperes quidem sint pauci, diuitibus vero pluribus potiores; nemo ne talem quidem vocaret Oligarchiam, si alijs diuitibus honores non communicentur. Dicendum igitur potius, populum quidem esse, cum liberi sint principes; Oligarchiam vero, cum diuites. At illos quidẽ accidit esse multos, hos vero paucos. Nam liberi quidem multi, diuites vero pauci. Nam si magnitudine quoque imperia deferãt, vt in Æthiopia quidam aiunt, aut ex forma; esset Oligarchia. Exiguus namq; est numerus & formosorum & magnorum. Sedenim ne his quidem solum satis distinguantur hæ Respub. Verum quia plures sint partes & populi & Oligarchiæ; hoc amplius sumendum, ne populum quidem esse, si liberi pauci pluribus & non liberis imperent, vt Apolloniæ ad mare Ionium, & in Thera: in vtraque namque hac ciuitate honores capiebant nobilitate antecellentes & qui primi fuerint coloni, pauci ex multis: neque esse populum, si diuites; quia multi superent, vt antiquitus Colophone. ibi namque ante bellum cum Lydis multi magnas habebãt diuitias. Verũ Democratia quidem est, cum liberi & pauperes, ijque multi, imperij sint participes: Oligarchia verò, cum diuites & nobiliores, ijque pauci.

COMMENTARII.

Οὐ δεῖ δὲ τιθέναι.] Exponit, quæ harum Rerumpubl. Democratiæ & Oligarchiæ, veræ sint notæ & definitiones, reprehensis falsis, quem locum *supra* copiose explicauimus *lib. 3. cap. 5.*

TEX-

TEXTVS.

Quamobrem esse quidem multas Respublicas, & quam ob causam, explicatum est. Cur autem prioribus sint plures, & quæ,& quare; videamus, sumpto prius allato exordio. Nam omnem ciuitatem fatemur non vnam partem, sed plures habere. Vt igitur si animãtis species habere velimus; primũ diuidamus, quod necessario habeat omnis animans, vt & sentiendi quædam organa, & cibi conficiendi,& capiendi, vt os & ventrem; præterea partes, quibus quæq; earum mouetur: si igitur tot tantum sunt species, harum autem sunt discrimina, vt oris, inquam, plura quædam genera, & ventris & sentiendi organorum,adhæc & partium motricium: necessario harum coniunctionis numerus plura faciat animantium genera:neq; enim fieri potest, vt eadem animans habeat plures oris differentias, neque item aurium; adeo vt quoties harum omnes,quæcunque esse poterunt,coniunctiones fuerint sumptæ; species animãtis sint redditurę, totque animantis species,quot necessariarum partium sint copulæ siue coniunctiones. Ad eundem modum & in prioribus Rebuspublicis. Nam,vt supra dictum,ciuitates non ex vna,sed ex multis constant partibus. Vna igitur est illa quidem multitudo ad victum,qui dicuntur agricolæ, altera vero,quæ dicuntur opificia, quæ est in artibus,queis sine ciuitas constare nequit.Harum autem artium aliæ quidem necessitatis causa,aliæ vero delitiarum,&liberaliter viuendi,adesse debent: tertia vero tabernaria. Tabernariam vero voco eam, quæ versatur in venditionibus & emptionibus

bus, & mercaturis & cauponationibus: quarta vero mercenaria: quinta vero, quæ ſit propugnatura, quæ his non minus eſt neceſſaria, ſi inuadentibus non ſeruient. Nam ex rerum numero earum, quæ fieri nequeunt, ſit, eam ciuitatis nomine dignari, quæ natura ſit ſerua. Ciuitas enim rebus omnibus inſtructa: quod autem ſeruum, non eſt inſtructum. Quapropter in Rebuſpubl. ſcite iſtud, non ſatis tamen dicitur. Ait namque Socrates, ciuitatem ex quatuor maxime neceſſarijs conſtare; hos autem vocant textorem & agricolam, & ſutorem, & fabrum lignarium. Rurſus autem, quaſi hi nō ſint ſatis, addit fabrum ferrarium, & pecorum neceſſariorum magiſtros, mercatorem præterea & cauponem. Eaque omnia primæ ciuitatis ſunt complementa, quaſi ciuitas omnis non honeſti potius, ſed rerum neceſſariarum cauſa conſtituatur, & ſutoribus peræque opus habeat, atque agricolis. Partem autem propugnantem non prius attribuit, quam agro aucto, & ad finitimos dilatato, in bellum incidant. Atq; & inter quatuor, & quotcunque ſocios quendam eſſe neceſſe eſt ius redditurum & diſceptaturum. Si igitur animam quoq; magis animantis partem, quam corpus, quis ponat: ciuitatum quoque tales, propugnans & iuſtitię iudicialis particeps, magis ſunt ponendę, quam quæ ad vſus neceſſarios pertineant: ad hæc, conſultatrix, quod eſt ciuilis prudentiæ officium; & quidem ſiue ſeparatim quibuſdam adſunt, ſiue ijſdem; nihil ad diſputationem intereſt: nam ijſdem ſæpe accidit, & militare, & agros colere. Quare ſi & hæ & illæ ciuitatis ponendæ ſunt partes, perſpi-

perſpicuum eſt, militarem quoque ciuitatis partem eſſe neceſſariam. Septima autem, quæ copiis deſeruit, quam diuites vocamus. Octaua, ea, quæ Reipublicæ inſeruit, & in magiſtratibus verſatur: ſiquidem abſque magiſtratibus fieri nequit, vt ſit ciuitas. Neceſſarii igitur ſunt quidam, qui præeſſe poſſint, & qui munera obeant, vel perpetuo, vel viciſſim. Reliquę, de quibus ſatis diſtinximus, ſunt conſultatrix & diſceptatrix de iure inter litigantes. Hæ igitur ſi ciuitatibus adeſſe debent, idque recte & iuſte, neceſſario aliqui quoque eſſe debẽt, qui virtutem rerum ciuilium habeant. Et quidem pleriſq; videtᷣ alias facultates in ijſdẽ ineſſe poſſe, vt eoſdem eſſe ꝓpugnatores & agricolas & opifices, etiam & conſiliarios & iudices. Vindicant autem virtutem omnes; multoſque magiſtratus ſe poſſe ſuſtinere exiſtimant; ſed, ijdem vt ſint pauperes & diuites, fieri nequit: quare hæ maxime videntur eſſe ciuitatis partes, diuites & pauperes. Præterea, quia plerunque illi ſint pauci, hi vero multi; hæ partes ex ciuitatibus & earum partibus contrarię videntur. Quare & Reſpublic. ex harum præſtantijs conſtituunt: Et duæ Reſpublicæ eſſe videntur, Democratia & Oligarchia.

COMMENTARII.

Ὅτι μὲν οὖν πολιτεῖαι.] Etſi ſupra de Rerumpubl. generibus explicauit, cauſamq; attulit, quare non vnum vel duo, ſed plura ſint genera: hoc tamen loco rurſus & quidem enucleatius de eadem re, id eſt, de Rerumpub generibus explicandum ſibi putauit, propterea quod non tantum ſumma Rerumpubl. ſex genera, ſed horum cuiuſque ſuas partes & ſpecies diſtincte & articulate reperire & explicare velit.

Multa & varia eſſe Multa igitur & varia eſſe Rerumpub. genera, & horum ſummorum generum ſuas ſpecies eſſe, & cuiuſq; partes, docet ex par-

ex partibus ciuitatis, earumq; inter se copulis & coniunctionibus, quemadmodum & supra docuit. Cur autem ex partium varietate, & multiplici coniunctione Respublicæ varient; rationem quidem iam supra attulimus; hic Aristoteles similitudine & cōparatione ab animantibus sumpta explanat. Nam cum animantium multa sint genera; eorū causam esse ait, & rationem quoq; cognoscendarum partium & membrorum varietatem & vsum multiplicem: verbi gratia, partes animantium aliæ sunt sentiendi causa, vt aures, oculi, &c. aliæ cibi capiendi & conficiendi, aliæ ingrediendi & mouendi, aliæ alius vsus causa: quæ partes quia mirifice in animantibus variant (vt in homine pars motus est pes, in aue ala, in pisce pinna, & rursus in homine bini pedes, in beluis fere quaterni, & rursus in quaternis alii fissi, alii solidi) hinc, inquam, animantium genera existunt, & internoscuntur, aliæ vt sint natantes, volantes, bipedes, quadrupedes, fissipedes, solidipedes. Sed de hac re, id est, de causis variorum animantium generum, partibus, inquam, vita & moribus videatur *Aristoteles lib. 1. & 2 cap. 1. de partibus animantium, & libro 1. cap. 1. de historia animantium.* Ex hac igitur partium dissimilitudine, (nam vt eleganter Aristot. οὐ γὰρ οἷόν τε ταὐτὸν ζῷον. Absurdum sit, inquit, vt eadem animantis species aliam, verbi gratia, oris atq; rostri, atque aliam formam habeat.) atque ex earum partium multiplici coniunctione & copula (fieri namque potest, vt dissimiles licet animantes eandem tamen oris formam & alterius partis habeant, non tamen omnium) ex his, inquam, varia animantium genera existunt, vt diximus. Ad eundem modum & Reipublicæ varia genera ex eius partibus multiplicibus, & earum inter se copulis oriuntur & dignoscuntur. Neq; vero noua est comparatio animantis & Reipubl. nam & alia harum pulcherrima comparatio extat apud *Aristotelem in libro de motu animantium, cap. penult. & apud Platonem alicubi.* Quo pertinet & comparatio Menenii Agrippæ *apud Liuium.* Partes igitur ciuitatis plures esse, iam sæpe *supra dictum* est, vt *initio libri primi & libri secundi.* Quæ autem & quot eæ sint, explicat & hoc loco, & *infra lib 7. cap. 8. & 9.* Et hic quidem octo commemorat, *libro septimo* sex, vt quia tres hæ primæ ad vnam reuocari possunt. Prima est igitur agricolarum, ad victum parandum & suppeditandum ciuitati necessaria; altera est

Rerumpub. genera propter varias ciuitatis partes.

ὁμοίωσις.

Partes ciuitatis.

1. Agricolarum.

2. Opificum tera est opificum, & ipsa ciuitati necessaria, quæ sine opificum artibus nulla esse possit: etsi opificum artes aliæ aliis sunt magis necessariæ. Nam omnes vel ad vsus sunt necessarios comparatæ, vel ad ornatum & delicias, vt pictorum, eorum qui tapeta conficiunt, sericariorum, (quæ omnia non sunt necessaria, sed tantum causa voluptatis sunt inuentæ.)

3. Mercatorum. Tertia est Mercatorum, Institorum, Tabernariorum, Cremerorum: nam & hos Reipublicæ esse necessarios ex eo intelligitur, quod rerum permutatio generi humano sit necessaria, sicut explicauimus *lib.1.* Quarta est Mercenariorum, Baiulorum, Tabellariorum, Custodum, &c. Quinta & Militum, & ipsa necessaria, non minus, inquit, quam priores, libertatis conseruandæ, & depellendæ seruitutis: nam hic militum est vsus, hostes patriæ libertati insidiantes depellere. Si igitur libertas ciuitati est necessaria, vt est (ciuitas namq; est αὐτάρκης, & proinde libera: nam quicquid seruit non est αὐτάρκες. opus habet alio cuius ductu regatur & conseruetur, *supra lib.1.*) sequitur hanc quoq; partem ciuitati esse necessariam. Sexta pars in consiliis & iudiciorum modo cernitur, & ipsa vel maxime necessaria, vt quæ ciuitatis sit velut anima, & summum prudentiæ seu ciuilis sapientiæ munus & officium, vt explicatum *supra lib.6. Ethic.* Vt igitur ex animantis partibus anima est potior & magis pars quam corpus, (qua de re *supra lib.9 Ethic.*) ita & ex ciuitatis partibus ea, quæ in iudiciis & consiliis est posita, verissima & prima ciuitatis pars censeri debet. Septima est diuitum & copiosorum, & ipsa necessaria, inquit *infra lib.7.* ad vsus belli & pacis; quorum diuitiis & copiis publica inopia subleuetur: maxime Græcorum tamen moribus accommodata, apud quos non minus priuati, quam Respub. sumptus facere cogebantur, & munera oneraque Reipublicę suis sumptibus obire & administrare, quas λειτουργίας vocabant. Octaua & vltima est magistratuum, & ipsa Reipubl. necessaria; quia, quod & hic, & infra sæpius iterat, sine magistratibus ciuitas nulla esse possit: qua de re videatur *Cicero initio libri tertii de legibus, de necessitate magistratuum.*

4. Mercenariorum. *5. Militum.* *6. Consilii & iudicii.* *7. Diuitum & copiosorum.* *λειτουργίαι.* *8. Magistratuum.*

Platonis partitio reprehensa. Διόπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ.] *Platonis* de ciuitatis partibus sententiam reprehendit, qui & ipse quidem *lib.2. de Repub* de iis explicarit, sed non satis: prætermissis nimirum aliquot necessariis. Nam Plato partes ciuitatis primo quatuor tantum esse

esse ait; textorum, agricolarum, sutorum, & fabrorum lignariorum: deinde tres alias adiicit, fabrorum ferrariorum, pastorum & mercatorum. Huius Platonicæ partitionis vitia Aristoteles hic notat. Primum, quia partes eas faciat, quæ tantum pertineant ad vsus vitæ necessarios, non etiam ad liberales, cum tamen supra initio libri tertii docuerit, ciuitatis scopum non esse necessarium, sed liberalem vitæ cultum & αὐτάρκειαν. Secundo, quia eodem loco ponat sutores, quo agricolas, id est, illos peræque ciuitati necessarios, atq; hos: absurde. Neque enim vt absq; victu & cibo humanum genus consistere nequit, ita neque absq; calceamentis. Prudentius Aristoteles, qui agricolis omne opificum genus comparat: vt peræque ciuitati necessarium. Tertio, quia in ciuitatis partibus omittit militem, iudicem & consiliarium: hos quidem prorsus; illum vero, quam diu ciuitatis imperium & ager non fuerit dilatatus. Nam Plato ciuitati milites non putauit necessarios, quam diu non esset belli metus: vt hunc non fore, nisi imperio dilatato, & ad finitimos propagato; non satis prudenter. Nam belli metus non tantum propter finium prolationem seu propagationem, sed alias quoq; ob causas esse potest, vt florente ciuitate, cui vel finitimi, vel exteri insidientur vel inuideant. Iudicia autem plane exclusit Plato: quia ciuitatem ita temperet, in qua nullus sit litibus locus, quod optare potius est, quam disputare, in hac humani generis πλεονεξίᾳ & improbitate. Et hæc quidem Plato in priore Republica, nam in altera & milites & iudices constituit.

1. Reprehēsio. *2. Reprehēsio.* *3. Reprehēsio.* *Ratio.* *4. Reprehēsio.*

Καὶ ταῦτα πάντα γίνεται.] Occurrit contradictioni cuidam: nam contradici poterat, tot ciuitatis partes non esse necessario distinguendas, hac ratione; quia fieri possit sæpenumero, vt vnus idemque sit & agricola, & miles, & iudex: omnes has artes vnus norit, omnesque eas partes sustinere & tueri possit: nota namq; est hominum πολυπραγμοσύνη & φιλαυτία: quia omnia se posse & nosse sibi persuadeant, atque adeo concupiscant. Aristoteles fatetur quidem, hæc posse concurrere; non ex eo tamen effici, quin partes ciuitatis distinctæ esse debeant: propterea quod semper certum sit, ea munera ciuitati esse necessaria: vt omittamus *disputationem Platonis in libris de Repub.* qua concludit, Reipublicæ esse perniciosum, si vnus idemq; plures artes exerceat.

Obiectio. *Solutio.*

Εἴπερ οὖν καὶ ψυχήν.] Præclarus eſt locus de conſiliis & iudiciis, ea eſſe velut animam & mentem Reipublicæ, quod & aliquoties iterat *Cicero.*

Ἀλλὰ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν.] Poteſt, inquam, vnus idemque eſſe & opifex & iudex, & miles: ſed diues & pauper vnus idemque eodem tempore eſſe nequit: quare fuerunt, qui has duas partes pauperum & diuitum in ciuitatibus ſummas & maxime diſtinctas eſſe exiſtimarint, eaſque inter ſe contrarias; quia pauperes plærique ſunt multi, diuites pauci; eaq; propter duo tantum ex his partibus manantia eſſe Rerumpublicarum genera, Democratiam & Oligarchiam, quorum ſententiam ſupra refellimus, etſi ea hodieque probatur erudito Iuriſconſulto *Bodino in libro de methodo hiſtoriæ, cap. 6.* qui libellus hodie paucis viſus.

TEXTVS.

Democratiæ ſunt plura genera.

Multas igitur eſſe Reſpublicas, & quas ob cauſas; ſupra explicatum. Eſſe autem multa quoque & Democratiæ & Oligarchiæ genera, videamus. Hoc autem ex prioribus fit planum. Sunt enim multa & populi & nobilium genera, vt quidē populi genera; vnum quidem agricolarum, alterum vero quod in opificijs: aliud vero tabernarium, quod in venditionibus & emptionibus verſatur. Aliud vero, quod in rebus nauticis & marinis, & huius hoc quidem militare, illud vero quæſtuarium, illud vero nauticum, illud vero piſcatorium. Multis namque in locis magna horum cuiuſque generis eſt multitudo: vt piſcatores quidem Tarenti & Byſantij: claſſiariorum vero genus Athenis: mercatorum in Ægina & Chio. Nauticum vero in Inſula Tenedo. Adhæc mercenarium, & exiguas habens copias, vt ocioſo eſſe non liceat: præterea ex non vtriſque ciuibus liberorum genus, & ſi qua talis alterius multitudinis ſpecies.

Oligarchia

Nobilium autem diuitiæ, genus, virtus, inſtitutio &

tio & his similia, quæ eadem differentia dicuntur. *plura sunt genera.*

COMMENTARII.

Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ πολιτεῖαι.] Postquam vniuerse docuit Rerumpubl. genera esse plura: nunc singulatim de iis Rerumpubl. generibus, Democratia maxime & Oligarchia & earum partibus, explicat. Et primum quidem de Democratia: multa eius esse genera docet: quæ priusquam exponat, ciuium partes rursus commemorat duas summas, plebem & nobiles. Plebis quatuor facit partes, agricolas, opifices, mercatores & nauticos. Sic enim eorum hominum genus vocemus, qui cum mari & in mari habent commercium, quorum quatuor sunt genera, milites classiarii, mercatores, nautæ, & piscatores. His autem quatuor generibus plebis addit & quintum mercenariorum, & sextum liberorum quidem, sed non ex vtroque parente ciui natorum. Nobilium quatuor facit genera; partim qui diuitiis, partim qui generis antiquitate, partim qui virtute & rebus gestis, partim qui doctrina & institutione antecellant. An autem hæc nobilium genera sint vera, explicare non est huius loci. Solet plærunq; Aristoteles duo facere nobilium genera, diuites & generosos. Ex harum igitur duarum partium, plebeiorum, inquam, & patriciorum, dissimilitudine Rerumpublicarum genera, Democratia & Oligarchia, earumque præterea partes dissimiles existunt. *Plebis partes.* *Nobilium genera.*

TEXTVS.

Democratia igitur prima quidem est ea, quæ maxime ex æquitate ducitur. Lex namque talis Democratiæ, æquum iubet, id est, ait, ne maiori sint in pretio diuites, quam pauperes, neque alteri, quantumuis multi, sint domini, sed vtrique sint pares. Si enim libertas maxime est in Democratia, vt quidam existimant, & æquitas; sic maxime fit, omnibus Reipublicæ maxime æqualiter participibus. Cum autem plebs maior, &, quod pluribus *1. Democratiæ genus.*

visum, sit ratum; necesse est hanc esse Democratiam.

COMMENTARII.

Δημοκρατία μὲν οὖν.] Hoc loco tandem de Democratiæ generibus explicat, de quibus & *infra cap.6.& libr.6. cap.4.* de iis & *Isocrates in Areopagitico, & Cicero in libris de Republica & Plato in libro 6. de Repub.* Plato vnum tantum Democratiæ genus nouit & explicat, quod Aristoteles extremum & deterrimum esse ait. Quam Platonis opinionem & aliorum, qui vnum duntaxat genus Democratiæ norint, supra notauit Aristoteles. *Isocrates & Cicero* duo Democratiæ genera norunt, rectam & vitiosam. Aristoteles omnem Democratiam supra docuit esse vitiosam, aliam tamen alia minus esse vitiosam. Aristoteles igitur hoc quidem cap. quinque genera Democratiæ commemorat, capite sexto vero, vbi causas, cur tot sint Democratiæ genera, adfert quatuor. Quam dissensionem seu ἐναντιοφανὲς infra conciliabimus. Prima igitur Democratia, eaq; verissima, & maxime propria est ea, vbi aditus ad magistratus patet omnib. nō tantū ciuibus, sed etiam inquilinis, inhabitantibus, vt vulgo loquuntur, nullo nec ciuitatis nec census discrimine. Cur autem hæc maxime sit propria & princeps Democratia, hanc rationem adiungit Aristoteles; quia in hoc maxime & præter cæteras vera Democratiæ nota, libertas & æquitas, reperiatur. Hanc autem Democratiam *infra lib.6.* prætermisit Aristoteles, quia (ni fallor) inusitata aut certe rara, in qua etiam aduenis & inquilinis pateant imperia.

Platonis opinio. *Isoc.& Cic. Aristot.* *1. Genus Democ.* *Cur hanc infra omiserit.*

TEXTVS.

Hoc igitur vnum est quidem Democratiæ genus. Aliud, quo magistratus à censibus, ijsque exiguis, mandentur. In quo ei quidem qui teneat, potestas sit capiendi, & qui amiserit, non capiendi (scilicet potestas Magistratus.) Aliud Democratiæ genus, quo ciues omnes, qui exceptione non excludantur, sint participes, lege tamen dominā te. Aliud Democratię genus, quo omnibus ad magistratus

2. Genus Democ. *3. Genus.* *4. Genus.*

giſtratus pateat aditus, ſi modo ſit ciuis, lege tamē dominante. Aliud Democratiæ genus, quo vt alia quidem ſint paria, dominetur tamen multitudo, non vero lex, quod accidit, vbi decreta dominantur, non vero lex. Id quod accidit propter Demagogos. Nam in Democratijs ex lege adminiſtrandis nō eſt Demagogus, ſed optimi ciuium primas tenēt: vbi autem leges non dominantur, hic Demagogi exiſtūt. Nam populus monarcha fit vnus ex multis conſtitutus; nam domini ſunt multi, nō vt ſinguli, ſed vniuerſi. Homerus autem quem dicat non eſſe bonum multorum dominatum, hunc ne, an cum plures ſint, qui præſint tanquā ſinguli: incertum eſt. Talis igitur populus, vt Monarcha, quærit vt monarcha præeſſe & imperare, eo quod à lege ei non imperetur, & herilis exiſtit. Quare aſſentatores in precio. Atque talis populus reſpōdet monarchiæ ei, quæ tyrannis dicitur. Quare & ijdem mores, & vtrumque genus in meliores herile exercet imperium, & decreta, vt ibi iuſſa in tyrannide. Et Demagogus & aſſentator idem, eademque vtriuſq; ratio, maximeque vterque apud vtrumque valet; aſſentatores quidem apud Tyrannos; Demagogi vero apud populos tales. Hi autem, cur decreta, non vero leges, dominentur, ſunt auctores ad populi poteſtatem omnia redigentes. Nam fit, vt ipſi ſint magni, eo quod populus quidem ſit dominus, hi vero ſententiæ populi: multitudo namque hos ſequitur. Præterea magiſtratum accuſantes aiunt populum oportere decernere. Hic autem libenter admonitionem recipit. Quare omnes magiſtratus diſſoluuntur. Merito autem

5. Genus.

cto autem reprehēdere videatur is, qui talem Democratiam neget esse Rempublicam. Vbi namq; non dominantur leges, non est Respub. Omnibus namque legem quidem dominari oportet: de rebus vero singulis magistratus & Rempublicam decernere. Quare si Democratia vna est ex numero Rerumpublicarum: perspicuum est, talem descriptionem, in qua omnia decretis administrantur, nō esse proprie Democratiam. Nullum namque decretum solet esse generale. Democratiæ igitur genera hoc modo sint explicata.

COMMENTARII.

2. Genus Democ.

Ἕτερον ἓν εἶδος.] Alterum Democratiæ genus, in quo omnibus quidem ciuibus ad imperia & magistratus pateat aditus: iis tamen, quibus nulla velut exceptio obiici possit, vt quia ciues sint non germani, sed nothi, non ex vtroq; parente ciue nati, vel quia ciues non nati, sed facti, & in quo genere census quoque, licet exigui, habeatur ratio: adeo quidem, vt non alii, quam qui hunc censum legibus definitum habuerit, magistratus & imperia pateant. Tertium Democratiæ genus, in quo quidem census non habeatur ratio, sed generis duntaxat, vt sint ciues germani, & non nothi. Quartum Democratiæ genus, in quo omnibus quidem ad magistratus pateat aditus, sed à prioribus tamen generibus longissime discrepans; nimirum quia in iis Respub. legum arbitrio, in hoc vltimo genere, omnia multitudinis arbitrio & decretis administrentur. Eaque propter hæc Democratia omnium est deterrima, atque adeo Reipublicæ nomine vix digna. Nam, vt præclare Aristoteles, vbi silent leges, vel, vbi legibus non est locus, ibi nulla est Respub. Quid ita? Quia lex omnium domina & regina esse debet, in iis certe rebus in quibus locum habere potest, vt in rebus generalibus & vniuersis. Nam in rebus singularibus decreta succurrunt. De qua differentia legis & decreti seu populi sciti sæpe dictum est, *& lib. 5. Ethic. cap. 6.* Atque hanc Democratiam magnam cum Tyrannide cognationem habere ait. Primum, vt quia Tyrannide vnius omnia imperio administrantur: ita & hic populi,

3. Genus Democ.

4. Genus Democ.

Hoc genus omniū deterrimum.

Ratio.

Democ. hæc tyrannidi propinqua.

1. Ratio.

populi, qui & ipse velut est Monarcha, ex multis licet capitibus constans: ita vt ratione capitum sit multorum imperium, ratione potestatis sit velut vnius. Nam multorum imperium, cui contraria est Monarchia, aliud est, in quo multi tanquam vniuersi imperant, vt in aliis Democratiis, Aristocratiis, & in Republica: adeo vt vtro de genere accipiendus sit *Homeri* versiculus (*lib. 2. Iliados.*

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη)----

reprehendentis multorum imperium, dubitari possit. Etsi meo quidem iudicio satis aperte Homerus omnia multorum imperia improbare videtur, qui adiungat, εἷς κοίρανος ἔστω. Secundo, quia vtriusque generis, Tyrannidis, inquam, & huius Democratiæ potestas, plane sit herilis. Tertio, quia vtrobique floreant assentatores: in Tyrannide quidem veri assentatores: in Democratia iis consimiles & respondentes Demagogi. Huius autem deterrimæ Democratiæ autores facit Demagogos. Sic enim Græci vocant, quos Latine fere tribunos plebis dicas. Quo in numero olim erant plærique Oratores, Pericles, Cleon, Lycurgus, Hyperides, Demosthenes, &c. De hoc verbo videantur *Franciscus Robertellius in libello variarum obseruationum aduersus Erasmum.* In hos igitur omnem culpam confert Aristoteles, qui plebi blandiendo, & omnia ad plebis voluntatem agendo, culpandis & reprehendendis magistratibus & optimatibus, omnia tandem sub populi potestatem & libidinem redigere sunt soliti: adeo vt deminuta magistratuum potestate ac maiestate, & legum violata authoritate, penes populum quidem specietenus, vere penes Demagogos, omnis Reipublicæ esset authoritas & potestas.

Homeri locũ huic Democ. conuenire.

2. Ratio.

3. Ratio.

Huius Democrat. auctores.

Demagogi.

Demosth. Olynth. 3. eousque adulando plapsos sui tẽporis Demagogos ait vt populum subinde rogarint.

Ὅπου γὰρ μὴ νόμοι.] Præclarus est locus de legum authoritate, & imperio: nam vt hic Aristoteles rerum omnium penes leges vult esse imperium: ita & Chrysippus apud *Iurisconsultum, secunda lege, ff. de legib.* Legem vult esse omnium dominam & reginam. Verũ quod hic dicitur non esse Rempublicam vbi penes leges non sit imperium, sed omnia hominum arbitrio administrentur: controuersum esse potest, quid enim Regno fiet, quod Græci παμβασιλείαν vocant, vbi omnia manu regia administrentur: an, inquam, Rerumpublicarum in numero non erit, quia legum in eo nullus sit vsus? Respondet Borraus, nullum esse regnum, in quo

De legum auctoritate & imperio.

Obiectio.

1. Solutio.

 si non

ſi non ſcriptarum, ſaltem naturæ legũ ſit vſus & imperium.
2. Solutio. Rectius Sepulueda, qui ne quidem in παμβασιλείᾳ omnia regis arbitrio adminiſtranda dicat, ſed ea tantum, quæ legibus comprehendi non poſſunt, ſingularia.

CAPVT V.

TEXTVS.

Oligarchiæ autem genera, vnum quidem, quo magiſtratus à cenſibus tantis, vt pauperes, etſi plures, non ſint participes, deferuntur: ei vero, qui poſſideat, Reipublicæ participi eſſe liceat. Aliud, cum à cenſibus non magnis deferantur magiſtratus, ipſique eos, qui deſiderentur, cooptent. Quod ſi quidem ex omnibus his faciant, ad Ariſtocratiam hoc potius ſpectare videtur: ſi vero ex certis quibuſdam, ad Oligarchiam. Aliud Oligarchiæ genus, cum filius patris loco ſuccedat. Quartum vero, cum & quod nunc dictum fuerit, & dominetur & imperet non lex, ſed magiſtratus. Atque hæc in Oligarchijs, tyrannidi in monarchijs reſpondet, & vltimæ, de qua diximus, Democratiæ in Democratijs, talemque Oligarchiam vocant δυναστείαν.

COMMENTARII.

Ὀλιγαρχίας δὲ εἴδη.] Explicatis Democratiæ generibus, nunc de Oligarchia, de qua & *capite proximo, & lib. 5. cap. 3. 6. & 8. & lib. 6. cap. 6. & Plato lib. 5. de Repub.* Ariſtoteles igitur quatuor Oligarchiæ genera hic exponit: quorum diſcrimina (quia Oligarchiæ nota fere eſt cenſus & diuitię, vt Democratiæ libertas ſeu æquitas) à cenſuum & diuitiarum diſcrimine & varietate ſumuntur. Primum igitur Oligarchiæ genus valde moderatum & ciuile, in quo cenſus quidem, ſed exigui, habetur ratio in magiſtratibus & imperiis, tanti tamen, quo tenuiores, alios licet multitudine ſuperantes, à Republica excludantur. Alterum Oligarchiæ genus, in quo & ipſo non magni, ſed paulo maioris tamen, cenſus habeatur ratio:

1. Genus Oligarchiæ.

2. Genus Oligarchiæ.

ratio: quare fit, vt in hoc genere pauci plus sibi sumãt, quam in priore. Nam in priore omnia legibus administrantur, in hoc non omnia: nam in priore magistratus illis tantum patent, quibus census lege definitus permittat; in hoc magistratus deferuntur etiam ipsorum paucorum arbitrio, non omnes quidem, neq; omnibus; sed si qui ex primis lege cõstitutis sint demortui, in horum locum alios ipsi pauci suo arbitratu constituunt & supplent. Tertium genus, in quo iam magni census habeatur ratio; qua re fit, vt in hoc genere sint perpauci, maioremq; sibi vindicent potestatem, & longius à legibus discedant: adeo, vt etiam liberis tradant imperia. Quartum, in quo maximi census habeatur ratio, eaque propter in hoc genere & sint perpauci, qui omnia suo arbitratu & libidine, contemptis legibus administrent. Quare hæc Oligarchia omnium est nequissima, & respondet in Monarchiarum generibus tyrannidi: in Democratiæ generibus extremæ illi Democratiæ. Hanc ait vocari δυναστείαν certo & proprio nomine: *vt & infra libr. 5. cap. 3. 6. & 8. & insta hoc libro, cap. 11.* *3. Genus Oligarchiæ.* *4. Genus Oligarchiæ.* *δυναστεία.*

Ἀπὸ τιμημάτων μακρῶν.] Scribendum, ἀπὸ τιμημάτων μὴ μακρῶν. Nam in secundo genere census est ille quidem priore genere maior, non tamen magnus.

Ἂν μὲν ἐξ ἁπάντων.] Cooptatio in eorum, qui desiderantur, locum, si fiat ex omnibus iis, qui eo censu censeri possint, erit Aristocratia: si ex certis tantum pro affectu & libidine, est Oligarchia, *infra cap. 14.*

Ὅταν ὑπάρχῃ τὸ.] Id est, diuitiarum copia & imperiorum in liberos translatio.

TEXTVS.

Tot igitur Democratiæ & Oligarchiæ sunt genera. Non est autem ignorandum, sæpe accidere, vt Respublica ex legibus quidem non sit Democratica, moribus vero & institutis populariter geratur: contra vero apud alios item, vt Respub. legibus quidem sit magis popularis, institutis vero & moribus magis Oligarchica. Id quod maxime accidere solet, post mutationes Rerumpublica-

rum. Neque enim statim momento mutantur: sed primis contenti sunt, paucis in rebus alios superantes. Quo fit, vt leges quidem priores maneant; vincant tamen, qui Rempublicam mutant.

COMMENTARII.

Admonitio

Ὀλιγαρχίας μὲν οὖν εἴδη.] Monet Aristoteles de his duobus Reipublicæ generibus, Democratia & Oligarchia, sæpe hoc vsu venire, vt legibus seu legum ratione sit Oligarchia: vsu Democratia: & contra, vsu & institutis Oligarchia: legibus sit Democratia. Cuius rei hanc ait esse causam, quia in Rerumpubl. mutationibus auctores mutationum operam dare solent, vt ne continuo & statim omnia mutent, sed seruatis etiam prioribus legibus satis habent, vt saltem in summa Reipubl. quibusdam in rebus sint superiores. Quo præcepto moniti non facile aberrabimus, neq; decipiemur. Nam alioqui sæpe quis Rempub. quæ esset Oligarchica, putaret esse Democratiam, vel contra.

Ratio & causa.

Vnde etiã supr. cap. 1. huius libri monuit, nõ ex legib. sed fine & principatu Rerump. formas deprehendi.

CAPVT VI.

HOc capite causas exponit, cur tot sint Democratiæ & Oligarchiæ genera.

TEXTVS.

Tot autem Democratiæ & Oligarchiæ esse genera, ex ijs ipsis, quæ sunt exposita, intelligitur. Nam necesse est, partes supra populi expositas, vel omnes Reipublicæ esse participes, vel has quidem, has vero non. Cum igitur agricolæ, & quæ pars modica habet bona, Reipublicæ fuerit domina, Republica ex legibus vtuntur. Nam ex opera viuunt, ociari nequeunt. Quare, lege constituta, necessarijs tantum de causis ad comitia occurrunt. Alijs autem participibus esse licet, vbi censum legibus definitum fuerint nacti. Quare omnibus habentibus participibus esse licet. Nam omnino non licere omnibus, est Oligarchicum. Ociari autem

tem vt liceat, non ſuppeditantibus vectigalibus, fieri non poteſt. Atq; hoc quidem vnum eſt Democratiæ genus, propter has cauſas. Alterū genus eſt propter proximā magiſtratuū cooptationem. Nam fieri poteſt, vt omnibus pateat, qui non propter genus repellantur; ijs tamen, qui ocioſi eſſe poſſint, pateat aditus. Quare in tali Democratia leges præſunt, eo quod non ſunt vectigalia. Tertium genus, quo omnibus, qui modo ſint liberi, pateat ad Rempublicam aditus: qui tamen non capeſſant propter priorem cauſam. Quare & in hac neceſſe eſt, legem præeſſe. Quartum Democratiæ genus eſt, ea quæ tempore vltima in ciuitatibus ſit orta. Propterea namque, quod ciuitates multo maiores, quam ab initio, fierent, & vectigalium eſſet copia; omnibus quidem ad Rempublicam propter multitudinis præſtantiam patet aditus. Participant vero & adminiſtrant, eo quod pauperes quoq;, accepta mercede, ocioſi eſſe poſſint. Atqui talis multitudo maxime ociatur. Nihil enim ipſos remoratur rerum cura ſuarum. Diuites remoratur adeo, vt ſæpe neque comitijs intereſſe, neque iudicare poſſint; quo fit, vt pauperum multitudo, Reipublicæ ſit domina, non vero leges.

COMMENTARII.

Ὅτι δ᾽ ἐστὶ τοσαῦτα εἴδη.] Monuit Ariſtoteles *ſupra capite 4. & 5.* de Democratiæ generibus, prima quatuor ab vltima hac in primis nota differre, quod in illis Reipub. imperium ſit penes leges, in hoc penes homines, id eſt, plebem. Huius rei cauſam hoc tandem nunc loco explicat. Quæ vt intelligatur, ex Græcorum antiquitatibus hoc eſt repetendum, in Græcorum ciuitatibus vſitatum fuiſſe, mercedem & honorarium

Magiſtratuū & iudiciū Græcorū ſportulæ.

rarium

rarium constituere magistratibus & iudicibus, ad cōciones & ad ludos venientib. nūc drachmā, nūc duos obolos, &c. De quo Græcorum instituto videatur *Pollux lib. 8. Suid. in Theorica. Aristophanis interpres, Lucian. alii, Demosth. sæpe.* Romæ iudicum quidem erant sportulæ, magistratuum vel ad comitia vel ludos euntium, nulla merces, vel honorarium. Notum est autem, primis temporibus & ciuitates fuisse exiguas, & exigua earum vectigalia (vt *in Officiis Ciceronis* dicitur, primo Romæ fuisse exigua admodum vectigalia) & paruis vectigalibus non posse magnam mercedem, aut ne vllam fortasse constitui magistratibus, iudicibus, conciones, ludos frequentantibus. His præmunitis Aristoteles in hoc capite prius quidem de generibus Democratiæ, postea vero de Oligarchiis rationem & causam reddit, cur in primis Democratiæ generibus leges dominentur, in vltimo non item. Ratio hæc est, quia in hoc merces & stipendium Rempub. gerentibus decernatur, in illis non item: idque propterea, quod in hoc & maiora sint publica, & minora priuatorum vectigalia, in illis contra. Quid ita? quia hoc in maximis fere ciuitatibus, quarum maiora solent esse vectigalia, reperitur, & in eo omnes infimi, & fex ciuitatis dominatur, mercenarii, opifices, & proletarii (*apud Liuium lib. 2. & apud Festum*) quorum vel exiguus, vel nullus est census. At in prioribus quia & minores sunt vrbes, in iisq; agricolæ, pastores, mercatores quoq; & nautici dominantur; fit, vt publica vectigalia sint minora, priuatorum maiora. Formula: In vltimo Democratiæ genere quia merces & stipendium Rempubl. gerentibus decernitur, in aliis non item: Ergo in his leges dominantur, in aliis non item. Ratio connexi; quia etsi in primis priuatorum reditus sunt maiores, quam in vltimo; tamen quia omnes sunt neq; valde tenues, neq; valde diuites: fit, vt, nulla proposita mercede, primi suis rebus vacare, quam Reipub. malint, vltimus populus mercede ad Rempublicam gerendam alliciatur, eaq; velut alatur. Quare fit, vt illi suis rebus occupati, Reipub. imperium legibus facile permittant, hic suo arbitratu omnia administrari velit. Et hanc rationem de mercede attingit & *infra lib. 6. cap. 2. & cap. 4. & infra cap. 8. lib. 5.*

Cur in primis Democratiæ generib. leges dominētur, in vltimo vero non item.

Ratio.

Ἀνάγκη γὰρ ἢ πάντα τὰ.] De Democratiæ generibus, quæ & quot sint, & cur supra quinque, hic & alibi fere tantum qua-

quatuor commemorentur, explicauimus *supra cap.4.* Cur autẽ sint quatuor, causam & ibi & hic populi partibus attribuit, quas eodem capite supra docuit fere esse quatuor. Ex quibus prima agricolarum si maxime dominetur, primum Democratiæ genus existit. Si vltima & fex omnium mercenariorum & opificum, erit deterrima: reliquæ duæ Democratiæ ex aliis partibus temperamento quodam existunt: vt *infra lib.6 cap.4.* Et hoc est, quod hîc ait: si omnes plane partes, etiam infimi quique, Remp. gerant; erit vltima Democratia: alia vero atq; alia, si non omnes populi partes, licet possint omnes, Rempub. gerant.

Καὶ μάλιστα δὲ σχολάζει τὸ.] Paradoxum videtur, dicere, plus esse otii pauperibus, quam diuitibus. Veruntamen si pauperes aliquo fruantur stipendio, quia non distineantur multis occupationibus, quas afferunt diuitiæ; mirum non est, his plus superesse otii.

Καὶ διὰ τὸ πλῆθος εἶναι.] His verbis maxime causa & ratio illa continetur, cur in extremo Democratiæ statu nihil arbitrio legum, in aliis contra geratur. Nam tametsi hæc de Oligarchiis, tamen & de Democratiis accipi possunt & debent, cum eadem ratio & causa vtrobiq; eadem valeat.

TEXTVS.

His igitur de causis tot taliaque de Democratijs accipi possunt, & Democratię quidem tot sunt genera. Oligarchiæ vero genera, primæ quidem Oligarchiæ genus est, cum plures quidem rem habeant, angustam tamen, & non nimis amplam. Potestatem namque faciunt habenti Reipublicæ capessendæ. Et quia magna sit multitudo eorum, quibus ad Rempublicam pateat aditus, necesse est non homines, sed legem esse dominam: quo enim longius à monarchia absint, neq; tantam rem habeant, omni vt cura soluti cessare possint; neque tam angustam, vt à ciuitate sint alendi: necessario existimandum est, leges ipsis imperare, non ipsos. Quod si pauciores sint, qui rem habeant, quam

priores, maiorem tamẽ: alterum existit Democratiæ genus. Nam cum plus possint, plus sibi arrogant. Quare cooptant ipsi quidem ex alijs eos, qui Rempublicam sint gesturi: quia tamen non ita sunt potentes, vt absque lege imperare possint; legem talem constituunt. Si vero amplius intenderint potẽtiam, vt, quia pauciores, ampliorem rem habeant; tertius existit Oligarchiæ gradus, quo per se quidem magistratus gerant, lege tamen iubente, demortuorum liberi succedant. Cum vero longe re & clientelis fuerint aucti, talis δυναστεία monarchiæ est vicina, dominique existunt homines, non vero lex. Atque hoc quartum est Oligarchię genus, vltimo Democratię generi respondens.

COMMENTARII.

Cur in trib. primis Oligarchiæ generibus locus sit legibus: in vltimo vero nõ item.

Τὰ δὲ τῆς ὀλιγαρχίας.] Quemadmodum de generibus Democratiæ, ita & de Oligarchiæ generibus tria quidem prima cur legibus, vltimum vero cur non legibus, sed hominum potius & paucorum arbitratu administretur; causam & rationem hoc loco exponit Aristoteles. Et de primo quidem genere, quod ex minimo censu æstimari supra diximus, cur leges dominantur, facile est videre. Nam cum eorum, qui in hoc genere Reipub. præsunt, modicæ sint diuitiæ, neque (inquam) tantæ, vt otiosis iis esse liceat, neque curam rerum habere necessariarum; neque rursus tam exiguæ, vt ex publico sint alendi, vt fit in extrema Democratia: fit, vt, quia neq; à Republica stipendium vel mercedem capiunt, & tamen propter tenuitatem suas ipsi res curare debent, se totos Reipubl. administrandæ dare nequeant: sed quædam permittere Magistratibus & Legibus. In secundo genere quo gradatim maior est census, & proinde pauciores Reipublicæ & magistratuum participes; maior quoque est potentia & libido paucorum, non tanta tamen, vt suo ipsi arbitratu omnia possint & ausint administrare. Sumunt quidem sibi & arrogant plus, quam priores. Verbi gratia: In demortuo-

In 1. genere.

In 2. genere.

mortuorum aut remotorum locum ipsi sua sponte & arbitratu alios designare solent, vt supra dictum: non tamen nihil relinquunt legum & magistratuum aliorum imperio. In tertio genere, in quo iam maior etiam est census, maior quoque & insolentior est paucorum potestas; adeo quidem, vt liberis quoque suis imperia tradant: non tamen suo prorsus arbitratu, sed lege primum constituta. In quarto & vltimo genere, quia hîc summæ sunt diuitiæ & opes, & proinde valde pauci magistratuum participes; fit, vt in hoc genere etiam paucorum omnia libidine & arbitratu gerantur, & legum nullum sit imperium. Quare & hæc Oligarchia, & vltima Democratia, & Tyrannis plane sunt tergeminæ & inter se simillimæ.

In 3. genere.

In 4. genere

CAPVT VII.

EXPLICATVR de Aristocratiæ generibus: nam explicatis iam primis Reipubl. generibus, Regno, Democratia, & Oligarchia; reliqua sunt itidem tria; Aristocratia, Respublica, & Tyrannis, de quibus deinceps explicabit.

TEXTVS.

Præterea sunt præter Democratiam & Oligarchiam duæ Respublicæ, quarum alteram quidem & omnes memorant, & dictum est, vnam esse ex quatuor Rebuspublicis. Vocant autem quatuor, Monarchiam, Oligarchiam, Democratiam, quartam vero vocant Aristocratiam. Est autem quinta, quæ communi omnium nomine dicitur, Rempublicam namque vocant. Verum quia rarior est, fugit eos qui Rerumpublicarum genera enumerare conantur, atque quatuor tantum vtuntur, vt Plato in Republica.

COMMENTARII.

Ἔτι δ' εἰσὶ δύο πολιτεῖαι.] Priusquam de Aristocratia, quędam rursus de Rerumpub. generibus, ordinis (vt puto) caussa, præmunit. Ait igitur, plerosque quatuor nosse Rerumpub. genera; Regnum, paucorum imperium, populi, & optimatum.

ἀνάμνησις.

De Rerumpub generibus.

matum. Perperam: nam & quintum esse, non quidem, vt illa quatuor, suo & proprio, sed communi nomine, Rempub. *supra* docuit *lib.3.cap.5.* Illos quid in errorem adduxerit, hic adiungit; quia quintum hoc genus in ciuitatibus valde sit rarum, eaq; re vulgo vix notum: quæ res & ipsi Platoni fraudi fuit, qui & ipse quidem tantum quatuor Rerumpubl. genera commemorat: interdum quinque, interdum septem, vt *supra* late explicauimus *lib.3.cap.6.* Nusquam tamen huius quinti generis meminit.

TEXTVS.

Recte igitur Aristocratiam vocant, de qua in prioribus libris explicauimus. Nam quæ Respublica ex viris absolute bonis virtute, non vero ex viris ὑποθέσει bonis, constat, iure sola vocanda est Aristocratia. In sola namque idem est vir absolute bonus & ciuis bonus: in alijs vero sunt boni pro Rebuspublicis. Cæterum sunt quædam, quæ præter eas, quæ & Oligarchia vtuntur, differentias quasdam habeant, & vocentur Aristocratiæ, & ratione eius, quæ dicitur Respublica, vbi non tantum ex diuitijs, sed etiam ex virtutibus magistratus creant. Hæc Respublica & ab vtraque differt & vocatur Aristocratia. Etenim in ijs, in quibus virtutis non est commune studium, sunt tamen quidam insignes, & qui viri boni esse videantur. Vbi igitur Respublica spectat & ad diuitias & ad virtutem & ad populum, vt Carthagine: est hæc Aristocratica. Atque in quibus ad duo tantum, vt Lacedæmoniorum, & ad virtutem & ad populum; estque ex his duabus, Democratia & virtute permixtio. Aristocratiæ igitur præter primam optimam Rempublicam hæc duo sunt genera: & tertium, quotquot ex ea, quæ dicitur Respublica, ad Oligarchiam inclinant.

COM-

COMMENTARII.

Ἀριστοκρατίαν μὲν οὖν.] De Aristocratiæ generibus breuiter explicaturus (nam de ea *supra lib.3. in fine, & hoc quoque libro* sæpius est explicatum) primo de ipso Aristocratiæ nomine & vocabulo monet, nimirum optimo iure & ratione hanc Rempub. dici Aristocratiam, vt in qua sola veræ virtutis habeatur ratio, & viri boni absolute boni. Nam quemadmodum aliis quoq; in rebus hæc partitio locum habet, aliæ vt sint absolute, aliæ vero comparate, vel ex ὑποθέσεως & suppositione (vt leges aliæ sua vi sunt optimæ, aliæ pro vsu & instituto ciuitatum vel hominum: atque Respubl. aliæ sunt optimæ per se & absolute, aliæ pro rerum necessariarum copia, vt supra dictum) ita & viri boni, alii sunt absolute tales, alii ex ὑποθέσεως. Absolute quidem veris virtutibus moralibus præditi; ex ὑποθέσεως, qui tali huic vel illi Reipubl. sit accommodatus. Quo fit sæpenumero, vt (verbi gratia) in Democratia sit vir bonus, qui tamen reuera & absolute non sit. At in Aristocratia virtutis non ex ὑποθέσεως, sed veræ & perfectæ & per se consideratæ, habetur ratio, itemq; viri boni. Quare merito hæc Respub. à virtute nomen habet, seu à viris bonis, vt & Latine optimatum dicitur: nam (quod supra latius est explicatum) in hac sola vsu venit, idem vt sit vir bonus & ciuis bonus.

Aristocratia etymon.

Bonum vel ἁπλῶς vel ex ὑποθέσεως.

Οὐ μὲν ἀλλ' εἰσί τινες.] Hic de Aristocratiæ generibus, de quibus & *infra lib.5. cap.7.* Quatuor igitur Aristocratiæ genera exponit, sumpta ex variis Rerumpub. vt vocant, terminis & scopis, eorumq; inter se variis permixtionibus, quas constat esse tres; virtutem, diuitias & libertatem. Nam in omni Aristocratia virtutem adesse debere, eiusq; habendam rationem, iam est notū. Primum igitur & summum & optimum Aristocratiæ genus est, in quo vnius virtutis habetur ratio, de quo supra explicatum. Alterum, in quo non tantum virtutis, sed diuitiarum quoque habeatur ratio, de quo *& infra lib.5 cap.7.* Quod genus est illud quidem his Reipublicæ generibus duobus, Oligarchiæ inquam & Reipublicæ, simile, eo quod diuitiarum habeatur ratio, quibus solet comes esse virtus: ab vtroq; tamen genere differt, eo quod neque Respubl. neque Oligarchia virtutis propriæ habeant rationem: Oligarchia diuitiarum, Respubl. virtutis tantum

1. Optimū Aristocratia genus.

2. Genus.

bellicæ,& ex Oligarchia ac Democratia est temperata. Tertium genus, in quo virtutis & libertatis seu populi habeatur ratio, quòd fuit olim Lacedæmone: vt explicatum *supra lib. 2. cap. 7. & infra hoc libro, cap. 9.* Idem & Romæ antiquissimo tempore mihi fuisse videtur, vbi ex senatus & optimatium authoritate & populi potestate, his, inquam, duobus terminis conflata & temperata erat Respublica. Et hanc omnibus anteponit *Cicero in libro de legib.* & diligenter explicat *in libris de Republ.* Quartum genus, in quo omnium seu trium terminorum habetur ratio, virtutis, diuitiarum, & populi seu libertatis, de quo & *infra cap. 8.* hoc olim ait vsos fuisse Carthaginenses, quod explicauimus latius *supra libr. 2. cap. 9.* & iteratur *infra lib. 5. cap. 12.* Ex his quatuor generibus prima Aristocratia est verissima & germanissima, reliquæ non tam sunt Aristocratiæ (quanquam ita vulgo tamen vsurpantur) quam Aristocratiæ principis & veræ aberrationes quædam, vt *infra* ait *capite proximo.* Causam supra explicauimus.

3. Genus. *Lacedæmõ.* *Ratio.* *4. Genus.* *Discrimen.*

CAPVT VIII.

EXPLICATVR de eo Reipubl. genere, quod communi nomine Respubl. dicitur, maximeq; de huius cum Aristocratia affinitate & comparatione. Qua de re *infra libr. 3. cap. 7.* eadem fere, quæ hic, iterantur. Alia de hoc Reipublicæ genere multis in locis *supra* sunt allata, maxime *libr. 3. cap. 5. & supra cap. 7.*

TEXTVS.

Reliquum est, vt de ea, quæ vsurpatur, Republica & de tyrannide explicemus. Hunc autem ordinem seruauimus, non quod vel hæc sit aberratio, vel modo explicatæ Aristocratiæ: quanquam reuera omnes ab optima Republica aberrant: præterea cum his numerantur, & ipsarum hæ sunt aberrationes, vt supra explicauimus. Vt autem de tyrannide vltimo explicetur, postulat ratio, quia ex omnibus hæc minime sit Respublica. Nobis autem proposita est scientia de Republica. Cur igitur

tur hunc ordinem seruauerimus, dictum est. Nūc de Republ. nobis est explicandum. Nam eius vis, explicatis de Oligarchia & Democratia, erit planior.

COMMENTARII.

Λοιπὸν δ' ἐστὶν ἡμῖν.] Explicatis quatuor Rerumpublicarum generibus: quæ duo sunt reliqua, Respubl. & Tyrannis, ea hic explicare orditur De Repub. quidem hoc capite & proximo. de Tyrannide capite decimo. Sed enim quia hic ordo reprehendi posse videbatur, eo quod de Repu. eo loco explicetur, vbi de vitiosis Rebuspub. seu de Rerumpubl. aberrationibus, quam tamen Rempub. *supra lib. 3. cap. 5.* monuit esse, non ex numero vitiosarum, sed rectarum Rerumpubl. ea re Aristoteles huic contradictioni occurrens, de ordine hîc nonnihil præfatur. Et de Republ. quidem cur hoc loco explicet, hanc adfert causam, quia eius vis & natura ex prioribus duobus Rerumpub. generibus, Democratia & Oligarchia, earumq; explicatione optime intelligatur. Quid ita? Quia Respublica earum Rerumpublicarum est velut cinnus quidam & permixtio, temperamentum, quod infra explicabit. Contradictioni autē illi ita respondet; Rempub. à se quidem supra in numero rectarum Rerumpub. fuisse positam: non esse tamen rectissimam & verissimam, sed potius à verissima Republ. seu optimo Reipublicæ statu, id est, Regno & Aristocratia, quandam quoq; aberrationem. Quemadmodum etsi Aristocratia est in numero Rerumpub. rectarum, eius tamen genera tria priore capite explicata, quia à verissima Aristocratia nonnihil degenerant, non tam rectis Rebuspubl. quam earum aberrationibus adnumeranda videntur. De Tyrannide autem cur vltimo loco explicetur, facilis est quæstio, & hæc optima ratio; quia hæc omnium Rerumpubl. sit nequissima, atque adeo Reipublicæ nomine vix digna. quid ita? quia nulla sine legibus esse proprie vel dici Respublica potest: at in Tyrannide legum nullus est vsus: quare cum Aristoteli sit institutum his libris explicare de Republica, poterat omitti explicatio de Tyrannide. Cur ergo *infra cap. 10.* de ea explicet, ratio ibi ab ipso reddita explicabitur.

Obiectio.

1. Solutio.

Ratio.

2. Solutio.

Simile.

De tyrānide, cur omnium vltimo.

Ratio.

Politia definitio. Ἔστι γὰρ ἡ πολιτεία.] Summatim & typo Rempubl. definit ciuium, seu permixtionem quandam Oligarchiæ & Democratiæ. De qua permixtione, vt de aliis Rerumpubl. permixtarum generibus copiose *infra capite prox.* Est igitur Respublica tale Reipublicæ genus, in quo ad Rempublicam gerendam, & magistratus capiendos aditus pateat tam pauperibus, quod est ex Democratia, quam diuitibus, quod est ex Oligarchia.

TEXTVS.

Est igitur Respublica, vt summatim dicam cinnus Oligarchiæ & Democratiæ. Solent autem eas quidem, quæ ad Democratiam inclinant, vocare Respublicas: eas vero, quæ ad Oligarchiam, potius Aristocratias; eo quod liberalis institutio & nobilitas diuitioribus magis comitetur. Præterea habere videntur diuites ea, quorum gratia iniurij ad has impelli solent. Quare hos & præstantes & claros viros vocant. Cum igitur Aristocratiæ hoc sit proprium optimis ciuibus præstantissima tribuere: Oligarchias quoq; ex præstantissimis viris potius constare aiunt.

COMMENTARII.

Ratio redditur, cur hoc genus Reip. interdum vocetur Respub. interdũ vero Aristocratia. *Respub. cur Aristocratia.* Εἰώθασι δὲ καλεῖν.] Quia hæc Oligarchiæ & Democratiæ compositio & temperatio sæpe multiplex, neque semper æquabilis esse solet: adeo, vt alias quidẽ in hac temperatione præualere videatur pars altera, vt Oligarchia; alias altera, vt Democr. (nam harum Rerump. confusio æquabilis & bene temperata, per est difficilis, vt *inf. ca. prox.* & ex ea pendet huius Reip. permixtę salus & interitus, *vt inf. lib. 5. cap. 7.*) ex eo est, quod hos cinnos & confusiones vulgo alias, aliis nominibus vocare consuerint, nunc Respub. nunc Aristocratias: Respublicas quidem, vbi in cinno dominatur pars popularis, Aristocratias vero, vbi in eo Oligarchia dominatur. De priore infra: de altero, id est, cur cinni ad Oligarchiam inclinantes vulgo vocentur Aristocratiæ; duas affert rationes, seu vnam potius, duobus nixam fundamentis, hanc; quia Aristocratiæ

ſtocratiæ ſit proprium, optima quæque, id eſt, magiſtratus & honores mandare & deferre viris præſtantibus & præclaris. At in Oligarchia dominantur viri clari & præſtantes. Ergo hæc Ariſtocratiam velut imitatur, & eſt quædam Ariſtocratia. Iam minorem illam propoſitionem, in Oligarchia præſtantes & claros viros dominari ſeu præeſſe, docet bifariam. Primum, quia in diuites maxime cadat liberalis educatio & nobilitas & generis virtus: quæ duæ res, liberalis educatio & nobilitas, ad virtutem pertinent. Nam & bene nati, & bene educati facilius in viros bonos, & virtute præditos euadunt. Secundò, quia diuites minus in alios videantur iniurioſi, & malefici, vtpote iam aſſecuti ea, quorum gratia pauperes & tenuiores iniurias aliis afferre ſoleant. Paupertas eſt malefica & maleſuada, vt *ſupra* explicauimus *lib.2.* vbi de diuitiis dictum eſt.

Ratio.

Minoris cõfirmatio.

1.

2.

Παιδείαν.] Ariſtoteli verbum παιδείας alias, vt & vulgo, diſciplinam ſeu ſcientiam valet, alias educationem & inſtitutionem liberalem, vt hoc loco & multis aliis horum librorum.

Καὶ καλοὺς κἀγαθοὺς.] De hoc verbo *ſupra* diximus, & *Ariſtoteles in libris moralibus Eudemiis extremis.*

T E X T V S.

Videtur autem fieri non poſſe, ciuitatem non poſſe bene legibus eſſe deſcriptam eam, quæ optimatum imperio teneatur: ſed illam quæ improborum: item & optimatum imperio teneri eam, quæ non bene ſit legibus deſcripta. Non eſt autem bona legum deſcriptio, leges bene eſſe ſcriptas, non vero pareri; quare vna quidem legum bona deſcriptio putanda eſt eſſe, ſcriptis legibus pareri: Altera vero, leges, quas ſeruet, præclare eſſe ſcriptas. Nam & male ſcriptis parere licet. Hoc autem bifariam. Vel enim quia leges ſint optimæ, quæ quidem ijs accidere poſſint, vel quia omnino ſint optimæ.

COMMENTARII.

Refutatio.

Δοκεῖ δ' εἶναι τῶν.] Hic Aristoteles iam refellit priorem sententiam eorum, qui Rempubl hanc ad Oligarchiam inclinantem vocarent Aristocratiam: refellit, inquam, bifariam, seu duabus in rebus. Docet enim, quantopere distet Aristocratia à Repub. ea maxime, quæ ad Oligarchiam inclinet, legibus & fine seu termino: nam in Aristocratia quidem leges necessario optimas esse debere, in ea Oligarchia seu Republ. Oligarchica non item. quid ita? Nam absurdum, inquit, sit & plane ἀδύνατον, ciuitatem Aristocraticam non vti εὐνομίᾳ. vel contra, vbi sit εὐνομία, ibi non esse Aristocratiam, propterea quod leges Rebuspub. accommodatæ esse debeant, quare cum Aristocratia sit optimus Reipub. status: εὐνομία quoque in ea vt sit, necesse est & contra vbi hæc, & illa. De Oligarchia vero, cur in hac non sint optimæ leges, eadem est causa, quia Respub. non sit optima.

1. Discrimē inter Aristocratiam & eam Rēpub. quæ inclinat ad Oligarchiam.

Τῆς εὐνομίας genera.

Οὐκ ἔστι δ' εὐνομία τὸ] Interiicit Aristoteles hîc quædam de legibus. Primum εὐνομίαν esse duplicem: alteram quidem eam, qua legibus scriptis pareatur: alteram vero, qua leges benè scribantur. Nam hæc posterior, nisi & prior adsit, lubrica potius est, quam Reipub. fructuosa, vt præclare *Isocrates in Areopagitico, & Iosephus lib. 2. contra Appionem.* Plato tria εὐνομίας genera constituit apud *Diogenem Laertium.* εὐνομία ab aliis legum vsus, ab aliis legum descriptio, ab aliis legum bona administratio Latine reddita est. *Cicero* descriptionem iuris & legum vocat *in Offic. & in libris de legib* Est autem εὐνομία non tantum in legibus, sed in tota Republicæ descriptione & constitutione posita: ita vt εὐνομία sit bona Reipublicæ descriptio. Quare & *Aristot lib. 2 Ethic.* politici scopus & finis vocatur. Deinde, leges partim esse optimas omnino, partim pro statu & genere Reipublicæ, quas ex ὑποθέσεως vocare solet. Nam, vt *supra* explicauimus, multis ciuitatibus hoc vsuenit, vt legibus omnino optimis, & optima politia vti nequeant, sed optimis pro suo statu & rebus seu copiis præsentibus.

TEXTVS.

Videtur autem Aristocratia quidem maxime esse, si honores ex virtute mandentur. Aristocra-

tiæ

tiæ namque finis est virtus: Oligarchiæ vero, diuitiæ, populi libertas. Hoc autem, quod pluribus probatum fuit, in omnibus reperitur. Nam & in Oligarchia, & in Democratia, & in populis, quod maiori eorum, qui Reipublicæ sunt participes, parti visum fuerit, hoc est ratum. In plerisque igitur ciuitatibus Reipublicæ genus vsurpatur. Nam diuitum & pauperum cinnus seu permixtio sola ad diuitias & libertatem spectat. Nam apud plerosque fere diuites præstantium locum virorum tenere videntur. Quia autem tria sunt, quæ de æquitate Reipublicæ certent; libertas, diuitiæ, virtus (quartum namque quod vocant nobilitatem, duobus consequitur. Nobilitas namque est veteres diuitiæ & virtus:) Perspicuum est, duorum quidem cinnum, diuitum & pauperum, Rempublicam esse dicendam: trium vero Aristocratiam, ex alijs præter veram & primam maxime. Esse igitur & alia Reipublicæ genera, præter & Monarchiam, & Democratiam, & Oligarchiam, explicatum est; & quæ hæc sint, & qua re inter se differãt & Aristocratiæ & Respublicæ ab Aristocratia, atque non longe eas inter se remotas esse, perspicuum est.

COMMENTARII.

Δοκεῖ δ' ἀριστοκρατία.] Altera differentiæ inter Oligarchiam & Aristocratiam nota, finis seu terminus Reipublicæ hic exponitur. Nam & ex prioribus est notum, Aristocratiæ terminum esse virtutem, vbi magistratus & honores virtuti tantum, & viris bonis pateant: Oligarchiæ, diuitias: Democratiæ, libertatem. Hac, inquam, re perspicue Rerumpubl. genera diuiduntur, quod alius in aliis sit terminus, non vnus in omnibus. At hoc in omnibus reperitur, id esse ratum, quod maiori parti probatum fuerit; eorum, inquam, qui Rem-

2. Discrimẽ inter Aristocratiam & eã Rempub. quæ inclinat ad Oligarchiã.

Rempublicam gerunt, ſeu quibus patet aditus ad imperia & honores.

Ἐν μὲν οὖν ταῖς πλείσταις.] Hic iam propius ad vim & naturam Reipublicæ huius explicandam aggreditur. De hac igitur Reipublicæ forma & genere tria potiſſimum hic breuiter exponuntur. Primum, genus hoc Reipub. multis ciuitatibus eſſe vſitatum. Cuius rei hanc adfert rationem, quia ex quibus illa partibus eſt conflata & temperata, eæ pleriſq; in ciuitatibus reperiantur; diuites & pauperes. Deinde, genus hoc Reipublicæ ex duobus Rerumpublic. terminis eſſe temperatum, diuitiis & libertate. Cum enim tres Rerumpubl ſunt termini, virtus, diuitiæ, & libertas, tum in hoc genere ex his duo reperiuntur. Nam hic & diuitum & virorum præſtantium & tenuiorum habetur ratio in mandandis magiſtratibus & adminiſtranda Republica. Quid ergo, dicet aliquis, fiet de genere ſeu nobilitate, quæ & ipſa terminus Reipublicæ videtur eſſe non minimus? Reſpondit Ariſtoteles, eam duorum illorum, virtutis & diuitiarum, velut eſſe comitem. Nam, vt & ſupra explicauimus, nobilitas fere vel ex diuitiis, vel ex virtutibus æſtimatur. Tertio, differentia Reipublicæ & Ariſtocratiæ: quarum hæc quidem tertia ex terminis concurrentibus non optima illa quidem, ſed optimæ proxima (plura namque de Ariſtocratiæ generibus ſupra ſunt explicata) hæc vero ex duobus duntaxat terminis temperatur.

1. Genus Reipub. ſpecialis.

Obiectio.

Solutio.

3. Diſcrimẽ Ariſtocratia & huius ſpecialis Reipub.

CAPVT IX.

QVIA priore capite Rempub. velut cinnum ex Oligarchia & Democratia temperatum definiuit; ea autem temperatio multiplex eſſe conſuerit: tres potiſſimum temperationis modos hoc capite explicat.

TEXTVS.

Præter Democratiam & Oligarchiam, quemadmodum ea quæ dicitur Reſpublica, fiat: quoq; eam modo conſtituere oporteat; ſecundum priora deinceps explicemus. Intelligetur autem vna, quibus rebus & Democratiam quoque & Oligarchiam definiant: harum namque partitio erit ſumenda.

menda. Deinde ex his, ab vtraque velut ſymbola ſumpta, compoſitio facienda. Sunt autem tres termini compoſitionis & permixtionis. Vel enim ambo vtriuſque inſtituta erunt ſumenda. Verbi gratia: De iudicijs in Oligarchijs quidem multam imponunt diuitibus, ni iudicent; pauperibus vero nullam mercedem: in Democratijs vero pauperibus quidem mercedem: diuitibus vero nullam mulctam; commune autem & horum medium, hęc ambo. Quare & Reipublicę proprium. nam ex vtroque mixtum. Hic igitur vnus eſt coniunctionis modus. Alter, medium ſumere eorum, quæ vtrique conſtituunt; vt concionum quidem eſſe participem, hi quidem nullo cenſu, vel valde exiguo, illi vero magno cenſu. Neutrum vero commune, ſed quod vtriuſque horum cenſuum ſit medium. Tertium autem ex duobus inſtitutis, partim quidem ex Oligarchicis, partim ex Democraticis; vt magiſtratus ſorte mandari Democraticum quidem eſſe videtur: ſuffragio vero, Oligarchicum: atque Democraticum quidem non ex cenſu, Oligarchicum vero ex cenſu. Itaque Ariſtocraticum & Reipublicæ proprium, ſumere ex vtraque vtrunque, ex Oligarchia quidem facere, vt magiſtratus ſuffragio mandentur: ex Democratia vero, vt ex cenſu.

COMMENTARII.

Τίνα δὲ τρόπον] Coniunctionis ſeu copulationis ſummos tres modos, ex quibus & huius Reipublicæ genera intelligantur, exponit. Communis autem ratio & via coniunctionis hæc eſt, vt, quia ex duobus Reipublicæ generibus, Democratia & Oligarchia, hæc Reſpub. conflatur, vtriuſque illius Reipublicæ quædam notæ ſumantur & temperentur.

Modi commixtionis Democratia & Oligarchia, ex quibus hoc

genus Reip. speciale oritur. Eleganter Aristoteles, vt illæ duæ Respubl. tanquam symbolam dent & conferant huic, de qua hîc agitur, Reipub. Sic enim hîc legendum puto, ὥσπερ συμβολήν, symbolam, non σύμβολον.. Nam verbo hoc veteres de cœna collatitia semper in genere muliebri sunt vsi. Sic sæpe *Plautus*, & *Terentius initio Andriæ, testibus veteribus libris*; symbolam dedit. Sic *veteres comici Græci apud Athenæum*. Sic & *Aulus Gellius lib.16 cap.13.* tales apud Taurum symbolæ, aliaque erant secundarum mensarum, vt ipse solitus erat dicere, tragemata. Sic enim illum locum restitui adiuuantibus libris scriptis. Ex hac autem disputatione, de tribus coniunctionum modis, hoc quoq; erit commodi, inquit Aristoteles, vt, quæ Oligarchiæ & Democratiæ sint proprietates & notæ, melius cognoscatur. *I. Modus ex quo oritur & I. huius Reip. specialis genus.* Igitur quia in Oligarchia diuitibus multa, pauperibus nulla merces ad iudicandum & deliberandum de Republ. contra vero in Democratia pauperibus merces sua est proposita, diuitibus nulla mulcta (qua de re *supra & infra cap 13.*) hinc vnus existit coniunctionis modus, quod diuitibus quidem mulcta, pauperibus merces quædam attribuatur. De qua coniunctione & cinno *infra quoq; cap. 13.* Hic cinnus ex Oligarchia diuitum mulctam, ex Democratia vero pauperum mercedem habet, tanquam symbolas. *II. Modus, ex quo II. huius Reip. genus.* Alter coniunctionis modus à cẽsu sumitur. Nam cũ in Oligarchia maximi census habeatur ratio; in Democratia nullius vel perexigui: hic velut medium, vt ita dicam, feriendo, vtrique aditum ad magistratus & Rempub. permittemus, id est, ex vtroq; temperato censu, nimirum mediocri: de quo Reipubl. genere *infra latius cap. 11. & 12.* *III. Modus, ex quo III. huius Reip. genus.* Tertius coniunctionis modus ex aliis harum duarum Rerumpub. institutis temperatur. Verbi gratia: Oligarchicum est, magistratus mandare suffragiis ex censu. Democraticum non item; quæ cum bina sint duarum harum Rerumpubl. instituta, si alterum ex Oligarchia, puta magistratuum designationem per suffragia & electionem; alterum ex Democratia, puta magistratuum designationem, ex nullo censu sumas, vnumque velut cinnum facias: tertius existit coniunctionis modus, id est, tertium huius Reipub. genus.

TEXTVS.

Hic igitur modus est mixtionis quidem: terminus

nus vero, quo bene sit mixta Democratia, & Oligarchia, vbi eandem Rempublicam dicere liceat Democratiam & Oligarchiam. Nam hanc appellationem inde accidere perspicuum est, quia bene sint mixtæ. Quod idem accidit & Medio: in ipso namque vtrumque extremum inesse videtur. Id quod in Lacedæmoniorum Republica vsu venit. Nam multi de ea, vt de Democratia, explicare sunt conati, eo quod multa Democratiæ propria habeat descriptio, vt primo in alendis pueris: eodem namque modo diuitum, quo pauperum, aluntur, atque eodem instruuntur modo, quo possint & pauperum liberi. Item & in proxima ætate, & vbi viri sint facti, eodem modo. Nulla namque re diues à paupere internoscitur. Vsque adeo, quæ ad alēdum, eadem sunt omnibus in sodalitatibus: atque diuites talem vestem, quam etiam quilibet pauperum parare possit. Præterea eo quod duo maxima imperia, alterum quidem mandatur à populo, alterum: vero participetur. Nam senes constituunt quidem, Ephoriæ vero sunt participes. Alij vero Oligarchiam, eo quod multa habeat Oligarchiæ propria, vt quia imperia omnia suffragijs mandentur, & nulla sortito; & quia pauci habeant ius vitæ & necis, & quia alia id genus multa. In Republica autem optime temperanda vtrumque & neutrum, vt inesse videatur, oportet; atque vt seruetur per se, non extrinsecus: & per se, non quo plures exteri, qui id velint. (hoc namque & vitiosæ Reipub. inesse potest.) sed quia nulla omnino ciuitatis pars aliam Remp. velit. Quemadmodum igitur Resp. sit constituenda; item & quæ dicantur Aristocratiæ: iam est explicatum.

COM-

COMMENTARII.

1. Nota optimæ mixtionis Democratiæ & Oligarchiæ

Ο῾ μὲν ἐν τρόπος τῆς.] Breui expositis tribus cinni & permixtionis generibus, hac altera capitis parte de optimo mixtionis genere explicat. Cuius duas adfert notas, quarum hæc prior est, si Democratia & Oligarchia ita sint temperatæ & in vnam Rempubl. confusæ, vt in confusa, & vtraq; illa & neutra inesse videatur; adeo, vt ambiguum sit, hæc confusio sitne Democratia, an Oligarchia appellanda. Hæc namque ambiguitas æquabilis & temperatæ mixtionis est index & nota, mediæ prorsus Reipubl. inter Democratiam & Oligarchiam, seu potius ex vtraque confusæ. Sic & alias omni fere medio id accidere solet, vt vtrumque extremum esse videatur, eiusq; nomen gerat. Verbi gratia: Fortis cum ignauo comparatus dici sæpe solet audax: cum audace ignauus. Liberalis cum prodigo auarus: cum auaro prodigus, &c. Vt eleganter Aristot. *lib. 2. cap. 8. Ethic.* Hanc iustæ temperaturæ notam exemplo quoque declarat Aristoteles à Spartana Republ. sumpto. Nam vtriusque Reipub. Democratiæ, inquam, & Oligarchiæ, proprietates & notæ in hac ita confusæ fuerunt, vt eam alii vocarint Democratiam, in quibus est *Isocrates in Areopagitico*, alii Oligarchiam. De vtriusq; Reip. in Spartanam Rempubl. collatis proprietatibus & notis etsi hic Aristot. distincte commemorat, de iis tamen quia *supra lib. 2. cap. 7.* hic explicare supersedebimus. Altera iustæ temperaturæ nota ab incolumitate & salute sumitur. Quæ vt intelligatur; repetendum est *ex lib. 5. cap. 7. in fi. & cap. 10. in fi.* salutis & interitus Rerump. causas esse duplices: Vnam per se seu intestinam; aduentitiam alteram & externam. Hæc igitur altera est nota, si ea Respub. ita sit temperata, vt per se sit incolumis, non extrinsecus. Verbi gratia: Si ii, quorum interest, ita sint affecti, vt eam Reipub. formam diuturnam & saluam esse velint, aliam non requirant. Verum quia hoc velle possunt & ciues illi maxime quibus aditus patet ad Rempublic. & exteri quoque interdum, vt quia & horum intersit: distinguit Aristoteles hanc salutis causam; ita demum eam veræ temperaturæ esse notam, si non exteri, sed ciues ita velint, & sint affecti. Nam si exteri, non continuo bene temperatæ Reipublicæ erit nota talis affectio & voluntas, vt quæ in deprauata quoq; Republ. sæpe reperiatur. Verbi gratia: Quam

Simile. *Exemplū.* *2. Nota.* *Limitatio.* *Exemplū.*

Quam Athenis Lacedęmonii instituerunt Oligarchiam triginta (vt vocabant) tyrannorum; illā quidem cupiebant esse saluam; sed quia exteri, non statim vera erat hæc nota bonæ Reipub. Erant namque hi triginta crudelissimi tyranni & Oligarchici. Cur autem Aristoteles tam accurate de optimo temperaturæ genere moneat, causa est; quia hinc eius Reipub. salus & interitus pendeat: *infra lib.5. cap.7.* *Cur Arist. optimæ tēperaturæ meminerit.*

CAPVT X.

TEXTVS.

Reliquum est, vt de tyrannide explicemus: non quod longa de ea opus sit oratio, sed vt in huius disputationis partem veniat, quando & hanc Rerumpublicarum partem quandam constituimus. Igitur de regno quidem in disputationibus primis explicauimus, vbi de optimo Regno disseruimus, vtrum ciuitatibus conducat, necne: atque quod, & vnde, & quomodo sit constituendum: Tyrannidis vero duo quidem genera distinximus, quo loco de Regno disputauimus, eo quod vis eius quodammodo cum Regno commutetur, quia vtraque hæc imperia sint legitima: nam & apud Barbaros quosdam summæ potestatis creant monarchas, & antiquitus apud priscos Græcos huius generis fiebant monarchæ: quos vocabant Æsymnetas. Horum autem inter se quædam sunt differentiæ. Erant autem eo, quod legitima, regia, & eo quod imperium esset in volentes: Tyrannica vero, eo qud imperium esset herile ex ipsorū sententia. Tertium tyrannidis genus, quæ maxime tyrannis esse videtur, Regno respondet. Tyrannidem autem talem necesse est esse monarchiam, vbi imperium sit in pares, omnesque meliores sine prouocatione, nō eorum qui parent, sed sui commodi

modi causa. Quare & in inuitos. Neq; enim quisque liber, tale imperium sponte ferat. Tyrannidis igitur hæc & tot dictis de causis sunt genera.

COMMENTARII.

De tyrannide. Cap. 8.

Περὶ δὲ τυραννίδ☉.] Explicatis iam quinq; Rerumpubl. generibus, reliqua erat Tyrannis: quæ etsi Reipubl. nomine omnium minime est digna, *vt supra dictum*: quia tamen in Rerumpubl. numero *supra lib.3. cap.5.* est posita, & certe vitiosa quædam est Respub non iniuria perficiendæ huius de Repub. disputationis causa, hic ab Aristotele breuissime explicatur. Tria igitur Tyrannidis genera exponit. Primum est regnum Barbaricum: alterum est Græcorũ veterum αἰσυμνητία. Quę duo imperia partim regna, partim Tyrannides sunt & dici possunt. Regna quidem, quia legitima, & quia in volentes; Tyrannides vero, quia eorum potestas plane sit herilis, & pro libidine imperantium. De quibus explicatum vberius *supra lib.3.* vbi de Regni generibus. Tertium Tyrannidis genus maxime propriæ, & hoc nomine vsitatæ, est vnius imperium, qui paribus & melioribus non suorum, sed sui commodi causa sine prouocatione seu nulla reddendarum rationum necessitate præest. Cuius definitionis partes, imperium in pares & meliores sine prouocatione & sui commodi causa, ex prioribus libris intelligi possunt: vbi docuimus herile id esse imperium, & ad suam vtilitatem omnia referre, plane Tyrannicum, atque liberum, nullisq; rationibus reddendis obnoxium, ἀνυπεύθυνον imperium, in pares, atque adeo meliores retinere. Ex quibus duabus Tyrannidis notis existit & illa, Tyrannicum imperium esse in inuitos. Quid ita? Eo quod nemo liber tam graue imperiũ sponte perpeti vellet. De qua imperii nota in inuitos supra quoq; ex Platone quædam attulimus, vbi docuimus imperia vel esse in volentes, vel in inuitos, *lib.1. & 2.*

1. Genus. *2. Genus.* *3. Genus.* *1. Nota tyrannidis.*

CAPVT XI.

DVæ sunt huius capitis partes. Nam hoc capite cum hæc summa quæstio explicatur; quæ Respub. seu Reipublicæ forma plærisq; ciuitatibus sit optima: tum in priore quidem parte docet, eam esse, quæ constet neque ex nimium

mium diuitibus, neq; ex nimium pauperibus, sed ex mediocribus ciuibus: in altera, cur ea Respub. sit rarior.

TEXTVS.

Quæ autem optima sit Respublica, quæque optima sit vita plerisque ciuitatibus, & plerisque mortalium, non ad virtutem vulgari præstantiorem spectantibus, aut institutionem, quæ natura & fortunæ copijs opus habent, neque ad Rempublicam voto dignam; sed & ad vitam, cuius plerique participes esse possint, & ad Rempublicam, cuius plæræque ciuitates possint esse participes: nam quas vocant Aristocratias, de quibus modo diximus, partim quidem à plerisque ciuitatibus longius sunt remotæ, partim vero vicinæ sunt ei, quæ dicitur Respublica. Quare de vtrisque, vt de vna, explicandum.

COMMENTARII.

Τίς δ' ἀρίστη πολιτεία] Reprehendit Aristoteles *supra initio lib. 3.* alios, qui de Republica explicarint, hoc nomine, quia de optimo tantum Reipub. statu illi explicare sint soliti, & quidem ἁπλῶς optimo duntaxat: cum optimus Reip. status sit duplex: vel ἁπλῶς, id est, vere & absolute, vel κατά τι, comparate, & pro gentium, hominum, ciuitatum, ingeniis, copiis, aliisque attributis: hoc amplius; status Reipublicæ optimus κατά τι rursus est duplex; vel plærisq; ciuitatibus vel vni tantum, huic, vel illi vtilis. De priore explicatur hoc capite, de altero cap. proximo. Quis igitur hic plærisque ciuitatibus vtilis sit optimus Reipublicæ status: primum hic typo quodam exponit, adhibita quadam remotione statuum & Rerumpubl. per se & ἁπλῶς optimarum. Remouet igitur tria statuum seu Rerumpub. genera, vtpote præstantiora, & in quibus Reipublicæ status per se optimus consistat. Primum is status, cui proposita est virtus præstans & excellens, cum liberali educatione. Nam ad has duas res necessaria sunt hæc duo, natura seu bona indoles, seu bonitas naturæ; & externarum & fortuitarum rerum, vt bonorum

Status Reipu. optimus vel ἁπλῶς, vel κατά τι.

Quinā plerisq; ciuitatibus sit optimus status.

Ἀναίρεσις

1. Status.

rum ſeu diuitiarum, adiumenta & copia. Nam neque virtus præſtans & vulgari maior, neq; honeſta & liberalis inſtitutio abſq; his & naturæ & fortunæ adiumentis eſſe poſſunt: vt *ſupra* explicatum *libro primo, & libro ſexto Ethicorum extremo.* Hic igitur ſtatus, in quo tam excellentium virtutum habetur ratio, non cadit in plæraſque ciuitates, & haud ſcio, an in nullam. Secundo, ſtatus κατ' εὐχὴν, qui nimirum optari potius quam obtineri poſſit, qualis fere dici ſolet Politia Platonis, & exquiſitiſſima optimæ Reipub. idea. Tertio, Ariſtocratiæ quædam genera, primum & ſecundum, & quorum excellentior ſit virtus, quam vt plæraſque in ciuitates cadat. Reliqua duo Ariſtocratiarum genera, Reipubl. quæ vulgo cõmuni nomine ita dicitur, finitima, vt ipſa illa Reſpub. ita & hæc ſunt communiora, quæque facilius in ciuitates cadant. Quare de his duabus Rebuſpublic. Ariſtocratia minus exquiſita, & Republica eodem modo diſputari poteſt, vt inter ſe vicinis & finitimis. Quarum eadem ſunt præcepta & regulę: & hoc eſt quod ait, περὶ ἀμφοῖν, &c. Nam hic totus locus valde mihi perobſcurus videtur. De iis, inquam, Rebuſpubl. quæ non cadant in plæraſque ciuitates, ſunt optimæ illæ quidem ἁπλῶς, ſed non ciuitatibus plæriſque.

2. Status. *3. Status.* *Θέσις.*

TEXTVS.

De his autem omnibus iudicium ex ijſdem eſt Elementis. Nam ſi recte hoc in Ethicis explicatum eſt, vitam beatam eſſe ex virtute non impedita, virtutem autem eſſe mediocritatem: certe neceſſe eſt, vitam mediocrem eſſe optimam, prout ſingulis mediocritas contingere poteſt. Eoſdem autem fines neceſſe eſt eſſe & ciuitatis virtutis vitijque & Reipublicæ. Reſpublica namque ciuitatis eſt vita quædam.

COMMENTARII.

Ἡ δὲ δὴ κρίσις.] Aggreditur hoc loco ad diſputationem de ea Repub. quæ plæriſque ciuitatibus ſit optima, & de vita quoque plæriſque ciuitatibus optima. Alterum namque ex altero pendet. Atq; docet eam eſſe optimam Rempubl. in qua

qua plures sint ciues mediocres, quam vel pauperes, vel diuites nimium, vtrique vel singuli: de hac quæstione & mediocrium diuitiarum laude & summa in ciuitatibus vtilitate videantur & *Plato lib.5. de legib. in fine. Euripides* pulcherrime *initio Supplicum*, τρεῖς γὰρ πολιτῶν μερίδες, &c. & *in Medea*; vbi nutrix mediocrium vitam probat, vt stabiliorem & tutiorem. De eadem mediocritate & poetæ: *Pindarus prima ode Pythiorum. Horatius lib.2. ode 10. Ouidius lib.3. Tristium, elegia quarta. Seneca multis in locis*, &c. Sed omnium pulcherrime & diuinissime Aristoteles hoc capite, qui & de eadem re egit *supra lib.1. cap.9. & infra lib.7. cap.1. & supra lib. 2. Ethic. & initio libri secundi Magnorum Moralium* Hanc igitur quæstionem ex iisdem initiis & elementis dissoluendam ait, ex quibus aliæ quoq; de Republica disputationes & quæstiones, vt de Aristocratia, vt de optimo Reipublicæ statu, explicare solent, nimirum ex principiis moralibus. Nam disputationes de moribus, sunt disputationum de Republica principia & elementa. Ex his igitur principiis *infra lib.7.* concludit, quæ optima ἁπλῶς sit Respub. & hic quæ plærisque ciuitatibus sit optima, ea nimirum in qua diuitiarum polleat mediocritas. Sic enim concludit: Beata vita est ex virtute nō impedita. Virtus autem est in mediocritate. Ergo & vita beata est in mediocritate. Hoc, vt principio & fundamento supra in Ethicis explicato, hic nunc vtitur, hunc in modum: Si vita beata est in mediocritate: Ergo & Respublica. Quid ita? Quia & Respublica est ciuitatis quasi vita & anima, vt est supra dictum.

Vnde huius quæstionis petenda sit diiudicatio.

Ratio.

Eam Rempubl. plerisque optimã esse, in qua polleat diuitiarũ mediocritas, probat.

TEXTVS.

In omnibus igitur ciuitatibus tres ciuitatis sunt partes: partim quidem valde diuites, valde vero pauperes partim: tertij vero inter hos medij. Cũ igitur inter omnes constet, mediocre & mediũ esse optimum: certe & rerum secundarum seu fortunæ bonorum mediocritas omnium erit optima. facile namque rationi obtemperat: Forma autem & viribus, aut genere, aut diuitijs qui excellunt, vel contra qui paupertate vel inopia, vel sor-

dibus & ignobilitate, difficulter rationi parent. Nam illi quidem contumeliosi, magnisque in rebus magis sunt iniurij; hi vero malitiosi & paruis in rebus malefici: nam iniuriæ partim contumelia, partim fiunt malitia.

COMMENTARII.

Ἐν ἁπάσαις δὴ ταῖς] Docet Aristoteles mediocrium diuitiarum vtilitates: qua ex re postea concludit eam esse optimā plærisq; ciuitatibus Remp. in qua penes mediocres Reipub. sit principatus & imperium. Tres igitur ciuium partes & conditiones esse ait. Nam ex ciuibus alios quidem esse diuites, opulentos, beatos; alios contra tenues & pauperes; tertium denique his interiectum genus eorum, qui mediocres facultates & fortunas possideant, quos vocat medios. Cuius ciuium partitionis à fortunis & diuitiis sumptæ sæpe in his libris meminit Aristoteles; & iisdem pene verbis *Euripides in Supplicibus*.

Ciues 1. Opulenti, 2. Mediocres, 3 Tenues.

Τρεῖς γὰρ πολιτῶν.] His præmunitis, ex tribus his ciuium generibus, mediorum conditionem optimam esse ostendit his rationibus. Primum, quia media fere soleant esse optima, vt explicatum *libro 2. Ethic.* & paulo supra iteratum. Secundo, quia medii rationi facilius obtemperent: extremi, id est, prædiuites & præpauperes, non item. Quid ita? Nam nimiæ diuitiæ, opes, vires, aliaque id genus corporis & fortunæ bona insolentiam pariunt. hinc iniuriæ & contumeliæ in alios: contra paupertas nimia ad rem attentiores, fraudulentos, fures facit. Breuiter, ex his duobus extremis, diuitiis & paupertate, duo maleficiorum & iniuriarum genera omnium oriuntur; contumeliæ ex diuitiis, fraudes & furta ex paupertate. Qua de re dictum & *supra lib. 2. cap. 4.* vbi & ex *Platone lib. 4. de Repub.*

Mediocriũ ciuiũ optima conditio.
1. Ratio à genere.
2. Ratio.

TEXTVS.

Præterea minime hi magistratus amant, & ad consilium veniunt. Hæc autem ambo ciuitatibus sunt pernitiosa.

COM-

COMMENTARII.

Ἔτι δ' ἥκιϛ' οὔτοι.] Hæc verba sunt perobscura, quare & ab aliis aliter redduntur & explicantur. φιλαρχεῖν plærique Latine reddunt, amare & colere magistratus. *Sepulueda*, petere magistratus. *Perionius* legit φυλαρχοῦσι, in tribus cooptantur. φιλαρχεῖν, alii amare senatum, alii amare magistratum: alii senatus esse principem. *Sepulueda* horum videtur verborum esse sententia; Reipublicæ hæc duo esse perniciosa, nimirum pauperes minime studere magistratibus, occupatos rebus necessariis, diuites vero nimis esse deditos, & ambitiosos. *Thomas*, quem alii fere sequuntur, Reipub. esse perniciosum; quia hi Rempublicam non curent. Perperam aperte: nam duo postulant Aristotelis verba, ille vnū tantum incommodum ex his verbis elicit & profert. Fortasse hæc verba, ἔτι δ' ἥκιϛ' οὔτοι φιλαρχοῦσι καὶ βουλαρχοῦσι, sunt inducenda: Primum, quia variant. Secundo, quia nulla sententia inde commode elici possit. Tertio, quia hæc verba, φιλαρχοῦσι καὶ βουλαρχοῦσι, (maxime posterius) sunt inusitata. Atque ita & hæc, ταῦτα δ' ἀμφότερα, ad priora sint referenda, ad vim, contumeliam, & ad fraudem; quæ duo perspicue ciuitatibus sunt perniciosa.

Diuersa auctorum explicationes. 1. 2. 3. 4.

Auctoris sententia. 1. *Ratio.* 2. 3.

TEXTVS.

Præterea qui excellunt quidem his bonis, virium & diuitiarum & amicorum, alijsque id genus, parere neque volunt, neque norunt. Idque etiam pueris continuo tanquam domi agnascitur. Nam propter indulgentiam ne in scholis quidem ijs vsitatum est parere: qui vero harum inopia excellunt, nimis sunt abiecti; quare hi quidem imperare non norunt, sed parere seruiliter: Illi vero parere quidem nulli imperio, imperare vero herili imperio. Fit igitur ciuitas seruorum & dominorum, non liberorum: & partim quidem inuidentium, partim vero contemnentium, quæ longissime absunt ab amicitia & ciuili societate. Societas

namque ad amicitiam pertinet. Nam ne itineris quidem socios inimicos habere volunt. Ea est autem ciuitatis natura, maxime vt ex paribus & æqualibus consistat. Id quod in medijs maxime inest. Quare necessario ea optime administratur ciuitas, quæ ex ijs conflatur, ex quibus natura ciuitatem constare dicimus.

COMMENTARII.

3. Ratio.

Πρὸς δὲ τούτοις, οἱ μὲν.] Tertia ratio, cur mediocrium status sit optimus, quia sit ad conditiones boni ciuis accommodatissimus: contra prædiuitum & præpauperum status pessimi: quia ad societatem ciuilem ineptissimi. Notum est ex prioribus, *libro 1. & 2. ac 3.* hunc optimum esse ciuem, qui bene & parere norit & velit ac possit. Notum præterea ex *libro 8. Ethicorum, & libro primo supra*, societates coiri cum amicis, non cum inimicis. Hæc igitur duo, imperandi & parendi sciētia, & amicitia, ciuitatibus sunt necessaria. At neutra in prædiuitibus & prępauperibus reperiuntur. Nam prædiuites propter indulgentiam nemini parere volunt, aut norunt; atque adeo ne imperare quidem ciuiliter. Nam potentiorum imperia plæraque solent esse herilia & tyrannica. Contra, pauperes imperare non norunt, quia male educati; atque adeo ne parere quidem ciuiliter, sed seruiliter potius, quia obiecti amissique animi. Rursus amici inter se esse nequeunt, quia pauperes inuident plærique ditioribus: hi (diuites) illos contemnunt. Hinc simultates & odia, quæ incommoda duo, propter contrariorum naturam, quia in mediis non reperiuntur; efficitur, horum statum & conditionem esse optimam.

Quis ciuis optimus. Inter quos coëātur societates & amicitia.

Cur prædiuites inepti ad Rēpubl. quo ad officium optimi ciuis. Cur præpauperes. Cur hi vtrique amici inter se esse nequeant.

Διὰ γὰρ τὴν τρυφὴν.] Locus de diuitum & potentum insolentia, etiam puerorū in imperio detrectando. Nam & pueros in ludis literariis præceptorū detrectare imperia. Exempla huius rei sunt quotidiana.

Βούλεται δέ γε ἡ πόλις.] Diximus paulo supra, duo in bono ciue esse necessaria, imperandi parendiq; scientiam & beneuolentiam, quæ ambo in iis mediis reperiantur. Hîc tertium adiungi videtur, paritas seu æquitas. Nam ex paribus consistit ciui-

3. Quod in bono ciue requiritur.

ſtit ciuitas, quod ſupra ſæpe explicatum. Quæ & ipſa nota in mediis maxime elucet, in quibus eſt conſtantia; cum in extremis magna ſit varietas, & inæqualitas.

Ὥστε ἀναγκαῖον ἄριστα.] Ex priore de mediis argumento concludit, Rempub. quoq; eam optimam eſſe, quæ ex mediis conſtet, hac ratione, quia medii ad ciuitatem ſint aptiſſimi, medii, inquam, verorum ciuium, eorumque, ex quibus ciuitas confletur, notas habeant, quas tres modo explicauimus. Duas igitur adhuc rationes attulit, cur mediorum ciuitas ſit optima: tres, cur mediorum conditio, ſeu mediocres diuitiæ ſint optimæ.

TEXTVS.

Atque hi maxime ex ciuibus cóſeruantur in ciuitatibus: neque enim ipſi, vt pauperes, aliena appetunt; neq; horum bona alij, vt diuitum pauperes, appetunt.

COMMENTARII.

Καὶ σώζονται δ' ἐν ταῖς.] Quarta mediocrium ſeu mediorum vtilitas, & commodum, incolumitas, & ſalus. Nam medios ciues præter cæteros maxime manere incolumes, ſeu eorum bona manere ſalua. Cuius commodi hanc ait eſſe cauſam, quia ipſi rebus ſuis contenti, neq; res alienas appetant, neque ipſorum res alii, vt exiguas. Diuitum res à tenuioribus appetuntur, mediorum non item. *4. Ratio.*

TEXTVS.

Et quia neque inſidias patiantur, neq; faciant, ſecure viuunt.

COMMENTARII.

Καὶ διὰ τὸ μήτ' ἐπιβουλεύεσθαι.] Quintum commodum ſecuritas & ocium. Nam pauperes vel bonis lapſi aliis inſidiari ſolent ditioribus. Ipſi quoque medii, quia (vt modo diximus) rebus ſuis contenti, aliis minime inſidiantur, aut periculum creant. Quare cum neque ipſi aliis inſidiari velint, neque ipſis alii propter non maximas diuitias, & quia ipſi *5. Ratio.*

quoque nemini insidientur; hinc fit, vt horum vita maxime sit otiosa & secura.

TEXTVS.

Quocirca recte Phocylides;

Esse volo medius; mediis sunt commoda multa.

COMMENTARII.

Διὰ τοῦτο καλῶς ηὔξατο.] Argumentum ab authoritate *Phocylidis*, qui ipse, quia multa mediorum sint commoda, mediorum è numero ciuium esse optarit: commoda Aristoteles exponit, mediocritatem, rationis obsequium, veras boni ciuis notas: nimirum scientiam recte parendi & imperandi charitatem & beneuolentiam.

TEXTVS.

Perspicuum est igitur ciuilem quoque societatem ex medijs constantem esse optimam: easque vrbes optime administrari, in quibus pars media sit multa & potior maxime quidem vtraque, aut certe altera parte. Nam accessione sua momētum facit, & ne contrariæ præstantiæ existant, impedit. Quare summa est fœlicitas, parentium rem esse mediam, & quæ sit satis: adeo vt, vbi hi quidem nimis magnam habeant, illi vero nullam, aut extrema existit Democratia, aut impotens Oligarchia, aut ex vtraque præstantia tyrannis. Etenim ex insolentissima Democratia & Oligarchia tyrānis existit. Ex medijs autem & affinibus multo minus. Causam posterius, vbi de Rerumpublicarum mutationibus, explicabimus.

COMMENTARII.

Conclusio. Δῆλον ἄρα, ὅτι καὶ] Ex magnis & multis mediorum vtilitatibus, & commodis iam expositis, principem tandem quæstionem concludit, eam esse optimam Rempub. quę mediorum imperio administretur, easq; ciuitates esse beatissimas, in quibus ex tribus earum partibus media vel cæteris duabus

bus simul sit maior & potentior, vel alterâ saltem. Nam si hæc vna duabus reliquis fuerit maior, sine dubio media tenebit imperium. Quod si altera tantum reliqua parte, vt vel diuitibus vel pauperibus fuerit maior; hoc tamen præstabit, & adferet commodi, vt neutra ex iis totum Reipublicæ imperium seu summam ad se sit pertractura, propterea quod pars media illi sit intercessura, & alteri parti infirmiori se adiunctura, quo veluti clauo Respublica in suo statu, tãquam in æquilibrio, contineatur, & hoc est quod ait, μάλιστα μὲν, &c. quod idem & infra iterat. *1. Ratio. 2. Ratio.*

Ὑπερβολαῖς.] Veteres, vt explicauimus *lib.5. Ethic.* verbo ὑπερβολῆς interdum vtuntur pro vtroq; extremo, nimio, & eo quod parum, quod alioqui proprie nimium sonat.

Διόπερ εὐτυχία μεγίστη.] Tertia est ratio, cur mediorum Respublic. sit optima, quia alioqui ex aliis, inquam, duabus partibus duo deterrima & nequissima existant Rerumpubl. genera, ex nimiis diuitiis grauissima Oligarchia, ex nimia paupertate licentissima Democratia: & ex vtraque tandem Tyrannis: quarum rerum seu mutationum causas Aristoteles infra explicat *libro 5. cap. 5. 6 9 10.* De hac re dictum & supra, vbi de generibus Democratiæ & Oligarchiæ. *3. Ratio.*

TEXTVS.

Mediam autem esse optimam, perspicuum est; sola namque seditionum est expers. Nam vbi medium est multum, minime existunt metus & distractiones Rerumpublicarum. Atq; hac de causa, quia medium sit multum, magnæ ciuitates minus laborant seditionibus. In paruis autem & facile est factu, duas in partes distrahere, nulla vt relinquatur media: & omnes fere vel sunt pauperes, vel diuites. Democratiæ quoque Oligarchijs sunt firmiores & diuturniores propter medios. Nam & sunt plures, & in Democratijs magis, quam in Oligarchijs, ad honores ijs patet aditus: si quidem, vbi absq; his numero excreuerint pauperes, mala existit administratio, & cito pereunt.

COMMENTARII.

4. Ratio. Ὅτι δ' ἡ μέση βελτίστη.] Quarta ratio & causa, cur hęc mediorum Respublic. sit optima, quia motibus & seditionibus minus sit obnoxia, & proinde maxime diuturna & stabilis. De qua causa hæc quoque duo fieri docet. 1. Corollarium. Primum, magnas ciuitates paruis minus esse motibus obnoxias & magis diuturnas, nimirum quia in magnis fere sint medii, in paruis nõ item : nam in paruis fere duo ciuium sunt genera, pauperes plærique, & pauci diuites, quos inter fere discordiæ esse solent. 2. Corollarium. Deinde, Democratias Oligarchiis minus motibus esse obnoxias & magis diuturnas & stabiles, nimirum quia in Democratiis plures sint medii, & his ad Rempub. & honores pateat aditus in Democratiis facilius, quam in Oligarchiis, in quibus omnia sibi vindicant pauci diuites: & contra in Democratiis, vbi plebs infima & tenuiores omnia ad se reuocarint, vt multitudine præstantes, tum quoque Democratiarum interitus sequitur. De hac re & causa, vt dixi, *infra lib. 5.*

TEXTVS.

Argumentum autem existimandum est, optimos legumscriptores esse ex numero mediorum ciuium. Nam & Solon ex his erat, quod indicat poësis, & Lycurgus (neq; enim Rex erat) & Charondas & plerique fere alij.

COMMENTARII.

5. Ratio. Σημεῖον δὲ δεῖ νομίζειν.] Quinta ratio, quæ tamen ad ipsos quoque ciues, atq; adeo melius ad Respubl. pertinere videtur, hæc nimirum, quia optimi quique legumscriptores in hoc mediorum numero ciuium fuerint, quorum authoritas hanc mediocritatem probantium in ciuitatis statu dignoscendo, vt summorum politicorũ, merito ab Aristotele adducitur. Tres commemorat hoc loco, alios *supra lib. 2. extremo.* De duobus confirmat: de Solone quidem ex eius versibus, in quibus hanc mediocritatem laudat, quorum aliquot adducit *Plutarchus in Solone de Lycurgo.* Nam inquit; non erat Rex, sed ciuis priuatus, etsi hac in re variant historici. *Ouidius* quoq; *lib. 2. Tristium de se & domo sua:*

Et neq;

Et neq; diuitiis, nec paupertate notanda est,
Vnde sit in neutrum conspiciendus eques.

TEXTVS.

Ex his autem intelligitur quoque, cur pleræq; Respubl. sint hæ quidem Democraticæ, illæ vero Oligarchicæ. Nam quod in his medium sæpe sit exiguum, semper vtri excelluerint, siue opulenti, siue populus: qui à medio discedunt, trahunt ad se Rempublicam. Hinc vel fit Democratia, vel Oligarchia. Adhæc, quod populo & diuitibus motus & pugnæ inter se existant, vtris magis euenerit aduersarios superare; non constituunt communem Rempublicam aut parem; sed Reipublicæ excellentiam victoriæ præmium capiunt, hi quidem Democratiam, illi vero reddũt Oligarchiam. Præterea & qui principatum Græciæ tenent, ad suam quique spectantes Rempublicam, hi quidem Democratias in ciuitatibus constituunt, illi vero Oligarchias, non ad commune ciuitatũ, sed ad suum spectantes commodum. His igitur de causis fit, vt vel nunquam reperiatur media Respublica, vel raro & apud paucos. Nam eorum qui olim cum imperio fuerunt, vnus tantum vir repertus est, qui hanc temperationem instituerit. Nũc autem plerisque hæc consuetudo in ciuitatibus est, ne velle quidem æquitatem, sed cupere vel imperare, vel victos imperium velle.

COMMENTARII.

Cur hoc genus Reip sit rarissimũ.

Φανερὸν δ' ἐκ τούτων.] Exposita priore & principe quæstione de optima mediorum Republ. hoc loco cur ea sit rarissima; & ciuitates his duarum Rerumpubl. formis, vel Democratia, vel Oligarchia, fere vtantur, tres causas affert. Ea quoque de re, id est, Aristotelis ætate plærasque ciuitates his

duabus formis vsas esse, *supra* quoq; *initio lib.3.* monuimus: eamque causam attulimus, cur Aristot. tam accurate de his duobus generibus explicandum sibi putaret. Prima igitur causa, διὰ γὰρ τὸ,&c. Quia mediorum exiguus sit numerus; quo fieri, cum reliqua duo sint ciuiũ genera, plebis & optimatum seu paucorum, vt ex his vtrum præstet, totam Rempub ad se conuertat, plebs ad Democratiam, pauci ad Oligarchiam. Altera ratio, πρὸς δὲ τούτοις, &c. quia inter has duas ciuium partes plærunque discordiæ & seditiones exoriri soleant. Ex quibus discordiis fit, vt altera pars alterius odio, magisq; opprimendi causa, non æquabilem & mediocriter temperatam, sed vel extremam Democratiam, vel grauissimam sibi eligat Oligarchiam. De harum partium, plebis, inquam, & paucorum, discordiis diximus *supra lib 2. & infra sæpe lib.5.* Quæ res Aristotelis ætate, in Græcia erat vsitatissima, *teste Nepote in Phocione.* Erant, inquit, eo tempore Athenis duæ factiones, quarum vna populi causam agebat, altera optimatum. Et *Cicero lib.1.Offic.* Ex quo euenit, vt alii populares, alii studiosi optimi cuiusque videantur, pauci vniuersorum, hi enim apud Athenienses, &c. Tertia causa; quia qui in Græcia principatum tenebant in ciuitates, alteri quidem Oligarchias, alteri vero inducebant Democratias, pro forma suarum Rerumpub. quibus verbis Aristoteles notat Lacedæmonios & Athenienses. Nam Athenienses, quia Democratia vterentur, in omnes, quas caperent ciuitates, eam Reipublicæ formam inducebant. Lacedæmonii, quorum Respub. ad Oligarchiam magis inclinaret, hanc inducebant. De quibus *infra lib 5 in fi cap.7.* & *Isocrat. in Panathenaico,* οἱ μὲν γὰρ ἡμέτεροι πατέρες,&c.

1. *Causa.* 2. *Causa.* 3. *Causa.*

Οὐ πρὸς τὸ τῶν πόλεων.] Proprium est omnium fere dominantium, vt quos bello deuictos imperio suo subiecerint, iura illis pristina adimãt, suoq; omnia iure administrari velint. Qua prudenti ratione (nam ex iuris dissimilitudine imperiorum quoque dissimilitudo, discordia, conflictus & interitus nascuntur.) Romanos quoque vsos esse in omni orbe terrarum, præterquam si quibus αὐτονομίαν relinquerent, constat.

Theopompus.

Εἷς γὰρ ἀνὴρ συνεπείσθη.] Nimirum Theopompus Rex Lacedæmoniorum: qui vnus aliter atq; alii principes, suarum opum & ambitionis posthabita ratione, ephoros instituit, ad quos

quos à Regibus esset prouocatio, nimiamque Regum potestatem ephoria minuit & temperauit, populi auxit, qua temperatione Regnum quidem seu regium imperium potestate & vi minuit, tempore & stabilitate auxit, & confirmauit. Qua de re *infra lib 5 cap. 11. & Cic. lib. 3. de legib.*

"Ἤδη δὲ καὶ τοῖς ἐν τοῖς] Est comparatio suæ ætatis cum Theopompo: in qua inesse potest & quarta ratio, cur hæc mediorum Reipub. constitutio tam sit rara; quia ea illorum temporum sit conditio, & morum deprauatio, vt nemo pari iure viuere, omnes vel dominari, vel seruire & iussa ferre malint. *4. Causa.*

TEXTVS.

Quæ igitur optima sit Respublica, & quà de causa, ex his intelligitur. Ex alijs autem Rebuspub. (siquidem plures Democratias, pluresque Oligarchias esse dicimus.) qualis prima sit habenda, & secunda, proximaque eo modo, id est, vt hæc quidem sit melior, illa vero deterior; ex optima definita non erit difficile videre. Nam quæ optimæ est proxima, eam oportet esse meliorem: quæ vero à medio longius distet, deteriorem, nisi si ex ὑποθέσεως quis iudicet; ex ὑποθέσεως, inquam; quia sæpe cum alia Respub. sit optabilior, nihil vetet, aliam Rempub. quibusdam magis conducere.

COMMENTARII.

Τίς μὲν οὖν ἀρίστη πολιτεία.] Exposito eo Reipublicæ statu, qui plærisq; ciuitatibus sit optimus, eo, inquam, in quo penes mediocres sit imperium: facile iudicium esse ait, de generibus Democratiarum & Oligarchiarum, quæ optima sit Democratia, quæ prima, quæ secunda, &c. quæ item Oligarchia sit optima, quæ contra deterrima: nimirum ea, quæ huic optimo statui sit proxima, & maxime cognata, vt Democratia prima, in qua penes agricolas sit imperium: Oligarchia vero, in qua minimi census habeatur ratio. De quibus generibus dictum *supra* est *cap. 4. & 5.* Recte autem Aristoteles hunc mediocrium statum, tanquam normam & regulam

Σύγκρισις Democratiæ generũ inter se, itẽque Oligarchiæ generũ inter se.

Ratio, cur Arist. hunc

mediocrem statū recte statuat reliquorum normam. gulam aliarum Rerumpublic. constituit. Solet namque rectum praui esse norma, non contra: *supra libro secundo Ethicorum in principio.*

Occupatio. Ἂν μὴ πρὸς ὑπόθεσιν.] Est velut occupatio quædam. Nam quæ modo docuit de optimo statu & aliis optimo proximis magis aut minus, vera sunt illa quidem ἁπλῶς, suaq; sponte & natura in plærisque ciuitatibus: sæpe tamen propter dissimiles ciuitatum fines, id est, ex ὑποθέσ., possunt esse falsa, nimirum vt quæ alioqui optima sua sponte & ἁπλῶς est Respubl. huic aut illi ciuitati seu nationi sit mala, & minus conueniat. Et hoc est, quod supra cap. primo diximus, Respubl. alias per se esse bonas, alias ex ὑποθέσ. De quibus Rerumpubl. generibus ex ὑποθέσ. cap. proximo.

CAPVT XII.

1. *Pars.* TRES huius capitis sunt partes, quarum in prima duo
2. *Pars.* communia præcepta & ὑποθέσεις enumerantur: In altera de Rebuspub. ex ὑποθέσ. In tertia cautiones ab Aristotele
3. *Pars.* Rerumpubl. conditoribus & politicis exponuntur, de ciuitatibus ex mediocrium conditione temperandis. Summa tamen capitis est de Rebuspub. ex ὑποθέσ. De quibus & *supra cap. 1. & 3. & infra lib. 6. cap. 7.*

TEXTVS.

Quæ autem quibus, & qualis qualibus Respub. conducat; consequens est prioribus exponere. Primum igitur de omnibus vniuerse idem est sumendum. Nam quæ pars ciuitatis Rempublicam saluam manere vult, eâ, quæ non vult, plus posse debet. Consistit autem omnis ciuitas & ex quali, & ex quanto. Quale quidem voco libertatem, diuitias, disciplinam, nobilitatem: quantum vero multitudinis præstantiam. Fit autem, vt partium, ex quibus consistit ciuitas, alteri quidem ciuitatis parti adiunctum sit quale, alteri vero quantum. Verbi gratia, vt plures sint numero ignobiles, quā generosi, pauperes, quam diuites: non ita tamen,

vt tam quanto excellant, quam superentur quali; Quare hæc inter se comparanda.

COMMENTARII.

Τίς δὲ πολιτεία τίσι] De ciuitatum partibus duo hæc præfatur hac de causa, quia ex earum permixtionibus summa huius capitis quæstio cognoscatur. Priore igitur, quod magis est commune, omnibusque in Rebuspublicis, tanquam aureum præceptum, seruandum; eam Reipub. partem plus posse debere, quæ præsente Reipublicæ statu sit contenta, quam quæ non sit. Danda quidem est rectori Reipub. seu legumscriptori opera, omnes vt Reipub. partes eam saluam & incolumem esse velint, *vt supra libr.2.cap.7.* vbi de ephoris, *& hoc libro cap. 9. in fi & lib. 6. cap. 5.* Sed tamen quia hoc difficile est factu κατὰ δεύτερον πλοῦν: quod proximum, vt ex reliquis ea pars saltem plurimum possit, quæ Rempub. velit esse saluam: quod præceptum grauiter laudat, *& infra lib.5.cap.9.* καὶ τὸ πολλάκις, &c. vbi hoc ciuitatum maximum vocat στοιχεῖον Hujus autem principii quæ sit causa & ratio, explicabitur *infra eo loco lib.5.* Alterum est de iis, quæ in ciuitatis partibus maxime sint spectanda. Ea Aristoteles hoc loco *& infra lib.7.cap.4.* ait esse duo summa capita, Quantitatē & Qualitatem. Causam huius partitionis subindicat Aristoteles *infra lib.5. cap.3.* vbi ciuitatum partes animantium partibus comparat. Vt igitur in his alias magnitudo & numerus, alias forma & dignitas: ita & in ciuibus, seu ciuium generibus hæc duo spectari debent. Ad Quantitatem pertinet numerus & multitudo ciuium, & magnitudo vrbis. Ad Qualitatem, libertas, diuitiæ, disciplina, & nobilitas. Ex his quatuor libertas quid hîc valeat, an quæ seruituti est contraria, an, vt putat Sepulueda, honestam ciuis conditionem, opificijs contrariam. nam & Aristoteles *lib.1. Rhetoric* inter res libero homine dignas commemorat & τὸ μηδεμίαν ἐργάζεσθαι τέχνην, &c. Puto hæc duo, ἐλευθερίαν & εὐγένειαν, eodem pertinere, idemque, etsi hoc loco disiuncta, valere, cui repugnat ἀγένεια, id est, non ars sordida, sed genus. Nam & *lib.6. infra cap.2.* his tribus, diuitiis, παιδείᾳ & generi, hæc tria opponit contraria, paupertatem, βαναυσίαν, & ignobilitatem, ἀγένειαν. Monuimus autem *supra lib 3.cap.8.* de affinitate ἐλευθερίας & εὐγενείας. Eodem, id est, ad Qualitatem pertinet

I. Hypothesis.

II. Hypothesis.

Ratio à simili.

Quantitas.

Qualitas.

Libertas.

pertinet & virtus. Ex his igitur duabus partium notis, quantitate & qualitate, alias quidem vsuuenire potest, vt pars vna ciuitatis quantitate, altera præstet qualitate; vt, verbi gratia, quia sæpe fit, vt plures numero sint ignobiles, quam nobiles, pauperes, quam diuites. Vbi etsi numero seu quantitate hos illi superant, tamen non semper eosdem superant qualitate. Qua ex varietate & multiplici permixtione tandem existunt varia ciuitatū & Rerumpubl. genera: & ex hac partium cum notis suis inter se comparatione intelligitur, quæ Respublic. cui ciuium seu hominum generi sit optima, quæ non: quæ est summa huius capitis quæstio.

TEXTVS.

Vbi igitur priore Analogia superat pauperum multitudo, hic est natura Democratia. Nam si agricolæ superant, agricolarum existit Democratia: atque quæque Democratiæ genera pro cuiusque populi exuberantia. Vt si agricolarum quidem superet multitudo; prima vt sit Democratia, necesse est: si vero opificum & mercenariorum, vt extrema: Itemque & alias his interiectas. Vbi vero diuites & nobiles magis præcedant quali, quam relinquantur quanto; hic, vt Oligarchia sit, necesse est, atque Oligarchiæ quodque genus eodem modo pro exuperantia Oligarchiæ multitudinis.

COMMENTARII.

Quæ cui ciuitati Resp. optime conueniat.

Ὅπου μὲν οὖν ὑπερέχει.] Summa huius capitis quæstio de Repub. ex ὑποθέσεως, id est, non de ea, vel quæ sua sponte sit optima, vel quæ plærisque mortalibus: sed quæ huic vel illi ciuitati, aut genti sit optima. Hanc quæstionem ex prioribus duabus ciuium notis & differentiis explicandam, supra iam monuimus. Verbi gratia, in qua ciuitate plebs numero magis superet seu quanto, quam superetur quali: huic ciuitati optima erit Democratia; id est, in qua ciuitate ea ciuium seu ciuitatis partium est ratio, vt tenuiorū multitudo plus possit, quam diuitum, aut nobilium diuitiæ & opes; huic vtilissima

ſima erit Democratia. Contra vero, in qua ciuitate plus poſſint paucorum diuitiæ & opes, quam tenuiorum multitudo: huic optima & vtiliſſima erit Oligarchia. Quid ita? Quia ἐκ τοῦ κυρίου, id eſt, eius partis ciuitatis, quæ plurimum poſſit Reipub. genera diuidantur. qua de re dictum *ſupra lib. 3. cap. 7.* Huc pertinent & ea, quæ explicata ſunt & *ſupra lib. 3. cap. vlt.* de variis hominum & ciuium generibus, vbi aliud πλῆθος πολιτικὸν, aliud ἀριστοκρατικὸν eſſe docuimus. Quæ hîc de Democratia & Oligarchia (nam de his fere ſemper Ariſtoteles, vt maxime vſitatis Rerumpubl. generibus) exponuntur, eadem & ad alia Rerumpublic. genera, Ariſtocratiam & Rempub. traduci, & conuenire poſſunt, vt cum ciuium virtutis ratione duo quoque genera conſtitui poſſint, quorum alii ſunt viri boni, alii improbi, vel non nimis boni; ſi, vt fere fit, numero ſuperent mali, bonorum tamen tantæ ſint opes, vt plus poſſint, etſi pauciores quam reliqui: vtilis hic erit Ariſtocratia, non illa quidem optima, ſed ex reliquis vna. Iam vero quia *ſupra cap. 4. 5. & 6.* multa Democratiæ & Oligarchiæ genera ſunt expoſita; quæri poteſt, ex iis generibus quod huic aut illi ciuitati ſit optimũ & ſaluberrimum? Reſpondet Ariſtoteles, hoc quoq; ex ciuiũ generibus æſtimandum, plebis & patriciorum. Verbi gratia, cum quatuor plebis genera ſint expoſita, primum agricolarum, &c. vbi horum maxima erit multitudo, & opes & potentia; huic ciuitati optima erit Democratia. Contra, vbi mercenariorum & ſordidorum opificum maxima erit turba, huic ciuitati maxime conueniet deterrima Democratia. Eademque eſt ratio cæterarum duarum Democratiarum pro potentia ciuium, ex quibus illæ æſtimantur. Ad eundem modum & de Oligarchiæ generibus æſtimandum eſt; nimirum, vbi minimus ſit paucorum cenſus, huic ciuitati ſaluberrimam eſſe primam Oligarchiam; contra vbi maximus cenſus, ibi vltimam & extremam.

Ratio.

De ſingulis quorũlibet generũ ſpeciebus.

TEXTVS.

Legumſcriptorem autem in Republica ſemper oportet aſciſcere medios: ſiue enim leges ferat Oligarchicas, ad medios collineare oportet: ſiue Democraticas, legibus hos conciliare. Vbi autem me-

diorum

diorum ſuperauerit multitudo, vel ambo extrema, vel alterum tantum: hic fit, vt Reſpublica ſit ſtabilis: nam nihil eſt metuendum, ne quando aduerſus hos diuites cum pauperibus conſpirent. Nunquam enim animum inducent, alteræ ſeruire alteris. Quod ſi communiorem quærant, nullam aliam hac reperient, viciſſim autem imperare non ſuſtineant propter diffidentiam inter ſe, vbique autem fide digniſſimus eſt arbiter, medius autem eſt arbiter. Iam quanto melius temperata fuerit Reſpublica, tanto erit ſtabilior. Peccant autem plerique, qui Reſpublicas Ariſtocraticas conſtituere volunt, non eo tantum, quod plus tribuant diuitibus: ſed etiam quod populum circumueniant. Nam neceſſario ex falſis bonis aliquando tamen verum exiſtit malum. Diuitum namque cupiditates Rempublicam magis perdunt, quam populi.

COMMENTARII.

1. Præceptũ quoddã politicum de mediis ciuibus.

Δεῖ δὲ ἀεὶ τὸν νομοθέτην] Expoſita Republica ex ὑποθέσεως, id eſt, quæ cuiq; pro copiis præſentibus ſit optima: redit hac altera capitis parte ad medios, de quibus duo adferuntur. Prius eſt præceptũ, quo Ariſtoteles optimos quoq; legumſcriptores ſeu politicos monet, quocunq; in Reipublicæ genere, etiam nõ optimo, ſed vel Democratia, vel Oligarchia, inſtituendo & temperando, vt maxime tamen ſpectent ad medios, id eſt, vt leges & inſtituta ita temperent, ſiue in Oligarchia, ſiue in Democratia: vt neq; ad multitudinis, neque ad paucorum imperium & opes prorſus dirigantur; ſed nonnihil ad mediocrium ſtatum ſubinducendum & confirmandum inclinent. Quid ita? Quod hac ratione ſiue Democratia ſiue Oligarchia futura ſit ſtabilior & diuturnior; quod optimi legum ſcriptoris eſt officium, Rempubl quamcunque tandem ita temperare, vt quam maxime ſit diuturna. Et hoc eſt, quod ait, προσάγεσθαι τοῖς νόμοις τούτους, id eſt, hos medios; inquam,

Ratio.

inquam, legibus conciliare & amicos reddere, id est, eas leges & instituta introducere, quibus non tam vel multi vel pauci, quam medii sint amici, id est, ad eorum statum conseruandum directæ. De hoc præcepto & *infra lib. 5. cap. 8.* Alterum, quod de mediis hic affertur, in quo prioris posita est causa & ratio: Eam Rempubl. maxime esse stabilem & diuturnam, in qua mediorum pars, ciuium reliquis duabus diuitum & pauperum, vel vtraque, vel alterutra tantũ sit maior & potentior. Quod explicatum *supra cap. 11.* his verbis, καὶ τοὺς τοιαύτας, &c. vbi huius quoq; rei, id est, cur mediorum Respubl. maxime sit stabilis, causas exposuimus, ex quibus Aristoteles & hoc loco vnam attingit, quadam velut occupatione vtens, οὐθὲν γὰρ φοβερὸν, &c. Nam si ad medios omnia reuocentur, occurri poterat, Rempub. propterea minus fore stabilem, quod reliquæ duæ ciuium partes pauperes & diuites, coitione & conspiratione quadam facta, aduersus medios, eorum indignati imperium, Reipubl. statum sint perturbaturi. Respondet Aristoteles, de hac pauperum & diuitum aduersus medios conspiratione non esse metuendum. Nam hac conspiratione hoc eos quærere necesse erit, vt vel ipsi postea omnes simul Rempub. administrent, vel vicissim nunc diuites præsint, pareant pauperes, aut contra; vel vt Reipublicæ imperium ad alterutram tantum partem, pauperes nimirum vel diuites totum recidat. hoc quin minime velint, perspicuum est; nam plærunque tantum est inter has duas partes odium, grauissime vt altera alterius ferat imperium, quin potius vtraque ad tertiam aliquam delatum cupiat. Primi quoque causa vix est, vt conspirent, propterea quod nulla Respublica sit omnibus ciuium partibus aptior, quam ea, quæ sit mediorũ, vt in qua facile omnibus ad magistratus & honores pateat aditus, & proinde maxime sit & dicatur communis. Vt autem vicissim præsint & pareant, ne huius quoque rei causa aduersus medios quid molientur; propterea quod neutra pars alteri fidat, vtraque maxime medijs fidat: medijs namque maxime fides haberi debet & solet; pauperibus & diuitibus, id est, extremis partibus non item: quod docet Aristoteles exemplo iudiciorum, in quibus partes neutra alteri fidit, non actor reo, non reus actori; sed vtraque iudici, vtpote medio. Quare & iudex eleganter à Græcis μεσίδιος dici solet: *supra lib. 5. Eth. cap. 4.*

2. Præceptũ de ciuibus mediocriter diuitibus.

Occupatio.

Simile.

3. Præceptũ de mediocriter diuitibus.

Ὅσῳ δ᾽ ἂν ἀμείνων ᾖ.] Tertium hoc esse potest de medijs pręceptum. Nam postquam vniuerse dixit, mediorum Rempubl. maxime esse stabilem; hic adiungit ex his mediorum Rebuspubl. aliam alia esse stabiliorem, & eam quidem maxime stabilem, quæ optimæ fuerit mixta & temperata. De quo præcepto, & *infra lib. 5. cap. 7.* οἷον δὲ μάλιστα, &c. Argumentum autem optimæ temperatæ & mixtæ mediorum Reipub. exposuit *sup. cap. 9.*

1. Peccatum aliorum.

2. Peccatũ.

Ratio reprehẽsionis primi peccati.

2. Peccati.

Διαμαρτάνουσι δὲ πολλοί.] Exposita Aristoteles sua de Rebuspubl. ad medios inclinandis sententia: nunc breuiter aliorum peccata perstringit Politicorum. nam plerosque Politicos opes diuitum amplificare, & omnem Rempublicam ad hos trahere, omnia fere, inquam, diuitibus tribuere: neq; hoc tantum: sed plebem præterea machinis quibusdam & astutis consilijs circumuenire: quod vtrumque graue ait esse peccatum; omnia, inquam, aut certe plura diuitibus tribuere quam pauperibus, & pauperes insuper supplantare. Nam non est quidem contra iustitiam aut rationem Reipublicæ plus interdũ diuiti tribuere, hoc vero est periculosum. Quid ita? Quia diuitum opes, quam pauperum, plus nocent Reipubl. facilius euertunt Rempublicam propter petulantiam, insolentiam & iniuriam. Alterum horum peccatum in machinis & technis, quibus astute plebem & tenuiores circumuentos à Republica remouent excluduntque. Nam hac ratione astuta, etsi optimates bene sibi consulere videntur, eo quod omnem Reipublicæ administrationem & imperium ad se pertrahant: tandem tamen, quia omnis Respub. penes alteram ciuium partem sit, plebe penitus exclusa & oppressa, plebis in optimates odium & offensio, & hinc motus Reipublicæ consequatur, necesse est. Videntur his technis Optimates quædam plebi tribuere commoda: sed specie tenus duntaxat, non vera. Ex quo fieri ait Aristoteles, vt ex hac simulatione & Sophismatis, siue (vt ipse ait) ex falsis & simulatis bonis seu commodis vera mala, id est, ipsa Reipublicæ euersio consequatur. Nam & alias ex falsis vera interdum efficiuntur. Et hoc est, quod eleganter ait, Ἀνάγκη χρόνῳ ἐκ τῶν ψευδῶν.

* * *

CAPVT

CAPVT XIII.

HVIVS capitis prima parte de machinis locupletum & tenuiorum inter se: Altera de Republ. mediorum institutam disputationem tandem perficit.

TEXTVS.

Quæ autem specietenus in Rebuspublicis machinantur in populum, quinque fere sunt numero: in concione, in magistratibus, in iudicijs, in armis, & in exercitationibus. In concione quidem, omnibus potestatem esse veniendi in concionem. Mulctã vero locupletibus inueniant, aut solis, aut multo maiorem cõstitui. In magistratibus autem, censum quidem habentibus non esse potestatem eiurare: tenuioribus vero esse. In iudicijs quoque locupletibus quidem, ni iudicent, mulctam esse, tenuioribus vero immunitatem: vel illis quidem magnam, illis vero paruam, vt in Charondæ legibus. Interdum autem potestas est quidem omnibus nomen professis, & in concionem venire & iudicare: professis vero, ni & in concionem veniant & iudicent, magnæ propositæ sunt mulctæ: vt propter mulctam quidem vitent professionem: propterea vero, quia non profiteantur, non iudicent, aut in concionem veniant. Ad eundem modum & de armis habendis, & de exercendo constituunt. Nam tenuioribus quidem libertas est non habere, ditioribus vero non habentibus mulcta: & nisi exerceantur, illis quidem nulla mulcta, locupletibus vero mulcta: vt hi quidẽ propter mulctam sint participes: illi vero, quia non metuant, non sint participes. Hæ igitur Oligarchicæ quidem legum sunt machinæ: in Democratijs vero

contraria his machinātur. Nam tenuioribus quidem in concionem ventitantibus & iudicantibus mercedem præbent: locupletibus vero nullam cōstituant mulctam. Ex quibus intelligitur, si quis rite temperare velit; ea, quæ sunt apud vtrosque, esse conducenda: atque illis quidem mercedem prębendam, his vero mulctam. Hoc namq; modo omnes sint participes, illo vero ad alteros tantum Respubl. recidat.

COMMENTARII.

Techna diuitum & pauperum quadam.

Ἔστι δ᾽ ὅσα προφάσεως.] Explicat hoc loco Aristoteles quinq; summa machinarum genera, quibus locupletes aduersus tenuiores, & contra hi aduersus illos callide vti solent hoc consilio, vt dum vel ditiores, vel plebs totam sibi quisque Rempubl. vindicare solet: pars aduersaria hunc conatum vix sentiat, ludificata his præstigiis & simulatis commodis. machinas, technas, callida consilia Aristoteles vocat σοφίσματα, καὶ κατασκευάσματα. Quorum duo hîc genera, vt dixi, facit, Oligarchica & popularia. Oligarchicis vtuntur & optimates, eaq; re & Aristocratica quoque quædam sunt σοφίσματα. Sunt & Tyrannica, de quibus meminit *infra lib. 6 cap. 4.* De his machinis & *infra lib. 5. cap. 8.* In his autem machinis prudenter & callide comparandis & moliendis non minima pars prudentiæ ciuilis est posita. Etsi Aristoteles calliditatem potius hanc esse quam veram prudentiam merito existimat. Nam harum machinarum in vitiosis Rebuspub. tantum est vsus, in rectis non item, vt in Tyrannide, Oligarchia & Democratia. Quare modo recte Aristoteles hallucinari eos politicos ait, qui in Optimatum Rebuspubl. has machinas adhibeant. Cur autem de his hoc loco explicetur, ordinis hæc est ratio; quia leuiter earum priori capite facta sit mentio: Qua de re *paulo infra.* Cur autem quinque sint numero, siue cur in quinque tantum rebus earum sit vsus machinarum, causa est obscurior, quam tamen ego hanc esse puto: quia primum constet tres summas esse partes Reipublicæ: Consilium, (quod capi solet in concionibus apud Græcos) Magistratus & Iudicia. Deinde in re militari, quod est al-

Aristotelis iudiciū de his machinis.

Ordinis ratio.

Numeri ratio.

est alterum Reipublic. tempus; quia, inquam, eo pertineant armorum & exercitationum vsus. Hac igitur de causa quinque summæ Reipublicæ sunt partes; tres pacis potissimum, duæ belli.

Περὶ ἐκκλησίαν μὲν.] Primus dolus seu machina, quam pauci aduersus plebem adhibeant in concionibus, hîc exponitur: qua machina ad conciones ventitandi paucis imponatur necessitas, plebi concedatur libertas; proposita nimirum diuitibus, ni accedant, pœna seu mulcta; tenuioribus non item. Qua arte ditiores omnem tandem comitiorum & concionum potestatem ad se occulte pertrahunt, vt quo ex tenuioribus pauci, vtpote non coacti, omnes vero ditiores necessario conueniant, atque ita suffragiis superent. Tenuiores autem præclare secum agi putant, si nulla mulcta à re sua familiari curanda & ab opificiis distrahantur & auocentur. Eadem est & in reliquis quatuor, (iudiciis, magistratibus, armis seu exercitationibus) doli seu machinę ratio; mulcta, inquam, seu pœna diuitum, immunitas & libertas tenuiorum: vel certe magna diuitum, exigua tenuiorum mulcta. Verbi gratia: In magistratibus tenuioribus eos eiurandi & recusandi est potestas & libertas, ditioribus nō item. In iudiciis ditiores necessario iudicandi munus sustinent, tenuiores non item: Illi metu pœnæ seu mulctæ, hi nullo pœnæ metu aut certe exiguæ: quam rationem in suis legibus ait secutum Charondam, de quo *supra lib. 2. extremo*. In his tamen duobus capitibus, magistratibus & iudiciis, quasdam ciuitates hanc artem & rationem tenere ait, qua omnibus quidem peræque, diuitibus atq; tenuioribus, libertatem faciant concionum & iudiciorum, si modo nomina dederint seu sint professi: sed professis iam non eandem faciunt libertatem. Nam hos magna proposita pœna cogunt, vel ad conciones vētitare, vel esse iudices. Huius igitur pœnæ seu mulctæ metu tenuiores, professionem fugiunt, & proinde neq; ad conciones, neque ad iudicia peruenire possunt: atque ita tandem & conciones & iudicia ad ditiores recidunt. Sic & de armis, & de exercitationibus: diuites metu pœnæ & arma sibi parant & exercentur, tenuiores nullo pœnæ metu vtrunque sæpe negligunt.

Ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις.] Nunc de populi seu plebis aduersus ditiores seu optimates machinis & dolis, quos prioribus

1. Machina seu dolus.

Alia quorundam techna.

Democratica antisophismata.

bus ait esse contrarios, hunc in modum: vt quia prioribus mulcta semper ditioribus constituatur, hîc sit nulla; & hoc amplius, vt tenuioribus non mulcta, sed merces potius seu æs aliquod decernatur, quo velut esca illecti, facilius ad concionem, propter hanc mercedulam seu sportulam, iudicia, magistratus, &c. cursitent: vt Athenis populo huiusmodi fuerunt sportulæ propositæ, quæ θεωρικὰ χρήματα ab iis dicuntur.

Quomodo technis illis recte possimus vti.

Ὥστε φανερὸν, ὅτι, εἴ τις] Expositis & Oligarchicis & Democraticis machinis, quas supra docuimus esse vitiosas, aut vitiosis tantum Rebuspub. congruentes: hoc loco Aristoteles, iis tamen quemadmodum recte vti possimus, in bono Reip. genere ostendit, nimirum in ea, quæ dicitur communi nomine Respub. Monet igitur vtriusque illius Reipub. Oligarchiæ & Democratiæ, machinas seu instituta esse conflanda & temperanda: Ex qua permixtione Respubl. illa communi nomine existat. De qua permixtione *supra* late explicatum *cap. 9.* verbi gratia; Ex Oligarchia sumenda erit mulcta, ex Democratia mercedula. Sic enim fiet, vt omnes ad Rempub. gerendam impellantur, diuites mulcta, tenuiores mercedula: alioqui vt ad alterutram ciuium partem, id est, vel ad paucos, vel ad multos: ad paucos, si Oligarchica illa instituta & doli tantum vigeant: vel ad multos, si Democratica, vt recidat, necesse est.

TEXTVS.

Oportet autem Rempublicam constare illam quidem ex ijs, qui arma tantum habeant. Census vero magnitudo quanta esse debeat, simpliciter quidem definiri non potest: sed considerato, quãtus maximus esse possit, vt hi, qui Reipublicæ sunt participes, quam qui non sunt, plures numero sint, tantus definiri debet. Tenuiores namque etiam non participes honorum quiescere volunt, si eos nemo contumelia, vel vllo rei familiaris detrimento afficiat. Sed hoc non facile factu est. Neque enim semper vsu venit, vt qui Rempublicam gerunt,

runt, humanitate ſint expoliti; conſuerunt autem belli tempore, ſi ſint pauperes, bellum detrectare, ſi commeatus non ſuppeditetur: qui ſi ſuppeditetur, bellum gerere cupiunt. Cæterum apud nonnullos Reſpubl. non ex militaribus tantum, ſed ex ijs quoque, qui militarint, conſtat: apud Malienſes quidem conſtabat Reſpublica ex iſtis, ſed magiſtratus ex militantibus deligebant. Prima autem Reſpublica apud Græcos ſecundum regna ex bellum gerentibus conſiſtit: ab initio quidem ex equitibus (belli namque robur & præſtantia erat in equitibus. Nam peditatus quidem abſque ordine eſt inutilis: harum autem rerum vſus & ordo ſeu inſtructio nulla erat apud veteres, quo factum, vt in equitibus omne eſſet robur.) auctis vero ciuitatibus, & equitatu valentiore facto, plures Reipublicæ ſunt facti participes. Quare quas nunc vocamus Reſpublicas, ſuperiores vocabant Democratias. Merito autem veteres Reſpublicæ erant Oligarchicæ & Regiæ. Nam propter hominum paucitatem pars media non ita erat multa. Quare & pauci numero, & propter ordinem facilius ſuſtinebant imperio ſubeſſe (nam & Democratia non eſt vna numero, itemque aliæ.) Quæ præterea ſint differentiæ, & quam ob cauſam, ad hæc, quæ Rerumpublicarum plerunque ſit optima, & ex ijs Rebuſpub. quæ quibus accommodata: eſt explicatum.

COMMENTARII.

Δεῖ δὲ τὴν πολιτείαν εἶναι.] Altera huius capitis parte duo tractat Ariſtoteles. Nam extremo cap. totius huius libri tota velut *ἀνακεφαλαίωσις* exponitur. Hoc autem loco redit ad diſputationem de Repub. quæ dicitur communi nomine, de *De Republ. ſpeciali.*

qua Republ. quinque fere his capitibus, 9.10.11.12.13. Sed multis suo more, vt de Tyrannide, de machinis Oligarchicis, &c. interiectis, diligenter explicauit, hic tandem imposito Colophone. De hac igitur Repub. quatuor fere hîc adferuntur. Primum est de ciuium genere. Nam Rempubl. non ex locupletibus vel opificibus, sed ex militibus, armaq; habentibus maxime constare; quod idem & *supra* aliquoties iteratum est *lib. 2. cap. 4.* ἐκ γὰρ τῶν ὁπλιτευόντων, &c. *& lib. 3. cap. 5.* vbi de Rerumpub. generibus, ὅταν δὲ τὸ πλῆθος. Quare & *cap. vlt. lib. 3.* πολιτικὸν πλῆθος vocat πολεμικόν. In hac igitur Repub. omnis Reipublicæ principatus & imperium est penes milites. Cur autem, expositum fuit *suprà lib. 3. cap. 5.*

De Politia ciuibus.

Alterum est de censu horum ciuium; quantus esse debeat. De eo igitur seu eius magnitudine negat Aristoteles posse absolute & statim definiri, quanta esse debeat: sed rationem quoq; habendam, in censu definiendo, multitudinis eorum, qui Reipub. sunt participes. Non igitur absolute, sed comparate census hic erit definiendus, hunc in modum; vt tantus quidem, quantus maximus esse possit, definiatur: ita tamen, vt plures censi reperiantur, qui Reipub. sint participes, quam qui non sint, id est, vt census plures Reipub. participes complectatur. Hoc namque semper in hac Republica est agendum & prouidendum, ne propter censum tenuiores, & infra censum positi alios numero vincant: Cum in hac Republica non tam census, quam armorum & rei militaris habeatur ratio.

De censu ipsorum.

Ἐθέλουσι γὰρ οἱ πένητες.] Obscuriora hæc sunt verba de tenuioribus, quos ait primum etiam honorum expertes, facile tamen quiescere: si à locupletioribus neque contumeliis afficiantur, nec rei familiaris patiantur detrimentum: deinde tempore belli militiam detrectare, si non præbeatur commeatus aut cibaria. Quæ quidem ad prius illud de censûs magnitudine pertinere mihi videntur, hunc in modũ. Nam cum prius dixerat, censûs finem & ὅρον in hac Republ. eum esse optimum, quo semper plures numero Reipublicæ sint participes; rationem hanc eius ὅρου adiungit, à tenuioribus sumptam. Nam si magnus sit census, multi vt sint honorum & Reipub. expertes, necesse est, pauci Reipub. participes: & proinde pauci quoque, qui rem militarem tueantur, cuius in hac Repub. maxime habetur ratio. Tenuiores namque infra censum

Ratio.

censum positi, & proinde Reipub. & honorum expertes, rem quoq; militarem non adiuuabunt; quos quia Respubl. non attingit, vt incensos, iure à bello gerendo abstinere poterunt. Neque vnquam, vt nomina dent, compelli poterunt, propter paupertatem, nisi si à Repub. & aliis alantur, & commeatus iis suppeditetur publice. Nam apud veteres plæriq; in plærisq; ciuitatibus ciues suo ære militare solent. Quemadmodum & Romæ satis diu *Liuius lib. 4.* Additum, inquit, &c. vt stipendium miles de publico acciperet, cum ante hoc tempus de suo quisque eo munere functus esset. Nihil, &c. Effectum esse fatentibus, vt pro tam munifica patria nemo, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Quare hoc, id est, cibaria militibus de publico præbere, quia ciuitatibus est graue; melius erit, non ita magnum definire censum, quo plurimi tenuiores excludantur: cum propter hanc de re militari causam, tum propter odium ex eo oriturum, quod à potentioribus vel contumelia vel damno afficiantur. Nam tenuiores non ita magni faciunt, si non honorum sunt participes: non propterea aduersus opulentos insurgere solent, si modo non afficiantur iniuria vel damno: gaudent suam rem familiarem curare & amplificare: de publica non admodum soliciti. Verum quia raro fit, vt potentiores ita sibi moderentur, vt non sint insolentes, & iniuria vel contumelia aduersus tenuiores vtantur, & hac ratione eos aduersus se concitent, & proinde motus ac seditiones existant: præstat, inquam, hac quoque de causa census horum non ita esse magnos, quo multi tenuiores à Republica excludantur. His igitur verbis duas has causas, cur census ὅρ☉ in hac Repub. non maximus esse debeat, contineri puto. *2. Ratio.*

Ἔστι δ' ἡ πολιτεία.] Duobus de Repub. expositis, hoc est tertium, item vt primum, de ciuium genere, seu potius de variis huius Reipublicæ generibus. Nam primo exposuimus, hanc Rempubl. ex militibus constare. Hoc tertio dicitur, eam non tantum ex militibus, sed interdum ex iis, qui olim fuerint milites, constare: quod est alterum huius Reipubl. genus. Est etiam tertium, olim Maliensibus, qui sunt in Maliaco sinu ad oram Locrorum, vsitatum, in quo principatus quidem sit penes eos, qui olim fuerint milites, honores vero & magistratus tantum militibus permittantur: quod partim *De 2 genere ciuiū huius Reipub. specialis.* *Maliensiū Respubl.*

ex militibus, partim ex iis, qui olim fuerint milites, est confusum & permixtum.

De antiquitate huius Reipub. specialis.

Καὶ ἡ πρώτη δὲ πολιτεία.] Quartum est de origine & antiquitate huius Reipub. Hanc igitur secundum Regna primam apud Græcos & antiquissimam esse ait. Nam de regno, primo Reipub. genere, diximus *supra lib. 1. cap. 1.* Cur autem hoc Reipublicæ genus tam sit antiquum, causam nullam adfert Aristoteles, quæ mihi quidem hæc esse videtur: quia virtus militaris prima fere cadat in homines, natura ad sui defensionem propensa: vt eleganter *Lucretius lib 1. in fine.* Reliquæ virtutes mitiores, iustitia, temperantia, &c. posterius accesserunt. Altera est ratio, quam subindicat hîc Aristoteles, quia initio ciuitates fuerint infrequẽtes, & proinde pauci virtutibus illis mitioribus præditi. Nam in omnes & in plebem virtus militaris facile cadit: reliquæ non item, *inquit Aristot. supra cap. 9.* His igitur de causis factum puto, vt neque Oligarchiæ, neque Aristocratiæ, neque etiam Democratiæ antiquioribus fuerint vsitatæ: etsi hanc ipsam Rempubl. antiquitas Democratiam quoque vocare solet, vt in qua penes plebem seu virtutem militarem, toti plebi facile communem esset principatus. Verum cum militum duo sint genera, equites & pedites: adiungit Aristoteles, equestrem Rempub. pedestri esse antiquiorem, hac de causa, quia equitatus, peditatu sit antiquior. Quid ita? Quia in pedestri exercitu magna arte in acie disponenda, quam Græci τακτικὴν vocant, sit opus: qua sine (arte & aciei recta instructione,) plane inutilis est peditatus. At hanc artem instruendæ aciei, non nisi longo tempore & vsu cognouerunt tandem, qua maxime Pyrrhum Epirotam excelluisse scribunt veteres. At in equitatu tanta arte minime est opus.

1. Ratio. *2. Ratio.* *Occupatio.* *Resp. equestris antiquior pedestri.* *Ratio.* *Approbatio*

CAPVT XIV.

EXPLICATIS adhuc Rerumpublicarum generibus, rectis & vitiosis, siue explicato de Rebuspub. prius quidem communiter, postea separatim & singulatim de singulis, ab *initio lib. 3. ad hoc vsq; cap.* aliud hic rursus exordium de Republ. explicandi facit, partim item communiter, partim separatim. Nam cum tres Reipublicæ Principes & summæ sint partes, Senatus, Magistratus & Iudicia: de his & generaliter, id est, quemadmodum harum trium partium in omnibus

omnibus Rebuſpubl. ſit vſus, & quemadmodum in ſingulis, ordine & deinceps explicat. Et hoc quidem capite de ſenatu & conſilio. Cur autem de his partibus tam accurate hic explicetur, cauſas mox in Ariſtotele ipſo explicabimus. Videatur *infra lib 6.cap.2.*

TEXTVS.

De quaque autem Republica iterum & communiter & ſeparatim explicemus, de ijs quæ ſequũtur, conueniente ijs ſumpto exordio. Omniũ igitur Rerumpublicarum tres ſunt partes, de quibus, quod cuique conducat, bono legum ſcriptori videndum eſt: quibus bene affectis, Rempublicam bene affectam eſſe, & ex differentia harum inter ſe, Reſpublicas quoque differre inter ſe neceſſe eſt.

COMMENTARII.

Πάλιν δὲ κοινῇ καὶ χωρίς.] Docet, quibus de rebus, quemadmodum, & cur hic ſit deinceps explicandum. Et primum quidem de ciuitatis & Rerumpublicarum partibus, quas tres eſſe ait omnium Rerumpublicarum cauſam prætermiſit Ariſtoteles, cur tres Rerumpub. Principes & ſummæ ſint partes. Cauſam ego hanc eſſe puto. Nam cum in omnibus rebus & actionibus duæ ſummæ ſint partes & capita, finis, & ea, quæ ad finem, *infra lib.7.* efficitur, duo ea in ciuitatibus quoque eſſe ſpectanda. Ex quibus continuo duæ ſummæ Reipub. partes exiſtunt; magiſtratus, qui ad finem, id eſt, ad res exequendas & perficiendas: Senatus, qui prudentia & conſilio ea quæ ad finem (nam in his conſilium cernitur, *ſupra lib.3.Ethic.cap.2. & 3.*) pertinent, perſpicit. Iam quia finis, vt & ea quæ ad finem, eſt duplex: alter ad Reipubl. alter ad priuatorum ſpectans vtilitatem, *initio tituli lib.1. Inſtitutionum*: Hinc finis, vt ita dicam, curatorum duo exiſtunt genera; magiſtratus publici, iudices priuati, ſeu priuatarum rerum adminiſtri. Etſi iudices à magiſtratibus quidam non diſtinguunt, & iudicia quoque quædam directo (nam per conſequentias omnia) vt publica ad Reipublicæ vtilitatem pertinent. Ex his autem tribus partibus princeps & prima ſeu

Rerumpub. partitio.

Ratio.

ſeu maxima eſt Senatus, vtpote & rerum maximarum domina, & conſilij ſeu mentis, non (vt magiſtratus aut iudices) manus & corporis: & hoc eſt, quod ait infra, κύριον δ᾽ ἐστι τὸ βουλευόμενον, &c. Cur autem de his partibus hic ſit

1. Ratio ordinis. explicãdum, duas affert cauſas: quarum prior hæc eſt; Quia ex harum bona affectione & conſtitutione pendeat ſalus, & bona totius Reipublicę affectio: Merito igitur bono legumſcriptori hæ partes curæ eſſe debent, vt quam optimæ ſint

2. Ratio ordinis. affectæ. Altera priori de varijs Rerumpublicarum generibus diſputationi accommodatior, quia ex harum trium multiplici conſtitutione & varietate partium ipſæ quoque Reſpublicæ varient: id eſt, pro harum differentijs partium varia exiſtant & oriantur Rerumpublicarum genera: huius rei cognitionem Politico neceſſariam eſſe, *ſupra ſæpe* docuimus.

Methodus. Et hanc rationem iterat *lib. 6. cap. 2.* Methodus denique, quæ tamen non harum partium ſit propria, ſed vniuerſæ Reipublicæ, eadem eſt, quæ in priore diſputatione, nimirum qua quædam omnibus Rebuſpub. communia, quædam harum & illarum propria explicentur.

TEXTVS.

Harum trium autem partium, vna quidem, quæ de Republica conſultat: altera vero, quæ in magiſtratibus cernitur, id eſt, qui, etiam quarum rerum domini eſſe debeant: quæque eorum creandorum ratio: tertia denique, quæ in iudicijs. Princeps autem eſt ea, quæ conſultat de bello & pace & ſocietatibus & fœderibus & legibus & morte & exilio & bonis publicandis & rationibus referendis. Hæc autem iudicia permittenda ſunt neceſſario, vel omnibus ciuibus omnia, vel quibuſdam omnia; vt vni alicui magiſtratui, aut pluribus, aut alijs alia; vel eorum quædam quidem omnibus, quædam vero quibuſdam.

COMMENTARII.

Ἔστι δὲ τῶν τριῶν.] Quas Rerumpub. omnium partes tres ſupra eſſe monuit, eas nominatim hoc loco exponit; ſenatum,

tum, magistratus, & iudicia. De quibus iam supra dictum. De magistratibus autem multa quæri solent; qui & quot esse debeant; quarum rerum potestatem habeant; quo modo, id est, sortito aut suffragiis sint creandi, aliaque id genus, de quibus *cap. proximo.*

Κύριον δ' ἐστὶ τὸ βουλευόμενον.] Distincte iam & ordine de his partibus explicare orditur Aristoteles. Et primum quidem de senatu, seu parte ea, quæ de Repub. deliberandi & consultandi potestatem habet: de qua parte tria fere hîc cõmemorantur & explicantur ab Aristotele. Primum, hanc partem esse summam & principem, cuius rei causam supra exposuimus. Deinde, quibus in rebus hæc pars versetur & occupetur, siue capita rerum deliberandarum. Quæ ab Aristotele *lib. 1. Rhetoric.* quinque numero constituuntur, vectigalia, seu reditus, ius belli & pacis, regionis custodia & tuitio, rerum importatio & exportatio, leges seu νομοθεσία denique. Hoc loco octo genera seu capita commemorantur, ius belli & pacis, societates, fœdera, leges, ius vitæ, & necis, exilium, bonorum publicatio, & εὔθυνη, id est, vis inquirendi in magistratus, & reposcendi rationes. In his capitibus summa fere Reipub. & principatus est positus: adeo quidem, vt quæ pars ciuium horum capitum est domina, penes eam necessario totius Reipub. sit imperium & principatus. Romæ ex his tria fere in populi erant potestate; ius belli, magistratuum designatio, & νομοθεσία: Reliqua in senatus potestate, vt ærarium, cura prouinciarum, fœdera, societates, legationes, publica quædam iudicia, vt coniurationis, proditionis, vniuersa denique religio: vt est *apud Dionysium libr. 2. Liuium lib. 1. Polybium lib. 6. & pulcherrime apud Ioan. Sarium lib. 2. de Senatu Romano extremo.*

De Senatu.

Senatus pars summa Reip.

Quibus de rebus deliberet.

Romana Respub.

Ἀναγκαῖον δ' ἤτοι.] Hoc loco accurata diuisione docet, quemadmodum hæc rerum deliberandarum genera ciuibus seu ciuium partibus & ordinibus permittantur & communicentur, cuius distinctionis vtilitas seu vsus in eo cernitur, quia ex hac ipsa Rerumpub. genera dissimilia cognoscantur. Aut igitur hæc omnia omnibus, aut omnia quibusdam, aut quædam denique vel omnibus, vel quibusdam permittuntur. Huius tripartitæ diuisionis membra mox diligenter & deinceps explicantur.

Senatus varietas.

Vsus.

Τὰς κρίσεις.] Sic vocat capita seu genera rerum deliberandarum

darum, qua de re diximus & *supra lib.2. & initio lib.3.* Verbum autem διαλύσεως Aristoteli & veteribus fœdus valet, eo quod fœderibus dissoluuntur & dirimuntur controuersiæ.

Διαλύσεις.

Ἢ περὶ πάσας.] Omnia, inquit, quibusdam; verbi gratia, vni alicui magistratui omnia, vel pluribus magistratibus coniuncte, vel separatim huic magistratui hoc, illi illud: semper ita, vt non omnibus, sed quibusdam omnia capita permittantur.

TEXTVS.

Omnes igitur de omnibus deliberare est populare; talem namque æquitatem quærit populus. Vt autem omnes possint, plures sunt modi. Vnus quidem, quo per vices, non cuncti simul, vt in Republica Teleclis Milesij (& vero in alijs quoque Rebuspub. magistratuum collegia coacta consultant:) Magistratus vero capiunt omnes per vices ex Tribubus & partibus omnino minimis Reipublicæ, donec ad omnes sit peruentum. Conueniunt autem & de legibus tantum & de Republica, & vt, quæ à magistratibus edicta sunt, audiant.

COMMENTARII.

Τὸ μὲν οὖν πάντας.] Ordine, vt dixi, & deinceps tripartitæ diuisionis, capitumq; rerum deliberandarum communicationis membra persequitur. Et primum quidem de Repub. populari, siue de primo membro, quo nimirum diximus, capita ea omnia, omnium esse communia. Nam hanc communitatem Democratiæ esse propriam, in qua nulla neq; generis, neq; virtutis, neq; diuitiarum habeatur ratio, sed omnes pari iure viuere, explicauimus *supra lib 3* Huius autem membri quatuor modos exponit: quorum hic est primus, quo omnibus quidem omnia ea capita sint permissa (nam hoc membri huius nota [& proprietas postulat) non tamen vniuersis & simul confertis, sed vicissim seu per vices ad deliberandum conuenientibus. Hunc comitiorum seu concionum modum & rationem in sua Republica instituisse Teleclea,

Populare institutum.

κατὰ διαίρεσις.

1. Modus.

Teleclis exemplum.

elen Milesium, de quo latius & amplius quærendum, ait hoc loco Aristoteles: cui rationi non absimilem ait esse eam, qua multæ quoq; aliæ ciuitates vtantur, in quibus non vniuersus populus, sed magistratuum de Republ. collegia deliberent. Eleganter ea Græci vocant συναρχίας, vt Romæ collegium prætorum, tribunorum plebis, ædilium, &c. Athenis Thesmothetarum τῶν ἔνδεκα. Nam cum magistratus ex vniuerso populo, puta ex tribubus, curiis, gentibus, δήμοις, (sic enim Athenis varie tributus erat populus) designaretur; eodem res recidebat, id est, semper penes populũ consilii erat potestas, non quidem confertim, sed per vices: Nam ad magistratus omnes vicissim perueniebant. Verum in hoc primo modo populus non de omnibus rebus, sed de summis tantum consultandi ius & potestatem sibi seruat, vt de legibus vel nouis iubendis, vel veteribus abrogandis, de Repub. id est, de rebus ad summam Reipublicæ pertinentibus, vt de pace & bello, de magistratuum designatione, de fœderibus, &c. Nam reliqua minutiora magistratibus permittunt, vt iurisdictionem, procurationem viarum, mœnium, ædium sacrarum, &c. Alter modus comitiorum Democratiæ vsitatus, quo vniuersi & cuncti ad concionem seu comitia veniunt, de Repub. deliberaturi. Et hoc quoq; modo, populus non omnia sibi sumit, sed quædam tantum, vt ius magistratuum rogandorum, ius legum, ius belli & pacis, & ius rationum à magistratibus reposcendarum: reliqua magistratibus permittens, magistratibus, inquam, vel suffragio, vel sortito designatis, quorum illud est ciuile, hoc populare. Tertius comitiorum modus Democraticus, quo & ipso vniuersus quidem populus coeat, sed perpauca sibi sumat deliberanda; plurima magistratibus ꝑmittat. Nam hoc tertio modo populus tantum de repetundis, de societatibus & bello deliberat: legum, ærarii, præmiorum & pœnarum, aliaq; iura magistratibus concredit, quos tamen ipse designarit vel suffragiis, vel sortito. Quanquam suffragiis populus in magistratibus designandis vix vti solet, præterquam in paucis, in iis, inquam, vbi vsus rerum & scientia seu peritia magna sit necessaria. Hos vel huius generis magistratus populus quoque suffragiis creare solet, vt consules, imperatores seu duces belli, prætores, &c. Quibus necessaria est belli gerendi scientia, & iuris propter iurisdictionem cognitio: quod idem & infra

Alia multa ciuitates.

Collegia magistratuum.

Συναρχίαι.

Quæ sibi pop. seruet in hoc primo modo.

2. Modus.

Quæ sibi seruet pop in hoc iure.

3. Modus.

Quæ sibi seruet pop. in hoc iure.

Quos magistratus populus suffragiis creet.

4. Modus. *infra* monet *lib. 6. cap. 2.* Quartus & omnium nequissimus comitiorum modus est, quo omnes & vniuersi de rebus omnibus deliberare solent. *Discrimen inter hos modos.* Hos autem inter modos hæc est differentia, quod vltimo vtatur Democratia pessima, vt Athenis ætate Demosthenis, Romæ Ciceronis: prioribus vtantur meliores Democratiæ, vt Athenis ætate Solonis, Romæ Catonis.

TEXTVS.

Quosdam vero de omnibus, Oligarchicum. Habet autem & hoc multa genera. Nam cum ex mediocribus quidem censibus & delecti fuerint & plures propter census mediocritatem, & quæ lex vetat, non permoueant, sed sequantur, liceatque censum nacto esse participi: est ita quidem Oligarchia, sed ciuilis propter mediocritatem. Vbi vero non omnes consilij fuerint participes, sed delecti, ex legum vero præscripto præsint; vt & prius, est Oligarchicum. Vbi vero consilij domini seipsi delegerint, filiusque in locum parentis successerit, legumque sint domini: hæc descriptio necessario est Oligarchica.

COMMENTARII.

II. *Oligarchicum institutum.* Τὸ δὲ τινὰς περὶ.] Alterum tripartitæ de capitibus rerum deliberandarum diuisionis caput, Oligarchię proprium, hoc loco explicatur, quo diximus omnia rerũ deliberandarum capita non penes esse omnes, vt in priore membro, sed penes quosdam, id est, paucos (quod est Oligarchicum) esse. *Modi.* Vt igitur prioris membri, ita & huius, varii quoque sunt modi, pro variis Oligarchiæ generibus: quæ *supra cap. 5. & 6.* quatuor esse docuimus, & ibi satis copiose explicauimus. Ex quibus hoc intelligitur, moderatissimum in primo Oligarchiæ genere maxime intollerabilem, & grauissimum in vltimo esse senatum.

TEXTVS.

Vbi autem quidam de quibusdam, vt de bello

quidem & pace; & rationibus repetendis omnes; de alijs vero magistratus, hique delecti vel sortito facti: Aristocratia quidem est, vel Respublica. Si vero de quibusdam quidam delecti, de quibusdam vero sortito facti, & sortito facti vel simpliciter, vel ex prælatis, vel communiter delecti, vel sortito facti: partim quidem ea ad Rempublicam Aristocraticam pertinent: partim vero ad ipsam Politiam.

COMMENTARII.

Ὅταν δὲ τινῶν.] Tertium prioris de capitibus rerum deliberandarum diuisionis caput, quo diximus ea capita non omnia omnibus, nec omnia quibusdam: sed quædam omnibus, quædam tantum cum quibusdam communicari. Verbi gratia, si de his capitibus, de bello, inquam, & pace, & de rationibus à magistratibus reposcendis, aut aliis præterea quibusdam deliberandi & statuendi potestas omnibus, quibus ad Rempubl. pateat aditus, permittatur: alia vero capita, vt de legibus vel ferendis, vel abrogandis, de magistratibus, de ærario, alia, inquam, aliis magistratibus mandentur; ita vt de quibusdam quidem omnes, de quibusdam vero quidam tantum, puta in magistratu constituti, ius habeant deliberandi: huius generis senatum docet esse proprium vel Aristocratiæ, vel Reipublicæ, vel Aristocratiæ Repub. temperatæ & mixtæ, quam Aristocratiam vocat ciuilem. Nam plura esse Aristocratiæ genera, explicatum *supra cap.8*. Et Aristocratiæ quidem, vbi magistratus non sortito, verum suffragijs mandentur: Reipublicæ vero, vbi sortito sint facti: Aristocraticæ denique Politiæ, vbi magistratus partim sortito, partim suffragio designati fuerint. Sortito autem magistratus designantur, vel simpliciter, vel ex prælatis: quos Græci vocant προκρίτους & κληρωμένους. Moris namq; erat in mandandis magistratibus sorte, priusquam ea duceretur, vel aliquot eximios deligere, quorum nomina in vrnam conijcerentur, & ex his tandem, sorte ducta, hunc vel illum designare: vel nullo antehabito delectu canditatorum omnia nomina sine discrimine in vrnam coniicere. Hos vocat Aristoteles

III. Aristocraticum aut mixtũ institutum.

1. Aristocraticum.

2. Reipub.

3 Mixtum.

Magistratus sortito creãtur aut ἁπλῶς, aut ἐκ τῶν προκρίτων.

les ἁπλῶς κληρωτὰς, illos ἐκ προκρίτων. Videatur *Budæus in commentariis Græcæ linguæ.* Hic igitur est senatus Aristocraticus, vel politicus.

TEXTVS.

Pars igitur in deliberando versans pro Republ. hoc quidem modo variat; &, prout supra distinximus, quæque Respublica se gerit in senatu & consilio. Conducit autem Democratiæ ei, quæ maxime Democratia nunc esse videatur (talem dico, in qua populus & legum sit dominus in consultando) meliusque hoc facere, quod in iudicijs Oligarchiæ (mulctam namque statuunt his, quos iudices esse volunt, vt iudicent: Democratia vero mercedem tenuioribus.) hoc vero & in comitijs facere: nam communiter omnes consultãtes (populus quidem cum nobilioribus, hi vero vna cum populo) melius consultabunt. Expedit autem, & suffragio vel sortito fieri eos, qui sint deliberaturi ex partibus æquabiliter. Expedit autem, siquidem plebei politicos numero longe superent, aut non dare omnibus mercedem, sed quot respondeant nobiliorum numero, aut à sortibus plures excludere.

COMMENTARII.

Συμφέρει δὲ δημοκρατίᾳ.] Expositis consiliorum generibus: hac velut altera huius capitis parte cautiones quasdam seu prouisiones duobus his Reipublicæ generibus, Aristotelis ætate visitatissimis, Democratiæ & Oligarchiæ, vtilissimas exponit, ad consilium recte de Republica capiendum. Et Democratiæ quidem ex tribus, quas affert, hæc est prima; facere hic in consilio id, quod in Oligarchijs fit in iudicio, id est, tenuioribus mercedem, vt ad comitia conueniant, ditioribus multam, ni conueniant, constituere: qua de re dictum *supra cap. 13.* Hac enim machina ciuili omnes ad deliberandum

1. Arist. præceptũ de Senatu Democraticum. Ratio & vtilitas.

dum conuenient: qua ex re prouisio hæc prima nascitur, vel cernitur eius vtilitas: nam si plebs tantum conueniat imprudens & temeraria; quæ sint deliberationes & futura consilia, perspicuum est: eadem si regatur vel moneatur ab honestioribus & præstantioribus, dum omnes in commune consulunt; salubriora vt sint consilia, necesse est, qua de re dictum est & *supra cap. 10.* Et hæc quidem cautio in ea Democratia, quā supra docuit esse omnium nequissimam & pessimam, in qua omnia populi seu plebis imperio, non legum, gerantur, maxime est necessaria: in alijs Democratiæ generibus, quia legibus suum est imperium, non item. Altera cautio: certos, qui de Republica deliberent, vel suffragijs vel sortito esse constituendos, eosque ex ciuitatis partibus æquabiliter, id est, ex diuitibus non plures, quam ex tenuioribus, alijsque Reipublicæ ordinibus. Nam hoc Democratię est proprium, tantum tribuere tenuioribus, quantum ditioribus. Huius autem cautionis vtilitas in eo cernitur, quod hoc delectu fiet, vt non omnes, etiam imprudentissimi & rerum imperitissimi, & sæpe audacissimi, tantum in consilijs valeant, quātum viri prudentes. Sic, inquam, non tollitur Democratiæ æqualitas, & tamen temeraria non erunt consilia. Tertia cautio non absoluta, sed sub conditione necessaria: tenuioribus mercedem esse dandam non omnibus, sed eatenus, vt ne tenuiores numero longe superent, cōueniant potius honestioribus, non dandam, inquam, mercedem, vel sortium iure aliquot saltem esse priuandos, cuius cautionis non semper, sed tum vbi plebeiorum longe maior, quam diuitum & nobilium est numerus, necessariæ vtilitas ex eo pēdet, quod *supra cap. 9. & cap. 13* & alibi docuit sæpe: Ciuitatibus esse vtilissimum, vt medij, quos vocat hoc loco Politicos, plurimum in ijs possint, & Respublicas ad hos esse inclinandas. Id quod hac quoque cautione faciendum monet Aristoteles.

In qua Democratia maxime sit necessariū.

II. Aristot. præceptū de Senatu Democraticū.

Ratio & vtilitas.

III. Aristot. præceptū de Senatu Democraticum.

Ratio & vtilitas.

TEXTVS.

In Oligarchijs autem vel quosdam ex plebe deligere, vel magistratum instituere, qualis in quibusdam est Rebuspubl. quos vocant *προβύλυς* & *νομοφύλακας*, & de his deliberare, de quibus hi ante

deliberarunt. Sic enim populus deliberationum erit particeps, neque eorum, quæ ad Rempubl. pertinent, quicquam poterit dissoluere, præterea aut eadem vt sciscat populus, aut nihil ijs, quæ ad ipsum relata fuerint, contrarium: aut consultandi quidem potestatem facere debet omnibus, statuendi vero magistratibus. Atque contrarium ei, quod in Rebuspubl. fieri solet, faciundum est. Nam absolutionum quidem dominam facere debet plebem, condemnationum vero non item, sed rursus ad magistratum hæ referantur. In Rebuspub. namque contrario fit modo. Nam pauci in absoluendo quidem sunt domini: in condemnando vero non sunt domini, sed res semper ad plures refertur. De ea igitur parte, quæ in consultando, & in Repub. est princeps, hoc modo sit explicatum.

COMMENTARII.

I. Præceptũ Oligarchicum.

Πρόβουλος. Νομοφύλαξ.

Ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις.] Nunc de commodis & cautionibus tribus quoq; Oligarchicis: quarum prima ex plebe seu omni populo, si certi quidam deligantur, aut etiam si certus aliquis constituatur magistratus, vt in quibusdam fit Oligarchiis & Democratiis, qui prius de rebus deliberandis cõsultent soli; vel delecti, inquam, illi, vel magistratus certi, posteaque ad populum eas referant, quomodo fere Romæ in senatu ante deliberata, postea ad concionem populi referebantur, vel iubenda vel vetanda: eaq; re veteres nonnulli, quos Romæ cõsules, interdum προβούλους vocabant, quod consulum erat ad senatum referre, & horum προβουλεύματα ad populum. Sic enim Græci, inquit Aristoteles, hos rebus ante deliberandis præfectos vocant προβούλους, vel interdum νομοφύλακας in quibusdam ciuitatibus, quasi legum & consilii custodes seu Antistites, vt Romæ leges ferebantur fere à certis magistratibus, consulibus, aut tribunis; Athenis ab Demagogis. Etsi certus Athenis erat magistratus, quos vocabant

tabant νομοφύλακας: quorum non ea erat potestas aut munus, vt de his huius loci commemorat Aristoteles, referre prius deliberata inter ipsos ad populum, sed solam legum & iuris custodiam habere, & curam, vt posteriores vocabant, chartophylacii, (Cantzley) vt Romæ quæstores, vbi tamen hæc legum & monumentorum, seu actorum publicorum, quanta fuerit negligentia; cōqueritur *Cicero contra Rullum, & libr.3. de legib. in fine; & exponit latius in Catone Vticensi Plutarchus.* De probulis autem, hunc, inquam, magistratum esse Oligarchicum, exponitur latius *infra cap.proximo.* Cæterum quod ad populum in senatu Oligarchico deliberata hîc referri dicitur, id non ita est intelligendum, quasi populo potestas ea re fiat, ea deliberata rescindendi vel improbandi. Nam hoc plane esset Democraticum, vt Romæ: sed ea de causa hoc fit, vt hac velut specie populus quasi consilii particeps & Reipublicæ nihil moliatur aduersus statum ciuitatis. Iam enim sæpe dictum, eos qui plane à Republica sint remoti, inimico fere aduersus ciuitatis statum esse animo. Et hæc est huius cautionis vtilitas, quam Aristoteles his verbis, οὕτω γὰρ μεθέξει ὁ δῆμος τοῦ, &c. vsq; ad illa, ἢ τῆς συμβουλῆς, expressisse mihi videtur, vt eorum hæc sit sententia: sic enim, inquit, fiet, vt populus consilii tanquam particeps res nouas non moliatur, sed vel eadem sciscat, quæ senatus deliberauit, vel saltem non contraria. Etsi verba ipsa, propter illud ἔτι, non satis video, quomodo inter se cohæreant, & ad eandem illam rem, id est, cautionis vtilitatem, quo tamen pertinent, commode accommodari possint. Altera cautio, quæ mihi his verbis, ἢ τῆς συμβουλῆς, adferri videtur, male vulgo acceptis, & Latine redditis, vno *Budæo* excepto, qua nimirum omnibus quidem ad Rempub. aditum habentibus deliberandi & censendi potestas permittatur, sed non statuendi: verum magistratibus tantum. Neque enim magnum est incommodum, multis permittere deliberationem; modo conclusio ad paucos restringatur. Cuius cautionis vtilitas eadem fere, quæ primæ: vt hac specie consilii participes, & tamen sine effectu nihil mutent aduersus Rempub. Tertia cautio, καὶ τὸ ἀντικείμενον δὲ τοῦ, &c. qua nimirum multis permittatur potestas, in absoluendo, in cōdemnando vero magistratibus duntaxat; quod contra in ciuitatibus fieri. aut vsitatum esse hîc ait Aristoteles. Nam receptum esse, vt pauci

Acta publica.

Probuli, magistratus Oligarchicus.

Quomodo accipiendũ quod ante deliberata hic referũtur ad populum.

Ratio & vtilitas.

II. Cautio Oligarchica.

Ratio.

III. Cautio Oligarchica.

absoluere possint, condemnare non item: sed ad multitudinem, si qui sit condemnandus, referri; quemadmodum Romæ de capite ciuis, non nisi centuriatis, id est, plenissimis & maximis comitiis agi poterat ex legibus duodecim tabularum. Qua de re videatur *Balduinus, in commentario ad leges duodecim tabularum*. Cuius instituti, quod plus in absoluendo, quam in condemnando paucis permittitur, ratio & causa ex humanitate, qua natura ad absoluendum, quam ad condemnationem, sumus procliuiores & propensiores. *l actionum fere § placet*, pendet. Sed in Oligarchia contrarium institutum probat Aristot. vt commodius: propterea quod Oligarchicum sit, semper maiorem potestatem ad paucos traducere, id est, condemnationem ad paucos, absolutione etiam multis permissa: & hanc huius tertiæ cautionis puto esse vtilitatem.

Ratio & vtilitas.

CAPVT XV.

EXPOSITIS senatus, pro Rerumpub. differentiis, variis generibus: nunc de magistratibus, quod alterum erat caput, id est, eorum quoque pro Rerumpub. varietate generibus explicat hoc capite decimoquinto. Cuius priore quidem parte plures de magistratu controuersias non explicat ille quidem, sed exponit. Altera (quod huius est loci) quemadmodum pro Rebuspub. varient magistratus, & qui quibus Rebuspublicis sint accommodati aut proprii, explicat.

1. Pars.

2. Pars.

TEXTVS.

His autem proxima est distinctio de magistratibus: Nam & hæc pars Reipublicæ quoque multas habet controuersias: Et quot magistratus, & quarum rerum potestatem habere debeat, & de tempore, quantum cuiusq; magistratus, (hi namque semenstres, hi vero minoris temporis, hi vero annuos, hi denique diuturniores faciũt magistratus.) Et an magistratus perpetui, an diuturni esse debeant an neutrum, sed ijdem sæpe, aut non ijdem bis, sed semel tantum: præterea de creatione

magistra-

magiſtratuum, ex quibus, & à quibus, & quomodo fieri debeant: nam de his omnibus, quot modis fieri poſſint, explicandi facultas adeſſe debet, poſteaque accommodandi, quæ quibus Reipublicæ conueniant (conducant.)

COMMENTARII.

Ἐχόμενον δὲ τούτων ἐστιν.] Priuſquam de magiſtratibus, quod huius eſt loci, nimirum qui quarum Rerumpub. ſint proprii, explicet; adfert aliquot hoc loco de magiſtratibus controuerſias & quæſtiones, quarum quidem hæc non eſt infima, quot magiſtratus in Republ. eſſe debeant, & quarum rerum poteſtatem habere; quæ duo eodem pertinent. De qua quæſtione pleniſſime *infra toto lib. 6 cap vlt. & infra hoc capite,* ἔχει δὲ τὴν ἄλλων, aut ibi, ποῖαι δὲ ἀρχαὶ, καὶ πόσαι, &c. Eſt & alia de tempore, eaq; multiplex; An magiſtratus perpetui eſſe debeant, nec ne: & ſi non perpetui, an ſaltem diuturni, an vero breues? & hic rurſus, annales ſeu ſemeſtres, an duorum annorum, &c. Quo pertinet & hæc quæſtio, An vni eidemq; eundem magiſtratum bis capere liceat; quæ eſt grauiſſima de magiſtratibus quæſtio, de tempore, inquam. *Cicero lib. 3. de legib.* cæteros magiſtratus annuos, cenſuram ſolam quinquennalem eſſe vult. Erat Romæ cautum plebiſcito, ne quis eundem magiſtratum intra decennium caperet, de quo *ſæpe Liuius.* Athenis nemo bis poterat eſſe ἐπιστάτης, quod erat certi magiſtratus genus, *teſte Polluce lib. 8.* Alia eſt quæſtio de magiſtratuum creatione, eaq; trimembris: quæritur namque, ex quibus ſeu quo hominum genere & ordine ſint deſignandi, per quos, ſeu quomodo; de qua quæſtione infra huius capitis altera parte: περὶ δὲ τὰς τῶν ἀρχῶν, &c.

1. Quæſtio. 2. Quæſtio. 3. Quæſtio. 4. Quæſtio. 5. Quæſtio. 6. Quæſtio. 7. Quæſtio. 8. Quæſtio. 9. Quæſtio.

TEXTVS.

Neque vero facile eſt definire, qui magiſtratus dicendi ſint: multis namque præfectis opus habet ciuilis ſocietas. Ergo non omnes, qui vel ſuffragio vel ſortito deſignantur, magiſtratus ſunt dicendi, vt primum ſacerdotes. Id namque aliud quid à ciuilibus magiſtratibus eſt dicendum. Deinde &

Choragi & præcones, qui & Legati deliguntur. Curationes autem politicæ ciuiles quidē vel sunt in omnes ciues vna quadam in re, vt imperatoris in milites: vel partis, vt mulieribus vel pueris præfecti: Oeconomicæ vero aliæ: sæpe namque frumenti curatores constituunt: aliæ denique administræ, quas seruis, si sit copia, tribuunt. Vt autem simpliciter dicam, hi maxime dicendi sunt magistratus, quibus ius est de quibusdam & deliberandi & iudicandi & imperandi, hocque maxime: imperare namque magistratus est magis proprium. Verum de his ad vsum quidem nihil fere interest. Nunquam enim iudicium est aut fuit inter litigātes de nomine: sed habet aliud quoddam negocium mentis proprium.

COMMENTARII.

10. Quæst. Ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο.] Alia est quæstio de magistratibus & eorum definitione, quam Aristoteles non ita facilem esse ait; Æmylius Ferretus, iurisconsultus insignis, difficillimam, *teste Goueano lib.2. de iurisdictione, ad legem eum qui. D. de iurisdictione.* Difficultatis argumentum etiam hoc sit, quod hodie apud Theologos tot fere magistratus reperiūtur, quot sunt capita seu Theologi: *Bodinus in methodo historica, pagina 195.* ita definit: Magistratus, inquit, est is, qui imperii publici partem habet: Publici, inquam, vt ab imperio herili, patrio, aut alio domestico distinguatur, vbi multis quoque verbis hunc locum & definitionem Aristotelis reprehendit, *Goueanus* eo loco ita inquit: Magistratus est potestas populi Romani ordinaria. *Aristotelis* hæc est definitio: Magistratus est is, qui ius habeat cōsilii capiendi, iurisdictionis & imperii. His enim tribus velut notis magistratum definit. Iisdem quoq; fere ciuem definiuit *supra lib.3.* Nimirum vt ciuis hæc tria potestate tantum & aptitudine, magistratus reipsa quoq; & actu, vt loquuntur, habeat. Sed multi sunt ex magistratibus, qui horum trium non sunt participes, qui ad cōsilium non admittantur. Ex his tamen tribus notis ea, quæ est de

Legito quoque Perioniū de magistratibus Græcorum & Romanorum.

1. Definitio magistratus Bodini.

2. Definitio magistrat. Goueani.

3. Definitio Aristotelis.

est de imperio, verissima, maximeque propria esse videtur. Nam plærique omnes magistratus, qua parte sunt magistratus, neque iurisdictionem neq; consilii capiendi ius habent: etsi sæpius iurisdictionem: quæ tamen quia sine executione est inanis: merito vis magistratus proprie in imperio (cuius multæ sunt partes & officia, vt præhensio, vocatio, quæstio, animaduersio, mulctatio, &c.) ponenda videtur: neque dicendi vere sunt magistratus, aut proprie, quorum nullum plane sit imperium: contra atq; putat *Varro apud Gellium*, qui Romanos ædiles & quæstores, vt vulgo, magistratus quoq; vocet: quorum tamen nullum fuit imperium: multo igitur minus hoc nomine digni erunt viatores, scribæ, accensi, lictores, carnifices, & id genus alii, aut curatores leuiorum munerum, vt custodes portarum, viarum. Neq; adeo quoque ipsi sacerdotes, vt qui iurisdictionem illi quidem habeant (sunt enim religionis iudices) sed nullum imperium. Et certe solet Aristoteles, vt hic & *infra lib. 6. cap vlt. & libr. 7.* sacerdotes à magistratibus distinguere, vt & *Plato, & Cicero in legibus suis, & Iurisconsulti l. 1. de iustitia & iure in Pandectis.* Nam, vt eleganter hic Aristoteles, munera publica vel sunt diuina, vel humana & ciuilia: & hæc rursus partim sunt ciuilia, partim œconomica, partim administra. Ciuilia quidem, quæ in ciuitatis partibus occupantur, vt bello, legibus, ærario, &c. Et hæc duorum sunt generum, vel enim aduersus omnes sunt ciues, vt munus Imperatoris, munus consulis, prætoris, &c. Vel aduersus partem ciuium, vt tutores pupillares, apud Græcos præfecti mulieribus, Lacedæmone præfecti pueris, & apud Persas. Oeconomica, quæ in re frumentaria, aliisque ad victum necessariis occupantur, vt apud Græcos Sitometrę, curatores frumenti, elæones, qui curant oleum aut sal, aut aliud eiusmodi aliquid &c. De quibus copiose *Iurisconsultus Arcadius in Digest. l. vlt. de muneribus & honoribus.* Administra denique, vt ita dicam, seu hypiretica, quæ magistratibus, aliis maioribus curationibus, deseruiunt, vt sunt cornicularii, accensi, scribæ, viatores, lictores, carnifices, quæ munera seruis mandari solent: & suadet Aristoteles, si seruorum sit copia. Hos vltimos nemo vnquam magistratus dixerit, priores plærique magistratus vocant. Et certe vocari possunt cōmunius sumpto magistratus vocabulo, non proprie, nisi quibus est imperium, vt

Auctoris sententia.

Sacerdotes non sunt magistratus.

Munerum publicorum diuisio.

Magistratus voca-

bulũ alias pprie, alias minus proprie sumitur.

sæpe vocabula alias communius, neq; satis proprie, alias angustius & proprie sumi solent.

Ἀλλὰ ταῦτα διαφέρει.] Monuit Aristoteles, cũ alias, tum *lib.1.supr.* in scientia politica quædam ad contemplationem & cognitionem, plæraque ad vsum & actionem referri. Etsi igitur prior de magistratus vocabulo & definitione disputatio ad vsum parum facit, liberalem tamen & honestam atq; adeo scientiæ ipsi necessariam habet cognitionem.

TEXTVS.

Qui autem magistratus, & quot sint necessarij, vt sit ciuitas, & qui non necessarij quidem, sed ad præclaram Rempublicam conducibiles, maior sit quæstio cum omnium Rerumpublicarum, tum etiam paruarum causa ciuitatum. Nam in magnis quidem & licet & oportet vnum vni destinatum esse operi. Nam & multi sunt, qui magistratus capere possint, quia multi sint ciues. Quare fit, vt alij quidem magistratus lõgo possint intermitti tempore, alij vero semel capi; & præstat vt singula opera suam quidque vnam habeat curationem. In paruis vero necessario multi magistratus paucis sunt conferendi. Nam propter hominum paucitatem difficile est factu, vt multi in magistratu esse possint. Qui enim erunt, qui his rursus in magistratu succedere possint? Interdum autem ijsdem magistratibus & legibus paruæ & magnæ ciuitates opus habent, nisi quod illæ quidem ijsdem sæpe opus habeant, his vero longo id tempore accidat: quare nihil vetat multas curationes vna mandare, neque enim inter se impedient; & pro hominum paucitate magistratus, tanquam verulucernæ, necessario sunt faciendi. Quod si igitur explicare possimus, quot necessario in omni ciuitate sint,

ſint, & quot non quidem neceſſario, ſed eſſe tamẽ debeant: facile quis viderit, quos magiſtratus in vnum magiſtratum conferre conueniat.

COMMENTARII.

Ποῖαι δ' αἱ ἀρχαὶ.] Locus eſt præclarus de numero & generibus magiſtratuum, de quo *infra* large & plene explicatur *lib.6. cap. vlt.* Hîc quæſtiones tantum exponuntur tres fere. Prima, quot magiſtratus, & qui ſint neceſſarii in omni ciuitate; aut certe ſi non neceſſarii, ſaltem vtiles. Nam, vt *eo loco infra* explicatur, magiſtratuum duo ſunt genera, alii neceſſarii, id eſt, ſine quibus ciuitas plane eſſe nequeat, alii non tam neceſſarii, quam vtiles, & ad ornatum facientes, vt mulierum, puerorum, gymnaſiorum, &c. præfecti. Ex hac quæſtione altera ſuboritur, An vni duo vel plures magiſtratus eodem tempore ſint mandandi, & quaſi copulandi: & tertia denique, quibus in magiſtratibus id commode fieri poſſit, ſiue quorum magiſtratuum coniunctio & velut copula eſſe poſſit. Hæ autem quæſtiones ex ciuitatum magnitudine & paruitate potiſſimum naſcuntur. Nam cum & paruæ & magnæ iiſdem plærunq; magiſtratibus & legibus adminiſtrentur, in paruis continuo incommodum exiſtit de eorum numero, qui ad magiſtratus capiendos ſint idonei, quos profecto propter hominum paucitatem perpaucos eſſe oporteat. Omiſſa igitur prima & principe quæſtione, ad alteram hîc Ariſtoteles breuiter reſpondet pro differentia ciuitatum. Nam in magnis non eſſe vni plures mandandos magiſtratus, duabus his rationibus. Primum, quia non ſit neceſſe. Quid ita? Quia ſatis multi in magna & populoſa ciuitate reperiantur idonei, quibus ſingulis ſui cuiq; magiſtratus diſtincte mandentur. Secundo, quia munera melius obeantur, & adminiſtrentur ſingula, quam multa coniunctim, ab vno eodemque homine: de qua ratione *ſupra lib.3.* diximus. Et præclare *Plato in Politico*. In paruis contra plures vni mandari poſſunt, neceſſitate nimirum id poſtulante, propter hominum paucitatem. Quare futurum eſt, vt in paruis ciuitatibus magiſtratus ſint velut lucernæ vel ὀβελισκολύχνια. Nam vt ὀβελισκολύχνιον inſtrumentum eſt domeſticum, ex vna quidem parte figendis & aſſandis carnibus: ex altera

1. Quæſtio. Magiſtrat. ſunt aut neceſſarii, aut non neceſſarii.

2. Quæſtio.

3. Quæſtio.

In magnis Rebuſp. non ſunt vni plures magiſtratus committendi.

1. Ratio.

2. Ratio.

In paruis ciuitatibus plures magiſtratus v-

ni mandari possunt. *Ὁμοίωσις.* altera vero luminibus accõmodatum & deseruiens (quemadmodum & olim gladius Delphicus, de quo *lib.1.* ad multos vsus habilis) ita sunt & hi, qui plures vno tempore magistratus habent & gerunt. Eadem similitudine & verbo vtitur Aristoteles *libro 4. de partibus animantium, cap. 6.* vbi docet, opus ferramento seu organo vno melius fieri, quam si vnum idemque ferramentum variis accommodetur operibus.

Quinã magistratus vni eidemq; mandari possint. De tertia autem quæstione nihil quidem hoc loco definit: sed hoc tamen monet, eam ex prima pendere & plane cognosci posse; id est, cognito, quot & qui magistratus sint necessarii, facile quoque cognosci posse, quemadmodum & qui magistratus copulari & in vnum coniungi debeant.

Exemplũ. Verbi gratia: Romæ vnius ædilis multiplex erat munus: in rebus contrahendis & venalibus, in viis & itineribus; quod Athenis in plures magistratus & distinctos erat partitum, *infra lib.6. capit. vltimo.* De hac igitur, vt & de prima, explicabitur *infra lib. 6.*

TEXTVS.

Neq; vero hoc ignorandum est, qui magistratus multarum rerum curam pro loco habere debeant, & quarum rerum vnus magistratus omni loco dominus esse debeat. Verbi gratia, vt recte omnia fiant, vtrum in foro quidem, foro pręfectus, alius vero alio in loco, vel idem omni in loco esse debeat; atque vtrum pro re an pro personis sint distinguendi. Vnus, inquam, verbi gratia, modestiæ, an alius puerorum & mulierum, & pro Rebuspublicis; vtrum pro quaque & magistratuum genera varient, necne, vt in Democratia & Oligarchia, & Aristocratia, & vnius imperio (Monarchia) vtrum ijdem magistratus rerum quidem domini esse debeant, non ex paribus tamen aut similibus, an alij in alijs: vt in Aristocratijs quidem ex bene educatis: in Oligarchijs vero ex diuitibus: in Democratijs vero ex liberis? An sunt quidem ali-

quæ

quæ (Respublicæ) ipsis magistratuum differentijs accommodatæ? Et quidem est, vbi conueniant, & vbi differant. Nam hic quidem magnos, illic vero paruos conuenit esse (magistratus.) Sed enim & proprij sunt quidam, vt probulorum, hic enim Democratię non est proprius, consilium vero Democratiæ est proprium. Nam tale quid, cui curæ sit ante populum, vt rebus suis vacare possit, deliberare, esse quidem debet: hoc autem, si pauci sint numero, Oligarchiæ est proprium. Probulos autem paucos numero esse oportet; Oligarchiæ igitur proprij. Vbi vero vterque hic magistratus, Probuli senatoribus sunt velut impositi. Nam Senator quidem ad Democratiam, Probulus vero ad Oligarchiam pertinet. Perit autem & consilij vis in ijs Democratijs, in quibus populus ipse coactus de rebus omnibus constituit. Hoc autem accidere solet, cum fuerit rerum copia, vel merces ad conciones venientibus constituta: ociosi namque & coeunt (id est, conueniunt) sæpe, & omnia ipsi dijudicant. Pueris autem & mulieribus præfectus, & si quis alius magistratus, talis curationis dominus, non Democratiæ, sed Aristocratiæ est proprius. Nam quî tenuiorum mulieres, ne procedant, coerceri possunt? neque etiam Oligarchiæ; nam Oligarcharum vxores in luxu viuunt. Verum de his quidem hactenus nunc sit explicatum.

COMMENTARII.

Ἁρμόττει δὲ καὶ τοῦτο.] Aliam de magistratuum generibus & numero quæstionem adfert, eamque trimembrem. Nam quæri solet, an magistratus distingui debeant pro loco, an pro re & personis, an denique pro variis Rerumpub. generibus. Et *Quæstiones aliæ.*

I. Quo ad locum. bus. Et pro loco quidem; vt, an vnus idemque magistratus omnib. in locis curare debeat, vt omnia recte & ordine fiant; εὐκοσμίαν eleganter vocant Græci, nos Latini fortasse modestiam, in hominibus maxime: an vero alius in foro, quos Græci ἀγορανόμους vocant, Latine ædiles dicimus; alius in templis, quos æditos; alius in agris, quos ἀγρονόμους & ὑλωροὺς Græci vocant, *infra lib. 6. cap. vlt.* Sic in nostris ciuitatibus sunt, qui sint vrbani magistratus: sunt, qui in agris tantum ius dicant. *II. De personis.* De personis vero, vt, an ciuium modestia omnium, omnis, inquam, ætatis & ordinis, vni sit mandanda: an vero alius, qui pueris, alius qui mulieribus præfectus esse debeat, more Græcorum. Nam Romæ vni censuræ omnis hæc cura mandabatur, *teste Cicerone in libris de Repub.* Contra, Romæ prætor alius erat vrbanus, qui inter ciues, alius peregrinus, qui inter peregrinos, vel inter ciues & peregrinos ius diceret. *III. De Rerump. generibus.* De Rerumpublic. autem generibus, vt, an omnibus vnus idemque magistratus conuenire possit summus, an vero alius alii Reipubl. & an in omnibus ex vno, vel non dissimili hominum genere & ordine, an vero in alia ex alio sit deligendus. *Responsio.* Ad has quæstiones Aristoteles vix respondet, subindicat tamen his verbis, ἔστι δ᾽ ὅπου συμφέρουσιν, &c. quid de iis sit statuendum: maxime de tertio membro, *Responsum ad I. & II. quæstionē.* οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἴδιαί τινές εἰσιν, οἷον, &c. Sic igitur dicendum videtur, pro discrimine seu magnitudine ciuitatum alias loci aut personarum habendam rationem; alias non habendam, sed rerum duntaxat & negotiorum: nimirū in magnis quidem ciuitatibus alii in foro, alii in templo, alii in agris mandandam esse εὐκοσμίαν: & rursus alii mulierum, adolescentum, ciuium, peregrinorum, &c. in paruis vero vniuersam εὐκοσμίαν vni esse mandandam. Sic & in re militari, in magna multitudine, decuriones, centuriones, tribuni, præfecti alii distinguendi sunt, in parua non item, *infra lib. 6. cap. vlt.* Huius differētiæ rationem *supra* iam explicauimus, in multitudine vel paucitate ciuium positam. *Responsum ad III. quæstionem.* De tertio membro vberius explicat Arist. Tertium est membrum de Rerump. generibus, an pro his potius, & ex harum differentiis, distinguendi sint magistratus, necne: siue an in omnibus Rebuspub iidem sint, an alii in aliis. Nam ex iisdem non esse in omnibus Rebuspubl. certum iam est ex prioribus. Verbi gratia: In Aristocratia magistratus & rerum dominos ex viris bonis

bonis (πεπαιδευμένης vocat Aristoteles;de quo παιδείας verbo supra d ctum) sumendos & constituendos docuimus: in Oligarchiis ex diuitibus: in Democratiis ex liberis. Respondet igitur Aristoteles, non esse in omnibus Rebuspubl.siue non omnibus eosdem conuenire magistratus. Nam esse,qui magis Democratiis, & qui Aristocratiæ, qui deniq; Oligarchiæ magis conueniant. Verbi gratia,Probulos Oligarchiæ accommodatiores: Consilium vero & senatores Democratiæ: mulieribus deniq; & pueris præfectos, & νομοφύλακας Aristocratiæ. Cuius dissimilitudinis & ratio & causa vt intelligatur; sciendum est, in ciuitate plane necessarios esse aliquot, qui de Republic. seu rebus ad ciuitatem pertinentibus consultent: Senatus, inquam, pars est ciuitatis vel maxime necessaria. Hoc posito,vt certo, & hoc alterum necessarium est, vel vt sint pauci, vel multi, vel omnes deniq; huius muneris participes. Si omnes, iam perspicuum est,nullum certum senatus esse corpus; aut si quod est,vel fuit, nullam esse eius vim,vel potestatem, vel authoritatē; quod omnia multitudinis arbitrio regantur & statuantur,quod vsu venire solet tum & in iis ciuitatibus, in quibus vel ipsi ciues sunt diuites, vel certe Respubl. Nam si ciues rerum copiis abundent, non ita erunt soliciti de rebus suis priuatis, & victu comparando, quin facile partem aliquam temporis & operæ concionibus seu consultationibus de Repub. sint daturi. Si vero Respubl. est diues; iam erit illi vnde mercedem facile multitudini ad conciones inuitandæ constituere possint. Atq; ita vtrolibet modo ad consultandum frequens conueniet multitudo. Aut erunt multi, id quod ad Democratiam propius pertinet, præsertim cum omnis consilii siue senatus ratio & institutum proprie sit Democraticum. Quid ergo, dicet aliquis, si βουλὴ seu curia Democratiæ est propria; nullumne erit, vel Regibus,vel optimatibus, vel Oligarchis consilium aut senatus? Certe apud hos omnia potius arbitrio & manu, quam longa deliberatione aut disputatione aguntur: & si quando in his interdum hæ consultationes adhibeantur, id ex Democratia mutuati dici possunt, vt sint Respubl. velut permixtæ. Aut denique sunt pauci,qui de Repub.soli inter se deliberent, posteaque ad populum ea referant, vel probanda vel improbanda: quod genus Græci προβούλους vocant. *Plutarchus* eo nomine conuiues Romanos vocat *in Vitis, in*

Senatus aut consilii constituēdi ratio Democratica.

Obiectio.

Solutio.

tis, in Parallelis; propterea quod consules soliti sint Romæ, quæ essent deliberanda, ad senatum referre, & eadem à senatu decreta (quæ *Dionysius Halicarnasseus* sæpissime vocat προβελεύματα) ad populum, vel probanda vel improbanda ferre. Hi igitur probuli, quia necessario sunt pauci, ad Oligarchiam propius accedunt, vt βελὴ, quia ex pluribus constat, ad Democratiam. Nam vt sint nulli, qui de Repub. deliberent, admitti nequit, vt modo diximus. Oportet, inquam, vel esse omnes, id est, ipsam multitudinem, rebus necessariis bene instructam, vel mercede inuitatam, vel certos aliquos, qui, quia multitudo suis rebus, vt tenuior, intenta esse debeat, de Repub. deliberent. Postremo ad Aristocratiam pertinent certi quidam magistratus, vt pueris & mulieribus præfecti, vt νομοφύλακες, de quibus *infra lib. 6. cap. vlt. in fine*; vbi eadem hæc distinctio iteratur. Cur autem mulieribus præfecti ad Aristocratiam potius, quam ad Oligarchiam vel Democratiam pertineant, causam hanc adfert Aristoteles; quod hæc muliebris modestia in sola Aristocratia esse possit, in aliis non item: non in Democratia quidem, quia in ea mulieres plæræque sunt plebeiæ, & quæ rebus necessariis emendis & vendendis ipsæ vacare consuerint, absq; opera vel seruorum vel ancillarum: non etiam in Oligarchia propter luxum; nam vbi pauci dominantur, ibi fere fit, vt & vxores & liberi magno luxu & insolenter viuant, & fit γυναικοκρατία, vt Lacedæmone, vbi Regnum fuit Oligarchia nimirum ephororum mixtum, *vt supra dictum lib. 2.* Hoc igitur difficile erit factu, vt in modestia & officio & domi contineantur: Quod in Aristocratia, cuius propria est nota, bona institutio & virtus, non erit difficile. Ex hoc autem loco (etsi παρέργως) obseruandum quoq; est veterum Græcorum institutum, de quo ita *Cornelius Nepos in præfatione libelli, de illustribus Imperatoribus.* Quem, inquit, Romanorum pudet vxorem ducere in conuiuium, aut cuius non materfamilias, primum locum tenet ædium, atq; in celebritate versatur: quod multo fit aliter in Græcia. Nam neque in conuiuium adhibetur, nisi propinquorum, neque sedet nisi in interiore parte ædium, quæ γυναικωνῖτις appellatur, quo nemo accedit nisi propinqua coniunctus cognatione. *Cicero prima accusatione in Verrem*, id est, *tertia in Verrem*: quæso, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non

Cur mulieribus præfecti ad Aristocratiam pertineant.

De Græcarum mulierum cõsuetudine vitandi virorũ alienorũ conspectum & consortium.

Vitruuius quoq; Archit. lib. 6. cap. 10.

Γυναικωνῖτις.

intro vocari iubes, &c. Tum ille philoſophus, vt aliquid reſponderet, negauit non moris eſſe Græcorum, vt in conuiuio virorum accumberent mulieres. Xenophon in Oeconomico. Τῇ μὲ γὰρ γυναικὶ κάλλιον μένειν ἔνδον, &c. τῷ δὲ ἀνδρὶ αἴσχιον ἔνδον μένειν, ἢ τῶν ἔξω ἐπιμελεῖσθαι. *Cicero primo libro ad Atticum Epiſtolarum, Epiſtola prima*: Sed prandimus in Arcauno, noſti hunc fundum; quo cum venimus, humaniſſime Quintus, Pomponia, inquit, tu inuita mulieres, ego viros acciuero. *Arnobius lib. 2. de antiquis hominum moribus*: Matresfamiliæ veſtræ in atrijs operantur domorum, induſtrias teſtificantes ſuas. Græcorum igitur inſtituto mulieres in ſuo quodam conclaui texebant, quo viris non erat aditus, vt eſt & eleganter apud *Lyſiam in Oratione quadam*: neque ad virorum conuiuia adhibebantur, Romæ contra. Mulieribus igitur præfecti Ariſtocratiæ ſunt proprij: Pueris quoque, quod in hac vna Republ. bonæ inſtitutionis & educationis, cui deſeruiunt παιδονόμοι, habeatur ratio.

οὐκ ἐξ ἴσων, οὐδ' ἐξ.] De hac verborum (ἴσων, ὁμοίων) copula diximus ſupra: vt & de hac phraſi paulo ſupra, εἰς τὰ ἀρχεῖα βαδίζειν, capere magiſtratum.

Ἢ τυγχάνουσι μὲν.] Hæc verba vſque ad ἔστι δ' ὅπου συμφέρουσι, de mendo valde mihi ſunt ſuſpecta; ne dicam, omnia videri mihi ſpuria & inducenda.

Καὶ εἴ τις ἄλλος ἄρχων.] Vt Gymnaſiarcha, aut Romæ cenſor.

Aliâs cap. XVI. qua de re infra.

TEXTVS.

Diſcrimina magiſtratuum, vnde ſumantur.

De magiſtratuum autem conſtitutionibus de integro eſt explicandum. Differentiæ autem in tribus conſiſtunt terminis, quibus compoſitis, omnes modi vt ſumantur, neceſſe eſt. Horum autem trium vnum eſt quidem, qui ſint ij, qui magiſtratus conſtituant; Alterum vero, ex quibus; Tertium vero, quomodo. Vnius autem cuiuſque horum trium, tres ſunt differẽtiæ. Nam vel omnes ciues conſtituunt, vel quidam; & vel ex omnibus, vel ex quibuſdam certis ſeu definitis, vt vel cenſu, vel genere, vel virtute, vel quo alio generis eiuſ-

dem, vt Megaris ex coniuratis, & qui aduersus populum pugnarint: atque hæc vel suffragijs vel sortito. Rursus hæc copulantur. Dico autem, vt quidam magistratus à quibusdam, quidam vero ab omnibus, & quidam quidem ex omnibus, quidam vero ex quibusdam, & quidam quidem suffragijs, quidam vero sortito constituantur. Harum autem differentiarum cuiusq; quatuor erunt modi. Nam vel omnes ex omnibus suffragio, vel omnes ex omnibus sortito: & vel ex vniuersis, vel per partes, vt per tribus & demos & curias, donec ad omnes ciues peruentum fuerit: vel semper ex vniuersis: & partim quidem hoc modo, partim quidem illo. Rursus si, qui constituunt, sint quidam vel ex omnibus, suffragijs, vel ex omnibus sortito; vel partim quidem hoc modo, partim vero illo: partim quidem, inquam, ex omnibus, suffragijs, partim vero sortito: Quare præter duas coniunctiones duodecim existunt modi. Ex his autem duæ quidem constitutiones sunt populares: omnes ex omnibus, suffragijs vel sortito fieri: vel vtroq; modo, partim quidem sortito, partim vero suffragijs. Non omnes vero simul quidem constituere, ex omnibus vero, vel ex quibusdam aut sortito aut suffragijs, vel vtroque modo; vel partim quidem ex omnibus, partim vero ex quibusdam, vtroque modo (vtroque autem dico, partim quidem sortito, partim vero suffragijs) Reipubl. est proprium. Atque quosdam ex omnibus hos quidem suffragio constituere, illos vero sortito, vel vtroq; modo, partim sortito, partim suffragio, est Oligarchicum. Magis vero est Oligarchicum illud ex vtroque

que. At hos quidem ex omnibus, illos vero ex quibuſdam Ariſtocratice politicum eſt. Vel hos quidem ſuffragio, illos vero ſortito. Quoſdam vero ex quibuſdam, eſt Oligarchicum, & quoſdam ex quibuſdam ſortito, quod tamē non ſimiliter fiat; & quoſdam ex quibuſdam vtroque modo: quoſdam vero ex cunctis, eſt Oligarchicum. Ex quibuſdam vero omnes ſuffragio, eſt Oligarchicum, aut Ariſtocraticum. Ergo modi quidem creandorum magiſtratuum tot ſunt numero, itaque pro Rebuſpubl. diuiduntur. Quæ autem quibus conueniant, & quemadmodum magiſtratuum creationes cum poteſtate fieri debeant, quæque ſint: facile intelligetur. Magiſtratus poteſtatem dico, verbi gratia, vectigalium & cuſtodiæ dominam; nam aliud poteſtatis eſt genus, vt præturæ militaris; aliud eius, quæ rerum forenſium ſeu contrahendarum eſt domina.

COMMENTARII.

Περὶ δὲ τὰς τῶν ἀρχῶν.] Mendoſe in quibuſdam libris aliud hic eſt caput: cum vna eademq; ſit diſputatio de magiſtratu: etſi multæ eius ſunt partes & quæſtiones: quibus adhuc iam aliquot expoſitis, hoc tandem loco eam, quæ huius loci eſt propria, qui magiſtratus quibus Rebuſpub. conueniant, aggreditur. Et primum quidem de magiſtratuum creatione, qui & quot eius ſint modi, exquiſita partitione diſtinguit. Deinde, *τούτων δὲ αἱ μὲν δύο καταστάσεις,* &c. qui modi quarum Rerumpub. ſint proprii, adiungit: Quod idem & de ſenatu *ſupra*, ſeu de conſiliorum generibus & de iudiciis *infra cap. proximo* facit. Eſt autem hic locus de magiſtratuum creatione bimembris, vt dixi; qui & quot ſint modi creandorum magiſtratuum, & qui quibus Rebuſpub. conueniant, id eſt, qui Democratici, qui Ariſtocratici, &c. adeo obſcurus & difficilis, vt ingenue fateri cogar, me eum quantumuis perpenſum, non potuiſſe aſſequi totum. Nam par-

tem facile est nosse & menda quædam nonnulla deprehendi: sed quia totum locum perpurgare non potui, Latine eum reddidi vulgata exemplaria secutus, explanationem doctioribus, aut alii tempori reseruandam putaui.

CAPVT XVI.

DE tribus summis Reipub. partibus, quæ in Rebuspubl. aliæ sint in aliis, ea quæ reliqua est de iudiciis, minima illa quidem, sed non minus tamen, quam sint priores, necessaria, hoc capite explicatur: Cuius duæ sint partes, quarum in priore iudiciorum genera παρέργως commemorantur: altera de modis iudicum legendorum, qui quotque sint numero, & qui quibus Reipublicæ generibus conueniant, agitur.

TEXTVS.

De tribus autem partibus ea, quæ de iudicijs est, restat explicanda. Sumendi autem instituta ratione & horum sunt modi. Iudiciorum autem differentia tribus in terminis versatur: ex quibus, de quibus, & quomodo. Ex quibus, inquam, vtrũ ex omnibus, an ex quibusdam. De quibus, quot iudiciorum sunt genera. Quomodo, vtrum sortito an suffragio. Primum igitur, quot iudiciorum sint genera, explicetur. Sunt autem octo numero. Primum quidem repetundarum, aliud peculatus. Tertium, de statu Reipublicæ. Quartum tam de magistratibus, quam de priuatis, quæ de multis ambigunt. Quintum de priuatis contractibus, ijsque magnis. Præter hæc, & de cæde, & de peregrinatione, & eius quidem de cæde genera, siue apud eosdem iudices, siue apud alios, de consulto & de inuite factis; & de quorum quidem facto constat, de iure vero ambigitur. Quartum genus de ijs, quæ cædis reis in reditu intenduntur: vt quod Athenis dicitur Phreattium iudicium. Talia autem etiam

etiam in magnis ciuitatibus perpauca ex omni tempore accidunt. De peregrinitate autem, vnum quidem peregrinorum cum peregrinis: aliud peregrinorum cum ciuibus. Præter hæc omnia præterea de paruis contractibus, qui de drachma, vel quinque drachmis, aut paulo pluribus. Nam & de his iudicium quidẽ fieri debet, non tamen in multitudinem iudicium cadit. Verũ hæc quidem & de cęde & de peregrinitate omittantur. Dicamus autẽ de ciuilibus, quæ nisi recte fiant, seditiones existunt, & Rerumpublicarum mutationes. Necesse est igitur, vel omnes de omnibus iudicare suffragio aut sortito, vel omnes quidem de omnibus, partim quidem sortito, partim vero suffragio. Vel de quibusdam eiusdem generis, partim sortito, partim suffragio factos. Sunt igitur hi modi quatuor numero, totidem vero & alij ex parte. Nam rursus ex quibusdam, & qui de omnibus iudicant suffragio, vel ex quibusdam de omnibus sortito. Vel partim quidem sortito, partim vero suffragio: vel quædam iudicia de ijsdem & sortito & suffragio factis. Hi sunt igitur, vt diximus, modi supra explicatis similes. Præterea hæc ipsa duplicantur. Verbi gratia: partim quidem ex omnibus, partim vero ex quibusdam, partim ex vtrisque, vt si eiusdem iudicij sint, hi quidem ex omnibus, illi vero ex quibusdam, & aut suffragio, aut sortito, aut vtroque modo. Quot igitur iudiciorum modi esse possint, dictum est. Ex his autem primi quidem, qui ex omnibus aut de omnibus, sunt populares: Alteri vero, qui ex quibusdam de omnibus, sunt Oligarchici. Tertij denique, qui partim quidem

ex omnibus, partim vero ex quibusdam, Aristocratici sunt & Politici.

COMMENTARII.

Iudicũ differentia & dissimilitudo.

Ἔστι δὲ διαφορὰ τῶν.] Quemadmodum de magistratibus priore capite; ita & de iudiciis hoc loco omnem eorum differentiam & dissimilitudinem tribus velut terminis & finibus circumscriptam esse docet. Quorum primus hic est, ex quibus: secundus, de quibus: tertius, quomodo iudices fieri debeant. Primus, inquam, an ex omni populo, an vero ex certo duntaxat ordine; an deniq; partim ex omni populo, & partim certo ordine iudices constitui debeant, vt Romæ nõ ex omni populo, sed alias ex ordine senatorio, alias ex equestri, alias ex vtroque, iudicum decuriæ legebantur. *Plutarchus in Gracchis.* Alter modus, de quibus rebus, de omnibusne, an de quibusdam partite & distincte, id est, vt alii de causis ciuilibus, alii de capitalibus fiant iudices: & rursus, quia & ciuilium & capitalium causarum multa sunt genera: alii de hoc, alii de illo genere, iudex constituatur: Quo secundo termino tribunalium & iudiciorum genera diuiduntur & dignoscuntur; non primo, neq; tertio. Nam ex causarum seu controuersiarum discrimine iudiciorum quoque genera & discrimina oriuntur; non ex personis iudicum, neque ex modo creandorum iudicum: qui vel est sorte, vel suffragio, vel vtroq; modo. De duobus terminis, primo & tertio, atque adeo de omnibus in altera huius capitis parte: in priore de secundo termino, seu potius de iudiciorum generibus breuiter explicat. Ait igitur, tribunalium seu iudiciorum octo esse genera. Primum vocat εὐθυντικόν, quod erat aduersus magistratus de peccatis & delictis ab ipsis in magistratu commissis. Vt si in prouincia socios vexassent, vt Verres in Sicilia: Si in vrbe corrupti, vel gratia ius inique dixissent, &c. Nam in Græcia postquam magistratu abiissent, cogebantur sui muneris rationes ipsi exponere: Athenis quidem coram summo magistratu Nouemuirorũ, quibus duo extra ordinem, huic muneri de rationibus referendis præfecti, erant adiuncti, quos vocabant εὐθύνους, *teste Polluce lib. 8. cap. 6.* Romæ hoc institutum non fuisse, grauiter cõqueritur *Cicero lib. 3. de legib. in fine*; vbi de censoribus: Apud eosdem, qui magistratu abierint, edant & exponant, quid in magistratu

I. Dissimilitudo à diuersitate ordinũ, ex quibus sumuntur.

II. Dissimilitudo à diuersitate rerum, de quibus fiũt iudicia.

De variis iudiciorum generibus.

1. Εὐθυντικόν.

ſtratu geſſerint, deq; iis cenſores præiudicent, &c. Erat tamen & iudicium aduerſus magiſtratus, quod vocabant repetundarum, (*vt in Digeſtis ad legem Iuliam repetundarum*) reſpondens εὐθύνη Græcorum, quod *Cicero eo loco* vocare
quoq; videtur rationum referendarum. Alterum videtur eſ- 2.
ſe aduerſus eos, qui Rempub. compilarint, aut ſint depeculati: quod Græci φάσιν vocant: Latini Romani peculatum, quaſi dicas furtum publicum, de quo eſt & *Titulus in Pandectis*.
Tertium vocat Ariſtoteles: ſi quis in Rempublic. quid 3.
committat: quod Græci non vno, ſed multis nominibus, προδοσίας, παρανόμων, ἀστρατείας: Romani vno nomine maieſtatis aut perduellionis vocant; quod iudicium ſatis eſt no-
tum. Quartum vocat Ariſtoteles περὶ ζημιώσεων, de mulctis 4.
& pœnis. Verbi gratia: Si magiſtratus ciuem multa æquo grauiore affecerit. Nam de mulctarum irrogatione ſæpe inter ſe magiſtratus & priuati ambigere ſolent. De Romanorum more videatur *Gellius lib.11. cap.1. & l. aliud eſt, & l. ſi
qua ff. de verb ſignif.* Quintum eſt de rebus contrahendis 5.
ſeu de contractibus, iiſq; magnis. Nam alias contractus eſt & controuerſia de magna ſumma, alias de exigua, vt de drachma. Ad hoc genus pertinent omnes grauiores controuer-
ſiæ, vt de nuptiis, de tutelis, de teſtamentis, de emptionibus,
&c. Sextum genus eſt de cæde, Græci eleganter vocant φονι- 6.
κὸν: quo pertinent & vulnera, verbera, &c. Hoc autem ge- ὑποδιαίρε-
nus facit Ariſtoteles quadripartitum. Nam cædes vel fit cō- σις.
ſulto, vel non conſulto; illā Græci vocant φόνον ἐκ προνοίας: 1.
de vtroque genere cædis eleganter *Saturninus Iuriſconſultus* 2.
in l. aut facta, ff. de pœnis, & diximus nonnihil *initio libri tertii Ethicorum* Tertia de cæde quæſtio, cum de facto qui- 3.
dem conſtat, ſed de iure ambigitur; *vt in Miloniana Cicero-*
nis, ibi de facto conſtabat; *& ſupra lib.5. Ethic cap.8.* Quar- 4.
ta de cæde controuerſia eſt aduerſus eum, qui ſemel de cæde accuſatus, & quia de inuite facta exilio mulctatus, alteram poſtea cædem fecerit, qui ſi reuertatur, eo nomine accuſetur. Hæc igitur eſt repetita velut accuſatio, propter alteram cædem aduerſus ab exilio redeuntem, inſtituenda. His quatuor de cæde controuerſiis ſuum cuique diſtinctum Athenis
erat tribunal. Nam de cæde conſulto facta, iudicium fiebat *Areopagus.*
in Areopago: de cæde inuite facta in Palladio: de cæde iure *Palladium.*
an iniuria facta in Delphinio: de cæde repetita in Phreattio: *Delphiniũ.*
Phreattiũ.

Aristogit. quod Athenis vocabāt ἐν vel ἐπὶ Φρεαττοῖ: sic enim hic legendum, vt pulcre *Scholiastes Græcus in Aristocrat. Demosthenis*, quæ tota est de cæde: *&* *Pollux lib.8.* Septimū item eleganter vocant Græci ξενικόν. *Cic. lib.2. de leg.* de peregrinis; quod facit bipartitum Aristot. vel vbi peregrinus cum peregrino, vel vbi peregrinus cum ciue controuersiam habet. His controuersiis Athenis præerat Polymarchus, Romæ prætor peregrinus, *Pollux lib.8. Pomponius in l 2 ff. de orig. iur. & in Cicerone quam sæpissime.*

7. ξενικόν.

8. Octauum & vltimum est item, vt quintum, de rebus contrahendis: sed illud de rebus magnis, hoc de paruis, vt de drachma, de quatuor, de sex, &c. vt Athenis erant quadraginta viri, qui cognitionem habebant decem tantum drachmarum, *teste Polluce lib.8.* Sic & Romæ etiam in criminibus minores magistratus de paruis tantū, de maximis aut maioribus præfectus vrbis tantum cognoscebat. Huc pertinet disputatio Iurisconsultorum, an de re parua iudicium fieri debeat, vt de Gallina vel ouo, *in §. Gallinarum & anserum, in Institutionibus de rerum diuisione, & in l. id est,* de dolo malo. Athenis certe erat, & βολίτου δίκη, id est, sterquilinii aut fimi controuersia, ex legibus Solonis, *Aristophanes*, &c. (iste locus de iudiciorum generibus est plane absurdus.) Eodem pertinet, quod est apud *Quintilianum lib.3. cap.10.* vbi indicat, in fideicommissis maioris summæ cognitionem Romæ habuisse consules, minoris prætorem fideicommissarium. Et quidem hæc sunt octo tribunalium seu fori genera ab Aristotele hîc exposita. Quæ partitio qua ratione nitatur, non possum satis intelligere. Cur, inquam, non vel plura vel pauciora fora Aristoteles faciat. Athenis quidem de rebus capitalibus quinq; celeberrima erant fora; Areopagus, Delphinium, Palladium, Phreattium & Prytaneum: rerum ciuilium Heliæa, Parabystum, Trigonū & Metychium: de quibus *Pollux, Suidas, Scholiastes, Demosth. & alii, vt Car. Sigon. de Repub. Athen. lib.1. cap.3.* Iudicium quoque arbitrorum, quos Diætetas vocant. Romæ quoque alii erant prætores rerum capitalium, vt falsi, repetundarum, peculatus, parricidii, &c. quos proprie Quæsitores, & Quæstores parricidii vocabant. Erant & alii qui Duumuiri perduellionis dicebantur: de quibus *Pompon. l. 2. ff. de orig. iur. Cic. pro Rabir.* Rerum autem ciuilium duo prætores, vnus vrbanus, alter peregrinus primum fuerunt; postea alii sunt additi singu-

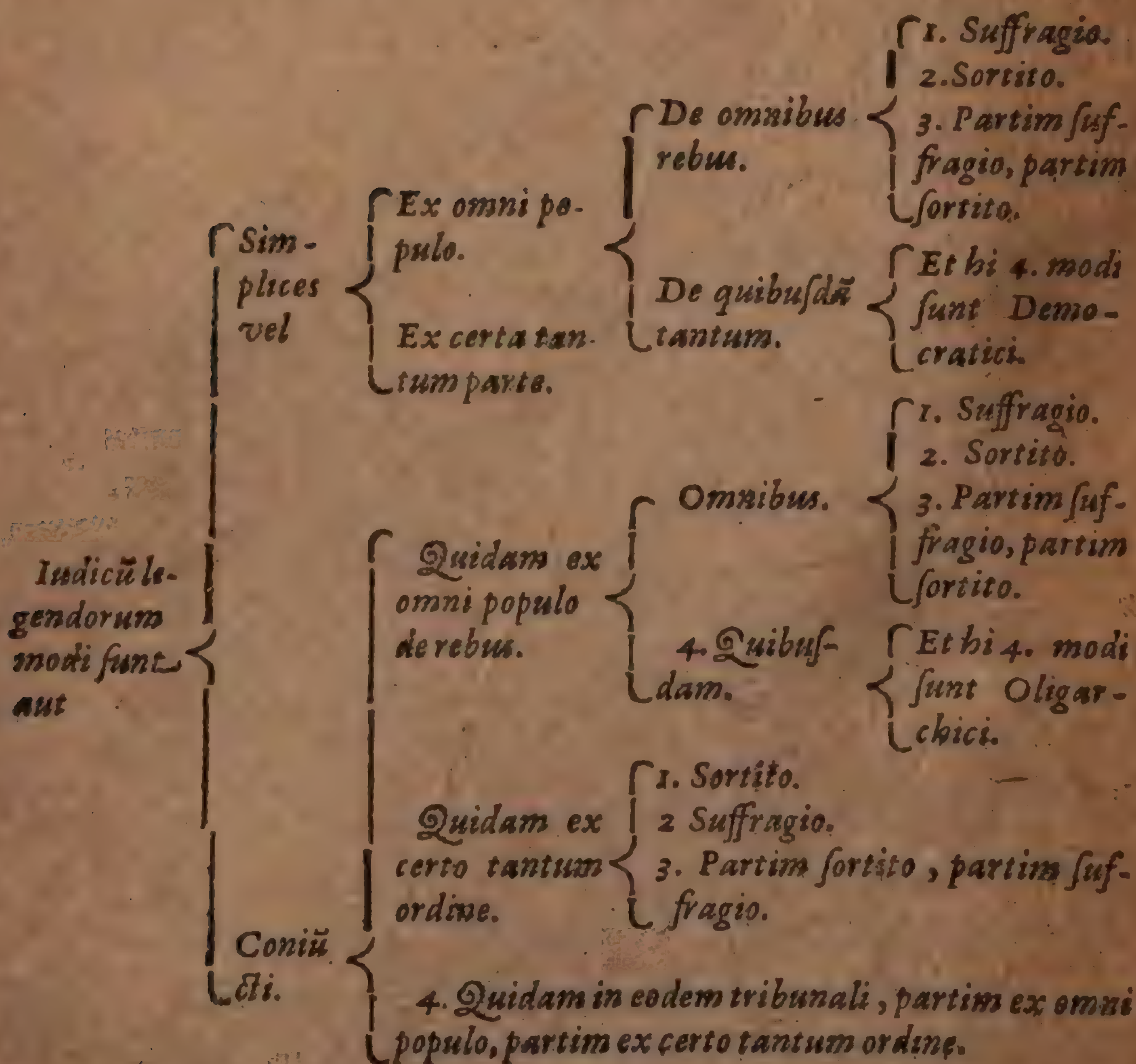
An de re parua litigandum sit.

Ratio diuisionis iudiciorum.

ti singularum causarum; vt prætor fiscalis, fideicommissarius, tutelaris: de quibus *Pompon. in d. l. 2. Sueton. in Claudio, Capitolinus in Marco.* Rectior igitur & melior tribunalium partitio hæc fuerit, vt, quemadmodum causæ & res aliæ sunt capitales, aliæ vero ciuiles, fora quoq; sint alia rerum capitalium, alia ciuilium: quæ summa tribunalium seu iudiciorum sit diuisio, causis seu rebus, de quibus fiunt iudicia, accommodata, quomodo & *Plato in lib. de legib. & Iurisconsulti nostri* partiuntur. Iam vero quia causarum & capitalium & ciuilium multa sunt genera; adeo, vt graue sit, omnes ciuiles causas vni foro seu tribunali, omnes capitales vni quoque tribunali, maxime in magna ciuitate, mandare: hinc postea genera alia iudiciorum subnasci possunt. Verbi gratia, vt sit iudicium aliud de rebus tantum tutelaribus, aliud de rebus contrahendis, aliud de rebus ad ciuitatem pertinentibus, aliud de sacrilegio, &c. *Partitio melior.*

Περὶ δὲ τῶν πολιτικῶν.] Explicaturus Aristoteles tribunalium seu iudiciorum genera seu modos, qui quibus Rebuspubl. sint accommodati & proprii (alii namq; Democratiæ, alii Aristocratiæ, &c. sunt proprii) monet initio, omissa disputatione de iudiciis capitalibus, & iis, quæ sunt de peregrinis, explicandum potius esse de ciuilibus. In quibus & iudicia rerum contrahendarum, & de statu Reipub. & alia supra exposita contineantur: propterea quod ex his ciuilibus magis, quam quæ de capitalibus, aut iis, quæ de peregrinis, motus & seditiones in ciuitate, si non recte exerceantur, excitari soleant, atque adeo Rerumpub. sequi euersiones. Quare & *infra lib. 6. cap. 2.* hæc tria iudicia, quæ omnia sunt ciuilia (rationum reddendarum, seu εὐθυνικὸν, de statu Reipub. & rerum contrahẽdarum) ait esse grauissima & maximi in Republ. momenti. Vt igitur de consiliorum seu magistratuum generibus seu modis *supra priorib. duobus capitibus* explicauit: ita & hoc cap. de iudiciorum modis explicat; quot, inquam, hi sint numero, & quarum Rerumpub. proprii. Et de numero, duodecim modos esse ostendit, hunc in modum. Modi namque iudicum legendorum vel simplices, vel mixti seu copulati & coniuncti vt sint, necesse est. Qui vel simplices vel mixti sint, mox intelligetur. Necesse quoq; est, iudices vt omnes vel ex omni, siue vniuerso, siue per tribus distincto populo, vel ex certo tantum ordine, puta ex ditioribus *De ciuilib. iudiciis cũprimis hoc loco explicandum.* *Ratio.* *De modis 12. iudicum constituendorum.*

bus duntaxat, vel ex patriciis, vel (vt Romano more nunc loquamur) ex ordine vel ſenatorio vel equeſtri legātur. Neceſſe denique eſt, iudices vel de rebus omnibus, vel de quibuſdam duntaxat iudicandi poteſtatem habere. Poſtremo neceſſe eſt, iudices vel ſuffragio, vel ſortito, vel partim ſortito, partim legi ſuffragio. Hinc iam continuo 12. iudicum legendorum modi vt exiſtant, neceſſe eſt, quos perſpicuitatis cauſa hac tabella complectamur.

Modi Democratici. Ex his 12. modis 4. quidem primi ſunt populares & Democratici: eo quod Democratiæ hoc ſit proprium, partes Reipub. cum vniuerſo populo communicare. *Modi Oligarchici.* Quatuor vero alii ſimplices modi, quia non ex omni populo, ſed ex certo ordine, quod Oligarchiæ eſt proprium, merito ſunt Oligarchici.

garchici. Postremo coniuncti quatuor modi sunt & Aristocratici & Politici. Propterea quod vt hæ ipsæ Respublicæ, Aristocratia inquam & Politia, ex 2. illis, Democratia & Oligarchia, velut sunt mixtæ & temperatæ, *vt supra explicatum initio huius libri:* ita & hi modi coniuncti ex prioribus duobus generibus, Democratia & Oligarchia, sunt permixti & temperati. *Modi Aristocratici & Politici.*

FINIS LIBRI IV.

LIBER

LIBER V.

ARGVMENTVM.

Explicantur in hoc libro causæ & initia Rerumpub. & mutandarum seu euertendarum & conseruandarum: cuius duæ sunt partes. Cum vere duo quoque sint Imperiorum genera; plurium quæ Resp. vnius quæ monarchia dicitur. In priore de Rebuspublicis, nouem primis capitibus, seu octo potius: in altera de monarchiis, id est, regno & tyrannide reliquo libro explicatur. Extremo tandem Platonis hac de re disputatio, breuiter omnium seditionum & mutationum capite seu fonte, causas mutationum & euersionum Rerump. explicat: vniuerse quidem seu communes, quæque in omnes Respublicas conueniant, primis illis capitibus 2.3.4. Singulatim vero causas, quæ singularum Rerumpublicarum sint propriæ, proximis tribus capitibus, Democratiæ quinto, Oligarchiæ sexto, Aristocratiæ & Politiæ septimo. Deinde de causis salutis & incolumitatis agit: quæ etsi ex contrariis facile cognosci poterant: tamen de his rursus & vniuerse & singulatim, maxime tamen vniuerse, explicandum putauit cap. 8. & 9. vt vulgo diuidunt. Et hæc quidem de Rebuspublicis. Altera huius libri parte, vt dixi, de vnius Imperio, Regno & Tyrannide: primum, quibus ex causis mutentur & intereant: deinde, quemadmodum conseruentur, explicat doctissime 10. & 11. Videantur & Plato lib. 8. de Repub, & Polybius lib. 6.

CAPVT I.

TRIA fere hoc cap. exponũtur: Caput & fons omnium seditionum & motuum Rerumpub. Mutationum genera: & extremo cap. breuis Rerumpub. de diuturnitate comparatio. de primo tamen maxime hîc agitur; siue est scopus capitis, vt aiunt Iurisconsulti.

TEX-

TEXTVS.

Ergo de alijs quidem, de quibus constitueramus, dictum fere est de omnibus: quibus autem ex rebus, & quot numero, & qualibus Respublicæ mutentur, quiq; singularum Rerumpublicarum sit interitus, & ex quibus in quas maxime mutentur: præterea, quæ sint salutes & communiter omnium & seorsim singularum: præterea, per quæ quæque Respublica maxime conseruetur, videndum est deinceps.

COMMENTARII.

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων.] Clausula est methodica, qua institutæ disputationis rationem & ordinem indicat. Nam postquam de aliis rebus omnibus, quas explicandas susceperat, adhuc diligenter explicarit: quæ vna reliqua erat de causis interitus & salutis Rerumpub. disputatio, recte & ordine, id est, prioribus conuenienter hîc explicatur. Vnam autem hanc de Rerumpub. mutationibus disputationem esse reliquam, perspicitur *ex lib. 4. cap. 2.* vbi diligenter exponit, de quibus sit differendum: nimirum quot Rerumpub. sint genera: quæ maxime sit communis & post optimam maxime expetenda: quæ quibus sit aptior & accommodatior; & quemadmodum singulæ Respub. in suo quæque genere quam optime sint instituendæ: quæ deniq; mutationum Rerumpubl. sint causæ. Ad illum igitur locum his verbis, περὶ μὲν οὖν ἄλλων, ὧν προειλόμεθα, de quibus statueramus disputare, alludere & spectare videtur Aristoteles: etsi alii ad omnes priores libros ea referunt. *Ordinis ratio.*

Καὶ ἐκ ποίων εἰς ποίας.] Nam interdum ex Democratia exsistit Oligarchia, vel contra: vel ex Democratia tyrannis, &c. quod caput, quæ Respubl. in quas mutentur, non satis explicasse Platonem notat *infra Aristot. cap vlt.* *Mutatio Rerumpub. generũ inter se.*

Ἔτι δὲ σωτηρίαι.] Miror hanc παλαιολογίαν in Aristotele. Nam hæc duo ἔτι idem valent, eodemq; pertinent, de causis conseruandarum Rerumpublicarum. Quare haud scio, an non rectius alterum tolli possit.

TEX-

TEXTVS.

Primum autem caput exiſtimare oportet multas exſtitiſſe Reſpublicas, dum omnes ius quidem aſſentiuntur, idque proportione æquum: in eo tamen aberrant, vt & ante dictum eſt. Nam Democratia quidem exſtitit ex eo, quod quadam re pares omnino putent eſſe pares. Nam quia omnes pariter ſint liberi, omnino ſe pares eſſe putant: Oligarchia vero ex eo, quod vna quadam re (impares) omnino impares eſſe putent. Nam diuitijs impares putant, ſe omnino eſſe impares. Inde illi quidem, vt pares, rebus omnibus paribus dignos ſe putant: hi vero, vt impares, ſuperiora quærunt: quod enim plus, eſt impar. Omnes igitur Reſpublicas nituntur illæ quidem iure quodam: aberrant vero omnino; eamque ob cauſam cum ex hac perſuaſione, quam vterque habent, non fiant participes Reipublicæ; ſeditiones mouent. Omnium autem meritiſſimo ſeditiones mouerent, minime vero id faciunt, qui virtute ſuperant. Nam rationi maxime eſt conſentaneum, hos tantum eſſe impares omnino. Sunt autem, qui genere præſtantes, propter hanc inæqualitatem ſeu imparitatem æquis rebus non ſunt contenti Nam genere nobiles videntur eſſe, quibus maiorum eſt virtus & diuitiæ. Itaque hæc quidem ſunt principia & fontes, vt ita dicam, ſeditionum, vnde ſeditiones mouent.

COMMENTARII.

Caput & fons omniũ motuumq́ ſeditionum.

Δεῖ δὲ πρῶτον.] Priuſquam ad cauſas cõuerſionum & mutationum Rerumpublicarum explicandas aggreditur, hoc cap. vt ſupra monui, omnium motuum & ſeditionum caput & fontem prius aperit: quod caput docet eſſe errorem

ſeu

ſeu perſuaſionem iniuſtam, ex eo natam, quod ius diſtinguere neſciant. Nam, *vt & ſupra lib. 3. cap. 6. & 8. eſt explicatum*, omnes Reſpubl iure quodam nituntur: omnes, qui dominantur, aut principatum ſiue in Democratia, ſiue in Oligarchia, ſiue in Regno, ſiue in Ariſtocratia quærunt, iuris quandam ſpeciem afferre & prætendere ſolent: vt in Democratia libertatem, in Oligarchia diuitias aut nobilitatem, in Ariſtocratia virtutem, vt & in Regno. Populus igitur quia omnis libertate ſit par, æquum eſſe ait, vt nemo alteri præferatur: Contra pauci in Oligarchia, quia reliquam ciuium multitudinem diuitiis & genere ſuperant, æquum eſſe putant, ſe ſolos eſſe Reipublic principes, excluſa multitudine. Nam hoc iuris & iuſtitiæ eſt proprium, vt ſuum cuique tribuatur, id eſt, paribus paria, imparibus imparia. Verum peccat in aſſumptione ſeu minore propoſitione: eo, quod pares ipſi vel impares eſſe ſe putant omnino ſeu omni ex parte: puta vel diuitiis, vel libertate ſint vel pares vel impares: omnino autẽ & abſolute pares ſunt hi duntaxat, qui virtute ſunt pares, vt in Ariſtocratia: quare & hi virtute pares, & reliquis virtute præſtantes iuſtiſſimam cauſam habent, cur ipſi ſeditionem mouere poſſint, ſi à magiſtratibus & Republica excludantur, vt quibus propter æquitatem, non illam ex parte, ſed eam, quæ eſt omnino, debeatur principatus Reipublicæ. Videre tamen licet hos minime eſſe ſeditioſos, vt præclare hîc ait Ariſtoteles; quæ magna eſt virtutis laus, & virorum bonorum: qui cum iure poſſint: tamen nolint temere res tractare turbidas. Obſeruandus eſt igitur hic locus de virtute: Ea Reſpublicas non perturbari, ſed conſeruari: etſi hæc fuit perpetua fere in Chriſtianos calumnia, eos eſſe ſeditioſos & turbulentos: quam accurate refellit *Tertullianus in Apologetico*. Cur autem neq; diuitiis, neque opibus, neque generi, ſed virtuti debeatur principatus: rationem iam diximus; quod qui illis rebus ſunt ſuperiores, aliis præſtent ex parte tantum: qui hac, omnino & abſolute. Merito namq; hæc virtuti prærogatiua & laus debetur, vt eius præſtantia reliquarum præſtantiis rerum ſit anteponenda & veriſſima iudicanda præſtantia.

Virtuoſi minime omnium ſeditioſi.

Τὸ γὰρ πλεῖον ἔνιοι.] Hoc pertinet ad prius verbum πλεονεκτεῖν. Diuitiis, inquit, vel genere impares ſeu aliis ſuperiores omnia ſtatim ſuperiora habere volunt ſeu πλεονεκτεῖν (id enim

enim hic valet: non, vt alias plærunque, in malam partem) propterea quod τὸ πλέον, id eſt, plus, ſiue ſuperiora, aut quod ſuperat, eſt impar & inæquale: eaque propter inæqualibus conueniens. Notum eſt ex *Ethic. lib 5.* plus & minus eſſe inæqualia, medium & iuſtum his interiectum eſſe æquale.

Nobilitatis vulgata, veraq; definitio. Εὐγενεῖς γὰρ.] Eſt nobilitatis deſcriptio, maiorum videlicet virtus & diuitiæ, vulgata: *de qua diximus & ſupra lib. 2. 4. cap 8* Nam veram nobilitatem Ariſtoteles non maiorum, ſed ſuam virtutem *paulo infra* eſſe indicat, & eleganter *Cic. in epiſt. quadam* nobilitatem definit, eſſe notam virtutem.

TEXTVS.

Quare & mutationes merito fiunt. Nam aliâs quidem aduerſus ſtatum Reipublicæ, vt ex eo, qui nunc eſt, alium inſtituant: vt ex Democratia Oligarchiam, vel ex Oligarchia Democratiam, aut Rempublicam & Ariſtocratiam ex his, aut has ex illis. Aliâs vero non aduerſus Reipublicæ ſtatum, qui nunc eſt: ſed eundem quidem ſtatum eſſe volunt: in ſua vero poteſtate hunc eſſe volunt, vt Oligarchiam ſeu Regnum & Monarchiam. Præterea de eo, quod magis & minus, vt vel Oligarchiam magis aut minus reddi Oligarchicam, vel Democratiã magis aut minus reddi Democraticam. Itẽque in reliquis Rebuſpubl. vt vel intendantur vel remittantur. Præterea ad partem aliquam Reipublicæ mutandam, vt magiſtratum aliquem introducendum vel abrogandum, quemadmodum Lacedæmone Lyſandrum quidam ſcribunt conatum eſſe Regnum tollere; & Regem Pauſaniam, Ephoriam: Dyrrhachij quoque parte quadam mutauit Reſpublicas. Nam Phylarchorum loco curiam induxerunt.

COMMENTARII.

Διαίρεσις. Διὸ καὶ.] Expoſito capite & fonte omnium ſeditionum & muta-

mutationum, interiicit hoc loco Aristoteles de generibus seu conuersionum: qui locus est pulcherrimus & dignissimus obseruatu, vt qui nusquam, quod equidem meminerim, tam accuratus reperiatur. Quatuor igitur mutationum seu conuersionum genera breuiter exponit. Nam primum, quod quidem est notissimum, ait esse, quo ipse ciuitatis status seu Reipublicæ genus mutetur: verbi gratia, si loco Democratiæ instituatur Monarchia, loco Regni Tyrannis, &c. vt Romæ regnante Tarquinio, cuius Tyrannide sublata instituta fuit Aristocratia, post Politia, tandem Democratia, & rursus Monarchia. Alterum mutationis genus, quo, manente ciuitatis statu & eodem Reipubl. genere, rectorum seu summorum magistratuum fit translatio: quemadmodum in Sicilia, Gelonis Tyranni filio remoto & excluso, Regnum seu Tyrannidem occupauit & in se transtulit quidam à Gelonis cognatione alienus, & idem ab Dionysio Siciliæ principatum ad se traducere conatus est Dio. Sic olim in Epiro Euagoras, Eunuchi Regis filio interfecto, Regnum sibi vindicauit: *infra cap.10.* Sic & olim apud Francos Pipinus, Hilderico Regis Dagoberti filio remoto, vt ignauo, Regnum Franciæ occupauit. Tertium mutationis genus, quo neq; status, neque mutatur rector seu princeps: sed status fit vel intentior vel remissior. Notum namque est ex prioribus, status Rerumpubl. alias esse leniores & mitiores, alias seueriores & vehemētiores, vt de Democratia maxime & Oligarchia est explicatum. Quam mutationis tertiam speciem eleganti similitudine explanare & illustrē reddere possumus, ea quam Aristoteles affert de naso *infra cap. 9.* Huius generis mutatio Athenis ex moderata Solonis Democratia in extremam ætate Demosthenis & Aristotelis facta est, & Romæ ætate Ciceronis: & Heracleæ Oligarchia, à paucis ad sexcentos imperio translato, facta est ciuilior. *infra cap. 6.* Sicyone Myronis Tyrannis sæuior in Clysthenis Tyrannidem mitiorem conuersa est, *infra cap. vlt.* Quartum mutationis genus à prioribus discrepans, quod illa vniuersam Rempub. attingunt, hoc in parte duntaxat consistat: quo videlicet magistratus vnus aut alter vel nouus instituit, vel vetus tollitur: vt Lacedæmone Regiam potestatē Lysander Spartanorum Dux nobilissimus tollere conatus est, vt hic ait Aristoteles, *& Diodorus Siculus & Plut. in Lysand. &*

Seu varia mutationū genera.

1. Mutationis genus.

2. Mutationis genus.

3. Mutationis genus.

4. Mutationis genus.

Cornel. Nepos etiam in Lysand. Sic in eadem vrbe Rex Pausanias Ephoros Regum aduersarios abrogare voluit & conatus est, vt ait Aristoteles hîc & infra, quemadmodum Sylla Romæ tribunos, consulum aduersarios, non ille quidem sustulit: sed omnem fere potestatem ademit, *Plut. in Sylla, Cic. 3. de legib.* Ad hoc mutationis genus pertinere mihi videtur & illa in Republica Romana mutatio, cum loco consulum Decemuiri essent creati: etsi *Liuio* ad primum vel secundum pertinere videtur: sic enim ait *lib. 3* Anno ccc. altero, quam condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis ab consulibus ad Decemuiros, quemadmodum ab Regibus ante ad consules venerat translato imperio.

Heliaa. Εἰς δὲ τὴν ἡλιαίαν.] Quæ hîc de Heliæa & Archonte adferuntur, sunt obscura maxime, quo ea pertineant seu spectent. Erat Athenis Heliæa summum tribunal, in quo iudices alias 500. alias 1000. alias mille erant quingenti: sic dictum; quia soli maxime, vt edito in loco, expositum, de quo foro seu tribunali *Demosth. in Arist. Dynarchus in Demosth. Pausanias in Attic. Pollux lib. 8. Hesychius, Suidas.* Archon Athenis erat magistratus, cuius cum alia erant officia, tum quod ab eo Athenienses tempora notabant, vt Romæ per consules, *teste Polluce lib. 8.* hinc *Cic de fin.* Epicurus, inquit, mortuis Archonte Pytharato, &c. Verum in tempore huius magistratus Athenis fuit variatum. Nam sublato Athenis Regno, vt Romæ consules, sic Athenis Archontes summo cum imperio fuerunt; sed consules annui, Archontes primum perpetui, deinde decem annorum, postremo annui, *teste Eusebio in Chronico.* Aristoteles autem hoc loco de Heliæa quidem videtur dicere, nullum in ea iudicem legi potuisse, nisi qui ante magistratum iam gessisset: hoc nusquam præterea reperi. De Archonte vero, fuisse eum in Repub. Atheniensi olim perpetuum velut Regem, quod modo ex *Eusebio* iam ipsi adduximus. Hæc de his afferre hîc videtur Aristoteles: cur ea afferat, non video. Sepulueda, vt doceat, inquit Aristoteles, Rempublicam Atheniensium ex paucorum potentia factam esse popularem: sed non de hac re, verum de generibus mutationũ agebatur. Quare de toto hoc loco, mea quidem sententia, valde mendoso in his verbis, εἰς δὲ τὴν ἡλιαίαν, vsque ad hæc, ἔτι δὲ δῆλον, amplius quærendum.

TEX-

TEXTVS.

Æquale autem duplex est. Nam aliud quidem numero, aliud vero est dignitate. Et numero quidem, quod multitudine, aut magnitudine est idē & æquale: dignitate vero, quod ratione. Vt numero quidem æqualiter tria duo, & hæc vnum superāt: ratione vero quatuor duo, & hæc vnum. Nam æqualis est pars duo quatuor, & vnum duorum: vtrumque namque dimidium. In eo igitur ius omnino esse id, quod ex dignitate, consentientes dissentiūt, vt supra dictum; hi quidem, quod, quia ex parte sint æquales, omnino se pares esse existiment: illi vero, quia, cum ex parte sint impares, omnia imparia sibi vindicent.

COMMENTARII.

Ἔστι δὲ διττόν.] Expositis Aristoteles mutationum generibus, redit ad caput & fontem mutationum Reipublicæ, iniustam illam de se persuasionem: quam alii æquitatem seu æqualitatem, alii iactāt inæqualitatem: cui rei melius explicandæ adiungit hoc loco æquitatis partitionem *in Eth. lib 5. & sup. quoq; lib. 3. c. 6.* explicatā. Æquum, inquit, est duplex, aliud numero, quam vocamus Arithmeticam æquitatem: aliud dignitate, quam Geometricam vocamus, quas inter æquitates hæc est differentia, quod in Arithmetica multitudo tantum & magnitudo, in Geometrica spectetur ratio tantum seu proportio: verbi gratia, vt tria superant duo, ita duo vnum, vno nimirum, id est, pari multitudine: vt quæ ratio est τῶν 4. ad 2. eadem est duorum ad vnum, duplex videlicet; vel quæ ratio est duorum ad vnum, eadem est τῶν 20. ad 10. eadem est ratio, numerus non item. Ex his autem æquitatibus Arithmetica quidem in rebus maxime priuatis, Geometrica in publicis, vt magistratibus mādandis, &c. (de quibus hic agitur) vtimur. Recte igitur Aristoteles ius ait esse positum in Geometrica æquitate, nimirum hoc loco, vbi de magistratibus & Republica agit; & in hoc, inquit, consentiunt omnes, vt nimirum pro dignitate, tanquam iure, ita postu-

Æquitas duplex: Arithmetica & Geometrica.

Vsus æquitatis Arithmetica & Geometrica.

lentur, mandentur magistratus & imperia, id est, vt qui pares sint dignitate, cum omnibus imperia communicentur: qui impares, non item. Verum in dignitatis generibus dissident: alii namque dignitatem in libertate: alii in genere aut diuitiis: alii denique in virtute collocandam putant. hos autem recte: illos perperam sentire *supra* docuimus; nimirum veram dignitatem seu æquitatem, quæ omnino, virtute, non diuitiis aut libertate, esse metiendam: qua in re errare illos, qui eam vel libertate tantum, vel genere aut diuitiis æstiment: illi quidem, quia libertate sint pares, vere & omnino pares se esse arbitrantes: contra, qui diuitiis, id est, ex parte impares, omnino se impares esse arbitrantes. Sed de hac re & supra.

TEXTVS.

Quare & duæ maxime existunt Respublicæ; popularis & paucorum. Nobilitas namque & virtus in paucis: hæc autem in multis (scilicet reperiuntur.) Nobiles namque & boni nusquam centum: egeni vero multi multis in locis. Vitiosum est autem ex altera plane æquitate omnino institui: clarum hoc ex euentu. nulla namque talium Rerumpublicarum est stabilis: cuius rei causa est, quod fieri nequeat, quin ex peccato in principio facto ad malum aliquem finem perueniatur. Vtendum est igitur æquitate partim Arithmetica, partim ea, quæ ex dignitate: veruntamen Democratia, quam Oligarchia, est firmior & motibus minus obnoxia. Nam in Oligarchijs quidem duo exsistũt motus, cum paucorum inter se, tum præterea cum populo; in Democratijs vero is tantum, qui cum paucis; ipsi vero populo secum motus, qui quidem sit memorabilis, nullus exsistit. Præterea mediorum Respublica Democratiæ magis est finitima, quã Oligarchiæ: quæ talium Rerumpublicarum est stabilissima.

COM-

COMMENTARII.

Διὸ καὶ.] Hac vltima huius capitis parte de duabus Rebuſpublicis, Democratia & Oligarchia, tria hæc adfert Ariſtoteles. Primum, has duas Reſpublicas cæteris eſſe frequentiores, & ſæpius reperiri, quam vel Ariſtocratiam, vel aliam Reipublicæ formam. Cauſam & rationem hanc eſſe ait, quod, quæ has Reſpublicas conſtituunt, omnibus fere in locis & ſæpe reperiantur; quæ alias, non item. Nam de Democratiæ cauſa, tenuiorum multitudine, res eſt certa & clara: ſæpe quoq; diuites aut à maioribus genere nobiles multi reperiuntur: vnde Oligarchiæ conſtant. Sed qui vera virtute veraq; nobilitate cæteris præſtent, perexiguus omnibus fere in locis ſolet eſſe numerus. Puto autem hæc verba, εὐγενεῖς γὰρ καὶ ἀγαθοὶ, vſq; ad τὸ δ' ἁπλῶς, &c. vix eſſe neceſſaria: vt quibus explicetur tantũ ratio his verbis, εὐγένεια γὰρ, comprehenſa, neque tamen ſatis plene. Nam illud, ταῦτα, duo, nimirum paupertatem & diuitias, ſonat, cum hîc, ἄποροι δὲ, paupertatis tantum fiat mentio: vbi in quibuſdam editionibus eſt, εὔποροι: niſi ſcribas εὔποροι ἢ καὶ ἄποροι πολλοὶ. Alterum, quo docet has Reſpubl. eſſe vitioſas, ſeu non recte inſtitutas: cuius rei argumentum & documentum ex tempore petit. Nam, inquit, vitioſe eas eſſe inſtitutas, ex eo intelligi poteſt, quod minime ſint diuturnæ & facile laborent motibus aut ſeditionibus. Argumentum igitur hoc eſt ab euentu vel exitu. Cur autem hæ Reſpublicæ vitioſe ſint inſtitutæ, cauſam hanc adfert; quod omnes illæ Reſpublicæ vitioſe inſtituantur, quibus vnius tantum æquitatis habeatur ratio, ſiue Arithmeticæ, ſiue Geometricæ: illæ vero Reſpub ſint diuturniores, & melius inſtituantur, in quibus vtriuſque æquitatis habeatur ratio: hoc eſt, vbi & libertatis & excellentiæ, ſiue virtutis, ſiue diuitiarum, ſiue generis ratione mandentur magiſtratus & imperia in politia. Tertium, quo duæ hæ Reſpublicæ inter ſe comparantur ſtabilitate. Nam tametſi neutra eſt ſtabilis aut valde diuturna: tamen Democratiam Oligarchia minus laborare ſeditionibus, magis diuturnam & ſtabilem eſſe docet duabus rationibus. Primo, quia in Oligarchiis aduerſus duos exſiſtunt motus, in Democratia aduerſus vnum tantum ordinem. Nam in Oligarchiis alias pauci inter ſe tumultuantur: alias ipſi aduerſus

Democr. & Olig. cæteris generib. Reipub frequentiores.

Democr. & Olig. Reſp. ſunt vitioſa.

1. Argum. ſeu ratio.

2. Ratio.

Democratia minus laborat ſeditionibus, quam Oligarchia.

1. Ratio.

populum. Cuius rei seu motus gemini exempla multa explicantur, *infra cap. 6.* in Democratiis autem populus vnus secum non dissidet, sed cum paucis diuitibus aut nobilibus, vt aduersario sibi & inimico ordine. Deinde, quia Democratia cum Politia (quam supra docuit, & infra explicabit omnium Rerumpub. ab optimo Reipublicæ statu dissidentium esse stabilissimam, minimeq; motibus obnoxiam) maiorem habet cognationem & affinitatem, quam Oligarchia: propterea quod & in Politia æquitatis Arithmeticæ aliqua, in Democratia tota seu omnis, in Oligarchia nulla habeatur ratio: & in Democratia omnibus, in politia plærisque, in Oligarchia paucis pateat aditus ad Rempublicam & magistratum.

2. Ratio.

Error primus, grauis tandē mali causa.

Τούτου δ' αἴτιον, ὅτι ἀδύνατον.] Elegans Aristotelis dictum, ex peccato & errore principi graue tandem malum aliquando exsistere: quemadmodum & eleganter *lib. 1. de cœlo,* paruus, inquit, initio error, multiplicatus tandem, multisq; partibus maior in fine redditur: tanti est rebus in omnibus principium: qua de re & *infra cap. 4.* Adfert autem hoc dictum ea de causa Aristoteles, vt doceat, cur Respublicæ non ex vtraque æquitate, sed ex altera tantum temperatæ non sint stabiles: quia nimirum ab initio male institutæ propter alteram tantum æquitatem, hinc, id est, ex malo initio, malus quoq; finis vt consequatur, necesse est.

CAPVT II.

EXPOSITO capite & fonte omnium motuum, hoc capite paruo illo quidem, sed insigni & fundamento vniuersæ de Rerumpubl. mutationibus disputationis, summatim exponit Aristoteles causas & principia omniũ motuum seu seditionum, omnibus Rebuspublicis communes: quas proximo capite sigillatim explicat, & quarto demum capite alias præterea quasdam adiungit. In quibus omnibus causis exponendis & explicandis quædam ab Aristotele prætermittuntur, quæ ab aliis tamen, *Platone, Plut. Cic.* causæ quoque motuum statuuntur, de quibus suo loco.

TEXTVS.

Quoniam autem disputamus, quibus ex rebus & seditiones fiant, & Rerumpublicarum mutationes:

tiones: primum vniuerse statuenda sunt principia & causæ illarum. Sunt autem tres fere numero, quæ per se primum summatim sunt dicendæ. Statuendum namque est, & quomodo affecti seditiones moueant, & quarum rerum causa, &, quod est tertium, quæ ciuilium motuum & seditionum inter se sint principia.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ σκοποῦμεν.] Monet iam initio Aristoteles, quæ sint explicanda, nimirum principia & causæ motuum & mutationum Rerumpub Nam cum hæc disputatio & sermo huius libri de Rerumpub. mutationibus sit institutus, & hæc sit res, de qua agitur, vt loquuntur Iurisconsulti; recte & ordine faciundum sibi putauit Aristoteles, si in causas & principia horum motuum & mutationum diligenter inquireret. Nam hoc Politici & politicæ prudentiæ est propriũ, vt physici rerum naturalium, ita huius rerum ciuilium causas inquirere & nosse. Et certe cognitis causis, facilia quoque sunt adiumenta seu remedia sanandorum seu tollendorum motuum. Nam tametsi politicus maxime hoc agit, vt concordia sit in ciuitate, *vt supra initio lib 8. Ethic. 1. cap.* tamen quia sæpe motus & discordiæ exsistunt, harum & causæ & remedia, hæc, inquam, duo Politico in hac quæstione de motibus maxime sunt cognoscenda.

Causæ motuũ & mutationum.

Vsus & vtilitas huius inuestigationis.

Εἰσὶ δὲ σχεδὸν.] Locus hic de mendo valde mihi est suspectus: propterea quod principia seu causæ motuum tres numero hîc statuantur, quas constat multo esse plures: quare malim hæc in neutro genere scribi pro τρεῖς, τρία, pro αἱ, ἃ, αὐταὶ, αὐτά. Nam tria quædam esse ait Aristoteles, quæ in hac disputatione de Rerumpub. motibus diligẽter sint considerandа. Primum, quemadmodum sint affecti hi, qui seditiones & motus in Republica mouent & tumultuantur. 2. Quarum rerum causa seditiones moueant, vel cõsequendarum vel euitandarum. 3. Quæ causæ & principia sint motuum seu seditionum. Vulgata scriptura vltimum tantum caput ex his tribus complectitur, de causis, inquam, & principiis motuum. Nam his verbis, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν, tertium illud indicari & intelligi, perspicue intelligitur, cum

Tria quædã in motibus Rerumpub. consideranda.

ex his verbis, καὶ τρίτον, τίνες ἀρχαί, tum ex iis, quæ paulo infra, αἱ δ᾽ αἰτίαι καὶ ἀρχαί. Hæc igitur Aristotelis videtur esse sententia; quia de Rerumpub. mutationibus iam quæritur: primũ de causis & principiis eorum esse videndum. Verum ante omnia tria quædam capita sunt constituenda: quæ profecto tria capita maximi sunt momenti, & in quibus omnis hæc de motibus posita est quæstio: Quare & ipsa omnia, nõ tertium tantum, communiter & vniuerse causæ quoq; & initia motuum seu mutationum dici possunt, vt ne quid temere mutemus. Ad eundem modum Aristoteles & *in Rhet. lib. 2. in princ.* de affectibus, quos oratores mouere solent, explicaturus, tria quoq; his affinia aut certe non absimilia capita consideranda esse monet, eaq; ipse in singulis affectuum generibus distincte & diligenter persequitur, nimirum 1. affectu aliquo præditi, quemadmodum sint animati & affecti. 2. aduersus quos. 3. ob quæ, vel quas ob res.

TEXTVS.

Ergo cur ipsi ad mutationem quodammodo sint affecti, causa vniuerse statuenda est maxime, de qua iam diximus. Nam hi quidem æqualitatem expetentes seditionem mouent, si plura habentibus pares, ipsi se minus habere putent. illi vero inæqualitatem & excellentiam (scilicet expetentes) si impares ipsi putent se non plus, sed æquum vel minus habere. Hæc autem possunt quidem iuste, possunt vero & iniuste expeti. Nam inferiores seditiones mouent, vt sint pares: & pares, vt sint superiores.

COMMENTARII.

1. Quomodo sint affecti, qui mouent seditiones.

Τὸ μὲν οὖν.] Primum caput quo quemadmodum affecti & animati sint, qui motus & seditiones mouent, ait iam *supra 1. cap.* explicatum. Omnes namque, qui ad dissidendum inducuntur, ita fere sunt animati, vel, quia cum sint pares, paria quoq; in ciuitate se omnia obtinere debere putent: quę si non obtinent, sed alii sint qui plura & superiora omnia, ipsi pauciora consequantur: seditiones mouere solent: vel, quia sint

ſint impares, aliiſq; pręſtantiores & ſuperiores, maiora quoque & ſuperiora omnia habere ſe debere putent. recte quidem, ſi vere vel pares vel ſuperiores, pares aut impares fuerint: iniuſte vero & perperam, ſi non vere vel pares vel ſuperiores ſint. Nam, vt ſupra explicauimus, falſa ſæpe perſuaſione qui vna tantum re, diuitiis puta aut opibus aut genere, ſunt ſuperiores, aut libertate ſunt pares, vere & omnino ſe vel ſuperiores vel pares eſſe putant: cum vel æquitas vel præſtantia hæc non iis rebus, ſed virtute duntaxat æſtimetur.

TEXTVS.

Ergo quemadmodum affecti quidem ſint, qui ſeditiones mouent, expoſitum eſt. De quibus autem rebus ſeditiones moueant, ſunt quæſtus & honos, hiſque contraria. Etenim aut ignominiam aut damnum fugientes vel ſuum vel amicorum, ſeditiones in ciuitatibus mouent.

COMMENTARII.

Περὶ ὧν δὲ στασιάζουσι.] Alterum caput, quod eſt de rebus, quas propter motus & ſeditiones concitentur, breuiter hîc exponitur. Duas igitur res eſſe ait, propter quas omnes motus in ciuitate oriantur; quas, inquam, ſeditioſi ciues ſpectare & quærere conſuerint, aut certe euitare; quæſtum videlicet & honorem, aut horum contraria, damnum & ignominiam, ſiue ſuo iure amicorum nomine. Et certe hæ duæ omnium Rerumpubl. ſunt peſtes, ambitio & auaritia: quemadmodum Ariſtoteles *2. cap. 7. ſupr.* ex his duobus velut fontibus omnes iniurias & maleficia manare, ex φιλοτιμίας, inquit, & φιλοχρηματίας: & eleganter Timon ille μισάνθρωπος apud *Stobæum ſub tit. 10.* ἀπληστίαν καὶ φιλοδοξίαν omniũ malorum & calamitatum στοιχεῖα ſeu elementa vocat: & grauiſſimus author *Thucyd.* omnium, inquit, earum Reipublicæ calamitatum & motuum ἀρχὴν, aut διὰ πλεονεξίαν, aut διὰ φιλοτιμίαν: & *Cic. 1. Offic.* magnam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur, &c. *Liu. lib. 6.* Omnium igitur ſimul rerum, quarum immodica cupido inter mortales eſt, agri, pecuniæ, honorum diſcrimine propoſito conterriti patres cum trepidaſſent, &c. & omnium pulcherrime atq; copioſiſſi-

II. Quã ob rem ſeditiones moueãtur.

Ambitio & auaritia omnium Rèrump. peſtes.

piosiſſi-

piosissime *Salust. initio Catilinæ.* Primo igitur, inquit, pecuniæ, dum imperii cupido creuit: ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque auaritia fidem, probitatem, cæterasque bonas artes subuertit: pro his superbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere docuit. Ambitio multos mortales falsos fieri subegit. Iam vero de ambitione separatim Aristot. in διαγ. πειθοῖς apud *Stobæum sub tit. 43.* plurimæ, inquit, seditiones ciuitatum ex ambitione exsistunt. Nam de honoribus non infimi, sed summi fere concertare solent. Notum est autem vel ex vna Republica Romana, quot motus & seditiones cōtentio magistratuum pepererit: vt de tribunis creandis, de cōsulatu cum plebe communicando, aliisque magistratibus; quo pertinent & contentiones de iudiciis, quæ alias soli senatores, alias equites, alias alii ordines ad se trahebant. De auaritia, hoc est, vel appetendis diuitiis, vel damnis & paupertate fugienda dictum est & *supra lib. 2. cap. 4.* vbi & ex *Plat. lib. 4. de Repub.* egestatem ostendimus omnium seditionum & motuum velut parentem esse & nutriculam. Nam sæpe alieno ære oppressi seditiones mouent, vt perturbata Republica & ipsi forte dominatum assecuti creditores eludant. quod Catilinam tentasse scribunt *Cic. & Salust.* idem Antonio obiicit *Cicero.* Sic bellum olim Peloponnesium in patriam suam Pericles concitauit. Huc pertinent crebræ & grauissimæ Græcorum & Romanorum agrariæ contentiones.

Ambitio.

TEXTVS.

Causæ autem & principia motuum, vnde ipsi & afficiantur illo modo, & de ijs, quæ diximus, alias quidem numero sunt septem, alias vero plures: ex quibus duæ quidem ex prioribus sunt eædem, sed nō similiter, id est, eodem modo: propter quæstum namque & propter honorem inter se incitantur; non vt sibi ipsi, quemadmodum prius dictum, parent; sed quia alios cernant, hos quidem iuste, illos vero iniuste in his superiora omnia habere. præterea propter contumeliam, metum, prę-stantiam, contemptum, augmentum immoderatum.

tum. Præterea vero & alio modo, propter vile vitæ genus, ὀλιγωρίαν, exiguitatem, & dissimilitudinem.

COMMENTARII.

Αἱ δ' αἰτίαι.] Præclarus est hic locus: cui, haud scio, an vsquam in vllo scriptore exstet consimilis: quo breuiter causæ omnium seditionum & motuum velut in tabella proponantur. Et septem quidem principes causas & irritamenta motuum esse ait, quibus nimirum homines lacessiti & instincti seditiones moueant, & Rempublicam perturbent: adiungit & alias quatuor à prioribus tamen discrepantes. Nã priores mutandarum Rerumpubl. sunt causæ cum tumultu atque seditione: hæ fere absq; tumultu. Et hoc est, quod ait; ἄλλον τρόπον, vt *infr. cap. 3.* his verbis, μεταβάλλουσι δ' αἱ πολιτεῖαι αὖ διὰ στάσεως, indicat: quanquam dissimilitudo est; στασιωτικόν, hoc est, vix fit sine tumultu. His vndecim causis adiungit & alias *cap. 4.* nimirum amorem seu vxoriam conditionem. Nam de vxore, maxime de puellis locupletibus & epicleris magnas sæpe mutationes & turbas exsistere. Ex partibus ciuitatis, si vel plebs, vel optimates re aliqua præclare gesta magnum sibi nomen pariant: aut etiam cum hæ partes neutra quidem alteram superet, sed pari sint potentia, mediocrium autem numerus vel sit perexiguus, vel nullus. Hæ fere tredecim numero mutandarum Rerumpubl. causæ communes omnium ab Aristotele duobus his capit. accurate hîc explicantur.

III. Causæ mutationũ.

Causæ mutationis Rerumpublic. 7. Principes quæq; cum motu fieri assolent. 4. minus principes, & q̃ absq; motu fere fiunt.

Ὧν δύο μὲν ἐστι.] Ait, duas ex his causis esse easdem cum supra explicatis, sed non eodem modo; quæstum videlicet & honorem. Nam supra hæc duo, quæstus & honos, considerantur, vt res, de quibus diffidetur & contenditur in motibus ciuilibus, vt quas quisque sibi petit: hic autem, vbi de causis seditionum agitur, alia ratione considerantur, eadem licet, nimirum quibus homines iniquo animo ferentes, hos vel illos & esse diuites & magno in honore; se vero & inglorios, & egestate laborare, concitentur ad motus & perturbandas Respubl. Breuius: prius hæc considerantur, de quibus περὶ ὧν στασιάζουσιν homines: hic δι' ἃ, per quæ. de quibus duabus rebus etsi supra satis multa adduximus: videatur tamen & pulcherri-

cherrimus locus *in Lucret. lib. 3. in princ.* deniq; auarities & honorum cæca cupido, &c.

Δι' ἐϱίθειαν. Vulgo plærique vertunt propter pudorem aut verecundiam; mendose. Nam ἐϱίθεια proprie munus est textoris, vt & ἐϱιθεύεσθαι: sed latius pertinet & adcommodatur ad omnes sordidas opificum artes. Causa igitur mutandæ Reipub & hæc est, cum Reipublicæ & magistratibus præesse sordidos opifices alii indigne ferant. Oligoriæ verbum alias negligentia aut incuria Latine reddi solet, sed non satis proprie & germane. valet, vt ita dicam, idem quod paruifactio: de quo multa *Aristoteles lib. 2. Rhetor.*

'Εϱίθεια.

'Ολιγωϱία.

CAPVT III.

CAVSÆ & initia motuum ciuilium & conuersionum Rerumpub. priore capite breuiter ab Aristotele & à nobis expositę latius & planius his duobus capitibus proximis explicantur, & exemplis plæraque illustrantur.

TEXTVS.

Harum autem rerum contumelia quidem & quæstus, quam vim habeant, & quemadmodum sint causę motuum, fere est perspicuum. Nam cum hi, qui sunt in magistratu, & contumelia alios afficiunt, & auaritiæ student; seditiones mouent & inter se & aduersus Respublicas, quæ licentiam dent: auaritia autem fit nunc quidem in rebus priuatis, nũc vero in communibus. De honore quoque perspicuum est, & quid possit, & quomodo seditionis sit causa. Etenim ignominia affecti ipsi, aliosq; in honore cernentes, seditionem mouent, Hæc autem iniuria quidem fiunt, vbi præter dignitatem aliqui afficiuntur vel honore vel ignominia: iure vero, vbi pro dignitate. Propter excellentiam autem seditiones fiunt, vbi quis opibus præstet amplius, quam vnus aut plures, aut quam Respublica siue ciuitas & opes Reipublicæ ferant.

ex ta-

ex talibus namq; exſiſtere ſolet vel monarchia, vel δυναστεία. Quare interdum oſtraciſmo vti ſolent, vt Argis & Athenis: etſi melius initio videre, ne tantum alio præſtantes in Republica ſint, quam poſtquam permiſſi ſint exiſtere, poſtea mederi. Propter metum autem ſeditiones mouent, & qui iniuria alios affecerint, metuentes, ne pœnas dent: & qui iniuria ſint afficiendi, volentes iniuriam anteuertere; vt in Rhodo Principes aduerſus plebem coniurarunt propter iudicia, quæ illis intenderentur. Propter contemptum autem & ſeditiones mouent, & coitiones faciunt, vt & in Oligarchijs, vbi plures ſint, qui Reipublicæ non ſint participes: potentiores namque ſe eſſe putant: & in Democratijs locupletes, diuites, contempta perturbatione in Republica & magiſtratibus; vt & Thebis poſt pugnam in Vinetis commiſſam, cum male Reſpublica adminiſtraretur, Democratia ſublata eſt, & Megarenſium propter perturbationem Reipublicæ & magiſtratuum victorum, & Syracuſis ante Gelonis tyrannidem, & in Rhodo populus ante coniurationem aut defectionem. Fiunt autem &, propter augmentum vltra proportionem, Rerumpublicarum mutationes. Nam vt corpus conſtat ex membris, & proportione quadam augeri debet, vt partes & membra inter ſe reſpondeant (quod ſi non, interit corpus: vbi pes quidem quatuor ſit cubitorum, reliquum vero corpus duorum palmorum, interdum vero etiam in alterius animantis formam mutetur, ſi non tantum quantitate, ſed etiam qualitate vltra proportionem augeatur) Sic & ciuitas conſtat ex partibus,

tibus, quarum interdum aliqua occulte augeſcit, vt in Democratijs & Politijs tenuiorum multitudo. Hoc autem interdũ & fortuito accidit; vt Tarenti, cum Principes ab Iapygibus plerique victi & deleti eſſent, paulo poſt Medica tempora ex Politia facta eſt Democratia: Et Argis cum in hebdomada conciſi eſſent à Cleomene Spartano, Caſtellanos aliquot ciuitate donare ſunt coacti: Et Athenis Principes pauciores ſunt facti, clade accepta; quia pedites militarent in bello Spartano. Quod idem accidit & in Democratia, rarius tamen. Nam ſi plures fiunt ditiores, vel augeſcentibus patrimonijs; mutantur in Oligarchias & Dynaſtias.

COMMENTARII.

Τούτων δὲ ὕβρις.] Septem principes motuum & conuerſionum cauſæ, omnium Rerumpub. communes, hic primo explicantur: & de tribus quidem, contumelia, quæſtu, & honore, rem ait eſſe perſpicuam; quantam, inquam, hæ tres vim & poteſtatem ſeu momentum ad motus & mutationes habeant. Nam de contumelia quidem motus exſiſtere ſolent, vbi hi, qui magiſtratibus præſunt, priuatos contumeliis afficiunt: quemadmodum Romæ decemuiri, & in his maxime Ap. Claudius, cum ciuis Virginii filiam ſtuprare moliretur, omni poteſtate ſunt exuti, & partim morte, partim exſilio affecti: ſic nuper ob contumeliam in ciuem illatam Alexander Medices dux Florentinus principatum cum vita amiſit. Plura huius generis exempla paſſim hoc libro infra commemorantur ab Ariſtotele. Eadem cauſa contumeliæ & iniuriæ Heluetii non ita pridem, excuſſo nobilitatis iugo, inducta Democratia in libertatem ſe vindicarunt: eadem cauſa & Philippo Macedoni vitam cum Regno, multis quoq; Imperatoribus Romanis, Caio, Neroni, Domitiano, &c. Imperium plærunque cum vita ademit. Quare diligenter operam dare debent, qui præſunt aliis, ne contumelioſe & libidinoſe aut crudeliter ciues ſuos tractent ſiue magiſtratus ſiue principes

1. Cõtumelia.

cipes & Reges: propterea quod nulla fere sit causa, quæ tam facile & tam graues Rerum publ. motus, quam hæc, excitet. Ad hanc causam, i. contumeliam pertinet pulcherrimus ille locus de beneuolentia ciuium aduersus principes, vel contra de metu principum à ciuibus, de quo loco videantur *Cic. lib. 2. Offic.* Rerum omnium autem nec aptius est quicquam (per duas pag. aut amplius) &c. *Isocr. ad Philip.* πολλῷ γὰρ κάλλιόν ἐστι τοὺς, &c. *Salustius in Catilina*, vbi de Romanorum veterum moribus; in pace vero beneficiis magis, quam metu imperium agitabant, &c. & elegantissime *Micipsa apud Salustium initio Iugurthæ. Et Cyrus moriens ad filios apud Xenophontem libr. 8.* παιδείας. *Cornelius Nepos in Timoleonte & Dione. Cicero quoque in 1. Philip. & Dio lib. 37. de Mithridate;* οὐκ ἔγνω, ὅτι οὐδενὶ οὐδὲν ὅτε, &c. Altera est quæstus seu lucrum, eaq; bimembris. Cum fiat alias, vt qui præsunt, vectigalia & bona publica depeculentur, alias vt etiam priuatorum & ciuium, vel eorum, qui ipsis pareant, fortunas inuadant. Huc pertinet pulcherrimus locus de abstinentia magistratuum: de quo *Cic lib. 2. Offic.* Caput autem est in omni procuratione negotii & muneris publici, vt auaritiæ pellatur ēt minima suspicio, &c. Eodem pertinent & *Liuii hæc verba in proœmio:* Cæterum, inquit, aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla vnquam Respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam tam sero auaritia, luxuriaque immigrauerit, nec vbi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit. *& Salustii lib. 1. historiar. libri 2. apud Augustinum de ciuitate Dei;* At discordia, inquit, & auaritia atque ambitio, & cætera secundis rebus oriri sueta mala, post Carthaginis excidium maxime aucta sunt. Nam iniuriæ validiorum, & ob eas discessio plebis à prioribus, aliæque dissensiones domi fuere: iam inde à principio, neque amplius quam Regibus exactis, cum motum cum Tarquinio bellum & cum Etruria æquo & modesto iure agitatur. Huc pertinent tot motus & seditiones Regnorū & Rerum-publ. ob nimia aut noua vectigalia, vt hac de causa mortuo Solomone, in Roboamū orto ab Iudæis motu, scissum fuit Regnum in Iudam & Israelem, *lib. 1 Reg. cap. 12.* Et nuper grauissimus motus in Hispania sub initium Imperii Caroli Quinti, *vt est apud Iouium in vita Adriani VI.* Et in Gallia siue Aquitania Rege Henrico II. *vt est apud Ferron. & Bellaium.*

2. Quæstus seu lucrum. ὑποδιαίρεσις.

De magistratuū abstinentia.

Vectigalia nimia aut noua.

Onuph. Pāuin. de Rō. Principibus pag. 414.

[4. Nota.

[4. *Notetur ex Io. Pomarij hist. seu Chron. Saxon. vbi ait anno Christi 1509. Erfurti seditionē motam ob grande æs alienum, quod ab Senatu plebe inscia, contractum fuerit, exactionesq; cotidianas, quæ absq; vlla intermissione subinde fiebant. Quam etiam ob causam Henricus Kelnerus consul in vincula coniectus, sequentiq; anno in patibulum sublatus, multaque alia indidem mala & incommoda sint exorta.*]

[5. *Exemplum esto Venetiarum duplex, de quibus Donat. Gianott. de ea Repub. mihi pag. 12. b.*]

Tab. nouæ. Hinc nouæ, quæ dicebantur, tabulæ apud Romanos, & apud Græcos χρεοκοπίαι siue σεισάχθεια primum à Solone inducta, *teste Laertio & Plut.* Et leges quoque Agrariæ: quas, vt ciuitatum duas summas pestes, nouas, inquam, tabulas & leges Agrarias, grauiter & *Liuius & Cicero sæpe*, eleganter autem *lib. 2. Offic* detestantur; Tabulæ autem nouæ, inquit, quid habent argumenti, &c. *Liu. lib. 2. extremo:* vbi Appius Sextus, inquit, & Licinius tanquam Romulus & Tatius, in vrbe Romana regnent: quia pecunias alienas, quia agros dono dant: tanta dulcedo est alienis bonis prædandi: nec in mentem venit, altera lege, scilicet Agraria, solitudines vastas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Hinc & Catilinæ & Gracchorum seditiones, *vt est apud Ciceron. eo loco. & Plut. in Gracchis, & Appian. Alex. de bell. ciuil. lib 1.*

Leges agrariæ.

ὑποδιαίρεσις. Inuasio bonorū 1. publicorum, qui peculatus. 2. Priuatorum, q crimen repetundarū. Abstinētia magistrat. Nexi. Vsuræ seu leges fœnebres & leges de repetund. 3. Honores. ὑποδιαίρεσις.

Ἡ δὲ πλεονεξία.] Distinguit Aristoteles causam secūdam, & bifariam eā peccari monet; vel publice, vel priuatim. Nam interdum eos, qui præsunt, bona publica, id est, vectigalia & ærarium publicum non ad communes, sed ad suos priuatim vsus conuertere: quod furtum Romani peculatum vocant: vel in priuatorum ciuium prouincialium; breuiter, eorum, qui parent, bona & fortunas inuadere: quo pertinet locus de abstinentia magistratuum, de quo supra, & motus illi de nexis & nimiis vsuris seu fœnore potentiorum aduersus tenuiores.

Δῆλον δὲ καὶ ἡ τιμή.] Tertia motuum & seditionum, bellorumque ciuilium causa, honores & imperia, hic explicatur. Hac igitur causa bifariam fieri ait, vt homines ad motus & seditiones impellantur. Nam vel ipsi se omni honore orba-

tos & expertes esse dolent; vel suos propinquos, vel amicos aut sodales, grauiter ferentes imperia & honores ad alios omnia vel omnes deferri:

Illum adspectari, claroq; incedere honore.

Vt ait *Lucret, initio lib. 3.* Quare prudentes Politici aut Principes curare debent, vt magistratus & imperia iuste mandentur, id est, pro dignitate, id est, idoneis & benemeritis; stultis, ignauis & indignis non item. Nam alioqui, cum videlicet idonei & benemeriti prætereuntur, & indigni imperia & honores soli capiunt: necessario fit, vt illi magno animo præditi, indignos sibi prælatos videntes, ad seditiones concitentur. Hinc olim Romæ de consulatu alijsque honoribus tot exstiterunt motus & seditiones inter patritios & plebem: qua de re diximus & *supra cap. 2.* Eodem pertinet & locus de moderatione seu effusione honorum seu magistratuum, de quo hoc tenendum est præceptum; honores non esse temere peruulgandos, aut effuse dandos: alioqui namque eos obsolescere. Raros enim honores & tenues esse gloriosos: effusos & peruulgatos esse obsoletos & contemptos. Quod enim, inquit eleganter *Plato*, rarum, idem est venerandum & præclarum, *in lib. de legibus.* De hoc loco videatur pulcherrime *Demosth. aduersus Aristocratem, Corn. Nepos in vita Miltiadis, & in vita Thrasybuli, in fin.* Παρέγχυσις.

Δι' ὑπεροχὴν.] Quarta motuum causa, excellentia siue præstantia vnius alicuius ciuis aut plurium, à nobis explicata est copiose *supra lib. 3. cap 9.* in quam Iulium Cæsarem peccasse indicat *Cic. initio lib. 1. Offic.* Declarauit id modo temeritas C. Cæsaris, qui omnia iura diuina atque humana peruertit, propter eum, quem ipse sibi opinionis errore finxerat, principatum, &c. Sic Lysander Lacedæmone quia præter cæteros excelleret, Reipublicæ statum, tollendo Regno, mutare conatus est, vt *supra* diximus *cap. 1.* Vbi igitur hæc exstiterit excellentia, ibi plærunque vel tyrannis, vel δυναστεία, id est, Oligarchia deterrima oriri solet: tyrannis quidem, vbi vnus aliquis duntaxat cæteris vel præstantior vel potentior; δυναστεία, vbi plures id genus exstiterint. *4. Præstantia.*

Καί τοι βέλτιον ἐξ ἀρχῆς.] Præclara est sententia, morbos, vulnera seu peccata Reipublicæ ab initio potius cauenda, quam postea quærendam iis medicinam: qua in re Aristoteles peccasse hoc loco Græcos significat, qui negligerent in-

 terdum,

terdum, quosdam ciues opibus augeri, auctos crudeliter & iniuste vita aut exsilio mulctarent. Sic & *Cic.* se ipse & senatum accusat *in epistolis ad Atticum*, qui Cæsarem potentia & opibus ipsi auxerint, posteaque contra ius spoliare sint conati.

5. Metus. ἀποδιάθρωσις. *1. Metus oppressionis.*

Διὰ δὲ φόβον στασιάζουσιν.] Quinta causa est metus: quem ait esse duplicem. Nam alias metuunt imbecilliores aut tenuiores, ne iniuria à potentioribus afficiantur: vel nobiles à plebe, penes quam sit imperium, vt in Rhodo hîc accidisse ait Aristoteles. Eadem causa & Cæsarem concitauit & impulit, metuentem, ne dimisso exercitu priuatus, Romam & & domum reuersus, à potentissimis inimicis opprimeretur. Vel metuunt propter maleficia & scelera perpetrata, ne pœnas dent: quas vt effugiant, motus concitare, & Rempublicam potius, quam se, perdere malunt. Hoc metu impulsi Catilinia, Lentulus & alii (*teste Salustio & Cic.*) grauissimum motum excitarunt. Eodem metu olim Pericles, qui metueret, ne propter male collocatam pecuniam publicam in iudicium capitis vocaretur, bellum Peloponnesium, quo patria eius Athenæ interiit, excitauit, suggerente puero Alcibiade, *vt est apud Plut. in apophthegmatibus*. Eadem causa grauissimos motus nuper in Gallia excitauit. Huc pertinent & Ciceronis hæc verba *lib. 1. Offic.* Atque illæ quidem iniuriæ, quæ nocendi causa de industria inferuntur, sæpe à metu proficiscuntur: cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo, &c.

2. Metus pœna.

6. Contemptus.

Διὰ καταφρόνησιν.] Sexta motuum causa, contemptus, tam in Democratiis, quam in Oligarchiis euertendis & immutandis, per exempla aliquot hîc explicatur. Nam Democratias quidem euerti à diuitibus aut nobilibus tum facile posse docet, vbi in iis magna rerum seu ordinum est confusio & perturbatio, nulla aut exigua iudiciorum vis & potestas, magistratuum descriptio nulla vel iniusta, & quæ largitionibus aut corruptelis fiant: hac perturbatione obseruata à nobilibus facile plebs opprimi & eius dominatus euerti solet. quod in his quatuor Rebuspublicis, Thebana, Megarensi, Syracusana, & Rhodi accidisse olim commemorat, & in quibus propter eam ἀναρχίαν plebs contemni sit cœpta, & à nobilitate oppressa. Contra Oligarchiæ euerti solent eadem,

dem, contemptus, de causa: nimirum vbi plebs numerosior & potentior facta locupletum aut nobilium ordinem contemnere, vt minus potentē & inferiorem, cœperit: quod olim & Athenis & Romæ accidisse notum est. Eadem de causa olim Regnum Francorum Pipinus, Rege Hilfricho, vt contempto, seu indigno & ignauo homine, remoto, occupauit. Et sane magna huius causæ, id est, contemptus, vis est & potestas in imperio conseruando, vel amittendo, siue ciuili, siue Ecclesiastico, siue domestico: quibus omnibus qui præsunt, magistratus, sacerdotes, & patresfamiliæ; simul ac contemni cœperint, imperium vna dissoluatur & corruat, necesse est: propterea quod his, quos contemnimus, dicto audientes esse & parere recusemus. De domestico imperio notum est ex γυναικοκρατία: de ciuili hîc Aristoteles, & quædam *Cic. lib 2. Offic.* de Ecclesiastico, id est, de contemptu ministrorum & disciplina Ecclesiæ, vt consequatur euersio doctrinæ, schismata & hæreses; præclarissime *Cyprianus in epistola ad Cornelium*, Legi literas tuas, &c. *Et in epistola ad Rogatianum Episcopum, & ad Pulpianum, & in lib. de vnitate Ecclesiæ, & in libro de zelo & timore.* Contemptus autem causas diuinitus explicat Aristoteles *lib. 2. Rhetor.*

Οἷον καὶ ἐν Θήβαις] Quatuor hæc exempla amplius sunt quærenda. Meminit hîc prælii in Vinetis facti; eius & *Plut.* mentionem facit, quo Megalopolitæ & Archiæ à Lacedæmoniis, duce Cleomene Rege, sint superati.

Πρὸ τῆς γέλωνος.] De Gelone, qui Syracusis & in Sicilia Tyrannidem occupauit, eaque tamen humaniter est vsus, & *infra cap. 12. & Plut. in Dione*, vbi Gelonis principatum, vt humanum, laudat. *Dionysius maior*, ob hanc humanitatem, eum vocare solet non γέλωνα, sed γέλωτα Siciliæ.

Πρὸ τῆς ἀναστάσεως,] Fortasse intelligit defectionem Rhodiorum à fœdere Attico, procurante Alcibiade exule.

Οἷον ἐν Θήβαις.] De hoc prœlio in Oenophytis reperi tandem veram historiam *apud Platonem in Epitaphio*, μετὰ δὲ τοῦτο γενομένου τοῦ πολέμου, &c. Nam post bellum Persicum Lacedæmonii, aduersus Bœotos & Thebanos bello suscepto, cum Bœoti de salute & libertate periclitarentur, ambiguo primum commisso prœlio in Tanagra, tandem auxiliis Atheniensium (nam reliqui socii iam erant dilapsi) altero in Oeno-

Camerar. allegat quoque Thucy. li. 1. et Diod. Sic. lib. 11.

Oenophytis commiſſo prœlio ſuperiores, pulſis Lacedæmoniis, libertatem vindicarunt.

7. Augmẽtum ordinis alicuius immoderatũ.

Γίνονται δὲ καὶ δι᾽ αὔξησιν.] Septima motuum cauſa, incrementum ſiue decrementum partis vel ordinis Reipublicæ, diligenter & curioſe hîc explicatur: quæ cauſa à tertia ſupra explicata qua in re diſcrepet, facile eſt videre. Nam illa de vnius hominis præſtantia ſiue excellentia & magnitudine, hæc de vniuerſi ordinis alicuius ſeu partis incremento & præſtantia intelligitur. Eſt autem hic locus de partium & ordinum Reipublicæ ſtatu & incolumitate pulcherrimus; qui ſtatus ſi perturbetur, Rempubl. euerti neceſſe eſt, id eſt, ſi ordo vnus alterum vel qualitate vel quantitate longe ſuperet. Nam *ſupra lib. 4. cap. 12.* docuimus, partes & ordines ciuitatum æſtimari & ſpectari partim qualitate: vt diuitiis, genere; partim quantitate, vt numero. Cur autem ex ordinum perturbatione Reipublicæ conſequatur mutatio, ſimilitudine à corpore humano ſumpta docet Ariſtoteles. Nam & in corporibus ſi partes mutentur vel quantitate vel qualitate, vt linea; aliud atque aliud animal ſeu corpus exſiſtere ſolet, ſiue monſtrum potius: vt ſi pes ſit quatuor cubitorum, reliquum omne corpus duarum palmarum; cum cubitus ſex contineat palmas: eandem partium ſeu ordinum Reipublicæ compoſitionem Ariſtoteles *libr. 4.* Platonem imitatus, muſico concentui comparat: quemadmodum hîc & corpus, ſi membra, & concentus, ſi fides & numeri analogia quadam inter ſe reſpondeant, optime ſunt affecta & permanent, contra, ſi male & abſurde, & pereunt: ita & in illis vſuuenire ſolet, vt & ipſæ floreant, ſi inter ciuitatis ordines proportio quædam ſeruetur: pereant, ſi vnus reliquos ſuperet & opprimat ordines: exempla huius rei affert Ariſtotel. varia; prius tamen erudite & breuiter monet hanc ordinum perturbationem duobus fere modis fieri: vel occulte & ſenſim: vel perſpicue & ſubito: ſenſim quidem, vt in Democratiis fere & Politiis: vbi paulatim ſuccreſcit tenuiorum numerus & cumulus: perſpicue vero, vt caſu quodam, verbi gratia, ſi pars aliqua ciuitatis prœlio forte aliquo occubuerit, quod & Tarenti, & Argis, & Athenis olim accidiſſe oſtendit: de quibus exemplis amplius quærendum. Cæterum in ordinum ſtatu aut mutatione quantum momentum ſit poſitum, multis in locis docet *Cic. lib. 3. Offic. lib. 1. epiſt. 15. & lib. 2. epiſt. 1.*

Marginal notes: 1. ὁμοίωσις. — 2. ὁμοίωσις. — *Incrementum hoc fit aut occulte aut perſpicue.*

pist. 1. ad Attic. & lib. 4. in Catilinam: vbi in ordinum Reipublicæ Romanæ trium, senatorii, equestris & plebei cōcordia salutem Reipublicæ, in discordia pestem esse positam, demonstrat: quem statum ordinum quia primus perturbauit Gracchus, depresso senatorio, & nimis exaggeratis reliquis; primus quoq; Reipublicæ euersor habetur Romanæ. Sic olim Athenis Themistocles, optimatum & principum fracta auctoritate, & confirmatis tenuiorum opibus, ex Aristocratia siue Politia malam Democratiam induxit. Nostris moribus in aliis quidem Regnis plærunque duo solent esse ordines, equestris, & ciuium, seu plebeius: etsi tertius, Ecclesiasticus, huic adiūgi fere solet. In imperio plures sunt ordines, principum electorum, alter aliorum principum, tertius equestris, reliquus Rerumpub. & ciuitatum: qui quidem ordines olim tam eleganter & prudenter fuerunt temperati, vt hæc vna temperatio non minima & tranquillitatis & diuturnitatis imperii etiam ab exteris causa habeatur: videatur *Nicol. Machiauellus in libello de statu Germaniæ*: hodie vetus analogia non parum est perturbata, aucto nimirum valde ordine equestri, & Rerumpub. diminuto.

Τῶν ἐν τῇ ἑβδόμῃ] Verbum, ἑβδόμη, à quibusdam de tempore, sed non recte: ab aliis plærisque de loco, aut certi loci nomine sumitur, rectius: nam Græci de tempore non ita loqui solent ἐν τῇ ἑβδόμῃ, aut ἕκτῃ, &c. verius igitur Hebdoma locus fuerit, vbi prœlium fuerit commissum. *Ἑβδόμη.*

Τῶν περιοίκων.] De hoc verbo *supra lib. 3.*

Καὶ ἐν Ἀθήναις] Hæc verba varie reddunt interpretes: quorum tamen sententia hæc esse videtur; Athenis quoque principum & nobilium numerum, quia bello Lacedæmonio merere cogerentur, ob cladem terra acceptam, fuisse deminutum.

Συμβαίνει δὲ τοῦτο καὶ ἐν ταῖς δημοκρ.] Quod de Oligarchiis exemplo Tarentinorum, Argiuorum & Atheniensium ex ordinum perturbatione accidisse docuit: idem in Democratiis quoque, sed rarius, vsuuenire, ostendit; vt inquam Oligarchias, ita & Democratias ex ordinum seu partium ciuitatis perturbatione interire: nimirum si vel nobilium vel locupletum numerus crescat, adeo vt plebeium ordinem superare possit. Cur autem rarius in Democratiis, quam in Oligarchiis, id accidat; causa hæc esse videtur, quod in plæ- *Plebeiorum & tenuiū.*

risque ciuitatibus maior semper quam vel nobilium vel locupletum sit numerus.

TEXTVS.

Mutantur autem Resp. & sine motu cum propter vile vitæ genus, vt Hereæ (ea re namq;, quod viles homines suffragijs designarent, magistratus suffragio designari solitos, sortito fecerunt) tum propter contemptum seu Oligorian: cum ijs, qui Reipublicæ non sint amici, permittant aditum ad summos magistratus, vt Orei deleta fuit Oligarchia, Eracleodoro ex prætoribus vno facto; qui ex Oligarchia Politiam & Democratiam reddidit: præterea propter exiguum: exiguum autem voco, quia sæpe institutorum magna violatio occulte subrepit, dum exiguum contemnitur, vt Ambraciæ census erat exiguus; tandem vero præerant etiam nullo censu: quia exiguum nullo sit finitimũ, aut parum discrepans: turbulentum vero est & nõ eiusdem esse generis, donec conspiret. Nam vt ciuitas non ex qualibet multitudine, ita nec quolibet in tempore constituitur. Quicunq; igitur aut inquilinos aut aduenas iam receperunt, plærique seditionibus laborarunt, vt Sybarin Achiui vna cum Trœzenijs incoluerunt: postea potentiores Achæi facti Trœzenios expulerunt: quæ Sybaritis malorum fuit causa: & Thurijs Sybaritæ ijs, qui vna incoluerint. Nam priora omnia habere cupientes, vt in suo agro; sunt eiecti. Bysantijs quoque aduenæ insidiarij deprehensi prælio fuerunt expulsi: & Antissæi Chiorum exules, quos receperãt, prælio eiecerunt. Zanclæi autem receptis Samijs, ipsi pulsi fuerunt. Apolloniatæ quoque hi, qui

qui ſunt ad pontum Euxinum, inductis aduenis, ſeditionibus laborarunt. Syracuſani quoque, poſt tyrannidem hoſpitibus & mercenarijs militibus factis ciuibus, ſeditionibus laborarunt, & ad prælium quoque venerunt. Atq; Amphipolitæ Chalcidenſium exulibus receptis plærique eorum ab ipſis fuerũt pulſi. Multi autem inde in Oligarchijs quidem ſeditiones mouent: quia iniuria afficiantur in eo, vt ſupra dictum eſt, quod cum ſint pares, paria tamen non auferant præmia: In Democratijs Principes, quod, cum non ſint pares, paria tamen ferre debeant. Interdum autem ciuitates & propter loca ſeditionibus laborant, cum Regio natura non ſit accommodata ad hoc, vt vna ſit ciuitas, vt Clazomenis qui in Chytro, ad eos qui in Inſula, & Colophonij, & Auſtrales. Atque Athenis non eodem modo ſunt affecti: ſed populares magis ſunt, qui Pyræum habitant, quam qui in Aſtu. Nam quemadmodum in bel[illegible] foſſarum, etiam valde paruarum, interualla diſtinent legiones: ſic omnis diſſimilitudo diſſidium afferre videtur. Maximum autem diſſidium eſt virtutis & vitij: deinde diuitiarum & paupertatis: atque ita aliud alio maius: quorum in numero eſt & illud, quod iam explicauimus.

COMMENTARII.

Μεταβάλλουσι δὲ αἱ πολιτεῖαι.] Diximus *ſupra cap.* 2. Reſpublicas mutari bifariam, vel cum motu & ſeditione, vel abſque: de his igitur mutationibus cum motu adhuc eſt explicatum: nunc d· iis, quæ abſque motu. Ex quibus prima eſt illa, quæ *ἐρίθεια* ab Ariſtotele, vilitas & contempta vitæ ratio ſeu genus dicitur: nimirum ſi magiſtratus ſordidiſſimo & viliſſimo mandentur, indignantibus honeſtiori- *8. Vilitas.*

bus: quomodo olim Hereæ, quod oppidum eſt Ambraciæ, ratio mandandorum ſeu creandorum magiſtratuum mutata fuit, de ſuffragio in ſortem. Hanc vilitatem & profanationem magiſtratuum olim Romæ & patricii aduerſus plebem ſæpe exaggerabant, vt videre eſt apud *Liuium ſæpe in prima Decade.* Hac eadem de cauſa olim Imp. Auguſtus nouo & admirabili delectu, ſenatu, in quem propter longa bella ciuilia ſordidiſſimi quique (qua de re *Cicer. in epiſt. ad Attic.* tanquam de re indigna, conqueritur ſe mulionibus in ſenatu aſſidere debere) irrepſerant de infima plebe, ſæpe recenſere & purgare coactus fuit, *teſte Suetonio & Dione libr. 54.*

9. ὀλιγωρία.

Καὶ διὰ ὀλιγωρίαν.] Altera cauſa mutandarum Rerumpub. motus expers, Græce ὀλιγωρία, Latine hodie vacat nomine, niſi negligentia, non ſatis tamen ſignificanter, aut barbare paruifactio reddatur. Ea eſt, inquit Ariſtotel. vbi ſummi magiſtratus non bene erga Rempubl. affectis, vt peregrinis, vt hoſtibus, vt alii principi aut ciuitati obſtrictis, vt nullos liberos aut propinquos, & bona, tanquam pignora & prædes habentibus, mandantur, id eſt, cum verbotenus vel princeps, penes quem poteſtas ſit mandandorum magiſtratuum, non admodum laboret & ſit ſolicitus, cui, id eſt, an bene an male affecto dentur magiſtratus. Nam quin hoc magno cum Reipublicæ malo fiat perſpicuum eſt, maxime ex his, quæ *ſupra* explicauimus *lib. 4.* vbi iis, qui Reipublicæ præſunt, tria neceſſaria eſſe docuimus; vt ſint viri boni, vt ſint idonei, & vt ſint patriæ ſiue Reipublicæ amantes tuendæ & amplificandæ. Quod malum olim vrbem Eubœæ Inſulæ Oreum ſenſiſſe monet hîc Ariſtoteles, vbi Heracleodorus quidam factus prætor Oligarchiam mutauit in Democratiam, vel in finitimam Politiam. Eadem ſtultitia laborarent, qui hodie principes cancellarium, verbi gratia, ſibi deligerent peregrinum, aut certe male affectum.

Exemplū.

10. Exiguitas.

Huc referri poteſt exēpl. Hernoia, de quo Dauid Chyt. Chrō.

Ἔτι διὰ τὸ παρὰ μικρὸν.] Tertia huius generis cauſa eleganter ab Ariſtot. dicitur τὸ παρὰ μικρὸν, & μικρὸν, exiguum, à Latinis & paulatim & ſenſim efferri poteſt: de qua cauſa iterat aliquoties, *infr. vt cap. 4. 7. 8.* καὶ μάλιστα τὸ μικρόν. *& lib. 6. cap. 4. in fi.* quam cauſam valde periculoſam & lubricam eſſe ait: propterea quod propter exiguitatem malum non animaduertatur, & occulte ſenſimq; obrepat; tandemque

que huic nascenti facile occurri posse, aucto & amplificato non item, vt in morbis quoque vsuuenit. Principiis, inquit Poeta, obsta; sero medicina paratur. quo modo Rempub. in Ambracia mutatam olim fuisse, hoc loco, & Thuriorum, *infra cap.7.* memorat Aristoteles. Quam autem magnum huius causæ sit periculum, cum exemplis Rerumpub. & veterum licet initiis exiguis, eaq; propter contemptis, doceri potest, tum ex aliis rebus similibus, vt dixi de morbis, vt olim puerum coturnicibus oculos eruentem, Areopagitæ morte condemnarunt, vt Lacedæmone ephorus quidam puerum male pila ludentem verberibus affici curauit: quod qui initio rebus non dextre vteretur, etiam adultus ad Rempublicam minus idoneus illi videretur, vt commemorat *Demetr. Phaleraus in libello de elocutione.* Eodẽ pertinet, quod Hannonem, licet principem Reipublicæ, quia Leonem mansuefecerit, Carthaginenses mulctarunt, *testibus Maximo Tyrio in orationib. & Plin lib.10.cap 16.* *Saxon. lib. 3. pag. 277.*

Στασιαστικὸν δὲ καὶ τὸ.] Est & hæc Rerumpub. mutandarum causa grauissima, sed cum motu dissimilitudo. Nam vt *supra lib.8. Ethic.* explicatum est, æquitatem siue similitudinem amicitiæ & concordiæ esse parentem seu matrem: ita contra motuum & discordiarum parens est dissimilitudo: quæ etsi est multiplex, tamen duo duntaxat genera, nationis siue gentis & loci, ab Aristotele hîc exponuntur: & nationis quidem dissimilitudinis multa profert exempla, de altera pauciora. Ad priorem dissimilitudinem pertinet & locus communis de peregrinis, quem attingit *Cic. lib.3. Offic.* Sed vtilitatis specie, &c. Sciendum est igitur, recipiendis exteris, si sunt pauci, parum inde esse periculi: propterea quod aduersus ciuium multitudinem nihil facile sint ausuri, periculi, inquam, aperti: nam occultis machinationibus pauci multis magis sunt metuendi. Verum his de multis agitur, de quibus ita distinguendum. Aut enim ciuitas ex multis dissimilibus gentibus, id est, conuenis initio conflatur & exoritur: vel ex vna primo gente instituta, alios postea vel aduenas vel colonos recepit sponte vel coacta, sensim vel multos vno eodemq; tempore, vt in colonis fere fieri solet: & hæc exempla Aristotelis intelligi debent. Ex hac triplici permixtione duplex fere motus exsistere solent, vel triplex malum. Nam vel discordia tantum inter ciues & inimicitia, vel etiam bella, *Dissimilitudo.* *Ratio.* I. *Dissimilitudo nationis.*

aut etiam prœlia inter eos, quibus prœliis vel aduenæ sint superiores, vel originarii. In ea igitur ciuitate, quæ ex conuenis conflatur, solet fere inter ciues discordia tantum & inimicitia grassari: quæ tamen sæpe temporis progressu coalescentibus conuenarū animis, lingua, moribus, in summam concordiam conuerti solet: quemadmodum de Roma *Salustius in proœmio Iugurthæ*, vbi de Troianis & Aboriginibus, ex quibus conflata fuerit Roma: hi, inquam, postquam in vna mœnia conuenere, dispari genere, dissimili lingua, alius alio more viuentes, incredibile memoratu est, quam facile coaluerint: vt Angli cum Britannis, Franci cum Gallis, Longobardi cum Italis, Gothi cum Hispanis. De iis autem ciuitatibus, quæ non initio, sed postea, peregrinos receperint, alii quidem motibus tantum & discordiis laborant, vt Apolloniatæ & Syracusani: de quibus hîc Aristoteles: aliæ etiam ad bella & prœlia sunt progressæ, quibus interdum fieri diximus, vt ipsi superiores sint aduenæ & expellant eos, à quibus sint recepti vel accersiti; quod Aristoteles hîc de Zancleis (ciuitas est Siciliæ) commemorat, eos per Samios, quos receperint ipsos, fuisse expulsos, & Amphipolitæ per Chalcidenses in Macedonia: Sic olim Longobardi à Narse Duce Imper. Iustiniani primi Magni (alius etiam Iustinianus fuit, cui nasus erat præcisus) in Italiam ex Germania, aut potius Pannonia vicina euocati, eos ipsos, à quibus fuerunt euocati, oppresserunt, vt est apud *Paulum Diaconum.* Sic in Britanniam vocati Angli suppetias aduersus Pictos & Scotos, imperante Theodosio iuniore, oppressis Britannis, dominatum ipsi arripuerunt (tempore Hieronymi hæc facta sunt.) Idem in Hispania accidisse commemorat *Taraph. in Chronico Hispaniæ*, vbi Gothorum imperium, euocatis in Germaniam Arabibus, hoc fere modo deletum fuit. Ex nationum igitur dissimilitudine tales tantique motus exsistere solent.

2. *Dissimilitudo locorum.* Locorum quoq; dissimilitudo quam sit idonea ad motus & seditiones, Aristoteles & exemplis tribus, Clazomenarum, Colophonis, & Athenarum, & eleganti similitudine à re bellica sumpta demonstrat. Nam vrbem Ioniæ celebrem Clazomenas motibus laborasse parte vna, quam Chytreum seu Chytrum nominabant, *teste Strab. lib. 14.* dissidente ab altera, quæ parua erat insula Chytreo ponte commissa. Colophon quoq; & Notium, quia flumine solum Haleso interla-

terlabente diuiderētur, etsi vna vrbs esset, tamen propter hoc fluminis diuortium multa inter Notiones & Colophonios erant dissidia. Athenis denique, quæ vrbs duabus partibus æstimatur, quarum altera dicebatur Astu, altera diceretur Piræus, ipsi Astu commissus longis, vt vocant, muris: qui Piræum habitabant, vtpote nautici, Democratiam, vt populares & plebei: qui Astu, vel Oligarchiam, vel Aristocratiam amabant: quin etiam *Plut. in Solone*, qua de dictum & *supra lib. 2. cap. 2.* tres ait fuisse hominū seu ingeniorum dissimilitudines pro trium locorum in Attica differentiis, Nam montanos fere Democraticos, qui in planos incurrerent, Oligarchicos, maris accolas fere medios fuisse. Sic & olim Romæ, & non ita pridem pars vrbis transtyberina dissensit ab altera: & Parisiis, quam vrbem mediam diuidit Sequana, pars vna factionis erat Aurelianensis, altera Burgundiæ, *teste Monstrelatio lib. 1.* Atrebatibus quoque pars vna, quam ciuitatem vocant, diuisa ab altera, quam villam vocant; ciuitas, inquam, partium erat Gallicarum, illa Burgundiarum, *teste Phil. Cominæo lib. 5. cap. 15.* Huiusmodi, id est, loci dissimilitudo est & Basileæ, Olingiæ, Brunsuigæ, & in Hispania Hispali. Vniuerse autem quam vim & potestatem in afficiendis hominum non corporibus tantum, sed animis quoq; & ingeniis habeat, pulchre *Hippocr. in lib. de aere, & Liuius Decad. 5.* vbi de Gallogræcia siue de Gallatia, *& Plato lib. 5. de legib. & initio Timæi.* Cæterum non tantum patriæ aut loci, sed alia quoque omnis dissimilitudo ad motus est idonea, vt victus, cultus, & inprimis religionis. Rationem supra diximus; quod omnis similitudo amicitiæ, siue differentia omnis discordiæ sit mater: qua causa commoti multi olim & peregrinos vrbe sua prohibuerunt, & suos ciues peregrinationibus interdixerunt: quod vtrumque Lacedęmonii seruarunt: etsi *Cic. lib. 3.* alterum modū de peregrinis vrbe prohibendis, vt inhumanum, *& Strabo ex Arato*, vt barbarum, reprehendunt. De Germanis nostris *Cæsar lib. 4.* Mercatoribus est, inquit, aditus, magis eo, vt, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam vllam rem ad se importari desiderent. *Cicero* autem; male etiam, qui peregrinos vti vrbibus prohibent, eosque exterminant. Sic & religionis causa Iudæos & Christianos, Romæ dissidentes, expulit Claudius Imper. *vt est apud Suet. in Claudio, & apud Iosephum.* Huc pertinent & leges

Vitruu. Archit. lib. 1. c. 4. & lib. 8. ca. 3. & lib. 6. cap. 1.

3. *Dissimilitudines reliquæ.*

Ratio.

leges vet. Impp. de hereticis pellendis sub titulo C. de her et. pell. Hac ætate China & Cathagio apud Indos memorant non permitti mercatoribus nostris, vt è nauibus pedem efferant.

Σύγκρισις dissimilitudinum.

Σπουδάζουσι δέ.] De hac re explicatum supra *lib. 3. cap. 6. & 8. & initio huius libri*, vbi diximus, fontem & originem motuum esse persuasionem illam & opinionem de se, qua alij se pares rati, paribus tamen præmijs non frui doleant: alii se superiores & præstantiores esse arbitrantes eodem cum inferioribus iure se vti ægre ferant.

Μεγίστη μὲν οὖν ἴσως.] Hac clausula continetur breuis comparatio dissimilitudinum & differentiarum inter ciues, quarum duo genera (gentis & loci) modo exposuit Aristoteles. Omnem igitur dissimilitudinem concludit esse perniciosam & discordijs serendis idoneam, verum aliam alia magis, prout etiam ipsæ dissimilitudines alia alia est grauior & maior:

Sūma dissimilitudo.

vt summa est virtutis & vitii, id est, bonorum & improborum ciuium: proxima tenuiorum & locupletum, patriciorum & plebeiorum habitantium hanc vel illam partem, huius vel illius gentis vel linguæ, vt nuper Tridenti, & Mediomatricibus. Ad primam dissimilitudinem pertinere, vel in primis

Religionis dissimilitudo.

mihi videtur Religionis dissimilitudo. quare Imp. Dioclетianus cum Religionem Christianam valde inualescentem cerneret, ei grauissimum & vltimum indixit bellum, hoc nixus axiomate Politico, quod in ore identidem habere solebat: non posse saluam vel tranquillam esse Rempub. vbi religionis esset dissimilitudo.

CAPVT IV.

Locus hic paulo confusior.

Conditio vxoria.

MONVIMVS supra *cap. 2.* summas & principes mutandarum & perturbandarum Rerumpublicarum causas vndecim esse numero; quibus tres præterea adiungi possint, de quibus hoc *cap. 4.* explicatur: conditio vxoria, partis Reipublicæ incrementum, & partium Reipublicæ æquatio. etsi de incremēto partium Rerumpublicarum supra iam est explicatum: quare hæc Aristotelis tractatio satis mihi perturbata esse videtur; satiusque fuisset XI. prioribus causis vnam hanc addere, conditionem vxoriam, de qua quidem accurate hic explicatur, non tamen tanquam de causa principe, vnaque ex iis, propter quas Respublicæ mutentur; sed hoc potius consilio, vt Aristoteles doceat, Rerumpublicarum

muta-

mutationes & euersiones sæpe leuibus de causis fieri; verbi gratia, propter matrimonium, propter hæreditatis diuisionem. Nam fere & breuiter tria hæc isto cap. explicantur. Primum, Respublicas perturbari sæpe leuibus de causis. Secundo, μεταβάλλουσι δὲ καὶ, &c. iteratur causa illa Rerumpublicarum mutandarum supra explicata, partis vel ordinis Reipublicæ alicuius incrementum. Tertio, γίνων δὲ αἱ πολιτεῖαι, &c. Respublicas quoq; ex eo commutari, quod partes & ordines Reipublicæ mutentur: id, quod ad illam quoque causam referri potest. His tribus explicatis, quæ quidem ad causas Rerumpublicarum euertendarum pertinent; subiungit Aristoteles extremo capite causarum diuisionem, quibus Respublicæ mutentur, & velut modos. Nam generaliter & vniuerse duos docet esse modos, quibus Respubl. mutentur; vi vel dolo.

1. Pars huius capitis. 2. 3. 4.

TEXTVS.

Existunt igitur motus nō de paruis, sed ex paruis rebus: sunt autem de magnis. Parui autem maxime inualescunt, cum inter principes fuerint: vt antiquis temporibus accidit Syracusis: mutata namque fuit Respublica ex eo, quod adulescentes duo in magistratu motus excitarent in causa amatoria. Altero enim peregrinante alter amores eius ad se pellexit: contra huic ille iratus, vxori eius, vt ad se veniret, persuasit. vnde asciscentes eos, qui Rempublicam administrarent, omnes seditionibus inuoluerunt, eos concitarunt. Quare talibus nascentibus malis occurrendum est, motusque principum & potentum dirimendi. Est enim peccatum in principio, ac principium totius dimidium esse dicitur. Quare & paruum in eo peccatum respondet aliis aliarum partium. Vniuerse autem principum motus totam quoq; ciuitatem secum trahunt: vt Hestiææ post bellum Persarum accidit ex fratrum de paterna familia ercişcunda *1. Exemplū.*

dissen-

dissensione. Nam pauperior quidem, quia alter bona & thesaurum, quem pater reperisset, non indicaret, populares sibi asciuit: alter vero, bonis ab-
2. Exempl. undans, ditiores. Delphis quoque, orto ex affinitate dissidio, initium fuit omnium, qui postea sint consecuti, motuum. Nam cuidam auguranti cum infortunium portenderetur, reuersus ad sponsam, non duxit, sed abiit: illi vero velut iniuria affecti, illum, qui tanquam inter sacrificandum sacram pecuniam furatus esset, insimularunt; post-
3. Exempl. eaque, vt sacrilegum, occiderunt. Mitylenis quoque, motu ex Epicleris orto, multorum malorum fuit initium, belliq; aduersus Athenienses, in quo Paches eorum vrbem cepit. Nam Timophanes ex locupletibus vnus, cum duas filias reliquisset; Doxander quia repulsam esset passus, easque suis filiis impetrare non posset, seditionis fecit initium, & Athenienses, cuius vrbis esset hospes,
4. Exempl. concitauit. Atque apud Phocenses, motu inter Mnaseam Mnesonis patrem & Euthycratem Onomarchi patrem propter Epiclerum exorto, principium fuit hæc seditio Phocensibus belli sa-
5. Exemplũ. cri. Dyrrhachii quoq; ex re vxoria mutata est Respublica. Nam cum filiam quidam despondisset, eumque sponsi pater vnus ex magistratu multasset; asciuit ille, vt iniuria affectus, eos qui Rempublicam non administrarent.

COMMENTARII.

Motuũ & seditionum initia ex rebus sæpe paruis oriũtur: Γίγνονται μὲν οὖν αἱ στάσεις.] Expositis, vt monui, vndecim Rerumpub. causis mutandarum, subiungit hoc loco Aristoteles insignem, quæ ex priore disputatione facile colligatur & elici possit, sententiam communem omnibus motibus seu earum causis: nimirum, motus plærunque esse ex rebus

paruis,

paruis, sed de rebus magnis, id est, motuum quidem initia & causas sæpe esse leues & nugatorias; esse tamen de rebus magnis, vt de magistratibus, de honoribus, de vniuersa Republica, statu eius aut interitu. Motus igitur etsi de grauissimis rebus, tamen ex leui sæpe occasione paruisque initiis exoriri accurate multis exemplis allatis docet Aristoteles: & quod sæpe alias, vt supra dixi, priori capite id quoque inculcat; initiis propterea, etsi leuibus & exiguis, continuo tamen occurrendum esse; maxime si hæc initia vel dissidia, quantumuis leuia, inter principes ciuitatis exoriantur. Nam principum dissidia esse perniciosissima: eo quod horum magnæ sint & familiæ & clientelæ; facileq; magnam aliquam multitudinem ciuium aut ciuitatis partem ad se pertrahant: neque hoc mirum esse: nam & alias principium esse dimidium totius, id est, quemadmodum aliis in rebus principium cum aliis partibus comparatum maximi momenti est; adeo vt, si quid in principio sit peccatum, toti hoc reliquo operi magnopere noceat; &, vt ait Aristoteles *lib. 1. de cœlo*, leuis initio error progressu temporis & paulatim infinitis partibus fit maior: ita & in Reipublicæ corpore & partibus siue ordinibus magis nocent Reipublicæ principium, quam reliquorum ciuium, dissidia & motus. Quare & *infra cap. 8.* monet solicite Aristoteles, cauendum esse, ne inter principes dissidia oriantur. Quod autem ratione, principum dissidia valde esse periculosa & Regnis Rebusquepublicis perniciosa, idem quoq; exemplis compluribus demonstrat Aristoteles, quæ quidem dissidia etiam leuibus de causis oriantur. Atq; ita exempla hæc Aristotelis ad duo hæc principia Politica (prius quidem, dissidia & motus Rerumpub. ex paruis sæpe initiis oriri; alterum vero, principum dissidia & dissensiones maxime esse perniciosas) accommodari debent. Affert igitur Aristoteles sex Rerumpub. exempla, Syracusanæ, Hestiæensis in Eubœa, Delphensis, Mityleneæ, Phocensis & Dyrrhachinæ, in quibus magni fuerint motus ob principum inter se dissensiones; easque leuissimis de causis (quas duas potissimum commemorat, matrimonium, & hæreditatis diuisionem) exortas: de quibus exemplis amplius quærendum. Ad eundem modum Rempublicam quoque Atheniensem perdiderunt principum dissensiones Niciæ & Alcibiadis, & ante Themistoclis & Aristidis, & post Demosthenis,

Sunt tamen de reb. magnis.

Initiis occurrẽdum.

Principum præcipue dissidia Reip. noxia.

Exempla alia.

nis, Æſchinis, Lycurgi & aliorum Rhetorum. Sic & Romæ Cæpionis & Metelli diſſenſione, orto bello ſociali, labefactari cœpit Reſpub. *teſte Plin. lib. 33 cap. 1.* & paucis poſt interiectis annis tota corruit ex diſſidio Pompeii & Cæſaris: quamuis *Cic. pro Ligario* aſſentans Cæſari & extenuans, ait tantum fuiſſe ciuile quoddam diſſidium. Nam diſſidia principum, eorumque, qui in Repub. verſantur, duorum ſunt generum: vel ciuilia, eorum ſcilicet qui eodem quidem omnes ſpectent, vt Reſpublica ſit ſalua, ſed diſſimili vtantur via & ratione adminiſtrandi: cuius generis diſſidium ait fuiſſe *Cic. lib 1 Offic.* vbi de ambitione inter Scipionem Africanum & Q. Metellum & *Agellius lib. 7. cap. 9.* inter Tiberium Gracchum & Scipionem. Sic diſſenſerunt quoque Ariſtides & Themiſtocles, multique alii: & huius quoq; generis diſſidium fuiſſe vult *eo loco Cicer.* Sic enim ait: quomodo autem tu de Republica bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe conceſſiſti: ſeceſſionem tu initio exiſtimaſti, non bellum Cæſar; nec hoſtile odium, ſed ciuile diſſidium, vtriſque ſcilicet cupientibus Rempublicam ſaluam: ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi vtilitate aberrantibus. Alia Politicorum diſſidia plane ſunt hoſtilia, quibus nimirum non de Reipublicæ ſalute, ſed interitu potius, cuius in manu & imperio ea ſit futura, digladiantur: de quibus diſſidiis hîc fere agit: quo modo diſſenſerant Cicero quoq; & Antonius, illo Rempublicam ſaluam eſſe cupiente, hoc nolente. Sic & in imperio Romano grauiſſima exſtiterunt diſſidia: in Regno Angliæ inter familias Eboracenſem & Lancaſtriam: & apud Gallos inter familias Burgundiam & Aurelianenſem. Et hæc quidem de principio (principum diſſenſionibus non priuatas tantum familias, ſed vniuerſas infici & euerti ſæpe Reſpublicas) ſint ſatis. De altero, diſſenſiones & diſſidia ciuilia plæraque ex paruis initiis & cauſis ſuboriri, nō Ariſtotelicis tantum, ſed aliis quoq; exemplis doceri & confirmari poteſt, vt Romæ prope belli ſocialis originem & exitia rerum, vt loquitur *Plin. eo loco*, ex contentione inter Cæpionem & Metellum de anulo in auctione emendo.

Diſſidiorū inter Principes, &c. varietas. *1. Ciuilia.* *I. Exemplū Scipion. & Metelli.* *2. Gracch. & Scip.* *3. Ariſt. & Themiſt.* *4. Pompei & Cæſaris.* *II. Hoſtilia.* *1. Exempū.* *2. Exemplū generale.* *3. Exempl.* *4. Exempl.* *Parua plærūq; harum diſſenſionū initia.* *Exempl. ex Plin. lib. 33. cap. 1.*

Ὁ ῥᾷ τῶ.] Subindicatur veterum inſtitutum, quos ſcribit *Cicer. de Diuinat.* nihil aut priuatim aut publice inauſpicato ſuſcepiſſe. quare & vxorem ducturi augurium prius capere ſole-

Auſpicato res oēs aggreſſi ſunt veteres.

ſolebant, vt *ibidem* teſtatur *Cic. & Horat. in ſermonibus.*

Πρόξενος ὢν τῆς πόλεως.] Veterum inſtituto ciuitates & priuati iura quædam hoſpitii inter ſe colebant. Nam ſolent, verbi gratia, hæc vel illa Reſpub. in alia aliqua ciuitate ciuem aliquem ſibi deligere, apud quem publico nomine miſſi diuerterent, quem Græci nominant πρόξενον: quomodo & priuati mutuum inter ſe hoſpitij ius colebant, vt ſæpe videre eſt apud *Cic. in Verrinis & alibi.* Πρόξενοι.

Ἐξ ἐπικλήρου.] De puellis aut mulieribus, quas Græci, eosque imitati Latini Epicleros vocant, alibi explicauimus, *ſupra.* ἐπίκληροι.

Ἀρχὴ τοῦ ἱεροῦ πολέμου.] Belli huius ſacri ſeu Phocici originem Ariſtoteles hîc leuem plane & nugatoriam, alij vniuerſam hiſtoriam, *vt Diodorus lib. 16. Pauſanias lib. 10. Iuſtin. lib. 8.* diligenter exponunt.

TEXTVS.

Commutantur autem & in Oligarchiam & in Democratiam, & in Politiam ex eo, quod magiſtratus aliquis, vel ciuitatis pars floreat aut amplificetur, vt Senatus in Areopago bello Perſico florens intendiſſe videbatur Rempublicam: contra vero nautica multitudo victoriæ ad Salaminem auctor, & ex ea principatus propter opes maritimas Democratiam reddidit firmiorem: atque Argis nobiles (Principes) in prælio ad Mantineam aduerſus Lacedæmonios re bene geſta, Democratiam tollere aggreſſi ſunt. Syracuſis quoque populus victoriæ in bello aduerſus Athenienſes auctor Politiam in Democratiam conuertit: & Chalcide populus, Phoxo tyrãno cum nobilitate ſublato, Rempublicam continuo occupauit. Ad eundem modum & in Ambracia etiam populus, tyranno cum coniuratis pulſo, Rempublicam ad ſe tranſtulit. Atque vniuerſe hoc ſciendum, eos qui opum ſiue potentiæ fuerint auctores, cum priua-

ti, tum magiſtratus, tribus denique, & omnino pars, ſiue qualiſcunque multitudo, ſeditionẽ mouere. Nam vel qui his inuident, vt honoratis, ſeditionis faciunt initium; vel hi ipſi propter excellentiam æquo iure nolunt viuere.

COMMENTARII.

2. Partis ſeu ordinis alicuius excellentia.

Μεταβάλλουσι δὲ καὶ εἰς ὀλιγαρχίαν.] Exponit hoc loco Ariſtoteles motuum & mutandarum Rerumpublicarum cauſam, excellentiam ſeu incrementum partis alicuius Reipub. vt vel ſenatus, vel plebis, vel nobilitatis. Nam ſi pars aliqua re bene geſta vel domi vel in bello inſigne aliquod nomen ſibi compararit, ita vt reliquis partibus clarior iam & præſtantior eſſe videatur: hinc fere fieri oſtendit, vt motus & ſeditiones exoriantur: id quod docet & ratione & exemplis: & ratione quidem bifariam poſſe fieri oſtendit, vt motus hinc exſiſtant, partim ex inuidia aliorum, partim ex ipſorum ſu-

1. Ratio. perbia & inſolentia. Nam reliquę quidem partes hanc vnam præter alias claram & potentem, omnibuſque honoribus affectã cernentes, ſe vero contemptas; dubium non eſt, quin inuidia commoti ſeditiones ſint excitaturi: de qua inuidiæ

2. Ratio. cauſa *ſupra latius initio cap. 2.* Rurſus, pars hæc rebus bene geſtis iam clarior, quia ex iis rebus geſtis magnos ſibi ſpiritus, vt inſolẽs omnis eſt victoria, facile ſumat: dubium quoque non eſt, quin, pari licet iure antea cum reliquis ciuibus viuere aſſueta, nunc dominatum ſibi ſit arreptura, aut certe eius potiundi ſeditiones motura. Nam & hoc ſupra aliquoties docuimus, fontem & cauſam omnium motuum eſſe hãc opinionem & perſuaſionem de pari ſeu æqua, vel impari & iniqua inter ſe conditione & iure. Idem quoque confirmat aliquot illuſtribus exemplis in tribus his ſtatibus ſeu Rerumpublicarum generibus, Oligarchia, Democratia & Po-

1. Exemplũ in Oligarchia. litia, eueniſſe: & in Oligarchia quidem Argis hoc accidiſſe: vbi pauci principes nimirum ſiue nobiles, quia bello aduerſus Lacedæmonios ad vrbem Arcadiæ celeberrimam Man-

2. Et reliqua exempla aliarũ Rerumpub. tineam bene rem geſſerint, ſublata Democratia, paucorum imperium ſeu Oligarchiam inducere voluerint. In Democratia vero exempla affert Athenienſium, Syracuſanorum, Chalcidenſium & Ambraciorum. Quod autem de ſenatu

Areopa-

Areopagitico principio affert, ad Politiam aut ei vicinam Aristocratiam reuocari potest. Alia exempla exposita sunt supra aliquoties, vbi de hac ipsa causa, id est, parte Reipublicæ præter cæteras florente explicatum est *hoc lib. cap. 3* γίνονται δὲ καὶ διʼ αὔξησιν, &c. *& lib. 2. cap. 10.* Sic olim & Romæ, Annibale Italiam bello premente, dominabantur Principes, iacebat plebs: contra, pulso Annibale & Victo Antiocho, militum & plebeiorũ maxime armis, spiritum sibi sumere plebs, & insurgere, agros poscere, & totam ad se Rempublicam conuertere: & antea, confecto bello Tarentino, plebs victrix à nobilitate vel inuita imperiorum & magistratuum partitionem extorsit. In Politia denique siue ei finitima Aristocratia exemplum affert Aristoteles de Senatu Areopagitico. Nam Athenis olim bello Persico cum Themistoclis cõsilio classe cum Persis decertandum esset, eique classi instruendæ pecunia deesset; Senatus Areopagiticus, huius rei adiuuandæ causa, militibus octonas drachmas de suo ærario suppeditauit: qua liberalitate, re postea bene gesta aduersus Persas, magnum sibi nomen peperit senatus, tanquam auctor victoriæ; eoque nomine maiorem quoque auctoritatem sibi, atque adeo vim ipsi Aristocratiæ maiorem & firmiorem acquisiuit: etsi eadem victoria plebs quoq; magnos sibi spiritus sumpsit; quod, quia nauale esset prælium & victoria naualis, nautici homines fere de plebe eius fuissent actores & auctores, *vt & supra Aristoteles lib. 2. cap. 10.* vbi diximus. De hac autem Areopagitarum liberalitate *Plut. in vita Themistoclis.*

Καὶ ἐν συρακούσαις ὁ δῆμος] De hoc bello & victoria Syracusanorum de Atheniensibus copiose *Thucyd. lib. 6. 7. 8. & Plut. in vita Niciæ.*

TEXTVS.

Mutantur autem Respublicæ etiam, cum ciuitatis partes, quæ contrariæ esse videntur, inter se coæquantur, vt diuites & populus; media vero pars est exigua, vel nulla plane. Nam si alterutra pars longe excellat; reliqua aduersus eam, quæ aperte sit potentior, non solet periclitari. Quare &

virtute præſtantes non temere ſeditionem mouent, quia pauci ſint aduerſus multos.

COMMENTARII.

3. Exæquatio partium ſeu ordinũ Reipub.

Κινοῦνται.] Elegans eſt & eruditus locus de motibus & ſeditionibus, quo ſubtilis ſeu acuta motuum cauſa indicatur, nimirum partium ſiue ordinum Reipub. æquatio. Nam ſi ordines Reipublicæ æquentur, id eſt, vt neuter alterum ſuperet (ſint duo, verbi gratia, diuitum & tenuiorum) fere tum fieri ſolet, vt neuter alteri parere velit; adeo, vt ſi penes alterum ſit imperium Reipublicæ, alter ſe non imparem putans facile ſeditionem arripiat. Quod ſi ordines non ſint pares, ſed alius alio longe ſit ſuperior; quia reliqui ſe impares videant, facilius præſtantiſſimo ordini parere ſolent, neque ſe facile commouere audent. Exempla huius rei reperiuntur in omnibus Rebuſpublicis, in quibus nimirum ſi ordo vnus alios longe ſuperat viribus & opibus, facile alios continet in officio, ne ſeditiones moueant. Rurſus in quibus pares facti ordines, continuo ſeditiones mouere ſint ſoliti, vt Romæ patricii primo reliquis longe ſuperiores ſecure dominabantur; paulatim plebs potentior facta ſeditionem de imperio & honoribus mouere cœpit. His autem Rebuſpublicis maxime hæc calamitas accidere ſolet, in quibus duo hi ordines locupletum ſiue nobilium & plebis, ſiue tenuiorum magnas habent vires, tertio ordine mediocrium vel nullo vel exiguo. Nam contra in quibus tertius hic ordo mediocrium potens fuerit, in his raro motus hi excitari ſolent, *vt ſupra explicatum eſt lib. 4. cap. 11.* vbi docuit Ariſtoteles, eas ciuitates, in quibus mediocrium hic ordo maxime floreret, eſſe & maxime ſtabiles, & motibus minime obnoxiam. Cauſas igitur, cur ordinum hæc æquatio, ſeu pares vires, motuum ſit cauſa, hanc, vt dixi, affert hîc Ariſtoteles à contrario ſumptam: quia, inquit, vbi ordines ſunt impares, id eſt, vnus altero longe ſit potentior, non facile inferior potentiori ſe opponere auſit; inferior, inquam, ſiue multitudine ſiue quantitate, id eſt, diuitiis, genere, doctrina, aliiſq; id genus præſtantiis. Longe autem deteriores vel inferiores præſtantioribus non facile ſe opponere, etſi per ſe eſt clarum: tamen illuſtrat Ariſtoteles exemplo virtute præſtantium virorum. Nam hi, inquit, cur non facile ſeditiones moueant,

Quibus in Rebuſpubl. maxime hãc ob cauſam ſeditiones mouẽãtur.

Ratio.

Exemplũ.

ueant, causa esse videtur; quia sint perpauci, id est, numero longe inferiores, vt semper improborum magnus est numerus. Obseruandus est autem hic locus de viris bonis, eos ad motus & seditiones minime esse procliues; eo quod, inquit Aristoteles, sint pauci. Attulit & alteram rationem *supra* initio *cap. 1.* quia virtus etiamsi vna honoribus & imperiis est dignissima, sua tamen sponte & natura à motibus & dissidiis maxime abhorret.

TEXTVS.

Atque in omnibus quidem Rebuspublicis vniuerse motuum & mutationum causæ ita se habent. Mutant autem Respublicas aliâs quidem vi, aliâs dolo: vi quidem vel statim ab initio, vel posterius vi cogentes: nam & dolus est duplex: nam alias quidem principio adhibito dolo, volentibus ciuibus, mutant Rempublicam, post deinde, inuitis, retinent, vt in quadringentis accidit, qui populum dolo induxerunt, regem aientes pecuniam ad bellum aduersus Lacedæmonios præbiturum: mentiti vero Rempublicam retinere conabantur: alias vero & ab initio persuasione adhibita, & postea rursus persuasis volentibus ijs imperant. In omnibus igitur Rebuspublicis absolute mutationes ex causis supra expositis accidere solent.

COMMENTARII.

Καθόλου μὲν.] Meminimus supra, Aristotelem de causis motuum & seditionum bifariam explicare; vniuerse & singulatim. Hoc igitur loco expositis iam communibus omnium mutandarum Rerumpublicarum causis, priusquam ad singulas Respublicas, quod erat proximum, accedat; insignem superiori disputationi adiungit clausulam, item communem omnibus Rebuspublicis, qua præclare monet, Rerumpubl. euertendarum aut mutandarum modos duos esse principes & summos, dolum & vim. Nam interdum armis, seditionibus & vi aperta Respublicas opprimi, vel ex vna in *Resp. mutātur aut aperta vi aut subdole.*

 aliam

aliam commutari, vel occulte & dolose callido aliquo stratagemate aut persuasione, & blanditiis seu promissis. Hos autem modos rursus partitur Aristoteles. Nam de vi quidem, alias eam adhiberi statim initio euertendæ Reipublicæ, alias in Republica dolo ab initio mutata, vi postea retinenda. Dolum vero item dupliciter adhiberi: vel initio, vel postea. Quod ad vim igitur attinet, cernere plærunque licet, tyrannides hoc modo mutari in Democratias vel Oligarchias, cæso nimium vel pulso tyranno, quod Romæ accidit. Dolo fere mutari solent Regna in Tyrannides, & Aristocratiæ in Oligarchias, nimirum dum vel Reges vel optimates moderatum imperium paulatim intendendo & pro legibus & iure vel suam libidinem vel adulatores sequuntur. Sic olim Romæ Aristocratia in Oligarchiam fuit cõmutata. Iam vero initio quidem vi adhibita multæ mutantur Respublicæ; vt olim Atheniensis Democratia in Oligarchiam ab Lacedæmoniis, duce Lysandro, atque adeo omnes fere ciuitates in Atheniensium potestatem armis & vi redactæ Democratiam, ab Lacedæmoniis Oligarchiam suscipere & amplecti cogebantur, *vt supra l.b. 4 docuimus.* Sic & Romæ Democratia, à Iulio Cæsare armis oppressa, in monarchiam fuit conuersa: sic & hac ætate liberas ciuitates sub vnius imperium, id est, in ducatum, aut comitatum, vt nuper Florentinam & Senensem Rempublicam, redigi videmus. Multæ quoq; sunt Respublicæ, quarum mutatio principio quidem dolo cepta, postea vi confirmetur & retineatur: cuius rei exemplum hic vnum affert Aristoteles ex Republica Atheniensium. Nam olim cum inter Athenienses & Lacedæmonios graue esset bellum; Alcibiades Athenis pulsus & exul apud Persas, quo Atheniensium legati auxilii petendi causa venerant, iis legatis, inquam, promisit, se à Persis seu Tissapherne Persico satrapa auxilia ipsis impetraturum, si ipsi domum reuersi Rempublicam mutandam curarent, id est, Democratiam in Oligarchiam: id quod propter auxilii spem populus non grauate concessit. Itaque Atheniensis populi imperium à populo ad paucos, nimirum quadringentos, hoc modo, id est, promissis & dolo fuit translata: postea vero idẽ Alcibiades cũ callide imperium ab illis paucis ad populum reducere conaretur; illi pauci imperium sibi delatum, & dolo semel partum, vi & armis retinere, sed frustra, sunt conati, vt est

[Margin: ὑποδιαίρεσις.]

[Margin: Exemplũ.]

vt eſt late *apud Iuſtin. lib. 5.* De doli autem generibus, ſunt item Reſpubl. quæ dolo initio tantum adhibito mutentur, poſtea vi conſeruentur. Exemplum ſit idem, quod modo attulimus de vi. Quo modo multos tyrannos legimus eſſe vſos, qui ſuauibus promiſſis populo primum delinito, imperium nacti, poſtea vi & armis illud conſtabilierint, qua de re *infra hoc proximo cap.* copioſius. Aliæ vero ſunt Reſpub. quæ dolo & initio, & poſterius adhibito mutentur & conſeruentur, nimirum vbi, populo primum promiſſis perſuaſo, nactus quis imperium idem poſtea non vi & crudelitate, ſed ſimilibus promiſſis & perſuaſionibus blandis conſeruare & propagare conetur. Et hæc quidem modorum duo genera diligenter ſunt obſeruanda. Poteſt & alia modorum fieri partitio, quam etiam hoc libro Ariſtoteles commemorat, qua Reſpublicæ omnes mutentur vel euertantur, aliæ ſua, aliæ cauſa externa & aduentitia: ſua videlicet, vbi Reſpublicæ malæ fuerint inſtitutæ & temperatæ: externa, vbi vi & armis hoſtium & externorum, quemadmodum ædificium bene exſtructum vi externa & tormentis aut incendiis, aut male exſtructũ ſua ſponte collabitur. Cuius diſſimilitudinis multa quoq; exempla ſuppeditant hiſtoriæ. Verum Ariſtoteles hoc libro de eo potiſſimum modo explicat, quo Reſpublicæ non aliena, ſed ſua vi & vitio mutantur & euertuntur.

Mutationes aut accidũt à cauſa interna, aut externa.

CAPVT V.

QVOD modo monuimus, id iam perſequitur Ariſtoteles: nimirum vt cauſis omnium Rerumpub. communibus explicatis, nunc ſingulas ſeu proprias ſingularum Rerumpublicarum cauſas euertendarum aut mutandarũ perſequatur, Democratiæ, Oligarchiæ, Ariſtocratiæ. Nam de Regno & Tyrannide extremo demũ hoc libro cur ſeparatim explicet, cauſam eo loco exponemus. Hoc igitur capite de Democratia, id eſt, de cauſis & modis eius mutandæ propriis explicatur. Nam Democratiam quidem alias in Oligarchiam, alias in Tyrannidem, alias denique (nam hæ ſint huius capitis veluti tres partes) vnam Democratiam (*ſupra lib. 4.* de pluribus Democratiæ generibus dictum) in aliam Democratiæ ſpeciem commutari.

Retractatio ad quædam verba cap. 4. nimirum hæc:

Ἐνέβαλον τῶν ἱερῶν χρημάτων.] Hæc verba, alios plæroſq; ſecu-

ſecutus, perperam ſupra reddidi, vere ita reddenda;

Rem diuinam eo faciente, occulte ſubiecerunt de rebus ſacris aliquam.

Id quod ex *Plut.* didici, apud quem *in lib. de præcept. Reipublicæ bene gerendæ plane extremo*, quo loco de diſſidiis Reſpublicas adminiſtrantium agit, exemplum hoc ab Ariſtotele hic explicatum planius & vberius exponitur. Nam apud Delphos, inquit Crates (huius filiam ducturus erat Orgilaus, iſq; propterea quod cratera quædam media crepuiſſet, velut malo omine abſterritus ſponſam Cratetis filiam repudiaret) Crates, inquam, hac veluti ignominia & iniuria permotus, Orgilao poſtea rem diuinam faciente, vas quoddam ſacrum clam & occulte ſubiiciendum curauit, qua ſpecie mox Crates Orgilaum, vt ſacrilegum, cum fratre de ſaxo deiecit, multoſque eius familiares & notos, idem in templo Prouidentiæ interfecit; tandem & Crates vita & bonis multatus fuit. Eodem loco *Plut.* primum illud Syracuſanum exemplum hic *initio cap. 4.* indicatum paulo latius explicat.

TEXTVS.

Quæ in ſingulis vero Rebuſpublicis accidant; ex his, facta partitione, conſideranda ſunt. Ergo Democratiæ quidem maxime ex Demagogorum petulantia mutantur. Nam partim quidem eos, qui bona habent, priuatim calumniantes, conſpirare eos faciant (communis namque metus & inimiciſſimos conciliat) partim vero plebem in eos publice incitantes. atque hoc in multis ita fieri quis videat. Nam & in Coo Democratia malis in ea exortis Demagogis, mutata fuit: Principes namque conſpirarunt: & in Rhodo. Nam & mercedem dabant Demagogi, & vetabant triremium præfectis ſua perſolui. Hi vero, coniuratione facta, iudiciorum metu Democratiā diſſoluere ſunt coacti. Diſſoluta eſt autem Democratia etiam Heracleæ per Demagogos ſtatim à deducta colonia.

Prin-

Principes namque ab ijs iniuria affecti ſolum mutarunt: poſtea collecti hi, qui ſolum verterant, & aduerſus Rempublicam profecti, Democratiam ſuſtulerunt. Ad eundem modum & Megaris ſublata eſt Democratia. Nam Demagogi, vt bona publicare poſſent, multos Principes expulerant, donec multos efficerent exſules: qui reuerſi prælio populum ſuperarunt, & Oligarchiam inſtituerunt. Quod idem accidit & Cumanæ Democratiæ, quam ſuſtulit Thraſymachus. Fere autem in alijs quoque, qui attenderit, cernere poſſit mutationes ad eundem ſe modum habere. Nam alias quidem, vt gratificentur, Principes iniuria afficiendo concitant, vel bonis æquandis, vel mercede muneribus publicis inſtituenda ex vectigalibus: alias vero, vt diuitum bona publicare poſſint, calumniando.

COMMENTARII.

Καθ' ἕκαστον δ' εἶδος τῆς πολιτείας.] *Plato lib 8. de Repub.* vbi copioſe de Democratia, docet & vult eam commutari in Tyrannidem: à quo diſſentiens Ariſtoteles docet Democratiam antiquitus quidem ſæpe in Tyrannidem conuerti ſolitam, ſed alias quidem in Oligarchiam, alias in Tyrannidem, alias denique vnam Democratiæ formam in aliam commutari, *vt & ſupra diximus.* Huius autem trifariæ mutationis cauſam omnem confert in Demagogos, tanquam peſtes & pernicies omnis Democratiæ. De Demagógis diximus *ſupra lib. 4. cap. 4.* in quos mille locis grauiſſime inuehitur Demoſthenes, ipſe ſummus & peſſimus Demagogus, quibus Romanorum tribuni plebis plane ſimiles & gemini fuerunt, maxime poſteriores: de quibus, vt Reipublicæ Romanæ peſtibus, grauiſſime conqueritur *Cicero lib. 3. de legib.* Iniuriarum autẽ Demagogicarum duo ſumma facit genera Ariſtoteles, priuatás & publicas ſeu communes: quibus Demagogi aduerſus diuites & principes Reipublicæ vtantur. Nam ſolent

Platonis opin. Democratiam in Tyrannidẽ ſemper degenerare.

Ariſtotelis ſententia.

Cauſa harum mutationum.

Demagogi.

I. Modus mutandarum Democrat.

Iniuriæ Demagogicæ sunt vel priuatæ, vel publicæ.

ſolent Demagogi vel calumniis & iudiciis vexare locupletiores, eaq; ratione bonis illorum inſidiari, vel plebem vniuerſam aduerſus eos concitare; vel propoſita nimirum bonorum exæquatione, qua velut eſca plebs illecta locupletes inuadat; vel etiam ditiorum aut principum faſtu & inſolentia aduerſus plebem exaggeranda. His modis Demagogos vti ait Ariſtoteles, quibus ad coitiones faciendas & ad coniurationes tandem impellantur principes aut locupletes, & coitione facta populare imperium euertant: cuius generis exempla affert Ariſtoteles quinque, Rerumpublicarum quinque. Nam & in inſulis Choo & Rhodo, & in vrbibus Heraclea Ponti, Athenienſium colonia, Megaris & Cumis principes Demagogicis iniuriis laceſſitos, euerſis Democratiis, Oligarchias in locis iis inſtituiſſe: de quibus exemplis amplius quærendum. Ad eundem modum & Romæ tribuni plebis multas ſæpe turbas grauiſſimas dederunt rogationibus ſuis agrariis, quam primam Romæ promulgauit Sp. Caſſius à patre ſuo poſtea necatus, *teſte Valerio libro 5. cap. 8.* etſi *Liuius & Dionyſius* non Caſſium, ſed Licinium Stolonem primum Agrariam legem tuliſſe ſcribunt. Multis poſt annis Q. Flaminius item Agrariam legem tulit, inuito ſenatu. Sed grauiſſimos motus eadem lege roganda excitarunt Gracchi, Tiberius, Dorius, Titius, alii tribuni plebis, ēt Seruilii, Rulli Cicerone conſule ipſe etiam Cæſar. Quam bonorum æquationem, qua nimirum ſuæ diuitibus poſſeſſiones auitæ eripiebantur, vel publica vectigalia Reipublicæ adimebantur, & plebi ac tenuioribus diuidebantur, Rerumpublicarum peſtem nominant omnes veteres, *Cic. Saluſt. Dionyſ.* &c. Capitalis oratio eſt, inquit *Cic libr. 2. Offic.* ad æquationem bonorum pertinens: qua peſte quæ poteſt eſſe maior? Et *pro Sextio:* Frumentariam legem C. Gracchus ferebat: iucunda res plebi Romanæ. Victus enim ſuppeditabatur large ſine labore: repugnabant boni: quod & ab induſtria plebem ad deſidiam auocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur. Sed videatur pulcherrimus *Ciceronis* locus *lib. 2. Offic.* Sed quoniam de eo genere beneficiorum, &c. *Liuius lib. 6. in fi.* vbi Appius aduerſus legem Agrariam, Sextius, inquit, & Licinius, tanquam Romulus & Tatius, in vrbe Romana regnent: quia pecunias alienas, quia agros dono dant: tanta fortuna eſt ex alienis bonis prædandi:

Exempla Ariſtotelis.

Exēpla Romanæ Reipublicæ.

ctandi: nec in mentem venit, altera lege solitudines vastas in agris fieri, pellendo finibus dominos: altera eorum, qui debent, fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur.

Σύμμαχοι γδ.] Quasi dicat, etsi locupletes vel diuites, quia sæpe & ipsi inter se dissentiant, non facile vniuersi ad consensionem & conspirationem aduersus plebem impelli possunt: tamen propter communem metum iniuriæ à Demagogis expectandæ coitiones facere solent. Nam, inquit, communi periculo etiam inimicissimi inter se consentiunt: quod elegans prouerbium profert Aristoteles *in lib 1. Rhet.* *ὅθεν λέγεται*, &c. Hinc est, quod dici solet, malis coniungi homines, vbi vtrisque idem noceat; quod de Cretibus veteres commemorant pacis tempore inter se dissentientibus & tumultuantibus, belli ab hostibus externis illati aduersus eos conspirantibus & rem cõmunem propugnantibus. Erasmus in prouerbio Syncretismus. Eo pertinet & quod scribit *Socrates Ecclesiastica sententia lib. 3. cap. 3.* de Episcopis Catholicis & Hæreticis siue Arrianis inter se quidem dissentientibus, sed aduersus paganos siue profanos omnem Christi religionem impugnantes coniunctis animis & viribus defendentibus: verum mea quidem, inquit, sententia & qui simultatem inter se gerant in seditionibus, ad nequam & perditorum hominum vires oppugnandas ipsi inter se conspirare solent.

Μισθοφορεῖν δὲ οἱ δημαγωγοί.] Verba hæc esse perobscura cum per se liquet, tum indicio sunt interpretes, qui iis Latine reddendis mire variant: mihi tamen eorum hæc videtur esse sententia: Demagogos, stipendiorum militarium soluendorũ præfectura sibi sumpta & vindicata, caligatis quidem & gregariis militibus (gratiæ à plebe ineundæ causa, quod hi milites fere sint de plebe) æs suum persoluere solitos: præfectos autem, qui fere ex honestiore essent loco, ære militari suo fraudare.

Ὅπε μὲν γδ ἵνα.] Et hæc verba item sunt perobscura: quorum tamen sententia hæc esse videtur; Demagogos aut priuatorũ bona aut publica vectigalia diuidere in plebẽ, priuatorum quidem exæquatione bonorum & condonandis debitis, publica vero vectigalia muneribus publicis. Nam *supra lib. 4.* docuimus aliquoties, vsitatum esse in Democratiis,

tiis, vt hi qui magiſtratu aliquo funguntur aut curationem habent, annuo aliquo honorario vel ſtipendio à Republica accepto ſuſtententur, & veluti incitentur ad ipſa illa munera capeſſenda.

TEXTVS.

Cæterum antiquitus, cum idem eſſet Demagogus & Imperator, in tyrannidem mutabantur: nam plærique veterum Imperatorum ex Demagogis fere exſtiterunt. Cauſa autem, cur tunc quidem exiſterent, nunc vero minus: quia, qui tum eſſent Demagogi, fere eſſent ex Imperatoribus: neq; dum enim valebat eloquentia: nunc vero ea aucta, qui dicendo valent, ſunt illi quidem Demagogi; verum imperitia rei bellicæ non inuadunt tyrannidem, præterquam ſicubi tale quid exiguũ accidat. Exiſtebant autem tyrannides antea magis quam nũc etiam propterea, quod magna imperia quibuſdam mandarentur, vt Mileti ex Prytania: Prytanis namque multarum magnarumq; rerum poteſtatem habebat. Præterea, quia ciuitates tum non eſſent magnæ, ſed populus occupatus operibus ruſticis ruri verſaretur: qui populo præerant, ſi eſſent bellicoſi, tyrannidem inuadebant. id autem omnes fidem apud plebem conſecuti factitabant. Fides erat inimicitiarum cum diuitibus: vt Athenis Piſiſtratus, ſeditione aduerſus Pediacos mota; & Megaris Theagenes, diuitum pecoribus (ad flumen ea paſcentia nactus) mactatis: & Dionyſius, cum Daphnæum diuiteſque accuſaret, tyrannidem eſt conſecutus, fide habita propter inimicitias eum eſſe popularem.

COMMENTARII.

II. Modus. De muta-

Ἐπὶ δὲ τῶν ἀρχαίων.] Hic de altera Democratiarum mutatione

tatione iam explicatur, quam vnam probare *Platonem lib.8.* *9.de Repub.supra* monuimus, nimirum qua Democratiæ in Tyrannides mutentur. Huius igitur mutationis Aristoteles tribus exponendis causis hoc quoq; vna docet; cur antiquis temporibus, quam sua ætate, crebriores essent Tyrannides. *tione Democratiæ in Tyrannidē.*

Primam igitur causam affert hanc: quia olim Demagogi plærique iidem essent Imperatores, sua ætate oratores; atq; hinc fieri, cur olim facile exsisterent Tyrannides: quia nimirum olim rei militaris periti veteres Demagogi facile vi & armis Rempublicam opprimerent. quod posterioribus Demagogis, quia causidici & rabulæ tantum essent, factu fuit difficilius: nisi si qui rei quoque militaris vsum aliquem sibi comparassent. *I. Causa, cur olim crebrius mutatio hac acciderit.*

Hæc igitur vna est mutandæ Democratiæ in Tyrannidem causa, si ii, qui populo præsunt domi & in pace, iidem quoque in bello imperent, magnumque rei militaris vsum habeant. *1. Causa huius mutationis.*

Altera causa, si alicui aut quibusdam præter cæteros maxima imperia mandentur, hique magistratus, quorum maxima sit vis & potestas, vt est prætura militaris, Prytania apud Milesios, Dictatura Romæ, aut Consulatus. His namque opibus adiuti & sublati homines ambitiosi, & regnandi cupidi, facile ad tyrannidem & affectandam & inuadendam inducuntur. *2. Causa huius mutationis.*

Quod institutum inuadendi summos magistratus, quia olim, quam sua ætate, esset vsitatius; id quoque in causa esse monet, cur & tyrannides frequentiores, ac tunc, essent. Exemplum affert de Republica Milesiorum. Exemplo quoque sit Iulius Cæsar, de quo *Cic.in Epist. ad Att.* sæpe conqueritur, senatum ipsum tyrannidis eius per imprudentiam fuisse auctorem, quod ei imperium mandasset nimis magnum & insolens in decennium. *II. Causa, cur olim hæc mutatio crebrius acciderit.* *Exemplū.*

Huc pertinet disputatio de Ostracismo, de qua *supra lib. 4.* vbi docuimus, in Democratiis prudenter institutum fuisse Ostracismum, ne per eos, qui inter ciues genere, diuitiis, clientelis, eloquentia, honoribus & opibus excellerent, Democratia in Tyrannidem conuerteretur. *Ostracismus.*

Tertia causa: si populus, abiecta omni Reipubl. cura propter priuatas occupationes (quod per opifices, aliosque id genus humiliores viros fieri, monuimus *supra lib.4.*) omnem administrationem aliis maxime rei militaris peritis & bellicosis hominibus concedant. Nam populi hac negligentia, tanquam occasione occupandæ tyrannidis, homines ambitiosos & potentes vti solitos: *3. Causa huius mutationis.*

III. Causa, cur olim hæ mutationes crebriores. solitos: quæ eadem fuerit causa, cur olim quoque crebriores essent tyrannides; quod populus rure fere ageret, & in vicos dispersus non vnam aliquam magnam ciuitatem incoleret & concelebraret. Nam vbi magna est populi multitudo, nō facile per vnum aliquem opprimi solet aut potest. Præclarum est autem, quod tribus his causis Aristoteles expositis adiungit, omnibus tyrannis, tyrannidemq; siue ex prima siue ex aliis causis affectantibus & inuadentibus vnicum & singulare fuisse adiumentum potiundæ tyrannidis, nimirum fidem apud plebem seu populum. *Fides popularis singulare adiumentū potiundæ tyrannidis.* Huius rei tria affert Aristoteles exempla; ciuitatum Atheniensium, Megarensium, & Syracusanæ. *1. Exemplū.* Nam Athenis quidem Pisistratus, quia Pedicis siue Pedianis infestū se præberet, plebi charus esse cœpit, & hac occasione tyrannidem occupauit. Erant Athenis & in Attica terra tres factiones; siue tres in partes populus Atticus erat distributus, cuius rei & supra quoq; meminimus: Diacrios, id est, montosa loca incolentes, qui fere erant Democratici: in Pedicos siue Pediacos, qui erant fere Oligarchici, planiorem Atticæ partem incolentes: & in Paralos siue Paralios, quasi maritimos, qui fere erant Politici, mediumque statum sequebantur: quamuis & hi ad Democratiam inclinarent. Adeo vt præcipuæ populi Attici partes essent Diacrii & Pediaci; siue Democratici, & Oligarchici. De quibus duabus Atheniensium factionibus, Populari & Optimatum, meminit & *ipse Cic. lib. 1. Offic. Plut in Solone, & alibi, & Herod. lib. 1.* vbi commemorat idem historicus, Dionysium, *Dionysii exemplum.* animaduersa hac partium dissensione, popularibus se adiunxisse aduersus nobiles & paucos, & audaci stratagemate se vulnerando magnam nobilibus inuidiam conflasse, &, adiuuante eiq; dedito populo, tanquam populari, occupasse tyrannidem. *2. Exempl.* De altero exemplo, nimirum Theagenis qui occidendis iumentis & pecoribus diuitum auram popularem Megaris captauit, eaque ratione plebi demonstrauerit suam aduersus diuites inimicitiam & odium, amplius quærendum. *3. Exempl.* De Dionysio, quemadmodum & ille nobilibus & ditioribus accusandis & in crimen inq; inuidiam vocandis apud plebem (Pisistratum imitatus) tyrannidem obtinuerit Syracusis, & ibidem postea Agathocles, diligenter exponit *Diodorus Siculus lib. 13 19.* *Agathoclis exemplum.* Similes tribunorum aliquot Romanorum actiones, aliorum quoque, vt Pompeii, *Exempla Romanorū.*

Cæsa-

Cæsaris in plebe Romana delinienda largitiones, & in primis Marii *apud Salustium* aduersus nobilitatem, videre licet in multis locis *apud Liuium, Ciceronem & alios.*

TEXTVS.

Mutantur autem ex vsitata Democratia in recẽtissimam. Nam vbi magistratus electione fiunt, non quidem è censu (ex diuitijs:) sed eligit populus, Demagogi summo studio eo rem deducunt, vt legum quoque Dominus sit populus. Cuius rei remedium, vt vel non fiat, vel rarius fiat: & si magistratus non ab vniuerso populo, sed tributim creentur. Itaque Democratiarum quidem omnes mutationes ex his fere causis fiunt.

COMMENTARII.

Μεταβάλλουσι δὲ.] Tertius mutandarum Democratiarum modus hic exponitur, quo Democratiæ non in aliud Reipublicæ genus, sed in idem commutẽtur, nimirum quo species vna Democratiæ conuertatur in aliam, bona siue moderata & temperata Democratia, quemadmodum veteres & ante Aristotelis tempora fere erant Democratiæ, in immoderatam siue eam, qua omnia non legum imperio, sed plebis aut populi libidine regerentur, qualis Democratia Athenis erat ætate Aristotelis: qua de re & alias sæpe, maxime *supra lib. 4.* diximus, eamq; propterea vocat recentissimam. Talis autem mutatio Democratiæ moderatæ in immoderatam facta fuit olim Athenis sub tempora Demosthenis & Aristotelis, & Romæ sub tempora Ciceronis: quæ Democratiæ species quia sit grauissima & valde perniciosa, vt in qua non leges, sed plebs tantum dominetur; vt ea, inquam, caueatur & impediatur, insignem rationem & viam siue remedium hîc attingit leuiter Aristot. in magistratibus creandis positum: nimirum si magistratus creentur non ab vniuerso populo, sed tributim, id est, si magistratuum creandorum potestas permittatur non passim & cuilibet de populo, sed certis tantum, qui ex quaque tribu sint deligendi. Hac namque ratione futurum putat Aristoteles, vt maior legum habenda

III. Modus mutandarum Democratiarum.

Exempla.

Remediũ.

habenda ſit ratio, & minor ſit futura libido aut auctoritas populi. Nam vniuerſus populus vel corruptelis vel fauore & ſtudiis vel aliis iniuſtis rationibus permotus in mandandis magiſtratibus propter multitudinem & conſenſum quia nō temere puniri vel in eum animaduerti poteſt; liberior eſſe ſolet. quod contra fiat in paucis, in quos quia facilius animaduerti poſſit, cautius in magiſtratibus mādandis ſint verſaturi, quo argumento *Cic. lib.3. de legib.* tribunatum plebis Reipublicæ Romanæ ſalutarem eſſe oſtendit. Cæterum de variis magiſtratuum creandorum modis & rationibus alias per vniuerſum populum, alias per partem populi, vt tribus (vt Romæ erant comitia centuriata & tributa, etiam curiata) expoſuimus *ſupra in fi. lib.4.*

CAPVT VI.

Duæ ſumma mutandarum Oligarchiarū cauſa.

EXPLICATIS priore capite cauſis mutandarum Democratiarum propriis, deinceps hoc capite eas perſequitur, quæ Oligarchiarum mutandarum ſint ſuæ & propriæ. Duas autem principes & ſummas maximeque perſpicuas eſſe oſtendit, vel paucorum in plebem iniurias, vel
1. paucorum inter ſe diſſenſiones: & de priore quidem breuiter:
2. de altera, vt quæ ſit varia & multiplex, copioſe diſſerit toto fere capite.

TEXTVS.

Oligarchiæ autem duobus modis maxime perſpicuis mutantur: vno quidem, ſi plebem iniuria afficiant. Nam quilibet dux eſt idoneus, maxime vero vbi accidit, vt ex ipſa Oligarchia dux fiat, vt in Naxo Lygdamis, qui & tyrannidem poſtea nactus eſt apud Naxios: Ex aliis autem orta ſeditio habet quoq; varietates: nam alias quidem ex ipſis diuitibus, qui quidem non ſint in magiſtratu, fit diſſolutio: cum hi, qui ſunt in honoribus, valde ſunt pauci, vt Maſſiliæ & Iſtri & Heracleæ & multis aliis in ciuitatibus accidit. Nam qui non fuerant magiſtratuum participes, ſeditionem mouebant,

bant, donec participes fierent primum seniores ex fratribus, postea rursus iuniores. Nam nō capiunt magistratum eodem tempore alibi quidem & pater & filius, alibi vero frater senior & iunior: & alibi quidem Oligarchia facta est Politiæ affinior: Istri vero in Democratiam desinit: Heracleæ vero à paucioribus ad sexcentos deuenit. Mutauit autem & in Cnido Oligarchia, ipsis principibus inter se tumultuantibus: eo quod pauci honorum essent participes, &, vt diximus, si pater esset, quia filius non esset; & si plures essent fratres, quia non nisi maximus natu esset particeps. Nam dissidentibus populus, accepta occasione, duceq; ex principib⁹ accepto, impetu facto superior euasit: quod enim dissidet, infirmum est. Erythris quoque, quo tempore Basilidæ Oligarchiam tenebant vetusto, quantumuis recte ii, qui Reipublicæ præerant, munere suo fungerentur; populus tamen, quia grauiter ferret paucis parere, Rempublicam commutauit.

COMMENTARII.

Αἱ δ' ὀλιγαρχίαι.] De Oligarchiæ mutationibus hoc capite, vt supra monuimus, explicaturus Aristot. initio præclare monet, duas mutationum Oligarchicarum summas & principes maxime notas & vsitatas esse causas; iniuriam plebis, & dissensionem paucorum inter se. Et de iniuria quidem, si nimirum plebs à paucis genere aut diuitiis præstantibus opprimatur, excutiendi huius iugi causa ducem ad motus & seditiones mouendas sibi quærere solet, etiam qualemcunque & de plebe. Qui tamen si & ipse de paucorum numero fuerit, iam facilius Oligarchia euerti poterit, propterea quod hic opibus quoque & imperio præstans inter ipsos paucos dissensionem serere & ex iis aliquot ad suas partes pertrahere posset. Sic Romæ plebs, Gracchos tribunos nacta duces, senatus & principum paucorum potestatem facile re-

Oligarchiæ mutandæ causæ.

1. Iniuria.

Dux huius mutationis si fuerit vnus è paucis maxime commodus erit.

Exemplum Rom. le repressit, posteaque nacta Cæsarem, euertit: etsi ea ætate Romæ non tam Oligarchia esset, quam Democratia: erat tamen & tum non exigua principum senatusque auctoritas. *Exemplum Arist.* Sic in Insula Naxo ducem plebs nacta Lygdamin, ex potentioribus ciuibus vnum, Oligarchiam euertit; ita tamen, vt; quemadmodum & Romæ sub Cæsare, paulo post sub tyrannidem recideret: *Hi Duces plerumque inuadunt tyrannidẽ.* hoc namque fere fieri solitum monet & infra Aristoteles, vt duces hi populares plærique tyrannidem postea inuadant, quod & supra dictum est. Et hæc quidem de iniuria paucorum in plebem. Nam de iniuria, quæ & omnium Rerumpub. euertendarum communis est causa, supra est explicatum.

II. Causa euertend. Olig. dissensiones eorum, qui Remp. tenent. Ἔχει δὲ καὶ ἡ ἐξ ἄλλων.] Altera causa euertendæ Oligarchiæ explicatur hoc loco, & quidem toto hoc reliquo capite, quũ ait, non ex plebe, sed aliunde, nimirum ex ipsis paucis siue nobilibus siue diuitibus Rempublicam tenentibus nasci & oriri; idque multifariam, prout multæ variæq; dissensionum Oligarchicarum sunt causæ, & genera.

I. Causa huius dissensionis. Ὅτι μὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν.] Dissensionis paucorum inter se & Oligarchiæ causam primo Aristoteles affert ex honorum & magistratuum cõmunione. Nam fieri interdum, vt etiamsi omne Reipublicæ imperium est penes diuites aut nobiles, *Eiusdem ὑποδιαίρεσις.* vel patricios: tamen id sit non penes omnes diuites, sed penes paucos duntaxat: quod quidem & ipsum variis modis, aliterque alia ex causa alia in ciuitate accidere potest; puta
1. vel quia pauca sint magistratuum & honorum genera, diui-
2. tes aut nobiles sint multi: vel quia ex prima institutione certis tantum familiis, reliquis, licet peræque potẽtioribus, exclusis, vt Venetiis, mandentur & communicentur: vel quia
3. ex instituto Reipublicæ patre magistratũ gerente filius excludatur, vel ex pluribus fratribus maximus natu tantum ad imperia & honores admittatur. His igitur aliisq; modis quia sæpe vsuuenire potest, vt in Oligarchiis non omnes, vt dixi, diuites, sed ex iis pauci duntaxat honores & magistratus capiant; reliqui, vt opibus & genere pares, quia imperio & honore impares se vident, facile ad motus impelluntur, factaq; *Mutatio huius causæ, ratione extremi, in quod.* inter se coniuratione, adhibita (vt plærunque fit) plebe aduersariam factionem facile opprimere solent, & Oligarchiam vel plane euertere, ex eaque efficere Democratiam, vel saltem in Politiam Oligarchiæ finitimam, & tanquam

ex vno

ex vno Oligarchiæ genere in aliud commutare: cuius trifariæ seu triplicis mutationis exempla, de Politia, vt videtur, Massiliam, de Democratia Istrum ciuitatem (quo nomine multæ fuerunt vrbes) affert ipse Aristoteles, de quibus amplius quærendum. Affert & alia duo de ciuitate Cnido, quæ est vrbs Cariæ & de Erythris siue Erythra vrbe Ioniæ, in quibus duabus ciuitatibus populus Oligarchiam in Democratiam conuertit, nactus maxime Cnidi popularem ducem ex ipsa paucorum factione. *Exempla.*

Καὶ καθάπερ.] Locus est insignis ex tractatu de magistratibus, an propinquis vel affinibus duobus aut pluribus vno eodemq; tempore honores aut imperium mandari debeant. Huic loco nō est dissimilis ille, qui est de magistratibus perpetuandis, de quo explicatum est *lib. 2. supra.* De hoc autem videantur *l. 1. C. de honorib & munerib. non continuand. &c. l. honor. §. vlt. & penult ff. de honor. & muner.* Et hoc quidem instituto, vt ne eodem tempore propinqui in senatū asciscantur aut summis fungantur magistratibus, multæ Respub. hodieq; vtuntur, quo tamen veteres Romanos vsos esse non arbitror. *Vtrum plurib. propinquis vno & eodem tempore honores sint mādandi.*

Ἐπὶ τῆς τῶν βασιλίδων ὀλιγαρχίας.] Elices, quæ vrbs est Ioniæ, aliquot familiæ vel gentes fuisse videntur, quæ, quia ex Regio essent sanguine, Basilidarum dicerentur, & in ea vrbe imperium tenuerint Oligarchicum: de quibus Basilidis & *Strabo lib. 14.* genus eos duxisse ab Androclo Codri Regis Atheniensium vltimi filio Coloniarum Ionicarum ab Atheniensibus deductarum apud veteres historicos valde celebrium principe & auctore. *Basilidæ.*

TEXTVS.

Mutantur autem & Oligarchiæ ex ipsis etiam propter Demagogorum contentionē. Demagogia autem est duplex: alia quidem inter ipsos paucos: nam etsi pauci fuerint, Demagogus exsistit, vt & Athenis inter triginta Charicles, Demagogum se gerendo inter triginta viros, magnam potentiam est consecutus; & Phrynichus eodem loco inter quadringentos: vel vbi qui Oligarchiæ sunt

participes, turbæ Demagogos se præbuerint, vt Larissæ Politophylaces populo, quia ab eo crearẽtur, Demagogos se præbebant: atque in Oligarchijs, in quibus magistratus creantur, non hi, ex quibus sunt magistratus: sed sunt quidam magistratus ex magnis censibus, vel ex factionibus: creantur vero à militibus vel à populo, quod accidit in Abydo, vel quibus in locis iudicia exercentur non ab ijs, quos penes est summa Reipublicę: nam Demagogi Rempublicam ad iudicia transferunt, quod & Heracleæ Ponti accidit.

COMMENTARII.

II. Causa seu occasio mutãdæ Oligarchiæ, ab ipsis Oligarchis orta seu intestina.

ὑπὸ διαφέρεσις.

Κινῦνται δὲ καὶ αἱ ὀλιγαρχίαι.] Diximus supra; alteram mutandæ Oligarchiæ causam ex ipsis Oligarchis inter se dissidentibus manare, & quidem multifariam. Hic igitur alius modus siue occasio eius mutationis ab Aristotele exponitur, nimirũ Demagogia Oligarchiarum: de Demagogis & Democraticis in commutandis & euertendis Democratiis expositum est *superiore cap. prox.* hic de Oligarchicis Demagogis, quorum duo ait esse genera: nam ex Oligarchis siue paucis alias quidẽ reliquis paucis & Oligarchis, alias vero multitudini & plebi. Nam fieri interdum solet, vt ex paucis illis

1. Ratio.

vnus aliquis exsistat, qui reliquis blandiendo tandem omniũ fauorem colligat, atq; ita magnas opes & potentiam consequatur, adeoque tyrannidem quandam inuadat. Huius Demagogiæ Oligarchicæ duo exempla ex Republ. Atheniensium affert Aristoteles. Talem fere inter Decemuiros Romanos *Liuius aliiq; historici* describunt Appium Decemuirum. Rursus sæpe fit, vt ex paucis vnus aliquis potentiæ sibi comparandæ causa popularem se præbeat, populiq; fauorem & rumusculos colligat: id, quod Aristoteles in illis ciuitatibus & Rebuspublicis ait maxime accidere, in quibus ius & potestas magistratuum creandorum sit penes ipsum populum seu plebem, vt in Republica Larissæa & Abydena, velut exempli loco, accidisse commemorat. Idem & Romæ accidisse clarissimum est. Nam tametsi magistratus, honores & imperia primum patriciis tantum siue paucis & Oligarchis

Exempla Atheniensium.

Exempla Romanorũ.

2. Ratio.

Exempla.

garchis mandarentur, populus tamen mandandorum eorum ius & potestatem solus habebat: hæc enim tria (mandandorum magistratuum, belli indicendi, & sciscendarum legum ius & potestatem) populum sibi sola reseruasse *Dionys. Halicarnas. & alii* commemorant. Et de his quidem Demagogis popularibus, etsi non de plebe, tamen de Oligarchis & principibus essent, dictum est & *supra cap 5.* & hic initio de Lygdami Naxiorum Demagogo & posterius tyranno; & hîc, vt dixi, exempla Larissæ, Abydi, & Heracleæ quoque Ponti (nam plures eo nomine vrbes fuerunt) exempla commemorantur, de quibus amplius quærendum.

Οἷον ἐν λαρίσσῃ οἱ πολιτοφύλακες.] Diximus & *supra lib. 2. cap 6.* eos, qui Reipublicæ præessent in vrbe hac Thessaliæ celeberrima Larissa, dictos fuisse *πολιτοφύλακας*, proprio eius Reipublicæ nomine, vt olim Romæ fuerunt fere Dictatores. *Πολιτοφύλαξ.*

Οἷον ἐν τοῖς τριάκοντα.] Atheniensibus Spartani deuictis triginta tyrannos (sic enim eos postea vocarunt Athenienses) constituerunt, Democratia in Oligarchiam, id est, paucorum, puta horum xxx. imperium commutata: de qua mutatione & Atheniensium calamitate copiose *Plut. in Lysandro Spartanorum duce.*

Καὶ ἐν τοῖς τετρακοσίοις.] De altera hac in Republica Atheniensi Oligarchia, qua imperium à populo ad quadringētos Oligarchas artibus & consiliis Alcibiadis fuerit translatum, diximus & *supra cap. 4.*

Καὶ ἐν ὅσαις ὀλιγαρχίαις.] Hic de altero Demagogorum genere, nempe Democratico seu populari, de quo latius *supra*, cuius generis duas potissimum causas hîc exponit Aristoteles, magistratuū creandorum & iudiciorum ius & potestatem. Nam quibus, inquit, in Oligarchiis ius creandorum magistratuum non penes ipsos Oligarchas, sed est penes plebem, vt Romæ penes vniuersum populum: his in locis hæc Demagogia exsistere solet, nimirum dum hi pauci's petendis & ambiendis magistratibus populi fauorem & auram blanditiis, muneribus, viscerationibus, epulis captare solent; siue magistratus ex certo censu mandētur, vt in plærisque Oligarchiis; siue ex certis familiis aut collegiis & factionibus: cuius generis Oligarchiam Abydi fuisse ait, & hîc, & *paulo infra hoc cap.* Iudiciorum quoq; exercendorum *Causa Demagogorū popularium in Oligarchiis.*

potestas si non penes paucos, quorum in manu alioqui sit Respub. sed penes plebem remaneat: hic quoq; metu iudiciorum plebi adulantur potentes, & tandem Rempublicam ex Oligarchica faciunt Democraticam, popularem, aut tyrannicam; quod Heracleæ Ponti ait accidisse. Sic olim & Romæ maximæ contentiones de iudiciorum potestate exercendorum inter ordines senatorium & equestrem fuerunt: de quibus videantur *Cic. lib. 3. de legib. & in Diuinat. & Liuius extrema fere epitome*; vbi de lege Liuia & lege Cornelia, *Paulus Manut. in lib. de legib & in Diuinat. Carolus Sigonius in lib. de vet. iur. Rom.* de Iudiciis dictum est & *supra lib. 4. cap. vlt & infra quoq; hoc cap.* ἐν δὲ τῷ δικαστηρίῳ.

Romæ contentiones de iudiciis.

TEXTVS.

Præterea vbi paucorum potentiam ad pauciores nonnulli redegerint. Nam qui æquitatẽ quærunt, populi opem adhibere coguntur.

COMMENTARII.

III. Causa seu occasio, seu modus, quo euertitur Oligarchia, ab ipsis Oligarchis ortus, seu intestinus.

Ἔτι δὲ ὅταν.] Alium exponit hoc loco modum dissensionis paucorum inter se, siue aliam causam, nimirum si Oligarchiam ex ipsis Oligarchis aliqui angustiorem facere conentur, siue paucorum imperium redigere ad paucissimos, reliquis paucorum exclusis; qui reliqui dum paucissimis illis pares se esse student, & peræque atque paucissimi illi ad honores & commoda Reipublicæ admitti; populum socium & adiutorem adhibent: atque ita populus hac mutatione euerso hoc imperio Rempub. ad se conuertit.

TEXTVS.

Exsistũt autem Oligarchiæ mutationes etiam, cum intemperanter viuendo sua consumpserint: hi namque & rebus nouis studere solent, & tyrannidem vel ipsi inuadunt, vel alium impellunt, vt Syracusis Dionysium Hipparinus, & Amphipoli is, cui nomen Cleotimus, Chalcidẽsium colonos adduxit, & adductos eos aduersus locupletes concitauit: in Ægina quoq; is, qui Charetis gessit causam,

ſam, pare de cauſa Rempublicam mutare cõnatus eſt. Itaque alias quidem mutare conantur, alias vero publica compilant: vnde ſeditiones mouẽt aduerſus eos vel ipſi, vel qui compilantibus ſe opponunt, quod Apolloniæ Ponti accidit.

COMMENTARII.

IV. Cauſa ſeu occaſio, ſeu modus mutandæ Oligarchiæ ab ipſis Oligarch. ortus ſeu inteſtinus.

Γίγνονται δὲ καὶ αἱ μεταβολαί.] Alia mutandæ Oligarchiæ cauſa, inteſtina, ſiue ab ipſis Oligarchis exoriens (nam de hac nũc agitur) æris alieni magnitudo, hîc exponitur. Nam ſæpe hoc fieri vt pauci, conſumpto patrimonio vel alea, vel comeſſationibus, vel luxuria qualibet, ſeditiones moueant & coniurationes faciant, atque adeo vel tyrannidem ipſi inuadant, vel alium aliquem impellant; aut certe, omiſſis motibus & ſeditionibus, ærarium & publica vectigalia compilent; atque ita lacunam rei familiaris pecunia publica explеant: hæc namque duo mala (vel ſtudium rerum nouarum, vel ærarii, vel publicorum vectigalium compilationem) æs alienum conſequi: ex quo etiam poſteriore, nimirum compilatione, nihilominus contentiones, ſeditiones, & motus oriantur, vel ab ipſis compilatoribus inter ſe diſſidentibus, vel ab aliis aduerſus hos Demagogos ſe opponentibus. Vtriuſque mali exempla adfert Ariſtoteles; rerum quidem nouarum ſtudii in Rebuſpublicis Amphipolitana, Syracuſana, & Æginetana; Compilationis, in Apollonia eorum qui fuerunt ad Pontum. Huius autem loci communis de ære alieno & obæratis illuſtre exemplum in Catilina habemus, de quo ita *Saluſtius*; agitabatur, inquit, magis indies magiſque, &c. & paulo poſt de moribus ſui ſeculi; igitur ex diuitiis, inquit, iuuentutem ex luxuria & auaritia, &c. & mox, hæc, inquit, iuuentutem, vbi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant, &c. qui pulcherrimus eſt locus: & *Cic. lib. 2. in Catil. de Catilinæ ſodalibus & gregariis*; nemo, inquit, non Romæ, ſed non vllo Italiæ in angulo ære alieno oppreſſus fuit, quem non ad hoc ſcelus fœderis aſſumere, &c. & mox; patrimonia ſua profuderunt, fortunas ſuas abligurierunt, res eos iam pridem, fides decipere nuper cœpit: & poſtea copioſe, vbi de ſex Catilinæ gregariorum generibus. *Idem Cic. lib. 5. Epiſt. ad Seſtium* iocans, itaque, inquit, me nunc ſcito

Duo mala æs alienum comitãtia.

Exempla.

tantum habere æris alieni, vt cupiam cõiurare, si quisquam recipiat, &c. Huc quoque pertinent ea, quæ alias attulimus de legibus Agrariis, & de nouis tabulis, & quæ de paupertate, qua impellantur plærique ad malas artes & ad maleficia.

Ὥσπερ ἱππαρῖνος Διονύσιον.] De his quatuor exemplis amplius quærendum.

TEXTVS.

Oligarchia autem consentiens non facile per se ipsa euerti potest: argumento est Respub. Pharsalica. Illi namque pauci, quia inter se recte vtantur, multorum sunt domini.

COMMENTARII.

Ὁμονοοῦσα.] Adhuc docuit Aristoteles, Oligarchias mutari & euerti partim per populum aut plebem, id est, per alios, partim per ipsos Oligarchas, nimirum inter se dissensionibus & discordia, quæ multifariam & multimodis exoriatur: quod idem hoc loco à repugnantibus confirmat; eas nimirum Oligarchias esse stabiles, quæque difficile mutentur aut euertantur, vbi inter Oligarchas seu paucos sit concordia: exemplum affert de Oligarchia Pharsalica; alterum sit nostræ ætatis Veneta & Norica. Nam & his in locis Oligarchiæ vel certe huic non longe absimilis Politiæ (quæ tamen Reipublicæ species in aliis potius imperii ciuitatibus esse videtur) instituta perseuerant.

Ratio à repugnantib.

Exempla.

TEXTVS.

Dissoluuntur autem & cum Oligarchiæ alteram superinduunt: id quod tum accidit, cum tota Reipublicæ administratione penes paucos constituta, non omnes pauci maximorum magistratuum sint participes, quod in Elide aliquando accidit. Nam, Repub. penes paucos senes constituta, omnino pauci reddebãtur: eo quod essent perpetui, & quidem nonaginta, creatio vero Dynastiæ propria, & similis ei, quæ Senum apud Lacedæmonios.

COM-

COMMENTARII.

Καταλύονται δὲ.] Alius diſſoluendæ Oligarchiæ modus, quo nimirum paucorum imperium ad pauciores contrahatur: quem modum *ſupra* quoque attigiſſe videtur his verbis, ἔτι, ὅταν ἔνιοι, &c. etſi hi duo modi & loca nonnihil inter ſe differre dicantur. Nam priore ex Oligarchis pauci ſiue quidam omnem ad ſe Rempub. eiuſque adminiſtrationem pertrahunt, reliquis plane excluſis & remotis: hoc vero ex Oligarchis quidam ad ſe pertrahunt non omnem Rempublic. quidem, ſed ſummos tantum magiſtratus & imperia: ita vt minores magiſtratus cum aliis nihilominus communicentur: quod Ariſtoteles ait in Elide accidiſſe, vbi ſumma Reip. penes paucos ſenes fuerit. Sic enim qui ſummam Reipublicæ tenerent appellati in ea vrbe fuiſſe videntur, vt & Lacedæmone. Nam & Lacedæmoniæ Geruſiæ, i. ſenatui, eam Elidenſem comparat Ariſtoteles in modo creandi, quem ait fuiſſe vtrobique δυναστευτικὸν, id eſt, turbulentum & factioſum, ſiue Dynaſtiæ, quæ ex plurimis Oligarchiæ formis eſt nequiſſima & deterrima, ſimilem *ſupra lib.* 4. accommodatum. Iam vero quia hæc Elidenſis Geruſia eſſet perpetua, neceſſario accidebat, vt multi ex Oligarchis morbo præuenti eum ſummum magiſtratum non caperent: & hinc motuum & ſeditionum initia, quod nimirum duplex quodammodo ibi eſſet Oligarchia, vna æquabilior & moderatior, qua multis ſaltem Oligarchis ad minores magiſtratus pateret aditus: altera magis factioſa & tyrannica, eaq; quæ dicitur δυναστεία, qua nimirum pauciſſimis ad magiſtratus pateat aditus. Ad eundem modum ſæpe hoc vſuuenit, vt aliis quoque in Rerumpubl. generibus minores magiſtratus etiam infimo pateant ordini, iiſque qui de plebe; maximi non, niſi principibus & patriciis: vt initio Romæ diu decertatum fuit de conſulatu, de cenſura, aliiſq; maioribus magiſtratibus; qua de re & *ſupra* nonnihil expoſuimus *lib.* 4.

V. Cauſa ſeu occaſio, ſeu modus mutãdæ Oligarchiæ inteſtinus.

Huius & tertiæ diſcrimen.

Exemplũ.

TEXTVS.

Cæterum Oligarchiarum mutatio fit & in bello & in pace; in bello quidem, quia ex diffidentia aduerſus populum militibus vti cogãtur. Etenim cui præfecturam mandarint, hic ſæpe fit tyrannus,

 vt Co-

vt Corinthi Timophanes: si sint plures, δυναςείαν hi sibi vendicant. Interdum autem hæc metuentes cum plebe Rempublicam communicant: quia vti ea coguntur. In pace vero propter diffidentiam inter se militibus custodiam committũt, & præfecto veluti arbitro, qui vtriusque partis interdum fit dominus, quod Larissæ accidit principatu Aleuadarum eorum, qui in Samo, & Abydi sub tempora factionum, quarum vna fuit Iphiadæ.

COMMENTARII.

VI. Causa seu occasio seu modus euertendæ Oligarchiæ, intestinus seu ab ipsis Oligarchis ortus.

Γίγνεται δὲ μεταβολή.] Alius euertendæ Oligarchiæ modus, ἀπιστία siue fides suspecta, &, vt ita dicam, diffidentia, hic exponitur: qui quidem modus & pacis & belli tempore vsuuenire solet: in bello quidem ex fide populi suspecta, in pace vero ex fide ipsorum inter se. Nam belli quidem tempore quia populo milite vti non ausint, ne hic vel armatus, vel hac potentia & vsu militari instructus arma tandem non tam in hostes externos, quam in ipsos Oligarchas conuertat, eosque opprimat: hac igitur de causa quia non suo, sed externo milite vti debeant Oligarchæ; hinc fit sæpenumero, vt his militibus præfectus, hac nimirum potentia subnixus, tyrannidem occupet, si sit vnus; sin plures, vt hi Rempublicam inter se veluti partiantur & nouam instituant Oligarchiam, euersa vetere: sic olim de Camillo metuebant Romani, quem ea propter in exilium egerunt: sic postea Iulius Cæsar tot suis decennio in Gallia exercitatis legionibus armatus patriæ bellum intulit, eaq; oppressa tyrannidem occupauit vnus: sic paulo post triumuiri, M. Antonius, Octauianus, & Lepidus Rempublicam Romanam inter se sunt partiri; etsi his præfectura metu populi, aut propter suspectam eius fidem Romæ ab Oligarchis non fuit mandata, sed ab ipso populo vel ab ipsis occupata. Ex his autem verbis pendet & locus ille communis de iure militari, seu de re militari, vtrum suo an externo milite res sint gerendæ, de quo *& infra hoc libro*. Pacis vero tempore, quia ab externo hoste non est periculum, à populo nihil metuunt, vt qui, si ab externis

1. Exempl.
2. Exempl.
Ante hoc quoq. ponatur exempl. Põpeii, Cæsaris & Crassi, de quo Appia.
3. Exempl.
Suo an externo milite res gerendæ.

externis opibus non impediantur, satis ipsi populum in officio cõtinere possint. Verum vt belli tempore, id est, in communi periculo Oligarchæ plærumque inter se conspirant (*συνάγουσι*, &c. *supra cap. 5.*) ita contra in pace sæpe dissensiones aut suspiciones inter ipsos Oligarchas exoriri solent: quibus controuersiis & contentionibus dirimendis, quia ipsi inter se non fidunt, metuuntque, ne ex ipsis tyrannidem vnus inuadat, & opprimat reliquos; externum quærunt præsidium aut etiam domesticum, eaque custodia student cauere, ne quis tyrannidem inuadat: verum sæpe accidere solet, vt huius præsidii & custodiæ præfectus, qui etiam tanquam arbiter honorarius his controuersiis & suspicionibus tollendis designatus fuerit, vt hic (inquam) tyrannidi auertendæ constitutus ipse tyrannidem inuadat. Huius rei duo **Exempla.** exempla affert Aristoteles: id namque & Larissæ & Abydi ait accidisse. Sic & Romæ olim sublata fuit Dictatura metu Tyrannidis; & Pompeium nouo more solum gerere consulatum maluerunt adiuncto custodiendæ vrbi præsidio, quam designare Dictatorem, de quo Pompeii Consulatu tertio omnes veteres scriptores, *Plut Cic.* &c.

Καὶ ἄρχοντι μεσιδίῳ.] De hoc verbo dictum est *in Ethic. libr. 5.*

Ἐπὶ τῆς τῶν ἀλευάδων] Olim apud Thessalos in princi- **Aleuadæ.** pe vrbe Larissa illustris & regia fuit familia Aleuadarum, literarum & doctorum hominum patrona amplissima, quam eo nomine grauiter laudat *Plato initio Menonis*, eiusq; magnam aduersus Simonidem Poetam benignitatem prædicat *Sozomenus in præfat. historia Ecclesiastica.* Quod autem Aristoteles hîc ait, *τῶν περὶ σίμον*, non satis intelligo; nisi hoc velit, hos Aleuadas è Samo (puto intelligendum Samothracem) ortos & Larissam vocatos.

Ἐπὶ τῶν ἑταιρειῶν, ὧν ἦν μία ἡ ἰφιάδου.] De sodalitatibus & **Sodalitates.** quidem ipsius huius vrbis Abydeæ dictum est & *supra hoc cap. ἀλλὰ καὶ αἱ μὲν ἀρχαὶ*, &c. harum autem per vrbes multas Græciæ & Asiæ instituendarum, quia ad Oligarchias sint peropportunæ, Lacedæmonios Oligarchiæ studiosos, duce maxime Lysandro Lacedæmonio, auctores esse dicuntur. Videatur *Plut initio Lysandri & Nepos in Lysandro.* Cæterum locus hic de sodalitatibus insignis alibi est explicandus.

TEX-

TEXTVS.

Fiunt autem motus & ex eo, quod alij ab alijs ijs ipsis, qui sunt in Oligarchia, vexētur & tumultuentur in nuptijs & iudicijs: vt ex nuptiali quidem causa prius expositi: & Eretriensem Oligarchiam Equitum Diagoras in matrimonio iniuria affectus dissoluit. Ex iudicum vero iudicio Heracleensis motus exstitit: & Thebanus ex causa adulterij pœna sumpta, iuste illa quidem; sed seditione, ab Heracleensib. quidem de Eurytione, Thebanis vero de Archia. Nam tanta contentione aduersus eos vsi sunt inimici, vt in foro ad palum fuerint vincti.

COMMENTARII.

VII. Causa seu occasio, seu modus euertendæ Olig. internus seu ab ipsis Oligarchis ortus. Exemplũ. De iniuriis iudicialib.

Γίνονται δὲ στάσεις.] Alius euertendæ Oligarchiæ modus, Oligarchiarum mutuæ inter ipsos iniuriæ & offensæ vel in matrimoniis vel in iudiciis. De iniuriis matrimonii explicatum est *supra cap.* 4. quarum & hîc vnum præterea exemplum affert, quo docet à Diagora tali iniuria affecto Eretriæ (quæ vrbs est Eubœæ) Oligarchiam paucorum, quam tenerent equites, euersam esse. De iniuriis iudicialibus quædam & *supra* sunt allata *cap.* 3. *in principio*: vbi tamen non tam de iniuria quam de metu iudiciorum agitur, vt & *supra cap.* 5 *in princ.* quibus in locis adduximus & motus, qui ex hac iudiciorum causa & Romæ fuerint grauissimi & plurimi, vt videre licet ex legibus illis iudiciariis, Sempronia, Liuia, Cornelia & Aurelia: de quibus *Cic. in Diuinat. & Verrinis sæpe: & in eum Ascon. Velleius lib.* 2. *Florus epit.* 61. & 75. *Tacit. lib.* 12. *Appian. lib.* 1. *de bell. ciu.* Hoc autem loco de contumeliosa ratione & exsecutione siue pœna iudiciorum & nimis acerba agit Aristoteles, vt si pœnam quis meritus, æquo tamen contumeliosius ac acerbius puniatur: cuius rei duo exempla hîc affert Aristoteles. Nam & Heracleæ Eurytionem, & Thebis Archiam, adulterii conuictos, etsi pœnam legibus debitam iustamque essent meriti; tamen quia inusitato more per contumeliam in foro ad palum essent vincti acerbi-

Pœnarum nimia acerbitas.

Exempla.

acerbitate & contentione inimicorum: postea coitione facta, oppressis inimicis, Oligarchiam euerterunt.

Ἐπ' αἰτίᾳ μοιχείας.] Ex hoc loco intelligere licet (id quod latius Iurisconsulti persequuntur *ad tit. de adulteriis*) antiquissimo tempore apud Græcos & Romanos pœnam adulterii non fuisse capitalem. *Adulterii pœna.*

Ὥστε δεθῆναι ἐν ἀγορᾷ ἐν τῷ κύφωνι.] De hoc supplicii & ignominiæ genere, quo palam & in foro ad Numellam aut ad palum astringuntur nocentes, *Cicero in Verrinis, & Budæus in Pandectis.*

TEXTVS.

Multæ Oligarchiæ autem ab ijs, qui in Republica indigne ferant, sunt euersæ: ea quoque de causa, quod nimis essent heriles, vt Oligarchia Cnidia & Chia.

COMMENTARII.

Πολλαὶ δὲ καὶ.] Alius euertendæ Oligarchiæ modus, nimia eius intentio & asperitas. Nam sępe accidere ait, vt & ex ipsis Oligarchis aliqui grauiter ferant nimium & importunum dominatum (herilem vocat Aristoteles siue plane seruilem:) atque ita Oligarchiam euertant ipsi: quod in Chio & in Cnido accidisse ait. Huc pertinet grauis illa disputatio de Rerumpublicarum nimia vel intentione vel remissione, eam esse certam illarum pestem & perniciem: de qua *infra cap. 9.* & dictum quoque *supra lib. 4. cap. 11.* *IIX. Causa seu occasio seu modus euertendæ Olig. intestinus. Exempla.*

TEXTVS.

Fiunt autem & ex euentu multæ mutationes tam ex ea, quæ dicitur Respublica, quam ex Oligarchijs, in quibus ex censu & comitia & iudicia alijque magistratus geruntur. Sæpe namque accidere solet, vt census primo definitus, & ad ea tempora accommodatus sit, quo in Oligarchia quidem paucis, in Politia vero medijs ad Rempublicam pateat aditus; vt rebus affluentibus vel propter pacem, vel aliam quampiam felicitatem eæ-

dem

dem possessiones precio multis partibus maiore æstimentur, adeo vt omnibus ad omnia pateat aditus: quæ quidem mutatio alias quidem fiat paulatim & occulte, & velut alluuione quadam; alias vero citius.

COMMENTARII.

IX. Modus intestinus communis Oligar. & Politiæ. Γίγνονται δὲ καὶ ἀπὸ συμπτώματος.] Insignis hic est mutandarum non tantum Oligarchiarum, sed eius quoque Reipub. quæ communi nomine Politia seu Respub. dicitur, communis modus & causa, census mutatio: quem modum vocat ex euentu seu fortuitum, cum priores plæriq; omnes sint ex consilio, & deliberati: sic & *supra cap. 3.* vbi de partibus & ordinibus ciuitatum, casu interdum fieri docet, vt vnus ab altero multitudine superetur. *Ratio.* Cur autem modus hic Oligarchiæ non sit proprius, sed Politiæ quoq; communis, hæc est causa: quia in vtroque Reipublicæ genere habeatur census ratio, *vt supra explicatum lib. 4.* Cuius census in aliis Reipublicæ generibus regno, optimatum, populi, notum est nullam haberi rationem. Itaq; si census initio definitus, siue diuitiarum modus Reipublicæ constituendæ accommodatus, posterius mutetur, quandoquidem ex hoc modo, tanquam forma, Respublica cohæreat; mirum non est, ipsam quoque Rempubl. eius mutatione veluti interire & mutari. verbi gratia, in Oligarchiis census ita definiri solet, vt pauci ad Rempubl & honores admittantur, magnus nimirum pro discrimine Oligarchiarum: in Politia minor census constitui solet, hoc nimirum consilio vt plures, puta medii, id est, qui mediocres saltem facultates habēt, ad Rempub. admittantur; soli excludantur tenuissimi & viliores. Iam vero sic temperata vel Oligarchia vel Politia, si ciuium & priuatorum diuitiæ posterius augeantur, adeo vt, qui primo propter tenuitatem ad Rempubl. non admittebantur, iam ditiores facti censum siue eius modum legibus primo definitum nacti fuerint: efficitur profecto, vt, omnibus iam propter censum reserato ad Rempubl. aditu, ex Oligarchia vel Politia exoriatur Democratia. *Remedium.* Huic autem vitio, & aliis plærisque supra explicatis, quemadmodum à prudente & sapiente Politico

litico occurri debeat, præclare explicatur *infra ab Arist. c.8:* πρὸς δὲ τὴν διὰ τί, &c.

Βουλεύουσι καὶ δικάζουσι.] Attingit siue perstringit tres illas omnium Rerumpub partes, quæ Senatu, Magistratibus, Iudiciis continentur: de quibus *supra lib. 4. cap. 14.*

Εὐετηρίας γιγνομένης.] Adiungit siue interponit hîc Aristoteles modum, quo diuitiæ interdum amplificentur, ciuesque fiant ditiores, nimirum, pacem, inquit, vel aliam aliquam εὐτυχίαν, puta victoriam aut imperii prolationem, aut noua reperta metalla auri, argenti, &c. aut institutionem noui mercatus, &c. quibus magna rerum affluentia & prosperitas (quam Græci eleganter εὐημερίαν & εὐετηρίαν vocant) magnæq; diuitiæ consequantur & veluti redundent. Verum memorabile est, quod adiungit Aristoteles, rerum hac affluentia & prosperitate rerum ipsarum promercalium & inprimis possessionum pretia augeri & amplificari. Huius rei caussa esse videtur; quod, pecuniæ magna copia, ciues non magnopere curent aut laborent res & possessiones magno comparare. Deinde, quia tum luxus & luxuria, eiq; cognata vitia subnascentia nullum sumptus & impensarum modum curent aut ferant. Exempla huius rei illustria cum alia aliarum ætatum sunt multa, tũ duo inprimis obseruanda. Nam olim Romæ deuicto Antiocho, & Asia, duce Scipione Asiatico, eiusq; fratre Africano, cum diuitiis ex Asia & rerũ pretia maiora & magna luxuria esse cœpit. Nostra item ætate, vel potius parentum nostrorum, ex nouo orbe, per Hispanos reperto in hunc nostrum importata incredibilis & inexhausta vis auri magnam rerum omnium caritatem & intollerabilem attulit luxuriam.

Diuitiarũ amplificandarum modi aliquot.

Rerum venaliũ maximeq; possessionũ caritas repentinas hasce diuitias comitatur.

1. Ratio.

2. Ratio.

1. Exempl.

2. Exempl.

Ἐκ προσαγωγῆς.] Elegans dicendi genus veteribus vsitatum, quod idem valet, quod sensim, pedetentim. Eo vtitur & *infra cap. 8.* ἀλλ᾽ ἐκ προσαγωγῆς, &c. *de eo & Budæus in comment.*

ἐκ προσαγωγῆς.

TEXTVS.

Omnino autem & Democratiæ & Oligarchiæ mutantur interdum non in contrarias Respubl. sed in eas, quæ in eodem sunt genere; vt ex Democratiis & Oligarchiis, in quibus leges dominantur,

nantur, in eas, quæ ſuo arbitratu omnia adminiſtrant; & ex his in illas.

COMMENTARII.

In quas Reſpubl. mutētur Democ. & Oligarchia.

Ὅλως δὲ καὶ αἱ.] Expoſitis adhuc duarum Rerumpub. Democratiæ & Oligarchiæ, mutandarum cauſis, ſeparatim adiungit hîc Ariſtoteles clauſulam vtrique Reipubl. communem, qua breuiter complectitur, quas in Reſpublic. vtraque conuertatur. Nam grauis & magna hæc eſt quæſtio de mutatione Rerumpublicarum, non tantum quibus ea ex cauſis fiat, qua de quidem his iam capitibus potiſſimum agitur: ſed hæc quoque, quam in Rempub. hæc vel illa mutetur, vt an Democratia in Monarchiam vel Oligarchiam, &c. de qua quæſtione ſatis diligenter infra explicatur *cap. vlt.* & hoc quidem commune præceptum & peruulgatum hac in re adferri ſolet, Reſpublicas plærunque in contrarias conuerti & mutari, *vt in eo cap. vlt.* cuiuſmodi generis ſunt Oligarchia & Democratia; pauci namque multis repugnant. Hinc igitur de his duabus Rebuſpubl. de quibus hactenus explicatum, efficitur & concluditur, Democratiam fere in Oligarchiam, & hanc in illam conuerti. Verum hoc loco Ariſtotel. præceptum hoc monet non eſſe perpetuum: ſæpe namque vſuuenire, vt hæ duæ non in contrarias conuertantur, ſed in ſui generis Reſpublicas, vt Democratia in Democratiam, Oligarchia in Oligarchiam. Cum enim iam notum ſit ex *lib.* 4. vtriuſque eſſe plura genera, & maxime duo, quorum vnum ſit, in quo leges præſint; alterum, in quo non leges, ſed in Democratia multi, in Oligarchia pauci ſuo omnia arbitratu & libidine adminiſtrant (vocat eos eleganter ἀνόμους πολιτείας:) fieri ſolet vt legibus adminiſtrata Democratia conuertatur in Democratiam populi arbitrio adminiſtratā, & contra, vt & ſupra monuit *cap.* 5. *in fin.* μεταβάλλουσι δὲ καὶ ὀλιγαρχίαι, &c. eadem eſt & Oligarchiæ ratio.

Axioma ſeu regula Politica de mutatione Rerumpub.

Exceptio.

CAPVT VII.

EXPLICANTVR hoc capite cauſæ aliquot mutandæ & euertendæ Ariſtocratiæ & huic affinis Politiæ, ſiue communi nomine Reipublicæ.

TEXTVS.

In Ariſtocratiis vero ſeditiones exſiſtunt, aliæ quidem

quidem ex eo, quod pauci honorum ſint participes; quare expoſitum eſt & Oligarchias permoueri. Nam & Ariſtocratia eſt quaſi Oligarchia: ſiquidem in vtraque pauci ſunt, qui præſunt: etſi non eadem ratione pauci.

COMMENTARII.

Ἐν δὲ ταῖς ἀριστοκρατίαις.] Cauſam euertendæ & mutandæ Ariſtocratiæ principio exponit in honoribus, de qua cauſa iam ſæpe expoſuit; Primo communiter, deinde ſeparatim cap. priore, vbi de Oligarchia. Nam communiter quidem docuit in omnibus fere Rebuſpublicis de honoribus contentiones exſiſtere. In Oligarchiis vero, quia pauci honores & magiſtratus capiant, reliquos ab honoribus remotos ſeditiones mouere ſolitos, vt *ſupra* explicatum *cap.6 initio*, ὅτε μὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀπόρων, &c. Quemadmodũ igitur hanc de honoribus & magiſtratibus communicandis contentionem de Oligarchiis ſupra docuit: ita & hoc loco de Ariſtocratiis initio monet eandem hanc eſſe peſtem & perniciem, ſumpto argumento velut à genere ad ſpeciem, quod nimirum Ariſtocratia ſit Oligarchiæ velut ſpecies quædam, ſit quodammodo Oligarchia; recte quidem quodammodo, quatenus nimirum qui præſunt Reipublicæ, vtrobique ſunt pauci. Nam quatenus hi pauci non eodem modo ſunt affecti, vt quia in Oligarchiis genere vel diuitiis præditi, in Ariſtocratia virtute: Si igitur quantitatem ſpectes, Ariſtocratia ſpecies quædam erit Oligarchiæ, ſi qualitatem, non item. ſic enim & Ariſtoteles hæc verba qualitatis & quantitatis hac in re poſuit *ſupra lib.3. vel 4.* Et de hac Ariſtocratiæ & & Oligarchiæ, quo ad quantitatem, ſimilitudine ſiue affinitate aliis quoq; in locis memoratur. Qua ſimilitudine multi imprudenter falſi eam, quæ vere eſt Oligarchia, ſæpe ſolent vocare Ariſtocratiam, vt Rempublicam Venetorum & Noricam *Contarenus & alii.*

I. Cauſa ſeu modus euertendæ Ariſtocratiæ.

Honores cauſa motuum in omnibus Rebuſpu. Oligarchiis & Ariſtocratiis.

Ratio.

Similitudo & diſſimilitudo Ariſtocratiæ & Oligarchiæ.

Error quorundam Ariſtocratias nominantium, quæ reuera ſunt Oligarchiæ.

Ἐπεὶ δοκεῖ γε διὰ ταῦτα.] Quod hîc dicitur, Ariſtocratiam videri eſſe Oligarchiam, quia modo commodiore loco fuerat expoſitum; ea re hæc clauſula mihi ſuperuacanea videtur: etſi in omnibus editionibus, etiam in veteri tralatione reperitur.

TEXTVS.

Hoc autem maxime necesse est accidere, vbi multi sint animo elati, vt virtute pares, quales Lacedæmone, qui dicebantur Partheniæ: erant namque ex paribus, quos vbi insidiatos sibi compererunt, Tarentum ablegarunt in coloniam. Vel vbi ignominiose habentur aliqui viri, alioqui magni & nemine virtute inferiores, à quibusdam, qui maiore sunt in honore, vt Lysander à Regibus; vel vbi quis fortitudine præstans honorum non sit particeps; vt Cniado, qui, Rege Agesilao, coniurationem aduersus Spartanos fecerat.

COMMENTARII.

Μάλιστα δὲ.] Ad causam de honoribus hæc omnia pertinent. Nam docet his Aristoteles, varie accidere motus & seditiones ex honoribus in Aristocratiis. Nam primo quidem Respubl. à paucis optimatibus obtineri, & ab iis solis administrari: sæpenumero id accidere, vt reliqui indignentur & ægre ferant, non hi tantum, qui magno sint animo & gloriæ cupidi; sed alii quoque de plebe, & parui atque angusti animi homines, nullaq; virtute præditi; quibus hoc tantum sit ægre, paucos omnia administrare. Et huc pertinent ea, quæ paulo supra sunt allata. Iam vero adiungit Aristoteles alios modos, quibus seditiones & motus Aristocratici facilius exoriantur ex honoribus, nimirum per eos, qui vel magno sint animo præditi, vel fortes videantur, vel si qui virtute pares & magni viri à potentioribus minus digne & honeste tractentur; siue hi sint multi, siue vnus aliquis. Nam hi, quia aut virtute sint pares, aut certe magnos gerant spiritus, magnique sint animi; & proinde se aliis velut pares iisdem quoque honoribus dignos censeant, & peræque digne & honorifice habendos: hinc motus & seditiones aduersus optimates concitare solent. Nam & *supra* iteratum est aliquoties, *maxime initio huius libri*, hanc paritatis siue æqualitatis persuasionem omnium fere motuum esse fontem & causam. Exempla affert Aristoteles de Republica Spartana, quam optimatum

1. Rat. qua ob honores mouẽtur seditiones in Aristocratia.

2. Ratio seu modus.

Ratio.

Exemplũ.

matum imperio administratam fuisse plærique dicerent, nimirum triginta: etsi Aristoteles eam varie mixtam & temperatam fuisse ostendit *supra lib. 2.* & primum quidem de multis, postea de singulis. Nam Lacedæmone olim Parthenias, cum se reliquis ciuibus pares putarent, & ab iis tamen velut spurii & nothi contemptim haberentur, tandem coniuratos consilium cepisse de senatu & optimatibus trucidandis; qua coniuratione Helotarum indicio quorundam consciorum senatus cognita, non armis Parthenias opprimendos putauit, sed persuasos alio migrare compulit, qui duce Phalanto in magnam Græciam seu extremam Italię Regionem profecti vrbem Tarentum occuparunt. De his Parthenijs, & cur ita dicerentur (quia ex virginibus tantum essent editi incerto & permixto concubitu) copiose *Strabo lib.6. ex Ephoro, Trog. li.3. Pausan. in Phocicis, & Lactan. lib.1. cap.20.* Et hoc quidem est exemplum, quod multi aduersus Aristocratiam seditiones moueant: reliqua duo sunt de singulis, eaque etiam inter se dissimilia, & dissimili ex causa. Nam interdum accidere docet, vt viri aliqui virtute & dignitate præstantes, vnus aut alter, aut pauci grauiter ferentes, se, quibus virtute sint pares, ab iis contemptim haberi, & ignominiose tractari, res nouas aduersus Rempub. moliantur, quod Lacedæmone quoq; suscepisse ait Lysandrum: qui cum rei militaris gloria nemini facile cederet, quia tamen Reges (erant semper Lacedæmone bini, iiq; ex familiis certis) maiore in honore esse cerneret, consilium cepit de Regno tollendo, aut certe cum aliis quoque familiis communicando. Verum coniurationis hac de causa & fœderis cum Persis facti conuictus capite pœnas luit: quod commemorant *Cor. Nepos, & Plut. in Lysandro, & Diodorus Siculus late lib. 12.* Interdum vero accidere solet, vt vnus quoque aliquis non tam virtute & dignitate, quam audacia & robore præstans seditiones moueat, qui hac re fretus & superbus grauiter ferat, se honorum esse expertem: cuius generis Lacedæmone quoque fuit Cinado, alter velut Catilina & Spartacus, qui tamen minore cum contumelia, quam Catilina, fuerit oppressus: de quo *Xenophon lib 3. rer. Græcar.*

Παρθενίαι.

3. Ratio seu modus.

Exemplū.

4. Ratio seu modus.

Exemplū.

Ἀνδρώδης.] Valet hoc verbum idem, quod Latine magni & alti animi, quo & *lib. 2. Rhetor.* vtitur, vbi ditiores plærunque ait esse φιλοτιμωτέρους καὶ ἀνδρωδεστέρους.

ἀνδρώδης.

TEXTVS.

Præterea vbi alij quidem nimis ſint pauperes, hi vero nimis diuites: atque in bellis hoc maxime accidit & fit: accidit aũt hoc & Lacedæmone bello Meſſeniaco; quod ex Tyrtæi poëmate, quod Eunomia dicitur, perſpicuum eſt. Nam bello quidam attriti (afflicti) flagitabant agrorum diuiſionem.

COMMENTARII.

III. Modus ſeu cauſa euertẽdæ Ariſtocratiæ. Nimia paupertas vel diuitiæ.

Ἀνάδαστον πιεῖν χώραν ἢ ὐσίαν.

"Ετι ὅταν μὲν.] Alius tertiuſque modus euertendæ Ariſtocratiæ, ex nimia vel paupertate vel diuitiis, hîc exponitur; nempe ſi ex optimatibus aliqui ad ſummas rei familiaris anguſtias redigantur, reliquis bonis ad paucos deuolutis. Nam fere accidere, vt hi, qui bonis ſint lapſi, ſeditiones moueant; & quos agros ſoli poſſideant diuites, ſecum petant communicari, atque ita agros rurſus æquabiliter diuidi: quod Græci vocant *ἀνάδαστον ποιεῖν*, vel *χώραν*, vel *ὐσίαν*; petant, inquam, bona æquari; quod fit partim tabulis nouis, partim agris æquabiliter diuidendis. Quare & *Liuius lib. 32. in fi.* vbi de Na-

1. Exemplũ. bide Lacedæmoniorum tyranno; concione, inquit, conuocata rationem promulgarunt, vnam de tabulis nouis, alteram de agro viritim diuidendo, duas faces nouantibus res, ad plebem in optimates accendendam. *Et Iuſtin. lib. 16.* vbi

2. Exempl. de Heraclea vrbe Ponti, & plebis in ea aduerſus ſenatũ diſſenſionibus; paſſi, inquit, ſunt inter plurima mala etiam tyrannidem. Siquidem tum plebs & nouas tabulas & agrorum diuiſionem diuitum impotenter efflagitaret, &c. Siue igitur ex optimatibus ipſis aliqui ſiue plebs ad ſummã paupertatem reciderit: motus inde aduerſus optimates reliquos ditiores excitari ſolent. Sic & *ſupra cap. 5.* ex hac quoq; cauſa docuit Oligarchias euerti, inquiens, *ἢ τὰς ὐσίας, & infra cap.*

3. Exempl. *prox. fere in fi. δεῖ δὲ ἐν μὲ ταῖς δημοκρατίαις*, &c. Exemplum huius rei ſiue cauſæ affert Ariſtoteles ex Repub. Spartana, vbi motus tempore belli Meſſenici hinc, id eſt, ob nimiam quorundam paupertatem fuerint exorti. Alterum *ex Iuſtino* de Heraclea modo attulimus: In Republica Romana de tabulis nouis & agris diuidendis ſæpiſſime actum eſt, & multi fuerunt motus.

Καὶ

Καὶ μάλιστα ἐν τοῖς πολέμοις.] Affert causam paupertatis, bellum, id est, multos ad paupertatem redigi, quod relicta rei familiaris cura in expeditionibus & bellis pro patria totam vitam consumpserint. *Bellũ causa huius paupertatis.*

Συνέβη δὲ καὶ τοῦτο.] De bonorum inæqualitate apud Lacedæmonios monuit, & ipsum eorum legumscriptorem Lycurgum reprehendit Aristoteles *lib. 2.* vbi de Republ. Lacedæmoniorum.

Ὑπὸ τὸν μεσσηνιακὸν πόλεμον.] De hoc bello Messenico valde diuturno, quod Lacedæmonii aduersus Messenios susceperant, & in eo gerendo plus quam viginti annos domo abfuerunt, cõmemorant cum alii, tum *Strabo lib. 6. Geograph. & Iustinus lib. 9.* *Bellũ Messenicum.*

Ἐκ τῆς τυρταίου.] Ait Tyrtæum facere mentionem in suo poemate huius inæqualitatis bonorum apud Lacedæmonios. Hic Tyrtæus ciuis Atheniensis & Dux fuit Lacedæmoniorum in bello hoc Messenico, de quo postea victor carmen seu poema Eunomiæ nomine conscripsit, cuius meminit & *Strabo lib. 8.* *Tyrtæus.*

TEXTVS.

Præterea si magnus quis sit, quique etiam maior esse possit, vt solus imperio potiatur, vt Pausanias Lacedæmone bello Medico prætor, videtur & Carthagine Hanno.

COMMENTARII.

Ἔτι, ἐάν τις μέγας.] Quartus euertendæ Aristocratiæ modus & causa exponitur, vnius alicuius nimia in ciuitate potentia aut magnitudo, qua ille fretus tyrannidem & imperium solus inuadere possit, si ex optimatibus vnus aliquis talis exsistat. Nam hi fere, oppressis reliquis optimatibus, tyrannidem affectare consueuerunt. Affert Aristoteles duo exempla Rerumpub. Spartanæ & Carthaginensis. Verum de hoc loco seu causa non Aristocratiæ propria, sed reliquarum quoque Rerumpub. communi, nimia vnius vel potentia vel præstantia, libertati Reipublicæ intolerabili, explicatum *supra cap. 3. in princ.* vbi de ostracismo. Quod idem monet Demosth. ἐν τῷ περὶ τῆς παραπρεσβείας etiam in Democratia diligenter cauendum, ne quis vnus præter cæteros excellat, *IV. Modus.*

cellat, ὀ γάρ ἐστι, &c. nihil, inquit, est, quod peræque sit cauendum, atque hoc, ne quis vnus populo vniuerso maior fiat, vt hoc loco.

1. Exempl. Ὥσπερ ἐν λακεδαίμονι.] De Pausaniæ Regis Lacedæmonij, qui bellum gerens aduersus Persas, captus tandem luxurie Persica, & ambitione affinitatis Regiæ impulsus, Regi Persarum patriam occulte prodere voluerit, vt eius Regis potentia subnixus pro libidine solus regnaret Lacedæmone, diligenter exponunt *Thucyd. lib. 1. Nepos in Pausania, Diodorus lib. 11. Plut. in Themist. & Aristide & Iustin. lib. 2.*

Medi. Κατὰ τὸν μηδικὸν πόλεμον.] Alibi monuimus, Persas ab Atticis dici Medos, quos & *Latinus Poëta Horat.* sæpe imitatur.

2. Exempl. Καὶ ἐν καρχηδόνι] De hac Annonis vnius ex Regibus seu Principibus Reipublicæ Carthaginensis affectatione tyrannidis reperi *apud Iustin. lib. 21* & breuiter *apud Orosium lib. 4. cap. 6.* Dictum autem *supra lib. 2. & alibi etiam lib. 4.* in his duabus ciuitatibus, Sparta & Carthagine, * accommodata fuisse exempla * fuisse Aristocratiam.

TEXTVS.

Maxime autem dissoluuntur tam Democratiæ quam Aristocratiæ iuris in ipsa Republica aberratione. Principium namque, (est) quod non bene sit temperata, in Politia quidem Democratia & Oligarchia, in Aristocratia vero & virtus: maxime vero duæ; duas, inquam, Democratiam & Oligarchiam. Has namque cum Politiæ temperare conantur, tum multæ, quæ vsurpantur Aristocratiæ. Nam hoc Aristocratiæ ab illis, quæ Politiæ dicuntur, differunt. Quare & ex ipsis hæ quidem minus, illæ vero magis sunt stabiles. Nam quæ ad Oligarchiam magis inclinant, Aristocratias vocant; quæ vero ad multitudinem, Politias: tales igitur alteris sunt stabiliores. Nam quod plus est, idem plus potest: & qui æquale obtinent, magis sunt contenti: qui autem diuitijs affluunt, si ex statu Reipublicæ

primas

primas habeant, iniurijs alios afficere, & omnia ad se rapere solent: ad summam, quocunque Respublica inclinarit, eo transuertuntur, vtrisque suam agentibus partem: vt Politia quidem in Democratiam, Aristocratia vero in Oligarchiam: vel in contraria, vt Aristocratia quidem in Democratiam (tenuiores namque, vt iniuria affecti, in cõtrarium flectunt,) Politiæ vero in Oligarchiam: Nam dignitate æquum solum est stabile, & sua quemque retinere. Quod diximus, accidit Thurijs: Nam cum à multo quidem censu crearentur magistratus, Respub. ad minorem censum & plures magistratus est traducta. Cum vero totam regionem Principes contra legem possedissent (nam Politia magis erat Oligarchica, adeo vt possent ad se omnia rapere seu pertrahere:) populus, bello exercitatus, bonis præsidio superior factus est, donec hi agris discederent, qui maiorem partem tenerent. Præterea, quod omnes Respublicæ Aristocraticæ sint Oligarchicæ, eo plus sibi vindicant Principes; vt Lacedæmone ad paucos bona veniunt: & licet Principibus, quicquid velint, facere, & quo cum affinitatem velit contrahere: quare & Locrorum ciuitas ex Dionysij affinitate interijt: quod in Democratia non facile fiat, aut in Aristocratia bene temperata.

COMMENTARII.

V. Causa seu modus, euertendæ Aristocratiæ & Politiæ communis.

Λύονται δὲ μάλιστα.] Exposuit adhuc Aristoteles Aristocratiæ proprias aliquot euertendæ modos: hoc loco affert alium, sed Aristocratiæ & Politiæ communem, quem vocat παρέκβασιν τοῦ δικαίου, siue aberrationem iuris: qui modus vt intelligatur, res paulo altius est repetenda *ex lib. 3. cap. 6. & 8. lib. 4. cap. 8. & 9. & supra huius lib. cap. 1.* quibus in locis, vt

Ius quod quæq; Resp. prætexit. cis, vt summatim complectamur, explicatum fuit, ciuitates omnes ius quamque suum prætexere & afferre, quo nixa de principatu & imperio contendat; quod ius triplex fere sit, Libertas, Diuitiæ seu Genus, & Virtus: ex quibus iuris partibus Democratia libertate, Oligarchia diuitiis, virtute nitatur Aristocratia simplex & optima; Politia vero, & tria reliqua Aristocratiæ genera, quia mixtæ sunt Respublicæ, vt mox dicetur, non vno, sed duobus vel omnibus his iuris generibus nituntur, verbi gratia: Politia libertate siue paupertate & diuitiis, Aristocratia & his duobus & præterea virtute. Nam in Politiis & diuitum & pauperum habetur ratio, ita vt Politia ex Democratia & Oligarchia sit mixta & temperata: Sic & Aristocratia (excepta optima, quæ ex sola virtute constat) partim ex populari siue pauperibus & tenuioribus, partim ex diuitibus, partim ex viris bonis conflari solet: quin etiam eo ventum ait Aristoteles, vt ne in Aristocratiis quidem, quarum tamen propria velut nota & vis est virtus, tertii eius iuris, puta virtutis, sæpe nulla, sed reliquarum duntaxat iuris partium (libertatis, siue paupertatis, diuitiarum, aut generis) habeatur ratio, non secus atque in Politiis; adeo vt inter Aristocratias vsitatas sua ætate & Politias differentiam vix fateatur esse aliam, quam quæ in eo, quod magis aut minus (vt vocant Dialectici) est posita, id est, vt eadem Respublica, si magis ad Oligarchiam spectet, iam dicatur Aristocratia; sin propius ad Democratiam, iam dicatur Politia. *V. Causæ explicatio.* His ita præmunitis & aliunde repetitis; hîc iam ait Aristoteles harum Rerumpublicarum Politiæ & Aristocratiæ, interitum & euersionem exsistere ex peccato siue aberratione in iure, siue ex eo, quod ab initio sint non recte mixtæ & tẽperatę. Et hoc est, quod ait, *ἀρχὴ γὰρ τὸ μὴ μεμίχθαι*, &c. quibus verbis iuris peccatum in eo positum esse exponit & velut explanat, quod initio earum Rerumpublicarum constituendarum peccatum fuerit in partibus illis iuris bene & prudenter temperandis. Quemadmodum autem hæ duæ Respublic. Politia & Aristocratia, quam optime temperentur & misceantur, aut minus recte; explicatum *supra, cap. 7. 8. 9. lib. 4. & cap. 12. in fin.* quod autem hîc ait harum Rerumpub. interitum & euersionem, & contra salutem & diuturnitatem positam esse in recta ab initio facta tẽperatione: idem & *sup. huius lib. ca. 1. in pr.* indicat his verbis, *δεῖ δὲ πρῶτον, &c.*

Διαφέ-

Διαφέρουσι γὰρ.] Verſiculus hic, propter verbum, τούτῳ, quo quid ſignificetur, non ſatis liquet, ſatis eſt obſcurus. Præterea vetus interpres, niſi codices ſint mendoſi, legit ταῦτα: ea quoque quæ ſequuntur, διὰ τοῦτ' εἰσὶν, item non ſatis inter ſe connecti videntur, & item mox iterari διόπερ ἀσφαλεστέραι. Etſi igitur in verbis propter has cauſas obſcuritas eſt: tamen ſententia totius loci hæc eſſe videtur, quæ in his duobus capitibus ſit poſita. Nam primo Ariſtocratias & Politias ex iiſdem quidem olim temperatas, Oligarchia & Democratia, non eundem tamen in modum. Nam alias ex iis ita temperatas, vt propius ad Oligarchiam; alias ita, vt ad Democratiam propius accedant: & has quidem vulgo Politias vocari, illas vero Ariſtocratias, id quod & *ſupra lib. 4. cap. 7. extremo & 8.* explicatum; quare & *infra hoc cap.* Politias has Ariſtocratias vocat, quaſi ambæ ſint Politiæ, mixtæ nimirum ex Democratia & Oligarchia: quæ Politiæ eſt nota, *vt ſupra cap. 9. lib. 4.* Sed altera Ariſtocratia, ea nimirum, quæ ad Oligarchiam accedit (nam Ariſtocratia quædam Oligarchia videtur, *vt ſupra initio huius cap.*) altera non item, quæ Democratiæ ſit ſimilior, Politia tamen communi nomine dicatur. Alterum eſt, quod huc magis pertinet, de harum interitu Rerumpub Politias his Ariſtocratiis eſſe ſtabiliores & diuturniores: cuius rei cauſam hanc affert, quod in altera hac Repub. puta in Politiis maior ſit tenuiorum multitudo: in altera, puta his Ariſtocratiis, maior diuitum; quos inter hæc nota eſt differentia, quod tenuiores, aut certe mediocres, ſua ſorte contenti pari iure viuere conſuerint, cum diuites nacti præterea imperium Reipublicæ impotenter ſe gerere, omnia ſibi rapere, aliis petulanter inſultare ſint ſoliti, vt eſt *apud Ariſtotelem lib. 2. Rhetor.* Atque huc pertinent, quæ *ſupra* diſſeruit *lib. 4. cap. 11.* de Politiæ diuturnitate: hanc ciuitatis formam maxime eſſe ſtabilem, & ex cæteris, quo huic ſit magis cognata, eo aliam alia eſſe ſtabiliorem, vt & Democratias eodem argumento *ſupra* docuit *cap. 1. huius lib. in fi.* Oligarchiis eſſe diuturniores. Et hoc eſt, quod ait, κρεῖττον γὰρ τὸ πλεῖον, &c. id eſt, in Politiis, quam in his Ariſtocratiis, maior eſt tenuiorum (quos hic vocat τὸ πλεῖον, eo quod eorum ſemper maximus ſit numerus, *vt ſupra dictum cap. 1. in fin.*) multitudo.

Ratio Ariſtocratiarũ & Politiarum, quas ætate Ariſtotelis ita vocabant.

Politiæ Ariſtocratiis tunc vſitatis ſtabiliores.

Ratio.

De Politiæ diuturnitate.

Οἱ δ' ἐν ταῖς εὐπορίαις.] Subindicat Ariſtoteles, imperia, ſi

Hominum

opulentorũ & improborũ potentia quam noxia. mandentur aut recidant ad homines opulentos & improbos, maiorem his feneſtram ad mala facinora ſuſcipienda aperiri, id quod & *ſupra* monuit *lib.3.* de egentibus hominibus & imprudentibus, quæ pertinent ad eum locum, quibus hominibus mandanda ſint imperia, de quo explicatur *ſupra lib. 4.* & ad ſententiam Platonis, tum demum beatas fore Reſpubl. ſi hæc duo, ſapientia ſiue virtus, & potentia ſiue imperium coniungantur. de qua *Cic. lib. 1. epiſt. 1. ad Quint. Frat. & Plut. in vita Dionis.*

Regula generalis de mutationibus Rerumpub. Ὅλως δὲ ἐφ' ὁπότερον] Quod modo de duabus Rebuſp. Politia & Ariſtocratia, dictum, eas partim ad Democratiam, partim ad Oligarchiam ſpectare; eius rei iam vſum huc pertinentem, & quidem communius, affert Ariſtoteles hoc nimirum propoſito principio; omnes Reſpub. in eam mutari, ad quam inclinent, interdum tamen in contrariam: qua de *Ratio.* re & *ſupra* nonnihil dictum *cap. 6. in fi.* Cuius rei cauſam, cur (inquam) in eas, quo inclinarint, commutentur, hanc affert, quod pars ea ciuitatis, quæ plus habet virium & roboris, omnem Rempublicam tandem ad ſe trahat, & ſola dominari tandem velit, altera plane excluſa; id quod latius explicatur *ſupra lib. 4. cap. 11.* vbi hoc argumento docuit, cur duo tantum Rerumpub. genera ſua ætate fere eſſent vſitata, Oligarchiæ & Democratiæ: verbi gratia, Politia Democratiæ vicinior in eam tandem degenerare ſolet, Ariſtocratia in Oligarchiam; interdum tamen, vt diximus, hæ duæ Reſpublicæ, Ariſtocratia & Politia, non in vicinas vel ſimiles, ſed in contrarias Reſpublicas commutari ſolent; Ariſtocratia in *Cur Ariſtocrat. interdum cõuertatur in Democratiã.* Democratiam, Politia in Oligarchiam. De Ariſtocratia quidem hanc adiungit rationem, cur ea in contrariam Democratiam commutetur; quod tenuiores ab optimatibus iniuria affecti, non contenti optimates repreſſiſſe, totam Rempublicam ad ſe trahant, tanquam præmium victoriæ, inquit *ſupra cap. 11. libr. 4.* id quod Romæ accidiſſe notum eſt. De *Cur Politia interdũ in Oligarchiã mutetur.* Politia vero, cur ea in contrariam Oligarchiam interdum commutetur, cauſam ſubiungit hanc; quod dignitate æquum & ſua tenere, ſolum ſit ſtabile, id eſt, quod cum duo ſint æquitatis genera, numeri alterum, alterum dignitatis, Arithmeticum & Geometricum, de quibus *lib. 5. Ethic. & ſupra cap. 1. huius lib. & alibi ſæpe* dictum & *lib. 3. c. 6. & 8.* ex his duobus altero, quod eſt dignitate, melius mutantur ciuitates;

bitates; nimirum si pro meritis, & ratione dignitatis, præmia & honores, commoda, & imperia distribuantur; quod quia in Politiis, iis maxime, quæ propius accedunt ad Democratias, in quibus τὸ ἴσον ἀριθμῷ, siue omnia sunt paria, omnes pari iure, vix reperitur; fit, vt diuites & nobiles hac re indignati, quia non meliore habeantur in loco & iure quam infimi quique, aut certe ipsis longe deteriores, grauiterque ferant, se non ea, quæ debent, tenere, sed cum aliis ea communicare: hinc fit (inquam) vt aduersus Rempublicam coitione inter se facta, conspirent, atq; ita Politia in Oligarchiam commutetur. Exemplum affert Aristoteles ex Republica Thuriorum, vbi Politia siue Aristocratia in Democratiam fuerit conuersa, ea nimirum occasione, quod cum principes omnia ad se bona pertraxissent, plebs autem bellis prætetea exhausta esset; præsidio, quo suum imperium principes tueri sunt soliti, oppresso, exæquatis ita bonis & communicatis cum plebe, factum est, vt, cum antea pauci ex maximis censibus ad magistratus admitterentur principes & diuites, postea cum pluribus & plebe magistratus communicarentur: de quo exemplo amplius quærendum. *1. Exemplū.*

Ἔτι διὰ τὸ πάσας.] Quod supra monuit, diuites, si cum diuitiis coniunctum habeant imperium, & Reipublicæ etiam præsint, plærunque aliena inuadere, omniaq; sibi sumere & vindicare: id hoc loco docet accidere etiam Aristocratiis, non omnibus illis quidem, sed iis, quæ potius sint Politiæ quædam Aristocraticæ, de quibus hic agitur Nam in his quoque plærunque fieri, vt qui Reipub. præsunt siue principes, auare se gerant, & aliena inuadant propterea quod tales Aristocratiæ magnam cum Oligarchiis (quarum propria est ea diuitum aduersus tenuiores πλεονεξία) affinitatem habeant; quod & *supra initio huius cap.* dictum de omnibus Aristocratiis; eas esse velut species Oligarchiæ. Huius rei, nimirum πλεονεξίας, id est, auaritiæ & licentiæ eorum, qui Reipublicæ præsunt in his Aristocratiis, exempla præter illud prius de Thuria Repub. duo hîc adiungit Aristoteles Rerumpubl. Spartanæ & Locrensis. Nam Lacedæmone quia pauci optimates Reipubl. præessent, hac πλεονεξία factum fuit, vt ad eos paucos omnes fortunæ & bona ciuium reciderent, multitudine plane egena, & ditioribus illis seruiente: quod idem & *supra* in hac Repub. reprehendit Aristo-

Insolentia magistratuum Aristocratias quoq; interdum euerti.

2. Exempl.

Aristoteles *lib. 2. cap. 7. & Isocrates in Panathenaico*, ταῦτα δέ τις πράξαντες, &c. Locrensis autem Respub. ex hac licentia plane interiit, nimirum ex affinitate cum Dionysio Iuniore Siciliæ tyranno inita: hîc namque vxore Locrensi ex diuite & nobili familia ducta, eius affinitatis occasione & adiumento capto ipsam Rempublicam Locrorum inuasit. Inde intelligitur hanc πλεονεξίαν non fortunis tantum & diuitiis, sed aliis quoque rebus metiendam, puta matrimonio seu affinitate, & alia qualibet licentia in sumptu, in vestitu. Recte autem Aristoteles hæc nec in Democratia nec in Aristocratia bene temperata accidere ait. Nam de Aristocratia quidem satis est perspicuũ, vt in qua magna æqualitatis habeatur ratio, neque vni præter alterum multa liceant: in Democratia vero etsi magna plebis est licentia, tamen omnes ciues volunt esse pari iure, neque temere patiuntur, vt vnus vel cum exteris affinitatem contrahat, & velut reginam domum ducat, vel multorum bona & agros cõtinuet solus: vnde magnæ illæ Romæ initio contentiones inter optimates & plebem exstiterunt.

3. Exempl.

Πλεονεξία hæc quibus rebus metienda.

Cur hæc nõ accidant in Democrat. & Aristocrat. bene temperatis.

TEXTVS.

Maxime autem occulte mutant Aristocratiæ exigua illa dissolutione, quod supra dictum vniuerse de omnibus Rebuspublicis, exiguum quoq; mutationum esse causam. Nam postquam eorum, quæ ad Rempublicam pertinent, aliquid neglexerint; postea aliud quoque maius mutant facilius, donec totum ordinem mutarint: quod in Thuriorum quoque Republica accidit: nam cum lege præturæ belli quinquennium esset præscriptum; iuniores quidam bellicosi & apud præsidiorum multitudinem magna in existimatione exstiterũt, qui contemptis ijs, qui Rempublicam administrarent, & facile se id assequi posse arbitrati, primum hanc legem tollere cœperunt, vt ipsis liceret ijsdem perpetuis esse prætoribus, cernentes plebem ipsos facile designaturam; Magistratus autem,

tem,quibus huius rei cura erat mandata, (ſymbulos vocãt) aduerſari quidem primo cœperunt aggreſſi; poſtea acquieuerunt,exiſtimantes, eos, hac lege mutata, nihil amplius aduerſus reliquã Rempublicam tentaturos:cum deinde alijs mutandis obſiſtere vellent, nihil egerunt: quin potius tota Reipublicæ deſcriptio in eorum, qui rebus nouis ſtuduerant,dominatum ſiue Dynaſtiam tranſijt.

COMMENTARII.

Μάλιστα δὲ λανθάνουσι.] Alius euertendæ Ariſtocratiæ modus,quem vocat κατὰ μικρὸν,exiguæ rei mutatione: qui modus eſt ille quidem communis, & in omnibus Rebuſpub. attente obſeruandus & cauendus, eo quod occulto obrepat: in Ariſtocratiis tamen euertendis eſt frequentiſſimus. Vnum affert exemplum Ariſtoteles de Thuriorum Republica, vbi vnius legis mutatio neglecta paulatim vniuerſam Ariſtocratiam in Oligarchiam & Dynaſtiam, quæ peſſima eſt Reipublicæ ſpecies,conuertit. Aliud exemplum *ſupra* quoq; attulit *cap. 3.* vbi vocat παρὰ μικρὸν, de Republica Ambraceenſium. vocat alias τὸ μικρὸν Ariſtoteles *infra cap. prox.* vbi docet hunc modum omnium eſſe periculoſiſſimum,quod,vt modo dixi, propter exiguitatem negligatur & velut contemnatur initio valet: * quod, vbi paulatim accreuit, cum initio facile poſſet,tandem nullo modo poſſit opprimi: Similitudinẽ affert ibidem Ariſtoteles de fortunis ſiue bonis, quæ eadem ratione,id eſt, exiguo ſumptu paulatim ita tota abſumantur & pereant. *Polyænus quoq; in libr. de Repub. Macedonum apud Stobæum lib. 41. de Repub.* grauiter monet, hoc μικρὸν & τοὐλάχιστον, minimum, vt vocat *Cic. & Lucret.* Rebuſpublicis eſſe occaſionem interitus,&c. Exemplum huius rei affert Ariſtoteles in Republ. Thuriorum, vbi ex vnius inſtituti mutatione reliqua paulatim labefactari, donec Reſpublica in Dynaſtiam ſiue deterrimam Oligarchiam mutaretur, cœperunt. Præclare igitur Ariſtoteles *cap. prox.* hunc poſtremum Rerumpub. conſeruandarum modum commemorat, curam de veteribus inſtitutis & legibus conſeruandis, & ne minimo quidem mutando.

VI. Modus ſeu cauſa.

1. Exempl.

2. Exempl.

Hic modus omniũ periculoſiſſimus

ὁμοίωσις.

Cautio.

TEX-

TEXTVS.

De externis mutandarum Rerump. caussis.

Omnes autem Respublicæ dissoluuntur alias quidem per se, alias vero extrinsecus, nempe si contraria sit Respublica vel prope, vel longe quidem, sed quæ sit potens; id quod Atheniensibus & Lacedæmonijs accidit. Nam Athenienses quidem Oligarchias, Lacedæmonij vero Democratias vbique dissoluebãt. Mutationes igitur rerum & seditiones, vnde exsistant, fere explicatum.

COMMENTARII.

Πᾶσαι αἱ πολιτεῖαι.] Insignis hic est locus de duobus generibus mutationum omnium Rerumpublicarum. Nam causas mutandarum Rerumpublicarum esse duas; aliam intestinam & domesticam, aliam externam: de causis intestinis explicatum hactenus: de externa & aduentitia breuiter hoc loco, & *infra cap. 10.* φθείρεται δὲ τυραννίς, &c. *in fi. fere. & Ioannes Bodinus in lib. vel methodo historica, pag. 254. & 259. in fi. in editione prima.* Externa igitur interitus causa ab externis hostibus, siue vicinis & finitimis, siue remotioribus & longinquis affertur; maxime si exteri & hostes contrario Reipublicæ genere vtantur. Nam alioqui si eodem vtantur, & victores fiant; sæpenumero non Respub. sed magistratus aut personæ, quæ præsunt, mutari solent. De qua magistratuum & personarum mutatione siue translatione dictum & *supra cap. 1.* quo modo multa Regna Assyriorum, Persarum, &c. mutata fuerunt, non quo ad Rempubl. siue Politiam, sed quo ad personam. Verum vbi contrariæ sunt Respubl. inter se vicinæ & infestæ, ibi plærunque accidere solet, vt victrix victæ formam mutet in suam. Contrarias Respub. notum est esse Democratiam & Oligarchiam siue Aristocratiam, quæ Oligarchiæ quasi species est quædam. Et hoc quidem modo olim & Lacedæmonii & Syracusani quia Oligarchia siue Aristocratia ipsi vterentur, deuictorum à se populorum status in Oligarchias quoque commutabant: Athenienses contra, qui Democratia vterentur, in Democratias conuertebant, vt hic & *infra d cap 10. & supra lib. 4. cap. 11. Isocrates in Panathenaico* de Atheniensibus confirmat, quod

quod hic ait Aristoteles, de Lacedæmoniis non item, εἰ μὲν γὰρ ἡμέτεροι πατέρες, &c. inquit, maiores enim nostri sociis suadebant, vt eandem, quam ipsi amabant, Rempub. sequerentur & constituerent, &c. Lacedæmonii vero instituebant neque suæ neq; aliorum similem, sed decemuiros designabant, &c. etsi hic decemuiratus est Oligarchicus, eaque propter Spartano similis. Nam Spartanos Oligarchia vsos esse *idem* fatetur *in Nicocle*, vbi de Spartanis & Carthaginensibus domi & in pace esse vsos Oligarchia, in bello Monarchia siue Regno vsos ostendit.

CAPVT VIII.

DE causis mutandarum & euertendarum Rerumpubl. tam communibus, quam propriis, prioribus capitibus sex adhuc est explicatum. Nunc contra de causis conseruandarum Rerumpublicarum tam communibus, quam propriis, explicat Aristoteles his duobus capitibus 8. & 9. perperam distinctis, cum vnum potius caput esse debeat, vt infra intelligetur. Cur autem hæc de causis salutis & incolumitatis, quam ea de causis interitus, sit breuior disputatio, rationem exposuit ipse Aristoteles initio huius capitis, nimirum quod cognitis interitus causis, cognoscantur & facile causæ salutis, vt contrariorum eadem est doctrina & cognitio. Etsi igitur hæc disputatio de causis salutis, vt ex priore interitus nota prætermitti fortasse poterat: tamen, vt quæstio hæc de Rerumpublicarum mutationibus sit plenior & tota absoluatur, de integro, & separatim de his quoque causis explicatur; quarum summam si quis faciat, vndecim fere causas communes reperiet, duas præterea Oligarchiæ & Democratiæ proprias, de quibus certe potissimum tota hac disputatione agitur; de Democratia (inquam) & de Oligarchia, & cum his affinitatem habētibus, Politia & Aristocratia. Nam de reliquis duobus Reipublicæ generibus, Regno & Tyrannide separatim, infra explicatur *cap. 10.* de causis interitus, & *cap. 11.* de causis salutis.

Argument. & συνεχείας ratio.

Cur disputatio de causis salutis breuior quã altera de causis interitus Rerũpubl.

TEXTVS.

De salute autem & communiter & separatim cuiusq; Reipublicæ consequens est explicare. Primum igitur perspicuum est, si ea, quibus euertuntur

tur Respublicæ, tenemus, ea quoque quibus conseruentur, nos tenere: nam contraria contrariorum sunt efficientia: at interitus saluti repugnat.

COMMENTARII.

Περὶ δὲ σωτηρίας καὶ κοινῇ.] Quod duo hîc ait Aristoteles initio explicandum, iam de causis salutis, & earum notitiam ex causis interitus, *supra initio* expositis petendam, modo in argumento seu præfatione explicauimus.

Contrariorum eadem potestas.

Τῶν γὰρ ἐναντίων.] De contrariis & eorum vi ac potestate elegans exstat disputatio huc pertinens, *apud Muretum lib 8. cap. 7. variarum lectionum.* Nam vulgatum est, contrariorum eandem esse vim & potestatem: quod axioma erudita adhibita distinctione explicat: *de quo & supra d. lib. 5. Ethic.*

TEXTVS.

In Rebuspublicis igitur bene temperatis, vt si quod aliud, maxime videndum, ne quid contra leges fiat, & exiguum maxime cauendum: occulte namq; obrepit detrimentũ, queẽadmodum facultates paruis sumptibus sæpe iteratis consumũtur. Latet autem detrimentum, eo quod non fiat vniuersum: capitur namque mens ab ipsis tanquam captio est sophistica, si singula exigua, & omnia. Hoc autem est quidem quodammodo: est vero quodammodo non. Totum namq; & omnia non exiguum, sed de exiguis sunt concreta. Vna igitur cautio huic principio est adhibenda.

COMMENTARII.

I. Ratio cõseruandarũ Rerump.

Ἐν μὲν οὖν ταῖς.] Prima conseruandarum Rerumpub. ratio & cautio, in legum & institutorum exquisita obseruatione posita, hic explicatur. Nam diligenter operam esse dandam aut cauendum, ne ex veteribus institutis quicquam mutetur, ne minimum quidem.

Ratio.

Nam tametsi vnius fortasse legis aut instituti etiam minimi, paruique momenti, mutatio per se non magnifacienda videatur: tamen propter consequentias, ne inde, licet paulatim, mutationes plures obrepant, etiam

jam initio huic, licet exiguo, occurrendum prudenter monet Aristoteles; in eoque initio, licet minimo, maximum momentum & periculum versari: propterea quod propter exiguitatem vix cerni possit, nisi à prudentissimo Politico, quemadmodum *infra lib. 6. cap. 4.* mala, inquit, parua vix cernuntur & contemnuntur, aucta magis incurrunt in oculos: *ut & supra dictum cap. 4. in princ. & cap. 7. in fi.* vbi de hoc exiguo. Affert autem hoc loco Aristoteles duas similitudines, vnam à sumptibus rei familiaris, alteram à captione sophistica: quibus ostendit partim, quam periculosum sit hoc exiguum in legum & institutorum mutationibus, partim qui fiat, vt non ita attendatur facile, sed occulte obrepat & fallat, nisi acutissimos. Nam quemadmodum, inquit, bona & fortunæ sæpe vniuersæ exhauriũtur minutis licet sumptibus, sed sæpe & paulatim iteratis: ita & in patriis institutis accidere solet, vt sæpe omnia euertantur, id est, tota Respublica mutetur ex singulorum institutorum & legum mutatione. Iam vero quam difficilis cautio, qua huic malo occurratur, exponit & ostendit ducta similitudine à captione sophistica, quæ sorites dicitur. Nam vt in sorite à minima cauillatione & captione, quæ initio facile admittitur, gradatim tandem ad maximi momenti cauillationem fit progressus, vbi principium velut admittatur, vt dixi, & velut contemnatur; factus tandem aceruus & σωρὸς non item: ita & in hac leui initio institutorum mutatione capi & falli nos monet Aristoteles. Captionem Aristoteles ita conformat; si singula sunt parua, ergo & omnia; vt vnum, vt duo, vt tria, &c. sunt exigua: ergo & numerus ex iis coaceruatus erit exiguus. Respondet, partim id esse verum, partim falsum. Nam quo ad partes, ex quibus totum constat, exiguum quoq; dici potest: quo ad se, non item. Sic & omnia distribute & ratione partium dici possunt exigua; collectione, vt loquuntur, non item. Videatur *lex cauillationis, ff. de verb. sign.* Huc quoque pertinet locus de legum mutatione, à qua adeo cauendum seu abstinendum esse monuit *supra* Aristoteles *cap. 6. lib. 2.* etiam minima, vt consilium putet potius iniusta quædam retineri posse, quam vt mutationis vel etiam iustæ fiat initium.

Approbatio.

Similitudo.

1. ὁμοίωσις.

2. ὁμοίωσις.

TEXTVS.

Præterea, quæ capiendi causa aduersus plebem sunt instituta, commentis minime fides habenda est: Reipsa namque refelluntur. Quæ autem Rerumpublicarum dicamus commenta, supra explicaui.

COMMENTARII.

2. *Ratio cõseruan. Rerump.*

Ἔπειτα μὴ.] Altera conseruandis Rebuspublicis cautio aduersus Politica sophismata hîc exponit, prioris cautionis velut pars quædam. Nam vt prior aduersus exiguum, eiusq; velut captionem & paralogismum, ita & hæc aduersus captiones & fraudes Politicas est comparata: quibus item non aperte & vniuerse, sed occulte & sensim Reipublicæ forma commutetur. De quibus Politicis sophismatis & fraudibus explicatum *supra lib.3.cap.13.*

TEXTVS.

Præterea videndum, quasdam non tantum Aristocratias, sed etiam Oligarchias consistere, non quo sint stabiles Respublicæ, sed quia, qui præsunt magistratibus, commodi putantur, & ijs qui sunt Reipublicæ expertes & ijs, qui sunt participes: ijs quidem, qui non sint participes, iniuria non afficiendo, & cum eorum principibus Republ. communicanda, atque honorum cupidis non afficiendis seu lædendis ignominia, vulgo vero ad quæstum: ad eos vero, qui & participes sint, populariter inter se vtendo. Nam quam populares in multitudine quærunt æquitatem, ea inter pares non solum est iusta, sed etiam vtilis. Quare si plures sint Reipublicæ participes, vtilia sunt multa instituta popularia; verbi gratia, semenstres esse magistratus, vt pares omnes capere possint. Nam pares sunt iam velut multitudo: quare & inter hos sæpe Demagogi

magogi exſiſtunt, vt ſupra explicatum : Præterea minus ad Dynaſtias recidunt Oligarchiæ & Ariſtocratiæ. Nam qui paruo tempore præſunt magiſtratui, non tam facile nocere poſſunt, quam qui longo : ſiquidem hinc fit, vt in Democratijs & Oligarchijs tyrannides exſiſtant : nam in vtraque Republica tyrannidem inuadunt vel maximi, hic quidem Demagogi, illic vero Dynaſtæ ; vel qui maximis præſunt magiſtratibus, ſi longo præſint tempore.

COMMENTARII.

Ἔτι δ' ὁρῶν.] Tertia cautio ſiue conſeruandarum Rerumpubl. ratio hic explicatur, poſita in vſu ſiue conſuetudine, in facilitate & communitate eorum, qui præſunt, aduerſus eos, qui parent, & ipſorum quoq; inter ſe. Nam etſi difficile eſt factu, vt, qui magnis præſunt imperiis, non iis abutantur cum tenuiorum iniuria : præclarum tamen id eſſe & Reipublicæ maxime ſalutare, confirmat hoc loco Ariſtoteles exemplo etiam non optime conſtitutarum Rerumpubl. nempe Oligarchiarum ; quas conſtat eſſe ex numero vitioſarum, minimeque ſtabiles ; has tamen, inquit, cernere licet hac cautione diuturniores & ſtabiliores effici. Exemplum attulit *ſupra cap.6.* de Oligarchia Pharſalica, vbi concordia & magna communitas eorum, qui præeſſent, inter ſe fuerit. Nam in Oligarchiis, qui præſunt, operam dare debent, vt faciles ſe præſtent etiam aduerſus eos, qui parent, ſiue quibus Reſpubl. non communicatur propter tenuiorem cenſum (hinc enim definiuntur Oligarchiæ) iis, qui altiore ſunt ingenio, ignominia non temere afficiendis, reliquis in lucro & re familiari non fraudandis aut vexandis. Illis igitur altioris ingenii & honorum cupidis aditum quoq; ad Rempubl. & honores aperient, multitudini vero quæſtu aliquo deliniendæ viam aperient. Sic enim pars vtraque viuet contenta & quieta, neq; tumultus ad Rempublicam euertendam excitabit. Nam *& ſupra lib.2 cap.5. & infra lib.6 cap.4. & hoc cap. extremo. & cap. 11. & ſupra initio huius lib.* dictum, cum duæ ſint res principes, propter quas omnes motus exſiſtant, hono-

III. Ratio.

Exemplũ.

honores & diuitiæ: illos præstantioribus, diuitias & quæstum multitudini fere esse curæ. Inter se autem, qui Reipublicæ præsunt, summa eos facilitate & comitate vti debere; itaque se gerere, quasi omnes sint pares, populari plane modo. Nam cum omnibus ad Rempubl. pateat aditus, & proinde sint pares; perspicuum est, ius illud, quod maxime Democratiis tribui solet, nimirū ius siue æquitatem Arithmeticam, non Geometricam, inter eos Oligarchas quoque esse debere, & esse maxime salutare. Nam alioqui si ex Oligarchis alius alium opprimere, tanquam potentior, aut cōtemnere cœperit; hinc motus exsistere solent, quod *& sup. cap. 6.* docuit Aristoteles, motus in Oligarchiis exsistere, non tantum ab iis, qui honorum non sint participes, sed etiam ab ipsis Oligarchis inter se. Quare prudenter hoc loco, quemadmodum vtriq; motui sit occurrendum, docet. Ex his quia intelligitur, inter Oligarchas siue paucos æquabile illud ius Democratiæ proprium reperiri; persequitur Aristoteles diligentius hanc Oligarchiæ & Democratiæ cognationē. Nam primo paucos inter se quandam velut Democratiam constituere: quod idem *& infra lib. 6. cap. 7. in fi.* vulgares Oligarchias esse velut paruas Democratias, cui rei hoc esse argumento. Primo, quia vtrobique æquitati Arithmeticæ, omnes vt sint pari iure, locus sit, vt iam dictum. Deinde, quod vtrobique Demagogi exoriantur, non solum in Democratiis, sed etiam in Oligarchiis, vt *supra* explicatur latius *cap. 6.* Quare cum tanta inter has duas Respub. sit affinitas; efficitur primum, quemadmodum in Democratiis populi inter se, ita & in Oligarchiis paucorum inter se debere esse summam comitatem & æquitatem. Deinde efficitur hoc quoque; quæ in Democratiis sunt vtilia: eadem Oligarchiis esse salutaria plæraque. Quæ autem Democratiis sunt salutaria & propria, Aristoteles hic vocat νομοθετήματα popularia; explicantur *infr lib. 6. cap. 3. 4 & 5.* Ex quibus vnum hoc loco commemorat de tempore magistratuū, qui grauissimus est locus Politicus, an magistratus perpetui, nec ne, esse debeant: de quo *& supra lib. 2. cap. 3. in fi. & cap. 7. Dionys. Halicarnas. lib. 4.* vbi de consulatu instituendo Romano, *& Io. Bodinus methodi historicæ cap. 6.* Aristoteles multis in locis improbat magistratus perpetuos, his duabus potissimum de causis: tum quia aliis ita præcludatur aditus ad honores; quæ res

Democratia & Olig. quadā inter se cognatio.

1. Ratio.

2. Ratio.

De tempore magistratuum.

Aristotelis sententia.

1. Ratio.

tes ambitiosis & honorum cupidis & excellentibus ingeniis seditionis & motus causam suppeditare solet, vt supra dictum: tum quod insolentiores ita reddantur magistratus tam propter diuturnum imperium, quam quia rationum reddendarum sic expertes reddantur & immunes; quæ res facit, vt sæpe perpetui magistratus tyrannidem inuadant. Cui rei exemplo sit Iul. Cæsar, qui propter propagatum in Gallia imperium, priuatus postea viuere nescius, Rempubl. inuasit, *vt Cic. sæpe in epistolis ad Attic. & libris Offic. conqueritur*, & *supra* explicatur *cap. 6.* His igitur duobus grauissimis malis deuitandis aut depellendis tanquam medicinam & optimum consilium esse putat Aristoteles, si magistratus sint non perpetui, sed semestres vel annui; nam hac ratione fieri, vt & omnibus, & qui pari sunt iure, communicentur, vt exiguo tempore imperii Rempublicam non multum aut facile lædere, vel occupare possint. Cæterum de magistratus tempore, quod in Democratiis, sine controuersia, finitum esse debet, & earum exemplo, in Oligarchiis quoque debere esse ostendit hic Aristoteles, grauis, vt dixi, est quæstio, reuocata hypothesi ad genus vniuersum, id est, an in omnibus Rerumpub generibus magistratus perpetui esse debeant; an in nullis; an denique in quibusdam, de qua videantur, quæ supra attulimus. *2. Ratio.* *Exemplū.*

TEXTVS.

Conseruantur autem Respub. non solum, quia longe absunt ab ijs, quæ interitum afferunt: sed interdum &, quia prope: metuentes namque magis tractant Rempublicam. Quare debent, qui Reipublicæ curam gerunt, terrores inijcere, vt vigilent &, tanquam nocturnam vigiliam, non deserant Reipublicę custodiam: atque, quod procul, facere prope.

COMMENTARII.

Σώζονται δ᾽ αἱ πολιτεῖαι.] Quarta Reipubl. conseruandæ cautio, in assidua solicitudine & vigilantia posita, hic explicatur: solicitudine, inquam, ex Reipub. periculis interitum minantibus & plane impendentibus, qua in re paradoxon *IV. Ratio conseruād. Rerumpub.*

quoddam situm esse videtur, salutem nimirum Rerumpubl. sitam esse in eo, quod pericula Reipublicæ impēdeant, cum potius interitus inde afferri aut certe metuendus videatur. Nam eas maxime diuturnas vel incolumes manere dicimus Respublicas, quæ ab periculis quam longissime absint. Verum huius paradoxi, cur (inquam) impendentia pericula salutem afferant Republic. ratio ab Aristotele affertur ista; quod metus hic propinqui & impendentis periculi ciues in Republica curanda & custodienda facit diligentiores & attentiores, & velut erectos ad omnia Reipubl. vitia & morbos studiose scrutandos & excutiendos: longa pace & otio & securitate studium & diligentia remitti solent, eoq; noncurantia & negligentia succrescere paulatim, mala & morbi. Iam vero quia perspicuum est pericula quoq; imminentia & ex iis metum Reipubl. quoq; esse salutarem, adiungit Aristoteles, eos, qui Reipub præsunt, interdum etiam comminisci velut stratagemate quodā debere pericula licet vana & terrores, quibus nimirum ciues erecti in perpetua velut vigilia stent, & Reipublicæ curam, tanquam excubias nocturnas, nūquam remittant: quam à vigilia militari sumptam similitudinem ad Reipubl. præfectos passim accommodat: qui magistratus plærunque vigiles & custodes, eorumque ministros canes vocat. Quod autem de vanis his terroribus attentioris vigiliæ causa & curæ excitandæ faciendis in Republica monet Aristoteles; sumptum quoque est à re militari, vbi hoc stratagema sæpe necessarium est. de quo *Frontinus lib. 3. stratagematum cap. 12.*

Ratio.

Stratagema.

TEXTVS.

Præterea Principum contentiones & motus, & danda est opera, vt per leges caueantur; & qui extra seditionem sunt, antequam & ipsos implicent: ita vt primum exoriens malum non vnius cuiusq; sit nosse, sed viri Politici.

COMMENTARII.

V. Ratio. Ἔτι ἐκ τῶν γνωρίμων.] Quinta Reipublicæ conseruandæ cautio, in concordia Principum ciuium & vitandis eorum motibus posita, explicatur; nimirum hoc Reipubl. maxime fore salutare, si legibus ita sit temperata, vt inter principes motus

motus & diſſenſiones quam minime oriantur: quæ (diſſenſiones & inimicitiæ) ſi nihilominus oriantur, vt ijs continuo occurratur, ne ad reliquos ciuitatis ordines & partes omnes permanent: id quod plærumque accidere ſolere, vt Principum factionibus reliqua multitudo vel ſtudio vel mercede vel furore quodam ſe adiungant, ſupra explicauimus *cap. 4.* Verum quam difficile hoc ſit factu, Principum (inquam) diſſenſionibus ſtatim & ab initio occurrere, priusquam reliqui ciues implicentur, adiungit Ariſtoteles; non, inquit, cuiuſque eſt id præſtare, ſed viri Politici & ciuili arte præſtantis, nimirum qui etiamnum naſcentes ſeditiones ſubodoretur, & ijs prudenter ſalutarem afferat medicinam. Vulgus & Reipublicæ regendæ imperiti exigua mala & morbos cum alios, tum diſſenſiones Principum, initio vel non vident, vel contemnunt, vt ſupra dictum, vbi de exiguo vel minimo. Ex his perſpicuum eſt, hanc cautionem eſſe velut bimembrem. Nam vel ita legibus temperandam eſſe Rempubl. vt quam rariſſimæ ſint Principum diſſenſiones & motus: vel ijs exortis id agendum, vt continuo hi reſtinguantur & ſedentur: nam, vniuerſa ijs implicata ciuitate, difficulter tolli aut ſedari poſſunt. Ex his quoque perſpicuum eſt, non probari Ariſtoteli Solonis Paradoxon ſiue legem admirabilem, qua cautum fuit, vt in ciuium ſeditione omnes ſeditioni implicarentur, nemo neutrarum eſſet partium. Pulchre *Plut in libro de præceptis ciuilib.* alia, inquit, apum, alia Reipublicæ eſt ratio. Nam apũ ſanitas & bona valetudo de ſtrepitu & murmure in apiarijs faciendo: ciuium & ciuitatum ſalus & incolumitas de tranquillitate & quiete ſpectari ſolet: quo loco & Solonis paradoxon refellit.

Difficultas huius rationis.

1. Membrũ.

2. Membr.

Solonis inſtituti refutatio. Quod tamen tueri certaque ratione fulcire conatur Agell. noct. attic. lib. 2. cap. 12. pag. 1473. Ioh. Bodin. de Rep. lib. 4. cap. 7. ſeu pag. 486.

TEXTVS.

Ad mutationem autem, quæ fit in cenſu, Oligarchiæ & Politiæ vitanda, vbi hoc vſuuenerit; eodem quidem manente cenſu, ſed maiore hubertate; vtile erit communis cenſus magnitudinem ad præteritum ſpectare, in ijs quidem ciuitatibus, quæ quotannis cenſentur, in maioribus vero tertio aut quinto quoque anno. Et ſi multis

partibus priore fuerit maior: cum census institueretur Reipublicæ legem ferre, & census vel intendere vel remittere; si maior fuerit iusto hubertas, pro augmento, intendendo; si minor, remittendo, & minore faciendo censu. Nam ni faciant vno quidem modo in Oligarchijs quidem & Politijs; fit, vt hic, id est, in Politijs Oligarchia, illic vero Dynastia exsistat: alio vero modo ex Politia quidem Democratia, ex Oligarchia vero aut Politia aut Democratia.

COMMENTARII.

VI. Ratio. Πρὸς δὲ τὴν.] Sexta Reipublicæ conseruādæ ratio seu cautio, in census descriptione & æquabili & recta posita, hic explicatur. Nam cum rerum hubertate & copijs sæpe fiat, vt ciuium bona amplificentur, aut contra calamitatibus minuantur; si census initio descripti ratio manet eadem, vt Rerumpublicarum mutatio sequatur, necesse est, nimirum ex bonorum amplificatione, vt ex Oligarchia fiat Democratia vel Politia, & ex Politia Democratia: bonis vero deminutis ex Politia fiat Oligarchia, & ex Oligarchia fiat Dynastia, *Ratio.* id est, pessima & deterrima Oligarchia. Cur autem non ijsdem, siue mutatis, id est, vel auctis vel deminutis bonis, eodem tamen & non mutato censu veteri, hæc necessario consequatur mutatio; facilis est ratio, & causa est in promptu: quæ exemplo melius cognoscatur & intelligatur. Si igitur, *Exemplū.* verbi gratia, Respubl initio è censu temperata, ita vt nemini ad Rempublicam pateat aditus alij quam qui decem millia aureorum in bonis habeat; & hi primo censeantur ex decem ciuium millibus; siue reperiantur mille aut quingenti potius; postea vero auctis facultatibus ciuium reperiantur tria aut quatuor aut quinque millia ciuium eo censu, aut plærique etiam fere eo censu, vt pauci sint tenuiores: perspicuum est, cum ante paucis ad Rempublicam esset aditus, nunc eum factum esse plurimis, id est, ex paucorum Republica siue Oligarchia bonorum hac amplificatione factam esse vel Politiam vel etiam Democratiam: quod idem eadem ratione in alijs mutationibus, quas modo exposuimus, vsuuenire posse, cui-

ſe, cuique veterem cenſum cum præſente comparanti facile eſt perſpicere. Huic igitur mutationi cautionem hic ſalutarem affert Ariſtoteles, nimirum vt auctis facultatibus augeatur & cenſus pro rata: deminutis deminuatur & remittatur. Id quod facile factu erit, & bona priora, & cenſum priorem cum præſente comparanti viro Politico, maxime in iis ciuitatibus, in quibus cenſus agatur, & bona ciuium cenſu agendo internoſcantur. Cenſum autem in aliis quidem ciuitatibus, maxime minoribus, quotannis ſubinde actum fuiſſe, inquit Ariſtoteles; in maioribus, tertio quoque anno, vel etiam quinto, ſiue luſtro; quod ſpacium, luſtri (inquam) interuallum in cenſu agendo ſecutos eſſe Romanos, omnibus notum eſt.

Cautio.

Cenſus agendi tempora.

Xenophon de Republ. Athen. pag. 407. lib. 22.

TEXTVS.

Eſt autẽ & in Democratia & Oligarchia & Monarchia & omni Republica commune, neminem augere præter modum; ſed dare operam potius, vt parui & diuturni honores mandẽtur, quam ſtatim magni. Nam corrumpuntur: neque cuiuſuis eſt hominis, ſecundam ferre fortunam: quod ſi non, ne ſaltem, vbi vniuerſos mandaris, rurſus vniuerſi & ſimul adimantur, ſed ſenſim. Atque maxime quidem dare operam, vt ita legibus regantur, ne quis vel ab amicis, vel à diuitijs longe præſtet potentia: quod ſi non, facere, vt vrbe ipſi diſcedant.

COMMENTARII.

Κοινὸν δὲ καὶ ἐν δήμῳ.] Septima cautio non vnius tantum aut duarum Rerumpubl. vt prior, propria, ſed communis, omnibuſque Rebuſpublicis adhibenda, in æquitate ciuium poſita, hic explicatur: quæ bimembris eſſe videtur; vel in honoribus & magiſtratibus ſiue imperiis, vel in priuatis opibus, vt diuitiis, vt amicorum & clientum multitudine, aut contra, poſita. Nam conſeruandæ Reipublicæ maxime ſalutarem eſſe hanc rationem, ſi ciuium nemo vnus præter cæteros vel honoribus augeatur, vel priuatis opibus; hi namq;

VII. Ratio.

alioqui tyrannidem sæpe inuadere solent: quod late explicatum *supra cap.3. & lib.3. cap.9.* Itaque quod ad honores, operam Respublica dare debet, ne ad vnum vniuersos & summos deferat, sed potius, vt exiguos & tenues, eosq; diuturnos aut longiores, vt tempore seruatur honoris exiguitas. Nam vni omnes & maximos statim mandare quam sit periculosum, docet Ethica sententia pulcherrima; nimirum difficile esse secundam ferre fortunam: quod quam sit difficile, hinc intelligi potest; quod ambiguum sit, vtrum sit difficilius aduersam, vt vulgo putant, an secundam ferre fortunam: propterea quod fortuna aduersa homines sapere doceat & vigilantes reddat; secunda insolentes, inertes, negligentes & contemptores, vt pulchre *Diodorus Siculus lib. 19.* διόπερ ἔπεσι, &c. Quare & *Nepos in Timoleonte*, & id, inquit, quod difficilius videbatur, multo sapientius tulit secundam, quam aduersam fortunam: & contra *in Conone*; accidit huic, quod cæteris mortalibus, vt inconsideratior in secunda, quam in aduersa esset fortuna. de eadem difficultate & *Thucydides lib. 3.* τὰ δὲ πολλὰ, &c. *& Salustius in Catil.* secundæ res sapientiam, &c. *& Tacit. lib. 9.* fortunam adhuc, &c. *& ipse Aristoteles infra lib. 4. cap. 16. & lib. 2. Rhet.* secunda reddi insolentiores, aduersa æquiores & tranquilliores. Hoc igitur Reipublicæ curandum, ne quem magnis honoribus statim augeat; quod tamen si fecerit, alteram cautionem, velut ἕτερον πλοῦν, adhibendam Aristoteles præscribit istam; id est, si ad vnum aliquem Respublica omnes honores statim detulerit, vt hoc igitur curet, ne iidem illi statim adimantur, sed sensim & paulatim; nimirum hoc vult Aristoteles, neminem ciuium statim vel collocandum in summo gradu, vel collocatum esse deiiciendum. Nam hoc magnum in Republica esse vitium monet: *& Corn. Nepos in Miltiade, & Demosth. aduersus Aristogit.* vbi pulcherrime locus communis de honorum & magistratuum vel facilitate vel raritate explicatur: vt Athenis Demetrio Phaleræo, ætate Aristotelis extrema, trecentas statuas erexerat populus, quas paulo post vno omnes die deiecit. Hac igitur cautione in honoribus vtendum docet; in reliquis vero opibus & potentia duplicem quoque cautionem exponit. Nam optimum quidem factu esse ait, ita legibus ab initio Rempublicam temperare, ne quis ciuium vnus præter cæteros excellere

1. Cautio, in mandandis honoribus adhibenda.

1. Exempl

2. Exempl.

2. Cautio in honoribus mādandis.

Exemplū.

1. Cautio quo ad opes cæteras.

tollere & opibus præstare possit; quod tamen si aliter acci- dat, κατὰ δεύτερον πλοῦν hanc adhibendam cautionem & velut medicinam, vt, si qui tales exstiterint, dimittantur & in exilium pellantur; qua posteriore cautione in ostracismis Græcos sæpe vsos esse *supra* monuit, & nos explicauimus *lib.3 cap.9. & hoc libro cap 3.* 2.*Cautio.*

TEXTVS.

Quia autem propter priuatas vitas res nouas quærunt: instituendus est magistratus aliquis, qui obseruet eos, qui Reipublicæ non viuant accommodate, in Democratia quidem Democratiæ, in Oligarchia vero Oligarchiæ, itemq; aliarum cuique Rerumpublicarum.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ καὶ διὰ τοὺς.] Alia Rerumpublicarum conseruandarum cautio, in priuatorum vita & moribus regendis posita, hic explicatur, quo pertinere videntur & ea, quæ *infr. cap. proximo fere in fin.* afferuntur his verbis, μέγιστον δὲ τῶν πάντων τῶν εἰρημένων, &c. de ciuium singulorum disciplina & institutione sua cuique Reipublicæ accommodata. Nam pro Reipublicæ diuersitate disciplinam quoque variare, aliter vt in Democratia instituendi sint ciues, aliter in Oligarchia, Monarchia, &c. Quam rem ibidem monet, etsi vulgo neglectam, maximi tamen esse momenti ad statum Reipublicæ conseruandum incolumem. Videntur tamen his duobus locis duæ quoque, licet cognatæ, Rerumpublicarum tuendarum cautiones contineri: illic quidem de disciplina & educatione ciuium recte & Reipublicæ congruenter & accommodate instituendam: hic vero de ciuibus in ea disciplina Reipublicæ conueniente, magistratus cuiusdam cura, velut Episcopi, continendis. Cuius generis magistratus Romæ erant censores, moribus ciuium regendis præfecti. Athenis in ciuium vitam, mores, & artes in Areopago inquirebatur. Erat & passim apud Græcos mulierum moribus præfectus certus, qui γυναικονόμος dicebatur; de quo & *infra lib.6.cap.vlt in fin.* Sic & Romæ bellis ciuilibus grauissime perturbata Repub. C. Cæsar & posterius Augustus moribus IIX. *Ratio.*

ribus præfecti designati fuerunt, vt est *apud Dionem historicum, in epist. Cic. etiam ad Attic.* Quanti autem intersit, singulorum in vitam & mores inquiri, neq; permittere, vt alii luxu & desidia & alea rem familiarem perdant, alii nimiopere eam augeant, vel alia vitia in ciuium vitam priuatorum influant, quod morũ hanc mutationem sæpenumero ipsius Reipublicæ & status mutatio subsequatur; vel ex eo perspicuum, quod optimæ quæque Respub. studiose id cauere sint solitæ, ne peregrinus luxus vel deprauati mores in ciuitatem, vel per mercatores & exteros, vel per ipsorum ciuium peregrinationem, importarentur: quo nomine *Lysandrum Plut. in eius vita* reprehendit, qui ea ratione patriam suam Lacedæmona corruperit, quemadmodum Romam, luxuria Asiatica per milites maxime, & imperatores, id est, belli duces, maxime Sullam, Lucullum & alios importata, euersam fuisse grauissime conqueruntur *Salustius, Liuius & alii.* Ex quibus perspicuum est, hanc de moribus præfecto in Republica instituendo valde necessariam & salutarem esse cautionem.

Ratio ab exemplis.

TEXTVS.

Adhibenda quoque est cautio ei ciuitatis parti, quæ præter cæteras floreat ijsdem de causis (vel; Cauendum quoque ijsdem de causis, ne qua pars ciuitatis præter cæteras floreat:) cuius rei medicina, res gerendas & magistratus semper contrarijs partibus committere (contrarios esse dico bonos multitudini & diuitibus pauperes) operamq; dare, vel vt pauperum diuitumque multitudo permisceatur, vel pars media augeatur: ea namq; tollit seditiones ex inæqualitate nascentes.

COMMENTARII.

IX. Ratio.

Καὶ τὸ διὰ ἡμερούν δὲ.] Alia cautio, non in vno ciue, non in priuatorum moribus, vt duæ priores, sed in parte seu ordine aliquo Reipublicæ (vt in plebe, in diuitibus, in nobilibus, &c.) posita, hic explicatur. Nam *supra cap. 3. & cap. 4.* docuit Aristoteles, sæpe accidere, vt in Rebuspub. nunc vna pars siue or-

ne ordo floreat, nunc alia floreat vel iaceat, nunc alia: eaque re fieri, vt pars ea nimis excellens & reliquis partibus potentior insolescat, & Reipublicę statum ad se trahat & commutet; plebs ad Democratiam, nobiles ad Oligarchiam. Huic igitur initio hîc occurrendum monet, & operam dandam, ne quid tale accidat, ne qua pars præter cæteras excellat; sed suo quæque in statu permaneat: iisdem, inquit, de causis, id est, nam vt in prioribus duabus cautionibus ex vnius præpotentis insolentia & singulorum deprauatis moribus & petulantia siue libidine rerum nouarum studium & Reipublicæ mutatio metuenda est: ita & ex nimia huius vel illius ordinis potentia siue præstantia, Quemadmodum autem effici id possit, ne qua pars præ cæteris efflorescat & augeatur: pulchre adiungit & docet Aristoteles tribus expositis viis & rationibus: quarum prima hæc est, si magistratus & imperia resque gerendæ mandentur contrariis partibus, id est, vt si qua pars præter alias augescat, non huic parti, sed contrariæ potius magistratus, Resquepub gerenda committatur. Nam alioqui pars augescens, etiam imperiis & magistratibus aucta, maiores continuo opes & potentiam sibi acquirit & reliquas opprimit; quod sæpe accidisse, planum fecimus, *sup. cap.3 & 4.* Hac arte & cautione hac ætate Venetos sæpe vsos ferunt, qui infirmiori seu imbecilliori se applicando hoc perfecerunt, vt potentioris saltem cursus sistatur: cui potentiori si se coniunxissent, metuendum fuerat, ne imbecilliore à potentiore oppresso illi quoque tandem victoris præpotentis præda superessent. Sic se inter Hispanos & Gallos gessisse feruntur. Hæc igitur vna est via & insignis medicina, ei initio, nimiæ (inquam) ordinis aut partis alicuius excellentiæ, adhibenda. Altera in partium permixtione est posita, qua ita partes & ordines permisceantur, vix vt agnosci possint, atque ita distincte notari non possint pars aliqua & factio diuitum, & pars tenuiorum: & tollatur discrimen popularium & optimatum; qua de re ita *Cic. lib.1. Offic.* omnino qui Reipublicæ, inquit, præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant, &c. Qui autem parti ciuium consulunt, partem negligunt; rem perniciosissimam in ciuitatem inducunt, seditionem atque discordiam; ex quo euenit, vt alii populares, &c. diximus & *sup. lib 3 cap.8 in fin.* Quid ergo, dicet aliquis, nullum ciuium vel ordinum discrimen in Republica remanebit?

Ratio.

1. Modus.

Exemplū.

2. Modus.

Obiectio.

Solutio. nebit? Certe manebit primum discrimen inter magistratus & priuatos, deinde inter diuites siue nobiles & alios; ita tamen, vt non sint factiones, & ordines diuitum pauperumq; plane inter se disiuncti & distincti, & velut inter se pugnantes: adeoq; discrimen in singulis potius, quam in certis partibus aut ordinibus appareat. *3. Modus.* Tertia via & ratio tollendæ partium siue ordinum excellentiæ in ordine siue parte mediocrium augendo cernitur. Nam si mediocrium ciuium amplificetur & crescat multitudo, vt reliquis duabus extremis, nempe vel prædiuitum, vel pauperum vel tenuiorum partibus & ordinibus excellat: nullus erit amplius metus vel à plebe vel à diuitum & nobilium factione. Et de hoc quidem medio siue mediocrium ciuium ordine, hunc præter cæteros augeri & florere, quam Reipub. sit salutare, explicatum *sup. lib. 4 cap. 12.* quo pertinet, quod docuit *sup. huius lib. cap. 1. in fin. & cap. 7.* ciuitates ex mediocribus temperatas omnium Rerumpublicarum maxime esse diuturnas & stabiles. Cuius rei causam & ibi explicauimus, & hic adiungit *Ratio.* Aristoteles; Nempe quia seditionum & motuum parens siue fons sit inæqualitas, vt supra explicatum *cap 1. initio:* In mediocrium vero statu maxima ciuium inter se sit æquitas, nec alius alium diuitijs & opibus longe antecellat.

TEXTVS.

In omni autem Republica maximum est, & qua legibus, & qua alia descriptione, ita ea esse temperata, vt magistratus ex ea quæstum facere nequeant; id quod maxime in Oligarchicis est obseruandum. Multitudo namque non tam indigne fert, à magistratibus se arceri (quin potius lætatur, si quis eam suis rebus vacare sinat) quam si putet, magistratus publica depeculari: tum enim vtrumq; dolorem affert, nec honorum esse participem, neque quæstuum. Vno autem modo fieri quoque potest, vt Democratia simul sit & Aristocratia, si qui hoc efficiat. Fieri namq; poterit, vt & principes & multitudo obtineat, quæ vtrique velint.

ſint. Nam omnibus quidem licere magiſtratus capere, eſt populare: principes vero gerere magiſtratum, eſt Ariſtocraticum. Hoc autem erit, cum ex magiſtratibus quæſtum capere non licebit: tenuiores non volent magiſtratus gerere, quia nihil inde ſit lucri; ſed potius ſuis rebus vacare: diuites vero, quia nulla publica pecunia egeant, poterunt. Itaque fiet, vt tenuiores quidem, quia ſuis in rebus verſentur, diteſcant: principes vero humilibus & contemptis non pareant. Itaque vt publica quidem non compilentur, pecuniæ traditio, omnibus ciuibus præſentibus, fiat; & exempla rationum per curias & centurias & tribus deponantur. Vt autem ſine quæſtu magiſtratus gerantur, honores iis, qui magiſtratum præclare geſſerint, conſtitui oportet.

COMMENTARII.

Μέγιστον δ' ἐν πάσῃ.] Alia Reipublicæ conſeruandæ cautio inſignis hic exponitur, quam & Ariſtoteles maximam vocat & velut caput in omni Republica, poſitam in magiſtratuum abſtinentia, hoc eſt, ſi Reſpublica ita ſit temperata, vt ex magiſtratibus & imperiis, qui præſunt, quæſtum aut lucrum facere non poſſint: quod cum in omnibus Rebuſpubl. tum maxime in Oligarchiis ſeruandum eſſe monet. Hac enim ratione fieri poſſe, vt Oligarchia maxime ſit ſtabilis & diuturna, ſi nullus quæſtus ex magiſtratu capiatur. Nam ſic fiet, vt plebs vel potius tenuiores, quibus in Oligarchiis ad magiſtratus non patet aditus, eos non ſint petituri, vtpote nullo inde quęſtu ſperãdo, cuius plebei & tenuiores fere ſunt cupidiores, quam imperiorũ aut honorum, vt & *ſup.* dict. *lib.* 2. *cap.* 5. alioqui ſi quæſtuoſi ſint magiſtratus; grauiter ferent, vtraque re ſe excluſos eſſe, & honore & quæſtu: vnde motus poſtea aduerſus diuites & principes exſiſtere ſolent. Nam grauiſſime multitudo ferre ſolet, ærarium & publicam pecuniam eos, qui magiſtratibus & Reipublicæ præſunt, depeculari & in ſuos vſus conuertere. Quod autem ad locupletes *X. Ratio.* *Ratio.*

pletes & principes, alterum Reipublicæ Oligarchicæ ordinem, pertinet; hi etsi magistratus non erunt quæstuosi, neque ad rem familiarem suam seu se tuendos à Republica, annuum aliquod stipendium capient; poterunt nihilominus magistratibus præesse propter copias domesticas & patrimonium locuples. Hi autem vt velint (nam posse, iam docuimus) magistratus, licet non quæstuosos, capere: honores & præmia erunt proponenda, quibus eo inuitentur ii, qui in magistratu se bene gesserint, vt primi consessus siue προεδρίαι, statuæ, coronæ, victus quoq; publicus, immunitas vectigalium, ius nobilitatis, certa vestium genera, &c. Nam labores his præmiis & honoribus maxime apud diuites & generosis animis compensari solent, vt eleganter *Xenophon* imperatorum labores & pericula, quæ sæpe maiora, quam milites, subire cogantur, honore solo leniri. His igitur rationibus effici potest, vt in officio contineantur, neque Rempub turbent & tenuiores & diuites seu principes. Hic autem insignis locus de magistratuum abstinentia explicatur & *à Cic. lib. 2. Offic.* Caput autem est, inquit, in omni procuratione negotii & muneris publici, vt auaritiæ pellatur etiam minima suspicio, &c. de quo & *supra* nonnihil *lib. 2. cap. 10. & Cic. quoq; in Orat. pro lege Manil. & Corn. Nepos in Epaminonda.*

Ratio, cur magistrat⁹ nõ quæstuosi instituendi. Τοῦτο δὲ μάλιστα ἐν ταῖς.] Hæc cautio de magistratibus non quæstuosis instituendis, cur in Oligarchiis maxime sit adhibenda; rationem ipse Aristoteles reddit; quia in Oligarchiis maxime diuitiarum & paupertatis habeatur ratio: nam censu eam Reipublicæ formam definiri notum est. Quare cum tenuiores in Oligarchiis magistratum capere non possint, & ab omnibus honoribus sint remoti; contra locupletiores magistratus & honores soli capiant, si iidem & quæstus (hęc autem sunt duo de quibus maxime certari solet, honos & quæstus, vt *supra* explicatum *cap. 2*) illi quidem expertes, hi vero soli sint participes, mirum non erit, facile tum motus exsistere posse; non erit (inquam) ei, qui priorem disputationem generalem de causis motuum explicatam *supra cap. 3.* norit, perspectu difficile: vbi explicatum, graue esse, & honoribus & omni quoq; lucro orbari.

Plebei maxime curãt Οὐ γὰρ οὕτως ἀγανακτοῦσιν.] Sæpe hoc iteratur in his libris, plebem aut eos, qui nullo sint in munere, lucrum & diuitias

tias appetere: eos vero, in quibus maior est animus, quos Aristoteles vocat χαρίεντας, de honoribus contentiones mouere, vt *supra lib. 2. cap 5. & infra lib. 6. cap. 4.* vbi Aristoteles idem plane, quod hoc loco, eleganter ostendit, multitudinem maxime agricolarum & pastorum iucundius sibi ducere, suum agere negotium, suisque rebus vacare, quam Reipublicæ aut magistratibus præesse; si (inquit) ex magistratibus non magnus est quæstus.

lucrū: οἱ χαρίεντες, honores.

Exceptio.

Μοναχῶς δὲ καὶ ἐνδέχεται.] Rarus & insignis est locus de mixto Reipublicæ genere ex populari & optimatum temperatæ: de quibus Reipublicæ generibus, de mixtis (inquam) quædam allata sunt & *lib. 2 & lib. 3.* Hoc autem loco velut extra rē Aristoteles monet de mixto quodam Reipublicæ genere, ex Democratia (inquam) & Aristocratia conflatæ, quemadmodum institui & describi possit. Nam hac maxime cautione id posse fieri, nempe si omnibus quidem ad magistratus & honores pateat aditus, id quod est populare; eos tamen capiant & gerant soli optimates & principes, quod est Aristocratiæ proprium. Soli autem hi vt magistratus capiant & gerant, ex ea cautione efficitur, id est, si ex magistratibus nullus redundet quæstus: tum enim à tenuioribus non expetentur, vt iam est explicatum. Quæ Respublica, in qua optimates & optimi quiq; pateant præsidi, quin sit egregia & stabilis, non est dubium, & explicat latius *infra* Aristoteles *lib. 6. cap. 4.*

Genus quoddam Reip. mixtum ex Democratia & Aristocratia.

Ὥστε συμβήσεται.] Ait, tenuiores, si à suis rebus non distrahantur, sed iis solis inseruiant & vacent, ditescere, & vt *infra lib. 6. cap. 4.* si eos in operis nemo impediat vel spoliet, vel quid detrahat, facile vel ditescere vel saltem non egere: quod tenuiores si assequuntur, præclare secum actum putant, & contenti tranquille agunt. Principes autem si ipsi soli præsint, & si deterioribus parere non debeant (quod generosis animis est grauissimum) & ipsi præclare secum actum existimant Quæ omnia eo pertinent, vt intelligatur, quam hæc cautio sit salutaris & ad Reipublicæ stabilitatem vtilis & necessaria.

Τοῦ μὲν οὖν μὴ κλέπτεσθαι.] Consuluit adhuc Aristoteles, vel viam & rationem docuit, qua vtrique ordini, plebi seu tenuioribus & principibus Rempublicam gerentibus, consuli possit, magistratibus non quæstuosis: plebi quidem, si in suis

rebus nō interpelletur: principibus vero, si ad magistratuum & imperiorum molestias leniendas, præmia quædā nō quæstuosa, sed honesta instituantur. Nunc viam & rationē affert huius cautionis assequendæ, siue qua effici possit hæc cautio, effici (inquā) vt magistratus nō sint quæstuosi, vt, qui iis præsunt, depeculari & compilare nihil possint, aut publicam pecuniam in suos vsus cōuertere: etsi duas has rationes & vias, alteram qua consulatur principibus, alteram qua consulatur ærario, Aristoteles hic explicat, hanc quidem prius, illam posterius. Viam igitur & rationem qua caueri possit vt ne magistratus sint quæstuosi, vel ne ærarium expiletur à magistratibus, hanc affert. Nam pecuniæ publicæ traditionem & rationes, præsente vniuerso populo & teste, vult fieri, earumq; exempla non vno tantum in loco, vt fere vsitatum est, vnum, sed multa multis in locis, vt in singulis tribubus aut curiis deponi & asseruari. Sic enim hacque adhibita diligentia & acceptorum propter præsentiam totius populi, & expensorum propter diligentem custodiam, rationem optime haberi posse. Quod autem hoc loco, idem & *in Rhetoricis ad Alex. cap 3.* τοῦτο δὲ οὕτως ἂν κατασκευάσειν, &c. vt locupletes & nobiles ad magistratus inuitentur, ita commodissime effici posse docet, si sumptuum, quos in magistratu faciunt, loco honores quidam, tanquam præmia instituantur. Cæterum de hoc loco, id est, de magistratuum abstinentia & auaritia ac peculatu præclare *Plato lib. 1. de Repub.*

Modus obtinēdæ huius rationis

Ratio, qua effici possit, ne quid publici compiletur à magistratibus.

Qua ratione nobiles & locupletiores ad magistratus inuitētur capessendos.

Plutarch. præcep pol.

TEXTVS.

Atque in Democratijs quidem temperandum est à ditioribus, non tantum à possessionibus, sed etiam à fructibus publicandis seu diuidendis. id quod in quibusdam Rebuspublicis occulte fieri solet: quin præstiterit quoque, etiam volentes vetare, munera suscipere sumptuosa & non vtilia, vt Choragi, Lampadarchæ, & quæ alia sunt eius generis. In Oligarchia vero tenuiorum magna ratio & cura est habenda; & magistratus, vnde quæstus, ijs tribuendi sunt: & ditiorum si quis contumeliose insolescat, in hos maiores pœnæ esse debent,

quam

quam si illorum ipsorum. Hæreditates quoq; non testamento, sed agnatione sunt deferendæ, & ad eundem non plures vna. Sic enim facultates magis erunt æquabiles, & tenuiorum plures fient locupletes. Vtile quoque est tam in Democratia, quam in Oligarchia ijs, qui Reipublicæ minus sunt participes, rerum aliarum aut pares aut potiores partes tribuere: in Democratia quidem locupletibus, in Oligarchia vero tenuioribus: præter maiores Reipublicæ magistratus: hos enim ijs, qui Reipub. sunt participes, vel solis vel plærisque mandare oportet.

COMMENTARII.

Δεῖ δ' ἐν μὲν ταῖς δημοκρατίαις.] Vt prior cautio de duobus potissimum Reipublicæ generibus, Democratia & Oligarchia, ita & iste locus, quo tres præterea cautiones exponuntur, de iisdem differit. Nam primo docet Aristoteles, in his duabus Rebuspubl. diligenter cauendum, vt ne pars, quæ præest, alteram, quæ paret, iniuria vel contumelia afficiat; verbi gratia, in Democratia, quia plebs & tenuiores præsunt, qui plærunq; ditiorum bona appetere & inuolare solent, temperare sibi debent à bonis & possessionibus principum & locupletium; non tantum, inquit, ab ipsis possessionibus occupandis & inter se partiendis, sed etiam à fructibus, reditibus, vectigalibus possessionum. Hoc autem quam sæpe veteres iactitarint in Græcia & Romæ ferendis legibus & agrariis & frumentariis; *supra* explicauimus *cap. 5.* & Aristoteles hic fieri interdum solitum, sed paulatim & occulte, monet, hoc est, non aperta vi & legibus agrariis, sed oneribus & muneribus publicis imponendis ordini ditiorum, vbi faciẽdis sumptibus paulatim hi ditiores exhauriantur: quod Athenis vsitatum fuit, vbi ad sustinenda munera publica ciues bona sua inter se permutare cogebantur, etiam inuiti. Atque ita sæpe accidebat, vt ditissimus à tenuiore ad permutationem prouocatus cogeretur vel munus tenuiori impositum suscipere, vel sua illi bona tradere. Et hæc est occulta (de qua hic Aristoteles) bonorum diuidendorum & æquandorum

XI. Ratio seu cautio. Ne in Democ. & Olig. qui parẽt iniuriose & contumeliose tractentur ab iis, q Reip. præsunt.

Exempla contraria.

Λανθάνει, &c.

Exemplum Atheniensium.

dorum ratio. Sed Aristoteles eam improbat; quia nimirum

Βουλομένοις κωλύειν.

onerentur ditiores nimiopere. quin etiam putat Aristoteles ne volentibus quidem permittendum esse ditioribus, vt hæc munera publica temere suscipiant, & in ea plærunque omne patrimonium effundant ambitionis potius, quam v-

Quales sint λειτουργίαι δαπανηραὶ μὲν, μὴ χρήσιμοι δέ.

Vlpian. vetus interpres.

Aristot.

Cicero.

Cæsar.

Isocrates.

tilitatis Reipublicæ causa: cuius generis munera sumptuosa Athenis erant Chori seu Theatri, Lampadũ, Triremium, Epularum, Palæstrarum præfecturæ: de quibus & hic Aristoteles, *& Vlpianus in Leptinianam Demosth.* Vt autem hoc loco, ita & in alio opere Aristoteles has largitiones & sumptus in hæc munera popularia reprehendit, *teste Cic. lib. 2. Offic.* Omnino duo sunt genera largorum, &c. vbi & ipse epulas, viscerationes, gladiatorum munera, ludos, venationes, & nimios ædilium sumptus Romanorum improbat. Sic de Cæs. scribit *Plutarchus*, omne illum exhausisse consumpsisseque patrimonium muneribus suis ædilitiis. Eandem munerum insolentiam, luxum & perditos sumptus reprehendit & *Isoc. in Areopagitico.* Prudenter autem & caute hic Aristoteles non omnium sumptus munerum, sed minus vtilium aut necessariorum Reipubl. vt sunt ludi scenici, & Athenis lampadum tradendarum, Græce λαμπαδοφορίας, & Romanorum item ludorum circensium & munerum ædili-

Sumptus in munera Reipub. necessaria.

tiorum reprehendit. Nam qui in munera Reipublicæ necessaria, vt triremium, vehiculorum, tributorum conferendorum, & alia patrimonii munera (vt vocant Iurisconsulti, & disputant *in l vlt. ff. de muner.*) in hæc igitur factos sumptus non improbat hoc loco Aristoteles: quin potius *lib. 4. cap. 4.* (quo loco de Reipublicæ partibus siue ordinibus disputat.) septimo loco commemorat & Reipublicæ necessarium esse ostendit eum quoq; ordinem, nempe locupletum, qui suis possessionibus, earumque fructibus munera Reipublicæ patrimonialia sustinere possit. Et hæc quidem de Democratia, in qua Repub. licet Domina, plebs in locupletum & principum bona nõ debeat inuadere, eaq; illis eripere aut vi aperta, aut tacite & occulte per sumptus in munera hæc popula-

Oligarch.

ria. Contra de Oligarchia, quia hic rerum potiatur paucorum factio, diuitum & nobilium, vt in Democratia diuitum, ita hic tenuiorum habenda est ratio & cura gerenda: cuius

1. Ratio plebis concilianda.

duas partes hic commemorat Aristoteles. Nam magistratus eos, ex quibus quæstus aliquis speretur & obueniat, plebi esse man-

se mandandos, & hac velut offa seu bolo obiecto placandā; cui plebi cum præter quæstum nil fere sit curæ, præclare secum agi putabit, si vel quæstuosos, licet infimos, magistratus capere possit: de quo plebis lucro tantum intentæ & contentæ ingenio & moribus dictum *supra h cap & alibi.* deinde maiorem multam vel pœnam constituendam & infligendam esse ditiori seu principi tenuiorem iniuria afficienti vel contumeliose tractanti, quam tenuiori, id est, quam si plebei inter se iniuria afficiant alter alterum. Nam hac ratione & plebs magis pacabitur & acquiescet in statu Reipublicæ magisque gaudebit, tuta ab insolentia & petulantia atq; iniuriis diuitum ac principum Rempublicam administrantium: & ipsa quoque paucorum factio, Reipub. domina, siue Oligarchi reprimentur, quorum alioqui magna solet esse aduersus plebem tenuem & infimam multitudinem superbia: Illis, *vt ait Salust. in Iugurth.* fere innata, contumeliæ, iniuriæ, &c. quod idem & supra de ingenio & moribus diuitum & nobilium aliquoties exposuimus, *& Aristot lib. 2. Rhet.* Verum hæc sua ætate minus seruari tam in Democratia quam Oligarchia grauiter queritur Aristoteles *infra cap. prox. & lib. 6. cap. 7. in fin.*

Approbatio.

2. Ratio..

Approbatio,

Καὶ τὰς κληρονομίας.] Ex tribus harum Rerumpublicarum Democratiæ & Oligarchiæ propriis cautionibus, de quibus modo, hic exponitur altera; Hæreditates non testamento aut legatis, sed iure cognationis siue agnationis, lege, ab intestato esse deferendas: atque ad vnum eundemque non nisi vnam: bimembris est igitur hæc cautio. Nam priore membro & capite tolluntur testamenta, altero etiam ab intestato restringitur, non tollitur successio: cuius cautionis rationem & causam adiungit Aristoteles istam; quod hæc sit ratio optima æquandarum facultatum & patrimoniorum: de qua ratione mox. Iam Reipublicæ esse vtilissimum, maxime Democratiæ & Oligarchiæ, ciuium facultates & patrimonia quam minimum esse disparia & inæqualia, & contra maxime perniciosum, vnum aliquem vel duos vel opibus vel diuitiis superare cæteros, & diligenter hoc esse cauendum, sæpe iam explicatum *lib. 2 in princ. 4. 5.* vbi de Ostracismo & aliis locis. De testamentis autem (quæ tollit hic Aristoteles, & improbat in Democratiis & Oligarchiis, vt & *supra lib. 2. cap. 7.* reprehendens Lycurgum, qui hanc testamentorum liber-

XII. Ratio.

Ratio.

libertatem suis permiserit, vnde posterius magna bonorum & patrimoniorum ἀνωμαλία seu inæqualitas Lacedæmone sit consecuta) magna semper fuit disputatio, Reipub. ea sint vtilia nec ne. Olim quidem apud plærasque gentes nullum fuisse testamentorum vsum, sed ad liberos & sanguine coniunctos hæreditates & bona parentum seu propinquorum deuolui ac deferri solita, facile doceri potest. Nam non tantum de Germanis id scribit *Tacit. de mor. Germ.* Sed & de Atheniensibus *Plut. in vita Solonis.* Ratio huius instituti veteris esse videtur, quod iure naturæ & naturali ratione, quam antiquiores spectare solent, parentum bona non ad extraneos, sed ad liberos pertineant, *vt ait Iurisconsult. in l. vlt. ff. de bon. dam. & Plato lib. 11. de legib.* Contra testamentorum inducendorum rationem hanc affert *Cic. lib. 3. de testament.* affectionem hominum inter se bene merentium & bene mereri cupientium. Est & altera testamentorum ratio, eaque ciuilis, quod Dominis rerum suarum potestas disponendarum non sit adimenda, hoc est, donandarum, retinendarum, alienandarum, &c. *l. mandati, C. mand.* Verum his duabus rationibus inducendorum testamentorum tres aliæ obsistunt: primam supra iam attulimus: Altera hæc est, quod qui testamentum facit, etsi eo tempore est dominus; tamen quia demum post mortem testamenta vim habent, quo tempore testator non modo dominus non est, sed ne est quidem: etiam ciuilis ratio suadere videtur, vt nemo testamentum facere possit: vtpote de rebus non suis. Et hæc quoque causa fuit, cur certa lege Solonia Athenis & XII. Tab. Romæ fuerit opus, quæ testamenta confirmaret, *l. verbis, de verb. sign.* quinetiam hoc tentat *Plato lib. 11. de legib* Res & bona ne viuentium quidem esse ciuium & valentium, sed Reipublicæ potius, vt & de liberis hominibus ait *Iurisconsult. in l. lib. homo. ff. ad leg. Aquil.* Tertiam rationem item ciuilem hic & *sup. lib. 2.* affert Aristoteles, sed non ita communem, verum duarum Rerumpublicarum, Democratiæ & Oligarchiæ, propriam, in quibus duabus disputatio esse solet de paupertate & diuitiis, vt supra explicatum. Hanc igitur affert; quod testamentorum & legatorum licentia bonorum & possessionum prima constitutio mutetur & tollatur. Nam id Romæ quam fuerit factitatum, vel vno *Cic.* exemplo cognosci potest: qui cum ab Antonio accusaretur, quasi nemini carus, vtpote

De testamentis.

Germanor. prisc. mos. Atheniens.

1. Ratio ἀνασκευαστικὴ testamentorum.

1. Ratio cōtraria.

2. Ratio cōtraria.

2. Ratio ἀνασκευαστικὴ.

Amplificatio.

3. Ratio ἀνασκευαστικὴ.

Exemplū.

vtpote cui nemo quicquam in testamento relinqueret, non veritus est dicere *in Philippicis*, se non multa quidem, sed quadraginta tamen milia coronatorum legatis amicorum accepta ferre posse. Atq; ita perspicuum est, hac ratione fieri, vt, qui alioqui initio pauperes sint, summas diuitias consequi possint. Fit quoque, vt ab vna familia diuitiæ transferantur in aliam: quæ duo, hoc est, transferri diuitias, & tenues locupletari, & sæpe vnum aliquem (quod tertium esse potest ex hac licentia incommodum) nimium locupletari, vt Romę Crassum, Lucullum, &c. quā sint his duobus Reip. generibus perniciosa; ex eo perspicuum est, quod Oligarchię ex vno illo incommodo, quo diximus, vnum sæpe nimias diuitias consequi, in huius præpotentis & prædiuitis tyrannidem incidant: translatione autem & communicatione, hoc est, dum tenues locupletantur, Democratiæ vt in Politias, & dum locupletes seu eorum familiæ bonis orbantur, vt Oligarchiæ in Democratias conuertantur. Qua vltima ratione commotus Aristoteles non tantum testamenta tollenda putat, sed etiam ab intestato vetat, ne plures ad vnum hæreditates deferantur. *1. Incōmodum.* *2. Incōmodum.* *3. Incōmodum.* *Ne vni plures hæreditates deferantur.*

Συμφέρει δὲ καὶ ἐν δημοκρατίᾳ.] III. Cautio duarū Rerumpublicarum propria hic exponitur, qua iubet Aristotel. Reipublicæ gerendæ expertibus paria vel etiam sæpe priores partes & maiora commoda tribui, quam iis, qui Reipublicæ habenas tenent; verbi gratia, in Oligarchia, vt plebi; in Democratia, vt paucis & diuitibus. Hoc enim, velut dolo & astutia ciuili seu captione quadā & sophismate Politico, quia plurimum se honorari iudicabunt, à seditione & commouendo Reipublicæ statu continebuntur. Sic *& inf. cap. prox. & supra hoc cap.* monuit Aristoteles, in Oligarchia plebem comiter esse habēdam, colendam & obseruandam, siue humaniter tractandam, non vexandam vel opprimendam, etsi vulgo contra fieret: in Democratia vero principes siue diuites & nobiles item humaniter esse tractandos: quia in vtraque grauiter peccari, id est, vt non solum non amplius tribuatur plebi in Oligarchiis, principibus in Democratiis, sed etiam plærumque vexentur, & iniuriis afficiantur (plebs in Oligarchiis, principes in Democratiis) à contraria populi parte siue ordine, qui Reipublicæ præsit, vt ait & *supra lib. 4. cap. 12. in fin.* Etsi autem in Oligarchiis plebi, in Democratiis mul- *XIII. Ratio.* *Ratio* *Error vulgi.* *Cautio.*

multum principibus est tribuendum: nunquam tamen maiores magistratus cum illis sunt communicandi, sed hi iis tantum, qui Reipublicæ præsunt (vt in Democratiis multitudini, in Oligarchiis paucorum factioni nobilium siue diuitum) sunt mandandi & concredendi. Maiores magistratus & minores qui olim essent Romæ, explicat *Agell. in Noct. Att.* ex differentia maiorum auspiciorum: sed auspiciorũ extincta vanitate maiores vere sunt & dicũtur, quorum maior & amplior sit maiestas, maius imperium, maior procuratio siue rerum maiorum administratio, vt in quibus Reip. summa est posita, domi & foris, in bello & in pace. Huius generis erant Romæ coss. Prætores, Dictatores, Censores, Imperatores siue Prætores militares, &c. Athenis Thesmothetæ, Areopagitæ, Prætores militares, &c. Argentorati Tredecimviri, Quindecimviri, & in primis Seviri seu Sexviri quos coss. vocant. Cur autem maiores magistratus cum illis non sint communicãdi, duplex ratio esse videtur. Prior est, ne illi hac occasione adiuti, & auctoritate ac potestate muniti statum Reip & formam mutent. Altera est, quod tali communicatione statim ipso iure status ipse mutetur Reipubl. Nam, vt *supra lib. 3 & lib. 4.* explicatum, differentiæ Rerumpublicarũ inter se nota hæc est verissima, principatus siue τὸ κύϱιον Reipublicæ, quod in summis magistratibus, quia iis Reipub. summa continetur, maxime cernitur. Verbi gratia, ea demum est Oligarchia, vbi paucis tantum & ὀλίγοις ἀρχὴ, id est, principatus & imperium committitur, iis solis ad Rempublicam pateat aditus, exclusa multitudine: quod contra fit in Democratiis. Iam si in Oligarchiis imperia omnia etiam maiora cum multitudine communicentur, vel in Democratia cum paucis siue diuitibus & nobilibus; non erit profecto iam Oligarchia vel Democratia amplius, sublata illa differentiæ siue discriminis velut anima & nota: siue potius vtrobique erit Democratia, in qua solet omnibus tam tenuioribus quam diuitibus, tam plebeis quam nobilibus & patriciis ad Rempub. esse aditus.

Magistrat. Rom maiores & minores qui.

1. Ratio.

2. Ratio.

CAPVT IX.

VT multa alia, de quibus alias, ita & hoc caput male & perperam à priore est diuulsum, quod & *supra* monuimus, his duobus capitibus eadem, nempe de cautionibus con-

conseruandarum Rerumpubl. explicari. Induxit alios initium capitis, quod non tam de cautionibus, quam de alia quadam re agit, sed de eo mox. Nam Aristoteles postquam monuerat maiores magistratus non quibuslibet, sed iis tantum, qui Reipublicæ præsunt. (vt plebi in Democratia, paucis in Oligarchia) esse committendos; iis, inquam, solis & iis omnibus aut certe plærisque eorum; quia hoc non satis explicatum videtur, adiungit pulcherrimam obseruationem, qua in maioribus magistratibus cui mandandis & cōmittendis sit vtendum, eo velut parenthesi interiecto & explicato, reliquas Rerumpubl. conseruandarum cautiones persequitur: & hoc est, quod ait; ἢ πλείοσι, id est, aut plærisque, quasi dicat, iis quidem solis, sed sæpe non omnibus, vt mox explicat. τῆς συνεχείας ratio.

TEXTVS.

Sunt autem tria, quæ in iis, qui maioribus magistratibus sint præfuturi, inesse debeant. Primum quidem studium & amorem erga Rempubl. siue statum Reipub. Deinde munerum & officiorum magistratus facultatem maximam: tertio virtutem & iustitiam in omni Repub. eam, quę respondeat Reipublicæ. Nam si non idem in omnibus Rebuspub. ius est, iustitiæ quoq; differentias esse necesse est. Sed quæri solet; vbi hæc omnia in eundem non concurrunt, quemadmodum facienda sit distinctio: verbi gratia, si ad præturam quidem militarē quis sit aptus, idem sit improbus & Reipublicæ non amicus: ille vero iustus & amicus, quemadmodum facienda sit distinctio. Atq; duo videntur spectanda; cuius rei maiorem omnes habeant partem, & cuius minorem. Ideoq; in prætura quidem militari vsus magis, quam virtus, erit spectandus. Nam huius minus sunt participes, virtutis vero magis. In custodia vero & quæstura, contra: maiore namque virtute est opus, quam

quantam vulgus habeat: ſcientia autem communis eſt omnibus. Quærat autem aliquis; ſi facultas aſſit Reipubl. & amor; quorſum virtute ſit opus? Nam & per hæc duo ea, quæ requirantur, perficiet: an, quod fere fit, vt, qui hæc duo habeant, ſint impotentes: vt quemadmodum ne ſibi ipſi quidem ſeruiunt ſcientes, & ſe ipſi amantes; ita & nihil vetet quoſdam erga commune eſſe affectos.

COMMENTARII.

παρέκβασις de virtute magiſtratus.

Τρία δέ τινα.] Inſignis eſt hic locus & perquam rarus de tribus rebus, quibus hi, qui ſummis magiſtratibus præſint, inſtructi & ornati eſſe debeant: eas Ariſtoteles ait eſſe ſtudium ſiue amorem erga Rempubl. ſcientiam & vſum, virtutem denique, probitatem & iuſtitiam formæ Reipubl. congruentem. Cui plane geminus & ſimilis eſt locus *initio 2. Rhetor. Ariſtotelis*, vbi tres quoque res eſſe ait quibus Oratores fidem & authoritatem ſibi parent: φρόνησιν, prudentiam; ἀρετὴν, virtutem; καὶ εὔνοιαν, beneuolentiam. *Cic. autem lib 2. Offic.* Fides autem, inquit, vt habeatur, duabus rebus effici poteſt, ſi exiſtimabimur adepti coniunctam cum

1\. iuſtitia prudentiam, &c. Cur autem in ſummis magiſtratibus hæc tria, vt ſint amantes patriæ vel Reipublicæ (vt ſint idonei, vt denique ſint viri boni & probi) ſint neceſſaria, ratio & cauſa hæc eſſe videtur; de ſtudio quidem & beneuolentia ſiue amore patriæ & Reipub. iſta; ne, ſi ſit inimicus vel male affectus, vel noceat Reipublicæ, vel potius euertat; quod ſummo magiſtratu & potentia adiuto nō ita factu eſſet difficile: quare identidem & ſæpius hoc præceptum politicum iterat Ariſtoteles, dandam quidem operam Politico & rectori Reipublicæ, vt omnes quidem ciues bene ſint affecti erga Rempubl. aut ſaltem non inimici; ſemper autem vt ea pars ciuium, quæ ſtatui & Reipublicæ ſit amica, eadem quoque reliquis partibus ſeu ordinibus plus poſſit, vt *infra hoc cap.* ἁπλῶς δὲ ὅσα, &c. vbi de eo præcepto latius: quæ eadem cauſa quoque fuit, cur Reſpub. quædam (vt Maſſilienſis, de qua *Strabo*) ad magiſtratus neminem admiſerint, niſi qui liberos haberet, quod his velut pignoribus maior eius bene-

Cur magiſtratus oporteat amantes eſſe Reipub.

Exemplū.

beneuolentia & amor ac fides in Rempub. astringeretur. De ſcientia vero & vſu, hoc eſt, vt magiſtratus, cui quis eſt præfuturus, munera & officia recte intelligat, & obire poſſit; vt, inquam, ſit idoneus. cauſa eſt perſpicua, cur id requiratur. Nam quemadmodum, inquit Ariſtoteles *ſupra lib 3.* Cythara non pulcerrimo & nobiliſſimo, ſed optimo fidicini, quiq; ad canendum maxime ſit idoneus, dari & committi ſolet: ita & de magiſtratu ſentiendum: quo nomine M. Catonē minorē valde laudat *Plut. in eius vita*, qui priuſquā magiſtratū peteret, ſtudioſe omne ius eius & officia perquireret & cognoſceret. Pompeius quoque, vt eſt apud *Agellium*, non erubuit M. Varronem conſulere & rogare, de ſenatu habendo vt librum ſibi conſcriberet. De Lucullo ſcribit *Cic. in Acad.* eum creatum belli ducem aduerſus Mithridatem magno ſtudio libros de re militari & de ducis ac Imperatoris officio ante lectitaſſe. Sed in hoc altero quam grauiter peccetur, notum eſt. Olim quoq; mirabatur *Plato*, idemq; grauiter conqueritur, aliarum etiam viliſſimarum artium opifices non niſi ſtudio & exercitatione antegreſſa fieri: hanc autem Politicam & ciuilem ſeu Reipublicę regendæ ſcientiam omnes ſtatim profiteri ſe ſcire, omnemq; magiſtratum minime licet idoneos & peritos ſuſcipere: qua ex re quam grauia exiſtant incommoda, ſi (inquam) homines imperiti Reipublicæ præſint, inductione quadam pulcherrima oſtendit *Plato*: Aurigæ, gubernatoris nauis, &c. Tertium denique de virtute & probitate, cur id ſit neceſſarium, hæc eſt ratio; quia & improbi quo plus poſſint, eo plus noceant, vt pulchre *Plato lib. 1. de Rep.* philoſophis, licet alioqui eos putet ad Remp. non debere accedere, rerumque contemplatione contentos cōtemnere hos honores & diuitias, tum tamen permittit, vt magiſtratus capiant & gerant, cum nulli ſint alii in Republ. viri boni, qui eos gerere poſſint. Nam alioqui ſi improbis mandentur, fore, vt magnum inde detrimentum Reipublicæ, multæ bonorum iniuriæ conſequantur. idem & Ariſtoteles *lib. 2.* monet, eos qui magnis ſint opibus & illuſtri genere, ſi imperia quoq; nanciſcantur, magnopere eſſe metuendos, tenuiores non item. & *lib. 1. cap. 2. in fi.* elegantiſſime improbitatem (ἀδικίαν) arma habētem grauiſſime eſſe metuendam; qua de re ibidem latius: huius rei exemplum & diſputatio quoq; extat apud *Plut. in vita Cic.* vbi de triumuiris;

2. Cur magiſtratum oporteat gnarum vſuq; peritū eſſe? ὁμοίωσις. 1. Exempl. 2. Exempl. 3 Exempl. Vulgi error. Platon. ratio. Inductio. Cur magiſtratus non niſi viris bonis mandandi?

uiris; Antonio, Cæsare & Lepido. Sic & *Dionys. Halicar. lib. 7.* de tribunatu plebis Romanorum disputans ait, illũ Reipublicæ quidem esse vtilem, vt & *Cic lib. 3. de legib.* sed viris improbis non esse committendum, vt neque alios maiores magistratus. De his autem tribus pulchre quoq; *Pericles apud Thucyd. lib. 2.* de seipso; atque, inquit ad ciues Athenienses, mihi estis irati tanto viro, qui nemine videar esse inferior cum intelligendis rebus necessariis & honestis, tum in eloquendis; qui & sim amans patrię, & pecuniæ minime seruiam. Nam hoc qui intelligat, neque tamen perspicue eloqui possit; pro eo, atque si non intelligeret, habeatur: & qui vtroq; eo sit præditus, idem tamen in Rempub. male sit affectus, nihil quoque quod Reipublicæ sit salutare, proferat: quin etiam si & ista re præditus fuerit, si tamen pecuniæ seruiat; huic certe, vt omnia sint pecuniâ venalia, necesse sit. Sic enim verti hæc verba, καί τοι ἐμοὶ τοιύτῳ ἀνδρὶ ὀργίζεσθε, &c.

Virtus boni magistrat. variat pro diuersitate Reip.

Ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ τὴν πρὸς τὴν πολιτείαν.] Docuit Aristoteles *supra lib. 3. cap. 3.* non eandem ciuium in omnibus Rebuspub. esse rationem: sed aliam in ciue, vt ita dicam, Democratico, aliam in Oligarchico, aliam in Regali postulari, & in summa pro Reipubl. differentia & ciuium virtutes variare, siue virtutes ciuium statui respondere, congruere, & conuenire debere. Eodem nunc alludit hîc Aristoteles, agens de tertia nota boni magistratus, virtute & iustitia, eam nempe in magistratu, vt de ciue *supra lib. 3.* dissimilem esse pro differentia Reipub. quod & argumento seu ratione quadam hic confirmat Aristoteles à coniugatis: nempe, quia ius pro Repub. variet: ergo & iustitiam seu virtutem variare. De antecedente autem, siue iure, aliud hoc esse in alia Repub. vt libertatem in Democratia, diuitias & nobilitatem in Oligarchia, virtutem in Aristocratia & vero Regno, sæpe dictum est *supra lib. 3. cap. 6 & cap. 8. & hoc lib. cap. 1. 4 &c.*

Ratio.

Si quis vnica tantum aut non omnib. hisce virtutib sit præditus: qs sit delectus adhibẽdus.

Ἔχει δὲ ἀπορίαν.] Quia raro fieri solet, vt hæc tria in vno eodemq; reperiantur: quæri solet, quid igitur faciundum sit, si vnum tantum vel alterum reperiatur, quemadmodũ magistratus mandari debeant. verbi gratia; si qui sit idoneus ille quidem, sed improbus, vel vtraq; re præditus, idoneus vt sit & probus, sed Reipublicæ inimicus, &c. Atque huic incommodo hoc adhibendum consilium censet Aristoteles; viden-

videndum esse, cuius rei plærique omnes magis sint compotes & participes, & cuius minus in hoc vel illo magistratu; siue quæ res in plærisque sit rarior, & quæ frequentior: ex quibus eam, quæ sit rarior, esse præferendam, plusq; ponderis ac momenti in magistratu consequendo habere debere. Verbi gratia; quia rei militaris scientia rarior est, quam vel patriæ amor, vel probitas; belli ducem & prætorem peritum & scientem potius deligendum, licet improbum, quam virum bonum, sed rei militaris imperitum: contra in quæstura, quia multi reperiantur rationum & Arithmeticæ periti, non ita multi probi & abstinentes seu pecuniæ temperantes, in ea potius probitatem quam peritiam esse spectandã: quod olim Græcia vniuersa diligenter tenuit, quæ de communi consilio tributis in ciuitates describendis Aristidem præfecerit, & communem velut Græciæ quæstorem fecerit, virum adeo probum & iustum, vt cognomen Probi & Iusti inde sit meritus, qua de re copiose *Nepos & Plut. in Aristide.* Atque huc pertinet *Ciceronis* dictũ & Apophthegma, de quo *Plut. in Cic.* cum Domitius, inquit, hominem imbellem & rei militaris plane imperitum ad præfecturam perduceret, eumq; virum bonum esse diceret ac modestum; quin igitur, inquiebat *Cic.* hunc liberis tuis tutorem conseruas.

1. Exempl.

2. Exempl.

Ciceronis Apobtheg-ma.

Ἀπορήσειε δ' ἄν.] Altera hic affertur quæstio de probitate, eam non videri necessariam, si duæ res aliæ, scientia & beneuolentia siue amor assint. Nam his duabus optime omnia administrari & confici, quæ ad Reipublicæ vtilitatem pertineant: scientia namque fieri, vt quis possit: beneuolentia & amore, vt velit & cupiat. Quia tamen fieri potest, vt his licet duabus rebus prediti sint impotentes seu incontinẽtes; tertia quoque res, probitas seu virtus, vt assit, necesse est. Nam, vt copiose docet Aristoteles *lib. 7. Ethic.* impotentes seu ἀκρατεῖς & incontinentes sciunt illi quidem, quæ sunt recta, quæque facienda, quæ non: sed sibi ipsi indulgentes contra, atque ipsi iudicent, facere solent. de quibus illud Medeæ vsurpat Aristoteles.

----- Video meliora proboq;
Deteriora sequor.----

Hæc igitur cum incontinentium sit indoles & ingenium in rebus aliis vitaque communi: recte facit Aristoteles, qui & in negociis Reipubl. incontinentiæ non vult esse locum, nec satis

satis esse iudicat, esse quem idoneum aut peritum, atq; etiam amantem Reipublicæ, sed hoc amplius virtutem quoque & probitatem iis, qui Reipubl. sint præfuturi, esse necessariam. De hoc autem loco communi præterea, quæ supra attulimus, videantur de virtute supra *lib. 2. cap. 9.* μεγάλων γὰρ κύριοι, &c. *& cap. 5.* τοὺς δὲ φαύλους, *in fin & lib. 6. cap 8.* τοὺς μοχθηρούς, &c. *& Demosthenes in Aristogitonem*, τίς δὲ αὖ ἄλλος μᾶλλον, &c. De beneuolentia, *supra huius lib. cap. 4.* καὶ δὲ ὀλιγωρίαν, &c. De scientia denique & peritia, *lib 3. cap. 7.* τοιοῦτοι δέ εἰσιν, &c.

TEXTVS.

Absolute autem quæcunque legibus cauta vtilia dicimus Rebuspubl. ea omnia Respub. conseruant: atque sæpe commemoratum maximũ principium, videre, vt multitudo, quæ Rempublicam velit, plus possit ea, quæ non velit.

COMMENTARII.

XIV. Ratio conseruandarum Rerump.

'Απλῶς δὲ ὅσα.] Tribus illis Reipublicæ præfuturo necessariis iam expositis, redit Arist. ad intermissam disputationẽ de causis siue cautionibus Rerump. conseruandarum. Affert igitur hoc loco cautionem, nõ tamen singularem, sed communem & valde diffusam, positam in legibus: qua parte tot fere sint cautiones, quot leges salutares, hoc est; cum multa vel plæraque Reipub. salutaria legibus comprehendantur & definiantur, ea ipsa esse, quæ Rerumpublicarum sint cautiones conseruandarum. Nam in legibus, vt præclare ait *Aristot. lib. 1.* ῥητορικῶν, sita est salus siue σωτηρία τῆς πόλεως: de quo loco & vtilitate legum *Demosth. in Timocratem, & Cic. in Cluentiana.* Fundamentum, inquit, libertatis, fons æquitatis, &c. Sententia ciuitatis posita est in legib. Verbi gratia, si leges de testamentis, de matrimoniis, de contractibus, id est de iure ciuili: deinde leges de magistratibus, de vectigalibus, de senatu, de collegiis, de opificiis, de re numaria, &c. bene & sapienter sint constitutæ; perspicuum est, ea omnia conseruandæ ciuitatis esse, & esse cautiones Rebuspub. conseruandis maxime idoneas.

Legum vtilitas.

XV. Ratio.

Καὶ τὸ πολλάκις εἰρημένον.] Alia, sed singularis (prior enim velut pandectria, vt ita dicam, fuit) cautio in principio quodam,

dam, siue, vt Aristoteles vocat, elemento singulari & summo posita. Nam singulare est scientiæ huius ciuilis principium & fundamentum, cum multæ ciuitatis sint partes & ordines, eam semper, quæ statum Reipublicæ manere cupiat, potentionem esse debere, quam illam, quæ mutatum velit: de quo principio *& supra lib. 4. cap. 9. in fin. & cap. 11. & 12. & lib. 5. cap. 3 & infra lib. 6. cap. 5.* & hoc est, quod ait, sæpe iam commemoratum. Huius autem fundamenti & cautionis, cur (inquam,) hoc principio inprimis conseruentur Respubl. causa & ratio est perspicua. Nam contra si plus opibus ij in Republica possunt, qui eam euersam cupiant, facile, altera parte oppressa, ciuitatis statum commutare poterunt, vt si sit Democratia, & pauci sint diuites aut nobiles, qui tamen plus possint, quam reliqua multitudo, quia hi pauci semper Democratiæ sint inimici: vt Democratia in Oligarchiam commutetur, necesse est, aut certe facile est. Vbi enim hæc duo, voluntas & facultas, concurrunt, res ipsa est facilis: qua re & supra demonstrauimus, summos magistratus nemini, nisi bene erga Rempub. affecto, esse mandandos. *Ratio.*

TEXTVS.

Præter hæc omnia autem ignorare non oportet, quod nunc latet plærasque Respubl. quæ aberrant à medio: multa namque quæ popularia esse videantur, populares Respublicas dissoluunt, & quæ Oligarchica, Oligarchias. Qui autem vnam hanc virtutem esse putant, trahunt ad nimium: nescientes, quemadmodum nasus est, qui discesserit quidem à pulcerrima rectitudine in aduncum aut simum, pulcer tamen & elegans etiam ad speciem est: Sed amplius si quis eum iusto producat, primum quidem membri decentiam abiiciet; tandem vero efficiet, vt ne nasus quidē appareat (videatur) propter nimium & parum contrariorum: ad eundem modum & aliis quoque in membris se res habet. Idem igitur & in Rebuspublicis accidit.

Nam

Nam & Oligarchia & Democratia, fieri poteſt, vt bene ſe habeant, etſi ab optimo ſtatu diſceſſerint: earum tamen alterutram ſi magis quis intendat, primo quidem Rempubl. faciet deteriorem, tandem ne Rempublicam quidem. Quare legumſcriptor & Politicus id ſcire debet, ex popularib. quæ conſeruent, & quæ perdant Democratiam, & ex Oligarchicis quæ Oligarchiam. Nam neutra quidem earum conſiſtere & permanere abſque diuitibus & multitudine poteſt: ſed bonorũ exæquatione facta, alia vt hæc ſit Reſpublica, neceſſe eſt. Quare Reſpublicas perdunt ii, qui inſtitutis & legibus modum excedentibus perdunt.

COMMENTARII.

XVI. Ratio. Παρὰ δὲ πάντα.] Alia & quidem præclara cautio Rerumpub. conſeruandarum hic exponitur, in modo ſeu moderatione & mediocritate legum atq; inſtitutorum poſita. Qua in re ſua ætate à plæriſque grauiter peccari ſubindicat hoc loco & monet *infra lib. 6. cap. 5. in princ.* Nam plæroſque, quia vel populari vel paucorum imperio regantur, vt *ſupra dictum cap. 1.* alios quidem id ſtudere & obnixe conari, vt omnia in plebis vel populi poteſtatem; alios vero, vt in paucorum dominationẽ omnia trahantur: cum tamen Reipubl. eſſet longe fructuoſius, vt penes neutrum ordinem ſeu partem paucos vel plebem, id eſt, prædiuites & tenuiores, ſed potius penes mediocres eſſet imperium & Reip. ſumma. Nã quibus in ciuitatib. maior eſt mediocriũ multitudo, eas eſſe & tranquilliores & diuturniores & beatiores deniq;, explicatũ eſt *ſup. lib. 4. cap. 11. & hic cap. 8.* Huius autẽ peccati, in quod plæraſque ciuitates incurrere diximus, cauſam quoq; aperit Ariſtoteles; hanc nimirum, quod ea, quæ ſint huius vel illius Reipublicæ recte vel inſtituendæ vel conſeruandæ propria inſtituta & leges non ſatis intelligantur vel conſiderentur; cum tamen multa ſint, quæ ad conſeruationem putentur, vere tamen ad interitum ſint aptiora. Verbi gratia; putant plærique populi ſuas res optimo eſſe in loco ac ſtatu, ſi

Peccatũ Politicorũ ætate Ariſt. viuentium.

Cauſa eius peccati.

Exemplũ.

omnia

omnia soli possint, & quiduis pro libidine, omnemq; Reip. vim ac potestatem ad se pertraxerint; sic & pauci in Oligarchiis præclare secum agi putant, vbi nil populo sit reliqui, sed ipsis omnia, quæ libet, liceant. Sic & in Regno multi existimant Regi & Regno optime esse cõsultum, si omnia Rex vnus possit, legibus omnibus superior, neq; populo vel ciuibus vlla reliqua sit authoritas vel contradicendi aut repugnandi potestas, quæ παμβασιλεία dicitur, *supra lib. 3.* hos tamen grauiter peccare & magno in errore versari docet Aristoteles eleganti imagine & similitudine à naso sumpta, quæ ita ei placuit hac in re, vt eandem & *in lib 1 Rhet.* iterarit, vbi de genere deliberatiuo & rebus in deliberationẽ cadentibus ait, his verbis; ἔστι ἐλάχιστον δ' περὶ νομοθεσίας, &c. Nam 4. velut status seu formas nasi constituit; pulcerrimum, paulum à summa pulchritudine deflectentem, plane deformem, & tandem ne nasum quidem: quod idem Rebuspub. ait accidere, Oligarchiæ & Democratiæ. Nam primum hæ ab optima Reipublicę forma deflectunt, vt constat *ex lib. 3.* Deinde, vt sunt earum multa genera, si magis magisque intendantur, eo magis deteriores redduntur: cum Democratia & Oligarchia, quo est remissior & moderatior, eo sit melior, vt explicatum *supra lib. 4. & infra lib. 6.* Postremo, eo res deduci potest, vt ne nomen quidem Reipub. mereantur, vt nimium amplificatæ; nempe si omnia vel populi in Democratia, vel paucorum in Oligarchia libidine & arbitrio administrentur, nihil legibus; quod vbi accidit, vt in extremis Democratiis & Oligar. accidere solet (*sup. lib. 4. ca. 4. & duob. sequentib.*) perspicuum est iam ne Rempubl. quidem amplius remanere, eo quod nulla absque legibus vere esse aut dici possit, non magis atq; corpus sine anima. Nam, vt eleganter *Cic.* mens atque anima ciuitatis in legibus est posita. ὁμοίωσις.

Διὸ δεῖ τοῦτο μὴ.] Quia paulo supra monuit quædam esse aut potius videri popularia, quæ non prosint, sed noceant Democratiæ, vt & Oligarchica: prudenter hîc adiungit Rectorem Reipublicæ diligenter nota habere debere, quæ sint vere popularia, quæ videantur, hoc est, quæ conseruent Democratiam, quæ perdant: ea autem quæ sint, vt & Oligarchica, explicatur, *infra libr. 6. cap. 1. in fi. & 2. & sequentib.* quod quidem eo magis curæ esse debet viro politico, quo à

pluribus hac in re peccetur, qui ea non diligenter distinguant, vt *supra* monuit, *& infra lib.6. cap.1. in fi.*

Οὐδετέρων.] Exemplo explanat & declarat hoc peccatum Respublicas nimium amplificantium, & ipsa amplificatione, dum meliores efficere student, eas plane delentium: vt, in Democratia, si omnia ad populi potestatem trahantur, diuidunt bona, corripiantur ipsi, vel interficiantur, vel pellantur; adeo vt ciues omnes inter se sint pares genere, facultatibus & libertate: nulli amplius præter cæteros vel sint nobiles vel diuites: videatur quidem hæc Democratia esse summa: sed recte perpendenti ne Democratia quidem vt sit, necesse est: Cõtra ea in Oligarchia si omnia ad se rapiant pauci, & plebem vel pellant omnem vel deleant, ipsi autem reliqui sint soli diuites aut nobiles, pares fere genere & opibus ac diuitiis; & hæc quoque maxime videatur Oligarchia, vt in qua vni omnia possint pauci: sed & ea vt Oligarchia ne sit, necesse est. Cur ita? Ratio hic adiungitur ab Aristotele: quia hæ duæ Respubl. sine duabus his partibus siue ordinibus diuitum & pauperum non consistant, vt *supra* diligenter explicatum *lib. 4. & initio huius lib.* Vtramque ex duobus his contrariis ordinibus constare. Quare, æquatis bonis, & sublato discrimine diuitum & tenuiorum, perspicuum est, ipsas quoque eas Respubl. tolli, & aliam necessario Reipub. formam effici, eam puta, quæ communi nomine Respubl. dici solet, vel Dynastiam, vel quam aliam seu nullam potius.

Ratio.

TEXTVS.

Peccant autem & in Democratijs & in Oligarchijs: in Democratijs quidem Demagogi, vbi legum domina est multitudo: semper enim cum diuitibus contendentes ciuitatem ex vna duas faciunt. At contrarium videri semper oportet dicere pro diuitibus: in Oligarchijs autem ijs, qui sunt Oligarchæ, pro plebe: & iuraiuranda Oligarchica contraria ijs, quæ nunc, iurare: nam nunc quidem in quibusdam iurant, & PLEBI ERO INIMICVS; QVODQ. MALVM POTERO, MOLIAR.

Opor-

Oportet autem contrarium ostentare & simulare, significantes in generibus iurisiurandi: PLEBEM NON AFFICIAM INIVRIA.

COMMENTARII.

Ἁμαρτάνουσι δὲ καὶ ἐν ταῖς.] Aliud peccatum suę ætatis hic reprehendit vsitatum in Democratijs & Oligarchijs. Nam plærique ea ætate in Democratijs hoc maxime studebant, omni vt ratione deprimerent, vel potius opprimerent ditiores; maxime autem in eo Democratiæ genere, vbi legum domina est plebs & multitudo, id est, in Democratia vltima & nequissima, in qua & Demagogi (vt Græci vocabant) nō secus atque Romæ Tribuni plebis, plebem incitare, & diuitum bona publicare, illos vexare solent, de quibus explicatum *supra lib. 4 cap. 4. & hoc libro cap. 5. & infra cap. prox.* de Oligarchijs contrarium fieri solitum, vt quemadmodum in Democratiis plebs ditiores & principes: ita in Oligarchijs plebem vexarent ditiores, & plane seruili imperio tenerent. omniaque agerent & molirentur, quæ plebis essent opprimendæ: cui rei argumento quoque esse ait formulas iurisiurandi plærisque in ciuitatibus ea ætate vsitatas & solemnes. Huic autem peccato & malo medendum hoc loco docet Aristoteles, & contrariam instituendam esse rationem, idque agendum, vt in Democratiis quidem semper pro diuitibus videantur dicere, eorumque commodis fauere; & in Oligarchiis, vt tenuiorum commodis studere videantur; vt (inquam) saltem videantur, agendum est: etsi *sup. cap. 8.* iam monuit, in Democratiis parcendum esse diuitibus, eosque humaniter esse tractandos. Cæterum de hoc vitio monuit, idque reprehendit *& supra lib. 4 cap. 12. in fin.*. De his autem iurisiurandi generibus & formulis sæpe apud veteres reperimus, vt in Democratiis magistratus iurare solitos, & ipsum quoque populum, se neque Oligarchiam neque Regnum passuros. Quemadmodum olim Romæ Brutus autor & cōditor Romanæ libertatis ad id iurisiurandum adegit Populum Romanum, Regnum non amplius se esse passurum: cuius iurisiurandi *Cicero*, Republica à Cæsare oppressa & ad Regnum reuocata, sed Cæsare iam interfecto, populum commonefecit *in Philippicis*. Ita & Athenis ephebos se Democra-

2. Peccatū Politicorū ætate Aristotelis uiuentium.

Demagogi.

Argument.

Medela.

Iusiurandum Democraticum.

mocratiam defensuros iurare solitos, cum in ciuium album anno 20. ætatis referrētur, commemorat *Pollux lib. 8. & Stobæus*, qui & ipsam iurisiurãdi formulam exponit. *Demosthenes* quoque *pro Ctesiphonte* formulam iurisiurandi pulcherrimam, quam Athenis præstare sint soliti iudices, commemorat. Senatus quoq; idem iurabat se populo maxime consulturum, *teste Demosthene in Timocratem & Neæram.*

Σόφισμα πολιτικόν. Χρὴ δὲ καὶ ὑπολαμβάνειν.] Quod paulo ante δοκεῖν videri, id hic apertius simulandum esse & fingendum: quasi dicat, si non vere, saltem simulandum hoc esse, vt videantur in Oligarchijs bene cupere tenuioribus, idque iureiurando exprimendum; Nulla plebem afficiam iniuria, &c. quo pertinent & sophismata quædam siue captiones & calumniæ expositæ *sup. lib. 4. cap. 13 & lib 6. cap, 4.*

TEXTVS.

Omnium autem expositorum maximum ad hoc, vt Respublicæ conseruentur, quod nunc plęrique negligunt, est institui conuenienter Rebuspubl. Nam legum vtilissimarum & Decretorum, quæ ab omnibus Rempublicam gerentibus sint facta, nulla est vtilitas: nisi sint assuefacti & instituti in Republ. populariter quidem, si leges sint populares; Oligarchice vero, si sint Oligarchicæ. Nam si in vno est incontinentia, est & in ciuitate. Institui autem conuenienter Reipublicę non hoc est, efficere quibus gaudeant Oligarchæ, vel qui Democratiam volunt: sed quibus possint, hi quidem Oligarchiam tenere, illi vero Democratiam. At nunc in Oligarchijs quidem eorum, qui præsunt liberi molliter educantur & deliciose, tenuiorum exercentur & excoluntur; quare magis & volunt & possunt res nouas moliri; in Democratijs vero ijs, quæ maxime videãtur esse Democraticæ, contrarium, atque oporteat, fit: eius autem causa est, quod perperam definiant libertatem. Duo namque

namque ſunt, quibus Democratia videatur definiri, eo, quod maior pars ſit domina, & libertate. Nam ius quidem videtur eſſe æquum: æquum autem, quod multitudini placuerit, id eſſe ratum: liberum autem & æquum, quod quis facere velit. Quare in talibus Democratijs viuit quiſque vt vult, &, vt ait Euripides, ſuo commodo & libidini conuenienter: at hoc vitioſum eſt. Neque enim ſeruitus putanda eſt viuere Reipublicæ conuenienter, ſed ſalus. Atque hæc fere ſunt, vt ſummatim dicam, ob quæ Reſpublicæ quidem mutentur & pereant, & ob quæ conſeruentur ac maneant.

COMMENTARII.

Μέγιστον δὲ πάντων τῶν εἰρημένων.] Alia Rerumpub. conſeruandarum cautio & prouiſio hic exponitur, quam prioribus omnibus præfert Ariſtoteles, aitq; omnium eſſe maximam; nimirum rectam & Reipublicæ congruentem ciuium inſtitutionem ſeu educationem: de qua attigit *& ſupra cap.* 8. his verbis, ἐπεὶ δὲ καὶ διὰ τοὺς ἰδίους, &c. Huius autem cautionis præſtantiam ex eo perſpici ait, quod legum quantumuis optimarum & inſtitutorum nulla ſit vtilitas, niſi ſi ciues bona educatione ad iis parēdum ſint velut præculti & præparati: quod idem ait *lib 10 Ethic. cap. vlt.* & confirmat *infra lib.* 8. initio ab exemplo reliquarū artium & facultatum. Nam, vt inquit, in alijs artibus ſunt quædam, quibus ante præparari & velut imbui debent, qui earum fructus ſint edituri: ita & in hac ſcientia ciuili ſiue politica vt eius finis & ſcopus, hoc eſt, vita ciuium beata habeatur, bona educatione velut præmunitione & præparatione quadam eſt opus, ſic & *Horat.* Quid leges, inquit, ſine moribus vanæ proficiunt? Sed de hoc inſigni loco, hoc eſt, de educationis vtilitatibus & neceſſario vſu explicabitur *infr. lib. 8. cap. 1.* vbi docebimus, non tantum ex principum vita, quod vulgo dici ſolet, ſed etiam ex priuatorum & ciuium moribus ſtatum ciuitatis pendere: vt præclare & *Iſocr.* docet *in Areopagitico.* Neque vero ſatis habet Ariſtoteles monuiſſe, educationem tanti eſſe momenti ad Reſpub. conſeruandas; ſed hoc amplius adiungit, qualis ea

XVII. Ratio conſeruand. Rerump.

Ratio.

Approbatio.

De educationis vtilitate.

Qualis debeat eſſe educatio.

lis ea esse debeat; nimirum vt educatio statui siue Reipub. sit conformis: puta si est Democratia, vt educatio quoq; sit Democratica: si Oligarchia, sit Oligarchica, &c. id quod & *supra* monuit *c.8.* vitam & mores ciuium statui & formæ Reip. respondere debere, monuit & *supra lib 1. cap. vlt. in fi.* vbi & ratio huius præcepti hæc redditur; quia partes ad ingenium & naturam totius accommodari & confirmari debeant. idem iterat & *infra lib.8. cap.1.* Sæpe tamen contra fieri, hoc est, vt Republ. licet populari, tamen Oligarchice viuatur, vel contra, monuit *sup. lib 4. cap.5. in fi.* nempe vbi Reipub. fit mutatio, vt ibi explicauimus. Iam vero quænam sit hæc educatio vel Oligarchica, vel popularis, vel Aristocratica, &c. & hoc quoque hic exponitur. Nam educationem summatim, verbi gratia, Oligarchicam, in iis rebus positam esse ait, quibus maxime conseruetur Oligarchia; popularem, quibus Democratia: hæ autem res iam *his capitib.8. & 9.* sunt expositæ, & *infra* quoque diligentius explicantur *lib.6 cap.2. & sequentib.* Nam hac in re sua Aristoteles ætate grauiter in plærisque ciuitatibus peccari hîc ait. Nam primum ait plærosque de hac re parum laborare, & nullam curare disciplinam vel ciuium institutionem & educationem, quod & conqueritur *lib.10. Ethic. cap. vlt.* vbi Cyclopicam educandi rationem sua ætate vsitatam esse, qua non ex communi Reipubl. decreto, sed ex patrumfamilias suo cuiusque arbitrio liberi educentur. Deinde, quod plærique sua ætate putent, eam esse institutionem optimam, aut saltem sequantur, qua eorum qui Reipubl. præsunt, liberi in Oligarchiis quidem propter diuitias molliter & deliciose educentur, in Democratiis vero petulanter & licenter seu seditiose, id quoque grauiter reprehendit. Neque enim hanc institutionem Reipub. esse accommodatam, quamuis vulgo videatur. Putant enim diuites, se bono iure & merito in deliciis & omni rerum affluentia educari debere: plebs autem rerum domina in Democratiis, quæ libertate maxime æstimâtur, putat, se esse quam liberrimam, si pro libidine omnia agat, atque ita liberi quoque educentur in omni licentia, nullis vt legibus aut rectis institutis coerceantur: quod idem & *supra* de luxuria & deliciis diuitum in Oligarchiis, de eorum (inquam) vxoribus, vt hîc de liberis, monuit *lib.4 cap 15.* Ex qua tamen educatione vitiosa & deprauata grauia mala & incommoda existere ostendit.

Ratio.

Vsus contrarius.

Quænam educatio sit Democratica, &c.

1. Sua ætatis contra hoc præceptum peccatum.

2. Peccatũ.

Mala, quæ inde oriuntur.

ostendit. Nam in Oligarchiis cũ vulgo liberi molliter educentur, neque vllis honestis & præclaris studiis & exercitiis ad Rempubl. administrandam præparentur; fieri fere solet, vt tenuiorum liberi id factitent & præclare exerceantur: quo fit, vt hi ita bene instituti & egregie exercitati eos diuitum liberos, vt ignauos & velut effœminatos, contemnant, adeoque indigne ferant eorum imperium; atque ita & velint & possint id euertere. In Democratiis autem, quæ Reipub. species duobus finibus maxime contineri vulgo putatur. æquitate siue paritate & libertate, vitiose quoque & non conuenienter Reipubl. plebs vitam agere solet, petulanter nimirum & pro libidine, non ex præscripto legum; quod his parere seruitutem putent, atque eam demum veram esse libertatem, qua quisque, quod velit, facere possit, suæ libidini nõ legibus conuenienter, & quo quemque sua trahat voluptas & libido; sed hoc, inquit, vitiose. Neque enim seruitus putanda est, sed salus potius, Reipubl. viuere conuenienter, & legibus parere, vt præclare hîc ait Aristoteles, & egregie *Cicero in Cluentiana*; legum, inquit, ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes serui sumus, vt liberi esse possimus. & pulcherrime *Demosth.* *νόμων λυθέντων*, &c. legibus, inquit, violatis, vel infracta earum potestate, & cuique, quod velit, facere data potestate, non tantum Respubl. perit: sed ne vita quidem nostra multum à beluina absit: quare & *Romani Iurisconsulti*, libertas, inquiunt, est naturalis facultas, quod cuique facere libet: nisi quod vi aut iure prohibetur, vt *initio tit. de iure pers. l. si stipulatio ista facta, de verb. oblig. & l. nepos, 125. de verb. sign.* & his congruenter *poeta Persius*: *Legib. obedire non est seruitus.*

Cur mihi non liceat, iussit quodcunque voluntas:
Excepto, si quid Masuri rubrica notauit.

Duas igitur Democratiæ notas, æquitatem & libertatem, cum faciunt vulgo, non peccant. Nam qui æquitatem quærit, ius quærere videtur: quia ius nihil aliud sit, quam æquitas quædam, vt explicatur *lib. 5. Ethic.* Libertas quoque res est non reprehendenda, ad quam omnes natura duce feramur. Sed quia æquitas & libertas alia est atq; alia, multaque sint & æquitatis & libertatis genera, hîc errant, in specie (inquam) nõ in genere. Nam æquitas alia est ex dignitate, alia ex numero, *vt in Ethic. & supra initio huius lib.* quarum illa, *Æquitas alia ex digni*

tate, alia ex numero. quæ ex dignitate, etsi est præstantior, vbi nimirum spectatur non quid plures numero censeant, sed quod meliore ratione sit mixtum, & viris bonis videatur, licet paucioribus: in Democratia tamen alteram æquitatem, quæ numero, sequuntur, & id demum æquum putant ac iustum, quod maiori numero & multitudini probetur. qua de re supra dictum *lib 4. cap. 4. & infra lib. 6. cap. 2. &c.* Libertas quoque alia est infinita, alia legibus & iure definita, quarum cum hæc longe sit melior, & prior potius licentia & libido quædam; eam tamen, vt verissimam, libertatem populus, si rerum plane potiatur, amplecti solet. Qua vtraque in re si peccetur, existere solet ea Democrat. species, quæ vltima & nequissima dici solet. de qua dictum *lib. 4. cap. 4.* Nam vt in altera tantum nota peccetur, hoc est, vt æquitas siue æqualitas numero probetur & alat; plane necessarium est ad statum Democratiæ, qui prorsus definitur æqualitate, qua nimirum non plus possint diuites quam tenuiores, quamuis eo tamen nomine omnis Democratia sit vitiosa, vt malo fundamento nixa, æquitatis nimirum numero æstimata, non dignitate. Atq; ad hunc quidem modum Aristotelis ætate se habebant Oligarchiæ & Democratiæ, quod sæpe conqueritur & ipse, *& Isocr. & Demosth. & Cic.* quoque sua ætate Romæ in Diuinatione.

Libertas alia est infinita, alia legibus definita.

Πόνος. Γεγυμνασμένοι καὶ πεπονηκότες.] Hæc duo verba idem valent, & sunt posita, vt alias sæpe, ἐκ παραλλήλου. Nam πόνος *Aristoteli & omnibus veteribus Platoni, Hippocrati, teste Galeno,* sæpe idem valet quod γυμνασία, siue exercitatio, vt alibi dictum, *in princ. Ethic. cap. 3.*

CAPVT X.

Argument. ADHVC explicatum est de causis tam interitus quam salutis Rerumpubl. quæ vel multorum, vel paucorum imperio administrentur. Nunc de Monarchia, siue de vnius dominatu & imperio, quod erat reliquum, hoc cap & proximo explicatur: quibus illa, Monarchia, inquam (quæ vel est Regnum, vel Tyrannis) ex causis primo intereat, hoc capite, & ex quibus conseruetur, *cap. 11.* Initio tamen huius capitis egregia vtriusque Monarchiæ, (Regni & Tyrannidis) inter se comparatio, maxime ab ortu seu origine sumpta, exponitur. Etsi autem disputatio prior de Rebuspubl.

Comparatio Regni & tyrannidis.

quæ

quæ multorum aut paucorum imperio regantur, valde quoque est vtilis, vt quæ omnis fere à multorũ imperio ad vnius dominatum adcõmodari magna ex parte possit: ea tamen, quæ his duobus capitibus explicantur, valde sunt præclara & vtilissima, nostrisque temporibus, qua ætate Monarchiæ fere sunt vsitatæ, accommodatissima.

TEXTVS.

Reliquum est, vt de monarchia quoque exponamus: tum ex quibus intereat, tum ex quibus cõseruari soleat. Fere autem ijs, quæ de Rebuspubl. sunt explicata, similia sunt & quæ Regnis ac Tyrannidi accidunt. Nam Regnum quidem Aristocratiam imitatur: Tyrannis vero ex vltima Oligarchia atque ex Democratia constat: quare & parentibus est perniciosissima: vtpote ex duobus malis conflata, quæque aberrationes & peccata vtriusque Reipub. habeat.

COMMENTARII.

Λείπεται δ' ἐπελθεῖν.] Cum sex Rerumpub. sint genera, vt *supra initio lib. 3.* expositis iam causis primum interitus, quatuor Rerumpub. Democratiæ, *cap. 5.* Oligarchiæ, *cap. 6* Aristocratiæ & Politiæ, *cap. 7.* & causis salutis, *cap. 8. & 9* recte ait Aristoteles reliquum iam esse, vt de Regno & Tyrannide, id est, Monarchia explicetur.

Eadem fere causa sunt salutis & interitus Monarchia, q̃ caterarum Rerumpub. Ratio.

Σχεδὸν δὲ παραπλήσια.] Priorem disputationem de quatuor illis Rebuspub. huc posse accommodari, siue eadem fere de his duabus Rebuspub. Regno & Tyrannide dici posse, quæ dicta sint de illis quatuor: eadem (inquam) his duabus euenire & accidere, quæ illis quatuor, easdem fere esse causas interitus & salutis. Cur ita? Eo, quod hæ duæ cum illis 4. maguam habeant cognationem. Nam de Regno, esse id Aristocratiæ siue optimatum imperio per quam simile, iisdemque fere legibus & institutis teneri indicat hoc loco Aristot. & explicauimus late *sup. lib. 3. cap. vlt.* & sæpius hoc iteratur, maxime propterea, quod vtrumque hoc Reipubl. genus, Regnum & optimatum, virtute præstantibus tantum

 deferri

deferri & committi soleat. De Tyrannide autem, ex Oligarchia & ex Democratia eam esse conflatam & velut concretam seu iunctam, ait hoc loco, & diligentius infra explicat. Cum autem & Oligarchiæ & Democratiæ plura sint genera, vt *sup. lib. 4.* explicatum: ait hîc Aristoteles, Tyrannidem ex vltimo & deterrimo siue nequissimo tam Oligarchiæ quam Democratiæ genere esse conflatam: ideoque ex omnibus Rebuspublicis hanc vnam esse, quæ sit grauissima, plurimumque noceat, & detrimenti apportet parentibus & ciuibus, quod nimirum hæc vna non modo vtriusque illius Reipublicæ malæ sit particeps, sed etiam quod vitia potissimum vtriusq; in se contineat, hoc est, vt iam diximus, quod Tyrannis imitetur Oligarchiam & Democratiam, easq; nequissimas. Et hæc quidem vna est insignis Regni ac Tyrannidis differentia, qua Regnum optimatum imperio, Tyrannidem paucorum & plebis dominatui similem esse docuimus.

Tyrānis omniū grauissima ex Rebuspub.

TEXTVS.

Principio autem ex contrarijs vtrique monarchiæ est origo. Nam Regnum quidem bonorum aduersus plebem tuendorum exstitit; & constituitur Rex ex bonis vel ob virtutis præstantiam, vel rerum gestarum, quæ ex virtute manant, vel ob præstantiam generis eiusdemmodi. Tyrannus vero ex populo & multitudine aduersus principes (optimates bonos:) vt populus ab ijs nulla afficiatur iniuria.

COMMENTARII.

2. Discrimē Regni & tyrannidis ab origine vtriusq;.

Ὑπάρχει δ' ἡ γένεσις.] Nunc de ortu seu origine monarchiæ, Regum (inquam) & Tyrannorum. Vnde altera eorum differentia intelligatur, quæ tamen cum prima fere cōueniat. Reges igitur ait creari fere ex optimatibus, siue iis, qui vel virtute aliqua, vel rebus gestis, vel sapientia ac doctrina, vel meritis, vel genere & familia excellant, & quidem tuendorum bonorum causa: quod idem & *infra hoc cap.* iteratur his verbis: κατ' ἀξίαν γάρ ἐστιν, &c. id quod latius explicatum est *sup. lib. 3.* vbi docuit Aristoteles de vnius imperio, an ciuita-

ciuitatibus & Regnis sit vtile aut salutare, *cap. 7. 8. 9.* & ostendit, Regiam dignitatem virtute esse metiendam, eique Regnum, qui cæteris virtute præstaret, esse committendum. De Tyrannide vero, contrariam eius esse originem, hoc loco ait. Nam Tyrannos vel ex populo aut certe ex popularibus exsistere, non tuendorum, sed potius opprimendorum optimatium & bonorum causa, plebisque seu populi ab insolentia & iniuria optimatum ac principum vindicandæ. Quemadmodum autem Tyranni exsistant ex populo & popularibus, aliisque de causis: enucleate mox explicatur. Ex his intelligitur, Regni & Tyrannidis plane contrarium esse ortum; cum Rex sit ex optimatibus, eorumque tuendorum causa: Tyrãnus ex plebe & popularibus, plebis tuendæ causa. Sic & infra scopum illis plane contrarium esse propositum, multaque alia contraria esse, docebit. *Tyrannidis origo.*

Ἡ κατ' ὑπεροχὴν τοιούτου γένους.] Hoc paulo est obscurius: eius tamen hæc videtur esse sententia; ob præstantiam generis eiusdemmodi, id est, boni seu virtute præditi, id est Reges etiam ob familiæ præstantiam, si modo etiam virtute excellant, esse creandos; ignauos & improbos, licet ex magnis familiis ortos, non item. Haud scio tamen, an non rectius verbum, τοιούτου, deleri possit, vt absolute intelligatur generis præstantia. Nam & *paulo infra* ἢ κατὰ γένους, *& supr. lib. 3.* docuit, propter genus & familiam Regna quædam deferri, *cap. 10.* quod tamen Aristoteles eo loco Barbarorum esse ait; & *cap. 11.* periculosum, Regna esse hæreditaria, seu deferri ex summo genere ortis, sed improbis vel ignauis. Quare nil temere mutandum.

TEXTVS.

Perspicuum est autem ex rebus ipsis (euentis ijs quæ fiũt.) Nam plærique Tyranni fere omnes, vt ita dicam, ex Demagogis sunt facti, fidem criminandis optimatibus consecuti. Ad hunc namque modum quædam tyrannides sunt institutæ, auctis iam ciuitatibus: quædam his priores ex Regibus & patria instituta violantibus, & imperium magis herile concupiscentibus: quædam etiam ex ijs, qui

ijs, qui ad maiores magiſtratus eſſent producti. Nam antiquitus imperia & magiſtratus maiores faciebant diuturnos: quædam etiam ex Oligarchijs vnum aliquem, qui ſummis magiſtratibus præſit, creantibus. Nam his omnibus modis facile erat parare, ſi modo vellent: eo quod iam ante potentia eſſet: alijs quidem Regij imperij: alijs quidem honorum: vt Phido quidem Argis, alijque, cum Regnum eſſet, Tyranni ſunt facti: qui vero in Ionia & Phalaris ex honoribus: Panætius autem in Leontinis & Cypſelus Corinthi, & Piſiſtratus Athenis, & Dionyſius Syracuſis, alijque eodem modo ex Demagogia.

COMMENTARII.

Φανερὸν δ' ἐκ τῶν.] Quod modo dixerat Tyrannos ex plebe & plebicolis ſiue popularibus hominibus exſiſtere: id confirmat ab rebus ipſis & communi vita: in qua cuique ſit perſpicuum, rem ita ſe habere. Nam omnes fere Tyrannos ex Demagogis eſſe exortos, qui apud Græcos erant populares, plebis & populi aſſentatores, ac Duces, vt Romæ erant Tribuni plebis, de quibus *ſupra* ſæpe eſt explicatum *lib. 4. cap. 4. & hoc lib. cap. 5.*

Αἱ μὲν γὰρ τοῦτον.] Exponit Ariſtoteles 4. modos, quibus cõſtitutæ ſint tyrannides: & primo quidem vnum modum eſſe ait, de quo iam eſt explicatum, cum nimirum Demagogi fiunt Tyranni: cuiuſmodi aliquot commemorauimus *ſupra hoc lib. cap. 5.* Piſiſtratum, Dionyſium, Theagenem, &c. Idem & de Agathocle exponit *Diodorus Siculus lib. 19.* De Theagene autem illo Megarenſium Tyranno, quod eo loco prætermiſimus, videatur *Thucyd lib. 1. & Pauſanias lib. 1.* eius & *Alexander in priora Anal. Ariſtot. lib. 1.* facit mentionem, vbi tamen mendoſe Theognis dicitur. Et hunc quidem modum ait hic eo maxime tempore vſitatũ fuiſſe, quo ciuitates iam eſſent ampliores, id eſt, ſua ætate & paulo ſuperiore. Nam in magnis ciuitatibus quia plærunque fieri ſolet, vt populus imperium teneat, non optimates, vt alibi eſt explica-

Demagogi in magnis

explicatum; facile huiusmodi Demagogi exoriri solent; in paruis non item; quales antiquissimas fuisse sæpe ait Aristoteles: & hunc modum maxime vsitatum & ad Tyrannidem accommodatum fuisse ait *eo cap. 5.* Alter est antiquior, cum ex Regibus fiunt Tyranni, id est, cum Reges suam potestatem Regiam in Tyrannicam conuertunt, & ex imperio moderato ac velut paterno faciunt herilem dominatum. Hac enim re, tanquam nota propria, Tyrannis definitur, *supra lib. 3. cap. 5.* quod sit monarchia herilis, vt & reliqui vitiosi status sunt heriles, *supra lib. 3. cap. 4.* vtpote omnia non ad ciuium & parentium, sed ad suum commodum vertentes. Hic autem modus, quo Regna conuertuntur in Tyrannides, quam sit frequens; ex Aristotele intelligere licet, qui sua ætate (licet timide propter Alexandrum, & obscure in his libris) hoc verbum iacere non sit veritus; vere Regem nullum reperiri. Tertius est modus item Democratiæ (vt & primus) peculiaris ac proprius, item peruetustus, cum nimirum summum quis nactus magistratum eius occasione Tyrannidem inuadit; quod olim maxime accidisse, paruis adhuc ciuitatibus, & plebe in agris occupata, vno aliquo militari viro Reipublicæ præfecto ait *supra cap. 5.* vt Mileti Prytanes (qui summus ibi erat magistratus) & illi, quos supra exposuimus, Theagenes, Dionysius. Nam hi proprie ad hũc tertium modum pertinere videntur. Huius autem periculi metu deterriti sapientes, hoc monent cauendum, ne cui maior aliquis magistratus, isque diuturnus, mandetur, qua in re & *Cic. in epist. ad Attic.* Senatum peccasse, atque adeo seipsum, confitetur, qui Cæsari imperium in Gallia nimis diuturnum & nimis magnum commiserint, cuius ille occasione postea vsus Rempubl. occuparit. Quartus modus, Oligarchiæ proprius, quo item maiorem quis nactus magistratum ex Oligarchia tyrannidem efficiat. Nam sæpe & hoc in Oligarchiis vsuuenire docet, *supra cap. 5.* vt, dissidentibus inter se ipsis Oligarchis, vnus aliquis deligatur cui summa rerum committatur, qui plærunque vtramq; factionem dissidentem inter se opprimere solet: cuiusmodi exempla *supra* exposui *cap. 6. in fi.* quod idem & Heracleæ Ponti accidisse commemorat *Iustin. lib. 16* passi sunt, inquit, ét tyrannidem; siquidem cum plebs, &c. Et hic certe modus, maxime plebe & optimatibus inter se dissidentibus & pugnantibus, valde vsitatus

ciuitatibus oriuntur.

2. Modus occupandæ Tyrãnidis.

Vere Rex nullus.

3. Modus.

Cautio.

4. Modus.

Exemplũ.

Exemplũ.

Quatuor illorum modorum diuisio.

vsitatus est: quod de Florentinis superiore ætate commemorant Itali. *Iouius lib.1. Guicardinus.* Commemorat autem Aristoteles exempla & hoc loco: sed 4. illos modos prius ad duo summa genera reuocat. Nam tyrannidem vel ex regia potestate, vel ex maiore aliquo magistratu ac dignitate nasci: ita vt tres illi modi de Demagogis, de maioribus magistratibus tam in Democratia, quam in Oligarchia, ad vnum reuocentur: quod & Demagogia sit quædam velut populi præfectura: & recte. Neque enim, nisi potentia & opibus fretus, vel Regiis, vel maioris magistratus, tyrannidem facile quis inuadere potest: facultas vt assit, necesse est, quam præstant opes vel Regiæ in Monarchia, vel primorum magistratuum in Rebuspubl. Sic igitur Regnum Argiuum, quod in Græcia fuit antiquissimum, in tyrannidem à Phidone cōuersum ait. Sic olim Regnum Romanum à Tarquinio; & Romanum imperium postea siue principatus (qui à Regno multum differt) partim à Diocletiano, partim à Valentiniano Imperatoribus in Regnum commutari cœptum tradunt veteres.

Exempla.

Δημιουργία. Θεωρία.

Τὰς δημιουργίας καὶ τὰς θεωρίας.] Etsi his verbis alias & plærunque certa magistratuum apud Græcos genera contineri solent, vt videre licet apud *Pollucem lib.8* hoc tamen loco vniuerse summi quoque magistratus iis indicari videntur.

Phidon.

Reiner. Reinecc. syntagmat.

Οἷον, φείδων μὲν.] Regnum Græciæ antiquissimum penes Argiuos & Argiuum fuisse vel *ex Homero* constat: de cuius Regni origine & Regibus consulantur *Strabo lib 8. & Herodotus initio lib.1. Pausanias & Eusebius in Chronico*: quod post multa tandem secula multasque Regum successiones à Phidone occupatum, extincta iam Temenidarum vltima Regum Argiuorum progenie, callido & versuto homine, qui tamen & se ipse ex Temenidarum gente oriundum diceret, occupatum fuit & in Tyrannidem conuersum, quem & alii quidam sunt consecuti: qui Argis tyrannidem tenuerint, non tamen Phidonis posteri, vt est *apud Herod. lib. 6. & Strab. lib.8. & Pausaniā, lib.2.* Et hoc est, quod ait Aristoteles, φείδων καὶ ἕτεροι. Ait *Plin.* hunc Phidonem primum inuenisse mensuras & pondera, *lib.7. cap.56. in fi.* Vt autem Phidon hic Regnum Argiuum in tyrannidem conuertit: ita & aliis Regnis accidisse notum est. Sic de Tarquinio supra, sic Regnum Spartanum à Nabide tyranno (de quo apud Li-

nium & Polybium) in tyrannidem fuit conuersum.

Οἱ δὲ περὶ τὴν Ἰωνίαν.] Iones, siue Græci in Ioniam deducti coloni, Reges sibi primo delegerunt ex Hippolochi & Codri progenie, *teste Herod. lib. 1.* vbi tamen posterioribus temporibus Tyrannides exstiterunt: vt notus est tyrannus Milesiorum Thrasybulus. Prima tamen ea Regna in ciuitatibus iis Ioniæ iam pridem desierant, quod sub imperium Persicum essent redactæ. Atque ita in iis ciuitatibus primo Reges: deinde principes seu optimates: deinde tyranni præfuisse videtur: & tandem in seruitutem à Persis redactæ, mox ab Alexandro in libertatem fuerunt vindicatæ. Harum autem ciuitatum Tyranni non ex Regno, vt priores, sed ex imperiis siue magistratibus maioribus & diuturnis, vt Romæ Iulius Cæsar, sunt facti; ex honoribus, inquit hîc Aristoteles, quod & supra explicaui. Sic & Phalaris notissimus & crudelissimus Agrigentinorum, quod oppidum est Siciliæ, Tyrannus, nactus maiorem magistratum, eius occasione tyrannidem eius vrbis inuasisse hîc dicitur, quod non temere alibi reperias. *Ionũ Resp.* *Phalaris.*

Παναίτιος.] Leontini popul⁹ est Siciliæ notissimus. De hoc autem eorum Tyranno, Panætio, mentionem præterea reperi *infra hoc lib. cap. 12. in fin.* vbi monet multos Insulam Siciliam Tyrannos habuisse. *Panætius.* *Cic. in. Ver.*

Κύψελος ἐν Κορίνθῳ.] De hoc Corinthiorum Tyranno & *infra cap. 12. initio*: de quo & reliqui historici, & in his antiquissimus *Herodot. lib. 5.* vbi hunc, sublata Bacchiadarum Oligarchia, tyrannidem inuasisse commemorat. *Cypselus.*

Πεισίστρατος.] De Pisistrato, eiusque liberis, Atheniensium tyrannis, videantur *Herod. lib. 1. & Iustin. tit. 2.* *Pisistratus.*

Διονύσιος ἐν Συρακούσαις.] Qua arte hic tyrannidem occuparit Syracusis, exponit *Iustin. lib. 20. in princ.* *Dionysius.*

Καὶ ἕτεροι.] De quibus explicatum *sup. cap 5. & 6.* Nam agit de iis, qui ex Demagogis & popularibus facti sint tyranni. Ex eorum numero fuit & Lygdamis Naxiorum tyrannus, de quo *sup. cap. 6.* & copiose *Athenæus lib 8 ex ipso Aristotele*. Sed alio eius opere, quod intercidit, & *Herodot. quoque lib. 1.*

TEXTVS.

Regnum igitur, vt diximus, ad Aristocratiam

est ac-

est accommodatum. Est enim ex dignitate, vel ratione propriæ virtutis, vel generis, vel beneficiorum, vel & horum, & facultatis. Nam omnes, quia beneficiis affecerint vel potuerint afficere ciuitates aut gentes, hunc honorem sunt consecuti: hi quidem bello depulsa seruitute, vt Codrus: illi vero parta libertate, vt Cyrus: vel condita, aut acquisita Regione, vt Lacedæmoniorum Reges, & Macedonum, & Molossorum.

COMMENTARII.

Cognatio Regni & optimatum Reip.

Καθάπερ οὖν εἴπομεν.] Quod initio huius capitis de Regno siue Regali imperio, simile id & accommodatum esse imperio optimatum & Aristocratiæ; latius hoc loco exponitur: etsi id iam *supra* explicatum est *lib. 3. cap. vlt.* aliisque in locis. Nam optimatum imperium non ex æquitate ea, quæ est numero, sed ex ea, quæ est dignitate, id est, non ex æquitate Arithmetica, vt Democratia, sed ex Geometrica, definiri, constat ex *lib. 3. & 4.* in qua æquitate ratio haberi solet virtutis, doctrinæ, generis, & id genus aliarum præstantiarum. Eadem est & Regalis Imperii ratio: nam & hoc dignitate metiendum, & præstantia virtutis, generis, aut beneficiorum deferendum, ac deferri solitum, docet hoc loco Aristoteles, adductis celebrioribus aliquot Regnis, quorum fere origo ex virtute, & beneficiorum magnitudine sit cœpta, quod idem & *supra* exposuit *lib. 3. cap 10.* his verbis; διὰ γὰρ τὸ τοὺς πρώτους γενέσθαι, &c. *& cap. 11.* his verbis; ἐπεὶ δὲ ἀπ' εὐεργεσίας, &c. Idem & *Cicero lib. 2. Offic. ex Herodoto*, iustitiæ fruendæ causa Reges initio constitutos fuisse ait. *Lactant.* quoque *lib. 1. Diuinar. Inst. cap. 15.* beneficiorum magnitudinem Regnorum causam & originem fuisse ait, atque adeo beneficiis non tantum Reges, sed Deorum quoque in numerum fuisse olim plærosque relatos contendit *cap. 8. 9. 10. 11. &c.* vt & *Cicero lib. 3. de Nat. Deor. & Lucret. lib. 5. initio. & Arnob lib. 1. aduersus gentes.*

Κατ' ἀξίαν ἐστὶν.] Ait, Regnum deferri iis, qui vel suis virtutibus, vel maiorum siue generis & familiæ suæ antecellant. Nam & in honoribus ac præmiis tribuendis maiorum

quoque

quoque ratio merito haberi solet; vt ob recte facta ac virtutes præmijs afficiantur non autores tantum, sed eorum quoque posteri; quæ res ad virtutem plures excitare possit. Sed hoc ita intelligendum: si & posteri virtute sint præditi. Nam maiorum res gestas & virtutem tantum crepare, quod solet ventosa nobilitas, procliue est ac facile; sed imperio inutile, & his non sua, sed aliena virtute se efferentibus ac centuices iactantibus thrasonibus minime mandanda Imperia aut Regna, docuit *supra Arist. lib. 3. cap. 11. in fin.*

In honorib. deferendis maiorum quoq; virtutis ratio habetur.

Limitatio.

Κατὰ ταῦτα] Ait, Regna deferri vel ob virtutes & beneficia iam præstita, vel ob præstanda: siue & ijs, qui iam præstiterint, & qui præstare possint. Sic enim ἅπαντες γὰρ εὐεργετήσαντες, ἢ δυνάμενοι.

Ὥσπερ Κόδρος.] De Codro Rege Atheniensium, qui pro salute patriæ ac libertate, quam Dores bello grauissimo ijs ereptum venerant, morti se obtulerit, cum alij, tum eleganter exposuit *Iustinus lib. 2* cuius hæc est clausula: atque ita, inquit, Athenienses virtute Ducis pro salute patriæ morti se offerentis bello liberantur. Post Codrum nemo Athenis regnauit, quod memoriæ nominis eius tributum est: ex quib⁹ verbis perspicuum est, Codrum non eo beneficio Regnum consecutum fuisse, quod hic videtur velle Aristoteles, sed iam antea Regem fuisse, vt omnes historici testantur, sed hoc eius memoriæ tributum, vt vltimus Atheniensium Rex esset. Nam qui postea Atticæ præfuerunt, Archontes sunt nominati, vt est apud *Iustinum & Euseb. in Chronico.*

Codrus.

Οἱ δ᾽ ἐλευθερώσαντες.] Cyro, qui suos, id est, gentem Persarum, antea Medis & Assyrijs parentem ac seruientem, in libertatem princeps vindicauerit, atq; adeo non liberam tantum, sed etiam dominam ac Monarcham fecerit (qua de re *Herod. Iustin. & alij*) hunc tributum fuisse honorem, vt Rex & monarcha non suorum tantum Persarum, sed deuictarum quoque nationum, Medorum, Assyriorum, Babyloniorum, Syrorum, Iudæorum & reliquarum Asiæ gentium designaretur. Sic olim & Bruto ob liberatam à tyrannide Tarquinij Rempublicam Romanam consulatum primo mandatum fuisse scribit *Dionys. Hal. lib. 4. &c.*

Cyrus.

Κτήσαντες ἢ κτησάμενοι.] Conditoribus vel amplificatoribus gentis aut ciuitatis regna quoq; mandari solita (nam & hoc beneficij quoddam genus esse videtur) docet exem-

plo Regum Spartanorum, Macedonũ, & Molossorum: quæ tria Regna ætate Aristotelis apud Græcos erant nobilissima. Nam alioqui idem & aliorum exemplo Regnorum doceri & confirmari poterat, vt Regni Thebani autore Cadmo instituti, de quo *Pausan. in Bœoticis*, Attici ab Cecrope, de quo *idẽ Pausan. Strabo & Euseb.* Sed ea iam in Respublicas erant cõuersa. Sic & Romulo, vt Romæ conditori, Regnum Quirites detulerunt, vt est apud *Dionys lib. 2.* Οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς.] De Regibus Spartanis & Regno Lacedæmonio eiusq; ortu ab Hercule, eiusq; posteris Heraclidis commemorant *Diodorus lib. 1. Strabo li. 9. Plut. in Lycur. & Pausan. li. 3. in Laconicis*: quos Reges, cum principio Regnum Spartanum angustis finibus contineretur, constat longissime eos protulisse, & non tantum totius Peloponnesi, cuius pars est Laconica, dominatum, sed totius Græciæ marisq; mediterranei imperium sint adepti, atq; adeo iam in Asiam arma aduersus Persas, Duce Agesilao, extulerint, vt videre licet apud *Thucyd. Xenoph. & Plut. Agesilao.*

Sparta. *Macedon.* *Moloß.* *Cadmus.* *Cecrops.* *Lacedam.*

Macedon. Καὶ Μακεδόνων.] Regni Macedonici prima origo ab Carano Rege, progressus & incrementa, & maxima sub Alexandro potentia, tandemq; interitus sub Rege Perseo vltimo, à Romanis, duce Paulo Æmilio, deuicto, notum & peruulgatũ est negotium. Huius Regni, inquit *Iustinus lib. 7. initio*, sicuti incrementa modica, ita termini perangusti fuere, &c. Sed postea virtute Regum & gentis industria subactis primo finitimis, mox populis nationibusque, imperium vsq; extremos Orientis terminos prolatum.

Moloß. Καὶ Μολοττῶν.] De hoc Regno Molossorum siue Molossidis & Epiri vbi regnauit nobilissima Æacidarum siue Pyrrhidarum gens & familia, videantur *Strabo li. 7. Plut. in Pyrrho & Iustin. lib. 17.* qui de Tarriba Rege Molossidis, proauo materno Alexandri Magni, agens, primus itaque, inquit, leges & Senatum, annuosque Magistratus & Reip. formam composuit: & vt à Pyrrho sedes, sic vita cultior populo ab Tarriba statuta. Nam Regni eius conditor dicitur Pyrrhus Achillis filius: cuius posteri, & maxime vltimus item Pyrrhus is, qui cum Romanis bellum gessit, cuius vitam descripsit Plut. regnum principio angustum paulatim latissime protulere versus Macedoniam, Illyrium & Italiam.

Pyrrhus.

TEX-

TEXTVS.

Solet autem Rex vigilare, vt, qui rem quidem habent, nulla iniuria afficiantur, populus vero nulla contumelia. Tyrannis autem, vt ſæpe dictũ eſt, nihil ſpectat aliud, quam ſuam vtilitatem. Eſt autem ſcopus, tyrannicus quidem, iocundum; regius vero, honeſtum: itaq; ex commodis diuitiæ quidem ſunt tyrannica: ad honorem vero pertinentia, Regia magis: & cuſtodia, regia quidem ciuilis, tyrannica vero ex peregrinis.

COMMENTARII.

Βούλεται.] Alia Regni & Tyrannidis differentia hic exponitur: qua Rex ſuorum ciuium, Tyrannus ſuam tantum ſpectet vtilitatem, non communem. Rex dat operam, ne qui rem habent ditiores & principes, ſuis bonis ſpolientur, & ne tenuiores à ditiorib. contumelijs, vt fere fit, afficiantur: Tyrannus contra omnia ad ſe conuertere, ditiorum bona occupare & tenuiores laboribus fatigare ſolet. Eſt autem inſignis hæc differentia, de qua *& ſupra lib.3.c.4. & lib.4.c.10. in fin. & Ethic. li.8.c.10.* Et hoc eſt, quod hic ait, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις. Idem & *Herodotus*, vt eſt apud *Cic li.2.off.* Mihi quidem, inquit, non apud Medos ſolum, vt ait Herodotus, ſed etiam apud maiores noſtros iuſtitiæ fruendæ cauſa videntur olim bene morati Reges conſtituti. Nam cum premeretur initio multitudo ab ijs, qui maiores opes habebant, &c. *& Plato toto fere lib. 1. de Repub. & in Politico*, hunc eſſe verum Magiſtratum, qui non quæ ſibi, ſed quæ ciuibus ſint vtilia procuret, *& lib. 5. de Republ.* vt eum imitatus & *Ariſt. lib.5. Ethic.* Iuſtitiam & Ius vulgo, tanquam prouerbio, dici ἀλλότριον ἀγαθὸν, bonum alienũ: eo quod non ſibi, ſed alijs, puta ciuib deſeruiat. Hinc & *Cic. li.1 off.* omnino, inquit, qui Reip. præfuturi ſunt, duo Platonis præcepta teneāt; vnũ, vt vtilitatẽ ciuium ſic tueantur, vt, q̄cunq; agunt, ad eam referant, obliti cōmodorum ſuorũ. *Idẽ quoq; li.2 de off.* ꝙ maxime huc pertinet, diſputās ꝯtra leges agrarias, q̄b bona ditioribꝰ eripi ſolẽt, 3. *Differētia Regni & Tyrannidis.*

 & ad

& ad tenuiores transferri, vt fieret bonorum quædam æquatio; qua peste, inquit, quæ potest esse maior? Hanc enim ob causam maxime, vt sua tenerentur, Respublicæ ciuitatesq; constitutæ sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines: tamen spe custodiæ rerum suarum vrbium præsidia quærebant: *& paulo infra*, Eos, qui rem agrariam tentent, vt possessores pellantur suis sedibus, ait labefactare fundamenta Reipub. Concordiam primum, inquit, quæ esse non potest, cum alijs adimuntur, alijs condonantur pecuniæ: deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, si habere suum cuiq; non licet. Id enim est proprium, vt supra dixi, ciuitatis atq; vrbis, vt sit libera & non solicita suæ rei cuiusque custodia. Sic & *Aristoteles ipse lib. 1. Rhet.* ἔστι δὲ δικαιοσύνη: Iustitia, inquit, virtus est, qua quisque sua habere possit, & vt lex iubet. Idem, id est, viros principes non suam, sed suorum vtilitatem spectare debere, ex eo quoque intelligi potest, quod legum sint ministri, vt pulcre *Cic. lib. 3. de ll. & passim Plato in libris de Rep.* quas leges constat communis vtilitatis causa ferri, vt ait *l. 1. & 2. ff. de legib.* & explicauimus *ad initium lib. 2. Cic de legibus.* Recte igitur & *Plin. in Panegyrico* vota pro Imperatore Traiano suscepta laudat, ita concepta: SI BENE REMPVBLICAM ET EX VTILITATE CIVIVM REXERIT, &c. & *Ammianus lib. 29.* scribit, nihil aliud esse Imperium, vt sapientes definiunt, nisi curam salutis alienæ, *& lib.* 30. finis, inquit, iusti Imperij, vt sapientes docent, vtilitas obedientium æstimatur & salus & pulcerrime *Cic. lib. 3. de leg.* salus, inquit, Reip. suprema lex esto. Atq; hinc quoq; est, quod Rex parenti & pastori & cani, Tyrannus Domino & lupo comparari soleat. *supra li 8. Eth. c. 10. 11. & li 3. Polit. & hoc li. supra, c. 4.*

4. Differētia Regni & Tyrannidis. Ἔστι δὲ σκοπὸς.] Alia Regis ac Tyranni differentia: qua Regi propositam virtutem & honestatem, Tyranno voluptatem ait: de qua differentia & *infra c. 11.* vbi ostendit, Tyrannos delicijs, voluptatibus ac libidini deditos sæpe ea de causa in contemtum venire & interfici. *Ratio.* Ratio autem huius differentiæ hæc est: quia Rex ex virtute constituatur, Tyrannus vi & libidine, vt explicatum *supra lib. 3. & lib. 4.*

5. Differentia Regni & Tyrānidis. Διὸ καὶ τῶν πλεονεκτημάτων.] Alia differentia ex priore manans, quia Tyrannus pecunias ac diuitias, Rex tātum, aut certe magis, honores quærat. Sunt enim hæc duo, diuitiæ & honos,

nos, de quibus maxime laboretur ab omnib. mortalibus, vt *supra* explicatum *c.2. & hoc c infra.* Hos duos fines, & diuitiarum & honorum magnitudinem, omnib. monarchis propositos esse ait. Nam diuitiæ ad voluptates ac delicias (quem scopum Tyranno modo diximus esse propositum) fruendas sunt necessariæ, vt ait *Cic. li.1. off.* Expetuntur autem, inquit, diuitiæ cum ad vsus vitæ necessarios, tum ad perfruendas voluptates. Verbum autem πλεονεκτήματ@, vt & supra πλεονεξίας. *li.3. c.8.* quod plærunq; in deteriorem, hic in meliorem accipitur, & præstantiam seu commodum significat. *πλεονέκτημα.*

Καὶ φυλακή.] Alia Regis ac Tyranni differentia, in stipatoribus seu custodibus corporis posita, hic exponitur. Nam Regum custodes ciues esse solent, Tyrannorũ exteri & mercenarij, quod idem iteratum est, & *supra li.3. c.10.* vbi & hæc ratio seu causa adfertur, quod Reges iure ac lege, suorumq; voluntate præsint, Tyranni vi & inuitis ciuibus. Quare ciuibus diffidentes in exteris & mercenarijs fiduciam collocare debent, quorum custodia aduersus ciues à se oppressos sint septi. Idem ait & Hiero Tyrannus Siciliæ apud *Xenoph. in Hierone.* Sic & *Cic. li.2. off.* de Alexandro Pheræorum, q̃ ciuitas est Thessaliæ, Tyranno, Thracibus barbaris eum vsum esse custodib. indicat: & olim Rom. Impp. Germanis custodib. vtebantur, vt videre licet apud *Suet. Dionẽ. &c.* Hac ætate Reges partim ciuibus, partim exteris custodibus vti solent. *6. Differẽtia Regis & Tyranni.*

TEXTVS.

Tyrannidem autem continere mala & Democratiæ & Oligarchiæ, perspicuum est: ex Oligarchia quidem, eo quod finis sint diuitiæ: sic .n. & cõseruari necesse est & custodiam, & delicias: & eo quod nihil fidat multitudini: quare & ademtionem armorum procurant, & vexanda multitudine, & ex vrbe pellenda ac releganda, quod vtriq; est commune & Oligarchiæ & Tyrannidi. Ex Democratia vero, pugnando cum principibus, & tollendo occulte, & aperte, & relegando, vt æmulos, & imperio obstãtes. Ex his namq; insidiæ fieri solent: quorum hi quidem imperare ipsi velint, illi

vero non seruire. Vnde est & Periandri ad Thrasybulum consilium eminentium spicarum mutilatio; quasi semper oporteat ciues principes tollere.

COMMENTARII.

Ὅλη δ' ἡ Τυραννὶς] Quod supra initio hui⁹ cap. de Tyrannide dictum fuit, eam ex duob. deterrimis Reip. generib⁹, Oligarchia ac Democratia, esse conflatã, & vtriusq; mala & incommoda in se continere: accurate ac distincte hic explicat. Nam quæ maxime sint propria Oligarchiæ, ea quoq; Tyrannũ sectari, primum diuitias, tanquam scopum sibi habere propositũ, & quidẽ necessario, cum ad alenda præsidia & custodes, tum ad voluptates suas fruendas, quas Tyrannũ maxime sectari, supra diximus. His igitur sumtibus vt pecuniæ suppeditent, tanquã caupo (quo nomine olim Regẽ Darium primum Persæ vocabant) omnes faciendæ & colligendæ pecuniæ causas inuestigare multisq; vectigalibus ac tributis exhaurire solent. de quo *& infra c prox.* Deinde multitudini & populo Tyrannus semper diffidere solet, sibiq; ab multitudine metuere, perpetuo versari in metu, quod pulcre & copiose explicat *Cic. li. 2. off.* quem metũ causam quoq; Arist. hic ait esse, cur & arma multitudini adimant, quod Tyrannorũ ininstitutũ, & *infra* cõmemorat *c. 11. fere in fi.* vbi, vt & h. loco, vocat eleganter ὅπλων παρεῖρεσιν: quod idem factitasse Athenis 30. Tyrannos eodem vsus verbo cõmemorat *Xenoph. li. 2.* τῶν ἑλληνικῶν. *Zonaras quoq; lib. 2. annal.* Mummium deuictis Corinthijs & arma & signa tabulasq; pictas omniaque ornamenta ademisse (παρείλετο) testatur. Deinde, quæ altera est & Oligarchiæ nota, vt explicatũ, *supra c. 9. & initio c. 6.* Tyrannus multitudinem ac plebẽ vexare solet, eamq; vel opprimere, vel partẽ eius aliquã vrbe pellere: atq; ita eos separare, ne ipse ab vniuersis aliquando opprimatur. Iam vero ex Democratia hoc habet Tyrannus, quod perpetuus sit hostis optimatium & principum virorum, quos vel occulte, vel etiam aperte necare solet & è medio tollere vel saltem in exilium pellere, eo quod ab his maxime sibi metuat, tanquam æmulis, & eius imperio ac dominio infestis. Nam ab his plærumq; insidiæ oriri solent & parari aduersus Tyrannos, vel quia ipsi præesse & dominari cupiant, vel saltem quia nolint seruire Tyranno, quod generosis animis est grauissimũ.

1. Institutũ Tyrannidi cum Oligarchia cõmune.

2 Instit. Oligarchicũ.

3. Institutũ Oligarchiæ & Tyrannidis commune.

4 Institutũ Tyrannidi cum Democratia commune.

Et

Et huc pertinet consilium Periandri datum Thrasybulo, qui Periander, decussis summis spicarũ capitibus, occulte Thrasybulũ monuerit, proceres quoq; & principes siue capita ciuitatis esse tollenda, aut certe minuendas ac frangendas eorũ opes. Hoc autem, aduersari semper optimatibus, eosq; infestare, Democratiæ esse vsitatum ac proprium, explicatũ est, *supra c.5. & c.9. & li.3. c.9.* Et hoc ipsum est, quod *apud Xenophontem* Siciliæ Tyrannus Hiero Simonidi poetæ præter alia conqueritur, tanquam de grauissimo Tyrannidis incõmodo & malo, Tyrannum si bene sibi consultum velit, viris bonis & præstantibus virtute, doctrina & fortitudine semper aduersari & bellum facere debere.

Καὶ τὴν τρυφήν.] Ita habent meliora exemplaria, id est, luxui siue lauticiæ ac delicijs. Nam & paulo supra Tyranni scopum ait esse τὸ ἡδὺ, voluptatem, vt & *infra* de Tyrannorum voluptatibus & luxu explicabitur *hoc cap. in fin.* alij libri non tam recte, καὶ τὴν τροφήν, id est, victui cotidiano, quomodo tamen & vetus interpres habuisse videtur: vertit enim, vt sumtus faciat in educando.

Ὅθεν καὶ τὸ Περιάνδρου.] De hoc callido Periandri consilio explicatum, *supra lib. 3. c.9.* quo & Tarquinium superbum vsum fuisse scribit, *Liu. lib.1.*

TEXTVS.

Itaq;, vt fere est explicatum, eadẽ oportet mutationum principia arbitrari & in Rebuspub. & in Monarchijs. Nam in monarchias ciues plæriq; inuadunt, & propter iniuriam, & propter metum, & propter contemtum; iniuriæ .a. maxime ꝓpter cõtumeliam: interdũ .a. & ꝓpter rerũ suarũ orbationẽ. Sunt .a. & fines ijdẽ, vt illic, & in Tyrannorũ dominatib. & Regnis: diuitiarum namq; & honorũ magnitudo monarchis est, quæ omnes expetũt.

COMMENTARII.

Καθάπερ.] Diximus *supra initio huius c.* explicari hoc cap. & proximo de causis interitus ac salutis monarchiarum siue vnius Imperiorũ: eas .a. interitus & salutis monarchiarum causas initio quoq; eius cap. monuit Arist. easdẽ fere esse, q̃ sint aliarũ Rerump. de quib. vniuerse septem numero expo-

ſitum eſt, *ſupra c.2.3.* Hoc.a. i. e. cur ijſdem ex cauſis intereat & conſeruetur vnius imperium, ex quibus Reſp. hanc quoq; cauſam ſupra attulit, quod vnius Imperium Reip. valde ſit ſimile: aut certe cũ vnius Imperium ſit duplex, Tyrãnis & Regnum; hoc quidem Ariſtocratiæ, illud Oligarchiæ & Democratiæ notas in ſe contineat: id quod Ariſt. hactenus docuit accurate, & vniuerſe. Hoc .a. loco idem enucleatius explicare exorditur, & ſingulas cauſas exponit multisq; allatis exẽplis verum eſſe demonſtrat in ſingulis cauſis, quod ſupra adhuc docuit, vnius Imperium ijſdem quib. Reſpub. ex cauſis interire. Sunt .a. cauſæ fere ſeptem principes interitus & mutationis Rerump. honos, quæſtus, iniuria, metus, excellentia, contemtus, & incrementũ: quarum quinq; ad Tyrannidem hic accõmodantur, quod reliquæ duæ, excellentia, & incrementum, tantum Rerump. ſint propriæ, monarchiarum non item, vt perſpicuum eſt. Quinq; igitur monarchiarum tollẽdarum cauſæ, ex prioribus repetitæ, hic exponuntur; Iniuria, quo pertinet & odium, metus, contemtus, lucrum, & honor ſeu Imperium: adiungitur & VI. Tyrannidis propria, nomen ſeu gloria, φιλοτιμία.

Ratio.

Huius loci argumentum.

Cauſæ præcipuæ interitus Reſũp.

Excellẽtia & incrementum.

Cauſæ interitus Regnorum & Tyrannidum.

Cauſæ interitus Monarchiæ.

Τῆς δ' ἀδικίας μάλιστα.] Iniuriæ, quã vnam tollendæ monarchiæ cauſam eſſe diximus, cũ multa ſint genera, vt in corpus, quæ proprie contumelia dicitur; in bona, q̃ πλεονεξία, in famam & exiſtimationẽ ſiue honorẽ: omnia quidem iniuriæ genera tollendæ eſſe Monarchiæ, ſed eam maxime, q̃ contumelia dicitur, quã & ipſam multiplicẽ eſſe docet infra, multisq; exemplis cõfirmat, quod hic ait, plæraſq; coniurationes ex hoc iniuriæ genere exſiſtere aduerſus monarchas. Interdũ tamẽ etiam auaritiam principum coniurationis & ſeditionũ eſſe cauſam, perſpici poteſt ex tot ſeditionibus & coniurationibus ob nimia & grauiora vectigalia exortis, tam apud veteres, quã noſtra quoq; ætate. *Cic.* quoq; *lib 2. off.* quo loco de rerũ cauſa & prima origine *ex Herodoto* explicat, ex hac cauſa, quod rerum ſuarũ non ſecura ſit poſſeſſio ciuib⁹: ſed bona his eripiantur, q̃ donentur alijs, motus & cõiurationes ſæpe exiſtere commonſtrat: quod & in Iul. Cæſ. reprehendit & in Sulla. Quare & Ariſtoteles *cap. prox* quo loco præcepta quædam exponit, quibus Tyranni ſeruatis dominatum & Tyrannidem diu tenere poſſunt, illud quoq; affert, Tyrannum vectigalia & bona, q̃ ciuibus adimit, ita collocare debere, vt

ratio-

rationem accepti & expensi populo & ciuib. tanquam bonus pater familias, si opus sit, possit reddere: hac enim ratione & frugalitate, aut saltem eius simulatione populum non tam grauiter laturum onera vectigalium, atq; si ea continuo in histriones, citharœdos, scorta, adulatores, ac parasitos, (vt fere fit) diuidantur, & consumantur. Scribit & *Machiauell. lib 3. disputationum Liuianarum cap. 6*. quod longum & insigne est caput, de coniurationibus aduersus monarchas. Florentiæ, & ex hæreditate quadã nobilissima, grauissimam Pactiorum aduersus Medices coniurationem natam sua ætate fuisse, (legit autem hæc D. Gif. anno *1574*.) ante annos scilicet *80*. Huc quoque pertinet, quod *supra cap 8* & alibi sæpe dicit, plebem ex hac iniuria bonorum adimendorum, vel præreptæ vtilitatis, maxime ad seditiones commoueri.

Fines tollendarum monarch. iidem, qui & reliquarum Rerumpublicarũ.

Ἐστι δὲ καὶ τὰ τέλη ταὐτά.] Vt principia siue causas, ita & fines ac scopos eosdem in monarchiis commutandis ac tollendis, quos in Rebusp. esse ait. Nam *supra c. 2.* duos fere fines, siue duo fere esse, quæ coniuratis vel seditiosis sint proposita; diuitias & honores: quæ duo quia maxime apud Reges & principes reperiuntur (de honore est perspicuum, quam sæpe vt Dij colantur principes, & pleriq; diuitiis vel abundant vel abundare possunt) mirum non est, quod hic ait Aristoteles, eos quoque fines eosdem esse in principatibus tollendis, qui sunt in Rebusp.

TEXTVS.

Coniurationum autem hæ quidem in corpus eorum, qui præsunt: illæ vero in ipsum principatum fiunt.

COMMENTARII.

Coniurationum in monarchiis διαίρεσις.

Τῶν δ'] Præclara & obseruatione dignissima hæc est coniurationum partitio: qua docet Aristoteles, cõiurationes interdum suscipi aduersus principes eorumque personam, interdum aduersus eorum imperium & statum: quod idem ait *& Imp. §. pub autem iud. Insti de pub. iudic.* Lex Iulia maiestatis, inquit, quæ in eos, qui cõtra Imperatorem vel Rempublicam aliquid moliti sunt, suũ vigorem extendit. Prioris generis cõiurationes alteris, ni fallor, crebriores sunt; Pausaniæ aduersus Philippum Regẽ, Harmodij & Aristogitonis aduersus Hippiam, Bruti & Cassii aduersus Cæsarem, & multorum aduersus Impp. Neronem, Domitianũ, Seuerum,

1. Genus.

2. Genus. Commodum, &c. Alterius generis cōmemoratur conſpiratio Lotharii aduerſus Ludouicum Pium Imperatorem.
3. Genus. Eſt autem & tertium coniurationis genus mixtum, quo alicui Imperium cũ vita eripiatur, &in coniuratos vel vnum ex iis transferatur. cuius generis multa quoque exempla occurrunt Sic Sardanapalo interfecto, Deioces Regnum Aſſyriorum occupauit.

TEXTVS.

Contumelia autem cum ſit multiplex, quæque iræ ſit cauſa. Irati autem plerique fere inuadunt vindictæ cauſa, non vero præſtantiæ, vt Piſiſtratidarum (ira, ſiue vindicta, ſiue potius τιμωρία vel ἐπίθεσις) eo quod ſororem quidem Harmodii probro affeciſſent, Harmodium vero damno. Nam Harmodius quidem propter ſororem, Ariſtogito vero propter Harmodium. Inſidiati autem etiam & Periandro, Ambraciæ Tyranno: eo quod in ſympoſio cum deliciis quæreret ex eo, an iam ex ipſo vterũ ferret. Philippi autem à Pauſania: quod ipſum ab Attalo iniuria affectum neglexiſſet. Et Amyntæ minoris à Derda, quod in ætatem eius gloriatus eſſet: & Eunuchi in Euagoram Cyprium, eo namque quod filius eius vxorem ademiſſet, vt contumelia affectus interfecit.

Contumeliæ genera.

COMMENTARII.

1 Ignominia. Τῆς δ' ὕβρεως οὔσης] Cauſam tollendorũ Tyrannorũ & Regum, contumeliã diligenter & accurate perſequitur. Nã primo multa ait eſſe cõtumeliæ genera, maxime tamẽ hæc duo ignominiã, & pulſationem ſiue verberationem: vel enucleatius, ſtuprum, deriſionẽ, diuortium, caſtrationẽ exciſionem, pulſationem ſeu verberationem: & ex his iram fere exiſtere, ſiue in iram verti & commoueri contumelia qualibet affectos: quæ ira poſtea ſit cauſa, cur affecti contumelia hoc maxime agant, vt pœnas repetant & vindictam ſumant ab iis, qui

2. Pulſatio. *Aliter.* *1 Stuprum.* *2. Deriſio.* *3. Diuortiũ* *4. Exciſio.* *5. Pulſatio.*

qui eos iniuria affecerint, neque tam laborent, vt eorum ipsi potiantur imperio, quam vt vindicta dolorem suum expleant: id enim, vt Aristoteles *lib. 2. Rhetor.* proprium est iræ, vindictæ cupiditas: deinde singulatim ea contumeliæ genera multis exemplis explicantur.

Οἷον, ἡ μὲν τῶν πεισιστρατιδῶν.] De hac re variant veteres, vt videre licet apud *Herod. lib. 5. Thucyd. li. 1. Plat. in Hipparcho, & Iustinum libro 2.* Constantior tamen sententia hæc est: Pisistrati, qui primus Athenis tyrannidem occuparit, filium natu maximum, vt ait *Plato*, vel alterum, vt *Thucydides*, Hipparchum (nam *Iustinus* Dioclem nominat; erāt enim tres, Diocles, Hippias & Hipparchus) Hipparchum igitur quia Harmodii sororem per vim, vt ait *Iustinus*, stuprasset, ab Harmodio fratre, eiusque deliciis Aristogitone fuisse interfectum: qui duo Tyrannicidæ postea ab Atheniensibus & statuis honorati, *teste Plinio*, & ab omnibus magnopere fuerunt celebrati: etsi interfecto iam Hipparcho frater eius Hippias postea etiā quadriennium, vt *Herodotus*, triennium, vt *Plato* ait, tyrannidem ibidem tenuit, & inde pulsus ad Persas confugit, quos in Athenienses incitauit, vt Tarquinius Romanorum Tyrannus Etruscos eorumq; Regem Porsenam. Sed vtrique res male cessit. Nam Persæ grauissimo prælio Marathonio ab Atheniensibus duce Miltiade deuicti fuerunt, in quo & ipse Hippias cecidisse dicitur: Porsena frustra aduersus Romanos bello suscepto domum re infecta rediit. *Pisistratus.*

Ἐπεβούλευσαν.] Duos Periandros fuisse pleriq, cōsentiunt, vnū Corinthium, alterum Ambraciensem: sed ex his alii quidem, vt *Plato, Heraclides, Sozio, &c.* Corinthium fuisse Tyrannum, Ambraciensem Sophum, siue vnum è septē sapientibus, Alii in quib. est Arist. contra Corinthiū fuisse Sophum, Ambracniesem Tyrannū. ita *Diog. Laert. li 1 in Periandro*, cui & hic locus astipulatur. Quod autem hoc loco de Periandro Ambraciensium Tyranno commemorat Aristoteles, idē confirmatur & à Plutarcho ἐν τῷ ἐρωτικῷ fere extremo. *Periander.*

ἡ δὲ φιλίππου ὑπὸ παυσανίου.] Pausanias adulescens nobilis & comes Philippi Regis patris Alexādri Magni stupratus ab Attala principe viro in aula Regis, cū sæpe Regi ea de re esset cōquestus, & Philip. eā iniuriā negligeret, obseruata occasione in ipsis nuptiis filiæ suæ: Regē mediū inter filiū Alex. *Pausanias.*

& ge-

& generum procedentem, remotis iam stipatoribus, adortus interfecit: qua de re videatur *Iustinus libro 9. & Plut. in Alexandro.*

Amynt. Καὶ ἡ ἀμύντου.] De hoc Amynta minore ab Derda, cuius de pudicitia erepta ille esset gloriatus, nihil dum repperi: quin autem Amyntas hic minor ex Regio Macedonum sanguine fuerit, non dubito, vt & Derdas fortasse. Nam plures Amyntæ Reges Macedonum fuerunt, & Derdæ sororem Phidam Philippus pater Alexandri vxorem duxit, *teste Athenæo li. 13.* & *Thucydides* Elimiorum principem seu Regulum Derdam vocat.

Euagoras. Καὶ ἡ τοῦ εὐνούχου εὐαγόρ.] Perperam alii hæc ita verterunt, quasi Eunuchus ab Euagora esset interfectus: cum ex *Diodoro lib. 15. fere in principio*, constet, Euagoram ab Eunucho interfectum esse.

Ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις, &c.] Id est: cũ hæc gererẽtur in Cypro, Nicocles Eunuchus Euagoram Regem dolo interfecit, Regnumque Salaminiorum obtinuit. Refellit eos quoq; quod ait Aristoteles, ἡ τοῦ εὐνούχου εὐαγόρᾳ &c. vbi non ait ὑπὸ εὐαγόρα, vt ὑπὸ παυσανίου, ὑπὸ Δέρδου: sed ipsi Euagoræ Eunuchi epithesin factam. Est autem hic Euagoras cuius encomium *Isoc.* scripsit ad filium eius Nicoclem, quem tamen Diodorus ait cognomento Eunuchum & Euagoræ fuisse interfectorem, non filium. Nam Euagoræ filium vocat Pythagoram *lib. 15. in princip.*

TEXTVS.

Multæ autem impressiones factæ sunt, eo quod monarchæ quidam corpori contumeliam attulerint. vt Cratæuæ in Archelaum: grauiter enim congressum semper tulerat. quare iusta satis & leuior fuit causa, quod ex filiabus nullam ei, licet pollicitus, dederit, sed priorem quidem bello aduersus Sirram & Arabæum occupatus dederit Regis Elibeæ, iuniorem vero filio Amyntæ; ratus, illum & Cleopatræ filium sic minime sibi aduersaturum. Verum alienationis principium fuit illud, grauiter ferre congressum venereum: quã eandem

ob

ob causam vna coniurauit & Hellanocrates Larissæus; cuius ætate cnm esset abusus, non reduxit, vt erat pollicitus: quare congressum ille factum esse iudicauit, non amatoriæ cupiditatis, sed contumeliæ causa. Sed Paro & Heraclides Ænii, patrem vlciscentes, interfecerunt Cotyn. Adamas à Coty defecit, vt contumelia affectus, eo quod puer ab ipso esset excisus.

COMMENTARII.

Πολλαὶ δ' ἐπιθέσεις.] Aliud contumeliæ genus: quæ sit cau- *Contume-*
sa inuadendi in Reges, Monarchas aut tyrannos, stuprum & *liæ genus.*
iniuria in corpus alterius, hic exponitur, multisq; exemplis explicatur eorum, qui à Regibus constuprati detestabili scelere inuiti & nolentes, hac contumelia & iniuria commoti, in Reges conspirarint, vt Cratæuæ & Hellanocratis in Regem Archelaum, Paronis & Heraclidæ in Regem Thraciæ Cotyn, & etiam Adamæ non quidem stuprati sed excisi siue castrati ab ipso Rege.

Οἷον καὶ ἡ Κραταίου εἰς Ἀρχέλαον.] De morte Archelai, *Archelaus.*
Regis Macedonum, eum ab amasio seu deliciis suis Cratæua, vt *Plut. & Suida*, siue Cratæo, vt hic dicitur, interfectum commemorat & *Plutar. in Alcibiade posteriore, & Plato in commentario de reb. amatoriis, siue ἐρωτικῷ, & Suidas in vita Euripidis.* Aristot. coniuratos tres hic commemorat, Cratæuam, Hellanocrtaem, & Decamnichum paulo infra, omnes contumelia & iniuria commotos ab Rege ipso, vel eius occasione accepta.

Ὥστε ἱκανὴ καὶ ἐλάττων.] Obscuriora paulo sunc hæc verba, in quibus & latine reddendis variant interpretes. Videtur tamen eorum hæc esse sententia, coniurationis in Archelaum speciem siue πρόφασιν etsi minorem & leuiorem, hanc nimirum, διὰ τῶν θυγατέρων &c. (quæ certe leuior videtur iniuria, quam illa stupri) satis tamen iustamque & idoneam fuisse: quasi velit Aristot. hunc Cratæuam non tam contumeliam ex stupro, quam denegata sibi Archelai filia, iam licet pacta, causam arripuisse & prætendisse. Quare videatur potius legendum, καίπερ, ἐλάττων, i. licet leuior: vel certe τὸ, καὶ, ita erit accipiendum.

Κα-

Κατεχόμενος ὑπὸ.] De hoc bello Archelai aduersum Sirram & Arribæum (sic enim legendum. *Suid.* inter coniuratos Archelai etiam Arribæum Macedonem commemorat, *in vita Eurip.*) videatur *Tucyd. lib. 4.*

Elibeæ Rex. Ἔδωκε τῷ βασιλεῖ.] De hoc Rege Elibeæ, quæ pars est Macedoniæ, Archelai genero, vt & de altero, Amyntæ filio, amplius q̃rendum: quos ait hic Aristot. Archelaum sibi hac affinitate deuinxisse; Elibeæ quidem Regulum fortasse Derdam (nam hoc nomine Elibeæ principem quendam commemorat *Xenophon*) vt eo socio vteretur in bello aduersus Arribæum, Regẽ, ni fallor, Lincestarũ in Macedoniæ parte: alterum vero Amyntæ filium Regis Macedonum, ne hic aduersus Archelaum, quia potius ad se successio Regni pertineret, Archelaum inuasorem persequeretur: eadem quoq; ratione & Cleopatræ, quæ Perdiccæ Regis Macedonum sui antecessoris erat vxor, filium quendam sibi conciliaret. Magna est apud historicos horum nominum, Regum Macedoniæ ac stirpis Regiæ, perturbatio, nata, ni fallor, partim ex multa sobole, partim ex variis eorum inter se dissensionibus & intestinis bellis.

Regum Macedon. historiæ obscuritas.

Reiner. Reinec. Syntagm.

Πάρων δὲ καὶ ἡρακλείδης.] *A Plut. in commentario aduersus Coloten* hic dicitur Pytho. Ait nanq; Pythonẽ & Heraclidem Platonis auditores * Thraciam Rege Coty interfecto in libertatem vindicasse.

Ἀδάμας.] De hoc Adama, à quo Rex Thraciæ Cotys vna fuerit interfectus, amplius quærendum.

TEXTVS.

Multi autẽ & quia verbera corpore pertulerint irati: alii quidem necarunt, alii vero conati sunt, vt Iniuria affecti, eos etiã, qui in Magistratu & regia essent potentia, vt Mitylenis Megacles Pentalidas circumeuntes, & clauis pulsantes, cõiuratione cũ amicis facta interfecit. Et posterius Smerdes Penthilum, plagis acceptis & ab vxore extractus, interemit: coniurationis quoque in Archelaum dux fuit Decamnichus, qui primus coniuratos incitaret. causa iræ, quod Euripidi poetæ verberandum

eum

eum tradiderat. Euripides autẽ ſuccenſebat, quod ille in oris fœtorem quid dixiſſet. Multi vero & alii tali de cauſa, hi quidem ſunt interfecti, illi vero inſidiis fuerunt obnoxii.

COMMENTARII.

Πολλοὶ δὲ καὶ.] Aliud iniuriæ ſeu cõtumeliæ genus, pulſatio ſeu verberatio, exponitur, multiſq; exẽplis confirmatur eorũ, qui vel verberibus affecti, vel pulſati, aut interfecerint coniuratione facta, aut ſaltẽ ſint conati interficere Reges, vel etiã alios Rerumpu. principes in Oligarchiis hac contumelia cõmoti, vt Megacles Mitylenis aduerſus Pentalidas, Smerdæ aduerſus Penthilum, & Decamnichus aduerſus Regẽ Macedoniæ Archelaum, de quo ſupra. Huc pertinet & exemplum Zopyri, qui ſeipſe corpuſq; ſuum mutilarit, vt odiũ Babyloniorũ aduerſus Dariũ, quẽ fingebat & mẽtiebatur eius mutilationis eſſe autorẽ, cõcitaret, vt eſt apud *Iuſt. li. 1. Herod. &c.* Exemplũ de Virginio Romano (cuius ob filiã ab Appio decẽuiro in periculũ libertatis & virginitatis adductã imperiũ decẽuirorũ ſublatũ fuit: de quo explicant *Dionyſ. & Liu*) pertinet potius ad prius contumeliæ genus, de libidine & ſtupro.

Iniuria genus. *1. Exemplum.* *2 Exemplum.* *3. Exemplum.* *4 Exemplum.* *5. Exemplum.*

Οἷον ἐν Μιτυλήνῃ.] De hac coniuratione Megaclis, & Pentalidarum, quæ familiæ Mitylenis vrbe Lesbi imperium tenuere, petulantia hac amplius quærendum. Videntur potius dicti Pentalidæ oriundi fortaſſe ab Oreſtis filio Pentilo, de quo & *Strabo libro 12. & Vell. Paterc. libro 1.* Nam & *Stephanus in lib. de vrbibus*: Πεντίλη, inquit, πόλις Λέσβου, ciues Pentilenſes à Pentilo. in Paterculo Penthelus mendoſe, vt puto. Simili fere petulantia quendam Neratium Romæ olim fuiſſe vſum ſcribit *Agel. lib. 20. cap. 1.* qui Neratius, quia alterum pulſanti aut verberanti ex lege 12. tab. leuior, puta 25. aſſium, eſſet, pro delectamento habebat, in foro comitatus ſeruulo cum crumena aſſium plena, obuio cuique colaphum infringere, & mox numeratis 25. aſſibus ad alium quoq; pergere. *Pentalida.*

Καὶ ὕστερον Σμέρδης.] Et de hoc amplius quærendũ, quis hic Smerdes. Nam *in hiſtoria Perſica* Smerdæ interdum commemorantur, & quis fuerit Penthilus.

Καὶ

Archelaus. Καὶ τῆς' Αρχελάυ.] De coniuratione in Archelaum ſupra: cuius ait hic Decamnichum; quia permiſſu Regis ab Euripide apud hunc Regem gratioſiſſimo eſſet verberatus, ducem fuiſſe & principem.

O' δὲ ἐυριπίδης.] De Euripide, vt & Simonide poeta, & Socrate, aliiſque viris doctis ab Archelao in Macedoniam ad ſe vocatis, magnoq; in honore habitis, etſi Socrates ad eum proficiſci noluit, *Plato*, *Seneca*, *Athenæus*, *Plut. alii*: ſed de Euripidis fœtore oris vnum tantum reperi adhuc locum apud *Stobæum cap. 39.* Nam Euripides, inquit, cum quidam oris fœtorem illi exprobraret, illique os fœtere diceret: quippe, reſpondit Euripides, vt in quo ore multa occulta & myſteria mihi concredita computruerint. Quod ad oris fœtorem eiuſque exprobrationem attinet, monet *Plut. lib 2 Sympoſiacῶn cap. 1.* vbi de iocis & dicteriis, poſſe quem iocari & ridere in naſum alterius, vt prælongum, aut ſimum, aut aduncum: ſed in oris aut naſi fœtorem non item: eo quod ille iocus in naſum rideatur, in oris & naſi fœtorem dolorem afferat & ægre feratur.

Καὶ ἄλλοι.] Ait multos alios Reges & Tyrannos ob hoc iniuriæ genus partim interfectos fuiſſe, partim in ſummo ſaltem fuiſſe periculo, inſidiis eis hac de cauſa factis. Neque enim omnes ſemper interfecti ſunt, nam quibuſdam inſidiæ tantum ſunt factæ, qui tamen euaſerunt, aut ſaltem poſtea ſint interfecti, vt Phalaris, vt Nero, &c.

TEXTVS.

Similiter autem & propter metum: nam & hæc vna ex cauſis eſt, vt in Rebuſpublicis, ita & in Monarchiis, vt Xerxem Artapanes, criminationē quo ad Darium metuens, quod iubente Xerxe, non egerit in crucem; ſed veniam daturum ratus, vt oblitum, quia cœnaret.

COMMENTARII.

II. Cauſa interitus monarchiæ metus. 'Ομοίως δὲ.] Secunda monarchiæ tollendæ cauſa, metus hic exponitur, de quo dictum & *ſupra cap. 2.* vbi inter ſeptem generales omnium imperiorum tollendorum cauſas

ſas & hanc vnam eſſe docuimus, & *cap* 3. explicauimus, quo modo metus hic accipi debeat: vel enim ipſi metuunt monarchæ, ſeu ii qui imperium tenent, etiam pauci; vel metuũt, qui parent, fortaſſe ne pœnas dent facinoris perpetrati. De priore metu ipſorum, qui præſunt, hic non agitur: de quo tamen fortaſſe quis mirari poſſit, nullam eius hic fieri mentionẽ, cum metus & odium, quæ duo fere inter ſe comitari ſolent, cauſa dicatur, imperiorum euertendorum ſumma & maxime vſitata. Nam, vt *Ennius* præclare; Quem metuunt, oderunt; Quem quiſque odit, periiſſe expetit: vt & *Cic.* de hoc metu eorum qui præſunt copioſe diſſerit *libro* 2. *Offic.* imperia & opes beniuolentia confirmari, metu euerti, his verbis: Omnium autem rerum nec aptius eſt quicquam ad opes tuendas ac tenendas, quam diligi; nec alienius, quam timeri, &c. quod idem exemplo Alexandri in Macedonia, in Theſſalia Pheræorum Tyranni, & Iulii Cæſaris Romanorum Tyranni, & Demetrii Macedonum Regis, & Rerump. Lacedomiæ & Romanæ exemplis confirmat. Sic & *Iſocr. ad Philippum*: Πολὺ γὰρ κάλλιόν ἐστι, longe, inquit, præclarius eſt, ciuitatum beneuolentiam, quam mœnia capere, &c. & *Demoſth.* 1. *olynth* hoc argumento Philippum Macedonem, quia ſuorum eſſet in odio, breui fuiturum diſputat. Idem ait & *Corn. Nepos* & exemplis confirmat *in vita Timoleontis & vita Dionis. & Saluſtius in Catilina*, vbi de Antiquis Romanorum moribus: in pace, inquit, beneficiis magis quam metu imperium agitabant, & accepta iniuria ignoſcere, quam perſequi malebant: etſi hæc verba ad alterum potius metus genus videntur pertinere. Sed *in Iugurtha* hac de re pulcerrima eſt oratio Micipſæ Regis morientis & liberos adhortantis, vt à ſuis diligi quam metui malint; quod idẽ & *apud Xenoph. l.* 8. *de Cyri inſtit.* facit Cyrus moriẽs ad filios. Videatur & exemplũ de Gotarze Partho *ap. Tac. l.* 1. pulcherrime autem Imp. Marcus *ap. Herod. l.* 1. Micipſam & Cyrũ imitatus, ad Commodũ filiũ moriẽs, οὔτε γὰρ, inquit, χρημάτων πλῆθος, &c. neque enim diuitiarum aut pecuniæ quantalibet vis ad luxum tyrannidis eſt ſatis, neque ſatellitum cuſtodia ad eum qui præeſt, tuendum, niſi beneuolentia eorum, qui parent, antecedat: atque illi maxime diuturne & ſecure imperãt, qui ſuorum animis non metum ex crudelitate, ſed ſtudium & amorem ex humanitate inſtilla-

ſtillarint, &c. Videatur autem & *Cic. lib. 5. Tuſc.* vbi de extremo metu Dionyſii Siciliæ Tyranni, qui cum eſſet, inquit, bonis parentibus atque honeſto loco natus, &c. *& Philipp. 1.* de Iulio Cæſare & M. Antonio. De hoc igitur metus genere, ſiue de metu eorum, qui præſunt, Regum & Magiſtratuum cur Ariſtoteles hic non explicet, cauſa hæc eſt: quia hic metus ad priorem cauſam de iniuria pertineat. Nam ex iniuria & crudelitate ac libidine in eos, qui parent, exercita metus iſte & odium exiſtere ſolet: quare Ariſtoteles iniuriam potius, quam eius comitem, metum, cauſæ loco collocandam putauit. De altero metus genere, eorum nempe, qui parent, quod ad Reſpublicas attinet, exemplum attulit, *ſupr. cap. 3.* de ciuitate Rhodiorum, vbi & nos alia de Pericle, Cæſare, &c. commemorauimus. De Monarchiis vnum hic affertur de Artapane, qui Regem Perſarum dominum ſuum metu facinoris interfecerit; quod copioſe commemorat *Diodor. lib. 11.* meminit & *Cteſias in Perſicis,* quorum fragmenta non ita pridem cum Herod. ſunt edita.

Cur Ariſt. de primo genere metus nihil hoc loco præcipiat.

2. genus metus.

Xerxes.

TEXTVS.

Aliæ autem ob contemptum, vt Sardanapalo quidam conſpecto telam texere cum mulieribus, ſi vera ſunt, quæ fabularũ ſcriptores commemorant. Si autem non in illo, at in alio certe verũ eſſe poſſit. Atq; in Dionyſium poſteriorem Dio propter contemptum coniurauit, & ciues ita cernens affectos, & ipſum ſemper ebrium. Quidam vero etiam amici propter cõtemptum inuadunt: eo namq;, quod fides iis habeatur, contemnũt, vt clam futuri: & qui imperium adipiſci ſe poſſe arbitrantur, quodammodo propter contemptum adoriuntur. Nam vt qui poſſint, & qui propter opes (potentiam) contemnãt periculum, facile aggrediuntur, vt belli Duces, Monarchas, vt Cyrus Aſtyagẽ, & vitã cõtemnens, & potentiã: eo quod potẽtia quidẽ militaris deſidiâ torperet, ipſe vero luxu diffluerct: & Seuthes Thrax ꝑtor Amadocũ.

COM-

COMMENTARII.

Αἱ δὲ διὰ καταφρόνησιν.] Tertia tollendæ Monarchiæ cau-ſa, Contemptus, exponitur: cum nimirum Reges vel luxu diffluentes, & vino dediti, vel muliebri ingenio minimeque militares à ſuis rei militari præfectis opprimũtur: id quod vel inprimis ab iis, quibus omnia fere ſua & maxime rem militarem commiſerint Reges, perpetrari demonſtrat; eo quod hi Regis amici & familiares fide hac & familiaritate freti facile occaſionem ex cotidiana cum Rege conſuetudine, abſq; vllo periculo eius opprimendi ſe nanciſci poſſe confidant. Adfert autem de contemptu 4. exempla Sardanapali, Dionyſii iunioris, Aſtyagis, & Amodoci Monarcharum. Idem quoq; commemorant *Francorum hiſtoriæ* de Carolo Martello, qui toti regno præfectus cum omnia regni negotia ſolus adminiſtraret, effecit, vt filius ſuus Pipinus, Rege remoto, & in monaſterium concluſo, Regnum Franciæ occuparet. *3. Cauſa interitus Monarchiæ, Contemptus.* *Exempla.*

Ὥσπερ Σαρδανάπαλον.] De Sardanapalo inerte Rege, & muliere potius quam viro, à præfecto ſuo Deioce Medo interfecto, & Imperio Aſſyriorum ad Medos translato, etſi propter antiquitatem obſcuram, quæ ſolet multis fabulis eſſe permixta, ea de re dubitat hic Ariſtot. plæriq; tamen hiſtorici conſentiunt, de quo videatur *Diodorus lib. 2. & Iuſtinus lib. 1.* & omnium optime & latiſſime ex veteribus hiſtoricis *Athenæus lib. 12. δειπνοσοφιστῶν.* *Sardanapalus.*

Καὶ Διονυσίῳ τῷ ὑστέρῳ.] De hac re, hoc eſt, de coniuratione Dionis aduerſus Dionyſium Iuniorẽ Siciliæ Tyrannum, qui, Dionyſio pulſo, patriam in libertatem aſſeruerit, videantur *Plut. in Dione. & Diodorus lib. 14. & Nepos item in vita Dionis.* patrem Dionyſium fuiſſe hominem militarem & ſtrenuum, filium vero effœminatum: & proinde illum inuaſiſſe & tenuiſſe imperium, hunc amiſiſſe, & hic & infra commemorat Ariſtoteles. *Dionyſ. iun.*

Καὶ τῶν φίλων δέ τινες.] Inſignis hic eſt locus de amicorum & familiarum in Reges coniurationibus: quos & ipſos contemptu eo permoueri hic ait, & hoc amplius ſpe latendi, & rei propter familiaritatem facile conficiendæ, vt quibus rerum omnium fides habeatur, & ſæpe tota concreditur Regni aut principatus adminiſtratio. Quare & *Machiauell. li. 3.* *Amici & familiares potiſſ. Monarcharum interfectores.*

obseruat. Liuianarum c.5. etsi fere paradoxum, multis tamen exẽplis confirmat, coniurationes in Monarchas, maxime ab eorum familiaribus & amicis suscipi: & hinc quoq; est, quod infra explicatur *cap. proximo*, insigne præceptum, Regibus obseruandum, ne de suis quem nimiis honoribus & opibus augeant: quod nimirũ hac occasione facile ita præpotentes facti ipsum imperium postea inuadant: quod eo loco explicabitur.

Astyages. Ὁιον κῦρος ἀςυανάγῃ.] Hac in re variant historici. Nam alii pleriq; Cyrum auo suo, Medorum Regi Astyagi, imperium, vita tamen concessa, eripuisse, & hoc velut gradu primo facto, continuo totum imperium Babylonium & Medicum ad Persas transtulisse scribunt, quibus hic assentitur Aristoteles: *Xenophon* tamen contra Cyrum ab Astyage auo suo adiuncto illi filio suo Dario, ad Babyloniorum euertendum imperium, eoque communibus viribus Medorum & Persarum euerso, tandem & Medorum imperii creuisse hæreditatem, mortuo Astyagis filio Dario sine liberis, atque ita hæc tria Regna, Babylonium, Medorum, & Persarum, sub vnum Persarum coniunxisse scribit *in libris de institutio. Cyri.*

Καὶ σεύθης ὁ θρᾶξ ἀμαδόκῳ.] De Amadoco, quẽ *Diodor.* Midocon vocat *li.13.* à Seuthe Thrace prætore suo sublato: præter Diodorum videatur *& Xenophon lib.4. de reb. Græcorum.*

TEXTVS.

Alij autẽ & pluribus de causis coniurant, vt & contemnentes, & propter lucrũ: quemamodũ in Ariobarzanem Mithridates. Ob hãc autẽ causam maxime ii rem aggrediuntur, qui natura quidem sint audaces, dignitatem autem militarem apud Monarchas habeant. Nam fortitudo, potentiam nacta, audacia est: quibus rebus, vt facile rem perfecturi, coniurationes faciunt.

COMMENTARII.

Complurib. interdum de causis monarchiæ euertuntur. Οἱ δὲ καὶ διὰ πλείω.] Affert hoc loco velut iunctam & duplicem tyrannidis ac monarchiæ euertendæ causam. Nam multos esse ait, qui non singulis, sed pluribus de causis commoueantur & impellantur ad coniurationes faciendas, vt qui

qui tam ex contemptu, quā lucri studio in aliquē coniurant; quemadmodū inquit, Mithridates in Ariobarzanem coniurauit, de qua cōiuratione amplius quærendū: comemoratur quidem *à Cor. Nepote in Dathame* Mithridates quidā Ariobarzanis filius, sed vix ausim dicere filium aduersus patrem coniurasse. Commemoratur & Mithridates Rex Ponti *à Plutarcho*, qui metuens insidias Antigoni Regis Macedonum, paulo ante ætatem Aristotelis in Cappadociam fugerit, vnde stirps Regum Ponti ad clarissimum illum Mithridatem, cū quo CCC. post annis Romani bellū XL. annis gesserunt, Sylla, Lucullo, & Pompeio ducibus, deducitur. Sic & Dio partim contemptu, vt supra dictum, partim gloriæ studio, de quo infr. in Dionysium Iuniorem coniurauit. *1. Exemplū.* *2 Exemplum.*

Μάλιστα δὲ διὰ ταύτην.] Illo, de iunctis seu pluribus causis, velut interiecto & statim intermisso, redit Aristoteles ad priorem causam de contemptu. Nam hæc omnia verba eodem mihi pertinere videntur, quibus nunc docet, qui maxime hac de causa ad coniurationes impellantur; & ait, eos maxime contemptu in Monarchas incitari, eos (inquam) qui & natura sint audaces, & ex re militari nomen aliquod ac dignitatem locumque honestum, & proinde potentiam quandam apud Monarchas seu eos, in quos velint coniurare. sunt consecuti. causam adiungit, cur hi facilius ad coniurationes impellantur; quia his duabus rebus freti, putent, facile sibi esse, conata perficere, fortitudine (inquam) siue audacia, & auctoritate ac potentia, quam sunt adepti ex gloria rei militaris: & hinc est, quod olim coniurati in Cæsarem nollent Ciceronem, vt timidiorem, teste Plutarcho, coniurationis habere socium; quia præsenti animo ad eiuscemodi facinora sit opus. De potentia autem, si quam coniurati sint nacti in Regno & aula, quantum ea ad coniurationem & suscipiendam & perficiendam habeat momenti; *paulo supra* explicauimus. *Qui potissimum contemnant monarchas & coniurēt aduersus ipsos.* *Id quod in Henrico Duce Gisio apparet nuper eiusq; fratre Carolo, licet cōatus euentui nō dum respon derit.*

Ἀνδρία γὰρ δύναμιν] Elegans est sententia, fortitudinem, opes nactam, esse audaciam: cuius sententiæ hæc mihi vis & potestas esse videtur: fieri plerunque, vt fortitudo, si potentiā aliquā adipiscatur, in audaciam degeneret. Nam videre id licet maxime in viris fortibus & militaribus, eos simulatq; exiguas opes & potentiam sunt nacti, continuo sibi Regna & Imperia somniare & promittere, & magna animo moliri *Ratio.* *Exemplū.* *Fortitudo, opes nacta, audacia est.*

atq; cogitare: tantum animum & ſpiritum addit ac facit potentia. Fortaſſe tamen legendum ſit θάρσος, id eſt, animus, ſeu animi, & promptitudo, quaſi dicat; fortitudine, potentiam nacta, animos & ſpiritus maiores fieri, vt iam dictum.

TEXTVS.

Atque eorum, qui glorię ſtudio coniurant, alia eſt ratio cauſæ ab iis, quæ ante ſunt expoſitæ. Non enim, vt quidam Tyrannos aggrediuntur: eo quod & magnis quæſtibus, & magnis eos affluere cernant honoribus: ita & eorum quiſque, qui gloriæ ſtudio coniurant, periculum ſuſcipere ſolent: ſed illi quidem propter cauſam expoſitam; hi vero, tanquam & alio aliquo præclaro facinore, & vnde apud alios clari & celebres fiant, edito, ita & Monarchas adoriuntur, non quo Monarchiam, ſed gloriam parare velint. Veruntamen pauciſſimi certe ſunt numero, qui hac de cauſa incitentur. Nam hoc ante poſitum eſſe oportet, nullam ſalutis rationem ducere, re non confecta: quod Dionis quidem cogitationem oportet comitari; ſed non facile eſt multis eam ingenerari, ſiue ineſſe. Ille namque cum paucis in Dionyſium mouit, ita ſe animo affectum dictitans, vt quo vel cunque poſſet progredi, (peruenire) tantum in re ſeu facinore confeciſſe ipſi ſit ſatis; vt ſi paulum in terram ingreſſo, ſtatim mors offeratur, eam mortem ipſi præclaram & honeſtam futuram.

4. Cauſa interitus Monarchiarũ.

Τῶν δὲ διὰ φιλοτιμίαν.] Aliam euertendæ Tyrannidis cauſam, gloriam & nominis claritatem Ariſtot. hic exponit, à prioribus plane aliam & longe diſcrepantẽ. Nam qui prioribus de cauſis incitantur, plærique omnes vel lucri, vel imperii cauſa potiundi, id aggrediuntur: hæc enim duo tanquam ſcopos omnium euerſionum eſſe, *ſupra* explicauit ca. 2 &

2. *& hic.* ἔστι δὲ ϗ τὰ πέλη ζῶντα, &c. Hi autem, de quibus iam explicatur, neque diuitias, neque opes, & imperium, sed solam gloriam sibi habent propositam, & coniurationem aduersus Tyrannos, tanquam aliud aliquod facinus præclarum, & forte factum (Arist. elegantissime πρᾶξιν περιττὴν) unde sibi nomen immortale parent, suscipiunt, non quo ipsi Tyranno interfecto regno potiantur, inquit Arist. sed vt clari & insignes habeantur. Nam apud veteres maxime Græcos Tyrannicidæ magna erant in gloria, magnisq; honoribus & præmiis affici solent, vt est *ap. Cic. lib. 3. Offic.* Exemplum affert Arist. vnum in Dione, quod, vt ipse ait, exempla huius rei sint rariora. Sic tamen, id est, δόξης ἕνεκα, * Iason Pheræorum Tyrannus à septem adolescentibus coniuratis δόξης ἕνεκα interfectus est, *teste Ephoro.* Et C. Mutius Scæuola Romanus eodem animo Porsennam Regem Etruscorum, est aggressus: de quo est *apud Liu. lib. 2.* Eadem quoq; causa Arato ad patriam Sicyonem Tyranno liberandam fuit: & eadem Bruto coniurationis in Cæsarem; quare & *Plut.* qui & Arati & Bruti vitam descripsit, Brutum cum Dione comparat, qui nempe non cupiditate imperii, sed gloria stimulati, aduersus Tyrannos coniurarint.

πρᾶξις περιττή.

Tyrannicidarum præmia.

1. Exemplum.

2. Exemplum.

3. Exemplum.

4. Exemplum.

5. Exemplum.

Οὐ μὴν ἀλλ' ὀλίγιστοι.] Raros & paucos esse ait, qui hac de causa stimulati coniurationem faciant; eiusq; rei, cur ita sint pauci, causam quoq; & rationem adiungit, quod eo animo atque ita affectos hos esse oporteat, vt si cogitata vel conata non perficiant & perpetrent, de vita sua nō sint solliciti, quid de se sit futurum: quæ affectio de vita negligenda, & gloriæ postponenda non nisi in generosissimis animis, & gloriæ cupidissimis existere solet. Tali animo *ap. Liuium* se fuisse ipse Scæuola, loco Regis Porsennæ scriba errore obtruncato, deprehensus, & ad Regem adductus testatur; nec ad mortem, inquit, minus animi est, quam ad cædē tuā: & facere & pati fortia Romanum est: nec vnus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idē petentiū decus, &c. & mox: en tibi, inquit, quā vile corpus sit iis qui magnā gloriā petūt, &c.

Ratio, cur pauci sint, qui hanc ob causam tollāt Monarchas.

Τὴν Δίωνος ὑπόληψιν, &c. ἐκεῖνος γὰρ μετ' ὀλίγων, &c.] De hac Dionis aduersus Dionysium iuniorē Siciliæ Tyrannum coniuratione late explicatur ab *Corn. Nepote. & Plut. in vita Dion. & Diod. Sic. l. 15.* Sed Dion, *inquit Nepos,* fretus nō tam suis copiis, quā odio Tyranni, maximo animo duab. onera-

Dion.

riis nauibus quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis nauibus, decem equitum, centumque peditum milibus, profectus expugnatum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo facile pertulit, vt post diem tertium quā Siciliam attigerat, Syracusas intrauerit. Ex quo intelligi potest, nullum esse imperium, nisi beniuolentia munitum, *inquit Nepos. & Diodorus,* Dionem in hac re perpetranda ἐλαχίσταις πρὸ αὐτοῦ πάντων χρησάμενον ἀφορμαῖς.

TEXTVS.

Interim autem Tyrannis vno quidem modo, vt & aliæ quæque Respublicæ, exteriore; si qua Respublica contraria sit potentior. Nam voluntatem quidem affuturam, perspicuum est propter contrarietatem instituti. At omnes, quæ volunt, si possint, faciunt. Contrariæ autem Respublicæ, Democratia quidem Tyrannidi tanquam figulus figulo, vt ait Hesiodus. Etenim vltima Democratia tyrānis est. Regnum autem & Aristocratia propter contrarietatem status. Quare Lacedæmonii multas tyrannides dissoluerunt, & Syracusii eo tēpore quo bona vtebātur Rep. Altero vero modo intestino; cum ii, qui sunt particeps, dissentiūt, vt Gelonis, & nunc Dionysii. Gelonis quidem, cum Thrasybulus, Hieronis frater, filium Gelonis coleret & adularetur atq; ad voluptates stimularet, vt ipse imperio potiretur: propinqui aūt conspirarent, ne tyrānis plane deleretur, sed Thrasybulus: quidam ex iis coitione facta, vt occasionem nacti, omnes illos expulerūt: Dionysiū vero Dio, cū eius esset affinis, manu coacta, & populo sibi adiuncto, cum illum expulisset, interfectus est.

COMMENTARII.

Φθείρεται.] Insignis hic est locus de euersionum diuisione bimembri seu bipartita. Docet namque omnem euersionem vel domesticam, & intestinam esse, vel externam

ternam & aduentitiam, siue ex causa intestina, siue ex causa externa. Vt enim, ex sententia Physiologorum, rerum interitus naturalium partim sua vi fit, partim extrinsecus & externa vi; ita & de imperijs & Rebuspublicis dicendum est, earum conuersiones & euersiones vel ex interiore malo, vel externo accidere. Nam quod hic Tyrannidi accommodatur, idem & in omnibus Rerumpublic. generibus locum habet. De his duobus summis euersionum generibus separatim *infra latius suo loco.* *Causa interitus Rerump. aut intestina aut externa.*

Ἕνα μὲν τρόπον ἔξωθεν.] Exponit, quæ sit externa euersio, nimirum cum duæ contrariæ inter se Respub. altera alteram opprimere conatur. Contrarias Resp. dicimus eam, in qua multi siue pauci, & eam, in qua vnus tantum imperium teneat, vt Democratia Tyrannidi, Aristocratia Regno, siue Democratia, Oligarchia, & Aristocratia, Regno & Tyrannidi. Cur autem hac ratione Resp. euertantur, causam ipse Aristoteles exponit: quia, vt inter similes amicitia, ita inter dissimiles plærunq; sit odium & inimicitia, vnde & voluntas perdendi exsistit. Nam vt eleganter *Ennius apud Cic. lib. 2. off.* Quem quisque odit, perisse expetit. Iam vero si accedant opes & potentia, vt hoc odium & voluntas expleri possit; nihil est amplius, quod ruinam & conuersionem remoretur. Nam his duobus concurrentibus, facultate & voluntate, res omnes confici solent. Confirmat deinde Aristoteles hanc conuersionis rationem & modum exemplo Lacedæmoniorum & Syracusiorum, qui cum Aristocratia seu ei finitima Oligarchia vterentur, consuerint olim tyrannides ciuitatum, quas deuicissent, tollere. De ijsdem Lacedæmonijs, solitos eos & Democratias tollere, vt contra de Atheniensibus, eos consuesse euertere Oligarchias, & Aristocratias; quia & hæc duo Rerumpub. genera, Democratia, & Aristocratia, siue Oligarchia, vt multi & pauci, inter se sint contraria, explicatum est, *supra li. 4. cap 11.* quod idem commemorat & *Isoc. in Panathenaico*, οἱ μὲν γὰρ ἡμέτεροι, &c. & dictum est *supra hoc lib. cap. 7. in fin.* vbi & de vtroque hoc euersionum genere quædam explicauimus. Idem quoq; Romanos factitasse primo quidem cum Aristocratia vterentur, & Aristocratias siue Oligarchias aduersus populum confirmare solitos, intelligi potest ex dissensione Ardeatium *apud Liuium*: postea vero cum Democratia vti cœpissent, omnes *1. Causa intestina.*

ſuſtuliſſe Monarchias & Regna, multisq; ciuitatibus libertatem ac Democratiam permiſiſſe, conſtat *ex vniuerſa hiſtoria Romana.* Hinc quoq; *Demoſth. in 1. Olynth.* καὶ ὅλως, inquit, ἄπιστον, &c. Vbi nullam ait fidem eſſe poſſe Tyrannidi cum Rebuſp. maxime ſi fines inter ſe propinquos habeant. Quia autem Oligarchiæ, vt paucorum dominatus, propius ad Monarchias ſeu Regna accedunt, quam Democratiæ, ſiue maior ſit Oligarchiæ cum Regno, quam Democratiæ, affinitas: hinc quoq; fieri puto, vt Reges plærunq; Oligarchijs plus faueant, quam Democratijs. Sic olim Mauſolus Cariæ Satrapa Regius, cum olim Rhodi diſſenſio eſſet inter plebem & diuites, horum factionem iuuit, *teſte Demoſth. in oratione pro Rhodiorum libertate.*

Καὶ γὰρ ἡ Δημοκρατία.] Videtur hoc dicere: cum Democratiæ multa ſint genera, non omnes tamen Democratias Tyrannidi eſſe contrarias, vt extremam, quæ ipſa ſit velut quædam Tyrannis. Nam *& ſupra iam aliquoties* dictū eſt, hæc tria Rerump. genera, vltimas & nequiſſimas Democratiam, & Oligarchiam atque Tyrannidem inter ſe eſſe ſimillimas, & vt Ariſtoteles loquitur, ἀντιστρόφους, *ſupra lib. 4. ca. 6. in fin.* & in aliam facile commutari, *lib. 4. cap. 11.* Aut certe Democratia extrema etſi eſt Tyrannis quædam perq; ſimilis Tyrannidi, vt & *infra* dicitur; eadem tamen Tyrannidi contraria quoq; dici poteſt ratione æmulationis & odij ſeu inuidiæ, vt figulus figulo eſt & ſimilis & contrarius; arte quidem ſimilis, ſed æmulatione & inuidia contrarius; eoq; pertinet *Heſiodi verſiculus ex initio lib. 1.* ἔργων καὶ ἡμερῶν: καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ, &c. de quo videatur *Eraſmus in prouerbiis.* Et hæc verior eſt explanatio. Nam Ariſtoteles contrarietatem Rerump. ſeu ſtatuum facit velut bipartitam, vel ex ipſo genere ſtatus ſeu Reip. vel ex æmulatione. Huius autem generis Democratiam & Tyrannidem eſſe ait, quæ, quo ad ſtatum, non ſunt contrariæ. Eſt enim Democratia Tyrannis quædam (de extrema Democratia loquimur) ſed contrariæ ſunt, ὡς κεραμεῖ κεραμεύς, id eſt, vt figulus figulo, nempe ratione æmulationis. Illius vero generis ait eſſe Regnum & Ariſtocratiam. Quia nimirum Ariſtocratia paucorum ſeu plurium, Regnum vnius ſit imperium; atq; ita ſtatu ſeu genere Reip. inter ſe differant.

Reſpub. cōtrariæ aut ſtatu ipſo, aut æmulatione.

Exemplum primæ ἐναντιότητος.

Διὸ Λακεδαιμόνιοι.] Hæc duo exempla iam explicauimus, quibus

quibus & Romanos adiecimus, quos constet multa regna sustulisse, Macedoniæ, Syriæ, Cappadociæ, Ponti, Armeniæ, Ægypti, Africæ, Mauritaniæ, &c.

Ἓνα δ' ἐξ αὐτῆς, ὅταν.] Altera euertendæ tyrannidis ratio, quam intestinā & domesticam, seu interiorem & per se vocamus, hic explicatur, & duob. exemplis confirmatur, Gelonis & Dionysij iunioris, Siciliæ Tyrannorū. Est.a. seditio seu dissensio eorum, qui partē aliquam imperij tenent, vt sunt principes viri, vel propinqui, seu generis Regij. Nam si inter hos motus exsistāt; facile fit, vt imperium dissoluatur, siue sit Tyrannicum siue regale; nam quod hic de Tyrannide, idē iteratur, infra, h. cap. de regno, his verbis φθείρεται δὲ κατὰ δύο τρόπους, ἕνα μὲν στασιασάντων, &c. Huc pertinet, quod & supra in Rebuspub. cauēdum monet, ne qua inter principes Reip. eosq;, qui præsunt, dissensio oriatur, vt explicatū est, *c. 4 supra h. li.* Hac .a. de causa, i.e. propter dissensionē inter fratres, Cyri Maioris filios, Cambysen & Smerdin factū est, vt Regnum Persarū à familia Cyri statim ad aliam trāsferretur, vt late & pulcre exponit *Herod. li. 3.* Eadē quoq; causa, i.e. propinquorū siue eorum, qui Regij essent generis, inter se dissensio euertit Regnū potentissimum & antiquissimū Macedoniæ. Nam inter Philippi Regis Macedonum duos filios, Persen & Demetrium Iuniorem, orta etiamnum viuo patre æmulatione, adeo vt Perses fratrem apud patrē accusaret coniurationis cum Rep. Romana aduersus Regnum Macedoniæ, patremq; initæ; & Philipp⁹, huic calumniæ fide habita, Demetrium curarit interfici: mortuo mox Rege patre Philippo, Romani cum aliis de causis, tum hac morte Demetrij ipsis perchari, vt iniustissima, irritati, bellum Persæ intulerunt: qui Regnum cum vita amisit & cum omni posteritate, vt late explicatur *à Liu. li. 41. 42. &c. & à Plut. in vita Æmylij & Titi Flaminini.* Eadem quoq; dissensio euertit Regnum Ægyptium, orta inter liberos Ptolemæi, Ptolemæum & Cleopatram: de qua rē *Dio, & Hirtius siue Oppius in commentario de bello Alexandrino.* Sic & inter Augusti Imp. priuignos, Drusum & Tiberium, orta æmulatione, nisi Drusus præmatura morte esset erept⁹, periculum fuerat futurū de imperio, iam primum ab Augusto cōstituto, statim euertendo. Sic & Herodis posteritas mutuis dissensionib. Regnum Iudææ amisit. Et Palæologorum dissensiones & mutua bella imperiū Orientis siue Constantinopolita-

2. Causa interna.
1. Exempl.
2. Exempl.
3. Exempl.
4. Exempl.
5. Exempl.
6. Exempl.
7. Exempl.
8. Exempl.

politanum Turcæ euertendum præbuerunt. Quare Deiotarus sapienter scilicet, cum multos haberet liberos, reliquis omnibus à se crudeliter necatis, vni tantum Regni hæreditatem tradidit; tum ne Regnũ in multa membra dispergeretur, atque ita deminueretur, tum ne inter cohæredes æmulatio & dissensiones exsisterent, imitatus, *inquit Plut.* Vinitores, qui reliquos palmites & viuiradices amputare solent, quo facilius vnus crescat, quo plus succi vnus habeat palmes, qui sit vitis velut fundamentum: quod idem & de Selimo Turca scribunt: qui metuens hanc æmulationem, fratres omnes crudeliter curauit interficiendos.

9. Exemplũ sed impiissimum.

ὁμοίωσις.

10. Exemplum.

Gelon.

Ὥσπερ ἡ τ͂ περὶ Γέλωνα.] De Gelone Siciliæ Tyranno, siue potius Syracusanorum tantum, qui caput sunt Siciliæ, meminit & *supra ca 3. & infra ca. vlt.* de eo autem, quemadmodum Tyrannidem sit adeptus, explicatur *ab Herodoto lib. 7.* Sed ea vt in ipsius statim liberis desierit, non facile alibi reperias, præterquam hoc loco, vbi Aristoteles docet, id ex dissensione propinquorum Gelonis accidisse. Nam cum Gelone mortuo filius eius imperium accepisset adhuc adulescens; Thrasybulus, Gelonis frater, huius adulescentis patruus, vt tutor, omnem administrationem imperij & etiam imperium ad se pertraxit: Gelonis filium omnibus delicijs & voluptatibus educari curauit; quod cum ægre ferrent alij propinqui & familiares, etsi plæriq; Thrasybulum tantum, non ipsam Tyrannidem sublatam, cupiebant: hac tamen vsi occasione omnes expulerunt tyrannidis hæredes & propinquos Gelonis, libertate Syracusanis restituta. Nam Tyrannidem Gelonis Democratia est consecuta, *vt infra dicitur cap. vlt.*

Dionysius.

Διονύσιον δὲ Δίων στρατεύσας.] De Dione, quemadmodum Dionysium iuniorem Syracusanorum Tyrannum expulerit, & ipse rursus ab alijs fuerit necatus propinquorum coniurationibus & dissensionibus (nam Dio Dionysij erat propinquus, cuius pater, Dionysius maior, Dionis sororem in matrimonio habuerat) copiose hæc omnia explicantur *à Plut. in Dione, Diodoro Siculo & Corn. Nepote in Dione & à Plat. in epistolis.*

TEXTVS.

Cum duæ autem sint causæ, propter quas maxime

xime aduersus Tyrannides coniuratur, odium & contemptus: eorum alterum quidem odium Tyrannis adesse necesse est; ex contemptu vero plurimæ fiunt euersiones. Argumento est, quod hi quidem, qui occuparint, plærique & retinuerint imperia: hi vero, qui ab illis tradita acceperint, statim, vt ita dicam, omnes amiserint. Nam cum in voluptatibus degant & contempti fiant & reddantur (seu in contemptionem eant) & coniurantibus multas dant & præbent occasiones. Est autem & ira pars odij statuenda: fit enim quodammodo earundem rerum & actionum causa; sæpe autem & efficacior est odio ad agendum: acrius namque inuadunt; eo quod affectio ratione non vtatur: maxime autem ob contumeliam fieri solet, vt iram sequantur siue ei indulgeant; qua ex causa & Pisistratidarum dissoluta est Tyrannis & multæ aliæ. Verum maius est odium. Nam ira quidem adest cum dolore, vt non facile sit ratione vti: inimicitia vero absque dolore.

COMMENTARII.

Δύο δὲ οὐσῶν αἰτιῶν.] Explicatis adhuc causis euertendæ Tyrannidis, hoc loco docet, quæ ex ijs sint principes. Ait igitur, esse maxime duas, odium & contemtum; adiungit & iram, non tamen, vt causam separatam, sed vt odij partem: & de his duabus quidem causis, odio & contemtu, præter ea, q̄ supra sunt explicata, hæc praeterea afferuntur: primum ex omnibus euertendæ tyrannidis causis has esse principes. Deinde, ex his ipsis duabus potiorem esse cõtemtum, odium tamen semper interuenire debere. Quod ad odium attinet, late supra explicauimus multisq́; exemplis docuimus, verum esse, quod *Cic.* scribit *lib. 2. off.* his verbis: Nec vero huius Tyranni solum (de Iulio Cæsare loquitur) quem armis oppressa ciuitas * interitus declarat, quanta odium hominum valet

Quænã sint causæ principes euertendæ monarchiæ?

valet ad pestem, sed reliquorum Tyrannorum similes exitus. Recte autē Aristoteles semper adesse seu interuenire odium debere, ait. Nam si Tyrannus ametur à ciuibus, nunquam eum sublatum volent. Nam, vt eleganter *Ennius*; Quē quisque odit, perisse expetit, vt supra diximus. Quod autē & cur contemtus potior sit causa euertendæ Tyrannidis, quam odium; exponit hic Aristoteles & confirmat, prius quidem, id

Contemtus odio potior.

est, potiorem esse odio contemtum exemplis omnium fere Tyrannidum. Nam hoc licet cernere, eos, qui primi Tyrannides inuaserint, etsi in grauiore & iustiore, vt primi Tyrannidis auctores, essent: quia tamen vel ingenio, vel fortitudine, vel vtroq; præstarent, & proinde tanquam homines nihili non possent contemni plærosq; Tyrannidem retinuisse, adeo vt odium non satis causæ fuerit ad eos euertendos; cum tamen eorum statim posteri & hæredes, quia voluptatibus se dederent & ignauiæ, & proinde in contemtū venirent, facile fuerint aut sublati, aut expulsi, amissa Tyrannide: id videre

Exempla.

licet in Dionysijs, quorum maior fuit militaris & acer in reb⁹

Ratio.

gerendis, alter in voluptatibus & luxu ac delicijs. Causa autē cur contemtus sit potior, hæc exprimitur: Quia plures inuadendi Tyrannos occasiones coniuratis præbeat contemtus, quam odium. Contemtus autem causæ multiplices esse videntur,

Contemt⁹ causa.

ignauia, negligentia, voluptates & luxuria, ætas, sexus, generis ignobilitas, clades aliqua accepta, aut infelicitas, infirmitas deniq;, & paruæ opes. De ætate autem tam

Ætas.

puerili quam senum loquimur: nam vtraq; contemni solet; sic olim Pertinax & Galba Impp. vt seniores, propter ætatem amiserunt imperium. De ignauia dictum est, *supra* & de

Ignauia. *Luxus.* *Genus.*

luxu, vbi de Cyro & de Sardanapalo: de genere & familia, quanti ea res sit momenti, exponit *Plut. in Antonio*; quem scribit propter generis nobilitatem magnæ fuisse auctoritatis apud milites: & hinc olim Maximino Imperatori, quia infimo esset genere, vita cum imperio ademta fuit; ob contemtum (inquam) generis, vt est *apud Capitolinum in eius vita.*

Sexus.

Quod ad Sexum, res est perspicua: quare & olim Alexander Seuerus Imp. quia multa mulieris matris suæ imperio administraret, in odium esse & contemni cœpit, & tandem est

Clades & infelicitas.

interfectus, *teste Lampridio*. De clade & infelicitate multa diximus, *supra cap. 4.* ad hæc verba, μεταβάλλουσι δὲ καὶ, &c. quomodo olim & Xerxi Regi Persarum, vt in summam ve-

nirèt

niret contemtionem, propter clades in Græcia acceptas accidisse, scribit *Iustinus lib. 3.* De paruis opibus item res est perspicua, quam & paulo supra attigimus. Cæterum de causis & varijs contemtus generibus videatur *Aristot. lib. 2. Rhetor.* *Opes exiles.*

Μόριον δέ τι τῶ μίσους.] Hic rursus de odio, altera euertendarum Tyrannidum causa: cui adiungi & velut partem constitui posse, iram in euertenda Tyrannide docet eorum instituta collatione. Nam primum similia esse ostendit, quod earundē fere rerum & actionum sint causæ. Vt enim odium, ita & ira ex iniuria accepta nasci & oriri solet, & ad vindictā impellere: qua de re, id est, de iniuriæ generibus, vnde odium & ira nascantur, *teste Aristotele lib. 2. Rhetor.* explicatum est *supra* his verbis, τῆς δ' ὕβρεως, &c. Deinde vero, quibus in rebus differant, ostendit. Nam 4. fere differentiæ breuiter hic indicantur & perstringuntur. Nam odij quidem causam, vt & iræ, esse eandem, iniuriam scilicet: Sed cum multiplex sit iniuria, vt *supra* dictum, odij quidem causam omnem iniuriam, iræ vero contumeliam maxime esse ait, vnde & plurimæ Tyrannides, vt Pisistratidarum, aliæq;, de quibus *supra*, sint dissolutæ, quæ & ipsa contumelia odij quoque causa, vt iniuria summa, esse solet. Deinde, iram esse odio promtiorem & celeriorem ad agendum & inuadendum aliquem. Cuius differentiæ causam adiungit, quæ ipsa tertia erit differentia: quod odium ratione aliqua vtatur, neque sit ita præceps, & sæpe duret in annos aliquot: ira plane ratione careat, sit præceps & inconsiderata, &, vt ait *Horatius*, furor breuis, siue, vt *Themistius*, ὀλιγοχρόνιος μανία: quare & seruo celeri, iamq; ad mandata vixdū satis à domino percepta properanti eleganter iram comparat Aristoteles *lib. 7. Eth. c. 6. in prin.* & hinc est, quod *Homerus* Mineruam, tanquam rationem cælitus demissam, fingit ad Achillē iratum, quæ furentis eius iræ vim restinguat. Cur autem rationi ira minus, odium magis pareat & obtemperet, causam hanc adfert, (quæ quarta sit differentia) quod ira coniunctum habeat dolorem, odium non item. Nam irati dolent siue in dolore versantur: est enim ira iniuriæ præsentis, quæ dolorem afferre solet, atque hic dolor efficit, vt iratus rationem non audiat, sed continuo dolorem explere & vindictam sumere concupiscat: at qui odit, cum odium fere ex iniuria præterita & futura excitetur, vt est *libro secundo Rhetor.*

Ira & odij similitudo.

Ira & odij 1. discrimē.

2. Discrimen.

Ratio.

3. Discrimen.

Approbatio.

4. Discrimen.

5 Discrimen.

6. Discrimen. *Rhetor. Aristotelis*, recte dicitur non esse in dolore, cum dolor sit iniuriæ præsentis. Hinc est, quod ira tempore facile sanetur aut minuatur, odium longe difficilius; vbi iam duas præterea differentias indicauimus. Sed de his perturbationibus, odio & ira, copiose Aristoteles *lib. 2 Rhetor.* Etsi igitur *7. Discrimẽ huius loci proprium.* ira vtpote præceps propter dolorem præsentem maxime est promta & efficax ad alium inuadendum, odium vero lentius: quia tamen odium ratione vtitur, ira minime, docet Aristoteles odium aptius esse ad Tyrannides euertendas, quam iram. nam quæ inconsiderate & non præmeditate suscipiuntur, plæraq; ad exitum non perducuntur.

TEXTVS.

Ad summam autem, quot causas diximus Oligarchiæ immoderatæ & vltimæ, atque Democratiæ vltimæ: totidem & Tyrannidis sunt constituendæ. Nam & hæ deiunctæ sunt Tyrannides.

COMMENTARII.

Tyrãnidis interitus causæ eadẽ fere quæ & Olig. & Democrat. Ὡς δὲ ἐν κεφαλαίοις εἰπεῖν.] Postquam Aristoteles proprias euertendæ Tyrannidis causas sigillatim exposuit: tandem alias quoq; esse ait, communes nimirũ Oligarchiæ & Democratiæ, vt (inquam) ex ijsdem etiam causis euertatur Tyrannis, ex quib. Oligarchia & Democratia; de quibus explicatum est, *supra cap. 5. & cap. 6.* Causam hanc affert, cur *Ratio.* illarum causæ Rerump. Tyrannidi adferant interitum; quia Tyrannidi cum illis maxima sit cognatio; atque adeo illæ Resp. sint quædam Tyrannides, vt *supra* dict. *libr. 4. cap. 6.* *Tyrãnis ex deterrimis Democrat. & Oligar. mixta est.* Tyrannides, inquam, dijunctæ. Nam quæ vere est Tyrannis, de qua hic agitur, politia est quædam coniuncta & mixta siue temperata ex duabus politijs, Democratia & Oligarchia, vt supra explicatum initio huius cap. & d. *supra libr. 4. cap. 11.* Tyrannidem ex Democratia & Oligarchia, ijsq; nequissimis, esse conflatam; quod idem & hoc loco indicat Aristoteles his verbis: τῆς ἀκράτου καὶ τελευταίας, &c. Nam cum multa sint & Democratiæ & Oligarchiæ genera, de quibus *sup. lib. 4. cap. 4. & 5. & 6.* vltimum tam Democratiæ quam Oligarchiæ genus, vt nequissimum, huc pertinet, & Tyrannidi maxime est cognatum.

TEX-

TEXTVS.

Regnum autem ex causis externis minime illud quidem interit; quare & diuturnum est: ex se autem multi eueniunt interitus. Duobus autem modis interit; vno quidem, si Regni participes inter se discordent; altero vero modo, si tyrannice imperare conentur; vt cum maiorem potestatem sibi arrogent, & contra leges. Verum hac ætate non exsistunt amplius regna; sed si qua exsistant; Monarchiæ sunt potius & Tyrannides: eo quod Regnum imperium sit voluntarium, quodque magnis in rebus dominetur: multi autem sint pares, nec quisquam ita excellat, vt imperij magnitudinem & dignitatem exæquet; quare fit, vt non velint ferre; quod si quis fraude aut vi imperet, hoc iam Tyrannis esse videtur. In hæreditarijs Regnis præter priores causa quoque interitus constituenda est, quod multi in contemtum veniant, & potentiam nacti non Tyrannicam, sed Regiam dignitatem, insolenter agant. Facilis namque tum est dissolutio. Statim enim, si nolint, Rex non erit, sed Tyrannus est & nolentium. His igitur de causis, & id genus alijs, Monarchiæ intereunt.

COMMENTARII.

De causis interitus Regnorum.

Βασιλεία δὲ ὑπὸ μὲν.] Quod paulo supra de Tyrannide & priore tota huius capitis parte, nunc hac reliqua eius particula de Regno siue de causis interitus Regnorum breuiter hic exponitur. Vt enim de Tyrannide *supra hoc capite*, & generatim de omnibus Rerumpublicarum generibus dictum est *supra cap. 7. in fine*. idem & hic de Regnis, causas eorum euertendorum Aristoteles duorum ait esse generum; partim externas, partim intestinas. Et externis quidem

Externis causis Regna raro euertuntur. causis raro euerti Regna. Quod ita accipiendum videtur, si copijs & opibus ad resistendum externo hosti bene sint munita. Nam alioqui sæpe etiam externis de causis euertuntur, vt videre licet in Regno Assyriorum à Cyro euerso, & Regnis Syriæ, Macedoniæ, Ægypti, à Romanis: etsi in his ipsis euersionibus per exteros factis intestina hæc mala, quæ *infra* exponuntur, non paruam externo hosti occasionem & velut ansam dederunt, puta vel discordiæ fratrum aut propinquorum Regni hæredum, vel iniuria & insolentia in suos aut vicinos, sæuumque & Tyrannicum Imperium; aut certe contemtus eius & ignauia. *ἐπανόρθωσις.*

Φθείρεται δὲ.] Duæ intestinæ seu interiores euertendi Regni causæ siue tres potius exponuntur, discordia Regni hæredum inter se, Tyrannis siue Tyrannica administratio, & degeneratio siue vilitas & contemtus. Et de prima quidem causa vulgo interpretes eam accipiunt de dissensione Regiorum præfectorum & Satraparum, cum tamen intelligi debeat de discordia eorum qui è Regio sint sanguine, siue vt Aristoteles loquitur, qui Regni sint participes, vt inter fratres vel agnatos Regij sanguinis sæpe discordiæ oriri solent, quos Latini posteriores historici Regales vocant. *1. Causa interna, discordia Regni hæredū.*

1. Exempl. Et hæc pernicies fuit Regni Ægyptij, discordia inter Cleopatram, eiusque fratrem Ptolomæum; Regni Spar-
2. Exempl. tani, de cuius interitu *Plut. in vita Cleomenis & Agidis*; & Regni Syriæ, cuius discordiæ & cædes fratrum & pro-
3. Exempl. pinquorum diligenter *à Iustino* commemorantur. Sic & Regnum Anglorum factione Rubræ & Candidæ Rosæ, &
4. Exemp. Regnum Franciæ factione Aurelianensium & Burgundio-
5. Exempl. rum pene fuit extinctum. Et nuper Regnum Hungariæ,
6. Exempl. discordia inter Iohannem & Ferdinandum exorta. De discordia igitur eorum, qui de Regia sint stirpe, hic agitur, non de discordia principum aut præfectorum, quæ tamen & ipsa diligenter est cauenda, vt *supra* explicatum *initio cap. 4.*

2. Causa intestina. Ἄλλον δὲ τρόπον.] Altera euertendi Regni causa, Tyrannis siue Tyrannica Regni administratio, hic exponitur. Nam si Rex omnia pro sua libidine, nihil legibus & antiquis institutis conuenienter vult administrare, omniaque ad se pertrahere, suoque imperio subiungere;

fit,

sit, vt Regnum in Tyrannidem conuertatur, hac (inquam) immoderata administratione sublato Regno Tyrannis exsistit. Id namque Tyrannidis est proprium, suo omnia arbitrio, nihil legibus administrare. Et contra Regni est proprium, moderate vti Imperio, & legibus conuenienter morique maiorum. Atque hac in re sæpe grauiter peccant Politici, & Regum ac principum consiliarij, qui præclare cum Regibus & principibus actum putant, si omnia sub illorum imperium redigantur, adeo vt mera potestate dominentur, cum hac sua pleonexia ex Regibus Tyrannos faciant. Huc pertinent voces illæ: Omnia esse Regis & Imperatoris; Recte, *inquit Seneca in libr. de beneficijs*, imperio, non dominio seu proprietate. Recte igitur *infra cap. prox.* monet; Regum imperia, quo diuturniora sint futura, eo debere esse moderatiora, non infinita, sed definita potius potestate, vt eo loco explicabitur. *Peccatum Sophistarũ Politicorũ.* *Præceptum Politic. de Regum potestate.*

Οὐ γίνονται δ'.] Interijcit hic Aristoteles, sua ætate nulla amplius Regna exsistere, sed Tyrannides potius: sicubi singularia imperia exoriantur. Causam hanc affert; Quia non in volentes & libentes, sed in inuitos vi aut fraude non virtute suscipiantur. Huius autem rei, id est, cur quæ ea ætate exorirentur Monarchiæ, essent plæræque in inuitos & nolentes, causam hanc adiungit; Quia nemo vnus facile reperiatur, qui præter cæteros virtute antecelleret & summam regij nominis dignitatem ac maiestatem virtute & præstantia exæquaret: sed multi potius pares virtute essent, qui nolunt vnum aliquem ex suis solum reliquis imperare. Sic igitur argumentatur: Omne Regnum est in volentes. At ea ætate in volentes esse non poterat vnius imperium. Ergo tum nulla Regna exsistere poterant. De maiore propositione dictum est *supra libro tertio capite decimo.* Hac enim nota inprimis Tyrannus distinguitur à Rege, quod hic sit volentium, ille inuitorum: de quo *& infra cap. seq.* Minor propositio confirmatur hac ratione; Quia multi sint pares, nemo vnus excellat. Nam qui sunt pares, non ferunt paris Imperium. Quod autem quidam ex hoc loco sumunt, Aristotelem negare sua ætate Regna vlla fuisse; falsum est: neque id ausus *Aristotelis ætate oẽs monarchiæ tyrannicæ.* *Ratio.* *Approbat.* *Formula.* *Maior.* *Minor.* *Error quorundã Interpretum.*

esset metu Alexandri proferre Aristoteles. Quidam tamen hoc, ni fallor, loco adductus Gallus & Philosophiæ Tholosæ Doctor à Rege Francorum Francisco I. literarum & doctorum hominum patrono, vocatus, venire noluit; quia diceret, eum tyrannum potius esse, quam Regem: quem Rex, vt stultum, risit & contempsit, & impune id esse ei permisit.

Πολλοὺς δὲ εἶναι τοὺς ὁποίους.] Docuit *supra lib. 3. cap. 11. & 12.* eum vere ac Iure Regem esse, qui virtute cæteris ciuibus longe antecellat. Nam in pares non esse imperium, nisi mutuum.

Astu aut vi acquisita non tam Regna sunt quam Tyrannides.

Ἂν δὲ δι' ἀπάτης.] Astu & dolo multi Regna & Imperia sibi repererũt, plures vi & armis. Sic mortuo Cambyse, Cyri filio, Magus quidam, Cambysis fratrem Smerden se fingens, Regiam potestatem nactus, mox tamen oppressus fuit, de quo *Herod. lib. 3.* Talis & in Macedonia exortus fuit Pseudo-Philippus, de quo *Liuius & alij.* Ratio autem, cur qui vel astu, vel vi Regna consequuntur, non Reges, sed sint potius Tyranni est perspicua: tum, quia Regna non hæreditaria virtute pariantur, vt *supra* explicatum *lib. 3.* tum quia qui his rationibus dominatum consequuntur, plærique inuitis præsint, cum Reges imperent volentibus, vt supra explicatum.

1. Causa euertendorũ regnorum hæreditariorum.

Ἐν δὲ ταῖς κατὰ γένος βασιλείαις, &c.] Separatim hic de Regnis hæreditarijs, eorum euertendorum vnam seu duas potius causas præcipuas exponit: quarum vna sit contemtus: altera, contumelia seu iniuria in suos. Nam quod ad priorem attinet, sæpenumero id accidere solet, vt primi quidem dominationis seu Regni auctores virtutibus militaribus & ciuilibus excellant, eorum vero hæredes & posteri in omni luxu educentur, Regio scilicet more, nullasque artes bonas pacis aut belli addiscant, qua tandem ex educatione duo hæc consequuntur; contemtus, & petulantia siue iniuria. Molliter namque, & delicate, regioque more educati, reliquam postea vitam in voluptatibus transigere volentes, partim à suis contemni solent, vt stulti & ignaui, partim voluptatum fruendarum causa in suorum & bona & liberos & vxores petulanter manus inijcere solent. Huius rei exempla in

pla in Sardanapalo, in Cambyſe, in Cleopatra, in Tarquinio, eiuſque liberis, in alijs innumerabilibus omnes ætates ſuppeditant.

Καὶ τὸ δύναμιν μὴ κεκλημένους, &c.] Quaſi diceret, eos qui opibus & copijs Tyrannicis ſunt ſubnixi ac muniti, non tam facile poſſe euerti; vt ſunt præſidia, maxime externa, ſatellitum, & arcium, quibus & huius ætatis Reges ac principes multi ſe munire ſolent. Veri autem Reges, qui ſola ciuium in ſe obſeruantia & amore ſunt ſepti, ſi degenerent, facile factu eſt eos opprimere. *Opib. tyrānicis muniti non tā facile euertuntur.*

Ῥαδία γὰρ ἐγίνετο.] Memorabilis eſt locus de interitu Regnorum: quæ, ait Ariſtoteles, facilime euerti; conuerſione nimirum in Tyrannidem. Nam ad Regni euerſionem non eſſe neceſſarium ſemper, vt homo tollatur; ſed ſimul atque amorem & obſeruantiam ſuorum Rex amiſerit, iam Regem eſſe deſijſſe. Cur ita? Quia, vt *ſupra* diligenter eſt explicatum, *libr. 3. in fine*, Rex verus præſit volentibus ac libentibus, Tyrannus inuitis *ſupra lib. 3. cap. 10. & ſequentib.* *Regna facilime intereunt in tyrannides verſa.*

CAPVT XI.

EXPOSITIS priori capite cauſis euertendæ Monarchiæ, Regni ac Tyrannidis: hic cauſæ eius conſeruandæ explicantur. Et primum quidem ſingillatim cum de Regno, tum de Tyrannide. Deinde communiter de vtraq; Monarchia, extremo fere capite. *Argumen.*

TEXTVS.

Conſeruantur autem perſpicue, vt vniuerſe loquar, ex contrarijs: ſigillatim vero, eo quod Regna quidem ad mediocritatem ſeu modicum imperium reuocentur. Nam quo pauciorum rerum ſunt Domini, eo longiore tempore conſiſtere neceſſe eſt omne imperium. Cum enim ipſi minus herili imperio agunt, & moribus magis

ſunt pares: tum minus ijs, qui parent, ſunt inuidioſi. Quapropter & Regnum Moloſſorum longo tempore durauit, atque Lacedæmoniorum; tum quia ab initio imperium in duas partes diuiſum fuerit: tum quia Theopompus poſterius & alijs in rebus moderatior, & Ephororum magiſtratum inſtituerit. Nam Regnum poteſtate minuit, tempore auxit: vt quodammodo id non minus, ſed maius effecerit: quod idem & vxori ipſum reſpondiſſe ferunt; quæ cum ex eo quæreret, an ipſum non pudeat liberis ſuis Regnum minus, quam à patre acceperit, tradere; minime vero, inquit; trado enim diuturnius.

COMMENTARII.

1. Cauſa conſeruandarũ monarchiarũ generalis.

Σώζονται δὲ, δῆλον, &c.] Exponit primo ſummatim, cauſas conſeruandi Regni & Tyrannidis eas eſſe, quæ prioribus ſint contrariæ. Verbi gratia, cum euertendarum monarchiarum cauſæ ſint iniuria, metus, odium, contemtus, pleonexia, &c. quæ *priore capite* ſunt expoſitæ: certe conſeruandarum cauſæ erunt ijs contrariæ; æquitas, caritas & amor, obſeruantia, liberalitas in ciues, &c. Nam, vt dici ſolet, contrariorum contraria vis eſt & poteſtas. Verum quia hæc res obſcurior eſt & breuior, quam vt ex contrarijs tantum petatur cognitio: recte faciendum ſibi cenſuit Ariſtoteles, ſi & ſingulatim ac nominatim cauſas has conſeruandarum monarchiarum ipſe exponeret, atque ordine perſequeretur. Et primum quidem de Regno, eius conſeruandi cauſam hanc vnam, velut principem, commemorat, Imperij temperationem ſeu mediocritatem. Nam, vt *ſupra* Regna euerti docuit, ſi poteſtas nimis intendatur & amplificetur, Regesque omnia pro libidine adminiſtrare velint, nihil legibus relinquant, aut communi conſilio: ita contra maxime diuturna ac ſtabilia ea Regna eſſe ait, in quibus minimum permittatur Regum ipſorum

2. Cauſa ſpecialis conſeruandi Regni.

rum potestati; quod confirmat cum rationibus tum exemplis.

Rationes fere sunt duæ, quarum altera ab ipso Rege, altera à ciuibus petatur. Nam quo pauciora Regibus licent, eo ipsi & sunt modestiores & minus Tyrannice imperant. Notum est enim illud *Terentij*; Deteriores omnes nos esse licentia. Altera ratio hæc est; Quod hac imperij moderatione ciuibus minus sint inuidiosi vel odiosi. Facilius namque parent, qui & ipsi partem Imperij vicissim consequantur, quam qui omni imperio & honore fuerint exclusi, si omnia ex vnius nutu & libidine pendeant: qua de re sæpe *supra* dictum est, *lib. 2. 3. & 4.* — *1. Ratio.* *Approbatio.* *2. Ratio.* *Approbat.*

Exempla afferuntur Regni Molossici & Regni Lacedæmonij: quæ duo Regna hac de causa, quod Regum eorum potestas esset modica, maxime diuturna fuisse ait. Et certe de Lacedæmonio eandem diuturnitatis causam affert & *Plato in epistol. ad Dionis propinq. secunda.* Aliud exemplum & Respublica Romana suppeditat & Imperium Romanum. Nam consulum primorum Regiæ & nimiæ potestati obiectus Tribunatus plebis effecit, vt Respublica esset stabilior ac diuturnior, *teste Cicerone libr. tertio de legibus.* Quare, inquit, nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopompo oppositi Regibus, nec apud nos Consulibus Tribuni, &c. & postea; Non enim ius illud solum superbius populo, sed violentius videri necesse erat, quo postquam modica & sapiens temperatio accessit, &c. Ita & Electorum auctoritas & principum ac Rerumpublicarum Senatus nimiæ Imperatorum Cæsarum potestati sapienter obiectus fuit. Veteres quidem Romani & Iurisconsulti nostri Cæsarem legibus quidem esse superiorem fatentur, sed tamen & legibus ipsum viuere. Sic olim sapienter Dauid Senatum Septuagintavirorum instituit: cuius velut auctoritae & consilio restringeretur potestas Regia. Hoc quoque nomine nostræ ætatus Regna dúo, Hispanicum & Polonicum, laudari solent, quod pauca Regum, plæraq; legum arbitrio & imperio administrentur. — *1. Exempl.* *2. Exempl.* *3. Exempl.* *4. Exempl.* *5. Exempl.* *6. & 7. Exemplum.*

Καὶ ἡ περὶ Μολοττοὺς πολλὼ χρόνον, &c.] Regnum Molossicum, quod cœpit in Pyrrho Achillis filio, desijt in Pyrrhi — *Moloss.*

 eius,

eius, qui cum Romanis bellum gessit, nepotibus, annis fere 950. incolume permansit, vt ex Regum serie & rebus gestis Molossorum docet *Rennerus Reneccius in lib. de antiquis familiis Regum veterum.*

Lacedam. Καὶ ἡ Λακεδαιμονίων.] Et hoc Regnum Spartanum ab Eurysthene & Procle ex familia Heraclidarum ortis constitutum & annis fere 100. post Aristotelem in vltimis Regibus, Agide & Cleomene, desitum totidem fere annos, quot Molossicum, durauit, vt videre licet *in Eusebij Chronico. & Plut. in vita Agidis & Cleomenis, & in Pausaniæ Laconicis.*

1. Modus, quo Lacedæmonij Regum potestatē imminuere. Διὸ τὸ ἐξ ἀρχῆς τε εἰς δύο.] Duos hic modos exponit, quibus factum fuerit, vt Regni Spartani siue Regum Lacedæmoniorum non magna esset potestas. Prior est, quod Regium imperium non vni, sed binis Regibus mandaretur, atque ita vnus non posset omnia. Nam fuit hoc proprium huius Regni Spartani, vt non vnus sed bini Reges ei præessent perpetua successione à primis auctoribus Eurysthene & Procle fratribus: quod institutum qui primus violauit Rex Cleomenes, idem fuit & vltimus, seque & Regnum perdidit, vt explicatur *à Plutarcho.* Idem institutum & Romanos in Consulibus secutos fuisse commemorat *Dionysius libro quarto in fine.* Nam Romani Regum quidem nomen sustulerunt, Regium tamen Imperium retinuerunt; Sed non vni, verum duobus id mandandum putarunt, vt ait *Cicero libro tertio de legibus.* Regio, inquit, imperio duo sunto, &c. Alter modus à Rege Theopompo institutus fuit. Hic enim Ephoros instituit, quorum magna fuit potestas. Adeo quidem, vt Ephori tandem paulatim plus possent, quam ipsi Reges, vt *supra* docuimus *libro secundo capite septimo.* Huius instituti auctorem hic Theopompum commemorat Aristoteles, cui assentitur *Cicero libr. 3. de legibus,* & eleganter *Val. Max. lib. 1. cap. 4. in fin. & Plut. in lib. ad indoctum Principem siue Magistratum. Idem tamen Plut. in vita Agidis & Cleomenis,* aliam eorum originem & incrementa affert. *Plato epist. 2. ad Dionis propinquos,* ait, Ephoros ab ipso Lycurgo Reipublicæ Spartanæ conditore esse institutos. De hoc Theopompo tacite locutus est Aristoteles, & *supr. lib. 4. cap. 11.*

2. Modus, quo Lacedæmonij Regum suorum potestatem imminuere.

Aliter.

Aliter.

Ὅπερ

Ὅπερ ἐστὶ πρὸς τὴν γυναῖκα.] Sapiens & elegans hoc Theopompi Regis ad vxorem apophthegma seu dictum commemorat & *Plut. in eo lib. ad princ. indoct. in princ.* cui dicto plane geminum est illud Alexandri Seueri Optimi Imp. de quo ita *Lamprid.* Denique cum ei obiicerent nimiam ciuilitatem, & Mammæa mater, & vxor Memmia, Sulpitii Consularis viri filia, Catuli neptis, & sæpe dicerent; molliorem tibi potestatem & contemptibiliorem Imperii fecisti; ille respondit, sed securiorem & diuturniorem.

Apophthegma Theopompi.

Apophthegma Seueri.

TEXTVS.

Tyrannides vero conseruantur duobus modis maxime contrariis: quorum alter est per manum traditus, & quo plærique Tyranni imperium administrant. Ex his autem multa à Periandro Corinthio instituta dicuntur: multa & à Persarum imperio eiusmodi sumere licet. Sunt autem vetera ad Tyrannidis salutem, quoad fieri potest, pertinentia, hæc; præstantes viros deminuere, & viros magni animi tollere, & neq; conuiuia permittere, neque sodalitatem, neque disciplinam, neque aliud quicquam eiusdem modi, sed cauere ab omnibus, vnde consuerint existere duo; & magni animi, & fides: non etiam scholas, nec alios conuentus otiosos permittere, omniaque curare, quibus quam maxime inter se ignoti omnes sint futuri (notitia enim fidem inter se magis efficit) eosque, qui domi remaneant, semper apparere, & in foribus versari. Sic enim minime latere possint, si quid moliantur, & assuescant paruos gerere spiritus, si semper seruiant. Atque id genus alia Persica & barbara instituta sunt Tyrannica: omnia namque idem valent.

lent. Curare quoque, ne ſint occulta, quæ ciuium quilibet dicat aut faciat, ſed ſint ſpeculatores, vt erant Syracuſis, qui dicebantur Potagogides, & Hiero Otacuſtas, ſummittebat, ſi qui eſſet conuentus vel circulus. Nam quia à talibus metuunt, & minus libere loqui ſolent, & ſi liberius fuerint locuti, minus latent. Et eos inter ſe calumniari ac committere, & amicos cum amicis, & plebem cum patriciis, & diuites inter ſe. Tyrannicum quoque eſt, ciues reddere pauperes, cum vt ne præſidium alatur, tum vt cotidiana opera impeditis non ſit ocium inſidiari. Eius rei argumento ſunt & Ægyptiæ Pyramides, & Cypſelidarum donaria, & Olympii ſubſtructio Piſiſtratidarum, & opera ſeu monimenta in Samo Polycratia: Ea namque omnia idem valent ſeu efficiunt, occupationem & paupertatem ciuium. Vectigalium quoque collatio, vt Syracuſis. Accidit enim, vt Tyranno Dionyſio omne patrimonium contribuerent. Eſt autem & bellorum cupidus Tyrannus, tam vt ſint occupati (ciues) quam vt Duce ſemper opus habeant. Et Regnum quidem per amicos conſeruatur; tyrannicum vero eſt, amicis minime fidere, quod omnes quidem velint, hi autem maxime (nocere Tyranno) poſſint. Et quæ Democratiæ extremæ accidunt, omnia ſunt tyrannica: & domeſtica mulierum imperia; vt viros deferant, & ſeruorum indulgentia eadem de cauſa. Nam & non inſidiabuntur Tyrannis ſerui ac mulieres, & ex ſententia viuentes neceſſe

eſt

eſt bene eſſe affectos & in Tyrannides & in Democratias. Etenim ſolet & populus eſſe Monarcha. Quare & apud vtrumque in honore eſt adulator, apud populum quidem Demagogus: eſt enim populi adulator Demagogus: apud Tyrannos vero ii, qui abiecte loquuntur, quod adulationis eſt proprium. Quapropter & improbi Tyrannis cari eſſe ſolent: gaudent enim adulationibus; hoc autem nemo vnus, generoſo ſpiritu præditus, facere poſſit, ſed amant viri boni, aut non adulantur. Sunt etiam ad mala vtiles improbi: Clauus enim clauo, vt eſt in prouerbio. Tyrannicum quoque, nullo graui aut libero homine delectari. Nam ſe vnum talem eſſe vult Tyrannus. At ſi quis pari vtatur grauitate & libertate, tollit excellentiam, & dominatum Tyrannidis: Eos igitur, vt qui Imperium minuant, oderunt, vti quoque in conuictu & reliqua vita ſodalibus. Peregrinis quoque, quam ciuibus magis vti eſt Tyrannicum, quod hi quidem ſint inimici, illi vero non current. Et hæc quidem aliaque eius generis Tyrannica inſtituta ad imperii ſalutem pertinent: Nihil autem abeſt improbitatis. Hæc autem omnia tribus fere generibus continentur: tria namque petit Tyrannis. Vnum quidem, vt ciues humilia ſentiant. Nam qui parui eſt animi, nemini inſidiatur. Alterum vero, vt inter ſe non fidant: neque enim prius deletur Tyrannis, quam inter ſe quidam fidant. Quare & maxime cum viris bonis bellum gerunt, vt imperio per-

perniciosis, non eo tantum, quod herili dominationi parere nolint, sed etiam quia & apud suos & apud alios sint digni, quibus fides habeatur: & quia nec inter se nec alios accusent. Tertium est, vt vires sint infirmæ: nemo enim facile aggreditur, quod perficere non possit: quare nec Tyrannidem delere non suppetentibus viribus. Atque hi tres sunt scopi, ad quos Tyrannorum consilia reuocantur: omnia namque tyrannica instituta ad hos fines reducere quis possit, tum vt ne inter se fidant, tum vt non possint, tum vt humilia sentiant. Et talis fere est vnus modus, quo tyrannidi salus efficiatur.

COMMENTARII.

Αἱ δὲ τυραννίδες σώζονται.] Duo tyrannidis conseruandæ modi siue rationes & viæ plane inter se contrariæ ab Aristotele hic accurate explicantur: quarum altera asperitate & sæuitia, altera humanitate & clementia nititur. De asperiore via & ratione priore loco explicat, vt notiore & Tyrannis magis vsitata, cuius præcepta partim ex regno Persarum (cuius potestas & imperiũ vt asperius & tyrannicum à Græcis dici solet) partim à Periandro Corinthiorum Tyranno, tanquam huius rationis & disciplinæ auctore, petenda, ait: eadem tamen fere extant *apud Xenophontem in Hierone, & apud Dionem lib. 52* quæ nos inter se *infra* suo quidque loco comparabimus: eadem quoque exstant & *apud Plat. lib. 8. de R.p. extremo.*

1. Ratio conseruãdæ tyrannidis generalis.

Quibus addatur & Machiauellus.

Ὁ παραδεδομένος.] Hoc verbo de altera tyrannidis cõseruandæ ratione, esse eam à moribus traditam & vsitatam, ait.

Periander.

Περίανδρον τὸν Κορινθίων.] De eo dictum est *supr. lib. 3. c. 9. & supr. hoc lib. cap. 10.*

Ἔτι δὲ τά τε πάλαι, &c.] Præcepta ad asperitatem pertinen-

nentia,& notæ veræ tyrannidis, ordine ac deinceps hic iam exponuntur.

Τὸ τοὺς ὑπερέχοντας.] Primum Tyrannorum præceptum siue principium de viris præstantibus vel vrbe pellendis vel necandis, vel de gradu deiiciendis, & velut capite deminuendis, vt sunt, qui sapientia, qui fortitudine & vsu rei militaris, animique magnitudine, qui iustitia antecellunt: eius præcepti auctor Periander ille esse dicitur, vt ex Herodoto explicatum *sup. lib.3. c. 9. & hic cap. 10.* vbi docuimus, & Tarquinium Superbum Romæ idem esse secutum. De eo & *Hiero apud Xenoph.* conqueritur, inter Tyrannorum calamitates & incommoda hoc non esse minimum, quod præstantes viros de medio tollere cogantur, si salui & incolumes esse velint; sic enim ait: χαλεπὸν δ' ἐρῶ σοι καὶ ἄλλο πάθημα, ὦ Σιμωνίδη, τυράννων, &c. de eodem Tyrannorum instituto & grauiter Plato *lib.8. de Rep. in fin. & Diod. lib.52. in princ.* vbi Agrippa, Regum & Tyrannorũ incommoda ac mala commemorans, de hoc quoque late explicat his verbis; ἔτι τοίνυν πολλοὶ χωρὶς, &c. neminem in Regno, qui vel genere, vel diuitiis, vel sapientia, vel animi magnitudine excellat, satis à Regis ira & insidiis tutum esse disserit. Exempla huius instituti historiæ suppeditant innumerabilia tam sacræ quam profanæ. Atque hoc quidem institutum non Tyranni tantum & Monarchæ, sed etiam Respublicæ tenent, vt *supr.* eyplicatum *lib.3.c.9.* vbi de Ostracismo.

1. præceptũ speciale tyrannidis stabiliendæ.

Rebusp. reliquis quoque vsitatũ hoc præceptum.

Καὶ τοὺς φρονηματίας.] Videtur Aristoteles hoc velut alterum facere præceptum, & à priore disiungere; quasi prius sit de præstantium auctoritate ac dignitate virorum deminuenda: hoc alterum sit de viris magni animi plane de medio tollendis ac necandis. Nam & *Plato eo loco* hoc, tanquam singulare institutum, commemorat, quo Tyranni liberos spiritus siue animos & ingenia semper habeant suspecta, eaque curent interfici. Sic enim ait: καὶ ἄν γέ τινας οἶμαι ὑπό, &c. & ipse Aristoteles *infr.* ostendit, quam graues sint Tyrannis liberæ voces, & ii, qui Tyrannis adulari nolint. *Xenophon* tamen ac *Dio* hæc duo præcepta ad vnum reuocant de viris genere, animi magnitudine, sapientia, virtute & iustitia præstantibus necandis.

2. præceptũ tyrannicũ speciale.

Καὶ μήτε συσσίτια.] Tertium, siue potius alterum Tyrannorum principium de sodalitijs siue sodalitatibus & collegijs tollen-

3. præceptũ tyrannicũ.

tollendis, etiam de scholis, & ciuium institutione, aliisque conuentibus & synodis non ferendis. Nam hæc quatuor, Sodalitates, Conuiuia, Institutio, & Scholæ, ad vnum idemque caput ac præceptum reuocari possunt. Cur autem sodalitates & conuentus ciuium ac scholas oderint Tyranni, causas Aristoteles hic affert duas: tum quod amicitia siue notitia, ac fides ciuium inter se inde oriatur, vnde paulatim coniurationes ac factiones in Tyrannos facile suscipiantur: tum quod ciues hac ratione bene instituantur, beneque instituti magnos animos gerere incipiant, facile vt in Tyrannos conspirare velint ac possint. Nos singulatim hæc explicemus.

1. Ratio.

2. Ratio.

Καὶ μήτε συσσίτια ἐᾶν.] De Syssitijs Græcorum, communibus ciuium epulis & conuiuijs, quibus non absimiles erant Romanorum sodalitates & cœnæ Pontificum ac Tribuum, explicauimus *sup. lib. 2. c. 7. & 8.*

συσσίτια.

Μήτε ἑταιρείαν.] Quæ à Græcis ἑταιρείαι, ea à Romanis dicuntur collegia, sodalitia & corpora (hac in vrbe barbare vocant Tribus) vt sunt nauiculariorum, pistorum, fabrorum, &c. mercurialium: cuius generis sodalitia & corpora olim Romæ erant perpauca, ab Imperatoribus satis multa fuerunt instituta. Traianus tamen Imperator Plinio, Nicomediæ volenti fabrorum collegium instituere, non est assensus, vt est *apud Plinium libro 10. epistolarum, epistola 34. & 35. & ibi Ioannes Maria Cataneus.* quod inde factiones facile existant, quæ causa fuit, cur nuper Franciscus primus Rex Galliæ vno edicto omnia opificum collegia sustulerit in omni Francia. Et Carolus Quintus in aliquot Germaniæ ciuitatibus. De collegiis autem videatur *titul. π. de Collegiis, & Balduinus in libello de Edictis Principum, de Christianis, & in explanationibus ad fragment. duodecim tabularum, Cuiacius quoque libro septimo obseruationum.* Huc quoque pertinet, quod *Athenæus libro 13. Dipnosophistarum*, vbi de puerorum amoribus scribit ex Hieronymo Peripatetico, multorum adolescentium inter se amantium communicatione & societate (vocat Græce ἑταιρικὸν) & conspiratione multas tyrannides esse sublatas; vt Harmodius, inquit, & Aristogito Athenis Pisistratidarum tyrannidem euerterunt: de quibus & *supra* dictum *c. 10.* Sic & Agrigenti, quæ vrbs est Siciliæ, in Phalarim Tyrannum notum

ἑταιρεία.

duo

duo amantes, Chariton & Megalippus, conspirarunt, vt est *apud Ælianum in var. hist.*

Μήτε παιδείαν.] Ciuium rectam institutionem Tyrannis esse perniciosam & cauendam, neque ab illis permitti ait: eo quod ex institutione ciuibus siue liberis eorum generosi spiritus & sapientia instilletur. Idem ait & *Mecœnas apud Dionem libro quinquagesimosecundo.* Quo loco præcepta Regni bene administrandi seu Imperii dat Octauiano seu Augusto: suadens tamen ei, vt Senatorum & Equitum liberos recte curet educari, his verbis: περὶ μὲν οὖν τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ἱππέων, &c. Huius præcepti memor Dionysius iunior Siciliæ Tyrannus vetuit Dionis filium recte educari, potiusque curauit, vt in omni licentia & voluptate aleretur. Alioqui bona ciuium institutio & educatio quam sit rectis Rebuspublicis necessaria & fructuosa, explicatur *infr. initio lib.* 8.

Educatio liberorum.

Exemplũ. Idemq; cap. proxim. de Thrasybulo autor cõmemorat, qui Gelonis fratris filiũ ita educarit, ἵν' αὐτὸς ἄρχῃ.

Καὶ μήτε σχολάς.] Tyrannos scholas seu ludos siue literarum, siue aliarum etiam corporis exercitationum odisse, vt sibi perniciosos, præclare docet *Plato in Symposio.* Quo in loco agit de puerorum amore, qui apud Græcos esset vsitatus, apud barbaros pro turpi & nefario habeatur; Τοῖς γὰρ βαρβάροις, inquit, διὰ τὰς τυραννίδας αἰσχρὸν τοῦτό γε, καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ φιλογυμναστία, οὐ γὰρ (οἶμαι) συμφέρει τοῖς ἄρχουσι φρονήματα μεγάλα ἐγγίνεσθαι τῶν ἀρχομένων, οὔτε φιλίας ἰσχυρὰς καὶ κοινωνίας, &c. Sic olim & Romæ Senatus Rhetorum scholas sustulit, *teste Cicerone libro tertio de Oratore & Agellio libro decimoquinto, capite vndecimo.* Huc quoque accommodari potest, quod de Iuliano Imperatore scribit *Ammianus & Sozomenus libro quinto, capite decimoseptimo*, vetuisse eum, ne Christiani, à quibus defecerat, Grammaticam & Rhetoricam discerent.

Ludi. Testimon. Plat.

1. Exemplum.

2 Exemplum.

3. Exemplũ addatur ex Dionys. Halic. antiq. l. 7. de Aristodemo, Cumarũ Tyr.

Μήτε ἄλλους συλλόγους.] Cœtus omnes seu conuentus siue literarum, siue palæstræ Tyrannos vetare ait. Huc quoque pertinet conuentus & cœtus Religionis causa, quos Iudæi Synagogas, & nostri Christiani Ecclesias vocant. Qui conuentus quam sæpe sint perniciosi Rebusp. exemplum extat *apud Liuium de Bacchanalib.*

Cœtus.

Καὶ πάντα ποιεῖν.] Causa hic exponitur, cur omnes ciuium cõuentus & collegia ac sodalitia oderint Tyranni; Quod ijs conuen-

Causa, ob q̃ tyranni oẽs cõuent⁹ ciuium odere.

conuentibus fiat, vt inter se notitiã & amicitiam cõtrahãt; quæ res tyrannidi euertendæ maxime est opportuna, si ciues inter se ament & confidant. vt contra Tyranno nihil sit vtilius, quam si ciues inter se oderint, suspicionibus & simultatibus laborent. Recte igitur hic Tyranno dandam operam esse, vt ciues inter se nullam contrahant notitiam. Contra tamen in Rebuspublicis maxime salutare est & vtilissimum, si ciues inter se norint, & concordia atque amicitia se prosequantur. De qua ciuium inter se concordia & amicitia *Aristot. initio lib. 8. Ethic.*

4. præceptũ tyrannicũ. Καὶ τὸ τοὺς ἐπιδημοῦντας.] Aliud tyrannidis præceptum, quo iubentur ciues, qui sint in vrbe & adsint, semper in propatulo versari, & pro foribus Tyranni esse assiduos ad imperandum. Hinc enim & ex hac assiduitate duo existere commoda Tyranno perutilia. *1. Vtilitas.* Alterum quidẽ, vt ciues semper conspicui & in oculis Tyranni vel suorum coitiones inter se facere aut moliri nihil facile possint; aut moliti continuo deprehendantur. *2. Vtilitas.* Alterum vero, vt hac assiduitate ad seruiendum ciues paulatim assuescant, parui esse animi, vt solent seruitute oppressi. *1. Exemplũ, seu fons potius.* Videtur autem Aristoteles hoc præceptum siue consilium de assiduitate & versando pro foribus sumsisse ex institutis Regum Persarum, apud quos, teste Cyro, solent proceres in Regia esse assidui, & relictis ædibus ob oculos Regis versari, si forte eorum opera Rex vti vellet, vt explicatur *à Xenoph. initio lib. 8. de instit. Cyri.* *2. Exemplum.* Quod hodieque Turci Regni Persici hæredes retinent. Et, ni fallor, apud Iudæos quoque vsitatum fuit: vnde & portam vocant ipsam Regiam Turcæ. Huc igitur Aristotelem alludere puto, & indicant hæc verba statim subiuncta, καὶ τἆλλα τοιαῦτα καὶ βάρβαρα, &c.

5. præceptũ tyrannicũ. Καὶ τὸ μὴ λανθάνειν.] Aliud Tyrannidis præceptum de dictis & factis ciuium inquirendis & detegendis. Id enim inprimis curandum esse Tyrannis, vt quæ priuati inter se moliantur, & qui eorum de Tyrannis ipsis sint sermones, cognoscant. Quamobrem plærique Reges & Tyranni emissariis vti solẽt quibusdam: & interdum ipsi vel personati vel ignoto habitu circulis & commessationibus ciuium solent se immiscere. Huius generis emissarios vocant aures & oculos Regum, siue ὦτα & ὀφθαλμοὺς Regum & Tyrannorum. *ὠτακουσταὶ. ποταγωγίδας* Dicũtur græce elegãter ὠτακουσταὶ, & apud Siculos ποταγωγίδας, quorum

quorum meminit & *Lucia. & Pollux lib. 2. & Erasm. prouerb. Chiliad. 1. cent. 2. prouer. 44. & Apuleius in lib. de mundo.* Sed inter eos, inquit, aures regiæ, & Imperatoris oculi quidam vocabantur: per quæ officiorum genera Rex ille ab hominibus Deus esse credebatur, cum omnia, quæcunque ibi gererentur, illa otacustarum delatione discebat. Accommodari huc possent delatores, qui sub primis Imperatoribus Romanis valde sunt grassati: de quibus *Sueton. Tacit. Lamprid. Dio.* &c. Hoc speculatorum genere primum vsum esse Regem Persarum Darium iuniorem, ait *Plut. in lib.* περὶ τῆς πολυπραγμοσύνης. Vsi sunt posterius & alij Reges Persarum, vt Artaxerxes, de quo idem *Plut. in Artaxer.* & Reges Cypriorum, *teste Athenæo lib. 6.* δειπνοσοφ. Etsi & ipsum Cyrum primum Persarum Regem iam iis vsum fuisse significat *Xenoph. lib. 8. de Cyri institut.* Vsi sunt & Siciliæ Tyranni, Hiero, de quo hic Aristoteles, & Dionysius pater & filius, *teste Plutarcho in lib.* περὶ πολυπραγ. *& in vita Dionis.* Mecœnas quoque apud *Dionem lib. 52* hoc præceptum de otacustis & emissariis dat Octauiano Augusto. Meminit horum & *supr. Aristoteles lib. 3. Politic.* *Darius primus corycæis vsus.*

Οἷον περὶ Συρακούσας.] *Budæo & Sepulueda* assentior, legentibus, οἱ ποταγωγίδαι καλούμενοι. Nam *Plutarch. in Dione* προσαγωγίδας vocat: qui Dorice, id est, Sicula lingua & Sicule sunt ποταγωγίδαι. Vocat eosdem *Plut.* προσαγωγεῖς *in libr.* περὶ πολυπραγμοσύνης. ποταγωγίδαι.

Καὶ τοὺς ὠτακουστάς.] Ita plerunque appellantur emissarij, vt *ab Apuleio, Athenæo, Dione.* &c. ὠτακουστ.

Καὶ τὸ διαβάλλειν.] Aliud tyrannidis præceptum de inimicitia, simultate & odio, & de factionibus inter ciues & ciuium ordines serenda & alenda; nempe vtile esse hoc Tyranno, ciues inter se committere: plebem cum patriciis, & ipsos patricios & diuites inter se: & si qui inter se sint amici, odia inter ipsos excitare. Cuius præcepti ratio inde petēda est, quod ciuium inter se amicitia & conspiratio tyrannis sit pernitiosa, vt *supra* dictum. *6. præceptū tyran.* *Ratio.*

Καὶ τὸ πένητας ποιεῖν.] Aliud tyrannidis præceptum valde peruulgatum & vtilissimum, de copiis & opibus ciuium minuendis. Idem quoque præceptum in sua Democratia conseruanda adhibuere Athenienses. Qua de re ita *Xenoph de ipsorum scribens Rep. pa. 404. l. 4.* ἐν ταῖς χορηγίαις, *&c. & œco-* *7. præceptū tyran.*

nomicis pag. 479. *li* 30. ἔτι δὲ καὶ. *&c.* vt non immerito *infr.* dicat
Arist. eadem esse tyrannidis & vltimæ ac nequissimæ demo-
Ratio. cratiæ conseruandæ præcepta. Nam cum diuitiæ, opes & se-
cunda fortuna insolẽtes & feroces reddat homines: prudenter
illi facere videntur, qui in paupertate ciues contineãt, eosq; gra-
1. Modus. uibus vectigalibus deprimant, atq; ita animos & spiritus eorũ
2. Modus. feroces coerceant; vel ẽt operib. assidue exerceant ac fatigent,
ne possint præ paupertate, neq; ipsis vacet propter opera Ty-
ranno insidiari. His igitur duab. viis & rationibus, operibus &
vectigalib. optime effici potest, vt ciues & pauperes sint & oc-
cupati. Quibus reb. fit, vt Tyranno insidiari minus & possint
& velint: adeo quidẽ, vt ẽt sine præsidio militũ & stipatorum
inter ciues versari possit. Adfert autẽ & cõmemorat exempla
& operũ & vectigaliũ Arist. h. l. de quibus *paulo infr.* Idẽ autẽ
præceptũ cõmemorat & *Xenoph. in Hiero.* his verbis: ἀλλὰ μ̃
ὐδὲ αὖ, &c. quibus ait, rerum vbertate & bonorum affluentia
non lętari tamen Tyrannum. Quia pauperioribus ciuibus fa-
cilius vti, & vt humiliores sibi magis dicto audientes habere
ὁμοίωσις. soleant. Scio namq;, inquit ibi Simonid. vt equis, ita & homi-
nibus accidere, vt quo plus habeant, eo sint petulantiores.
Sumsit autem, vt & alia, ita & hoc præceptum Arist. ex *Plat.
lib.* 8. *de Republ. extremo.* eius non tantum sententiam, sed
etiam verba imitatus. Sic enim ait Plato; οὐκοῦν καὶ ἵνα χρήματα
εἰσφέροντες πένητες γιγνόμενοι πρὸς τὸ καθ' ἡμέραν ἀναγκάζωνται
εἶναι, καὶ ἧττον αὐτῷ ἐπιβουλεύωσι. *Idem Plato in Symposio.* vbi
de gigantibus, qui Iouem cœlo deturbare sint conati, fin-
git Iouem hanc eorum petulantiam & ἀκολασίαν (sic enim
vocat) hac ratione & μηχανῇ, deminutione nimirum opum
ac diuitiarum repressisse.

Ὅπως μήτε φυλακή.] Verba hæc paulo sunt obscuriora,
eorum tamen sententiam exposuimus, plærosq; Interpretes
secuti, paupertate ciuium id effici, vt Tyranno non sit necesse
alere præsidium, sed absq; eo possit secure inter ciues versari,
2. Lectio seu vt pauperes & infirmos. *Sepulueda* & hanc & aliam adfert
interpreta- sententiam: ne ciues seu populares, inquit, si consilium in
tio. Tyrannum inierint, militem conducere possint, qui contra
Tyrannum ipsis præsidio sit. Prior tamen huic loco accom-
3. Lectio seu modatior videtur explanatio. Videndũ etiam, an non rectius
interpr. legi possit, ὅπως ἥτε φυλακή. Vt hæc sit differentia: paupertate
ciuium hoc effici, tum vt custodia seu præsidium alatur, tum
vt

vt assidua occupatione ciuibus non sit otium ad insidias Tyranno struendas, h.e. vt ex bonis ciuium ditescens Tyrannus facile præsidium alere possit. Nam ita *supr. cap. priore 10.* docet, Tyranno diuitias tanquam scopum esse propositum, easque vndique conquirere, cum vt præsidium semper retinere possit, tum vt in perpetuis delitiis versari queat.

παράδειγμα δὲ τούτου.] Operum exempla 4. insignium: Pyramidum Ægyptiarum: Colossi siue donarii Cypselidarum: fani Iouis Olympii in vrbe Atheniensiũ, & Polycratis Samiorum Tyranni commemorantur: de quibus mox singulatim explicabitur. Ad eunde modũ olim Pharao quidã Iudæos in Ægypto oppressit, de quo *in Exod. c. 1.* Surrexit, inquit, Rex nouus in terra super Ægyptũ, &c. Sic & olim Rom. Rex Tarquinius Priscus cloacam vrbis, maximũ opus, plebis manib. fieri curauit, *teste Plin. lib. 36. cap. 15.* Et multis post seculis Imp. Dioclet. manibus Christianorum extruxit, quarum hodieque ingentes exstant ruinæ & parietinæ. Et hunc quidem finem esse & scopum magnorum horum operum ait & *Theophrast* præceptori Arist. consentienter, nempe reprimendi & cohercendi populi causa. Etsi alii tam magnos sumptus alio consilio factos existimant; nempe vt pecunia collecta in eos vsus conuersa, non amplius insidiatorem irritet, aut occasionem præbeat Tyrannorum inuadendorum. Alii alias quoq; causas, vt voti exoluendi, magnifici monimenti & sepulchri, &c. commemorant. Qua de re videatur locus perelegans *in Suida* in verbo *κυψελιδῶν ἀνάθημα.* *Herodot.* tamen de Pyramidibus Aristoteli assentitur, eas à Rege Cheope extructas manibus & opera ciuium Ægyptiorum, quem Regem ait grauissimis oneribus suos exercuisse.

5. Exempl. *6. Exempl.* *7. Exempl.* *8. Exem. addatur ex Plut. de virtute mulie. Xenocrite. ἦν χ δὲ &c.* *1. Finis seu utilitas huius præcept.* *2 Finis.* *3. Finis.*

Αἵ τε πυραμίδες.] Pyramides Regum Ægyptiorum, non vt quidam putant, granaria, sed monumẽta & sepulchra; primum cœptas ædificari à Rege Cheope fatigandi laboribus & operib. populi causa, quem etiã alii Reges postea sunt imitati, copiose docet *Herod. lib. 2.* his verb. *μέχρι μὲν νυν,* &c. vbi ait Cheopen in iis extruendis vsum esse decem millib. operariorum. Chemnis quoq; alius Ægyptiorum Rex, ad Pyramidem extruendam conduxisse dicitur 360. hominum millia. *Pyramides.* *Diod. lib. 2.*

Καὶ τὰ ἀναθήματα.] De Cypselo, Corinthiorum Tyranno alias dictum. Ingentem is Colosium, i.e. statuã colosseam extruxit voti exoluendi causa. *Didymus tamen Gram. ex Theophrasto* *Cypseli anathema.*

* fort. *sed ab alio.* *phrasto* Colossum hunc non ab ipso Cypselo, * nempe à Tyranno Periandro extructum ait, vt est *apud Suid. de Coloss. siue donarius Cypselidar.* Videatur & *Pausan. in Corinthiacis.*

Iouis Olympii templũ à Pisistrato extructum. Καὶ ὀλυμπίε.] Pisistratus Athenis ædem siue templum Ioui Olympio facere cœpit, de quo idem *Pausanias libr. 1.* & optime *Vitruuius libr. 7. in præfat.* Namque Athenis, inquit, Antistates & Calleschros & Antimachides & Porinos architecti Pisistrato ædem Ioui Olympio facienti fundaméta constituerũt. Post mortem autem eius propter interpellationem Reip. incœpta reliquerunt. Itaq; circiter annis 200. post Antiochus Rex (Syriæ sc.) cum in id opus impensam esset pollicitus; cellæ magnitudinem & columnarũ circa dipteran collocationem, epistyliorum & cæterorum ornamentorum ad symmetriarum distributionem, magna solertia scientiaque summa, ciuis Rom. Loscitius nobiliter est architectatus. Id autem opus non modo vulgo, sed etiam in paucis à magnificentia nominatur, &c. De eodem Antiocho *Liuius l. 41.* Magnificentiæ vel in Deos, vt Iouis Olympii templum Athenis vnum, in terris inchoatum, pro magnitudine Dei potest testis esse; tandem id perfecit Imperator Hadrianus, vt est apud *Pausan. in Atticis.*

Opera Samia. Καὶ τὸν περὶ Σάμιον.] In Insula Samo, cui Tyrannus præfuit Polycrates ille felicissimus (tandem suspensus fuit) cum alia (de quibus *Athenæus lib. 12. Dipnosophistarum ex Alexide Samiorum historico*) tum tria maxime insignia opera; fossæ per medios montes ductæ, agger siue moles in mare ipsũm proiecta portui efficiendo (Itali hodie molam vocant) & maximum ea ætate (Herodoti) orbis terrarum templum (De quibus *Herod. lib. 3. pag. 117. in Gr. edit. Steph.*) hic ab Aristot. indicari videntur.

Καὶ ἡ εἰσφορὰ τῶν τελῶν.] Nunc de vectigalibus & collationibus tributorum: quam diximus alteram esse viam & rationem exhauriendorum & reprimendorum ciuium. Ea Dionysiũ esse vsum ait Arist. Vsus est & Cypselus Corinthius, & Rex Persarum Darius I. & Octauian. Aug. Imp. Etsi horum Darii & Augusti multorum institutio vectigalium non tam opprimendi populi quam subsidiorum belli causa fuisse videtur; de quo videatur *Herod. & Dio historici.*

1. Exempl. *2. Exempl.* *3. Exempl.* *4. Exempl.*

Οἷον ἐν Συρακούσαις.] De Dionysii Syracusiorum Tyranni auaritia, furtis & rapinis, magnisq; ab eo institutis vectigalibus

bus videatur *Arist. lib. 2. œconom.* Vt autem de Dionysio hic Aristoteles, Syracusanos ei omne patrimonium contulisse vertente quinquennio: ita & Corinthios Cypselo ex decimæ vectigali omnia sua bona contulisse decennio, auctor est *Suidas in verb.* κυψελιδῶν.

Ἔστι δὲ καὶ πολεμοποιός.] Aliud tyrannidis conseruandæ præceptum, quo iubētur Tyranni aliquod semper bellū commouere, & belli, non pacis aut ocii, esse cupidi. Huius præcepti duæ sunt vtilitates seu fructus. Ita namque fiet, vt ciues bello occupati aut distracti ocium & opportunitatem nullā habeāt Tyranno insidiandi. Deinde fiet hac ratione, vt, quia ad bellum gerendum Duce opus sit & Imperatore aliquo, æquiore animo & facilius Tyrannum, tanquam Ducem, ferant, eoq; opus habeant in bello administrādo. Sumsit hoc præceptum Arist. ex *Platone*, cuius etiam verba expressit. Sic enim *illo lib. 8. de Rep. extrem. de Tyran.* πρῶτον μὲν πολέμους τινὰς ἀεὶ κινεῖ, ἵν' ἐν χρείᾳ ἡγεμόνος ὁ δῆμος ᾖ. *8. Præceptū tyran.* *1. Vtilitas.* *2 Vtilitas.*

Καὶ ἡ μὲν βασιλεία.] Aliud præceptum, quod comparatione seu collatione regni & tyrannidis explicatur, quo iubentur Tyranni minime fidere amicis: eo quod omnibus quidē Tyranni tollendi insit voluntas, amicis adsit etiā facultas. Quid ita? Quia nimirum & amici circa Tyrannum sint assidui, vt amici, & proinde occasionem facile nanciscantur Tyranni interficiendi, & quia ab amicis & familiaribus non ita nobis caueamus, atque ab inimicis. Quare & recte dici solet, grauiorem esse simulatum & fictum amicum hoste & inimico aperto. Recte igitur & Hiero Siciliæ Tyrannus apud *Xenoph.* καὶ τοίνυν ἐπιβουλαὶ ἐξ οὐδενῶν, &c. à nullis plures insidias Tyrannis factas esse ait, quam ab iis, qui maxime se amicos eorum fingerent. Adeo quidem, vt ab vxoribus etiam multi sint interfecti, vt Alexander Pheræorum Tyrannus, de quo *Cicero lib. 2. Offic.* De amicis, quorum opera Monarchæ facilius tollantur, dictum est & *supra c. 10.* his verbis: καὶ τῶν φίλων δέ τινες, &c. Cum autem aliis in rebus, tum hac quoque re multum distat Regnum à Tyrannide, quod per amicos (eorum opera & consilio) conseruetur & amplificetur Regnum, Tyrannis euertatur & intereat. Id quod grauiter conqueritur & Hiero *apud Xenoph.* in reliquis malis & incommodis tyrannidis hoc non esse minimum, quod tyranni nemine viro bono amico vti ausint. *9. Præceptū tyran.* *1. Ratio.* *2. Ratio.* *Approbatio.* *αὔξησις.*

10. præc. tyr. & Democ. commune. *Καὶ τὰ περὶ τὴν δημοκρατίαν.*] Aliud præceptũ commune tyrannidis & Democratiæ. Nam quæ vltimæ & nequissimæ Democratię sunt propria: eadẽ quoq; ad tyrannidẽ stabiliendam pertinere ait: vt sunt mulierũ imperiũ & licentia: indulgentia & licentia seruorũ & adulatorum vsus ac multitudo. Quod idẽ præceptũ cõmemoratur & *infr. l. 6. c. 4. in fin.* Eadẽ hæc instituta vtriq; Reip. generi esse cõmunia, tyrãnidi & Democratiæ deprauatissimæ. *1. Ratio.* Et hæc quidẽ instituta prauissimæ Democratiæ cõuenire inde intelligitur, de licentia (inquam) mulierũ & seruorũ, q; Democratię illius maxime hoc sit propriũ, omnia omnib. licere, & facere q; quisq; velit, vt dicitur *2. Ratio.* *infr. l. 6. c. 4. in fi.* Deinde, quia hanc licentiã nactæ mulieres & serui permissu Reip. si quid hi dominos, illæ maritos aduersus Remp. molientes deprehenderint; cõtinuo id, accusatis maritis & dominis, magistratui sint delaturi, vt sua ipsius licẽtia & imperiũ vna cum Rep. perpetuo salua maneant. De adulato- *Demagogi.* ribus vero, qui in Democratiis Demagogi dicuntur, vt erant Romæ Tribuni pl. dictũ est *supr. l. 4. c. 4. & l. 5. c. 5.* Nam cum in hoc vltimo & deprauatiss. Democratiæ genere non leges, sed multitudo ipsa & plebes dominetur: populus hic tãquam Tyrannus, assentatorũ blanditiis & sermonib. gaudere solet. Eadẽ est ratio tyrannidis, cui hæc quoq; instituta valde vtilia esse docet, & tyrannica *infr.* vocatur *l. 6 c. 4.* Nã mulierũ quidẽ & seruorũ licentia, qua plebi in Democratia, eadẽ de causa in tyrannide est vtilis. Nempe vt q̃ vel mariti vel domini machinantur aduersus tyrannidẽ, ea seruorũ & vxorum indicio tyrannus cognoscat. Nam vt *sup.* docuimus, vtilissimam esse Tyranno ciuium inter se discordiã; ita & h. l. ipsarum inter se familiarum, h. e. coniugum inter se, ac dominorũ cum seruis *Similitudo tyr. & Democ. quo ad adulatores.* dissidia & odia esse salutaria docet. De adulatoribus dissimilitudo quædã seu differentia est. Nam tyrannis & Democratia in eo quidem conueniunt, quod vtraq; adulatoribus gaudeat: sed in eo discrepant, quod in Democratia adulatores *Discrimen.* sint Demagogi, qui sæpe sunt principes viri, & in summa dignitate auram popularem captantes: in tyrannide vero adulatores sunt, qui se quam maxime demisse gerant, & humiliter loquantur. Liberas enim voces oderunt Tyranni. Quare pulchre *Sophocles*: πρὸς τὸν τύραννον ὅστις ἐμπορεύεται, κείνου ἐστὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ. Quo versiculo & Pompeium ex prælio Pharsalico ad Regem Ægyptium Ptolemæum fugientem

gientem vſum fuiſſe ait *Plutarch* Plebis igitur adulatores ſoli ſunt Tribuni & Demagogi Tyrannorum, omnes abiecti animi, qui liberas voces edere non didicerint. Nam qui magni ſunt animi, & generoſo ſpiritu, adulari neſciunt, nolunt, ad Tyrannorum conſuetudinem fugiunt. Et hæc quoque cauſa eſt, cur Tyrannorum familiares plærique ſint improbi & nequam homines, & cur talium maxime conſuetudine Tyranni delectentur, eleganter & breuiter extulit Ariſtoteles; *τυραννὶς ἐστὶ πονηρόφιλον.* *Cur plæriq; tyrannorũ familiares improbi.*

Καὶ δούλων ἄνεσις.] De hoc Tyrannorum inſtituto & more agit & *Plato lib. 8. de Republ. extrem.* vbi ait, Tyrannos ciuibus ſeruos ſuos eripere, iiſque manumiſſis vti cuſtodibus & ſatellitibus, his verbis; *τοὺς δούλους*, &c. Sic & apud *Xenophontem libro 2. τῶν ἑλληνικῶν, &c.* Theramenes de Critia conqueritur, eum in Theſſalia, commutata Republica, Oligarchia in Democratiam, ſeruos in dominos ſuos armaſſe. Hiero quoque *apud Xenophontem*, Tyrannos hoc, ait, ſtudere, vt qui ſunt liberi ſint ſerui, & vt ſerui fiant liberi; *ἔτι δὲ ξένας εἰς μᾶλλον* &c.

Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο πονηρόφιλον] Duas affert cauſas Ariſtotel. cur Tyranni improborum conſuetudine delectentur; tum quia adulatoribus gaudeant, tum quia ad facinora ſua perficienda improbis opus habeant. Nam improbi, & qui abiecto ſunt animo ac ſeruili: hi ſunt fere, qui ſoli adulari poſſint, vel ſuſtineant: hi qui generoſo ſunt animo & libero, aperte vel ament vel oderint, aſſentari neſciunt: vt eleganter *Cicero paradox. 5* de improbo; loquitur, inquit, ad voluntatem: quicquid denuntiatum ſit, facit, aſſentatur, aſſidet, miratur. Quid horum eſt liberi? quid denique non ſerui inertis? Alteram cauſam Ariſtoteles confirmat prouerbio: *ἥλῳ ὁ ἧλος*, Clauum clauo pellere. Quo pertinet & illud: Malo nodo malus cuneus quærendus eſt. *1. Ratio, ob quam tyr. improbis gaudent. 2. Ratio. Approbatio.*

Καὶ τὸ μηδὲν χαίρειν.] Hæc alia eſt nota Tyrannorum, eos odiſſe conſuetudinem grauium & generoſorum ſeu liberorum hominum. Quæ nota iam ex parte eſt explicata: cum docuimus, eos improborũ tantũ conſuetudine delectari. Cur aũt graues & libero ingenio magniq; animi viros oderit Tyrannus, cauſam hanc affert Ariſt. ꝙ illi ſua libertate tyrãnidis dignitatẽ & maieſtatẽ velut imminuant, & quaſi contẽdere, ſeque Tyranno velut opponere videantur: cum tamen Ty- *11. præc. tyr. Quod idem quoq; ſerua tũ fuiſſe in rep. Athen. latiſſ. docet Xenoph. Ratio.*

rannus ne vocem quidem liberi hominis audire ſuſtineat, omneſq; dicto ſibi vel ad nutum audientes eſſe velit. Huc autem pertinent ea, quæ *ſupra* docuimus, & late explicauimus, Tyrannos conſueſſe viros præſtantes virtute, magnitudine animi, genere, diuitiis, ac ſapientia de medio tollere.

12. preceptũ tyran. Καὶ τὸ χρῆσθαι.] Alia Tyranni nota: eum conſuetudine, familiaritate & conuictu peregrinorum magis, quam ciuium delectari. *Ratio.* Cuius rei cauſam hanc affert Ariſtoteles; quod ciues plærique Tyrannum odiſſe ſoleant, & inimico atque hoſtili in eum ſint animo, vt ab his maxime ſibi metuat Tyrannus; quod contra in peregrinis & aduenis accidit, quibus nõ item cauſa eſt, cur Tyrannum oderint. Sic & Hiero *apud Xenophontem*; ἐπὶ δὲ ξένοις μᾶλλον, ἢ πολίταις, &c. hoc eſt, Tyrannum peregrinis, quam ciuibus, barbaris quam Græcis, ſeruis quam liberis confidere. Et hæc quoque cauſa eſt, cur Tyranni cuſtodibus corporis vtantur peregrinis & exteris, Reges ciuibus, quod *ſupra* explicauimus *cap. 10. ibi*, καὶ φυλακὴ βασιλικὴ μὲν, &c.

Tyrannidis vituperiũ. Οὐδὲν δὲ ἐλλείπει μοχθηρίας.] Hac clauſula Ariſtoteles communi complectitur & alia tyrannidis præcepta ac notas, quaſi dicat, tyrannidem omnis improbitatis eſſe magiſtram; & nihil eſſe tam improbum, cui in tyrannide non ſit locus; eſſe eam, vt quidam eleganter, malorum omniũ metropolim. Sed de tyrannidis malis & reprehenſionib. videatur *Stob. Xenoph. in Hiero. & Plat. l. 8. de Rep. aliiſq; locis innumerabilib.*

Διαίρεσις omnium præcedentium preceptorũ. Ἔστι δὲ ὡς εἰπεῖν.] Priorem de præceptis & notis Tyrannorum diſputationem concludens Ariſtoteles præclare hic docet, ea omnia præcepta ad tria ſumma capita & ſcopos ſiue cauſas reuocari poſſe. Nam tyrannis hæc tria maxime eſſe curæ. *1. Scopus.* Primum, vt qui ipſis parẽt, omnes ſint abiecto, anguſto & humili animo. *2. Scopus.* Deinde, vt iidẽ inter ſe nõ fidãt, ſed inimicitias & ſimultates inter ſe colãt. *3. Scopus.* Poſtremo, vt quã ſint infirmiſſimi. *1. Ratio.* Cauſas adiungit Ariſt. De primo quidem, cur omnes vili eſſe animo, & humilia ſapere velint: Quod humiles, & qui abiecto ſunt animo & ſeruili, facile ferant imperiũ, etiã ſeruile ac perpetuũ, id eſt, tyrannicũ, neq; quicquã generoſi ſuſcipiant. *2. Ratio.* De altero, cur ciues inter ſe odia & ſimultates exercere velit, minimeq; inter ſe fidere: quia ciuiũ inter ſe fides & amicitia cõiurationes facile excitet, & res tollẽdæ tyrãnidi maxime ſit opportuna, vt *ſup.* late eſt explicatũ. Quæ cauſa quoq; eſt,

est,cur (quod idem & supra explicatũ est) Tyranni viros bonos maxime oderint, eosq; vel morte vel exilio multare consueuerint: tum quia hi viri boni ac præstantes Tyrannica imperia non ferant: tum maxime, quia & inter se & cum alijs fidem colant, neque facile vel sui similes, vel etiam dissimiles aut improbos calumnientur & accusent: vnde amicitiam & fidem inter ipsos existere necesse est. Quam rem docuimus *supra* Tyrannis esse perniciosam maximeque cauendam. De tertio velut scopo, cur Tyrannus suorum copias & opes velit esse minimas, hanc affert rationem per se perspicuam & facilem: Quia nemo facile ita desipiat, vt ea suscipere velit, quæ perficere se posse desperet, maxime si cum summo periculo sint coniuncta, vt est coniuratio & inuasio in Tyrannos. *3. Ratio.*

Εἰς οὖς μὲν οὖν ὅρους.] Iterantur ea breuiter quæ modo sunt explicata, de tribus veluti scopis consiliorum & præceptorum Tyranni.

TEXTVS.

Atque vnus quidem modus, quo Tyrannidi salus paritur, talis est. Alter curam habet prioribus fere contrariam, quem petere licet ex Regnorum interitu. Vt enim Regni interitus vnus est modus, imperium reddere magis Tyrannicum: ita Tyrannidis est salus, ipsam magis reddere regiam; hoc vno reseruato, potestate, vt imperet non tantum volentibus, sed etiam nolentibus; nam hoc quoque abiecto, & Tyrannis abijcitur. Verum hoc quidem, vt hypothesis remaneret eadem: reliqua vero partim reddere, partim videri imitando pulchre regium imperium.

COMMENTARII.

Ὁ δὲ ἕτερος.] Ex duobus conseruandæ Tyrannidis modis vno iam explicato notiore magisq; vsitato: nunc de altero, priori plane contrario, explicare pergit. Nam vt prior Tyrannidem ipsam exauget & amplificat, eaq; continet præcepta, quibus imperium Tyrannicum efficiatur asperrimum & grauissimum: ita è contrario hic modus, de quo iam ex- *2. Causa seu modus specialis cõseruandæ tyrannidis Discrimen*

 plica-

plicatur, præcepta continet & affert, quibus Tyrannis leuior & humanior efficiatur, & ad regni similitudinem ac lenitatem redigatur. Nam summa huius modi & ratio hæc est; vt Tyrannis Regno quam similima reddatur, vna tantum relicta differentia, vt Rex volentibus tantum, Tyrannus non volentibus tantum, sed etiam nolentibus imperet. Nam si & hanc differentiam tollas, & eo Tyrannis redigatur, vt volentibus tantum imperetur: iam ipsa Tyrannis sublata fuerit, & ex Tyrannide regnum effectũ. Quare hanc (inquam) differentiam manere oportet, vt animam & verissimam Tyrannidis notam, qua maxime à Regno distinguatur; ea est (inquit Aristoteles) relinquenda, vt in qua posita sit hypothesis siue species & genus Reipublic. propositum, siue id, de quo agitur: nempe Tyrannis ipsa. De hac autem differentia explicatum *supra cap.* 10 *in fin. & lib.*3. *cap.*10. Reliqua igitur omnia ad imperij administrationẽ pertinentia, vt sunt leges, magistratus, vectigalia, ærarium, pœnæ & præmia, religio, &c. detorqueri & flecti omnia possunt, aut saltem simulari & fingi ad lenitatem Regum; ita tamen, vt ita imperet Tyrannis, vt vel inuitos ac nolentes sub imperio continere possit. Hac autem lenitate Tyrannidem conseruari & effici diuturnam, confirmat Aristoteles à contrario, nempe à Regno. Nam Regna, quæ Tyrannidi sunt contraria (hæc enim in inuitos, illa sunt in volentes) si ex paterno & humano imperio ad herile, Tyrannicum & asperum flectantur, interire solent & in Tyrannidem conuerti, vel in aliud Reipub. genus, quod *supra* explicauimus *c.*10. *in fin.* vbi docuimus euertendi regni duos esse modos: vnum ex discordia liberorum & propinquorũ regij sanguinis, alterum ex Tyrannico & asperiore imperio, *& initio cap.*11. Vt igitur Regnum asperitate Tyrannica interire solet: ita contra Tyrannis lenitate Regia conseruari. De hoc autem modo conseruandæ & stabiliendæ Tyrannidis prior explicauit Aristotele & *Plato in epist.* 2 *ad propinq. Dion.* Quo in loco monet, Tyrannidi ad incolumitatem & stabilitatem id esse vtilissimum; si ad regnum siue regale imperium ac moderatum sensim inflectatur. Et exemplo idem confirmat illustri, imperij Lacedæmonij. Nam Lycurgum regale imperium Spartanæ ciuitatis moderasse opposita regib. tyrannice imperantibus γερουσία siue senatu & ἐφορείᾳ. Quanquam hi, exemplum Laconicũ Aristote-

Modus.

ὑπόθεσις.

Ratio.

Exemplũ.

ristoteles attulit *supra initio huius cap* non Tyrannidis stabiliendæ, *vt Plato*, sed vt regno confirmando & conseruando accommodatum.

Τὰ δ' ἄλλα..] Communis & generalis atq; adeo insignis Tyranni est nota, simulatio, siue multa præclara simulare, vt & monet *infra*, de religione Tyrannum ita agere debere, vt videatur magnam eius curam gerere; & de humanitate seu comitate, vt videatur non inhumanus siue asperior; & de supplicijs, vt videatur id facere, vel ea de nocentibus sumere, paterno studio. Atq; huc pertinet dictum illud peruulgatũ, quod in ore semper habuit Rex Francorum Ludouicus XI. quiq; id filio Carolo IIX. tanquam præceptum dedit; Qui non nouit simulare, non nouit regnare. Quare omnes fere actiones Tyrannorum specie tantum & simulatione, non reuera iustæ, piæ, & regiæ sunt. Vt ex ijs quæ infra deinceps explicantur, ordine intelligetur.

De simulatione & sophismatis tyrannicis.

Exemplũ & apophthegm.

TEXTVS.

Primum quidem videri curam gerere eorum, quæ sunt publica: non in eiusmodi munera ac dona, propter quæ multitudo stomachetur, consumentem, cum ab ipsa quidem sumpserint, labore & opera victum tenuiter parante; dent vero meretricibus & peregrinis & histrionibus profuse: rationesq́; reddentem acceptorum & expensorum: quod quidam iam Tyranni factitarunt. Ita namq; dispensator aliquis administrans, non Tyrannus esse videbitur. Non debet .a. metuere, ne quando pecunia destituatur, cũ ciuitatis sit Domin⁹. Quin etiã tyrannis domo desidentib. & peregrinantib. hoc etiã conducat potius, quã si reliquerit coaceruatã. Minus namq; custodes reb. nouis studebunt. Tyrannis .a. peregrinantibus custodes magis sunt metuendi, quam ciues ipsi. Hi namq; vna peregrinantur: illi remanent. Præterea videri debet collationes & tributa exigere, cum rei familiaris

causa,

causa, tum vt ad vsus belli vtatur. Ad summam, se custodem & quæstorem, vt publicæ, non vt suæ, pecuniæ præstare.

COMMENTARII.

1. Præceptũ simulationis. Πρῶτον μὲν δοκεῖν.] Primum præceptum, quo reges imitari debeant Tyranni, est de vectigalibus ac tributis publicis & pecunia seu ærario publico: quemadmodum his vti debeat Tyrannus. *Ratio.* Nam multis exemplis doceri potest, ex abusu huius rei grauissimos motus extitisse. Plebs enim grauissime nimia vectigalia vel tributa ferre solet, omniaq; alia *αὔξησις.* fert facilius, quam tributa: maxime si videat, pecuniam public. vna cum tributis in turpes vsus & luxum conuerti. Ne*Approbat.*que id absque ratione. Quid enim est grauius, quam quæ quis quotidiana opera ac labore suum defraudans genium, *vt ait Terentius*, parserit: ea collationibus ac tributis sibi adimantur à Rege aut Principe aut Repub. & continuo in luxum & turpes, vel etiamnum in non necessarios vsus profundantur. Quare de his merito præcipiendum putauit Aristo*Præceptũ.*teles. Cuius præcepti hæc summa est; vt in pecunia public. se gerat Tyrannus, non tanquam Dominum, sed administrum & velut quæstorem siue œconomum ac procuratorẽ, & vt ipse aliud spectet, nempe vt hac pecunia public. & voluptates quærat, & ciues exhauriat & deprimat, & stipendium suis custodibus alendis habeat. Vtut igitur hæc spectet, simulet tamẽ ac fingat bonum dispensatorem, quiq; ea pecunia vtatur ad hæc duo tantum, ad familiam suam tuendam *1. Cautio.* & ad bella. Hæc igitur præcepti est summa. Singulatim deinde videndũ esse monet, ne pecuniam public. largitionibus & donis turpibus in meretrices, in peregrinos hospites, in histriones, citharœdos, & id genus alios artifices profundant. Quod interdũ Reges & Principes facere solent magno cum *Exemplũ.* ciuium dolore. Exemplum extat apud *Plutarchum* de Rege Macedoniæ Demetrio. Qui cum multa petulanter & lasciue faceret Athenis: nulla tamen re grauior ciuibus fuit, quam hoc vno facto, quod extorta à ciuibus, & ijs imperata *250.* talenta continuo Lamiæ, alijsq; meretricibus in frictionem faciei iusserit dari. Sic enim ait *Plut. in vita Demetrij*, πολλῶν δὲ γινομένων ἐν τῇ πόλει, &c. Hoc igitur primum, pecuniam public. in turpes vsus non esse conuertendam. Alterum,

rum, vt Tyrannus populo etiam rationes acceptorum & expensorum reddat. Quod ait Aristoteles Tyrannos aliquot iam factitasse. *2. Cautio.*

Λόγον δὲ.] Alterum de pecunia publ. præceptum singulare; quo Tyrannus populo reddere rationes accepti & expensi iubetur: vt hac simulatione vulgo habeatur, vt bonus paterfamilias, non vt Tyrannus, qui bona pub. ad suas voluptates conuertere ac dilapidare velit. Ait autem Aristoteles, quosdam Tyrannos id iam factitasse. De quibus amplius quærendum.

Οὐ δεῖ δὲ φοβεῖσθαι.] Ex priore præcepto de rationibus reddendis & ad populum referendis tacite intelligitur, non debere Tyrannos magnos pecuniæ aceruos congerere seu accumulare, & in thesauros reponere: sed tantum pecuniæ duntaxat colligere, quantum sit satis tuendæ rei familiari & Imperio suo administrando. Id quod hic clarius & latius explicatur, allata eius rei vtilitate, & cum quadam velut occupatione. Nam occurri poterat; si ita ad calculum vocanda sit pecunia pub. facile fore, vt Tyrannus pecuniæ inopia prematur, vt omni in sumtus necessarios & quotidianos expendenda, nullo sibi ipsi reliquo thesauro. Verum nihil est, inquit Aristoteles, vt sibi metuat Tyrannus, ne quando prematur inopia. Nam totius ciuitatis ipse vnus cum sit Dominus, & imperium teneat; facile ipsi erit, cum volet aut cum vsus postulabit, quantamlibet pecuniam ciuibus imperare & conficere. Eundem metum plane eadem ratione, Octauiano Augusto Imperatori *apud Dionem lib. 52.* adimit Mecœnas his verbis: *μὴ γὰρ δὴ καταδείσῃς*, &c. Ne metuas, inquit, ne vel pecunia, vel alia, quibus bene meritos remunereris, te deficiant. Nam multo magis ego metuo, ne pauciores illis sint præmijs digni, cur tu tātæ terræ & mari imperes. Vtilitatem autem exponit Aristoteles his verbis; *ἀλλὰ τοῖς γε ἐκτοπίζουσι*, &c. Quibus docet Aristoteles, vtile esse Tyrannis, maxime peregrinātibus, nullos domi thesauros pecuniæ relinquere. Nam periculum alioqui summum ab ipsis eius corporis custodibus & præsidiarijs militibus Tyranno futurum, qui spe prædæ & potiundi thesauri facile ad res nouas moliendas & cum ciuibus faciendam ac suscipiendam conspirationem Tyranno absente allici ac permoueri possint. Quare prudenter ait Aristoteles, hos custodes mercena-

Tyranni nō debent magnos pecuniæ thesauros colligere.

Obiectio.

Solutio.

1. Ratio.

2 Ratio.

Approbat.

Admonitio de metuendis à peregrinãte tyrãno domi relictis mercenariis. cenarios & domi in præsidio remanentes Tyranno peregrinanti magis esse metuendos, quam ipsos ciues: eo quod ciues multi Tyrannum comitari & vna peregrinari vel sponte vel coacti soleant, cũ illi necessario præsidij causa sint relinquendi. Idem hoc periculum Tyrannorum à custodibus, maxime propter spem prædæ vel præmij ad Tyrannũ necandum propositi cõmemorat & Tyrannus Hiero *apud Xenoph.* οἱ δὲ τύραννοι μισθῷ φύλακας ἔχουσιν ὥσπερ θεριστάς, &c. *Ratio.* *Testimon.* Vbi hos mercede conductos stipatores eleganter vocat θεριστὰς siue messores; & difficilimũ factu ait esse, eos reperiri fideles: *θερισταί.* maxime si pecuniæ causa adsunt asseruandæ: vnde liceat ijs exiguo tempore longe maiorem, Tyranno interfecto, capere, quam accepturi sint ab ipso Tyranno, quantumuis longissimo tempore eius maneant custodes. Huc pertinet locus ille Ethicus de pecunia siue diuitijs; eas esse, vt Poeta inquit, irritaměta malorũ. Vnde & *Poeta Sili⁹* de paupertate sic ait *li. 13.* *Diuitiæ malorum irritamenta.*

Et deforme malum ac sceleri procliuis egestas.

Qua de re dictum nonnihil *supra lib. 2. cap. 4.* ἡ δὲ πενία, *&c. & hoc libr. cap. 2.*

Ἔπειτα τὰς εἰσφοράς.] Tertia cautio de tributis, quæ & ipsa ad pecuniam publicã pertinent, hic exponitur, quemadmodum tributis vti debeat Tyrannus. Nam ita versandum hac in re Tyranno monet Aristoteles, primum vt ea imperare & cogere tantum ad vsus necessarios familiæ & imperij tuendi videatur, nõ more Tyrannorum ad voluptates fruendas; non largitiones ac munera turpia danda, vel in aleam aut alium luxum. Deinde, vt videatur ijs ad vsus belli vsurus, si opus erit. Has igitur duas duntaxat causas simulare debet Tyrannus, vt iustas & populo non odiosas aut molestas. Sic .n. fiet, vt ea tributa priuati facilius ferant & conferant. Ad eundem modum & Mecœnas *apud Dionem lib. 52.* præclare disputans de tributis & vectigalibus ab Imperatore seu principe populo imperandis, & Octauiano Imperatori eadem fere dans præcepta, ciues ait tributa eo libentius collatutos, quo principem in sua re familiari viderint diligentiorem & minus sumtuosum & in pecunia publ. parcissimum. *3. Cautio.* *1. πρόφασις.* *2. πρόφασις.* *Ratio.*

TEXTVS.

Et videri non difficilem, sed grauem: talem præterea, vt adeuntes non metuant, sed potius vereantur.

tur. Quanquam difficile est, hoc assequi eum, qui sit contemtus. Quare debet, etiamsi aliarum virtutum curam non gerat, saltem politicæ gerere, & talem de se opinionem præbere.

COMMENTARII.

Καὶ φαίνεσθαι μὴ χαλεπὸν.] Aliud præceptum de comitate seu humanitate & facilitate, quo iubetur Tyrannus nõ difficilem, more Tyrãnorum, sed facilem more Regũ se præbere ad se adeuntib. Ita tamen vt ne in contemtum incidat ex hac facilitate. Quare prudenter monet Aristoteles, vt σεμνὸς siue grauis esse velit, non superbus, inhumanus ac difficilis. Etiãsi autem difficile est factu, vt qui humaniorem se præbet, nõ in contemtum veniat, maxime si sua sponte quis sit contemtus & nõ magnæ authoritatis: vt quia ex infimo genere, stolidus, ebriosus, nullis virtutibus aut sapientia præditus: (Hæc enim contemtũ afferunt) tamen hac grauitate se tueri debebit Tyrãnus, & vt nulli alij virtuti (more Tyrannorũ, qui & ipsi sunt improbi, & probos odisse solẽt) huic tamẽ virtuti, quã vocant humanitatẽ cum grauitate quadã coniunctã (ea, ni fallor, hic dicitur politica, vt ad imperandũ & regendũ idonea & cum alijs agendũ, vnde & *in Ethic. li.* 4. ὁμιλητικὴ dicitur) vt igitur nulli alij, huic tamen virtuti studere debet, aut saltem ita se gerere, vt vulgo talis habeatur, & ea de ipso sit opinio, q. hac virtute sit p̃ditus, & aduersus ciues comẽ ac humanũ se præbeat. Est .a. insignis h. loc⁹ de principũ & magistratuũ superbia & humanitate siue comitate & grauitate. Qua de re ita elegantiss. *Plut. in li.* πρὸς ἀπαίδευτον ἄρχοντα, ad imperitũ magistratũ: ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔχοντες, &c. vbi eleganter Reges & magistratus stultos & imprudentes statuarũ indoctis effictoribus comparat. Nam vt hi signa si quam maxime diuaricata, & hianti ore & specie horrenda fecerint, putant eo videri maiora & splendidiora: ita & illi vocis grauitate, vultus & oculorum toruitate, morum asperitate & solitudine conuictus, maiestatem & speciem imperij vidẽtur imitari. Non sane, inquit, illis signis Colossicis longe dissimiles, quæ cum extrinsecus heroicam & Deo conuenientem habeant formam: interius plena sunt terra, lapide & plumbo. Sic & *Liu. libr.* 24. de Tyrannis Siciliæ, Hierone, eiusq; filio Hieronymo: quorũ hic

2. Præceptũ simulationis tyrannicæ.

πολιτικὴ ἀρετὴ.

De humanitate & superbia magistratuum.

1. ὁμοίωσις.

2. ὁμοίωσις.

1. Exempl.

hic ſuperbus, alter fuit perhumanus. Nam qui, inquit, per
2. *Exempl.* tot annos Hieronem, filiumq; eius Gelonem non veſtis habitu, nec alio vllo inſigni differentes à cæteris ciuibus vidiſſent, conſpexere purpuram ac diadema ac ſatellites armatos, quadrigisq; etiam equorum alborum interdum ex regia
3. *Exemp.* procedentem more Dionyſij tyranni. Hunc tam ſuperbũ apparatũ, habitumq; conuenientes ſequebantur mores, contemtus omnium hominum, ſuperbæ aures, contumelioſa dicta, aditus non alienis modo, ſed tutoribus etiam difficilis, libidines nouæ, inhumana crudelitas. Itaque tantus omnes
Teſtimonium. terror inuaſit, &c. *Iſocr.* quoque Nicocli hoc dat præceptum; τοὺς φόβους ἐξαιρῶν τῶν πολιτῶν, &c. Vt ijs tantũ, qui delinquant, formidabilem ſe præbeat, alijs non item; & ne aſperitate, nimijsque ſupplicijs, ſed ſapientia præſit, ac ſuperiorem ſe reliquis eſſe oſtendat. Vbi & iubet Regem eſſe comem ſeu facetum & grauem tamen. Hoc enim, inquit, imperio con-
4. *Exempl.* uenit, illud cõgreſſibus & colloquijs. Ex Imperatoribus Romanis valde laudatur Traiani comitas, de qua *Eutrop.* multa *lib. 8. Epitom. hiſt. Roman.* Huc pertinet quod *Plato* Dionem reprehendit, vt inhumaniorem, adiuncta elegantiſſi-
γνώμη. ma clauſula *in fine epiſtolæ*; δυσκολία τὴν ἐρημίαν ξύνοικον εἶναι, id eſt, ſolitudinem inhumanitati eſſe contubernalem.
5. *Exempl.* Laudant quoque veteres Philippi Macedonis humanitatem,
6. *Exempl.* & Alexandri ſuperbiam reprehendunt, vt eſt apud *Cic. lib. 2. off.* De Philippo tamen notum eſt illud ex *Æliano*; cum à muliercula adiretur, & otium ſibi audiendæ aut cognoſcendæ eius cauſæ eſſe negaret, ac muliercula ei reſponderet, non debere ergo & imperandi eſſe ipſi otium, continuo rebus alijs relictis ſe & huius mulierculæ & aliorum cauſſis cognoſcendis totum diem dediſſe. Idem laudat & *Cicero* in Pom-
7. *Exempl.* peio *pro l. Manil.* Iam vero, inquit, ita faciles aditus ad eum priuatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum iniurijs eſſe dicuntur, vt is qui dignitate principib. excellit, facilitate par
8. *Exempl.* infimis eſſe videatur. De Cyro Rege ſcribit *Xenoph. lib. 7. de Cyri inſtit.* Dignitatis & grauitatis atque authoritatis regiæ tuendæ cauſa cum alia tum hoc quoque cepiſſe conſilium, vt rarius progrederetur, ſeque populo conſpiciendum præbe-
9. *Exempl.* ret. Quod idem inſtitutum veteres Francorum Reges tenuiſſe, qui tãquam ſtatuæ domi incluſi remanſerint, & quotannis

annis semel tantum populo se ostenderint, grauitatis scilicet causa, exstat *in historiis Francorum Pauli Æmylij*.

Τοῦτο μὲν ἔστι τυγχάνειν.] Difficile factu esse ait, vt cum facilitate grauitatem ac dignitatem nihilominus retineat, ex facilitate non veniat in contemptionem; maxime si is sit, qui sua sponte facile contemni possit; vt quia stolidus, ex familia sordida, &c. De hac difficultate monet & *IC. Callistratus in l. obseruandum. ff. de offic. præsid.* obseruandum est, inquit, ius reddenti, vt in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur. Vnde mandatis adijcitur, ne præsides prouinciarū in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant. Nam ex conuersatione æquali contemtio dignitatis nascitur, &c. *Cic.* quoq; *li. 3. de ll. in princ.* hanc humanitatis & grauitatis coniunctionē difficilimam esse ait, quam tamen Attico suo eo loco tribuit, & alio in loco M. Bruto. Et *Plutarch* ex Pompeij vultu & oculis gratiam quādam & venerē, regia tamen dignitate & maiestate iunctā, reluxisse ait:

Difficultas & comitatis & grauitatis tenendæ.
Testimon.
Ratio.
1. Exempl.
2. Exempl.
3. Exempl.

Διὸ δεῖ, κἂν μὴ τῶν ἄλλων.] Quia graue & difficile factu est, ita facilem esse, vt non contemnatis; monet Aristoteles; vt Tyrannus huic virtuti imprimis studeat, & ita se comparet, vt saltem talis habeatur, ac de se opinionem præbeat vulgo facilitatis & humanitatis. Hanc enim ciuilem siue politicam vocare videtur. Nisi forte quis putet intelligi grauitatem siue σεμνότητα, eo quod Isocrates eam dicat Tyrannidi πρέπειν. Quia nimirum propter vitandum contemtum ijs, qui præsunt, est opus, vt iam docuimus *ex Callistrato*. Quidā verbum τῆς πολιτικῆς non de virtute, sed de hac ipsa scientia politica siue ciuili intelligunt; quasi Tyrannus huius scientiæ maxime studiosus esse debeat. Quibus non assentior; tum quia hic de virtutibus agatur, & maxime de grauitate ac facilitate: tum quia absurdum videatur, Tyrannum in huius scientiæ studium maxime incumbere debere: cum Tyranni ab eius præceptis longissime discedant.

Quænam h. l. dicatur ἀρετὴ πολιτική?
1. Opin.
2. Opin.
Refutatio.
1. Argum.
2. Argum.

TEXTVS.

Præterea non ipse solum in quenquam ciuium, siue adolescentē siue puellam, sed ne eorum quidem, qui circa se sunt, vllus alius contumeliam seu iniuriam edere videri debet. Vxores quoque

eorum propriæ ſimiliter aduerſus alias affectæ eſſe debent. Nam & propter vxorum contumelias multæ tyrannides interierunt.

COMMENTARII.

3. Præceptũ ſimulationis tyrann. Ἔτι δὲ μὴ μόνον.] Aliud præceptum de libidine & contumelia non ſua tantum, ſed ſuorum, tam vxoris quam liberorum & comitum ſuorum, in alios ciues coercenda. Nam de ipſorum Tyrannorum libidine & contumelijs in ciues ciuiumq; vxores ac liberos cum notum eſt ac vſitatum negocium: tum Tyrannis graue & pernicioſum, de quo & *infra* ἔτι δὲ πάσης μὲν εἰρημένης ὕβρεως, &c. Verum non ſatis eſſe ait Ariſtoteles, vt Tyrannus ſeipſe contineat: ſed hoc amplius eum dare operam debere, vt eadem ſit & comitum ſeu aulicorum ſuorum abſtinẽtia, continentia & humanitas; eadem deniq; & vxorum aduerſus ciuium vxores ſit affectio. Quod *Teſtimon.* idem præceptum *M. Cic.* Quincto Ciceroni fratri ſuo Aſiæ proprætori in pulcherrima epiſtola ad eum ſcripta dat his verbis: His autem, inquit, in rebus iam te vſus ipſe profecto erudiuit, nequaquam ſatis eſſe ipſum haſce habere virtutes: ſed eſſe circumſpiciendum diligenter, vt in hac cuſtodia prouinciæ non te vnum, ſed omnes miniſtros imperij tui ſocijs *Error vulgatus.* & ciuibus & Reipub. præſtare videare, &c. Hac autem in re quam grauiter ſæpe peccetur, maiores vt ſæpe iniuriæ à Regum comitibus & regijs, quam ab ipſis principibus fiant, no-*Exempla.* tiſſimum eſt. Certe *Cic.* id *in Epiſt.* ſæpe conqueritur de Cæſaris comitib. Et *Dio. lib 60* de Claudio Imperatore. Eius quidem acta fuiſſe laudabilia, ſed comitum eius ac libertorum & vxoris Meſſalinæ fuiſſe intollerabilia, ſcribit.

Ὡς καὶ διὰ] Multas Tyrannides, mulierum & vxorum Tyrannorum inſolentia, iniurijs & contumelijs in alios ciues ciuiumq; vxores, ſublatas & diſſolutas eſſe ait *Athenæ. li. 13.* δειπνοσοφ. initio fere eius lib. fœminarum cauſa multa bella & motus exortos eſſe, illuſtria aliquot exempla commemorat: quibus bellis & motibus factum quoq; eſt, vt ipſa *Exempl.* regna & imperia interirent. Huc autem propius pertinet Ioanna illa Neapolitana de qua *Pandulph. Collenut. in hiſt. regni Neapolitani*: & Brunechillis Franca, de qua *Greg. Turon.*

TEXTVS.

In voluptatib. quoq; corporis contrarium facere,

rere, atq; nunc quidam tyrannorũ faciunt (Non enim ſolum id faciunt ſtatim à mane, & continenter multos dies: ſed etiam volunt ab alijs conſpici, id facere, vt admirentur eos, tanquam felices ac beatos.) Quin potius maxime quidẽ illis vti moderate. Sin minus, ſaltẽ alijs videri effugere. Neq; n. ſiccus (ſobrius) facile inuadi aut contemni ſolet, ſed ebrius. Neq; is qui vigilat, ſed qui dormit.

COMMENTARII.

Περὶ δὲ τὰς ἀπολαύσεις.] Aliud præceptum de voluptatibus corporis. Quibus iubet Ariſtoteles Tyrannum vti moderate, aut ſaltem ita fingere, & ſe comparare domi, vt vulgo continens tam in venere, quam in cibo, potu & ſomno habeatur. Cauſa autem huius præcepti hæc affertur, ne in contemtum veniat Tyrãnus, & facile opprimatur, vt homo iners & ignauus, voluptatibus ac vino ſomnoq; deditus. Suadet igitur Ariſtoteles Tyranno id vulgatum; ſi non caſte, ſaltem caute vt vtatur voluptatib. & occulte, non more vulgato Tyrannorũ, quibus non ſatis eſt, ipſos totos dies conſumere potãndo & turpibus voluptatibus: ſed hoc amplius etiã ea diuulgant, & q. teſtes & conſcios turpium ſuarũ voluptatũ alios expetunt. *4. Præcepti* *Ratio.* *Tyrannorũ qui Ariſt. ætate vixere peccatũ.*

Ἢ νῦν τινες τῶν τυράννων] Tyrannis voluptatem tanquam ſcopum eſſe propoſitum, vt regi honeſtum, & omnes voluptates ac delicias conſectari Tyrannos, explicatum eſt *ſupra c.10. fere init.* & pulchre de his Tyrannorũ voluptatib. *Plato initio lib. 9. de Rep.* Exempla omnes hiſtoriæ ſuppeditant. Talis fuit Sardanapalus, Elogabalus Imp. Rom. & alij, de quibus *Athenæus, Demetrius Poliorcetes, & alij.*

Οὔτε γὰρ εὐεπίθετος.] Cauſa his verbis exponitur ſiue vtilitas hui⁹ præcepti: ꝙ ſomnolẽti ac vinolenti facile cõtemni & opprimi ſoleant, vigilãtes & ſobrij nõ item, vt de Alexandro tyranno Pheræo, eum vino & ſomno obrutum interfectum fuiſſe cõmemorat *Xenoph. li. 6. ἑλληνικῶν*, & ſupr. de Sardanapalo & de Dionyſ. iuniore Siciliæ tyranno cõmemorauit ipſe *Ariſt. c. 10.* & de Aſtyage Medorũ rege à Cyro oppreſſo. Idem de Domitiano, Nerone, Elogabalo, alijsq; imperatorib. dici põt. Quare tyrãnus Hiero *ap. Xenop. in Hiero.* ait ſe ebrietatẽ & ſomniũ nõ ſecus atq; inſidias vitare ac fugere, & Iul. Cæſ. *Cauſa & vtilitas huius præcept.* *1. Exempl.* *2. Exempl.* *3. Exemp.* *4. Exempl.* *1. Teſtimo.*

teste Plutarcho in vita Bruti cum moneretur, ne tam fami-
2. *Testimo.* liariter Dolabella & Antonio vteretur: respondit, nihil sibi ab his duobus, vt rubicundulis & ebriosis, sed à pallidis illis & macilentis, Bruto & Cassio, metuendum esse.

TEXTVS.

Contrarium quoq; faciendum est, atq; ea fere omnia, quæ olim feruntur. Nam exædificanda & ornanda est ciuitas, quasi sit curator & non Tyrannus.

COMMENTARII.

Τἀναντίον δὴ ποιητέον.] Aliud præceptum, quod com-
5. *Preceptũ simulationis tyrannicæ.* mune esse videtur, multaque capita complecti: quo iubetur Tyrannus plane alia & contraria ijs, quæ à maiorib⁹ sint tradita, conseruandæ Tyrannidis instituta & consilia amplecti ac sequi. Quæ autem illa sint vetera Tyrannorum instituta & maioribus vsitata, explicatum est initio huius cap. Ijs iam plane contraria sequi Tyrannum, vult Aristoteles. Id quod & infra monuit, eo loco vbi docuit Tyrannidis continuandæ seu conseruandæ duos esse modos inter se plane contrarios: veterem eumq; asperum: alterum huic contrarium, humanum & regium potius, quam Tyrannicum. Quare his verbis non tam præceptum proprium, quam monitio quædam & iteratio totius huius modi contrarij continetur. Nam vetera instituta & Tyrannis vsitata præcepta, vt non pati ciuium cœtus, scholas, conuenticula, præstantes virtute viros è medio tollere, &c. & hic & infra initio huius cap. ab Aristotele dicuntur πάλαι λεχθέντα. Non recte igitur quidam illud, πάλαι λεχθέντα, reddunt; *ea, quæ supra sunt dicta*; Cum vertendum sit, *ea, quæ olim vel antiquitus sunt dicta siue vsitata*.

6. *Præceptũ simulationis tyrannicæ.* Κατασκευάζειν γὰρ] Aliud præceptum, quo Tyrannus iubetur vrbem exornare præclaris ædificijs, mœnibus, portubus, templis, palatijs, vijs, &c. Hac enim ratione amorem &
Ratio. beneuolentiam ciuium sibi conciliabit; qui, tanquam tutor & parens, vrbem curet & augeat, non vero, vt Tyrannus, op-
1. *Testim.* primat vel euertat. Quod idem consilium Hieroni Tyranno
2. *Testim.* dat Simonides poeta apud *Xenophon. in Hierone*, χρὴ δὲ, ὦ Ἱέρων, οὐδὲ ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων, &c. & Octauiano Aug. Mecœnas

cœnas apud *Dion. lib. 52.* idem consilium dat: *τὸ μὲν ἄστυ τοῦτο καὶ κατακόσμει πάσῃ πολυτελείᾳ*, &c. Quod certe consilium *1. Exempl.*
approbasse & secutum esse Augustum veteres commemorāt; qui Imp. cum per se, tum maxime Agrippæ sui opera Romā ita exornauit, vt tandem gloriaretur eam se lateritiam accepisse, & marmoream posteris tradere, *teste Sueton.* Idem secutus est Archelaus Macedo, quem alioqui, vt deterrimum *2. Exempl.*
Tyrannum, describit *Plato.* Et Hipparchus Tyrannus Pisi- *3. Exempl.*
strati F. de quo *Plato in Hipparcho.* Et Dux Florentinus *4. Exemp.*
Cosmus, priore anno mortuus.

TEXTVS.

Præterea videri semper ea maxime curare, quæ ad Deos pertinent. Nam & metuunt minus, ne quid iniusti accipiant à talibus, si eum, qui præest, religiosum esse, Deosq; curare existiment; & minus insidiantur, vt Deos habenti socios. Oportet autem non stulte siue inepte talem videri,

COMMENTARII.

Ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεούς.] Aliud præceptum, de simulanda *7. Præceptū*
pietate & cura Deorum, hic exponitur: cuius duas vtilitates *simulatio-*
commemorat. Primum, vt ciues à tali, id est, religioso nihil *nis tyrann.*
sibi metuant. Quasi qui in Deos est pius & iustus, in homi- *1. Ratio.*
nes & ciues suos iniustus & impius esse nolit. Deinde metu- *2. Ratio.*
ent, insidias vel manus ipsi afferre: eo quod ipsum, vt Dijs charum Deorum patrocinio tutum, & satis munitum aduersum insidias aut vim futuram, sint existimaturi. Duo igitur ex cura Deorum & religionis siue vera siue simulata existūt commoda, amor & beneuolentia ciuium, & tutela ac vitatio insidiarum. Hac arte olim vsus est Sertorius, de cuius Cerua *1. Exempl.*
Plutarchus in vita Sertorij. Vsus & Rex Numa, de cuius cō- *2. Exempl.*
gressu cum Nympha Ægeria *Liu. lib. 1. & Dionys. li. 2.* Et im- *3. Exempl.*
pius Mahometes, de cuius columbis notum est negocium. *Religionis*
Huc .a. pertinet locus cōmunis de religionis vi ac potestate in *vis frenan-*
ciuibus & hominib. imperio continendis ac frenandis, quem *dis ciuibus.*
nos attigimus *in explicationib. initij lib 2. Cic. de ll.* vbi docuimus, multa à prophanis gentibus superstitiose inuenta, non tam pietatis & religionis, quam Reipubl. causa. Quod longe apertissime *Polyb.* quodam loco fatetur.

Cautio. Δεῖ δ᾽ αὐτὸν ἀσελτηγείας.] Callide & arte vtendum hac religionis ſimulatione ait. Ne ſi innoteſcat ſimulatio tanquam ſtulta, magis in periculum veniat, vt qui etiam Deos contemnat & ſimulate colat.

TEXTVS.

Et qui re aliqua excellant, eos ita præmio afficere, vt ne à ciuibus liberis quidem maiora ſe vnquam conſecuturos putent. Et præmia quidem talia ipſum tribuere per ſe: pœnas vero per alios magiſtratus & iudices.

COMMENTARII.

8. Præceptũ ſimulationis tyrann. *1. Membrũ huius præcepti.* Aliud præceptum ſiue conſilium, de præmijs & pœnis. Quibus duabus rebus Reſpub. contineri dixit Solon, *teſte Cic. in epiſtola ad M. Brutum.* In his igitur ita verſandum Tyranno monet Ariſtoteles; primum, vt viros virtute præditos, eosque, qui in re aliqua præclare ſe gerant, non interficiat vel in exilium pellat more Tyrannorum; De quo ſupra aliquoties eſt explicatum: Sed vt eos honoribus propter virtutem afficiat, ijſq; tantis, vt ne in libera quidem patria aut *Ratio.* Republ. maiores ſint conſecuturi. Quare fiet, vt hi virtute præſtantes & præditi, magniq; animi, hoc ſtatu & honorib⁹ *2. Membr.* nõ facile res nouas ſint molituri. Deinde ꝙ eſt veluti alterum membrum huius cõſilij de præmijs & pœnis, & quidem maximi momenti, ac valde præclarũ: quo iubetur Tyrannus ꝑmia quidem & honores ipſe ac per ſe tribuere: pœnas & ſup*Ratio.* plicia per alios & magiſtratus & iudices. Cuius præcepti ratio per ſe plana & perſpicua hæc eſt, quod hac ratione beneuolentiam & amorem ciuium ſibi conciliet, qui præmia con*1. Teſtim.* ſequuntur: odium in alios deriuet. Atq; hoc quidem conſilium idem plane multis verbis & eleganter explicatur *à Xenoph in Hierone*, vbi Simonides ei ita faciendum ſuadet his *2. Teſtim.* verbis: ἐπιμελείας μὲν δοκοῦσιν αἱ μὲν πάνυ, &c. Et hoc etiam Regni Francici vt magnum arcanum & myſterium commemorat *Io. Bodin. c 6 meth hiſtoricæ.* Quod Rex Franciæ omniũ quidem præmiorum in Repub. ſit arbiter, nullas tamen infligat pœnas aut ſupplicia, ſed hæc, vt odioſa, magiſtratib. permittat. Quo fit, inquit, vt omnium amore, nullius odio dignus habeatur.

TEXT. In omni autem vnius Imperio communis hæc

eſt

est cautio, ne quisquã vnus magnus reddatur; sed si, plures. Sic enim inter se obseruabunt. Quod si magnus aliquis faciendus fuerit: ne tamen is, qui audaci sit ingenio. Nam tale ingenium omnibus in rebus turbulentissimum est. Atq; si alicuius potentia videatur dissoluenda: erit hoc sensim ac paulatim faciendũ, nec vniuersa simul auferenda.

COMMENTARII.

Κοινὴ δὲ] Aliud præceptum non Tyrannidis proprium, sed huius & Regni commune. Quo vetantur principes neminẽ suorum ad nimiam potentiam prouehere. Nam sæpe fieri solet, vt hac potentia freti atque subnixi ipsi regnum vel Tyrannidẽ occupare aut saltem res nouas moliri velint. Hoc autem præceptum non tantum vnius imperio (monarchiæ) sed etiam alijs Rebuspubl. vtile esse docuimus *supra cap. 3.* vbi de excellentia siue præstantia & nimia vnius in Republ. potentia, vt Romæ Cæsaris, Pompeij. Cuius rei causa apud Græcos ostracismus, id est, potentium virorum in Republ. exilium in vsu fuit: de quo *in eodem cap. 3. & lib 3. cap. 9.* De hoc præcepto & Demosth. in oratione *περὶ τῆς παραπρεσβείας*, de falsa & ementita legatione. Sic enim *Cic.* reddidit: *οὐ γὰρ ὅτι τῶν πάντων μᾶλλον*, &c. De eodem præcepto & *supra h. lib. c. 7.* Quare & Mecœnas olim Augustum reprehendit, quod Agrippam nimis magnum fecerat, adeo vt diceret, necesse esse, Agrippam aut Cæsaris generum fieri aut necari. Talem Tib. Imp. Seianum, quem tamen postea interfecit, quia cœpit ad imperium adspirare. Idemq; sed tardius, quam par erat atq; vsui, fecit ann. *1588.* Henricus III. Rex Galliæ, sublato Henrico Duce Gisio eiusdemque fratre Ludouico Cardinale Lotharingo, quos hactenus nimium extulerat: ita vt vna cum alijs coniuratis frenum cunctis regibus Gallis inijcere, & vt constanti rumore percrebuit, Regem Henricum per insidias è medio tollere conati sint. *9. præceptũ.* *1. Exempl.* *2. Exempl.* *1. Testim.* *2. Testim.* *3. Exempl.* *4. Exempl.*

Ἀλλ' εἰ ποιεῖ πλείους.] Quia caueri interdũ nõ potest, quin aliq vel fortuna vel virtute ad summas dignitates & potentiã perueniant: aliud consilium adiungit hic Aristoteles: vt si nimia hæc potentia caueri non possit: saltem vt non vni, sed pluribus ea permittatur. Aut hoc amplius; si vni sit permit- *10. Precept.* *1. Membrũ.* *2. Membr.*

 tenda:

tenda: saltem vt ei, qui modesta & pacis ac otij amante indole & ingenio, non vero ei, qui turbulento, audaci & ambitioso sit ingenio. Causa vtriusque cautionis & vtilitas, prioris quidem, cur pluribus magnæ opes permitti possint, hæc affertur: Quia inter se sint obseruaturi, id est, æmulatione inter illos exorta, vt fere fit inter pares, futurum sit, vt nemo vnus facile imperium occupet: sed alter alterum impediat. Alterius vero, cur vni, qui modesti sit ingenij, permitti possit nimia potentia, causa hæc satis perspicua exprimitur ab Aristotele: Quod audaces & ambitiosi plærunque res nouas moliri & Tyrannidem inuadere ac imperia concupiscere soleant: pacis amantes ac modesti, magna licet potentia præditi, non item.

1. Membri ratio.

2. Membri ratio.

3. Membrũ. Καὶ τὰς δυνάμεως] Ad eos pertinet hoc consilium, de quibus modo explicatum est, quos nimirum Rex magnos fecerit, seu ad magnas opes perduxerit. Nam de his consilium trimembre esse diximus. Duabus partibus iam explicatis, quæ sunt de producendo ad maiores opes & dignitates vno aliquo: reliqua nunc tertia, illis velut contraria, de illis iam potentibus ad priorem statum deducendis hic explicatur, qua id prudentia sit faciendum. Nam præcipit siue suadet Aristoteles, tali alicui nõ eodem tempore vniuersam potentiam & opes ac dignitatem esse eripiendam, sed particulatim eam esse deminuendam. Cuius consilij causa licet hic nõ exprimatur, hæc tamen esse videtur: Quod subita fortunæ & dignitatis commutatio contumeliosa esse videatur, magnumq; dolorem plærumq; afferat. Quæ contumelia ac dolor facile eos ad res nouas moliendas & insidias aut vim regi seu Tyranno faciendam impellere possunt. Idem consilium in amicitia dirimenda dant veteres. Qua de re ita *Cic. in Lælio*; vbi de vulgaribus & vitiosis amicitijs siue iam ad vitium flectentibus: Tales igitur amicitiæ, inquit, sunt remissione vsus renuendæ, & (vt Catonem dicere audiui) dissuendæ magis quam discindendæ. & *li. 1. off.* vbi de mutando vitæ genere: Eam, inquit, mutationẽ si tempora adiuuabunt, facilius commodiusq; faciemus: sin minus, sensim erit pedetentimque facienda: vt amicitias, quæ minus delectent & minus probentur, magis decere censent sapientes sensim diluere (sic enim ibi legendum ex veteribus libris) quam repente præcidere. Quod enim *Cicero* sensim & pedetentim, id

Ratio.

Simile.

græce

græce hic Aristot. elegantiss. ἐκ προσαγωγῆς, vt & *supr. hoc libro capit. 6. in fine. & capit.* 8. eo est vsus, quo in loco idem est explicatum ijsdem pene verbis; nimirum in omni Repub. illud cauendum, ne quis nimia potentia augeatur. Quod si caueri non potest, saltem vt ne simul vno eodemque tempore vel augeatur, vel auctus de gradu (vt dicitur) deiiciatur, sed ἐκ προσαγωγῆς & κατὰ μικρὸν. Sic enim ait Aristotel. κοινὸν δὲ ἐν δήμῳ καὶ ὀλιγαρχίᾳ, &c.

TEXTVS.

Præterea arceri Tyrannus cum omni iniuria seu contumelia, tum præter cæteras duabus; tam ea, qua corpora plagis afficiantur, quam ea, quæ est in ætatē. Maxime autem aduersus honoris cupidos hæc adhibenda est cautio siue prouisio. Nam contemptum, quo ad pecuniam, grauiter ferunt auari: quo ad ignominiam, & ambitiosi & viri præstantes. Quare vel non vtendum est talibus rebus, vel videri debet suppliciis quidem vti paterne, non per contemptum: adolescentum vero congressibus ex causa amatoria, non vero per imperium. Ad summam; quæ videntur ignominiæ, maioribus eas honoribus redimere. Ex iis autem, qui aduersus ipsam personam quid moliuntur, hi maxime sunt metuendi, plurimamque custodiam desiderant, qui, Tyranno necato, non magnopere laborent, vt ipsi salui euadant. Quapropter maxime cauendum est ab iis, qui iniuria vel sese, vel quorum curam gerunt, affici putant. Nam qui ira impelluntur ad impetum faciendum in aliquem, negligere se ipsi solent, vt & Heraclitus ait; Difficile factu esse dicens cum ira pugnare (iræ resistere.) emere namque anima.

COMMENTARII.

Ἔτι δὲ πάσης μὲν ὕβρεως εἴργεσθαι.] Aliud consilium siue præceptum, *11. precept.*

ceptum, quo iubet Arist. siue suadet Tyranno, vt abstineat & temperet ab iniuria in ciues, cum ab alia omni, tum ab his duob. iniuriæ generib. pulsatione seu verberatione, & stupro.

Ratio. Nam cum iniuria siue cõtumelia sit multiplex, omnesq; eos, qui iniuria sint affecti, ad vindictam impellat, vt *sup* est explicatum *cap. 10.* his verbis; τῶν δ' ἐπιθέσεων αἱ μὲν ἐπὶ τὸ σῶμα, &c. contumeliosissimæ, & ad insidias faciendas acerrimæ videtur

Approbatio αὔξησις. hæ duæ, pulsatio & stuprum: eo quod magnã afferant turpitudinem, & velut ignominiam inurant perpesso; vt ignauo & effœminato. Cum autẽ aduersus omnes, tum maxime in eos qui magni sunt animi, & generoso ingenio, quiq; gloriæ honorum sunt cupidi, ab his duob. iniuriæ generib. tyranno ab-

Ratio. stinendũ ait: propterea q hi, magno animo & gloriæ cupido prædíti, grauissime ferant iniuriã, qua ignominia quædam ijs afferatur, non secus atq; auari atq; pusilli animi homines in-

Approbat. iuriam ac damnum rei familiaris grauiter ferre solent. Nam quæ quis maxime curat, vt auarus pecuniam, ambitiosus & gloriæ cupidus honorem & gloriam: eorum amissione maxime afficitur, & ad dolorẽ, iram, odiũ & vindictã impellitur. De qua differẽtia magni & parui seu angusti animi hominũ, ex quibus illi gloriam, hi quæstum sibi propositum habent, dictum est & *sup. l. 2 c. 5. & hic c. x.* Sapienter igitur Arist. suadet Tyranno, vt ab his iniuriis vel plane abstineat, vel saltem prudenter vtatur. Et de pulsatione, siue de pœnis & supplicii, iis vt ita vtatur, non vt per contemptum, & superbe insultandi aut violandi alterius causa; sed vt paterno animo ea videatur infligere quasi inuitus, & necessitate postulante. De consuetudine vero cum mulieribus vel adolescentibus, vt ea non vi & imperio, sed amore impulsus vti videatur,

Causa seu ratio, ob q Arist. præcipue duo hæc iniuriarum genera caueri velit. Cur autem Aristoteles de his iniuriæ generibus præcipue agat, causa fortassis hæc est: Quod plærique Tyranni in his maxime peccare consuerint; eaque propter multi & olim fuerint interfecti, vt de Hipparcho, Periandro Corinthio, Archelao Macedone, aliisque *supra* exposuimus *capite* 10. qui per libidinem & consuetudinem Veneream, qua non ex amore sæpe, sed contumeliæ faciendæ causæ vterentur, interfecti sunt. Ob pulsationem autem multos quoque necatos

Exempla. fuisse ait *ibid.* Arist. vt Penthilum, Archelaum.

Καὶ τῆς εἰς τὴν ἡλικίαν.] Sic & *supr. c. 10* hanc iniuriam vocat, sed paulo *infr.* πρὸς τὴν ἡλικίαν.

Ἢ τοὺς

^a Ἡ τὰς μὲν κολάσεις πατρικῶς.] Præclarum est præceptum de pœnis & suppliciis: iis vult ita esse vtendum, vt non contumeliæ causa, & petulanter, sed paterno animo infligi videantur. Quo pertinet & quod *supr. c. 6. fere in fi.* de seditione & motu tam Thebis, quam Heracleæ, ob hanc potissimum causam exorto docuimus: Quod supplicia iis in locis, licet iusta, contumeliose tamen & seditiose de quibusdam essent sumpta. *12. præcept. de pœnis & suppliciis.* *1. Exempl.* *2. Exempl.*

Τὰς δὲ πρὸς τὴν ἡλικίαν.] Idē & *sup.* exemplo Archelai Regis iisdem fere verbis docuit *ca. 10.* cui ab Hellanocrate Larissæo (quod Archelaum sua ætate abuti δι' ὕβριν, καὶ οὐ δι' ἐρωτικὴν ἐπιθυμίαν iudicaret) insidiæ fuerint factæ, quiq; vna cum reliquis in Archelaum conspirarint. *Exemplū.*

Ὅλως δὲ τὰς δοκούσας.] Prudens & elegans & hoc est consilium siue præceptū, quo iubet Arist. ea, q̄ ad ignominiā pertinent, alicui facta magnis honorib. velut mitigari & cōpensari. Hac. n. ratione fiet, vt ignominia affecti iram deponāt, posteriorib. honorib. placati: simul & hoc intelligāt nō petulantiæ vel cōtemptus, sed potius emēdationis causa ea se esse perpessos. Quod idē sæpe parentes factitant, vt quos verberib. excepetunt, eosdē postea crustulis demulceāt & velut abblandiantᵗ. *13. præcept.* *Ratio.* *Simile.*

Τῶν δὲ ἐπιχειρούντων.] Dictum est *supr. c. 10.* ἐπιθέσεις seu insidias, & inuasiones, ac molitiones vel aduersus personam aut corpus Regis aut Tyranni, vel contra imperiū tantummodo & principatum fieri. Hic igitur de iis, qui corpus petunt & vitam principum: eos ait maxime metuendos, qui nullo mortis metu, nullaq; vitæ solicitudine (quicquid, inquam, acciderit, in vtrumq; sc. parati) id ausint, siue Tyrannos inuadant. Cur autem ab his maxime metuere, sibiq; cauere debeant principes, causa est perspicua: Quod hi propter mortis cōtemptum semper ad impetū faciendū sint parati, etiā nulla data cōmoda occasione Sic & de Gallis veteres commemorāt, eos propter opinionem de immortalitate animi, vita hac contempta acerrime maximoque impetu pugnare solitos, *Cæsar lib. 5. de bello Gallico.* Contra qui vitæ sunt cupidi, non ita sunt metuendæ eorum insidiæ, quare & olim Ciceronem, vt meticulosum, coniurati in Cæsarem eius ἐπιθέσεως & coniurationis socium habere noluerunt, *teste Plutarcho.* Iam vero qui quaque de causa quidem ita vitam contemnant, vt quicquid acciderit, parati semper sint in Tyrannū inuadere, Arist. quoq; hic commemorat. Nam id ex contumelia, quam quis *14. præcept,* *Ratio.* *Exemplū.*

vel

vel ipſe, vel ſui, qui ipſi ſunt curæ & commendati, acceperint, ſiue potius ex ira ex contumelia nata accidere. Itaq; contumelia affectos vel ſua vel ſuorũ, eaq; irritatos & grauiter cõmotos eſſe eos, qui etiam cum vitæ periculo, & nulla ſpe propriæ ſalutis, de hac contumelia & iniuria vlciſci & in Tyrannum inuadere ſunt parati. Id quod (id eſt, iram) huius inconſulti impetus & vindictæ cauſam eſſe (etiam cum vitæ periculo) confirmat *nobili dicto Heracliti Philoſophi*, χαλεπὸν θυμῷ μάχεσθαι, ψυχῆς γὰρ ὠνεῖσθαι. Difficile eſſe iræ obſiſtere, vita namque redimi ſiue conſtare. De quo dicto diligenter explicauimus *lib.2.Eth. cap.* 3. vbi idem ab Ariſtotele adducitur & à multis aliis, vt eo loco dictum eſt. Et certe iræ quam celeres graueſque ſint impetus, ſatis notum eſt, & pulchra ſimilitudine indicatur ab Ariſtotele *lib.7.Ethic.cap.7.* & dictum etiam *ſupr.cap.10. in fin fere hoc lib.* Sunt & aliæ cauſæ præter contumeliam, quæ homines vitæ negligentiones & contemptores reddant, vt opinio illa de immortalitate, de qua diximus: vt gloria; de qua dictum *ſup.cap.*10. vbi de Dione aduerſus Dionyſium Iuniorem; quo in loco perpaucos eſſe ait, qui ita cum vitæ periculo & mortis contemptu, vt Dio, parati ſint in Tyrannos inuadere. Cæterum de contumelia & ex ea ira & odio quemadmodum tyrannides tollantur, dictum eſt *ſupra capite 10.* Quo in loco exempla aliquot ſunt allata.

γνώμη.

Cauſa reliqua cõtemptus vitæ.

TEXTVS.

Cum autem ciuitates ex duabus conſtent partibus, ex egentibus hominibus & locupletibus: danda quidem eſt opera maxime, vt vtrique exiſtiment ſe ſaluos eſſe propter imperium, & nulla in re iuiuria affici alterum ab altero. Vtri vero fuerint potentiores, vt hi maxime imperio concilientur: vt, ſi hoc effectum fuerit, non ſit neceſſe Tyranno vel ſeruorum liberationem, vel armorum ademptionem machinari. Satis eſt enim pars altera potentiæ adiecta, vt inuadentibus ſuperiores ſint.

COM-

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δ' αἱ πόλεις.] Aliud consilium conseruandæ tyrannidis, de adiungenda siue concilianda altera populi parte. Nam cum duæ in omnibus ciuitatibus partes sint populi, maxime insignes & vsitatæ, diuites & pauperes, vt *supr.* explicatum *lib. 4. cap. 4. & hoc lib. cap. 1.* curare quidem debet Tyrannus, omnes vt tyrannidi bene cupiant, eiusque imperium saluum & incolume esse velint. Quod hac ratione fortasse efficiet, si iuste imperando, populo hanc opinionem instillet, vt, nisi incolumi hoc imperio, existiment, se quoque saluos esse non posse; & efficiendo, vt neutra pars alteri faciat iniuriam, vt ne diuites plebem opprimant, & velut serua vtantur, vel plebs diuitum bonis insidietur. Hoc igitur maxime quidem curare, & operam dare debet Tyrannus, vt omnes populi siue ciuium partes ita erga se sint affecti, omniũ salute & cõmodis æquabiliter curandis. Quod veri Regis officium esse, docuit *supra c. 10.* his verbis; *βούλεται δ' ὁ βασιλεὺς εἶναι φύλαξ, &c.* & *Cic. lib. 1. Offic. ex Platone*, boni magistratus ac viri politici idem quoque munus & officium esse docet, vt omnes partes Reipublicæ peræque ipsi sint curæ. & *lib. 2 de Offic. ex Herod.* regna ea re instituta fuisse ait, iustitiæ fruendæ causa. Verum quia difficile factu est, vt omnes Tyranno bene cupiant; *κατὰ δεύτερον πλοῦν*, secundario, id faciundum suadet Aristoteles, vt alteram saltem partem sibi adiungat & conciliet, siue diuitum siue tenuiorum. Nam cum Tyrannus suis ipse opibus multum possit: tamen hac accessione munitus facile reliquam partem in officio continebit; & si qui ex reliqua parte in se coniurarint, cum suis opibus, tum ciuium illorum, qui ipsi eiusque imperio bene cupiant, facile iis obsistet, seque tuebitur. Neque vero hoc tantum commodum hinc Tyrannus habebit (ex hoc consilio) sed illud quoque, vt non cogatur more aliorum Tyrannorum ad res duas, partim turpes, partim odiosissimas decurrere; nimirum ad seruos liberandos, & arma ciuibus adimenda. Hoc autem consilium *κατὰ δεύτερον πλοῦν*, & (vt ita dicam) secundarium, seu potius vniuersum, quod hic Tyranno datur, reliquis omnibus Rebuspublicis datum est *supra lib. 4. cap. 11.* his verbis: *καὶ τὰς τοιαύτας ἐνδέχεται πολιτεύεσθαι, &c. μάλιστα μὲν ἀμφοῖν.*

15 precept.

Quib. rationibus ciues psentis status cupidi reddantur.

2. membrũ.

1. Ratio seu vtilitas.

2. Ratio seu vtilitas.

Οὔτε

Serui à Tyrannis in auxilium vocati.

Οὔτε δούλων ἐλευθέρωσιν.] Tyrannorum hanc consuetudinem, qui seruos ad pileum vocent, & libertate donent, vt iis eorumq; præsidio aduersus liberos & ciues vtantur. (Est enim natura seruus libero, maxime domino suo, inimicus & hostis natura, ex veter. prouerb.) *Plato* quoq; cõmemorat *libr. 8. de Rep. extrem.* quæ verba adduximus *sup. h. c.* ad hæc verba; ἢ

1. Exempl. δούλων ἄνεσις. Quod vt exemplis confirmetur, ita *Iustinus* de Clearcho Heracleæ Tyranno (Heraclea vrbs Ponti prope Constantinopolim) *lib 16.* cognito deinde, quod bellum sibi ab his, qui profugerant, misericordia in auxilia solcitatis ci-

2. Exempl. uitatib. pararetur: seruos eorũ manumittit. De Critia quoq; vno ex *30.* Tyrannis vrbis Athenar. qui in Thessalia Penestas (sic vocantur serui in Thessalia) aduersus dominos suos armarit, narrat *Xenoph. li. 2.* τῶν ἑλληνικῶν, his verbis; ὅτε γὰρ ζῶντι ἦν, &c.

Testimon. Huc quoq; pertinet, quod Hiero Tyrannus apud *Xenoph. in Hieron.* ait, Tyrannum cupere liberis quidem vti seruis, seruos vero cogi manumittere.

Οὐδὲ ὅπλων παραίρεσιν.] De hac re dictum *sup. c. 10.* ad illa verba, ἀλλὰ καὶ τὴν παραίρεσιν.

TEXTVS.

Superuacaneum sit autem talia singulatim exponere. Nam scopus perspicuus est, debere ciuibus videri non tyrannicum, sed curatorem & regium: nec sibi vindicantem, sed tutorem & mediocritates vitæ persequi, non immoderationes. Præterea optimatum vti congressibus, & multitudinem colere aut demulcere. Ex his namq; necesse est, imperium non pulchrius tantum & beatius (eo quod melioribus imperet, & non abiectis, nec sit odiosus & metuendus) sed etiam diuturnius esse imperium. Præterea ipsum ingenio affectum esse vel ad virtutem præclare, vel semibonum & non malum, sed semimalum.

COMMENTARII.

ἀπόδειξις.

Περίεργον δὲ.] Expositis præceptis conseruandæ tyrannidis mitioribus, quia complura alia eiusdem generis cõmemorari possent, ne res sit longior: superuacaneum esse ait, ea omnia singu-

singulatim hic persequi & cōmemorare: Maxime cū eodem omnia pertineāt, idē sit scopus, quo semel proposito, & semel cognito, facile sit alia cōferētia colligere. Quis aūt hic sit scopus, ꝙ princeps, qui benignitate & clementia imperiū administrare & tueri velit, non acerbitatē & seueritatē propositam sibi habere debeat: & hic iteratur, & *supr. h.c.* latius est expositum, his verbis; ὁ μὲν οὖν εἷς τρόπος γίνεται, &c. nimirū, vt se à suis non Tyrannū sed Regē potius, non eū qui sui cōmod, mbitionis aut voluptatū causa imperiū teneat, sed illorum potius tuendorū, & ab iniuria conseruandorū, sitq; velut tutor & curator, ac dispēsator cōmunis habeatur ac videatur. Hoc enim hæc altera mitior conseruādæ tyrānidis ratio & via agit, illud sibi propositū habet, vt tyrannis ad regale imperiū flectatur, aut certe simuletur. Quod idem plærosq; Tyrannos factitare aut conari solitos, grauis auctor *Polybius* scribit *lib 6. histor.* *Scopus Tyranni.*

Ἀλλ' οἰκονόμον.] Sic & *supr. hoc cap.* vbi de pecunia publica non largitionibus aut turpibus donis & muneribus temere consumenda, sed potius & pecuniæ & sumptuum rationem populo reddendam Tyranno suadet. Nempe vt hac ratione οἰκονόμος, ἀλλ' οὐ τύραννος esse videatur. *1. Præceptū.*

Καὶ μὴ σφετερίζειν.] Sic & *supr.* Tyranno suadet, vt vrbem egregie exornet, vt tutor aliquis & curator, ὡς ἐπίτροπον ὄντα καὶ μὴ τύραννον. Quod cum alios principes fecisse docuimus eo loco, tum de ipso Pisistrato commemorat *Herodot. libro 1.* ἔνθα δὴ ὁ πεισίστρατος ἦρχεν ἀθηναίων, τὴν πόλιν κοσμέων καὶ εὖ, vrbem exornans præclare & bene. *2. Præcept.*

Καὶ τὰς μετριότητας.] De voluptatibus moderate fruendis, non intemperanter (vt alioqui solent Tyranni) hæc verba accipi debent. Argumento est verbū μετριότητας, quo & *supr.* est vsus. Sic enim ait; μετριάζειν τοῖς τοιούτοις, agens de corporis voluptatibus, his verbis: περὶ τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικάς, vbi id latius est explicatum. *3. Præcept.*

ἔτι δὲ τοὺς μὲν γνωρίμους.] Cum duæ fere sint ciuiū partes, optimates & multitudo siue plebes: debere Tyrannū aduersus vtranq; partē facilē & humanū se præbere, vt plebē quidē officiis & beneficiis demulceat & colat: optimatū vero cōsuetudine vtatur. Quod cōtra plæriq; faciāt, q optimates vel interficiunt, vel in exiliū pellunt, plebē operis & laborib. fatigāt, & plane seruā reddunt, vt *supr.* explicatum est *initio fere huius c.* Verū de hac facilitate & humilitate iā *sup* est explicatū ad ea *4. Præcept.*

verba,

verba, ἐ φαίνεσθ μὴ χαλεπὸν, &c. Vt aūt hic Arist. de tyranno, ita & *Plut.* de Principe in Rep. viro, siue sit Rex, siue politicus aliquis, æque faciendum esse suadet *in lib. de præcept. ciuilib.* Sic enim ait: δεῖ ἢ τοὺς μ ἰδιώτας, &c. Quibus ait, virum Principem plebeios quidem & idiotas quadam comitate & æquabilitate; opulentos vero & potentiores mutuo quōdam obsequio demulcere debere.

1 Vtilitas. ἐκ γδ τούτων.] Duo magna commoda seu bona ex hac humanitate manare ostendit: Imperii, inquam, præstantiam & diuturnitatem. Nam eius imperium, qui tam erga optimates, quam aduersus multitudinem ita se gerit, longe præ-

Ratio. clarius & pulchrius atque beatius esse ostendit: eo quod hi, qui parent, meliore & beatiore fortuna vtantur. Quo enim beatiores & florentiores sunt ciues & parentes, eo quoq; florentiora & beatiora sunt imperia. Id quod de Periadro commemorat *Plut. initio Symposii*, eum non secutum Thrasybuli consilium de principibus viris interficiendis, his verbis: γεωργοῦ γδ, &c. Neque enim agricolæ, tritici & hordei loco locustas & gallinas, domum deportare volenti, absimilis sit Tyrannus is, qui mancipiis potius, quam viris, imperare velit. *Plato* quoque *in Hipparcho* laudat Hipparchum Tyrannum, qui ciues præclare instituendos curarit, & melioribus præesse, quam improbis, maluerit. Huc quoque pertinet dictum Maximiliani I. Imperatoris, de se aliisque Regibus Christianis; se quidem Principibus, Gallum asinis, Anglum furibus,

2. Vtilitas. &c. imperare, vt fama est. Alterum ex hac Tyrannorum in suos facilitate & communitate commodum est, quod imperium stabilius & diuturnius ea efficiatur. Cum enim hac facilitate ciuium in se beneuolētiam & amorem conciliet Tyrannus: fit, vt eius imperium quoque saluum & incolume esse velint. Vt contra quem metuunt, & oderunt propter crudelitatem aut seueritatem, eum perisse expetunt: vt est vetus versiculus *lib. 2. Offic. apud Cic.* Docuimus etiam *supr.* de beneuolentia; eam esse ad diuturnitatem aptissimam: & de odio ac metu, eam imperiis esse maxime perniciosam.

5. precept. ἔτι ἢ αὐτὸν διακεῖσθαι.] Monuit paulo supra Aristoteles, superuacaneum esse, singulatim persequi præcepta huius mitioris rationis tyrannidis conseruandæ. Ipse tamen aliquot hic breuiter nihilominus congerit. Quorum tria modo sunt exposita. Hoc autem, de quo hic agitur, ad mores & probitatem

tem Tyranni pertinet. Nam vult Aristoteles Tyrannum vel probum esse & virum bonũ, vel omnimodo, vel dimidia saltem ex parte, nõ vero esse improbum plane, sed ex parte tantum. Cum enim plæriq; Tyranni plane sint improbi & libidinosi, omnibusq; vitiis cooperti, & proinde imperio quoq; suo iniuste & crudeliter vtantur: id quod ad priorem modũ pertinet: recte & contra iubet eos Tyrannos, quorum nõ magna est multitudo, qui leniore hac via præesse imperio, idq; conseruare velint, eo esse ingenio, quod ad virtutem sit aptum, adeo, vt si non plane sit vir bonus, aliqua tamen ex parte talis sit, vt si non plane & perfecte virtutibus sit præditus, initia tamen quædam & primordia virtutum, aut saltem igniculos naturales, aut saltem aptitudinem in se habeat: vt sunt illi, qui *lib. 7. Ethicor.* continentes dicuntur. Cur autem Tyranni, qui hac altera ratione imperare velint, non omnino improbi esse debeant, sed virtutum simulachra quædam habere, causa & ratio perspicua est, quod ea illius rationis præcepta, iam *supr.* explicata, non possint ab homine plane improbo seruari. Cur autem non sit necesse, vt omnibus virtutibus Tyrannus perfecte sit præditus, ratio hæc esse videtur. Quod tum Rex potius videretur, cuius proprium est, virtute omnibus reliquis ciuibus antecellere, vt *sup.* explicatum *l. 3.*

Ratio, cur tyr. non omnino debet esse improbus.

Ratio, cur tyr. non sit omnino probus.

CAPVT XII.

DVo sunt membra huius capitis, quorum in priore de Tyrannidis breuitate ac diuturnitate: in altero de sententia Platonis de causis mutandarum Rerumpublicarum agitur. Quod quia plane cum priore nullam habet cognationem; puto, rectius initium capitis 12. aut etiam *13.* eo loco esse collocandum.

1. pars.

2. pars.

Ratio partitionis.

TEXTVS.

Ex omnibus autem Rebuspublicis minus diuturnæ sunt Oligarchia & Tyrannis. Nam diutissime mansit ea, quæ Sicyone fuit, liberorum Orthagoræ & ipsius Orthagoræ. Hæc autem centum annos permansit. Cuius rei causa est, quod moderate se in ciues gererent, & plæraque legibus conuenienter administrarẽt. Et Clisthenes, quod

bellicoſus eſſet, non erat contemptui (ſeu non veniebat in contemptionem.) Multa quoque faciebant, quibus beneuolentiam populi allicerent. Quare dicitur Cliſthenes eum, qui victoriam ab ipſo iudicarat, corona donaſſe. Nonnulli etiam ſtatuam in foro ſedentis ſpeciem poſitã ſignum ſiue ſimulachrum eius, qui ita iudicauit, eſſe aiunt. Quod & Piſiſtratum, cum aliquando in ius vocatus eſſet in Areopagum, id tuliſſe ferunt. Altera autem Cypſelidarum Corinthi fuit. Etenim hæc 73. annos permanſit, & ſex menſes. Nam Cypſelus quidem tyrannidi præfuit annos triginta, Periander vero quadraginta. Pſammetichus Gordiæ filius annos tres. Cauſæ vero huius quoque ſunt eædem. Nam Cypſelus quidem Demagogus erat, totoque imperio ſine cuſtode permanſit. Periander vero fuit ille quidem tyrannico ingenio, ſed bellicoſus. Tertia Piſiſtratidarum Athenis: quæ tamen non fuit continua. Bis enim exulauit Piſiſtratus tyrannidem iam nactus. Itaque ex annis triginta tribus ſeptemdecim annos tyrannidi præfuit: octodecim, liberi: Adeo vt omnes ſint anni trigintaquinque. Ex reliquis autem Hieronis tyrannis & Gelonis Syracuſis, ſed ne hæc quidem multos annos permanſit, ſed omnes duodeuiginti. Nam Gelo poſtquam ſeptem tyrannidi præfuiſſet, octauo exceſſit è vita: Hiero vero decem. Thraſybulus autem vndecimo menſe pulſus fuit. Multæ autem tyrannides plane breues fuerunt.

COMMENTARII.

Καί τοι πασῶν.] Interponit hic Ariſtoteles de tyrannidis diuturnitate & breuitate, accepta (ni fallor) occaſione ex

eo,

eo; quod *capite priore extremo* dixerat; imperium, quod humanitate quadam & facilitate temperatum, esse & diuturnius. Attingit & de oligarchia. Nam ex omnibus Rebuspublicis hæc duo Rerumpublicarum genera (oligarchiam & tyrannidem) ait esse minime diuturna. Causam nullam affert hoc loco, exemplis tantum id confirmat, & quidem de sola tyrannide. Nos breuiter & de aliis Reipublicæ generibus, vt hoc ipsum de tyrannide melius intelligatur, exponamus. Cum igitur Rerumpublicarum sex sint genera; tria recta, Regnum, Aristocratia, & Politia; vitiosa item tria, Tyrannis, Oligarchia, & Democratia: De Regno, hunc statum Reipublicæ valde esse diuturnum & stabilem Aristoteles docuit *supra capite 10. extremo*, his verbis; βασιλεία μὲν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν, &c. Quod ratione eo loco confirmat, & exemplis multorum Regnorum facile confirmari potest; Assyrii, Persici, Spartani, Molossici, Macedonici, &c. & ab ipso Aristotele confirmatur exemplis *initio cap. 11.* De Aristocratia quoque, qui optimatum est status, hunc quoque stabilem ac diuturnum esse, docuit idem Arist. *supr. h. l. cap. 7.* his verbis; διόπερ ἀσφαλέστεραι, &c. hac ratione: quia in Aristocratiis qui præsunt, moderate se gerunt, non petulanter, & iniuste, vt in Oligarchiis. De politia, eam esse maxime diuturnam ac stabilem, sæpe iterat Aristoteles, vt *hoc lib. cap. 1. in fi. & capite 7. & libr. 4. cap. 11.* hac nimirum ratione, quod in ea magna sit multitudo ciuium mediocrium, neque nimis diuitum, neque nimis pauperum: quæ res faciat, vt quam rarissimi & paucissimi motus existant. De Democratia, eam prioribus tribus minus esse diuturnam, reliquis duabus Rebuspublicis, Oligarchia & Tyrannide, esse diuturniorem: Quia scilicet maiorem cum Politia cognationem habeat, docuit *supra lib. 4. cap. 11. & hoc lib. cap..... in fin.* De Oligarchiæ autem diuturnitate, aut potius breuitate, eiusque rei causis, quia nimirum solis diuitibus aditus ad Rempublicam pateat, quæ diuitiæ insolentiam parere solent, explicatum *supra libro quarto, capite primo, & hoc libro cap. 1. cap. 6. & cap. 2.* De Tyrannide autem, eam esse ex omnibus minime diuturnum statum Reipublicæ (de cuius mutandæ causis dictum est & *supra capite decimo.*) hic potissimum explicatur, multisque & variis exemplis ostenditur, aliam quidem tyrannidem alia esse breuiorem, & nonnullas esse ac du-

Regnum genus Reipub. stabile est ac diuturnum.

Aristocrat. genus Reip. diuturnũ.

Ratio.

Politia genus Reipub. maxime firmum.

Ratio.

Democratia diuturnitas.

Ratio.

Oligarchia infirmitas.

Ratio.

Tyrannis omniũ Rerump. imbecillima.

Tyrannidũ collatio.

ac durare aliquot annos, sed plærasque esse breuissimas.
Apophthegma. Quare olim & Thales Philosophus ex diuturna peregrinatione domum reuersus, cum interrogaretur, quid in ea maxime rarum vidisset, respondisse dicitur; Tyrannum senem; *teste Plutarcho in lib. de Dæmonio Socrat. & in Sympos.*
Æliani testimonium. *Ælianus quoque lib. 6. var. histor. ca. 10.* ostendit, præclare à Deo comparatum esse, vt nulla tyrannis vltra nepotes permaneat, sed plæræque instar pinus statim conterantur; & ait, tres tantum ex omni antiquitate apud Græcos commemorari, quæ ad nepotes fuerint proditæ, Gelonis in Sicilia, Liuaniorum (de his amplius quærendum) in Bosphoro, & Cypselidarum Corinthi.

1. Exempl. Πλεῖστον γὰρ ἐγένετο.] Commemorat Arist. quatuor tyrannides, quæ apud Græcos maxime fuerint diuturnæ, in quibus principē locum quę teneat, quæq; longissime durauit, ait esse Orthagoræ, eiusq; liberorū atq; posterorū, qui Sicyone centum annos tyrannidē occuparunt vel obtinuerūt. Cuius diuturnitatis causam ait esse partim ipsorum Tyrannorum humanitatem, partim quod multa non pro sua libidine, vt plærique solent Tyranni, sed ex legum præscripto administrarent; partim etiam, quod ex iis quidam non effœminati & ignaui, sed bellicosi essent, & proinde non facile à suis contemnerentur vel opprimerentur. Quæ tria, humanitas aduersus ciues, administratio legibus consentanea, & studium rei militaris, imperiis conseruandis inprimis esse idonea, *sup.* sæpe est explicatum.

1. causa diuturnitatis huius tyrānidis.
2. Causa.
3. Causa.

1. Forma Reip. Sicyonia. Ἡ περὶ Σικυῶνα.] Antiquissimo tempore Sicyonii regali statu Reipublicæ vtebantur. Nam inter Græciæ ciuitates Regnum Sicyonium antiquissimum commemoratur, quos Reges omnes ordine ac deinceps *Eusebius* commemorat *in Chronico*. Meminit & *Pausanias libro 2.* Sublato Regno, & mutato Reipublicæ statu, longo post tempore in ea ciuitate tyrannidem occupauit Orthagoras, cui Miron & Clisthenes, fortasse ante Clisthenem alii, successerunt. Nam obscura horum est memoria, præterquam de Clisthene, qui in multis celebratur, vt valde prudens, potens, bellicosus & popularis princeps, vt videre licet *apud Herodotum libro quinto, & hic & apud Pausaniam libro secundo.* Orthagoræ tamen huius meminit *Plutarchus in libr. de iis qui tarde à Deo puniuntur.* his verbis; ἀλλὰ Σικυῶνι μὲν Ὀρθαγό-

2. Forma.
Clisthenes.

ρας

ευς γλυόμδμον τύραννον, &c. vbi Hieronis & Clisthenis mentionem subiungit.

Φασὶ δὲ τὸν Πεισίστρατον.] Vt Clisthenem: ita & Pisistratum facilem & comem, valdeque popularem fuisse ait, & exemplo demonstrat. Alia quoque veteres Pisistrati humanitatis & popularitatis exempla, & qui iniurias etiam ciuium non statim sit vltus, commemorant, vt videre est *apud Athenæum libro 12. Δειπνοσοφιστῶν. & Senecam lib. 3. de ira, cap. 11. Plutarchum in apophthegmat. & in lib. de his qui tarde à Deo puniuntur*. Est autem & *apud Valer. Max.* hac de re locus communis de iniuria æquo animo accipienda, & Principum facilitate ac patientia. 2. *Exempl.*

Δευτέρα δὲ περὶ Κόρινθον.] Priori diuturnitate & constantia proximam tyrannidem Cypselidarum, qui Corinthi tyrannidem obtinuerunt annos 73. & quod excurrit, affert & exponit hic Arist. De cuius tyrannidis ortu late *Herod. lib. 5.* Nam cum & olim Regno vterentur Corinthii: tandem in paucorum potestatem recidit ciuitas, quos Bacchides siue Bacchiades (familiam in ea vrbe nobilissimam) vocat; quorum imperio oligarchico deleto, Cypselus tyrannidem occupauit, *teste Strabone lib. 8. & Pausan. lib. 2.* Et Cypselus quidem annos 30. præfuit. Eius autẽ filius Periander 40. Et hoc sine liberis mortuo fratris Cypseli nomine Gordiæ filius, vt hic dicitur, Psammetichus tres annos, & sex fortasse menses. Tandem & hæc Cypselidarũ Tyrannis à Corinthiis ope Lacedæmoniorum deleta est, *teste Plutarcho de malignitate Herod.* Quod igitur hic Arist. perspicue demonstrat, tres ex hac familia Cypselidarum huic tyrannidi præfuisse: idem ait & *Strabo lib. 8. Geograph.* vbi ait, Cypseli familiam μέχρι τριγονίας permansisse. Quod eodem verbo vtens de Cypselidis confirmat *Ælian. lib. 6. var. hist. cap. 13.* 3. *Exempl.* 1. *Forma Reipub. Corinth.* 2. *Forma.* 3. *Forma.* 4. *Forma.*

Τετταράκοντα καὶ τέτταρα.] Illud τέτταρα delendum videtur. Nam alioqui Aristotelis ratio inter se pugnat. *Apud Laertium quoque in vita Periandri*, in verbo περίανδρος, reperi Periandrum 40. tantum annos imperio præfuisse.

Ψαμμήτιχος δ' ὁ.] Et hic legendum puto, ὁ γορδίου, Gordiæ. Cypselus enim duos habuit filios, Periandrum & Gordiam: quorum ille, vt maior natu, patri in imperio successit, qui etsi & ipse duos habuit filios, Cypselum & Lycophronem: quia tamen Cypselus imperio minus aptus esset, vt fu-

riosus ac demens; & alter minor natu, insigni indole, à Corcyræis viuo adhuc patre vocatus fuisset, *teste Laer. in vit. Periandri*, atq; ita sine liberis decessisset: verisimile est, fratris eius Gordiæ liberos, vt proximos imperii seu tyrannidis hæredes ei successisse. Gordias autem Periandri frater *à Plutarcho in Symposio* sæpe commemoratur. Verum de ipso Psammeticho nihil dum reperi, & valde vereor, ne & hoc nomen sit deprauatum. Nam Ægyptium & Barbarum potius, quam Græcum esse videtur: quo certe nomine celebratur Rex quidam Ægyptiorum *ab Eusebio, Strabone, &c.* Sed subiiciamus, perspicuitatis ergo, tabellam.

Locus de mendo suspectus.

Cypselus. — *Periander.* — *Cypselus.* / *Lycophron.*

Cypselus. — *Gordias.* — *Psammetichus.*

Τὰ ᾗ αἴτια ταῦτα.] Docet easdem diuturnitatis causas in hac Cypselidarum tyrannide fuisse, quæ fuerit in priore Orthagoræ; humanitatem & studium rei militaris.

Cypseli moderata tyrannis.

Ὁ μὲν γὰρ Κύψελος.] Etsi Cypselus *apud Herodotum lib. 5.* ab inimicis tyrannidis accusetur, vt crudelis Tyrannus: Aristoteles tamen ait, eum imperio moderate esse vsum, & se valde populariter gessisse; adeo vt toto imperii sui tempore tanta ciuium beneuolentia vteretur, vt nullis corporis custodibus ac satellitibus opus habuerit. Idem & *supr. c. 9.* Cypselum Demagogum ac populi studiosum fuisse, eaq; occasione tyrannidem occupasse ait.

Periandri tyrãnis quã ob rem firma.

Περίανδρος ᾗ ἐγένετο.] Quod hic de Periandro, idem quoque *in Suida* commemoratur, apud quem Periander dicitur crudeliter & violenter imperasse, & custodes sibi adiunxisse 300. fuisse natura bellicosum, multaq; bella terra ac mari gessisse. Qua re factum est, vt magnas opes sibi compararit, magnamq; authoritatem. Eius quoq; prędicatur sapientia, adeo vt plæriq; Periandrum vnum ex septem sapientibus veterib. Græcis numerent. Quare & *Laert.* eius vitam, vt sapientis & Philosophi, descripsit: & à *Plutarcho in Symposio* eodem in numero habetur. Plato tamen & alii quidam Periandri loco alium constituunt. De eius crudeli imperio & *Herodotus libro quinto.*

3. Exemplũ

Τρίτη δ' ἡ.] Tertio loco Pisistratidarum tyrannidem com-

commemorat Aristoteles, quos ait Athenis dominatos esse annos triginta quinque. De hac autem tyrannide omnes veteres meminerunt. *Herodot. lib. 1. & 5. Thucydid. Plutarchus, Plato in Hipparcho, Pausanias lib. 1. Seneca, Cicero, & Iustinus Historicus lib. 3.* ***diuturna tyrannidis.***

Οὐκ ἐγένετο.] Pisistratus astu occupata tyrannide paulo post pellitur factione Megaclis & Lycurgi Principum Atheniensium. Inde eiusdem Megaclis opera, & pacta affinitate rursus Athenas rediit, ac tyrannidem recuperauit. Postea, denuo graui orta inter Megaclem & Pisistratum inimicitia, Pisistratus sibi metuens à Megacle vltro solum vertit, & in exilium abiit. Qui tamen, aliquot vrbium & Tyrannorum auxiliis adiutus, tyrannidem recuperauit, eamque moriens liberis suis, Hipparcho & Hippiæ, tradidit. Qui eius liberi quemadmodum præfuerunt * & amiserunt imperium. Nam Hipparchus necatus, & Hippias in exilium pulsus, postea redire ope Persarum conatus, in celebri illo prælio Marathonio interfectus fuit. Hæc igitur omnia veteres illi Scriptores commemorant. Et *supra* facta est mentio *cap. 10* Ex quibus perspicuum est, verum esse, quod ait hoc loco Aristot. hanc Pisistratidarum tyrannidem non continuatam, sed interruptam sæpe fuisse.

Ὥστε τὰ πάντα.] *Herodot.* paululum ab Aristotele dissentit. Nam triginta sex annos commemorat, quibus Pisistratidæ Athenis sint dominati. Sic enim ait *lib. 5.* ἄρξαντες μὲν Ἀθηναίων ἐπ' ἔτεα ἕξ καὶ τριάκοντα.

Τῶν δὲ λοιπῶν.] Quarto loco Gelonis tyrannidem commemorat, quæ inter diuturnas censeri possit. Quam tamen duodeuiginti annos durasse ait. De hac autem tyrannide & *sup cap. 10 in fi.* & alii multi meminerunt: *Plut. in libr. de sera numinis vind. & Herod. lib. 7.* & optime *Diodor. Sicul. libr. 11. Xenoph quoque in lib. de Hierone.* ***4. Exemplũ diuturnæ tyrannidis.***

Γέλων μὲν γὰρ.] Huius tyrannidis primus autor Gelo, bellicosus & humanus Princeps à plærisq; celebratur, cui frater Hiero successit. Cuius nomine *Xenoph.* libellũ inscripsit Hieroni. Thrasybulus iunior Gelonis frater, Hierone maiore fratre mortuo successit in imperium, *teste Diod. lib. 11.* vbi explicat, quemadmodum Syracusani, eius crudelitatem pertæsi, ipso victo & pulso, se in libertatem vindicarint. De hoc Thrasybulo meminit & *supr. cap. 10. in fin.* ***Gelon.***

Plæraq; tyrãnides breui tempore durant.

Αἱ δὲ πλεῖσται.] Postquam Aristoteles exposuit, quæ tyrannides maxime diuturnæ olim fuerint: Nunc de vniuerso genere ait, plærasque omnes breuissimo tempore permansisse. Cuius rei innumerabilia exempla historiæ suppeditãt. Quod si tyrannides in regna conuertantur; certum est, eas tum effici quammaxime diuturnas, vt quæ iam non tyrannides, sed regna & principatus iusti ac legitimi sint & vsurpentur. Quo in numero fortasse imperium Romanum collocari potest.

TEXTVS.

De Rebuspublicis igitur & Monarchiis ea, ex quibus & intereunt & rursus conseruantur, omnia fere sunt explicata. In Politia autem Platonis disputatur quidem à Socrate de mutationibus: non tamen recte disputatur. Nam optimæ Reipublicæ & præstantissimæ mutationem non exponit proprie. Ait enim, causam esse, quod nihil maneat, sed quodam orbe mutetur. Horum autem esse principium ea, quorum radix sesquitertia, numero quinario iuncta, duas harmonias efficiat; Cum, inquit, figuræ huius numerus factus fuerit solidus: proinde, quasi natura paucos interdum & disciplina insanabiles gignat. Atque hoc quidem ipsum fortasse non male. Fit enim, vt tales sint, qui disciplina institui, & viri boni fieri minime possint. Sed hæc cur propria sit mutatio eius, quæ ab illo dicitur, optimæ Reipublicæ, magis, quam aliarum omnium rerum, quæ oriuntur, & quo tempore omnia debent mutari, etiam ea, quæ non simul fieri cœperint, simul mutantur: vt si quid pridie solstitii vel brumæ factum sit, simul mutatur? Præterea quid causæ est, cur ex hac in Laconicam fiat mutatio? Nam plæræque omnes Respublicæ sæpenumero in contrarias vel proximas mutantur.

tur. Eadem & aliarum mutationum eſt ratio. Nam ex Laconica, ait in Oligarchiam fit mutatio; ex hac in Democratiam, in Tyrannidem ex Democratia. Atque è contrario mutantur, vt ex Democratia in Oligarchiam magis etiam, quam in monarchiam. Præterea de Tyrannide nihil affert, ſitne eius mutatio futura nec ne, qua ex cauſa, & in quam Rempublicam. Cuius rei cauſa eſt, quod non facile fuerit explicare: Eſt enim infinitum. Siquidem ex illius ſententia deberet in primam & optimam conuerti. Sic enim contextus fieret & orbis. At mutatur Tyrannis & in Tyrannidem, vt Sicyone dominatio Myronis in Tyrannidem Cliſthenis: in Oligarchiam, vt Chalcide Antileontis: in Democratiam, vt Syracuſis Gelonis: & in Ariſtocratiam, vt Lacedæmone Charilai, & Carthagine. Et in Tyrannidem ex Oligarchia fit mutatio, vt plæræque veteres in Sicilia in Leontinis, in Panætij Tyrannidem, & Gelæ in Cleandri, & Rhegij in Anaxilai, itemque in alijs multis ciuitatibus. Illud quoque abſurdum, putare, propterea in Oligarchiam mutationem fieri, quod qui magiſtratib⁹ præſunt, (id eſt, qui cum imperio ſunt) pecuniæ ſint cupidi, eiuſque ſtudio quærendæ ducantur: non vero, quod hi, qui bonis longe præſtant, non putent æquum eſſe eos, qui rem non habent, ijs, qui habent, pares eſſe in Republ. adminiſtranda. In multis quoque Oligarchijs non licet pecuniam quærere, ſed leges ſunt, quæ id vetant. Carthagine autem, quæ Democratia vtitur, pecuniæ quærendæ ſtudent, & nondum Rempub. mutarunt. Abſurdum & hoc, dicere, ciuitatem

Oligarchicam ex duabus ciuitatibus constare, diuitum & pauperum. Cur enim id magis illi accidat, quam Laconicæ aut aliæ cuilibet, vbi non æqualia sunt bona, aut non omnes æqualiter sunt viri boni. Vt autem nemo pauperior fiat, quam prius; nihilominus in Democratiam Oligarchia commutatur, si pauperes plures numero existant, & in Oligarchiam Democratia, si diuites plebe sint superiores, & hi quidem negligant, hi vero animum attendant. Cumque multæ sint causæ, propter quas commutationes fiant: non nisi vnam commemorat, quod propter luxuriam, fœnore exhausti, pauperes euadant: quasi omnes aut plæriq; ab initio diuites fuerint. At hoc falsum est. Verum cum ex principibus quidam bona dissiparint, rebus nouis studont: cum alij vero, nihil mali accidit. Et mutantur nihilo magis vnquam in Democratiam, quam in aliam Rempublicam. Præterea etsi honorum non sint participes, etsi iniuria vel contumelia afficiantur, seditiones mouent, & Respubl. mutant, etiamsi bona non consumpserint; eo quod liceat, quicquid velint, facere. Huius rei causam esse ait libertatem nimiam. Cum sint autem plures Oligarchiæ & Democratiæ, Socrates quasi vna vtraque sit, ita mutationes exponit.

COMMENTARII.

Platonis errata de cõseruatione & mutatione Rerũpub.

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς.] Monui supra initio, aliud capitis initium, seu aliud caput hic commode institui posse. Nam Aristoteles postquam toto hoc libro suam de mutationibus Rerumpublicarum sententiam explicauit; adiungit hoc loco *Platonis* de eadem re sententiam. Cuius octo fere errata

rata hic indicat & ordine exponit, totamque Platonis ſententiam hac de re, vt vitioſam, improbandam eſſe docet. Extat autem hæc *Platonis* diſputatio *toto fere lib. 8. de Republica*. Cuius ſententia hæc eſt, quam *Cicero lib. 2. de Diuinat.* expreſſit; Rerumpublicarum eſſe quaſdam conuerſiones & orbes naturales; *Plato & Ariſtoteles* periodos & κύκλους vocant. De qua *Platonis* ſententia etiamſi aliter Ariſtoteles: plæriq; tamen alij eam laudant ac probant, vt naturæ, rationi, & euentis conſentaneam. Quam latiſſime & pulcherrime explicat & perſequitur grauis author *Polyb. libr. 6. hiſtor. in initio*, περὶ τὴν μὲν οὖν ἀναγκαιοκρίσεις καὶ φυσικοὺς, &c. *Cicero autem initio libro 2. de Diuinat.* agens de Republica Romana prius à Cæſare oppreſſa & modo eius morte rurſus liberata: Id enim ipſum, inquit, à Platone didiceram, naturales eſſe quaſdam conuerſiones Rerumpublicarum, vt eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à ſingulis, id eſt, Tyrannis. *& libro 2. Ep. ad Attic. Ep 36.* eo alludit; Equidem, inquit, ſperabam, vt ſæpe etiam tecum loqui ſolebam, ſic orbem Reipublicæ eſſe conuerſum, vt vix ſonitum audire, vix impreſſam orbitam videre poſſemus. *Tacitus* quoque ſcribit; rebus cunctis ineſſe videri quendam veluti orbem: & quemadmodum temporum vices, ita & morum verti. Recentiores quoque plærique Platonem ſequuntur: *Philippus Melanchth. libr. 3. declamat. fere in fine. Caſparus Peucerus prolixe in præfat. in Chron. Carion. & Ioan. Bodin. in Meth. hiſt. cap 6.* Cæterum ſolet Ariſtoteles plærumque aliorum ſententias priore loco perpendere, eaſq; vel approbare vel refellere; quod hic contra fecit.

Summa facta ſentẽtia Platonis. *Aliorũ de ea iudiciũ.* *1. Polyb. teſtimon.* *2. Teſtim. Cic.* *3. Teſtimo. Taciti.* *4 Philip. Mel.* *5. Peucer.* *6. Bodin.*

Ἐν δὲ τῇ τοῦ Πλάτωνος.] *Platonis* verba *in libr. 8 de Republica*, quibus exorditur diſputationem de mutationibus Rerumpublicarum, ſunt hæc; χαλεπὸν μὲν κινηθῆναι πόλιν οὕτω, &c.

Τῆς τε γὰρ ἀρίστης.] Errata ſeu vitia *Platonis* exponere orditur. Quorum primum eſſe ait, quod *Plato* eius Reipubl. quã ipſe, vt primam & optimam, *in libris de Repub.* deſcribit mutationem nullã afferat propriam ſed communẽ, quæq; etiam in alias Reſp. cedat, atq; adeo nõ in Reſp. tantũ, ſed in res omnes. Nã cauſam hui⁹ mutationis, quæ huic ſuæ optimæ (*Platonis*) Reip. accidere poſſit, *Plat.* affert hãc; quod omnia mutentur, quod-

1. Platonis erratum. *Cauſa mutationis Reip. à Platon. allata.*

quodque ſit ea conditio rerum omnium, vt nihil in eodem ſtatu permaneat; ſed omnia velut in orbem quendam vertantur. Quo pertinet prouerb. illud *apud Terent. in Eunucho*; omnium rerum eſſe viciſſitudinem, quod ab *Eraſmo* copioſe explicatur. Quæ rerum viciſſitudo cum ſit omnium & humanarum & naturalium, de quibus id teſtatur *Ariſtot. lib. 1. de ortu & interitu*: *& Lucret. eleganter libr. 1. & ipſe quoq; Plato hoc lib.* non plantis tantum, ijsque, quæ ex terra oriuntur, ſed animantibus quoque id coniunctum eſſe ait, vt quod ortum aliquando intereat, & hinc rurſus aliud suboriatur, eorumque ſit quædam naturalis velut in orbem conuerſio. Cum igitur cauſa hæc ſit communis rerum omnium: merito Ariſtoteles Platonem reprehendit, qui nullam Reipubl. propriam cauſam mutationis attulerit.

Ἀρχὴν δὲ εἶναι τούτων.] Sententia *Platonis* exponenda, eiuſdem quoque verbis vtitur. Nam hæc verba ipſa ſunt *Platonis ex lib 8. de Repub. initio*, quibus *Plato* cauſam huius optimæ Reipubl. mutandæ, quam naturali quadam rerum omnium conuerſione & viciſſitudine contineri diximus, à muſica harmonica & Arithmetica petit, vt & alias, (*vt in Timæo*) ſolet ſæpe in ſuis diſputationibus non Phyſicis tantum, ſed etiam Politicis, vti rebus & exemplis Geometricis, *& lib. 4. de Republic. Plato in fin.* Verba autem Platonis hæc ſunt: ἔστι δὲ θείῳ μὲν γεννητῷ περίοδος ἣν ἀριθμὸς περιλαμβάνει τέλειος ὢν ἐπίτριτος πυθμὴν, &c. De quo loco, Ciceronis illo dicto vti poſſumus, Platonis numero nihil eſſe obſcurius. Nam hic certe locus de Harmonijs & numeri s eſt obſcuriſſimus. Quare & *Theon Smyrnæus*, (vetus ſcriptor, qui commentaria ſcripſit in Euclidem) qui librum olim conſcripſit de rebus ad matheſin pertinentib⁹, quæ *in Platone* reperiuntur, eaſque explicauit, hunc locum prætermiſit. Nec *Iamblichus* ſummus Philoſophus (vixit ante 1200. annos) eum ſatis commode explicare potuit, *teſte Marſil. Ficino in proœm. in hunc lib.* cui & ipſi aqua hæret. Duo ſunt recentiores, qui ipſum explicare ſunt conati: *Matthias Lauterwaldius, de quo tomo. 3. orationum Philipp. Melanchth. & Io. Bodin. lib. meth. hiſt. cap. 6.* Quicquid tamen ſit, ita huic de cauſa mutandæ Reipubl. diſputationi accommodare videtur Ariſtoteles. Cum Platonis ea Reſpubl. ei ſic optime temperata videatur ex tribus hominum generibus; aureo, argenteo, & æreo

Obſcuritas ſententiæ Platonicæ.

Itemq; Cardanus, de proport. lib. 5. prop. 205.

reo ſeu ferreo: ſi aureum conſilio & ſummæ Reipub. præſit: argenteum rei militari: reliquum genus ſit agricolarum & opificum, vt apud eum videre eſt *libr. de Republ. 3. extremo.* de quo & *ſupra* attigimus *lib. 2. cap. 3. in fin.* multis annorum conuerſionib⁹ & procedente tempore fieri poſſe, vt hæc hominum genera degenerent, & liberi parentibus, vel maioribus nepotes diſſimiles naſcantur, hoc eſt, vt quorum maiores ex primo fuerint genere, ipſi vix ex ſecundo cenſeri poſſint, & ex aureis fiant quidam (vt ita dicam) argentei, vel ærei, & ex argenteis quidam ærei vel ferrei: atque ita hæc genera atque ordines permiſceantur: Ita vt in eo ordine exiſtant non tantum viri boni, ſed etiam improbi, qui ſummæ Reipubl. ſint præfuturi. Quæ diſſimilitudo & velut diſcrepans ſonus, fieri non poteſt, quin animorum quoque diſſidia & ſimultates ac bella afferat, vnde ibidem & motus & mutationes Reipubl. conſequantur. Huc ſcilicet ſumma ſententiæ Platonis pertinere videtur, praua nimirum hac generatione tria illa genera, velut concentum & harmoniam, perturbari. Ex qua diſcrepantia Reipub. mutatio conſequatur. Verum huius prauæ generationis principium ſeu principem & dominum numerum illum, quo nihil obſcurius eſſe diximus, facit *Plato.* Sic enim ait; σύμπας δὲ οὗτος ἀριθμὸς γεωμετρικὸς τοιούτου κύριος ἀμεινόνων καὶ χειρόνων γενέσεων. Ariſtoteles ad hoc, quod Plato ait boni ortus ſiue generationis, bonæ (inquam) indolis & ingenij, ſiue contra praui & mali cauſam & principium numeris eſſe attribuendum, nihil ad id reſpondet, ſed alibi, ni fallor, *in Metaphyſ. & in lib. de anima,* id quoque refellit. Verum ſumit ex eo & probat hoc ingenij & indolis diſcrimen, verumque eſſe fatetur, fieri ſæpenumero, vt quidam tam prauo ingenio & ad omnem virtutem inepto naſcãtur, nulla vt inſtitutione & diſciplina hæc naturæ prauitas corrigi, & emendari diſciplina boniſq; moribus & inſtitutis poſſit. Qua in re grauiter peccant, qui Ariſtotele poſteriores fuerunt, qui natura neminẽ malum eſſe, ſed conſuetudine tantum & diſciplina effici putarint, vt explicauimus *apud Cicer. lib. 1. de ll.* Rectius Plato & Ariſtoteles non diſciplinæ tantum, ſed naturæ quoque diſcrimen tradiderunt. Qua de re idem Ariſtoteles *lib. 6. Eth. in fin.* vbi hanc indolem bonam, id eſt, δύναμιν & facultatem bonam diuinitus ingeneratam, ſiue (vt ille loquitur) naturalem, vocat

Numerus nõ eſt cauſa ingenij vel boni vel praui.

Ingeniorũ quorũdam deſperata prauitas.

Plato Protagora pag. 286. & Menone.

Plutarch. ὅτι διδακτὴ ἡ ἀρετή.

1. Argum. τὸ ἀνασκευαστικόν.

2. Argum. ἀνασκευαστικόν.

cat virtutem, ἀρετὴν φυσικήν. Quo pertinet & quod *Cic.* ait *lib. Tusc. quæst.* virtutes tardis mentibus non committi. Atq; ita hic locus accommodandus videtur.

Τοῦτο μὲν αὐτὸ λέγων.] His verbis probat Aristoteles hoc naturæ discrimen ingeniorum & indolis; de quo iam explicatum. De eodem & *lib. vlt. Eth. cap. vlt.*

Ἀλλ' αὕτη τί ἂν ἴδιος.] Etsi discrimen illud probauit, improbat tamen id h. loco; quod inde Plato causam mutandæ suæ optimæ Reip. petendam iudicauit, propterea quod hæc mutationis causa ex hac vicissitudine petita non sit propria huius optimæ Reip. sed aliarum quoq; Rerump. communis; adeoq; omnium rerum; vt artium, familiarum, hominum. Nam interdum siue alio tempore aliæ artes magis aut minus florent aut intereunt, vt omnium rerũ est vicissitudo. Et hæc prima est Platonis reprehensio, quam paulo supra iam explicauimus.

Ἢ τῶν ἄλλων πασῶν.] Non illi Reip. Platonis tantum, sed alijs quoq; id accidere, vt qui singulis præsunt, vt Aristocratiæ optimates, Oligarchiæ diuites, ac nobiles, &c. non in eodem statu semper permaneant, sed ex optimatibus quidam improbi, ex diuitibus pauperes efficiantur. Atq; ita etiam in alijs Rebuspublic. ac hominum mutatione mutatio sensus (status) subsequatur.

Καὶ διά τι τοῦ χρόνου.] Altera est ratio, qua Platonis eam sententiam de mutatione, q̃ ex temporis & annorum conuersione fiat, refellitur. Nam inde effici demõstrat Arist. h. loco, vt q̃ simul eodemq; tempore sint cœpta aut primum instituta: eodẽ quoq; tempore illa postea desinant mutenturq́;: & contra, vt quæ eodem tempore intereunt & mutantur, vt eodem temporis momento cœperint. Quod tamen falsum esse, perspicuũ est. Nam multa videre licet, quorũ ortus in idẽ temporis punctũ concurrat, interitus non item: & cõtra, quorum interitus concurrat, q̃ tamen alio atq; alio tempore fuerint cœpta. Hoc.a. absurdum ex Platonis sententia sequi & effici, ait quidem Arist. sed non satis demõstrat, quemadmodũ id sequatur ex ea. Quare hinc id potest intelligi: Quod cum hæc Platonis causa mutationis tẽpore æstimetur ac definiatur, omnisq́; in tempore ab eo ponatur; necesse sit eodẽ temporis interuallo hanc causam cõtineri. Nã alioqui si vna Respub. longiore, altera eiusdẽ generis breuiore cõstaret: sequeretur,

tetur, causam mutationis nõ tam in tẽpore quam alia aliqua in re esse ponendã. At contra Plato in tẽpore hanc mutationẽ posuit. Quare ex eius sententia plane id efficitur, vt si mutationis causam tantum tempori & annorũ conuérsioni tribuere velim⁹; fateamur quoq; eadẽ eod. tẽpore interire, quo cœpta fuerint. Vt si pridie solstitij (inquit Arist.) aliquid cœperit, pridie quoq; eius mutetur aut desinat: & contra. Ea .v. q̃ eodẽ tẽpore intereunt, eodẽ tempore cœpisse esse: q̃ falsum est & absurdum. Non recte igitur Plato tempori & annorum periodo causam mutationis adscripsit. Atq; ita Arist. duab⁹ his rationibus hanc totam causam Platonis refellit, quarum priore eam non esse propriam illius Reipubl. docuit. — ὑπὸ δ' ἄτοπον.

Πρὸς δὲ τούτοις διὰ.] Alterum Platonis peccatũ hic repræhẽditur. Quod vt intelligatur, sciendũ est à Plat. eo loco, i.e. li. 8. de rep. quinq; Rerũp. genera afferri: Aristocratiam, Timarchiã seu Timocrat. siue Laconicã, Oligarchiã, Democrat. & Tyrannidẽ, easq; illo ordine inter se cõmutari, vt prima in secundã, hæc in tertiã, & tertia siue Oligarchia in Democratiam, q̃ deniq; in Tyrannidẽ postremo mutetur ac degeneret. Quã Platonicã periodũ & conuersionẽ Rerũp. inter se eo ordine succedentiũ, ꝓbasse quidẽ *Cic.* videtur, cuius verba supra attulim⁹ & *Polyb. li. 6.* q̃ eam præclare & copiose explicat, ac docet, hanc mutationis ac cõuersionis seriem plane esse necessariam & naturæ consentaneã. Arist. tamẽ eam h.l. refellit. Nam primũ indicat nullã satis iustã esse rationẽ, cur hæc conuersionis series & periodus fiat aut perpetua esse debeat. Deinde docet, sæpe accidere, vt Resp. vel in contrarias vel in proximas & finitimas mutentur. Vt Oligarchia in cõtrariam Democratiam, & rursus Democratia in Oligarchiam, vt sibi contrariã, non v. in monarchiam semper, vt putat Plato, cõuertatur. Et sæpe fit, vt Oligarchia vna in aliam (Sunt .n. plura Oligarchiarũ genera) eiusdẽ generis conuertatur. Sic & Aristocratia alias in contrariã sibi Democratiã, alias in sibi finitimã Oligarchiam cõmutari solet. Quæ omnia late *supra* sunt explicata, *c. 6. in fin. & c. 7.* vbi & hanc Platonis seriem & mutationũ connexionẽ reprehẽdimus siue adduximus. Cæterum Platonis verba de hac connexione mox afferentur. — *2. Error Platonis.* — *Cic. & Polybij hac de re sentẽtia.* — *1. Argum.* ἀναγκαῖον. — *2. Argum.* ἀναγκ.

Ἐπὶ δὲ τυραννίδος οὐ λέγ.] Aliud Platonis vitium & peccatũ, qui de Tyrannide nihil plane attulerit, quo ad mutationẽ, hic indicatur. Verissimum .a. id esse, ex Platone cognosci potest. — *3. Error Platonis.*

Nam

Nam cum *li.8.& 9.* causas mutationum explicat, etsi quoq; de Tyrannide copiose disserit; reliquarum tamen duntaxat 4. Aristocratiæ, Timocrãtiæ siue Laconicæ, Oligarchiæ & & Democratiæ mutationes exponit: de Tyrannide autem est silentium. Cuius rei causam quoque hic indicat Aristoteles. Quod ipsi Platoni difficile videretur de Tyrannide explicare. Propterea quod res sit infinita, siue vt ait, ἀόριστον γὰρ, id est, quod non ita vna mutatio, vt priorum 4. sed multiplex & infinita sit Tyrannidis, quæ alias aliter & in aliã Rempub. mutatur. Nam ex sententia quidem Platonis, & si orbem illum Platonicum sequamur quinque Rerumpublicar. cum à prima Aristocratia ad vltimam Tyrannidem ordine ac deinceps ventum fuerit, redeundum erit ad primum: Ita vt ex hoc orbe & periodo sequatur, Tyrannidem rursus mutari in Aristocratiam: cum tamen multis quoque alijs modis mutetur nunc in Tyrannidem, nunc in aliam Tyrannidem, nunc in Oligarchiam, nunc in Democratiam, nunc in Aristocratiam: adeo vt Tyrannis non tantum in optimam illã Platonis Rempub. (quod necesse est ex eo orbe & periodo) sed & in alias omnes Reipubl. formas commutetur. Id quod exemplis hic quoque docetur. Et hæc quidem huius loci sententia esse videtur, etiam aliorum interpretum iudicio. Haud scio tamen, an non aliter accipi possit illud ἀόριστον γὰρ: non pro infinito, sed pro inexplicabili: quasi Aristoteles causam, cur Plato de Tyrannide nihil attulerit, hoc verbo indicet; quod ne putarit quidem Plato afferre, vt in re plane inexplicabili & absurda. Nam ex sententia Platonis, vt iam dictum est, dicendum fuerit, Tyrannidem conuerti in optimam Platonis Rempub. At hoc absurdum videtur, vt ex deterrima optima suboriatur Platonis Respublic. maxime propter illa tria hominum genera; aureum, argenteũ, æreum seu ferreum; quæ videntur ita facilius mutari posse, à melioribus (inquam) in deteriora, ab aureis in argentea, ærea, &c. non contra. *Polyb* tamen *initio lib. 6.* quo loco Platonicum illum orbem probat & explicat, vltimæ Reipub. quam ponit Democratiam nequiorem, conuersionem fieri ad Regnum, id est, optimam Rempubl.

Causa eius erroris.

Alia interpretatio.

Refutatio. Ἀλλὰ μεταβάλλει.] Docet, Tyrannidem varie mutari, non in vnam, quod ex orbe illo Platonico sequitur, sed in omnes ferè Rerumpubl. formas ac genera, vt & modo dixi-

mus

mus ſeu explicauimus. Et primum quidem quia Tyrannidis vt & reliquarum Rerumpub. non vna ſed multæ ſunt ſpecies, de quibus explicatum *ſupra lib. 4.* tres (inquam) Tyrannidis ſpecies, de quibus *cap. 10. lib. 4.* ait, ex vna Tyrannidis ſpecie conuerſionem interdum fieri in alteram, à leuiore in grauiorem, vel contra. Quod idem & de alijs Rebuſpubl. vniuerſe explicatum eſt *ſupra cap. 6. in fin.*

Ὥσπερ ἡ σικυῶνος.] De Myrone & Cliſthene, Sicyonijs Tyrannis, dictum eſt, *ſupra initio huius cap.*

Ὥσπερ ἡ ἐν χαλκίδι.] De Chalcidenſium (quæ vrbs eſt Eubœæ, Nigropontum hodie vocatur) hoc Tyranno Antileonte & de hac mutatione Tyrannidis in Oligarchiam in ea vrbe amplius quærendum.

Καὶ εἰς δημοκρατίαν.] De Gelone, Syracuſarum Tyranno, & *ſupra hoc cap.* diximus. Quod autem hic ait Ariſtoteles, Tyrannidem eam Gelonis, eiuſq; fratrum, Hieronis & Thraſybuli, in Democratiam commutatam eſſe: id optime explicatur *à Diodoro li. 11.* his verbis *οἱ δὲ συρακούσιοι τοῦτον τὸν τρόπον,* &c. vbi ait, Syracuſanos, Thraſybuli Tyrannide liberatos, ſtatim popularem non in ſua tantum vrbe, ſed in alijs quoque inſtituiſſe, eamq; conſeruaſſe annos fere 60. vſq; ad Tyrannidem Dionyſij

Καὶ εἰς ἀριστοκρατίαν.] Ait, Lacedæmone Tyrannidem in Ariſtocratiam commutatam fuiſſe. Nam etſi Charilaus Tyrannidem non occuparat, ſed regnum hæreditarium acceperat; quia tamen tyrannice regno præeſſet, & aſperius imperaret; Tyrannus potius, quam Rex, non iniuria hic ab Ariſtotele appellatur. Quam eius Tyrannidem Lycurgus, Charilai patruus, nouis legib. ita temperauit & moderatus eſt, inſtituto ſecum conſilio (28. erant, de quo *ſupra lib. 2. c. 7.*) vt Reſp. Spartana poſtea non magis regni quam Ariſtocratiæ ſpeciem haberet: atq; adeo ex tribus generib. (regno, Ariſtocratia & Democratia) velut mixta & temperata eſſet; quod *ſupra* explicauimus *li. 2. c. 4.* videatur *Plutarch. in Lycurgo.*

Καὶ ἐν καρχηδόνι.] Carthaginem regali forma Reip. principio vſam fuiſſe vel ex *Virg.* notum eſt de Didone Regina Carthaginenſium. Poſtea Ariſtocratia vſos eſſe Carthaginenſes, ſiue potius mixta Repub. non ſecus, atq; Lacedæmonios, ab Ariſtotele ipſo ſæpius exponitur, & maxime *ſupra li. 2. c. 9. & Iſoc. li. 2. ad Nicocl.* De hac autem mutatione regni ſiue

Tyrannidis in Aristocratiam, cuius hic fit mentio, quando ea & quemadmodum facta sit Carthagine, amplius quærendum.

Καὶ εἰς τυραννίδα.] Adiungit Aristoteles de Tyrannide, eam ex Oligarchia sæpe nasci, multisq; in locis Oligarchiā conuerti in Tyrannidem, cum tamen Plato in suo orbe Oligarchiam dicat in Democratiam tantum conuerti.

Ὥσπερ ἐν σικελίᾳ.] Indicat Aristoteles, plærasq; Siciliæ ciuitates olim Tyrannide vsas fuisse, quæ postea (maxime antiquiores) in Oligarchias fuerint conuersæ. *Cic.* quoque *in Verrem* hanc Insulam Tyrannorum feracissimam fuisse ait, *& Iustin. li. 4.* vbi de Sicilia; hæc à principio, inquit, patria Cyclopum fuit, quibus extinctis Æolus regnum Insulæ occupauit, postquam singulæ ciuitates in Tyrannorum imperium concesserunt, quorum nulla terra feracior fuit. Horum ex numero Anaxilaus iustitia cum cæterorū crudelitate pugnabat, &c. Idem de Sicilia patria sua *Diod. Sicul.* commemorat, apud quem nominatim omnes quoq; ciuitates commemorantur, quibus Tyranni præfuerint.

Ἐν Λεοντίνοις.] De hoc Leontinorum, quæ est præclara Siciliæ ciuitas, Tyranno Panætio dictum *& supra c. 10.*

Καὶ ἐν Γέλᾳ.] De hoc Cleandro, eius fratre Hippocrate, Gelæ (quæ & ipsa est Siciliæ ciuitas, de qua *Cicer 3. accus. in Verr*) Tyrannis *Herod. li. 7.* ita ait; Κλεάνδρου δὲ τοῦ πατροΐου τελευτήσαντος, &c.

Καὶ ἐν Ῥηγίῳ.] Anaxilai huius Rheginorū siue Rhegij (quod est oppidum Italiæ è Regione Siciliæ) Tyranni mentionem reperi apud *Pausan. in Messenicis lib 4. & Strab. li. 6.* Est fortasse & ille, de quo *supra ex Iustino.*

4. *Error Platonis.* Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ οἴεσθαι.] Aliud Platonis peccatum hic refellit. Quam .n. causam Plato affert (cuius verba mox adducem⁹) cur Laconica in Oligarchiam mutetur; eam Aristoteles non satis iustam & idoneam esse, sed aliam potius oligarchiæ causam à Platone prætermissam esse ostendit. Plato causam hāc

Causa falsa Laconicæ in Oligarchiam degenerantis. affert Oligarchiarum, quod principes Reipubl. & magistratus quæstui & lucro sint dediti, & pecuniæ ac diuitiarum studio teneantur; vt quibus in ciuitatib. pro ambitione & honorum studio diuitiarum & quæstus cupiditas ac studium esse cœperit, in ijs Oligarchia existat. Sic .n. ait lib. 8. de Republ. οὐκ ἄδηλον ὡς μεταβαίνει πρῶτον ἐκ τῆς δημοκρατίας εἰς τὴν Ὀλιγαρ-

χίαν

χίαν ῥίπτειν; &c. vbi & hæc ipsa verba, quibus hic vtitur Arist. exstant; αὗται δὴ φιλονείκων κὴ φιλοτίμων ἀνδρῶν φιλοχρηματισταί τε λεγόντες ἐγένοντο, &c. Arist. Oligarchiarum hanc potius causam esse ait, quod cum iam multi sunt locupletes, qui reliquos ciues longe diuitijs superent; propter hanc suam præstantiam plus quoq; in Republ. sibi deberi putent, & iniquum siue iniustum esse arbitrantur, pauperes sibi comparari, & paria cōmoda ferre in Repub. cum potius ipsis priores partes, tanquā præstantioribus, debeantur in Republ. Id .n. iuri & iustitiæ Geometricæ esse consentaneum. Quare illis ipsis solis honores & magistratus deberi, exclusis pauperibus; quod Oligarchiæ est proprium. Hanc igitur iuris speciem ob illam diuitiarum excellentiam causam & originem esse Oligarchiarum ait Aristoteles hic: & explicatum est latius *supra lib. 3. cap. 6. & 8. & hic huius lib. cap. 1.* *Vera causa.*

Ἐν πολλαῖς γ.] Causam Platonis bifariam refellit, cur (inquam) diuitiarum studium & cupiditas non sit vera Oligarchiæ causa. Primum, quod multæ sint Oligarchiæ, in quibus quæstus & diuitiarum studium etiam lege sit vetitum. Deinde, quod Carthagine licet sit permissum & vsitatū hoc lucri & pecuniæ studium, nulla dum tamen exorta sit Oligarchia. Cum igitur & non in omnibus Oligarchijs sit hoc pecuniæ studium; & in quibusdam ciuitatibus sit illud quidem, quæ tamen in Oligarchiam non mutentur: facile inde cognosci potest, Oligarchiæ causam non ex hoc studio, sed aliunde esse petendam. *1. Argum. ἀνασκευαστικὸν causa falsa Platonis.*

Ἐν πολλαῖς τε.] Legibus cautum in quibusdam Rebusp. quæ paucorum imperio continentur, de re familiari non augenda, eo fortasse consilio, vt census veteres, quorum pro ratione & modo Magistratus mandantur, conseruentur. Ita Romæ lege Licinia cautum est, ne quis plus quam 500. iugera possideret. Quæ lex tamen paucis & Oligarchis potius inimica fuit; de qua *Liu. lib. 6.* De alijs Oligarchijs amplius quærendum. *Leges de re familiari non augenda.*

Ἐν καρχηδόνι γ.] Quod hic indicat Arist. Carthagine studiū pecuniæ & augendæ rei fuisse: id latius explicatur *supra li. 2. c. 9* Quod .a. hic ait eam populari imperio contineri, ex parte verum est. Erat enim mixta partim ex optimatum, partim ex regio, partim ex populari imperio temperata fere, vt Romana; atque adeo optimatum & paucorum factio potius *Carthaginis status popularis.*

dominabatur. Quare & paulo ſupra Carthaginen. Reſpub. Ariſtocratica vocatur. Videatur *cap.9.li.2. & cap.7.li.4.*

5. Error Platonis.

Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ φάναι.] Aliud Platonis peccatũ de Oligarchia & paucorum imperio indicat Ariſt. & refellit. Exiſtimat enim Plato, eam ciuitatẽ, quæ paucorum imperio teneatur, non eſſe vnam, ſed duas potius; diuitum vnam, & alterã pauperum. Nam *lib. 8 de Repub.* quo loco Oligarchiæ vitia exponit, alterum hoc eius vitium eſſe ait; τὸ μὴ μίαν, ἀλλὰ δύο ἀνάγκη εἶναι τὴν τοιαύτην πόλιν· τὴν μὲν πενήτων, τὴν δὲ πλουσίων. οἰκοῦντας ἐν τῷ αὐτῷ, ἀεὶ ἐπιβουλεύοντας ἀλλήλοις. Quod idem graue & pernicioſum ciuitatibus vitium etiam *lib.4.* indicarat his verbis; μίας ὄντος εἶναι ἐγώ, &c. δύο μὲν γὰρ καὶ ὁπωσοῦν εἶεν πολέμια ἀλλήλων, ἡ μὲν πενήτων, ἡ δὲ πλουσίων. Quæ Platoni cauſa quoq; fuit, cur bonorum communitatem & æquationem introduceret. Ariſtoteles hanc quoq; eius ſententiam, vt vitioſam & abſurdam, reprehẽdit, & refellit duabus rationibus.

1. Argum. ἀνασκευ.

Prior hæc eſt, ꝙ illud de duab. ciuitatibus diuitum & pauperum, quod Plato Oligarchiæ vitium eſſe putat, etiam in alia Rerumpub. genera, vt Laconicam, quam Plato vocat Ariſtocratiam, Democratiam cadet. Nam quæcunq; tandẽ ſit Reſpub. fieri non poteſt, quin alij ſint diuites, alij ſint pauperes, niſi bonorum æquatio introducatur, quam *Cic.l.2.off.* peſtem & perniciem Rerumpub. eſſe ait.

2. Ratio ſeu argum. ἀνασκευαστικὸν.

Altera ratio indicari videtur his verbis: ἢ μὴ πάντες ὅμοιοι εἰσὶν, &c. Quod ex ea Platonis ſententia videatur etiam in vrbe ea, in qua ſit communitas & æquatio bonorum, duas nihilominus eſſe ciuitates, vnam bonorum, alteram improborum. Vix enim fieri poteſt, vt omnes peræque ſint boni. Atq; ita, quod ille ſummum vitium Reipub. putauit, ſi non ſit vna, ſed multiplex; id in ipſius quoq; Repub. in qua alij ſint alijs meliores, euenire videtur.

6. Error Platonis.

Οὐδενὸς δὲ πενεστέρου.] Multa Platonis peccata de Oligarchia reprehẽdit. Duo iam ſunt explicata, affertur & hic aliud. Putauit enim Plato, cur Oligarchia in Democratiam cõuertatur, hanc eſſe cauſam, idq; tum fieri ſolitum, cum ditiores facultatibus ſuis lapſi fuerint & ad egeſtatem redacti. Ariſtoteles contra ſæpe accidere ait, etiam cum nemo ex ditioribus facultates amiſerit; nimirum ſi tenuium & pauperum multitudo maior facta fuerit, non eſſe neceſſe, quod putauit Plato, vt diuites ad paupertatem redigantur; ſatis eſſe, ſi plebis

& te-

& tenuiorum turba augeatur. Hinc enim existere Democratiam. Nam vt *supra* explicatum *li.3.cap.5.* Oligarchia est, vbi pauci diuites, Democratia, vbi multi pauperes imperium tenent. Facile autem fiet, vt tenuiores aucti & paucis pares aut superiores facti imperium occupent, atq; Oligarchiam in Democratiam conuertant. Contra quoque fieri poterit, vt multitudo vel morbo vel bello vel qua alia re diminuatur veluti Colonia, eaq; vt exigua oppressa dominatū arripiant pauci, deleto populari imperio: atq; ita ex Democratia è cōtra Oligarchia oriatur, neq; deminutis neq; auctis diuitū bonis. Quare non bonorum deminutioni vel incremento, sed multitudini potius pauperum, vel diuitum opibus & potentiæ, vt altera pars altera sit superior, causa & ortus Democratiæ & Oligarchiæ adscribi debet. *Conclusio.*

Πολλῶν τε οὐσῶν.] Alia hic duo Platonis peccata de Oligarchia affert; quorum alterum est; quod, cum multæ sint causæ interitus & mutationis Oligarchiarum, de quibus explicatum *supra cap.6.* Plato tamen vnam duntaxat attulerit, eamq; vitiosam; quod alterum est peccatum. Plato namque Oligarchias ex eo putat interire, quod diuites eorumq; liberi maxime luxu suo, qui diuitiarum est comes, magnisq; sumtibus & patria comedant & consumant bona, & ijs consumtis ære se alieno obruant, vnde tandem res nouas moliri & Rempub. perdere & mutare cogantur. Verba Platonis hæc sunt: οὐκ οὖν ἦν γε ἐγὼ μεταβάλλει ἐκεῖνα τοιούτων, &c. Aristoteles hanc de ære alieno causam probat ille quidem, sed adhibita distinctione. Nam Plato ita loquitur, quasi propter quorumlibet æs alienum non principum tantum Reipubl. sed etiam aliorum ciuium hi motus & mutatio existeret, & omnes ciues aut certe plæriq; sint diuites: cum tamen in Oligarchia pauci rem habeant, ij qui imperio præsunt: & ab his tantum, vel ab his solis periculū esse ait Aristoteles, ne lapsi facultatibus & fœnorib⁹, vt ait *Salust.* cooperti, res nouas moliantur. A reliquis ciuibus, quorum non magnæ sint opes, autoritas & splendor, nihil admodum esse metuendum. De qua re explicatum latius *supra cap.6. & lib.2. c. 5.* videatur & *Sueton. in Othone ca.5. & Plutarch. in lib. de sanitate tuenda.* Etsi *Cic. lib 2. in Catilin.* videtur indicare, non à Catilina & patricijs, sed plebe quoq; vsuris & ære alieno exhausta periculū fuisse; Nemo, inquit, non modo Romæ, sed ne vllo in angulo to-

7. Error Platonis.

8. Error.

Arostotelis sententia.

tius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus Catilina adsciuerit. Et mox: patrimonia sua profuderant, fortunas suas abligurierant.

9. Error Platonis. Καὶ μεταβάλλουσιν.] Aliud Platonis peccatum de Oligarchia, quam putauit semper in Democratiam conuerti, vt supra vbi de orbe illo Platonico dictum est, cum sæpe tamen in aliam Rempublicam Oligarchia commutetur, in Tyrannidem, & alia Oligarchia in aliam (Sunt enim plures eius species) commutetur. Huius rei exempla allata sunt *supra cap 6. Polyb.* tamen, vt & supra diximus, Platoni assentitur, Oligarchiam in Democratiam conuerti. Quod idem Reip. Romanæ accidit. Et certe plærunque accidere solet. Id quod Plato fortasse spectauit. Nam in rebus politicis ea, quæ plærunque accidunt, spectari solent. Quod *supra* explicatum *lib. 1. Eth. cap. 3. & lib. 2.*

Ἔτι δὲ καὶ τιμῶν.] Id pertinet ad ea, quæ paulo supra explicauimus de bonorum & patrimoniorum profusione & ære alieno, quam communem causam Plato attulerit. Aristoteles, eo reprehenso, alias præterea causas esse, ex quibus seditiones & motus oriantur, vt sunt honores, iniuriæ, contumeliæ, quas hic commemorat vno verbo, & *supr.* late explicauit *cap. 2. & 3. & 6.*

Correctio huius loci. Διὰ τὸ ἐξεῖναι.] Hæc verba de mendo valde mihi sunt suspecta, adeo vt eo fere labar, vt putem, hæc omnia vsque ad verba, πλειόνων δ' οὐσῶν, hic interiecta ex Platone non satis opportune. Nam hæc verba, οὐ αἰτίαν, hic ad Oligarchiam torquentur, quæ à Platone de Democratia afferuntur. Sic enim ait *libr. 8. de Republ.* ἡ γὰρ ἄγαν ἐλευθερία ἔοικεν οὐκ εἰς ἄλλο τι, ἢ εἰς ἄγαν δουλείαν μεταβάλλειν καὶ ἰδιώτῃ καὶ πόλει. Et ijs deletis locus hic totus dilucidior videtur. Nisi forte prioribus ita accommodentur: vt Aristoteles causam eius luxuriæ & patrimonij consumendi ijs hanc afferat, quod propter nimiam diuitum licentiam, quicquid ipsis libitum fuerit, faciant, profundant, perdant, pereant, vt ait *Terent.*

ἐπανόρθωσις.

Sepulueda explicatio. *Sepulueda* hæc verba ad Democratiam refert: eo fortasse adductus, quod Plato illis οὐ αἰτίαν de Democratia sit vsus, vt iam diximus: putatque, ad cæteras causas mutationem Rerumpublic. de quibus supra est explicatum, aliam hic addi, nimiam libertatem.

Refutatio. Quod profecto nimis alieno loco fieret. Agitur enim perspicue de Oligarchia.

Πλειόνων

Πλειόνων ἢ οὐσῶν.] Aliud Platonis peccatum in hac disputatione de mutationibus Rerumpubl. postremo loco hic affert; Quod Plato causas mutandæ Oligarchiæ & Democratiæ ita exponat, quasi vna tantum sit Oligarchiæ species aut Democratiæ. Nam cuiusq; vnam tantum mutationis caussam affert. Cum tamē Oligarchiæ aliarumq; Rerumpub. sua cuiusq; multa sint genera. De quibus accurate explicatum est *supra lib. 4. cap. 4. 5. &c.* Quare cum multa cuiusq; Reipubl. sint genera: multæ quoq; vt ortus & interitus sint causæ, necesse est, cuiq; generi accommodatæ. Qua in re & alios quoque lapsos esse monuit *supra lib. 4. c. 1.* *10. Error Platonis.*

Libuit hic quoque, ὡς πάρεργον ἢ παραθήκην ex *Censorino de die natali ca* 17. *in fin.* adscribere; Vettium Romanæ Reipubl. interitum olim ex disciplina augurali prædixisse: mea quidem sententia, aut iuuante cacodæmone ad stabiliendā auspiciorum superstitionem: aut forte fortuna coniecturæ respondente euentu. Cum enim Romulo vrbē condenti *12.* vultures apparuerint: Vettius primum eius annum Climactericum constituit *120.* numero nimirum auium per denarium multiplicato. Cum autem eum annorum numerum tunc temporis Respublic. Romana incolumis attigisset: eo ipso numero rursus in denarium deducto, ad annum vsque 1200. Rempub. Romanam peruenturam prædixit. Id quod etiam accidit, paucis tantummodo exceptis annis. Ita enim sub anno Christi *475.* hoc est, Romæ conditæ *1226.* scribit *Funcc. in suis Chronicis*; Casus occidentalis Regni Romanorum, &c.

FINIS LIBRI V.

LIBER VI.

ARGVMENTVM.

Ἀνάμνησις eorum quæ hactenus sunt explicata.

Monuit Aristoteles supra lib. 4. cap. 2. extremo his verbis; ἡμῖν δὲ πρῶτον, &c. de iis, quæ in hoc opere sibi sunt explicanda. Et primum quidem de Rerumpublicarum generib. quæ & quot
2. *ea sint numero, & singula quam sint multiplicia. Deinde, quæ Respubl. cui maxime sit expetenda aut deligenda. Aliis*
3. *enim Democratia conuenit, aliis Regnum. Postea quomo-*
4. *do hæ Respubl. institui & describi debeant. Tandem de earum causis interitus & salutis. Ac de illis quidem explicatum est lib. 4. de hoc vltimo, id est, de causis salutis & interitus Rerumpubl. toto libr. 5. Hoc autem libr. 6. veluti appendix & additamentum quoddam continetur, prioribus libris, & maxime libr. 4. applicandum. Nam quæ eo lib. velut prætermissa sunt de Rebuspubl. maxime de iis duabus Democratia & Oligarchia describendis; ea hic perficiuntur. Quibus tandem extremo cap. de magistratuum generibus præclara disputatio adiungitur. Quare huius lib. tres veluti partes constitui possunt: quarum in prima de ordine & scopo ac materia huius libri exponatur: in altera, cap. 2. 3. & 4. de illis duabus Rebuspub. agatur: in tertia, ca. vlt. aurea & insignis magistratuum partitio & genera explicentur.*

Præsentis libri argumentum. 1. Pars. 2. Pars.

Alia partitio. 1. Pars. 2. Pars. 3. Pars.

TEXTVS.

Quot sint differentiæ & quæ, & partis deliberantis, quæque Reipubl. est Domina, & eius, quæ in magistratuum descriptione est posita, & eius,

eius, quæ in iudiciis, quæque cui Reipublicæ ſint accommodatæ: de interitu quoque & ſalute Rerumpublicarum, ex quibus & propter quas cauſas fiat: ſupra eſt explicatum. Cum autem Democratiæ multa ſint genera, & item aliarum Rerumpublicarum: non ab re fuerit, de iis ſimul & ſi quid reliquum fuerit, conſiderare, & proprium & cuique accommodatum modum tribuere ſeu exponere. Coniunctiones quoque omnium eorum modorum erunt explicandæ. Hæc enim coniuncta efficiunt, vt & Reſpublicæ varient, vt Ariſtocratiæ ad Oligarchiam, & Politiæ ad Democratiam declinent. Coniunctiones voco (de quibus explicandum quidem eſt, adhuc autem non ſunt explicatæ) vt ſi pars, quæ in conſilio & quæ in magiſtratu eſt poſita, deſcripta ſit oligarchice; ea vero, quæ eſt in iudiciis, ariſtocratice. Vel hæc quidem, & ea, quæ in conſilio oligarchice; ea vero, quæ in magiſtratu, ariſtocratice, vel quo alio modo, ne ea, quæ Reipublicæ ſunt propria, omnia coniungantur.

COMMENTARII.

Πόσαι μὲν οὖν διαφοραί.] Adfert Ariſtoteles eorum, quæ *ſup. lib. 4. extremo & toto lib. 5.* ſunt explicata, breuem quaſi *ἀνακεφαλαίωσιν* ſiue repetitionem. Sic enim ſolet his enumerationibus vti: cum, vt tractatio magis ſit perſpicua: tum, vt, quæ ſuperſint explicanda, intelligatur. Docuit autem *ſupra lib. 4. cap. 14. & 15. ac vltimo.* tres eſſe ſummas Rerumpublicarum partes: Conſilium ſiue Senatum, Magiſtratus & Iudicia; quibus tribus partibus ſumma Reipublicæ continetur. De iis partibus cum alia diligenter eo loco ſunt explicata: tum & hæc, quæ hoc loco commemorantur, quemadmodum hæ partes inter ſe differant, & quemadmodum Rerumpublicarum generibus accommodari poſſint. Nam cum ſingularum Rerumpublicarum multæ ſint formæ (vt Demo-

Summũ imperiũ τὸ κύριον πολίτευμα. De quo aliter Bodi. meth. hiſt. ca. 6. p. 260. & de Rep. l. 1. c. 8.

Huius loci argumentum.

cratiæ non vnum est genus, sed multa; de qua re explicatum *supra lib. 4.* & mox dicetur) docuit *eodem in loco* Aristoteles, quis Senatus, qui Magistratus, quæ iudicia huic vel illi Democratiæ vel Oligarchiæ, &c. magis sint accōmodatā, magisque conueniant.

Καὶ κύριόν τῆς πολιτείας.] Ex illis tribus partibus eam, quæ deliberationibus & consilio præest, Aristoteles *κύριον*, dominam & principem vocare solet, vt *supr. lib.4. cap. 14.15.* caussam perspicuam eo loco explicauimus.

Ἔτι δὲ περὶ φθορᾶς τε.] De caussis salutis & interitus Rerumpublicarum explicatum est copiose *supr. toto lib. 5.*

Ἐπεὶ δὲ τετύχηκεν εἴδη.] Nunc accedit ad ea, quæ hoc libro sunt explicanda. Nam cum Democratiæ, aliarumque Rerumpublicarum non vnum, vt plærique hactenus putarunt, sed multa sint genera, de quibus accurate explicatum *supr. lib. 4. cap. 1. & 2.* & maxime 3. & 4. & hoc amplius hæc ipsa genera sæpe commisceantur & coniungantur; adeo, vt quæ ad Democratiam proprie pertinent, ad Oligarchiam transferantur, saltem aliqua, & contra. De his igitur coniunctionibus seu copulationibus, & veluti temperationibus (Aristoteles *συνδυασμοὺς* & *συναγωγὰς* vocat) & si quid præterea reliquum erit de variis Rerump. generibus explicandum: hoc *lib. 6.* agit multis quidem verbis. Hæc de argumento & materia huius lib. & satis intricate persequitur Arist. Eorū tamen hæc mihi summa esse videtur. Cum de Rebusp. quædā prioribus in libris sint prætermissa, maxime de his duabus, Democratia & Oligarchia: de iis accuratius esse hoc lib. disserendum, quemadmodū optime hæ duæ institui & describi debeant: id quod hac permixtione & confusione fieri docet: adeo vt non statim, quæ ad vnam eandemq; Remp. pertinent, omnia coaceruentur: sed vt quod vnius est proprium, & alteri accommodet. Verbi gratia, Democratiæ proprium est, Magistratus sorte deligere: Oligarchiæ, suffragio & iudicio.

Οὐ χεῖρον ἐπισκέψασθαι.] Elegans est hoc dicendi genus Græcum, quo vtitur Arist. & *lib. 4. Ethic.* vtuntur & alii; in quibus sæpe male ab Interpretibus est redditum Latine. Valet autem Latine; non inutile erit, commodum fuerit, non abs re fuerit.

Καὶ τὸν οἰκεῖον.] Ait, modum cuique Reipublicæ conuenientem & accommodatum explicādum esse, quib. formam

Reip.

Reip. intelligere videtur: vt cum Democratiæ (verbi gratia) Oligarchiæ quoq; , &c. multa sint genera; explicetur, quæ cuique generi forma maxime sit accommodata & salutaris, & ad diuturnitatem idonea. Etsi autem hæc verba ad omnes Rerumpub. species pertinent: de omnib. tamen hoc lib. non explicatur, sed de Democratiæ tantū generib. & Oligarchiæ.

Ἔτι δὲ καὶ τὰς συναγωγάς.] Ait, de coniunctionib. siue copulationibus modorum esse explicandum. Quas autem intelligat coniunctiones, mox ipse aperit his verbis: λέγω δὲ τοὺς συνδυασμοὺς, &c. de quibus latius explicatum est *sup. li. 4. c. 9.* vbi Græce vocantur συνθέσεις, coniunctiones siue copulationes, μίξεις, id est, mixtiones, & συνδυασμοὶ, vt & hic, id est, coniugationes. Sunt autem coniugationes siue cōiunctiones, quib. duarum vel trium Rerump. instituta propria in vnam Remp. conferuntur & commiscentur, vt *eo cap. 9. lib* 4. explicatum est. De iis igitur denuo hic explicandum esse ait, maxime in duabus Rebuspubl. Democratia & Oligarchia: tum, quod ex iis coniunctionibus & permixtionibus ipsarum quoque Rerumpub. discrimina oriantur: tum, quod ab aliis Scriptoribus Rerumpub. & etiam politicis ac legum scriptoribus hæc res prætermissa sit, quæ tamen Rebuspubl. valde est salutaris & fructuosa, vt *infr.* explicabitur. συναγωγὴ Rerump. diuersarum. συνδυασμός. σύνθεσις. μίξις.

Λέγω δὲ τοὺς συνδυασμούς.] Exemplo ostendit, de quib. coniunctionibus loquatur. Nam cū tres summæ & maximæ sint partes Rerump. Senatus, Magistratus & Iudicia: ex harū partium varia descriptione & permixtione hæ copulationes & coniunctiones constant. Aliter enim hæ partes in Aristocratia: aliter in Oligarchia, aliter in Democratia constituuntur; vt explicatum est *supra libro 4. capite 14. & duobus sequentibus.* Fieri igitur potest, vt Senatus & Magistratus oligarchica ratione, Iudicia Aristocratica, vel iudicia & Senatus oligarchice, Magistratus sumatur & constituatur aristocratice; & ita hæ partes misceantur partim ex Aristocratia, partim ex Oligarchia. Rursus fieri potest, vt Magistratus fiat modo politico, Senatus & iudicia modo democratico. Itemque aliis modis hæc permisceri possunt. Ea permixtio quoque facit, vt ipsæ quoque Respublicæ fiant aliæ atque aliæ. Exemplū τοῦ τῶν πολιτειῶν συνδυασμοῦ.

Ταῦτα γὰρ συνδυαζόμενα.] Ex his coiunctionibus varia Rerumpubl. discrimina existere ait, idque *infra hoc capite* latius expli-

explicabitur, quod hoc loco breuiter exemplo confirmat. Nam inde sæpe fieri, vt quæ sua sponte est Aristocratia, quodammodo fiat Oligarchia, & vt Politia (quæ & ipsa species est Reipublicæ, de qua *supr. lib. 4. cap. 9.*) ad Democratiam quodammodo redigatur. Idem & in aliis Rebuspublicis accidere potest hac coniunctione siue permixtione, vt vna Respublica in aliam conuertatur: & cum multa Democratiæ sint genera, vna Democratia in aliam, vna Oligarchia in aliam conuertatur,

Οὐκ ἐσκεμμένοι ἦ.] Ait, tractationem & disputationem de iis coniunctionibus siue copulationibus vulgo sua adhuc ætate ignotam fuisse, quod idem & alias iterat *supra libro 4. capite 1.*

Μὴ πάντα συντεθῇ.] Expositis breuiter coniunctionibus, & exemplo explanatis adiungit, non esse necesse, quæ ad vnam Rempublicam pertinent, eiusque vnius sunt propria, ea omnia coaceruare, sed potius ex aliis Rebuspublicis quædam assumenda, atque ita hac permixtione & copulatione esse vtendum: qui ea in re alios grauiter reprehendit multis in locis, qui Respublicas meras instituant aut constituant, vt Democratiam ex meris Democraticis institutis: cum tamen vtilius sit, & ad diuturnitatem accommodatius, quædam tantum Democratica ad Democratiam constituendam sumere, iisque adiungere quædam etiam ex aliis Rerumpublicarum generibus petita, vt oligarchica quædam & politica, &c. De iis autem, qui meras Respublicas constituunt, eorumque peccatis, latius *infr. hoc cap. in fin.*

TEXTVS.

Quæ igitur Democratia ciuitati conueniat, itemque ex oligarchiis, quæ cui multitudini & ex aliis Rebuspublicis, quæ quibus conducat, supra est explicatum. Cæterum non tantum quæ ex iis Rebuspublicis optima sit ciuitatibus, notum esse debet: sed etiam quemadmodum & hæ & aliæ sint describendę, breuiter exponamus. Et primum de Democratia dicamus. Simul enim & de contraria Republica intelligetur. Ea est, quam vocant quidam

quidam Oligarchiam. Ad hanc autem rationem omnia popularia siue Democratica, quæque Democratiis consentanea videantur, sumi debent. Fit enim, vt ex horum copulatione Democratiæ genera efficiantur, & plures vna sint Democratiæ & dissimiles. Duæ namque sunt causæ, propter quas plures sint Democratiæ: primum quidem ea, quæ supra exposita seu explicata, quod diuersi sint populi. Nam quædam est agricolarum multitudo, quædam opificum & mercenariorum. Quarum prima ad secundam assumpta, & tertia rursus ad vtramque, non eo tantum differt, quod melior & deterior fiat Democratia: sed etiam, quod non eadem. Altera, de qua nunc agimus. Quæ enim Democratiis sunt consentanea, huiusque Reipublicæ propria esse videntur, composita siue coniuncta alias Democratias efficiunt. In hac enim pauciora, in illa inerunt plura, in hac denique hæc omnia. In harum autem vnumquodque vtile est tam ad instituendam, quam earum quis velit, & ad correctiones, cognoscere. Qui autem Respublicas constituunt, dant illi quidem operam, vt propria omnia instituto suo adiungant: sed hac re peccant, vt supra in iis, quæ de interitu & salute Rerumpublicarum, explicatum est. Nunc videamus, quæ sint communes sententiæ, & qui mores, & quæ expetant.

COMMENTARII.

Πολα μὲν οὖν δημοκρατία.] Pergit exponere Aristoteles ea, de quibus in hoc libro sit explicandum, nimirum de Democratiis & Oligarchiis, cum earum multa cuiusque sint genera, quemadmodum pro suo quæq; genere optime constitui vel describi possit. Quam ad rem duo maxime consideranda esse ait.

1. Preceptũ co' stituendarum Rerumpubl. se ait. Primum quidem, vt diligenter obseruetur, quæ instituta & mores cuiusque Reip. sint propria. Deinde quemadmodum ea instituta in iis Rebuspublicis vel primo instituendis, vel etiam emendandis & corrigendis sint adhibenda. Nam

2. pracept. illud quidem de iis duabus Rebuspublicis, Democratia & Oligarchia, quænam Democratia huic ciuitati vel hominum generi & multitudini, itemque quæ Oligarchia, cui hominum generi maxime conueniat, explicatum est *supra libro quarto, capite duodecimo*, vbi præclare docuit Aristoteles, in constituendis ciuitatibus & Rebuspublicis, videndum esse, ciues & inquilini siue incolæ quo sint ingenio & moribus præditi, & quibus in artibus aut rebus occupati. Verbi gr. an agriculturæ, an mercaturæ, an opificiis, an rei militari, an rei nauticę, an otio & literis sint dediti: & rursus, an ingenio tractabili, an asperiore & intractabili. Nam pro harum dissimilitudine rerum atque differentia Respublica quoque siue status erit variandus: de quo & paulo *infra hoc capite*. Illud etiam, ex omnibus Rebuspublicis quæ sit optima siue accommodatissima, & conuenientissima ciuitatibus, siue humano generi, hominumque moribus, explicatum est *supra libro 4. capite 11*. Quo in loco docuit Aristoteles, eam Rempublicam, quæ communi nomine Resp. seu Politia dicitur, in qua Reipub. præsunt non minus diuites vel pauperes, sed mediocres, hominũ generi maxime salutarem esse. Verum non de iis tantum, de quibus iam in iis locis explicatum diximus: sed etiam de hoc explicandum, qua ratione & modo hæ Respublicæ duæ, Democratia & Oligarchia, aliæque optime describi & institui possint. Etsi autem de hac ipsa re, id est, de ratione & via describendarum Rerumpublicarum, & quidem de ea ipsa, quam hoc libro persequitur, quæ in permixtionibus & copulationibus illis posita est, prioribus quoq; in libris mentio facta est, vt *infra* dicemus: nusquam tamen ea de re tam accurata & propria, quam hoc loco, explicatio & disputatio requiritur. Cæterũ non de omnibus, sed de duabus tantum Rebuspub. Democratia & Oligarchia, hoc libro explicatur: cuius rei causam hanc esse puto, quod apud Græcos, quorum Respubl. maxime spectat Arist. eius ætate hæc duo genera maxime essent in vsu; quæ eadem est causa, cur in toto hoc opere de iis duobus generibus sæpius & accuratius, quam de reliquis explicetur, vt & *supr.* ni fallor, monui *libr. 3.*

Cur de Democrat. & Oligar. permixtione tantũ dißerat Arist.

ab

ab initio. Etsi autem hæc disputatio de duobus tantum generibus Reip. suscipitur: eadem tamen ad alia quoque eadem via & ratione accommodari potest.

Καὶ πρῶτον περὶ δημοκρατίας.] Cum disputatio de duabus Rebuspublicis, Democratia & Oligarchia, sit futura: prius de Democratia, *cap. 2. 3. 4. & 5.* deinde de Oligarchia, *capite 6.* explicatur: copiose quidem & late de Democratia, de Oligarchia breuiter. Nam (vt vulgo dicitur) contrariorum eadem est scientia: siue cognito vno contrariorum, cognoscitur & alterum. De quo præcepto Dialectico diximus & *supr. lib. 5. cap. 6. in princ.*

Ἅμα γὰρ καὶ περὶ τῆς.] Democratiam & Oligarchiam contrarias inter se esse Respub. quod in iis partes, quæ imperium tenent, plane sint contrariæ, vt diuites siue pauci in Oligarchia, pauperes seu multi in Democratia, *supra* sæpe dictum, vt *lib. 4. cap. 4.*

Ληπτέον δὲ πρὸς ταύτην.] Describendæ seu instituendæ Democratiæ vtile esse ait, si instituta Democratica siue popularia, eaque omnia, quæ populari statui sunt consentanea, colligantur & sumantur, eaque sapienter misceantur ac temperentur. Ex qua temperatione quoque ipsarum Democratiarum varia genera nascentur. Eadem est & Oligarchiæ describendæ ratio, vt & *supr.* dictum. Quæ autem popularia sint instituta & mores, quæ Democratiarum proprietates ac notæ; explicatum est *infr. cap. 2.*

Ἐκ γὰρ τούτων συντιθεμένων.] Ex institutis popularibus varie mixtis & temperatis multa Democratiarum genera existere ait: de quo paulo *infr.* latius.

Δύο γάρ εἰσιν.] Insignis est locus de causis multarum Democratiarum. Nam cum alii legum Scriptores & Politici, rerumque politicarum scriptores, in quibus est & Plato, vnum duntaxat Democratiæ genus esse putarint, vt est *libro quarto, supr. ab initio.* Aristoteles & huius & Oligarchiæ, & aliarum quoque Rerumpublicarum genera esse docet *libr. 4.* De Democratia autẽ, cur ea sit multiplex, cur (inquam) eius multa sint genera & formæ: duas causas esse ait: quarum altera in δήμων seu populorum varietate, multisque generibus sit posita: altera in iis mixtionibus, siue copulationibus institutorum. De priore diligenter explicatum est *supra libro 4. capite 3. & 6.* Quo in loco docuit Aristoteles, multitudi-

Duæ causæ, cur plura sint genera Democratiarum.

titudinem siue plebem aliam quidem agris colendis; aliam pecoribus pascendis esse deditam, aliam mercaturæ, aliam opificiis, aliam denique rei nauticæ: siue aliam esse agricolarum, pastorum, institorum, mercatorum & opificum mercenariorum. Qua ex partium differentia alia quoque atque alia Democratia efficiatur, & alia melior quam alia. Verbi gratia, si in ciuitate multi sint agricolæ, & pastores, & hortulani, qui plus possint, quam reliquæ ciuium partes, vt vel opifices, vel nautæ, vel piscatores, &c. erit hæc Democratia agricolarum, eaque prima & optima: vel contra, in qua plus possunt opifices, & maxime nautici; alia quoque est Democratia, sed omnium nequissima & deterrima, vt Athenis tempore Demosthenis & Aristotelis: qua de re explicatum *supra lib. 4. cap. 3. & 4.* Altera causa, etsi eius quoque mentio facta est *supr. lib 4. cap. 1. & 9.* hoc tamen libro ea propriè & accurate explicatur. Nam cum instituta popularia, vt & oligarchica, & aliarum Rerumpublicarum sint multa, & sua cuiusque Reipublicæ propria: ea quoque varie ac dissimiliter permixta varias quoque & dissimiles Democratias efficere solent, vt alia sit Democratia, in qua omnia Democratica siue popularia instituta sint congesta; alia, in quam plæraque; alia, in quam perpauca. Quod idem & de Oligarchiis & aliis Reipublicæ generibus dici potest, vt infra suo loco demonstrabitur.

2. Causa latior explicatio.

χρήσιμον δ' ἑκάστων.] De vtilitate siue de vsu huius disputationis, de institutis popularibus, aliarumque Rerumpublicarum diligenter internoscendis, ait Aristoteles, rem hanc vtilem esse cum ad describendas seu ab initio bene instituendas Respublicas: tum etiam ad institutas iam olim sapiēter corrigendas & emendandas. Quod vtrumque munus & officium boni Politici, legumque scriptoris, vt * Respub. de integro & à principio bene describere, & vitiosas siue tempore collapsas instaurare & emendare: monuit Arist. & *supr. lib. 3. cap. 1. & lib. 4. cap. 1.*

Vtilitas huius doctrinæ.

Ζητοῦσι μὲν γὰρ οἱ τὰς πολιτείας.] Aliorum in hac re, de qua hic agitur, de institutis his bene temperandis, peccata hic commemorat, qua & ipsa ex re siue aliorum peccatis vsus quoque huius disputationis cernitur. Nam alii Politici, Rerumque publicarum auctores magno errore & peccato suæ cuiusque Reipublicæ propria instituta non temperare sed coaccr-

Aliorum politicorū hac in re commissa peccata.

coaceruare, & in vnum congerere sunt soliti, vt popularia in Democratia, vt oligarchica in Oligarchia, &c. Quam rem vitiosissimam esse, & ciuitatibus valde perniciosam, docuit *supra lib. 5. cap. 9.* vbi & nos de hoc multorum Politicorum peccato copiose explicauimus.

CAPVT II.

PERSEQVITVR hoc capite Aristoteles propria Democratiæ instituta, quorum vnum est veluti fundamentum & scopus, vnde reliqua deinde promanant, quod fundamentum libertas dicitur & æqualitas siue æquitas.

Fundamentum omniũ institutorũ democraticorum.

TEXTVS.

Democraticæ ergo Reipublicæ finis siue scopus est libertas. Id enim solent dicere, in hac sola Republica ciues libertate vti, quia hoc dicant omnem Democratiam spectare. Libertatis autem vnum quidem, vicissim parere & imperare. Etenim ius populare est, æquale habere numero, sed non dignitate. Hoc autem ius cum est, vt plebs domina sit; necesse est, & quod pluribus visum fuerit, vt hoc quoque sit ratum, & hoc sit ius. Aiunt enim, quemque ciuium æquale habere debere. Quare fit, vt in Democratiis pauperes plus possint, quam diuites: Sunt enim plures. Id autem, quod pluribus visum fuerit, plus potest & ratum est. Est ergo hoc vnum libertatis signum, quem Reipublicæ finem omnes populares ponunt. Alterum vero, viuere, vt quis velit. Id enim libertatis munus atque officium esse ait. Siquidem eius, qui est seruus, viuere est, non vt velit. Democratiæ igitur hic alter est scopus. Vnde illud, non parere, natum est; maxime quidem nulli; aut si non, vicissim: hacque ratione confert ad libertatem in æquitate positam.

COMMENTARII.

ὑπόθεσις μὲν ἐν.] Expositurus Aristoteles duo instituta Democratiæ, moresque ei proprios, primum affert scopum & finem eius, & velut fundamentũ seu principium Democratiæ. Scopus autem Democratiæ vulgo ponitur libertas. Nam tametsi vera libertas in aliis Rebuspublicis bonis (vt in Regno, Arstocratia, & Politia) verius statuenda videtur: vulgo tamen in sola Democratia ciues libertate vti, & liberos esse iactatur. Quæ causa quoq; est, cur Oratores, Isocrates, Demosthenes, maxime & Cicero, quia populari statu vterentur, sæpe libertatem in ore habeant atq; prædicent. Huius autem vulgaris seu vulgi sententiæ, qua in hac vna Republ. ciues libertate frui dicuntur, duo probabilia argumenta, quæ vulgo afferri solent, hic quoque exponit Aristot. Quorum alterum est æqualitas: alterum ex ipsa defensione libertatis petitum. Nam de æquitate quidẽ siue de æqualitate, id libertati proprium esse videtur, vt pari omnes iure vtantur, ex qua æqualitate illud nascitur, vt omnibus ad magistratus & imperia seu honores pateat aditus: Omnes vt vicissim præsint & imperent, quæ vicissitudo imperii maxime propria libertatis nota esse videtur. Id quod à contrario doceri potest. Nam quibus in Rebusp. hæc imperii vicissitudo nõ est vsitata, vt in reliquis omnibus, in quibus alii semper imperant, alii parent: videtur dominatus potius & seruitus inter ciues esse, non libertas. Et hæc quidẽ de scopo Democr. etiã *sup. l. 4. c. 3.* exposita fuerũt.

Scopus Democratiæ.

Argumẽta seu rationes quib. vulgo vtuntur ad confirmandam hanc sentẽtiam.

1. Ratio seu nota libertatis popularis.

Imperandi & parendi vicissitudo maxime propria libertatis nota.

Καὶ γὰρ τὸ δίκαιον τὸ δημοτικὸν.] Docuit *supra* Aristoteles *libro 3. cap. 3. & cap. 8. & lib. 5. cap. 1.* Respublicas omnes etsi alia alium scopum propositum habet, quamque tamen suum scopum tanquam iustum defendere, & suo quamque Remp. iure quodam niti. Cum autẽ ius sit duplex (alia namque est æquitas numero, alia dignitate. Ius autem est æquitas quædam: quæ diligenter explicata sunt *lib. 5. Eth.* quarum alia Arithmetica, alia dicitur Geometrica) aliæ quidem Resp. ius siue æquitatem Geometricam, Democratia Arithmeticam laudare solet, quod ea libertati magis cognata esse videatur: propterea quod hac æquitate Arithmetica mera quædam æqualitas constituatur, in omnes plane pari & eodem iure censeantur: quę quidem omnia de hoc iure & æquitate populari iis in locis *supr.* late sunt explicata: vbi & hoc docuimus, æqualitatem seu æquitatem Arithmeticam priuatis

Ratio.

Democratia æquitatem seruat Arithmeticam.

uatis tantum negotiis, vt contractibus, testamentis, &c. Geometricam publicis rebus conuenire, & esse salutarem. Peccat ergo Democratia, quæ etiam in publicis rebus Arithmetica æquitate vtitur. *Democratia vitium.*

Τούτου δ' ὄντος τοῦ δικαίου.] In ea ciuitate, quæ iure & æquitate Arithmetica vtitur, plebem seu multitudinem dominari necesse esse ait. Nā vbi pares pari sunt iure omnes, vt diuites aut nobiles non pluris æstimentur, quam pauperes & plebei, quia plærumque tenuiorum maior est multitudo & plebeiorum: perspicuum est, maiorem ibi potestatem esse plebeiorum, vtpote longe plurium, quam diuitum aut nobilium, quos constat plærumque paucos esse. Hinc quoque efficitur, vt quod plebi placuerit, id solum sit ratum, id sit κύριον, vt Græci eleganter vocant. Nam in omnibus Rebuspublicis, quod ei parti, quæ plus potest, siue quæ præest Reipublicæ, visum fuerit: κύριον & ratum est, vt *supra* docuit Aristoteles *libro 4. capite 8*. Et hoc est, quod ait; καὶ ὅ,τι ἂν δόξῃ, &c. & quod paulo *infr.* in eandem sententiam iterat; κύριον ἢ τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν, &c. *1. Institutum quoddā populare. q ex hac vulgi opinione sequitur. Ratio. 2. Institutū populare, q inde consequitur. Ratio.*

Ἐν μὲν ταῖς ἐλευθερίαις.] Initio huius cap. dictum est, scopum & fundamentum Democratiæ esse libertatem. Quod idem & *Plato l.8. de Rep.* commemorat, quo in loco multa affert, quibus hæc Aristotelica plane sunt consentanea.

Τῆς πολιτείας ὅρον.] Hoc verbo varie vtuntur Plato & Aristoteles. Sæpe autem vtuntur eo pro scopo siue nota quadam, & etiam fine, qua res vna verissime ab altera distinguitur, vt *sup. lib.3.c.8. & lib.4.c.8.* *ὅρος.*

Ἓν δὲ τὸ ζῆν, ὡς.] Altera libertatis nota siue proprietas hic exponitur, qua cuique, vt velit, liceat viuere. Nam si serui est non posse viuere, vt velit: efficitur è contrario, liberi esse, viuere, vt velit. Atque ita libertas definiri solet. De qua ita *Cicero 5. Paradox.* Quid enim est, inquit, libertas? potestas viuendi, vt velis. & *idem libro 1. Offic.* Cuius (inquit) proprium est, viuere vt velis. Quomodo & *Plato eo loco* vocat ἐξουσίαν ποιεῖν, ὅ,τι τις βούλεται. Cum ergo Democratiæ libertas, tanquam scopus & fundamentum, sit proposita: libertatis autem duo hæc sint propria: primum imperii vicissitudo: secundo potestas viuendi, vt velis: efficitur quoque inde, duas has esse Democratiæ notas; quarum altera sit imperii vicissitudo, altera viuendi licentia. De priore iam dictum, *2. Nota libertatis popularis, sed falsa. Vera .n. libertas describitur à Cic. parados. 5. & Hora. li.2. Sat.7. vers. 83. & supr. lib.5.c.9.*

dictum,& dicetur etiam paulo *infra*. De altera Democratiæ nota (Aristoteles ὅρον δεύτερον vocat) siue instituto hic agitur; summam viuendi licentiam popularis Reipublicæ esse propriam. Id quod copiose exponit *Plato eo loco*, his verbis; περὶ τοι μὲν δὴ ἐλευθέρα καὶ ἐλευθερίας, &c.

Exempla. Exemplo quoque Reipublicæ Romanæ ætate Ciceronis, & Atticæ, ætate Demosthenis ac Aristotelis, hic confirmari potest. Quibus temporibus quanta morum ac vitæ licentia, & scelerum ac flagitiorum impunitas, quam corrupti fuerint mores in vtraque vrbe, ex *Cicerone*, *Demosthene*, *Isocrate*, intelligi potest.

Effectus huius falsæ libertatis. Ἐντεῦθεν δ.] Ex ea licentia, nimiaque libertate aliud quoque nasci & oriri grauissimum malum ait, ἀναρχίαν. Quam & Plato eo loco Democratiæ propriam esse ait ac docet multis verbis: nec Magistratus à ciuibus, nec parentes à liberis, nec præceptores à discipulis in ea Republica coli & obseruari; omnes ordinum gradus esse confusos. Ciues ab inquilinis & peregrinis vix internosci: & hanc scilicet ἀναρχίαν vulgo in ea ciuitate splendido titulo vocari libertatem.

1. Pars. Recte ergo & Aristoteles in Democratia ciues ait vel nemini

2. Pars. parere velle, quæ vera est ἀναρχία, vel certe non semper, id est, nunc imperare velle, nunc parere, vt sit imperii vicissitudo: de qua iam paulo ante *supr.*

TEXTVS.

His autem positis, & tali imperio, popularia sunt talia: creare Magistratus omnes ex omnibus: præesse omnes quidem singulis, singulos vero vicissim omnibus: sorte creari Magistratus vel omnes, vel qui vsum & artem non requirant: non ex censu vllo esse Magistratus, aut quam minimo: nullum eidem bis mandare Magistratum, aut raro, aut exiguum, exceptis bellicis: magistratus vel omnes, vel qui possint, non esse diuturnos: iudicare omnes, & ex omnibus, & de omnib. aut de plærisque, aut maximis ac grauissimis rebus, vt de rationibus reddendis, & de Rebuspublicis,

blicis, & de priuatis contractibus: concionem omnium esse dominam: magistratum vero nullius, aut minimarum & paucissimarum dominum. Magistratuum autem maxime popularis est curia, vbi non omnibus mercedis est copia. Ibi namque & huius magistratus potestatem deminuunt. Populus namque mercede potiens, iudicia omnia ad se reuocat, vt ante in lib. priore explicatum est. Præterea mercedē percipere maxime quidem omnes; concionem, iudicia, magistratus. Si vero non, magistratus & iudicia & curiam & conciones, principes vel magistratus, quos necesse sit inter se vna epulari. Præterea cum Oligarchia & genere & diuitiis & disciplina definiatur: popularia esse videntur, quæ his sunt contraria: generis obscuritas, paupertas, sordes. De magistratib. autem, nullum esse perpetuum. Si quis autem ex vetere mutatione remanserit, & potestatem eius deminuere, & suffragia vertere in sortem.

COMMENTARII.

Τούτων δ' ὑποκειμένων.] Exposito Democratiæ scopo libertate, eiusque notis duabus, imperii vicissitudine, & vitæ licentia, siue ἀναρχίᾳ potius, nimiæ libertatis socia & comite; hoc ergo tanquam fundamento status popularis iacto, & prius posito, in quo statu ea sit libertas, eaque imperiorum quoq; & magistratuum ratio: nunc ordine ac deinceps instituta huic statui & fundamento accommodata persequitur. Videntur autem ea, quæ ab Aristotele hic exponuntur, duodecim esse numero. Quæ tamen omnia ad tria summa capita, meo quidem iudicio, reuocari possunt: Senatum, Magistratus, & Iudicia. Nam cum Rerumpub. omnium hæ tres principes sint partes, de quibus copiose explicatum est *supr. lib. 4. c. 14. 15. & 16.* sapienter fecit Aristot. qui, quemadmodum iis partibus status popularis vtatur, singulatim hic explicet. Nam & *supr. eo cap. 14. lib. 4.* monuit, pro harum dissimilitudine ac differentia partium ipsas quoque Respub. inter se esse

Instituta popularia in trib. summis capitibus consistunt.

 dissi-

dissimiles ac discrepantes. De ea ergo parte, quæ in magistratu & imperiis est posita, accuratissime hic agitur, quæ (inquã) magistratuum ratio esse debeat in statu populari: de reliquis minus accurate. Nam multa eo pertinentia inde, id est, *ex li. 4. cap. 14.* peti possunt.

1. Institutũ populare. Τὸ αἱρεῖσθαι τὰς ἀρχάς.] Primum institutum eorum, quæ hic commemorantur, de magistratibus est, vt omnes ciues ius & potestatem habeant magistratuum creandorum, idque ex omnibus ciuibus. Nam Democratiæ proprium esse, vt omnib. ad magistratus & honores pateat aditus, & vt omnib. eorum creandorum sit potestas: cum in oligarchiis paucis tantum genere vel diuitiis præstantibus id pateat, vt copiose explicatum est *lib. 4 c. 15. & c vlt. in fin.*

2. Institutũ populare. Τὸ ἄρχειν πάντας.] Alterum populare institutum siue νενομισμένον de magistratibus, imperiorum vicissitudo siue magistratuum, hic exponitur, & etiam imperii communitas. Nam popularis Reipublicæ est, vt omnes quidem imperent singulis, singuli vero vicissim omnib. hoc est, vt summa quidem Imperii siue Reipublicæ sit penes omnes, siue penes populum vniuersum: singuli autem magistratus cuiq; de plebe & populo vicissim mandentur. Hanc enim magistratuum vicissitudinem, qua singulis ciuibus ad honores & imperia pateat aditus, popularem esse dictum est & *supra hoc cap. & lib. 3. cap. 4. in fin.*

3. Institutũ populare. Τὸ κληρωτὰς εἶναι τὰς.] Aliud populare institutum de magistratibus hic affertur, vt magistratus non suffragiis, sed sorte mandentur, vt sunt ἀρχαὶ κληρωταὶ, non αἱρεταὶ: quod

Ratio. est oligarchicum & aristocraticum. Nam in populari Republica nec virtutis, nec generis, aut diuitiarum in magistratibus habetur ratio. Quare & *Cicero* fortunam campi (Romæ namque in Campo Martio comitia centuriata magistratuum creandorum habebantur) dominam vocat. De hoc instituto & *Plato libro octauo de Republica*, his verbis agens de populari statu; τοῖς δὲ λοιποῖς ἐξ ἴσου μεταδῶσι, id est, cum cæteris aũt æquabiliter communicant & Rempublicam, & magistratus. In ipsa quoque Democratia magistratus plærumque à sortibus, ἀπὸ κλήρων γίνονται, fiunt. Aristoteles sæpe huius instituti mentionem facit in his libris, vt *supra libro quarto, capite nono, & capite 15.* quo in loco accurate de eo est explicatum.

ἢ ὅσαι μὴ ἐμπειρίας.] Quidam ſunt magiſtratus, in quibus opus eſt magna ſapientia, vſu & rerum peritia, vt eſt prætura rei militaris, vt eſt quæſtura, vt eſt prætura iuri dicundo; quæ imperia & magiſtratus non niſi à doctis & vſu peritis recte adminiſtrantur. Etſi ergo in populari Republica omnes magiſtratus ſorte mandari eſt conſentaneum: ſoli tamen hi, de quibus modo dictum, excipiuntur. Fieri enim non poteſt, vt fortuito & ſorte mandentur: ſed in iis mandandis delectus eſt neceſſarius. Quare alii quidem plærique omnes in Democratia erunt κληρωτοὶ, hi pauci αἱρετοί. Et hoc eſt, quod ait, ἢ ὅσαι μὴ ἐμπειρίας, &c. quod idem & *ſupra* docuit *libro 4. capite decimoquarto*, his verbis; τὰς δ' ἄλλας ἀρχὰς, &c.

Quidã magiſtratus in ipſaquoque Democratia ſuffragiis creandi.

Τὸ μὴ ἀπὸ τιμήματος.] Aliud populare inſtitutum de magiſtratibus affertur, eos non eſſe ex cenſu mandandos, aut certe ex perexiguo. In Oligarchiis diuitiarum & cenſus in magiſtratibus demandandis ratio haberi ſolet, quod contra fit in Democratiis, vbi plebei & tenuiores dominantur, vt illic ditiores. Huius quoque inſtituti democratici ſæpe facta eſt mentio *ſupra libro quarto, capite octauo*. Etſi autem in Democratiis plærumque nulla cenſus ratio in magiſtratibus mandandis habetur, vt peræque omnibus ad eos pateat aditus: interdum tamen aliqua cenſus ratio haberi poteſt, vt nihilominus ſit Democratia: quod explicatum eſt *ſupra lib. 4. cap. 4.* vbi de Democratiæ generibus. Et hoc eſt, quod ait; ἢ ὅτι μικροτάτου, &c.

4. Inſtitutũ populare.

Limitatio.

Τὸ μὴ δὶς τὸν αὐτὸν.] Aliud populare inſtitutum de magiſtratibus, quod eſt de eodem magiſtratu non iterando, aut ſæpius eidem mandando. Nam id quoque populare eſſe ait, vni eidemque eundem magiſtratum non mandare. Ratio autem hæc eſſe videtur: quod in Democratiis vtiliſſimum ſit, maximeque conſentaneum, vt imperia & honores ad ſingulos tandem peruenire poſſint. Quæ cauſa eſt, cur vtile ſit cum aliis ſtatibus, tum maxime populari, vni vnum duntaxat, non duos aut plures magiſtratus, vno tempore mandari. Qua de re explicatum *ſupra libro 2. capite 9. in fine*. Hinc quoque eſt, quod in Democratiis magiſtratus & imperia non debeant eſſe diuturna: de qua re mox explicabitur.

5. Inſtitutũ populare.

1. Ratio.

ἢ ὀλιγάκις.] Ait, nunquam id committendum, vt idem

magiſtratus eidem ſæpius mandetur; aut certe, vt id perraro fiat: & quidem in magiſtratibus minoribus ac leuioribus.

Ratio. Nam præter illud incommodum, quod modo attulimus, eſt & alterum, ne hac occaſione ambitioſi quidam homines maiores magiſtratus ſæpius adepti, tyrannidē tandē inuadant, vt mox explicabitur. Plæriq; tamen hoc verbum ἢ ὀλίγας, Latine reddunt, aut paucos, hac ſententia; vt idem nullum magiſtratum bis gerat, aut ſaltem non ſępe ſeu raro, aut certe paucos magiſtratus, vt (inquam) non omnes magiſtratus idem bis gerat, ſed perpaucos. Quæ interpretatio huic verbo magis videtur conſentanea.

ἢ ὀλίγας.

Limitatio. ἔξω τῶν κατὰ πόλεμον.] Excipit Ariſtoteles bellicos magiſtratus, qui ab eodem ſæpius geri poſſunt. Vt ſi plura exoriantur bella, vnum poſt alterum: iuſtum eſſe ait, vni ſæpe imperium belli deferri. Cur autem in bello ſeu bellicis magiſtratibus id ſit ſingulare, cur (inquam) idem ſæpius Imperator deſignari poſſit, cauſa hæc eſſe videtur: tum, quod pauci boni Imperatores reperiantur: tum, quia & peritia & magna autoritas in Imperatore ſint neceſſe, quæ vſu & prioribus bellis ac victoriis comparantur. Et hanc pacis & belli differentiā præclare explicauit *Cicero in Orat. de Imperio Cn. Pomp. ſeu de leg. Manil.* Sic enim ait: At enim nihil noui fiat contra exempla atque inſtituta maiorū. Non dico hoc loco, maiores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello vtilitati paruiſſe, &c.

1. Ratio.
2 Ratio.

6. Inſtitutū populare. Τὸ ὀλιγοχρονίους τὰς ἀρχάς.] Aliud populare inſtitutū de magiſtratibus: Eos vel omnes, vel certe quorum ratio id patitur, non debere eſſe diuturnos. Eſt autem inſignis hic locus de magiſtratuum diuturnitate ac tempore: de quo explicatum eſt *ſupra libro 2. capite 3. in fine. & capite 7.* & maxime *lib. 5. capite* 8. quo in loco idem plane, quod hic affertur de Democratia; ei conducere, ſemenſtres (dicunt veteres, hodie ſemeſtres) minimeque diuturnos eſſe magiſtratus. Et cauſæ duæ afferuntur, eo loco explicatæ.

Magiſtratus quoſdā diuturnos eſſe cõuenit. ἢ ὅσας ἐνδέχεται. Indicat quoſdam eſſe magiſtratus, quos inutile ſit & Reip. pernicioſum ſæpe mutari, ſeu breui tempore concludi. Cuius generis videtur eſſe quæſtura.

7. Inſtitutū populare, quod ad ſe- τὸ δικάζειν πάντας.] Hic de altera principe Reipublicæ parte, Iudiciis, quæ eorum ratio in Republ. populari ſit tenenda, exponitur. Iudicia ergo omnemq; eorum vim ac poteſtatem penes populum eſſe debere, nimirum vt iudicis officium ac munus

munus primum pateat omnibus ciuibus seu ordini ciuium. Deinde, vt de rebus omnibus populus, siue quilibet ex populo iudex factus iudicandi potestatem habeat: aut certe de rebus maioribus aut grauioribus quæque ad summam Rem. pub. pertinent, vt sunt repetundarum, maiestatis, de bello, de pace, de legibus ferendis, de priuatis etiam contractibus. In Oligarchijs autem contraria plane ratio est vsitata, in quibus iudicia sunt penes paucos. Sic olim Athenis Solon iudicijs in populum translatis Rempublic. eam ex parte popularem fecit, vt *supra* dictum *lib. 2. cap. 10.* & Gracchi Romæ, de quibus *Plutarchus in Gracchis*. Quam enim grauia certamina Romæ fuerint propter iudicia, videre licet *in li. Pauli Manutij de ll.* & nos alibi in hoc opere explicauimus. videatur *cap. vlt. lib. 4. supra.*

cundũ cap. generalis distributionis horum institutorũ pertinet.
1. Membr.
2. Membr.
Contraria instituta.
1. Exempl.
2. Exempl.

Καὶ πολιτείας.] Iudicium siue quæstio περὶ εὐθυνῶν quale fuerit, explicatum *supra lib. 2.* Cui respondere videtur illud, vt Romani vocant, repetundarum. Quod autem ait καὶ πολιτείας, eius mentio facta est *supra lib. 4. cap. 14.* his verbis, ἢ τῆς περὶ τῆς πολιτείας. *& eiusdem libri cap. 16. vlt. his verbis*; ὅσα εἰς τὴν πολιτείαν φέρει. Quo contineri mihi videntur ea, quæ maxime Rempublic. continent, & ad statum Reipub. pertinent, vt de bello, pace, legibus, magistratibus, &c. adeo, vt & illud ipsum iudicium repetundarum siue περὶ εὐθυνῶν hoc loco πολιτείας nomine contineatur. Id indicat Aristoteles *lib. 4. cap. 14.* his verbis; συμβαίνει δὲ μόνον, &c.

εὔθυνη.
πολιτεία.

Καὶ τῶν ἰδίων συναλλαγμάτων.] Hæc sunt iudicia priuata de contractibus & testamentis, vt vocant ICti. Quæ iudicia cur Aristoteles inter grauiora numeret, obscurum esse videtur: cum publica sint maiora, priuata minora ac leuiora iudicia. Nisi forte non de quibuslibet priuatis iudicijs, sed de grauioribus, in quibus vel totum alicuius patrimonium, vel maior pars, vel fama atq; æstimatio agatur.

συναλλάγματα.

Τὸ τὴν ἐκκλησίαν.] Est hæc tertia princeps & summa pars Reipub. Consilium & Senatus. Cuius partis vis & potestas in plærisque Græciæ ciuitatibus olim erat penes concionem, quam ἐκκλησίαν vocant. Quod grauiter reprehendit *Cic. in orat. pro Flacco fere initio.* Sic enim ait; sic sunt expressa ista, quæ recitantur, ψηφίσματα, &c. De hac autem parte late explicatum est *supra lib. 4. cap. 14.* quo in loco plures

8. Institutũ populare.

 res

res modi cum populares, tum alijs quoque Rerumpublic. generibus accommodati explicantur. Ex popularib. autem modis quartus est ille, quo rerum omnium penes cōcionem siue multitudinem & populum, nullius penes magistratum sit potestas. Quod idem hic ait Aristoteles esse populare. Contra vero pauca populo, plæraq; magistratibus permittere Aristocraticum esse ait *eo c. 14. li. 4.* his verbis: ὅταν δὲ τινῶν τινὲς, &c. Atq; hinc recte Anacharsis Scytha ille Philosophus insignis, *teste Laertio*; θαυμάζειν ἔφη, πῶς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀγωνίζονται μὲν οἱ τεχνῖται, κρίνουσι δὲ οἱ μὴ τεχνῖται. Seu vt Crinitus de hon. disc. lib. 1. cap. 4. refert, eum cum forte in Atheniensis populi concionem deductus esset, vidissetq;, omnia ea, quæ summa & præcipua sunt in Repub populi iudicio discerni: miratum primo conditionem Atheniensium: qui cum rebus præclare gestis & authoritate apud omnes præstarent, ad tam iniquum imperium peneque obnoxium deuenissent: itaque prudentissime exclamasse; O Rempub. breui perituram, in qua viri principes consultant, populus autem & imperita rerum plebecula decernit, &c. paulo aliter tamen *Plutarch Solone mihi pag. 148.*

Ἢ ὅτι ὀλιγίστων, ἢ τῶν μεγίστων.] Ait, magistratui vel nullam rem vel certe paucissimas esse permittendas, quod ad priores tres modos *eo cap. 14.* explicatos pertinet, quibus grauiora & plæraq; concioni deliberanda reseruantur: reliqua leuiora, eaq; pauca magistratibus.

Καὶ τῶν μεγίστων κυρίαν.] Hæc verba non ad proximum, ἀρχὴν, sed ad prius, τὴν ἐκκλησίαν, accommodanda videntur: vt (inquam) concio deliberandi ius habeat vel de rebus omnibus, vel saltem de summis & maximis, vt de pace, bello, legibus, ærario, magistratibus creandis, &c. & ita recte *Sepulueda* hæc verba, ἢ τῶν μεγίστων, hunc locum vertens, coniungit illis; τὴν ἐκκλησίαν. Hæc igitur verba, ἀρχὴν δὲ, velut interiecta, & παρενθέσεως (vt vocant) nota videntur includenda. Τῶν δὲ ἀρχῶν δημοτικώτατον] Βουλὴ *à Plin. & Cicer.* Bulæ siue Curia inter magistratus ab Aristotele numeratur, eosque populares, siue eos, qui Democratijs maxime conueniant, non hoc tantum loco, sed etiam *supra libro quarto capit. 15. & infra hoc libro capite vltimo.* Quod idem indicat *Thucyd. lib. 8.* vbi

Βουλὴ ex magistratib. maxime popularis.

vbi Alcibiades, ſublata Oligarchia, quæ eſſet Athenis, veterem Democratiam ſuadet reſtitui, in eaque reſtituenda etiam τὴν βουλὴν quingentorum virorum conſtituendam demonſtrat. *Xenophon* quoque *libro ſecundo* ἑλληνικῶν, βουλὴν magiſtratus quoddam genus eſſe, idque populare, indicat. Nam 30. Tyrannos Athenis & Bulen & alios magiſtratus pro ſua libidine inſtituiſſe commemorat. Erat igitur βουλὴ ſiue Curia conſilium, nunc eſt mille ciuium pro ciuitatum magnitudine conflatum ex omni populo & multitudine, Græcorum potius moribus, quam aliarum gentium, accommodatum & proprium. Nam Romæ Senatus ſiue curia longe erat alia. Qui Senatus etſi interdum ex octingentis Senatoribus conſtabat: erant tamen illi omnes optimates. Quare Senatus Romanorum Ariſtocratiæ potius, quam Oligarchiæ conueniebat, vt & Senatus ſiue γερουσία Lacedæmoniorum, de qua *ſupra lib. 2.*

Βουλή.

Senatus Roman.

Γερουσία *Laconica.*

Ὅπου μὴ μισθοῦ εὐπορία.] De Bules poteſtate & authoritate in Republic. populari agit. Eam ergo magnam eſſe ait, nulla plebi ſeu multitudini ſuppeditante ſiue præbita mercedula. Contra vero plebe mercedulam nacta Bules nullam vel exiguam eſſe poteſtatem, omnia nimirum plebe ad ſuam poteſtatem reuocante. Et hoc quoque ex Græcorum morib. & inſtitutis intelligendum eſt. Qua de re ſæpe explicatum eſt *ſupra libr. 4. cap. 4. & 6 & cap. 13. & 15.* Quæ mercedula, *teſte Polluce lib. 8.* dicebatur ἐκκλησιαστικὸν & δικαστικὸν, latine ſportula. Sic & *Iſocr. in orat. de pace,* περὶ τῆς εἰρήνης, agens de improbis demagogis & oratoribus, ait, illos ſibi obnoxios facere eos, qui ex iudicijs & concionibus & eiuſmodi lucellis ſe ſuſtentant, id eſt, infimam plebem. Quia ergo infima plebs & egentium hæc multitudo, mercedula ſiue ſportula hac propoſita, frequens conuenire ſolet vel in concionem, vel ad iudicandum: efficiebatur, vt omnis & deliberandi & iudicandi poteſtas penes hanc multitudinem, vt numero præualentem, eſſet, & nulla vt eſſet vel curiæ vel magiſtratuum aliorum autoritas, quod inſtitutum populare eſſe ait, vt & *ſupra* ijs locis latius eſt explicatum, & etiam *libro quinto capit. 5. & 6. & 8.* Quem locum aut libr. Ariſtoteles his verbis: καθάπερ εἴρηται, &c.

ἐκκλησιαστικόν. δικαστικόν. *Sportula.*

videtur indicare. Etsi latius & vberius hac de re explicatum fuit *lib. 4.*

Εἰς αὐτὸν γὰρ ἀνάγει.] Ait Aristoteles, hac sportula fieri, vt omnia iudicia sint in potestate populi, nulla in magistratus vel Senatus potestate & autoritate. Quod ijs locis explicatum est, vbi dictum est de Demagogis, omnia illos ad populum seu populi potestatem reuocare.

9. Institutũ populare. Ἔπειτα τὸ μισθοφορεῖν.] Aliud populare institutũ de mercedula siue sportula concioni, iudicijs & magistratibus proponenda hic affertur. Nam cum tres summæ sint Reipub. partes: Senatus, cuius locum in Græcia tenebat concio: magistratus & iudicia: populare esse ait, ad conciones vel iudicia conuenientibus & magistratum capientibus sportulam aliquam proponi; aut certe his duabus partibus, magistratibus & iudicijs & concionib. saltem maioribus & statis: aut denique si non omnibus magistratib⁹, saltem ijs, quorum solennia quædam sunt conuiuia & sodalitates siue συσσίτια. *Ratio.* Huius autem instituti, cur (inquam) hoc sit populare, ratio modo est explicata; vt hac sportula multitudo omnis inuitata & pellecta omnium rerum potestatẽ (quod est populare) vt numero potior, obtineat; quod idem & *supra* docuit *lib. 4. c.13.* his verbis: τὸ μὲν γὰρ, *&c.*

ἐκκλησία διπλῆ· κυρία, καὶ σύγκλητος. Καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ κυρίας.] Concio siue ἐκκλησία Athenis erat duplex, κυρία & σύγκλητος: Stata siue iusta & legitima ac ordinaria, & indictiua siue extraordinaria, *teste Poll.lib.8.* Statis & legitimis comitijs siue concionibus magistratus designari & adimi, legationes decerni, bellum, pax, alia ad Rempub. pertinentia summa quæq; deliberari & decerni solent. Quæ comitiorum seu concionum duplex ratio ad alias quoq; vrbes accommodari potest. Nunc ait Aristoteles de comitijs siue concionibus: dandam esse operam, vt proponatur mercedula conuenientibus ad conciones, si non ad omnes, certe ad statas & ordinarias, vtpote in quibus maius sit positum momentum, & in quibus de summa Reipub. agatur, vt supra dictum.

10. Institutum popul. Ἢ τῶν ἀρχῶν.] De magistratibus quoque, si non omnibus, saltem ijs, qui συσσίτια siue sodalitates inter se celebrare & communiter epulari debeant, mercedulam proponendã esse ait. Ad ea namque conuiuia solennia tenuioribus pecuniam ex hac mercedula vult suppeditari. Qua in re Aristoteles

teles *supra lib. 2. cap. 7.* Cretenses laudat, Lacedæmonios reprehendit. Quod hi sumtum ad συσσίτια de suo quisque facerent: illi de publico. Hinc enim factum esse, vt Lacedæmone tenuiores his syssitijs non possent interesse. Atq; ita institutum hoc syssitiorum sua alioqui natura populare & commune desineret esse populare & reddetur Oligarchicum.

Ας ἀνάγκη συσσιτεῖν.] Erant & Athenis & Romæ solennes quædam epulæ magistratuum communes, vt & in alijs Rebuspub. ac ciuitatibus vsitatum est. De ijs ita *Cic. li.4. Tuscul. quæst.* Nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod Deorum puluinaribus & epulis magistratus fides præcinunt. *Athenæus* quoque *libr.5.* δειπνοσοφ. disserens de conuiuijs & epulis, principio varia conuiuiorum genera exponit, & in his etiam magistratuum; cuius rei argumentum profert ex Demosthene, apud quem magistratus, quos Athenienses vocabant Prytanes, vna cænantes reperimus. Sic enim inquit orator in orat. περὶ τοῦ στεφάνου, id est, de corona; ἀλλὰ μὲν τὸν τότε, &c. eo loco, vbi de Platæa vrbe à Philippo occupata. *Epulæ magistratuũ.*

Ἔτι ἐπειδὴ Ὀλιγαρχία.] Aliud populare institutum hic exponitur, ductum velut ex contrario. Vt enim genus, diuitiæ, educatio ac disciplina sunt oligarchica siue propria Oligarchiæ, quæ Democratiæ est contraria (vt sæpe dictum *supra lib. 4. &c.*) ita popularia vt sint, necesse est, generis obscuritas, paupertas & sordes ac sordida vita & educatio. Quare Democratiæ accommodatum esse ait, vt ignobiles & obscuro loco nati, vt tenues & pauperes, vt opifices & sordide educati sint ciues; ijque maiore sint in precio, quam nobiles, copiosi ac diuites & præclare instituti ac educati. De his rebus, id est, genus, diuitias, &c. esse Oligarchica, & contraria esse popularia, dictum est *supra lib 4. cap. 4. & alibi.* *11. Institutum popul.*

Παιδεία.] Obseruandum, Aristotelem huic verbo, vt contrarium, opponere verbum βαναυσίας. Nam παιδείας verbo vtuntur veteres, *Plato, Aristoteles, Demosthenes, &c.* pro disciplina & educatione sæpenumero, vt & alias dictum. βάναυσοι autem Græcis sunt opifices, & τέχναι βάναυσοι, id est, artes sordidæ, de quibus *supra lib.1.* Quare recte hic Aristoteles βαναυσίαν, vt opificum propriam educationem, id est, sordidam, παιδείᾳ, id est, bonæ & honestæ educationi contrariam facit. *παιδεία.* *βάναυσος.*

Επὶ

12. *Institutum popul.* Ἐπὶ δὲ τῶν ἀρχῶν.] Aliud populare institutum de magistratibus: eos non debere esse perpetuos in Repub. populari. De quo loco communi sæpe explicatum est *supra libr. 2. cap. 1. 3. & 8. & lib. 3. ca 7.* & explicabitur *infra lib. 7. ca. 14.* 1. *Ratio.* Ratio huius instituti est duplex: tum, vt plures ad magistratum & honorem peruenire possint: 2. tum, vt ne imperij dulcedine & occasione adductus aliquis diuturni, Tyrannidem inuadat, vt explicatum *supra lib. 5. c. 8.* In Monarchijs autem & Regnis plærisq; vtilius esse videtur, vt magistratus sint perpetui, quod hodieq; vsitatum est.

1. *Consiliū aduersus magistratū perpetuum iam ante institutū.* Ἐὰν δέ τις καταλειφθῇ.] Quia sæpe accidere potest, vt statu Reipub. mutato (verbi gratia, regno in Democratiam) eaq; ratione in priore statu magistratus quidam fuerint perpetui, ijdemque in alterum statum, puta Democratiam, translati ita remanserint (neque enim mutata Repub. continuo omnia instituta sunt commutanda, vt sapienter docuit *supra* Aristoteles *lib. 4. cap 5. in fin.*) hic ergo tale est Aristotelis consilium, vt huic perpetuo magistratui saltem potestas deminuatur & detrahatur: atque ita quidem tempore plus possit cæteris, potestate nihil vel parum. Hac enim ratione fiet, vt nec Tyrannidem inuadere, nec alioqui Reipub. nocere possit.

2. *Consiliū.* Καὶ ἐξ αἱρετῶν.] Aliud consilium Aristotelis aduersus talem magistratum perpetuum hic affertur. Nam vt prioribus verbis suasit, potestatem eius esse minuendam: ita his verbis docet ac suadet, eius designandi seu creandi rationem esse conuertendam; vt nimirum qui antea suffragio creari consuerit: nunc, id est, in populari Repub. non amplius suffragio, sed sorte designetur. Sortem enim populari Reipub. accommodatam esse sæpe dictum est *supra hoc cap. & alibi, vt supra hoc ipso cap.* ad ea verba: τὸ κληροῦσθαι εἶναι, &c.

TEXTVS.

Hæc ergo fere sunt, quæ Democratiarum communia sunt instituta. Efficiuntur autem ex iure quod Democraticum (populare) esse constat. Id autem est, vt omnes æquale numero obtineant. Ea, quæ maxime videtur esse popularis Respubl.

ac po-

ac populus. Nam æquale eſt, nihilo magis imperare tenues, quam diuites; neque ſolos eſſe Dominos, ſed omnes ex æquo pro numero. Sic inæqualitatem Reipubl. adeſſe & libertatem exiſtimant.

COMMENTARII.

Τὰ μὲν οὖν κοινά.] Poſtquam Ariſtoteles popularia inſtituta explicauit; adiungit, ea omnia ex ipſo iure populari, tanquam ex fonte & capite, manare. Nam cum ius populare ſit æquitas arithmetica, qua non plus poſſit diues aut nobilis, quam vnus aliquis de plebe; qua nulla (inquam) dignitatis ratio habeatur, ſed omnes modo ciues pari conditione & iure cenſeantur, vt explicatum eſt *ſupra lib 3. cap. 5. & lib. 5. Eth. & hoc lib. cap. 1. 2.* neceſſario efficitur, vt ll. & inſtituta, quæ populari Reipub. accommodata & vtilia eſſe poſſint, eiuſmodi eſſe debeant, quæ hanc æqualitatem tueantur. Cuius generis perſpicuum eſt ea omnia eſſe, de quibus hoc capite ſingulatim fuit explicatum. Sed idem iam *ſupra* hoc cap. dictum fuit, ex ipſo iure & fundamento ſeu ſcopo populari, quæ eſt æquitas Arithmetica & libertas, inſtituta popularia eſſe petenda ac metienda, his verbis: τούτων δὲ ὑποκειμένων.

Ratio & origo horum inſtitutorum.

CAPVT III.

RECTIVS ab illis verbis prioris cap. τὰ μὲν οὖν κοινά, &c. aliud caput inſtitueretur: propterea quod illud de iure populari hic Ariſtoteles perſequatur. Docet namq; hoc capite tertio de iure populari. Primum, inſtituta popularia & leges ex eo, tanquam fonte, profluere. 1.
Deinde, quemadmodum id ius obtineri commode poſſit. 2.
In eo namque recte ponderando & conſequendo magna eſt varietas & difficultas; quod ex hoc capite cognoſcitur.

TEXTVS.

Quæritur autẽ deinde, quomodo ſint habituri

æquale.

æquale. Vtrum census quingentorum in mille partiri oporteat, & 1000. tantum posse, quantum 500. an non ita hæc æqualitas sit statuenda: sed partiendum quidem ita. Deinde sumtis æque multis ex 500. & ex mille, hi præesse debeant iuri dicundo & iudicijs. Vtrum ergo hæc Respubl. ex iure populari iustissima est, an potius quæ ex multitudine seu numero. Hoc enim ius esse aiunt populares, quod multis placuerit; Oligarchici, quod maioribus facultatibus. Aiunt enim, ex multitudine facultatum esse iudicandum.

COMMENTARII.

Τὸ δὲ μὲν τοῦτο.] Quæstionem siue controuersiam, vt dixi, de iure populari, quemadmodum id ponderari siue spectari & obtineri possit ac debeat, primum exponit. Deinde varios modos siue rationes eius affert, ex quibus vulgo quidem probatam rationem, vt vitiosam, refellit: eam vero, quæ ipsi probetur, vt veriorem ac meliorem, confirmat. Vna autem ratio iuris popularis instituendi exponitur his verbis: πότερον δὴ, &c. Ea autem est huiusmodi; si mille pauperes non plus possint, quam quingenti diuites. Altera est: si, verbi gratia, non vniuersi mille cum vniuersis 500. comparentur, quæ prima est ratio: sed si ex vtroque ordine aliquot deligantur vel sumantur vtrinq; æquali & pari numero, qui delecti soli præsint summæ Reipubl. Nam cum partes ciuitatis fere sint duæ, vt paulo infra dicetur; diuitum vna, altera pauperum seu tenuiorum: necesse est, senatum & iudicia, in quib. summa Reip. est posita, vel esse penes vtramq; partem, vel penes alteram tantum. Si penes alteram, vt vel soli p̄sint diuites, vel soli tenuiores, ita vt q̄ videtur maiori parti ciuium (siue diuitū, siue tenuiorum & pauperū) id sit ratum: diuitū quidē, mera erit Oligarchia: tenuiorum .v. mera erit Democratia. Et hanc quidem rationem vulgo probari, vt iuri & æquitati consentaneam, ait. Nam qui Democratia vtuntur, siue populares ac multitudo, hoc ius siue iustum esse ait, quod multitudini siue maiori ciuium parti, id est, plebi ac tenuio-

1. Iuris popularis instituendi ratio.

2.

Multitudinis ratio æquitatis.

tenuioribus, quorum ſemper maior ſolet eſſe numerus, placeat: cum pauci ac diuites ius ſiue iuſtum id eſſe dicant, quod ijs placeat, quorũ licet minor numerus, maior tamen ſit res & patrimonium. De hoc iudicio multitudinis & paucorũ ſiue diuitum (quorum illi quidem ius numero ſiue multitudine, hi diuitijs & rei magnitudine æſtimant & metiuntur) ſæpe explicatum, vt *ſupra libro tertio, capite 6. & 8. libro 5. cap. 1. &c.* Ariſtoteles vtroſq; aberrare & falli docet ijs quidem locis copioſe: hoc .a. loco, vna tantum ratione & argumento. Nam quod ad diuites attinet & eorum iudicium; ex eo hoc effici docet, vt interdum Tyrannis iure ſit probanda. Sic igitur concludit: ſi ius & æquitas ex diuitijs erit metienda: efficietur, vt ius quoque interdum ſit, Reipubl. præeſſe Tyrannum. At hoc iniuſtum eſſe inter omnes conſtat. Omnes enim Tyrannidem ſiue Tyrannum (tam multitudo, quam pauci ſiue optimates) oderunt. Ergo & illud iniuſtum eſt, quo ius ex diuitijs ponderatur. Confirmat autem maiorem hac ratione: quod fieri interdum poſſit, vt vnus aliquis in ciuitate tam ſit diues vel ditior, quam reliqui vniuerſi ciues. Quod ſi igitur ex diuitijs erit iudicandum: perſpicuum eſt, hunc vnum, vtpote reliquos diuitijs ſuperantem, Reipub. præeſſe debere: Quæ iam Tyrannis erit. Et hoc eodem argumento in eadem re vſus eſt & *ſupra lib tertio cap 8.* Quod ad tenuiores attinet eorumque iudicium, ius & ſummam Reipub. numero & multitudine æſtimantium: hoc eos argumento refellit, quod inde magnæ quoque iniuriæ plebis in optimates ac ditiores (maxime in eorum bona, quibus plebs inhiare, & poteſtatem nacta, diripere ſolet, ipſis optimatibus vel pulſis vel necatis) ſint metuendæ. Qua de re explicatum eſt *ſupra lib. 5. ca 5. in princ. & ca.* 8. *li.* 3. *cap. 7. in princ.* Atque ita amborum tam popularium quam paucorum iudicia refellit, aberrantium in hac diſputatione de iure & æquitate vere & recte conſtituenda ac obtinenda. Reliquum eſt igitur, vt in vtraque parte coniuncta hæc æquitas inquiratur: vt videlicet qui ſint præfuturi Reipublicæ partim ſint optimates ſiue pauci, partim ſint de plebe. Et hanc quidem bifariam inſtitui poſſe docet. Vel enim hæc erit ratio inſtituenda, vt ex omni ciuium numero diuitum & paucorum aliquot deligantur, penes quos ſumma Reipublic. (vt Senatus, Iudicia, magiſtratus) ſit

Paucorum ratio æquitatis.

Vtrorumq; reprehẽſio.

Maioris cõfirmatio.

Argumentum contra tenuiores & multitudinem.

Modus iunctus.

futura. Id quod duplici ratione ac bifariam fieri posse demonstrat. Vel enim, vt numeri tantum seu multitudinis habeatur ratio: vel, vt numeri & census, siue maximè census ac diuitiarum. Prioris modi hoc sit exemplum. Si tota ciuium multitudo constet mille pauperibus & quingentis diuitibus: atque ex vtroque genere ciuium par numerus, verbi gratia, ex millibus tenuioribus deligantur quinquaginta & totidem ex quingentis ditioribus siue optimatibus, qui vniuersi centum, vna præsint Reipublicæ. Alterius modi hoc sit exemplum: Si ex eodem ciuium numero non par numerus deligatur, sed potius seruata dupla ratione, vt ex mille tenuioribus viginti vel centum, ex quingentis ditioribus decem vel quinquaginta, qui postea coniuncti siue triginta siue centum quinquaginta, summæ præsint Reipublicæ. Ex his autem modis prior potissimum probari videtur Aristoteli, quo nimirum & multitudinis & diuitiarum quoque ratio quædam habeatur, quique velut mixtus & temperatus sit ex vtriusque huius Reipublicæ Democratiæ & Oligarchiæ scopo & iure. Constat enim inter vtramque, & vtriusque communis hæc est sententia, id ratum esse debere, quod maiori parti ciuium placuerit. Quam earum communem sententiam & hoc sibi probato modo Arist. ostendit contineri, atq; ita eam quoq; probat, non tamen omnimodo. Nam illi quidem Respublica Democratiæ maiorem partem multitudine tantum, Oligarchia sola diuitiarum magnitudine siue, vt Græci loquuntur, multitudine æstimant. Aristoteles autem ita eam moderatur, vt vtriusque partis siue ordinis ciuium (diuitum & tenuiorum) ratio habeatur, & vtraque pars coniungatur, certis aliquot ex vtraq; parte viris delectis, quibus vel omnibus vel certe pluribus quod placuerit, sit ratum. Retinet igitur eam communem sententiam Aristoteles, non tamen simpliciter, sed eo modo temperatam, vt diximus. Quia autem tam in suffragijs ferendis, quam in sententia dicenda (quorum illud fere de comitijs, hoc vero de iudicijs dici solet) necesse est, vt vel consentiant omnes vel plærique, vel dissentiant & contraria censeant, vel denique paria vtrinque sint suffragia siue sententiæ: demonstrat hic Aristoteles

1. Ratio seu modus.

2 Ratio seu modus.

Quinā probetur Aristoteli.

In suffragiis ferēdis & sententia dicenda quinā ratio seruanda.

tèles, his tribus rebus quemadmodum ciuitas modo huic à se probato accommodate & congruenter quam iustissime vti debeat. Nam primo quidem si consentiant: nulla erit difficultas. Id enim, quod vtrique parti ciuium, siue potius delectis ex vtraque parte vel omnibus vel plærisque placuerit, quodque isti statuerint vel sciuerint: vt id ratum ac firmum sit. In altero maior est difficultas, si pugnantes vel dissidentes reperiantur sententiæ: quæ sententia siue vtra potior esse debeat. Verbi gratia, sumantur siue deligantur decem diuites & viginti tenues: ex quibus aliud quidem statuant sex diuites & quinque pauperes: aliud quatuor diuites & quindecim pauperes: vel aliud statuant octo diuites & octo pauperes: aliud duo diuites & duodecim pauperes. Quam difficultatem hac temperatione explicandam docet: vt ea semper sententia sit potior, quæ maiore censu nitatur. Census autem hanc rationem iniri vult, vt diues vnus duobus tenuioribus respondeat: duo diuites quatuor tenuioribus. Quare si ab vna sententia fecerint sex diuites & quinque pauperes: ab altera quatuor diuites & quindecim pauperes: potior erit horum sententia: eo quod quatuor diuites octo pauperibus respondeant: quibus cum alijs quindecim pauperibus coniunctis, efficiuntur viginti tres. Cum altera sententia quinque pauperes & sex diuites qui duodecim pauperibus respondent, id est, decem & septem duntaxat habeat. Atque ita hic quoque communis ea sententia, vt id, quod maiori parti visum fuerit, sit ratum, locum suum retinet. Quod si pares vtrinque fuerint sententiæ (id quod tertium esse diximus) difficultas quidem & hic erit, sed communis, vt ait Aristoteles, id est, quæ non in hanc tantum formam ab Aristotele hic præscriptam & probatam, sed in omnes Respub. omnesque iudiciorum & suffragiorum modos & formas cadere possit.

1. Omnibus consentientibus.

2. Suffragiis & sententiis pugnantibus numero impari.

3. Sententiis vtrinq; paribus.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ ἴσου.] Ad *Platonis* verba alludere videtur, quæ exstant *libro sexto de legibus*, quo in loco de vtroque æquitatis genere disserit; τὴν δὲ ἀληθεστάτην καὶ ἀρίστην ἰσότητα οὐκ ἔτι ῥᾴδιον παντὶ ἰδεῖν. Διὸς γὰρ ἡ κρίσις ἐστί. Non est cuiusuis, inquit, verissimam & optimam æquitatem videre. Id enim Iouis siue DEI est iudicium.

Hinc Arcturus apud Plaut. Rudente ait Iouem res in terris per-

peram iudicatas iterũ iudicare, malosq́; qui res falsas impetrent apud Iudicem maiore multa multare, q̃ litem auferant.

Aristoteles igitur fatetur quidem & ipse, difficile esse facto, veritatem de iure & æquitate reperire: id tamen inuentu facilius esse, quam potentibus persuadere, vt inuento iure & æquitate vtantur: propterea quod, vt præclare ait, tenuiores & minus potentes æquitatem & ius quærere soleant, potentes non curent, hoc est, quod ij, qui opibus valent, nunquam eodem & pari iure cum reliquis ciuibus contineri velint, sed alijs semper dominari, & superiores partes obtinere: cum contra tenuiores hoc agant & laborent, vt à potentioribus non opprimantur, & omnes pari iure & æquitate contineantur.

CAPVT IV.

EXPOSITIS adhuc notis omnium Democratiarum communibus; nunc singulatim, quia plures Democratiæ sunt, hoc capite de ijs explicatur.

TEXTVS.

Cum autem quatuor sint Democratiæ; quæ ordine prima est, ea est optima, vt in prioribus libris est explicatum, quæ eadem & omnium est antiquissima. Primam voco, vt populos si qui diuidant. Optimus namque est populus agris colendis occupatus aut deditus. Quare & constitui potest Democratia, vbi multitudo ex agricultura, vel pastione, vel pecore pascendo viuit. Nam eo quod res non sit magna, semper sunt occupati, vt minus sæpe ad conciones ventitare possint. Et quia non suppetant necessaria, in operibus suis permanent, nec appetunt aliena opera. Quin iocundius est opus facere, quam Rempublicam administrare, aut magistratum gerere, vbi ex magistratibus non magni sint quæstus. Multi enim quæstum potius, quam hono-

honorem expetunt. Argumento eſt, & quod veteres Tyrannides ferrent, & Oligarchias ferant, ſi nemo eos in operibus impediat, nihilq́ue adimat. Cito enim quidam eorum diteſcunt, quidam non egent. Præterea ſi & creandorum magiſtratuum & rationum repoſcendarum ius ac poteſtas ijs concedatur; ſuppletur id, quod deeſt: ſiquidem ambitione vtantur. Nam in quibuſdam Democratijs etiamſi ius creandi magiſtratus cum ijs non communicetur, ſed quidam ſint magiſtratus, qui ex omnibus viciſſim deligantur (vt fit Mantineæ) & conſultandi (deliberandi) poteſtas ijs permittatur: ſatis eſt, eoque contenta eſt multitudo. Nam & hæc quædam Democratiæ ſpecies exiſtimanda eſt, vt erat olim Mantineæ. Quare Democratiæ, de qua ſupra diximus, vtile eſt, & fieri ſolitum eſt, vt creentur quidem magiſtratus, & ratio repoſcatur, & iudicia exerceantur ab omnibus: gerant vero maximos lecti ſiue delecti à maiore cenſu, maiores à maiore, aut nullum quidem à cenſu, ſed ij, qui poſſunt. Neceſſe eſt autem, eos, qui hac Republica vtuntur, bene Repub. vti. Nam & magiſtratus ſemper ab optimis gerentur, populo conſentiente, & bonis non inuidente. Et hanc deſcriptionem bonis & optimatibus ſeu principibus eſſe ſatis. Non enim alijs deterioribus parebunt. Tum iuſte quoque imperabunt, cum alij ius & poteſtatem habeant rationum repoſcendarum ſeu repetendarum. Vtile namq; eſt, ſuſpenſo eſſe animo, & non licere quodlibet facere. Nam poteſtas faciendi, quod quiſq; velit,

lit, non satis est, quod in quoque est, malo continendo. Quare necessario accidit id, quod in omnibus Rebuspublicis est vtilissimum, vt optimi imperent sine maleficio, aut peccato, aut iniuria populi.

COMMENTARII.

Δημοκρατιῶν δὲ οὐσῶν.] Iam dictum est, hoc capite, & proximo de singulis Democratiæ generibus separatim explicari, quæ cuique generi optime describendo sint maxime necessaria & accommodata. Et de duobus quidem generibus, id est, de optimo & de pessimo, latissime explicatur. Nam *supra libro quarto, capite quarto, & cap. 12.* docuit Aristoteles quatuor esse Democratiarum genera: agricolarum, siue in quo nulla census habeatur ratio, &c. o- *1. & optima Democratia.* pificum, tabernariorum, &c. Eam igitur Democratiam, in qua maior pars ciuium ex agricolis constat, primam & optimam & præstantissimam esse docet. *1. Ratio, cur prima.* Et prima quidem ea de causa dicitur, quod ab Aristotele in hoc opere semper eo ordine commemoratur & explicatur: *2. Ratio.* & etiam hac de causa, quod sit omnium antiquissima. *Approbat.* Causa & ratio hæc reddi potest, quod agricultura ex omnibus artibus maxime sit vetusta & antiqua, vt tam ex sacris, quam profanis literis & historijs constat. *Ratio, cur optima.* Cur autem omnium sit optima hæc Democratia, ratio hic explicatur quod populus, ex quo hæc Democratia constat, omnium sit optimus; nimirum agricolarum & pastorum. Id autem Aristoteles latius explicat; Cur (inquam) Democratia ex hoc populo siue multitudine constans omnium sit optima. Rationem quoq; & modum adiungit, quemadmodum hæc Democratia quam optime describi & institui debeat. *1. Approbatio.* Ratio, cur agricolarum multitudo vtilissima sit, maximeque accommodata optimæ Democratiæ instituendæ, hæc affertur. Quod hæc multitudo ad conciones ventitare raro consueuit. Sæpe autem dictum est, inutile esse & pernitiosum Reipublicæ multitudinem & plebem frequentem esse in concionibus; propterea quod more & instituto

ſtituto Græcorum in concionibus omnia fere, quæ ad Rempublicam pertinerent, etiam grauiſſima quæque in concionibus deliberarentur ac fierent, & quidem numero ſuffragiorum. Vnde accidit, vt quo plebs eſt frequentior, eo plus poſſit de omni Republica. Id quod perniciosum eſt, plebem imperitam omnia poſſe. Quemadmodum accidit in peſſima ac deterrima Democratia. Contra vero optima hæc agricolarum & paſtorum. Cuius rei ratio hæc eſt, cur (inquam) agricolæ rariores ſunt in comitijs & concionibus vrbanis, quod ſuis agris colendis occupati res vrbanas non magnopere curent, nec ipſos etiam magiſtratus vel honores, atque præclare ſecum agi ſciant, ſi in operibus ruſticis non impediantur. Hæc igitur opera ruſtica & occupationes faciunt, vt huic multitudini non ſit otium ventitandi ad conciones & comitia. Quæ ratio & cauſa allata eſt & *ſupra libro quarto, capite ſexto in principio*, vbi dictum eſt, ruſticos propter opus ruſticum rariſſime, & non niſi ad neceſſaria comitia, ex agris in vrbem conuenire. Indicatur & altera cauſa, cur hæc multitudo ad optimam Democratiam ſit vtiliſſima: Quod nimirum ſuis ea rebus & bonis contenta non appetat aliena. Nam plærumque accidit, vt agricolæ vel ſint diuites ſatis, vel tantum ſaltem acquirant, vnde non incommode ſe tueri poſſint. Quod contra accidit in multitudine opificum, quorum plærumque magna eſt egeſtas & cupiditas ſiue appetitio alieni. Quare in multitudine opificum & tabernariorum, id eſt, in extrema & nequiſſima Democratia ſæpe metuendum eſt, ne ditiorum bona inuadant, illis vel interfectis vel exilio multatis: vt aliquoties dictum eſt *ſupra libro quinto*. Cæterum de agricolarum mediocribus fortunis, maximeque iuſtis dictum eſt *ſupra libro 4. capite 6.* & notum eſt ex *Cicerone in Catone maiore, &c.*

2. Approbatio.

Extremũ Democratia genus cur deterrimum.

Βέλτιϛος γὰρ δῆμος.] De varijs ciuium & multitudinis generibus late explicatum eſt & *lib. 4.*

Ἀπὸ γεωργίας.] Hæc duo genera agricolarum & paſtorum hoc capite ſeparatim explicantur: prius quidem de agricolis, poſtea de paſtoribus eo loco, ſeu his verbis: μετὰ δὲ τῶν γεωργικῶν, &c. qui tamen vtpote inter ſe valde ſi-

miles, vnum Democratiæ genus, idque optimum, efficere possunt.

Ὥστε μὴ πολλάκις.] Hæc vna est causa, cur agricolarum multitudo optimæ Democratiæ sit vtilissima, quod vrbanas conciones & comitia non curent, vt supra dictum. Qua de re & *supra lib. 4. cap. 8.* explicauimus.

Διὰ τε τὸ ἔχειν.] His verbis eadem fere causa contineri videtur. Nam cur hæc multitudo, vel agriculturæ vel pecoribus pascendis dedita, perpetuo fere in opere rustico sit occupata, ita vt ab eo opere parum illi sit vel otij vel temporis ad aliena munia obeunda vel appetenda, vt administratione Reipublicæ; causam hanc affert: Quia plærumque rebus ad vitam victumque necessarijs non nimium abundent. Harum igitur parandarum causa suis tantum operibus rusticis eos intentos esse ait, eaque ex re id quoque consequi, vt aliena ab opere rustico munera non appetant, sed potius ruri opus facere, quam vel magistratus vel honores petere vel ad conciones ventitare velint, maxime si sit ea magistratuum & honorum ratio, nullus vt inde quæstus & lucrum speretur, aut certe exiguus.

1. Argum. Nam, vt præclare hic adiungit Aristoteles, multitudo seu plebs quæstum potius, quam dignitatem & honores amat; quæstum honoribus anteponit, vt contra honores lucro ij, qui magno & generoso sunt animo præditi. Qua de re sæpe iteratum est *supra*, vt *libro secundo capite quinto, libro quinto, capite octauo.* Hoc igitur vnum est argumentum ex ea communi sententia, quæstum plebi honoribus & imperijs esse gratiorem, quo docet Aristoteles agricolarum multitudinem propter quæstum ex opere rustico, & non ex magistratibus sperandum, posthabita Reipublicæ administrandæ cura, tantum rustico operi deditam esse, nec multum curare, quis quibus magistratibus & imperijs præsit.

2. Argum. Σημεῖον δέ.] Alterum argumentum, à priscis moribus & vita veterum sumptum, hic affertur. Cur enim antiquitus & olim ciuitates non populari & Democratico, sed singulari imperio regerentur & continerentur, causam hanc fuisse indicat, quod antiquitus ciues seu ciuium multitudo maiorē vitæ partē in agris versaretur, & agros coleret, neglecta & omissa

missa vrbis & vrbanarum rerum cura. Quam occasionē nacti vel pauci diuites vel nobiles, vel vnus aliqs præter cæteros excellens, facile vel tyrannidem, vel huic similem Oligarchiam seu paucorum factionem & imperium inuadebat & instituebat. Ferebat scilicet multitudo etiam grauia hæc imperia, tyrannica (inquam) vel vnius vel paucorum, saltem vt ipsis liceret sine molestia & sine impedimento suos agros colere, & sine vllo damno vel deminutione, ac detractione fructus frugesque secure percipere. Sic fit, vt ex iis alii quidem ditescant, alii certe non egeant, tantumque ex opere rustico emolumenti capiant, vnde vitam, suamque familiam si non laute, saltem quod satis est, tueri possint. Quod nimirum tenuioribus & multitudini fere propositum esse solet, non vt magistratus honores vel imperia, sed vt vel diuitias, vel certe vitæ ac familiæ necessaria assequantur. Quod igitur olim tyrannides & oligarchias ferret multitudo propter curam & quæstum operis rustici, id argumenti satis est ad hoc, de quo hic agitur, eam multitudinem ciuium, quæ agriculturæ studet & pasturæ, honores & Reipublicæ administrationem parum curare.

Ἔτι δὲ τὸ κυρίους.] Sæpe monuit *supra* Aristoteles, in ciuitate rem esse periculi plenam, si pars aliqua ciuium honoris omnis sit expers, ab omni magistratu excludatur, quare sapientes politicos rerumque publicarum peritos huic malo & periculo callida quadam ratione & via occurrere esse solitos, hac nimirum, vt maiores quidem magistratus principibus viris & prestantioribus permitterentur, plebi & tenuioribus saltem ad minores magistratus aditu relicto: vel etiam, vt ius quidem magistratus capiendi non esset plebi, nec maioris nec minoris: sed ius esset omnium magistratuum creandorum, & hoc amplius rationum ab iis reposcendarum: de quo sapiente consilio explicauimus *supra lib. 2 cap. 5. & lib 3. c. 7.* Huius consilii facit & hoc loco mentionem Aristoteles, & in hoc primo Democratiæ genere, de quo iam agitur, sapienter adhiberi posse, si sit opus, monet, nimirum si metus sit, ne ciues, quantumuis in agris colendis occupati, interdum tamen, vt fit, studio aliquo vel cupiditate honoris ducantur: vt huic quoque ciuium generi ius & potestas magistratuum designandorum & rationum ab iis reposcendarum tribuatur, ne quid cōqueri possint, se omnis honoris expertes esse, & veluti

Institutum pìculosum, quo pars aliqua ciuiū est honorū expers.

1. Remediū.

2. Remed.

pro peregrinis haberi, quod Venetiis pulcherrime sectantur, & Norimbergæ, Augustæ, & Antwerpiæ, in quibus locis nullus ex opificibus potest officium in magistratu gerere, sed omnes debent esse patricii. Seruius totum pop. Romanum diuiserat in 5. classes: quinta erat infima. Secunda classis rarissime dissentiebat à prima classe, vt est apud *Liu.* Multi legunt Liuium, sed hæc non intelligunt.

Institutum quorũdam populorum in creandis magistratibus. Ἐπεὶ πυρ' ἐνίοις δήμοις.] Ait, in quibusdam Democratiis hoc esse institutum, vt mandandorum quidem siue creandorum magistratuum ius & potestas non sit communis totius populi, sed quorundam duntaxat, ex vniuerso tamen populo delectorum; idque vicissim, vt alii alias ad hoc deligantur: Ius vero deliberandi de Rep. totius populi sit commune. Etsi autem plus datur & communicatur cum populo, si non quibusdã, sed vniuerso populo ius mandandorũ magistratuum detur, quam si tantũ detur ius deliberandi, quod apud Græcos in concionibus fieri solet: satis tamen plebs & multitudo potentiæ & honoris obtinere se putat, atque adeo præclare secum agi, si vel hoc tantum ius deliberandi habere & retinere possit, quo iure multitudini permisso efficitur, vt Democratia sit quædam, vbi hoc institutum vsitatum fuerit. Quod vt melius intelligatur, iterandum est id, quod *supr. lib. 4. c. 14 & duob. seqq.* copiose explicatum est; tria esse summa capita & partes omnium Rerump. Senatũ, Magistratus & Iudicia, quarum ex descriptione & varietate partium ipsa quoq; Rerumpublicarum genera varientur & distinguantur, vt si multitudini ad eas partes sit aditus, iam sit Democratia: si non sit aditus ad vllam, iam Democratia esse non possit. Quare h.l. cum agatur de Democratiis, vt aliqua sit Democratiæ species, necesse est, vt vel magistratus, vel ius deliberãdi, vel iudicia cum multitudine communicentur. Recte igitur Aristoteles; Etsi (inquit) ius deliberandi tantum permittatur plebi, fore nihilominus & saluam remanere aliquam Democratiæ speciem.

Exemplũ. Exemplum affert ex Rep. Mantineensium, in qua plebs ius quidem ad conciones itandi, & in iis de Rep. deliberandi habuerit: mandandorũ tamen magistratuũ potestas penes paucos fuerit. *Obiectio.* Sed tamẽ quæri potest, si ius deliberandi plebi permittatur imperitæ & impotenti, vt fere fit: quî fieri possit, vt, hac grauissima re plebi permissa, bona & laudabilis ea Reip. *Solutio seu* forma esse possit. Sane vt hac quoq; in re plebs fallatur & exclnda-

cludatur, consilia & præcepta hic exponuntur, nimirum quibus via & ratio indicatur, qua multitudo rarissime ad delibe rationes siue conciones conuenire possit, occupata scil. opere rustico & domesticis negociis. Vnde iam intelligitur, ad optimam Democratiā instituendā vtilissimā esse eam ciuiū multitudinē, cui ab occupationib. domesticis ad deliberationes & Reip. procurationes parū temporis & otii sit reliquum. Cuius generis multitudinem agricolarū & pastorū, id est, ciuiū agriculturæ & pascuis siue pascendis pecorib. deditorū esse docet.

sophismata quædam.

Ad optimā Democratiam quodnam genus ciuium sit accōmodatissimum.

Διὸ ϗ καὶ συμφέρον.] Quod de iure deliberandi, & mandandorum magistratuum, illo quidem vniuersę multitudini, hoc parti tantum ex ea delectæ dato ac permisso attulit institutum quarundam Rerumpubl. velut interiectum hic fuit, vt vel hoc vno iure multitudo contenta interdum esse debeat: nunc redit ad ipsum ius mandandorum magistratuum vniuerso populo permittendum, quod institutum laudat Rebuspub. vtilissimum esse, maxime huic primæ & optimæ Democratiæ, confirmat. Ita autem de his summis Reipub. partibus, magistratib. (inquam) & iudiciis constituendū ac temperandum esse docet, vt ius quidē mandandorū magistratuū, iusq; rationum ab iis reposcendarum, atq; ius iudicādi siue iudicia sint penes vniuersum populū: ipsi autē magistratus primum quidem non sorte (vt in plærisq; & vitiosis Democratiis solet fieri) sed suffragiis mandentur & legantur. Deinde, vt iidem pro censu, vel si non pro censu, saltem iis mandentur: quorum ea est & dignitas & otium, & facultates, vt eos capere & gerere pro dignitate possint. Quæ mandandorum & capiendorum magistratuum ratio non tam est popularis, quam aristocratica & optimatum, siue etiam oligarchica. Nam, vt iam dictū est, in popularib. Rebusp. magistratus sorte, in optimatum & paucorū imperiis suffragio fere mādari solet. Qua de re sæpe d. *sup. l. 4.* Census quoq; seu diuitiarū ratio in mandādis magistratib. haberi solet, non tam in popularib., quam in paucorū siue oligarchicis imperiis, & ēt in optimatū, vt item *li. 4. c. 4 5. 6. & 7.* late explicatū est. Atq; ita hæc Democratia non ex meris popularib. institutis, sed quibusdam aristocraticis admixtis erit temperata: quam temperationē sæpe collaudat Arist. & de ea re *sup. h. lib. c. 1. & 2.* Illud vero notabile est, quod ait, summos magistratus ex summo cēsu esse mandandos, minores ex minore. Maiores magistratus erant Ro. dicta-

Quæ ratio magistratuum & iudiciorum tenenda sit in hoc genere Reipubl.

Mixtio Rerumpubl.

dictatura, consulatus, prætura, censura. Minores erant, ædilitas, quæstura, tribunatus, &c. Apud Græcos maiores erant, prætura militaris, quæstura, nomophylaces, nomothetæ. Minores, vt triumuiri frumentarii, monetales, vndecemuiri rerum capitalium.

Ex quo hominum ordine magistratus creandi sint.

Ἀλλὰ τοὺς δυναμένους.] Monet *supra* Aristoteles *lib. 2. cap. 9.* curandum esse, vt qui magistratibus præfuturi sunt, ex eo ordine hominum deligantur, quibus otium ad hæc suppetat, hoc est, qui tantum habeant in bonis, vt neque mercaturis faciendis, neque opere aliquo sordido exercendo vel impediantur, vel etiam deformentur: breuiter: qui si non sint ditissimi, saltem magistratui pro dignitate gerendo ocium ipsis suppeditare possit. Atque ita hoc verbum, τοὺς δυναμένους, eos qui possunt, hic accipi oportet.

Præstantia huius Reip.

Ἀνάγκη δὲ πολιτευομένους.] His verbis præstantiam huius Reipublicæ siue Democratiæ exponit; eius (inquam) Democratiæ, quæ ita sit temperata, vt *supra* est explicatum, nimirum, in qua magistratus plærique sint penes optimates & principes, ius tamen aliquod ipsi quoque multitudini relinquatur, puta magistratuum mandandorum, & rationum ab iis reposcendarum, & iudiciorum. Præstantiam & bonitatem huius descriptionis & status in eo positam esse ostendit, quod ex hac temperatione fiat, vt primum optimi quique semper præsint magistratibus, & quidem non repugnãte & inuidente multitudine. Deinde, quod eos, qui præerunt magistratibus, oportebit recte & iuste præesse & plane inculpate, nulla vt eorum vel tyrannis, vel sordes, vel ambitio, vel alia id genus vitia accusari aut reprehendi possint. Quæ certe bona Rebuspublicis maxime esse salutaria perspicuum est. Nam optimos quosque Reipublicæ & magistratibus præesse, idq; consentiente & approbante ipsa multitudine, cum aliis de causis per se perspicuis vtilissimum est: tum ex eo, quod hac ratione inter ordines Reipublicæ summa concordia existat: cum nihil sit, quod principes & optimates conqueri possint. Siquidem ipsis magistratus & honores mandentur, quibus alioqui grauissimum est parere tenuioribus & indignioribus, ac deterioribus. Tenuiores quoque, quia ius saltem aliquod iis est relictum mandandi magistratus, &c. hac velut esca placati, non iniquo animo patientur alios præesse. Atque ita vterque ordo, principum & plebis, suis quique commodis

1. Effectus. *2. Effectus.* *1. Effectus præstantiæ.*

con-

contentus, causam nullam habebit, cur simultates vel odia inter se exercere debeat aut velit. Alterum quoque illud huius descriptionis bonum, quo diximus fore, vt magistratus ita designati iuste & temperanter præsint: non dubium quoque est, quin sit maximum. Nam quæ mala ex sordibus & auaritia, ex tyrannide & libidine magistratuum exoriantur ad perniciem totius Reipublicæ, explicatum est *sup. l. 5.* Hanc autem magistratuum temperantiam & continentiam ex ea descriptione necessario effici docet Aristoteles, hac ratione, quod rationes gesti magistratus ab illis repetantur non inter se, sed per ipsam plebem seu multitudinē, ne ipsi inter se colludere possint & conniuere, quo metu & solicitudine rationum reddendarum velut suspensi, facile continebuntur, ne sordide vel impotenter ac libidinose præsint. Nam nisi hoc metu contineantur ac reprimantur à peccando: difficile profecto factu est, vt qui sunt in magnis imperiis, quibus quicquid libet liceat, omniaque quæ velint possint, vt hi (inquam) intra fines modestiæ se contineant, vt præclare hic ait Aristoteles, his verbis; ἡ γὰρ ἐξουσία, &c. quæ pulcherrima est γνώμη & sententia: de qua & *Plato lib. 6. de legibus. & alibi;* χαλεπὸν γὰρ, &c. Difficile (inquit) factu est, magnaq; dignum laude, * ita se gerere in magno imperio haud potest, vt nemini iniuriam intulisse merito culpari possis. Et Pompeium ea re laudat *Cic. lib. 2. de Finib.* qui in summa potestate tamen ab iniuriis tenuiorum se contineret. Solent & alii hanc Reipublicæ descriptionem seu temperationem Aristotelis collaudare, quæ sit velut mixta ex Aristocratia & Democratia, propter ea, quæ diximus, bona, huic statui necessario coniuncta: qua de re explicatum *sup. lib. 2. cap vltimo.* vbi talem Reipublicæ statum ab ipso Solone Athenis olim institutum fuisse demonstrat & *lib. 3 cap. 7. & lib. 5. cap. 8. & multis in locis.* Quæ causa quoque est, cur Oratores, *Isocrates maxime ac Demosthenes*, Rempublicam à Solone descriptam & institutam toties celebrent. Romæ quoque eadem Reipublicæ forma ab ipso Rege Seruio cœpta fuit, qua etiam Romani postea pulsis iam regibus sunt vsi. Rex enim ille Seruius auctor comitiorum ex censu, siue per classes quinque ex censu distinctas hac arte & sapientia est vsus, vt tam principes, hoc est, honestiores ciues, quam tenuiores comitiorum quidem essent participes: vis tamen & vtilitas omnis à suffragiis principum

2. Effectus præstantia.

Magistratus hoc modo iustos fore probatur.

1. Exempl. huiusmodi Reip.

2. Exempl.

cipum & ditiorum penderet, & ad eos pertineret, vt erudite & copiosius explicat *Dionys. Halicarn. lib. 4.*

Αἱ τε γὰρ ἀρχαὶ, &c. τοῦ δήμου.] Sæpe explicatum est, quam periculosum sit Reip. ordines inter se inuidere, ac simultates & odia exercere: idque inde sæpenumero nasci, quod omnia Reip. commoda & honores ad vnum duntaxat deferantur.

τὸ ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων.] His verbis videtur Arist. eas animi partes, quæ vitiosæ, vel ad vitium ducāt, iram & cupiditatem significare. Quemadmodum *in Eth ad Nicom. l. 7. c. 7. & ad Eudem. l. 7. c pen.* cum ait, in homine inesse *θεῖόν τι*, siue diuinum quiddam: primam animi partem, id est, mentem intelligere videtur.

TEXTVS.

Perspicuum est igitur, ex democratiis hanc esse optimam, & quam ob causam; eo quod populus sit eiusdem modi. Vt autem populus efficiatur rei rusticæ studiosus: quædam ex iis legibus, quæ apud multos antiquitus sunt latæ, sunt vtiles: vt plane non liceat maiorem agrum certo modo possidere, aut à loco quodam ad vrbem (oppidum.) Erat autem & olim in multis vrbibus lege cautum, ne primas agri partes vendere liceat. Est ēt lex, quam aiūt esse Oxyli, quæ tale quid possit, ne quis in partem agri cuiusquam mutuum det. Nunc autem & legem Aphytæorum dirigere oportet. Est enim ad id, de quo agimus, perutilis. Illi namq; quantūuis multi & exiguū agrum possidentes: tamen omnes agrum colunt. Censentur enim non totos fundos, sed pro certis partibus, vt & pauperes censib. possint diuites superare.

COMMENTARII.

Ὅτι μὲν οὖν.] More suo Aristot. re iam pertractata, breuiter commemorat & iterat, qua de re sit explicaturus: nimirum cum plura sint Democratiarum genera, & maxime quatuor, quæ ex iis & cur sit optima, maximeq; laudabilis; ea sc. quæ ciuibus constet agros magnam partem colentibus, non vero opifi-

opificibus, vel mercatoribus. Causas autem, cur ex his constãs ciuitas popularis sit optima, modo late explicauit. Quarum hæc est præcipua, quod hæc multitudo, suis agris colendis intenta, facile patiatur ditiores dicere, & nobiliores ac digniores Reipublicæ præesse.

Πρὸς δὲ τὸ κατασκευάζειν.] Postquã exposuit eam esse optimam Democratiã, quæ ex iis constat agros maxime colentibus, & agriculturæ studiosis: adiungit, velut ἐπίμετρον & additamentũ quoddã vtilissimum de studio agriculturæ; exponit (inquã) rationes & vias; quib. ciuiũ multitudo talis reddi possit, quæ agros potius colere, & agriculturæ studium amplecti, quã vel mercaturę vel opificũ malit. Quas rationes & modos petit Arist. à veterũ institutis ac legib. ad studium agriculturæ accommodatis. Etsi autẽ quædã vetera instituta ad hanc rem vtilia ab Aristotele hic afferuntur, de quibus mox singulatim explicabitur: possunt tamen & alia, eandẽ vim ac potestatem habentia, quæ (inquam) agriculturæ studium excitare inter ciues possint, reperiri. Cuius generis vnũ à Romanis peti potest, apud quos agriculturæ studium magno erat in honore, & præmiis affici solebat: vt cum tribus Romæ essent triginta quinque, eæque partim in rusticas, partim in vrbanas distributæ: rusticæ longe honestiores habebantur. Qua de re videatur *Plinius lib. 18. cap. 13. & Cicero in Catone maiore.*

Quib. modis reddantur ciues agriculturæ studiosi.

1. Modus.

Ἢ τὸ ὅλως.] Vetus ait esse institutum multarum ciuitatum, quo vetitum fuit agrum parare, nisi ad certum modum, siue quo cautum fuit, ne liceat agros continuare. Hac enim ratione efficitur, vt non ad paucos recidant omnes possessiones & agri: quo nomine grauiter Lacedæmonios reprehendit Aristoteles *supra lib. 2. & lib. 5.* Et *Cicero* sua ætate accuratius Romæ hanc agrorum continuationem accusat. Sed efficitur potius, vt singuli ciues agellum aliquem habeant. Vnde mox consequitur, vt singuli quoque ciues suum quisque agellum ipse colat. Neque enim eorum patitur tenuitas, vt colonum quisq; alere possit; quod diuites & locupletes solent: vt pulchre ait *sup. lib. 4.* Atque ita fit hac agrorum descriptione & certo modo, vt omnes ciues aut certe plæriq; agriculturæ studium sequãtur. Et hoc quidẽ instituto aliquando ipsi quoq; Romani sunt vsi lata lege Licinia, qua certus agri modus erat præfinitus, cautumq; ne plus quam 500. iugera possidere liceat: vt est *apud Liu. libr. 6. & Plin. d. libr. 18. cap. 3.*

2. Modus.

L. Licinia.

Veteres

Institutum cõtrarium. Veteres autem Germani contrario plane instituto sunt vsi: quoniam nec certum agri modum haberent, nec agriculturæ studerent. Sic enim ait *Cæs. li. 6. belli Gallici*: Agriculturæ non student, maiorque pars victus eorum in lacte & caseo & carne consistit; neque quisquam agri modum certum aut fines proprios habet: sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusq; hominum, qui vna coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri, atq; anno post alio transire cogunt.

[4] Ἢ ἀπό τινος τόπου.] Videtur his verbis Aristoteles agrorum continuationem permittere longius ab vrbe, siue non in locis suburbanis: idque institutum quarundam vrbium fuisse. Quare hoc institutum de agri modo bipartitum fuisse videtur, vt aliis quidem in ciuitatibus certus agri modus tota regione tam suburbana, quam remotiore definitus fuerit: in aliis vero tantum in suburbana regione, non in remotiore, in qua continuatio agrorum & possessionum permissa fuerit, vetita licet in suburbana. Cuius hæc differentia fuisse videtur, quod longinquiores possessiones, licet maiores, non facile ciues ament aut curent, quod in remotioribus ab vrbe locis non tam facile plures agros coemere sint soliti: vt hac ratione non opus sit hanc plurium & maiorum possessionum coemptionem vetare, vt à qua ciues sua sponte abhorreant: à suburbanis potius prædiis continuandis lege deterrendi & reprimendi sunt, vt ad quæ sint propensiores coemenda. Est enim insigne præceptum politicum, vetare ea incommoda & mala, ad quæ ciues sua sponte sint procliuiores; relinquere ea, à quibus ipsi per se abhorreant: vt docent & *Iurisconsulti ad l. Iul. de fundo dot. §. 1. Instit. quib. alienare lic. vel non.* Verbi gratia, Romæ erat vetitum, ne quis ciuis in suo testamento possit centum libertate donare seruos.

Præceptum politicum.

3. Modus. [5] Ἦν δὲ τό γε ἀρχαῖον.] Aliud institutum, ad agriculturæ studium excitandum vtile & accommodatum, de non vendendis vel alienandis primis agri partibus. Quod vt intelligatur, sciendum est, veteres Rerumpublicarum auctores in condenda Republica solitos esse pro ciuium & capitum multitudine ac numero ipsam regionem & agrum in certas portiones partiri, & suam cuique ciui certam portionem attribuere. Quem morem etiam in coloniis deducendis posteriores & Romani & Græci olim sequebantur. Et has portiones

Græci

Græci κλήρους vocant, quod sorte ea attributio fieret. Vnde & κλῆρος.
singuli coloni κληροῦχοι, quasi sortem habentes, dicuntur, qui κληροῦχος.
à Cicerone agripetæ. De hoc more tam in condendis Rebus- *Agripeta.*
publicis, quam in deducendis coloniis dictum est *supr. libr. 2. cap. 5.* (sæpe diximus ea de re: est enim res nota de coloniis) Qua ratione & ipse Moses in Republica Iudaica describenda & condenda vsus est, suam vt cuique familiæ velut hæreditariam agri portionem designaret & attribueret. Hic igitur lege cautum in quibusdam ciuitatibus esse ait Aristoteles, ne cui suam agri portionem hæreditariam & primo attributam liceat alienare. Qua lege & instituto duo hæc commoda efficiuntur: primum, vt ditiores agros continuare non possint, prærepta ipsis emendi occasione: deinde, quod quisque agri sui semper dominus habeat, quem colere possit. Atque hac ratione omnes in agro colendo continebuntur. Neque enim tenuiores facile volent, aut etiam poterunt colonum alere, qui eorum vices in agro colendo agat. Et hoc quidem *1. Exempl.*
institutum, quo vetitum fuit, ne prædia hæreditaria sibi alienare possent, apud Locros (ciuitas Italiæ) fuisse monuit ipse Aristoteles *supr. lib. 2. cap. 5.* Quod idem institutum & in Iu- *2. Exempl.*
daica Republica receptum fuisse intelligitur ex *Leuit. cap. 25.* Etsi enim licebat Iudæis suum cuique agrum alienare: non licebat tamen in perpetuum. Nam anno quinquagesimo, quem Iubilæum vocant, agri & possessiones ad suam quæq; familiam redibant. Cæterum & apud alias omnes fere Gen- *Auitas pos-*
tes turpe fuit auitas & hæreditarias possessiones alienare, & *sessiones a-*
probro habitum, licet legibus vetitum Romæ, Athenis, &c. *lienare pro-*
vt videre est apud *Diog. Laert. in Solone. Cic. lib. 2. de orat.* vbi *brosum.*
de M. Bruto accusatore. *Quintilian. lib. 6 cap. 6. & Horat. lib. 1. serm.* (commemorat omne patrimonium suum) & optime *Heraclides in lib. de Rebuspub. in fragmentis potius.* Non videtur mihi genuinus iste libellus.)

Ἔστι δὲ καὶ ὃν λέγουσιν.] Aliud institutum agriculturæ inter ci- *4. Modus.*
ues excitandæ, Oxylo auctore, hic exponitur: quo vetitum fuit dare mutuam pecuniam in suam cuiusque agri partem. Videtur enim hic Oxylus vetuisse, ne suam quis agri portionem pecuniæ mutuo accipiendæ causa oppignoraret, idq; eo consilio, vt ne veteres possessiones ab vno domino ad alium transirent, sed vt suam quisq; portionem hæreditariam in familia retineret. Quare perspicuum est, hoc quoque in-

stitutum ad hanc rem, id est, ad agriculturæ studium excitandum esse vtile: vt quo efficiatur, vt sua cuique agri portio remaneat. Quæ eadem vis & potestas prioris quoque instituti, multis in locis recepti, de non abalienandis primis portionibus fuit non absimilis legi Moysis, de qua etiam *supra* dictum, qua domos quidem & res alias immobiles mutui accipiendi causa abalienari permisit, agrorum portiones hæreditarias non item in perpetuum. De hoc autem Oxylo, Rege Eliorum iustissimo ac præstantissimo, plura habet Strabo *libro decimo Geographiæ*, *& Pausanias libro quinto*.

5. Modus. Νῦν δ' ἔδει διορθοῦν.] Aliud institutum ad agriculturam pertinens ab Aphytæis siue Aphytensibus hic exponitur. Cuius instituti satis obscuri sentẽtia & vis ac potestas hæc fuisse videtur. Apud eos namque receptum fuisse indicat Aristoteles, vt ne cui liceat in censum dedicare (**auff den Stall angeben**) siue referre (sic enim in hac * vrbe loquimur) non integras possessiones vel fundos, sed certas tantum partes, quæ partes à singulis ciuibus teneantur plane æquales. Verbi gratia; si fundus sit, qui constet triginta iugeribus, referetur hic fundus in censum hac ratione ac distributione, vt non vnius nomine, sed quinque ciuium nomine ac census & patrimonii causa singuli * quina eius fundi iugera possideant; deferatur. Vnde intelligitur, Aphytenses agros suos ita partitos ac distributos habuisse, vt semper omnium ciuium essent æquæ partes agrorum. Nam quo ad alia bona, vt pecuniam numeratam, supellectilem, seruos, domos, iumenta, &c. attinet: in his licuisse alium alio esse ditiorem. Hæc videtur Aphytensis huius instituti fuisse sententia: vis autem & potestas eadem, quæ priorum, vt suam quisq; ciuis agri portionem possideat. Qua ratione iam efficitur id, quod volumus, vt omnes agricolæ esse cogantur, aut certe plæriq;.

** Argentorati.*

** sena.*

Aphyta. Καὶ τῷ ἀφυταλων νόμῳ.] Assentior Ioanni Sepuluedæ, qui coniectura ductus pro *ἀφυτάλων* legendum putat *ἀφυταίων*. Nam *ἀφυτάλων* siue Aphytalorum, si ita dicere licet, non facile reperiatur mentio. Aphytæ autem, vnde Aphytæi seu Aphytenses, quæ & *ἄφυτις*, oppidum Thraciæ (ita dicunt veteres, alii Thraciæ) ignobile tamen, prope ab vrbe nobilissima Pallene, commemoratur ab *ipso Thucydide libro primo, Pausan. libro tertio, & à Stephan. in libr. πόλεων, vrbium.*

bium. Huic autem Aphytensium instituto de paucis iugeris in censum referendis consentanea est principis Romani Curii sententia & oratio, qua docuit ac monuit populum Romanum, perniciosum esse ciuem, cui septem iugera non essent satis (ille ipse colebat suum agrum) de quo vide *Cicer. de Senectut.* vide hodie nostrates homines. Longe alia fuit M. Crassi oratio, qui dicere solet iustum non esse patrimonium, nisi eo exercitus ali possit: de quo casu *in Paradox.* & de Curio *Plin. lib. 18. cap. 3.*

Ὥστ' ἔχειν ὑπερβάλλειν.] Hac census ratione & æqualitate accidit & hoc, vt tenuiores diuitiis ac patrimonio, ac censu ipsos quoque diuites superent: quod plærunque diuites pauci, tenuiores multi sint numero. Etsi igitur rebus mobilibus pauci ditiores esse possunt: agrorum tamen ac possessionum rusticarum numero ditior erit multitudo tenuiorum; quod idem Democratiæ est accommodatum, vt plus possint tenuiores, quam diuites.

TEXTVS.

Secundum agricolarum multitudinem optima est Democratia, vbi sunt pastores, & viuitur ex pecoribus. Multa namq; sunt agriculturæ consimilia Et quod ad actiones bellicas attinet, hi maxime sunt exercitati & corpore vtiles, quique sub dio vitam facile degere possint.

COMMENTARII.

Μετὰ δὲ τὸ γεωργικὸν.] Plebis siue multitudinis Aristoteles plærumque facit quatuor genera: agricolas, opifices, mercatores & mercenarios, quæ est infima fex plebis, vt videre est *supra lib. 4. c. 4. & infra hoc lib. cap. 7. in princ.* quibus in locis agricolarum & pecuariorum, siue pastorum multitudo sub vno genere continetur: propterea quod magna inter eos sit affinitas. Etsi autem hoc l. ea duo genera, vt inter se diuersa, hic exponuntur, ex quibus duo quoque discrepantia Democratię genera constent: videtur tamen hic locus, ne aliis repugnet, non incommode ita accipi posse, vt primũ & optimum Democratiæ genus describi & condi possit tam ex agricolarum, quã pecuariorũ multitudine. Id enim Arist. propositum est:

Democratia genus optimum ex pastoribus quoq; constare.

est: primum, vt doceat, ex quo multitudinis genere prima, eaque optima, Democratiæ forma conflari possit: deinde, quibus ex multitudinis generibus tria quoque reliqua Democratiæ genera constituantur. Docet igitur hoc loco, optimam Democratiam condi eo quoque in loco posse, in quo plebs siue multitudo rem pecuniariam curat: & vt agricolæ ab agris colendis: ita hi à pecoribus pascendis vitæ necessaria comparant. Cur autem optima Democratia non tantum ex agricolarum, sed etiam ex pecuariorum multitudine institui possit, causa ab Aristotele indicatur his verbis; πολλὰ γὰρ ἔχει: quod horum vita vitæ agricolarum sit persimilis. Nam vt agricolis non est otium, sæpe in vrbe versari, & res vrbanas curare: ita & pecuarii, plærumque in syluis & agris sub dio vitam agentes, non multum habent reliqui temporis, quod rebus vrbanis tribuant. Quin etiam pecuariis minus est otii, qui nunquam fere vno in loco consistere, sed propter pascua sæpe locum commutare cum ipsis pecoribus coguntur. Quare Arist. eleganter *sup. l. 1. c. 5* pecuarios, ait, velut animatæ & viuæ agriculturæ operam dare: vt agricolarum cultura sit velut mortua & inanima, pecuariorum velut animata. Adiungit præterea Aristot. hoc studio pecuario ciues aptissimos reddi ad rem militarem; propterea quod vita sub dio semper agenda, æstuque & frigore, aliisq; molestiis tolerandis, robustis corporibus fiant, & ad labores militiæ tolerandos aptissimi: quod contra accidit opificib. & tabernariis (Krämer) quorum corpora desidia ac torpore, ac sub vmbra molliri atque relanguescere necesse est. Et hanc quoq; vtilitatem non solum ex re pecuaria, sed ex omni agricultura, quæ ciuium non solum animos, sed etiam corpora ad optimam Rempublicam maxime reddat idonea, prædicat sæpius *Xenoph. in œconom.* cum aliis opificum artibus contra & animi & corpora corrumpantur, & inutilia reddantur. Sic enim ait; ἔοικε γὰρ ἡ ἐπιμέλεια, &c. & *eodem libro*; πάζας μὲν ἂν τὰς ἐπιστήμας, &c. *&* *M. Cato* (*in præfat. de re rustic.* fort. *milit.*) ex agricolis & viri fortissimi gignuntur, maximeque pius stabilissimusq; quæstus consequitur.

Res pastoricia ciues bello aptos reddit.

Veget. de re milit. lib. 1. cap.

Agricultura hanc aliasq; laudes cum pecuaria communes esse.

TEXTVS.

Multitudines autem aliæ omnes fere, ex quibus reliquæ Democratiæ constant, multo his sunt nequio-

quiores. Nam vita est ignaua; nullumq; opus eorũ, q̃ tractat & opificũ & tabernariorũ & mercenariorum multitudo, cũ virtute coniunctũ est. Præterea hoc omne fere genus, quia in foro & in vrbe volutetur, facile ad conciones venit. Agricolæ autem quia per agros sint dispersi, neq; veniunt, nec peræque hoc conuentu (hoc est, concionibus, comitiis) egent. Vbi autem accidit, vt regionis quoque talis sit situs, vt agri longe ab vrbe sint remoti; facile est & Democratiam bonam efficere, & Rempublicam. Cogitur enim multitudo in agris commorari. Quare etiamsi tabernaria sit multitudo: non tamen conciones erunt aduocandæ sine multitudine, quæ est in agris.

COMMENTARII.

Τὸ δ' ἄλλα πλήθη.] Adhuc laudes multitudinis tam agricolarum quam pecuariorum persequitur, adhibita comparatione reliquorum generum multitudinis, docetque vna eademq; opera ex reliquis multitudinis generibus non posse optimam Remp. siue Democratiam constare. Tria autem reliqua genera cõmemorat, opificũ, tabernariorũ & mercenariorum, de quibus & *infr. c. 7. & sup. l. 4. c. 4.* Vt igitur de agriculturæ & rei pecuariæ studio *supr.* docuimus, duo hæc effici: primum, vt illis non sit otium, occurrere ad conciones, & res vrbanas tractare: deinde, corpora & animos eo studio ad virtutem optime præparari & excoli: ita contra de his tribus reliquis multitudinis generibus docet, duo inde consequi: primum, quod cum hi reliqui opifices, tabernarii & mercenarii, perpetuo in vrbe & plærumq; in foro versentur, ad conciones & concilia, seu conuentus populi conuenire & occurrere commodissime possint: deinde, in horum trium studiis & artibus nullum esse adiumentum ad virtutem & virtutis actiones positum: quin potius horum omnium studia à præclaris actionibus & virtute esse disiunctissima. Quod idem de his generibus opificum, &c. & de his sordidis ac illiberalibus artibus & studiis, eas (inquam) artes & animum corrumpe-

Laus agriculturæ & rei pecuariæ per collationem cum reliquis vitæ generibus.

1. (beside "liquis multitudinis generibus docet")

2. (beside "commodissime possint: deinde")

rumpere minutis fraudationibus & mendaciis, & corpora inquinare & ſordidare, & proinde in optimo Reipublicæ genere hos ne ciuium quidem numero eſſe habendos, docet *infr. libro 7. capite 9. & ſupr. libro 3. capite 3.* vbi ait, non poſſe fieri, vt opifices, & id genus alii, virtutis actiones & præclara beneficia facere ſeu edere poſſint. De iis ſordidis artibus & *ſupr. lib. 1. capite 7.* & pulchre *Xenophon in œconom.* καὶ γὰρ αἵ γε βαναυσικαὶ τέχναι, &c. vbi his artibus & animos effœminatos reddi, & corpora corrumpi & inquinari docet.

Et Lucian. in ſomnio, vbi χαμαιπετὴς, &c.

Quib. in regionib. hoc genus democratiæ conſtitui poſſit.

Ὅπου δὲ καὶ συμβαίνει.] Vt *ſupr. hoc cap.* vbi de inſtitutis ad agriculturam inter ciues excitandam neceſſariis dictum eſt, agros longius ab vrbe diſſitos ad eam rem eſſe vtiliores ſuburbanis: ita & hoc loco de agrorum ac regionis ſitu, eum quoque hac in re conſiderandum eſſe monet, eoque in loco optimam democratiam, de qua hactenus agitur, inſtitui poſſe, quo in loco agri & poſſeſſiones ciuium non ſint ſuburbanæ, & vrbi ſubiectæ, ſed longius remotæ. Ex hoc namque ſitu effici docuimus & *ſupr.* eo in loco de inſtitutis, vt ciues cum ipſi, vt tenuiores agros ſuos colere cogantur (nam de plebeis & tenuioribus agitur) multos dies opere ruſtico faciendo in agris ſint conſumpturi, & ſæpe etiam in ruſticas poſſeſſiones commigraturi. Vnde conſequitur, vt præſtantioribus & ditioribus ciuibus plus otii & libertatis ad ipſam Rempublicam adminiſtrandam permittatur: propterea quod plebs velut in agros relegata, eoſque longe ab vrbe diſſitos, non poſſit facile ad res vrbanas ventitare. Si autem & alii de plebe in vrbe remanſerint, vt tabernarii, aut etiam opifices, qui facile ad conciones ventitare poſſint, reſque vrbanas tractare, & ad ſe pertrahere: hi quoque vt nihilominus deludantur & impediantur, conſilium hic ſuppeditat Ariſtoteles ſapientiſſimum. Monet enim, ſi qui ſint tales in ipſa vrbe reliqui, non eſſe conſilium populi vel conciones aduocandas ſine ea multitudine, quæ in agris verſetur. Hinc enim efficietur, vt & rariora ſint comitia, (Nam ruſtica multitudo propter opera ruſtica rarius ad vrbem commeare poteſt) & quæ habebuntur comitia, erunt moderatiora propter admiſſam ruſticam multitudinem: quam populi ſeu plebis partem opificibus ſellulariis ſeu tabernariis longe meliorem eſſe diximus. Atque ita hæc verba (ὥστε δὴ

Sophiſma aduerſus opifices, tabernarios, reliquamq; turbam forenſem.

κἂν

κἂν ἀγοραῖος ὄχλος ᾖ) satis obscura, mihi accipienda videntur.

TEXTVS.

De optima quidẽ & prima Democratia, quemadmodum condenda sit, explicatũ est. Perspicuum est autem, quemadmodum & reliquæ extrui parariq; debeant. Sequendus est ordo, & ad eas progrediendũ, quæ degenerauerunt, semperq; deterior multitudo separãda. Vltimã, quia omnes eius sunt participes, nec ferre cuiusuis est ciuitatis, neq; facile est manere, nisi legibus & moribus bene constitutã. Quæ res autem & hanc & alias Respublicas perdere solent, plæræque supra fere sunt explicatę. Ad hanc autem Democratiam constituendam, & ad populum firmum reddẽdum solent ii, qui præsunt, quamplurimos assumere & facere ciues, non solum germanos (seu legitimos siue synceros) sed & spurios (siue non veros) ciues, eosque qui ex alterutro parente ciue, vt ex patre (inquam) vel matre sint nati. Hoc enim omne genus talis populi magis proprium est. Sic igitur Demagogi quidem solent hanc Democratiam instituere. Verum assumere oportet eousque, donec multitudo superet principes & mediocres, nec vlterius progredi. Nam si modum superent, cum confusam reddunt Rempublicã tum principes, vt grauius Democratiam ferant, magis irritantur. Quæ causa fuit seditionis Cyrenis. Nam exiguum quidem malum despicitur: maius vero factum, magis est in oculis (magis incurrit in oculos.) Præterea ad Democratiam talem vtilia quoque ea sunt instituta, quibus & Clisthenes Athenis vsus

est,cum populi potestatem augere vellet,&qui populum Cyrenis instituerũt. Cum enim plures aliæ tribus & curiæ erunt faciendæ; tum sacra priuata in pauca & publica erunt contrahenda;omnia denique reperienda erunt, quibus omnes inter se maxime permisceantur, & sodalitates priores tollantur. Præterea & tyrannica instituta omnia videntur esse popularia,vt est licentia tam seruorum (hæc autem aliquatenus conducit) quam mulierum & puerorum. Permittere quoque,vt quis velit, viuere. Multi enim erunt, qui talem Rempublicam sint admissuri; quod plærisque iucundius est licenter viuere,quam modeste.

COMMENTARII.

Ratio instituendarum reliquarũ Democratiarum.

Πῶς μὲν οὖν δεῖ.] Quia Democratiarum quatuor sunt genera, explicato primo genere, quemadmodum id optime condi & institui possit: ea, quæ sunt reliqua, genera pergit nunc explicare, quemadmodum commodissime institui ac describi possint. Ait igitur, ex primi generis descriptione facile id intelligi posse, quemadmodum & reliqua institui debeant. Nam cum primum illud genus omnium sit optimum, & cui ea, quæ dicta sunt optimæ notæ, instituta sint necessaria, ab eo autẽ optimo genere reliqua gradatim, quo ad bonitatem, desciscant: ita nimirum, vt secundum genus primo quidem sit deterius, & tertio tamen melius; hoc autem tertium rursum secundo sit deterius, quarto præstãtius; & quartum denique omnium sit deterrimum ac nequissimum: efficitur inde ac consequitur, vt cum plebis quoque totidem sint genera, reliquis quoque Democratiæ generibus ordine ac deinceps accommodetur: ita semper vt deterior multitudo siue plebs deteriorem Democratiam constituat. Etsi autem quatuor sunt Democratiæ genera, vt *supr. lib. 4. cap. 4.* latius explicatum hoc tamen in loco Aristoteles duo tantum persequitur: primum siue optimum,& vltimũ siue deterrimum, duobus inter hæc duo extrema velut interiectis,vt quæ comparatione quadam extremorum facile intelligantur, & instituì

Cur Arist. duo tantũ Democratiarũ genera hic persequatur.

tui ea comparatione possint, prætermissis. Et hactenus quidem de primo & optimo genere: de vltima Democratia, eaque deterrima copiose ac diligenter reliqua huius cap. parte, totoq; *proximo cap. 5.* explicatur, quemadmodum commodissime & ad diuturnitatem aptissime institui possit ac debeat.

Τὴν δὲ τελευταίαν.] Aristoteles deterrimam Democratiam solet vltimam & extremam vocare, ἐσχάτην καὶ νεωτάτην, maximam & recentissimam, vtpote sua demum ætate, exortam, cum antiquitus meliores fuerint in vsu, vt videre est *supra lib. 5. capit. 5.* Quæ autem ea sit, satis ijs verbis, διὰ τὸ πάντας, &c. demonstrat: ea nimirum, in qua omnes omnium ordinum non tantum principes ac diuites, sed etiam institores & opifices & vltima fex plebis ad honores & magistratus habeat aditum, locum ac numerum ciuis obtineat. Nam ante exortam hanc vltimam & nequissimam Democratiam opificibus, infimæque plebi ad honores aditus non patebat, vt dictum est *supra lib. 3. cap. 3.* De hac igitur Democratia monet initio, eam & instituere esse graue, & ægre permanere ac perdurare, nisi sic legibus & moribus bene ac sapienter temperetur. Monet (inquam) eam vix posse esse diuturnam, nec facile posse diu consistere, nisi bonis institutis ac legibus conditam ac descriptam. Cur autem hæc minime diuturna esse soleat, breui tempore ac facile interire & euerti consuerit, cum multæ sunt causæ, tum hæc fere princeps & summa esse dicitur, ipsius plebis & tribunorum plebis siue demagogorum nimia licentia ac petulantia. Quare cum hæc Reipub. species ad euertendum sit facilima, boni est Politici siue rectoris Reipub. plus ei operæ impendere ac laboris, quemadmodum scopuloso mari cautior solet esse bonus gubernator, & in corpore tenuissimæ valetudinis maiorem adhibet diligentiam bonus medicus. Quod idem hic facit Aristoteles. Nam boni Politici non est tantum optimā Rempublicam condere, vt quidam hallucinantur, sed omnium Rerumpublicarum genera pro hominum, locorum & temporum attributionibus: vt Aristoteles docuit *supra initio lib. 3.*

Democratiæ genus nequissimum.

Instabilitas huius Democratiæ.

Ratio.

Politici munus.

Error quorundam Politicorum.

Ἃ δὲ φθείρειν συμβαίνει.] Quia dictum est modo, hanc Democratiam minime esse diuturnā, & ad euertendum facilem: adiungit, de euersionibus siue de causis euertendarum

Causæ interitus vlt. Democratiæ.

rum cum aliarum Rerumpub. tum huius Democratiæ iam ante esse explicatum, nempe *toto libro 5.* vbi *cap. 5.* de hac potissimum Democratia vltima; quibus illa ex causis facile intereat & euertatur, dictum fuit. Quæ quidem euersionis Rerumpublicarum mentio & commemoratio, hoc loco facta, eo etiam pertinet: vt quia contrariorum eadem est doctrina, ratio ac perceptio seu disciplina, ex causis euertendæ huius Democratiæ cognoscantur, & causæ eius cõseruandæ & bene describendæ: id quod est huius loci proprium. Primum igitur huic Democratiæ bene instituendæ quæ sint vtilissima & accommodatissima, multa peti possunt ex *eo ca. 5.* quæ hic prætermittuntur, quibus alia complura non minus vtilia ac necessaria instituta & inuenta adiungit hoc loco Aristoteles quamuis & ea ipsa, ante *in eo cap. 5.* explicata quidem, etiam *infra* attinguntur.

1. Modus stabiliendæ huius Democratiæ.

Πρὸς δὲ τὸ καθιστάναι.] Institutum est ad hanc Democratiam valde vtile, de magno ciuium numero ac multitudine (est hoc insigne & præcipuum, quod tamen in hac vrbe non obseruatur, quod mirum est) de quo instituto diligenter hic exponit Aristoteles, esse id vtile quidem & vsitatum, ratione tamen & modo vsurpandum. Modus autem, quo ciuium multitudo in ciuitate effici possit, quoque veteres demagogi & tribuni plebis vterentur, hic est: si in ciuium numerum referantur nõ tantum veri & genuini, sed etiam nothi siue spurij, hoc est; si omnes in ciuium numerum recipiantur, siue vtroq; parente ciue sint nati, siue altero tantum. Sic enim veteres ciuium duo faciebant genera: alij vt essent γνήσιοι siue germani & veri, qui nati essent ex vtroq; parente ciue: alij dicerentur nothi siue spurij ciues, qui altero tantum parente, vel patre vel matre, essent nati; de quo ciuium discrimine explicatum est *supra lib. 3. cap. 3. & cap. 1.* Quomodo & *Demosth.* interdum & *Plutarch in Themistoc. & in Pericle* ciues distinguit, & *Eurip.* Hippolytum natum ex Theseo ciue & Antiope peregrina nothum vocat, *in Hippol.* ὦ δυστάλαινα μῆτερ, &c. Quod discrimen diligenter Athenis & in reliqua Græcia seruabant: adeo, vt qui ex altero tantum parente essent nati, fere pro peregrinis haberentur, maxime in Rebusp. melioribus. Nam in deterioribus, vt in ea, de qua hic agitur, Democratia, eius discriminis non magna habebatur ratio. Quare & Aristoteles hoc loco huic deterrimæ Democratiæ accom-

Πολίτης γνήσιος καὶ νόθος.

In vlt. Democratia huius discriminis nõ habenda est ratio.

accommodatum ait esse hoc institutum, vt nulla eius discriminis habita ratione omnes, siue vtroq; parente siue altero nati, in numero ciuium & æquo iure habeantur. Sic enim fiet, vt maior sit ciuium numerus. Erat & Romæ vsitata alia augendæ multitudinis ratio, quam laudet magnopere Dionys. Halicarn. Nam Romani non tantum eos, qui parente siue vtroq; siue altero tantum essent nati, sed etiam plane peregrinos facilime iure ciuitatis donabant. Qua ratione effecerunt, vt ciuitas Romana esset frequentissima, quæque, etiam clade aliqua accepta, facile de suis ciuibus exercitum supplere & restituere posset. Id quod Lacedæmonij non potuerunt propter ὀλιγανθρωπίαν, vt dictum est *supra lib 2. c. 7.* & pulcre, vt dixi, *Dionys. lib. 2. antiq. Rom.* Ratio autem, cur ciuium multitudo ac frequentia huic vltimæ Democratiæ sit accommodatissima & vtilissima, est hæc. Quod ea frequentia plebis multitudo augeatur & proinde magis confirmetur: cum parua multitudo & plebs exigua facile opprimi etiam à paucis potentioribus, & superari possit.

Augēdi numeri ciuiū alia ratio Romanis vsitata.

Lacedæmonij.

Ratio, cur multitudo ciuium vltima Democratiæ vtilis sit.

Εἰώθασι μὲν οὖν.] Pergit Aristoteles explicare de ea ratione siue instituto huic Democratiæ conseruandæ vtilissimo; ac docet, qua fini & modo recte eo instituto sit vtendum. Nam ait, demagogos siue tribunos plebis eo quidem vti solitos, sed sæpius abuti, & sine modo ciuium multitudinem ac numerum amplificare: non minus autem vitiosum esse, nimium augere ciuium numerum, quam parum. Nam, vt iam dictum est, parua plebs & ciuium multitudo facile superari potest: nimia siue magna affert & magnam confusionem, & principes facilius ad seditionem concitat, vt mox explicabitur latius. Modum igitur hac in re salutarem affert & præscribit Aristoteles, quanta nimirum ciuium multitudo esse debeat in hac Democratia, quemque modum excedere non liceat. Nam alioqui de alijs Rebuspublicis & maxime de optima, quæ & quanta ciuium multitudo esse debeat, diligenter explicatur *supra libro 2. capite 7. & infra libro 7. capite quarto.* De hac igitur Democratia tantum hoc loco eum modum præscribit, vt multitudo siue plebs numero superet & principes & mediocres; vt (inquam) hic infimus plebis & ciuium ordo, licet vnus, vtrosq; tamen reliquos & principum & mediocrium vincat ac superet. Satis esse vult, si vnius plebis maior sit multitudo, quam sit duo-

Mod⁹ quis tenēdus in hoc instituto.

Modus.

Ratio. duorum ordinum reliquorum. Huius autem modi, id est, cur (inquam) tanta saltem plebis multitudo esse debeat, vt vtrumque illum ordinem numero superet, ratio hæc est: Quia alioqui si duo illi ordines coniuncti eam efficerent multitudinem, quæ plebem ipsam numero superaret; facile coitione & conspiratione illi facta opprimerent, vt potentiores, ipsam plebem. Et hunc quidem modum numeri ciuium siue plebis, vt maior sit reliquis duobus ordinibus hic præscribit Aristoteles in Democratia. In alijs quoque Rebuspub. eundem præscribit modum, vt in Politia. *In Politia.* In qua Reipub. specie mediocres dominantur, iubet mediocrium eam esse multitudinem, quæ reliquis duobus ordinibus, principum & plebis, sit maior, aut saltem altero ordine, vt dictum est *supra libro quarto, capite vndecimo.* *Regula generalis.* Huc quoque pertinet præceptum politicum, quod in hoc opere valde celebratur; de quo dictum est *supra lib. 5. cap. 9.* eum ordinem siue partem Reipublicæ, quæ istam Rempub. & statum præsentem saluum & incolumem velit, reliquis partibus & ordinibus potentiorem & maiorem esse debere.

1. Incōmodum nimiū auctæ multitudinis. Ὑπερβάλλοντες γὰρ.] Ex nimia plebis multitudine duo consequi incommoda iam diximus, quorum alterum est confusio siue ἀταξία, quod incommodum siue malum potius est grauissimum, & vnde sæpe interitus Democratiæ solet existere, vt explicatur *supra lib. 5. cap. 3.* De hac quoq; confusione ex nimia populi frequentia siue multitudine & *infra lib. 7. cap. 4. in fin.*

2. Incommodum. Καὶ τοὺς γνωρίμους.] Alterum est incommodum nimiæ multitudinis, motus siue concitatio principum ac diuitum. Nam ex nimia populi multitudine fieri plærumque solet, vt principes eam indigne ferant. credo, quod populus, vt frequentior, ita & potentior, & proinde plærumq; petulantior etiam in principes ac nobiles diuitesq; esse consueuerit. Vnde odia ac simultates, & tandem seditiones ac motus existunt, nolentibus amplius principibus plebis ac multitudinis grauem petulantiam ferre, & graues opes ac potentiam. Id *Exemplū.* quod exemplo Cyrenarum, vbi hac de causa grauis exorta *γνώμη.* fuerit seditio, confirmat. Adiungit autem elegans velut epiphonema Aristoteles; cur principes paruam, vel etiam modicam & mediocrem plebis multitudinem ferant: magnam & nimiam non ferant: Quia, inquit, paruum malum latet

& con-

& contemnitur: maius factum nõ item. Cernitur (inquam) & incurrit in oculos. Sic & *supra lib. 5. ca. 4. in princ. & ca. 7. in fin.* dictum est, minima in Repub. peccata eo esse periculosiora, quo facilius latent & contemnuntur.

Ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα.] Alia instituta & consilia huic Democratiæ vtilia ac necessaria hic Aristoteles persequitur, & primum ea, quibus olim Athenis est vsus Clisthenes: deinde ea quoq;, quibus Tyranni in Tyrannide sua stabilienda vti solent: postremo & alia complura, de quibus *cap. proxim 5.* Clisthenis autẽ instituta Democratica 4. aut 5. fere hic exponuntur: tribuum maior numerus & curiarum: sacrorum priuatorum in publica & communia commutatio: ordinum permixtio seu confusio, & sodalitatum interitus. De quibus ordine ac deinceps explicabitur. *2. Modus stabiliendæ vltimæ Democratiæ.*

Οἷς Κλεισθένης τε.] De Clisthene Atheniensi (Fuit enim & alter Sicyonius, vterq; in sua Republ. princeps, de quibus late *Herod. lib. 5.*) dictum est *supra li. 3. cap. 1.* Eum vna cum Aristide Rempub. Atheniensium, 30. Tyrannis per Thrasybulum pulsis ac deletis, instaurasse; ita tamen, vt non veterem, & à Solone institutam Democratiam primi & optimi generis, sed longe deteriorem, aucta nimium populi seu plebis potentia, instituerint. Cuius rei meminit & *Plutarch. in vita Aristid.* Clisthenem postea secuti & alij, vt Pericles Ephialtes, Lycurgus, Demosth. ipse, &c. in gratiam plebis, rebus omnibus ad eius libidinem reuocatis, extremam tandem ac nequissimam, de qua hic agitur, Democratiam reddiderunt: de qua toties conqueritur Isocrates populumque hortatur ad restituendam veterem siue Soloniam Democratiam. *De Clisthene Athen.*

Καὶ περὶ Κυρήνην.] Ait, eos, qui Cyrenis (quæ vrbs caput est Cyrenaicæ regionis, Ægypto contermina in Africa) Democratiam, sublata fortasse vel Aristocratia vel Oligarchia, induxerint, ijs consilijs & institutis vsos esse, quibus vsus sit & Clisthenes, quæque huic vltimæ Democratiæ sint pernecessaria; de qua re amplius quærendum. *Cyrenæ.*

Φυλαί τε ἕτεραι ποιητέαι.] Vnum Clisthenis institutum, firmandæ & augendæ populi potẽtiæ peridoneum, tribuum & curiarum multitudo, exponitur. Nam *Pollux lib. 8. Onomast.* vbi de tribubus & curijs Atticis docet, Athenis primo quatuor duntaxat tribus, deinde aucto per Clisthenem earum *2. Modus. Tribuũ & curiarum multitudo.*

rum

rum numero, factas fuisse decem. Et centum post Clisthenē annis in gratiam Demetrij Regis Macedonum (vt & *Plutarchus* ait *in vita Demetrij*) duas præterea fuisse decē prioribus adiectas & continuo rursus sublatas. Sic & Romæ initio tres tantum tribus, vnde & nomen habent, *teste Varrone lib. 4. de lingua latin.* fuerunt. Et tandem, aucta populi potentia, factæ 35. Cur autem tribuum multiplicatio Democratiæ sit vtilis, causa hæc esse videtur: tum, quod inde optime intelligatur populi magnitudo ac numerus; tum, quia plures hac ratione magistratus siue curationes, vt tribuum præfecti, & id genus alij, instituantur. Quæ res plebi est pergrata. Tum denique, quia omnis tribuum institutio Democratiæ sit imprimis vtilis: propterea quod conuentibus & sæpe conuiuijs tribuarijs inter ciues amicitia & concordia optime alatur: cum in Regnis seu Monarchijs hæc distinctio per tribus plane sit inutilis, vt diximus *supra libro quinto, capite 10.*

1. Ratio. *2. Ratio.* *3. Ratio.* *1. Approbatio.*

Καὶ φρατρίαι.] Quas Græci vocant φρατρίας & τριττύας, de quibus *Pollux eo loco*: eas docet *Dionys. Halicarn. lib. 2. & Plutarch. in Romulo ac Numa* esse, quæ Romanis dicuntur curiæ. Erant autem & Athenis & Romæ 30. vt ex *Polluce eo loco, Liuio & Cicer.* perspicuum est in plurimis locis.

φρατρίαι, τριττύαι, curia.

Ἰδίων ἱερῶν.] Alterum Clisthenis institutum in sacris est positum, quo sacra priuata commutentur & conuertantur in publica. Notum est enim ex *Cicer. lib. 2. de legib. & Plutarch. in Alcibiade & in alijs locis*, Romæ & in Græcia sacra fuisse & priuata siue familiarum propria, quæ & familiaria, & publica. Cur autem hoc institutum huic Democratiæ sit vtile, causa hæc esse videtur; quod populare sit ac Democraticum, omnia facere communia, nec permittere, vt præter cæteram populi multitudinem pauci quidam, vel antiquitate generis vel diuitijs præstantes, sua sibi sacra quædā priuata habeant Ex hoc (ni fallor) Clisthenis instituto, de tollendis sactis priuatis, illud est, quod veteres historici, *Xenoph. Plutarch. Cornel. Nepos in vita Alcibiad.* commemorant, Alcibiadem, quia domi suæ sacra faceret, absentem in Sicilia capitis domi accusatum, in exilium abijsse.

3. Modus, Sacrorum priuatorū in publica commutatio. *Ratio.* *Exemplū.*

Καὶ πάντα σοφιστέον.] Et hoc quoq; proprium singulare Democraticum institutum esse potest, etsi verius commune videtur, & reliqua singularia complecti: quo iubet Aristoteles

4. Modus, Ordinum confusio.

les omnia fere ordinum diſcrimina tolli, & populum ita inter ſe permiſceri, nulla vt aut certe peregrina vel generis vel diuitiarum vel doctrinæ, &c. ratio habeatur. Id quod Romæ quoq; ita accidiſſe, Ariſtocratia ſiue Oligarchia paulatim in Democratiam conuerſa, videre licet *paſſim in Liuio*. Nam cum primis temporibus ea religione & cautione patricij à plebeis ſe diuiderent, vt contaminari gentem patriciam dicerent, ſi vel plebeia in patriciam gentem vel contra enuberet, nullumque (vt veteres loquuntur) inter plebeios & patricios eſſet connubium: Sacra quoque alia eſſent patricia, alia plebeia, item & magiſtratus & cætera: ſeditionibus populi & actionibus tribunorum res eò tandem perducta eſt, vt nomine tenus hoc patriciorum ac plebeiorum diſcrimen remaneret: cum omnia eius diſcriminis iura eſſent confuſa, ſiue cum populo etiam communicata. *Exemplũ.*

Αἱ δὲ συνήθειαι.] Verbo συνήθειαι, obſcurum eſt, quid Ariſtoteles intelligat. Interpretes conſuetudines fere reddũt. Videtur autem ſocietates ſiue ſodalitates & factiones, vt Romani vocant, diuitum & potentiorum intelligere, quas vtile ſit abolere & diſſoluere in Democratia. Quod idem præceptum & Tyrannidi conducere docuit *ſupra lib. 5. cap. 11.* Eadem autem & huic Democratiæ deterrimæ & Tyrannidi conducere, mox explicabitur. Cur autem ſocietatum & ſodalitatum diſſolutio & abolitio his Rebuſpubl. conducat (de potentiorum potiſſimum coniunctione & conſuetudine loquimur) cauſa hæc eſt; quòd ſimulatione ſodalitatũ coniurationes & ſeditiones facile exoriantur; vt *eo loc.* late explicauimus. *5. Modus.* *Ratio.*

Ἔτι δὲ ϗ τὰ.] Affert Ariſtoteles & alia inſtituta huic Democratiæ perutilia. Ait autem, inſtituta & præcepta Tyrannica, de quibus copioſe & diſtincte *ſupra* eſt explicatum *li. 5. ca. 11.* eadem quoq; eſſe popularia ſiue populari huic Reipub. vtilia. Eius autem generis inſtituta & præcepta Tyrannica (inquam) cum alia multa *eo capite* ſunt explicata: tum hæc duo, quæ & hic commemorantur, & ſeruorum licentia, 1.
& licentia atq; imperium mulierum & liberorum. Quæ duo 2.
tamen ad vnum caput, id eſt, licentiam in victu & communi vita referri poſſunt. Cur autem hæc magna licentia tam liberorum hominum quam ſeruorũ, mulierum quoq; petulãtia & laſciuia, breuiter, viuendi poteſtas vt quiſque velit, & impunitas; cur hæc (inquam) Democratiæ ſint vtilia, ratio & *6. Modus generalis.*

cauſa

Ratio. causa ab ipso Aristotele hic exponitur: quod hac via multi acquirantur seu comparentur, qui huic statui, quo talis licentia permittitur, optime cupiant, eumq; auctum & conseruatum velint. *Approbat.* Ea namque natura & indoles est hominum, vt magis hac viuendi licentia, quam libertatem ipsi vocant, nullisq; frenis & legibus constricta ratione gaudeant, quam modestia & statu seu imperio seueris legib. & ad bonos mores ac modestiam accommodatis temperato. Pauci scilicet sunt boni & modesti; plæriq; omnes sumus deteriores licentia, *inquit Terentius.* *Incommodum huius modi.* Vtilis est igitur huic statui populari ea vitæ & victus licentia siue libertas: quæ tamen quia plærumque in petulantiam & effrenatam libidinem degenerat: fit sæpenumero, vt nimia ea libertas Democratica in extremam conuertatur seruitutem, vt præclare docet *Plato lib. 8. de Republica.* Qua de re, id est, de hac libertate & licentia populari & *supra* à nobis est explicatum *hoc libro, cap. 2.* *Ratio, cur eadem sint præcepta tyrannidis & vltima Democratia.* Cur autem eadem instituta & præcepta tam conueniant Democratiæ quam Tyrannidi, causa prioribus libris sæpe explicata hæc est: quod inter hæc duo Reipub. genera summa sit affinitas & cognatio: adeo quidem, vt hæc Democratia extrema & Tyrannidis nomine appelletur, & ipse populus huius dominationis princeps *à Cic in libris de Repub.* nō alio commodiore nomine, quam Tyrannidis, dicatur.

CAPVT V.

MONVI iam aliquoties, libros Aristotelis multis in locis non satis docte vel apte in capita esse distributos: id quod & hoc loco vsu venit. Nam quæ hoc cap. explicantur, à prioribus minime diuidi possunt. In eadem namq; re versatur Aristoteles, & persequitur ea instituta ac præcepta, quæ vltimo ac deterrimo huic Democratiæ generi ac statui recte instituendo & conseruando maxime sint vtilia.

TEXTVS.

Munus autem & opus legumscriptoris & Politici hominis & eorum, qui talem Rempublicam instituere velint, nō illud est maximum aut vnum solum, eam instituisse: sed potius, vt conseruetur. Neq;

Neq; enim difficile factu est, vnum vel duos vel tres dies incolumes remanere, qui vel qualiter Republica vtantur. De quibus disputatum est supra, quæ sint causæ salutis & interitus Rerump. ex his conādum est stabilitatem efficere: ijs quidem, quæ interitum seu perniciem afferunt, vitatis: ijs vero legibus (tam scriptis quam non scriptis) latis, quæ contineant ea, quæ Rebuspub. sint salutaria. Neq; existimandum, hoc esse populare vel Oligarchicum, quod ciuitatem reddat maxime popularem vel Oligarchicam, sed quod longissimo tempore. Sed enim qui nunc sunt demagogi (nostræ ætatis) dum student populo placere, multa iudicijs publicant. His igitur ij, qui Reipub. curam gerunt, (quibus Respub. curæ est) obsistere debent, & legibus cauere, ne quicquam eorum, qui damnantur, & qui debent Reipub. in publicum ærarium, sed in sacrum referatur. Nam & facinorosi nihilominus à delinquendo cauebunt (æque enim multabuntur) & plebes (plebs, populus) vt nihil acceptura, minus vertetur ad condemnationem eorum, qui in iudicium adducti fuerint. Præterea curandum, vt publica iudicia semper sint seu fiant paucissima, magnis pœnis in eos, qui temere accusarint, institutis. Non enim plebes, sed patricios seu principes solent accusare.

COMMENTARII.

Ἔστι δ᾽ ἔργον τοῦ.] Diximus, Aristotelem ea, quæ ad vltimæ Democratiæ descriptionem & constitutionem pertinēt, hoc quoque in loco persequi. Affert autem hic, veluti præmunitionis loco, præclaram sententiam de vero boni legumlatoris & rectoris Reipub. officio. Nam veri & sapientis Politici officium esse ait, siue in eo positum esse, non solum, vt Rem- *Politici officium.*

pub. describat & instituat: sed in eo potius, vt ita describat eam, vt perpetua, stabilis ac firma esse possit. *Ratio.* Vt enim leges, imo etiam opificum opera tempore & perpetuitate explorãtur: ita & Politici opus Reip. stabilitate & firmitate maxime æstimatur. Sæpe enim fortuna seu casu aliquid fit recte: sed vt idem stabile ac firmum permaneat, id vero sapientis artificis est opus ac munus. Quo pertinet & illud, quod vulgo dici solet; *Non minor est virtus quam quærere, parta tueri.*

Casus inest illic, hic erit artis opus.

1. Exempl. Hinc olim laudata fuit sapientia Lycurgi, cuius Resp. Lacedæmone instituta aliquot sæcula durauit, *2. Exempl.* Romanorũ quoq; sapientia eo nomine laudari solet, qui magnum ac diuturnũ imperium condiderint. *Exempla contraria.* Contra vero Hunnorum, Scytharũ, aliarumque barbararum nationum merito vituperatur imprudentia, qui regna & prouincias occupare quidem potuerint: sed Remp. in ijs cõstituere diuturnã, quæq; occupassent, tueri non potuerint. Hoc igitur sapientis Politici est opus & munus, vt condat Rempub q̃ maxime stabilis ac diuturna sit futura. *Quanã ratione Resp. firmæ reddantur.* Qua.a. ratione & via id assequi possit, monet hic vno verbo Aristotel. nempe vt ea præcepta, q̃ de incolumitate & interitu Rerump. priore libro sunt explicata, norit ac teneat: h.e. vt ea, quæ pestem & perniciem Reip. spectant, vitet aut tollat: ea, quæ ad salutem, diuturnitatem & incolumitatem pertinent, vt ea (inquam) in Remp. introducat, eaq; tam legibus quam moribus & institutis complectatur. ea autem in vtramq; partem, i.e. tam pestifera quam salutaria præcepta q̃ sint & qualia in omni Reipub. genere, accuratissime *supra* est explicatum. Ex quibus tamen & hoc loco vnum aut alterum commemoratur, quo ad hanc Rempub. de qua hic agitur, id est; Democratiam vltimam.

Νόμοι ἢ ἄγραφοι, ἢ γεγραμμένοι. Νόμους καὶ τοὺς ἀγράφους.] Ita Græci leges diuidunt, sæpe *Plato & Aristoteles quoq; lib.1. Rhetor* ἀγράφους vocant & πάτρια ἔθη. Romani vocant ius scriptum & non scriptum, id est, instituta & mores siue consuetudines.

Καὶ μὴ νομίζειν τοῦτο.] Hoc illud est præceptum, quod diximus hic iterari, licet priore libro iam explicatũ, quod pertinet ad constitutionẽ Democratiæ & etiam Oligarch. Nam de hoc vtroq; Reip. genere hoc potissimum libro explicatur: de quo præcepto *supra* diligenter est explicatum *lib.5. c.9. ibi:* παρὰ πάντα ᾗ τοῦτο δεῖ μὴ λανθάνειν, &c. Et primum quidem

eorum,

eorum,qui sua ætate Rebusp. maxime popularib. & Oligarchicis præessent,peccata in h. præcepto exponit. Eos namq; existimasse optime tunc cum Repub. agi, populiq; potestatē tum optimo esse in loco, si omnia sub eius (populi,inquam) potestatem subijcerentur, eiusq; imperio & arbitrio vniuersa administrarentur: Oligarchiamq; eam esse optimam,si nihil legib. sed omnia paucorum,qui Reip. præessent,arbitrio, ac libidine fierent: quo errore & peruersa opinione imbuti & incitati demagogi eius ætatis, siue tribuni plebis, & oratores cum omnia ad plebem pertrahebant, eamq; ipsis legibus superiorem reddebant: tum plebi assentantes , gratiamq; popularem captantes, multa conquirebant & reperiebant, quæ populo grata esse crederent. Vnde sæpe iniusto more & exemplo locupletiorum bona inuadebant, eaq; populo propinabāt, calumnijs & iniustis accusationib. locupletioribus in ius pertractis, & apud plebem damnatis. Erant & aliæ, præter has iniustas accusationes & bonorum publicationes, demagogis illis & tribunis plebis vsitatæ ad blandiendum populo calumniæ & viæ: nouæ tabulæ, leges agrariæ, & leges frumentariæ: de quibus nos *supra* quoq; *li.5. c.5.* vbi de his demagogis,eorumq; calumnijs diligenter explicauimus. Nā hoc loco de iniustis tantum accusationibus & bonorum publicationib. agitur. Recte igitur Aristoteles laudem Democratiæ vel Oligarchiæ nō in eo, vt omnia sub earum potestatem & imperium subijciantur,sed in eo verius positā & sitam esse ait, si quā diutissime stet incolumis, & firma permaneat. *Error hac in re sui temporis Politicorum.*

Διὸ δεῖ περὶ ζῶντα.] Aureum Aristotelis præceptū sequitur,in quo aliquando animaduerti in hac vrbe, Gallia, & toto fere orbe terrarum peccari. *Imp. Iustinianus* bonorum publicationem sustulit, hodie eo iure non vtimur. Galli dicunt; Qui confiscat corpus, confiscat etiam bona. Id quod multi experti in Gallia ante triennium in seditione illa, vbi debitores creditores suos sub prætextu hæreseōs interfecerunt, vt liberarentur à pecunia, quam ipsis debebant. *7. Modus stabiliendæ vltimæ Democratiæ.*

Διὸ δεῖ περὶ ζῶντα] Exponit iam Aristoteles suum consilium, quod sane est saluberrimum aduersus eas bonorum publicationes,quib⁹ ea ætate demagogi vti solent. Est .a. duplex via & ratio, qua ijs calumnijs obuiatur. Prior est, vt multæ damnatorum non in fiscum redigantur,sed in sacrum dedicentur. Altera est,vt publica iudicia efficiant paucissima, *Publicatio bonorum.* *1. Remedium.* *2. Remed.*

seu 8. Mod⁹ stabiliendæ Democratiæ vltimæ. Effectus primi. Ratio.

vt sint rariora. Ex priore hoc commodum docet consequi, quod populus siue plebes iudex in his publicis iudicijs non tam erit procliuis & facilis ad reorum condemnationem: propterea quod ex ea sciat nihil se commodi aut vtilitatis percepturam: multa videlicet non in populi fiscum & vtilitatem, sed in sacrum redigenda. Quod autem ad ipsos reos vere sontes attinet, siue multa in fiscum siue in sacrum dedicetur, nihil interest. Peræque enim multabuntur, & peræque graue eis erit, multam persoluere. Hoc tantum agitur, vt ne insontes calumnijs & iniustis accusationibus vexentur à demagogis, & populo locupletum bonis inhianti iniuste condemnandi tradantur. Eodem pertinet & altera cautio siue ratio de numero iudiciorum publicorum deminuendo.

Ratio secundi.

Quo enim ea erunt pauciora: eo minus vexabuntur ditiores, minorq; erit occasio eorum bona occupandi specie iuris & iudiciorũ, qua demagogi & plebes vti solent, vt iam dictum est.

Quonã pacto secundũ remedium obtineri possit. De calumniatorib.

Vt autem pauca sint hæc iudicia, modum quoque & rationem ostendit, nempe si graues multæ aut pœnæ in calumniatores siue iniustos accusatores statuantur. Ijs enim temeritas litigantium (vt vocant ICti) & calumniatorum audacia siue impudentia frenari solet. Qua de re quemadmodum Athenis & Romæ diligenter olim cautum fuerit, exponitur *à Polluce lib. 8. & à ICtis tit. Pand ad SC. Turpil. & sub tit. de calumniatorib. & sub tit. Inst de pœn. tem. litigant.* Hoc autem sapientissimum Aristotelis consilium bimembre non tantum Democratiæ, de qua hic agitur, sed omni imperio ac Reipub. salutare esse videtur. Nam & in regnis idem vsu venire solet, vt accusationes publicæ, si vtilitas inde tam ad accusatorem quam ad fiscum aliqua redeat, sint frequentiores; si nulla redeat, sint maiores (hac de causa hic etiam crebro & facile homines conijciuntur in carcerem: maxima enim inde vtilitas redundat ad Magistratum.) Quare & imperio Romano minuendarum accusationum causa *Imp. Iustinianus in Nouell* bonorum publicationem sustulit humanissima & clemẽtiss. institutione. (Hodie eo iure nõ vtimur.)

TEXTVS.

Oportet autem Reipub. quoq; omnes quidem ciues optime cupere: sin minus, saltem principes non videri inimicos.

COM-

COMMENTARII.

Δεῖ δὲ καὶ τῇ πολιτείᾳ.] Aliud populari huic Reipub. saluta- *9. Modus.*
re consilium hic breuiter exponitur. Danda enim est opera, vt erga Rempub. vel omnes ciues bene sint affecti, eiusq; cõseruandæ & amplificandæ studiosi, vel certè, vt principes, ijq; qui reliquis sapientia, genere ac diuitijs antecellunt. Nam vt eleganter monuit *supra lib.* 5. Principium est dimidium totius. Male enim affecti principes ac ditiores, rerumq; nouarum cupidi, facile reliquos ordines inferiores ad eandem pestem ac perniciem secum trahunt, vt *supra* explicatum *lib. 5. cap.* 4. Sed de hoc præcepto siue consilio quod item, vt prius, optimum & aureum esse certum est, ab ipso Aristot. & à nobis multis in locis *supra* est explicatum, vt *li. 4. c. 9. in fin. & cap. 12. & li. 5. ca. 9. & li. 2. ca. 7. ibi;* συνέχει μὲν ἂν τὴν πολιτείαν, &c.

TEXTVS.

Quia autem vltimæ Democratiæ & celebres sunt seu frequentes, & difficile factu est, vt ad conciones ventitent sine mercede: id quod, nullis vectigalibus publicis, graue est principibus (necesse est enim, & ex collatione & ex publicatione & ex improbis iudicijs colligi, quę multas iam Democratias euerterunt) Nullis igitur reditibus siue vectigalibus publicis, paucas conciones & iudicia fieri oportet, multorum quidem, sed paucos dies. Id enim & hoc affert, vt diuites non metuant sumptus, si ditiores quidem non accipiant sportulam iudicialem: tenuiores vero accipiant. Affert & hoc, vt iudicia multo melius exerceantur. Nam ditiores multos dies à suis rebus abesse nolunt, paruo tempore non grauantur. Quod si erunt publica vectigalia; non id faciendum erit, quod iam demogogi factitant. Ea enim quæ supersunt, diuidunt (populo scilicet tenuioribus) simul au-

tem & capiunt, & rursum ijsdem egent. Tale enim præsidium tenuiorib. est pertusum dolium. Quin potius vere populari videndum est, vt ne plebs nimium egeat. Hæc enim causa est, cur Democratia sit vitiosa.

COMMENTARII.

10. Modus.

Ἐπεὶ δ' αἱ πλουτοῦσι.] Aliud affert Aristoteles consilium, huic Democratiæ, de qua agitur, id est, vltimæ maximeque vitiosæ & infirmæ, constituendæ ac firmandæ necessarium, ac salutare, de concionib⁹ bene & vtiliter instituendis ac moderandis. Nam, vt sæpe alias monuimus, apud Græcos popularium imperiorum vis omnis atq; potestas in concionib⁹ erat posita. De iudicijs quoq; adiungit, quæ optima ipsorum ratio esse videatur: de quibus ipsis & modo nonnihil explicatū est, quamuis hic de priuatis potissimum, *supra* de publicis agi videatur. Hoc autem Aristotelis consilium vt melius intelligatur, repetendum est id ꝙ alias explicatum fuit *li. 2. c. vlt. & li. 4. ca. 13 & li. 5. c. 5. alijsq; in locis*: Græcorū hoc fuisse institutū in concionib. & iudicijs, vt cuiq; de plebe ad cōciones & ad iudicia (qui modo iudex esset lectus) sportula q̄dam seu mercedula ex ærario publico daretur, vt etiam ad ludos & theatra cōuenienti. Cuius instituti quæ ratio & causa fuerit, ijs quoq; in locis explicatum est: vt nimirum hac mercedula inuitati tenuiores, relicta opera domestica, ad conciones, &c. frequētiores & promptiores conuenirēt. In ea namq; frequētia ipsius firmamentū ac robur status seu Reip. erat positum, h.e. vt plebs quo frequentior, eo esset, vt ita dicam, dominātior, & plus posset. Quæ sportula siue mercedula, pecuniola varijs nominib⁹, θεωρικὸν, ἐκκλησιαστικὸν, δικαστικὸν, &c. à Græcis dici solet, vt alias dictum. Hæc igitur eius * iudicij ratio fuit & vtilitas, populari Reip. accommodata & propemodū necessaria. Eius autem vitium quoddam Aristoteles & *supra* indicauit *li. 5. c. 5.* & idem hic quoq; explicat, eiq; quēadmodum occurri possit, exponit; quod est illud salutare, vt dixi, cōsilium de moderandis concionib. & iudicijs in hac Democratia. Vitium igitur hoc esse docet, idq; duplex, pro duplici ærarij statu. Vel enim, inquit, ærarium est locuples, vel est tenue. Si tenue est, & nulla sunt publica aut certe perexigua vectigalia: omnia hæc onera recidunt in ditiores, & quæ sportula

Conciones Græcorum.

Sportula iudicum & concionis.

Ratio.

θεωρικὸν, ἐκκλησιαστικὸν, δικαστικὸν.

* fort. *instituti.*

1. Vitium, quo demagogi compararunt pecunias hisce sport.

tula ex ærario sumi non potest, ex priuatorum bonis ditiorũ sumitur & eripitur. Quam ad rem Tri.pl. siue demagogi iniustis & sceleratis quibusdã rationibus siue artibus vti solent, vt tributi indictione, vt publicatione bonorũ, vt onerib. & muneribus quibusdã publicis, apud Græcos vsitatis, de quib. dictum *supra li. 5. c. 5.* Trierarchia, Lampadarchia, Chorigia: de quib. dictum *supra li. 5. c. 8. in fin.* quæ quidem onera principibus viris & ditiorib. necesse est accidere grauissima, maximeq; eam bonorũ publicationẽ, quæ ex improbis & nefarijs iudicijs existere solet. Nam, vt paulo *supra* dictũ est, tribuni plebis seu demagogi multitudini studentes gratificari, & inhiantes bonis principum, & eorum, qui rem habent, calumnijs illos in iudicia, in quibus plebs tanquam domina Reipub. dominatur, pertrahere & opprimere solent. Qua ex re fit, vt iudicia sint corruptissima. Quanta autem hæc sit Reipub. pestis, iudiciorum corruptela, explicatum est *eo cap. lib. 5.* Recte vt hic dicat Aristoteles, hac vna re multas Democratias esse euersas. Nam ditiores & principes viri vel exuti bonis, vel etiam pulsi patria, ijs (inquam) grauissimis iniurijs & contumelijs excitantur & conspirant ad statum popularem delendum. Quod si ærarium diues sit, publicaq; sint satis multa vectigalia, vnde plebi tantæque multitudini sportula sua cuique præberi possit: alterum nihilominus vitium suæ ætatis & hic notat Aristoteles, nimirum largitionem tribunorum siue demagogorum, quos ait, quod præter stipem siue sportulam eam in ærarijs Reipub. esset reliquum, totum quoq; dilargiri solitos; de quibus largitionibus demagogorum, alijsque eorum vitijs dictum est & *supra lib. 4. cap. 4.* & grauissimme conqueritur *Isocr. in orat. de pace, his verbis*; θαυμάζω δὲ, εἰ μὴ δύναοδε, &c. Et hæc quidem sunt vitia & incommoda in concionibus & iudicijs. Ea autem quemadmodum tolli possint, consilium viamq; & rationem hic exponit. Nam priori quidem vitio, quod propter nulla publica vectigalia nasci solet, hanc medicinam adhiberi suadet Aristoteles, vt, si nulla publica sint vectigalia, & conciones fiant siue habeantur rariores, & iudicia sint breuiora. Nam quo pauciores siue rariores erunt conciones: eo & minor erit plebis autoritas ac potentia, quæ in concionibus dominabatur: & minori ad sportulas opus erit pecunia. Quæ res faciet vt ditiores minus onerentur contributionib⁹

Iudiciorũ corruptio.

2. Vitium, quo demagogi pecunias public. dilargiuntur & prodigunt.

1. Remediũ.

Vtilitas cōcionum rariorum. ad ſportulam & ſtipem illam neceſſarijs. Hæc igitur inſignis eſt vtilitas, quæ ex rarioribus & infrequentioribus concionibus conſequitur; minor plebis potentia, & minora ditiorum onera. Ex breuioribus autem iudicijs, & litibus non diuturnis illa conſequitur vtilitas, ipſa vt iudicia longe melius exerceantur & incorruptius & imprudentius. Quid ita? Quo enim erunt breuiora, eo iudices præerunt ijs ſapientiores & honeſtiores, non tantum de plebe, ſed ipſi quoque principes Reipub. ac ditiores. Nam graue eſt ditioribus multos dies in foro & iudicijs conterere, relictis vel omiſſis rebus domeſticis. Tenuiores, quorum res familiaris eſt exigua, plus habent otij, quod ijs rebus forenſibus impertiantur, modo, vt victus ipſis ſuppeditetur, ſoliciti: quam ſolicitudinem aufert ſportula ſiue mercedula. Eam igitur nacti, facilime & ad conciones ventitare, & in iudicijs deſidere ſolent. Quod cōtra in ditioribus vſu venit propter magnitudinem rei familiaris, & occupationes domeſticas, quas more hominum publicis & forenſibus negocijs anteponunt. Et hoc eſt quod ait; *εἰ γὰρ εὔποροι πολλαῖς*, &c. Quod idem latius explicatum eſt *ſupra lib. 4. cap. 6.*

Vtilitas iudiciorum breuiorum.

Ratio.

2. Remedium. Alteri vitio, quod in tribunitijs largitionibus poſitum eſſe diximus; cum ſc. publica erunt vectigalia, præclare docet, quemadmodum occurri debeat. Atque adeo toti huic, de ſportulis & tenuitate plebis largitionibus ac vectigalibus ac collationibus priuatis, negotio aut tractationi aut diſputationi ſalutare & commune affert conſilium hic. Suadet enim ſapientem huius Reipublicæ rectorem ac Politicum Democratiæ ſtudioſum id inprimis curare debere, vt ne plebs nimium egeat, ſiue vt ſingulorum etiam de plebe copiæ ſint mediocres ac diuturnæ ſiue ſtabiles: propterea quod omnium illorum malorum, vt calumniarum, iniuſtorum & improborum iudiciorum, frequentium multarumque concionum, publicationū bonorum, & collationum, aliorumq; onerum diuitibus ſeu ditioribus imponendorum, breuiter vitioſæ Democratiæ cauſa ſit egeſtas. Quæ quam ſit Reipub. pernitioſa, & ad motus ac ſeditiones concitandas opportuna; dictum eſt & *ſupra lib. 2. cap. 4.* vbi & *Platonis* locum pulcherrimum ad eandem rem ex *lib. 4. de Republ.* adduximus. Quibus conſentit & *Sil. Poet. lib. 13.*

Paupertas ciuium q̄ noxia ſit ciuitatib.

Et deforme malum ac ſceleri procliuis egeſtas

Hæc igitur huic vniuerſo malo, quo diximus maxime Democra-

mocratiam corrumpi, medicina ea est, vt quantum fieri possit, egestas de ciuitate pellatur. Id autem quemadmodum præstari & obtineri commode possit, rationes & consilia quædam adiungit, de quibus mox explicabitur. Ita mihi hic locus perspicue & ordine videtur explicandus, qui satis difficilis est & perobscurus.

Democratia veteres & recentes.

Ἐπεὶ δ᾽ αἱ τελευταῖαι.] Id sæpe dictum est, veteres Respublicas ac Democratias infrequentiores, vltimas & recentiores fuisse frequentiores ac celebriores, *sup. li.4.c.6 & l.5.c.5.*

Καὶ δικαστήρια.] Plærique, vt & nos, vertunt: Iudicia de multis quidem rebus, sed paucorum dierum. Quorum hæc videtur esse sententia: Paucis diebus multa iudicia fieri debere, siue paucorum dierum iudiciis multa expediri, multas controuersias dirimi debere.

Ἐὰν οἱ μὲν εὔποροι.] Hæc verba vsque ad verbum, φέρει δὲ, &c. verendum est, ne sint spuria. Tum quia eorum sententia toti orationi ac disputationi non satis conueniat, vt mox indicabitur: tum quia iis sublatis totius cursus orationis Aristotelicæ longe sit planior ac facilior. Id enim velle videtur Aristoteles; ex rarioribus concionibus, & ex breuioribus iudiciis hæc effici & consequi commoda. Ex priore quidem, quod ditiores magnis sumptibus faciendis in sportulis non onerabuntur. Quo enim rariores ac pauciores erunt conciones, eo & paucioribus opus erit sportulis. Ex altero vero, vt iudicia & sanctius & sapientius exerceantur, admixtis videlicet plebi viris sapientia ac dignitate præstantibus. Siue breuius & ad verba ipsa accommodatius ac propius: Hoc enim, inquit, id est, si rariores sint conciones, efficit, vt ditiores non metuant magnitudinem sumptuum. Hoc igitur, id est, vt dixi, raritas concionum, non hoc, id est, vt hic adiungitur, si ditiores non accipiant sportulam, sed tenuiores; de quo nihil plane dictum fuerat. Quanquam & hoc verum est, sportulas minores fore non tantum, si & conciones sint rariores, & iudicia breuiora; sed etiam, si non omnibus iudicibus, sed paucis tantum, id est, tenuioribus dentur, siue præbeantur. Quare etsi verum quoque est, quod his verbis exprimitur: quia tamen de concionibus tantum & iudiciis actum fuit, non videntur hæc verba satis huic loco conuenire.

Commodũ concionum rariorum.

Commodũ iudiciorum rariorum.

Sportula minores si dentur tenuioribus tantum.

Demagogorum intempestiua per-

Τὰ γὰρ περιόντα νέμουσι.] Et hæc in paucis obscura sunt. Videtur tamen hæc esse sententia, quam & interpretes alii, qui

uersaq; liberalitas: imo vero sacrilegium, vti appellat Plutarch. quicquid hoc modo expilari solet de publico. praecept. polit. pag. 1466. παραβολή.

de Græco verterunt, expresserunt; Tribunos plebis siue Demagogos vectigalia publica largitionibus profundere solitos, nec satis sapienter administrare siue dispensare. Nam partim ea in sportulas conuertisse, partim quod reliquum erat, & largitionibus, & epulis, & visceratıonibus consumere solitos, & partim in suum quoque vsum conuertisse, ac depeculatos. Quam rationem siue modum, si ratio dici debet dispensandæ pecuniæ publicæ, Aristoteles dolio pertuso comparat. Iis enim largitionibus plebem expleri non posse, non magis atque pertusum dolium. Nam (vt dici solet) male parta male dilabuntur, & maxime male collocata. Quare & pulchre *Xenophon in libr. de tuenda re familiari, qui est liber quintus τῶν ἀπομνημονευμάτων* (sunt alias tantum quatuor, sed hic quoque his annumeratur, vt sint quinque. Hunc Cicero adolescens conuertit.) monet, boni patrisfamil. esse, non tantum parare diuitias, sed etiam tueri & conseruare. Alioqui, inquit, perinde facit, atque si cribro aquam hauriat, aut in dolium pertusum vina diffundat.

TEXTVS.

Curandum est igitur, vt diuturnæ sint copiæ. Et quia diuitibus quoque id conducit; ea, quæ ex vectigalibus redeunt, colligere (cogere) & vniuersa egentibus diuidere oportet: maxime quidē, si tantum quis colligere possit, quantum sit satis ad agelli comparationem: sin minus, quod sit satis ad mercaturæ aut agriculturæ occasionem. Atque si non possit omnibus, saltem vt tributim, aut per aliam ciuitatis partem vicissim fiat diuisio. Interea autem ad conuentus necessarios locupletes oportet mercedem conferre, inanibus muneribus liberandos. Et tali fere modo vtentes Carthaginenses populo vtuntur amico. Semper enim aliquot de plebe ad vrbes circumiectas dimittunt, eosque locupletant. Principum autem peritorum & sapientium hoc est, tenuiores inter se distribuere, iisque operi faciundo occasionem dare, & eo excitare.

Bonum

Bonum quoque est, Tarentinorum instituta imitari. illi namque possessiones cum tenuioribus communes, quo ad vsum, faciendo, populum sibi beneuolum reddunt. Pręterea magistratus omnes fecerunt duplices, vt alii quidem suffragio, alii vero sorte mandentur: sorte quidem, vt populus eorum sit particeps: suffragio vero, vt Resp. melius administretur. Hoc autem & in eodem magistratu facere licet, ita diuidendo, vt his quidem sorte, illis vero suffragio ille mandetur. De Democratiis igitur, quemadmodum constituendæ sint, explicatum est.

COMMENTARII.

Τεχναστέον οὖν, ὅπως.] Dictum est modo, omnis mali caussam in Democratiis esse paupertatem siue egestatem plebis, idque viro politico, & Democratiæ vere studioso, siue vere populari, maxime curæ esse debere, vt ea vel tollatur vel minuatur. Id igitur quemadmodum fieri possit, h. l. iam docet Arist. vbi quatuor fere modos siue rationes plebis collocupletandæ affert. Et primo quidem hunc modum exponit, vt vectigalia omnia plebi diuidantur, egentibus nimirum de plebe. Ex qua diuisione hoc sequetur commodi, quod eodem tempore singuli egentes, multum consecuti pecuniæ, prędiolum siue agellum aliquem vel comparare proprium ipsi possunt, vel saltem conducere ad colendũ, vel ẽt merces aliquas coemere ad mercaturã exercendã. Verũ quia difficile sæpe factu erit, vt in magna Democratia, maxime si vectigalia non sint ita magna, tenuioribus tantum cuique tribui possit, vnde vel agrum vel merces comparare queat: suadet Aristoteles, si non singulis, omnibus tantum diuidi possit, vt rum tributim siue curiatim ea vectigalium publicorum diuisio fiat; vt (inquam) in singulas tribus vel curias, vel similes vrbis & ciuitatis partes ac membra (Romæ erant tantum Tribus & Curiæ. Athenis erant & Tribus & Curiæ, φρατρίαι καὶ δῆμοι) publica pecunia diuidatur. Sed enim, dicet aliquis; vnde ergo suppetet pecunia ad sportulas concionales & iudiciales, vnde ad grauiores Rei-

Boni politici est curare, ne plebs sit egena.

1. Modus collocupletandæ plebis.

Ratio. 1. 2. 3.

In magna nimis ciuitate quid faciẽdum.

Obiectio.

Reipublicæ vſus belli & pacis eſt, ſi omnis pecunia publica in his diuiſionibus conſumatur? Ea quidem difficultas, ſi noſtra ſpectentur tempora, ſit inexplicabilis: ſi Græcorum inſtituta, erit perfacilis ad explicandum. Nam ea onera moribus Græcorum ditiores ſuſtinebant, vt *ſupra* eſt explicatum *lib. 5. cap. 8. in fin.* quæ onera ne ditioribus ſint nimia, & vt ditiores ad ſportulas conferendas ſint faciliores; iubet Ariſtot. liberari eos muneribus quibuſdam ſumptuoſis illis quidem, ſed minus Reipublicæ neceſſariis aut vtilibus, vt erat χορηγία, λαμπαδαρχία, aliaque id genus popularia munera: de quibus *eo cap. lib. 5.* explicauimus: vbi idem iubet Ariſtoteles, quod hoc l. vt ea munera prohibeantur. Eo autem facilius quoque erit ditioribus, pecuniam ad has ſportulas præbere, quo conciones erunt rariores & iudicia breuiora, vt iam *ſupr.* explicatum eſt. Hoc eſt, quod ait: πρὸς τὰς ἀναγκαίας συνόδους, &c. vt paucæ eæque neceſſariæ habeantur conciones & conuentus, quibus ſportulæ præbeantur. Cæterum quod ſuadet Ariſtoteles, vectigalia publica tenuioribus eſſe elargienda & diuidenda: ita intelligendum puto, vt tantum iis detur, quantum Reipublicæ vſibus ſuperſit; ita tamen detur, non, vt Demagogi ſolent, particulatim & in ſingulos ciues pauci numi, ſed maior aliqua ſumma non omnibus ciuibus, ſed egentibus & tenuioribus diuidatur, vt *ſupra* dictum. Vt autem plus eo conferri ac ſumi poſſit ex vectigalibus publicis, adiuuabunt ditiores, onera illa publica, & ſumptus Reipublicæ neceſſarios, vt in muris ac viis reficiendis, in triremibus & exercitu comparando, &c ſuſtinentes.

Solutio. — *1. Cautio.* — *2. Cautio.* — *Quomodo vectigalia ſint diſtribuẽda pauperibus.* — *Ditiorum hac in re vſus.*

Τοιοῦτον δέ τινα τρόπον.] Aliam adfert rationem collocupletandæ plebis. Ea eſt autem, ſi pars aliqua plebis ſiue populi, eaque tenuior, in colonias mittatur, vbi domibus & agris donati locupletentur. Qua ratione plurimum Romanos vſos eſſe conſtat, qui propter imperii latitudinem in omnem fere orbem terrarum colonias deduxerunt. Ait autem hic Ariſtoteles, eadem & Carthaginenſes eſſe vſos, vt & *ſupra* dictum fuit *lib. 2. cap. 9. in fin.* vbi & hoc Carthaginenſium inſtitutum laudat, vt hoc loco. Athenienſes quoque hoc factitare ſolitos indicat *Libanius in argum. 8. Philip. Demoſth.* Verum haud ſcio, an hoc inſtitutum Carthaginenſium, ex quo hanc alteram plebis collocupletandæ rationem elicit Ariſtoteles, aliud fuerit, ac diuerſum à deductione coloniarum, ſimile

2. Modus plebis collocupletanda. — *1. Exempl.* — *2. Exempl.* — *3. Exempl.* — *Vera huius loci ſententia.*

mile tamen. Nam videntur illi, quia & ipsi late imperarent, tenuiores ex vrbe Carthagine in alias vrbes finitimas sui imperii mittere soliti, iisque agros & prædia iis in locis dedisse. Qua ratione hoc assequebantur, vt plebe vterentur amica, quam habuissent alioqui inimicissimam ac infestissimam, nisi tali velut bono obiecto eam placassent. Erat enim Carthagine Oligarchia siue Aristocratia, vbi ad honores & imperia plebi non patuit aditus. Dictum est autem sæpe, plebem facilius ferre, se honoribus & imperiis excludi ac priuari, si modo in quæstu & rebus ad vitam necessariis adiuuetur, aut non impediatur.

Χαριέντων δ' ἐστι.] Alia hæc est ratio, qua tenuioribus succurratur, quam licet vocare operis præbitionem. Ea est autem, si ditiores, eos, qui sunt de plebe tenuiores, velut inter se partiantur, & suis quisque sibi attributis vel quasi adoptatis patronum se præbeat, & opus suppeditet, vnde victum exercere, & pecuniolam conficere possint. Id quod ditioribus factu non erit difficile, qui cum ad domos, tum ad supellectilem, ad vestes, ad agros colendos, villas reficiendas, aut extruendas operis habeant opus. Ea ratione principes Romani, Lucullus, Cæsar, alii magnis domibus extruendis, aut operibus memorabilibus efficiendis sæpe sunt vsi. Neque vero singuli tantum & principes viri hac ratione vti solent: sed sæpenumero ipsa quoque Respublica, vt, annona cariore, aut vallum, aut murum, aut fossas curet fieri aut refici, eo tamen consilio, vt tenuiores operis aliquid habeant ad victum exercendum. Hoc factum & in hac vrbe. *3. Modus.* *Exempla.*

Καλῶς δ' ἔχει.] Aliam rationem affert Aristoteles, à Tarentinis sumptam, collocupletandæ plebis ac tenuiorum. Scribit enim hoc loco Aristoteles, id quod non temere alibi reperias: Tarentinos solitos possessiones & res suas cum tenuioribus communicare, siue potius communes illis facere, quo ad vsum, non quo ad proprietatem. Quod idem de Cimone principe Reipublicæ Athenienſ. scribunt veteres. *Cic. lib.2.Offic. Plutarch. in eius vita*, solitum eum hortorum suorum maceriem diruere, omnibusque fructuum colligendorum aut decerpendorum aditum ac potestatem facere. (*Cor. Nepos in vita Cimonis.*) eaque liberalitate magnam sibi gratiam populi collegisse. Quæ rerum, quoad vsum, communio etiam Lycurgo in Republ. Lacedæmonia probata fuit, non *4. Modus.* *1. Exempl.* *2. Exempl.* *3. Exempl.*

quo ad

quo ad proprietatem, quæ placuit *Platoni*. Aristoteles Laconicam probat. Qua de re explicatum *sup lib.2.c.3. ibi*, οἷον ἐν Λακεδαίμονι, &c.

Εὔνουν παρασκευάζουσι.] Quod hic de Tarentinorum instituto quasi separatim ac singulatim ait, illos ea rerum, quo ad vsum, communione multitudinē sibi conciliasse, & amicam reddidisse: idem & reliquis his locupletandæ multitudinis rationibus accommodari potest. Nam quæ rationes seruiunt locupletandæ multitudini, eædem & vtiles sunt ei conciliandæ: vt ipse nominatim de priore ratione à Carthaginensibus sumpta, ait *sup.l 2.c.9.in fin.*

5. Modus. Ἔτι δὲ τὰς ἀρχὰς πάσας.] Aliud hic Tarentinorum institutum commemorat placandæ & conciliandæ potius, quam ditandæ multitudini accommodatum. Ait enim, hanc apud eos magistratuum fuisse rationem, vt alii suffragiis, alii sorte designarentur. Quod idem institutum & Athenis fuit aliquando, grauiores vt magistratus essent αἱρετοὶ, minores κληρωτοί. Romæ omnes erant αἱρετοὶ, siue suffragiis mandabantur, partim in comitiis centuriatis, partim in tributis. Huius autem instituti consilium & vtilitas quoque præclara hic exponitur. *Ratio.* Nam sors placandæ multitudini accommodata est: suffragium facit, vt Respublica melius administretur, inquit, id est, sors facit, vt quidam magistratus etiam in multitudinem cadant: & proinde ea, non plane honorum expers, facilius acquiescit, & statum Reipublicæ saluum esse cupit. Suffragiis autem (vbi non fortuna dominatur, sed virtutis, dignitatis, doctrinæ habetur ratio) efficitur, vt magistratus melioribus mandentur viris bonis, generosis, doctis, ditioribus; breuiter, optimatibus. Et hinc est, quod in mera Democratia omnes magistratus sint κληρωτοὶ, in Aristocratia sint αἱρετοὶ, vt sæpe dictum *supr. maxime lib. 4. cap.penult.*

6. Modus. Ἔστι δὲ τοῦτο ποιῆσαι.] Aristoteles huic Tarentinorum instituto de hac magistratuum varietate velut ἐπίμετρον adiungit, siue accessionem quandam & correctiunculā. Ait enim, posse & hoc institui, vt vnus idemque magistratus alii sorte, alii suffragio mandetur; Verbi gratia, vt ex Thesmothetis, quos constat, sex fuisse Athenis (erat summus magistratus; *Pollux lib. 8.*) tres sorte, & totidem suffragio designentur. Et Romæ ex decem Trib. pleb. alii sortito, alii suffragiis creentur.

creentur. Qua ratione Aristotelica quia valde permiscentur magistratus, & communicantur omnes cum ordinibus Reipublicæ duobus, optimatibus ac multitudine: efficietur optime, vt & inter ordines summa sit beneuolentia ac consensio, & Respubl. pulcherrime administretur. (Tenuiores cedunt plærunq; doctioribus, nisi impudentes sunt valde.)

CAPVT VI.

POSTQVAM de Democratiis, maxime de vltima ac determina, quemadmodum ea commodissime ad stabilitatem institutis temperari ac describi debeat, his duobus prioribus capitibus (quod vnicum potius esse deberet, vt *sup.* monuimus) explicauit: hoc capite iam de Oligarchiis, quemadmodum & illæ quam optime institui possint, adiungit. Nam de his duobus tantum Reip. generibus consilium est ei explicare: causam *sup.* attulimus *initio h. lib.* Est autem in hac explicatione de Oligarchiis longe breuior, quam in priore. Cuius rei causam ipse affert *initio h.c.* hanc nimirum, quod contrariorum eadem sit disciplina & cognitio: siue cognito vno contrariorũ, cognoscatur & alterum. Notum est autem, hæc duo Reip. genera inter se esse contraria; quorum in vno multi ac tenuiores, in altero pauci ac ditiores dominentur. Hoc igitur cap. *6.* & proximo, quod & ipsum ab hoc male sectum est, de Oligarchia breuiter explicabit. Cæterũ de Oligarchiis & earum generibus & causis perdendarum ac conseruandarum copiose explicatum est *sup. l.4. c.5. & l.5. c.6. & 8.*

De Oligarchiis.

Cur hic breuior sit Aristot.

TEXTVS.

De Oligarchiis autem, quemadmodum institui debeant, ex his quoq; fere intelligitur. Ex contrariis enim colligere oportet, vnaquaq; Oligarchia cum Democratia contraria cõparata. Ea quidem, quæ Oligarchiarũ maxime est temperata & prima. Est autem ea, quæ politiæ, quam vocant, est finitima, in qua census ita diuidendi sunt, vt alii quidem sint minores, alii maiores. Minores quidẽ, ex quib. necessarii magistratus mandent; maiores, ex q bus

summi.

summi. In qua quoq; censum consequenti aditus ad Rempublicam patere debeat, eo quidem numero multitudine per censum asciscenda, vt cum eo, qui præsunt, plus possint iis, quibus non patet aditus ad Rempublicam. Asciscendi sunt autem socii Reipublicæ ex meliore populi parte. Ad eundem modum & proxima Oligarchia paulum intendendo est instituenda. Ea autem, quæ vltimæ Democratiæ contraria est, & ex Democratiis dynastiæ & tyrannidi similima, vt nequissima est, ita maiorem curam & cautionem desiderat. Vt enim corpora bene constituta, & naues ad cursum nautis bene instructæ plura incommoda siue peccata citra interitum vel læsionem ex se recipiunt: morbosa vero corpora, & naues fatiscentes, malisque instructæ nautis, ne parua quidem incommoda ferre possent: ita & pessima quæque Respublica plurimam cautionem desiderat. Omnino igitur Democratiam frequentia siue multitudo ciuium conseruat. Id enim ei tribuere, quod est ex dignitate, respondet: Oligarchiæ vero salutem contra ex bono ordine siue ordinis descriptione petendam esse perspicuum est.

COMMENTARII.

Σχεδὸν δὲ καὶ περὶ.] Aristoteles vt alias, ita & hoc loco institutum suum tenet, hoc est, vt, qua possit breuitate, omnia complectatur. Quare cum contrariorum eadem sit disciplina & ratio, & hæ duæ Respublicæ, Democratia & Oligarchia inter se sint contrariæ; explicata vna, superuacaneum putauit de altera, id est, Oligarchia, longiore vti explicatione. Quod idem monuit initio huius libri his verbis; ἐ πρότερον, &c. Priori quidem loco, inquit, de Democratia explicemus. Ita enim & de Republ. ei contraria facile intelligetur, quæ est Oligarchia. Eodem argumento breuitatis à contrariis & alias

vti

vti solet, vt *supr. lib.5. cap.8. in princ. & cap.11.* Adiungit tamen rationem & viam, qua hæc Rerumpublicarum inter se contrariarum comparatio commodissime fieri possit. Non enim vnum est duntaxat vel Democratiæ vel Oligarchiæ genus, sed complura, & vtriusque fere quatuor. Id quod diligenter explicatum est *sup.lib.4. cap.4. & 5.* Ratio igitur comparationis hæc est, vt cum ex iis & Democratiæ & Oligarchiæ compluribus generibus alia aliis sint & meliora & contra nequiora: ita faciundum monet, vt optima quæque species Oligarchiæ, optimæ Democratiæ comparetur. Deinde, quæ optimæ proxima, & quæ deinceps omnium sit nequissima Oligarchiarum, deterrimæ ac vltimæ Democratiæ accommodetur ac respondeat.

Ratio comparandarũ inter se Democratiarum & Oligarchiarũ.

Τὴν μὲν εὔκρατον.] De prima optimaque Oligarchia (quam vocat εὔκρατον, vt huic contrariam, id est, nequissimam Oligarchiam ἄκρατον, *sup.lib.4.cap.11.*) primo loco, quemadmodum institui ac describi debeat, explicatur: id quod sumendum est ex ea Democratia, quæ & ipsa est prima, omniumque ex eo genere optima: de qua Democratia dictum fuit *sup.cap.4. initio huius lib.* Nam, vt *eo in loco* monuit ac docuit Aristotel. imperia & magistratus ita esse mandandos, vt census aliqua ratio semper habeatur, & maiores quidem magistratus iis, qui maiorem, minores vero iis, qui minorem censum habebunt, mandentur. Ita & hoc l. in hac Oligarchia rationem mandandorum magistratuum temperandam monet. Et hoc quidem omnium proprium Oligarchiarum, vt in iis non tam libertatis aut virtutis, quam diuitiarum aut census ratio habeatur, vt explicatum est *sup.li.4.* Sed in aliis Oligarchiis alia atque alia census est ratio. In optima enim non semper maximus census requiritur, vt in nequissima ac deterrima. Quare in optima eandem, quæ iam de Democratia est exposita, rationem Reipublicæ ac magistratuum tenendam docet, census vt distinctio aliqua fiat, alius vt sit maior, alius minor, & pro hoc discrimine magistratus, quos item constat esse partim maiores (Aristoteles vocat κυρίας & κυριωτέρας) in quibus summa Reipublicæ est posita, partim minores, quos hic vocat ἀναγκαίας (solet scilicet Aristoteles viliora ac tenuiora vocare ἀναγκαῖα, minus honesta, eaque opponere, vt contraria, liberalibus ac honestis, *vt supra lib.1.cap.7.* πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα, &c. *& Metaph.α.c.2. in fin.*)

1. Genus Oligarchiæ, quomodo quàm optime describatur & instituatur.

1. Institutũ.

Ratio & vtilitas. *in fin.*) iis, qui minorem censum habebunt, mandentur. Cuius descriptionis ac distributionis hæc est ratio & vtilitas: cum, vt perspicuum fiat, maiorem census quam aliarũ rerum haberi rationem, quod Oligarchiæ est proprium. Nam & *sup. l.5. c.8. in fi.* monuit, esse vtile Oligarchiis, quædam cum tenuioribus communicari, dummodo ἀρχαὶ κύριαι τῆς πολιτείας penes ditiores remaneant: tum, vt melius Respublica administretur; quod quidem tum fieri docuit (*supr. ca.4.* vbi & nos explicauimus ad ea verba, ἀνάγκη δὲ πολιτευομένους, &c.) si & summa Reipublicæ sit penes eos, qui censu ac dignitate præstant, & optimatum loco habentur; & si plebi quoq; consulatur, ea vel in operis & opificiis suis non perturbanda, vel si qui de plebe (vt fit) ambitione & honore aliquo ducantur, aditu etiam ad Rempublicam & honores saltem leuiores ei permittendo. Hoc igitur vnum est sapiens institutum siue consilium optimæ Oligarchiæ accommodatum, persimile ei, quod in optima Democratia explicatum diximus, *2. Institutũ.* vtpote cui hæc respondet. Alterum hic exponit, quo monet Aristoteles, ei, qui censum hunc consecutus fuerit, ad Rempublicam & honores aditum patere debere Nam priore instituto id cautum fuit, vt in prima huius Reipublicæ descriptione siue institutione iis tantum, qui eo iam tempore censum ita definitum habuerint, ad Rempublicam pateat aditus. Hoc altero id cauetur, vt etiam in posterũ, qui ad censum primo definitum peruenerint, ad honores & Remp. administrandam aditum habere possint, quod idem institutum etiam in Democratia seruandum docuit *sup. l.4. c.4. his verb.* δεῖ δὲ τὸ, &c. De Oligarchia autem, eaque optima, idem institutum in ea tenendum esse monuit *sup. l 4. c.5. initio & ca.6.* *Cõuersum.* *& ca.14. his verbis,* ὅταν μὲν ἀπὸ τιμημάτων, &c. Contra quoque monet *eo cap.4. lib 4* eos, qui, licet ante ditiores, postea lapsi sint facultatibus, vt censum Reipublicæ explere nequeant, à Republica & honoribus esse remouendos. Quia autem hoc altero instituto fit, vt de plebe multi paulatim (sæpe enim & hi paulatim ditescunt) ad honores & Rempublicam perueniant: ne inde confusio quædam sequatur, & tandem interitus Reipubl. hoc est, vt Oligarchia in popularem Remp. conuertatur, duas adiungit Aristoteles præclaras cautiones, in receptione (vt ita dicam) plebeiorum ac tenuio- *1. Cautio.* rum tenendas. Quarum prior hæc est, vt ne plures recipiantur,

tur, quam qui cum aliis coniuncti nihilominus semper plus possint vniuersi aliis, quibus necdum ad Remp. pateat aditus. Cuius cautionis ratio petenda est ex principio politico valde insigni, & sæpenumero ab Aristot. commemorato: de quo & nos *sup.* explicauimus *lib.5.cap.9.* vbi maximum & summum στοιχεῖον siue principium dicit, in omni Republica dandam esse operam, vt is ordo siue ea pars ciuium, quæ Rempublicam saluam velit, sit κρείττων, siue plus possit altera, eaque, quæ iubet. Altera cautio & prouisio, quæ exponitur his verbis; ἀεὶ δὲ δεῖ παραλαμβάνειν, &c. est hæc, vt qui ex plebe ad Reipublicæ societatem recipientur, sint melioris notæ, non sint tabernarii & sellularii, & de fece plebis: sed ii, qui inter eos erunt honestiores ac meliores. Cuius cautionis perspicua est ratio. Cæterum quod hic de recipiendis plebeis, & ad optimatum ordinem producendis dicitur, qua ratione fit quædam ordinum permixtio ac temperatio: id tanquam laudabile institutum & Reipublicæ salutare expositum est & *sup.l.5.c.7* Et hanc rationem Romanos tenuisse constat ex eo, quod etsi Romæ certæ tantum erant gentes patriciæ; interdum tamen ex plebeis quidam in ordinem patriciorum allegebantur, & plebeiæ familiæ siue gentes lege lata fiebant patriciæ, vt ipsa gens Tullia, vnde fuit Cicero, plebeia, lege Iulia facta est patricia, *teste Dione.* Sic & ante Brutus ex plebeis aliquot fecit patricias gentes, & postea Octauianus August. [Lege Sæuia Brutus, lege Iulia Liuius & Dio.]

Ratio. *2. Cautio.* *Ordinum Reip. con-tẽperatio.* *Exemplũ.*

Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἐχομένην.] Nunc de altero siue secundo Oligarchiæ genere, quæ optimæ & primæ est proxima, quemadmodum ea optime institui ac temperari debeat, ratio ac via hic indicatur potius & attingitur, quam explicatur. Ratio autem hæc est, vt paulum intendatur, h.e. vt paucorum potestas acrior & maior fiat, & census quoq; maior. Vt enim acerrima siue summa & cõtentissima est ea Oligarchia, in qua & maximi census habetur ratio, & nulla legũ ac iuris; sed omnino paucorũ sit potestas ac imperiũ, & summa deniq; Reip. sit penes perpaucos; quæ Oligarchia omnium est est nequiss. ac tyrannidi proxima, de qua mox: ita maxime remissa est ea Oligarchia, quã primã esse diximus omniũ optimam, vt in qua non ita magna census habeatur ratio, & non ita pauci dominentur. Huic igitur maxime remissæ oligarchię qui ꝓximam

2. Genus Olig.

instituere volet, necesse erit, vt contentio aliqua adhibeatur, id est, vt iam dixi, vt & maior census definiatur, & pauciores sint, qui Reipublicæ præerunt: de quo genere dictum est & *sup. lib. 4 cap. 6. eo loco*; ἕτερον δ' εἶδος, &c.

3. Genus Olig. Τῇ δ' ἀντικειμένῃ.] Prætermisit Aristotel. tertium Oligarchię genus. Nam cum sint numero quatuor, vt alias est explicatum: tria tantum hic commemorantur: prima Oligarchia, eique proxima, & vltima siue nequissima: tertio genere, id est, ea, quæ nequissimæ est proxima, prætermisso. Credo, quod eius ratio describendæ ac temperãdæ ex reliquis facile intelligatur. Nam vt de secundo genere dictum est, intendi & censum & paucorum potestatem debere, si primam siue maxime remotissimã Oligarchiam spectes: ita & in tertio genere, si secundum spectes, maior adhibenda erit contentio, id est, vt & maior sit census, & minor eorum, qui præerunt, multitudo, & maior deniq; eorum potestas & imperiũ, legũ ac iuris perexigua. Hoc igitur loco Arist. de vltimo Oligarchiæ genere adiungit. Ea autem quemadmodum optime institui & describi possit, indicat quoq; potius quã explicat Arist. ꝓpterea quod eius descriptio ac temperatio ex iis, quæ *supr.* sunt explicata, facile peti possit. Cum enim contrariorum eadem sit disciplina & ratio, & hæ duæ Respub. vltima ac nequissima, tam Democratia, quam Oligarchia, plane inter se sint contrariæ (in altera enim maximi census, in altera nullius habetur ratio; & in hac omnes, in illa perpauci habent imperium) quarum de altera iam sit explicatum, quemadmodum sit describenda, *toto fere cap. 4. & 5. huius libri*: non erit factu difficile & inde sumere & intelligere, qua ratione altera quoque, id est, hæc nequissima Oligarchia, commodissime temperari queat: de qua tamen & alias dictum est *lib. 4. cap. 6. & lib. 5. cap 9.*

Δυναστεία. Quæ in re tyrãnis, democrat. & oligarchia vltima conueniant. Τῇ δ' δυναστικωτάτῃ.] Vltima Oligarchia his duobus epithetis afficitur ab Aristotele, quod ea proprie δυναστεία dici soleat, & quod tyrannidi respondeat, ac sit vltima. Sunt enim hæc tria Reipublicæ genera, tyrannis, vltima & Democratia & Oligarchia, plane inter se ἀνάλογα, in eoque conuenientia, quod omnia hominum, nihil legum arbitrio & potestate geratur, *sup. lib. 4. cap. 5.*

In vlt. hoc & nequiss. Oligarchia ὅσῳ περ χειρίστη.] Ait, in Oligarchia vltima & nequissima plus operæ & curæ Politicum ponere & consumere debere, quã in aliis Oligarchiæ generibus. Eademque est ratio, cur in Demo-

Democratia vltima, quæ huic Oligarchiæ respondet, recte constituenda prolixior fuerit Aristotel. Nam deteriora maiore cura ac diligētia opus habere cōfirmat duplici similitudine pereleganter, tam à corporibus, quam à nauibus sumpta. Corpora namque bene affecta beneque valentia nec à cibo, nec à potione, nec ab aere denique, aliaq; aduenticia, aut interiore iniuria facile læduntur: sed plagas eius generis & mala potius repellunt aut sustinent, nulloque interiore morbo facile tentantur, aut laborare incipiunt. Contra vero male affecta corpora & morbis obnoxia leuissimo momento morbis tentantur, nullamque iniuriam vel minimam sustinere possunt. Quod idem de nauibus dici potest: eas bene ornatas omni instrumento nautico, & nautis optimis instructas, alioqui per se quoque firmas, facile omnes & cœli & fluctuum iniurias sustinere, nec temere qualibet offensiuncula vulnerari aut dissolui. Contra, naues & per se hiantes & cariosas, maleque armatas & instructas tam ab instrumento nautico, quam à nautis & sociis naualibus leuissima vel ad scopulum offensione, vel occursu, vel etiam cœli aut fluctuum iniuria dissolui. Ad eundem modum & de Rebuspublicis existimandum, recte monet hic Aristoteles; eas, quo sunt meliores, eo esse firmiores, nec facile quolibet vitio interire: quo sint deteriores ac vitiosiores, eo ad omnem offensionem & vitium ferendum minus esse pares: eaque propter illas minore, has maiore cura ac diligentia opus habere. Vt enim docuit *supra* Aristoteles *libro quarto, capite 1.* Politici, bonique legum scriptoris est non tantum ea Reipublicæ genera, quæ recta sunt, sed etiam ea, quæ sunt vitiosa ac deprauata, curare; & nosse, quemadmodum vtraque vel institui debeant, vel emendari & conseruari.

genere plurimum opera ponendum.

1. Similitudo.

2. Similitudo.

ἀπόδοσις.

Τὰς μὲν οὖν δημοκρατίας.] Dictum est, vltimam & Democratiam & Oligarchiam, vt Respublicas omnium deterrimas ac nequissimas, Politico summæ curæ esse debere. Videndum est igitur, quæ Politicus in iis curare debeat. Et de Democratia quidem iam accuratissime est explicatum *prioribus duobus capitibus*. In Oligarchia vero quę sint curanda & consideranda, ex Democraticis intelligi potest. Nam, vt dictum est, contrariorum eadem est ratio ac disciplina. Aristoteles tamen non contentus hac nuda comparatione, adiungit hic quædam, quæ maxime ad Oligarchiam recte instituendam

aut conseruandam pertineant, ea (inquam) quæ proximo capite afferuntur, perperam (vt iam ante monui) ab hoc capite distincta aut diuisa. His autem verbis affert quiddam, quod ad vtramque Rempublicam, id est, Democratiam & Oligarchiam, pertineat; consilium vtrique valde salutare. Nam Democratię ciuium & hominum multitudinem, Oligarchiæ paucitatem & frequentiam vtilem ac salutarem esse: cuius præcepti & consilii politici causa & ratio hic quoque affertur, his verbis; τοῦτο γὰρ αἴτιόν ἐστι, &c. causa (inquam) & ratio, cur imperia popularia ciuium multitudine maxime conseruentur ac floreant, hæc est; quod ciuium multitudo ac frequentia iuri ac iustitiæ populari maxime conueniat & respondeat. Notum est enim, iuris & iusticiæ duplicem esse rationem, duo summa esse genera, *ex lib. 5. Ethic. & iis, quæ supra sæpe sunt explicata initio lib. 5. &c.* Est enim aliud ius & iusticia, quo numeri tantum, id est, capitum ac personarum habetur ratio: quo iure omnes liberi in ciuitate pares censentur. Quo recte quidem vtimur in contractibus, sed populus etiam vtitur in Repub. Aliud ius & iustitia est, vbi non capitum, sed dignitatis ac præstantiæ habetur ratio. Ex eo autem intelligitur, in magna hominum ac ciuium multitudine ac frequentia, quia plærumque confusio quædam nasci solet, non posse magnam dignitatis ac præstantiæ, aut virtutis rationem haberi, sed capitum potius ac multitudinis. Merito igitur & recte Aristoteles multitudinem ciuium, vt iuri & æquitati populari magis conuenientem, Democratiis ait esse salutarem. Vnde intelligitur, ciuium paucitatem Oligarchiis conuenire: confusionem Democratiæ, ordinem ac descriptionem, siue ἀταξίαν Oligarchiæ magis esse accommodatam. Et hæc quidem huius consilii est ratio. Exempla vero suppeditant & Græcorum & Romanorum Respublicæ. Nam & in Græcia & Romæ primis temporibus quia ciuitates essent paucæ & infrequentes, vtebantur fere Aristocratia & Oligarchia. Postquam vero & ciuitates maiores esse cœperunt & frequentes; non iam amplius optimatum, sed popularibus imperiis regi cœperunt. Quod cum ex historiis veteribus perspicuum est: tum ab ipso iam Aristotele *supra* aliquoties iteratum *lib. 4. cap. 6. & libro 5. cap. 5.*

2. Institutū. *Ratio.* *Iustitia duplex: Arithmetica & Geometrica.* *In democratiis cur primi generis habeatur ratio.* *Ciuiū paucitas Oligarchiis conuenit.* *Exempla.*

CAPVT

CAPVT VII.

MONVIMVS supra, hæc verba (ἐπεὶ δὲ τέτταρα μὲν) perperam diuerſo capite à priorib. diuelli: eſt enim eadem diſputatio, ac perpetua de Oligarchiis recte vel inſtituendis, vel conſeruandis. Et hoc loco præter ea, quæ modo ſunt expoſita, afferuntur alia quædam eodem pertinentia, hoc eſt, ad Oligarchias & conſtituendas & conſeruandas, vt de re militari, de plebeis melioribus ad Rempublicam aſciſcendis, de muneribus publicis, & ſumptibus in Rempublicam faciendis. Qua in re exponenda illud quoque continetur & indicatur, quibus in locis, & ciuitatibus, quæ Reipublicæ forma, & maxime oligarchica poſſit commode inſtitui.

TEXTVS.

Cum autem multitudinis quidem quatuor maxime ſint partes: agricolarum, opificum, tabernariorum & mercenariorum: quatuor vero ſint ad bellum vtiles: equitum, peditum, velitum & ſociorum naualium: eo quidem in loco, vbi regio eſt campeſtris ſiue apta equitatui, commode Oligarchia grauis inſtitui poterit. Incolarum namq; ſalus in his eſt copiis; equos autem alere eſt eorum, qui magna ſunt re familiari. Eo vero in loco, vbi eſt peditatus, proxima Oligarchia. Peditatus enim eſt diuitum potius, quam tenuiorum. Velitum autem & nautica turba plane popularis eſt. Ergo vbi talis multa eſt turba; exorta ſeditione, pauci ſiue diuites plærumque vincuntur. Quare huic rei medicina à peritis Imperatoribus eſt petenda, qui equitibus ac peditibus velites aptos admiſcẽt. Nam hac velitum turba in ſeditionibus diuites ſuperant plebei. Qui cum ſint velites ſiue leuiter armati, facile inuadunt & equites & pedites. Itaq; hanc manum (velitum) ex his (plebeis) conſtituere, eſt in ſeipſos conſtituere. Verum cum ciuium multi-

tudo partim in ſeniores, partim in iuniores ſit diſtributa: faciundum id erit, vt ipſorum liberi adhuc adoleſcẽtes diſcant hæc leuia & expedita munera, & vt, poſtquam ex ephebis exceſſerint, ea ipſa munera ſubeant. Præterea vt plebi ad Rempublicam aperiatur aditus, vel, vt ſupra dictum eſt, ſi qui cenſi fuerint (ſi quis nactus fuerit cenſum publicum) vel, vt mos eſt Thebis, iis, qui aliquandiu à ſordidis artibus ſe abſtinuerint: vel, vt eſt in Maſſilia, dilectu faciundo idoneorum, tam eorum, qui Reipublicæ ſunt participes, quam qui ſunt expertes. Præterea, Magiſtratibus maioribus, quos Reipublicæ participes capere decet, munera publica incumbere debent, vt populus ſponte ſua Reipublicæ ſit expers, & concedat magiſtratibus, vt imperii magnam mercedem ſoluentibus. Conuenit autem, & cum ineunt magiſtratus, magnifica ſacra facere, & publicum aliquod opus extruere, vt populus, epularum particeps, & vrbem cernens ornari partim donariis & ſtatuis, partim operibus & ædificiis, cernat quoque libentius Rempublicã permanere. Vnde & principes ſumptuum monumenta conſequentur. Verum hodie qui Oligarchias tenent, non hoc, ſed omnia alia faciunt (plane contraria) quæſtum non minus, quam honorem ſectantur; vt eleganter dici poſſit, has (Oligarchias noſtri tẽporis) eſſe paruas democratias. Ad hunc igitur modũ explicatũ ſit, quemadmodum Democratiæ & Oligarchiæ inſtitui debeant.

COMMENTARII.

4. Multitudinis Democraticæ genera.

Ἐπεὶ δὲ τέτταρα.] Quod alias ſæpe dictum eſt, plebis ſiue multitudinis quatuor ſumma eſſe genera ac partes: agricolas, opifices, mercatores, ſiue tabernarios, & mercenarios,

ſupra

ſupra lib. 4. cap. 4. & hoc lib. cap. 4. id hic iteratur ab Ariſtotele, haud ſatis ſcio, quo conſilio. Nam alijs quidem locis de ijs ea de cauſa actum fuit, vt pro harum diſcrimine partium ipſa quoque Democratiarum genera internoſcantur. Hoc autem loco non tam deDemocratijs quam Oligarchijs agit, ad quas ea multitudinis varietas non pertinet. Quia tamen docet, quæ regio & quæ multitudo Oligarchijs, & quæ (licet per conſequentias) etiam Democratijs ſit accommodatior: faciendum ſibi putauit, vt omnia multitudinis genera breuiter exponeret. Octo igitur non multitudinis tantum, ſed omnium ciuium genera facere videtur, ex quibus quatuor illa, plebis propria, ad tempora pacis pertineant; altera quatuor ad tempora & vſus belli. Quæ partim ad principes, partim ad plebeios pertineant. Et de his quidem quatuor ad bellum pertinentibus generibus maxime nunc agit. Nam pro horum diſcrimine nō tantum variare Reſpubl. has duas, id eſt, Oligarchiam diſtingui à Democratia, ſed ipſas quoq; Oligarchias, de quibus maxime nunc agitur, inter ſe variare ac diſſimiliter conſtitui poſſe; eoque amplius docet, ad Oligarchias vel recte inſtituendas vel conſeruandas in his quatuor partibus bene deſcribendis & ordinandis magnum eſſe poſitum momentum, vt *infra* videbitur. *4. Genera ciuium ad belli vſus pertinētia.*

Τέτταρα δὲ ὄντα χρήσιμα.] Inſignis eſt hic locus, & velut nota tantum, de militum generibus, quæ ait eſſe quatuor. Nam cum bellum omne vel ſit terreſtre vel nauale: efficitur primum, milites alios ad illud, alios ad hoc eſſe neceſſarios. Plærumque enim, qui terra ſunt boni milites, ijdem ad militiam naualem non ſunt boni, & contra. Eorum deinde, qui in terreſtribus bellis merent, tria ſumma ſunt geneta: equites ac pedites; & horum alij grauioris armaturæ, quos Romani legionarios & ſimpliciter milites, Græci ὁπλίτας vocant; alij ſunt velites, ſiue ψιλοὶ, quorum plura erant genera, vt funditores, ſagittarij, &c. quorum de numero ſunt & acroboliſtæ, ſagittarij, & funditores Græcorum. *Ælian. libr. περὶ στρατηγικῶν τάξεων, cap.* 2. rem militarem & genera militum paulo aliter diuidit, ſed eodem tamen fere res recidit. Quod autem genus hic vocat ναυτικὸν, id *ſupra lib. 4. cap. 4.* vocat τριηρικὸν, quo militum genere olim abundabant Athenienſes, vt *eo loco* teſtatur, & *infra lib. 7. cap. 6.* *4. Genera militum.* *Legionarij Milites. ὁπλῖται, velites, ψιλοὶ.*

Ὅπου μὲν συμβέβηκε.] Docet iam hoc loco vſum earum *Vſus 4. ge-*

nerum militum ad instituẽdas oligarchias. partium militarium in Oligarchijs, de quibus hic agit. Quod igitur ad primam partem attinet, quæ est equitum; docet, eam esse Oligarchiæ accommodatissimam, eiq; acerrimæ & grauissimæ, quam vocat ἰσχυρὰν, vt & alias in hoc opere loqui solet, vt *supra lib. 5 cap. 4* cui ex contrario ex altera parte respondet moderata siue modica, εὔκρατος. Cur

Ratio. autem equitatus Oligarchiæ sit accommodatissimus, eique (vt diximus) grauissimæ ac deterrimæ; causam adiungit optimam, quod equos alere sit eorum, qui magna patrimonia possident; siue quod, vbi magna est equitum & equos alentium multitudo, ijs quoque in locis vt multi sint diuites, quorum est equos alere, necesse est. Et hoc quidem de equitatu, siue de equorum alendorum studio, illud ad Oligarchias esse accommodatissimum, docuit & *supra lib. 4 cap 3.* vbi & causam, cur antiquioribus temporibus ciuitates vterentur Oligarchijs potius quam Democratijs, hanc esse ait; quod ciuitatum opes ac potentia maxime in equis esset posita.

οὐσία μακρά. Τῶν μακρῶν οὐσιῶν.] Quod latine magnum patrimonium, magna res familiaris, magnæ copiæ; id attice elegantissime dicitur μακρὰ οὐσία, vt latius explicatur *in Suida.* Sic & *supra* locutus est *lib. 4. cap. 4* & contra, quæ latine tenuis & pauca res familiaris, eadem græce βραχεῖα οὐσία dicitur: vt *supra*

οὐσία βραχεῖα. *li. 2. c. 5.* τὸ μὲν οὐσία βραχεῖα, &c. Sic & magnum censum vocat τίμημα μακρὸν, *lib. 3. cap. 3.* ἀπὸ τιμημάτων, &c.

Grauioris armaturæ milites ad quam Oligarchiam sint commodi. Ὅπως δὲ ὁπλιτῶν.] Nunc de altera parte militari, quam peditum grauioris armaturæ, quos Græci ὁπλίτας vocant, docet hic Aristoteles, cui ea Reipub. generi conueniat. Et ait, Oligarchiæ, non ei quidem grauissimæ, sed proximæ siue populo moderatiori conuenire; esse (inquam) & hanc partem potius oligarchicam, quam democraticam: propterea quod (vt ait) hæc quoque diuitum sit potius quam tenuiorum. Quare quibus in locis magna horum, id est, peditum, erit multitudo aut copia, in ijs commodissime Oligarchiam, eamq; moderatiorem, institui posse. Verum quod de equitatu dictum est, eum esse ditiorũ proprium, perspicuum est, sed de peditatu obscurius: nam si nostra spectentur tempora, & hic passim ex tenuioribus constare solet. Quare intelligẽdum est, grauem veterum peditum armaturam sumptuosam fuisse: vt & nostra ætate pedes bene instructus non leui sumptu instrui solet, maxime hastati & sarissarij nostri.

Ἡ δὲ ψιλὴ.] De reliquis duabus partibus velitum & nauticorum siue sociorum nau alium, vtramq; hanc manum ait esse popularem ac Democratiæ accommodatam: propterea quod tenuiorum sit propria.

Velites & classiarij Democratijs accommodi.

Νῦν μὲν οὖν.] Quia toto hoc loco de Oligarchijs loquitur, consilium hic affert præclarum Aristoteles de his duabus partibus tenuiorum, velitum & nauticorum: ne quid ea, si qua in ciuitate magna eorum fuerit multitudo, Oligarchiæ siue Reip. nocere possit, eamq; in Democratiam conuertere. Quod Athenis, vbi maxima fuit nauticorum multitudo, olim accidisse docuit *supra libr. 5. cap. 4. his verbis*: περὶ πόλιν, &c. Quam enim hæc multitudo Oligarchijs sit periculosa ac perniciosa, ex eo facile intelligi docet Aristoteles, quod in motibus & seditionibus Reipub. cum partes Reipub. inter se committunt ditiores, vt equites & pedites grauis armaturæ cum tenuioribus & velitibus & nauticis: plærumq; fiat, vt illi victi, hi victores discedant. Cuius rei causam quoque indicat Aristoteles, his verbis; ψιλοὶ γὰρ ὄντες, &c. quod hi velites ac nautici leuiter armati & expediti agilitate & celeritate equites & pedites statarios vndique aggredi & nocere possint. Huic igitur malo salutare consilium hic affert Aristoteles. Id quod à sapientibus & peritis belli ducibus & Imperatoribus petendum esse ait. Hos namq; aciem ita instruere solitos, vt equitum turmis, & legionibus peditum, velitum quoque tantum, quod sit satis, & equitatui ac legionibus respondeat, perite admisceant. Quæ ratio belli gerendi & aciei instruendæ notissima est, maxime veterum. Apud quos exercitus plærumque ex his tribus generibus militum, equitibus, peditibus, ac velitibus, constaret, & velites fere hostem lacessendi & ad pugnam eliciendi præmitterentur. Non male & hic accommodari potest, quod *Cæs.* scribit *in comment. bel. Gal.* solitos veteres Germanos ipsis quoq; equitibus pedites admiscere & interponere. Quam rationem Germanicam ita probauit, vt ipse ea semper postea sit vsus, non solum contra Gallos & Germanos, sed etiam in bello ciuili contra Pomp. vt videre est *in lib. de bello Gallico & ciuili.* Horum igitur exemplo bonorum Imperatorum suadet hic Aristot. vt in Oligarchijs principes Reip. instituant non tantũ equitatũ & legiones, sed etiã velites ac ferentarios. Eos .a. quia periculosum esset ex ipsa plebe sumere (id .n. nihil esset aliud, quam

Cautio, ne velitum & classiariorum multitudo noceat Oligarchijs.

Quam noxia sit hæc multitudo oligarchijs.

Cautio.

Vnde sumendi sint velites.

eam

eam ipſam velitum manum in ſe comparare) viam quoque & rationem exponit, qua his velites ex ſuo corpore principes, id eſt, ex numero nobilium & ditiorum, non vero ex plebe, ſumere & habere poſſint. Nam cum ciuium multitudo in duas ſummas partes tribuatur, iuniorum ac ſeniorum (Sic enim & olim Seruius Tullius Romæ cenſu instituendo ciues partitus eſt, *teſte Agellio lib. 10. cap. 28. & Liu. lib. 1.*) ſuadet, vt opera militaria pro hoc ætatis diſcrimine diſtribuantur, atq; vt ipſi quoq; principum liberi etiamnum adoleſcentuli velitum munia & opera doceantur, vt poſtquam ex ephebis exceſſerint, & iuuenes ac viri facti erunt, munera ipſi velitum ſubire poſſint. Quare fiet, vt principes ex ſuo corpore perfectam habeant rem militarem, nec opus habeant plebeis vti velitibus, aut etiam ab ijs opprimi poſſint.

Excedere ex ephebis. Ἐκκεκριμένους δὲ.] Id eſt: poſtquam pueri & adoleſcentuli eſſe deſierunt, quod alias (ni fallor) Græci dicunt, ex ephebis excedere, anno ætatis 20. & 22. Vtitur autem Ariſtoteles verbo ἐκκεκριμένους, propter alterum, ἀθλητὰς, qui proprie dicebantur ἐγκρίνεσθαι, vt & ἔγκρισις ἀθλητῶν apud Græcos vſitata, quæ à *Cic. lib. 1. off.* vbi de Sophocle à Pericle reprehenſo, latine vertitur probatio Athletarum. *ἔγκρισις τῶν ἀθλητῶν.* Eleganti autem tralatione verbum, ἀθλητὴς, à Græcis accommodatur etiam ad pugilum & athletarum opera & actiones, vt hoc loco, & apud *Demoſth. in Ariſtogitoniana extrema*; ἐξ ὧν πάντες οἱ ἀθληταὶ τῶν καλῶν, &c. (qui totum Demoſthenem vertit, peſſime vertit, grammatice, non latine & Ciceroniane; *pugiles operum*, vertit barbare.)

Inſtitutum Oligarchicum. Τὴν δὲ μετάδοσιν.] Aliud inſtitutum Oligarchijs ſalutare hic exponit: de quo tamen iam *ſupra* dictum fuit, *capite priore his verbis*: τῶν δὲ κλωμένων, &c. & à nobis eo loco diligenter explicatum. Eſt autem de communicatione Reipubl. & honorum cum plebe ſiue de aſciſcenda ad Reipubl. gerendæ ſocietatem plebe ac multitudine. Quod quemadmodum commodiſſime fieri poſſit, vnum duntaxat modum & rationem, priore loco Ariſtoteles expoſuit. Hoc autem loco & illum modum & duos præterea adiungit, quib⁹ principes in aſciſcenda multitudine vti poſſint. *1. Modus.* Et primus quidem locus eſt de cenſu, hoc eſt, vt qui eo cenſu eſſe cœperint, qui ad honores capiendos & Reipub. aditum definitus fuerit,

rit, ad Rempub. asciscantur. Alter modus est, vt hi quoque asciscantur, qui certo ac definito tempore, 10. puta annis aut 20. se à sordidis artibus abstinuerint, & ad ordinem honestiorem accesserint. Quo modo & ratione Thebanos olim vti solitos ait & hic & *supra lib 3. cap 3.* Tertius à Massiliensibus sumitur, quos indicat hic solitos omnium ciuium tam eorum, qui Rempubl. gererent, quam aliorum probationem quandam facere, qua probatione & iudicio, qui omnium optimi maximeque idonei haberentur ac iudicarentur, ijs administranda Respub. committeretur. Cuius instituti Massiliensium, quorum Politia cum *à Cicerone*, tum ab omnibus fere valde laudatur, puto & *Strabonem* facere mentionem: quo in loco de vrbe Massilia, eiusque origine, progressu & institutis late disserit in Geographia. Vtebantur & Spartani probatione seu κρίσει, non in omnibus magistratibus, sed in senatu siue γερουσία. Sed eam κρίσιν Aristoteles vocat puerilem, vt *supra* explicauimus *libr. 2. cap. 7. in fine fere.* De Platonica quoque κρίσει & probatione *initio fere eius lib 2* dictum fuit.

2. Modus. **Exemplū.** **3. Modus.** **2. Exempl.** **3. Exempl.**

Ἔτι δὲ ταῖς ἀρχαῖς.] Aliud institutum oligarchicum hic affertur de maioribus magistratibus. Nam cum maiores magistratus ijs tantum, qui Reipub. principatum tenent, vt nobilibus aut diuitibus in Oligarchia, plebi in Democratia, mandari debeant, vt & hic ait, & dictum est *supra libr. 5. cap. 8. in fin.* minores etiam tum ijs, qui Reipub. sunt expertes communicari possunt, vt *supra cap. priore*; ἀναγκαῖαι, &c. *& cap 4.* dictum, & ne hi maiores sint inuidiosi, & plebes ac multitudo ægre ferat, ad eos nullum sibi patere aditum: rationem hic ac viam eius inuidiæ minuendæ affert Aristoteles pulcherrimam; quaque id efficiatur, vt plebs facile patiatur, eos ditioribus semper mandari. Est autem hæc ratio maxime posita in magnis sumtibus & oneribus rei familiaris. Suadet .n. vt his maioribus magistratibus coniungantur onera & munera Reipub. quæ λειτουργίαι à Græcis dicuntur, hoc est, vt qui hos maiores magistratus capere volet, munera quoque & onera Reipub. sustinere debeat: quibus oneribus facile deterrebitur multitudo plærumque tenuior à magistratibus illis maioribus, nec inuidebit ditioribus, qui magistratum aut honorem, licet maiorem, magno siue magna mercede constantem & comparatum habeant. Quæ autem

Institutum oligarchicum, quo plebs tenuior arcetur à magistratibus. **Λειτουργία.**

hæc

Munera Græcis magistratibus iniuncta. hæc munera apud Græcos vsitata fuerint, explicatum est *supra* diligenter & copiose *lib. 5. cap. 8. in fin.* Et hac ratione, vt ditioribus incumberent hæc munera, plæriq; Græci vtebantur, vt dictum est *eo loco & huius lib. cap 5 in fin. & libr. 4. Eth. cap 2. in fin.*

Alia ratio arcendæ plebis tenuioris à magistratib. & placandæ. Ἀρμόττει δὲ θυσίας.] Alia plebis, à maioribus magistratibus exclusæ, placandæ cōsilia & rationes hic afferuntur, quæ positæ sunt in muneribus, vt Cicero vocat, popularibus, hoc est, in hostijs magnifice faciendis, siue in epulis populo præbendis, & in publ. operibus extruendis. Et hostias quidem magistratum ineuntes cædere solent, ex quibus cæsis & oblatis mox epulum apparari solet, *Epula.* eoque accipi vniuersa ciuium multitudo, aut singulis particula distribui; *Visceratio.* viscerationes vocant Romani. Solent etiam ij, qui auram popularem captarent, & ambitiosi, interdum tribum tantum quisque suam conuiuio accipere; quod Romæ tandem vetitum fuisse scribit *Cicero pro Murena.* *Ludi.* Ludis quoq; sumptuose & ambitiose exhibendis Romæ ædiles maxime plebem sibi conciliare, sunt soliti; Græci vocant χορηγίαν. *χορηγία.* Sed hos sumtus, vt inutiles & Reipublicæ perniciosos, *ijs locis* reprehendit Aristoteles *supra lib. 5.* hic tamen in Oligarchijs permittit & epulas ex hostijs & re diuina factas, & in operibus *Opera pub.* publ. aut sacris, vt sunt templa, porticus, theatra, muri, viæ, basilicæ. *Ratio.* Nam & epulis plebs facile placatur, & gaudet vrbem præclaris & magnificis operibus sumptu principum exornari: adeo vt his duabus rebus principes id consequi possint, vt plebs ita placata, non inuita cupiat statum Reipubl. saluum esse, & incolumem. Et hoc quidem consilium de operibus extruendis etiam Tyrannis salutare esse docuit *supra lib. 5. cap. 11. his verbis*; κατασκευάζειν γὰρ, &c. *Cic. hac de re sentētia.* *Cicer. tamen lib. 2. off.* hos sumtus in operibus ijs extruendis reprehendit, si ad ornatum ea ac ambitionem potius quam ad vsum Reipubl. pertineant; suæque sententiæ approbatorem laudat nimirum Aristotelem, repugnante licet *Aristotelis discipulo Theophrasto.*

Συμβήσεται δὲ καὶ τοῖς.] Sumptuum in operibus extruendis duas vtilitates affert Aristot. publicam vnam, hoc est, ad Reipub. salutem pertinentem, de qua iam dictum; alteram priuatam, principum, siue eorum, qui hos sumtus faciunt, velut quandam consolationem. Ait namq;, eos id quoq; commodi

modi hinc consecuturos, vt præclaram sui apud posteros memoriam & hæc monimenta suæ in Rempub. liberalitatis relinquant. Quo vel solo nomine (propter memoriam posteritatis, inquam) multorum opera olim & Athenis & Romæ extiterunt.

Ἀλλὰ τοῦτον νῦν.] Exposito hoc suo de sumtibus in magistratu plebis conciliandæ faciundis consilio: Aristoteles adiungit, sua ætate in Oligarchijs non hoc suum consilium, sed omnia alia (quod dicitur) vsurpari. Nam eos, qui in Oligarchijs Reipub. præerant, non tantum nullos de suo sumtus facere in Rempub. sed ipsam potius totam Rempub. cõpilare, & vectigalia publica in suos vsus priuatos conuertere, & (vt eleganter ait) τὰ λήμματα τῶν ζητοῦσιν, i. e eas non minus quæstum ex Repub. administranda, quam honores & imperia aucupari. Quod idem & *supra* aliquoties conqueritur *lib. 3. cap. 4. in fin. & lib. 5. cap. 8. in fin.* Ex quo illud effici & consequi ait, vt vere & eleganter quis dicere possit, tales vt Oligarchiæ, paruæ sint Democratiæ, non vero Oligarchiæ: Democratiæ quidem propter quæstum, cuius multitudo popularis est studiosa, vt sæpe *supra* dictum: paruæ vero propter eorum, qui præsunt honoribus, vel ad Rempub. habent aditum, non magnam multitudinem, vt in Oligarchijs assolet. Huius autem dicti perelegantis autor esse videtur ipse Aristoteles.

Olicharchiarũ. sui temporis mos hac in re.

CAPVT IIX.

AVREVM hoc & præclarum est caput de generibus & partibus magistratuum. De quibus etsi quædam accurate & *supra* sunt explicata *lib. 4. cap. 15.* hoc tamen loco maiore ea ordine & accuratius omnia explicantur. Quæ autem ordinis sit causa, id est, cur hoc loco de magistratuum partibus siue generibus explicetur; perobscurum est. Videtur tamen Aristoteles tractationem illam de duabus illis Rebusp. sua ætate maxime vsitatis, Democratia & Oligarchia, plane perficere voluisse: vt quamuis hæc tractatio de magistratibus, non ijs tantum Reipublicæ generibus, sed alijs quoque conueniat, eo tamen maxime accommodetur. Potest autem & hoc caput in tres principes partes tribui: quarum in prima de magistratibus ciuilibus: in altera de sacris: de qua in his verbis; ἄλλο δὲ εἶδος ἐπιμελείας, &c. inter-

Argumentum huius capitis.

Ordinis ratio.

De magistratib. ciuilib. sacris & rariorib.

in tertia de quibuſdam extraordinatijs ſiue potius ratioribus magiſtratibus (de qua in ijs verbis, ἰδίᾳ δὲ τοῖς σχολαστικωτέροις, &c.) explicatur.

TEXTVS.

His autem explicatis, ſequitur, vt ea, quæ ad magiſtratus pertinent, bene explicentur; quot & quid ſint, & quarum rerum, vt & ante dictum eſt. Nam abſque neceſſarijs quidem magiſtratibus ciuitas ne conſiſtere quidem poteſt: abſque ijs vero, quæ ad ornatum & pulchritudinem pertinent, præclare adminiſtrari non poteſt. Præterea, in paruis quidem neceſſe eſt pauciores numero eſſe magiſtratus: in magnis vero plures, vt ſupra dictum. Quare ſciendum eſt, qui ſint coniungendi, & qui diſiungendi.

COMMENTARII.

In magiſtr. conſiderād. 1. Numer⁹. 2. Perſona. 3. Species. 4. Obiecta.

Ἀναγκαῖον δὲ.] De ratione ordinis, quam hic initio attingit Ariſtoteles, paulo ante diximus. Ait autem, in diſputatione hac de magiſtratibus, primum id eſſe explicandum, quot ij numero eſſe debeant. Deinde qui quæue eorum nomina & ſpecies ſint: & poſtremo, quarum rerum ſint, quibus in rebus eorum imperium & poteſtas verſetur: vt quia alij rerum ciuilium, alij rerum bellicarum, capitalium, ſacrarum, &c. curam & imperium habeant. Quæ quidem & *ſupra* attigit *lib. 4. cap. 15.* Alterum eſt, quod hic præfatur, in quo præclara omnium magiſtratuum bimembris diuiſio continetur. Ait enim, Reſpubl. ſine neceſſarijs magiſtratibus ne eſſe quidem poſſe, ſine alijs, id eſt, non neceſſarijs, ſed ad ornatum tātummodo pertinentibus eſſe illas quidem poſſe, ſed nō poſſe eſſe amplas & honeſtas. Sunt enim hæc duo Ariſtoteli vſitata membra inter ſe contraria: neceſſarium ſiue vtile, & honeſtum ſiue præclarum & amplum, quarum priori tribuitur, vt quid ſit; alteri, vt bene & pulchre ſit: de quibus alias dictum eſt. Ex his intelligitur id quod dixi-

Magiſtrat⁹ 1. Neceſſarij. 2. Non neceſſarij.

diximus, in ijs verbis diuisionem magistratus tacite contineri, qua magistratus alij sint necessarij, id est, ad res vitæ necessarias accommodati, & sine quibus nulla Respublica consistere possit: alij sint non necessarij, sed ad ornatum & amplitudinem accommodati. Quæ diuisio optime mihi confirmari videtur verbis quibusdam *Ciceronis*, qui quod hic Aristoteles tantum de magistratibus, idem ille de omnibus Rerumpub. partibus dicere non est veritus. Sic enim ait *libr.2. vet. Rhetorica* (vulgo vocant *de Inuent.*) vt in Repub. quædam sunt, quæ (vt sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij; quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates: alia vero, quæ iam quoddam magis amplum & minus necessarium conficiunt, vt vrbis egregia exornatio atque amplitudo, aut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarũ atque sociorum multitudo, &c. Et huius quidem diuisionis membra ordine ac deinceps Aristoteles persequitur, priore quidem loco de necessarijs; deinde de alijs, puta eo loco, ἴδια δ', &c. Huic autem Aristotelicæ diuisioni adiungit ipse & subdiuisionem quandam, qua magistratus necessarij alij sint minores, alij maiores. Sic enim Romani veteres magistratus diuidebant, quos Romani posteriores partim vocabant plebeios, partim patricios. Est & altera magistratuum diuisio, qua magistratus alij sunt ciuiles siue politici, alij sunt sacri. Quanquam magistratus vocabulum, non nisi latissime acceptum, ad res sacras, quarum sacerdotia & præfecturæ rerum sacrarum sunt propriæ, pertinere soleat. Nam proprie magistratus à sacerdotijs, vt res ciuiles à sacris, separantur. Et de hac quidem altera magistratuum diuisione *infra* opportunius & commodius ad ea verba; αἱ μὲν πολιτικαὶ τῶν ἀρχῶν, &c. Nam prior, qua magistratus alij sunt necessarij, alij ad dignitatem siue amplitudinem Reipub. accommodati, etiam *supra* attingitur vno verbo ab Aristotele *lib.4.ca.15.* Sic enim ait; καὶ πόσαι τῶν ἀναγκαῖον μὲν, δεῖ δὲ ὑπάρχειν, &c. Insignis autem & egregia inter hæc duo magistratuum genera differentia hic affertur, vnde & ipsa nomina siue appellationes oriuntur, quod sine necessarijs ne ciuitas quidem consistere vel esse possit, sine alijs possit illa quidem esse, sed non pęræque bene ac præclare administrari. Quæ duo [esse, & bene esse: viuere, & bene beateq; viuere] semper & quidem

Et Plato li. 2. de Repub.

Maiores:
Minores:
Plebeij:
Patricij.
Ciuiles:
Sacri.

Discrimen inter necessarios & nõ necessarios.

Absq; magistratu nulla potest esse Respub. recte ab Aristotele distingui solent, vt *supra lib 1 cap. 2. in princ.* Cæterum absq; magistratu nullam posse esse Remp. aut ciuitatem, explicatur à *Cicer lib. 3 de ll. in princ.*

Ἔτι δ' ἀναγκαῖον.] Tria sunt, quæ hic præmuniuntur siue prius afferuntur, quam exponantur ipsa nomina & genera magistratuum. Nam primo breuiter de differentia magistratuum necessariorum & non necessariorum iam est expositum. *2. Præmunitio.* Alterum hic affertur, quo monet, in paruis ciuitatibus paucos, in magnis multos necessarios esse magistratus. *Ratio.* Cuius rei hæc est ratio; quod in paucis ciuitatibus pauci sint ad honores & imperia idonei, in magnis multi. Quæ res facit, vt in paruis necessario multi sæpe magistratus vni mandentur (vt in hac vrbe) vel dissimilium officia magistratuum in vnum genus conferantur; de qua collatione siue coniunctione paulo *infra*. Nam alioqui si magna fuerit ciuitas, multique ad magistratus idonei; vtilissimum est Reipub. vnum vni tantum mandari. Vnde, vt multi magistratus existant, necesse est. Sed hæc iam *supra* sunt explicata: vt & ipse ait; ὥσπερ καὶ τυγχάνει πρότερον, *&c.* puta *li. 4. cap. 15.* ad ea verba; ποῖαι δὲ αἱ ἀρχαὶ καὶ πόσαι, &c.

3. Præmunitio. Ποίας οὖν ἁρμόττει.] Tertia est velut præmunitio de collatione siue coniunctione magistratuum, quam συνάξιν vocat, & de separatione siue diuisione, quam χωρισμόν. Fit enim interdum, vt vni magistratui attribuantur multa munera. Id quod fieri diximus maxime in infrequentibus ciuitatibus. Et contra fit, vt, quæ vni sunt attributa, officia & munera, diuidantur, & suum quæque magistratum sortiantur. *Exemplū.* Verbi gratia: Romæ ædiles curabant & forum & vias & ludos. Athenis hæc tria tres distincti magistratus administrabant: Agoranomi, Astynomi, & Choragi. Sic Romæ censores vendebant vectigalia, legebant senatum, præerant moribus ciuium; & ex instituto Ciceronis etiam iuris & legum curam habebant. Qua de re *Cicer. lib. 3. de ll. maxime in fin.* Quæ omnia Athenis suos quæque magistratus distinctos habebant, vt erant θεσμοθέται, νομοφύλακες, πωληταὶ, παιδονόμοι, γυναικονόμοι: de quibus *infra*. De hac autem magistratuum siue officiorum tam collatione quam diuisione ait hic Aristoteles, eam viro politico notam esse debere: quæ (inquam) officia commode vel in vnum conferri vel diuidi possint: propterea quod inde pendeat magistratuum & pauci-

paucitas & multitudo. Quæ duo pro ciuitatis aut magnitudine aut infrequentia & paruitate necessario obseruanda esse, iam dictum est. Et de hac quidem officiorum (vt ita dicam) copula ac diuortio iam & *supra* explicatum *libro quarto, capite decimo quinto*, ad illa verba; διόπερ οὐδὲν κωλύει, &c.

TEXTVS.

Ergo primum quidem est curatio rerum necessariarum ea, quæ in foro, vbi oportet magistratum quendam esse, qui curam gerit rerum contrahendarum & modestiæ. Nam omnibus fere ciuitatibus necessaria est aliarum quidem rerum emptio, aliarum vero venditio ad vsus inter se necessarios. Et hoc est maxime proximum ad copiam rerum, propter quam videntur homines in vnam Rempublicam conuenisse.

COMMENTARII.

Πρῶτον μὲν οὖν.] Hoc loco iam nominatim & singulatim de necessarijs magistratibus orditur explicare. Sunt autem magistratuum genera necessariorum, quæ quidem hic ab Aristotele explicantur, siue nomina & species numero 11. Ex his autem primo loco exponit de ijs, qui à Græcis ἀγορανόμοι: qui quidem magistratus apud omnes fere Græcos eo nomine erat vsitatus, cuius officium maxime positum erat in foro rerum venalium & rebus contrahendis siue contractibus, vt & fraudes ex rebus contrahendis tollerentur, & mendacia venditorum ac institorum seu tabernariorum coercerentur; libræ, mensuræ, modij iusti essent, &c. *Theophrastus* duo summa ἀγορανόμων officia esse ait *in lib. de legib.* Sic; δυοῖν τούτοιν ἐπιμελεῖσθαι, τῆς τ' ἐν τῇ ἀγορᾷ εὐκοσμίας, καὶ τοῦ ἀψευδεῖν μὴ μόνον τοὺς πιπράσκοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὠνουμένους: quæ verba extant apud *Suidam in verbo*, κατὰ τὴν ἀγοράν. Eaque duo ipsa hic quoque ab Aristotele attinguntur: cura rerum contrahendarum, & εὐκοσμία, id est, vt clamores, conuitia, rixæ, periuria, verbera, carmina famosa, Ἀγορανόμοι.

 alia-

Necessitas huius magistratus.

aliaque id genus turpia & flagitiosa tollantur. Cur autem hic magistratus sit ex numero necessariorum, idemque primus, omnibusque ciuitatibus necessarius: causa siue ratio ab ipso hic exponitur Aristotele. Sic enim ait; σχεδὸν γὰρ ἀναγκαῖον, &c. quod emptio & venditio (his enim duobus omnia contractuum genera continentur) siue rerum ad vsus vitæ necessariarum communicatio ac permutatio ad ipsam vitam plane sit necessaria. Quæ ipsa permutatio causa est τῆς αὐταρκείας, id est, efficit, vt quod vni deest ab altero suppeditetur, & contra. Quare vt αὐτάρκεια siue iusta rerum ad vsus vitæ necessariarum copia ciuitatibus omnibus est necessaria: ita & rerum permutatio siue contractus omnibus ciuitatib. vt sint necessarij, planissime efficitur. Quod autem de αὐταρκείᾳ modo dictum est, eam ciuitati imprimis esse necessariam, & (vt hic ait) eam esse, quæ homines in vnam ciuitatem & Rempub. consociet, præclare explicatum est *supra li. 1. cap. 2.* Nam id sæpe in hoc opere iteratur, ciuitatis velut scopum & animam esse αὐτάρκειαν, ex qua & semper definiri solet ciuitas, *vt eo cap. 2. & lib. 2. cap. 1. in fin. lib. 3. cap. 4. & 6. lib. 7. cap. 8. & hoc lib. cap. 4. & 8. & Eth. lib. 5. cap. 5.* Ex quibus efficitur, hunc magistratum, qui rerum contrahendarum curam gerat, inprimis esse necessarium. Et hæc quidem videtur mihi Aristoteles, vt alia, ex *Platone* imitatus, qui *lib. 2. de Republ.* differens de ciuitatis siue Reipubl. partibus maxime necessarijs forum rerum venalium maxime commendat. Sic enim ait; δεῖ δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ὡς ἀλλήλοις, &c. De hoc autem magistratu plura exstant apud *Plat. lib. 6. & 8. de legib. Dionys. Halicarn.* scribit, ædiles Romanorum plærisque in rebus respondere τοῖς παρ' Ἕλλησιν ἀγορανόμοις. Meminerunt autem eius magistratus plærique omnes veteres: *Aristophan. Demosth. & ipse Plautus in Sticho: & Rudente, actu 1. sc. 3.* Plane ædilium officium Romæ latius patebat, quam apud Græcos agoranomorum: adeo vt vni ædili Romæ incumberent, quæ apud Græcos ἀγορανόμοις & ἀστυνόμοις.

αὐτάρκεια, finis societatis ciuilis.

Ædilis.

2. Ἀστυνομία.

Ἑτέρα δ' ἐπιμέλεια.] Ex necessarijs magistratib⁹ alter hoc loco exponitur, qui à Græcis fere ἀστυνομία dicitur. De eo autem 4. hic afferuntur. Primo, eum priori agoranomorum proximum esse & finitimũ. Nam vt agoranomus vnius tantum intra vrbem loci: ita astynomus præter hunc locum, puta fo-

ta forum rerum venalium, omnium reliquorum siue totius reliquæ vrbis curam gerit: vnde & nomen habet. Alterum est de ipso officio ac munere astynomi, cuius hic 4. partes siue membra exponuntur singulatim. Nam & generatim siue vniuerse ait ad astynomum pertinere curam τῶν δημοσίων ἢ ἰδίων, id est, rerum siue locorum & operum tam publicorum quam priuatorum. Singulatim autem primo curare astynomum, vt tota vrbe sit εὐκοσμία, id est, vt decenter, modeste siue bono modo omnia fiant, vt pugnæ, clamores, discursiones, ludi obscœni, peregrini habitus prohibeantur aut puniantur. Hæc enim aliaque id genus ad εὐκοσμίαν pertinere mihi videntur. Quanquam id verbum hoc in loco non ad ea tantum, sed ad ædificiorum & viarum tuitionem & splendorem non incommode referri possint. Nam & *Plato lib. 6. de legibus* de hoc magistratu disserens, curam ὁδῶν καὶ οἰκοδομῶν καὶ κόσμου τοῦ περὶ τὰ τοιαῦτα ad eum pertinere ait. Romæ hæc fere curabant censores. Alterum est positum in sartis tectis, vt Romani loquuntur, quo nomine siue officio id continetur vt & opera publica, porticus, theatra, curiæ, balnea, thermæ, &c. vel integra conseruentur, vel collapsa restituantur; & vt priuatas domos (nam & harum species & incolumitas ad vrbis splendorem ac salutem pertinet, vt ait *ICtus in l. cætera 43. ff. de leg. 1.*) ciues suam quisque domum item tueatur aut labentem reficiat, aut sordibus, quantum potest, liberet & puram conseruet. De hoc autem, id est, curam operum publicorum & ædium priuatarum ad astynomos in Græcia, vt Romæ ad censores pertinuisse, perspicuum est & ex *Platone lib. 6. & lib. 8. de legibus.* Quibus in locis diligenter & particulatim de hoc magistratu à summo illo viro explicatur. Tertia est viarum cura muniendarum & reficiendarum, quæ pars quam sit laboriosa, quamque late pateat (nam & pontium refectio & plaustrorum occursus & sordium, cadauerum, pellium vel effusio vel proiectio in vias eo pertinet) accurate exponitur *à Papiniano in libro quem inscripsit ἀστυνομικὸν, siue de officio astynomi.* cuius fragmentum exstat *in libro 1. ff. ne quid in via publica, &c.* Idem & *Plato ijs in locis* astynomos vias curare solitos scribit. Romæ viarum quidem εὐκοσμία ad ædiles, refectio ad censores pertinebat; vt videre est apud *Ciceronem libro 3. de legibus.* Augustus nouum huic rei ma-

1. Munus. *2. Munus.* *3. Munus.*

Quatuorviri viarũ. gistratum creauit, Quatuorviros viarum, & ad ἀγχορμίαν vicuum magistros; vocarunt & Viocuros posteriores. De *Magistri vicuum.* quibus omnibus erudite *Brisson. libro quarto antiq. in capite duodecimo.* Quartum officium item ad domos & ædificia *Viocuri.* pertinet, quo curabant astynomi, vt vicini ita domus & ædificarent & tuerentur, vt sine fraude alterius fiat, & ne qua *4. Munus.* iurgia inde exoriantur. Sæpe enim vicinos inter se vel corripere aliquid de aliena area, vel alias nocere, vt luminibus officiendo, vt stillicidijs, fluminibus, alijsque oneribus & seruitutibus vicino onerando, notissimum est. Hos igitur *Ædilis.* fines, vt ita dicam, vrbanos regebat ædilis. Nam cura finium proprie non ad vrbana, sed ad rustica prædia in iure Romano pertinet: vt & actio finium regundorum, *lege secunda & quarta. §. vltim. ff. fin. reg.* Qua de re hic locus accipi non debet. Nam ad astynomos cura vrbis, ad agronomos, de quibus infra, cura agrorum & fines regendi pertinent.

Ἔχει δὲ μόρια πλείω.] Quod in alijs magistratibus, idem & in astynomia accidit, multæ vt eius sint partes, munera & officia. Nam ad Astynomos pertinet cura viarum, aquarum, pontium, murorum, fontium, portuum, sartorum tectorum, &c. vt *supra* iam dictum. Quæ omnia etsi vno huius magistratus nomine & officio continentur, & ab vno administrari possunt: interdum tamen in plures ea curationes, ita vt suum quæque pars velut proprium magistratum constituat, diduci solent. Maxime in maioribus & celebrioribus ciuitatibus, de quibus paulo *supra* dictum fuit, & alias diligentius explicatum, magnam magistratuum mul- *Cura mur. ref. Limenarcha. Fõtiũ præfect.* titudinem in ijs esse debere, vt in paruis non magnam. Itaque separatim ac distincte in ijs reperiuntur curatores muris reficiendis, Limenarchæ, & fontium præfecti & Viocuri, & Vicomagistri: vt *supra* dictum.

Οἷον τειχοποιούς.] Hæc curatio Athenis fuit. Nam & ipse *Demosthenes* aliquando fuit τειχοποιός, *vt ipse pro Ctesiph & Æsch. contra Ctesiph. testantur. A Cicerone earum orationum interprete in lib. de optimo genere oratorum* dicitur Demosth. curator muris reficiendis.

Καὶ κρηνῶν.] Hæc quoque Athenis erat curatio seu magistratus. Sic enim ait *Pollux libro 8. cap. de magistratibus,* ἣν δὲ

ἣν δὲ κρηνοφυλάκων ἀρχὴν, &c. Romæ hæc ſarta (inquam) tecta & aquæ ductus curabant Cenſores.

Καὶ λιμένων] Hi quoque Romæ erant & dicebantur Limenarchæ, de quibus *ICti in l. Limenarchæ. ff. de ſeru. fugit. & l. vlt. §. hæc quoq; ff. de muner. & honor.* quibus in locis videatur Budæus.

TEXTVS.

Alius eſt neceſſarius quoque & huic ſimilis. Nam de ijſdem quidem eſt rebus, ſed in agro eſt, & in ijs, quæ ſunt extra vrbem. Hos autem magiſtratus vocant hi quidem agronomos, illi vero hyloros. Tres igitur hæ ſunt harum curationes.

COMMENTARII.

Ἄλλη δ' ἀναγκαία.] Ex neceſſariorum numero magiſtratuum tertius hoc loco exponitur, qui à Græcis fere ἀγρονομία dicitur. De quo tria potiſſimum hic afferuntur. Primum, eam eſſe aſtynomiæ non abſimilem. Deinde, de eius officio, id verſari in agris ſiue tota regione. Poſtremo, de nomine. Quod ad primum attinet, ſimilitudinem agronomiæ & aſtynomiæ in eo poſitam & verſari oſtendit, quod hi duo magiſtratus idem curent, ſiue eaſdem officij partes adminiſtrent: vt vias, ſarta tecta, fontes, puteos, pontes, itinera, ſyluas, &c. arces & propugnacula, &c. Nam in eo tantum differunt, quod aſtynomia in vrbe, & altera curet in agro ſiue regione; & ſit aſtynomia magiſtratus (vt ita dicam) vrbanus, agronomia velut ruſticus. Ex quibus alterum quoq; caput iam intelligitur, quod eſſe diximus de officio & munere huius magiſtratus, quibus illud partibus contineatur. Quanquam de eo capite copioſius & pulchrius & magis luculenter diſſerit *Plato libr. 6. & 8. de ll.* Sic enim ait *lib. 6.* ἀφρούρητον δὲ δὴ μηδὲν εἰς δύναμιν ἔστω, &c. vbi vrbis quidē præſidium & curam penes præfectos & duces belli: aſtynomos & agoranomos: reliqua vero vniuerſæ regionis penes agronomos eſſe debere conſtituit. Quorum hæc ſunt officia; 3. Ἀγρονομία.

quotannis omnem regionem circumire & lustrare. Deinde, vt tota aduersus hostes bene sit munita; videre quoque, vt viæ item bene sint munitæ & commodæ; & curare, vt ne aqua pluuia agris & frumentis noceat. Tertium est, vt dixi, de nomine. Ait autem Aristoteles hos regioni siue agro præfectos apud Græcos alijs quidem in locis dici agronomos, alijs vero Hyloros. Plato in ijs locis vocat agronomos & interdum φρουράρχους. Roma hoc magistratu caruit. Quanquam, quæ eius sint partes, satis diligenter & Romæ curarentur ab alijs atque alijs magistratibus, vt syluarum cura ad Consules ipsos, viarum extra vrbem ad Censores, & item sartorum tectorum. Veteres Francorum Reges & ipse Imperator Carolus Magnus hanc quoque curationem siue magistratum in regno & imperio habuerunt, vocāt barbare Forestarium (forestum significat syluam) posset rectius & magis latine dici Salutarius. Nam & in iure ciuili sæpe nominantur serui saltuarij *l. in instrumento. 12. §. saltuarium. ff. de instructo vel instrumen. leg.* (Saltuarius non est magistratus aut præfectus, sed seruus. posset sic dici, sed nusquam reperio; ideoque perperam ita habent *Calepini.*

φρουράρχος. *Forestari⁹.* *Saltuarius*

Αὗται μὲν οὖν.] Aristoteles hac clausula priores tres magistratus à reliquis necessarijs velut diuidit ac separat: eo quod hi tres ex omnibus necessarijs sint primi, & in eadem velut materia versentur: pertinent enim ad cultum & victum siue ad vsus necessarios, vt sunt cibaria, vestes, tecta, viæ, fontes, aquæ, &c. tam in vrbe quam in agro.

Discrimen horū trium & reliquorum magistratuum.

TEXTVS.

Alius est magistratus, ad quem publica vectigalia referuntur, à quibus ea seruantibus ad singulos vsus siue administrationes distribuuntur. Eos autem vocant Apodectas & Tamias.

COMMENTARII.

4. Quæstura.

Ἄλλη δ' ἀρχή.] Hoc loco tres alios magistratus necessarios explicare orditur: & primum quidem de quæstura siue de præfectura ærarij, de qua breuissime hæc duo notat; offi-

officium eius, & nomen. Ad hunc namque magistratum curam publicorum vectigalium, vt ea recte ac fideliter perscribantur, seruentur, & omnes in Reipublicæ vsus necessarios conuertantur. Eos autem, qui huic magistratui præsunt, apud Græcos dici Apodectas & Tamias. Quod ad prius caput attinet, videtur verbo προσόδου latius accepto omnis pecunia publica, & totum ærarium contineri, vt non tantum vectigalia siue publica, sed etiam bona caduca & publicata eo pertineant, & ipsa tributa, tam ciuibus interdum, quam aliis impio subiectis indicta ac descripta. Nomina hæc passim reperiuntur, & sunt vulgaria, maxime hoc ταμίας. Nam Apodectæ proprie Athenis ita dici videntur, *Pollux lib. 8 & Suid. in verbo ἀποδέκται.* Vtuntur eo verbo & *Demosth. & Æschin. Xenoph. lib. 8.* παιδείας vocat ἀποδέκτας προσόδου, vt & *autor libri de mundo* (qui Aristoteli tribuitur, sed non est.) Erant Athenis & in Græcia quæstorum certa quædam genera, vt κωλακρέται, ἑλληνοταμίαι, de quibus idem *Pollux, & Plutar. in Aristide.* Apud Romanos Quæstores huic magistratui præerant antiquitus, postea Prætores, & tandem Præfecti (qui dicebantur) ærarii, vt breuiter, erudite & distincte commemorat *Tacitus Annal. 13* & latius *Brisson. antiq. lib 3. c. 19.* vulgo vocant Thesaurarios, Rentmagistros, Receptores, Oeconomos, & eorum ministros olim Coactores. Sed de quæstura Romana mox amplius.

προσόδου. ἀποδέκται. ἀποδέκτης προσόδου. Quæstor. Prætor. Præf. ærar. Thesaurarij. Coactor.

προσόδοι τῶν κοινῶν.] Athenis hic dicebatur ταμίας τῶν κοινῶν προσόδων, & ταμίας τῆς διοικήσεως κοινῆς, & interdum præcise, ὁ ἐπὶ τῆς διοικήσεως: vt videre est *apud Æschinem in oratione de ementita ligatione, & apud Pollucem lib. 8. Laert. in vita Zenonis, Plutarch in Aristide, vita Lycurgi Oratoris* [*non Legumlatoris*] *& in Politicis præ cæteris.* Dicitur & Quæstor populi apud *Plutarch in vita Lycurgi rhetoris.* Erat autem splendidissimus hic magistratus, quem etiam principes viri gerere solent, vt Lycurgus ille, Aristides, Demades, &c. *teste Plutarcho iis in locis.*

Ταμίας τῶν κοινῶν προσόδων ἢ τῆς διοικήσ. κοιν. ὁ ἐπὶ τῆς διοι. Quæstor populi. Magistrat. huius præstantia.

πρὸς ἑκάστην διοίκησιν.] Id iam breuiter explicauimus accipiendum de vario vsu publico, vt in sportulas iudicum, in ludos & spectacula, in triremes & ædificia publica, in rem militarem, &c. Vnde factum est, vt & certi essent quæstores militares, qui ταμίαι τῶν στρατηγικῶν dicebantur, *teste Plutarcho in eodem Lycurgo*, & quæstores Theatrales, quos Athenis vo-

Ταμίαι τῶν στρατηγικῶν.

Ταμίαι τῶν θεωρικῶν. cant ταμίας τῶν θεωρικῶν, de quibus & *Demoſthenes contra Niceam, & Plutarchus in Pericle, & ipſe Æſchines contra Cteſiphontem.* Sed (vt dictum eſt) verbum διοικήσεως proprie ad ſummum ſiue communem quæſtorem populi pertinebat, & pecuniæ ipſi commiſſæ τῆς διοικήσεως dicebantur: vt apud *Demoſthenem in ea oratione contra Niceam.* Reliquum eſt, vt à nobis explicetur velut additamenti loco, quod ab Ariſtotele hic eſt prætermiſſum, an & cur quæſtura ſit ex magiſtratuũ numero neceſſariorum. Qua de re ita breuiter dicendum: vt priuatis & ſingulis non ſolum ad rem familiarem bene adminiſtrandam, ſed etiam ad virtutum officia & actiones pecunia, tanquam organon, ſuppeditare debet, vt eſt apud *Ariſtotel. lib. 1. Ethic. ad Nicomach.* ita & ciuitas Rempubl. ſine hoc adiumento & præſidio ſuam nulla bene adminiſtrare poteſt, tam in pace, quam in bello, & maxime quidem in bello, cuius vetere prouerbio neruus dicitur eſſe pecunia. Quare & Spartanam Remp. hoc nomine grauiter reprehendit Ariſtot. quod nullum haberet commune ærarium (vt neque Germania. putant exteri, nos habere tria inſignia æraria: * Argentorati, Dantiſci, Norimbergi Viri clariſſimi ſcribunt de hoc triplici ærario Germaniæ, ſed nullum eſt) *ſupra libro ſecundo, capite 7. extremo.* Ex quibus intelligitur, vt ærarium, ita & præfectos ærario in Rebuſpublicis & Regnis eſſe neceſſarios.

Διοίκησις.

Ratio, cur quæſtura referatur inter magiſtratus neceſſarios.

** Legſtett nominant Germani.*

TEXTVS.

Alius eſt magiſtratus, apud quem & contractus priuatos perſcribi oporteat (Cicero non vtitur vocabulo contractus) & ſententias iudiciorum. Atque apud hos litium quoque intentiones & introductiones fieri oportet. Hunc autem partiuntur quidem alii in plures: ſed eſt vnus horum omnium princeps. Vocantur autem ἱερομνήμονες, & ἐπιστάται, & μνήμονες, aliiſque his vicinis nominibus.

COMMENTARII.

5. Scribæ. Ἑτέρα δ᾽ ἀρχὴ.] Hoc loco de ſcribis explicatur, quos in nume-

numero magistratuum ponit Aristoteles ex Græcorum instituto, apud quos longe splendidior & honestior erat scribarum ordo, quam apud Romanos, *teste Corn. Nepote in vita Eumen.* Nam apud Rom. vt ait ille, mercenarii erant, vt sunt (inquit) & ministri potius magistratuum, quam magistratus. De iis autem tria fere hic exponuntur; officium, partes siue genera, & nomen. Officium autem duobus summis capitibus hic ab Arist. comprehenditur. Prius ad perscriptiones & commentaria pertinet, alterum ad principia iudiciorum siue litium & actionum instituendarum. Quod ad prius attinet, notum est negotiũ & peruulgatum. Nam apud scribas & tabulæ priuatæ, siue (vt loquimur) instrumenta contractuum ac testamẽtorum, nuptiarum, transactionum, donationum, &c. conficiuntur: apud eosdem & publicæ tabulæ siue commentarii & acta publica, vt decreta magistratuum, vt Senatusconsulta, vt sententiæ iudicum, aliaq; id genus acta confici & seruari solent in Archiuo siue Tabulario publico. Alterum paulo est est obscurius scribarũ munus, Græcis tantum, idque olim vsitatum in litibus exercendis. Nam apud Græcos magistratus qui præerant iudiciis, vt fere erant Nouemuiri (de quibus *Pollux*) ad quem rei experiundi causa adibant, non dabant actionem, vt Romæ prætor actori: sed si actoris petitionem non iniustam iudicaret, id est, vt loquebantur, εἰσαγώγιμον: eam solent ipsi εἰσαγωγεῖν, vt loquebantur, id est, introducere, puta in forum: vt de ea iudices ab eo dandi, quibus & ipsi præsidebant, iudicarent. Hoc igitur munus actionum (vt ita dicam) introducendarum, id est, τῶν εἰσαγωγῶν, etiam scribis delegandum & committendum iudicat Arist. Quod tamẽ munus aliorum & maiorum magistratuum Athenis fuisse, manifestissimum est cum ex *Polluce lib. 8.* tum *ex Demosth. Luciano, & aliis.* Quanquam id quoq; Athenis receptum fuit, vt magistratus, qui litem siue actionẽ in forum introducerent, scribam ad manum haberẽt, qui ipsam actionem exciperet, & in tabulas referret, vt indicat *Demost. contra Theocrinem.* Alterum de hoc magistratu caput his verbis exponitur; ἐνιαχοῦ μὲν οὖν μερίζουσι, &c. Quo monet Aristoteles, hunc quidem magistratum quibusdam in ciuitatibus multas in partes siue curationes tribui, quarũ tamen vna sit princeps ac domina, id est, varii sint scribæ siue γραμματεῖς, & eorum vnus princeps, siue ἀρχιγραμματεύς.

1. Munus.

2. Munus.

Εἰσαγωγὴ.

Atheniensium hac in re consuetudo.

Αρχιγραμματεύς.

Erant

Ἀντιγραφεῖς. *Ὑπογραφεῖς.* Erant enim & apud Græcos ἀντιγραφεῖς, ὑπογραφεῖς, & alii ſcribæ, qui ſenatui aut curiæ; alii, qui ſingulis magiſtratibus apparerent. Quod idem & Romæ receptum fuit, vt mox dicetur. Tertium caput eſſe diximus de appellationibus ſiue nominibus: quæ tria hic affert Ariſtoteles, de quibus mox ſingulatim explicabitur. Quod ad Romanos attinet; monuimus *ſupr.* quæſturam duos hos magiſtratus complexam eſſe, ad quam pertineret (inquam) & ærarii & tabularii cura. Quod idem & apud Græcos interdum factitatum eſſe indicat *Iſoc. in Ægynetica*; ſic enim ait; αἱρετὸς γὰρ ἄρχων, &c. Erat autem Quæſtor Romanus non ſcriba ipſe, ſed ſcribarum & ſcripturariorum (famuli ſunt ſcripturarii, ὑπογραφεῖς) præfectus: qui magiſtratus erat velut aditus ad reliquos omnes magiſtratus (Cicero adoleſcens fuit Quæſtor in Sicilia) Nam Quæſtura honos erat, & ex numero magiſtratuum, licet minorum. Scribarum *Cicero* ordinem vocat, non magiſtratum. Quare & *Nepos in Eumene* monet, ſcribarum officium apud Græcos fuiſſe ſplẽdidum & honeſtum, apud Romanos mercenarium & vile. Qua de re diſputant *Dd. in tit. C. de tabulariis* (Venetiis nemo patricius poteſt eſſe Cancellarius) Verum de Quæſtura Romana multa *Plutarch. in Catone Minore* (hic primus reddidit Quæſturam illuſtrem) *& Budæus ad tit ff. de off. Quæſt.* Nam quod ad Quæſtorem ſacri Palatii ſub Impp. Romanis attinet, ἀντιλόγος, alia eſt ratio, de quo explicari ſolet *ſub eo tit. de off. quæſt.* Communi autem nomine Scribæ olim & Latine dicebantur. Sunt autem & alia nomina; ſed partim tempore, partim etiam officio nonnihil inter ſe diſcrepantia, vt Notarii, Tabularii, Commentarienſes, Tabelliones, Cancellarii, Actuarii, Exceptores, Scripturarii.

Scripturarius.

Scribarum apud Rom. vilitas.

Notar. Tabular. Commentarien. Tabellion. Cancellar. Actuar. Exceptor. *Ἀρχιγραμματεὺς.* *Ἱερομνήμων.*

Ἱερομνήμονες.] Communi nomine apud Græcos vocantur γραμματεῖς, & eorum principes ἀρχιγραμματεὺς, vt *Plutarchus* Eumenem Alexandri Archigrammatea, & *Nepos* Scribam fuiſſe ait. Hoc autem verbum, quo hic vtitur Ariſtoteles, non commune ſed certi Scribæ fuit. Nam ii tantum Scribæ, qui in conſilio Amphyctionico ſiue Pilacio (de quo conſilio ſiue conuentu totius Græciæ annuo late *Pauſan. in Phocicis*) apparebant, ſeruiebant: quia hoc conſilium velut ſacroſanctum apud Græcos haberetur. Adiungebantur autem hi ἱερομνήμονες legatis ſiue oratoribus, quos ciuitas quæque

que Græciæ eo quotannis mittere solebat. Hęc ex *Harpocratione*, *Hesychio*, *Scholiaste Aristoph.* ἐν νεφέλαις *ex Suida*, *&* *hoc loco* (nam certe hæc vocabula, quæ ab Arist. hic afferuntur, rariora sunt) collegi.

Καὶ ἐπιστάται.] Id quoque verbum in hac notione rarissimum est. Eo tamen pertinet, quod scribit *Pollux*, *& ex eo* *Suidas*, Athenis ex Prytanibus (maiores magistratus*) vnum præcipuo nomine dictum ἐπιστάτην, penes quem essent claues eius templi, in quo publica & χρήματα & γράμματα asseruarentur, id est, qui custos esset ac præfectus ærarii ac tabularii publici. Ἐπιστάτης.

Καὶ μνήμονες.] Est hoc vetus verbum, idque antiquioribus tantum scriptoribus vsitatum, vt & ipsi *Homero*, apud quem & *Eustath.* id monet, ab *Homero* dici μνήμονας, quos posteriores vocarint γραμματεῖς. Μνήμονες.

Καὶ τούτοις ἄλλα.] De aliis nominibus tam Græcis quam Latinis *supra* dictum.

FINIS LIBRI VI.

LIBER

LIBER VII.

ARGVMENTVM.

Ανάμνησις. VÆ prioribus libris sex ab Aristotele adhuc sunt explicata, ad tria fere summa capita reuocari
1. possunt. Vel enim sunt principia ciuitatum &
2. omnium Rerumpublicarum, vel communia quædam præcepta Rerumpublicarum omnium, & propria
3. singularum tam instituendarum, quam conseruandarum, quam etiam perdendarum: vel reprehensiones & vitia cum aliarum Rerumpublicarum, tum Politicorum & Philosophorum aliorum, qui vel Respublicas aut Regna instituerint ipsi: vel, quemadmodum institui commode poßint, scriptis
4. seu. & commentariis explicarint. His igitur iam explicatis, ac-
Argumentum seq. librorum. cedit Aristoteles ad eius Reipublicæ descriptionem & institutionem, quam suo ipse iudicio optimam esse iudicat, de qua
Methodus. & hoc libro & proximo explicatur. Ratio autem & via descriptionis, quam sequitur Aristoteles, ipsi naturæ & rectæ rationi accommodata esse videtur. Cum enim educatio & institutio omnium ciuitatum & Rerumpublicarum optimum sit vinculum ac firmamentum, & quasi fundamentum: recte & ordine fecit, qui ab educatione duxerit exor-
De reliquis libr politic. Aristot. qui hodie desiderantur. dium. Sed perincommode & infeliciter accidit, vt prima tantum Reipublicæ Aristoteleæ velut ætas ac pueritia nobis hodie sit reliqua, & pars adulescentiæ, vt ita dicam. Nam de matrimonio tantum & quædam de studiis adulescentum extant: reliqua longe maiora, & sine dubio præclarißima
Strozza supplementum. perierunt, quæ Strozza Italus quidam, vir doctißimus, duobus libris Græce & Latine editis conatus est supplere, non satis conuenienter ingenio & instituto siue doctrinæ Aristotelis, qui neque de religione, neque de re militari in Politicis consuerit

suerit explicare. Vt autem & huius libri summa siue argu- *Lib. 7. ar-*
mentum melius intelligatur, instituendæ nobis erunt duæ eius *gumētum.*
partes summæ ac principes: proœmium, & tractatio, siue i- *Partitio.*
psa disputatio, quæ & ipsa bimembris esse videtur, siue dua- *1. Proœm.*
rum partium. Quarum in priore hypotheses siue principia & *2. ἐργασία.*
fundamenta quædam Reipublicæ Aristoteleæ iaciantur, & *ὑποδιαίρε-*
velut præmuniantur, à capite 4. vsque ad cap. 13. In altera *σις.*
tractationis parte aggreditur demum Aristoteles ad Rempu- *1.*
blicam suam, à primis fundamentis, id est, à matrimonio & *2.*
educatione, explicando à cap. 13. vsque ad finem operis. Iam *Proœmii*
vero in proœmio id potissimum exquirit ac disputat Aristo- *periocha.*
teles, qui Reipublicæ status sit optimus. Eum namque Aristo-
teles reliquo hoc opere sibi suscepit describendum & expli-
candum. Ea autem quæstio, siue potius eius explicatio quia
ex aliis pendet, & apta est, ea quoque in hoc proœmio pertra-
ctat: primum, quæ vita sit optima: deinde, an eadem vita *1. Quæstio.*
& publice & priuatim sit optima, siue an vita optima siue *2. Quæstio.*
beata eadem sit singulorum, quæ ciuitatis, & contra. His
autem explicandis admiscet & alia duo, in quibus aliorum
errores refellit: primum, vtrum is optimus sit Reipublicæ sta- *3. Quæstio.*
tus, qui in amplificando & proferendo imperio, siue in late
dominando, in dominatu (inquam) aliorum est positus.
Deinde, vtra vita sit melior; ea ne, quæ in agendo (ὁ βίος *4. Quæstio.*
πρακτικὸς) an ea, quæ in contemplando (ὁ θεωρητικὸς) ver-
satur. Quibus omnibus breuiter (vt in proœmio) expositis,
concluditur tandem princeps huius loci quæstio, de optimo
Reipublicæ statu, quem Aristoteles explicandum ac descri-
bendum susceperit.

CAPVT I.

HOc capite indicat initio Aristoteles, qua de re agatur, vt loquuntur Iurisconsulti, hoc est, de optimo Reipublicæ genere & statu se toto hoc opere explicaturum. Deinde exquiren-

quirendum esse, in quo optimus ille Reip. status sit positus. Cuius quæstionis explicandæ causa diligenter hanc quæstionem pertractat, quibus in rebus optima ac beatissima hominum siue ciuium vita sit collocanda & æstimanda.

TEXTVS.

Qui de optima Republica recte disputare volet, ante omnia ei definiendum, quæ vita sit maxime expetenda. Eo namque ignoto, vt optima quoque ignoretur Respublica, necesse est. Verum est enim, optime eos agere, qui optima Republica vtuntur, pro copiis, quæ ipsis suppetunt; nisi quid præter rationem accidat. Quare id primum constare inter nos debet, quæ vita plærisq; omnibus sit maxime expetenda. Deinde, vtrum publice & priuatim eadem sit, an alia.

COMMENTARII.

Quodnam genus Reip. sit optimũ Simpliciter: &, Quod obtineri possit.

Περὶ πολιτείας ἀρίστης.] Indicat his verbis Aristoteles, se iam de integro exordiri descriptionem & explicationem optimæ Reipublicæ. Optimum autem Reipublicæ genus Aristoteli regnum verum esse videtur. Quod quia fingi potius quam sperari vel obtineri inter homines potest (Verum enim regem vult Aristoteles reliquis omnibus ciuibus ac parentibus non imperio tantum, sed omnibus virtutibus antecellere, *sup. lib.* 3.) eo fere delabitur hic noster author, vt ex iis Reipublicæ generibus, quæ obtineri possint, optimam putet esse Aristocratiam, siue imperium optimatum: vt *sup.* dictum *lib.* 3. Quare id quoque hic initio recte & vere constitui potest: totam hanc Aristoteleæ Reipublicæ descriptionem esse aristocraticam. Quo posito, multa, quæ in extremo hoc opere desiderantur, suppleri aliunde poterunt ex iis locis, in quibus de optimatum Republica disputatum. Cuius generis loca aliquot sunt insignia in hoc opere, *lib.* 2. 3. 4. & 5. & apud *Platonem in Politia, aliisque in locis, apud Cic. in libb. de Rep. & de legib.* Nam & Ciceroniana Respublica, quam ille secutus est & expressit in opere de Republ. magnam partem fuit aristocratica & optimatum propria, licet nonnihil mixta ac tem-

temperata ex Democratia. Hoc igitur leuiter & vno verbo hic significat Aristoteles, de optimo se genere Reipublicæ reliquo hoc opere explicaturum. Illud autem proprie & maxime his verbis proponit: ei, qui de optimo genere Reipublicæ disserere velit, prænotionem quandam de vita optima siue de maxime expetenda, id est, de beatissima, esse necessariam. Cognito enim, quæ vita sit optima siue beatissima; statim, & quæ Respublica sit optima, cognosci; & contra, eo ignorato, hoc quoque ignorari. Ratio autem & causa huius consecutionis, id est, cur optimæ Reipublicæ notitia ex ea prænotione, id est, vitæ beatæ cognitione pendeat, affertur siue potius indicatur ab ipso quoque Aristotele hoc l. Sic enim ait: ἄριστα γὰρ πράττειν, &c. Quæ verba, vt obscuriora, & tamen totius loci vim ac momentum continentia, interpretes alii aliter latine reddiderunt. Nam ex tribus, qui hoc opus optime reddiderunt, *Perionius* quidem ita; & præclarissime agi debeat cum iis, qui optima Republica vtuntur. *Sepulueda* ita; cum eos optime viuere consentaneum sit, qui optimo statu Reipublicæ vtuntur. *Lambinus* ita; optimas enim res agere, optimeque res suas gerere conuenit eos, qui optima Reipublicæ administratione vtuntur. Omnes, ni fallor, male: *Sepulueda* minime male: quia sententiam est assecutus & expressit, cum, ἄριστα πράττειν, optime viuere, reddidit. Videtur autem, ἄριστα πράττειν, hic valere, beatissimum esse, id est, vt reddidi, optime siue beatissime agere. Nam & *infr. hoc cap. fere in fin.* ciuitatem ἀρίστην, & πράττουσαν καλῶς, pro eodem ponit. Hæc igitur est sententia. Cum ii, qui optima Republica vtuntur, optimam vitam & beatissimam agant: perspicuum est, alterum ex altero cognosci. Nihil est enim aliud optima Respublica, quam vita siue status ciuitatis ac ciuium optimus ac beatissimus. Quare & *sup. lib. 3.* Politiam siue Rempublicam & statū ciuitatis ac descriptionem, vitam ciuitatis esse ait. Sic & *Cic.* optimam Rempublicam describit ab optima ac beatissima ciuium vita & constitutione, *lib. 5. de Republ.* Vt enim gubernatori cursus secūdus, medico salus, Imperatori victoria: sic huic moderatori Reipublicæ beata ciuium vita proposita esse debet, vt opibus firma, copiis locuples, virtutibus honesta sit, &c. Quæ verba exstant *libro octauo Epistol. ad Attic.*

Prænotio ad cognitionē optimæ reipubl. necessaria.

Ratio.

1. Approbatio.

ἄριστα πράττειν.

ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς.] Vocat Aristoteles ὑπάρχοντα *ὑπάρχοντα.*

bona Reipublicæ ac ciuium ipsis suppeditantia, vt virtutes, bonam valetudinem, opes, diuitias, salubritatem loci, opportunitates fluminum, montium, portuum, &c. Nam ex his bonis optime temperatis vita beata constat, vt *infr.* dicetur, eaque habere necesse est eos, qui optima Republica vtuntur. Nisi si casu aliquo (vt fit) impediantur, quo minus iis bonis, licet abunde suppetentibus, vti possint, vt per seditiones, bella, morbos, &c. Hi enim casus aduentitii vsum quidem bonorum ciuibus beatissimis adimere vel impedire possunt: optimum statum Reip. & ciuium beatitudinem plane tollere & impedire, nisi sint calamitates Priamicæ, vt loquitur *lib.* 1. *Eth. cap.* 1. *&* 5. non possunt.

Casus fortuiti, quib. Rerump. felicitas interturbatur.

Διὸ δεῖ πρῶτον ὁμολογεῖσθαι] Vt quæ sit optima Resp. constare possit; duæ hæ quæstiones prius sunt explicandæ. Prior, quæ vita sit ab omnibus maxime expetenda siue beatissima. Deinde, an eadem vita beata sit ciuitatis, quæ singulorum. Ex his enim propositionē de optimo Reip. genere recte perspici & cōcludi, iam ante docuimus. Quare de his 2. quæstionibus Arist. velut præmunitionis loco ordine ac deinceps, de priore quidem hoc cap. de altera proximo explicat.

TEXTVS.

Ergo cum satis multa explicari existimemus de vita optima etiam in aliis libris, nunc quoque iis erit vtendum. Nam quod ad vnam quidem diuisionem attinet, nemo certe ambigat, cum tria bonorum sint genera; externa, corporis, & animi: omnia hęc beatis adesse debere. Neque enim quisquam facile dixerit beatum, in quo nulla fortitudinis pars insit, neque temperantiæ, neque iustitiæ, neque prudentiæ; quique metuat vel muscas præteruolantes, nullaque re temperet etiam nequissima: si vel cupiat (concupiscat) edere vel bibere: & qui ob quadrantem charissimos amicos interimat: itemque & mente sit affectus, atque stultus & excors, vt puer aut furiosus. Omnes igitur

tur hæc quidem concesserint: ambigunt vero in quãto & magnitudine. Nam virtutis quidẽ quantulumcunque habere satis esse putant: diuitiarum vero, & pecuniæ, & opum, & gloriæ, omniumque eius generis infinitam magnitudinem quærunt.

COMMENTARII.

Νομίζοντας ὡς ἱκανῶς πολλά.] Arist. duas quæstiones propositas explicaturus præmunitione siue excusatione quadã vtitur. Videri namq; poterat superuacaneum, hoc in loco de iis explicare, de quibus iam aliis locis accuratissime disputarit, maxime de priore. De ea namque, id est, de beata vita, exquisite disputauit *in Eth. Nicom. lib. 1 & primo Mag. Mora. & etiam ad Eudem.* & aliis fortasse in locis & libris, qui interciderunt. De altera quoque quæstione alibi quoq; iam attigit & conclusit: eandem esse beatitatem ciuitatis & singulorum ciuium, *initio lib. 1. Eth. ad Nicom. c. 2 in fin. & supr. huius operis l. 3.* Etsi igitur maxime de priore quæstione, id est, de vita beata alibi accurate est explicatum: nihil tamen alienum à recta ratione & via docendi fecit Arist. qui inde sumat, quantum sit satis ad hunc locum: quo breuiter doceat, qua in re optimum Reipubl. genus cernatur. Sic & alias solent Philosophi breuiter iis vti ad aliud argumẽtum, quæ aliis in locis late ac studiose explicarint. Qua tamẽ in re Stoici mihi peccasse videntur, qui ea, quæ nouo argumento seruire deberent alibi, licet suo loco vberrime explicata, omnia iterarent, & quasi de integro explicarent, vt sæpe πάρεργα siue adiumenta ipsis ἔργοις, id est, instituto argumento essent vberiora & longiora. Id quod quodam in loco de Stoicis affert & probat *Cicero.*

Occupatiõ ad excusationẽ methodi pertinens.
1. De vita beata.
2. Vtrũ eadem ciuitatis & singulorum sit beatitudo.
Stoicorum peccatũ contra ll. methodi.

ὡς ἀληθῶς γὰρ.] De priore quæstione, quibus in rebus posita sit vita beata, primum explicatur. In ea autem explicanda, vt solet Arist. etiam vulgi sententias affert. Affert autem duas, quarum alteram probat, alteram refellit. Nam de hoc quidem sibi cum vulgo, atq; adeo inter omnes conuenire & constare: cum tria bonorũ sint genera; animi, corporis, & fortunæ: vitam beatã ex his tribus constare debere. Certũ hoc esse velut axioma, beatum illũ esse, in quo omnia genera bono-

Quib. in rebus cõsistat felicitas seu vita beata.
In quo ge-

nere bonorũ tum insint solam: in eo esse controuersiam, ex iis bonorum *pcipue con-* generibus quantum in beato inesse debeat, hoc est, vtrũ plus *sistat.* ex animi bonis, an plus ex corporis, aut etiam ex fortunæ. Vulgus enim & multitudo priores partes diuitiis & fortunæ bonis tribuere solet. Quam sententiam Aristoteles præclare refellit aliquot argumentis, ac docet vitam beatam virtute potius & animi bonis, quam vel corporis vel fortunæ æstimandam.

Λόγοι ἐξωτερικοί. ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις.] Veteres, in quibus est & *Cicero*, scribunt, Aristotelem scripta & commentaria sua in duo genera partiri solitum, quorum altera dicerentur ἀκροαματικά, siue ἀκροατικά, quæ erant exquisita & limata: altera ἐξωτερικά siue popularia. Qua de re latius *lib.1.Eth.* vbi monuimus, hanc veterum de libris Aristotelis sententiam in dubium vocatam à *Io. Sepulueda in annot. in hunc libr.* Vult enim *Sepulueda*, verbum exoterici, & hic & alibi apud Aristotelem, non de certo libri genere, sed (vt alias plærumq;) generaliter idem hic valere, quod ἄλλως, siue alias, quem & nos hic sumus secuti: vt nimirum, cum ait, se explicasse de vita beata in libris siue disputationibus, λόγοις ἐξωτερικοῖς: intelligantur *libri Ethicor.* id est, libri alii ab hoc opere Politicorum. Nam *toto lib. 1. & 10. Ethicor.* de vita beata diligenter est explicatum. Non ausim tamen ita χρονοπολεμεῖν, & omni repugnare antiquitati, vt eam Aristoteleorum librorum partitionem dicam aut sentiam esse commentitiam, & ex non intellecto verbo, Exoterici, profectam, vt & *in Ethic.* diximus.

Bona animi, corporis & fortunæ. τριῶν οὐσῶν.] Peruulgata est & nota bonorum diuisio, qua bona sunt vel animi, vel corporis, vel fortunæ. Huius auctor est *Plato*, eamque plærique Philosophi tenuerunt, exceptis

Stoicorum sententia. Stoicis, qui sola animi bona agnoscunt: corporis & fortunæ commoda vocant. Quos refellit *Cicero libro 1. & 4. de Finibus.*

Omnia tria bonorũ genera ad beatitudinem necessaria sunt. πάντα ταῦτα ὑπάρχειν.] Dictum est *supr.* duo hic exponi ab Aristotele; vnum, de quo inter omnes constet: alterũ, quod sit controuersum. De priore hic agitur, nimirũ ad beatam vitam omnia bonorum genera esse necessaria. Id quod latius explicatur *lib.1. Ethic.* vbi dictum est; neminem fore, nisi qui paradoxa tueri velit, & (vt eo loco ait Aristoteles) θέσιν διαφυλάττειν: qui ausit dicere, beatum esse, vel qui sit improbus vel qui sit Iro pauperior, aut Priamo calamitosior, aut omnibus

bus membris siue corporis partibus debilitatus siue captus, siue perdita valetudine.

οὐδεὶς γὰρ.] Nunc distincte & enucleate de iis bonis, an & quemadmodum sint necessaria ad vitam beatam, disserit: omissa tamen mentione bonorum corporis. Credo, quod eorum eadem fere sit ratio, quæ bonorum animi. Nam neque de bonis corporis controuersia fuisse videtur, vt hic docet de bonis animi: tantum de bonis fortunæ magnam esse controuersiam: de modo (inquam) eorum, vt *infr.* explicabitur. De bonis igitur animi, id est, de virtutib. tam moralib. quam rationis, id est, prudentia, docet inter omnes id constare, non esse dicendum beatum, in quo nulla vel reliquarum virtutum moralium sit particula, vel nulla mica salis, id est, prudentiæ. Verbi gratia; qui ita sit timidus, inquit, vt vel muscam prætervolantem metuat, vel crepitum soricis, vt ait *Cic.* extimescat: de quo dictum & *in l. 7. Eth. c. 5.* vel ita gulæ & ventri sit deditus; vt, cum libuerit, ne à sordidis quidem, vel à sordidissimis quidem temperet: vel qui ita sit auarus & iniustus, vt minimi lucelli causa, vel propter quadrantem aut teruncium coniunctissimum amicum violet, vel etiam morte afficiat, & Euclionem sordibus superet. Qui denique ita sit stultus siue stolidus potius, vt nihilo plus sapiat, quam vel puer vel furiosus: hunc, inquit Arist. nemo beatum dixerit. Quod idem & de reliquis bonorum generibus dici potest, vt iam dictum est. Sola controuersia est de modo, de re non item. Quanquam ne de modo quidem bonorum animi, id est, virtutum, controuersia esse videtur, cum virtus in mediocritate sit posita, quæ alioqui virtus non erit, nisi modum suum, id est, mediocritatem obtineat. Videamus igitur de bonis fortunæ, quæ sola sunt iuris controuersi, & in quibus vulgo perniciose erratur.

Beatitudo nō est absq; bonis animi.

TEXTVS.

Nos autem iis respondebimus, de his quidem facile esse & ex ipsis rebus documenta capere, cum videre liceat parari & conseruari non virtutes bonis externis, sed hæc illis. Atque vitam beatam (siue eam in voluptate siue in virtute, siue in vtraq; re, homines collocant:) magis esse in iis, qui moribus quidem & animo supra modum sunt exornati: bo-

na autem fortunæ modice possideant, quam in iis, qui hæc quidem (id est, bona fortunæ) plus quam sit vtile, possideant, illorum vero pauciora.

COMMENTARII.

Vulgi opinio de bonis fortunæ.

Ἡμεῖς δὲ αὐτοῖς ἐροῦμεν.] Nunc refellit Arist. vulgi opinionem de bonis ad beatam vitam necessariis, magis soliciti de bonis fortunæ, quã de bonis animi, siue de virtutibus: & plane contrariam sententiã tuetur. Vulgus enim putat, satis esse, si virtutibus quis leuiter sit tinctus: sed necesse esse, vt opibus, diuitiis, gloria excellat, q beati nomẽ mereatur. Quam sententiam vulgi docet Arist. refelli posse bifariam; tam rebus ipsis & vsu vitæ, quam rationibus & argumentis. Ex vsu vitæ,

1. Arg. ἀνασκευαστικόν.

siue ex communi vitã, duo affert omnibus nota & certa. Primum namq; perspicuum est & notum omnib. bona fortunæ virtutibus & bonis animi parari & conseruari, non contra, bona animi diuitiis parari aut conseruari. Nam prudentia fere est domestica, quæ diuitias & parit, & partas cõseruat ac tuetur: cum ipsa, vt & reliquæ virtutes, bona educatione siue consuetudine & bonis præceptis ac moribus comparetur, augeatur ac conseruetur. Id quod cum multis multorum insignibus sententiis ac testimoniis: tum etiam exemplis (diuitias sine virtutibus nihil prodesse, sed nocere potius, & raro acquiri, nisi iniuste, ac facile dilabi ac perire) doceri & confirmari potest. Quod si igitur verũ est, diuitias & parari & conseruari virtutibus, non contra: efficitur, virtutũ maiorem esse quã diuitiarũ vsum, magisq; illas, quã has, ad vitã esse necessarias, & illas his longe anteponendas; quod hæ sine illis consistere nequeant.

2. Arg. ἀνασκευαστικόν.

Deinde, illud fere inter omnes quoq; constat, eos potius beatos esse, qui animo & ingenio siue indole ac moribus antecellant cæteris, licet modicis facultatibus, quam eos, qui magnas quidem habeant diuitias, animo vero & moribus siue indole male sint affecti. Vulgo quidem virtutibus præferunt diuitias, quam (vt dictum est) sententiam hic refellit Aristoteles. Iidem tamen illi consentiunt, beatiorem esse censendum eum, qui bonis animi excellat, modo & bona quoque fortunæ habeat modica, eo qui ditissimus sit ille quidem, sed iniustissimus, stultissimus, & moribus difficilimis. Talem namq; etiam vulgo omnes oderũt ac detestan-

tur,

cur, minimeq; beatũ prædicant. Ex quo intelligitur id, quod vult Aristoteles, plus positum in virtutibus & bonis animi, quam in fortunæ bonis ac diuitiis esse.

εἴτ' ἐν τῷ χαίρειν.] Qua in re posita sit vita beata, in virtute ne, an in voluptate, an in vtroque, an denique in alia re aliqua, diuitiis scilicet, quia nihil ad rem, de qua agitur, pertinet, & accurate explicatum est *supra libro primo ac decimo Ethicorum*: Aristoteles hoc loco prætermittit, & quamcunque quis partem sumat, ostendit, semper in virtute plus esse momenti ac ponderis.

TEXTVS.

Cæterum facile id quoque erit ratione considerantibus. Nam externa, vt organon, habent extremum. Quicquid autem vtile est, est in iis rebus, quarum magnitudinem siue nimium necesse est aut nocere, aut nihil prodesse iis, qui habent. Bonorum autem animi quanto quæq; fuerint maiora, eo esse vtiliora. Siquidem & his attribuendum est non honestum duntaxat, sed vtile.

COMMENTARII.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ λόγον.] Quod ex communi vita, id nunc rationibus confirmat, virtutũ potius, quam diuitiarum magnitudinem & excellentiam ad beatitudinem esse necessariam. Et primum quidem his verbis, quæ modo latine vertimus, dubium esse potest, vna ne, an duæ rationes cõtineantur. Nam vna hęc videtur esse ratio, cur (inquam) diuitiæ finitæ siue non nimiæ aut infinitæ esse debeant, vt vulgus putat. Quia sint ὄργανον & instrumentum ad vsus vitæ necessarium. Sit hæc formula: Omne organon finitum esse debet: quod & perspicuum est, & monuit *sup. lib. 1. cap. 5. in fin.* At bona externa siue fortunæ sunt velut instrumenta vitæ, vt explicatum *libro primo Ethicorum.* Quare efficitur, diuitiarum modum finitum ipsi naturæ esse consentaneum. Et hac quoque ratione eo loco, id est, *lib. 1. c. 5.* est vsus eadem in re, vt *eo in loco* latius explicauimus. Idẽ quoq; *infr. h. l. c. 4.* de eo, organa non debere aut magnitudine aut numero esse in- 3. *Argum.*

4. *Argumentum.* finita. Altera ratio quædam his verbis; πᾶν δὲ τὸ χρήσιμον, &c. indicari videtur. Ea autem hæc eſt, quod bona fortunæ ſint ac dicantur vulgo, vtilia, bona animi, honeſta. Ad hæc enim tria genera ſiue fines rerum omnia reuocantur: vt ſint vel honeſta, vel vtilia, vel iucunda; de quo explicatur *in Eth.* Iam certum eſt, rerum vtilium, ſiue quæ eo nomine vſurpentur, eam eſſe naturam & conditionem, vt ſi ſint modicæ ſiue mediocres, nomen ac vim ſuam teneant ſiue tueantur, id eſt, vere ſint vtiles. Si ſint nimiæ, ſæpenumero multum noceant, aut certe nihil proſint. Earum vero rerum, quæ honeſtæ dicuntur, vt ſunt bona animi ſiue virtutes, plane contrariam eſſe vim & naturam, nempe vt earum non tantum mediocritas, ſed multo magis magnitudo & excellentia proſit: & quo ſint maiores, eo maiorem & ſplendidiorem vitæ humanæ afferant vtilitatem. Id quod pulcherrime docet Ariſtoteles *libro ſecundo Magnorum moralium, cap. 3. in fine.*

Animi bona quatenus vtilia quoq; ſint. εἰ δεῖ καὶ τούτοις.] Hæc clauſula eo pertinet, vt velut excuſet Ariſtoteles id, quod dictum eſt, bona animi eſſe quoque vtilia. Nam contra dici poterat, honeſti appellationem eorum eſſe propriam, vt vtilis bonorum fortunæ. Et reſpondet Ariſtoteles, bona animi licet proprie honeſta dicantur: poſſe tamen & vtilia dici, propterea, quod in vita communi magnus eorum ſit vſus. Nam, vt *ſupr.* dictum, bonis animi reliqua & pariuntur & conſeruantur, & etiam bene collocantur.

TEXTVS.

Perſpicuum quoque eſt omnino, quod dicimus, optimam affectionem cuiuſque rei inter ſe ſequi pro magnitudine differentiæ, quam habent res, quarum ipſas affectiones eſſe dicimus. Quare ſi anima & poſſeſſionibus & corpore honeſtior eſt ac potior: & ſimpliciter nobis quoque vt affectio cuiuſque optima eandem inter ſe proportionem habeat, neceſſe eſt.

COMMENTARII.

5. *Argum.* Ὅλως δὲ δῆλον.] Aliud argumentum ſiue ratio, qua docet, plus

plus momenti in bonis animi, quam in fortuitis, positum esse ad beatam vitam. Quia nimirum animus ipse & corpore & possessionibus siue re familiari longe sit potior. Quæ ratio ita ab ipso concluditur: Qualis quæque res est; talis est & rei affectio. At animus res est corpore & possessionibus potior & melior. Ergo & animi affectiones reliquarum rerum affectionibus erunt meliores. Vocat autem affectiones optimas; animi quidem, virtutes & scientias: corporis, bonam valetudinem, sensus integros, celeritatem, &c. rei familiaris, copiam seu vbertatem, bonitatem, commoditatem ad vsum, vt in vino, frumento, &c. Assumptio huius conclusionis, qua dicitur animus corpore & possessionibus melior res, est perspicua. Propositio, qua dictum est, rerum affectiones & velut qualitates ipsas res sequi, hoc est, laudem & præstantiam affectionum ex ipsarum præstantia rerum subiectarum consequi, plusculum habet obscuritatis & difficultatis: etsi & eam Aristoteles notam ac perspicuam esse ait. Sed confirmari ea facile potest: quod optimarum rerum optimæ quoq; sint affectiones, & vt optimarũ naturarũ siue substantiarum adiuncta siue aduẽtitia sint præstantissima, vt in Deo, in homine, in reliquis animantibus, si inter se comparentur cum ipsæ naturæ, tum earum proprietates & adiuncta. *Maioris cõfirmatio.*

Καὶ ἁπλῶς, καὶ ἡμῖν.] Ait animum corpore & rebus meliorem esse tam simpliciter quam nobis, id est, tam sua sponte & natura, quam comparatione nostri, siue nostræ vtilitatis ratione. Animus enim, si ipsius per se naturam spectes (quod faciunt Physici) res est longe potior & corpore & bonis fortunæ. Siue etiam vsum vitæ nostræ spectes, longe plus affert commodi animus, quam vel corpus, quod sine animo plane sit inutile, vel bona fortunæ, quibus, nisi mente & animo bene affectus, nemo recte & vtiliter vti potest. Vtroque igitur modo per se (Aristot. ἁπλῶς vocat) & cõparate animus reliquis antecellit. Sæpe autem fit, vt vno quod modo antecellat, altero non item. Verbi gratia; Lupus, quam triticum, per se & sua natura est melior: omne namque animal inanimo præstat. Nostri tamen ratione, id est, si vsum vitæ nostræ spectes, lupo præstat triticum. *Animus & simpliciter & cõparate melior est corpore rebusq; externis.*

TEXTVS.

Præterea animi causa hæc sunt expetenda: atq;

debent omnes, ſanæ mentis, expetere non eorum cauſa animum.

COMMENTARII.

6. Argum. Ἔτι δὲ τ̃ ψυχῆς.] Alia ratio. Quia bona fortunæ propter animum expetantur ſeu virtutes, non contra. Quæ & ipſa ita concludi poteſt: Cuius rei gratia quid expetitur, ea ipſo eſt melior. Qua ratione docet *lib 1. Eth.* in virtute & honore non eiſe poſitam vitam beatam. Quod virtus & honos non ſua cauſa, ſed alterius expetantur, & de eo principio latius in Rhetoricis & Topicis. At bona fortunæ propter virtutes expetuntur & bona animi. Ergo, &c. Aſſumptionem *Minoris cōfirmatio.* ait Ariſtoteles certam eſſe apud viros bonos & bene affectos, qui norunt, bona fortunæ velut organa & inſtrumenta eſſe, quibus animus hominis ad vitam recte degendam vtatur, & ad felicitatem conſequendam. Nam alijs, male (puta) affectis, auaris, Tyrannis aliter videri ſolet, vt virtus ſit poſt nummos, vt ait *Poeta*, & omnia pulchris diuitijs pāreāt. Sed in rebus dijudicandis non improborum ſiue male affectorum, ſed bonorum iudicium, tanquam canonem, ſequi decet, vt erudite monet Ariſtoteles *lib 3. Eth.*.

Iuuenal ſat. 6. verſ. Horat. li 2. ſat. 3. verſ.

TEXTVS.

Tantum igitur felicitatis ad vnumquemq; redire, quantum virtutis & ſapientiæ, & vitæ ex his actæ, certum ſit nobis, Deo teſte vtentibus. Qui felix quidem eſt & beatus, non tamen propter bona externa, ſed ipſe per ſe, & quia natura ſit cuiuſdammodi.

COMMENTARII.

Ὅτι μ.] Concluſio eſt prioris diſputationis de beata vita, plus momenti in virtutibus, quam in bonis fortunæ ad eam eſſe poſitum: id quod vt certum & incontrouerſum, tanquam fundamentum ſuæ diſputationis de optimo genere ac ſtatu Reipub. ponendum ac ſumendum eſſe ait. Nam *Beatitudinis gradus.* de eo explicatum eſt vberius alijs in locis, vt *ſupra* dictum. Ex

his

his autem verbis illud quoque intelligitur, quod idem explicatum est *lib 1. Eth. ad Nicom.* beatæ vitæ ac beatorum gradus esse quosdam, hoc est, alium alio esse beatiorem: nempe quo quis & animo & reb⁹ ipsis sit vir melior & sapientior, quo pluribus & insignioribus præditus fuerit virtutibus, earumq; officia exerceat. Hac igitur conclusione id quoq; velut tacite continetur. Adspergitur & aliud nimirum argumentum priori sententiæ confirmandæ, ab exemplo Dei sumptũ. *7. Argum.* Nam inter omnes constat, Deum esse quam beatissimum; eius beatitudinem non ex bonis aduentitijs & externis, sed ex ipsa eius natura ac proprietate esse æstimandam: beatum esse Deum, non propter opes ac diuitias, sed propter excellentem, omnibusque (vt dicitur) numeris absolutam naturam: adeo quidem, vt *Aristoteles lib. 10. Eth.* eumq; secutus *Cicer. lib. 4. de Fin,* concludant, ne quidem propter virtutes morales, quæ ipsa natura sunt inferiores & humanæ, nec in Deo proprie reperiuntur, diuinam beatitudinem esse censendam. Quare vt Deus per se ipse, eoq; quod ita sit affectus, ꝗ ea eius sit natura; tam infinita præstantia beatus est, non propter bona aduentitia: ita & de hominum beata vita iudicandum videtur. Nam (vt Plato & Philosophi veteres censuerunt) hominum beatitudo est Dei similitudo siue ὁμοιώσις.

TEXTVS.

Siquidem fortunatum esse propterea necesse est à beato differre, quod fortuna & casus bonorum quidem extra animam sit causa: iustus vero & prudens nemo vel à fortuna, vel propter fortunam est.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ καὶ τὴν εὐτυχίαν.] His verbis aliud quoque argumentum priori sententiæ confirmandæ contineri videtur, *8. Argum.* sumtum à differentia verborũ εὐδαιμονίας & εὐτυχίας. Quod vt intelligatur, repetendum est ex *Eth.* vitam beatã à Græcis dici εὐδαιμονίαν, εὐτυχίαν & εὐζωίαν, & interdũ μακαριότητα. Nam huius verbi εὐτυχίας argumento docet Aristot. *li. 1 Eth.* ad vitã beatã præter bona animi etiam bonã fortunam, i. e. bona

bona fortunæ & externa esse necessaria. Eo igitur in loco, etiam bona fortunæ beato esse necessaria, concludit. At hic contra, quia hæc verba non plane idem valeant, hoc est, quia vitæ beatæ magis proprie conueniat verbum εὐδαιμονίας, & bonis fortunæ verbum εὐτυχίας: concludit, vitam beatam non esse in fortuna & casu siue in bonis fortuitis & extra animum positis, sed potius in virtutibus, quæ non fortuna aut casu, sed partim natura, partim studio & industria comparentur, collocandam. Posset hoc argumentum & ita concludi: Quo cuiusque rei causa est leuior & incertior, eo & res ipsa vilior esse videatur. At bonorum fortunæ causa est ignobilior & instabilior (incertior, leuior, &c.) virtutum grauior ac stabilior, constantior. Qua re efficitur, virtutes bonis fortunæ longe esse anteponendas, & quidem in hac ipsa quæstione, hoc est, in virtutibus plus esse momenti, quam in bonis fortunæ. Quia à bonis fortunæ εὐτυχία, siue εὐτυχεῖς græce, latine fortunati dicantur, à quibus certum est differre εὐδαιμονίαν.

εὐδαιμονία. εὐτυχία.

Formula alia.

TEXTVS.

His consequens est, ijsdemque rationibus concluditur, ciuitatem quoque beatam esse, quæ sit optima, & recte agat. Fieri autem non potest, vt recte agant, qui recta non agunt: nullumque opus aut viri aut ciuitatis absque prudentia rectum esse potest. Fortitudo autem ciuitatis, & iustitia, & prudētia eandem vim & speciem habet cum ijs, quarum singuli compotes dicuntur iusti, & prudentes, & temperantes. Verum sint hæc disputationi procemij loco hactenus præfata. Nam ea neque non attingere fas fuit, neque omnes huius loci proprias rationes persequi. Ad aliam namque scholam hæc pertinent. Tantum nunc sit positum, vitam beatam, & singulorum separatim, & publice ciuitatum, eam esse, quæ sit cum virtute bo-

te bonis fortunæ hactenus instructa, vt actionum ex virtute particeps esse possit.

COMMENTARII.

Ἐχόμενον.] Explicata priore quæstione, in qua Arist. cóclusit, ad beatam vitã plus momenti positũ esse in bonis animi, q̃ in bonis fortunæ, siue eam esse vitam beatam, maximeq; expetendam, quæ est in vsu virtutis cum quadam bonorum fortunæ accessione: proximum esse ait, vt & de altera quæstione consideretur. De duabus namque, velut præmunitionis loco, ad principem quæstionem de optimo genere siue statu Reipub. necessarijs videndum esse, *supra* dictum *initio*. Altera igitur quæstio hæc erat; An singulorum & vniuersæ Reipubl. beatitudo in eadẽ re sit posita, an sit eadem. Quam hoc loco attingit & latius persequitur *capite proximo*: siue potius & hic & eo capite summatim tantum eam exponit. Nam hoc quidem loco concludit Aristoteles, & singulorum & ciuitatis vitam beatam plane esse eandem, Rerumpub. statum beatissimum ijs quidem rebus, quibus singulorum hominum vitam beatam, esse metiendum, nimirum ex bonis animi, & vsu virtutum. Cui sententiæ confirmandæ duo argumenta licet subobscure hic afferre videtur. Prius de verbo græco εὐπραξίας sumptum videtur, quo Græci solent pro εὐδαιμονίᾳ siue beatitudine, vt & εὐτυχίας, vti, & eum dicere εὐπράττειν, & καλῶς πράττειν, qui vere sit beatus. Vt igitur hæc ratio planius intelligatur, ita breuiter concludi potest: Nemo dicendus est καλῶς πράττειν, siue εὐπράττειν qui non idem καλὰ πράξεις: nemo beatus iure dicendus, qui non idem sit vir bonus, qui non ex virtute viuat vel agat. At vere beatus dici recte solet ac debet καλῶς siue εὐπράττειν. Ergo beatus vt idem quoque καλὰ πράξεις siue bonus vir vt sit, & bene ac virtuti conuenienter viuat agatque, necesse est. Quod conclusimus de singulis, idem concludit hic Aristoteles in ciuitate vniuersa. Potest & ita concludi breuissime: Quod καλῶς πράττει, idem & καλὰ πράττει. Ergo & ciuitas, quæ dicitur καλῶς πράττειν, id est, beata esse, eadem & καλὰ πράττειν debet, siue virtutibus esse prædita. Nam vt pulchre Aristoteles; ἀδύνατον καλῶς πράττειν, &c. Alterum argumentum his verbis; ἀνδρία τῆς πόλεως, &c. subindicari videtur: Quod

2. Quæstio, Vtrum eadem sit beatitudo singulorũ hominum & integrarũ Rerump.

1. Argum.

Formula.

Aliter.

2. Argum.

Quod nimirum virtutum ciuitatis, id est, fortitudinis, iustitiæ, &c. publicæ eadem sit vis & splendor ac species, quæ priuatæ siue singulorum. Quare si constat verumq; est, vt est, in singulis hanc esse vim & potestatem virtutis, vt efficiat beatos; perspicuum esse debet, ciuitates quoq; virtutibus beatas effici. Ex quib. intelligitur, id de quo quæritur: tam Rerumpub. quam singulorum beatitudinem ijsdem rebus, nempe virtute esse metiendam. Sed de hac quæstione vberius explicatum est *supra lib.3. cap.3.* Nam quæ eo in loco disputantur (an eadem sit virtus boni ciuis, quæ viri boni) ad hanc quæstionem optime mihi videntur posse accommodari.

Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μὲν.] Clausula est ordinis, siue (vt vocant) transitionis, qua monet Aristoteles, hæc duo, de quibus adhuc explicatum, præmunienda fuisse principi disputationi de optimo statu & genere ciuitatis. Nam, vt *suprà* demonstrauimus, ex harum explicatione quæstionum, quid de summa quæstione censendum sit, optime perspici ac dijudicari potest. Cur autem de his duobus breuius fortasse, quam par sit, exponat; iam *supra* causam attulimus, quæ & hic iteratur: Quod ea consideratio alterius sit loci ac temporis, quæque propterea attingenda tantum fuerit, non plene explicanda. Ait tamen, se posterius de ijsdem rebus explicaturum, si qui forte erunt, qui his suis conclusionibus & sententijs breuiter hoc loco, vt fundamentis positis, non assentientur. Quod an præstiterit, necne; incertum est. Illud perspicuum est, in hoc reliquo opere nihil amplius extare præter id, quod *initio proximi cap*[illegible]erexiguum subsequitur.

Quatenus bona fortunæ conducant ad felicitatem humanam.

Ὁ μετ' ἀρετῆς.] Quod hic indicat vno verbo, id copiosius explicauit *in Ethicis*; ad vitam beatam nō virtutes duntaxat, sed bona fortunæ quoq; esse necessaria hactenus, vt virtutum officia edi possint. Hic est enim optimus mod⁹, de quo maxima est controuersia diuitiarum siue bonorum fortunæ; diuitias eatenus esse necessarias, quatenus sint vtiles & commodæ ad officia virtutum, id est, mediocres siue modicas, vt *supra* explicatum *lib.3.*

CAPVT II.

1. HOC capite Aristoteles initio disputationem, eademne sit & singulorum & vniuersæ ciuitatis beatitudo, priore capite expositam repetit breuiter; eaque statim dimissa,
2. aliam quæstionem affert de comparatione vitæ in contemplando

plando positæ cum ea, quæ est in agendo, in qua explicanda tam *hoc reliquo cap.* quam *cap prox. 3.* quorundam refellit opinionem & instituta, qui Rempubl. ita constitutam haberent aut probarent, in qua omnes leges & instituta ad rem militarem & dominatum pertinerent. 3.

TEXTVS.

Reliquum est, vt explicemus, vtrum beatitudo eadem sit dicenda & singulorum & ciuitatis, an non eadem. Sed & hoc perspicuum est. Omnes namq; assentiantur esse eandem. Qui enim vitam beatam vnis in diuitijs ponunt, hi ciuitatem quoque vniuersam, si sit diues, beatam prædicant. Et qui tyrannicam vitam maxime admirantur, hi ciuitatem quoq; plurimis dominantem censeant esse beatissimam. Siue virtute quis vnum probet, dicet & ciuitatē beatissimam esse, quæ sit optima.

COMMENTARII.

Πότερον ἢ τὴν εὐδαιμονίαν.] Dictum est priore cap. hanc disputationem, eadem ne & singulorum & ciuitatis sit beatitudo an alia, bis hoc loco ab Aristotele attingi potius, quam explicari Duo tamen argumenta ei sententiæ, beatam vitam & singulorum hominum & vniuersæ ciuitatis esse eandem, comprobandæ priore cap. allata, siue potius indicata, iam explicauimus. Affertur hoc loco tertium à communi hominum sensu & iudicio. Nam tametsi magna hominum est dissensio in ipsa beatitudine definienda siue constituenda: alij namq; in diuitijs eam ponunt, alij in voluptate, alij in honoribus & imperijs siue dominatu, alij in virtute & vitæ integritate, vt dictum *lib. 1. 7. & 10. Eth.* in hoc tamen omnes consentire, Reipub. felicitatem ac beatitudinem ea ipsa in re esse positam, in qua sit singulorum. Verbi gratia, qui in ea sunt opinione, vt beatam vitam diuitijs metiantur: hi certe existimant, & singulos homines eos esse beatissimos, qui alios diuitijs superent, & ciuitatem maxime beatam ac florentem, quæ præter cæteras copijs ac diuitijs abundet. Quod idem de reliquis finibus dicendum est. Res enim est perfacilis, nec opus habet longa explicatione. 3. Argum.

TEX-

TEXTVS.

Verum hæc duo iam ſunt, quæ conſideratione opus habeant. Vnum quidem, vtra vita magis ſit expetenda: ea ne, quæ in ſocietate adminiſtrandæ ac regendæ ciuitatis, an potius ea, quæ hoſpitis propria & à ciuili ſocietate eſt ſoluta. Deinde, quæ Reſpublica, quæque ciuitatis deſcriptio optima ſit ponenda: ſiue omnibus ſit expetendum, verſari in Republ. ſiue quibuſdam quidem non, plæriſque etiam. Quia autem ciuilis conſiderationis ac diſputationis hoc munus eſt & opus, non quid cuique ſit expetendum: nos autem illam diſputationem iam ſuſcepimus; erit illud quidem huius ſcientiæ verum munus, hoc vero aduentitium & parergum.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ ταῦτα ἤδη.] Duabus iam quæſtionibus explicatis, priore de vita optima, eam maxime in virtute eſſe poſitam: altera de beata vita ſingulorum & vniuerſæ ciuitatis, eam eſſe plane eandem ſiue eadem re metiendam: duas alias quæſtiones, de quibus tanquam proœmij loco conſiderandum ſit, reliquas eſſe ait, quarum vna eſt de comparatione vitæ contemplatricis & actricis: altera (quæ princeps eſt totius proœmij quæſtio) de optimo ſtatu & genere ciuitatis ſiue Reipub. quibus ille ſtatus in rebus ſit collocandus. Et de hac quidem quæſtione, quam principē eſſe diximus, totum negocium vno (vt ita dicam) verbo conficit. Alteram accurate & copioſe perſequitur hoc & prox. cap. vt *ſupra* dictum. Quod fortaſſe mirari quis poſſit, cur Ariſtoteles principem quæſtionem breuiſſime attingat, alteram latiſſime perſequatur: cum tamen illa huius ſcientiæ politicæ ſit propria, hæc non item. Nam diſputatio de comparatione vtriuſque vitæ ad Ethica potius, vt altera de optimo ſtatu Reipub. ad politica pertinet. Cauſa tamen huius ordinis & tractationis Ariſtoteli hæc eſſe videtur, quod princeps quæſtio de optimo ſtatu

ἀπορία.

Λύσις.

ſtatu Reipub. ex ea, quæ priore cap. expoſita fuit de optima vita maximeq; expetenda, ſiue de beatitudine, & ipſa ſatis intelligatur, præſertim accedente & altera, qua explicatum fuit eandem eſſe & ſingulorum & ciuitatis beatitudinem. Ex his enim intelligitur, vt ſingulorum, ita & ciuitatis, tum quæ vita maxime ſit expetenda ſiue beata, tum qui optimus ſit ſtatus & conditio; nimirum, vt de ſingulis hominibus iam omittamus, Rerumpub. aut ciuitatum eum ſtatum eſſe optimum ac beatiſſimum, in quo leges & inſtituta atq; mores ad virtutes, earumq; officia cum mediocri opum ac diuitiarum copia dirigantur: ſiue vbi & publice & priuatim parua bonorum fortunæ, magna virtutum habeatur ratio. Præterea eadem princeps quæſtio de optimo Reipub. ſtatu ex ea quoque de comparatione vitæ theoreticæ ac practicæ intelligetur. Nam in hac quæſtione de vtroq; vitæ genere explicanda Ariſtoteles admiſcet ac veluti interijcit diſputationem aduerſus eos, qui eam Rempub. optimam eſſe exiſtiment, cuius ſcopus ſit dominatus & imperij latitudo, ſiue ſit vna tantum virtus, puta fortitudo, non tota ſeu vniuerſa. Ea namq; diſputatione etiam hoc agitur & explicatur, qui ſit ſtatus Reipub. optimus, maximeq; expetendus. *Rerumpub. ſtatus optimus.*

Ἐκεῖνο μὲν πάρεργον.] Non eſt prætermittenda grammatica hæc obſeruatio, primum de his duobus verbis, πάρεργον & ἔργον: in iure vocant *acceſſorium* & *principale*. Nam alioquin latine vix poſſunt breuiter & eleganter reddi. Vſus eſt ijs & alibi Ariſtoteles *lib. 1. Eth. cap. 7. in fin.* Deinde de his duobus articulis, ἐκεῖνο & τοῦτο. quibus Græci ſæpe ita vtuntur, vt illud ad propinquiorem, hoc ad remotiorem ſententiam accommodetur. Quod contra fit in latinis, *Illud* & *Hoc*. Interdum tamen & Latini Græcos imitantur. Qua de re *Budæus in comment. ling. Græc.* *ἔργον, πάρεργον.* *ἐκεῖνο. τοῦτο.*

TEXTVS.

Ergo perſpicuum eſt, eam neceſſario eſſe optimam Rempub. cuius deſcriptione optime quiſq; agere ac beate viuere poſſit. Ambigitur autem ab ijs ipſis, qui vitam, quæ cum virtute degitur, maxime expetendam eſſe conſentiunt, vtrum ciuilis & in agendo poſita vita ſit expetenda, an ea po-

tius, quæ omnibus rebus externis est liberata: vt ea, quæ est in contemplando, quam solā quidam Philosophorum esse dicunt. Nam has fere duas vitas homines virtutis studiosissimi, tam priores, quam nostræ ætatis, sequi videntur: duas (inquā) tam ciuilem, quam philosophicam. Neque vero parui refert, vtrum sit verius. Debet enim sapiens, tum quisq; hominum, tum communiter Respub. ad meliorem scopum dirigi.

COMMENTARII.

Optimus Reip statꝰ.

Ὅτι μὲν οὖν ἀναγκαῖον.] His perpaucis verbis continetur siue potius conficitur prior & princeps quæstio de optimo Reipublic. statu; esse, in quo ciues sint maxime beati. Quod & *supra* pulcherrimis verbis *Cic. ex li. 5. de Repub.* confirmauimus. Vt enim (inquit) gubernatori nauis cursus secundus, &c. Cur autem hanc grauem quæstionem ita breuiter concludat, satis indicat hoc verbo; φανερόν ἐστι. id est, quia id & ex prioribus iam sit perspicuum & minime controuersum; sed de quo inter omnes fere constet, eam scil. Rempubl. esse beatissimam, quæ ita est descripta vt ad beatam ciuium vitam ac salutem ea descriptio siue τάξις sit accommodatissima, maximeq; propria.

Vita aut est ociosa, aut negociosa, aut Philosophica.

Ἀμφισβητεῖται δέ.] Est hæc illustris & insignis quæstio de duobus vitæ generibus, practico & theoretico: quorum videlicet alterum in agendo, id est, in honoribus & Republ. gerenda, alterū in contemplando & in Philosophia, eiusq; partibus tractandis & exponendis versatur; vtrum alteri sit præferendum. Nam tametsi vitæ genera summa tria fere commemorari solent: otiosum, id est, eorum, qui otio ac voluptatibus tantum sunt dediti: negociosum (Sic enim *Varro* vocat) practicum: & philosophicum, vt explicatum est *li. 1. Eth.* recte tamen Aristoteles hoc loco duo duntaxat genera vitæ esse ait, eorum sc. qui non voluptatibus, sed virtuti student: quam virtutem etiam *ex Ethicis* notum est esse duplicem; moralem, & rationis: siue practicam, & theoreticam. Quare & recte hic Aristot. ait hæc duo vitæ genera (politicam siue ciuilem, & philosophicam) optimos quosque

tam

tam veterum quam suæ ætatis viros sequi consueuisse. Adiungit autem, quæstionem hanc & controuersiam magni esse momenti, cum ad singulorum tum ad Reipub. felicitatem: propterea quod hæc quæstio ad ipsum vitæ scopum ac finem pertineat: quo non bene posito, fieri vix potest, vt q̃ ad scopũ petendũ & attingendũ sint instituenda, i. e. vitæ actiones recte collineentur ac dirigantur. Aliud namque τέλ☉ ac vitæ finem propositum sibi habet Politicus, siue is, qui honoribus & Republica gerenda vitam consumere velit, alijsq; ad eum finem argumentis vti solet, vt legibus, vectigalibus, fœderibus, bellis, &c. Longe aliud spectat Philosophus, rerũ scientiam & contemplationem, cui consequendæ alijs quoq; longe diuersis rationibus & adminiculis vti solet. Quare cum tantum in hac quæstione momenti ad vitam beatam tam singulorum quam Rerumpub. sit positum: recte & ordine facit Aristoteles, qui eam in his prolegomenis de optimo Reipub. statu de integro explicauit. Nam de eadem iam ante diligenter & accurate disputarat *lib.* 10. *Eth.* quo in loco & alios adduximus, qui idem argumentum tractarint, vt *Cicero. lib.* 1. *off. in fin. Philonem*, *Theophrastum & Heraclidem*: etsi horum scripta interciderint. *Plato* quoque ipse *in libris de Republ.* posterioribus hac de re copiose disputat. Nam certe hæc quæstio non tantum (vt *supra* dictum) magnum habet ad vitam vsum, sed valde fuit controuersa. Plærique enim principes Rerumpubl. vitam practicam censebant generi humano longe vtiliorem theoretica, quam etiam, vt hominum ociosorum & inutilium, vel accusabant, vel etiam exterminabant. Vt Romæ censor Crassus scholam Rhetorum aperiri non est passus, vt ipse ait *libro* 2. *apud Ciceronem de Oratore*. Et horum sententiam acceptam etiam philosophi quidam sunt secuti & approbarunt, vt Heraclides ille Ponticus & Cicero, Plato, Aristoteles, & Theophrastus, & plæriq; Philosophi contemplatricem alteri longe præferendam iudicarunt atque censuerunt. Quanquam hoc in loco Aristoteles ita disputationẽ ac sententiam suam temperat ac moderatur, vt vtrosque (tam eos, qui practicam, quam alios qui philosophicam tantum probabant) doceat in magno errore versari. Qua de re non hoc capite, sed proximo demum explicatur. Nam prius hic alium quendam errorem refellit eorum, qui practicam quidem vitã seque-

Vsus & magnitudo cõtrouersiæ de præcellẽtia vitæ practicæ & contẽplatiuæ.

Seneca ep. 95: seu vt alij 94. vita sine proposito vaga est, &c.

Practicæ vitæ patroni.

Contemplatricis vitæ patroni.

Correctio & Aristotelis sententia.

ſequerentur, ſed militarem potius, quam politicam ac ciuilem; quiq; totam ſuam vitam, omnia tam publ. quam priuata inſtituta, ad bellum, ad imperium, ad dominatum dirigerent; vt erant Spartani, quos magnam partem hac ipſa in re Romani ſunt ſecuti, vt *infra* explicabitur.

TEXTVS.

Et hi quidem exiſtimant, imperare proximus, ſi quidem heriliter; maxima cum ignominia eſſe coniunctum: ſi vero ciuiliter, non eſſe illud quidem iniuſtum, ad beatitatem tamen ipſis afferre impedimentum. Sunt autem, qui plane contrariam ſententiam tuentur; exiſtimantes, vitam ciuilem, & in agendo poſitam, ſolam eſſe viri propriam. Nam cuiuſque virtutis officia & actiones non magis ad ſingulos & priuatos, quam ad eos, qui Rempubl. adminiſtrant, & in ea verſantur, pertinere.

COMMENTARII.

Νομίζουσι δ᾽ οἱ μὲν] Dictum eſt *ſupra* de graui controuerſia, vtra vita alteri ſit præferenda; ea ne, quæ in agendo; an ea, quæ in contemplando eſt poſita. Hoc autem loco eam perſequitur Ariſtot. & ſuos cuiq; autores ac ſectatores eſſe, qui & iidem ſuis quique rationibus nitantur, oſtendit. Affert autem 3. fere ſectas. Nam eſſe quoſdam, qui toti ocio ac contemplationi dediti omnem Reipubl. adminiſtrationem repudiant: eſſe alios, qui honores & Rempubl. gerere malint, alijſq; præeſſe & imperare, quorum tamen duo ſint genera. Nam ex his (inquam) qui vitam practicam ament, alios quidem moderate ac ciuiliter alijs imperare, alios vero tyrannice ac ſeruiliter. De rationibus, quibus quiq; horum trium adducti ita exiſtiment, hic breuiter, *infra* copioſe explicatur *proxim. cap.* quanquam de tertio genere, eorum puta qui omnia ad dominatū ac Tyrannidem potius referunt, hoc ipſo capite late agitur, eorumque opinio ac ſecta refellitur. Priores igitur duæ ſectæ iuſtioribus rationibus niti videntur: quarum prior eſt Philoſophorum, altera Politicorum. Et Philo-

Secta tres: 1. Prorſus repudiantium Reipub. adminiſtr. 2. Moderatā admittentium. 3. Tyrannicam.

Philoſophi quidem ita ſuam ſectam & opinionem tuentur: Quod dominari & imperare ciuibus ſuis & proximis vel ſit iniuſtum, puta ſi fiat tyrannice & ſeruiliter: vel certe ad beatam vitam magno ſit impedimento, etiamſi fiat moderate ac ciuiliter, vt fit in Regno, in Politia, & in optimatum Repub. De priore huius concluſionis parte, qua dicitur, & tyrannice & heriliter alijs imperare, coniunctum eſſe cum magna iniuria; inde perſpicuum fit, quod in liberos homines & pares non herili aut ſeruili atque impari, ſed ciuili, moderato, æquabili imperio ſit vtendum: id quod late explicatum *ſupra lib. 3.* Pars altera concluſionis, qua dictum eſt, occupationes politicas magnum afferre impedimentum ad bene beateque viuendum, ſatis per ſe intelligitur. Certe *Plato multis in locis*, his quoque occupationibus tribuit, cur eorum, qui in Republ. ſunt occupati, familia & liberi plærumque male educentur; quod ipſi, publicis rebus diſtracti, non ſatis habeant otij quod domeſticis impertiantur. Qui contrariam ſectam ſequuntur, & vitam actuoſam ac negocioſam otioſæ anteponunt, hac ratione ſe tuentur, quod vita in agendo poſita ſiue ciuilis & politica illa demum ſola ſit viri præſtantis propria: cum altera otioſa & priuata mulierum ſit potius, aut ſeruorum ac pecudum, ſuis tantum commodis otio ac voluptatibus deſeruientium, ſuumque (vt dicitur) negocium agentium. Quod autem Philoſophi identidem in ore habent & iactare ſolent, virtutes, earumque officia & actiones in beata potiſſimum vita exerceri, & eas eſſe priuatorum ac ſingulorum proprias: falſum eſt. Nam tametſi virtutes morales, liberalitas, temperantia, magnitudo animi, prudentia, iuſtitia, &c. in priuata hominum vita, negocijs & commercijs magnum vſum habent: non minorem tamen habent & in publicis rebus & actionibus, vt fortitudo in re militari, & in ſententia fortiter dicenda & exequenda; vt liberalitas & magnificentia in palatijs, in conuiuijs publicis, in tenuiores, ciues, hoſpites, ſcholas, Eccleſias, &c. iuſtitia in ſenatu, in iudicijs, in honoribus, præmijs & pœnis, &c. Sed de his duabus ſectis ſiue potius de ſuis cuiuſque rationibus & argumentis pleniſſime *infra* explicabitur *cap. prox.*

Ratio, qua primæ ſectæ homines nituntur.

Ratio, qua nituntur vitæ actuoſæ laudatores.

Ἀπάντησις.

TEXTVS.

Alij vero formam & modum Reipub. herilem & tyrannicum ſolum aiunt eſſe beatum.

COMMENTARII.

De 3. ſecta. Οἱ δὲ τὸν δεσποτικὸν.] Hæc tertia eſt ſecta, quam ſolam reprehenſione digniſſimam & iniuſtiſſimam eſſe docet Ariſtoteles. Quam tamen amplexi & ſecuti olim fuerant Spartani, eorumque initio perſimiles Romani. Quantumuis & Spartana, ætate Ariſtotelis, & poſtea Romana Reſpubl. à plæriſq; fuerit laudata.

TEXTVS.

Quin etiam apud quoſdam & hic in Repub legum eſt finis, vt vicinis dominentur. Quare cum apud multos multa ſparſim, vt ita dicam, ſint inſtituta & leges: ſi tamen ad vnum aliquod referantur, ad dominandum omnes collineant: vt Lacedæmone & in Creta cum inſtitutio, tum legũ pars maxima ad bella accommodata eſt. Præterea in omnibus ijs gentibus, quæ alijs ſuperiores eſſe poſſunt, eiuſmodi facultas in honore eſt, vt apud Scythas & Perſas & Thraces & Celtas. Nam apud quoſdam quædam etiam ſunt leges ſiue inſtituta ad hanc virtutẽ incitantia, vt Carthagine ferunt, quot ſtipendia quis fecerit, annulorum ornatum caperet. Fuit olim & Macedonum inſtitutum, vt capiſtro cingeretur, qui nullum hoſtem interfeciſſet. In Scythis (apud Scythas) ei, qui nullum interfeciſſet hoſtem, ex poculo, quod quodã ſolenni feſto in orbẽ propinabatur, non licebat bibere. Apud Hiſpanos, bellicoſam gentem, obeliſcos (ſunt columnæ in cacumen faſtigiatæ: poni ſolent in ſepulchris) tot numero circa tumulũ defigunt (excitant) quot quis hoſtes interfecerit. Atq; alia id

id genus apud alios multa sunt instituta, partim quidem legibus comprehensa partim vero morib.

COMMENTARII.

Παρ' ἐνίοις δ'] Quod de tertio hominum genere siue secta dictum est; quosdã esse, quib. forma Reip. herilis siue asperior ac tyrãnica placeat: id exemplis aliquot Rerump. ac nationũ confirmat. Nam q̃ hic afferuntur de eo Reip. statu in quo ll. & instituta spectent omnia ad dominatũ & rem militarẽ: videntur non incõmode ad 3. illud genus, vt exempli loco, accõmodari posse, præsertim cum Arist. hunc statũ paulo *infra* ipse vocet herilem his verbis; *ἀλλὰ ἐοίκασιν οἱ πολλοί*, &c. Affert .a. exẽpla partim à Græcis, partim à barbaris: vt veteres Græci homines bifariam diuidere solent. Et ex Græcis q̃dẽ Spartanos, Cretes & Macedones cõmemorat; ex barbaris Scythas, Persas, Thraces (Threces, vtrumq; .n. dicitur) & Celtas, quo nomine Germanos & Gallos contineri certum est, Carthaginenses & Hispanos. Adiungit .a. eundem statum Reip. quo omnia ad dominatum & rem militarem referuntur, omnes fere nationes amplecti, quarum eæ sunt opes, vt confidant, se alijs facile superiores esse posse. Ea sc. tenet omnes & ambitio, & latius dominandi cupiditas, finiumq; propagandorum. Exemplo sit & Imperium Rom. q̃ post Aristotelem exortum est. Eodem ingenio Bœotos (quem Græciæ populũ hic prætermisit Aristoteles) fuisse cõmemorat *Ephorus* (discipul⁹ hic fuit Isocratis, *historicus insignis*: perierunt omnia eius scripta) eosq; grauiter reprehẽdit eo nomine ap. *Strab. l. 9.* vbi hæc Ephori verba exstant de Bœotia; *τὴν μὲν οὖν χώραν ἐπαινεῖ*, &c. Quib⁹ verbis Ephorus causam exponit, cur Bœoti, quorum regio ad principatum & imperium sua sponte esset accommodatissima, nunq̃ tamen imperium tenuerit Græciæ, nisi vno superstite Epaminonda, ipsorum ciue ac duce: nimirũ q̃ consuerint *λόγων καὶ ὁμιλίας τῆς πρὸς ἀνθρώπους ὀλιγωρῆσαι, μόνοι δ' ἐπιμεληθῆναι τῆς κατὰ πόλεμον ἀρετῆς*, &c. sapientiæ & humanitatis omni abiecta cura, tantum res militares studerent. (Cur gentes multæ fortissimæ multa possunt acquirere, sed non retinere? olim Gothi omnes prouincias Romanorũ occupabant, sed retinere non poterant. Quia tantum dediti rei militari, cõsilio & sapientia destituti; & idcirco ad acquirendũ aptissimi, ad retinendũ inepti.) Verũ de vitijs huius stat⁹ *infr.* expli-

Exempla huius 3. secta.

Ratio. Bœoti.

explicabitur, quo in loco eum statum Aristoteles præclaris argumentis refellit.

ὅρ☉. "Ορ☉.] Verbum hoc apud Platonem & Aristotelem in rebus politicis idem sæpe valet, quod scopus siue τέλ☉, vt & hoc loco. Nam quod hic ὅρον vocat Aristoteles, de eadem re *infra* agens *cap.* 14. nominatim vocat σκοπὸν.

Χύδην.] Verti *sparsim*, ad verbum. Posset non incommode reddi antiquo legum vocabulo, *per Saturam*, de quo *Festus*. (Aliquid per saturam ferre, id est, confuse. *Salustius* vtitur. Pessime est deprauatum *in vulgatis lib.* hoc verbum)

Spartanæ Reip. vitiū. Ὥσπερ ἐν Λακεδαίμονι.] Sæpe id reprehendit Aristoteles in Repub. Spartana: Eius plæraq; instituta & leges ad bellum siue rem militarem & ad dominatum esse comparata. Sic enim ait *supra lib.* 2. *cap.* 7. *extremo*, ἐ ὡδὲ ἡ τῆ ὑποθέσις τȣ̃ νομοθέτȣ, &c. & late *infra h. lib. cap.* 14. Quod idem in Lacedæmonijs ante Aristotelem & *Plato* aliquoties reprehendit, vt in Lachete, vt *li.* 3. *&* 4. *de ll.* vt *ipse Isocr. in Panathen. Cic. quoq; li.* 1. *off.* Sed illud (inquit) odiosum est, quod in hac elatione & magnitudine animi facilime & pertinacia & nimia cupiditas principatus innascitur. Vt. n. apud Plat. est, omnẽ morẽ Lacedæmoniorũ inflammatũ esse cupiditate vincendi.

Cretens. Καὶ Κρήτῃ.] De Repub. Cretensi ꝙ hic indicat Arist. eam quoq; omnem rei familitari & dominationi accõmodatam fuisse, quia alibi non facile reperiatur, propter eius obscuritatem dignum obseruatu videtur. Confirmari tamen vt verissimum id posse arbitror cum ex ijs, quæ *supra* explicauit Aristoteles *lib* 2. *cap.* 8. vbi docuit, harum instituta Rerumpub. Spartanæ & Cretensis velut Coloniam fuisse: tamen ex ijs quæ multa commemorat de hac Repub. Cretensi *Strabo lib.* 10. *ex Ephori Politia Europæ*, quæ perijt.

Hominum ingenijs & potentiæ accommodantur Rerũp. forma. Ἐν δ᾽ ἐν τοῖς ἔθνεσιν.] Insignis est & ingeniosa Arist. obseruatio de cõparatione hominũ siue nationum cum statu & forma Reip. Nã talem fere homines aut nationes Reip. formã ac statum amplecti, quali ipsæ sint vel ingenio vel opibus atq; potentia præditi. Id ꝙ de hoc tantũ Reip. genere, de quo hic agitur, in quo nimirũ omnia ad bellũ spectant, aliquot exemplis confirmat: omnes videlicet nationes, quæ & natura sint bellicosæ, & ita comparatæ, facile vt alios superare, suumq; sub imperium subigere possint, ad hanc (vt ita dicã) militarẽ Reip. formam esse propensiores; eoq; instituta præmia,

mia, commoda, pœnas etiam comparare ac dirigere, vt victoriæ & fortitudini præmia fere sint proposita, ignauiæ dedecus aut pœnæ.

Οἷον ἐν Σκύθαις.] De his nationibus, Scythis, Thracibus & Celtis, ætate Aristotelis, vel ex aliis historiis, perspicuum esse potest, quod hic ait Aristoteles, eas vt bellicosas fuisse, ita omnia instituta ac studia tam publica quam priuata ad rem militarem & latrocinia (quæ rei militaris ac venationis est species quædam, vt *supra* dictum est *lib. 1.* hodie genus est, non species) retulisse, nullasque pacis artes nouisse. Certe de Celtis, quorum nomine Gallos & Germanos contineri diximus, etiam ex recentioribus monumentis, & historiis Cæsaris & Taciti (recentioribus, quoad Aristotelem, dico) perspici potest, eos à pueris ad rem militarem educari & assuefieri consueuisse. De Scythis quoque & Thracibus, qui, vt & Germani, *teste Tacito*, se à Marte procreatos dicerent, vulgare & notum est negotium. Erant enim perpetua fere ea ætate bella, Græciæ cum Thracibus, & antiquitus cum Scythis (hodie Tartari vocantur.) De Persis longe alia est ratio, quam de reliquis nationibus, de quibus iam dictum est. Nam etsi verum est, quod hic ait Aristoteles, Persarum quoq; imperium, quod eo tempore maximum erat, eorumq; formam Reipublicæ ad dominatum fuisse comparatam: erat tamen id imperium aliis quoque pacis artibus, & pulcherrimis legibus temperatum, vt videre est *in Xenophonte & Strabone.* Quamuis & *Plato in Politia*, æmulus scilicet Xenophontis (vt ait Athenæus) Persicum imperium multis vitiis inquinatum ac deprauatum & plane vitiosum esse contendat.

Celtæ.

Hinc apud quosdã adhuc hodie tympanis & bellicis instrumentis in nuptiis vtuntur.

ἐν ἐνίοις γὰρ.] Ait, apud has nationes bellicosas sæpe fieri, vt præmia quoq; viris fortibus proponantur, & contra ignauis ac timidis pœnæ. Quatuor huiusmodi exempla hic commemorat; de aliis *infr.* dicetur.

καθάπερ ἐν Καρχηδόνι.] De hac quoque gente Pœnorum siue Carthaginensium, quæ iam Aristotelis ætate potens erat & illustris, statuque Reipublicæ vtebatur præclaro, vt ipse explicat *lib. 2. cap. 9.* & postea longe potentior facta est & illustrior, facile quoque est ex veterum monumentis docere, eam plane fuisse militarem, & ad dominandum plus æquo propensam. Quod autem hic ait Aristoteles de præmio, tot ornamenta siue corollas ex annulis contextas militantibus

Carthag.

Præmium militare.

dari solitas, quot stipendia quis fecisset aut meruisset, non facile alibi reperias. Ea item, quæ proxime afferuntur, variarum gentium instituta in re militari, quo ad præmia & pœnas, vt rariora & insignia, tamen dignissima sunt obseruatu ex hoc loco.

κὴ ἕτερα δὴ παρ' ἑτέροις.] Nam & Romani, & Persæ, & Indi, & Germani & Græci veteres sua id genus & præmia & pœnas habuerunt militares, de quibus *Agell. libro 5. capite 6. Xenophon in Pædia, Strabo in posterioribus libris Geographicis, Ælianus, & omnium antiquissimus Herodot.* ex quo quædam sumpsit *Alexand. ab Alexand. lib. 4. genial. dier. cap. 8. & Tacitus in lib. de morib. German.*

TEXTVS.

Quanquam considerare volentibus valde absurdũ fortasse videatur, esse hoc Politici officium, posse reperire, vt imperet ac dominetur proximis & volentibus & inuitis. Quî enim id sit Politici aut legumlatoris proprium, quod ne quidem sit legitimum. Non est autem legitimum, imperare non solum iuste, sed etiam iniuste: superiorem autem esse siue vincere licet, etiam iniuste.

COMMENTARII.

Refutatio huius sectæ. Καὶ τοι δόξειεν ἂν.] Hoc loco iam Arist. eorum sectam refellit, quorum aliquot iam exempla attulerat, quibus nimirum ea Reip. forma probetur, in qua ad imperandum ac dominatum omnes leges ac instituta spectent. Affert autem 5. fere argumenta, quibus eam Politiam doceat non esse optimam. Nam alia in alium locum reiicit extremo hoc cap. vt eo loco indicabimus. *1. Argum.* Primum autem argumentum siue ratio Aristotelis his verbis continetur, hęc nimirum; quod boni legum scriptoris, virique politici officium sit, vt ea, quæ iuri & legibus sunt consentanea siue iusta, proposita sibi habere debeat. Quo posito, statim efficitur, hoc genus Reip. in quo ad dominatum omnia spectant, ab officio boni legum scriptoris remotissimum esse. Iniustum est enim, quibuslibet velle dominari, tam inuitis quam volentibus & consentientib. Illud enim Tyrannorum est proprium, non Regum & bonorum magistratuum, vt explicatum est *supra* aliquoties. Est enim

ele-

celebris hæc Tyranni & Regis differentiæ nota, quod alter volentibus, alter imperet inuitis. Sic igitur hæc ratio concludatur: quæ ſunt iniuſta, ab officio viri politici, ac proinde ab optimo Reip. genere ſunt aliena. At omnibus velle dominari, etiam inuitis, iniuſtum eſt. Ergo, &c. *Form.*

TEXTVS.

Atque ne in aliis quidem ſcientiis id videmus. Neq; enim medici nec gubernatoris eſt officium, vel perſuadere, vel cogere; huius quidem ægrotos, illius vero nautas.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν ταῖς.] Altera ratio à ſimili ſiue ab exemplo medici & gubernatoris, quibus ſæpe à *Platone, Ariſtotele, Cicerone & aliis,* vir politicus, legumque ſcriptor comparari ſolet, ſumitur. Vt enim horum munus & officium non in vi aut neceſſitate, ſiue in cogendo, ſed in rationibus ac perſuaſione cernitur: ita & Politici officium, eiuſque, qui aliis præeſſe velit, non violentum eſſe debet, ſed cum ratione coniunctum, & beneuolentia temperatum. *2. Argum.*

TEXTVS.

Sed enim plæriq; exiſtimare videntur, herilem dominatum eundẽ eſſe cum politico principatu: quodq; ſibi quiſq; nec vtile nec iuſtum eſſe ait, id ipſum non pudet in alios exercere. Nam ipſi quidem, vt iuſte in ſe imperetur, quærunt: in alios vero nulla iuris iis eſt cura.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ ἐοίκασιν οἱ πολλοί.] Tertia ratio à peruerſa hominum opinione, eaque ipſi iuri naturæ repugnante, ſumitur. Nam tametſi ius hoc eſt naturæ, vt aliis quis faciat, quod ſibi velit fieri; quodque in alios iuris ſtatuat, eo & ipſe iure vtatur, vt notum eſt *ex titul. Pandectarum & dicto Chriſti, veterumq; Chriſtianorum* (quod ipſum Alexandrũ Imperatorem, licet non Chriſtianum, ſemper in ore habuiſſe à Chriſtianis ſumtũ, teſtat' *Lampri.*) ea tamẽ multorũ eſt & ambitio & dominandi *3. Argum.*

minandi cupiditas, vt, hoc iure naturæ violato, ipsi, aliis iure an iniuria imperent, nihil pensi habeant, & ciuile imperium, quod maxime ciuium beneuolentia ac studio continetur, in herilem & tyrannicam dominationem conuertant: cum tamen, si aliis ipsi parere debeant, eos potius Principes sibi expetant, qui iuste ac moderate & volentibus imperent, quam qui tyrannice, impotenter, ac pro libidine.

TEXTVS.

Absurdum est autem, nisi natura hoc quidem sit tale, quod heriliter imperet, illud vero non heriliter. Quare si ita se res habet; non id agendum est, vt omnibus quis dominetur: sed iis, qui ad dominatum sunt apti. Quemadmodum neque venando homines sunt capiendi ad epulas, vel ad sacrificium: sed id, quod huc aptum est, vt venando capiatur. Id autem aptum est ad venandum, quod ferum sit, & mensæ aptum animal.

COMMENTARII.

4. Argum. Ἄτοπον ᾗ.] Aliud argumentum, item à iure siue lege naturæ sumptum exponitur. Nam iure naturæ alii ad parendum (& quidem seruiliter) sunt facti, alii non. Alii quoque natura ita sunt facti, vt heriliter dominentur: alii ita, vt non dominentur in alterum. Vt enim *supr. lib. 1.* explicatum est: quidam natura sunt serui, quique alio imperio, nisi herili, salui & incolumes esse non possunt. Alii natura sunt liberi, quique ciuile quidem imperium ferre possint, seruile non possint nec debeant. Quare qui omnes eodem iure complecti, atque tam natura liberos, quam seruos eodem imperio herili siue tyrannico continere & cohercere velit: contra ius naturæ vt faciat, necesse est. Contra vero is naturæ conuenienter imperabit, qui pro differentia eorum, qui erunt in imperio, imperare velit: in eos quidem dominari, qui natura sunt serui; in alios non item. Id quod similitudine quadam à venatu sumpta illustrat. Vt enim (inquit) non quælibet animalia talia sunt, quæ venando capiantur, sed ea tantum, quæ fera sint & edulia, siue ad vescendum idonea, quorumque vsus

Simile.

vel

vel in epulis, vel ad victimas esse possit: homines vero, siue alia mansueta animalia non capiuntur venando: ita quoque ex hominibus ad imperium herile non omnes natura sunt facti; sed illi tantum, qui seruili sint ingenio, id est, natura serui.

δεσπόζον ἐστί.] Etsi hæc duo, δεσπόζον & δεσποτὸν, id est, id quod dominatur, & id in quod illud dominatur, siue in quod est dominatus, ita inter se sunt relata, vt quod ex vno elicitur, idem quoque ex altero elici possit: & proinde idem argumentum & sententia huius loci ex vtroq; non ita incommode sumi possit, vt & nos vtramque sententiam exposuimus, tam de dominante, quam de parente: locus tamen hic longe fit planior, si pro δεσπόζον, quod hic bis iteratur, scribatur δεσποτὸν, vt *infra* τῶν δεσποτῶν, vt & in similitudine est θηρευτὸν. Sic enim clara esset ac breuis conclusio. Cum non omnes mortales, sed partim ex iis ita natura sint facti, vt herile imperium siue dominatum ferre possint ac debeant, partim non: absurdum sit, & contra naturam, velle tamen in omnes herile imperium exercere: cum in eos tantum id sit iustum, qui natura sunt δεσποτοὶ, id est, ad tale imperium facti.

TEXTVS.

Quin etiam esse possit ciuitas vna per se beata, quæ nimirum bene administretur. Siquidem fieri potest, vt ciuitas seiuncta sit alicubi, quæ bonis legibus vtatur. Cuius Reipublicæ ratio non ad bellum, neq; ad hostes superandos sit comparata. Sit enim nihil tale.

COMMENTARII.

ἀλλὰ μὴν εἴη γ'.] Alia est ratio siue argumentum aduersus rationem Reipublicæ militarem, de qua agitur, quæ ratio ita concludi potest: si forma militaris optima esset ac verissima Reipublicæ descriptio siue forma: non posset vlla reperiri ciuitas optima ac beatissima, quæ nō ea forma & ratione Reipublicæ militari vteretur. At potest ciuitas reperiri beata & bene constituta, quæ tamen ad bellum & dominatum non sit accommodata. Quare efficitur, militarem eam Reipublicæ formam non esse verissimam & optimam. Assumptionem *Minoris cōfirmatio.*

5. Argum.

nem confirmat Aristoteles in hunc modum: Nihil (inquit) prohibet, quin ciuitas aliqua esse possit florentissima ac beata, vtpote ea, quæ optimis legibus & institutis sit temperata, quæ tamen nec bella gerat, nec in re militari se exerceat; nimirum si nulla sit occasio belli gerendi, vt quia nulli sint hostes, nulli etiam vicini, quibus inferri bellum possit: puta, si sit ciuitas ab aliis remotior, quæque per se suis legibus vtatur, & cum aliis, licet remotioribus, tantum habeat commercii, quantum ad vitæ quotidianæ vsum sit necessarium: quod cum aliis in locis interdum, tum maxime in Insulis vsuuenire potest.

Μηδὲν γδ.] Id est, fingamus siue faciamus, nullam esse vel occasionem vel necessitatem belli gerendi, vt quia ciuitas sit ab aliis longe diuisa & separata. Vicinitas enim, vt & communio, lites & dissidia parere solet.

Vicinitas & cōmunio litium occasio.

TEXTVS.

Quare intelligitur, omnes quidem curas & studia bellica esse ea quidem honesta & pulchra habenda; non tamen, vt finem omniũ supremum, sed huius potius illa gratia. Est autem boni legum scriptoris, videre, quomodo ciuitas & genus hominum, omnisque alia societas vitæ beatæ quodammodo fiat particeps, eiusq; beatitudinis, quæ in eos cadere possit. Different certe leges & instituta quædam inter se; idq; munus est huius scientiæ legum scribẽdarum, videre, si qui sint finitimi, qualia studia aduersus quales sint excolenda, quibusq; officiis in singulos vtendum. Verum de hoc quidem, ad quem finem optima Resp. collineare debeat, infra quoq; suo loco explicabitur.

COMMENTARII.

Δῆλον ἄρα.] Conclusio est disputationis aduersus eos institutæ, qui Remp. militarem (vt ita dicam) id est, eam, in qua ad bellũ & dominatũ omnia spectant, vt ad vltimum finẽ & beatissimũ, optimã esse arbitrantur. Qua cõclusione declarat

Arist.

Arist. iam perspictũ esse ex priore disputatione & argumentis allatis, summũ & optimũ finẽ, quem vt singuli homines, ita & vniuersæ ciuitates sibi proponunt (vt *supr.* dictum *initio l.1. Eth.*) non esse positũ in vnis actionibus belli aut militaribus, sed potius in actionibus ex omni virtute manantibus, non ex fortitudine sola, vel virtute militari; quin potius has actiones eius summi finis consequendi causa, quem beatitudinem siue beatam vitam vocamus, vt & aliarũ virtutum actiones, suscipi ac fieri. Nam ex prioribus iam constat, posse interdum fieri, vt ciuitas floreat ac beata sit, quæ tamen actionum militarium plane sit expers. Dictum quoque est, eos, qui in hac sola virtute & actionibus militaribus sunt occupati, suaque omnia consilia & facta ad imperiũ propagandũ, vtq; aliis dominentur, conferunt, nõ tantũ non virtute omni præditos esse, sed sæpe ipsis virtutibus, maxime iuri & iustitiæ, adeoq; ipsi naturæ aduersari. Hanc autem disputationem, vulgi & communi eius ætatis opinioni contrariã, qua ætate ab omnib. fere Spartana Resp. laudabatur, vt omniũ optima, quæ tamen ad rem militarem erat accommodata (vt dictum est) & res in bello gestæ, ac facinora militaria vulgo semper magis gloriosa & illustria, quam pacis artes & munera, celebrari ac prædicari solent. Hanc igitur disputationem ne quis, vt paradoxam, calumnietur, & Aristotelem ipsum non tantum propter Rempublicam & Atheniensem & Spartanam, quæ vtraque magnam laudem & gloriam ex re militari ea ætate quærebat, sed etiam propter Philippum & Alexandrum, quorum magnæ iam essent opes ac gloria ex re militari, in inuidiam vocaret: caute & sapienter etiamque vere adiunxit Aristoteles hic, laudes, & facta militaria honesta esse, & præclara siue gloriosa, non tamen vt in iis sint omnia, non vt in iis regni aut Reipublicæ beatitudo sit ponenda: quod ipsum *infra* latius explicatur *capite decimoquinto.* Ex his autem id quoque intelligitur; quid spectare debeat bonus rector Reipublicæ, siue legum scriptor sapiens, quem finem in optime describenda Rep. sibi propositũ habere debeat, non victoriam vel dominatum & imperium in quoslibet. Qua in re Lycurgus & Minos, aliique, magni licet alioqui legum scriptores & Rerumpublicarum auctores, aberrarint, vt & *supra* dictum *lib. 2.* sed eum potius finem & scopum, qui est & singulorum hominum, nempe vitã beatam. Hoc enim esse officium

Quid de re militari statuẽdum sit Politico.

Vita beata finis est, quẽ sibi bonus Politicus in describẽda & gubernãda Rep. propositũ habere debet.

officium & munus veri Politici, bonique legum ſcriptoris, videre & curare, vt ciuitas, quam legibus & inſtitutis deſcribendam & temperandam ſuſceperit, bene beateque viuat, & ſinguli ordines ciuium ſuo quique in genere, id eſt, dare operam, vt ciuitas ſit beata, idque pro populorum ſiue nationum & pro ordinum diſcrimine. Quod diſcrimen ſapienti Politico diligenter tenendum & obſeruandum eſt. Neque enim optima Reſpublica in omnibus populis inſtitui debet aut poteſt. Alii namque moderatiore magiſque ciuili, vt de Græcis ait Ariſtoteles, alii, vt barbaræ quædam nationes, & immanes ac feroces, herili imperio ac tyrannico melius reguntur & continentur. Qua in re plæroſque, qui de Republica vel diſputarint olim vel ſcripſerint, grauiter hallucinatos eſſe docuit *ſup. lib. 3.* qui tantum de optima Republica vel agerent, vel ſcriberent, cum tamen vel propter ipſa loca, vt aſperiora, vel propter hominum ingenia ſemper obtineri nequeat. Et hoc eſt, quod hic ſubobſcure indicat his verbis; πῶς μεθέξουσι τῆς ἐνδεχομένης, &c. Ex hac autem varietate perſpicuum eſt, illud quoque conſequi neceſſario, non eſſe eaſdem leges vel inſtituta omnibus populis aut Rebuſpublicis tradenda & accommodanda; ſed vt ipſæ nationes & hominum genera diſcrepant: ita & ipſas Rerumpublicarum formas diſcrepare: & proinde diſſimilia quoque & diſcrepantia inſtituta & leges eſſe debere.

Reſp. accōmodādæ rei præſenti.

Leges diuerſæ diuerſis Rebuſp. conueniunt.

CAPVT III.

EXPLICAT hoc capite quęſtionem Ariſtotelis alteram, priore capite propoſitam, de comparatione vitæ duplicis, tam eius, quæ in contemplando quam quæ in agendo verſatur; quarum ſtudioſos, ſuam quemque alteri anteferendo, & alteram reprehendendo, vtroſq; à vero aberrare docet.

TEXTVS.

In eos autem, qui vitam cum virtute maxime expetendam eſſe conſentiunt illi quidem, ſed de vſu eius diſſentiunt, in vtroſque eos nobis eſt diſſerendum (nam hi quidem omnia ciuilia imperia improbant; exiſtimantes, vitam liberi & aliam quan-

quandam esse à ciuili, & omnium maxime expetendam: illi vero, eam esse optimam. Neque enim fieri posse, vt qui nihil agit, bene agat: bene autem agere & beatam vitam idem esse) quod vtriq; partim quidem sentiant recte, partim vero non recte. Illi quidem, quia liberi vita herili melior: id enim verum. Nihil namque præclari, seruo, quia seruus, vti. Iussus enim de rebus necessariis nullam cum rebus præclaris affinitatem habet. Illud vero non rectum, putare, imperium omne esse dominatum. Non enim minus distat liberorum imperium à seruili, quam ipsum natura liberum esse à natura seruo. Sed de iis satis est in prioribus libris (in primis disputationibus) explicatum (hoc est, in 1. libro.) Cessationem autem siue otium magis laudare, quam actionem siue negotium, non verum (rectum) est. Vita namque beata est actio. Preterea multarum & honestarum rerum finem habent iustorum & moderatorum actiones.

COMMENTARII.

Controuersia de pstantia vitæ practicæ & theoreticæ.

Πρὸς δὲ τοὺς ὁμολογοῦντας.] Explicata priore quæstione, & eorum reprehensa opinione, qui optimam eam esse Rempublicam æstimarent, quæ ad dominandum sit comparata, & ad rem militarem maxime sit accommodata, vt Spartanam & Romanam fuisse docuimus: hoc cap. aliorum quoq; contentionem quandam dirimit de duobus vitæ generibus; politico siue practico, & philosophico siue theoretico. Nam etsi plura vitæ sunt genera, vt otiosorum voluptati tantum seruientium; & quæstuosum, vt est opificum & mercatorum, de quibus omnibus *sup. lib. 1. cap. 5. Ethic.* de his tamen duobus duntaxat explicandum fuit: propterea, quod hæc duo sola cum virtute cognationem habeant. Nam vtraque hæc vita virtutem & ex ea siue ex eius officiis, siue actionibus manantem vitam beatam, tanquam scopum & finem, sibi proposi-

Cur de his duob. tantũ vitæ generibus tractet.

tam habet. Nam & illud notum est ex *Ethicis*, vt duo hæc vitæ maxime illustria sunt genera: ita & virtutem quoq; & ipsam beatitudinem aliam esse practicam, aliam theoreticam. Ait autem initio Aristoteles, sua ætate magnam hac in re fuisse controuersiam; vtra alteri vita sit præferenda, & vtro genere optima Resp. sit metienda & æstimanda. In eo quidem eos consensisse, quod vita beata non in voluptate aut quæstu, sed in virtute sit collocanda. Verum cum virtutis duo sint genera, & duplex vsus, partim videlicet in agendo, vitaque communi, partim in contemplando positus: in hoc ipso dissensisse, quod alii contemplationem, alii actionem anteponendam iudicarent: alii (inquam) eam vitam, quæ in honoribus & Republica administranda cernatur, vt optimam & laudatissimam, amplectantur, qui Politici nominantur: alii eam, quæ in rerum contemplatione & veritate inuestiganda versetur, vt beatissimam, sequerentur, qui Philosophi dicuntur. De hac autem controuersia latius disseruit Arist. *lib. vlt. Eth. & multis in locis Plato, maxime in libb. de Rep.* Quæ controuersia etiam ad posteros Platonis & Arist. manauit. Nam, vt videre est *ap. Cic. in Ep. ad Att.* scriptis, eam exagitarunt Aristotelis duo insignes discipuli, *Theophrastus & Dicæarchus*: quorum ille otiosorum Philosophorum, hic Politicorum negotiosam optimam esse contenderint. *Cic. in l. 1. Off. extrem.* Dicæarchi sententiam, altera rationibus quibusdam reprehensa, sequitur: vt & alias adductis aliorum locis copiosius exposuimus. Videatur tamen & *Alcinous* hac de re *in libello de decretis Philosophiæ Plat. cap 2.*

Οἱ μὲν γὰρ ἀποδοκιμάζουσι.] Exponit breuiter rationes, quibus in suo quisque vitæ genere approbando niteretur. Nam Philosophi quidem, quiq; imperia & honores ciuiles improbare consuerint, hanc rationem afferebant, quod vita ciuilis à vita libero digna sit remota & aliena, quod sit (inquam) seruili, quam vitæ liberorum similior. Cur ita quæso? Quod ii, qui præsunt aliis, dominari; qui parent magistratibus, iisque, qui præsunt, seruire videantur. Ex quo id intelligitur, vitam hanc ciuilem herili & seruili comparari posse. Vnde & hoc efficitur, hanc vitam non esse optimam: eo quod perspicuum & notissimum sit, seruilem vitam vita homine libero digna longe esse deteriorem. Contra alii hac vtuntur ratione, qui vitam ciuilem otiosæ & philosophicæ anteponendā censent: quod, cum

Ratio, qua contemplatricis vitæ patroni vtebantur. 1. Approbatio.

Ratio eorū, q vitā practicam defendunt.

cùm vita beata & ipsa sit quædam actio, & ex actionib. virtutum existat, fieri non possit, vt otiosus, quiq; ab omni actione sit remotus, beatus vel esse vel dici possit. Et hoc est, quod ait: ἀδύνατον γὰρ τὸν μηδὲν πράττοντα, &c. Quibus in verbis vis argumenti siue rationis, qua Politici vtuntur, venusta & elegãs est posita in origine & etymologia verbi πράττειν & εὐπράττειν & εὐπραγίας. Græci namq; πράττειν, quod latine, agere, & εὐπράττειν, quod hi beatum esse (*Horat. audax Græcorum imitator*, bene rem gerere, reddidit latine, *in Epist. ad Celsum*) dicunt. Vnde & εὐπραγία apud Græcos idem est, quod εὐδαιμονία, latine, vita beata siue beatitudo. Quod autem dictum est, vitam beatam & actionem quandam esse, & ex actionibus oriri, explicatur copiose *lib. 1. & 10. Ethic.* & his libris sæpe iteratur *& infr. c. 13. & 14.*

ὅτι τὰ μὲν.] Obseruanda est Aristotelis modestia in aliorum reprehensione, & etiam prudentia. Nam ita & alias solitus est aliorum sententias non totas abiicere, sed quæ ex iis ad rem suam faciunt, retinere & probare, aliis tantum repudiatis: vt videre est *sup. lib. 2. 5.* &c. Ergo in hac quoq; quæstione docet h. l. illos in suo quemq; genere quædã bene, quædam non recte protulisse. Et de Philosophis quidem primo, id eos recte dicere, vitam herilem siue seruilẽ ea, quæ est liberi, esse longe deteriorem, vitam liberi seruili, siue herili, sine controuersia esse meliorem. Id quod & confirmat adiuncta ratione, quia seruo vti, quia seruus, nihil in se præclari habeat, id est, quia cum potestas & imperiũ herile in eo sit positum, vt seruo vtatur in rebus seruilibus, eiq; imperet ac præscribat ea, quæ ad vsum vitæ sunt necessaria, ad rem (inquam) familiarem ac domesticam: Ea autem iussa & imperia sint rerum leuiorum & viliorum: merito hoc ipsum imperium siue potestas herilis nullam in se dignitatem & splendorẽ habere dicatur. Breuiter, imperium herile rerum est leuiorum, vt necessariarum, siue ad rem familiarẽ pertinentium. Nulla igitur eius vel exigua dignitas, splendor ac species. Aliarum autem rerum, quibus liberi vtuntur, & in quibus ii versantur, vt disputationum philosophicarum, administrationis Reipub. & militaris, &c. egregius est splendor ac dignitas.

τὸ ἦθος & modestia Aristotelis.

ἡ ἐπίκρισις Aristot. de hac controuersia.

1. Hypothesis Philosophorum, ea que vera.

ἐθὲν γὰρ τό γε.] Dominus seruo vti potest bifariam vel vt seruo, vel vt libero: vt seruo quidem, in rebus seruilibus, & ad rem familiarem pertinentibus. Vt libero verò, siue non vt

seruo, si eo vtatur vel vt præceptore, vel vt consiliario, siue adhibendo eo in consilium, vel legendo in militiam, vt interdum Romæ & Lacedæmone factum constat. His enim in rebus seruo vtitur dominus, non vt seruo, sed vt viro docto, sapiente, forti, &c. quæ sunt virtutes non seruorum, sed libero dignæ, quæque in seruos, vt seruos, non cadunt, vt neq; ipsa beata vita. Quod explicatum est *lib. 1. & 10. Eth. & sup. lib. 1. Polit.* de quo & *infr. cap. 14.*

ἡ γὰρ ἐπίταξις.] Imperium de rebus necessariis, id est, ad rem familiarem pertinentibus verus est vsus seruorum siue potestatis herilis. Quod sane imperium nihil in se habet gloriosi aut præclari; vt *supra* dictum. Nam & alias constanter Aristoteles hæc duo [ἀναγκαῖα & καλὰ] vt contraria inter se opponere solet. Nos latine res leues, viles & humiles præclaris, & dignitatem in se habentibus, vt contrarias, opponere consueuimus, quod *supr.* iam monuimus *lib. 1 cap. 7. & alibi.* Honesta, liberalia Aristoteli sunt καλὰ: seruilia, illiberalia, & opificum opera sunt ἀναγκαῖα & βάναυσα, vt *lib 1. Metaphys. cap. 2. in fin. & infr. hoc lib. cap. 14. in verbis:* καὶ τῶν πρακτικῶν τὰ μὲν, &c. vbi & hoc dicetur, seu latius explicabitur.

2. Hypothesis Philosophorum, eaque falsa. Callicrat. tria facit ap. Stob. eclogis œcon.

τὸ μέντοι νομίζειν.] Nunc peccata duo Philosophorum exponit: prius est in eo, quod putarent imperium omne esse dominatum, esse herile siue seruile. In quo profecto eos fugit ratio. Duo namque sunt imperii genera, non secus atque hominum. Vt enim etiam natura duce alii sunt liberi, alii serui, iique longe inter se distincti: ita vt imperandi ratio siue imperium aliud est liberis, quod ciuile; aliud seruis, quod herile dicitur, accommodatum. Qua de re diligenter, erudite & copiose explicatum *supra libro 3. capite 4.* Nam de duplici hominum genere alios natura liberos, alios esse seruos, explicatum est *lib. 1.*

3. Hypothesis Philosophorum, & ipsa quoque erronea.

1. Arg. ἀνασκευαστικὸν.

τὸ δὲ μᾶλλον.] Alter est Philosophorum error siue peccatum, vitam otiosam & contemplationi deditam ciuili, & administrationi Reipublicæ præferentium, in eo positus: quod otium & cessationem actioni præferant; maioreque laude dignum putent. Nam contra Aristoteles actionem otio præferendam & meliorem esse duabus his rationibus ostendit. Prior hæc est: quia ipsum summum bonum, siue beatitudo ipsa, quædam sit actio. Nam (vt explicatum *lib. 1. Ethic.*) vita beata

actio

actio est animi ex virtute in vita perfecta. Altera ratio subobscurior affertur in his verbis; ἔτι δὲ πολλῶν, &c. quia iustorum & temperantium, inquit, virorum actiones finem habent multarum rerum insignium & præclararum, id est, quia actiones iustæ siue iustorum, vt in iure dicundo, & iustitia administrāda, & actiones temperantium siue in abstinentia pecuniæ, siue in continentia magnos habent vsus in vita humana, & sæpe ad res maximas sunt vtiles; vt propter iustitiam interdum fit, vt regni aut Reipublicæ imperium alicui attribuatur, quod olim in primis regnis accidere solitum ex *Herod.* commemorat *Cic. lib. 3. Offic.* De continentia quoque, quantam sæpe vim habeat, exemplo sit Scipio & ipse Alexander Magnus. Eadem est ratio siue vis & efficacia reliquarum quoque virtutum moralium, nimirum liberalitatis, humanitatis, fortitudinis, &c. quæ sæpenumero maximæ sint occasiones ad summas res gerēdas. Id quod cum perspicuum sit ex otio non effici; non est difficile intelligere, actiones ipsas otio esse præferendas, vtque sæpe sint causæ grauium & magnarum rerum gerendarum. *2. Argum.*

TEXTVS.

Atque his ita definitis, existimet quis fortasse, optimū esse omnium, habere dominatum. Nam sic actionum multarum & clarissimarum dominus & auctor esse possit; ideoque non debere eum, qui imperare possit, alteri concedere, sed potius sumere, atque nec patrem filiorum aut liberorum, nec liberos patris, nec omnino amicum amici rationem habere, nihilque de eo laborare. Id enim, quod optimum, maxime esse expetendum. Bene autem agere esse optimum.

COMMENTARII.

Καί τοι τάχ' ἂν ὑπολάβοι.] Affert hic Aristoteles calumniam siue captionem, quam ex iis, quæ modo sunt explicata, quis contexere possit. Nam ex priore disputatione id effici videtur, optimum esse dominari omnibus: & proinde debere quemq; quouis modo (iure an iniuria, nihil interest) & impe- *Obiectio.*

rium sibi arripere, & probare, & alios, etiam eos, qui iustius imperare debeāt, imperio detrudere ac spoliare. Sic.n. concludere is posset: Si agere tam est laudabile, vt iam dictum: Ergo omnis agendi occasio erit arripienda. At in imperando optima est agendi occasio. Nam, vt vetus est prouerbium; Imperium siue magistratus ostendit virū, id est, in imperiis demum cernuntur facta & officia virtutum: & longe sunt illustriora principum & magistratuum siue publica facta, aut res gestæ, quam ciuium priuatæ actiones, & officia virtutum. Deinde virtutum officia & actiones in imperiis non tantum sunt illustriores & clariores, vt iam dictum est; sed etiam frequentiores. Semper enim qui cum imperio versantur, occasionem aliquam habent excolendæ virtutis. Ex quibus intelligitur, imperium & dominatum ad edendas actiones & claras & crebras esse accommodatissima. Quare cum tantopere actiones sint laudabiles, videtur (vt iam dictum est) id quoq; inde effici, imperium quolibet modo esse arripiendum; nulla vel parentum vel liberorum, vel amicorum, vel iuris & honestatis habita ratione. Id quod eo magis confirmatur, quod ipsum summum bonum sit actio quædam, siue beatum esse nihil sit aliud, quam bene agere, vt Græci loquuntur, εὐπράττειν. Notum est autem, summum bonum maxime esse expetendū; vnde consequitur, ipsum quoq; bene agere, & proinde ipsum quoq; agere (nā ex multis bonis actionib. ipsa εὐπραξία, siue optima actio, i. beatitudo nascitur) maxime esse expetendum. Duplex est igitur ratio huius calumniæ; cur (inquam) imperia quolibet modo sint inuadenda & arripienda; tum quia actionum præbeant materiam plurimarum & maximarum: tum quia actiones, vt ad summum bonum spectantes, per se maxime sint expetendæ.

Plutarch.

TEXTVS.

Hoc igitur vere fortasse dicunt, siquidem aderit spoliantibus, & vim afferentibus ex omnibus reb. ea, quæ maxime est expetenda. Verum fortasse fieri non potest vt adsit, sed falso id ponunt. Neque enim etiam id accidere potest, vt eius præclaræ sint actiones, qui tantū non excedat, quantū maritus vxori, aut pater liberis, aut dominus seruis. Quare

qui

qui violat rectũ, nihil recti tantũ posterius fecerit, quantũ à virtute discessit. Parib. namq; honestum & iustum in eo quod vicissim. Id enim par est & æquum. Quod aũt non est æquum æqualib. quodq; non est par paribus, contra naturam. Nihil autem eorum, quę contra naturam, honestũ. Quare si vel alius quis virtute & facultate ad res optimas gerendas præstans; hunc sequi honestum, & huic parere iustum est. Debet autem non virtus tantum, sed etiam facultas adesse, siue potestas, qua ad agendum sit instructus.

COMMENTARII.

Τοῦτο μὲν οὖν ἀληθῶς.] Priorẽ calumniã siue captionem, qua quis ad imperandi siue dominandi libidinem excitari possit, hoc loco iam refellit Aristoteles: & primum suo more iis, qui hanc calumniam afferunt, aliquid concedit, largitur, verumque esse iis consentit, quod in approbationem calumniæ velut argumentum protulerunt; Summum bonum & in agendo esse positum, & ab omnibus esse expetẽdum, siue summo id studio quenq; quærere. Verum quod inde effici cupiunt, vt propterea principatus & imperia iure an iniuria quærantur & arripiantur, & iniustis his inuasoribus optimum & summum bonum obtingere posse: id vero falsissimum esse, & plane ἐκ τῶν ἀδυνάτων, id est, fieri omnino non posse, præclare demonstrat. Quæ res vt intelligatur, paulo altius est repetenda. Dictum est & explicatum late *supra libro 3. & 4.* imperium omne vel esse in pares vel in impares. Id, quod est in pares, ciuile dicitur siue politicũ: cuius propria est vicissitudo, id est, vt omnes aut plæriq; vicissim & præsint & pareãt: quod fit in Rebuspub. Id autem, quod est in impares, Regnum fere aut Tyrannis vsurpatur, vbi vnus aliquis reliquis longe præstantior & impar in eos, vt impares & inferiores, dominatum habet. Iam vero in vtroq; imperii genere id & iuri ac iustitiæ, & ipsi naturæ ac honestati consentaneũ est, vt in altero quidẽ, quod est inter pares, non vnus aliquis semper dominetur: sed (vt dictum est) in orbem siue vicissim imperent ac pareant. Quid enim iniquius siue à iure & iustitia magis alie-

Hypothesis seu problema synergon aduersariorum.

λύσις τῆς ἀνθυποφορᾶς.

num excogitari potest, quam vt is, qui virtute & rerum vsu non excellit, sed par est reliquis, tamen vnus semper imperare, nunquam parere, velit? Quæ dominandi cupiditas iniusta Iulium Cæsarem eo impulit, vt omnia diuina & humana iura Romæ confuderit, *inquit Cic. lib. 1. Offic.* Idemque accidere aliis solet, qui cum sint pares, pari tamen iure cum reliquis ciuibus viuere non velint. In altero vero si vnus aliquis virtute & rerum vsu ita reliquis antecellat, vt tanquam Deus aliquis inter ciues esse videatur, optimo huic iure vni imperium debetur, qui & solus semper imperet, & nunquam pareat. Est enim id iuri ac iustitiæ contrarium, vt qui longe reliquis est superior, pari iure cum iis viuere debeat. Cuius generis heroas, quia sunt rari, recte monuit Aristoteles *sup. li. 3.* difficile factu esse, vt veri & iusti principatus siue regna inter homines existere possint. His ita positis (quæ satis *supra* sunt explicata, & hic breuiter iterantur) consequitur, falsum esse: quod illi calumnia sua efficere cupiebant, nimirum quolibet modo inuadenda & rapienda esse imperia, quia materiam & causam præbeant honestarum actionum. Nam tum demum causam bonarum actionum præbēt imperia, si iuste sint parta, siue si ii imperent, quos ius est imperare, quique ea virtute & facultate sint prædití, quę ad imperandum requiritur. Qua si quis careat, quo maiore erit in imperio, vt fit in magna tyrannide, eo actiones siue facta perpetrabit & edet sceleratiora ac deteriora siue turpiora. Nam cum aliis corporis & fortunæ bonis, tum imperiis & magistratibus in vtramque partem vti licet, vt docet *Arist. lib. 1. Rhetor. & lib. 2 Mag. Moral. & 4. Ethic. ad Nicom.* Quare vir bonus, opes & imperia nactus, multa præclara facinora & actiones edere potest; vir improbus contraria. Nam, vt *supr.* dictum *lib 1 cap 2. in fin.* iniustitia siue improbitas, arma & instrumenta nacta, vt magistratum, opes & imperium, longe est deterrima. Quare & *lib. 2. cap. 9.* monet, improbis non esse mandandos magistratus. Quod magnarum rerum domini facti magna quoque facinora & scelera perpetrare possint: eaque est causa, cur & *Plato lib. 1. de Rep.* ea tantum de causa Philosophis Rempubl. gerendam permittat, ne improbis sit locus. Ex his iam efficitur, eos, qui per vim regna & imperia inuadunt, non tantum inde consequi occasionem optimæ actionis, id est, summi boni siue beatæ vitæ comparandæ: sed ne vllas quidem

Cur probis tātum sint cōmittendi magistratus.

præ-

præclaras actiones edere posse: propterea quod eos plane improbos & impios esse necesse sit, qui nō virtute, siue quod alijs antecellant, sed vi & iniuria occupent imperia, & alios spolient. Quæ quidem tam magna est iniuria & tam graue facinus, nullum vt posterius tam præclarum edere possint, quo illud velut eluatur & emendetur: neque vnquam is tam præclare se gerere potest, quam turpiter & longe à iure & virtute discessit ea inuasione. Itaque etsi verum est, imperia & magistratus velut ansam & occasionem suppeditare honestissimarum & præclarissimarum actionum: id tamen verum non est, eum, qui magna sit potentia præditus, siue eam quomodolibet nactus, continuo talem esse, qui præclaras & honestas actiones sit editurus. Nam id ante omnia necessarium est, vt imperio quoque sit dignus, id est, virtute cæteris antecellat: quæ nisi adsit, tantum abest, vt honestissimarum actionum, quin potius deterrimorum facinorum materiem & occasionem imperia sint præbitura, vt iam dictum. Vanum est igitur & futile sophisma, quo vti quis posset ex priore disputatione de laudibus actionum ad cupiditatem imperiorum & rapiendos principatus. Et hæc quidem huius loci satis obscuri vera, licet paulo prolixior, explicatio esse videtur.

Τὸ τῶν ὄντων αἱρετώτατον.] Id est: vel virtus vel ipsa beatitudo, quæ est rerum omnium optima & maxime expetenda. Neutra certe in eos cadere potest qui per vim imperia & principatus inuadunt alienos. Quod tamen captione ea vtentes sumere sibi & velut ponere videntur: posse virtutem & honestas siue ex virtute actiones in eos imperiorum inuasores cadere. Id quod falsissimum esse fundamentum ait, vt *supra* est explicatum.

Τοῖς γὰρ ὁμοίοις.] Breuiter hic attingit duorum imperiorum genera: vnum in pares, alterum in impares: de quibus iam dictum.

Τοῦτο γὰρ ἴσον καὶ ὅμοιον.] Hæc duo eleganter à Græcis coniuncte vsurpari solent, vt *supra lib. 2. cap 5.* Sic *Plato Isoc. alij* loquuntur & *ipse Cicer. in Epist. ad Attic.* tanquam πρὸς ἴσον καὶ ὅμοιον. ἴσον καὶ ὅμοιον.

Τὸ δὲ μὴ ἴσον.] Plærumque hoc fieri assolet, vt, qui sunt inter se pares, nolint tamen pari iure viuere; sed aliquid amplius præter cæteros sibi arrogent, vindicent. Græci elegan-

πλεονεξία. ter πλεονεξίαν vocant. Est enim id iniustum, vt inter pares & similes non sit par & simile siue æquum. Qua de re sæpe *supra* dictum, vt *lib. 5. cap. 1. lib. 3. cap. 6. & 8.* Quod recte Aristoteles ait repugnare naturæ. Nam vt præclare disputat *Cicer. lib. 3. off.* detrahere alteri sui commodi causa, id est, iniustitia siue iniuria, magis (inquit) naturæ repugnat, quam morbus.

δύναμις πρακτική. *Καὶ κατὰ δύναμιν.*] Non satis planum videtur, quid hoc loco Aristoteles vocet δύναμιν πρακτικὴν. videtur tamen intelligere aut prudentiam siue vsum ac peritiam in rebus politicis ac ciuilibus, aut naturæ bonitatem siue facilitatem & procliuitatem ad res gerendas. Nam vt quidam natura ad res politicas & Rempubl. plane sunt inepti: ita alij sunt aptissimi, & eo velut natura facti, quos vulgo practicos dicimus. Hoc enim vult Aristoteles; eum qui alijs sit præfuturus, non tantum virum bonum siue virtute præditum esse debere: sed etiam eum, qui sciat imperare, quiq; ad hoc natura sit comparatus, & vim ad imperandum siue potestatem à natura habeat.

TEXTVS.

Quod si hæc recte dicuntur, vitaq; beata in bene agendo ponenda: certe & communiter omnis ciuitatis & singulorum vita optima sit ea, quæ est in agendo.

COMMENTARII.

Conclusio huius disputationis. *Ἀλλ' εἰ ταῦτα λέγεται καλῶς.*] Conclusio est prioris disputationis de comparatione vitæ vtriusq;, tam practicæ quam theoricæ: vtra sit melior & breuior. Ait autem: Ex ijs, quæ modo sunt explicata, vbi dictum est de actionibus iustis & bonis, eas ad bene beateq; viuẽdum esse necessarias, & ipsam vitam beatam nihil esse aliud, quam quandam εὐπραγίαν siue bonam actionem: ex ijs (inquam) alijs si vera sint, vt sunt, illud profecto effici & concludi posse, vitam in agendo positã esse optimam ac laudatissimam, & otiosæ longe anteponendam. Et hoc illud est, quod erat in quæstione, siue (vt ICti loquuntur) qua de re agebatur. Ait autem, vitã hanc actuosam non tantum, quo ad singulos homines, sed etiam, quo ad vniuersas ciuitates, id est, breuiter, tam publice quam priuatim

uatim siue singulatim esse optimam. Nam id quoq; *supra* explicatum fuit: sit ne vna eademq; tam ciuitatum quam singulorum beatitudo: de quo explicatum *supra initio cap. 2.*

TEXTVS.

Verum, vt quidam putant, non est necesse, vitam actuosam ad alios referri: non etiam has tantum cogitationes actuosas esse, quæ euentorum causa fiunt ex agendo; sed multo magis eas, quæ seipsis contentæ, quæq; per sese fiunt contemplationes & considerationes. Nam bona actio finis est: ergo & actio quædam. Sed & maxime agere dicimus, dominosq́; esse externarum actionum eos, qui animo siue mente duces sunt.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ τῶν πρακτικῶν.] Dictum est *supra initio huius cap.* in hac controuersia de vtroq; vitæ genere vtrinq; peccari. Et eorum quidem, qui otiosam vitam probant, duo errata *supra* iam explicata sunt. Eorum autem, qui actuosam & negotiosam siue vitam ciuilem amplectuntur, duo item peccata ab Aristotele reprehenduntur, eaq; grauissima. De priore, quod pertinebat ad iniustam principatus & imperij cupiditatem, *supra* iam dictum. De altero hic agitur, quo putant Politici se solos in rebus agendis versari, & Philosophorum studia mentisq́; agitationes & contemplationes non esse actiones. Huius eorum opinionis fundamentum eo niti videtur, vt & hic indicat Aristoteles. Quod vita in agendo posita siue vita politica & ciuilis non intra se vertatur, sed foras spectet, & ad commercia vtilitatemq́; hominum in vita communi referatur. Et sane si verbi, siue Græci, quod est πράξεως, siue Latini, quod est actionis, vim & vsum spectes; Verissimum esse videtur id, quod Politici asserunt, sua tantum studia, munera & opera, quæ vel ad Reipublicæ vel ad priuatorum vtilitatem pertinent, proprie esse actiones, vitamque in ijs positam dici actuosam siue practicam. Aristoteles tamen eos in errore versari, & vitam non eam tantum, quæ vulgo & plærumq; ita dicatur, quæq;

Error Politicorum.

Philosophorũ vita non minus actuosa est q̃ aliorum.

quæq; politicorum est propria; sed etiam eam, quæ Philosophorum, quæq; in contemplationib. versatur, actuosam siue practicã esse dicendã. Imo Philosophorũ considerationes & cõtemplationes digniores esse, quæ actionum nomine gaudeant, quam vel acta Politicorum, vel facta militum. Ideoque vitam quoque Philosophorum magis esse dicendam actuosam, quam eorum, qui omnes suas actiones, studia & consilia ad alios referunt. Confirmat id quatuor fere rationibus, quarum prima, licet subobscurior, his verbis contineri mihi videtur; ἡ γὰρ εὐπραξία, &c. Quorum hæc fortasse est sententia: Cum contemplatio sit ipsa vita beata, vt explicatum est *libr. 10. Ethic. cap penult.* iam autem constet etiam ex prioribus, vitam beatam siue finem optimum esse εὐπραξίαν siue optimam actionem: efficitur, vt contemplatio non tantum sit actio quædam, sed etiam optima. Altera ratio exponitur in his verbis; μάλιστα δὲ καὶ πράττειν, &c. quæ sumitur etiam ex vulgi iudicio & sermone. Vulgo enim non tantum hi agere aut rem administrare dicuntur, qui opera & manu quid gerunt aut efficiunt; sed etiam illi, & quidem multo magis, qui consilio assunt, quique ingenio & sapientia, quid quomodo sit agendum, præscribunt: quos elegantissime Aristoteles vocat mentis architectos siue duces. Qua de re locus insignis est apud *Ciceronem in Catone maiore.*

1. Argum. *2. Argum.* οἱ ταῖς διανοίαις ἀρχιτέκτονες.

TEXTVS.

Iam vero ne eas quidem ciuitates, quæ ab alijs sunt separatæ, quæque ita viuendi consilium ceperint, actionum expertes esse necesse est. Fieri namque potest, vt id quoque per partes eueniat. Multæ enim inter se communicationes sunt partibus ciuitatis. Quod item in quouis vno homine inest: alioqui neque Deus se recte habeat, neque vniuersus mundus, quorum præter suas ipsorum non sunt externæ actiones. Perspicuum est igitur, necesse esse, eandem vitam optimam esse & singulis hominibus, & communiter omnibus ciuitatibus & hominibus.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν οὐδέ.] Tertia est ratio siue argumentum sumptum ab exemplo quarundam ciuitatum aut Rerumpubl. quarum is est situs & institutio, vt, velut in solitudine aut insula ab alijs omnibus remotæ, ipsæ per se tantum sine aliarum commercijs aut consuetudine agant. De quo ciuitatis genere attigit Aristoteles *cap. 2. his verbis: ἀλλὰ μὴν εἰ γ' αὖ,* &c. *in fin. fere cap.* Quibus ciuitatibus Philosophos quodammodo comparare videtur. Vt igitur talis Respub. quantumuis per se tantum & sola agat, nullasque habet externas actiones siue commercia cum exteris: habet tamen intra se actiones quasdam, vt sunt actiones partium Reipubl. inter se, puta opificum inter se, vel cum mercatoribus, vel patriciorum cum plebeis, vel nautarum aut rusticorum cum ciuibus, &c. quæ sunt partes & ordines ciuium. Sic etiam Philosophi etsi, quo ad Philosophiam, nullas fere habent actiones externas: habent tamen interiores & domesticas, puta contemplationem & studiorum inter se communicationem ac συζήτησιν, vt Græci vocant. Itaque quod in vniuersa ciuitate, idem quoque in singulis euenire potest, vt externis licet solutus actionibus tamen otio non torpeat, sed habeat domesticas. Et hoc est, quod ait, ὁμοίως δὲ τοῦτο, &c. 3. *Argum.*

Σχολῇ γὰρ ἂν ὁ θεός.] Vltimum est argumentum ab exemplo Dei ac mundi siue cœli sumtum. Sic enim concludi potest: si quia Philosophi nullæ sunt externæ actiones, propterea nullæ omnino essent; & proinde non esset beatus (nam beatitudo est quædam εὐπραξία) sequeretur, Deum quoque ipsum & cœlum siue mundum, quorum nullæ externæ sunt actiones ex Aristotelis sententia, neq; agere quicquam, neq; esse beatos. At hoc falsum & impium. Ergo & illud. Quod argumentum vt intelligatur, primum de Deo meminisse oportet aut repetendum est, quod copiose ab Aristotele explicatur *lib. 10. Ethic. cap. penult.* Deo non esse attribuendas actiones humanas siue hominibus vsitatas, vt sunt virtutum officia moralium, iustitiæ, liberalitatis, temperantiæ, fortitudinis, &c. vtputa, emere, vendere, bellum gerere, ius dicere, &c. sed aliam quandam actionem plane diuinam, nimirum contemplationem. Deinde de cœlo id quoque repetendum, quod *lib. 8. Phys. & alijs in locis* docet 4. *Argum.* 1. *Hypothesis: Dei actio qua.* 2. *Hypoth.*

Aristo-

Aristoteles, id esse animatum, & quasi Deum quendam aut certe naturam humana longe præstantiorem, vt ait *li.6. Eth.* eiusque actiones & motiones plane esse suas siue interiores, adeo vt omnibus quoq; externis actionibus cœlum sit liberum. Quare cum impium sit existimare, has duas summas naturas vel otio torpere, vel minus esse beatas; eo quod externarum actionum sint expertes: efficitur, & de Philosophis falsum id esse, quod *supra* allatum est à Politicis, eos nihil agere, vel otio tantum esse deditos; eo q externas actiones minus attingant aut Rempub. non administrent. Quanquam inter Deum & Philosophos differentia quædam hac in re *eo ipso in loco Ethicorum* ab Aristotele affertur, quod Dei nullæ sint externæ actiones (de quo tamen quemadmodum Christiane & vere sit existimandum, *ibidem* explicauimus) Philosophorum vero non quidem sint nullæ, sed perpaucæ tamen & perexiguæ, nimirum quæ ad vsus vitæ pertineant, vt ad victum, cultum, tectum, vestem, familiam.

Discrimen inter actiones diuinas & philosophicas.

CAPVT IV.

HOC demum cap. accedit Aristoteles ad explicationem suæ Reipubl. eius (inquam) Reipubl. quam ipse optimam iudicarit. Ad eam autem constituendam quæ principia & velut fundamenta sint necessaria, ordine ac diligenter explicantur. Et hoc quidem cap. de magnitudine vrbis ac multitudine ciuium; qui eius rei optimus & verissimus sit modus in optimo Reipub. genere, erudite disseritur. Aristoteles hac quoq; in re (vt dicitur) medium feriendum putat, eosq; maxime refellit, qui ciuitatis magnitudinem nimia hominum multitudine, numero & frequentia metiantur.

TEXTVS.

Et quia ea, quæ sunt de ipsis explicata, præfati sumus, deque alijs Rebuspubl. iam ante disseruimus: reliquorum initium erit explicare primum, quæ fundamenta esse oporteat ciuitatis ex voto siue animi sententia constituendæ. Neq; enim optima

ptima fieri poteſt Reſpub. ſine cõueniente rerum copia. Nam multa velut voto (ſiue optando) ante ſunt iacienda fundamenta: ipſorum tamen vt nullum ſit, quod fieri non poſſit, vt (inquam) de multitudine ciuium & agri modo. Vt enim & alijs opificib. (verbi gratia, textori & nauium ædificatori) materia ſuppeditare debet, quæ ad opus ſit neceſſaria (quo enim hæc melius fuerit præparata: hoc & artis opus neceſſe eſt eſſe pulchrius) ſic & Politico & legumſcriptori ſua debet ſuppeditare materia, eaq; conueniens. Politicæ autem materiæ ſiue inſtrumenti primum eſt & multitudo hominum, quot & quales natura adeſſe debeant; & item de agro, quantus & hic & qualis eſſe.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ δὲ πεφροιμίασμαι.] Ait Ariſtoteles hic initio, ea quæ prioribus tribus capitibus hactenus ab ipſo ſunt explicata de vita beata, puta quibus in rebus ea verſetur, non tam in bonis fortunæ quam animi; & an eadem ſit ciuitatum ſiue Rerumpublicarum vita beata, quæ ſingulorum hominum: præterea quæ Reſpublica ſit omnium beatiſſima & optima, vbi eos reprehendit & refellit, qui Rempubl. militarem, id eſt, ad late dominandum comparatam, vt erat Romana & Spartana, optimam iudicarant: & tandem de comparatione vitæ theoreticæ & practicæ, vtra ad beatam vitam & ad optimum Reipublicæ ſtatum ſit accommodatior: hæc (inquam) & id genus alia, tanquam procœmij ſiue præfationis loco, à ſe eſſe explicata, vt neceſſaria ſuſceptæ diſputationi & operi de optimo & beatiſſimo Reipubl. genere. His igitur, quantum ſatis erat huic loco (nam de ijs partim longe copioſius alijs in libris, vt *ſupra* dictum, diſſeruerat) proximum iam eſſe ait, vt de ipſo Reipublicæ optimæ genere explicetur. Dictum eſt autem *ſupra*, omnem hanc diſputationem de optimæ Reipublicæ Ariſto-

Partitio huius tractationis.

Aristoteleæ statu in duo summa capita siue membra tribui posse, quantum ex hoc opere mutilo colligi potest: quorum in priore capite siue parte quædam velut principia & fundamenta huic Reipubl. sint velut ante iacienda & præmunienda; Græci ea vocant hypotheses, vt de numero ciuium, de magnitudine vrbis & totius agri siue territorij, de moribus & ingenio ciuium, an sint bellicosi, an imbelles, &c. de situ vrbis, ad flumen vel ad mare, vel an à mari dissitæ, & id genus alia: de quibus explicatur ab *hoc capite 4. vsque ad cap. 16.* Nam ab eo cap. altera vniuersæ tractationis pars, quæ est de institutione & legibus atque institutis Reipub. ad finem vsq; operis (cuius tamen partis grauissima capita desiderantur) præclare & erudite disseritur.

1. Pars.

2. Pars.

Καὶ περὶ τὰς ἄλλας πολιτείας.] Ait breuiter; Quia quæ huic operi essent præfanda, de optimo (inquam) Reipubl. statu, & quia de alijs Rebuspub. tam bonis, quam vitiosis, quam etiam optimis ex aliorum sententia accurate prioribus iam libris disputarit: reliquum nunc esse vt suam quoque sententiam de optimo Reipub. statu exponat, ducto initio ab eius velut fundamentis & principijs.

κατ' εὐχὴν.

Περὶ τῆς μελλούσης.] Hæc phrasis, κατ' εὐχὴν, pro eo, quod est optimum & exoptatissimum, siue quo ne optari quidem melius quid possit (vt latine dicimus) valde vsitata est Aristoteli maxime in his libris, vt *supra libr. 2. cap. 1. initio & lib. 4. initio, & cap. 11. & infra cap. 13.* qui locus maxime huc pertinet. Sic enim ait, διὸ κατ' εὐχὴν, &c.

Fortuna bona quaten⁹ ad felicitatē Rerump. sint necessaria.

Οὐ γὰρ οἷόν τε.] Ait, ad optimum Reipub. statum quandam quoque rerum copiam fortuitarum esse necessariam, mediocrem sc. siue modicam. eleganter græce vocat σύμμετρον χορηγίαν. Quo nomine intelliguntur vbertas soli, bonitas cœli, multitudo ciuium & inquilinorum, situs vrbis, commoditas importandi & exportandi, &c. Quæ res, perspicuum est, quam sint ad bene viuendum necessariæ, & ad optimum Reipub. statum. Neque enim vel in cœlo infelicissimo & frigidissimo aut calidissimo, neque in solo sterilissimo aut incommodissimo optima Respubl. facile constitui potest. Hæc autem quia non è consilio rectoris Reipubl. siue Politici, sed à fortuna potius pendent, recte ab Aristotele ad εὐχὴν siue ad votum & ad optatum referuntur, à qua fortuna ea sunt velut optanda & ante quasi ponenda, vt quæ sapien-

Vnde proueniant & obueniant Rebuspubl. hæc bona.

ſapientia & conſilio legumſcriptoris ſiue Politici præſtari nõ poſſunt. Duo ſunt namq; ad optimum Reipubl. ſtatum inſtituendum neceſſaria; ea, quæ diximus, fortunæ munera ſiue Dei: altera, quæ arte, ſtudio & ſapientia autoris Reipubl. ſiue Politici præſtari poſſunt, vt eſt diſciplina & inſtitutio ciuium, & bona totius Reipub. deſcriptio. Nam vt ait *infra in cap. 17. initio*; vt Reſpubl. quo ad res externas ſit beata, fortunæ opus: vt ſit proba & virtute prædita; id iam non fortunæ opus, ſed artis & conſilij eſt opus. Et hoc eſt, quod ait: διὸ δεῖ πολλὰ προϋποτεθεῖσθαι καθάπερ εὐχομένους.

Duo ad rei publ. felicē reddēdam neceſſaria.

Διὸ δεῖ πολλά.] Ait Ariſtoteles, ad optimæ Reipubl. conſtitutionem velut ſumenda & ponenda quædam eſſe bona externa, & quaſi optanda: ſed ita tamen, vt ea ponantur, quæ non ſunt plane ἀδύνατα, quæque etiam in hac vita præſtari & locum habere poſſint. Nam ſtultum ſit ea ponere, velut principia & fundamenta, quæ ne optari quidem aut ſperari poſſint in vita humana; puta, vt ciues omnes virtute excellant, aut egregio ſint præditi ingenio. Atque ita hic tacite *Platonem* perſtringit, qui vt *Cicero* loquitur, de Republica optauit potius quam diſputauit, multaque poſuit *in libris de Republica* plane ἀδύνατα: cum tamen ipſe quoque *libro quinto de legibus*, idipſum curæ debere eſſe ait legumſcriptori, vt neue quid velit, neu quid ſuſcipiat, niſi quod ſit δυνατόν. Sic enim ait; τὰ μὲν οὖν δυνατὰ βούλοιτο δ' ἂν διὰ κόσμον. Sed de peccato hoc *Platonis* dictum eſt *ſupra latius libro ſecundo, capite quarto*, vbi iiſdem prope verbis, quibus hoc in loco, vtitur Ariſtoteles. Sic enim ait; δεῖ μὲν οὖν ὑποτίθεσθαι κατ' εὐχὴν μηδὲν μέντοι ἀδύνατον, &c.

Modus bonorum fortunæ ad felicem Reip. ſtatũ commodus.

Platonis hac in re error.

Λέγω δέ.] Duo tantum affert principia fortunæ de multitudine ciuium & magnitudine agri, quæ certe duo, maxime ſi ita notentur, de regione ſiue agro & de ipſis perſonis, ſunt ſumma, quæque maxime ob oculos habere debeat Politicus, quæq; ſit velut materia eius, in qua recte diſponenda elaborare debeat; quod ipſum & *ſupra eo capite 4. libr. 2.* eſt explicatum, ad hæc verba; λέγεται δὲ ὡς δεῖ τὸν νομοθέτην, &c. Et hanc Politici velut bimembrem materiam eſſe monuit Ariſtoteles & *libr. 1. Rhetor.* & ante eum *Plato libro quinto de legibus*, & poſt etiam *Plutarchus libro quinto συμποσ. cap. 5.*

De hominũ & loci quant. & qual.

ὁμοίωσις.

Ὥσπερ γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις.] Exemplo aliarum artium, maxime opificum, confirmat Aristoteles, Politico suam quoque materiam adesse debere, ita affectam, vt ad suum ea opus vti possit, id est, ad optimum Reipublicæ statum instituendum, quam materiam non ipse vel afferat vel reperiat Politicus, vel ita præparet, vt ad opus ipsi suum sit accommodata & habilis; sed potius quam aliunde sumtam & præparatam ad opus ipse suum perficiundum exhibeat. Quemadmodum (inquit) in textore, in fabro nauium, &c. cernere licet. Textoris exemplo in rebus Politicis sæpe vtitur *Socrates apud Platonem*. Et hoc est, quod ait *infra cap. 13.* in opere politico quædam esse, quæ aliunde viro politico siue autori Reipub. suppeditent: alia quæ ipse sua arte & consilio efficiat, puta vt Respubl. optimis & legibus & moribus sit temperata.

Ἔστι δὲ τῆς πολιτικῆς.] Ex principijs & velut fundamentis ad optimum Reipublicæ statum necessarijs initio iaciendis & ponendis, de quibus modo dictum, prima ait esse quæque primo sint consideranda, hæc duo; de ciuibus siue de personis, & de agro: atque de vtroque hæc duo, quantitatem & qualitatem, id est, de numero & multitudine ciuium siue de magnitudine ciuitatis, & de ingenio, natura & indole, item de magnitudine agri, & de eiusdem ingenio siue natura & situ. Sic enim quantitas & qualitas hic intelliguntur, vt & *supra lib. 4. cap. 12.* Quantitas ciuium est in numero, qualitas in diuitijs, genere, institutione, libertate. De his autem duobus, ea viro politico inprimis esse consideranda, & tanquam eius materiam, in qua disponenda versetur, dictum est paulo ante tam ex *libr. 2. cap 4.* quam ex *Plutarch. in sympoſiacis.*

Hominum quantitas & qualitas.

TEXTVS.

Ergo putant plærique beatam ciuitatem magnam esse debere. Hoc autem si verum est; quæ magna & quæ parua sit ciuitas, ignorant. Numero namque & multitudine habitatorum magnam æstimant. Oportet autem non in multitu-

dine,

dine, ſed in potentia intueri. Eſt enim & ciuitatis opus aliquod & munus. Quare ea, quæ hoc maxime efficere poteſt, maxima eſt exiſtimanda, vt Hippocratem non hominem, ſed medicum maiorem quis eſſe dixerit eo, qui magnitudine corporis præſtet. Verum vt oporteat iudicium facere ex multitudine, non ex quauis tamen multitudine id putandum. Nam & ſeruorum numerum multorum & inquilinorum & hoſpitum neceſſe eſt fortaſſe in ciuitatibus eſſe; ſed qui ſint pars ciuitatis, & ex quibus ciuitas conſtitit proprijs partibus. Horum enim magna multitudo magnæ ciuitatis eſt argumentum. Ex qua vero opifices quidem multi, numero pauci vero milites prodeunt, hæc magna eſſe non poteſt. Non enim idem & magna ciuitas & frequens.

COMMENTARII.

Οἴονται μὲν οὖν] De multitudine ciuium & habitatorum ſiue potius de magnitudine ciuitatis hoc loco diſputationem aggreditur Ariſtoteles, docetque hæc duo potiſſimum; quæ magna ciuitas dici debeat, ſiue qua ex re magnitudo ciuitatis ſit metienda; & de multitudine ciuium & habitatorum, quæ & quanta in optimo Reipublicæ ſtatu eſſe debeat. Quod ad prius caput attinet, de magnitudine ciuitatis; docet, eam æſtimandam eſſe ex facultate ſiue potentia; non vero ex numero habitatorum. Ait enim, plæroſque magnam vocare eam ciuitatem, quæ ſit hominibus frequentiſſima & celeberrima. Quem vulgi errorem grauibus quibuſdam argumentis refellit, docetque, eam magnam eſſe ciuitatem, non quæ numero hominum excellat, ſed eam, quæ officium ſiue munus & opus ſuum optime & facilime perficere poſſit, ſiue eam, cui hæc adſit facultas *Quantā ciuitas ſatis magna ſit.* *Vulgi error.* *Refutatio. 1. Argum.*

ſui muneris bene efficiendi. Munus autem & opus ciuitatis in eo poſitum eſſe videtur, vt curet, ſe quam eſſe beatiſſimam. Ad hanc igitur beatitudinem aſſequendam & fruendam quæ ciuitas optima adiumenta habebit; ea ex ſententia Ariſtotelis vere magna dici debet.

ὁμοίωσις. Οἷον Ἱπποκράτην.] Confirmat à ſimili id, quod dictum de magnitudine ciuitatis, eam non ciuium aut habitatorum multitudine, ſed facultate perficiendi operis ac muneris ipſi propoſiti eſſe metiendam. Nam & Hippocrates Titio ſiue Dione (quod Iuriſconſulti dicunt Titium, Philoſophi Dionem) licet corpore ſit minor, maior tamen dici poteſt, non quia homo, ſed quia medicus. Quod ipſum, id eſt, vt in Hippocrate medici potius habeatur ratio quam hominis, perſpicuum eſt. Eo namque nomine Hippocrates cenſetur & celebratur, & in eo ſcientiæ genere omne eius opus ac munus verſatur. Vt igitur Hippocrates licet mole ſiue quantitate Titio minor, recte tamen maior dicitur, puta in eo, ex quo cenſetur: ita ciuitas minus licet celebris aut frequens hominibus: magna tamen dici poteſt non mole aut numero ſiue quantitate, ſed eius habita ratione, quod in ciuitate maximum eſt, quoque nomine maxime laudatur, quæ eſt εὐνομία, & ipſa beatitudo. Quare quo beatior erit ciuitas, eo & maior dici poterit, eaque maxima, quæ beatiſſima.

Οὐ μὴν ἀλλὰ κἂν εἰ δεῖ.] Ariſtoteles hoc loco intermiſſa paululum diſputatione, qua diximus explicari de magnitudine vrbis, & reprehendi errorem aliorum eam numero æſtimantium ſiue mole potius, non vi & poteſtate; interijcit & aperit alterum eorum errorem, eumque breuiter refellit κατ' ἀντιπαράστασιν, vt vocant Rhetores, quadam velut occupatione & conceſſione. Nam vt (inquit) illis hoc demus & largiamur (quod tamen falſum eſt) magnitudinem ciuitatis ex numero eſſe ſpectandam & multitudine: non tamen ex ea multitudine ſpectabitur, de qua illi ſentiunt. Putant namque illi, ſatis eſſe, ſi maxima ſit multitudo habitatorum, ſiue illi ſint ſerui ſiue liberi: ſiue illi ſint ciues, ſiue inquilini & hoſpites: ſiue illi ſint opifices & tabernarij, ſiue bonarum artium ſtudioſi, aut nobiles & milites. Notum eſt autem, ſæpe accidere, vt opificum, inquilinorum & ſeruorum magna ſæpenumero ſit multitudo in mul-

tis

tis ciuitatibus: vt olim ætate Aristotelis Athenis maxima erat & seruorum & inquilinorum multitudo, & posterius Romæ. Nam de Lucullo scribit *Plutarchus* eum habuisse amplius sex millia seruorum. Olysippone (primaria ciuitas Lusitaniæ, vulgo vocatur Lysibona) accepi intra vrbem esse plus quam triginta seruorum millia. Hunc autem errorem eorum alterum refellit Aristoteles duabus rationibus, & docet, non quamlibet multitudinem sine vllo aut conditionis aut ordinis discrimine esse spectandam. Prior ratio est ista, quia illorum multitudo spectari debeat, qui sunt membra & partes Reipublicæ siue ciuitatis: vt sunt ciues, ijque melioris notæ, viri boni, docti, diuites, nobiles, milites. Vt enim magnitudo exercitus non ex lixis & calonibus, quorum sæpe ingens numerus exercitum comitatur, sed ex ipsis militibus, centurionibus, tribunis & præfectis & equitibus, qui sunt velut membra exercitus: ita & Reipublicæ aut ciuitatis magnitudo non ex infinita quorumlibet hominum aut corporum colluuie, sed ex veris suis partibus & membris est æstimanda, quarum partium siue membrorum vbi erit præclara multitudo: ibi vero magna ciuitas esse ac dici poterit. Altera ratio, quæ his verbis; ἐξ ἧς δὲ βαναύσοι, &c. contineri videtur, hæc est, quod ea ciuitas, quæ magnam capit & gerit opificum siue tabernariorum & seruorum (nam in optimis Rebuspublicis, vt Lacedæmone, vt Romæ, opifices & tabernarij ac mercatores plærique aut serui erant, aut inquilini) turbam, & numerum militum & nobilium paruam prorsus, nequeat esse magna. Est enim Respublica aut ciuitas non seruorum, sed liberorum & ingenuorum hominum societas, vt eleganter & *supra* monuit *libro tertio, capite sexto*, vbi negat, vllam vel seruorum vel beluarum posse esse ciuitatem. Quod si qua est vel seruorum vel beluarum inter se societas, ea est societas non bene beateque viuendi, vt est ciuitas, sed viuendi tantum causa.

Non quelibet multitudo facit ad ciuitatis magnitudinem.

1. Argum.

2. Argum.

Hac de re d.e.li.2.c.3. & li.3.c.3. & l.4.c.12. & l.6.c.4.

COMMENTARII.

Verum ex rebus ipsis id quoque intelligitur,

difficile esse, & fortasse ne fieri quidem posse, vt ciuitas frequens bene sit legibus temperata. Quare ex ijs, quæ bene descriptæ esse videntur, nullam esse videmus proiectam ad multitudinem, cuius rei ipsa quoque ratio fidem facit. Nam cum lex ordo quidam sit: legum quoque rectam institutionem, rectum ordinem esse est. At numerus nimius ordinis particeps esse nequit. Id enim vis diuinæ, quæ & hoc omne continet, munus est & opus.

COMMENTARII.

Ἀλλὰ μὴν.] Disputationem de magnitudine ciuitatis persequens Aristoteles aliud hoc loco argumentum affert, quo docet, magnitudinem ciuitatum non ex numero & multitudine hominum æstimandam esse, nimiamq; multitudinem bono Reipublicæ statui nocere potius quam prodesse. Est argumentum hoc ex vsu siue vita communi, id est, ab exemplo optimarum Rerumpublicarum ea ætate florentium sumptum. Quod nulla ea ætate esset ciuitas earum, quarum status præter cæteras celebraretur vt optimus, in qua esset ingens hominum multitudo ac turba. Nam de Sparta siue de Lacedæmone, cuius Politia siue status & descriptio vt optima ijs temporibus habebatur, & ciues habebat paucissimos & reliquam multitudinem. Quod cum alij, vt *Plato, Xenophon, Aristoteles*, tum *Dionys. Halicarn. libro secundo, antiq. Roman.* testatur de ea & de Athenis, ac de Thebanis, alijsque Græcorum ciuitatibus. Quod ipsum & grauiter in ijs reprehendit, & pestem siue exitium ijs attulisse ostendit: vt contra Romani Imperij tam magni ac potentis non paruam causam fuisse putat *idem ille Historicus* magnam Romanorum ciuium multitudinem. Ex quibus intelligitur, hac in re multum inter se discrepare Aristotelem & Dionysium. Quanquam, vt alias dictum est, & ipse Aristoteles nimiam ciuium paucitatem apud Græcos & Lacedæmonios improbat,

2. Argum.

Sparta.

Dionys. Halicarn. hac de re sententia.

Nimia ciuium paucitas.

bat, & hoc ipſo capite docet, qui modus in ea re ſit tenendus.

Ἐκ τῶν ἔργων φανερόν.] In rebus & diſputationibus politicis hoc argumento, ἐκ τῶν ἔργων, id eſt, ex re ipſa ſiue vſu & vita communi ſæpenumero vtitur Ariſtoteles. Sunt enim hæ diſputationes humanæ & humanis rationibus ac vitæ accommodandæ. Qua in re *Platonem* ſæpe reprehendit tam *in Ethicis* quam *in Politicis*. Sic & *ſupra lib. 2. cap. 3.* εἴ τις τοῖς ἔργοις, &c.

Ἴσως δ' ἀδύνατον.] Id eſt: eſſe non tantum difficile, ſed etiam ἀδύνατον, *infra* etiam rationibus explicabit.

Τοῦτο δὲ δῆλον.] Tertium eſt argumentum, idque non ab exemplo, vt prius ſiue alterum, ſed ex ratione petitum, hoc ſcilicet; Quod nimia multitudo aut numerus nullum patiatur ordinem, niſi forte Deo autore. Quæ ratio vt melius intelligatur, ita breuiter concludi poteſt: Omnia Reipublicæ inſtituta ordinem aliquem & rectam deſcriptionem poſtulant. At infinitæ multitudinis aut numeri nullus eſt ordo, ſed confuſio potius propter infinitatem. Quare efficitur, nimiam ſeu infinitam hominum multitudinem à bono Reipublicæ ſtatu, in quo omnia ordine & rite deſcripta eſſe debent, neceſſario abhorrere & alienam eſſe. Propoſitionem à notatione ſiue etymologia confirmat Ariſtoteles, qua dictum eſt, in bono Reipublicæ ſtatu omnia ordine & recte deſcripta eſſe debere: Quia, inquit, νόμος τάξις quædam eſt: Ergo & εὐνομία erit εὐταξία, id eſt, εὐνομίαν ſiue bonum Reipublicæ ſtatum (ad verbum bonam iuris & legum deſcriptionem) eſſe εὐταξίαν, id eſt, rectam deſcriptionem ſiue (vt ita dicam) ordinationem. Inde perſpicuum eſt, quod νόμος ſit τάξις (ſi νόμος eſt τάξις: Ergo εὐνομία eſt εὐταξία) ſiue quod lex ſit ordo aut inſtitutio quædam. Id autem, νόμον eſſe τάξιν, & contra τάξιν eſſe νόμον, atq; adeo hæc duo apud Græcos idem fere ſonare, & ſæpe ἐκ παραλλήλου promiſcue coniungi certiſſimum eſt. Videantur hi loci, vt *libro 2. capite 3. ſupra* καὶ ἐπεὶ κοσμηθὲν ἢ θέσει καὶ τάξει νόμων, &c. *& lib. tertio, cap. duodecimo,* ἡ γὰρ τάξις νόμος. *& apud Platonem in Gorgia* ταῖς δὲ τῆς ψυχῆς τάξεσι καὶ κοσμήσεσι νόμιμόν τε καὶ νόμος. *& li. 6. de ll.* πᾶν μὲν γὰρ ὅ, τι περ τάξεως καὶ νόμου μετέχον ἐν πόλει γίνεται.

Θείας γὰρ δὴ τοῦτο.] Ait, à nullo mortalium, quantũuis ſa-

3. *Argum.*

Formula.

Maioris cõfirmatio.

νόμος. τάξις.

 pien-

Nimiū magna multitudo nō, nisi à Deo, gubernari potest.

pientissimo Politico, sed à solo Deo præstari id posse, vt infinita & innumerabilis multitudo ordine quodam ac disciplina siue Politia contineatur, à quo & vniuersus hic mundus optime descriptus in suo ordine admirabili ratione gubernatur. Quo ex loco sumi fortasse non incommode potest, Aristotelem, quamuis de eo plærique veteres aliter existimant, diuinam prouidentiam & curam rerum humanarum non sustulisse. Etsi sæpenumero Aristoteles verbo hoc θείας δυνάμεως (*vim diuinam* latine dicimus) non ipsum Deum, sed naturam potius, quæ sit vis & potestas quædam diuina, id est, admirabilis & plusquam humana, accipere consueuit.

Correctio.

TEXTVS.

Cum igitur pulchritudo in multitudine & magnitudine soleat consistere; certe & ciuitatem, cui is, quem dixi, terminus est cum magnitudine coniunctus, eam necesse est esse pulcherrimam. Porro est & ciuitatibus aliquis magnitudinis modus, quemadmodum & aliarum omnium rerum, animantium, plantarum & instrumentorum. Etenim vnum quidque horum neque nimis paruum, neque magnitudine nimium vim suam & potestatem habebit; sed nunc quidem plane natura orbatum erit, nunc vero male affectum. Verbi gratia, nauis palmi quidem vnius, prorsus nauis non erit, vt neque duorum stadiorum; ad quandam vero magnitudinem progressa nunc quid est propter paruitatem, nunc vero propter magnitudinem cursum siue nauigium reddet incommodum. Similiter vero & ciuitas ea quidem, quæ ex nimis paucis, non erit se contenta (est autem ciuitas quiddam seipso contentum:) ea vero, quæ ex nimis multis, erit

erit illa quidē instructa rebus necessariis, vt gens, sed non ciuitas: Politiam vero siue descriptionem esse, non facile. Nam quis Imperator erit multitudinis ingentis, aut quis præco, nisi Stentorius? Quare primam quidem ciuitatem eam esse necesse est, quæ ex tanta multitudine, quæ prima multitudo bene sit instructa ad bene viuendum in societate ciuili. Fieri autem potest, vt ea quoque, quæ hanc multitudine superet, maior sit ciuitas. Verum id non est, vt diximus, infinitum. Quis autem magnitudinis sit finis, ex operibus ipsis facile est videre Sunt enim opera siue actiones ciuitatis, eorum quidem, qui præsunt, & eorum, qui parent. Imperantis autem scopus ac munus est iussus & militia. Ad iudicandum autem de rebus iustis, & ad imperia pro dignitate distribuenda necesse est, vt inter se norint ciues, quales sint; adeo vt si id fieri non potest, necesse sit, ea, quæ ad magistratus & iudicia pertinent, male administrentur. In vtrisque enim iniustum est, subito siue inconsiderate quid agere: quod perspicue est in nimia hominum multitudine. Præterea facile est peregrinis & inquilinis, participes fieri Reipublicæ. Neque enim difficile factu latere propter magnam multitudinem. Perspicuum est igitur, hunc esse ciuitatis finem siue modum optimum, maximam eam multitudinem, quæ cum rerum ad vitam copia sit ad cognoscendum facilis. De magnitudine igitur ciuitatis ad hunc modum sit explicatum.

COMMENTARII.

Ἐπεὶ τὸ μέγεθος.] Non tam est difficile, horum sententiam verborū videre, quam priorib. quemadmodum apten- *Paulo infra corrigit hāc*

dubitationem, locūq; hunc explicat.

Pulcritudo qua ex re spectetur.

tur commode & huc pertineant. Id namq; videtur velle Aristot. cum pulchritudo omnium rerum & hominū ex multitudine & magnitudine potissimū æstimetur, ciuitatē eā quoque pulcherrimā, quæ & magnitudinē habeat & multitudinem modicam ac temperatam. Quod autem ait, pulchritudinem ex multitudine & magnitudine spectari; de multitudine quidem non ita perspicuum est, de magnitudine est notissimum, pulchra ea demum dici, quæ sint magna, & pulchros ac formosos eos, qui maiore sint corporis statura; vt bellos & elegantes eos, qui sint parua, vt distinguit Aristoteles *libro 4. Ethic. cap. 3:* quo in loco id copiose explicauimus. Sed hæc quemadmodum huc pertineāt, satis est difficile ad explicandum: nisi forte id recte dici poterit, Aristotelem id de pulchritudine ciuitatis hic afferre eam ob causam, quod pulchritudo in magnitudine potissimum cernatur, de qua magnitudine toto hoc cap. agitur. Alioqui ad ipsam disputationem de modo magnitudinis, quæ propria est huius loci & capitis, hæc clausula de pulchritudine non satis est accommodata. Et sane non multum facere mihi videtur. Quare non parum dubito, an non hic aliquid desit, aut potius supersit.

Locus hic de mendo suspectus. Sed emēdat paulo infr.

4. Argum.

ἀλλ' ἔστι τι.] Aliud argumentum de modo magnitudinis hic affertur, quo docet Arist. magnitudinē ciuitatis optimæ, neque nimis magnam, neque nimis paruam esse debere, sed modicam siue mediocrem & temperatam: sumptum à simili siue à similitudine aliarum omnium rerum, vt earum, quæ è terra oriuntur, nascūtur, vt herbarum, arborum (Latini *plantas* vocant, Barbari *stirpes*. Stirps enim proprie truncus est apud veteres) vt animantium, vt etiam ferramētorum siue instrumentorū. Nam horū omniū magnitudo modica esse debet, ad suū cuiusq; opus ac munus recte fungendū & administrandum. Quod planius exēplo nauis explicat. Ita & de Rep. siue optima ciuitate faciendum esse censet, eius vt magnitudo quoq; sit moderata, & ex numero ciuium constet neque nimio, nec nimis paruo, vt & ipsa suum munus & opus recte fungi & exequi possit, id est, ea habere & frui, facereque, quæ ad beatam vitam pertineant. Id enim *supra* diximus esse opus ac munus, siue τὸ ἔργον optimæ Reipublicæ. Quod ad antecedens, id est, priorem huius cōclusionis siue argumentationis partē attinet (qua dicitur, aliis omnib. in rebus suum esse magnitudinis modum ad opus cuiusq; recte faciundum:

Minoris cōfirmatio.

adeo,

adeo, vt iusto aut minores aut maiores in eo recte fungendo impediantur:) cum ipse Aristoteles nominatim per nauem, vt dictum est, confirmat; tum & ex animalibus, & ex instrumentis cuique est perspicuum. Nam (verbi gratia) omnia humani corporis munia siue munera facilius & melius præstantur & obeuntur ab eo, qui modico sit corpore, quam qui vel sit immani vel pusillo & perbreui. De organis siue ferramentis & instrumentis, id ipsum & *supra* est explicatum *libro primo, capite quinto, in fine, & hic capite primo, & libro quinto, capite nono.* Quibus in locis hoc argumento ab organis, siue ab eorum modica magnitudine sumpto vtitur Aristoteles ad docendum, modum diuitiarum eum esse optimum in Republica, qui sit finitus & modicus, non infinitus, vt vulgus existimat. Sunt enim diuitiæ velut organa vitæ, vt ait initio *libri primi Ethicorum, & eo capite quinto libri primi Politicorum.*

ἐπεὶ τό γε καλὸν.] Quæ prius explicauimus, in quibus hæc verba dubitationẽ afferebant, quo essent referenda, & quemadmodum priorib. aptanda: ea nunc ita corrigenda putamus κατὰ δεύτερον πλοῦν, vt dici solet, & velut repetita prælectione. Videtur enim hoc loco iam Aristoteles, reprehensis ante aliis, suam de magnitudine ciuitatis sententiam explicare. Huic autem explicandæ sententiæ suæ, velut præmunitionis loco, initio hic monet, hanc disputationem de magnitudine ciuitatis ad optimum Reip. statum esse necessariam, eo quod, cum optima Resp. eadem quoq; pulcherrima esse debeat, pulchritudo & dignitas in magnitudine, non in paruitate consistat; id quod iam *supra* est explicatum. Ex quo efficitur, quia de pulcherrima siue optima Republica instituta est disputatio: etiam de magnitudine esse disserendum. De modo igitur magnitudinis, qui ille sit optimus in optimo Reipublicæ statu, iam docet. Nam vt aliis rebus omnibus, ita & ciuitati aut Reipubl. suus est magnitudinis modus, quem neque attingere, aut superare sit vitiosum. Vt autem *supra* hoc capite iis verbis; δεῖ δὲ μᾶλλον μὴ εἰς τὸ πλῆθος, &c. monuit, opus ac munus Reip. potius, quam multitudinẽ esse spectandã: ita & hic eius rei memor Arist. verũ & iustum magnitudinis modum ex ipso opere ac munere ciuitatis exquirit, idque optima ratione, vt & *supra* monuimus ad ea verba, δεῖ δέ, &c. quia res omnes opere suo ac munere, cuiusque

Magnitudinem exquirere ciuitatis ad optimum ipsius statum pertinet.

Ratio.

Modus multitudinis hominum in optimo reipubl. statu.

recte efficiendi facultate definiantur & explicentur, vt dictum est & explicatum *lib.1. cap.2.* vbi prætermisimus (πάντα δ' ὥρισται τῷ ἔργῳ) genuinum eique simillimum locum Aristotelis *lib.4. Meteoror.* Sic enim ait; ἅπαντα δ' ἐστιν ὡρισμένα τῷ ἔργῳ. τὰ μὲν δυνάμενα ποιεῖν αὐτῶν ἔργον, &c. Opus autem ac munus Reipublicæ quod sit, *supra* dictum est, & pulcherrimis verbis à *Cicerone* explicatum fuit *libr. 5. de Republ.* quæ verba hodieque exstant *apud ipsum lib.8. Epistol.11 ad Attic.* Vt enim (inquit) gubernatori cursus secundus, &c. Vt autem hoc amplius totam hanc disputationem paucis verbis complectamur, docet Aristoteles, modum iustæ magnitudinis ciuitatum duabus in rebus esse positum, in αὐταρκείᾳ, & vt magnitudo sit εὐσύνοπτος. Quæ duo persequitur ad finem vsque capitis.

Opus ac munus Reip.

Ea ciuitas sat magna est, quæ est αὐτάρκης & εὐσύνοπτος.

ἀλλ' ἔστι τι καὶ πόλεσι.] Hæc iam sunt explicata. Dictum est enim priori versu velut causam disputationis de iusta magnitudine ciuitatis cõtineri, & velut præmuniri. His autem verbis iam agi de ipso iustæ magnitudinis modo. Nam esse aliquem aut certe esse debere docet à simili, vt *supra* dictum. Quis autem ille sit, siue quantus esse debeat, & qua ex re petendus ac sumendus, puta ex opere ac munere Reipublicæ, item iam à nobis est dictum. Nam & id aliis quoque in rebus, id est, quæ earum iusta sit magnitudo, ex opere earum ac mũnere recte fungendo, adducto nominatim exemplo nauis, ostendit, vt & *supra* dictum.

ὁμοίως δὲ καὶ πόλις.] Est ἀνταπόδοσις, id est, accommodatio prioris similitudinis ad rem propositam de magnitudine ciuitatis. Quæ res vt intelligatur, id paulo latius est explicandum, quod hic velut fundamenti loco, & vt certum, sumit Aristoteles, ciuitatem esse αὐταρκες, siue communitatem ciuilem ita rebus omnibus instructam esse debere, vt satis ei sit ad bene beateque viuendum. Nam αὐτάρκεια, siue rerum copia, ciuitatum est vera nota & proprietas, qua sine nulla dici ciuitas potest: sed hoc alibi latius est explicatum *lib.1. cap.2. initio, & lib.2. cap.1. in fin. & libr 5. Eth. cap.5.* de quo fundamento & *Plato lib.2. de Rep.* Hoc posito, statim inde consequitur, ciuitatem esse non posse ex nimis paucis. Verbi gratia, vt assint agricolæ, assint sartores, fabri, sutores, alii opifices, qui certe ad αὐτάρκειαν rerum ad vitam necessariarum sunt plane necessarii, vt pulchre *eo loco Plato.* Non tamen aderit

Ciuitas αὐταρκες.

Ciuitas nõ potest esse ex nimis paucis.

aderit adhuc αὐτάρκεια. Nam & viri virtute præstantes requituntur ad sacerdotia, magistratus & rem militarem necessarii. Ex quibus omnibus vt non mediocris conflетur multitudo, necesse est, vel ex opificibus omnibus & mercenariis, ac tabernariis (institor Græcis κάπηλος, ein Gremp) Et hæc quidem de paucitate. Nunc de nimia multitudine. Nam & ex eodem fundamento siue principio αὐταρκείας, de illa quoque quid sit statuendum, facile cognosci. Quod vt melius intelligatur, id quoque repetendum est paulo altius, αὐτάρκειαν non in rebus tantum ad vitam nececessariis, sed etiam in iis, quæ ad bene beateque viuendum, siue ad ipsam honestatem ac beatitudinem pertineant, spectari. Nam alioqui ciuitas, quæ tantum rerum ad vitam necessariarum rationem habet, nec oculos ad ipsum vitæ beatæ scopum vlterius intendat, vix ciuitatis nomine digna esse videtur. Quare ad αὐτάρκειαν ciuitatis, præter rerum copiam necessariarũ, etiã legum bonarum descriptione, morumque institutione bonorum est opus: quam descriptionem Græci πολιτείαν, ordinem vocãt. Quæ Politia bonaque descriptio, & rectus ordo, quia non facile in πολυανθρωπίᾳ, magnaque hominum multitudine & frequentia teneri potest: perspicuum est, ibi quoque αὐτάρκειαν desiderari; quantumuis assit αὐτάρκεια, quo ad res necessarias, siue rerum copiam necessariarum ad vitæ cultum & vsum: & proinde non magis ciuitas erit, vbi deest αὐτάρκεια, quo ad Politiam, quam vbi deest, quo ad vsus vitæ, & res necessarias. Et hoc est, quod ait Aristoteles his verbis; οἱ δ' ἐκ πολλῶν ἄγαν, &c. πολιτείαν γὰρ, &c. Quibus in verbis nimia multitudo & frequentia maxime quidem ex eo reprehenditur, quod ea frequentia πολιτείαν non recipiat, sed pariat quandam confusionem: verum etiam eo, quod nimia ea multitudo speciem gerat gentis siue nationis potius quam ciuitatis. Quomodo loquitur & *supr. lib. 3. cap. 2.* vbi de Babylone, cuius (inquit) ambitus siue περιγραφὴ sit μᾶλλον ἔθνους, ἢ πόλεως. Et *lib. 2. cap. 4.* Rempublicam *Platonis* reprehendens eo nomine, quod nimis magnam in ea multitudinem militum institueret, ait ei opus fore Babylonio agro, aut alio aliquo latissime patente.

Ciuitas nõ põt esse ex nimiũ multis.

1. Incommodum.

2. Incommodum.

πολιτείαν γὰρ.] Particula γὰρ hoc loco idem valet, quod δὲ, autem, verum. Quomodo & alias suo Græci γὰρ, & Latini τῷ nam pro enim & nam vtuntur, vt alibi dictum (hæc particula facit, vt à nullo

γὰρ αὐτὶ τοῦ δέ. Enim & nam pro autem.

nullo interpretum hic locus intelligatur.) ciuitas frequens est quidem αὐτάρκης, quo ad vsum; sed ibi non est bonus ordo.

τίς γὰρ στρατηγὸς.] Populariter demonstrat, vt sit in rebus politicis, magna hominum turba & multitudine rectum ordinem & politiam teneri non posse, exemplo Imperatoris & Praeconis. Neque enim ingenti exercitui recte imperari, aut concioni immensae praeco satis vocalis (id moris est Graecorum, qui solent habere praecones) reperiri potest: nisi forte Stentor aliquis, cuius ferream vocem vocat *Homerus*. (*Virgilius* eum imitatus ferream vocem vocat *lib.6. Æneid*) quae clarius sonaret eius vnius, quam aliorum quinquaginta. Sic enim ait *Homer. lib. v. Iliad.*

Stentorea vox.

--------- στέντορι εἰσαμένη μεγαλήτορι, &c.

διὸ ἀναγκαῖον μὲν.] Dictum est *supra*, iustae magnitudinis modum Aristotelem his duabus rebus definire; αὐτάρκεια, & τῷ εὐσυνόπτον εἶναι. De priore iam est explicatum, hic ad alterum accedit, quod in maiore & adulta ciuitate fere locum habet, aut certe in quaestionem venit: cum prius ad minores & modo institutas ciuitates pertineat. Nam minor & nondum adulta ciuitas, tenera (junge, vt ita dicam) nihil est aliud, quam multitudo, cui satis sit ad bene viuendum in societate ciuili, vt ea verbo, *cui satis sit*, id est, αὐταρκείας potissimum definiatur; ea (inquam) multitudo sit tanta, & non maior, quam quae sit instructa rebus ad vitam necessariis. Id enim, id est, paruam & nondum adultam ciuitatem hunc multitudinis modum postulare, quae (inquam) sit αὐτάρκης, perspicuum est ex iis, quae modo sunt explicata. Verum quia saepenumero vsuuenire videmus, vt ciuitates initio paruae paulatim augeantur & maiores fiant; adeo vt quaedam etiam in immensum crescant, tam magnitudine loci, quam hominum multitudine: hic iam quaeri debet de modo magnitudinis & multitudinis, an infinitus & immensus is permitti debeat in optimo Reipublicae statu, de quo agitur. Et sane eum non infinitum esse debere, iam *supr.* est explicatum. Quis autem finis & modus esse debeat, hic explicatur: nimirum vt tanta sit multitudo, & non maior, quam quae sit εὐσύνοπτος, siue ad cognoscendum facilis. Vt autem priorem modum, quem definiuimus αὐτάρκεια ex opere & munere ciuitatis: ita & hunc de notitia ex eodem fonte petendum, facilemque ad reperiendum esse ait his verbis; τίς δ᾽ ἐστὶ τῆς ὑπερ-

In ciuitate recenti curandum est vt sit αὐτάρκης.

In adulta ciuitate curandū est, vt etiā sit εὐσύνοπτος.

ὑπερβολῆς ὄγκ⊙ ἐκ τῶν ἔργων, id est, πράξεων, siue operibus & muneribus, officiis ciuitatis, atque adeo magistratuum, & eorum, qui parent, siue ciuium. Itaque duabus rationibus & argumentis hunc modum magnitudinis optimum esse concludit, quæ multitudo maior non sit, quam in qua ciues inter se bene noti esse possint.

εἰσὶ γὰρ αἱ πράξεις τῆς πόλεως.] Prior eaque princeps ratio conclusionis ab opere & munere ciuitatis, siue potius principum eius partium, id est, eorum, qui præsunt, & qui parent, sumpta; maxime vero eorum, qui præsunt, siue magistratuum hic exponitur. Quæ vt commode intelligatur, monet Aristoteles, eorum, qui præsunt, siue magistratus duo summa esse munera & officia: quorum alterum Græce ἐπίταξις, alterum κρίσις, Latine à Iurisconsultis imperium & iurisdictio vsurpatur. Quæ quidem duo magistratuum officia, partim in iubendo & imperando, partim in iudicando posita, vt nota, longiore probatione non habent opus. Nam quod ad prius attinet, id quoque *supra lib. 4.* allatum est *cap. 15.* vbi ex tribus magistratuum muneribus (deliberare, iudicare, & imperare) τὸ ἐπιτάττειν ait esse ἀρχικώτερον. Iudicia quoque tam apud Græcos quam Romæ in potestate erant magistratuum. Quæ cum ita sint (ea autem, nisi ciues inter se sint noti, recte administrari nequeunt:) perspicuum est, ad rectam tam magistratuum, quam iudiciorum constitutionem & administrationem (quæ duæ sunt insignes Reipublicæ partes, vt *sup.* dictum *lib. 4. cap. extrem.*) necessariam esse ciuium inter se notitiam. Ea autem notitia quia in infinitam multitudinem non cadit: perspicuum quoq; est, ad optimum Reipub. statum eam ciuium multitudinem vtilem, quæ inter se nota esse possit, hunceque esse modum iustæ multitudinis optimum, ciuium notitiam inter se, id est, vt tot sint, qui inter se nosse possint. Cur autem ad illa duo munera & partes Reipublicæ magistratus & iudicia vtilis sit & necessaria inter se ciuium notitia; ratio, licet obscurior, his verbis; περὶ ἀμφότερα γὰρ, &c. indicatur. Quod in neutro fas sit & æquum, αὐτοσχεδιάζειν, negligenter & temere agere; sed potius considerate, studioq; & iudicio adhibito, sit agendum. Nam & in mandandis magistratibus valde sit temerarium & stultum, homini ignoto curam Reipubl. committere: & in ipsis illis magistratuum officiis vtilissimum est, notos esse ciues

1. Ratio.

Magistratuum munera sunt ἐπίταξις & κρίσις.

Approbat.

ciues magistratibus. Aliter enim imperatur summi loci hominibus, aliter iis, qui sunt de plebe. In iudiciis quoque etsi προσωποληψία reprehenditur: tamen tam in pœnis, quam in præmiis decernendis aut irrogandis personarum ratio ac dignitatis haberi solet, aut etiam probitatis ac morum in ipsis causis ciuilib. *l. aut facta ff. de pœnis.* Et hæc quidem ex *Platone* imitatus & sumpsisse mihi videtur, cuius hæc sunt verba *lib. 5. de legib.* οὐ μεῖζον οὐδὲν πόλει ἀγαθὸν, ἢ γνωρίμους αὐτοὺς εἶναι. Et *lib. 6. de legib.* vbi de probatione magistratuum: ἔστι δὲ οἱ νεωστὶ ξυνεληλυθότες, &c. De hac autem notitia ciuium inter se, eam Rebuspublicis perutilem, & tyrannis esse perniciosam, dictum est *sup. lib. 5. cap. 11. &c.*

2. *Ratio.* ἔτι δὲ ξένοις καὶ μετοίκοις.] Altera ratio & vtilitas huius modi notitia definiti hic affertur: Quod inde consequatur, vt quod in infinita multitudine est facile, in hoc iusto magnitudinis modo sit difficilimum: peregrinos & inquilinos ad honores & ius ciuitatis obrepere; puta quia sint noti. Nam in magna ciuium & habitatorum multitudine facile fit (vt diximus) vt etiam peregrini se pro ciuibus gerant. Qua de causa Athenis, quæ ciuitas Græciæ erat præter cæteras hominibus frequentissima & celeberrima, siue πολυανθρωποτάτη (vt eam vocat *Xenoph. libr. 2.* τῶν ἑλληνικῶν) frequentia fuerunt iudicia de peregrinis siue τῆς ξενίας (vt est apud *Polluc. libr. 8.*) Romæ quoque propter ingentem hominum multitudinem, & magnam confusionem etiam serui ad præturam obrepserunt, vt scribit *Vlpian. in l. 3. ff. de off. præt.* Quæ confusio causam quoque dedit legibus aliquot Romæ ferendis, vt Mutiæ, Liciniæ, vt Iuniæ siue Penni, vt Papiæ aduersus peregrinos: de quibus & *Cicero lib. 3. Off. & Manutius ac Hotoman. in libris de legib. Rom. & Ant. Augustin.*

δῆλον τοίνυν, ὡς οὗτός ἐστι.] Conclusio est prioris disputationis, eum esse in optimo Reipublicæ statu optimum magnitudinis & multitudinis modum, qui duabus iis rebus, rerum copia necessariarum, & notitia ciuium inter se, definiatur: siue vt tanta sit & non maior ciuium multitudo, quæ & rebus ad vitam necessariis commode & liberaliter sit instructa, & in qua ciues inter se sint noti.

(:·)

CAPVT

CAPVT V.

EXPLICATVR hoc capite de ipſo agro & regione; qualis ille & quantus eſſe debeat. Nam ex duobus illis capitibus, quæ Politico maxime ſint conſideranda, priore, quod eſt de perſonis, ſiue de multitudine ciuium, iam explicato; reliquum erat, vt de altero, quod eſt de ipſo agro, explicetur. Nam de his duobus dictum *ſupra initio cap. 4.* Extremo autem hoc capite etiam de ſitu vrbis ipſius agit. Nam duo huius parui capitis ſumma membra ſiue partes eſſe poſſunt, *Partitio.* quarum priore de ipſo agro, eiuſque conditionibus ac dotibus (puta de qualitate, de ſitu & de quantitate, ſiue multitudine:) in altera de ſitu ipſius vrbis explicetur. *1. Pars.* *2. Pars.*

TEXTVS.

Similiter autem de agro quoque ſe res habet. Nam de eo quidem qualis eſſe debeat, nimirum omnes eum laudauerint, qui ab omnibus rebus maxime ſit inſtructus. Talem autem neceſſe eſt eſſe omnium rerum feracem. Omnia namque adeſſe, & nulla re egere, id eſt eſſe inſtructum. Multitudine autem & magnitudine tantum, vt incolentes eum viuere poſſint in otio liberaliter ſimul & temperanter. Hunc autem modum & finem recte ne an non recte afferamus, poſterius erit conſiderandum accuratius, cum vniuerſe de bonis, & copiis rei familiaris, mentionis faciendæ erit locus: qui & quemadmodum affectum eſſe oporteat, quod ad vſum ipſum. Multæ enim in hac quæſtione ſunt controuerſię propter eos, qui eam trahunt ad vtrunque vitæ nimium, hi quidem ad parſimoniam, illi vero ad luxuriam.

COMMENTARII.

Παραπλησίως.] De agro ſiue de regione eo breuius explicat Ariſtoteles, quod eadem fere ſit ratio de eo, quæ de ipſis

personis explicandi. Nam vt in personis optimum illum esse modum docuit, qui & αὐταρκείᾳ & notitia definiatur: ita & de agro constituendum esse ait, eum debere esse & αὐτάρκη, siue bene instructum, & εὐσυνόπτον, id est, cuius fines non pateant latissime. Quanquam de personis adhuc id tantum est explicatum, quæ siue quanta ciuium multitudo esse debeat. De qualitate, id est, de indole, natura, ingenio, & moribus ciuium paulo demum *inferius* explicatur *libro septimo*. De agro autem, siue de regione, & de ipsa vrbe, vno eodemque hoc in loco, id est, hoc capite, & capite proximo, tam de eius qualitate, id est, ingenio & bonitate, quam de magnitudine & situ disseritur. Quod ad qualitatem attinet, eam ait æstimandam αὐταρκείᾳ, nimirum vt ille optimus sit ager, & beatissimus, siue ad optimum Reipublicæ statum accommodatissimus, cuius dotes & conditiones sint optatissimæ. Earum autem prima hæc est, vt ager sit αὐταρκέστατος, id est, in quo omnia abunde proueniant ad vsus vitæ necessarios: vinum, oleum, frumentum, &c. Sunt & aliæ dotes: vt montosum esse, vel campestrem & planum: vt salubrem esse & insalubrem: vt fluminibus irriguum vel non. Quæ quidem dotes non opus habent longa disputatione; & cuiuis facile est videre, ex his agrorum generibus quæ meliora, & ad optimum Reipublicæ statum magis sint accommodata. Quare & Aristoteles de iis nihil amplius disserendum putauit. Sic enim ait paulo *infr.* τὸ δὲ εἶδος τῆς χώρας, &c. Sic enim ea verba paulo obscuriora puto de aliis agri dotibus & conditionibus non incommode posse accipi. Prima igitur dos ab Aristotele exposita est fertilitas: altera (omissis iis facilioribus, de quibus iam dictum) affertur *infra*, quæ est de situ: eum talem esse debere, qui suis siue ciuibus sit commodus & facilis, hostibus & inimicis sit incommodus ac difficilis; de qua dote *infra* in verbis, δεῖ δ᾽ ἔνια πείθεσθαι, &c. Sunt & aliæ, de quibus *infra*. Nam id certe notandum, hæc de quantitate & qualitate agri satis confuse & permixtim ab Aristotele explicari; vix vt internosci possit, quæ dotes ad qualitatem, quæ ad quantitatem pertineant.

Agri qualitas.

Vitruu. architect. l. 1. c. 4. & proœm. lib. 2.

2. Qualitas.

Ordinis hoc in loco confusio.

πλήθει δὲ καὶ μεγέθει.] Hic de quantitate siue magnitudine agri agit, quam magnitudinē hoc loco liberali victu & temperato definit, cui *infra* adiungit τὸ εὐσυνόπτον εἶναι. Ergo primum Aristoteles agrum tam magnum esse vult in optima

Quantitas agri Reip. opt.

Rep.

Rep. vt ex eo ipso omnia efferri & sumi possint, quæ ad vitam homine libero dignā pertineant, hoc est, qui ciues alere possit liberaliter & temperate, eaq; vita, quæ liberum hominem deceat, id est, in otio, vt loquitur Arist. Quo nomine intelligit, ciues in optima Republ. nec opificum artibus, nec mercaturis faciundis, aut agro colendo, aliisque sordidis artibus distringi & occupari debere, sed soli virtuti, eiusque officiis tam in Republica, siue in pace, quam in bello exequendis deditos esse & vacare debere. Sic enim & alias σχολὴν, siue otium, id est, vitam libero dignam ciuibus in optima Republica, vt ἀσχολίαν aliis, attribuit. Qua de re videatur *caput 14. infra hoc libro*. Id autem inprimis notandum est, quod ait, tantum esse agrū debere, qui suppeditet omnia ciuibus, quæ sint ad viuendū & liberaliter & temperate necessaria Nam, vt dictum est, his duobus, liberaliter, inquam, & temperanter viuendo, modus magnitudinis agri hic definitur: siue bonorum ac diuitiarum in optima Repu. hunc modum verissimum & iustissimum hic esse ponit, vt ciues non tenuiter aut sordide, neque etiam profuse aut luxuriose, sed temperanter, & tamen liberaliter ac honeste viuere possint. Ad eundem modum & *supra libro 2. capite quarto*, modum diuitiarum, quem ipse ὅρον vocat & hic & eo in loco his duabus virtutibus, liberalitate & temperantia, definit, reprehenso *Platone*, qui *libro quinto de legibus*, vbi ὄγκον & molem siue magnitudinem diuitiarum, & ipsius agri (γῆς) non maiorem debere esse ait, quam quæ sit ἱκανὴ σώφρονας ὄντας τρέφειν, id est, vbi modum agri & diuitiarum, omissa liberalitate, sola temperantia definit. Verum de modo diuitiarum, sitne hic verissimus & optimus duabus iis virtutibus terminatus ac finitus, nec ne; quia res ea longiorem & accuratiorem disputationem postulat, & alioqui opus erit de vniuerso ac toto genere bonorum siue rei familiaris separatim suo in loco explicare. (Est enim hic locus siue tractatio de bonis, de rebus, de re familiari, de diuitiis multiplex & consideratione dignissimus, cuius multa sunt capita, & ex iis quædam valde controuersa, vt de modo, siue fine & magnitudine bonorum, de rationibus & modis acquirendi, Græci πόρους vocant, de vsu, quod caput scribit *Cicero libro secundo Officiorum*, præclare ab Aristotele fuisse explicatum (sed nescio vbi) de quo nonnihil *libro 4. Ethicorum*.) His igitur de

Platonis error. Itemq; li. 2. de Rep.

De vero diuitiarum modo.

causis hanc disputationem de modo bonorum reiicit Arist. in eum locum, vbi de toto genere bonorum siue diuitiarum accurate erit disserendũ. Sed hic quoq; insignis locus & vniuersa tractatio de bonis cum aliis aliquot misere periit. Verum, quo ad modũ diuitiarũ, & ẽt quo ad vsum, ex aliis locis hinc inde peti potest, quæ sit sententia Arist. Nam vt in aliis disputionibus ciuilibus, ita in hac quoque quæstione medium fere (quod dicitur) secat, id est, mediocritatẽ probat diuitiarum, vt hic & *supr. lib. 2. cap. 4 & lib 4. cap. 11.* De vsu explicatur, vt dictum est, *lib. 4. Eth & hic & eo cap. 4 lib 2.* Quibus ex locis intelligi potest, quis diuitiarum & bonorum vsus ipsi probetur, is nimirum, qui neque in luxu, neque contra in nimia parsimonia & sordibus, sed in liberali & honesto cultu ac victu cernatur. De alio vsu, qui non sit in vita quotidiana & priuata, sed ad Rempublicam pertineat, videatur & *lib. 4. Ethic & lib. 2. Offic. Cic.*

& lib. 1. c. 5. non procul à fin.

Diuitiarũ modus Aristoteli probatus.

De diuitiis multæ sunt controuersiæ.

Πολλαὶ γὰρ περὶ τὴν σκέψιν.] Hæc verba videntur proprie ad proxime priora pertinere; quæ sunt de vsu, vt hoc dicat Arist. in ea quæstione de vsu multa esse controuersa. Quod & perspicuum fit ex *Cicerone in eo lib 2. Off. in fin. & lib. 4. Ethic.* Id ipsum tamen, & de toto genere diuitiarum, siue de vniuerso hoc loco dici potest, multa esse eius controuersa capita, vt de modo, de rationibus acquirendi, de generibus diuitiarum.

De vsu diuitiarum.

διὰ τοὺς ἐλκοντας.] Affert dissensionem siue controuersiam vnam de vsu. Esse namque multos, qui diuitiis non vtantur moderate & temperanter; sed eas (inquit) trahant ad vtrunque extremum, id est, qui iis vel nimis restricte & parce vtantur, suum (vt inquit *Comicus*) defraudantes genium (legendum apud *Terentium*, defrudantes, more veterum) & contra qui ad luxum & profusionem eas conuertant. Hæc autem duo in vsu diuitiarum vitia esse, sordes siue nimiam parsimoniam, & luxuriam, multósque iis vitiis esse obnoxios in vtraque parte, quæ inter velut extrema liberalis, liberoque homine digna (quæ nimiæ parsimoniæ aut sordibus respondet) & moderata siue temperata (ea luxui est contraria) vita medio in loco sit posita & interiecta, cum per se perspicuum est, tum accurate explicatur *libro quarto Ethicorum.*

ὑπερβολή.

τὴν ὑπερβολήν.] Notandum, verbo hoc Græco ὑπερβολῆς, quod alias de altero tantum extremo, quod *Cicero* nimium

mium vocat, & quidem plærumque ſumitur, vtrumque extremum hic contineri, tam id quod parum, quam quod nimium, quomodo & verbo ὑπεροχῆς interdum vtuntur Græci, vt monuimus in obſcuriſſimo loco explanando *lib. 5. Eth. c. 5.* Sic autem hoc verbo ὑπερβολῆς vſus eſt & *ſup. lib. 4. c. 11.* vt eo loco indicauimus. ὑπεροχή.

TEXTVS.

Non difficile eſt autem agri ſpeciem videre. Sed ſunt quædam, in quibus etiam rei militaris peritis habenda ſit fides; hoſtibus quidẽ eum ad adeundũ eſſe difficilẽ, ipſis vero ad exeundum facilem. Præterea vt hominum multitudinem eam debere eſſe diximus, quæ ad noſcendum ſit facilis: ita & de agro. Ad noſcendum autem facilem eſt, agrum eſſe ad ſuccurrendum facilem.

COMMENTARII.

Τὸ δ' εἶδος τῆς χώρας.] Expoſita breuiter agri qualitate, & velut dote præcipua, quam αὐτάρκεια, rerumque copia ad vitam bene beateque degendam neceſſariarum definiit: hoc loco de aliis quibuſdam agri conditionibus adiungit. Monet autem, reliquas agrorum conditiones ad cognoſcendum eſſe faciles, ſiue (vt ipſe loquitur) genus agri quale & cuiuſmodi eſſe debeat, ſitque optimum ſiue huic Reipubl. de qua agitur, accommodatiſſimum non eſſe difficile videre; puta montoſumne, an planum aut mixtum, quibus ventis obnoxium aut ſubiectum, & ſub quo climate poſitum, quos vel aditus & velut portas, quos etiam exitus ſiue portus & ſtationes habeat; de quibus rebus, etſi per ſe notis & facilibus, quid optimum ſit & ſaluberrimum, tum & earum peritos adhibendos & conſulendos eſſe ait, maxime in re militari, qui illud vel inprimis optimum eſſe cenſent, totam regionem ſiue agrum talem quoque eſſe debere, vt hoſtibus ad inuadendũ & incurſandũ ad eum aditus ſit difficilimus & magnopere impeditus, vt contra ciuibus ipſis ad exercitus educendos cõmodiſſimus & facilimus. Qualis fere eſt ſitus veræ Græciæ, ad quã niſi per mare, & per anguſtias Thermopylarum, quæ parua manu aduer-

De reliquis agri dotibus.

Conſilium peritorum.

Exemplũ.

aduersus innumerabilem hostium multitudinem teneri possunt, hostibus vix pateat aditus. Et de hac quidem agri conditione *Platonem* imitatus videtur, qui id ipsum quoque in ea Republica, quam fingit *in libris de legibus*, procurandum esse monuit, vt plæraque regionis loca hostibus ad adeundum sint difficilia, amicis facilia & expedita. Sic enim ait *libro sexto*; δύσβατα δὲ δεῖ ποιεῖν πάντα τοῖς ἐχθροῖς, &c. Verum de his agri dotibus & conditionibus, vt de regione cœli, vt de vsu rei militaris (ad quem pertinet non tantum hæc disputatio de aditu & exitu, sed an colles habeat ager ad arces & propugnacula munitos, aut de fontibus & aqua) eadem, eaque paulo explicatius iterantur *infr. cap. 11.*

Quantitatis alia conditio.

ἔτι δ' ὥσπερ τὸ πλῆθος.] Alia hic exponitur agri conditio, quæ ad quantitatem siue magnitudinem potius, quam ad qualitatem pertineat. Nam vt paulo *supr.* de personis & ciuibus ipsis, eorum multitudinem maiorem non esse debere docuit, quam vt ipsi inter se nosse possint, eamque iustissimam esse ciuium multitudinem, quæ sit εὐσύνοπτος: ita & hoc loco de agro eiusque magnitudine, eam demonstrat esse optimam ac verissimam; quæ item sit εὐσύνοπτος. Illud autem εὐσύνοπτον esse aliter in ciuium multitudine, aliter in agri magnitudine accipiendum. Nam multitudo ciuium ea est εὐσύνοπτος, vt *supra* explicatum, vbi ciues inter se facile nosse possint; ager vero ille dicitur εὐσύνοπτος, qui ita sit magnus, vt ad omnes eius partes suppetias & subsidio veniri facile possit. Quare neque disiunctos agros, vt hodie quorundam sunt Regum (vt Hispaniæ Regis) neque ita late patentes, vt magnam partem orbis complectantur, ad optimum Reipublicæ statum accommodatos esse monet. Quo pertinet consilium Romani Ducis datum olim Achæis de insula Corcyra (quam hodie tenent Veneti) *apud Liuium libro trigesimosecundo.*

Multitudo ciuium, & ager εὐσύνοπτος.

1. Vitium huic precepto contrarium.

2. Vitium. Exemplū.

TEXTVS.

Vrbis autem situm, si ex voto agendum sit, eum esse conuenit, vt commode & à mari & à terra sit sita. Et hic quidem vnus est modus siue finis. Oportet namque omnium locorum eum esse communem ad subsidia, reliquis vero ad fru-

ctuum,

ctuum, qui naſcuntur, exportationem. Præterea ad lignorum,&ſi quid aliud tale ager ferat, facilem communicationem.

COMMENTARII.

Τῆς δὲ πόλεως.] De ſitu vrbis breuiter hoc loco exponit Ariſtoteles, qui omnium ſit optimus, ſiue qui ſit ad optimum Reip. ſtatum accommodatiſſimus Docet autē eum eſſe optimum, qui communis ſit & particeps maris & continentis, ſiue eam vrbem eſſe optimo in loco & ſitu, quæ habeat opportunitates terreſtres & maritimas: quæ ab vna parte vergat ad mare vel flumen, ab altera ad agros ſpectet. Et hunc quidem vrbis ſitum, quæ & continentis & maris ſit particeps ac communis, vt optimum, à ſe probari indicat & *infra cap. vndecimo, in principio.* Quanquam de mari ſiue de communicatione & commercio maritimo, quod hic breuiter ponitur, quia magnas in ſe difficultates & controuerſias habet, mox latius & accuratius explicatur *capite proximo.* Nam illud facile eſt & extra controuerſiam, vrbem eam, quæ ſit beatiſſima futura, ita ſitam eſſe debere, vt aliqua ex parte continentem ac terram ſiue agros ſpectet, rerumque terreſtrium vſum & commercium habeat, id eſt, non ita ſitam eſſe debere, puta in Inſula aliqua ſola, omnia vt ad vſus vitæ neceſſaria magno molimento & opere aliunde ſint petenda, & eo conuehenda. Quanquam hic vere eſt ſitus vrbis Venetorum noſtra ætate, quamque ab omni continenti ac terra diuidunt mare ac paludes, cuius tamen εὐνομία & optima adminiſtratio à plæriſque prædicatur. Ratio autem ſiue cauſa, cur hunc vrbis ſitum, maris & terræ, ſiue continentis communem, probat Ariſtoteles; de mari quidem exponitur *infra capite proximo.* De terra vero videtur mihi intelligenda ea, quæ hic affertur his verbis; δεῖ γὰρ ὥσπερ ἔφαμεν, &c. Quod ad ſuppetias ferendas omnium locorum communis eſſe debeat, id eſt, quod aduerſus hoſtes facile ſuccurri omnibus partibus & oris totius regionis ac prouinciæ poſſit. Nam ſi vrbs in Inſulam ſit reiecta, agrumq; habeat in continente: non tam facile iis, qui in continente oppida & vicos incolunt, ſuccurri poterit. Quod cum alias ſæpe, tum non ita pridem accidit bello Gallico, quo Anglis oppidum Calitum, cui tardius ſuccurrerent, vt in continente ſito, præreptum

De optimo vrbium ſitu.

Controuerſia.

Vrbes aliqua ex parte continentem terram contingant oportet.

2. Ratio.

Exempl.

& ademptum fuit. Quod igitur ad ſitum vrbis attinet, duo in eo ſpectanda eſſe monet, ſiue duabus illum rebus definit, & (vt ipſe loquitur) duobus velut finibus & ὅροις circumſcribit. Quorum prior iam eſt explicatus de ſitu terræ & maris communi.
2. Alter pertinet non ad ſuccurrendum ſiue ad ſuppetias, ſed ad rerum commercia. Quare alter hic velut finis eſt, vt vrbs ad res vſibus vitæ neceſſarias in agro ſubnaſcentes commode conuehendas, & non ſolum in vrbem, aliaque oppida & vicos in agro & regione ſitos diuidendas ac diſtribuendas, ſed etiam ad exteros deportandas ſit opportuna, vt ſi ager aut frumenti, aut vini, aut lignorum, aut olei, aut potius harum omnium rerum, aliarumque ſit ferax: aut etiam metalla & fodinas ſiue carbonum, calcis, plumbi, argenti, &c. habeat, quam ad rem, id eſt, ad harum diuiſionem ac deportationem rerum facilitatem & opportunitatem notum eſt maxime ſeruire flumina. Hic igitur alter eſt modus ſiue finis optimi ſitus, quo contineatur cum fructuum in agro naſcentium, tum aliarum rerum (vt lignorum, lanæ, metallorum, lapidum, calcis, &c.) facilis communicatio ac deuectio. Et hoc eſt, quod ait; ὁ δὲ λοιπὸς, &c.

CAPVT VI.

MONVI & alias, in hoc opere capita librorum ſæpe incommode & imperite ſatis eſſe ſecta: quod & hoc loco accidit. Nam quæ hoc capite explicantur, non niſi incommode à priore diſputatione de ſitu vrbis diuiduntur. Vt enim modo dictum eſt, quod de mari breuiter allatum fuerat, id quia valde ſit controuerſum, & ad explicandum difficile, vberius & proprio loco hic explicari. Nam id fere toto hoc capite agit de communione maris & rerum maritimarum, vtiliſne ea ſit, an pernitioſa optimæ Reipublicæ. Etſi autem in vtramque partem diſputat, eiuſque rei commoda & incommoda affert: tamen concludit, concionem & commercia
1. Pars. maris optimæ quoque Reipublicæ eſſe vtilia: quibus rebus
2. Pars. explicandis viam quoque & rationem exponit, qua incommoda ex eo commercio orientia euitari poſſint, emporio extra vrbem inſtituendo.
3. Pars. Tandem & de turba nautica, quæ Athenis erat innumerabilis, quia & ea ad rem maritimam pertinet; an & quatenus in optima Republica ſit ferenda, extremo

mo hoc cap. breuiter differit. De hac .a. summa & principe quæstione, id est, de communicatione & commercio maritimo, an Reipub. sit vtile nec ne, ab alijs quoque grauissimis scriptoribus differitur. Videatur *Plato libr. 4 de legibus. &* *Strabo lib. 7.* vbi de Scythis. *Xenophon in lib. de Republica Atheniensium.*

TEXTVS.

De maris autem commercio, vtrum ciuitatibus sit vtile Rempublicam administrantibus, an inutile; sunt, qui multum ambigant. Nam in vrbe versari quosdam, alijs in legibus educatos, inutile esse aiunt ad bonam administrationem & hominum multitudinem. Nam ex vsu quidem maris emittendo & recipiendo nasci mercatorum multitudinem. Id autem bonæ administrationi esse contrarium.

COMMENTARII.

Περὶ δὲ τῆς.] Explicatur hoc capite insignis locus, isq; magnopere controuersus, de commercio & vsu maris. Qui locus pertinet ad tractationem de situ vrbis & regionis, qua de re hic agitur. De qua re sua ætate inter Politicos & viros doctos magnam ac multiplicem controuersiam fuisse ait: hanc maxime, vtrum vsus maris ciuitatibus bene institutis siue bene Rempublicam suam administrantibus (*Cæsar* sic loquitur) vtrum, inquam, maris propinquitas & commercium ijs prosit, an noceat. De qua quidem quæstione præter ea, quæ *supra* adduximus, videantur & illa, quæ de peregrinationibus diuine scribit *Plato libr. 12. de ll.* & quæ idem *lib. 8. de legib.* & quæ nos alias de peregrinationibus breuiter vndique collecta coniecimus *in præfat. Odyss. Homericæ præfixam.* In hac autem quæstione vt & alias *à Platone* dissentit *Aristoteles.* Nam *Plato initio lib. 4. de legibus*, ciuitatem suam 80 stadijs à mari reuocat, eique Reipublicæ quam *in ijs libris* describit, vt optimam, maris vicinitatem & commercium perniciosum fore existimat. Quare & *lib. 12. de ll.* peregrinationes ita constringit ac minuit, vt [illegible]s fere tollere

De maris ppinquitate, vtrum prosit vrbibus an vero obsit.

Platonis hac de re sententia.

Seneca ep. 70.

videatur. Et in hac ſententia *Platonem* eſſe monet *ipſe Strabo eo loco lib. 7.* à quo ait eleganter θάλατταν dici *πονηροδιδάσκαλον*, & proinde optimæ Reipub. vitandam; in eo tamen, ni fallor, memoria lapſus *Strabo*, qui Platonis Politiam, id eſt, libros de Republica adducat, cum ea extent *in libris de legibus*, (hoc non mirum, magnos viros memoria labi: accidit hoc *Ciceroni* ſępiſſime.) Huius ſententiæ de vitando maris vſu & commercio multa ſunt firmamenta. Nam ex multis incommodis, quæ vſus maris & propinquitas affert, duo

1. Incommodum. ſumma hic ab Ariſtotele ipſo commemorantur. Prius eſt, ꝙ ea re peregrini mores & inſtituta in ciuitatē importentur.

2. Incomm. Alterũ eſt, ꝙ magna mercatorũ multitudo inde oriatur, & ex ea innumerabilis hominũ turba & colluuies. Quod vtrumq; incommodum quam ſit graue & optimæ Reipubl. contrarium, iam *ſupra* partim eſt explicatum, quo in loco demonſtrauimus, nimiam hominum multitudinem ad optimum Reipub. ſtatum plane eſſe inutilem ac pernicioſam. De altero incommodo, quod diximus, peregrinos mores & vitia hoſpitum aut peregrinorum infundi in ciuitatem, multi grauiſſimi viri commemorant & conqueruntur, & res ipſa per ſe loquitur. De quo ita *Plato libro 12. de legibus*, *πέφυκε δὲ ἡ πόλεων ἐπιμιξία*, &c. vbi per peregrinos ciuitates miſerę inter ſe permiſceri oſtendit, eaque ex re & patria inſtituta paulatim contemnuntur, & leges mutantur, & ſæpe vniuerſæ Reipublicæ interitus conſequitur. Huc pertinet, quod monet *Cicero libro 2. de legibus*, in religione id quoque cauendum, ne eius fiat confuſio, vt peregrini ritus non temere recipiantur. Quod ſane in ciuitate Romana plane admirabile fuiſſe ait *Dionyſ. Halicarn. libro ſecundo ἀρχαιολογίας*, in qua tot vndique profecti verſarentur peregrini ex toto orbe terrarum, & tamen nulla ſacra peregrina præter

3. Incomm. Cereris eſſent recepta. De hoc incommodo & *idem Plato*

4. Incomm. *to initio libri quarti de legibus. Strabo* autem alia quoque

5. Incomm. incommoda magis affert, puta luxum, ſtudium piraticæ

6. Incomm. (hoc ſtudium etiam maiores noſtri exercuerunt, vt veteres Romani ſcribunt) auariciam ſiue πλεονεξίαν. Addit *Cæſar*,

1. Exempl. & mollitiem: ſic enim ait *libro ſecundo belli Gallici* de Neruijs; nullum aditum eſſe ad eos mercatoribus, nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his reb*us* relangueſcere animos eorumque remitti virtutem

tutem existimarint. Idemque de Germanis, à quibus Neruij se ortos prædicabant, idem scribit *libro 6.* Gallis autem, inquit, propinquitas, & transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque vsus largitur: paulatim assuefacti, multisque victi prælijs, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant. Et hæc quoque causa ξενηλασίας, expulsionis peregrinorum Spartanæ, siue cur Lacedæmonij nec peregrinos in vrbem reciperent, nec suos peregrinari permitterent, exponitur à *Xenophonte in libello de Republica Lacedæmoniorum*, his verbis; ὅπως μὴ ῥᾳδιουργίας, &c. id est, vt ne ignauia & languore ciues à peregrinis corrumpantur.

2. *Exempl.*

3. *Exempl.*

TEXTVS.

Verum hæc si non accidant, melius esse & ad incolumitatem & ad rerum copiam necessariarum, vrbem & agrum maris esse participem, non est obscurum. Etenim ad hostes facilius sustinendos oportet eos, qui salui sint futuri, ad succurrendum vtraque esse opportunos, & terra & mari, & ad nocendum inuadentibus. Si vtraque non potest, saltem ex altera parte magis erit facultas ijs, qui vtriusque sunt participes. Ea quoque, quæ apud ipsos non sint, accipere, & quæ superant ex ijs, quæ nata erunt, exportare, ex rerum modo est necessariarum. Debet enim ciuitas sibi non alijs mercaturam facere. Qui autem omnibus apud sese mercaturam præbent, quæstus causa hæc agunt. Eius autem cupiditatis ciuitas si particeps esse non debet, neque emporium tale habere debet.

COMMENTARII.

Ὅτι μὲν οὖν.] Expositis breuiter incommodis, nunc commoda & huius & commercij maritimi ac propinquitatis

maris

maris breuiter quoque exponit. Sunt autem & ea duo quoque maxima, vt & de incommodis *supra* dictum: quorum prius ad bellum, alterum ad pacem fere pertinet; nimirum facilior defensio, & rerum ad vitam necessariarum communicatio.

1. Commodum propinquitatis maris. Nam quod ad prius attinet, si vrbis & regionis is sit situs, vt terra ac mari ad eam sit aditus: facilius & ipsi succurri poterit, & hosti noceri. Sæpe enim id accidere solet, vt vrbs terra vndique obsessa, subsidio & auxilijs per mare intromissis, periculo liberetur: & contra quæ classe oppugnatur, vt terrestri exercitu conseruetur. Sic & in hoste propulsando, aut potius in detrimento ei inferendo vtile quoque est, vtramque hanc habere opportunitatem, tam classis quam exercitus terrestris: vt si altera vti non possis, vel quia per hostem impediaris, vel quia forte non suppetat; saltem altera vti possis. *Exemplũ.* Quemadmodum olim Athenienses cum terrestri bello Lacedæmonijs pares esse non possent, classe comparata eorum fines infestare sunt soliti, vt hac ratione terrestrem exercitum hostium pellerent. Quare & olim Themisthocles cum Athenarum patriæ suæ situm videret non tantum ad terresttem, sed etiam ad naualem exercitum & bellum maritimum esse opportunum; autor fuit Atheniensibus, vt classi quoque ædificandæ operam darent. Qua ratione à suis & totius Græciæ ceruicibus æternam Persarum seruitutem, pulsis ijs terra ac mari duobus grauissimis prælijs, Marathonio & Salaminio (*Cic. lib. 1. off. & Herod.*) depulerunt, & tandem maris imperium & dominia tamen sunt consecuti. (Nuper in Gallia ante annos 5. cum Roschellæ Hugonoti essent conclusi terra, mare eis præbuit subsidium. Perrupta enim catena, qua mari etiam claudebatur aditus, commeatus & milites sunt allati in ciuitatem.)

2. Commodum. De altero commodo, id est, de rerum ad vsus vitæ necessariarum cõmunicatione seu permutatione perspicuum quoque est, eam vt plane esse necessariam, ita & faciliorem, si ciuitas maris quoque vsum & commercium habeat, tam ad exportandum quam ad importandum. Nam hic quidem vsus siue hoc maris commodum, quod in rerum permutatione & communicatione ponitur, cum per se notissimum est, tum ab omnibus celebratur. *Modus in hac cõmunicat. rerũ adhibẽdus.* Verum ex hoc vsu & commodo quia sæpe magna mala & incommoda suboriuntur, maxime ea duo, quæ ab ipso Aristotele *supra* sunt allata, legum confu-

confusio & hominum: præclare hic monet Aristoteles, hunc vsum ita definiendum esse, vt quæ in agro aut regione non nascuntur aut extant, ea aliunde aut petantur aut recipiantur: quæ domi nata fuerint, ex ijs ea, quæ superabunt aut superunt, vt ad alios exportentur, vtrumque eo modo & fine, quatenus vel vtile vel necessarium vel satis sit suis & ipsi Reipublicæ non alijs. Ex quibus id intelligitur & consequitur, quod & ipse expressit, optimam & beatissimam Rempublicam mercaturam illam quidem exercere posse; sed sibi tantum, non alijs. Eaque propter in eadem ciuitate, quæ optime Rempublicam suam administrare velit, non debere communem, perpetuum ac celebrem mercatum institui. Nam id genus emporia & mercatuum celebritates non tam rerum ad vsus vitæ necessariarum permutationis seu communicationis, quam quæstus & auaritiæ causa (à quibus hoc optimæ genus Reipublicæ longissime abhorrere debet,) institui consuerunt. Vt olim Delphis & Puteolis & Alexandriæ, & hodie multis in locis (in Germania duo insignia Antuerpiam & Dantiscum. In Hispania Hispalim. In Italia Venetias & Genuam. In Turcia Calecutam, quæ non maior est hac nostra vrbe.)

Mercatura quaten⁹ exercenda sit in optima Repub.

Emporioru perpetuoru improbatio.

Exempla.

Οὐδ' ἐμπόριον.] Vocant veteres tam Græci quam Latini locum mercibus & mercatoribus in vrbe vel extra vrbem attributum, Emporium, non ipsam vrbem, vt vulgo perperam eo verbo abutuntur. Sic Emporium Athenis erat in Piræeo.

Ἐμπόριον. Vitruu. architect. li. 1. c. vlt. & li. 2. in præfa. & l. 5. c. vl.

TEXTVS.

Quia autem & nunc videmus multis in regionibus & vrbibus esse naualia & portus, optime sita & accommodata ad vrbem, vt neque ipsam vrbem turba naualis habitet, neque valde longe absit; sed mœnibus, alijsque id genus propugnaculis muniatur: perspicuum est, bonum quidem si quod ex ipsorum societate eueniat, id bonum ciuitati afferri: si vero quid mali, facile esse legibus cauendum discludendis & dirimendis, quos non oporteat,

oporteat, & quos oporteat inter se miscere commercia.

COMMENTARII.

Ratio, qua incōmoda propinquitatis maris effugere liceat.

Ἐπειδὴ δὲ νῦν.] Dictum est *supra* de malis & incommodis, quæ afferat commercium maritimum. Ea autem ne Reipub. noceant, & vt optime ab ipsa ciuitate secludantur vitia peregrinorum & mercatorum; rationem & viam hic demōstrat Aristoteles. Ea autem ratio hæc est, vt emporium ab ipsa vrbe diuidatur, ita vt emporium cum vrbe neque plane sit idem aut coniunctum, neque nimis disiunctum: cuiusmodi multarum vrbium situs natura factus ad hoc discrimen reperitur, quæ portus habeant, aut naualia non vrbi coniuncta, sed prope tamen ab vrbe. Nam hac disclusione efficietur, inquit, vt quæ bona affert vsus & commercium maris, vrbi communicari possint: & tamen mores ciuium & instituta Reipub. per peregrinos aut mercatores, quibus in emporio extra vrbem locus erit attributus, non corrumpantur aut inquinentur. Hic olim fuit situs Athenarum, Spartæ, Byzantij, & Romæ. Nam Piræeus ab ipsa vrbe seu Astu & Gythæum à Sparta quod peruulgatum est. De Byzantio quod dixi, reperi apud *Athenæum*, qui hæc verba Theopompi *libro octauo rerum Philippicarum* adducit; ἦ-ξαντο οἱ βυζάντιοι, &c. Quanquam portus Byzantinus vrbi æquo esset coniunctior & plane continens. Quæ causa quoque fuit, vt ibidem ait Theopomp. cur populus Byzantius luxu & omnibus vitijs diffluerent; διὰ τὸ τὴν πόλιν ἐμπορεῖα κειμένην ἔχειν, καὶ τὸν δῆμον περὶ τὴν ἀγορὰν, &c. Hanc autem rationem sumpsisse mihi videtur Aristoteles ex *Platone*. Nam quo in loco is differit de peregrinationibus & de peregrinis *libro duodecimo de legibus*, vult, peregrinos non aliter recipi, quam extra vrbem in portubus & emporijs, & publicis ibidem domibus extructis. Sic enim ait; τέτταρες δ᾽ εἰσὶ ξένοι, &c.

αἰτιολογία.

Exemplū.

TEXTVS.

Cæterum de opibus naualibus, optimum quidem

dem adesse quadam tenus, non est obscurum. Neque enim ipsis tantum, sed etiam finitimis quibusdam & terrori esse oportet, & posse succurrere, vt terra, ita etiam mari. De modo autem & magnitudine harum opum pro vita ciuitatis videndum est. Nam siquidem principem ac politicam vitam viuet; necesse erit, has quoque opes rebus gerendis respondere. Magnam autem multitudinem, vt fit, turbæ naualis non est necesse esse in ciuitatibus. Ipsos namque nullam ciuitatis partem esse oportet. Nam Epibatæ (milites classici) ex liberorum & peditum sunt numero, quod genus dominatur & imperat, & priores tenet partes in re nauali. Vbi autem agricolarum & eorum, quos Græci Periœcos vocant, multitudo fuerit: necesse est & nautarum (sociorum naualium) copiam esse. Videmus autem, hodieque in quibusdam esse, vt in vrbe Heracleotarum (Heracleensium, Heracleæ.) Multas enim complent triremes vrbem colentes magnitudine alijs minorem. De regione igitur & portubus & vrbibus & mari & de naualibus opibus ad hunc modum sint definita. De vrbana autem siue ciuili multitudine, quis optimus modus esse debeat, ante diximus.

COMMENTARII.

De opibus seu potentia nauali. *δύναμις ναυτική.*

Περὶ δὲ τῆς ναυτικῆς.] Institutæ disputationi de commercio maris & vicinitate conuenienter adiungit Aristoteles locum de opibus siue potentia nauali, ipse δύναμιν ναυτικὴν, vt & *Xenophon initio libr. 7.* ἑλληνικῶν, *rerum Græcarum*; vbi Procles Phliasius (Phliasiorum orator) de imperio maritimo

ritimo differens ait, fine portubus οὐχ' οἷόν τε ναυτικῇ δυνάμει
χρῆσθαι. Quo nomine non copiæ tantum siue socij nauales,
id est, nautæ, vt *interpretes* hic vulgo reddunt, sed (vt dixi) o-
pes, omniaque ad rem naualem pertinentia contineri mihi
videntur; vt classes siue naues, armamentarium, socij naua-
les, milites siue ἐπιβάται (apud *Cas. in comment.* Epiphatæ)
De re igitur nauali siue de nauali potentia differens hoc loco
Ratio, cur opes nautica requirātur ad felicitatē Reip.
Aristoteles primum docet, eam in optima Republ. aliquam
esse debere: deinde, quanta ea esse debeat. Cur autem ali-
qua esse debeat, siue cur ciuitas bene instituta non tantum
terra, sed mari quoq; posse aliquid debeat, causam ipse Phi-
losophus affert. Quod nimirum vtile sit Reipublicæ, eam &
succurrere posse cum sibi ipsi & suis, tum finitimis, non terre-
stri tantum sed etiam nauali exercitu & apparatu; & formi-
1. Exempl.
dabilem esse alijs vtrinque, tam terra quam mari. Quod i-
psum & olim Romani, qui primis temporibus terrestri tan-
tum exercitu & prælijs valebant, tandem in bellis Punicis suo
2. Exempl.
malo edocti secuti sunt & ante Athenienses. Quanq̃ ex duab.
Modus potentia nautica.
principib. (summis) Græcæ ciuitatib. Athenienses rei nauali,
Lacedæmonij terrestrib. bellis potius studerent. De modo
autē maritimæ siue naualis potentiæ, quæ siue quanta ea es-
se debeat, definiendum id esse ait ex vita ciuitatis, id est, ex
instituto siue scopo & consilio Reipubl. Videndum namque
esse, quid Reipub. sit propositum; principatus ne, an æqua-
bilitas siue æquabilis vitæ ratio, & ius cum cæteris cōmune.
Nam quæ pari iure cum alijs viuere siue agere velit, suisque
se finibus continere, ei Reipubl. non magnas opes nauales
esse necessarias. Illam vero, quæ principatum affectat, ma-
ioribus & ad res gerendas idoneis ac conuenientibus opibus
1. Exempl.
ac copijs maritimis opus habere. Quod Aristotelis ætate
cernere erat in Republica Atheniensi. Quæ postquam de
2. Exempl.
principatu Græciæ cum Spartanis certare cœpit: id inpri-
mis operam dedit, vt præter cæteras opibus naualibus excel-
3. Exempl.
leret. Quod idem & de Carthaginensibus & de Romanis
4. Exempl.
item de principatu & imperio inter se contendētibus aliquot
5. Exempl.
post Aristotelem annis erudite explicat *Polyb. lib. 1.* Idem
Et h' tēpore in Anglis & Hispanis.
quoque nostra & parentum ætate videre licuit in Turcis, qui
non ita multis ab hinc annis mari facile opprimi poterant, ꝙ
classe non valerent. Nunc imperio suo tuendo opes habent
accommodatas & idoneas non terra tantum, sed & mari.

τὴν δὲ πολυανθρωπίαν.] De turba nautica siue de multitudine nauticorum, de qua multi præclari viri ea ætate conquerebantur, quid faciendum sit, quia & ea res ad disputationem priorem pertinet, breuiter adiungit & exponit Arist. Docet autem Rebuspubl. opus non esse magna nauticorum multitudine, nec debere eos esse in ciuium numero in optima Republ. Etsi autem vtriusque huius rei nullam hic ipse causam expresserit; optimis tamē ea sententia rationibus & causis nititur. Nam quod ad nimiam nautarum multitudinem siue turbam attinet, qualis olim erat Athenis, vt scribit *Xenophon in libello de Republ. Atheniensium valde late.* & monuit iam *supra Aristoteles lib. 4. cap. 4. & lib. 5. cap. 4. & ipse Isocr. in Panathenaico*: quam ea ad optimum Reipubl. statū sit inutilis & perniciosa, præclare & copiose ab *Isoc. eo loco* explicatur his verbis; ἀλλὰ ἀκριβῶς, &c. & à *Platone lib. 4. de ll.* De altero, nauticos siue socios nauales in optima Rep. non debere esse in numero ciuium, ex eo intelligitur, quod inter opifices numerentur; quos omnes à Rep. & numero ciuium remouendos esse in optimo Reip. statu explicabitur *infra cap. 9* Quia tamē belli tempore naualis magna sæpe nauticorum & sociorum naualium multitudine est opus; rationem quoque exponit Philosophus, qua temporibus necessariis satis magna horum multitudo parari & haberi possit. Nam ex rusticis & agricolis sumi eos posse docet his verbis; πλήθους δὲ ὑπάρχοντος, &c. adeo vt quibus in locis agricolarum fuerit multitudo, nunquam ibi nautæ quoque sint defuturi. Et hac quidem ratione parandorum nautarum quasdam ciuitates sua quoque ætate vti ostendit exemplo Heracleæ, quæ vetus est & nobilis ciuitas ad Pontum (vocabatur Heraclea Ponti. Huius sæpissime fit mentio apud *Cic. Demost. Xenoph. & alios.*) Nam hanc ciuitatem, quamuis magnitudine multis aliis cedat, multas tamē triremes ornare & instruere, vt abundantem cum alio omni apparatu nauali, tum turba nautica ex agris tempore necessario sumpta Quod idem nostra quoque ætate Veneti factitant: qui ad instruendas classes in agris delectum habere & valentiores agricolas triremibus adscribere consuerunt.

Turba nautica non sit nimiū multa, nec in ciuium numero.

1. Ratio.

2. Ratio.

Modus cōparandorū nautarum.

1. Exemplum.

2. Exemplum.

τὸ μὲν ἐπιβατικόν.] His verbis quidem velut occupatio continetur. Ex eo enim, quod modo dictum erat, nautas non debere esse in numero ciuium; occurri poterat de epibatis, id

De militibus classiariis.

est, de militibus naualibus siue classiariis. Sed de his iam non agi indicat Aristoteles. Nam miles classiarius, inquit, est homo liber, & ex numero peditum, quique non seruiat, vt nauta aut remex, sed dominetur potius ac præsit in classe. Quare quod dictum est, turbam naualem non esse partem ciuitatis, id est, non debere esse in numero ciuium, accipiendum esse de nautis & sociis naualibus, remigibus non de milite classiario. Qui cum sit homo liber & ex peditum numero, merito non secus, atque miles terrestris, non minima Reipubl. pars censeatur: qua de re *infra cap* 4.

οιον τῇ πόλει.] Idem de hac vrbe confirmat & *Xenoph lib. 5. ἀναβας. expedit. Cyri.* Sic enim ait; ἐξ ἡρακλείας δὲ οὐδὲ πεζῇ οὐδὲ κατὰ θάλατταν ἀπορία. πολλὰ γὰρ ἐστὶ πλοῖα ἐν ἡρακλείᾳ.

περὶ δὲ τοῦ πολιτικοῦ.] De ipsa regione & agro, de eius (inquam) magnitudine siue modo, & de commoditatibus siue opportunitatibus hoc cap. explicatum est. De ciuium autem modo siue multitudine iam *supra* (inquit) diximus, puta *cap.* 4. Reliquum est, vt de eorum quoque qualitate, id est, natura siue ingenio explicetur. Qua de re mox *proximo capite.*

CAPVT VII.

HVIVS capitis argumentum iam fere explicauimus. Agitur enim hoc loco de indole & ingenio ciuium; quo illi esse debeant, qui ad optimum Reip. statum sint apti. Id quod priore capitis parte breuiter docet. Altera eius parte *Platonis* sententiam eadem de re refellit.

1. Pars.

2. Pars.

TEXTVS.

Nunc videamus, quales natura esse oporteat (scilicet ciues) Id autem intelligat quis fere, si intueatur cum in Græcorũ ciuitates celebres, tum in omnem orbem terrarum, vt gentibus varie incolitur. Gentes enim illæ quidem, quæ frigida loca & in Europa incolunt, animi quidẽ illæ sunt plenæ, ingenio vero & arte minus instructæ. Quare liberæ quidem permanent magis, sed sine recta Reip. administratione, quæque finitimis imperare nequeat. Qui vero Asiam incolunt, animo quidẽ ingeniosi sunt & artificiosi, sed parum animosi.

Quare

Quare parere & seruire non desinunt. Græcorum autem natio (gens) vt quo ad loca media est, ta vtriusque est particeps. Est enim & animosa & ingeniosa. Quare & libera permanet. & Rempub. optime administrat, & omnibus imperare posset, si vna vteretur Repub. Eadem autem differentia est & in ipsis Græcorum nationibus inter se. Quædam enim vniusmodi sunt natura, quædam vero ad vtramque hanc facultatem bene sunt temperatæ. Perspicuum est igitur, eos, qui legumscriptori ad virtutem sint faciles & flexibiles futuri, & ingeniosos natura & animosos esse oportere

COMMENTARII.

ποίους δέ τινας τὴν φύσιν] Diximus modo, hoc cap. de indole & ingenio ciuium optimæ Reip. explicari, qui sine insignis est locus politicus & à *Platone* copiose tractatur *lib. 2. de Rep. fere in fi. & toto lib. 3.* Quanquã *Plato* de magistratuum, & eorum, qui præsunt, maxime ingenio & moribus disserat: Ad hunc autem pertinẽt & ea, quæ explicata sunt *supra multis in locis lib. 4. cap. 1. & 12. lib. 6. cap. 7.* &c. de Rerumpubl. varietate ac differentiis siue generibus. Quibus in locis explicatum fuit, non posse in omni natione aut loco optimum Reipub. statum institui, sed alium alii hominum generi & nationi esse aptiorem. *Vitruu. quoque lib. 6. cap. 1. in fi.* in vrbe architectanda & ædificanda hãc differentiam notat, & considerandam esse monet.

De indole & ingenio ciuium optimæ Reip.

Non omni in loco potest optimus Reip. status institui.

Vide & supra lib. 5. cap. 3.

σχεδὸν δὴ κατανοήσειεν ἄν τις.] Docet, hanc quæstionem siue locum non tam argumentis & rationibus multis, quam vsu & exemplis explicari posse Rerumpub. & gentium non Græcarum tantum sed etiam barbararum. In his enim triplicem differentiam reperiri. Quæ quidẽ differentia ex ipso locorum situ & natura oriatur. Nam siue totum orbem terrarum quis spectet (quem multi veterum in duas tantum partes, vt & hic Aristoteles, Europam & Asiam, tribuebant) varios eius populos & gentes trifariam inter se discrepare, vt qui Asiæ loca incolant, ingeniosi sint illi quidem & solerti natura præditi, sed molles, ignaui & effœminati; non ad im-

Triplex hominum, quoad climatum diuersitatẽ, discrimen.

1. Asiaticorum ingenia & corp. qual.

2. Europæorum intimorum. peandum, sed ad parendum & seruiendum nati. Contra qui Europæ extrema incolunt, vt frigida & aspera: eos quidem esse bellicosos, sed imprudentes, & in quibus parum sit ingenii. Medios autem & his velut interiectos Græcos vtraque re siue facultate valere & instructos esse, id est, & sapientia siue ingenio, & animo & fortitudine antecellere. Hanc autem gentium ex cœli & soli ac regionis dissimilitudine differentiam & distinctionem cum exemplis omnis fere ætatis, tum ipsa ratione confirmare licet. Nam qui sub frigido cœlo sunt nati & commorantur: abundant illi quidem sanguine, & proinde animosi sunt & iracundi. Quia tamen aer & cœlũ iisdem in locis est crassius, & nubibus plærumque infestum, cibis quoque & potu homines vtuntur crassiore: fit, vt & ingenio minus sint acuto. Est enim magna animi & corporis συμπάθεια & cognatio. Qua de re exstat *lib. Galeni de conuenientia affectionum animi & corporis.* Contra gentes eæ, quæ in calidiore Zona & regionibus nascuntur, quia propter calorem & exsucci sunt, & tenui vtuntur cœlo: fit, vt & parum habeant sanguinis & proinde sint timidi, & tamen ingeniosi. Et hanc differentiam notauit & *ipse Hippocrates in libello de aere & locis cap. 9.* Quod ad exempla attinet de Asianis seu Asiaticis, eos esse natura timidos & ad seruitutem natos, quod hic ait Aristoteles, eleganter confirmat *Cic. pro Flac. Liuius* quoq; id *aliquot in locis* de iis scribit, vbi & cõtra de Gallis & septentrionalibus nationibus, quod item hic ait Aristoteles eos esse audaces & manu promptos, ostendit *lib 37. & seqq. 38* sic & *Lucanus lib. 8.*

3. Europ. Asiæ propinquorum.

Ingenium habitantiũ sub cœlo frigido.

Ingenium habitantiũ sub cœlo calido.

Asianorum timiditas & seruile ingenium.

Gallorum aliorumq; pop. septentrionalium ingen.

Omnis, inquit, in Arctois populus quicunque pruinis
Nascitur, indomitus bellis, & mortis amator.
Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cœli.

Videatur & *Seneca* de Germanorum veterum audacia & promptitudine in præliis *lib. 2. de ira cap. 15. in fi. & cap. seq.* Videatur & *Vegetius lib. 1. cap. 1. de re militari* (vbi ostendit, quæ gentes sint ad bellum aptissimæ) & *Vitruu. lib. 6. cap. 1. in fi.* Quod autem Aristoteles hoc loco Græcis suis attribuit, eos & animis & ingenio excellere, id negat *Cicero*, & Romanis tantum suis attribuit. Sic enim ait. *2. Tuscul. in fi.* Itaque barbari quidam & immanes ferro decertare acerrime possunt, ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non

Græcorum ingen.

nes non satis animosi, sed prudentes, vt est captus hominum, satis hostem aspicere non possunt, & iidem morbos tolleranter atq; humane ferunt. At Cimbri & Celtiberi in præliis exultant, lamentātur in morbo, &c. sic & alias idem Romam virtutibus & rebus gestis Græciam disciplinis & artibus vinci non posse testatur. Extat hodie *Methodus historica I. Bodini Galli*, quo in libro author Gallis maxime attribuit, quod hic Græcis Aristoteles, & Germanos, sub eodem fere cœlo & climate licet, ad extremos Scythas relegat, quibus non multum animi, parum aut nihil sit ingenii. Rectius *Anton. Contius item Gallus in præfat. ad Instit. iuris*, de Francis (quæ certe gens est Germanica: sed Bodinus hoc negat. possum probare ante annos 600. tempore Caroli Magni totam aulam Gallicam locutam fuisse Germanice. *Turnebus* putat Gallos venisse ex Dania: quod perinde est. Nam tum Dani quoque erant Germani) existimat, vtraque re & animo & ingenio ac sapientia valuisse, quod regnum optime & diutissime constitutum habeant. Quæ sane tota epistola (etsi ille dissimulat) ex hoc cap. & præceptis Aristotelicis expressa est, pulchrisque exemplis & rationibus explicata. Docet enim, gentes, quæ animo & audacia valeant, facile quidem aliena regna inuadere & occupare: sed vti & retinere nescire, ad quod (ad retinendum) legibus & iure sit opus, quæ non nisi à summa prudentia & sapientia proficiscantur. Tales olim Scythæ, Hunni, Vandali, Sarraceni, &c. (Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri:) Eas vero gentes, quæ & sapientia & fortitudine excellant, vt Romanos & (vt ille ait) Francos, & imperia sibi parare & ea retinere potuisse. Etsi autem hæc gentium differentia ex varietate cœli vera est: videtur tamen exceptione quadam temperanda esse, vt natura (inquam) corrigatur institutione & disciplina; aut contra, ea neglecta, ipsa natura corrumpatur & eneruetur. Id quod & ratione & auctoritate & exemplis confirmari potest; plurimum (inquam) in disciplina & eruditione esse situm, eaque vim ipsam naturæ infringi, & vel meliorem vel deteriorem effici posse. Et ratio quidem ex Ethicis præceptis peti potest. Quod nulla sit tam effera, barbara, immanis aut indocta gens aut natio, quæ non bonis legibus & institutis paulatim mitescat: & contra, quæ non efferetur, licet natura mitissima, barbaricis institutis & moribus. Est enim (vt vulgo dici solet)

Gallorum ingenium. Germanorum.

Gentes feræ facile occupant imperia, sed non diu retinēt.

Gentes fortes ac prudentes.

Disciplina & institutio quid hac in re possit.

Ratio.

Approbatio.

Occupatio. consuetudo altera natura. Etsi autem quædam sunt ingenia, quæ nullis præceptis aut disciplina, sed vi tātum & imperio corrigantur: plærumque tamen & in plærisque nationibus reperiuntur, qui bonis præceptis aures præbeant, vt dictum *supra lib. 10. Eth. cap. vlt.* Hæc autem melior viuendi ratio, bonisque & moribus & artibus constans, semel recepta, si studio excolatur & ād posteros propagetur, non est dubium, quin liberi & nepotes ex parentibus & maioribus mitiore & cultiore iam ingenio præditis & politioribus siue humanioribus nati, indole quoque natura & ingenio ipsi iam sint meliore, mitiore & acutiore. Nam vt & *poeta Horat.* ait; Fortes creantur à fortibus, &c. Quare fit, vt in posteris & nepotibus non tantum disciplina & studium (quæ duo in maioribus asperiore ingenio & cœlo natis tantum erant) sed ipsa iam natura & indoles melior reperiatur. Quin etiam, mitescentibus hominibus & inquilinis, ipsum quoq; solum & cœlum mitescere solet, & contra efferari inquilinis efferatis & indomitis. Ad hanc rem etsi multorum proferri potest, vnius tamen *Platonis* autoritas erit satis; vt ille ait, instar multorum millium (*Cic. in Bruto.*) *Ille* enim *in libris de Rep.* omnia fere disciplinæ & educationi, quæ ad optimum Reipubl. statum constituendum pertinent, attribuit, vt videre licet *lib. 2. de Repub. & libris seq.* Sed hac de re, id est, de vi & vtilitate educationis & institutionis ac disciplinæ explicabitur *li 8. cap. 1* Exempla omnium gentium & ætatum huic nostræ (vt ita dicam) exceptioni testimonium quoq; perhibent. Nam Romani, quos veteres Græci barbaros (vt *Plautus de Epicharmo*) vocabant, principio vi tantum, manu & ferocia, posterius culti & eruditi, etiam ingenio & sapientia præstiterunt: vt cōmemorat *Cic. initio primæ Tusc. & Dionys. Halicar. li 1. antiq. Ro.* Contra Græci nostra ætate & stultissimi sunt & ignauissimi, olim licet & animosi & ingeniosi: quia cultura & studium desit. Quin & ex hoc ipso Aristotelis loco id confirmari potest, vbi monet, eam gentium dissimilitudinem, qua aliæ ingenio tantum, aliæ animis & manu, aliæ vtraque re valeant ac præstent, in ipsis Græcis reperiri, sub eodem cœlo & climate natis & versantibus. Hinc enim intelligi potest perspicue, non tam cœlo, quam studio ac disciplinæ, hanc dissimilitudinem esse attribuendam. Sic & ætate nostra Germani, Hispani, Galli, Britanni, Angli, aliæq; vicinæ nationes ipsi adeo

Consuetudinis & institutionis bonæ fructus.

Cœlum & solum sequitur incolarum ingenium.

Platonis hac de re sententia.

1. Exemplū Romanorū.

2. Exemplum.

Argumentum.

Exempla reliqua.

adeo Turcæ, qui antea viribus tantum & animis ac manu certabant, ipsis nunc Græcis & Asianis ingenio etiam & sapientia antecellunt. Et hæc quidem, quia in iis principium & fundamentum totius Reipub. est positum (ex ciuium enim & priuatorum ingenio & moribus status pendet Reipub.) latius sumus persecuti.

διόπερ ἀρχόμενα.] Ait, Asianos, quia timido sint ingenio, & ignaui siue imbelles, in perpetua viuere seruitute, id est, sub regibus siue regum imperio. Nam libertas Rerumpub. est propria. His, quæ diximus, consentanea etiā sunt, quæ *Strabo lib. 2. Geograp.* eo in loco, vbi contra Posidonium disputat. *Asianorū ingenia seruilia.*

διόπερ ἀρχόμενα.] Gentes enim Asianæ ad ætatem vsque Aristotelis sub imperio regum Babyloniorum & Persarum fuerunt, & inde sub Macedonū ac Romanorum imperium reciderunt. Nunc itē parent & seruiunt Turcæ. Quanquā Assyrii quoq; & Persæ Medi & Parthi Asiani sunt, quorū imperia primis temporibus nō minus late patuerunt, quā imperiū Græcorum. Quare iis quoq; gentibus non tam natura animus deesse quam indulgentia quadam & corruptela videtur, vt supra dictum. *De gentib. Asianis.*

τὸ δὲ τῶν ἑλλήνων γένος.] Hæc iam supra sunt explicata, vt & alia plæraq;. Eo pertinet *disputatio Plutarchi in libello de Atheniensibus*; vtrum ii fortitudine & re militari, an sapientia præstantiores fuerint. Etsi autē *Cic.* Græcis sapientiam & artes tribuit, non animi fortitudinem: fatendū tamen est, eos olim & fortitudine præstitisse, & re militari floruisse. Id quod perspicuū fit cum ex bellis & præliis cum barbaris & Persis, tum ex iis, quæ inter se plurima gesserunt. Verum quod aliis gentibus, idem & Græcis accidit, vt fere soleant omnia fato, vt ait *Poeta*, siue corruptela, vt superius dictū, in peius ruere, & retro sublapsa referri. Quare nostra ætate Græci cū nullo sunt & ingenio & animo ac fortitudine præditi: tū miserrime seruiunt, & opera seruilia tantum, vt est agricultura, faciunt: siue id fato aut prouidentiæ diuinæ, siue corruptæ disciplinæ ac dissensionibus eorum, siue vtrique id rei attribuatur. *Græcorum ingenium.*

διόπερ ἐλεύθερον.] Vt istud quod hoc loco de Græcis: ita & illud quod *supra lib. 1. cap. 1.* de iisdem affert Aristoteles, eos barbaris, vt natura seruis, imperare ac dominari debere, res ipsa refellit. Sed de sua & maiorum Aristoteles ætate loquitur. Statius enim post Aristotelem, aut etiam, superstite *Græci ad id nati, vt aliis imperent.*

adhuc eo, ſub Macedonum imperium reliqui Græci, & tamen omnes ſub Romanum; & hodie ſub Turcicum reciderunt.

Ratio, ob quã Reſp. Græcorum bene adminiſtrabantur tẽpore Ariſtotelis.

καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον.] Id ingenio & ſapientiæ ac legibus & inſtitutis, quibus Reſpub. Græcorum optime erant temperatæ ac deſcriptæ, tribuendum eſt. Collegerat autem Ariſtoteles, & deſcripſerat Reſpub. tam Græcorum quam Barbarorum plus quam 250. vnde intelligi poteſt, non fuiſſe ei difficile, videre, quæ ciuitates optime legibus eſſent temperatæ. Sed hoc opus Rerumpub. Ariſtotelicum periit. (huius *Cic.* mentionem facit *in lib. de Finib.*)

Liber Ariſtotelis, Rerumpub. aliquot deſcriptiones continens.

Vnius Reip. ex multis ciuitatibus conſtantis commodiũ.

καὶ δυνάμενον ἄρχειν.] Præclara eſt hæc ſententia, de vno imperio ſiue Repub. Ait enim Ariſtoteles, Græcos, ſi non ita in multas ciuitates ſiue Reſpub. diuiſi & diſcerpti eſſent (nam & Athenienſes, & Lacedæmonii, & Thebani, & Theſſali, & Rhodii, &c. (ſunt plus quam 100.) ſuam quique Rempublic. habebant, nullo alteri parente) ſed in vna Republica & ſub vno omnes imperio continerentur: poſſe totius orbis terrarum imperium adipiſci. Id quod Romani poſtea, vt in Rep. ciues, & ſub vno imperio comprehenſi præſtiterunt. Quin etiam ipſi Græci, ea ipſa ætate Ariſtotelis, vnius ductu principis & Regis Alexandri id conſecuti ſunt, euerſo Perſarum imperio. Nos hodie idem de noſtris, ſiue de Germania, quia vno imperio contineatur, ita dicere & gloriari poſſemus; καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων μιᾶς τυγχάνον ὁμονοίας.

1. Exemplum. 2. Exemplum. 3. Exemplum.

Diſcrimen ſingularum partium cuiusq; gentis. Qua de re Dicearch.

τὴν αὐτὴν ἔχει διαφοράν.] Id quoque iam ſupra explicauimus, eam naturarum triplicem varietatem, non tantum in maioribus totius orbis partibus, ſed in vna etiam gente ſæpenumero reperiri. Quod hic de Græcis ait Ariſtoteles, eorum alios ſapientia & ingenio, alios animo & fortitudine, alios vtraque re floruiſſe, vt de Athenienſibus ſcribunt veteres, eos & ſapientia & fortitudine reliquis Græcis præſtitiſſe. Bœotos, Thebanos & Lacedæmonios ingenio fuiſſe craſſiore, ſed ad arma paratiſſimo, vt *Strabo eo lib. 5. & Corn. Nepos in Alcibiade extremo.*

FINIS.

INDEX

INDEX RERVM, VERBORVM AC SENTENTIARVM IN HVBERTI GIPHANII COMMENTARIOS ad Aristotelis Politicorum libros copiosus.

A.

Aristo-

Aristo-

Ciuis

Ciuita-

In

Iudi-

Monar-

gua

Quæstus

Recta

Rebus

FINIS.